CORPVS
SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM
LATINORVM

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS

ACADEMIAE LITTERARVM CAESAREAE

VINDOBONENSIS

VOL. LIX.

S. EVSEBII HIERONYMI

OPERA (SECT. II PARS I):

IN HIEREMIAM PROPHETAM

LIBRI SEX

VINDOBONAE
F. TEMPSKY

LIPSIAE
G. FREYTAG (G.M.B.H.)

MDCCCCXIII.

Verlag der
Österreichischen Akademie
der Wissenschaften

ÖAW

SANCTI

EVSEBII HIERONYMI

IN HIEREMIAM PROPHETAM

LIBRI SEX

RECENSVIT

SIGOFREDVS REITER.

VINDOBONAE
F. TEMPSKY

LIPSIAE
G. FREYTAG (G.M.B.H.)

MDCCCCXIII.

Verlag der
Österreichischen Akademie
der Wissenschaften

ÖAW

PROLEGOMENA.

I.

(1. Quo tempore Hieronymus commentarios in Hieremiam prophetam scripserit. — 2. Errant, qui Hieronymum plus sex libris superstitibus in Hieremiam edidisse putauerunt. — 3. Unde hic error sumpserit originem.)

1. Hieronymus, postquam duodecim prophetas minores, qui dicuntur, quattuor maiorum iam Danihelem, Isaiam, Hiezechielem explanauit, ad extremum in Hieremiam prophetam 'in uerbis simplicem et facilem, in maiestate sensuum profundissimum' (cf. 368, 7), qui unus ei remanserat explicandus, manum admouit commentariosque suos dedicauit eidem Eusebio Cremonensi, amico suo dilectissimo, quo hortante ante plurimos annos, i. e. anno 398, commentarios in Matthaeum euangelistam scripserat (cf. 3, 4).

Iam in praefationibus in Hiezechielem librorum primi et quarti decimi sanctus pater se, si id opus explanationum ad calcem usque perduxisset et dominus uitae concessisset spatium, transiturum esse promiserat ad Hieremiam commentandum. cum igitur post uaria interualla anno 415[1]) ad 'portum explanationum' Hiezechielis prophetae peruenisset, statim sese accinxit Hieremiae exponendo. sed bello Pelagiano illo subito exorto senex indefessus in aciem descendere coactus, quominus totum se operi suo daret et omne tempus prophetae suo tribueret, impediebatur. absoluto enim in Hieremiam libro primo secundum celeri sermone se dictare ait auertentem parumper aures, ne audiat iudicium sanguinis et interfectorum animas deploret, qui opinione uirtutum cotidie corruant in superbiam et deo se similes arbitrentur; quorum se furori respondisse, ut potuerit, et, si dominus uitam dederit, plenius responsurum

[1]) Cf. Grützmacher, *Hieronymus* I 90 sq.

esse (cf. 74, 4). quibus uerbis quin Hieronymus et epistulam ad Ctesiphontem modo missam (Epist. 133) et dialogum aduersus Pelagianos mox edendum innuat, dubitari non potest. idemque in libri tertii praefatione queritur se, dum haereticorum rabiem declinare cupiat 'sibi canens et suis', non posse optata quiete frui et scripturae sanctae explanationi insistere (cf. 150, 14); multis enim et de toto illuc orbe confluentium turbis et sanctorum fratrum monasteriique curis occupatum commentarios in Hieremiam per interualla se dictare ait (cf. 220, 17). et in eiusdem libri quarti praefatione legimus Hieronymum, ut haeresi Pelagianae responderet, diu tacentem et dolorem silentio deuorantem crebra fratrum expostulatione compulsum esse, sed in proprio, nisi tacuerint haeretici, opere haec plenius exsecuturum esse (cf. 221, 9. 222, 20). cum uero in postremis duobus libris iam nulla fiat mentio dialogi illius aduersus Pelagianos anno 415 uel initio anni 416 editi, librum quintum et sextum in Hieremiam post dialogum illum conscriptum esse ueri est simillimum. et cum Hieronymus in sexti libri praefatione scribat Eusebio, oret dominum, ut eodem labore et spiritus gratia, quo aliorum prophetarum, et praecipue Isaiae, repromissiones interpretatus sit, etiam Hieremiam explanare ualeat (cf. 368, 5), commentationem uero suam ad finem usque perducere illi non contigerit — ex duobus enim et quinquaginta Hieremiae capitibus triginta duo tantummodo explicauerat —, sextum librum paulo ante, quam diem supremum obiit, i. e. paulo ante annum 420, confectum esse probabiliter coniciemus.

2. Reliquum igitur prophetae textum non explanauit sanctus doctor et perperam existimauerunt quidam eum telam sex libris superstitibus incohatam quattuordecim libris pertexuisse, qui temporum deperiissent infortuniis; nusquam enim de tali iactura quicquam traditum est. immo uero illam cum ueterum tum recentiorum scriptorum querelam de libris illis iam diu deperditis ex mera alucinatione ortam esse extra omnem dubitationem posuit Domenicus Vallarsius[1]). legimus enim iam

[1]) Cf. praef. generalis Hieronymi operum cap. 30 (Tom. I ed. Veronensis 1734 p. XIX sq. = Migne 22).

apud Cassiodorum (Inst. diu. 3 = Migne 70, 1114): *quem (Hieremiam) etiam sanctus Hieronymus uiginti libris commentatus esse monstratur, ex quibus sex tantum nos potuimus inuenire; residuos uero adhuc domino iuuante perquirimus.* neque minus tribus fere saeculis post Hrabanus Maurus, Fuldensis abbas et Moguntinus archiepiscopus, qui in prioribus duodecim libris expositionis 'suae' super Hieremiam uiginti libros complectentis *ea, quae ab Hieronymo in expositionem Hieremiae edita sunt, per singula loca disposuit* (lib. XIII praef.) uel potius sex Hieronymi libros ad uerbum operi suo inseruit (Migne 111, 793—1272), dolet se Hieronymi explanationes in hunc prophetam nusquam ad integrum reperire potuisse, *sed tantum primos sex libros, qui pertingunt paene usque ad medietatem uoluminis prophetici, sicut nec uir sollertissimus Cassiodorus Senator inuenire se posse asserit, quem tamen uiginti libros inde scripsisse testatur* (lib. I praef.)... *deinceps uero quia memorati tractatoris Hieronymi expositionem in praesentem prophetam nusquam repperi, necessarium aestimaui, ut ab aliorum prophetarum expositionibus excerperem, quae ipse de hoc propheta uidetur commemorasse* (lib. XIII praef.). atque eodem fere tempore (anno circiter 847) Lupus, abbas monasterii Ferrariensis (*Ferrières*) ordinis S. Benedicti, ad Altisigum, abbatem monachorum ecclesiae Eboracensis, scribit: *obnixe flagito, ut .. memorati Hieronymi libros explanationum in Ieremiam praeter sex primos, qui apud nos reperiuntur, ceteros, qui sequuntur, .. mihi .. dirigatis .. exscribendos uobisque, quam poterit fieri celerius, remittendos* (Migne 119. Epist. 62 col. 526 p. 104). et paucis annis post (anno fere 855) idem Lupus ad papam Benedictum III haec scribit: *commentarios beati Hieronymi in Ieremiam post sextum librum usque in finem praedicti prophetae per eosdem fratres nobis mitti deposcimus in codice reuerendae ueritatis uestrae Sanctitati, si id obtinuerimus, postquam celeriter exscriptus fuerit, sine dubio remittendos; nam in nostris regionibus nusquam ullus post sextum commentarium potuit inueniri et optamus in uobis recupe-*

rare, quidquid paruitati nostrae deesse sentimus (Epist. 103 col. 579 p. 155 M.).

Pariaque Vallarsio teste (cf. praef. generalis cap. 30) sequioris aeui scriptores habent, quorum non nemo etiam unum aut alterum librum ex his, quos putaret deperditos, inuenisse sibi uisus est. in 'quodam abbatiae S. Laurentii manuscripto' a Vallarsio laudato post sex illos in Hieremiam libros haec adiuncta sunt uerba[1]): *nota, quod gloriosus doctor Hieronymus scripsit uiginti libros super Ieremiam prophetam, quorum sex primi habentur in isto uolumine, tres ultimi apud Regulares Septem Fontium in Brabantia reperiuntur; sed undecim medii non inueniuntur, quod deplorant Cassiodorus, Rabanus et Ioannes Andreas*[2]).

3. Quomodo uero ortus esset Cassiodori aliorumque error de uiginti Hieronymi in Hieremiam commentariorum libris

[1]) Eandem notam in codice Trecensi 617 saec. XII, quo continetur *s. hieronimi presbiteri expositio in ieremiam prophetam*, manu saec. XVIII in primae paginae margine adscriptam esse ex huius bybliothecae catalogo cognosco (*Catal. général des manuscrits des bibliothèques publiques des Départements.* Tome II. Paris 1855). totumque Hieremiam ab Hieronymo explanatum fuisse sibi finxit ille, qui saeculo fere XV hanc subscriptionem in codice Augiensi CCXXX saec. IX subiunxit: *finitur explanatio sup capitulo 32° ieremie beati ieronimi pb̄ri. sequitur capitulū 33, quod incipit: et factū ē ūbum domni ad ieremiā scd̄o, cū adhuc clausus esset in atrio carceris dicens. explanationes sequentium capitulorum require in libris sequentibus explanationum ipsius ieronimi.*

[2]) Iohannes Andreas, iuris consultus Bononiensis celeberrimus (mortuus a. 1348), paullo ante obitum opus quoddam publicauit (a. 1346), quod inscriptum est *Hieronymianus, in quo Hieronymi uitam, facta, dicta atque prodigia ultra huius uitae mortales perscrutatus est.* de commentariis in Hieremiam haec lego in exemplari, quod anno 1482 sine loci indicio typis impressum mihi prae manibus est: *Super Hieremiam .. libros XX. .. undecim intermedii non inueniuntur, quod etiam deplorat Rabanus in principio suarum explanationum super Hieremiam ibi dicens Cassiodorum idem asserere; id etiam repetiit in praefatione libri sui XIII.* ceterum eundem errorem inuenis in Hieronymi Vita quadam, quam edidit Vallarsius (Tom. XI 251 sqq.) e duobus codicibus Ambrosianae bybliothecae: *porro Isaiam commentatus est libris decem et octo, Ieremiam libris uiginti.*

et de quattuordecim librorum iactura, magna cum probabilitatis specie ostendit Vallarsius. iam plurimis annis ante (circiter 379—381), quam Hieronymus operam daret Hieremiae explicando, quattuordecim Origenis in Hieremiam homilias e Graeco sermone in Latinum transtulerat[1]). et his quidem duobus quasi generibus commentariorum in eundem prophetam ex ipso librorum numero in unum coniunctis summa efficitur uiginti librorum. et ueri simile est Vallarsio nobisque in uetustissimo quodam iam ante Cassiodori tempora scripto exemplari sex illis commentariorum libris Hieronymi translationem quattuordecim homiliarum Origenis in Hieremiam fuisse subiunctam atque habitam totidem librorum loco ex eoque ortam falsam illam de uiginti in Hieremiam libris opinionem. optimeque adnotat Vallarsius Hieronymum, cum ex quinquaginta duobus capitibus, quibus tota constat Hieremiae prophetia, duo et triginta capita sex libris absoluisset, reliqua uiginti — si licet eadem uel simili norma aestimare — non quattuordecim libris, sed tribus uel quattuor ad summum expositurum fuisse, praesertim cum 'latissimos explanationis campos angusta commentariorum semita coartare' (cf. 151, 20) sibi proposuisset. adde, quod prorsus incredibile est uiginti ultimorum capitum explanationem, quam, quoniam plerumque historici essent argumenti, Hieronymum contractiore stilo profligaturum fuisse recte obseruatum est[2]), quattuordecim librorum spatium im-

[1]) Hieronymum, quod iam hic adnotare nobis liceat, in his quoque commentariis Origenis in Hieremiam homilias in usum suum conuertisse permultaque ex eis deprompsisse, etsi, ex quo hausisset fonte, taceret (*'Origenes wurde ausgebeutet, in der Regel aber nicht genannt'*), accuratissime demonstrauit E. Klostermann, *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur* N. S. I 3: *Die Überlieferung der Ieremiahomilien des Origenes.* Lipsiae 1897 p. 63 sqq. idem in editionis suae Origenis (Lipsiae 1901) adnotationibus locis iam in dissertatione illa adlatis alios addidit, ex quibus Hieronymum in explicando Hieremia Origenis scrinia compilasse apertum est.

[2]) Cf. Tillemont, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles* XII 332. Schoenemann, *Bibliotheca historico-litteraria patrum Latinorum* I 449.

pleuisse. non interciderunt igitur, sed re uera numquam sunt scripti quattuordecim illi libri in Hieremiam. nec uero Hieronymus opus suum duobus uel tribus libris adiectis compleuisse putandus est, etsi illi, antequam in uolgus ederentur, in direptione illa monasterii, in quod ita saeuiebant caede et incendio Pelagianae sectae satellites, ut senex octogenarius pro fide dimicans uix cum magno uitae periculo effugere posset in locum abditum, deperire facile poterant.

II.

(1. Hieronymus suam Hieremiae translationem, quae hodie appellatur Vulgata, in singulorum capitum fronte profert sibique commentandam proponit. — 2. Nonnullis locis corrigendus est textus Vulgatae hodie receptus ex uersione in his commentariis edita. — 3. Saepenumero intercedit leuis discrepantia inter translationem in his commentariis obuiam et Vulgatam. — 4. Iidem Hieremiae uersus bis terue citati aliam atque aliam induunt speciem.)

1. In commentandis prophetarum libris hanc sequitur rationem Hieronymus, ut Hebraicum textum in Latinum a se iam dudum translatum in capitis fronte ponat Graecaeque, LXX interpretum imprimis, uersionis rationem habeat eis locis potissimum, quibus Hebraica ueritas a Graeco textu plus minusue discedat. in Hieremiana quoque prophetia explicanda se Hieremiae ordinem librariorum errore confusum multaque, quae desint. ex Hebraeis fontibus digessisse ac compleuisse fatetur, 'ut nouum ex ueteri uerumque pro corrupto atque falsato propheta teneas' (3, 17).

Neque nouam ex Hebraeo Hieronymum condidisse translationem, sed ipsam illam prius a se adornatam in commentariis adhibuisse liquet ex similitudine, quae ipsi est cum ea, quam Vulgatam hodie dicimus quamque eidem Hieronymo deberi constat. at licet in sat multis uersibus illorum triginta duorum Hieremiae capitum, quae exposuit scriptor, nulla intercedat discrepantia inter translationem in his commentariis obuiam et Vulgatam, tamen alios uersus, quorum numerus non est minor, reperies, in quibus, quamquam exigua, tamen aliqua est uarietas exorta ex alio uerborum ordine uel alio loquendi modo uel ex uocum omis-

sione uel adiectione uel ex aliis mutationibus ad stilum et rem grammaticam pertinentibus, de quibus infra dicetur fusius.

2. Iam uero dubium esse nequit, quin nonnullis locis, ubi aliquid deprehendatur discriminis inter hanc translationem et Vulgatam, praeferenda sit ea lectio, quam e ratione critica in his commentariis edimus, lectioni, quae nunc propagatur in Vulgata refragantibus haud raro bonae notae codicibus, quorum lectiones adhuc, id quod summopere dolendum est, nisi ex parcissimis sparsissimisque uirorum scripturae studiosorum adnotationibus non nouimus. quod ne cui ex uano adfirmasse uidear, haec subicere exempla mihi liceat.

Hier. 4, 12 in omnibus codicibus nostris ita legitur: *et nunc ego—sed loquar iudicia mea cum eis* (57, 8); at non sine sententiae quodam damno a Vulgata et omnibus Hieronymi editionibus coniunctio *sed* abest, quam optime quadrare in hunc locum unusquisque, qui Hieronymi exegesin perlegerit, sibi persuadebit. et in Vulgatae quoque libris manu exaratis particulam aduersatiuam legi comperis ex *Romanarum correctionum ad editionem Vulgatam delectu,* cuius auctor est Franciscus Lucas Brugensis (cf. Sabatier, *Bibl. sacrorum Latinae uersiones antiquae* II 721). 'correctores', inquit Lucas, 'iudicarunt omittendam coniunctionem *sed,* quam plerique omnes libri collocant inter *ego* et *loquar*'. — **Hier. 5, 8** ad unum omnes exhibent libri nostri manu scripti: *equi amatores in feminas .. facti sunt* (68, 24. 69, 7); sed in Vulgata nostra uoces *in feminas* frustra quaeris, quas suo loco stare et LXX lectione ἵπποι θηλυμανεῖς ostenditur et, quod iam ante Hieronymum Irenaei uersio Latina IV 41, 3. V 8, 2 eandem fere uersus formam excitat: *equi furentes circa (ad) feminas facti sunt.* neque supprimi 'in multis libris' Vulgatae additamentum illud, sed 'Patres' censuisse superfluere idem nos edocet Lucas. — **Hier. 5, 13** *prophetae fuerunt in uentum* (71, 2. 18). econtra hoc loco in Vulg. ex mera interpolatione adiectum est *locuti,* quod participium 'quaedam mss.' consentanee Hebraeo et Graeco (οἱ προφῆται ἡμῶν ἦσαν εἰς ἄνεμον) omittere animaduertit Lucas. — **Hier. 5, 25** omnes codices biblicos pro secunda persona

uestrae, uestra, uobis Vulgatae hodiernae primam habere, nempe *iniquitates nostrae declinauerunt haec et peccata nostra prohibuerunt bonum a nobis* (76, 12), Martianaeus ait eumque manifestum esse errorem exscriptorum. num in his quoque commentariis ex 'manifesto errore exscriptorum' codices miro consensu primam suppeditant personam? minime quidem, immo uero Martianaeus hac in re haud aliter fallitur egregie atque iam antea Lucas pronomina secundae personae non esse mutanda in personam primam falso censuerat. — **Hier. 5, 28** *causam non iudicauerunt* (77, 21). nomen *uiduae,* quod hodie in Vulgata post uocem *causam* contra nostri textus codices fere omnes legitur, illic adscitum putat librariorum errore Martianaeus; 'hoc enim', inquit, 'manifeste probant quaedam exemplaria sacrorum Bibliorum, ubi recentiori manu superadditum deprehendimus uerbum iam dictum.' idem nomen illud, cuius Hieronymi commentarii non meminere, non repraesentare Augustini Speculum (20 p. 97, 11 Weihrich) adnotauit; sed illic totum comma in omnibus fere codicibus desideratur, nisi quod in uno codice Palatino saec. X—XI a manu correctrice omissa uoce *uiduae* additum est. — **Hier. 9, 17** *haec dicit dominus exercituum* (123, 20). in Vulgata additur *deus Israhel,* quod 'alii libri omittunt' Luca teste neque Graecus offert textus, ubi τάδε λέγει κύριος legimus, nisi quod cod. Marchal. in mg. adiecit τῶν δυνάμεων. — **Hier. 13, 19** unice ueram esse nostrorum codicum, mendosam Vulgatae lectionem *translata est omnis Iuda* luce clarius esse puto. uox *Iuda* enim ubiuis masculini (cf. e. gr. Hier. 36, 6 *audiente uniuerso Iuda.* Mal. 2, 11 *transgressus est Iuda*), nusquam feminini generis esse uidetur; accedit, quod Hieronymus hoc quoque loco ex more suo Vulgatae uersioni alteram interserit: 'siue *translatus est omnis Iuda*' (167, 17. 168, 1). quaenam dissimilitudo inter utramque uersionem?, iure quaerat quispiam. nulla nisi generis grammatici, ita ut *Iuda* eodem loco et femininum et masculinum esset. sed omnia recte se habent, si Vulgatae lectionis uitium manifestum ex commentariorum codicibus corrigis: *translata est omnis Iudaea.* ceterum alio

quoque loco (Hier. 25, 1) illi, quod in Vulgata habetur *Iudaeae*, opponitur septuagintauiralis lectio *Iuda* (300, 2); cf. etiam Hier. 14, 2 *luxit Iudaea* siue *Iudas* (173, 13). — **Hier. 17, 6** *erit enim quasi myrice in deserto* (207, 8). inepte pluralis *myricae* in Vulgata positus esse uidetur post singularem *erit;* nihil enim est, cur unus ille *maledictus homo*, de quo loquitur propheta, conferatur cum pluribus myricis. quare et omnes interpretes recte habent singularem. LXX: καὶ ἔσται ὡς ἡ ἀγριομυρίκη ἡ ἐν τῇ ἐρήμῳ (= *et erit quasi myrice in deserto* 208, 9 et Hieron. in Esai. 31, 1—3 p. 422); Symmachus: *et erit quasi lignum infructuosum in solitudine* (208, 11); neque aliter antiquissimae uersionis Latinae fragm. Wirceb. editum ab Ernesto Ranke (*Par palimpsestorum Wirceburgensium* p. 278): *et erit sicut agrestis, quod est in deserto.* similiter hoc testimonium citat August. c. Faust. XIII 8 p. 387, 3 Zycha *et erit sicut tamarix, quae in deserto est.* econtra suum locum obtinet pluralis Hier. 48, 6 *eritis quasi myricae in deserto.*

Haud scio, an his quoque locis, qui agmen claudant, commentarii genuinum Hieronymi Vulgatae textum suppeditent. **Hier. 2, 11** *si mutauit gens deos* siue *deos suos* (21, 17). duas lectiones proponens Hieronymus *deos suos* praebet ex auctoritate interpretationis septuagintauiralis (θεοὺς αὐτῶν), cum exemplum Hebraicum secutus *suos* omittat. quoniam igitur Hieronymum tantum non ubique in Vulgata sua Hebraicam ueritatem stricte expressisse constat et hoc loco etiam sat leuidensis discrepantia inter Hebraeos et LXX apertis uerbis indicatur, quin Hieronymi manum non assequatur Vulgata hodierna *deos suos* exhibens, dubitari nequit. — **Hier. 10, 22** *ut ponat ciuitates Iuda in solitudinem* (138, 7): τοῦ τάξαι τὰς πόλεις Ἰούδα εἰς ἀφανισμόν et **22, 6** *si non posuero te in solitudinem* (256, 22): ἐὰν μὴ θῶ σε εἰς ἔρημον. utroque loco praepositio *in* abest a Vulgata. etsi uero non est inaudita constructio uerbi *ponere* cum duplici accusatiuo (Hier. 6, 8 *ne forte ponam te desertam terram, inhabitabilem:* μὴ ποιήσω σε ἄβατον γῆν), tamen ex usu sacrae scripturae magis tritum est *ponere alqd in alqd* (Hier. 2, 15 *posuerunt terram eius in solitudinem:* ἔταξαν

τὴν γῆν αὐτοῦ εἰς ἔρημον. 4, 7 *ut ponat terram tuam in solitudinem:* τοῦ θεῖναι τὴν γῆν εἰς ἐρήμωσιν. 25, 9 *ponam eos .. in solitudines sempiternas:* δώσω αὐτοὺς εἰς ἀφανισμὸν .. αἰώνιον. 25, 12 *ponam illam in solitudines sempiternas:* θήσομαι αὐτοὺς εἰς ἀφανισμὸν αἰώνιον. cf. 2, 7. 12, 11. 13, 16. 19, 8). — **Hier. 23, 14** *et in prophetis Hierusalem uidi similitudinem, adulterium et iter mendacii.* in 'quibusdam' Vulgatae codicibus scribi *adulterium* pro genitiuo participii *adulterantium*, quae nunc Vulgatae est lectio, Lucas testatur.

3. Sed praeter hos locos, quibus prophetiae textus, qualis in commentariis obuiam fit, quamquam differt a Vulgata catholica, tamen idem esse uidetur Hieronymi Vulgatae, plurimi sunt uersus, in quibus interpretandis ipse uersionis auctor consulto a textu suo iam dudum constituto discessit. innumera subicere exempla cum mihi procliue sit, pauca dumtaxat seligam.

Ac primum quidem uarietates sunt formae uocum quarundam ueluti: *umbrae uesperae* (*uesperi*) 81, 6. 11. *Iudas* (*Iuda*) 273, 12. *consilium Iudae* (*Iuda*) 234, 9. cf. 249, 22. 328, 12. 16. 342, 14. 15. 349, 2. 360, 6. *super Iudam* (*Iuda*) 127, 19. *nullo* (*nulli*) *usui* 160, 25. 161, 6. *holocausta* (*holocautomata*) 89, 15. *holocaustomata, -um* (*holocautomata, -um*) 102, 8. 11. *desponsionis* (*desponsationis*) 17, 2. *filii Mempheos et Taphnas* (Ταφνάς LXX. *Taphnes*) 25, 5. *huiuscemodi* (*huiusmodi*) 120, 8. 15. *caligosos* (*caliginosos*) 165, 8. *euellero* (*euulsero*) 159, 6. *increpuisti* (*-asti*) 363, 2. 364, 14. actiuum pro uerbo deponenti: *adulterare* (*adulterari*) 96, 13. uerbum simplex pro composito: *migrauerunt* (*transmigrauerunt*) 120, 25. *surgens* (*consurgens*) 143, 3. *perdidi* (*disperdidi*) 186, 7. compositum pro decomposito: *relinquet* (*derelinquet*) 211, 23. cf. 213, 10. 257, 7. compositum pro uerbo simplici: *nec superueniet* (*neque ueniet*) *super nos malum* 70, 26. alibi uariat praepositio in uocibus compositis: *contriuit* (*obtriuit*) 38, 14. *conuertere* (*reuertere*) 42, 7. *admissarii* (*emissarii*) 68, 25.

Plurima se passim offerunt exempla, ubi alius uerborum ordo obseruatur in utraque translatione. et multis quidem locis uoces contra Vulgatam eadem serie sese excipiunt, qua

in septuagintauirali interpretatione. *quia tecum ego sum* (διότι μετὰ σοῦ ἐγώ εἰμι: *q. ego tecum s.*) 15, 17. 16, 13. *quare fecit dominus deus noster nobis haec omnia* (τίνος ἕνεκεν ἐποίησεν κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν ἡμῖν πάντα ταῦτα: *quare fecit nobis d. d. noster h. o.*) 73, 8. *in tempore illo* (ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ: *in illo tempore*) 107, 16. *confusus est omnis artifex* (κατῃσχύνθη πᾶς χρυσοχόος: *c. e. artifex omnis*) 133, 6. *super me cogitauerunt consilia* (ἐπ' ἐμὲ ἐλογίσαντο λογισμόν: *cogitauerunt super me c.*) 147, 25; eandem uerborum collocationem deprehendis in huius loci citationibus apud Tertullianum, adu. Marc. IV 40. Cyprianum, Test. II 15 p. 80, 20 H. Lactantium, Inst. IV 18,27 p. 358, 1 Br. *aduersus* (*in*) *me cogitauerunt cogitatum* (*cogitationem*) aliosque a Sabaterio adlatos. *absconde illud ibi* (κατάκρυψον αὐτὸ ἐκεῖ: *absconde ibi illud*) 160, 16; haud aliter posita sunt uerba in fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 270. *quare futurus es quasi colonus* (ἵνα τί ἐγενήθης ὡσεὶ πάροικος: *quare quasi c. futurus es*) 176, 7. 10. *non possum facere uobis* (οὐ δυνήσομαι τοῦ ποιῆσαι ὑμᾶς: *non potero uobis facere*) 223, 10; cf. Hilar. in Psalm. 2, 39 p. 66, 11 Zing. *non possum facere uos.* — *et non uocabitur locus iste amplius* (καὶ οὐ κληθήσεται τῷ τόπῳ τούτῳ ⟨ἔτι add. cod. Sin., Vat. m2 et m3, Marchal.⟩: *et n. u. amplius locus iste*) 233, 18. 21. 236, 24. *auertissem .. eos a .. pessimis cogitationibus suis* (ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν: *a cogitationibus suis pessimis*) 282, 21; idem est uerborum ordo in fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 302 *a malignis cogitationibus eorum* et apud Cyprianum, De unit. eccl. 11 p. 219, 15 H. *a malis cogitationibus eorum.* — aliis uero locis permultis ea uerborum traiectio, quae in his commentariis occurrit, non modo a Vulgata uerum etiam a LXX discordat, nisi forte in Graeca uersione persaepe tota sententia aliter est comparata uel talia sunt uerba, ut de Latinarum uocum collocatione ex Graeco nihil possit concludi. satis habeo eiusmodi locos enumerare: 17, 3. 24, 12. 37, 26. 38, 15. 41, 18. 22. 50, 14. 22. 103, 5. 129, 10. 140, 8. 148, 2. 177, 6. 9. 182, 16. 198, 16. 199. 1. 214, 18. 20. 215, 5. 7. 17. 280. 7. 12. 285, 17. 286, 13. 304, 18. 363, 4. 364. 21. 388, 18. 394. 5. 418, 15. 439, 15 etc.

Frequentissime uarietas inter utramque uersionem eo efficitur, quod in quibusdam uocibus uel enuntiatis numeri grammatici commutantur, ita ut pro plurali in hac uersione substituatur singularis in Vulgata et uice uersa. neque dubium est, quin Hieronymus in praeferendo uno alteroue numero priores interpretes saepius sit secutus. *opus manuum* (*manus*) *artificis*: ἔργον ⟨χειρῶν add. cod. Marchal. in mg.⟩ τέκτονος 129, 4. 12. *seducunt populum meum in mendaciis suis* (*mendacio suo*): ἐν τοῖς ψεύδεσιν αὐτῶν 289, 6; ad uerbum haec consonant cum citatione apud Cypr. Epist. 63, 18 p. 716, 3 H. neque minus in fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 305 pluralis *falsis suis* legitur. *aperientur* — siue *exardescent* — *mala* (*pandetur malum*): ἐκκαυθήσεται τὰ κακά 12, 14. *usquequo uidebo fugientes* (*fugientem*): ἕως πότε ὄψομαι φεύγοντας 60, 23. *posuistis* (*posuisti*) *aras*: ἐτάξατε βωμούς 145, 6. *opera risu digna* (*opus r. dignum*) 133, 9. *super omnem, qui circumcisum habent* (*habet*) *praeputium* 127, 18. *erunt cadauera* (*erit cadauer*) *eorum in escam* 195, 16. *uidi omnis uiri manum super lumbos suos* (*lumbum suum*) 369, 15. — *erit morticinum populi huius in cibum* (*in cibos*): εἰς βρῶσιν 106, 16. *eicient ossa regis* (*regum*) *Iuda* 107, 16. *probas renes et cor* (*corda*) 148, 4. *cognouimus .. iniquitatem* (*iniquitates*) *patrum nostrorum* 182, 7. *ponet* (*ponent*) *unusquisque* 13, 12. *assumat auris uestra* (*assumant aures uestrae*) 124, 25.

Aliud differentiarum genus, idque in summis habitum deliciis, in eo constat, quod in uocum quarundam locum unius uersionis subeunt synonymae in altera. haec collegi exempla: *sine causa* (*frustra*) 34, 20; itidem habet Cypr. ad Demetr. 7 p. 356, 1 H. et August. c. epist. Parm. III 6, 29 p. 138, 7 Petsch. *in foueis* (*fossis*) 37, 7. *polluisti terram .. in malis* (*malitiis*) *tuis* 40, 23. *in circuitu* (*gyro*) 59, 4. *non faciam uos in consumtionem* (*consummationem*) 72, 10. *uir cum uxore* (*muliere*) 85, 1. *in uerbis mendacii, quae* (*in sermonibus m., qui*) 96, 11. *in conspectu meo* (*in oculis meis*) 105, 7. *ab extremis* (ἐξ ἐσχάτου: *ab extremitatibus*) *terrae* 133, 4. 23. *ero uobis in dominum* (*deum*) 140, 26. *homines*

et iumenta (τὰ κτήνη: *bestiae*) 249, 9; *pecora* legitur in fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 288. *uidi stultitiam* (*fatuitatem*) 278, 22. 279, 7. *ecclesia magna* (abest a LXX, ἐκκλησία μεγάλη cod. Marchal. in mg.: *coetus magnus*) 382, 12. 383, 6. 14. *pactum* (*foedus*) 404, 5. — *dedi te . . in murum aeneum* (*aereum*) 15, 12. *dabo mulieres eorum externis* (*exteris*) 111, 11. *ciuitati huic magnae* (*grandi*) 257, 6; concinit haec lectio cum fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 292. *cunctis* (*omnibus*) 191, 12. *uniuersa* (*omnia*) 329, 22. 426, 12. 428, 4. *omnes* (*uniuersos*) 362, 17. *ut comederetis . . bona* (*optima*) *illius:* τοῦ φαγεῖν ὑμᾶς . . τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ 20, 8; *ut manducaretis . . bona eius* citat Lucif. De non conu. c. haeret. 8 p. 16, 12 H. *de manu pessimorum* (*malorum*) 245, 14; *nequissimorum* praebet fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 287. duobus locis Hieronymus pro Hebraica uoce, quam retinuit in his commentariis, in Vulgata substituit id, quod Latine significat: *ut bibas aquam Sior* (Γηών LXX, Σιών cod. Marchal. in mg.: *turbidam*) 25, 21. cf. 26, 1. *omnem Asaremoth* (*uniuersam regionem mortis*) 409, 23. cf. 412, 16. — *aperientur mala* (*pandetur malum*) 12, 14. *ne timeas* (*formides*) 14, 21. *dicit* (*ait*) *dominus* 44, 11. 112, 25. 127, 5. *ait* (*dicit*) *dominus* 59, 5. 284, 5. 287, 2. *tabernaculum meum statutum* (*uastatum*) *est* 137, 1; cf. Index uerborum p. 566. *si in terra pacis confisa es* (*cum autem in t. p. securus fueris*) 154, 4. *bibent et inebriabuntur* (*turbabuntur*) 306. 17. *saluum te faciam* (*saluabo te*) 371, 18. *saluum fac* (*salua*) 381, 19. 382, 1. *transtuli uos* (ἀπώκισα ὑμᾶς: *transmigrare uos feci*) 349, 16. *parientis* (*parturientis*) 369, 16. *expergefactus sum* (ἐξηγέρθην: *quasi de somno suscitatus sum*) 400, 9. 19. 401, 10. *quodsi pugnaueritis contra Chaldeos: et si p. aduersum Ch.* (*si autem dimicaueritis aduersum Ch.*) 415, 7. 21. — *quia a prophetis Hierusalem est egressa pollutio in omnem terram* (ὅτι ἀπὸ τῶν προφητῶν Ἰ. ἐξῆλθεν. . : *a prophetis enim H. egressa est pollutio super omnem terram*) 280, 6; cf. fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 300 *quia a pr. H. exiit* etc. *quia aduersum* (*aduersum enim*) 347, 17. *haec enim* (*quia haec*) 356, 9. *quia*

redemit (ὅτι ἐλυτρώσατο: *redemit enim*) 385, 14. 386, 10. *die et* (*ac*) *nocte* 117, 12. *fletum et* (*ac*) *lamentum* 120, 20. *uicinus ac* (*et*) *proximus* 90, 13. *sederuntque* (*et sederunt* = 325, 2) 325, 13. *ponesque* (*et pones*) 332, 12. *et tu* (καὶ σύ: *tu autem*) *fornicata es* 39, 11. *et abiit* (καὶ ἐπορεύθη: *sed abiit*) 42, 11. *et cunctis* (*cunctis quoque*) 310, 12. *surrexeruntque* (*surrexerunt ergo*) 328, 9. *uerumtamen* (πλήν: *igitur*) 330, 6. *gens autem* (*porro gens*) 336, 17. *quid est quod* (τί ὅτι: *quare*) 152, 3. *cur* (*quare* = 363, 2) 364, 14. *nonne* (*numquid non*) 260, 18. *numquid* (*putasne*) 284, 1. 10. — *abiit .. subter omne lignum frondosum* (*sub omni ligno frondoso*) 42, 5. *de malo in* (*ad*) *malum egressi sunt* 118, 6. 11. *portae eius .. obscuratae sunt super terram* (*in terra*) 173, 13. *a facie gladii, quem ego mittam in* (*inter* = 314, 6) *uos* 313, 19. iam ad rem grammaticam spectat uarius praepositionis usus uel certe omissio praepositionis in his exemplis: *loquar iudicia .. super omni malitia* (*omnem malitiam*) 13, 15. *ponet eam* (scil. *lucem*) *in umbra* (*umbram*) *mortis et in caligine* (*caliginem*) 165, 10. *prophetam* ⟨*in*⟩ *gentibus dedi te* 7, 3. 15. 241, 20. *maculata es* ⟨*in*⟩ *iniquitate tua* 28, 14. 29, 5. *polluisti terram* ⟨*in*⟩ *fornicationibus tuis et in malis tuis* 40, 23. *adsuetus* ⟨*in*⟩ *solitudine* 30, 8. *dabo eos .. in maledictionem* ⟨*in*⟩ *uniuersis locis* 296, 1.

Aliud quoque uariandi genus ex grammatica ratione fluit, quod pronomina demonstratiua *hic, is, ille, iste, ipse* posterioribus Latinitatis temporibus fere idem sonant neque magis seuerae sunt leges in usu pronominis reflexiui et demonstratiui sic quidem, ut promiscue unum pro altero possit adhiberi. *ciuitates illius* (*eius*) *exustae sunt* 24, 14. *conteram iugum eius .. et uincula illius* (*eius*) *disrumpam* 371, 2. 14. *factum est uerbum hoc* (ὁ λόγος οὗτος: *istud* = 332, 8) *ad Hieremiam* 331, 23. *adhuc possidebuntur domus .. in terra hac* (ἐν τῇ γῇ ταύτῃ: *ista* = 422, 10) 421, 19. *conteram populum istum et ciuitatem hanc* (συντρίψω τὸν λαὸν τοῦτον καὶ τὴν πόλιν ταύτην: *istam;* cf. fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 283 *confringam plebem istam et ciuitatem istam*) 235, 10.

iste (*ipse*) *deus uiuens* 130, 25. *si feceritis iudicium inter uirum et proximum suum* (*eius*) 95, 3. *ut reddas unicuique secundum uias suas et secundum fructum adinuentionum suarum* (*eius*) 423, 4. 425, 13.

Ut iam alias discrepantias ad rem grammaticam pertinentes commemoremus, saepenumero inter se uariant in utraque uersione tempora uel modi uerborum. *omnes, qui deuorant eum, delinquent* (πάντες οἱ ἔσθοντες αὐτὸν πλημμελήσουσιν: *delinquunt*; cf. Lucif. de S. Athan. II 1 p. 146, 11 H. *omnes, qui edunt eum, paenitebunt*) 17, 18. 24. *sicut frigidam facit* (ψύχει: *fecit;* cf. Hieron. in Esai. 14, 15 p. 253 *sicut refrigerat*) *cisterna aquam suam* 82, 5. *fulgura in pluuiam fecit* (ἐποίησεν: *facit*) 133, 4. 134, 4. *parebit* (ὀφθήσεται: *apparuit;* cf. Ambros. de Abr. II 7, 43 p. 598, 8 Sch. *uidebitur*) *ignominia tua* 171, 21. *qui narrant* (*narrauerunt*) *ea et seducunt* (*seduxerunt*) *populum meum* (cf. Cypr. Epist. 63, 18 p. 716, 3 H. *et seducunt p. m.* et fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 305 *qui .. et enarrant ea et inplantant plebem meam*) 289, 6. *patruelis tuus uenit* (ἔρχεται: *ueniet*) *ad te* 416, 3; cf. 101, 13. 118, 19. 20. 208, 21. 328, 19. 330, 7. 356, 20. — *pro eo, quod moechata est* (*esset*) 42, 9. *pro eo, quod fecerunt* (*fecerint*) *stultitiam* 360, 8. *maerebunt caeli eo, quod locutus sim* (*sum*) 63, 1. *quod* (*quia*) *captus sit* (*est*) *grex domini* 167, 2. *scio, quia non sit* (*est*) *hominis uia eius* 139, 1. *scietur propheta, quem miserit* (*misit*) *dominus* 344, 1. *nonne uides, quid isti faciant* (*faciunt*) 100, 9. *quis est .., qui .. annuntiet istud, quare periit* (*perierit*) *terra et exusta est* (*sit*) 122, 5.

Variandi studium in his quoque exemplis mutatae structurae grammaticae causa fuisse uidetur: *quaerite .., an inueniatis uirum, qui fáciat* (*uirum facientem*) *iudicium et quaerat* (*quaerentem*) *fidem* 65, 11. 17. *tibi enim competit ex propinquitate emtio* (*ut emas*) 416, 5. — *noli accipere* (*non accipies*) *uxorem et non sint* (*erunt*) *tibi filii* 195, 8. *et nolite consurgere* (*neque surgatis*) 313, 19. 314, 1. 4. *nolite seruire* (*non seruietis*) 338, 3.

Saepissime in una uersione deest uocula, quae in altera reperitur. *quia tecum ⟨ego*: ἐγώ LXX, sed om. codd. Sin. et Marchal.⟩ *sum* 8, 8. cf. 371, 22. *ecce ⟨ego⟩ emittam* 347, 15. *ego enim scio cogitationes, quas ⟨ego⟩ cogito super uos* 354, 10. 23. *orabitis me et ⟨ego⟩ exaudiam uos* 354, 15. 355, 4. *et ⟨tu⟩ dicis mihi* 428, 11. *sapientes ⟨nos⟩ sumus* 110, 23; *nos* omisit etiam Cypr. Test. I 3 p. 41, 14 H. *quoniam ⟨domino⟩ deo nostro peccauimus:* διότι ἔναντι τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἡμάρτομεν 50, 12. *quia dominus ⟨deus⟩ noster abiecit nos:* ὅτι ὁ θεὸς ἀπέριψεν ἡμᾶς 113, 16. *in diebus illis, ait ⟨dominus⟩* 72, 9; cf. Index uerborum s. u. 'subiectum' p. 566. *sensus cordis mei turbati sunt ⟨in me⟩* 59, 25. *in dominum deum ⟨tuum⟩ praeuaricata es* 44, 15. *quid igitur facietis (fiet) in nouissimo ⟨eius⟩:* καὶ τί ποιήσετε εἰς τὰ μετὰ ταῦτα (= August. De doctr. Christ. IV 14, 30 *et quid facietis in futurum*) 78, 22. *confusio comedit . . greges eorum et armenta eorum, filios ⟨eorum⟩ et filias eorum* 50, 4. *indurauerunt ceruicem ⟨suam⟩* 103, 18. *quodsi ⟨hoc⟩ non audieritis:* ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσητε 165, 11. *et ⟨omne⟩ uolatile caeli recessit* 62, 4. *et misi ad uos ⟨omnes⟩ seruos meos* 103, 16. *non ad uentilandum et ⟨ad⟩ purgandum* 56, 16. *loquimini ad uiros Iuda et ⟨ad⟩ habitatores Hierusalem* 140, 10. *prophetae, qui fuerunt ante me et ⟨ante⟩ te ab initio* 343, 23. *abierunt in uoluntatibus et ⟨in⟩ prauitate cordis sui mali* 103, 2. *loquar de gente et ⟨de⟩ regno:* λαλήσω ἐπὶ ἔθνος καὶ βασιλείαν 223, 19. *tribulabo eos ⟨ita⟩, ut inueniantur* 135, 19. 22. *quomodo ⟨ergo⟩ conuersa es:* πῶς ἐστράφης (= Ambros. De fide IV 12, 165) 27, 23. 25. *numquid ⟨ergo⟩ spelunca latronum facta est:* μὴ σπήλαιον λῃστῶν . . 97, 3; *ergo* abest etiam in huius uersus citatione apud Lucif. de S. Athan. II 1 p. 147, 5 H. *secundum numerum ⟨quippe⟩ ciuitatum tuarum erant di tui* 34, 5. *ista malitia tua, quia amara, ⟨quia⟩ tetigit cor tuum* 59, 17. *numquid obliuiscetur uirgo ornamenti sui, ⟨aut⟩ sponsa fasciae* 36, 14. *super me cogitauerunt consilia ⟨dicentes⟩* 147, 25. *quia . . tu propinquus ⟨es⟩:* ὅτι σὺ πρεσβύτερος 417, 18. *fecisti tibi nomen, sicut ⟨est⟩ dies haec:* ἐποίησας σεαυτῷ ὄνομα ὡς

ἡ ἡμέρα αὕτη 426, 3. 427, 1. — *ecce ego* (om. Vulg. = 241, 20. 402, 6) *constitui te* 9, 14. *maiores eius* (om. Vulg.: οἱ μεγιστᾶνες αὐτῆς) *miserunt minores suos ad aquam* 173, 16. *ambulant in prauitate cordis sui pessimi* (om. Vulg.: πορεύονται ἐν σκολιότητι καρδίας αὐτῶν τῆς πονηρᾶς Aquila et Theodotion, abest a LXX) 161, 3. *dominus exercituum nomen est* (om. Vulg.) *illi* 133, 12. *et dabo Hierusalem in aceruos harenae et in* (om. Vulg.: καὶ εἰς) *cubilia draconum* 121, 19. *ut aedificem et ut* (om. Vulg.) *plantem* 223, 19. sescenties coniunctio *et* modo praeponitur modo omittitur refragante Vulgatae contextu, e. gr. 15, 13. 24, 14. 53, 9. 68, 13. 75, 16. 81, 23. 95, 10. 107, 10. 173, 19. 356, 11. 14. 16. 381, 19. 24. 385, 22. 399, 2 (cf. 398, 15. 400, 15). 418, 19.

4. Sed iam satis superque ex his exemplis elucet Hieronymum in ea prophetiae Hieremianae uersione, quam in singulorum capitum initio reddidit, in uniuersum quidem suam translationem, quae Vulgata nunc appellatur, secutum esse, sed haudquaquam tam seuere tamque seruiliter ei sese astrinxisse, ut non permultis locis fere in minutiis ab ea recederet, siue priorum interpretum uestigia pressit siue uersionis suae sensu obseruato alio loquendi genere usus est. quid? quod, ut est uariationis cupidissimus eaque quam maxime delectatur, ne eam quidem uersus formam, quam in lemmate profert, stabilem atque prorsus immutabilem iudicat, sed unus idemque uersus bis terue citatus in quibusdam partibus uel particulis aliam atque aliam induit speciem. illudque uariandi aucupium iam illis sacrae scripturae locis animaduertitur, quibus eadem sententia non prorsus eisdem, sed aliquantulum mutatis uerbis saepius recurrit. en uersiculus ille, quo crebro prophetam (Hier. 5, 9. 29. 9, 9) abuti autumat Hieronymus (120, 16), ut, cum singula malorum operum enumerarit, inferat se iuste facere, quod faciat: *et in gente tali non ulciscetur anima mea* (ἢ ἐν ἔθνει τοιούτῳ οὐκ ἐκδικήσει ἡ ψυχή μου) 69, 1. 20. *aut super gen-*

tem huiuscemodi non u. a. m. (ἢ ἐν ἔθνει τῷ [om. τῷ cod. Sin., Alex., Marchal.] τοιούτῳ etc.) 78, 1. 17. *aut in gente huiuscemodi* (*huiusmodi* Vulg.) *n. u. a. m.* (ἢ ἐν λαῷ τῷ [om. τῷ cod. Alex., Marchal.] τοιούτῳ etc.) 120, 8. 15. notatuque digni uidentur hi quoque loci (Hier. 6, 13. 8, 10): *a minore quippe usque ad maiorem omnes auaritiae student* (*student auaritiae* 86, 3) *et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum* 85, 19. 86, 4. *quia a minimo usque ad maximum omnes auaritiae student* (*auaritiam sequuntur* Vulg.), ⟨*et* add. 112, 22⟩ *a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt mendacium* 111, 12. 21. 112, 20.

Eodem ordine, quo supra (p. XIV sqq.), haec sese excipiant exempla. Varietates formae: *et non est, qui habitet* (*inhabitet* 25, 3) *in eis* 24, 15. *consurgite* 80, 11. 81, 2: *surgite* 81, 9. *dominus proiecit illos* 93, 6: *d. abiecit eos* 93, 22. *non obsistas: n. resistas* 99, 18. 22. *non uos seducant* (*inducant* 363, 18) *prophetae uestri, qui sunt in medio uestrum* (*uestri* 363, 19).., *quia falsa isti* (*falso ipsi* Vulg. ἄδικα αὐτοί LXX. *falso isti* 363, 20) *prophetant uobis* 353, 4.

Verborum traiectio: *nec sanguinem innocentem effuderitis: neque effuderitis s. i.* 95, 6. 22. *periit fides et ablata est de ore eorum* 104, 3. 18: *p. f. et de ore ablata est* 105, 5. *et abierunt . . post Bahalim, quos* (ὀπίσω τῶν εἰδώλων, ἅ: *quod* Vulg.) *didicerunt: et post Bahalim abierunt, quos d.* 122, 10. 23. *nec male facere possunt* (*possunt facere* Vulg.) *nec bene* 129, 9: *nec bene possunt facere nec male* 130, 2. *de Tharsis affertur* 130, 21: *affertur de Tharsis* 131, 15. *longe proiciam habitatores terrae in hac uice* 135, 18: *in hac uice proiciam longe habitatores terrae* 136, 6. *terram fluentem lacte et melle* 141, 21: *terram lacte et melle manantem* 141, 24. 142, 12. *natus est tibi filius masculus* 245, 26: *natus tibi est puer* 246, 17. *qui non me interfecit a uulua* 246, 4: *qui me non interfecit in uulua* 247, 14.

Numeri grammatici permutantur: *auferte praeputia* (*prae-*

putium 52, 9) *cordium uestrorum* 52, 3. 23. *a uolucre caeli usque ad pecora* (= 121, 15) *migrauerunt* (*transmigrauerunt* Vulg.) *et recesserunt* 120, 24: *a u. c. u. ad pecus recesserunt et abierunt* 121, 8. *portantes holocaustum et uictimas* siue *thymiamata* 217, 9: *p. holocausta et uictimam* siue *thymiama* 219, 2 (φέροντες ὁλοκαυτώματα καὶ θυσίαν καὶ θυμιάματα [θυμίαμα cod. Alex.]). *catenam*—uel *furcam*—*ligneam* (*catenas lignеas* Vulg.) *contriuisti et facies*—siue *faciam*—*pro eis furcas*—siue *catenas*—*ferreas* 345, 26: *furcas ligneas* (κλοιοὺς ξυλίνους) *contriuisti et facies*—siue *fecisti*—*pro eis catenas ferreas* 346, 18.

Synonyma uices permutant: *solium domini* (*dei* 56, 1) 47, 5. *in oculis* (*in conspectu* 421, 7) *omnium Iudaeorum* 420, 10. *maculata es iniquitate tua coram me* (*in conspectu meo* 29, 6) 28, 14. *habitantes terram: habitatores terrae* 85, 18. 25. *nolite confidere in uerbis mendacibus* (= ἐπὶ λόγοις ψευδέστιν) 94, 26: *in u. mendacii* (sic Vulg.) 95, 11. *sic agglutinaui mihi omnem domum Israhel et omnem domum Iuda . . , ut esset* (*essent* Vulg.) *mihi in populum et in nomen et in laudem* 161, 7: . . *ut esset mihi in populum nominatum et in l.* (= τοῦ γενέσθαι μοι εἰς λαὸν ὀνομαστὸν καὶ εἰς καύχημα) 162, 12. *in abscondito* (*abscondite* 166, 2) *plorabit anima mea* 165, 12. *longum est* 363, 4: *longe est* (μακράν ἐστιν) 364, 21. *attriuisti illos* (*eos* 66, 10 cum Vulg.) 65, 26. — *adamaui alienos et post eos ambulabo: a. a. et illos sequar* 32, 3. 14. *ponam te in filiis* (= 48, 12; *filios* Vulg.) *et tribuam tibi terram desiderabilem: ponam te in filios et dabo* (δώσω) *tibi t. d.* 48, 1. 19. *si bene direxeritis* (*si rectas feceritis* 95, 20) *uias uestras* 95, 2. *conteramus eum de terra uiuentium: eradicemus*—siue *conteramus*—*eum de t. u.* 148, 1. 15: *auferamus eum de t. u.* 229, 16. *reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam* 155, 10: *dimisi domum meam, dereliqui h. m.* 320, 4. *sume* (*accipe* Vulg.) *lagunculam figuli testeam et* (om. Vulg.) *de* (*a* Vulg.) *senioribus populi ac de* (*et a* Vulg.) *senioribus sacerdotum* 230, 26: *tolle lagunculam*—siue *doliolum testeum*—*et de senioribus populi ac sacerdotum* 231,

16. *in manu regis Babylonis dabitur et exuret eam igni* 250, 22: *in m. r. B. tradetur* (= fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 289: παραδοθήσεται) *et exuret eam ignis* 252, 18. *castigasti me et eruditus sum sicut iuuencus* (*quasi iuuenculus* Vulg.) *indomitus* 391, 20: *castigasti me et castigatus sum* (= Ambros. De paenit. II 5, 36) *quasi iuuencus indomitus* 392, 11. 13: *eruditi me et eruditus sum* (= ἐπαίδευσάς με καὶ ἐπαιδεύθην) *quasi iuuencus i.* 394, 8. — *pardus uigilans super ciuitatibus eorum* 67, 9: *pardus in ciuitatibus eorum* 70, 13. *super* (*in* 80, 1) *Bethaccarem leuate signum* 79, 14. *non praecepi eis .. de uerbo holocaustomatum* (*super uerbo holocausti* 102, 20) 102, 10. *ipsi enim cognouerunt uiam domini .. et ecce magis hi simul confregerunt iugum* 66, 19. 67, 7: *forsitan ipsi cognouerunt u. d. et e. m. hi pariter confregerunt i.* 78, 24. *et non* (*nec* 197, 18) *se incident* 196, 22. *si forte audiant* 320, 22. 322, 15: *forsitan audiant* 321, 23. *quoniam* (*quia* 124, 10 cum Vulg.) *uox lamentationis audita est* 124, 1.

Grammatici generis sunt hae uariationes: *numquid, qui cadit, non resurget* (*resurgit* = ἀνίσταται 412, 15) 108, 17. *et omne opus non facietis* 216, 18: *et o. o. ne faciatis* 217, 23. *intellexi autem, quod uerbum domini esset* 418, 13: *sed intellexi uerbum esse domini* 419, 2. 422, 11. *quod non audierint* 356, 20: *quia non audierunt* 358, 10. *pax, pax, cum non esset pax* 111, 17: *p. p., cum nulla sit pax* 112, 8.

Adiectio uocum uel omissio: *ecce ego dedi* 8, 18: *ecce dedi* cum Vulg. 8, 20. *ecce ego constitui* 9, 14: *ecce constitui* cum Vulg. 241, 20. 402, 6. *adsumam uos, unum de ciuitate et duos de cognatione*: *adsumam unum de ciuitate* etc. 46, 3. 13. *iudicio contendam tecum eo, quod dixeris* 37, 25: *i. c. tecum pro eo, q. d.* 38, 6. *uae nobis, quoniam uastati sumus* 57, 16. 22. 58, 4: *uae nobis, uastati sumus* 58, 8. *sanctificate super eam bellum, consurgite* 80, 10: *s. s. e. bellum atque* (quod diductis litteris debebam edere) *consurgite* 81, 16. *audite et auribus percipite, nolite eleuari* 164, 20: *a. et a. percipite et nolite eleuari* (ἀκούσατε καὶ ἐνωτίσασθε

καὶ μὴ ἐπαίρεσθε) 164, 24. 165, 1. 14. — *dabo uos in opprobrium sempiternum et* ⟨*in* add. Vulg.⟩ *ignominiam aeternam* 292, 15: *dabo in opprobrium et ignominiam sempiternam* 293, 3. *cogito facere eis propter malitias* (*malitiam* Vulg.) *studiorum eorum* 321, 1: *c. facere propter malitias st. illorum* 322, 18. *quaeretis me et inuenietis, cum quaesieritis me in toto corde uestro* 354, 15: *quaeretis et inuenietis me, cum quaesieritis in t. c. u.* 355, 7. *propter multitudinem iniquitatis tuae et propter dura peccata tua* 373, 16: *pr. m. i. t. et dura p. t.* 374, 16. 23.

Multo magis inter se discrepant hae eorundem uersuum formae: *Hierusalem et ciuitatibus Iuda et regibus eius et principibus eius, ut darem eos in solitudinem et in stuporem: H. et c. Iudae et r. e. et principibus, ut d. eos in stuporem et in solitudinem* 307, 12. 17. *quia sicut ficus pessimae . . , sic dabo Sedeciam . . et reliquos de Hierusalem, qui remanserunt in urbe hac et qui habitant in terra Aegypti. et dabo eos in uexationem* 295, 22: *et* (= Vulg. et LXX) *sicut f. p. . . , sic dabo Sedeciam . . et eos, qui in Aegyptum transfugerunt et, qui remanserunt in urbe hac, in uexationem* 299, 5.

III.

(1. Cum sua Hieremiae uersione saepissime Hieronymus confert septuagintauiralem Latine redditam, quam hic illic suo periculo corrigit. — 2. In repetendis eisdem uersibus ex LXX translatis quaedam mutare solet. — 3. Versio ex LXX petita saepissime concinit cum testimoniis apud Patres Latinos Hieronymo uetustiores obuiis. — 4. Differentiae inter hodiernum LXX textum et uersionem illam Latinam. — 5. Nonnumquam serie transmutata interpretationem septuagintauiralem Latinam Vulgatae uerba sequuntur. — 6. Aliquando Hieronymus uersionem ex LXX haustam in lemmate praefert Vulgatae. — 7. Quidam loci neque cum Vulgata neque cum LXX concordant — 8. Versionum quaedam 'differentiae'. — 9. Praeter LXX Hieronymus Aquilae, Symmachi, Theodotionis uersiones in usum suum uocauit.)

1. At non solum ex Hebraico prophetarum libros explicare studet Hieronymus, sed etiam ex LXX interpretum uersione,

quam Latine reddit, nisi forte hic illic unum alterumue uerbum, de cuius interpretatione ambiguitas quaedam esse possit, Graeco sermone profert. utrumque autem textum permultis locis maxime inter se discrepare iam primo obtutu edocetur, qui textum ex Hebraico fonte translatum cum Graeco conferat. omnes uero discrepantias, quae intercedant inter Hebraicam ueritatem et septuagintauiralem translationem, ita quidem ut uel singuli uersus uel pauca ab eis praetermissa sint uerba, uictum taedio se adnotare noluisse ait Hieronymus, ne fastidium legenti faceret (cf. 357, 2). *si uoluero*, scribit alibi (269, 19), *per loca notare singula, quanta LXX uel praetermiserint uel mutauerint, longum fiet, praesertim cum possit diligens lector ex utraque editione considerare, quid mutatum, quid additum, quid subtractum sit.*

Quare pro uario inter utramque editionem dissimilitudinis gradu uariam iniit Hieronymus uiam. ubi Hebraica ueritas a Graeco contextu plurimum discordat, duas proponit uersiones, seiunctam unam ab altera; sin minor in utraque editione est diuersitas, breuitati consulens uarias LXX interpretum lectiones alteri, quam ducit ex Hebraeo, translationi intermiscet adhibitis promiscue coniunctionibus *siue, uel, aut, atque, et;* ubi nulla omnino aut leuioris momenti est differentia, satis habet interpretationem suam ex Hebraeo confectam in capitis fronte proferre et nonnumquam diuersitates quasdam notatu dignas breuiter in exegesi ipsa perstringere. aliquando tamen Hieronymus, etsi uersiones illae duae haudquaquam inter se conueniunt, unum tantummodo textum ex Hebraico ductum proponit nulla omnino habita ratione alterius, 'ut non semper eandem rationem aut morem tenuerit uel ita in proposito susceptoue consilio permanserit, quin aliquotiens ab ipso declinare sibi permiserit pro re nata uel euentu diuerso uel locorum nonnullorum difficultate' (Sabatier, *Bibl. sacr. Lat. uers. ant.* II 507).

Iam Sabaterius eam quaestionem haud sane facilem agitauerat, utrum interpretatio Latina ex editione LXX deriuata, quae Hieronymi commentariis uel ex toto uel partim intexta reperiretur, esset uersio quaedam antiqua Latina, quae ante Hieronymum

obtineret seu usurparetur in ecclesia, an postposita uetere nouam ipse parauisset et instruxisset e textu Graeco. et recte quidem Sabaterius ex argumentis quibusdam et indiciis (cf. II 507 sqq.) concludit interpretationem illam Latinam nihil aliud esse plerumque quam uersionem aliquam antiquam ab editione LXX communi seu uulgata (cf. Index nominum s. u. 'editio') ortam, etsi Hieronymus sat multis locis etiam ueteres interpretes Graecos respexerit eosque secutus ad Graecum Hexaplare nonnulla emendauerit uel etiam suo periculo ipse correxerit.

Duo subiciam exempla, quibus Hieronymum in textu ueteris uersionis Latinae ex editione LXX petitae, quippe quae ridicula uel prorsus falsa esset, aliquid immutasse grauissimo ipsius auctoris testimonio demonstratur. Hier. 31 (38), 2 εὗρον θερμὸν ἐν ἐρήμῳ: *inueni calidum in deserto.* at uero *calidum* Hieronymus in eis codicibus, qui septuagintauiralis textus Latinam translationem suppeditabant, non inuenerat, sed ex suo substituerat et emendauerat. audiamus ipsum: *ridicule in hoc loco Latini codices ambiguitate uerbi Graeci pro 'calido' 'lupinos' interpretati sunt; Graecum enim ΘΕΡΜΟΝ* (h. e. θέρμον uel θερμόν) *utrumque significat.... soli LXX posuere calidum* (379, 3). similiterque in Esai. 65, 8 p. 779 adlato testimonio: *quasi calidum in deserto inueni Israhel cum occisis gladio* haec subdit: *pro eo, quod scriptum est* ὡς θερμόν, *hoc est 'quasi calidum', Latinus interpres uerbi ambiguitate deceptus 'lupinum' interpretatus est, in quo et Graecorum plerique errant.* alio quoque loco Hieronymus Latinam LXX interpretum uersionem castigat et corrigit. Hier. 31 (38), 21 στῆσον σεαυτήν, Σειών, quod in Graeco textu hodie legimus et Hieronymus ipse legerat, non transtulit: *statue te ipsam, Sion,* quod in Latinis codicibus inuenerat, sed ex Hebraica ueritate, ubi pluralis exhibetur *sionim,* quod *speculas* uel *speculatores* significat (cf. 53, 18. 80, 13. 381, 13. 396, 12. 15), sic correxit ueterem uersionem Latinam: *statue tibi* (sine dubio ΣΕΑΥΤΗΙ legit pro ΣΕΑΥΤΗΝ) *speculatores* (396, 1. 397, 1). *unde miror,* inquit, *quid sibi*

uoluerit uulgata editio, ut pro 'sionim', hoc est 'speculatoribus', 'Sion' poneret turbaretque lectoris intellegentiam (396. 14).

2. Ceterum in proponendo textu Latino ex LXX hausto scriptorem — haud aliter atque in uersione sua ex Hebraico deriuata (cf. p. XXIsqq.) — nequaquam ad unam eandemque uersus formam tam anxie sese alligasse animaduertimus, ut non quasdam eiusdem uersus uoces in repetendo mutauerit et alias uel similes substituerit, quae ei textum Graecum melius reddere uiderentur. quod paucis illustrare exemplis mihi liceat. Hier. 17, 17 in textu Latino superius posito hanc proponit interpretationem e LXX: *non fias mihi alienus parcens mei in die pessimo* 214, 21; rursum in sequenti explanatione haec quoddammodo pressius e Graeco ita reddit: *ne fias mihi in alienum parcens mihi in die malo* (μὴ γενηθῇς μοι εἰς ἀλλοτρίωσιν φειδόμενός μου ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾷ) 215, 9. similiter in his quoque prophetae sententiis citandis sibi non constat Hieronymus. Hier. 31 (38), 37 (35) *si eleuatum fuerit caelum sublimius et si humiliatum pauimentum terrae deorsum, et ego non reprobabo genus Israhel, dicit dominus, pro omnibus, quae fecerunt* 408, 7: *si exaltatum fuerit c. s. et humiliatum p. t. d., et ego non reprobabo semen I., d. d., propter omnia, q. f.* (ἐὰν ὑψωθῇ ὁ οὐρανὸς εἰς τὸ μετέωρον.. καὶ ἐὰν ταπεινωθῇ τὸ ἔδαφος τῆς γῆς κάτω, καὶ ἐγὼ οὐκ ἀποδοκιμῶ τὸ γένος Ἰσραήλ, φησὶν κύριος, περὶ πάντων, ὧν ἐποίησαν) 409, 5. leuioris momenti sunt hae mutationes. *in desiderio animae suae spiritu portabatur* 30, 12: *in d. a. suae* ἐπνευματοφορεῖτο siue peruerso (haec uox ad exegesin, non ad translationem pertinere uidetur) *spiritu ducebatur* 31, 17. *omnes, qui quaerunt illam, non laborabunt* (πάντες οἱ ζητοῦντες αὐτὴν οὐ κοπιάσουσιν) 30, 14: *quicumque eam quaesierint, non magnopere laborabunt* 31, 6. *non firmabo faciem meam super* (infra *contra*) *uos:* οὐ στηριῶ τὸ πρόσωπόν μου ἐφ' ὑμᾶς 44. 11. 24. *dirigite* (διορθώσατε) *uias uestras: corrigite u. u.* 94, 14. 18. *usura super usuram et dolus in dolo* (infra *super dolum*): τόκος ἐπὶ τόκῳ καὶ δόλος ἐπὶ δόλῳ 119, 2. 15. *oues meae* (τὰ πρόβατά μου): *pecora mea* 137, 4. 13. *et opera terrae quoniam defe-*

cerunt 173, 22: *et terrae opera defecerunt* (καὶ τὰ ἔργα τῆς γῆς ἐξέλιπεν) 174, 15.

3. Plurimis Hieremiae locis uersionem illam ex editione LXX petitam, quam Hieronymus suae opponit uersioni ex Hebraeo conditae, ad uerbum fere concordare animaduertimus cum testimoniis apud Patres Latinos Hieronymo uetustiores obuiis, ueluti Tertullianum, Cyprianum, Irenaeum Latinum, Hilarium, alios. et ex illo quidem concentu id colligere posse sibi uidetur Sabaterius (II 511) Hieronymum componendo commentarios suos in prophetas non recens dataque opera in Latinum transtulisse editionem Graecam LXX, sed usum fuisse uersione Latina iam dudum recepta in ecclesia, ad summum ab ipso correcta. hi sunt Hieremianae prophetiae loci praecipui, quibus Patres Latini saepe cum Hieronymo conueniunt uel ab ipso leuiter tantum dissident.

LXX. Hier. 2, 11 Ὁ δὲ λαός μου ἠλλάξατο τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐξ ἧς οὐκ ὠφεληθήσονται.

Populus uero meus mutauit gloriam suam, de qua ei nihil proderit. Hieron. in Hier. p. 21, 18.

Populus autem meus mutauit gloriam suam, ex quo nihil proderit eis. Tertull. adu. Iud. 13.

LXX. Hier. 2, 25 Ἀπόστρεψον τὸν πόδα σου ἀπὸ ὁδοῦ τραχείας καὶ τὸν φάρυγγά σου ἀπὸ δίψους. ἡ δὲ εἶπεν· ἀνδριοῦμαι, ὅτι ἠγαπήκει ἀλλοτρίους καὶ ὀπίσω αὐτῶν ἐπορεύετο.

Conuerte pedem tuum a uia aspera et guttur tuum a siti. quae dixit: uiriliter agam (*agam uiriliter* et [= siue, uel] .. *confortabor* 32, 19, quod fortasse diductis litteris debebam edere, cf. Lucif.), *quoniam dilexit alienos et post eos ambulauit.* Hieron. in Hier. p. 32, 4.

Auerte pedem tuum ab aspera uia et faucem tuam a siti. quae autem dixit: confortabor, quia dilexit exteros et post illos abibat. Lucif. De non conu. c. haeret. 8 p. 16, 20 H.

LXX. Hier. 8, 22 Μὴ ῥητίνη οὐκ ἔστιν ἐν Γαλαὰδ ἢ ἰατρὸς οὐκ ἔστιν ἐκεῖ; διὰ τί οὐκ ἀνέβη ἴασις θυγατρὸς λαοῦ μου;

Numquid resina non est in Galaad aut medicus non est ibi? quare non ascendit curatio filiae populi mei? Hieron. in Hier. p. 258, 1.

Numquid resina non est in Galaad aut medicus non est ibi? quare non ascendit sanitas filiae populi mei? Ambros. De lapsu uirg. 8, 33.

LXX. Hier. 9, 10 Ἐπὶ τὰ ὄρη λάβετε κοπετὸν καὶ ἐπὶ τὰς τρίβους τῆς ἐρήμου θρῆνον, ὅτι ἐξέλιπον παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους (παραπορευομένους add. cod. Marchal. in mg.). οὐκ ἤκουσαν φωνὴν ὑπάρξεως.

Super montes assumam — siue *assumite* — *fletum et lamentum et super speciosa* — siue *semitas* — *deserti planctum, quoniam incensa sunt* — siue *defecerunt* — *eo, quod non sit uir* — siue *homo* — *pertransiens. et non audierunt uocem possidentis* siue *substantiae.* Hieron. in Hier. p. 120, 19.

Super montes accipite luctum et super semitas desertas planctum, quia defecerunt eo, quod non sint homines non acceperunt uocem substantiae. Ambros. De fide III 14, 119. *super montes accipe* (*accipite* cod. Laudunensis 113 s. IX) *planctum et super semitas deserti luctum, quia defecerunt eo, quod non sint homines. non audierunt uocem substantiae.* Vict. Vit. II 58 p. 47, 25 Petsch.

LXX. Hier. 9, 24 Ἀλλ' ἢ (om. ἢ cod. Marchal.) ἐν τούτῳ καυχάσθω ὁ καυχώμενος συνίειν καὶ γινώσκειν (με add. cod. Sin. p. c. et Marchal.), ὅτι ἐγώ εἰμι κύριος ὁ ποιῶν ἔλεος καὶ κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι ἐν τούτοις τὸ θέλημά μου, λέγει κύριος.

Sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire — siue *intellegere* — *et nosse me, quia ego sum dominus, qui facio misericordiam et iudicium et iu-*

Sed in hoc glorietur, qui gloriatur, intellegere et nosse, quoniam ego sum dominus, qui facio m. et i. et iustitiam super terram, quoniam in his

stitiam in terra. haec enim placent mihi — siue *quia in istis est uoluntas mea* —, *dicit dominus.* Hieron. in Hier. p. 127, 1.

est uoluntas mea, d. d. Cypr. Test. III 9 p. 121, 4 H. eadem refert Iren. IV 17, 3 exceptis his: *scire* pro *nosse* et *in terra* loco *super terram.*

LXX. Hier. 15, 10 Οἴμοι ἐγώ, μῆτερ, ὡς τίνα με ἔτεκες; ἄνδρα δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ τῇ γῇ· οὔτε (οὐκ cod. Marchal.) ὠφέλησα οὔτε (οὐδὲ cod. Sin. et Marchal.) ὠφέλησέν με οὐδείς.

Vae mihi, mater, ut quid me genuisti uirum, qui iudicer et discernar omni terrae? Hieron. in Hier. p. 189, 17. *non profui neque* (*nec* 188, 25. 189, 2) *profuit mihi quisquam.* ibid. p. 188, 19.

Heu me ego, mater, quasi quem me peperisti? uirum causam dicentem iudicii in omni terra. non profui neque profuit mihi quisquam. fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 274. *Heu me, mater, ut quid me peperisti* (cetera uti supra). Ambros. De exc. fratris Sat. II 34.

LXX. Hier. 15, 17. 18 Οὐκ ἐκάθισα ἐν συνεδρίῳ αὐτῶν παιζόντων, ἀλλὰ εὐλαβούμην ἀπὸ προσώπου χειρός σου· κατὰ μόνας ἐκαθήμην, ὅτι πικρίας ἐνεπλήσθην. ἵνα τί οἱ λυποῦντές με κατισχύουσίν μου; ἡ πληγή μου στερεά, πόθεν ἰαθήσομαι; γινομένη ἐγενήθη μοι ὡς ὕδωρ ψευδὲς οὐκ ἔχον πίστιν.

Non sedi in concilio ludentium et gloriatus sum — siue *metuebam — a facie manus tuae. solus sedebam, quoniam amaritudine replesti me* (*quia amaritudine repletus sum* 193, 24). *quare factus est dolor meus perpetuus* — siue *quare, qui contristant me, confortantur — et plaga mea desperabilis rennuit curari* — siue *plaga mea fortis, unde*

Non sedi in consilio eorum ludentium, sed uerebar a facie manus tuae. singulariter sedebam, quia amaritudine repletus sum. ut quid iniuriantes me conualescent, plaga mea solida est, unde sanabor? facta est mihi sicut aqua mendax non habens fidem. fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 275. *Non sedi in concilio eorum ludentium, sed timebam a facie*

curabor —? facta est mihi quasi mendacium aquarum infidelium siue *quasi aqua mendax non habens fidem.* Hieron. in Hier. p. 192, 18.

manus tuae; singulariter sedebam, quoniam amaritudine repletus sum. ut quid, qui me contristant, praeualent in me? plaga mea ualida est, unde sanabor? facta est mihi ut aqua mendax, quae non habet fidem. August. c. Petil. II 102, 235 p. 149, 28 Petsch. *Ut quid, qui contristant me, praeualent? plaga mea ualida est, unde sanabor? facta est mihi ut aqua mendax non habens fidem.* August. Epist. ad cathol. (= De un. eccl.) 23, 64 p. 311, 17. 22 Petsch. *Ut quid, qui contristant me, praeualent? plaga mea solida est, unde sanabor? dum fit, facta est mihi quasi aqua mendax non habens fidem.* Cypr. Epist. 73, 6 p. 782, 22 H.

LXX. Hier. 16, 19 Κύριε, σὺ (om. σὺ cod. Alex. et Marchal.) ἰσχύς μου καὶ βοηθία μου καὶ καταφυγή μου ἐν ἡμέραις (ἡμέρᾳ cod. Sin. et Marchal.) κακῶν· πρὸς σὲ ἔθνη ἥξουσιν ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς καὶ ἐροῦσιν· ὡς ψευδῆ ἐκτήσαντο οἱ πατέρες ἡμῶν εἴδωλα καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ὠφέλημα.

Domine, fortitudo mea et robur meum et refugium meum in die tribulationis — siue *malorum —: ad te gentes uenient ab extremis terrae et dicent: quomodo falsa possederunt patres nostri idola et non est in eis utilitas.* Hieron. in Hier. p. 203, 3. 16.

Domine, fortitudo mea et adiutorium meum et refugium meum in die malorum. ad te gentes uenient ab extremo terrae et dicent: quam falsa possederunt patres nostri simulacra et non est in eis utilitas. August. c. Faust. XIII 7 p. 386, 14 Zycha.

LXX. Hier. 17, 11 Ἐφώνησεν πέρδιξ, συνήγαγεν, ἃ οὐκ ἔτεκεν, ποιῶν πλοῦτον αὐτοῦ οὐ μετὰ κρίσεως· ἐν ἡμίσει ἡμερῶν αὐτοῦ ἐγκαταλείψουσιν αὐτὸν καὶ ἐπ᾽ ἐσχάτων αὐτοῦ ἔσται ἄφρων.

Clamauit perdix, congregauit, quae non peperit, facit diuitias suas non cum iudicio; in dimidio dierum eius relinquent eum et in nouissimo suo erit insipiens. Hieron. in Hier. p. 211, 19.

Clamauit perdix, congregauit, quae non peperit, faciens diuitias suas non cum iudicio; in dimidio dierum eius derelinquent eum et in nouissimis suis erit insipiens. August. c. Faust. XIII 12 p. 391, 22. 392, 14 Zycha. cf. Tischendorf, *Anecdota sacra et profana* (Lipsiae 1861) p. 232.

LXX. Hier. 22, 30 Γράψον τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐκκήρυκτον ἄνθρωπον, ὅτι οὐ μὴ αὐξηθῇ ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ ⟨ἀνὴρ add. cod. Alex., Marchal.⟩ καθήμενος ἐπὶ θρόνου Δαυείδ, ἄρχων ἔτι ἐν τῷ Ἰούδᾳ.

Scribe uirum istum abdicatum (*abominatum* 268, 13. *abominabilem* 270, 2) *hominem, quia non crescet de semine eius uir, qui sedeat super thronum Dauid, princeps ultra in Iuda.* Hieron. in Hier. p. 270, 15.

Scribe uirum istum abdicatum, quia non exsurget ex semine eius sedens in throno Dauid, princeps adhuc in Iuda. Ambros. in Luc. III 40 p. 128, 13 Sch. *Scribe uirum hunc abdicatum hominem, quoniam non augebit de semine eius sedens super thronum Dauid, princeps in Iuda.* Iren. III 21, 9.

LXX. Hier. 23, 5. 6 Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει κύριος, καὶ ἀναστήσω τῷ Δαυεὶδ ἀνατολὴν δικαίαν καὶ βασιλεύσει βασιλεὺς καὶ συνήσει καὶ ποιήσει κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς. ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ (ἐκείναις cod. Alex.) καὶ (om. καὶ cod. Marchal.) σωθήσεται Ἰούδας καὶ Ἰσραὴλ κατασκηνώσει πεποιθὼς καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ (om. αὐτοῦ cod. Sin., Alex.), ὃ καλέσει αὐτὸν κύριος Ἰωσέδεκ ἐν τοῖς προφήταις.

Ecce dies ueniunt, dicit dominus, et suscitabo Dauid orientem iustum et regnabit rex et intelleget et faciet iudicium et iustitiam in terra. in diebus illis saluabitur Iudas et Israhel habitabit confidenter et hoc est nomen, quod appellabit (*quo uocabit* 273, 13) *eum dominus Iosedec in prophetis.* Hieron. in Hier. p. 273, 8. 274, 17. 275, 17.

Ecce dies ueniunt, dicit dominus, et resuscitabo Dauid orientem iustum et regnabit rex et intelleget et faciet iudicium et iustitiam super terram. in diebus illius saluus erit Iuda et Istrahel commorabitur confidens et hoc nomen eius, quod uocabit eum dominus Iosedec ipse in prophetis. fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 298. *Suscitabo illis Dauid regem orientem iustum et regnabit rex et intelleget et faciet iustitiam et iudicium super terram. in diebus eius saluabitur Iudas et Israhel commorabitur fidens.* Hilar. in Psalm. 131, 1 p. 661, 4 Zing.

LXX. Hier. 23, 23. 24 Θεὸς ἐγγίζων ἐγώ εἰμι (om. εἰμι cod. Sin.), λέγει κύριος, καὶ οὐχὶ θεὸς πόρρωθεν. εἰ κρυβήσεταί τις (ἄνθρωπος cod. Alex., Marchal.) ἐν κρυφαίοις, καὶ ἐγὼ οὐκ ὄψομαι αὐτόν; ⟨φησὶν κύριος add. cod. Marchal. in mg.⟩ μὴ οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει κύριος.

Deus appropinquans ego, dicit dominus, et non deus de longe. si abscondetur homo in absconditis, et ego non uidebo eum?, dicit dominus; numquid non caelum et terram ego impleo?, dicit dominus. Hieron. in Hier. p. 284, 5.

Deus adpropinquans ego sum, dixit dominus, et non deus a longinquo. numquid, si abscondat se homo in abdito, et ego non uidebo eum? nonne caelum et terram ego adimpleo?, dicit dominus. fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 302 sq. *Ego deus adproximans et non deus de longinquo. si absconditus fuerit homo in abscondito, ergo*

ego non uidebo eum? nonne caelum et terram ego impleo?, dicit dominus. Cypr. Test. III 56 p. 156, 18 H.

LXX. Hier. 31 (38), 21—25 Ἀποστράφηθι, παρθένος Ἰσραήλ, ἀποστράφηθι τὰς πόλεις σου πενθοῦσα. ἕως πότε ἀποστρέψεις, θυγάτηρ ἠτιμωμένη; ὅτι ἔκτισεν (ἔκτισέ σε legisse uid. Hieron. in cod. suo) κύριος σωτηρίαν εἰς καταφύτευσιν καινήν, ἐν σωτηρίᾳ (σωτηρίᾳ σου legisse uid.) περιελεύσονται ἄνθρωποι. ὅτι (om. ὅτι cod. Sin., Alex., Marchal.) οὕτως εἶπεν κύριος ⟨τῶν δυνάμεων θεὸς Ἰσραήλ add. cod. Marchal. in mg.⟩· ἔτι ἐροῦσιν τὸν λόγον τοῦτον ἐν γῇ Ἰούδα καὶ ἐν πόλεσιν αὐτοῦ, ὅταν ἀποστρέψω τὴν αἰχμαλωσίαν (ἀποικίαν cod. Marchal.) αὐτοῦ· εὐλογημένος κύριος ἐπὶ δίκαιον ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ· καὶ ⟨οἱ add. cod. Sin. p. c., Alex., Marchal.⟩ ἐνοικοῦντες ἐν ταῖς πόλεσιν Ἰούδα (ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ cod. Sin., Marchal.; Hieron. ἐν γῇ Ἰουδαίᾳ in suo cod. legisse uid.) καὶ ἐν πάσῃ τῇ γῇ (πάσῃ πόλει cod. Sin., Marchal.) αὐτοῦ ἅμα γεωργῷ καὶ ἀρθήσεται ἐν ποιμνίῳ. ὅτι ἐμέθυσα πᾶσαν ψυχὴν διψῶσαν καὶ πᾶσαν ψυχὴν πεινῶσαν ἐνέπλησα.

Reuertere, uirgo Israhel, reuertere in ciuitates tuas lugens. usquequo conuerteris, filia despecta? quoniam creauit te dominus salutem in plantationem nouam; in salute tua circumibunt homines. sic dixit dominus uirtutum deus Israhel: adhuc dicent sermonem istum in terra Iuda et in urbibus eius, quando reduxero transmigrationem eius: benedictus dominus super iustum montem sanctum eius et, qui habitant in terra Iudaea et in omni ciuitate eius cum agri-

Conuertere, uirgo Israhel, reuertere in ciuitates tuas lugens. usquequo auerteris, filia inhonorata? quoniam creauit dominus salutem in plantationem nouam, in qua salute (ἐν ᾗ σωτηρίᾳ cod. Alex., Marchal.) *circumibunt homines. sic dixit dominus: adhuc dicent uerbum hoc in terra Iuda et in eius ciuitatibus, cum reuocabo captiuitatem eius: benedictus dominus super iustum montem sanctum suum et, qui inhabitant in Iudaea et in omni ciuitate eius simul cum agri-*

cola; et eleuabitur in grege. quia inebriaui omnem animam sitientem et omnem animam esurientem repleui. Hieron. in Hier. p. 396, 3. 398, 17. 400, 6.

cola; et tolletur in grege. quoniam inebriaui omnem animam sitientem et omnem animam esurientem satiaui. August. c. Iul. op. imp. III 84.

LXX. Hier. 31 (38), 37 (35) Ἐὰν ὑψωθῇ ὁ οὐρανὸς εἰς τὸ μετέωρον, φησὶν κύριος, καὶ ἐὰν ταπεινωθῇ τὸ ἔδαφος τῆς γῆς κάτω, καὶ ἐγὼ οὐκ ἀποδοκιμῶ τὸ γένος Ἰσραήλ, φησὶν κύριος, περὶ πάντων, ὧν ἐποίησαν.

Haec dicit dominus: si eleuatum (*exaltatum* 409, 5) *fuerit caelum sublimius et si* (om. *si* 409, 6) *humiliatum pauimentum terrae deorsum, et ego non reprobabo genus* (*semen* 409, 7) *Israhel, dicit dominus, pro omnibus* (*propter omnia* 409, 8), *quae fecerunt.* Hieron. in Hier. p. 408, 7.

Si exaltatum fuerit caelum in sublime, dicit dominus, et si humiliata fuerit terra deorsum, at ego non reprobabo genus Israel, dicit dominus, pro omnibus, quae fecerunt. Cypr. Test. III 20 p. 135, 8 H.

4. Iam si alios quoque locos ex LXX translatos, quos in hoc opere proponit Hieronymus, comparamus cum textu originali, uarii generis differentias inter Graecum et Latinum saepenumero reperiemus exortas uel ex quadam translatoris libertate uel ex eo, quod uariae discrepantesque fuere interpretationis septuagintauiralis recensiones, ex quibus haec illaue uersio Latina fluxit. Hieronymumque ipsum 'plerisque codicibus uulgatae editionis' usum esse ex commentariorum loco quodam (372, 3) apertum fit. et nonnullis quidem locis, qua nitatur recensione interpretatio apud Hieronymum obuia, LXX editionis ope a Swete adornatae constituere possumus et in exemplis supra adscitis constituimus, sed hic illic necessitate subacti satis habebimus indicasse uarietates inter Graecum textum et uersionem Latinam, cum adhuc illa LXX editione critica hoc nomine uere digna, qua uariarum classium codices principales distinguantur lectionesque uariae plenius adferantur, careamus et, nisi

fallor, aliquantum temporis carituri simus. quo fit, ut quaestio, utrum discrepantiae illae in compluribus eorum exemplorum, quae iam allegamus, codicibus Graecis nitantur an interpretis et arbitrio et culpae sint attribuendae, pro certo diiudicari nequeat.

LXX. Hier. 1, 6 Καὶ εἶπα· ὁ ὤν, δέσποτα κύριε, ἰδοὺ οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν, ὅτι νεώτερος ἐγώ εἰμι.

Et dixi: o domine deus, nescio loqui, quia iuuenis sum. Hieron. p. 7, 25.

Qui es, dominator domine, ecce nescio loqui, quia iuuenior sum ego. Ambros. in Psalm. 118 serm. 14, 26. p. 315, 10 Petsch. *Dominator domine, ecce nescio loqui, quia iuuenis sum ego.* ibid. serm. 18, 34. p. 415, 16 P.

LXX. Hier. 1, 17 Μὴ φοβηθῇς ἀπὸ προσώπου αὐτῶν μηδὲ πτοηθῇς ἐναντίον αὐτῶν, ὅτι μετὰ σοῦ εἰμὶ τοῦ ἐξαιρεῖσθαί σε, λέγει κύριος.

Ne timeas a facie eorum, ne forte timere te faciam, quia tecum sum, ut liberem te, dicit dominus. Hieron. p. 14, 21. 23. 15, 8.

Ne timeas a facie eorum nec formides in conspectu eorum. Lucif. De non parc. 13 p. 237, 3. 16 H.

LXX. Hier. 2, 6 ... ἐν γῇ, ἐν ᾗ .. οὐ κατῴκησεν ἄνθρωπος ἐκεῖ (ἐκεῖ υἱὸς ἀνθρώπου cod. Sin., Marchal.)

..per terram, in qua non.: habitauit homo. Hieron. p. 19, 10 sec. Vulg.; sed adnotat: 'pro *homine* LXX *filium hominis* interpretati sunt'.

..in terra, in qua nemo commeauit uir neque commoratus est ibi filius hominis. Lucif. De non conu. c. haeret. 8 p. 16, 10 H.

LXX. Hier. 2, 12 Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ καὶ ἔφριξεν ἐπὶ πλεῖον σφόδρα.

Obstupuit caelum super hoc et inhorruit extra modum et uehementer. Hieron. p. 23, 1.

Exhorruit caelum in hoc et obhorruit multo magis uehementer. Cypr. Testim. III 59 p. 161, 19 H. *Expectauit* (sic) *caelum super istud et exhorruit multo uehementius.* August. c. epist. Parm. II 10, 20 p. 66, 3 Petsch.

LXX. Hier. 7, 4 (Μὴ πεποίθατε ἐφ' ἑαυτοῖς) ἐπὶ λόγοις ψευδέσιν, ὅτι τὸ παράπαν οὐκ ὠφελήσουσιν ὑμᾶς.

(*Nolite confidere*) *in uerbis mendacii* (sic Vulg.; *mendacibus* 94, 26), *quae uobis omnino non proderunt.* Hieron. p. 95, 11.

(*Ne confisi fueritis uobismet*) *in sermonibus mendacibus, quoniam in totum non proderunt uobis.* Iren. IV 17, 2.

LXX. Hier. 17, 9 Βαθεῖα ἡ καρδία παρὰ πάντα καὶ ἄνθρωπός ἐστιν· καὶ τίς γνώσεται αὐτόν;

Profundum est cor super omnia et homo est; quis cognoscet eum? Hieron. p. 210, 12.

Et homo est; et quis agnoscit eum? August. c. Faust. XIII 11 p. 391, 7. XXII 39 p. 633, 27 Zycha.

LXX. Hier. 31 (38), 15 Οὕτως εἶπεν κύριος· φωνὴ ἐν Ῥαμὰ ἠκούσθη θρήνου καὶ κλαυθμοῦ καὶ ὀδυρμοῦ (θρῆνος καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμός cod. Marchal.)· Ῥαχὴλ ἀποκλαιομένη (ἀποκλαιομένης cod. Sin., Alex., Marchal.) ⟨ἐπὶ τῶν υἱῶν αὐτῆς καὶ add. cod. Alex., Marchal.; καὶ add. cod. Sin.⟩ οὐκ ἤθελεν παύσασθαι ἐπὶ τοῖς υἱοῖς αὐτῆς (om. ἐπὶ τοῖς υἱοῖς αὐτῆς cod. Alex., Marchal.), ὅτι οὐκ εἰσίν.

Sic dixit dominus: uox in Rama audita est, lamentatio et fletus et luctus Rachel plorantis filios suos et noluit conquiescere, quia non sunt. Hieron. p. 388, 20.

Vox audita est in Rama, fletus et ululatus multus, Rachel plorans filios suos et noluit consolari (παρακληθῆναι cod. Vat. m2 et m3, Alex.), *quia non sunt.* Ambros. in Psalm. 37, 10. eadem habet Ps.-Prosp. De promiss. et praedict. dei III 9, 10, nisi quod uocem *multus* omittit.

His adiungo ea exempla ex LXX translata, ubi uersionis discrepantias nisi cum textu Graeco hodierno non conferemus, cum scriptores ecclesiastici, si quidem, quod raro fit, unus alterue eorum locorum, qui iam sequentur, ab eis allegatur, magis abhorreant a textu Graeco quam Hieronymus.

LXX.	Versio Latina apud Hieronymum obuia.
Hier. 2, 23. 24 Ὀψὲ φωνὴ αὐτῆς ὠλόλυξεν, τὰς ὁδοὺς αὐτῆς ἐπλάτυνεν ἐφ' ὕδατα ἐρήμου, ἐν ἐπιθυμίαις ψυχῆς αὐτῆς ἐπνευματοφορεῖτο.	*Ad uesperam uox eius ululauit, uias suas dilatauit super aquas solitudinis, in desiderio animae suae spiritu portabatur* 30, 11. 31, 17.
Hier. 2, 31 Μὴ ἔρημος ἐγενόμην τῷ Ἰσραὴλ ἢ γῆ κεχερσωμένη; διὰ τί (sed Hieron. sine dubio διότι legit cum cod. Marchal.) εἶπεν ὁ λαός μου· οὐ κυριευθησόμεθα (δουλευθησόμεθα cod. Alex.) καὶ οὐχ ἥξομεν πρὸς σὲ ἔτι;	*Numquid solitudo factus sum Israheli aut terra plena sentium* (*terra in incultum derelicta* Tertull. adu. Marc. IV 31 p. 528, 4 Kr.), *quia dixit populus meus: non seruiemus nec ueniemus ad te?* 36, 3.
Hier. 3, 1 Ἐὰν ἐξαποστείλῃ ἀνὴρ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ . . Ex apparatu editionis Sweteanae λέγων uoculae ἐὰν sub asterisco praepositum esse in cod. Marchal. edocemur.	*Vulgo dicitur* — pro quo LXX tantum *dicitur* transtulerunt —: *si dimiserit uir uxorem suam* . . 39, 7. Haud recte Sabaterius (II 648) putauerat Hieronymum testari posuisse LXX *tantum dicitur* pro *uulgo dicitur*. non enim ex LXX uersione depromptum est illud 'tantum' — id quod iam bene animaduerterat Vallarsius —, sed positum uidetur ab Hieronymo, ut doceret LXX pro duobus uerbis *uulgo dicitur* unum tantum, nempe

LXX.	Versio Latina apud Hieronymum obuia.
	dicitur, posuisse. certe in hodiernis LXX exemplaribus nihil haberi, quod duabus hisce uocibus *tantum dicitur* aut uni *dicitur* respondeat, et Sabaterius et Vallarsius adnotauerant.
Hier. 3, 19 .. καὶ δώσω σοι .. κληρονομίαν (ὀνομαστὴν add. cod. Marchal. in mg.) θεοῦ παντοκράτορος ἐθνῶν.	.. *et tribuam tibi .. hereditatem nominatam dei omnipotentis gentium* 48, 6.
Hier. 4, 10 Καὶ εἶπα· ὦ δέσποτα κύριε.	*Et dixi: o domine deus* 55, 23; cf. Hier. 1, 6 (p. XXXVII).
Hier. 6, 7. 8 Ἀσέβεια καὶ ταλαιπωρία ἀκουσθήσεται ἐν αὐτῇ ἐπὶ πρόσωπον αὐτῆς διὰ παντός. πόνῳ καὶ μάστιγι (Hieron. in editione sua LXX διὰ παντὸς πόνου καὶ μάστιγος legisse uid.) παιδευθήσῃ, Ἰερουσαλήμ, μὴ ἀποστῇ ἡ ψυχή μου ἀπὸ σοῦ, μὴ ποιήσω σε ἄβατον γῆν, ἥτις οὐ κατοικισθῇ.	*Impietas et miseria audientur* (sic cum L poteram scribere; *audietur* cet.) *in ea contra faciem eius. per omnem dolorem et flagellum erudieris, Hierusalem, ne forte recedat anima mea a te, ne faciam te inuiam terram, quae non habitetur* 82, 25.
Hier. 6, 9 Ὅτι τάδε λέγει κύριος ⟨τῶν δυνάμεων add. cod. Marchal.⟩· καλαμᾶσθε, καλαμᾶσθε ὡς ἄμπελον τὰ κατάλοιπα τοῦ Ἰσραήλ· ἐπιστρέψατε (ἐπιστράφητε cod. Marchal. in mg.) ὡς ὁ τρυγῶν ἐπὶ τὸν κάρταλλον αὐτοῦ.	*Quia haec dicit dominus uirtutum: racemate, racemate quasi in uinea reliquias Israhel; reuertimini quasi uindemiator in cartallum suum* 83, 14.
Hier. 6, 11 Καὶ τὸν θυμόν μου ἔπλησα καὶ ἐπέσχον καὶ οὐ συνετέλεσα αὐτούς.	*Et furorem meum impleui* (*conpleui* 84, 20) *et sustinui et non consumsi eum* 84, 14.

LXX.	Versio Latina apud Hieronymum obuia.
Hier. 9, 2 Τίς δώῃ μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ σταθμὸν ἔσχατον καὶ καταλείψω τὸν λαόν μου καὶ ἀπελεύσομαι ἀπ' αὐτῶν;	*Quis det mihi in solitudine mansionem nouissimam, ut relinquam populum meum et recedam ab eis?* 117, 21.
Hier. 9, 21 .. ἐκτρίψαι νήπια ἔξωθεν καὶ νεανίσκους ἀπὸ τῶν πλατειῶν ⟨θανάτῳ add. cod. Marchal. in mg.⟩.	.. *disperdere paruulos de foris, iuuenes de plateis morte* 126, 7.
Hier. 10, 17. 18 Συνήγαγεν ἔξωθεν τὴν ὑπόστασίν σου ⟨ἡ add. cod. Alex.⟩ κατοικοῦσα ἐν ἐκλεκτοῖς, ὅτι τάδε λέγει κύριος· ἰδοὺ ἐγὼ σκελίζω τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν ταύτην ἐν θλίψει ⟨καὶ ἐκθλίψω αὐτούς add. cod. Marchal. in mg.⟩, ὅπως εὑρεθῇ ἡ πληγή σου.	*Congregauit de foris substantiam suam, quae habitat in munitione, quia haec dicit dominus: ecce ego supplantabo* (*supplantabo et cadere faciam* 136, 9) *habitatores terrae huius et tribulabo eos, ut inueniantur* 135, 19.
Hier. 10, 19 Οὐαὶ ἐπὶ συντρίμματί σου, ἀλγηρὰ ἡ πληγή σου.	*Vae super contritione tua, pessima plaga tua* 136, 16.
Hier. 12, 9 Μὴ σπήλαιον ὑαίνης ἡ κληρονομία μου ἐμοὶ ἢ σπήλαιον κύκλῳ αὐτῆς ⟨ἐπ' αὐτήν add. cod. Marchal.⟩;	*Numquid spelunca hyaenae hereditas mea mihi an spelunca in circuitu eius super eam?* 156, 6.
Hier. 12, 11 Δι' ἐμὲ ἀφανισμῷ ἠφανίσθη πᾶσα ἡ γῆ.	*Propter me dissipatione dissipata est terra* 157, 17.
Hier. 12, 13 Σπείρατε (ἐσπείρατε cod. Alex.) πυροὺς καὶ ἄκανθαν (ἀκάνθας cod. Sin., Alex., Marchal.) θερίζετε (θε-	*Seminastis triticum et spinas messuistis* 158, 9.

LXX.	Versio Latina apud Hieronymum obuia.
ρίσατε cod. (Alex. et) Marchal, in cuius mg. legitur: Ὡρ⟨ιγένης⟩: ἔν τισιν ἀντιγράφοις κεῖται ἐσπείρατε καὶ ἐθερίσατε).	
Hier. 14, 8. 9 Ἵνα τί ἐγενήθης ὡσεὶ πάροικος ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὡς αὐτόχθων ἐκκλίνων εἰς καταλυμα; μὴ ἔσῃ ὥσπερ ἄνθρωπος ὑπνῶν ἢ ὡς ἀνὴρ οὐ δυνάμενος σώζειν;	*Quare factus es sicut aduena in terra et quasi indigena deuertens ad manendum? numquid eris quasi homo dormiens et quasi uir, qui saluare non possit?* 176, 10. 22.
Hier. 14, 10 .. καὶ ὁ θεὸς οὐκ εὐόδωσεν (εὐδόκησεν cod. Sin., Alex., Marchal.) ἐν αὐτοῖς.	.. *et deus non conplacuit sibi in eis* 177, 16.
Hier. 15, 12 Εἰ γνωσθήσεται (γνώσεται cod. Sin.) σίδηρος; καὶ περιβόλαιον χαλκοῦν ἡ ἰσχύς σου. Theodoretum (in Hier. 15, 12. 13) habere ἰσχύν σου et coniungere cum sequenti uersu: ἰσχύν σου καὶ τοὺς θησαυρούς σου εἰς προνομὴν δώσω Sabaterius nos edocet. ex eo, quod uerba ἡ ἰσχύς σου hic neglecta sunt, LXX exemplar ab Hieronymo uel ab eo, qui hanc uersionem confecit, in usum uocatum uerba ita ut Theodoretum exhibuisse et coniunxisse uerisimile est.	*Si cognoscet ferrum et operimentum aeneum?* 190, 21.
Hier. 18, 14 Μὴ ἐκλείψουσιν ἀπὸ πέτρας μαστοὶ ἢ χιὼν ἀπὸ τοῦ Λιβάνου; μὴ ἐκκλινεῖ ὕδωρ βιαίως ἀνέμῳ φερόμενον;	*Numquid deficient de petra ubera aut nix de Libano? aut declinabit aqua uiolenter sublata uento?* 226, 9.

LXX.	Versio Latina apud Hieronymum obuia.
Hier. 19, 6 .. καὶ οὐ κληθήσεται τῷ τόπῳ τούτῳ ⟨ἔτι add. cod. Sin., Vat. m2 et m3, Marchal.⟩ διάπτωσις ..	.. *et non uocabitur locus iste amplius ruina* .. 233, 20.
Hier. 19, 13 .. ⟨πάντες οἶκοι βασιλέων Ἰούδα ὡς τόπος τοῦ Τάφεθ⟩. Haec desunt in textu hodierno LXX, sed add. cod. Marchal. in mg.	Hieronymus haec adnotat: 'quod autem in LXX infertur: *omnes domus regum Iuda sicut locus Tofeth*, in Hebraico non habetur' 236, 18.
Hier. 21, 7 .. οὐ φείσομαι ἐπ' αὐτοῖς καὶ οὐ μὴ οἰκτειρήσω αὐτούς.	.. *non parcam neque miserebor* 250, 6.
Hier. 22, 13—17 ⟨ὦ add. cod. Alex., Marchal.⟩ ὁ οἰκοδομῶν οἰκίαν αὐτοῦ οὐ μετὰ δικαιοσύνης καὶ τὰ ὑπερῷα αὐτοῦ οὐκ ἐν κρίματι, παρὰ τῷ πλησίον αὐτοῦ ἐργᾶται δωρεὰν καὶ τὸν μισθὸν αὐτοῦ οὐ μὴ ἀποδώσει αὐτῷ. ᾠκοδόμησας σεαυτῷ οἶκον σύμμετρον, ὑπερῷα ῥιπιστά, διεσταλμένα θυρίσιν καὶ ἐξυλωμένα ἐν κέδρῳ καὶ κεχρισμένα ἐν μίλτῳ. μὴ βασιλεύσεις, ὅτι σὺ παροξύνῃ ἐν Ἀχὰζ τῷ πατρί σου; οὐ φάγονται καὶ οὐ πίονται· βέλτιον ⟨ἦν add. cod. Sin., Alex., Marchal.⟩ σε ποιεῖν κρίμα καὶ δικαιοσύνην ⟨καλήν add. cod. Alex., Marchal.⟩. οὐκ ἔγνωσαν, οὐκ ἔκριναν κρίσιν ταπεινῷ οὐδὲ	*O qui aedificas domum tuam non cum iustitia et cenacula tua non in iudicio! apud eum proximus operatur gratis et mercedem ei non reddet. aedificasti tibi domum paruulam, cenacula perflatilia, distincta fenestris et contignata cedro et lita* (*litaque* 263, 12) *sinopide. numquid regnabis, quia* (*quoniam* 262, 21) *tu contendis contra Achax, patrem tuum* (*in A., patre tuo* 262, 21)? *non comedent et non bibent* (262, 24. 263, 18); *melius erat tibi facere iudicium et iustitiam bonam. non cognouerunt, non iudicauerunt iudicium humili neque iudi-*

LXX.

κρίσιν πένητος· οὐ τοῦτό ἐστιν τὸ μὴ γνῶναί σε ἐμέ; λέγει κύριος. ἰδοὺ οὐκ εἰσὶν οἱ ὀφθαλμοί σου οὐδὲ ἡ καρδία σου καλή, ἀλλ' εἰς τὴν πλεονεξίαν σου καὶ εἰς τὸ αἷμα τὸ ἀθῷον τοῦ ἐκχέειν αὐτὸ καὶ εἰς ἀδίκημα καὶ εἰς φόνον τοῦ ποιεῖν ⟨ταῦτα add. cod. Alex.⟩.

Hier. 23, 10 ⟨ὅτι μοιχῶν ἐνεπλήσθη ἡ γῆ add. cod. Marchal. in mg.⟩, ὅτι ἀπὸ προσώπου τούτων ἐπένθησεν ἡ γῆ.

Hier. 25 (32), 30. 31 (16. 17) Κύριος ἀφ' ὑψηλοῦ χρηματιεῖ, ἀπὸ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ δώσει φωνὴν αὐτοῦ, λόγον χρηματιεῖ ἐπὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ καὶ οἶδε ὥσπερ τρυγῶντες ἀποκριθήσονται. καὶ ἐπὶ ⟨πάντας τοὺς add. cod. Alex.⟩ καθημένους τὴν γῆν ἥκει ὄλεθρος,

Versio Latina apud Hieronymum obuia.

cium pauperis. nonne hoc est ignorare te me?, dicit dominus. ecce non sunt oculi tui recti nec cor tuum bonum, sed ad auaritiam tuam et, ut sanguinem innocentem effundas, et ad iniquitatem et homicidium, ut facias ea 260, 24. cf. Ranke p. 293 sq.

Quia adulteris repleta est terra, quia a facie maledictionis—siue *iuramenti*—*luxit terra* 277, 6. 'Hoc, quod nos', inquit Hieronymus, 'de Hebraico posuimus: *quia.. terra,* in LXX non habetur, qui *iuramentum* dixere pro *maledictione*'. sed recte dicit Ranke p. 299 LXX neque de *maledictione* neque de *iuramento* quidpiam hoc in commate proferre; at in fragm. Wirceb. ab illo edito legimus: *quia a facie istorum luguit terra.*

Dominus de excelso responsum dabit (315, 11), *de loco sancto suo dabit uocem suam, respondebit sermonem in loco suo* (*respondebit super locum suum* 315, 13), *illi autem quasi uindemiantes respondebunt. super omnes habitatores terrae ueniet in-*

LXX.	Versio Latina apud Hieronymum obuia.
ἐπὶ μέρος τῆς γῆς, ὅτι κρίσις τῷ κυρίῳ ἐν τοῖς ἔθνεσιν· κρίνεται αὐτὸς πρὸς πᾶσαν σάρκα, οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἐδόθησαν εἰς μάχαιραν.	*teritus, super partem terrae* (315, 16); *iudicium enim ⟨domino⟩ erit in gentibus (quia iudicium domino cum gentibus* 315, 17. *quia i. domini c. g.* 316, 4) *et ipse iudicabitur cum omni carne, impii autem tradentur gladio* 316, 14.

Paucis uerbis id quoque significasse satis habemus phrasin illam, quam non semel in commentariis legimus: *hucusque* (uel *hoc omne capitulum*) *in LXX non habetur* (275, 6. 292, 8. 310, 2. 329, 26), non accurate conuenire hodierno LXX editionis textui. nam si ad Hier. 23, 7. 8 Hieronymus adnotat hoc omne capitulum in LXX non haberi (275, 6), id quidem non ita est uerum, quasi omnino non habeatur; legitur enim in capitis illius fine post uersum quadragesimum. idemque relatis eiusdem capitis 23 uersibus 36 b—38 a, nempe ab his Vulgatae uerbis *et peruertitis* usque ad uerba *si autem onus domini dixeritis*, addit: *hucusque in LXX non habetur* (292, 8), quasi uero olim tota ista ab editione LXX afuissent. attamen eorundem nonnulla etiamnum legi in LXX codicibus iam Sabaterius monuerat et e. c. uerba illa καὶ διὰ τί ἐλάλησεν κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν fere respondent Vulgatae commati: *quid respondit tibi dominus et quid locutus est dominus.* ad Hieronymi autem uerba: *hucusque in LXX non habetur* quod attinet, Sabaterio (II 687) adsentior ea non stricte, sed paulo clementius esse accipienda intellegendo de multis, quod dicere uideatur de totis omnibus, quae antecedant. idem cadit in Hier. 26 (33), 22, quem uersum in LXX non haberi ait Hieronymus (329, 26). sed prior huius uersus particula: καὶ ἐξαπέστειλεν ὁ βασιλεὺς ἄνδρας εἰς Αἴγυπτον locum suum habet in LXX codicibus, nisi quod in cod. Marchal. ex Theodotione praefixo

asterisco in margine profertur, quo significatur haec uerba afuisse olim a LXX; altera autem huius uersiculi pars re uera abest a LXX et in uno codice Marchal. in margine sub asteriscis de Theodotionis editione addita est: Ἐλναθάν, υἱὸν Ἀχωβώρ, καὶ ἄνδρας μετ' αὐτοῦ εἰς Αἴγυπτον. cf. etiam 310, 2.

5. Iam supra (p. XXVI) memorauimus Hieronymum eis locis, ubi ambo contextus, scilicet Hebraicus et Graecus minus uel tenuiter admodum inter se discreparent, uersioni ex Hebraico fonte haustae ita intermiscuisse translationem ad Graecum exemplar concinnatam, ut illa priorem obtineret locum, alterum haec. sed nonnumquam serie transmutata interpretationem septuagintauiralem Latinam Vulgatae uerba sequuntur. eiusmodi exempla inueni haec: *arca pacti* (κιβωτὸς διαθήκης) uel *testamenti* 46, 8; cf. 140, 17. 18. 405, 1. *leuate signum* (ἄρατε σημεῖον) siue *uexillum* 79, 15. *didicit enim* (deest 119, 10) *lingua eorum loqui mendacium* (μεμάθηκεν ἡ γλῶσσα αὐτῶν λαλεῖν ψευδῆ) siue *docuerunt enim linguam suam l. m.* 118, 21; contra solito ordine sese excipiunt uersiones 119, 9. *exspectabitis lucem, et ibi umbra mortis et ponentur in tenebris* (. . καὶ ἐκεῖ σκιὰ θανάτου καὶ τεθήσονται εἰς σκότος) siue iuxta Hebraicum: *et ponet eam in umbra mortis et in caligine* 165, 8. *postquam cognoui* (ὕστερον τοῦ γνῶναί με) siue *ostendisti mihi* 392, 2. *et in ciuitatibus nageb* (καὶ ἐν πόλεσιν τῆς νάγεβ) hoc est *quae ad austrum sunt* 439, 19; solitum ordinem habes 440, 15. quibus adde tres locos, ubi in codicum nostrorum archetypo, cum scriptoris oculi ab una uoce ad alteram eiusdem terminationis aberrauissent, quasdam alterius utrius uersionis particulas excidisse mihi persuasum est, quibus suppletis fultus exemplis modo adlatis non sine quadam probabilitatis specie his locis LXX uersionis uerba Vulgatae praeposuisse mihi uideor: *quia dominus noster abiecit* ⟨siue *silere fecit*⟩ *nos* (ὅτι ὁ θεὸς ἀπέριψεν ἡμᾶς) 113, 16. *uidete, qui* ⟨*ueniunt* (τοὺς ἐρχομένους) siue *qui*⟩ *uenitis* 168, 15. *facies pro eis furcas* ⟨— siue *catenas* —⟩ *ferreas* (χλοιοὺς σιδηροῦς) 346, 1.

Nonnullis locis Hieronymus, postquam in lemmate usitato

ordine dedit uersionis utriusque differentiam in sequenti exegesi ab illo recedit: *posui* (τέθεικα) siue *dedi te hodie* 15, 19; cf. lin. 12. *frustra conflauit argentarius* (ἀργυροκόπος) siue *conflator* 93, 19; cf. lin. 4. *confortabimur* (ἀνδριούμεθα) siue *desperauimus* 225, 19; cf. lin. 6. *scribe uirum istum abominatum* (ἐκκήρυκτον) siue *sterilem* 268, 13; cf. 269, 16. 270, 2. 15. 272, 9. *occurrant mihi* (ἀπαντησάτωσάν μοι) siue *domino exercituum* 341, 1; in lemmate (339, 23) unam modo uersionem, nempe cum Vulgata consentientem, dederat. — quibus adiungere liceat I Reg. 2, 5, ubi Vulgatam praecedit interpretatio LXX: *sterilis peperit septem* (ἑπτά) siue *plurimos* 187, 15.

6. Quodsi pauca exempla protulimus, quibus Hieronymum in capitis initio copulando pro more suo uersionem utramque cum ex Hebraeo tum e LXX hanc priore loco reddere uidimus, non mirabimur eum quibusdam locis uersionem ad LXX editionem exactam ita praetulisse, ut ab excitanda Vulgata omnino se abstinuerit. compares, quaeso, hos locos, quibus Hieronymus seuerius sese applicuit Graeco textui quam Vulgatae, quam uncis inclusam adposui. *et quid tibi et uiae* (*cum uia*) *Assyriorum*: καὶ τί σοι καὶ τῇ ὁδῷ Ἀσσυρίων 25, 22; sed priorem uersus partem consentanee cum Vulgata dedit: *et nunc quid tibi uis in uia Aegypti*, cum in Os. 2, 4. 5 p. 16 Graecum ad uerbum redderet: *quid tibi et uiae Aegypti* etc.: τί σοι καὶ τῇ ὁδῷ Αἰγύπτου. *auditum est .. custodes uenire ..; et dederunt* (*dare*) *super ciuitates Iuda uocem suam*: καὶ ἔδωκαν ἐπὶ τὰς πόλεις Ἰούδα φωνὴν αὐτῶν 59, 1; sed huius quoque uersus principium non conuenit cum LXX. *tribulatio apprehendit nos, dolores quasi parturientis* (*ut parturientem*): θλῖψις κατέσχεν ἡμᾶς, ὠδῖνες ὡς τικτούσης 91, 13. *et mordebunt uos, ait dominus, insanabiliter cum dolore cordis uestri deficientis*: καὶ δήξονται ὑμᾶς ἀνίατα μετ' ὀδύνης καρδίας ὑμῶν ἀπορουμένης 115, 3; hoc loco cum Vulgata statim copulatur LXX translatio et ne uno quidem uerbo indicatur unum textum (*et .. dominus*) altero (*insanabiliter .. deficientis*) continuari, quod quidem in sequenti demum capitulo (115, 18)

comperimus. *quoniam amaritudine* (*comminatione*) *replesti me*: ὅτι πικρίας ἐνεπλήσθην 192, 20; pressiusque etiam LXX uerba referuntur in exegesi: *quia amaritudine repletus sum* (193, 24), quae interpretatio congruit cum huius uersus citatione apud August. c. Petil. II 102, 235 p. 149, 30 Petsch. et cum fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 275 (cf. supra p. XXXI sq.). *reddam .. peccata eorum, quibus* (*quia*) *contaminauerunt terram meam*: ἀνταποδώσω .. τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, ἐφ' αἷς ἐβεβήλωσαν τὴν γῆν μου 201, 14; cf. fragm. Wirceb. ap. Ranke p. 277 *reddam .. iniquitatibus eorum in his, quibus uiolauerunt terram meam. — cognoscam transmigrationem Iuda .. in bonum. et ponam oculos meos super eos in bonum* (*ad placandum*): καὶ στηριῶ τοὺς ὀφθαλμούς μου ἐπ' αὐτοὺς εἰς ἀγαθά 295, 16; cf. Ambros. Hex. III 14, 59 p. 101, 1 Sch. *et confirmabo oculos meos super illos in bona. — ecce dies ueniunt* (*uenient*): ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται 404 3; itidem apud Cypr. Test. I 11 p. 46, 19. III 20 p. 134, 18 H. Lact. Inst. IV 20, 6 p. 365, 6 Br. *secundum pactum, quod pepigi cum patribus uestris* (*eorum;* αὐτῶν LXX, sed cod. Sin. ὑμῶν) *in die, quando* (*qua*) *adprehendi manum eorum*: ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν 404, 6. 406, 3. *et non docebunt* (*docebit*) *ultra unusquisque* (*uir*) *proximum suum et unusquisque* (*uir*) *fratrem suum dicens*: *cognosce dominum, quia omnes scient* (*omnes enim cognoscent*) *me .., quia propitiabor* (*propitius ero* 405, 18) *iniquitati eorum et peccati eorum non ero memor* (*recordabor* 405, 19. *memorabor*) *amplius* 404, 16; haec proxime accedunt ad LXX textum: καὶ οὐ διδάξουσιν ἕκαστος τὸν πολίτην (πλησίον cod. Marchal.) αὐτοῦ καὶ ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ λέγων· γνῶθι τὸν κύριον, ὅτι πάντες εἰδήσουσίν με .., ὅτι ἵλεως ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι et ad uerbum fere concordant cum testimonio a Cypriano adlato Test. I 11 p. 47, 4. III 20 p. 135, 5 H. *et non docebunt unusquisque fratrem suum* (sic) *dicentes*: *cognosce dominum, quia omnes scient me .., quia propitius ero iniquitatibus eorum et peccatorum eorum non ero memor amplius.*

7. Restant quidam loci, quorum uerba uel etiam sensus neque cum Vulgata neque cum LXX consentiunt, ut dubitare uix possimus, quin Hieronymus, quem 'biblia antea translata ab Origene collecta summa cum diligentia summaque assiduitate perquisiuisse' constat (cf. G. Hoberg, *De S. Hieronymi ratione interpretandi.* Bonnae 1886. p. 14), multa, quae idonea ei uisa essent, ex illis mutuatus sit suaeque uersioni, quam in his commentariis explicandam sibi protulit, inseruerit, etsi interpretum Graecorum nomina, quos sequatur, reticeat. eius quidem modi sunt hi loci: *non in foueis inueni eos, sed in omnibus istis* (*quae supra memoraui* Vulg. = lin. 18) 37, 8. 20. *pariter sapientes* (*insipientes*) *et fatui probabuntur* 130, 19; idque ipsum confirmare Hieronymum in consequentibus ita resumendo uerba: *simul sapientes et fatui sunt* (131, 13) recte monet Sabaterius (II 663). *deuorauerunt Iacob et locum eius consumserunt* (*comederunt I. et deuorauerunt eum et consumserunt illum*) 139, 15. *laboraui rogatus* — siue *rogans* (= Vulg.) —, pro quo LXX transtulerunt: *neąuaquam ultra dimittam eos* (καὶ οὐκέτι ἀνήσω αὐτούς) 185, 24. 186, 3. *et tu erue* (*tuere*) *me* 191, 26; cf. 8, 7. 194, 12. 251, 19 et Index uerborum s. u. *et glorificabo eos et non attenuabo eos* (*attenuabuntur*) 375, 23. *plantate plantaria et uindemiate! erit enim dies* (*plantabunt plantantes et, donec tempus ueniat, non uindemiabunt, quia erit dies*) 380, 9. 381, 6. — aliis locis particula *siue* Hieronymus non introducit uarietatem quandam septuagintauiralis uersionis sed aliorum interpretum: *per terram sitis et imaginem* siue *umbram mortis* (καὶ σκι᾽ᾷ θανάτου add. cod. Marchal. in mg. ex Aquila, Symmacho et Theodotione) 19, 18. *argentum inuolutum* siue *productum* (ἀργύριον ἐλατόν ex Theodotione sub asterisco in cod. Marchal. in mg.) 130, 21. *opus artificum* siue *sapientium* (ἔργα τεχνιτῶν LXX. ἔργα σοφῶν ex Theodotione additum uti supra) 130, 24. *luxit Iudaea* siue *Iudas* (ἐπένθησεν ἡ Ἰουδαία LXX) 173, 13. *infirmata est* — siue *abiecit* aut *uacua facta est* —, *quae peperit septem* siue *plurimos* 187, 1; *uacua facta est* reddit septuagintauirale ἐκενώθη, Symmachum *plurimos* transtulisse

Hieronymus in expositione (187, 9) asserit; cui uero *abiecit* ascribendum sit, ignoramus. *fiant corruentes* siue *inpingentes* 230, 6 et ordine transmutato *fiant inpingentes* siue *corruentes* 230, 19; LXX editio (γενέσθω ἡ ἀσθένεια αὐτῶν) ab utroque textu discordat.

8. Memoratu dignum est Hieronymum nonnumquam uersionum quasdam proferre differentias, quarum quae sit differentia, uix intellegitur; nam prorsus eodem sensu seruato solummodo pro una uoce altera eiusdem significatus substituitur. quare eiusmodi uariationes particula *siue* uel *et* adiunctas re uera ex alia quadam earum, quae tum circumferebantur, LXX translationum originem traxisse Hieronymumque certam quandam uersionem praetulisse neque uero lectiones uariantes aliarum uersionum prorsus neglexisse hisce facile demonstramus exemplis: 'quodque sequitur: *et ingressi sunt saltus* siue *speluncas* (scil. εἰσέδυσαν εἰς τὰ σπήλαια) a LXX additum est' 63, 15. his quoque locis una tantummodo translatio nobis reddita esse uidetur: *uide uias tuas in conualle* siue *ualle* 29, 11 (cf. Index uerborum p. 524 s. u.). *dabo mulieres*—siue *uxores*—*eorum externis* 111, 11. *et non subsistunt* siue *non sunt* 137, 16. 4 (cf. Index p. 567 s. u. *subsistere*). *antequam offendant pedes uestri ad montes caligosos* siue *tenebrosos* 165, 7. siue *nudabo* et *reuelabo posteriora* (ἀποκαλύψω τὰ ὀπίσω) 171, 20. *portae obscuratae* siue *contenebratae sunt* 173, 13. *in tempore tribulationis* et *angustiae* 189, 13. *dabo gratis* siue *absque pretio* 191, 11. *in cornibus altarium* siue *ararum* 204, 19. 205, 22. *deus de propinquo* siue *uicino* 284, 10. *facientes malum in oculis* et (non erat diductis litteris scribendum in textu) *in conspectu meo* 433, 2. 432, 4; cf. 420, 10 et 421, 7.

9. Praeter Septuaginta Hieronymus ueteres quoque ex Hebraeis prognatos interpretes Graecos, quos praesto habebat in Hexaplis, Aquilam puta, Symmachum, Theodotionem, in usum suum uocauit nonnullaque ex eis, quae ei probabantur, in suam uersionem recepit. ita se iuxta Symmachum interpretatum esse ipse confitetur 60, 4. 143, 24. 432, 8 (cf. 110, 8.

395, 18. 396, 13); Aquilam et Symmachum secutus est 11, 14. 23, 20. 44, 20. 126, 8. 140, 17. 168, 12; Aquilae interpretationem ceteris praetulit 63, 25. 115, 9. 163, 8. 225, 20; Aquilae, LXX et Theodotioni sese applicuit 187, 8. aliis locis eisque permultis illarum trium translationum uel singula uerba uel commata a sua uersione discrepantia legentibus proponit notandumque est in citanda Aquilae interpretatione primam secerni editionem a secunda (cf. Index nominum p. 480); semel Symmachi quoque primae secundaeque editionis facit mentionem (432, 7), sed innuere uidetur eiusdem interpretis duas editiones, ubi Symmachum βασανιστήριον *siue* στρεβλωτήριον uertisse dicit (238, 14). quattuor interpretationes Graecas plerisque omnibus locis eo ordine allegat, quo sese exceperunt in Origenis Hexaplis, nempe Aquilam et Symmachum, LXX et Theodotionem (23, 20. 31, 8. 44, 20. 140, 17. 163, 8. 269, 24. 281, 13. 284, 9. 290, 20. 432, 5. 435, 9); rarius sic citat: Aquila, Symmachus, Theodotio, LXX (231, 9. 283, 22) uel LXX et Theodotio, Aquila et Symmachus (126, 6. 240, 1); duobus locis Symmachum, cuius interpretationem Hieronymus ipse adoptauit, primo loco nominat, quam sequuntur LXX et Theodotio, Aquila (60, 5. 110, 8), semel his interpretibus, quorum translationem ipse accepit, Symmachum postponit (187, 8), semel denique hic ordo occurrit: LXX, Aquila, Symmachus, Theodotio (11, 13) uel LXX, Symmachus, Theodotio, Aquila (253, 15). tres interpretes, nempe Aquila, Symmachus, LXX, citantur 93, 9. 110, 12. 136, 8. 219, 20. 225, 19; Aquila, Symmachus, Theodotio 30, 21. 357, 20; Symmachus, LXX, Theodotio 190, 20. 238, 14. 265, 26. duo interpretes, scilicet Aquila et Symmachus, citantur 76, 8; LXX et Theodotio 188, 19.

IV.

(1. De ceteris testimoniis ex Vetere Testamento adlatis praeter Hieremiam. — 2. De Noui Testamenti locis.)

1. Iam si ad alia testimonia in hoc opere ex Vetere Testamento excitata animum aduertimus, Hieronymus in

ceterorum prophetarum uerbis laudandis raro adquieuit in ea uersione, quae comparet in Vulgata, sed aut eas mutationes, de quibus supra (p. XIV sqq.) fusius egimus, sibi concessit aut antiquiorem quandam secutus est translationem cum septuagintauirali textu concinentem. nonnullis locis uersionem antiquam ex LXX deriuatam ita contaminat cum uersione sua uel alius interpretis, ut nouum quiddam euadat; cf. Os. 6, 4. 11, 8. 9. Esai. 8, 14. Thren. 4, 9. cum testimoniis aliunde petitis mixtus uidetur locus ex Am. 5, 13 allegatus hac forma: *in tempore illo, qui intellegit, sedebit et tacebit, quoniam tempus pessimum est* (117, 26), qui neque cum Vulg. (*ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est*) neque cum LXX (διὰ τοῦτο ὁ συνίων ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σιωπήσεται, ὅτι καιρὸς πονηρῶν ἐστιν) ex omni parte congruit. meminisse uidetur Hieronymus duorum locorum aliunde accitorum: Thren. 3, 28 *sedebit solitarius et tacebit* et Mich. 2, 3 *quoniam tempus pessimum est.* neque cum Vulgata neque cum LXX conueniunt alii quoque loci, e. c. Agg. 2, 11 (12). Esai. 51, 17.

Quod ad Psalmorum uersus spectat, Hieronymus partim secundum uersionem suam Latinam ex Hebraeo fonte haustam citat (Ps. 23, 7. 31, 4. 35, 7. 36, 23. 89, 1. 119, 6. 141, 8) partim textus Psalterii S. Germani a Sabaterio editus agnoscitur (Ps. 26, 2. 37, 15. 38, 13. 50, 19. 67, 18. 72, 9), quod Psalterium repraesentat uersionem Latinam antiquam secundum LXX usu receptam ante Hieronymum. ubi testimonia fere concordant cum Vulgata hodierna, id est uersione Latina iuxta LXX secundis curis emendata ab Hieronymo, mutationes siue personarum pronominis (Ps. 22, 5) siue temporum uerbi (Ps. 1, 4. 101, 28. 113, 5. 6. 126, 1) siue uocum idem fere significantium (Ps. 13, 4. 17, 1. 18, 8. 101, 10. 27) obuiam fiunt. memoratu dignus est Ps. 118, 105, qui uersus duobus locis uarie citatur et neutro loco neque cum Vulgata neque cum LXX consentit: *lucerna pedibus meis uerbum tuum, domine* (om. Vulg. et LXX) *et lux* (*lumen* Vulg.) *semitis meis* 305, 5; *lucerna p. m. u. tuum et lux semitis meis ardens* (quod nuspiam legitur) 420, 17.

In ceteris Veteris Testamenti testimoniis citandis Hieronymus raro accuratissime sese adstringit Vulgatae suae uersioni, sed pusillas admouet mutationes addendo (Ex. 3, 14) uel amputando aliquid (Gen. 9, 25) uel pro una uoce alteram synonymam adhibendo (Gen. 2, 23. 15, 18. 35, 18. Ex. 19, 8. Sap. 1, 4. 8, 2) uel transponendo uerba (Gen. 22, 18. 26, 4. Ex. 4, 22. Deut. 32, 15. Hiob 3, 20). nonnulli uersiculi ad uerbum fere redduntur e Graeco, quod antiquae interpretationis indicium esse solet (Gen. 3, 19. Deut. 5, 7. 32, 1. I Reg. 2, 5. 16, 7. III Reg. 18, 21. Prou. 4, 6. 8. 13, 8. 24 [31], 74 [6]. Hiob 1, 1. 3, 3). hic quoque Hieronymus in eodem uersu excitando minime secum ipse consentit (cf. p. XXI sqq.), sed paulum immutare solet. sic locus Ex. 32, 10 quater semperque mutatus occurrit: *dimitte me, ut* (*et* 183, 23. om. 341, 6) *percutiam* (*interficiam* 205, 10) *populum istum* 100, 1; idem uersus in Vulgata hanc induit formam: *dimitte me, ut irascatur furor meus contra eos et deleam eos* (καὶ νῦν ἔασόν με καὶ θυμωθεὶς ὀργῇ εἰς αὐτοὺς ἐκτρίψω αὐτούς LXX). Prou. 27, 16 *aquilo durus uentus, nomine autem dexter uocatur* (13, 8) Graecum totum exprimit: βορέας σκληρὸς ἄνεμος, ὀνόματι δὲ ἐπιδέξιος καλεῖται; postea (382, 18) uero legimus *uentus durissimus*. nonnumquam particulae quaedam Vulgatae et septuagintauiralis translationis inter se mixtae nouum quendam efficiunt uersum. Hiob 2, 2 ita inter se differunt textus, ut in uno legas: *circuiui terram et perambulaui eam*, in LXX: διαπορευθεὶς τὴν ὑπ' οὐρανὸν καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν σύμπασαν πάρειμι; utramque editionem quasi coniungens harmoniam quandam Hieronymus constituere conatur; quo fit, ut legamus: *circumiui omnem terram et conculcaui eam* (54, 10). Sap. 4, 9 (8) in nostro textu sic legitur: *cani hominis sapientia eius* (8, 9), ut nonnulla ex Vulgatae uerbis (*cani sunt sensus hominis*) et ex LXX (πολιὰ δέ ἐστιν φρόνησις ἀνθρώποις) seruentur. alii loci ita sunt mutati, ut prior pars cum Vulgata aut LXX concinat, posterior cum neutra editione; cf. Prou. 6, 4 *ne dederis somnum oculis tuis* (= Vulg.) *neque dormitationem palpebris tuis* (353, 22); sed Vulgata exhibet: *nec dormitent palpebrae tuae*, LXX: μηδὲ ἐπι-

νυστάξῃς σοῖς βλεφάροις. Hiob 3. 23 *mors uiro requies* (= θάνατος ἀνδρὶ ἀνάπαυμα LXX), *cui clusit deus uiam suam* (246, 19): altera huius uersus pars neutri translationi accurate respondet.

2. Noui quoque Testamenti sat multi sunt loci, in quibus citandis minime sibi ipse constat Hieronymus; nam non solum discedit eorum species a Vulgata sed bis terue in his commentariis allegati plus minusue inter se uariant. cuius uarietatis ultro se offerunt haec exempla. Matth. 5, 14 *non potest abscondi ciuitas, quae in monte sita est* 376, 14: *n. p. ciuitas abscondi in monte posita* 440, 11: *n. p. c. a. supra montem p.* Vulg. = οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη. Ioh. 19, 15 *crucifige, crucifige eum* 155, 8: *tolle, tolle talem* 229, 12: *tolle, tolle, crucifige eum* Vulg. = ἆρον, ἆρον, σταύρωσον αὐτόν. Eph. 5, 14 *surge, qui dormis, eleuare, et inluminabit te Christus* (*et*, quod ante *eleuare* cum ceteris codicibus refragante *L* edidi, delendum uidetur) 14, 18: *eleuare, qui dormis, et exsurge a mortuis, et i. te Chr.* 354, 5: *surge, qui dormis, et eleuare a mortuis, et i. te Chr.* 401, 11: *surge, q. d., et exsurge a mortuis* etc. Vulg. = ἔγειρε ὁ καθεύδων καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ etc. Augustinus et Ambrosius Sabaterio teste miro consensu semper citant: *surge, qui dormis, et exsurge a mortuis.* Apoc. 8, 13 *uae super omnes habitatores terrae* 12, 23: *uae habitatoribus terrae* 86, 1: *uae habitantibus in terra* Vulg. = οὐαὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς.

Aliis huiuscemodi locis consensus uel cum textu Graeco uel cum uersione apud patres, qui ante Hieronymum scripsere, obuia statuendus est, ex quo efficitur eum etiam uersionis textum a se nondum retractatum usurpasse. Luc. 20, 13 *mittam filium meum, forsitan ipsum reuerebuntur* 67, 3: *m. f. m., forsitan uerebuntur eum* 322, 12, quae uersiculi forma magis textui Graeco (πέμψω τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν, ἴσως τοῦτον ἐντραπήσονται) accommodata est et citationibus apud Ambros. De fid. V 17, 215 *mittam f. m. dilectissimum, forsitan hunc uerebuntur.* De paenit. II 5, 33 *forsitan ipsum uerebuntur* quam Vulgatae: *m. f. m. dilectum, forsitan, cum hunc uiderint, uerebuntur.* — Ioh. 10, 18 *potestatem habeo ponendi animam meam et potestatem habeo*

sumendi illam 70, 4: ..*resumendi illam* 155, 20: ..*iterum sumendi illam* 439, 5: *p. h. ponendi eam et p. h. iterum sumendi eam* Vulg. = ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτὴν καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. ex farragine locorum a Sabaterio admirabili diligentia congestorum summam cum nostro textu praebent similitudinem citationes apud Hilarium in Ps. 143, 18 p. 824, 17 Zing. *potestatem habeo animam meam ponendi et potestatem habeo animam meam resumendi.* Ambros. De fid. II 2, 25 *potestatem h. ponendi animam meam et p. h. sumendi eam.* itidem August. De ciu. dei XVI 11, nisi quod *iterum sumendi eam* in fine habet. quare uerba *animam meam,* ut quae ad sacrum textum pertineant, in editione nostra tribus illis locis (70, 5. 155, 20. 439, 5) diductis litteris imprimenda erant. — Ioh. 14, 30 *ecce uenit princeps mundi istius* (*huius* 149, 2) *et inuenit in me nihil* 54, 13: *uenit enim pr. m. huius et in me non habet quidquam* Vulg. = ἔρχεται γὰρ ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων· καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. nostro textui simillimum est ex aliis multis locis a Sabaterio propositis testimonium apud Hilar. in Ps. 138, 47 p. 777, 2 Zing. *ecce uenit princeps huius mundi et non inuenit in me quicquam* et Ambros. in Luc. IV 39 p. 158, 14. De fug. saec. 4, 23 p. 183, 1 Sch. *uenit* (*enim*) *huius mundi princeps et in me inuenit nihil.* — I Cor. 3, 9 *dei aedificatio, dei agricultura estis* 10, 8: *dei agricultura* ⟨*estis* add. Vulg.⟩, *dei aedificatio estis* (= θεοῦ γεώργιον, θεοῦ οἰκοδομή ἐστε) 174, 19. 400, 1. 402, 10.

Haec quoque testimonia differunt a Vulgatae textu uersionemque illam antiquam exprimere uidentur, quippe quae concinant cum citationibus, quas apud ueteres scriptores ecclesiasticos inuenimus. I Cor. 5, 5 *tradidi huiuscemodi satanae in interitum carnis, ut spiritus saluus fiat* 336, 9. 351, 13. uerbum *tradidi,* pro quo in Vulgata *tradere* (παραδοῦναι), scribitur, sacri textus esse eo demonstratur, quod idem uersus sic citatur apud Ambros. De fuga saec. 2, 8 p. 168, 17 Sch. in Ps. 38, 31. De paenit. I 17, 95; quare in textu meo huius uocis litterae latius erant disponendae. — II Cor. 5, 21 *qui, cum non cognouisset peccatum, pro nobis peccatum factus est* 148, 11.

Hieronymus, ut ambiguitatem tolleret Vulgatae uerbis (*qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit*) hoc loco sine dubio inhaerentem, passiuam uersus formam anteposuisse uidetur, quam Ambrosius quoque c. Aux. 25 praefert: *qui peccatum non cognouit, sed pro nobis peccatum factus est.* de huius uersus ambiguitate Augustinus uerba facit c. Maximin. I 2; cum enim Maximinus apostolum dixisse commemoraret: *quoniam Christus, cum peccator non esset, peccatum pro nobis fecit,* subdit Augustinus: *lege diligentius et, ne forte mendosum incurreris codicem aut Latinus interpres errauerit, Graecum inspice* (scil. τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν), *et inuenies non Christum pro nobis fecisse peccatum, sed a patre deo ipsum Christum factum esse peccatum, id est sacrificium pro peccato.* — ad Graecum compositi sunt hi loci: Phil. 3, 20 *noster autem municipatus* (*nostra a. conuersatio* Vulg.) *in caelo est* 213, 21 = ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖ ὑπάρχει. idem fere (*n. municipatus in caelis*) reddit Tert. De coron. 13. adu. Marc. V 20 p. 649, 5 Kr. I Ioh. 5, 16. 17 *est peccatum ad mortem; non pro illo dico, ut roget* ⟨*quis* add. Vulg.⟩. *omnis iniquitas peccatum est et est peccatum non* (om. Vulg.) *ad mortem* 178, 15 = ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον· οὐ περὶ ἐκείνης λέγω, ἵνα ἐρωτήσῃ. πᾶσα ἀδικία ἁμαρτία ἐστὶν καὶ ἔστιν ἁμαρτία οὐ πρὸς θάνατον. Iudas 8 *similiter et hi somniantes* (om. Vulg.) *carnem quidem maculant* 354, 1 = ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι σάρκα μὲν μιαίνουσιν; cf. Lucif. De non conuen. c. haeret. 15 p. 33, 22 H. *similiter itaque et isti somniantes carnem quidem coinquinant.*

Ex pluribus euangelii locis (Matth. 13, 12. 25, 29. Marc. 4, 25. Luc. 8, 18) contaminata est sententia, quam Hieronymus sic citat: *qui enim habet, dabitur ei; qui autem non habet, etiam id, quod habere uidetur, auferetur ab eo* 51, 4. sensum magis quam uerba reddit Ioh. 8, 39: *si pater uester esset Abraham, faceretis opera eius* 298, 7, qui uersus inferius sic exhibetur: *si filii essetis Abraham, faceretis opera patris uestri* 378, 19 (*si filii Abrahae estis, opera Abrahae facite* Vulg. = εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἐστε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ

ποιεῖτε) et Ioh. 12, 44 *qui credit in me, credit in patrem* 48, 11 (*q. c. in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me* Vulg. = ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ πιστεύει εἰς ἐμέ, ἀλλὰ εἰς τὸν πέμψαντά με).

V.

(1. De codicibus in apparatum criticum admissis ex eoque exclusis. — 2. Quonam cognationis uinculo codicum quinque classes, quas constituïmus, contineantur. — 3. Catalogus codicum recentiorum.)

1. Iam nobis fusius exponendum est de subsidiis criticis, quibus tamquam fundamento certo huius editionis textus innitatur. hoc quoque Hieronymi opus exegeticum, quod ultimum imperfectumque ex eius calamo manauit, medii aeui temporibus summis in deliciis habitum studiosissimeque lectitatum esse sat magna codicum copia demonstratur, qui in bybliothecis Franco-Galliae, Angliae, Italiae, Germaniae, Austriae, Belgicae, Heluetiae adseruantur. quos omnes examinare neque in animo neque operae pretium fuit. quare omissis exemplaribus recentioribus saec. XII—XV exaratis, ex quibus ad Hieronymi opus recensendum uix quicquam lucelli redundaturum esse mihi persuasum est, de eis libris agam, qui uetustate ac bonitate praestent, ex quibus recentiorum codicum cateruam deriuatam esse constat.

Ac principem quidem locum omnium, quotquot exstant, codicum obtinet antiquitate sua uenerabili codex **Lugudunensis,** *L* quem siglo *L* notamus, numero 397 insignitus in catalogo, quem confecit Delandine[1]), numero 468 in nouo catalogo, quem ediderunt Molinier et Desvernay[2]). et Delandinium quidem in describendis codicibus non certas rationes palaeographicas, sed prorsus suum arbitrium secutum esse[3]) ex eo

[1]) *Manuscrits de la bibliothèque de Lyon ou Notices sur leur ancienneté, leurs auteurs, les objets qu'on y a traités, le caractère de leur écriture, l'indication de ceux à qui ils appartinrent etc.* par Ant.-Fr. Delandine. I (Paris et Lyon 1812) p. 296.

[2]) *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements.* Tome XXX. Paris 1900.

[3]) *L'âge des écritures est, pour ainsi dire, indiqué au hasard,* recte dicit Delisle (cf. adn. sequens).

quoque elucet, quod hunc codicem antiquissimum, ad saeculum VI uel VII referendum, anno fere 800 scriptum perperam reputauit. aetati suae attribuit accurateque descripsit hunc librum Leopoldus Delisle[1]). est membranaceus foliorum 160 litteris semiuncialibus, quae dicuntur, exaratus ab initio usque ad finem ab unius amanuensis manu, qui inde ab exordio libri III usque ad uerba *optata quiete* (150, 16 editionis nostrae) per uiginti priores folii 91^{r} uersus uncialibus litteris usus est. duas huius codicis paginas (fol. 90^{a} et 91^{r}) heliographice expressas inuenis in tabula nona splendidi illius Societatis Scholae Chartarum Albi[2]), ubi Ludouicus Havet breuem codicis dedit explanationem.

Compositus est codex uiginti quaternionibus, quorum numeri (I—XX) postremis fasciculorum paginis in dextro angulo inferiore inscripti sunt. sed codex pretiosissimus inuolucro orbatus compagibus solutis diu neglectus iacuisse uidetur, ut prima pagina propter attritam ac paene exstinctam scripturam lectu difficillima sit; qua de causa, ubi lectio incerta aut nulla est, hac nota usus sum (*L*). cum deinde conglutinatus tegumentoque ornatus est liber, bibliopegi culpa quaterniones XIIII et XV loca inter se mutauerunt, quae commutatio iam primo obtutu agnoscitur et facile corrigitur, cum in exitu foliorum 112^{a} et 120^{a} numeros XV et XIIII adscriptos deprehendas. nunc igitur in codice sese excipiunt uerba sensu cassa: *et uiuo non* (170, 19), quae finem efficiunt folii 104^{a}, et: *thronum eius in terram allisit* (182, 21), quibus incipit folium 105^{r}, cum, quae in textu post *et uiuo non* sequantur uerba: *iam ego, sed uiuit in me Christus* nunc in folii 113^{r} initio inueniantur.

In singulorum quaternionum ultima et prima pagina, e. gr. in margine superiore folii 8^{a} et 9^{r}, titulus currit litteris semiuncialibus scriptus: *in hieremiā | prophā lib. primus;* f. 48^{a} et

[1]) *Notices et Extraits des Manuscrits de la bibliothèque Nationale et autres bibliothèques.* XXIX (Paris 1880) p. 385 sq.

[2]) *Album paléographique ou recueil de documents importants .. reproduits .. par la société de l'Ecole des Chartes.* Paris 1887.

49ʳ . . . *secund.* etc. aliquot paginarum marginibus notas quasdam aut probationes pennae apposuit quidam scriba characteribus Merouingicis saec. VII uel VIII: *hec dies quam fecet dñs. exultemus et lactemur in ea* (f. 114ᵘ et 115ʳ); *iubelate dõ omnes terrae. psalmum dicite nomini eius* (f. 134ᵘ et 135ʳ); *incipet lectio ieremiae prophete* (f. 135ᵘ).

Summopere diu dolendum erat, quod codex Lugudunensis non integros commentarios a primo usque ad sextum librum, sed solummodo tres priores libros quartique dimidiam fere partem continet; desinit enim in uerbis: *non quo ignoret urbem hierusalem* (252, 20). sed fato felicissimo nuper euenit, ut huius codicis pars diuulsa e tenebris bybliothecae hominis priuati, cui nomen est baro Louis-Marie-François Dauphin de Verna, in lucem uocaretur. isque liber Luguduni comparatus in bybliothecam Nationalem Parisiensem translatus est a. 1895, ubi hodie notam fert Nouv. acq. lat. 602[1]). codices Lugudunensem et Parisiensem nunc in duas partes diremptos re uera unum codicem quondam effecisse — quare communi utrumque littera *L* signatum uelim — uel caeco perspicuum est. eadem est forma externa — Parisini altitudo est 250ᵐᵐ, Lugudunensis 265ᵐᵐ, utriusque latitudo est 145ᵐᵐ —, idem uersuum numerus, scilicet tricenorum, ab uno eodemque librario in singulis paginis scriptus, eadem in singulorum quaternionum fine et initio inscriptio in Parisino[2]) atque in Lugudunensi. adde, quod in Parisino quaternionum numerus continuatur.

[1]) cf. *Notes sur quelques manuscrits du Baron Dauphin de Verna*, par L. Delisle (*Bibl. de l'école des chartes* LVI [1895] p. 655 sqq.). breuissime de hac noua bybliothecae Nationalis acquisitione refert Henricus Omont, *Bibl. de l'école des chartes* LVII (1896) p. 172. hunc quidem codicem Parisiensem alteram esse codicis Lugudunensis partem primus rectissime perspexit Delisle: *L'origine de ce manuscrit n'est pas douteuse. Tous les signes matériels que j'y ai relevés, caractère de l'écriture, taille du volume, place des signatures, disposition des titres courants, tous ces signes, je les ai notés . . dans le manuscrit de la bibliothèque de Lyon* (p. 656).

[2]) In margine superiore foliorum 24ᵘ et 25ʳ, 32ᵘ et 33ʳ, 40ᵘ et 41ʳ tituli instar litteris semiuncialibus scriptum est: *in hieremiũ prophetã | lib. V.*

codex enim est 87 foliorum uel 11 quaternionum, quorum pagina ultima haud aliter atque in Lugudunensi in parte dextra imi marginis numeris insignita est. primus igitur quaternio notam fert (f. 8ᵘ): XXV, secundus (f. 16ᵘ): XXVI etc. octauus (f. 64ᵘ): XXXII, nonus (f. 72ᵘ): XXXIIII (non XXXIII), decimus (f. 80ᵘ): XXXV; iam sequuntur 7 folia usque ad uerba: *reuersus est populus* (439, 23), in quibus hodie desinit codex, cum duae ultimae membranae uacent scriptura. intercidit igitur praeter alia, de quibus modo dicemus, ultimum codicis folium libri sexti finem et subscriptionem continens, quod, antequam codex tegumento compingeretur, facillime excidio patebat.

Cum Lugudunensis terminetur quaternione XX et Parisiensis initium capiat a quaternione XXV, quattuor fasciculos, quibus continebatur libri quarti pars altera inde a uerbis *esse capiendam* (252, 20), fato iniquo deperditos esse in propatulo est. sed praeterquam quod Parisiensis in fine mutilatus est, maior etiam lacuna hiscit in libro sexto inter quaternionem octauum, cui adpositus est numerus XXXII, et nonum, qui re uera est decimus uel potius XXXIIII, quem numerum recte legis in folii 72ᵃ fine; desiderantur enim uerba inde ab *ut etiam aliis* (393, 11) usque ad *dedisse pactum* (405, 7). notatuque est dignum, cum nullo nec uerbo nec signo indicata sit in codice lacuna illa, a nemine eorum, qui medii aeui temporibus sine dubio eum inter manus suas habuissent, illam iacturam animaduersam esse. totus igitur codex integer, antequam in duas partes discerperetur[1]), constabat ex XXXVI quaternionibus, i. e. 288 foliis; nunc uero, cum exciderint quinque quaterniones (XXI—XXIIII et XXXIII) ultimumque quaternionis XXXVI codicis folium, est 247 foliorum.

Sed haec quidem hactenus. codex, uti aetate, ita uirtute

[1]) Cf. Delisle p. 656: *La reliure du manuscrit de Lyon prouve que la coupure du volume en deux morceaux est antérieure au commencement du XIXe siècle. Les exemples d'anciens manuscrits dont les tronçons se trouvent depuis longtemps partagés entre plusieurs bibliothèques sont très communs.*

sua eximia ceteris praestat et notarius in uniuersum officio suo functus est tanta diligentia tantaque fide, ut permultis locis unius huius codicis ope in hac editione genuina scriptoris uerba restitui potuerint. quamquam uero in optimis textus testibus est numerandus, tamen a mendis quibusdam, imprimis orthographicis, haud immunis est, quae commissa sescenties manus correctrix plerumque sustulit, quam nisi eandem atque librarii ipsius, at quidem coaeuam esse omni pignore contenderim. ut e multitudine soloecismorum per saturam quosdam delibem, hi potissimum in codice deprehenduntur:

ae pro *e*: *aequorum, cottidiae, dicunturquae, haereseos* (97, 11), *haeretici* (195, 22), *hebraicae, paenitus, propriae, quaerimonias.*

e pro *ae*: *adherere, amare, deseuiant, dextere, hyenae, longe, premium, quer(eb)amus, uastate.*

e pro *i*: *absentio, agrecultura, babylones, beniamen, besteis, ciconea, corripet, dedicisti, deluculo, elegere, eruete, forensecus, ierent, imbecelletate, indegeat, insenuent, iteneris, obsedeant, oppremere, praecepiat, quaerete, relegio, septuagenta, serenarum* (pro *sir.*), *sufficet, sustenere, uirede.*

i pro *e*: *acciperat, adstitirunt, aduliscentiam, alligoricus, camili, comidi, confrigisti, dilectetur, dilectum* (pro *delictum*), *dilerus* (pro *delirus*), *discribit, disederabo, disperabile, dispondet* (pro *despondit*), *dulcidinem, duodicem, erubiscire, exardiscunt, ficerint, fierint, ismailitas, midio, miseribitur, pinguidine, pissimis, pistilentia, pollicitur, possidisti, racimum, recepire* (pro *recipere*), *saracinos, sedicia, uirum* (pro *uerum*).

e pro *oe*: *amenissimus* (pro *amenissimos*), *inobedientes.*

e pro (*i*) *y*: *incletum* 168, 22.

i pro *ii*: *fili, sterquilini.*

i pro *oe*: *obidientia, obidinit.*

i pro *y*: *apocalipsi, elemosinis, hiacintus, hiero(u)solimis, licaonia, misticos, scillam.*

y pro *i*: *biblynas* (pro *byblinas*), *chyrographum, phylistiim.*

ie pro *i*: *abiecerentur, eieciam, eiecient, eiecio.*
o pro *u*: *copolarunt, doctorem, gazophylacio* (pro *-um*), *gesto, orbem, robostissimi, studiom.*
u pro *o*: *currupta, domu, parabula, pluraturam.*
u pro *a*: *fuerunt* 43, 18. *munuum* 306, 6. *succendunt* 101, 3. *uere* a. c. pro *aere* 93, 12. *uitandum* 232, 19.
u pro *uu*: *artum, cruciatum, paruli, pollunt, tum* (pro *tuum*).
uu pro *u*: *euuangelium* a. c. passim, e. gr. 46, 23. 51, 17. 53, 14. 54, 16. 57, 2. 76, 21. 296, 9. 410, 18.
u pro *b*: *aceruam, ambulauimus* (88, 2), *dissipauit* (10, 4), *increpauit* (26, 17), *liberauit* (163, 18), *nobis* (pro *non uis* 29, 14), *siue* (pro *sibi* 224, 9).
c pro *ch*: *braccium, caldaei, cauonim* (100, 21), *scinu* (11, 9).
ch pro *c*: *chalatus* (pro *calathus*), *chartallum, chrustis.*
d pro *t*: *ad* (pro *at*), *inquid, quodquot, reliquid.*
t pro *d*: *numquit* passim.
f pro *ph*: *farisei* (44, 7 fort. recte), *filosophi* 298, 15.
g pro *c*: *giuitatem* 15, 20. 22.
h omittitur: *auriendum, erodiona* (110, 10), *olocaustum, ortus* (pro *hortos* 349, 10. 350, 11. 351, 2), *tronum.*
h abundat: *exhodo, habierit, habominationes, habraam, hebraei* (pro *ebrii* 164, 8), *hismaelitas, honera, hori, nihilhominus.*
ll pro *l*: *babyllone, babyllonio* (passim), *mallens* (221, 11), *nollentem, nolli, nollitis, nolluerint, nolluerunt, uellitis, sculptillibus, uidellicet, utillius.*
m omittitur: *faciae* (pro *faciem* 107, 24), *futuru, plenitudinae, quaeadmodum, uentu.*
m falso adponitur: (*pro*) *ambiguitatem*, (*imminente*) *captiuitatem, circumdam, dummodom, iudiciom, plenom.*
m geminatur: *consummat* 57, 5.
m pro *n*: *cedrom* (= *Cedron*), *comsumam, comsummatio* (passim), *forsitam, im*(*maledictionem*), *uolumtariam.*
n pro *m*: *cherubin* 47, 9. *inpetu* 125, 13. *quandiu* 19, 15. *quenquam* 197, 5. *tanquam* 171, 11. *seraphin* 8, 22. 9, 2.
n inseritur: *deserans, occansio.*

n omittitur: *inpeccatia* 413, 5. *iudaizates* 410, 4. *traslatis* 42, 20.
p inseritur: *contempnit* 48, 22.
p omittitur: *scultili* 173, 7.
p pro *b*: *supter* 42, 5.
b pro *p*: *conlabsus* 98, 5. *scribtorum* 4, 14. *scribtum* 8, 21. 11, 9. 97, 6.
p pro *pp*: *suplicium* 302, 15. 305, 20. 313, 10.
q pro *qu*: *qur, relinqent, relinqunt.*
qu pro *c*: *exquoquatur* 120, 3. *quum* 8, 15. 13, 23. 14, 17. 19, 13. 34, 17. 36, 8. 42, 17. 45, 16. 51, 3. 120, 12. 147, 18. 313, 4. quur 15, 18. 16, 10. 73, 12.
c pro *qu*: *locuntur* 190, 12. 204, 2. 214, 22. 338, 4. *relincunt* 175, 3. *(per)secuntur* 22, 16. 47, 16. 126, 9. 167, 4. 215, 17. 22. 244, 10.
t pro *ct*: *cunti, plantum.*
t omittitur: *ul* 131, 16 (cf. Rönsch, *Collectanea philol.* p. 18).
x pro *ct*: *resurrexio* 387, 19.

Ad archetypi scribendi genus aliquantulum cognoscendum pertinent haec:

b falso lectum pro *h*: *superbis* (pro *super his* 136, 6), *heth* (pro *beth* 312, 5).
i pro *l*; *l* pro *i*: *iocosque* (pro *lucosque* 105, 20); *lactatis* 222, 3.
nt pro *m(n)*: *eieciant* (pro *eiciam*) 338, 6. 15. *forsitant* 313, 2. 321, 23.
s pro *r*: *percussionem* 68, 4.

Alia menda inde profecta sunt, quod librarius nonnumquam syllabas aut omisit aut falso addidit, quos errores haud aliter atque generis orthographici siue librarius ipse siue contemporaneus quidam plerumque ita correxit, ut omissas syllabas supra uersum adderet aut abundantes punctis supra positis deleret uel prorsus eraderet. sic legitur: *ca⟨ta⟩racten* 238, 14. *ciuita⟨te⟩s* 24, 14. 122, 1. *commoni⟨ti⟩onem* 421, 2. *erudi⟨re⟩mini* 34, 24. *f⟨ac⟩iant* 47, 15. *formi⟨di⟩ni* 15, 5. *habit⟨ab⟩at* 149, 19. *iact⟨it⟩at* 366, 2. *nomina⟨ta⟩m* 48, 6. *pedi⟨ti⟩bus* 154, 3. 14. *peper⟨er⟩unt* 25, 1. *quo⟨dam⟩modo* 365, 6. *serui⟨ui⟩mus* 24, 6. *solue⟨re⟩ntur* 422,

5. *ui⟨ti⟩a* 22, 16. econtra quibusdam locis syllaba omissa non est adiecta a correctore: *conde⟨mne⟩mur* 336, 12. *ignomi⟨ni⟩am* 68, 19. 169, 18. *negle⟨ge⟩ns* 71, 12. *obtrect⟨at⟩orum* 4, 4. *peruen⟨er⟩it* 56, 17. *stulti⟨ti⟩ae* 327, 16. — abundanter poniitur syllaba: *auers[at]us* 109, 3. *auers[at]ione* 109, 4. *deli[be]rat* 336, 21. *manifes[ta]tum* 194, 14. *neg[oti]ationem* 21, 13. *sal[ut]em* 320, 1. *transcu[cu]rrimus* 229, 20.

Errandi causa fuit librario aliquot locis archetypi scriptura continua, qua effectum est, ut nonnumquam haud facile diiungi possent uoces. sic explicantur huiusmodi errores: *artificiore conpositi* (pro *artificio reconpositi*) 132, 18. *eruditam gentem* (pro *erudiat agentem*) 26, 22. *nobis* (pro *non uis*) 29, 14. *quia si* (pro *quasi*) 125, 22. *superbis* (pro *super his*) 136, 6. *uidi te* (pro *uidete*) 21, 15. — alibi syllabae transponuntur: *displicinam* 34, 20. 66, 1. 11. *incrudelitate* (pro *incredulitate*) 382, 19. *releuatur* (pro *reuelatur*) 245, 11.

Persaepe librarius in scribendo ab una terminatione ad alteram pariter cadentem aberrauit, sed uoces illas aberratione oculorum omissas uel ipse uel corrector iam saepius memoratus inter lineas uel in margine adiecit, uelut 49, 26. 77, 21. 94, 14. 95, 1. 17. 97, 23. 98, 1. 131, 11. 141, 6. 179, 26. 200, 10. 212, 5. 240, 20. 319, 10. 322, 23. 324, 4. 330, 21. 366, 10. 409, 24. 412, 19. 420, 12. 424, 14. hic illic deesse quaedam significatur litteris inter uersus positis *h⟨ic⟩ o⟨misit⟩*, quibus respondent litterae infra positae: *h⟨oc⟩ s⟨upple⟩*. his uero locis lacunae ex homoeoteleuto ortae non sunt expletae: 4, 22. 196, 25. 201, 11. 327, 1. uno quidem loco (33, 11) iam in huius codicis archetypo enuntiatum quoddam eadem de causa primitus excidisse posteaque, cum in margine suppletum fuisset, a codicis *L* scriba in falsum contextus locum deuectum esse mihi certum est (cf. p. LXXVII).

Scripturae compendia in hoc codice obuia usitata sunt illa in antiquissimis codicibus Latinis; occurrunt abbreuiationum duo illa genera a Ludouico Traube[1]) definita: 'suspensionis'

[1]) *Strena Helbigiana* (Lipsiae 1900) p. 310. *Nomina sacra* (Quellen u. Unters. zur lat. Philol. des Mittelalters II). Monachii 1907.

et 'contractionis'. et suspensionis quidem exempla, quae duobus exceptis omnia in uersuum fine inueni, sunt haec:

b. = *bus*: *cadauerib.* 156, 21. *consequentib.* 248, 21. *dirigentib.* 190, 4. *domib.* 217, 22. *equitib.* 154, 9. *hostib.* 169, 2. 16 (in medio uersu 17, 24). *quib.* 50, 7. *sacerdotib.* 388, 4. *trib.* (in medio uersu) 167, 23.

q. = *que*: *secretumque* 193, 26.

$\bar{n}$ = *noster* etc.: *dn̄o dō n̄* 165, 6. *dn̄m dm̄ n̄* 381, 16. quae suspensio praecedentibus uocibus *dominus deus* nisi in antiquissimis non inuenitur codicibus Traubio teste (*Nom. s.* p. 206 sqq.).

quibus adde *laborauer̄* 224, 25 et *sū* = *sunt* (non *sum*) 234, 22, cuius scripturae etsi nullum aliud noui exemplum, tamen de uera abbreuiationis ui nulla potest esse dubitatio. ad hoc accedit *m* uel *n* littera tractu super proximam collocato significata, ubi in uersu ultima est:

~ = *m*: *aduersū, ammanitarū, emittā, emptionē, ennō, furorē, ō|ni, paenitudinē, sellū, tā|quam.*

~ = *n*: *aduē|tum, animā|tia, annū|tiauit, babylō, celebrē|tur, condemnē|tur, delinquē|tem, euā|gelistarum, fundamē|ta, incō|sequens, iohā|nis, loquē|tem, mirā|tur, mō|tanis, mō|te, mō|tibus, mū|da, nomē, nō* (passim), *paenitē|tiam, quā|do, quā|to, quō|dam, secū|dum, siō, spō|te, sū|t, tamē, torrē|tem, uenā|di, uiderē|tur.* pro *dicē|te* correxit m1 *dicen|te* 420, 17

adde, quod littera *u* alibi post *q* scripta hic illic tantum uirgula suprascripta indicatur: *aq|a, iniq̄itatum, loq̄or|, q̄a|dam, q̄are|, q̄i, q̄ia, q̄i|busdam, quicq̄id|, q̄o|, q̄od|, reliq̄it|.* similiter elementorum illae ligaturae ⅄ (*allegoricus, unus*), ⅄N (*adquieuerunt* 297, 4, ubi caue legas *adquieuerint; disperibunt*) non reperiuntur nisi in fine uersuum.

Contractionis exempla in 'nominibus', quae dicuntur, 'sacris' occurrunt: *xp̄s, ds̄, dn̄s, ihs̄, īsrl* (*īrhl* 359, 21. *īr̄l* 99, 9. *īsrhl* 386, 6[1]), pro quo compendio primitus exarato m1

[1]) Cf. Traube p. 106. 108. iam hic addere liceat in cod. Oxoniensi, de quo infra (p. LXXVI) loquar, per notam sat raram (cf. Traube p. 110) scribi *isr̄h* 341, 20 et in cod. Remensi (cf. p. LXXIX) *iraeh* 271, 18.

siue coaeua plene scripsit *israhel* 175, 18; perscriptum legis *israhelitici* 377, 6). at in plurali numero non comprehensiue scribitur *dī, dīs*[1]) (= *dei, deis*), sed *di, dis*[2]), quibus formis contractis Hieronymum ipsum usum esse ex eo concludimus. item *dominus*[3]), *'quando purum hominem significat, per omnes litteras scribitur'*, ueluti 361, 15, ubi sermo fit de rege Babylonis, *qui in captiuos ut uictor et dominus*[4]) *habebat imperium.* perscribitur *dominicus, -a* (306, 22. 364, 13. 382, 19. 21). porro omnes litteras legis in nominibus *iesu* et *hiesu,* ubi non de *Iesu Christo,* sed de *Iosue* (294, 13) et *Hiesu* pontifice agitur[5]), in uocibus *antichristus* et *christianus.* compendiose scribitur *sp̄s sc̄s,* sed per omnia elementa *spiritus* (= ἀναπνοή 205, 2), *spirituum* (364, 13; at *immundos sp̄s* inueni 337, 6), *spiritalis, spiritaliter, sanctum*[6]) (*s. uirum* 16, 16), *sanctus* (scil. *Dauid* 18, 5), *sanctorum* (185, 1), *sancta* (196, 16), *sanctificant* (219, 14), *sanctuarium* (410, 8).

Neque minus religiose scriba munere suo est functus in transferendis litteris ab extrema uersus parte in alterum, qua in re eum easdem regulas secutum esse uidemus, quas in antiquissimis codicibus Latinis et inscriptionibus obseruatas fuisse aliunde scimus[7]). sic igitur diremit:

au: *cha|uonim* (uox Hebraica).

ed: *re|demit, re|digitur, re|ditum.*

er: *inte|ribunt, pe|ritura, praete|rire, praete|ritus* (sed uno loco *praeter|itis* corr. ex *praete|ritis*), *prode|rit, prode|-*

[1]) Hic illic uirgula primitus scripta postea erasa est.

[2]) Cf. Traube p. 148.

[3]) Cf. Traube p. 193.

[4]) *omi* s. u. m1 siue coaeua.

[5]) Cf. Traube p. 153 sq.

[6]) Cf. Traube p. 193 sqq.

[7]) Cf. *T. Liuii ab urbe condita lib. III—VI quae supersunt in codice rescripto Veronensi* descripsit et edidit Th. Mommsen in Actis acad. Berol. 1868 p. 163 sqq. L. Traube, *Bamberger Fragmente der vierten Dekade des Livius* in Actis acad. Bauaricae, cl. hist. XXIV (1906) p. 27. William Gardner Hale, *Syllabification in Roman Speech,* Harvard Studies VII (1896) p. 249—271. Walter Dennison, *Syllabification in Latin Inscriptions.* Class. Philology I (Chicago 1906) p. 47—68.

runt, propte|rea. — semel correxit *erunt* ex *e|runt,* ita ut litteram *e* sequenti uersui attribueret.

ix: *di|xerunt.*

ua: *inpingua|tus* corr. ex *inpingu|atus.*

ue: *adsu|etus* (quadrisyllabum igitur pronuntiauit). *consu|etudo.*

lu: *mi|luo* corr. ex *mil|uo* (per tres igitur syllabas pronuntiauit).

geminatas consonantes exceptis *br, gl, pl, tr* semper distraxit in uersuum confiniis:

br: *he|braico, oppro|brium.*

ct: *reduc|tus.*

gl: *ne|glegentem.*

gu: *cog|noscamus, cog|noui* (frequentius), *lig|norum.*

ns: *tran|sibunt, tran|sierit.*

phn: *ta|phnas* corr. ex *taph|nas.*

pl: *du|plices, du|plici.*

pt: *prop|ter, scrip|tum, scrip|turis.*

sc: *adules|centia, agnos|cat, as|cendamus* (sed *de|scendere* corr. ex *des|cendere*), *dis|cere, nes|cis, nes|ciunt* (sed *cons|scientia* [alt. *s* s. u.]), *obliuis|citur, ob*$_*$*|scena* (*s* s. u.). — *ins|sculptilibus* (alt. *s* s. u.).

sm: *baptis|matis.*

sp: *hos|pitio, pros|pera.* — *con*$_*$*|spectu, con*$_*$*|spergunt, exs|spectans, re*$_*$*|spiciunt* (*s* semper s. u.).

sph: *blas|phemans, blas|phemiam, bla*$_*$*|sphemiam* (*s* s. u.).

ss: *ius|sit.*

st: *angus|tiae, apos|tolus, bes|tias, caeles|ti, chris|tiani, cis|terna, cus|todiam, dedis|ti* (sic *-is|ti, -is|tis* passim), *desis|tant, dis|tulit, euangelis|ta, his|toriam, holocaus|ta, hos|tia, ius|te* (passim), *manifes|tius, mys|terium, nos|ter, potes|tati, pris|tinam, resis|tere, rus|tica, tes|tamento, uas|tatur, ues|tibus.* — grammaticorum doctrinam olent tales correctiones: *au*$_*$*|steritate, con*$_*$*|stitui, in*$_*$*|star, pro*$_*$*|sternunt* (*s* semper s. u.); *re|stitutio.*

tr: *ma|tres, pe|trae.*

haud aliter librarius, ubi tres consonantes concurrunt, in diuidendis uocabulis morem antiquum obseruauit, sed nonnum-

quam siue ipse siue emendator ille aetate aliquantum inferior grammaticorum praecepta secutus quaedam correxit 'peccans in partem doctiorem'.

bsc: *abs|conditae;* sed *ab**|*sconde, ab**|*sconderam, ob|scurabuntur* (*s* semper s. u.).

scr: *de**|*scribitur* (*s* s. u.).

str: *campes|tribus, demons|tret* (sed *demon**|*strat* [*s* s. u.] etc. passim), *frus|tra, magis|tri, nos|tro* (passim), *ues|tros* (passim). — *au**|*stro, men**|*struis* (*s* s. u.).

quibus adde *nihilo|ominus, thesaurizan|antes* (pr. *an* s. u.).

Assimilationem praepositionum in uocibus compositis quomodo amanuensis, qui librum *L* exarauit, administrauerit, hic in uniuersum complectar, cum in adnotatione critica singulorum librorum huius usus uarietates proferre consulto supersedi.

adb-: *adbreuiare* 76, 15. 195, 20.

adc-: *accingere* constanter.

adf-: *affectus, afficere* constanter. — *adferre* 89, 14; alibi semper *afferre.* — *adfirmare* 91, 18. *aff-* 361, 12. — *adflictio, adfligere* 33, 19. 23. 38, 3. 117, 1 (bis). 140, 4. *affl-* 136, 18 et inde a 144, 17 frequentissime. — *affui* 189, 22. 281, 10 (sic *OTRD*; *L* deest)

adg-: *agglutinare* (pr. *g* ex *d*) 161, 7. 162, 9. — *aggrauare* 140, 3. — *aggredi* 5, 6. 151, 19. 411, 9.

adl-: *allidere* constanter. — *alligare* 373, 9. 386, 15. — *adludere* 11, 8.

adm-: *admissarius* 68, 25. 69, 8. *ammirari, ammonere*; cf. Ind. orthogr. p. 574.

adn-: *annotare* 78, 2. 357, 4. — *adnuntiare* 53, 8. 58, 16. 70, 16. 74, 17. 88, 10. *ann-* inde a 122, 6 constanter.

adp-: *apparere, appellare, appendere, applicare, approbare* constanter. — *adpetere, adpetitus* 17, 10. 69, 15. *appetere* 323, 4. 418, 9. — *adplaudere* 78, 21. 79, 6 (*applacandum* L a. c. 225, 23). — *adprehendere* 109, 4. 7. 169, 9. 404, 7. 405, 6. *appr-* 91, 13 (pr. *p* ex *d*). 136, 22.

24. 324, 8. 16. 352, 1. — *adpropinquare* 18, 5. *appr-* 376, 6 et *OD* 284, 5. 12. 18 (*L* deest).

adq-: *adquiescere* constanter.

adr-: *arripere* constanter. — *adrogantia* 45, 19. 265, 22 (sic *O*; deest *L*). *arr-* 354, 3.

ads-: *adsentiri* 409, 13. — *asserere* constanter. — *assit* 284, 17. — *adsimulare* constanter (cf. Ind. orthogr. p. 574). — *aspicere* 383, 13. — *adspiratio* 231, 11. — *adstabo* (*d* s. u.) 98, 24. *adstiti* 10, 15. 190, 4. — *adsuetus* 30, 8. 23. — *adsumere* 46, 3. 13. 64, 13. 97, 6. 99, 17. 105, 2. *ass-* 120, 19 et omnibus deinceps locis permultis constanter.

adt-: *attendere* constanter duobus locis exceptis (23, 13. 353, 5), ubi pr. *t* corr. ex *d*. — *attenuare* constanter. — *adtrahere* 30, 8. *attr-* 175, 8. 380, 4. 18. — *adtrectare* 36, 6. — *attonsi*, *attriuisti*, *attulisse* constanter.

circum-: *circumire*; cf. Ind. orthogr. p. 574.

comb-: *comburere* 146, 6. 233, 13. 429, 16. 431, 10. *conb-* 146, 16. 232, 14 (*conburendos* debebam edere).

conl: *conlabi*, *conlatio*, *conlocare* constanter. — *colligatio*, *colligere* constanter.

conm: *commentarius*, *commigratio*, *comminari*, *comminatio*, *commixtus*, *commonere*, *commorari*, *commotio*, *commouere*, *commutare* constanter.

comp-: *comparare* 146, 11. 201, 21; alibi *conp-* constanter et frequentissime. — *conpati* 124, 8. — *compellere* 347, 8; alibi *conp-* constanter. — *compendio* 221, 21. — *compensare* 242, 15. — *compes* 177, 22. — *competit* 187, 25. 355, 1. *conp-* 199, 20. 416, 5. 417, 18. 438, 12. — *conpingere* 129, 6. 17. 19. — *conplacere* 177, 16. *conplacitio* 177, 24. — *complere* et *conplere* promiscue, sed multo frequentius *conplere*. — *conponere*, *conportare*, *conprehendere*, *conprobare*, *conputare* constanter. — *computrescere* 160, 24. *conp-* 162, 3. — *corrigere*, *correptio*, *corripere*, *corruere*, *corrumpere* constanter.

disr-: *disrumpere*, *dirrupti*; cf. Ind. orthogr. p. 575.

imb-: *imbecill-* 51, 12. 203, 6. — *imbuere* 162, 2.

inl-: *inlicere* 361, 3. — *inlidere* 221, 14. — *inlotus* 161, 13. — *inluminare* constanter — *inlusio* 14, 17. — *inluxisset* 239, 13.

inm-: *inmaculata* 420, 22. — *immemor* 423, 18. — *immensus* 75, 24. — *inminere* 5, 19; *imm-* alibi constanter. — *inminuti* 377, 1. — *inmoderata* 74, 14. — *immolare* constanter. — *immoremur* 229, 21. *inm-* 222, 23. — *inmortalitas* 373, 5. — *immunditia, immundus* 156, 20. 22. 236, 21. 337, 6. *inm-* 22, 19. 31, 8. 64, 9. 106, 10. 283, 13 (sic *O*; deest *L*). eadem fere linea scribit *immunda* et *inmunda* 9, 1. 2. — *immunis* 314, 11. 12. *inm-* 18, 9. — *immutare* 226, 23. 322, 19. 328, 4. *inm-* 240, 18. — male *im maledictionem* 307, 20.

inp-: *inpaenitens* 425, 18. — *inpassibilitas* 221, 3. — *inpatientia* 245, 7. — *inpeccantia* 221, 3. 267, 14. 413, 5. — *inpedimentum* 205, 18. — *inpellere, inpendere* constanter. — *imperitia, imperitus* 5, 3. 66, 25. 275, 21. *inp-* 130, 11. — *impetrare* 178, 23. *inp-* 99, 20. — *impietas, impius* constanter. — *impingere* 384, 1 (*impingent* debebam edere). 21. *inp-* 384, 16. 227, 1. 4. 230, 7. 19. 21. — *inpinguare* 77, 20. 78, 6. — *implere* constanter fere uel primitus (e. c. *implebo* 8, 11, licet in eodem uersu praecedat *conplebis*) uel *m* corr. ex *n*; *inplesti* semel 41, 28. — *inponere* 67, 16. 92, 16. 332, 24. — *inportabile* 290, 23. — *inportune* 216, 12. — *inpossibile, inpossibilitas* constanter. — *inpotens* 415, 12. — *inprecari, inprecatio* constanter. — *inprimere* 439, 15. 440, 5 (sic *O*; deest *L*). — *inprouiso* 151, 7. — *impudens, impudentia* 29, 15 (sed *inp-* 29, 20). 38, 10. 66, 14. *inp-* 32, 15. 33, 1. 23. 39, 20. 41, 13. 90, 26. 96, 5. 428, 1. — *inpugnare* 57, 23. — *inpunitus* 279, 22. — *inputare* 18, 23.

inr-: *inrationalis* 62, 15. 340, 20. 399, 15 (sic codd. fere omnes; *L* deest). *irr-* 121, 17. — *inridere* (*n* corr. in *r* *O*; *L* deest) 291, 10. — *inrigare, inriguus* 29, 17. 105, 17. 385, 19. 435, 13. (*n* corr. in *r*) 387, 6. *irr-* 231, 20. —

irritus, irritare constanter. — *inrogare* 348, 9. — *inruptio* 423, 20.

ob-: *offerre, opponere, opprimere, opprobrium, oppugnare* constanter. — *obtendere* 34, 16. 38, 6. — *optinere, optuli;* cf. Ind. orthogr. p. 575 sq.

sub-: *sufficere, suffocare, suffodere, supplantare, supplicium, supputare* constanter.

Eximia codicis *L* bonitas etiam eo manifestatur, quod scriba linguae Graecae procul dubio peritus uoces Graecas, quas auctor explanationi suae sat saepe inseruit (cf. Ind. uerb. p. 534 sq.), religiosissime ex archetypo descripsit, cum ceterorum codicum librarii, utpote qui Graecam linguam minime callerent, monstra saepenumero informia atque horrenda pingerent, quibus re uera lumen ademptum. leuidensia uero et hic menda comparent in codice. pronuntiatio diphthongi οι, quae aeque sonuit ac uocalis υ (ι), ansam dedit uitiosae scripturae ετοιμολογιαν 149, 21, ετοιμολογιεις 313, 15, ubi praeterea diphthongi αι et ει confunduntur, ετοεμολογιαν 11, 3, ubi scriba ex consuetudine sua (cf. p. LXI) *e* et *i* permutans mendum ex mendo genuit. identidem ex itacismo explicantur lectiones επνευματοφοριτο (-ειτο) 31, 17, περιδιπνα (-δειπνα) 197, 8, μεμασσει (μαι-) 60, 6, μηδιαμα (μει-) 115, 22, ex pronuntiatione καταληγμα (-λεγμα) 316, 3, συρινγος 89, 23, φαρανγα 106, 2; quibus adde hos oculorum archetypi scripturas falso legentium uel calami errores: θερμοι (θερμον) 379, 5. κατωλογος (κατα-) 69, 2. οχλασει (-ζει) 60, 8. σφενδινισω (σφενδον-) 136, 11. per Graecas litteras iam in archetypo scripta fuisse uidetur uox *hyperbolice* 142, 1 et Hebraicum *cole* 136, 10. in uersuum confiniis librarius duobus locis primitus falso diremit uoces, sed se ipse correxit: ἀποκ|κοινου (alt. κ postea add.) 252, 3. στρεβλω|ὠτηριον 238, 15. super uocabula Graeca, quo magis etiam conspicua fierent prae ceteris, eandem lineam traxit librarius, quae ex usu antiquitus sollemni supra ponitur, ubi uoces Hebraicae per litteras Latinas transcribuntur[1]), eadem ui atque nos hodie lineam infra ducere consueuimus.

[1]) Cf. Traube p. 45 sqq.

In margine complurium huius codicis paginarum deprehenditur asteriscus ille ※, cuius Hieronymus ipse in his libris (16, 21. 372, 4; cf. etiam p. XCVIII sq.) mentionem facit. et uno quidem loco se περικοπὴν in LXX praetermissam asteriscis praenotauisse ait (357, 2). in hoc igitur codice plerisque omnibus locis, qui in LXX non habentur, sed de Theodotionis editione additi sunt, asteriscos adpositos inuenimus: 17, 15. 201, 12 (cf. 203, 1). 204, 16—19 (cf. lin. 25). 206, 3—11. 249, 24. 25 (cf. 250, 2). 303, 8—10. 306, 4—6. 335, 7 (cf. lin. 10). 337, 21—338, 3 (cf. 338, 18). 339, 24—340, 14. 346, 6. 7. 362, 11—13. 17. 371, 17—372, 3. 375, 23. nonnullis uero locis, ubi quaedam in LXX deesse idem commemorat Hieronymus, asteriscum illum in codice nostro frustra quaeris siue scriptoris culpa siue quod iam in archetypo desiderabatur, uelut 16, 19. 25, 9. 72, 19. 335, 18—22.

Praeter asteriscum librarius quibusdam dictionibus adpinxit huius formae signa 2..2 uel 2..: uel 2..ẏ, quae plerumque occurrunt, ubi translationi ex Hebraico conditae aut in lemmate aut in explanatione per coniunctionem *siue* interseritur uaria LXX editionis interpretatio. ut unum alterumue proferam exemplum, loco biblico: *propterea dabo mulieres siue uxores* (111, 11) ante *siue* et post *uxores* haec signa posuit scriba eademque in principio et in fine huius Hieremiae loci: *a minimo usque ad maximum .. cuncti faciunt mendacium* (112, 20), ita ut notulae illae respondere uideantur signis illis aduncis, quibus nos ex hodierno usu aliorum uerba distinguimus. sed non solum uerba sacrae scripturae sic conspicua fiunt prae ceteris sed etiam dicta uel sententiae quaedam, ueluti: *personarum mutatio .. difficilem intellectum facit; quae si suis locis .. reddantur, plana fient, quae uidebantur obscura* (114, 9). — quae signa si aliunde ego quidem non noui, usu sunt tritissimae lineolae illae supra uocalarum primum ultimumue elementum ductae, quibus uerborum ordinem, quem primitus dederat librarius, corrigendum esse significauit. tribus locis transpositionis illa signa adnotaui: *sint guttae* (binae sunt lineolae supra *t* et *e*) 117, 14. *nomen sanctum* (duas uides lineolas supra pr. *n*, unam

supra *s*) 175, 22. *autem duritiam tuam* (duas traxit scriba lineolas supra *a*, unam supra *d*, tres supra *t*) 425, 18.

Iam supra (p. LVII) indicauimus huic codici non solum pro aetate sua uenerabili, qua proxime accederet ad Hieronymi tempora, uerum etiam pro natura atque indole prae ceteris codicibus palmam tribuendam esse. etsi enim sat multis uitiis inquinatus est liber, qualia uel ex neglegentia quadam uel inscientia atque locutione uulgari oriri solent. tamen in rebus quoque orthographicis bonam et antiquam saepissime seruauit rationem, qua auctorem ipsum usum esse ueri est simillimum. neque minus curiosum fuisse amanuensem in exarandis uocibus Graecis paulo ante uidimus. eundem in transcribendis nominibus Hebraicis egregia diligentia officio suo functum esse ex eo cognoscimus, quod ea forma, quam *L* exhibet, saepenumero conuenit cum forma apud LXX obuia uel in Hieronymi 'Libro interpretationis nominum Hebraicorum' et in opusculo 'De situ et nominibus locorum Hebraicorum' tradita. optimum igitur textus testem tantum non ubique se praebet codex Lugudunensis et multis locis huius libri beneficio in hac editione uera restitui potuerunt. quod quidem exemplis demonstrare licet non necessarium uideatur, quoniam unaquaeque fere huius editionis pagina satis luculenta offert testimonia, tamen hic enumerabo eos locos, quibus *L* inuitis aliis codicibus omnibus unice ueram nobis seruasse lectionem certo certius est: 23, 13. 32, 20. 45, 20. 51, 7. 53, 18. 56, 2. 67, 5. 69, 4. 14. 71, 21. 75, 6. 15. 82, 2. 86, 19. 87, 26. 89, 16. 23. 92, 6. 19. 95, 23. 108, 13. 109, 19. 115, 5. 21. 121, 14. 126, 14. 129, 20. 22. 142, 15. 150, 2. 156, 9. 157, 17. 159, 26. 162, 1. 170, 19. 171, 7. 184, 16. 187, 17. 190, 21. 193, 14. 197, 2. 204, 4. 205, 22. 206, 21. 207, 10. 15. 210, 5. 225, 19. 227, 11. 228, 18. 233, 2. 235, 5. 237, 11. 243, 10. 248, 10. 296, 10. 298, 12. 302, 15. 303, 1. 304, 13. 306, 8. 9. 24. 307, 1. 14. 19. 308, 17. 309, 12. 310, 5. 11. 312, 15. 313, 4. 9. 11. 314, 5. 317, 21. 319, 24. 321, 7. 331, 19. 335, 1. 339, 12. 16. 342, 2. 343, 19. 347, 21. 348, 2. 16. 351, 13. 352, 21. 354, 3. 355, 8. 356, 13. 357. 9. 19. 363, 2. 369, 17. 370,

5. 10. 371, 21. 373, 20. 382, 12. 386, 19. 388, 4. 390, 22. 405, 16. 411, 6. 416, 17. 418, 10. 20. 421, 15. 424, 2. 427, 20. 433, 4. 437, 14.

Emendatus est codex ab librario ipso, qui quaedam menda inter scribendum commissa correxit, omissas uoces uel litteras supra uersum addidit uel abundantes litteras punctis supra positis lineisque insuper oblique tractis deleuit uel aliam litteram pro alia suprascripsit. complures uero huiuscemodi correcturae utrum a manu librarii ipsius an ab alio correctore profectae sint, pro certo diiudicari nequit. certe permagnam correctionum illarum partem eodem fere, quo liber scriptus est, tempore, ortam esse constat. neque minorem adhibuit corrector diligentiam in emendando codice quam librarius ipse in scribendo. itaque speciosa codicis praestantia non librario soli sed item correctori debetur. quem quidem, cum persaepe genuina restituisset, ubi medella nequaquam in promptu fuit, alio codice adiutum fuisse in corrigendo mihi persuasissimum est. omniumque maxime correctoris religio eo apparet, quod haud aliter atque librarius uix usquam tradita mutauisse inuenitur coniectura siue felici siue infelici. ac primum quidem eorum locorum dabo indicem, quibus corrector contra ceterorum codicum in falsa lectione consensum solus ueram ac genuinam reddidit: 16, 1. 21, 7. 25, 16. 35, 17. 18. 42, 19. 43, 18. 45, 15 (*Christi apostolus* iam mihi edendum uidetur). 75, 25. 100, 1. 109, 3. 117, 19. 131, 18. 307, 8. 308, 4. 333, 3. 334, 3. 23. 340, 23. 341, 1. 2. 347, 21. 355, 21. 365, 6. 379, 6. 421, 16. sed multo maior est locorum numerus, ubi ea, quae corrector codicis *L* restituit, concinunt cum ceterorum codicum aut unius alteriusue codicis scriptura et ipsa plerumque correcta: 13, 12. 16, 4. 21, 15. 24, 6. 25, 8. 22. 26, 7. 12. 18. 19. 22. 28, 19. 29, 12. 14. 31, 3. 32, 25. 34, 18. 21. 38, 15. 22. 39, 1. 47, 15. 23. 48, 23. 49, 26. 53, 6. 8. 19. 55, 24. 25. 57, 8. 23. 59, 24. 68, 17. 69, 7. 74, 16. 80, 13. 84, 7. 90, 12. 100, 3. 17. 104, 19. 105, 20. 106, 6. 14. 108, 20. 109, 4. 9. 24. 110, 3. 116, 14. 118, 21. 119, 18. 122, 21. 124, 6. 23. 126, 7. 9.

127, 21. 131, 1. 132, 19. 134, 15. 135, 1. 136, 4. 6. 140, 9. 141, 10. 145, 20. 147, 5. 7. 148, 12. 149, 5. 19. 150, 4. 155, 17. 158, 10. 12. 162, 11. 167, 2. 168, 1. 12. 18. 171, 19. 172, 12. 18. 177, 5. 178, 7. 187, 8. 200, 10. 19. 203, 19. 212, 5. 214, 12. 217, 17. 224, 16. 28. 226, 17. 241, 26. 250, 16. 251, 21. 295, 22. 303, 5. 22. 304, 19. 307, 8. 22. 311, 19. 313, 10. 315, 14. 316, 19. 317, 4. 325, 19. 328, 1. 330, 10. 333, 3. 334, 11. 338, 15. 349, 14. 362, 14. 364, 16. 366, 2. 21. 23. 372, 5. 378, 1. 379, 6. 382, 9. 16. 19. 384, 3. 386, 4. 389, 11. 407, 12. 426, 8. 429, 3. 434, 2. 436, 5. 6.

Sed praeter hunc emendatorem librarii aetati fere supparem, qui et radendo et expungendo et suprascribendo et scripturas egregias ex alio codice petitas, nusquam uero sua inuenta inserendo totum librum a prima usque ad ultimam paginam castigauit, alius corrector aetate multo posterior constituendis uerbis operam nauauit partim felici euentu partim infelici, quippe qui nonnumquam inuita Minerua alucinationes suas textui inculcaret. his uero locis illa manus ueram et genuinam restituit lectionem: 15, 1. 5. 13. 26, 7. 92, 15. 110, 24. 123, 15. 146, 14. 306, 18. 325, 4. 353, 18. 408, 18. 412, 19. 424, 14. 427, 2. 434, 12. 18. alibi uero mutationes sunt minus certae aut otiosae uel prorsus falsae, ut scriba oleum et operam perdidisse uideatur: 33, 12. 37, 19. 119, 18. 158, 23. 208, 22. 235, 21. 304, 8. 305, 21. 329, 18. 335, 2. 354, 11. 362, 17. 390, 13. 411, 15. 412, 16. 17. 420, 1. 428, 16. 434, 12. 17. 439, 7.

Non pauca huius codicis ceteroquin bene conseruati folia, imprimis inde a libri sexti initio usque ad finem, lectu sunt difficillima; membranae enim madore ac situ nimis magnam labem contraxerunt et aliquando litterae euanidae ab flauescente membrana aegre discernuntur. accedit, quod atramentum in altera pagina detritum uestigia sua saepenumero reliquit in contraria. tristis igitur talis paginae imago: in membrana per se tenui scriptura attrita et nonnumquam paene exstincta, ut uel oculorum acie intenta nihil fere dinosci possit nisi

ductus quidam calami, et ipsi quidem mixti inter se et confusi ex folio uerso rectoque, ad hoc particulae uel potius disiecta elementorum membra ex pagina contraria madore adfecta in alienum locum transpositorum. quae cum ita sint, de ueris huius libri lectionibus enucleandis saepius desperandum foret, nisi praesto essent nobis alii codices eidem sectae adnumerandi, quorum ope, quid quoque loco lectu difficili scriptum fuisset, elici posset[1]).

Codicis partem priorem Luguduni adseruatam ipse Parisiis, quo erat transmissus rogatu meo, summa, qua est dignus, cura bis terue excussi simul habita ratione eorum locorum, de quibus mihi inspectis aliis codicibus dubitationes subortae erant; partem uero alteram, quae hodie in bybliotheca Parisiensi Nationali est, inde a libro quinto usque ad initium sexti maxima diligentia adhibita in usum meum primum contulit Henricus Lebègue, dein ipse Parisiis totum codicem a capite usque ad calcem ad amussim ita examinaui, ut ne in minutiis quidem me peccasse spondeam et, si quis librum *L* adire uoluerit, uix quicquam, quod neglexerim, eum inuenturum esse confidam.

Iam in scaenam prodeant ei codices, quos artissimo cognationis uinculo cum *L* coniunctos esse constat. ac primum *O* quidem nominandus est codex **Laudianus,** olim Laureshamensis, nobis *O*, qui nunc Oxonii in bybliotheca Bodleiana signum fert Misc. 417. est membranaceus in quarto foliorum 168 saeculo IX—X exaratus[2]). uel in minutissimis rebus hic

[1]) Ne quis me in maius extollere difficultates putet, quae erant superandae in hac codicis parte excutienda, pauca adferre mihi liceat, quae mecum per litteras communicauit H. Lebègue de huius codicis externa specie, priusquam ipse eum uidissem: *A partir du livre VI on trouve des folios très abîmés: l'encre n'a plus laissé qu'un sillon et par malheur sur cette encre aux trois quarts effacée est venue se poser l'encre du folio qui lui fait vis-à-vis. Dans ces folios l'écriture est fort difficile à lire'.*

[2]) In bybliothecae Bodleianae catalogo ab Henrico O. Coxe confecto (Oxonii 1858) col. 306 codex adscribitur saeculo X exeunti, sed Alexander Souter codicem, quem pro me contulit, aliquanto antiquiorem esse attestatur.

codex conspirat cum *L*, ut ex ipso uel ex apographo libri *L* descriptus esse uideatur, eo scilicet tempore, quo quaternionum XIV et XV ordo (cf. p. LVIII) nondum turbatus fuit neque quattuor illi fasciculi in libri quarti altera parte neque ultimum folium interciderunt (cf. p. LX). sed iam hiabat in sexto libro lacuna illa deperdito uno quaternione orta (cf. p. LX), quandoquidem sine ullo omissionis signo is, qui codicem *O* ex *L* descripsit, a uerbis *tunc in tantum profectum uenerit* (393, 11) ad uerba *quod illi fecerunt irritum* (405, 7) transiit[1]). ea est igitur codicis eximia utilitas, ut in illis capitulis, quae in *L* desunt, ipsius quasi uicarius existat. ceterum ubiuis et uirtutibus et uitiis cum fonte uetustissimo atque sincerissimo, ex quo deductus est, conuenit. quantaque scrupulositate scriba ea, quae in archetypo suo inuenisset, excusserit, eo euincitur, quod uel huiusmodi scripturas, ueluti *displicinam* (66, 1), ex *L* deprompsit. adde, quod easdem praebet lacunas atque *L*, e. gr. 4, 22. 196, 25, eandemque falsam enuntiatorum transpositionem 33, 11, quae in uno codice *L* eiusque familiae sociis occurrit (cf. p. LXIV). quid? quod uel enuntiatum illud in *L* primitus scriptum (235, 21), sed postea a lectore quodam male sedulo erasum in *O* desideratur. ceterum aliis quoque locis innumeris librarius non primarias codicis *L* scripturas, sed iam correctas suppeditauit. quid multa? tam similis est unus codex alteri, ut ouum ab ouo citius discernas. quare codicem *O* in maiore illa commentariorum parte, ubi *L* nobis praesto est, me ex apparatu critico exclusisse non est, quod mireris. sed ubiuis *L* deest, id est in libri quarti altera parte (252, 20—293, 22) et sub totius operis finem (439, 23—440, 21), uel ubi scriptura quacumque de causa non satis certa uidebatur, *O* quasi filium in patris sui locum prodire par erat.

[1]) Non est dubitandum, quin Hrabanus Maurus, cum expositionem 'suam' super Hieremiam (cf. p. VII) conscriberet, Hieronymi commentariorum codice nisus sit ex eodem fonte deriuato, ex quo *O* fluxerat. nam apud Hrabanum quoque (Migne 111 col. 1037, 11) lacunam illam deprehendis seseque excipiunt haec sensu cassa: *tunc in tantum profectum uenerit ... quod illi fecerunt irritum.* iam ineunte igitur saeculo nono tardissime codex *L* iacturam illam passus erat.

his igitur locis probas lectiones ex *O* contra ceterorum codicum consensum in textum recipere non dubitaui: 256, 3. 258, 11. 260, 9. 265, 18. 275, 15. 18. 276, 22. 287, 8. 289, 1. 291, 9. 13. 292, 23. 440, 11.

Praeter *O* mihi septem alii codices innotuerunt eiusdem prosapiae atque *L*, quos paucis absoluere liceat. codex **Turo-**
T **nensis** 279 saec. IX—X scriptus, quem littera *T* significamus, continet inde a folio 1 usque ad folium 58 fragmenta quaedam ex libris I—IV[1]) commentariorum in Hieremiam. de externa huius codicis forma moneo saepius unum uel plura folia excidisse, alia glutinatoris culpa peruersissimo ordine compacta esse, quod iam recte uidit Collon in nouo huius bybliothecae catalogo[2]), ubi pristinam foliorum seriem restituere studuit. ex nonnullis locis, quos sparsim inspexi, librum Turonensem cum *L* proxime coniunctum esse affinitate cognoui: 154, 1 *non mutetur*. 157, 5 *cupiunt*. 170, 19 *sed uiuit*. 223, 25 *ire ad domum figuli*. 225, 15 *quo*. 240, 21 *commigrationem*. 243, 15 *tradita*. praeterea contuli eam libri quarti partem, quae in *L* frustra quaeritur (252, 20 sqq.). et hic quidem in foliorum serie (fol. 53^{r}—56^{u}), quam alibi confusam esse modo dixi, inde ab *esse capiendam* (252, 20) usque ad *unde et in Malachim* (264, 13) omnia recte se habent. sed ea, quae sequuntur inde a *mortuus scribitur* (264, 13) usque ad *ponere huius*]*cemodi* (267, 20), cum neque in codicis initio neque in media parte neque in fine habeantur, unum folium deperiisse statuendum est. iam quae succedunt in textu inde ab *huius*]*cemodi miscere sermonem* (267, 20), ordine foliorum nunc misere turbato modo in uoluminis caput modo in calcem et uersa uice deiecta sunt; diu enim operoseque perlustrans codicem in his foliis inuenis tandem auctoris expositionem per ordinem sese excipientem: fol. 5. 7. 57. 58. 8. 6, quae uerbis *quae me*]*dullam* plane abrumpitur (287, 13).

[1]) Errauit igitur A. Dorange, qui secundum, tertium et quartum librum in hoc codice contineri ait (*Catalogue descriptif et raisonné des manuscrits de la bibliothèque de Tours*. Tours 1875. p. 155).

[2]) *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements*. Tome XXXVII. Paris 1900.

Turonensis codicis consanguineus est liber **Remensis** 76 *R* (B. 81), nobis *R*, membranaceus foliorum 176, saeculo X exeunte scriptus. erat olim monasterii S. Remigii Remensis, deinde S. Theoderici. in primae enim paginae fine legebatur olim inscriptio: *liber sancti Remigii Remensis; qui ei abstul⟨erit⟩ anathema sit;* at manus quaedam saec. XIV in rasura nominum *Remigii Remensis* substituit haec: *Theoderici confessoris Christi.* et in ultimae paginae fine scriptum legis: *hic est liber sancti Remigii,* sed nomen erasum est. eademque manus antiqua in singulorum quaternionum pagina ultima et prima scripserat: *liber sancti Remigii,* in cuius nominis locum manus illa recentior *Theoderici* nomen posuit[1]). iam ex aliquot lectionibus, quas mecum rogatu meo communicauit Henricus Lebègue, hunc codicem optima familia prognatum esse intellexi. praeterquam enim quod in exemplis supra laudatis (p. LXXVIII) ubiuis congruit cum *LOT,* eundem cum *LO* consensum his quoque obseruas locis, quos uerbi causa profero: 32, 20 *ecclesiastico.* 45, 15 *Christi apostolus.* 58, 2 *alarum.* 65, 16 *liberet.* 67, 5 *monstretur.* 71, 21 *conuertant.* 85, 11 *sunt pleni.* 86, 19 *potius auxere contemtum.* 99, 3 *dormierunt.* quamobrem hunc quoque codicem, quippe qui numquam fere non faciat cum *LO*, ut fratrem gemellum codicis *O* ab adnotatione critica merito semouisse mihi uideor, nisi quod in libri quarti parte illa, quae in *L* deficit (252, 20 sqq.), simul cum *OT* Remensis quoque exemplaris rationem habui ex ea collatione, quam confecit Lebègue; quo accuratior enim est nostra filiorum codicis *L* et nepotum abnepotumque notitia, eo certius nos de auo eiusque natura iudicare posse liquet. sed si quis Remensis codicis ope lacunam illam expletum iri speret, qua laborant *LO* in libro sexto (393, 11—405, 7), ab ea spe inspecto codice destituetur ex eoque hiatu praeter ceteras scripturas

[1]) *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements.* Tome XXXVIII. Par Henri Loriquet (Tome I). Paris 1904. p. 74.

cum *L* communes codicem *R* ex mutilato apographo codicis *L* manasset, descriptum esse apparet.

Cuius detrimenti resarciendi causa alii mihi quaerendi erant eiusdem stirpis testes, qui ex codice quidem eidem familiae egregiae adnumerando, nondum uero truncato deriuati erant. sed ex hoc numero eiciendus est codex ecclesiae cathedralis *D* **Coloniensis** *L* (Darmst. 2045), nobis *D*, membranaceus saec. XI forma maxima foliorum 79[1]), cuius maiorem partem Pragae, quo rogatu meo missus erat, contuli. in hoc quoque codice artissima consanguinitate cum *LOTR* coniuncto, sed sat multis mendis peculiaribus inquinato, qualia per saeculorum cursum in apographa inrepere solent, inprimis partes in *L* deperditas libri IV et VI (cf. p. LX) quaesiui, quarum priorem repperi et contuli neque in textu recensendo neglexi. econtra posteriorem frustra suo loco quaesiui; in folio enim 73^{r} eadem sese excipiunt atque in *LOR* (cf. p. LXXVII): *in tantum profectum uenerit* (393, 11) *quod illi fecerunt* (405, 7). at monachus orationem hiscere perspexit idque hoc signo ⁜ supra uersum inter *uenerit* et *quod* posito indicauit idemque omissionis signum praefixit uerbis *ut etiam aliis ignorantibus* (393, 11), quae usque ad uerba *ut manu eā app̃hendisse factūq, fecisse* (sic; 405, 7) nunc scripta sunt in duobus foliis assutis, nempe fol. 4^{r} usque ad 5^{u}, cuius quinti folii uersi maior pars uacua est relicta. hoc igitur additamento iam in libri primi primis capitulis uerborum conexus interrumpitur (post *qui tribulant me inimici* 18, 7). attamen lectiones in illo supplemento obuias ab apparatu critico consulto arcui; nullius enim sunt pretii, utpote quae non ex optimo sincerissimoque integri codicis *L* fonte fluxerint, sed ex turbatiore codicis V(ercellensis), de quo infra (p. CII) agetur. qui etsi haud sane sit aspernandus in textu recensendo, tamen longe abest a singulari codicis *L* uirtute. et hanc quidem codicis *D* partem ex codicis *V* archetypo dependere — sed *V* saepius neglegentius scriptus est quam

[1]) Cf. *Ecclesiae Metropolitanae Coloniensis codices manuscripti.* Descripserunt Philippus Jaffé et Gulielmus Wattenbach. Berolini 1874. p. 16.

D — hoc lectionum consensu euincitur: 395, 7 *et* om. 396, 5 *desponsata.* 396, 13 *specula.* 396, 19 *et filius honorabilis mihi Ephraim* om. 397, 2 *pronuntient.* 397, 9 *illud—humeros* om. 397, 14 *captiuas.* 399, 19 *sc̃ificet.* 400, 10 *fuit* om. 402, 3 *semen . . iuda.* 402, 15 *et* om. 403, 5 *reliqua haec.* 403, 21 *scripturā.* 404, 17 *proximum suum et unusquisque* om. 405, 4 *continentur.* 405, 6 *dicat et dedisse* om. 405, 7 *factumque fecisse* (pro *pactum*). alibi quoque manus correctrix codicis *D* quasdam scripturas ex codice illo cum *V* cognato in margine adnotauit: 257, 12 *ibi*] *ī al. sibi.* 267, 6 *linguamque suam*] *ī al lingua⟨que⟩ sua;* et profecto utraque correctura unice cum *V* conspirat.

Leuiter in transitu attingam alium codicem, quem familiae *L* adsignandum esse cum ex lectionibus quibusdam huic codici solummodo peculiaribus tum ex lacuna in libro sexto dehiscente (cf. p. LX) apparet, dico Guelferbytanum numero 4135 (51 Wiss.) insignitum, membranaceum saec. X, qui olim fuit coenobii Weissenburgensis in Alsatia[1]). locos aliquot selectos rogatus a me examinauit in codice, quem ut fratrem gemellum codicum *OTRD* ex adnotatione critica exclusi, Ricardus Buerger. tituli instar codex in fronte folii primi haec habet: *explanatio beati hieronimi p̄br in libro hieremię prophę.* librorum quarti et sexti (*finit*) subscriptiones, quae in *L* desunt, ad amussim consentiunt cum *O.*

In duobus denique eiusdem gentis atque *LOTRD* codicibus, ad quos describendos iam transgredior, liber sextus exstat integer, in Lugudunensi quodam et in Marciano. codex **Lugudunensis 448** (377 et 398), nobis *Z*, est membranaceus in *Z* quarto, saeculo IX exaratus, 178 foliorum, ex quibus 150 complectuntur commentarios in Hieremiam[2]) in principio mu-

[1]) *Die Handschriften der herzogl. Bibl. zu Wolfenbüttel, beschrieben von Otto von Heinemann. 3. Abteilung: Die Weissenburger Handschriften.* Wolfenbüttel 1903. p. 290.

[2]) In uetere catalogo, quem confecit Delandine (cf. p. LVII[1]) codex notam fert 398, in nouo insignitus est, ut in textu indicauimus. in fol. 150[r] *incipit prefatio esidori in gencs.* in fol. 151[r] manus saec. X haec

tilos. incipiunt enim nunc a uerbis: *temporum quibus obliuiscuntur* (sic) *deum* (37, 1); sed pleniorem olim fuisse codicem testis est manifestus quaternionum numerus II, quem fert folium 9ᵘ, quod continet textum inde ab *iniuste sustinere* (34, 15) usque ad *maior est numerus* (36, 24). praeterea folium 8ᵘ, in quo notam quaternionis III legis, falso nunc loco assutum esse ex eo quoque apparet, quod desinit in *consterna* (55, 7) et terminatione *buntur* folium 11 incipit. neque minus fol. 10. quod continet uerba: *hunc sensum et alius propheta* (18, 16) usque ad *polluit atque uiolauit* (20, 15) loco suo motum est; procul dubio enim fuit olim pars primi quaternionis, cuius reliqua septem folia haud aliter deperierunt atque septem folia quaternionis III. foliorum uero sequentium — fol. 11—18 efficiunt quaternionem IIII etc. — series usque ad finem recte se habet, nisi quod quaternionis XV primum folium excidisse uidetur; folium 97ᵃ enim terminatur uerbis: *sed in prophetis quoque hieru* (*slm* add. m2 = 279, 16) foliumque 98ʳ incipit ab *ut ponat pro eo cor carneū* (288, 4). librarium in transcribendo codice neglegentissime se gessisse cum calami erroribus, interpolationibus, omissionibus, quibus textum foedauit, tum ex consuetudine sua decurtandi textum biblicum in lemmate maxime conspicuum est. unum huius rationis sufficiat exemplum. in capite 3. u. 6—10 prophetae uerba in hunc modum mutilauit: *et dixit dominus ad me in diebus Iosiae regis: numquid uidisti, quae fecerit auersatrix Israhel et reliqua usque in toto corde suo, sed in mendacio, ait dominus* (42, 3—16). sed codex, licet adeo degenerauerit a maioribus suis, tamen uel in tanta sorde generis sui signa prae se fert multisque locis concordat cum *LO*, ueluti *xp̃i apostolus* 45, 15. *primum* 369, 17. *ponant* 370, 5. *huic* 370,

adscripsit: *hunc librum dedit hartmannus ep̄s sc̄e marię. uiuat dō. amen.* pauloque inferius manus saec. XII: *ysidorus sup pentateucū et sup regū ad litterā.* iam sequuntur Isidori quaestiones usque ad uerba: *xp̄s relictis parentibus secundum* (sic) *id est populo isrł* (Migne 83, 207—258). hoc Isidori fragmentum saec. X exeunte scriptum cum Hieronymi opere conglutinatum est.

10. *de* om. 370, 23. alt. *et* 372, 6. *dilexit* 380, 18. *ecclesia—huc* non om. 382, 12. *hic* 388, 4. *obsetrix* 389, 11. *teneant* 391, 12. quae cum ita sint, codicem, qui ab apographo quodam haud dubie satis mendoso eiusdem archetypi, ex quo *L* descriptus est, originem duxit, loco illo libri VI in codice *L* lacunoso (393, 11—405, 7) ex supellectile critica non plane remotum esse uolui. praeterea delectum quendam lectionum ex eo protuli sub libri IV finem, ubi praeter *L* etiam *T* requiritur (288, 4 *ut ponat pro eo* etc.).

Codex **Marcianus** 607, nobis *F*, ex monasterio S. Marci *F* inlatus in bybliothecam Laurentianam Florentinam, est membranaceus in folio saec. XI Hieronymique commentarios habet inde a fol. 49 usque ad fol. 115[1]). prologus cum desit, ad ipsam statim ducimur expositionem: *uerba hieremie quinto* (5, 8. 15). hoc enim uel alio modo abbreuiator ubiuis excerpsit in singulorum capitulorum fronte locos prolixiores sacrae scripturae, ut tantum prima et ultima uerba uel initium scriberet. sed non solum in uerbis biblicis, uerum etiam in Hieronymi explanatione ipsa prorsus arbitrarie modo unum modo plura enuntiata totaque capitula, ueluti singulorum librorum prologos, suppressit, ut ne dimidiam quidem huius operis partem nobis suppeditarit. scribaeque incuria ac neglegentia praeter innumeras omissiones et transpositiones, quas commisit, aliis quoque mendis scripturae, quibus scatet hic codex, arguitur. at hic quoque codex, cum haud aliter atque *Z* ex apographo quodam eiusdem familiae, ex qua *L* eiusque cognati orti sunt, eoque nondum truncato transcriptus sit, pretium quoddam habet,

[1]) Cum catalogus codicum illorum adhuc nondum publici iuris sit factus, hic adnotare liceat nos de uariis opusculis, quae in hoc codice locum obtineant, edoceri hoc summario a manu recentiore in fronte uoluminis scripto: *In hoc codice cōtinētur hi libri Origenis alexandrini in genesin homelie XV | Expositio hieronymi sup hieremiā si uera ẽ | Expositio sup lamentationib; hieremię | hieronymi cōmentaria in danielem prophetā | hieronymi cōmentaria in ezechiel prophetā | libri VI et aliquid deest ī fine sexti libri | Cōuītus S. Marci de Floa ordīs p̄dicti hūc librū hūit a Cosma Iohis de Medicis.* priorisque possessoris nomen itidem legitur in fol. 48ᵘ: *Liber Cosme Iohannis de Medicis de Florentia.*

licet ut abnepos in longa nepotum serie proaui sui naturam mirum quantum immutauerit. in libri sexti parte illa lacunosa genuinas lectiones plus uno loco nobis seruauit cum *Z*, ueluti 393, 18. 394, 17. 395, 3. 397, 16. 398, 1. 399, 8. 14. 20. 402, 11. 21. 403, 22. 405, 3. praeterea in libri quarti ea parte, quae in *L* deperdita est (cf. p. LX), aliquotiens in apparatu critico huius codicis mentionem feci. alibi uero ingentem uariarum lectionum copiam, quam in conferendo toto codice Florentiae congessi, in scriniis meis sepeliui.

Iam agmen huius gentis testium claudat codex, qui olim fuit bybliothecae monasterii S. Vedasti Atrebatensis 314 saec. X[1]). in ultimo huius codicis mutili folio 55 legimus quaternionis X notam, qua indicatur complura etiam folia intermedia intercidisse. primus et secundus quaternio, qui perierunt, suppleti sunt sex foliis a manu saec. fere XI conscriptis; nam fol. 7—13 — unum folium deest — formant quaternionem III. quaternio IX totus deficit et in ceteris quaternionibus excepto VIII et X singula uel bina folia euulsa sunt. codex sic orditur: *incipit expositio sči hieronimi presbiteri in libro hieremiae prophetae* et abrumpitur in uerbis: *nec ullam eius speret misericor*]*diam* 250, 12. toto codice inde a septimo folio collato cognoui eum neglegentissime scriptum manumque correctricem passum familiae *L* accensendum esse. cum *L* enim eiusque sociis conspirat u. c. his locis: 64, 18 *deus*. 69, 14 *eis*. 71, 21 *conuertant* (*i* s. *ant*). 75, 6 *exsul*abat*. 77, 23 *et*. 95, 23 *quosque*. 103, 21 *dī uerba*. 108, 13 *paterent*. 114, 8 *nobis tempus*. 139, 17 *et* om. 142, 15 *data*. 144, 16 *deos*. 151, 12 *de*. 157, 5 *cupiunt*. 157, 17 *propter me*. 170, 19 *sed*. 171, 7 *me*. 177, 24 *in illo est*. 187, 17 *ei*. 233, 2 *iuxta*. 237, 11 *quodñs*. maximis autem uinculis propinquitatis coniunctum esse codicem Atrebatensem cum codice Lugudunensi *Z* permultis interpolationibus corruptelisque amborum communibus comprobatur, ueluti 53, 17 *leuate* [*signum in sion leuate*]. 63,

[1]) Cf. *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques des départements*. Tome IV (Paris 1872) p. 130.

21 *supra* [*iam*] *diximus*. 65, 2 *pariationis* (sic a. c.) *experta inter partus moritura*. 66, 12 *flagella* [*nequaquam*] *emendatur*. 74, 18 *audi populus stulte* [*audi populе*] *qui*. 92, 19 *cum multo* [*affectu hoc*] *dn̄s*. 93, 22 *argentum siue aurum sed argentum*. 96, 21 *cor* [*pollutum*] *sed*. 102, 16 *et publice arguit*. 102, 20 *uerbo holocaustomatarum* (sic Atr. a. c.) *manifeste: u. holocaustomarū* (*t* s. *r*; *et uictimarum* om. Z) *m*. 104, 11 *est generatio quae*. 107, 1 *in loco ubi prius religio dęmonū erat ibi sepulchra*. 245, 19 *pessimorum eius uitam gloriatur*. par nobile fratrum ex optima familia oriundorum, sed degenerum! sed iam horum exemplorum parcissimo delectu, quorum numerum, ne legentibus taedium afferam, augere supersedeo, satis superque mihi uideor demonstrasse me non sine graui causa ex horum librorum altero paucissimas lectiones proposuisse in supellectile critica, ex altero, licet eius sordibus chartas meas oppleuerim, neutiquam.

Sed iam ei prodeant codices, quos non ex familia *L* dependere, sed sui iuris esse constat. aetate quidem proxime accedit ad *L* codicis **Aurelianensis** nunc numero 192, olim 169 insigniti *B* fragmentum, nobis *B*. codex olim fuit antiquissimi monasterii sancti Benedicti Floriacensis supra Ligerim (*Saint-Bénoît-sur-Loire*) et pretiosissimis fragmentis refertus est, de quibus accurate egit S. Brandt[1]). illud fragmentum, quod ad Hiero-

[1]) *Sitzungsber. d. Wiener Akad.* phil.-hist. Kl. 110 (1886) p. 167 sqq. et in Lactantii editione (CSEL 27 p. XII sq.). cf. etiam Hauler in *Wiener Stud.* 1886 p. 315 sqq. et *Rev. de philol.* 10 (1886) p. 113 sqq., Ziwsa in Optati editione (CSEL 26 p. XVII sq.), Schenkl in Ambrosii editione (CSEL 32, 1 p. XXXIII sq.). Ch. Cuissard in describendo codice (*Catal. général* etc. *Départements*. Tome XII. Paris 1889. p. 91 sqq.) hoc fragmentum esse commentariorum in Hieremiam disiectum membrum neque in textu neque in indice agnouit; praeterea et in initio et in fine singula fragmenti uerba falso legit. scripturae imaginem dedit Aemilius Chatelain, *Uncialis scriptura codicum Latinorum nouis exemplis illustrata*. Pars I. II. Paris 1901—2, ubi in tabula XXVII codicis fol. 27^{u}, i. e. huius fragmenti ultimum, lucis ope depictum est inde a uerbis *desolamini uehementer* (22, 22) usque ad *maledictus chanaam seruus erit fratribus suis* (24, 10).

nymi commentarios in Hieremiam pertinet, septem folia (21—27) membranacea — 292^{mm} longa, 199^{mm} lata — complectitur, quae ordiuntur a prologo et terminantur uerbis *seruus erit fratribus suis* (24, 10). ex scriptura sua semiunciali codex attribuendus est saec. VII. nonnulla in scribendo commissa uel etiam omissa emendauit notarius ipse, pauca correxit manus posterior (3, 7. 4, 1. 2. 20. 5, 16. 13, 9. 15, 1. 17, 7. 18, 17. 21, 17. 22). orthographici generis errores communes cum codicibus illius aeui hos commemoro. nihil frequentius est quam diphthongi *ae* et uocalis *e* permutatio in stirpibus potissimum (*aeditione*, *interpraetes*, *praesbyteris*, *repraehendendos*, *quererent*), rarius in terminationibus (*propriae* 7, 19. *amare* 12, 6. *uere* 20, 16). interdum *i* pro *e* scriptum est (*comederitis*), *i* pro *ii* (*fili*), *u* pro *o* (*rubigine*, *theudotio*). ex itacismo (cf. p. LXXI) orta est scriptura *etoemologian* (11, 3), quod nomen linea supra posita Latinis elementis exaratum est. quod ad consonantes spectat, litteram *b* pro *p* inuenis (*scribtus*, *subrebserit*) neque raro litterae *b* et *u* permutatae sunt (*brebiter*, *liuerabi. admirauilis*, *lauia*, *uaculum*, *uerua*). solita forma est *adque*, quam iam antiquitus uel docti praetulerunt, *aput;* uitiosum est *inquid*, *mundauid* (= *mundabit*). *h* perperam inductum est (*his*, *hissa* 11, 12). nonnumquam in terminatione *m* abundat (*crucem*); *n* pro *m* habet *inbribus*, alibi tam *m* quam *n* lineola supra uocalem praecedentem significatur (*adulescētiae*, *sponsaliorū*). sollemnes in codice formae sunt *loquuturus*, *quur*, *sequuta*, quas iam antiqua aetate in usu fuisse constat. suspensiue scribitur plerumque in uersus fine *b.* = *bus*: *amplexib.*, *peccantib.*, *praesentib.*, *pultib.*, *quib.*, *sensib.*, ligantur *nt*, *ur*, *us*. modum expungendi litteram superfluam in uoce *superbiaṁ* (24, 4) notat Chatelain l. l., alibi per litteram abundantem lineola obliqua ducitur uel punctum supra ponitur.

Fragmentum breuius est, quam ut de codice ipso, cuius primum quaternionem olim effecit, certum ferri queat iudicium. eadem de causa difficile est diiudicatu, cui codicum classi sit adnumerandus codex ille nunc deperditus. et proxime quidem

accedere uidetur ad codicem *M*, de quo iam locuturi sumus (cf. 3, 12. 4, 2. 13. 5, 8. 7, 27. 8, 1. 12. 14. 10, 18. 11, 3. 13, 7. 18. 14, 14. 15, 1. 18. 16, 21. 17, 3. 24, 4), licet peculiares quasdam lectiones uitiosas exhibeat, e. c. 3, 6. 5, 3. duobus locis (4, 20. 9, 24) ceteris libris refragantibus consentit cum *A*, quem cum *M* quodammodo cognatum esse infra uidebimus (cf. p. CXI). certe in rebus orthographicis, ut est uenerabili aetate, nonnulla habet communia cum *L* et antiquam saepenumero seruauit scribendi rationem, ueluti *prode esse* 22, 14. ipse codicem Aurelianensem non uidi, sed septem folia illa ad editionem nostram pertinentia bis contulit officiosissime Henricus Lebègue.

Secundae codicum classis antiquissimus est post *B*, quem non sine probabilitatis specie eidem classi adscripserim, codex **Parisinus** bybliothecae Nationalis Lat. **1820,** quem littera *M* signamus, Miciacensis olim S. Maximini monasterii. legimus enim possessoris nomen in aliquot paginarum margine (fol. 20ᵘ et 21ʳ, 33ᵘ et 34ʳ, 49ᵘ et 50ʳ, 64ᵘ et 65ʳ etc.) in quadrati formam litteris maiusculis scriptum: *hīc est|liber|sc̄i maximini|micia|censis|monasterii*[1]). est membranaceus foliorum 221 characteribus cursiuis et semiuncialibus, Merouingicis, qui dicuntur, saeculo VIII ineunte[2]) non ab uno eodemque librario exaratus. codex correctoris manum expertus est, quem 'Petrum abbatem' fuisse ueri est simile. in fronte enim fol. 1ʳ habes haec: *lib̄ sc̄i maximni* (sic) *relectus a petro abbate,* qui regnante Ludouico Pio a. 839 aut 840 Miciacense monasterium mode-

[1]) In imo margine fol. 2ʳ modo haec inueniuntur: *liber sc̄i maxini* (sic) *miciacens̄;* in fol. 8ᵘ — quaternio subsequens amissus postea suppletus est — solummodo: *hic est|sc̄i maximini micia.* in fol. 57ᵘ et 58ʳ *lib̄ sc̄i max̄ micīac̄.*

[2]) In uetere *Catalogo codicum manuscriptorum bybl. regiae.* Pars III. Tom III. Parisiis 1744. p. 198 hic codex minus recte 'saeculo, ut uidetur, nono' attribuitur. 'codicem Regium manu scriptum num. 3990, alias 569, complectentem commentarios Hieronymi in Ieremiam et ab abbate Petro relectum' commemorat Martianaeus in editionis suae adnotatione ad Prologum, quem codicem Miciacensem esse apertum est.

rabatur[1]). eundem Petrum praeter correcturas, quibus textum attrectauit, complura folia olim deperdita resarcienda curasse recte opinatur Delisle. ternionem enim illum (nunc fol. 9—13), qui succedit primo quaternioni, ab alia manu scriptum posteaque insertum esse — fol. 13ᵘ totum fere uacuum relictum quattuor tantummodo uersus continet — et atramenti colore et litterarum ductu agnoscitur; eandem manum mihi uideor uidere in fol. 109 et in ultimo codicis folio 221. attamen codex non integer aetatem tulit tribusque lacunis amplioribus foliorum iactura effectis laborat; alterius enim ternionis (fol. 9—13) folium paenultimum excidit, ita ut desiderentur haec: *auertere, non quo* (31, 5) usque ad *quem in pace* (34, 1). praeterea mancus est liber II sub finem, cum fol. 78ᵘ terminetur uerbis *annum uisitationis eorum* (149, 16) foliumque 79 exordium libri III praebeat; denique post fol. 181 una membrana deficit, in qua scripta erant uerba *et reuerti uos faciam* (356, 6) usque ad *fame* (358, 6). codex compositus est ex quaternionibus, ternionibus, uno binione, qui numerum fert XXI (fol. 147—150), unoque folio (213), quod per se numerandum est. praeter Petrum abbatem (*m2*) liber alium quoque correctorem (*m3*) nactus esse uidetur; sed manus correctrices haud sane certo ubiuis dinoscuntur. certe correctores illi importuni multis locis scripturam genuinam corruperunt uel leuiter corruptam grauius etiam pessumdederunt optimeque cadit in eos, quod Hieronymus ipse in epistula ad Lucinium de imperitia notariorum librariorumque incuria monet, 'qui scribunt, non quod inueniunt, sed quod intellegunt et, dum alienos errores emen-

[1]) Cf. *Gallia Christiana* VIII 1529 B. Petri nomen occurrere in duobus actis annorum 840 et 859 L. Delisle testatur, *Le Cabinet des manuscrits* II 408 (cf. etiam III 384 sq.). eiusdem Petri abbatis Letaldus, monachus Miciacensis, in prologo libri sui miraculorum S. Maximini a. fere 945 scripti mentionem inicit: *Quoniam nobiles et industrios patres in hoc eodem floruisse loco cognoui, Haymonem uidelicet... Petrum etiam, cuius eruditio et studium hodieque claret. nam .. diuersarum historiarum libros huic loco contulit et proprio labore correctos et distinctos .. super altare S. Stephani protomartyris posuit* (Migne 137, 797).

dare nituntur, ostendunt suos' (Epist. 71, 5). iamque in Prologo, ubi Hieronymus ψευδεπίγραφον Epistulam Hieremiae uocat (3, 16), unus illorum temere ausus est suo Marte uocem Graecam tollere et in margine adnotauit *prermisin'*. in singulorum capitulorum initiis corrector $\overline{hb}$ (= *Hebraicum*) adscripsit uerbaque biblica signis illis aduncis (ˏˏ) distinxit. subinde sententiae quaedam generalis argumenti ex enuntiatorum serie excerptae adnotamentorum instar in margine occurrunt, ueluti: *nulla heresis nisi propr̃ uentrem & gulã construi⟨tur⟩* 45, 11. *c̄uertentes ad se filios uocat* 49, 14. *pras* (lege *pars*) *salutis est sua nosse peccata* 50, 16. *oña uitia de corde procedunt* 53, 7. *nisi c̄ũ⟨ti⟩m̃ ad d⟨n̄m⟩ ñ possum' agere poenitentiã* (quae uncis inclusi, cultro compactoris resecta sunt) 55, 1. *sub malis ducibus ꝑdiꝛ² populus* 55, 19. *qualis sit dī poenitentia* 63, 8. *⟨pro⟩pr̃ uitia cor⟨r⟩igenda in⟨f⟩erꝛ² supplicia* 66, 9. *ñ sacrificiũ sed anim' offerentis dō placet* 106, 9. *irã dī omnē sustinere creaturam* 121, 10. *n̄ ēe sequendũ errorē parentũ* 123, 2. *postuland⟨um⟩ ut in hocꝛsa⟨eculo⟩ peccata plectant⟨ur⟩* 215, 10. *quomodo littere inr̃ se misceantur* 311, 19. *ne nos sponte offeramus periculis* 331, 7[1]).

Cuius libri quae sit externa species, ex imaginibus nonnullarum paginarum multo commodius quam longa uerborum enarratione perspicitur. scripturae specimen dedit Delisle in decima sexta illarum tabularum (*Planches*), quas operi suo iam supra (p. LXXXVIII[1]) laudato adiecit (cf. III 226), ubi depicta sunt folii 36ʳ uerba *in assyriis epulabat* usque ad *quod non praeteribit* (75, 6—12). adi praeterea splendidissimum rarissimumque opus palaeographicum comitis de Bastard[2]), cuius

[1]) Manum posteriorem prodit additamentum, quod in margine 377, 1 inueni: *multiplicentur et ñ minuentur.*

[2]) *Peintures et ornements des manuscrits, classés dans un ordre chronologique..., depuis le IVe siècle de l'ère chrétienne jusqu'à la fin du XVIe* par le Comte Auguste de Bastard d'Estang. Paris 1832—69. eiusdem codicis facit mentionem L. Delisle, *Les collections de Bastard d'Estang à la bibliothèque Nationale. Catalogue analytique.* Nogent-le-Rotrou 1885. p. 237.

tabula XXXII primum praebet imaginem quaternionis VIII folii ultimi (56ª), quod continet uerba: *omnia complebuntur — sepelientur* (107, 15—23), tum partis folii 115ᵘ: *explicit liber tertius* etc. usque ad *narrante pro*]*pheta* (220, 10—12), deinde folii 35ʳ inde a uerbis *in terra iudaea* (73, 15), denique inscriptionis, qua possessoris nomen indicatur (cf. p. LXXXVII).

Ex eodem fonte uel potius ex eodem exemplari, ex quo M, *C* originem traxit codex abbatiae **Cluniacensis** 41, nunc Parisinus bybliothecae Nationalis nouarum acquisitionum Latinarum num. 1457[1]), nobis *C.* est membranaceus foliorum 191 saec. X nitidissime ac diligentissime scriptus; paene immunis enim est correcturis et rasuris[2]). compositus est fere totus ex quaternionibus, nisi quod fol. 169—178 quinionem et fol. 187 usque ad finem (fol. 191ʳ) ternionem efficiunt. codex uel in minutissimis rebus similis est Miciacensi neque tamen ex eo descriptus est, quoniam in illo complura interciderunt, quae in *C* integra deprehenduntur. sicut igitur certum est Cluniacensem librum non proficisci ex *M*, ita non minus constat tam hunc quam illum pendere ab archetypo communi. etiam alia de causa haud exiguae utilitatis est hic liber; nam cum in *M*, quae uitiosa uiderentur correctori, saepissime erasa sint, ut, quid subfuerit, nonnumquam uel summa oculorum acie dispici nequeat, Cluniacensis codicis ope, quid radendo in *M* deletum sit, in tanta librorum similitudine certissime colligi potest. equidem collato codice *M* quasi examinandi gratia, num accurate eum excusserim, *C* quoque totum contuli et, ubi diuersitas lectionum intercedere uidebatur, iterum *M* inspexi. sed codice *C*, ut eiusdem parentis fratre gemello atque *M*, instrumentum criticum onerare nolui, nisi ubi lacunae illae in *M* supra (p. LXXXVIII) indicatae comparent.

Artissimo cognationis uinculo cohaeret cum *M* alius quoque

[1]) Cf. L. Delisle, *Inventaire des manuscrits de la bibl. Nat. Fonds le Cluni.* Paris 1884. p. 102 sq.

[2]) 'Pulcherrimi et optimi exemplaris ms. abbatiae Cluniacensis', quod sine dubio nihil aliud est nisi codex *C*, saepius mentionem facit Martianaeus, u. c. in adnotatione ad Prologum.

codex **Parisinus** bybliothecae Nationalis Lat. num. **12153** signa- *G*
tus, nobis *G*, qui olim fuit monasterii S. Germani a Pratis[1]). est membranaceus, bipartitis foliis 306 exaratus, cuius pars prior saec. IX exaratus (fol. 1—226) explanationes in Hieremiam suppeditat[2]). iam cum ueloci oculo codicis subscriptiones perlustrarem, huius codicis cum *MC* similitudinem cognoui, quam textus uerborum consensu extra omnem dubitationem positam esse inueni. quare totum codicem conferre superfluum duxi satisque habui eos locos peragrare, qui in *M* desiderantur (cf. p. LXXXVIII), eorumque uarias lectiones apparatui critico inserere.

Praeter hos duos codices cognoui alios duos eidem familiae *M* attribuendos, Ashburnhamensem unum, alterum Bruxellensem. horum priorem olim fundi Barensis (*Barrois*) numero 56 signatum diu multumque a me quaesitum tandem aliquando repperi in possessione bibliopolae Londinensis, cui nomen est Bernardo Quaritch. breuissimam huius codicis, quem ipse non uiderat, descriptionem ex catalogo paucis exemplaribus iussu prioris possessoris, comitis de Ashburnham, impresso repetiit Carolus Zangemeister in relatione sua de bybliothecis Angliae[3]), ubi codicem saec. VIII scriptum esse legimus. sed Georgius F. Warner Londinensis mecum communicauit codicem saec. IX—X probabiliter assignandum esse[4]). est membranaceus

[1]) Manus quaedam saec. fere XV adnotauit in fol. 227^r: *iste liber est de sčo germano de pratis.*

[2]) Delisle, qui hunc codicem strictim attingit (*Inventaire des manuscrits lat. conservés à la bibl. Nat.* p. 39), non uidit inde a fol. 227^u usque ad fol. 234^u fragmentum saec. XI scriptum occurrere, quod attinet ad Bedae Hexaemeron (Migne 91, 10—22). iam sequitur Hieronymi commentariorum in Isaiam pars fere quarta usque ad uerba: *et omnes filiae id ẽ uillae et urbes puin*]*ciae* (cap. 17, u. 2 p. 189) saec. XI. scholium quoddam adscriptum (saec. XI—XII) margini fol. 75^u, cuius pars nunc abscisa est, agit de Lernaeo angue, de Scylla, de sirenibus, de Ulixe (cf. lib. III praef.). ex 'antiquo' quodam codice sancti Germani a Pratis lectiones aliquotiens afferri a Martianaeo uideo.

[3]) Cf. *Sitzungsber. d. Wiener Akad.* phil.-hist. Kl. 84 (1877) p. 570.

[4]) *About 870—80* legimus in catalogo, quem Quaritch edidit, ex cuius descriptione pauca hic adfero: *Varying number of lines to the*

foliorum 91 exscribendique opus duo librarii partiti sunt. Bernardus Quaritch summa liberalitate atque humanitate, pro qua ei hoc quoque loco iustas debitasque ago grates, ut hic codex in meae editionis usum examinaretur, concessit; quod quo commodius fieri posset, eum in Musei Britannici bybliothecam asportandum curauit, ubi conferendi munus suscepit D. T. B. Wood. sed totum codicem excutere non necessarium esse uidebatur, ut quem ad eundem fontem redire, a quo *MCG* manassent, libri primi et secundi lectionibus perspici posset. cum uero ne has quidem in adnotationem criticam admiserim — mendosarum enim lectionum numerum augere uix operae pretium erat —, hic afferam aliquot exempla, quibus me recte iudicasse de huius codicis cum illis necessitudine apparebit. his igitur locis maxime conspicuis mire consentit Ashburnhamensis cum *M* (a. c.) eiusque sociis contra ceteros libros: 9, 11 *pulchre.* 18, 11 *uenerunt.* 39, 11 *siue terra illa* om. 41, 7 *ut alios ab errore prohiberent* om. 45, 3 *umbroso atque* om. 45, 5 *ecclesiastico summos* (*uiros* om.). 60, 19 *cesse.* 61, 11 *sui* om. 62, 10 *delicto.* 65, 19 *et* ante *tamen* add. 67, 12 *auersationes.* 67, 24 *uidebitur.* 68, 14 *auersationes.* 70, 9 *praeuaricatione enim* om. 75, 3 *illis* om. 77, 17 *ita* om. 79, 4 *faciendum.* 92, 15 *idiae.* 96, 3 *habire.* 97, 19 *ut* et *alio* om. 106, 20 *hoc est uallis hennom siue filiorum Ennom* om. 114, 4 *instercoris.* 114, 5 *deum et ut tales biberemus* om. 120, 9 *qui corda* om. 127, 1 *et* (pro *siue*). 132, 2 *insecus.* 133, 7 *sculti.*

Codex Bruxellensis 1007 (9512—14) est membranaceus foliorum 122, saeculo X exaratus[1]). memoratu digna est Prologi inscriptio et subscriptio, qualem alias non repperi: *prologus sc̄i iheronimi prb̄i in libro iheremię prophetę ad eusebium. — explicit prologus. incipit explanatio sc̄i iheronimi in libro iheremię prophetę.* codicem, quem ipse non uidi, ali-

page (37, 36, 33, 30) in two different hands of Caroline writing. Written probably in the Rhineland somewhere in the region of Cologne ...'

[1]) Cf. J. van den Gheyn, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique.* Tome deuxième. Bruxelles 1902. p. 79.

quot locis ex toto opere depromptis benignissime inspexit Henricus Brewer. neque quicquam habet dubitationis, quin eidem librorum sectae atque Miciacensis, Cluniacensis, Sangermanensis, Ashburnhamensis sit adnumerandus. en habes lectionum cum solis codicibus *MC* congruentium, sed ab aliis libris abhorrentium delectum: 144, 3 *fortuitu.* 146, 14 *saluatorem.* 256, 4 *quam tuae uoluntatis* om. 275, 17 *ubi* om. 275, 17 *adscriptum.* 313, 9 *meracissimo nouissimum enim etiam ipsum bibiturum* om. 314, 5 *adherere facit.* 314, 5 *id est* om. 319, 7 *in populo* om. 321, 10 *postea et postea priora ante.* 429, 5 *quomodo idem propheta, quem uerum nuntiare credebant* om. 429, 15 *Chaldaei* om. 430, 6 *propheticus* (*que* om.). 430, 9 *aut inpossibile* om. 437, 11 *toto* om.

Tertia codicum classis repraesentatur codice **Valentia-** *A*
nensi, qui olim fuit coenobii S. Amandi Elnonensis et in nouo catalogo[1]) notam fert 59, in uetere 52. — B. 5. 36[2]), nobis *A.* est membranaceus, compositus ex duobus et uiginti quaternionibus signatis A—Y, quibus succedunt sex folia usque ad fol. 182[u], quo terminatur codex. in primo folio uerso haec scripta sunt litteris maiusculis: *in hoc codice sunt explanationum in hieremia hieronimi libri VI a primo usque in sexto*[3]). iamque sequuntur haec: *hieronymus ad paulinum de studio scripturarum. hieremias uirgam nuceam et ollam succensam a facie aquilonis et pauum spoliatum suis coloribus*[4]).

[1]) *Catalogue général* etc. *Départements.* Tome XXV (Paris 1894).

[2]) J. Mangeart, *Catalogue descriptif et raisonné des manuscrits de la bibliothèque de Valenciennes.* Paris et Valenciennes 1860. p. 50 sqq.

[3]) Librarius, cuius nomen postea cognoscemus, hic et in singulorum librorum subscriptionibus notis quibusdam secretioribus usus saepenumero in uno eodemque uerbo elementis Latinis Graeca, runica mereque a se ipso ficta ac commenticia admiscuit, ueluti PRIↃ-Ϣ et CHX+Ϣ sic scripsit (falso igitur legit Mangeart *sextum*). praeterea litterarum contignationibus subinde contortis, ornamentis aliisque lusibus tardas describendi horas taedii sane plenas ac molestas fallere studuit.

[4]) Cf. Hieron. Epist. 53, 8 p. 460, 12 Hilb. *Esaiam, Hieremiam, Ezechiel, Danihel quis possit uel intellegere uel exponere? quorum.. secundus uirgam nuceam et ollam succensam a facie aquilonis et pardum*

in codicis fine (fol. 181r) legimus subscriptionem uariis illis characteribus, de quibus modo uerba fecimus, compositam nulloque non nomine memoratu dignam. prima uox, qua significatur procul dubio nomen abbatissae, quae codicem 'faciendum' curauit, per monogramma haud sane facile enucleandum scripta est, quod comparet itidem fol. 150u, et Mangeart, qui ceteroquin accurate codicem descripsit foliique ultimi effigiem reddidit, illud aenigma soluere non potuit. sed paulo post Delisle [1]), qua fuit oculorum ingeniique acie, sub illo monogrammate *Theotildis* nomen latere recte mihi uidisse uidetur [2]). in ultimis duobus uersibus uerba quaedam deprehendis tota ex consonantibus constantia; cryptographice enim notarius ex usu ualde trito pro singulis uocalibus consonantes in alphabeti serie subsequentes substituit [3]): *b* pro *a*, *f* pro *e*, *k* pro *i*, *p* pro *o*, *x* pro *u*. ad ultimum denique nomen suum patefecit, ita quidem ut litteras primum uero, deinde conuerso ordine collocaret. en habes subscriptionem illam: *Theotildis abbatissa fieri ordinauit. Agambertus fecit. deo gratias semper domine amen* [4]). *Kalendas Iulias* (sic: *iuł*) *scribere inchoaui*, *pridie*

(codd. uariant inter *pardum* et *pauum*) *spoliatum suis coloribus et quadruplex diuersis metris nectit alphabetum* (scil. Lamentationes); quam sententiam is, qui huius codicis archetypum scripsit uel scribendum curauit, ipsius commentariis in Hieremiam non inepte quasi signum praeponere sibi uisus est.

[1]) Cf. censuram, quam egit de hoc catalogo in *Journal des Savants* 1860 p. 380 (= *Le Cabinet des manuscrits* I 314).

[2]) Quo magis mirandum est, quod is, qui nouum catalogum bybliothecae Valentianensis confecit, Delislii expositionis prorsus imperitus monogramma illud indissolubile (*indéchiffrable*) esse denuo autumans sic hariolatur: *j'y trouve les lettres H, L, T, T, D, I, L, Q.* sed uel Wattenbachium Delislii de hoc codice obseruationes fefellerant planeque ridicule ex *Theotildi abbatissa* fecit *Theodericum abbatem* (*der Abtname ist ein Monogramm;* cf. *Das Schriftwesen im Mittelalter*[3]. Lipsiae 1896. p. 290. idem in edit. II [1875] p. 240).

[3]) De hoc cryptographiae genere egit Wattenbach, *Anleitung zur lat. Paläogr.*[4] p. 12 sqq. Paoli-Lohmeyer, *Grundriß zu Vorlesungen über lat. Paläogr.*[3] I 73 sq. cf. praeterea Gardthausen, *Griech. Paläogr.*[2] II 303.

[4]) Feliciter euenit, ut optimus ille Agambertus legentis intellegentiae

Nonas Agustas (sic: *prid* $\overline{\text{NON}}$ $\overline{\text{aG}}$) *consummaui anno VI imperii domni* (sic) *Caroli* (sic: *caroł*), *serenissimi atque gloriosissimi imperatoris*[1]) *Caesaris Augusti*[2]). *qui legis, ora pro scriptore, ut mereas habere deum protectorem. Agambertus scripsit. sutrebmaga*[3]). comperimus igitur Agambertum operosum illud opus exscribendi codicem formae quartae maioris foliorum 181, quorum singula tricenos uel binos et tricenos uersus complectuntur, sat breui tempore triginta quinque dierum perfecisse. neque negandum est eum indefesso labore ac studio in hoc codice describendo desudasse, quippe qui per dies singulos quina uel etiam sena folia — denarum minimum horarum opus — absolueret. quod factum est anno 806, quoniam Carolo Magno die natali Iesu Christi anni 800 a papa Leone III diadema imperatoris Romani impositum est.

In singulorum librorum fine excepto libro sexto Agambertus adscripsit *emendaui*. in codice ipso duas manus correctrices dilucide distingui posse puto, a quibus ita retractatus est, ut uix unus uersus legatur, quin uestigia alterius utrius manus uel etiam utriusque prae se ferat. altera scribae fere aequalis

consulens supra aenigmaticos characteres, quibus inde a *fieri* usque ad *amen* usus est, elementa usu trita scriberet.

[1]) Primitus dederat *serenissimo atque gloriosissimo imperatore.*

[2]) Delisle, qui anteriorum uersuum compendia perscripsit: *Iulii* et *Augusti*, illa compendiose scripta $\overline{\text{CS}}$ $\overline{\text{auG}}$ falso legit: *consulis, augusti.* idem errauit paucis uerbis post legens *merear*, pro quo *mereas* librum suppeditare contendo. uerba inde a *qui* sic exarata sunt: *qxk lfgks prb prp scrkptprf xt mfrfbs hbbfrf* $d\overline{m}$ *prptfctprfm.* similiter subscriptio quaedam sine uocalibus occurrit in alio codice Amandino Latino saec. IX, hodie bybl. Nat. 974: *Kpsfph dkbcpnxs scrkpskt ft scrkbfrf ixsskt = Joseph diaconus scripsit et scribere iussit* (cf. Delisle l. l. I 316). aliud exemplum ex cod. Franco-Gallico bybl. Nat. (Ancien fonds 571) saec. XIII profert Mangeart.

[3]) Mangeart, monstruosum illud *sutrebmaga* quid sibi uelit, se ignorare ingenue confitetur. Delisle hoc quoque aenigma soluit; nihil aliud enim est atque anagramma nominis *Agambertus*, cuius manu alius codex scriptus adhuc non innotuit; cf. John W. Bradley, *A Dictionary of Miniaturists, Illuminators, Calligraphers and Copyists* etc. 1 (London 1887) p. 11 sq. et *Notices et Extraits des mss. de la bibl. Nat. IV* (*1807*) p. 189 sq.

(*m2*) permultis locis menda corrigere conata noua, ut adsolet, commisit scriptorisque uerba, cum pessime interpolati codicis cuiusdam auxilio uteretur, non modo non restituit, uerum magis etiam corrupit, altera (*m3*) saeculi fere XII plerumque primarias lectiones restituit ex alio codice; illius igitur correcturae uel potius deprauationes utpote ex pessimae notae codice haustae reiciendae sunt, cum huius lectiones ex sinceriore fonte repetitae dignae sint, quae spectentur. quodque iam dudum coniectura collegeram de manus secundae lectionibus, mirum in modum confirmatum est, cum plurimas lectiones in codice *A* a m2 suprascriptas in codice Bruxellensi 1008 (II 1021) saec XI[1]) primitus exaratas inuenirem. iam ex paucorum exemplorum delectu tibi persuadebis manum illam secundam correcturas deprompsisse ex codice quodam, ex quo Bruxellensis quoque dependeret. his igitur locis consentit m2 A cum hoc libro: 107. 2 *ubi prius religio demonum erat ibi.* 172, 12 *femina uel posteriora.* 255. 21 *contristare id est* (corrige in adn.: *m2 A*). 256, 5 *ciuitas haec.* 260, 9 *ad populum.* 266, 24 *sic dicitur* (si *om.*). 267, 2 *auellitur sic si.* 293, 13 *domo.* 306, 21 *furoris* add. 306, 22 *acrati.* 314, 5 *manifestius est autem haec.* 321, 3 *prior est superiore.* 325, 25 *prophetam* add. 327, 1 *quo se a domino missum esse diceret.* 330. 18 *causationem* (corrige in adn.: *Ap.c.m2*). 335, 17 *multae.* 348, 15 *mentientes* (*l tur* s. *tes*) 348, 16 *iusti.* 405, 17 *notitiamque* (*l tiaq*: s. u.) . . *possessionem* (*l est* s. *nem*: corrige in adn. *Ap.c.m2*). 405, 21 *intelligi* (*l enda* s. u.). 405, 22 *si quis* (*l cui* s. u.). 411, 8 *aperuit quem.*

Iam aliquot exemplis illustrare mihi liceat, quo pacto duae illae manus, quarum una supra librarii uerba eius, qui codicem exarauit, suas correcturas ex codice quodam petitas

[1]) Ex hoc codice, prius Cheltenhamensi 23026, qui anno 1888 in bybliothecam regiam Bruxellensem peruenit (cf. J. van den Gheyn, *Catalogue* etc. II 79), locorum delectorum scripturas mecum officiosissime communicauit H. Brewer. totum codicem excutere operae pretium non esse existimaui. eundem codicem saec. XII assignat H. Schenkl, *Sitzungsber. d. Wiener Ak.* phil.-hist. Kl. 127 (1892) n. IX p. 68.

scripsit, altera supra has correcturas nouas intulit, maculas ex sua opinione textui inspersas abluere studuerint. 73, 1 *abactionem,* quod exhibuerat Agambertus, mutauit m2 in *ablationem*; m3 primariam lectionem restituens *ł abactionem* recte suprascripsit. 65, 16 *liberauit* m1, *liberauerit* m2, *liberet* m3 (recte). 99, 5 *cū comminatus* m1, *cū comminatus est* m2, *comminatur est* m3 (recte). 118, 19 *supplantatione supplantat* m1, *supplantatis supplantabit* m2, *ł-tione -tat* m3 (recte). 136, 4 *sine* m1, *siue* m2, *in* m3 (recte). 138, 16 *aut* m1, *&* m2, *ac* m3 (recte). 153, 23 *qui in tantam consurgere blasphemiam* m1, *q. i. t. uolueř c. bl.* m2, *q. i. t. consurrexere bl.* m3 (recte). 153, 25 *illud significat permanere iram dei, quia animus peccantium non* m1, *tādiu significat p. i. deï, quādiu a. p. monuerit* (sic corrigendum in adn. crit. pro *mouerit*) m2 = Bruxell. 1008, *ł non mutetur* s. *monuerit* m3 (recte). 200, 21 *LXX ante captiuos* m1, *LXX annis captiuus* m2, *laxante captiuos* m3 (recte). 241, 26 *contritio* m1, *contritionē* m2, *ł contrario* m3 (recte). 244, 20 *cupiant* m1 (recte), *cupiunt* m2, *cupiebant* m3. 249, 17 *tantum* m1 et m3 (recte), *tanta* m2. 261, 23 *habentes* m1, *habens* m2, *habente* m3 (recte). 267, 12 *soliditate erit a te et insania* m1, *pro soliditate insaniae* m2, *solita temeritate et insania* m3 (recte). 302, 2 *om̄s* m1 et m3 (recte), *om̄em* m2. 309, 8 *quarum* m1 et m3, *quorum* m2 (recte). 338, 10 *qui* m1 et m3 (recte), *quę* m2. 370, 23 *putauit* m1, *putant* m2 (recte), *putauerunt* m3. 390, 22 *exultant* m1, *exulant* m2 (recte), *exules erant* m3. 398, 24 *habitent urbe iuda* m1, *h. in urbe i.* m2, *habitentur urbes iudę* m3. 399, 12 *qui dicetur* m1, *quid dicetur* m2 (recte), *qui dicit* m3. 405, 21 *intellegenti de* m1, *intelligi* m2, *intellegenda* m3 (recte). 411, 9 *re sacrae* m1, *pandere* m2, *reserare* m3 (recte). 422, 2 *longo post tempora* m1, *longa p. tempora* m2, *longo p. tempore* m3 (recte).

Praeter has correcturas, quas passus est codex duorum illorum amanuensium sedulitate, in margine quoque appictae

sunt nonnumquam uariae lectiones, quae nullius fere pretii, sed ex libro aliquo desumptae utri correctorum accensendae sint, haud facile discernas. quas cum ex instrumento critico plerumque excluserim, hic proponam: 18, 20 *& iacob* add. s. u. m3 et in margine adscripsit: *al̈ lib̄. uerū quia nom̃ iacob et isrl̈ ponitur.* 217, 11 *manna*] *melius manaa legendum est q manna* (cf. 219, 8). 367, 12 *al̈ lib̄: ut cū illi nosq; credamus xp̄m dī filium repromissum ea q̄ s̄t futura sub xp̄o a nob̄ expleta ab illis explenda dicantur.* 399, 13 *mons, qui iustitiae et sanctitudinis mereatur nomen accipere*] *al̈ lib̄: mons iustitiae et s̄c̄itatis mereamur accipere,* quod sensu cassum est. cf. 390, 12 adn. crit.

Nota $\overline{R}$ siue $\tilde{r}$, quae in codice bis exstat, 'retracta' uel 'require' uel 'requiratur' uel 'requirendum' significat, scilicet uel quid illud sit, de quo in textu agatur, uel quomodo textus possit ex alio codice emendari[1]); cf. 332, 11. 396, 10 et infra p. CIII[1]. semel inueni eandem notam scriptam *req̄* 234, 11, qua fortasse indicaretur uerba *et in manu quaerentium animas eorum* in alio libro (cf. adnot.) desiderari.

Hic illic interpretamenta quaedam in margine occurrunt, quae sat uilem produnt eruditionem: 62, 12 *ypbaton* (sed in textu suo legit uel legere debebat sciolus ille ὑπερβολή) *est transcensio quaedam uerborum ordinem turbans.* 80, 18 *metafora est de propria similitudine ad non propriam similitudinem.* 142, 1 *yperbolen* (sic) *est dictio fidem exidens* (leg. *excedens*). 196, 7 *amazonas* (sic) *feminae in ethiopia bellatrices et libidinum sectatrices.* 275, 21 *inscitia ignorantia.* 330, 8 *ead̄ dix̄* (scil. Urias) *q̄ i⟨eremias⟩ propha.* quater Vergilii uersus in textu obuii in margine quoque sic signantur: *uergilius* 172, 8. (*e* corr. in *i*) 57, 9. 130, 5. *et hic uergilianum* 226, 11. — 17, 15 uerbis *in deserto, in terra, quae non seminatur* praefixum est asterisci (※) signum, ad quod pertinet hoc adnotamentum marginale: *ubiqūq; hoc signū in stellae similitudinem inueneris quod apud grumaticos* (sic) *asteriscus*

[1]) cf. Wattenbach, *Das Schriftwesen im Mittelalter*[3] p. 336[1]. *Anleitung zur lat. Palāogr.*[4] p. 93 sq.

※ *dicitur de hebreis uoluminibus additum est*[1]). idque signum, quod, nisi egregie fallor, uno excepto *L* antiquissimo (cf. p. LXXII) in aliis codicibus, quotquot peruestigaui, nusquam exstat, indicare mihi uidetur codicem *A* ex exemplari deriuatum esse, quod perantiquam rationem, qualis inde ab Origenis temporibus in usu fuisset eis locis biblicis, qui in LXX non haberentur, sed de Theodotionis editione additi fuissent, fideliter seruaret. in hoc igitur codice asterisci signum praefixum inueni his quoque locis: 335, 7. 18. 339, 24—340, 14. 346, 6. 347, 17. 356, 3. 24. 362, 11. 372, 3. 373, 14 (cf. 374, 13).

Quinque mihi innotuerunt codices proxima cognatione coniuncti cum codice Valentianensi: Parisinus, Sangallensis, Vercellensis, Augiensis, Monacensis. quorum nullum in adnotatione critica respexi, quamquam Vercellensem et Monacensem a primo usque ad ultimum uersum excussi. in quattuor prioribus iam primo obtutu lineamenta quaedam uni familiae *A* communia deprehendis, quibus, unde sint nati, facile concluditur. ad amussim enim consentiunt in ea inscriptione, a qua orditur codex *A* (cf. p. XCIII): *in hoc codice* (*codici* Paris.) *sunt explanationum in hieremia* (*-ā* Sangall., Aug.) *hieronimi libri VI a primo usque in sexto* (*ū* s. *o* m2 Sangall. *in finem sexti* Aug.). iamque sequuntur eadem uerba deprompta ex epistula 53 *ad Paulinum* (*pauliñ* Par. *paulinam* Vercell.) *de studio scripturarum* (*sc̄arum* add. Sangall.): *hieremias uirgā nuceā et ollā succensam a facie aquilonis et pauum spoliatum suis coloribus* (*uidit* add. m2 Par., Sangall.). in Monacensi modo haec leguntur: *incipit in hieremiā cōmentariorū liber primus.* sed singulorum librorum subscriptiones cum in Monacensi tum in quattuor reliquis codicibus mirifice congruunt[2]). eaedemque sunt lectiones eis ipsis locis, ubi *A* discrepat a

[1]) Haec ad uerbum fere interpres ille repetiuit ex Hieronymo ipso, apud quem in praef. in librum Psalmorum iuxta LXX interpretes (Migne 29, 119) legimus: *ubi stellae ※ similitudinem perspexerit, de Hebraeis uoluminibus additum nouerit;* cf. praef. in librum Hiob ex Graeco (Migne 29, 62). Epist. 112, 19.

[2]) In codice Augiensi libri primi finis nullam fert subscriptionem, sed duodecim fere uersuum spatium subscriptioni uacuum est relictum.

ceteris codicibus. carptim igitur breuiterque eos absoluere in hac praefatione satis habeo.

Codex Parisinus Lat. 17371 bybliothecae Nationalis est membranaceus, saec. VIII—IX binis columnis scriptus Hieronymique commentarios continet fol. 1—153[1]), quem olim coenobii S. Dionysii fuisse manus quaedam recentior adnotauit (fol. 1): *iste lib̄ est b̄i dyoñ.* simulacrum folii 18[u], in quo est subscriptio libri primi et initium libri secundi, pro exemplo scripturae capitalis, quae dicitur, et minusculae aeui Caroli Magni dedit Delisle[2]). in commentariorum fine (fol. 153[r]) legimus subscriptionem, qua codicem Fardulfi abbatis iussu, qui mortuus creditur anno 806[3]), exaratum fuisse edocemur: *Quisquis caeleste desiderat regnum, cuncta subplantat uitia mundi; iugum enim Christi inponat sibi et eius onus tollat suaue. tunc sacros lectitet codices et ibi fructus carpat suaues. hoc codicem explanatione* (leg. *codice explanationem*) *in Hieremiae* (leg. *Hieremiam*) *domnus et pater Fardulfus abba transcribere rogauit ad opus inclyti martyris Dyonisii, Belgicae lucis. legite perpetim, fratres, quin immo mementote pro ipso.*

Codex bybliothecae coenobii S. Galli in Heluetia 116[4]) est membranaceus 410 paginarum saec. IX ab uno eodemque antiquario a principio usque ad calcem nitidissime non tam scriptus quam pictus. singulorum foliorum externa species nullis neque rasuris neque correcturis neque cuicuimodi additamentis deformatur. quaterniones singulis alphabeti litteris

[1]) De eis, quae complectuntur fol. 154—202, cf. Delisle, *Inventaire des manuscrits conservés sous les numéros 8823—18613.* Paris 1863—71.

[2]) *Le Cabinet des manuscrits* (*Planches*) tab. XXI 2 et I 202. III 240. de eodem codice sermo fit in libro, quem conscripsit idem Delisle, *Les collections de Bastard d'Estang* (cf. supra p. LXXXIX[2]) p. 268 sq.

[3]) Cf. *Gallia Christiana* VII 350 E.

[4]) Cf. Halm, *Verzeichnis der älteren Hss. lat. Kirchenväter in den Bibl. der Schweiz* (Sitzungsber. d. Wiener Ak. phil.-hist. Kl. 50 [1865] p. 144), qui praecedere epistulam ad Paulinum de studio scripturarum sanctarum ait et in parenthesi addit: *ob bekannt?* qua adnotatione, ne quis in errorem inducatur, uerendum est (cf. p. XCIII). eundem codicem describit [G. Scherrer], *Verzeichnis der Hss. der Stiftsbibl. von St. Gallen.* Halle 1875. p. 42.

insigniti sunt (A—Z, i. e. 23 quaterniones = 368 paginae); inde a p. 383, quae iterum littera A notata est, nullum signum comparet. codex tam similis est Vercellensi, de quo iam locuturi sumus, quam est aqua aquae; nam uel in minutissimis illis rebus, ubi a Valentianensi discrepat, cum Vercellensi consentit.

Uno uerbo in transcursu attingo codicem Augiensem CCXXX, qui nunc Caroliruhae in bybliotheca Palatina granducali Badensi adseruatur, quem codicem membranaceum foliorum 184 saec. IX ineunte exaratum accuratissime descripsit A. Holder[1]). de eis, quae manus quaedam saec. XV post libri VI subscriptionem in codicis fine subiunxit, iam in primo horum Prolegomenon capitulo (cf. p. VIII[1]) pauca uerba fecimus.

Codex Vercellensis archiuii capitularis S. Eusebii CLIV. 50 est membranaceus foliorum 199 saec. X scriptus. obiter commemorat hunc librum et alium Vercellensem, de quo paulo infra agam, Neigebauer[2]), fusius de eo dixit Reifferscheid[3]), quem fugit post fol. 45 duo ultima sexti quaternionis folia nunc deperisse inde a uerbis *nulla posse ratione purgari* (93, 13) usque ad *uae uobis diuitibus* (97, 19). cuius codicis lectiones, quem prius, quam Valentianensis aliorumque huius sectae notitiam haberem, totum contuleram, cum in hoc conferendo semper ante oculos mihi essent, non erat uerendum, ne quid in legendo praeterirem neglegentia. itaque Vercellensis codicis auxilio Valentianensem accuratius a me excussum esse pro certo possum adfirmare idque eo confidentius, quod postea in Monacensi, ad quem iam transeo, per totius operis ambitum easdem fere lectionum grauiorum discrepantias repperi.

Codex Monacensis Latinus 14425[4]), membranaceus foliorum 159, saec. XI diligenter accurateque scriptus pertinebat,

[1]) *Die Hss. der großherzogl. badischen Hof- und Landesbibl. in Karlsruhe. Die Reichenauer Hss.* I [1906] p. 527 sqq.

[2]) *Serapeum* XVIII (1857) p. 187.

[3]) *Bibl. patrum Latinorum Italica* (Sitzungsber. der Wiener Ak. 68 [1871] p. 561 sq.). codicis foliorum numerum esse 209 per errorem ait.

[4]) Cf. *Catalogus codd. mss. bybl. regiae Monacensis* IV pars II p. 170.

priusquam in bybliothecam regiam Monacensem translatus est. ad claram bybliothecam monasterii S. Emmerami Ratisbonensis. sicut manus saeculi fere XIII in codicis fine adnotauit: *iste lib̄ ptinꝫ ad sc̄m Emmer.* notatu digna est haec subscriptio libri primi: *amice, qui legis, retro digitis teneas, ne subito litteras deleas, quia, qui nescit scribere, nullum se putat habere laborem. orate pro scriptore, si dm habeatis in omnibus protectorem.* eademque subscriptio superaddita post *protectorem* uoce MACCHW, qua haud scio an nomen suum memoriae mandauerit is, qui codicem transcripsit, in fine legitur.

Singularem mentionem postulat codex bybliothecae capitularis **Vercellensis** CIX. 55, quippe qui nulli earum familiarum, quae sunt discernendae, accenseri possit. est membranaceus formae quartae maioris et continet 355 folia binis columnis saec. X scripta[1]); nobis V^r audit. priorem maioremque codicis partem (fol. 1—261^r) Hieronymi commentarii in Isaiam complectuntur; commentarii in Hieremiam ordiuntur inde a fol. 261^a. a correctoris manu hic liber fere intactus remansit, sed dolendum est, quod omnia fere folia situ et umiditate tantum detrimentum ceperunt, ut margine superiore mutilato ac corroso singulorum uersuum litterae, syllabae, uoces perierint uel etiam toti uersus prorsus euanuerint. quare, ubi de scriptura dubitatio exsistit, id nonnumquam indicaui post codicis notam posito interrogandi signo (V^r?). dignum est, quod commemoretur me, quotquot peragrauerim codices, nullum repperisse eodem stirpe oriundum, nisi quod defectus ille, quo laborant codices fere omnes sectae *L*, resartus est in *D* ex libro codicis Vercellensis consanguineo (cf. p. LXXX). cui ut sui generis exemplari merito et optimo iure locum concessisse nobis uidemur in suppellectile critica nostra, praesertim cum his locis primitus seruauerit genuinam scripturam: 5, 2. 7, 14. 18. 19, 23. 21, 13. 25, 2. 26, 19. 29, 14. 48, 23. 59, 8. 78, 18. 99, 6. 131, 14. 136, 6. 141, 10. 253, 13. 343, 6. 373, 15. 384, 3. 397, 14.

Contra complures mihi occurrerunt codicis cuiusdam socii.

[1]) Cf. Reifferscheid l. l. p. 565.

quem quintae codicum classis antiquissimum testem in medium profero. dico codicem **Parisinum** bybliothecae Nationalis *P* Latinum numero **9528** insignitum, nobis *P.* est membranaceus formae maximae foliorum 200, binis columnis exaratus saec. IX. liber cuiuscumque modi sordibus scripturae foedatus insignis est primum eo, quod abundat uerborum collocationibus diuersis a ceteris libris, deinde quod ab interpolamentis non est inmunis ita sine dubio coortis, ut notae quaedam archetypi in margine positae ab indocto exscriptore in textum introducerentur. et uerborum quidem traiectionum prorsus arbitrariarum exempla producere necessarium non est, ut quae sescenties obuiam fiant. interpretamentorum uero illorum haec proponere libet: *alio enim propheta loquente didicisti* [*salomonis dictum*]*: cani hominis sapientia eius* 8, 8. *non ambulabimus per uiam* [*contra iudeos*] *euangelii proprie hoc propheta dicente de perfidia Iudaeorum* 88, 1. *quorum reprobauit templum, consequenter reprobat et sacrificia* [*cur ds sacrificia imperauerit* (fort. uoluit *improbauerit*)] *et oblique arguit eos, quod non ueneratione sui, sed epularum desiderio immolent uictimas* 102, 15. ineptissime uel inter media Hieremiae uerba inrepsit tale additamentum, quod paulo superius (cf. lin. 1) in margine adpictum erat: *quia oculi mei super omnes uias eorum* [*a neronis tempr usq; ad maximini maxima persecutionis* (fort. uoluit *maximae persecutiones*)]. *non sunt absconditae a facie mea* 201, 12. *iuxta illud:* [*terentii* s. u.] *lacrimo gaudio* 384, 6. *caput obscurissimum.. a LXX* [*dubitans d&ranslatione septuaginta*[1]] *— siue quis alius hunc prophetam interpretatus est — aut ignoratum aut omissum* 396, 9.

Ab huius codicis parte stant alii codices, quos a nobis inspectos, quoniam nihil noui ex eis accrescere intelleximus, omnes abiciendos et ex apparatu critico remouendos duximus. frater eius gemellus uocandus est codex Parisinus bybliothecae Nationalis Lat. 1821, prius Colbertinus. est membra-

[1]) Idem interpretamentum in margine adscripsit m3 *A.* textui insertum est [*dubutat* (sic) *de tr. s.*] in cod. Monac. rursusque alio loco in Vercell. (cf. p. CI): *a LXX siue quis alius hunc* [*dubitat d&ranslatione*] *pr.* etc.

naceus foliorum 159 saeculo X exaratus[1]) et pertinebat olim ad coenobium S. Germani Autissiodorense; in imo enim margine sinistro fol. 3^{a} per marginem superiorem huius folii et sequentis usque ad imum dextrum fol. 4^{r} litteris maiusculis scripta leguntur haec: *hic est liber sancti germani autissiodorensis monasterii. quem si quis quolibet modo subtraxerit uel furatus fuerit, anatema* (sic) *sit et cū iuda proditore, nisi reddiderit, hoc in scło siue in futuro perpetualibus flammis cruciandus tradatur. fiat amen.* codex complectitur Hieronymi commentarios in Hieremiam (fol. 1—115^{r}) et in Danihelem (fol. 116^{r}—159^{r}).

Ex eadem stirpe procreatus est codex bybliothecae monasterii S. Petri Salisburgensis, qui notam fert a. X. 23. est membranaceus formae quartae paginarum 235, saec. X scriptus. post paginam sextam duo interciderunt folia primi quaternionis, cuius signum (I) exhibet p. 12; desiderantur enim omnia inde a *Babylonio regi fuisse subiectas* (13, 19) usque ad *uerae circumcisionis accipientes scientiam* (20, 16). cetera integra sunt. codex, quocum commentariorum librum primum comparaui totum et ex aliis libris permultos locos, tam seruiliter libri *P* uestigia pressit, ut in secundi libri inscriptione uel illud *in* post *incp̄t* mendose positum recurrat, licet linea inducta deletum sit, et in librorum quinti et sexti inscriptionibus *unde supra* eodem loco legatur atque in *P*. ad ultimum denique monachus, qui exscribendi officium expleuit, nomen suum professus est hunc in modum: *andreae fortunatiani iuliprete* (sic) *queso lector memineris.*

Ad idem genus sunt referenda excerpta quaedam ex omnibus libris sex, quae exstant in codice bybliothecae Palatinae Vindobonensi Lat. 1003 [Salisb. 175] saec. IX. inde a fol. 144^{r} *incipit de explanatione hieronimi in hieremiae prophiā. hieremias & exechiel inminente captiuitate israhelitici populi prophauer̄, sed alī eorum in īra iuda, id est hieremias, alter in babylone, id est ezechiel. hieremias cum ec̄&*

[1]) Cf. *Catalogus codicum mss. bybl. regiae.* Pars III. Tom III (Parisiis 1744) p. 198.

adhuc puer, prophetare coepit anno XII (sic) *iosiae, filii amon, regis iudae* (5, 18—22). cetera desunt usque ad *conputantur* (6, 6). ut aliud proferam exemplum, ea, quae legimus 7, 10 *me segregauit* etc., in hoc codice sic transformata sunt, ut reapse Hieronymum in Hieronymo quaeras: *eum segregauit de utero matris, ut apls ait, et uocauit per gratiam suā, ut per eum reuelaret filium suu in gentibus. iohannes quoq; sc̄ificatur in utero et sp̄m scm accipit et mouebatur* etc. textum igitur habes ex mero arbitrio modo decurtatum modo interpolamentis inquinatum modo aliis uitiis perturbatum. quare nihili faciendus est liber ad recensendum Hieronymi opus, praesertim cum hae lectiones codicis cognationem cum *P* demonstrent: *didicisti* [*salomonis dictum*] *cani* (cf. p. CIII) 8, 9. *peccatum tuum* 8, 25. *forcipe carbone* 9, 3. *exstructa in ea* (sic) *sermo dī* 9, 23. *super uerba mea, ut faciam illa* 11, 1. excerpta desinunt (fol. 211ᵘ) in uerbis: *primo ergo pacem meremur dī et post pacem nobis gratia nascitur donantis arbitrio* (417, 4).

In alio quoque codice inueniuntur fragmenta huius operis, quae tamen breuiora sunt, quam ut, ex cuius classis codice manauerint, certo diiudicari possit. in libro enim Parisino bybl. Nationalis Lat. 152 e uariis fragmentis a Baluzio conflato inde a fol. 26ʳ usque ad fol. 30ʳ duae sunt particulae ad saeculum IX—X referendae, quarum altera complectitur libri primi initium (*uerba Hieremiae — tunc exprobret eis* 5, 8—14, 6), altera totius explanationis finem (*pecunia ut faceremus — dedit dona hominibus* 440, 2—21). quaedam in priore fragmento communia sunt cum unica familia *P*, ueluti defectus uerborum *consummationem — usque ad* 5, 13. 14, sed peculiaria quoque habet menda, u. c. *fructum parit dulcissimum* 12, 5. *commouebo* (pro *conuocabo*) 13, 11, quibus apparatum criticum onerare nolui.

Neque quicquam bonae frugis inueni in Parisino bybl. Nat. Lat. 15679, qui itidem discerpta quaedam frusta Hieronymi commentariorum saec. IX—X scripta suppeditat. p. 129 *incipit expositio hieronimi in hieremia. et factum est uerbum*

dn̄i ad me dicens (7, 1). p. 132 *explicit liber primus, incipit secundus.* p. 136 *explicit liber secundus, incipit tertius.* p. 139 *explicit liber III, incipit liber IIII.* p. 142 *quartus* (leg. *quintus*) *commentariorum in hieremiā lib̄* (294, 1). p. 144 terminatur uerbis: *dedit dona hominibus* (440, 21).

Iam longum hoc codicum agmen claudat codex **Sessoriānus,** qui olim fuit Nonantolani asceterii, deinde S. Crucis in Hierusalem de Urbe, nunc uero adseruatur Romae in bybliotheca Victoris Emanuelis numerumque obtinet XLIV, nobis *S.* est membranaceus foliorum 144, binis columnis saec. X—XI exaratus, cuius prior pars (fol. 1—115ª) *explanationem sc̄i hieronimi pb̄ri sup hieremia* continet. in commentariorum fine post subscriptionis uerba: *explicit liber hieremie quem exponit sc̄s hieronimus PBR* haec leguntur: *in hoc uolumine adquisito tempore domni rodulfi abbatis primi per petrum monachum ardengum continentur libri VI sc̄i hieronimi super ieremiam.* Rodulfus primus in numero abbatum Nonantolanorum fuit uicesimus sextus ab a. 1002 usque ad a. 1035[1]). Reifferscheidium[2]), cui hic liber indignus uidetur, qui accuratius describatur, sano hac in re iudicio usum esse totius libri edoctus sum comparatione, quam Romae feceram, priusquam meliorum Franco-Gallicorum codicum haberem notitiam. quodam tamen modo in errorem inductus sum Vallarsii nimis bono de hoc codice iudicio, qui exegisse se autumat (p. 833) 'hosce explanationum in Hieremiam libros ad duorum praecipue mss. fidem, unius Vaticani num. 520 praenotati[3]) atque alterius emendatissimi Cisterciensis siue bybliothecae S. Crucis in Ierusalem de Urbe', et alibi (p. 928) 'antiquissimos' libros commemorans hos quoque duos nominat, 'quibus continenter utimur'. sed non magis est liber Sessorianus emendatissimus quam antiquissimus, quantaque facilitate antea uiri eruditi huiuscemodi laudes libris manu scriptis suis concesserint, hoc

S

[1]) Cf. Girolamo Tiraboschi, *Storia dell' Augusta Badia di S. Silvestro di Nonantola* I (Mutinae 1784) p. 186. 485.

[2]) *Sitzungsberichte d. Wiener Ak.* 50 (1865) p. 737.

[3]) Ex errore scriptum uidetur 250, sed p. 837 uerus legitur numerus (cf. p. CXIII).

quoque exemplo ostenditur. attamen laudandus est Vallarsius, quod, etsi hunc codicem nimiis laudibus extulit, scripturarum eius delectum parcissimum in infimam paginarum regionem relegauit neque textum eius sordibus maculauit. egomet ne hoc quidem loculo eum dignum iudicaui, nisi quod in libri sexti ea parte (393, 11—405, 7), in qua destituti sumus primi ordinis codicibus fere omnibus, hunc quoque codicem in auxilium uocaui.

Ceterum liber Sessorianus nulli eorum generum, quae supra constituimus, certis argumentis adiungi potest, immo potius e generum contaminatione originem traxisse uidetur, quae quidem nostrae aetatis editionibus, uidelicet pessimis uitiosissimisque, quodammodo similis est. uerumtamen archetypum, ex quo *S* manauit, bonae notae codice prognatum fuisse ex nonnullis uestigiis, in quibus *S* cum bonae familiae libris consentit, conici potest. nunc uero textum eius interpolatione latius latiusque grassante pessime deprauatum, rariora et exquisitiora, quae librarius non assequeretur, ineptissime immutata, uerba quaedam explicandi causa in margine uel inter lineas scripta in textum ipsum introducta esse, multas denique corruptelas e peruersa uerborum distinctione enatas esse innumeris euincere possum exemplis, quorum, ne longa expositione lectoribus legendi fastidium moueam, pauca hic sufficiant. *conabor notariorum manu scribere*] *coronabor notatorium manus s.* 3, 11. *non quo ante conceptionem, ut heresis suspicatur, fuerit Hieremias*] . . *ut heresi suspicantur, fuerit h. notandus* 7, 4. *ne uideatur percutere per potentiam, quasi cum paribus ratione contendit*] *nemini u. p. p. p. si c. patribus r. c.* 21, 6. *dereliquit dominum . . , et illo maxime tempore, quo ipsum ductorem sequi debuit*] *dereliquerunt d . . . et i. m. t. quo ipsorum ductor est* 25, 19. *praeuaricatio, postquam satiauerit praeuaricantem et instar coturnicum usque ad nausiam uenerit, erudiat agentem paenitentiam*] . . *praeuaricantem et star cumturcū* (sic) *u. ad nausiam erudiat gentiū p.* 26, 21. periodus istaec *et ne putemus* usque *prophetas eorum* post *recedentem* (33, 15) subditur hac forma: *in tantū ut ne putem' eū de plebe hoc dicere* etc. 33, 5. *non*

in foueis inuenies, sed in omnibus istis [*quae supra commemoraui* ad Vulgatae normam interpolatum] 37, 7. *dum alterum maiusque peccatum sit non lugere, quod fecerint*] .. *peccatum nolunt lugere q. fecerunt* 38, 5. *sub figura duarum sororum*] *s. f. duorum suorum* 42, 25. *qui in heresi profecerant uel tantum luxuria tenebantur, oppressit nostra confusio*] .. *uel tenti l. tenebantur* c̄*fusione operti* sī 50, 9. *retinet se et tristibus iungit tristia*] *recte in eis iungit tr.* 57, 11. *ne celaret dolorem silentio*] *non celare dolore in s.* 60, 14. κατάλογος [*enumeracio*] *peccatorum* 69, 2. *causam* [*uiduae* = m2 A et cod. Atrebat. (cf. p. LXXXIV) sec. Vulg.] *non iudicauerunt* 77, 21. *ut aliud totam urbem, aliud arcem urbis sonet. Sion enim arx, id est specula, interpretatur*] .. *urbem alii arcem occupent urbis syon enim speculatio interpretatur* 80, 12. *centumque Sabeo ture calent arae*] *centum quas habeo thure c. a.* 89, 18. *qui* (*in* om.) *nostra esse dicunt positum* [*contra pelagianā heresē*] *uoluntate* 110, 1. *caelum autem hic pro aere, qui supra est*] .. *hic propinquū qui supra est aerem* 110, 21. *ut imperet deus prophetae loqui*] *ut impleret dn̄s p. eloquia* 126, 9. *si enim patuerit, decipere non poterit*] *si enim uoluerit d. n. potuerit* 131, 18. *meam nitaris mutare sententiam*] *me annitaris sententiam* 145, 21. *discendi sermonem*] *sciendi uerbum* 173, 26. *redimere nos aures dei*] *redimi nos auditores dei* 178, 20. *qui auctores*] *quia ueteres* 181, 15. *si non*] *syon* (*sion* cod. Atreb.) 189, 11. *ubi est ergo* [*notandum contra pelagianos*] *absque gratia dei liberi arbitrii potestas* 225, 24. *animaduertenda*] *enī auertenda* 241, 7. *animaduertendum*] *enī aduertendum* 344, 16. *pro habitatrice*] *prophetabit atrice* 253, 14. *instar petrae*] *inī p̃trę* 253, 22. *iubet*] *prohibet* 255, 13. *quorum mos est diuersas interpretum sententias ponere*] *q. moysen* (!) *diuersas inī p̃tatū s. p.* 267, 19. *daemonibus*] *de oñib;* 279, 3. *alfa o, beta psi*] *alfa ab & aps* 311, 20. *praecipies eis*] *principes ei'* 332, 17. *prophetas suo tantum arbitrio loqui*] *prophetam uocandū arbitrio l.* 345, 17. *quid ad*] *quia* 346, 10. *tantaque formido, ut fugata pace*] *itaque f. ut stigat a pace* 369, 21. *poenae, sed eruditioni*] *pones*

eruditionis 372, 16. *non, inquit*] *nũ quid* 384, 16. *conditi umore*] *conditiũ orę* 422, 4.

Sed iam manum de tabula! nam uerendum est, ne plus molestiae taediique quam utilitatis allaturi simus, si plura congesserimus. certe iam ex harum corruptelarum saepius sane iocularium elencho, quibus accedunt aliquot lacunae huic codici peculiares (*nunc cito—uobis* 339, 8—14. *domino—dicit dominus* 339, 24—340, 19 etc.), intelleges editionem nostram mole quidem grauiorem, minime uero locupletiorem futuram fuisse, si huic codici ex Vallarsii sententia 'emendatissimo', ex nostra autem deprauatissimo, apparatui critico per totius operis ambitum inseruissemus.

2. Iam cum absoluerimus codicum descriptionem, quorum quinque classes constituimus, quonam cognationis uinculo singulae classes contineantur, paucis nobis exponendum est. ac primum quidem omnes codices nostros ex uno eodemque fonte deriuatos esse cum lacunis tum corruptelis quibusdam, quae omnium testium communes sunt, intellegimus, licet uitia primitus commissa multifariam sanata sint a manu emendatrice. exempla aliquot afferam: 7, 3. 18, 9. 19, 4. 21, 7. 25, 16. 30, 18. 31, 3. 32, 25. 35, 11. 17. 18. 37, 6. 38, 5. 15. 22. 39, 1. 42, 12. 14. 18. 19. 43, 18. 47, 13. 50, 1. 53, 19. 55, 25. 56, 14. 15. 58, 9. 60, 13. 61, 2. 70, 22. 74, 16. 18. 75, 25. 79, 8. 80, 13. 82, 21. 84, 1. 7. 86, 12. 90, 12. 91, 14. 95, 2. 98, 15. 17. 99, 5. 100, 14. 106, 6. 108, 1. 18. 23. 109, 3. 9. 110, 24. 111, 5. 113, 2. 114, 19. 116, 25. 117, 19. 119, 15. 18. 123, 15. 132, 19. 133, 10. 134, 15. 136, 4. 146, 18. 147, 7. 148, 12. 149, 5. 189, 19. 193, 3. 194, 15. 201, 11. 203, 19. 210, 24. 217, 17. 223, 21. 235, 1. 241, 26. 242, 23. 281, 4. 292, 13. 296, 18. 301, 6. 8. 303, 5. 307, 8. 24. 308, 4. 12. 310, 20. 312, 5. 320, 13. 325, 1. 4. 326, 13. 327, 1. 328, 19. 332, 23. 333, 3. 334, 3. 23. 336, 21. 340, 23. 341, 1. 2. 355, 21. 358, 9. 365, 6. 366, 20. 368, 14. 372, 5. 378, 2. 379, 6. 7. 11. 382, 12. 394, 11. 397, 11. 400, 16. 19. 434, 2. 439, 22.

Quamquam uero compluriens menda iam archetypo adhaesisse

in propatulo est, tamen alios esse locos satis multos, quibus ex uno codice *L* eiusque cognatis unice ueram lectionem lucramur, iam supra (cf. p. LXXIII sqq.) fusius demonstrauimus. huic igitur rarae fidei raraeque uirtutis codici editionem meam superstruxi, ut nisi summa necessitate coactus ab eius auctoritate numquam recederem. ex bonitate codicis *L* tot locis comprobata contra ceterorum codicum *MA VP* consensum efficitur, ut, ubicumque suapte natura pari praestantia sint discrepantes scripturae ex utroque fonte haustae, nobis haud cunctanter sequendus sit *L*. his igitur locis, quibus tam lectio libri *L* quam aliarum familiarum secum concordantium recte per se stare potest, illi optimo iure palmam dedisse nobis uidemur: 12, 22. 13, 23. 16, 9. 17, 2. 18, 7. 30, 8. 40, 1. 44, 22. 50, 14. 51, 1. 16. 25. 52, 24. 53, 18. 56, 16. 79, 24. 85, 11. 89, 16. 93, 14. 96, 12. 101, 6. 103, 21. 114, 8. 123, 7. 128, 22. 139, 17. 155, 8. 157, 5. 171, 11. 174, 10. 176, 26. 177, 1. 24. 188, 15. 223, 25. 225, 15. 301, 20. 303, 1. 323, 17. 342, 10. 23. 357, 4. 358, 15. 365, 20. 367, 11. 372, 6. 382, 16. 427, 5. 434, 12. 435, 15. sed in eis partibus, ubi *L* deficit (252, 20—293, 22. 439, 23—440, 21), codices eiusdem prosapiae, inprimis *O*, secundo loco *TRD* in auxilium uocauimus; ubi uero non solum codice *L*, sed etiam uicariis eius *TRD* destituti sumus (393, 11—405, 7), consulendi nobis erant duo codices ex eadem familia oriundi *ZF*, ceteroquin a proaui sui uirtute degenerati. in illa etiam parte locum dedi codici *S* alibi neglecto, quem contaminatorum codicum numero accensendum esse extra omnem dubitationis aleam positum est.

Ceteri uero codices deteriores in quattuor familias discedunt satisque habui inter tot codices eos potissimum adhibere, qui aliorum tamquam antistites uocari possunt. horum autem librorum nullus ita praeferendus est, ut recensio eo niti possit; et si eorum unica fide et auctoritate nobis constituendus esset textus, eclectica ratione nobis utendum fuisset. ex his uero codicibus necessitudine quadam coniuncti sunt (*B*)*MA* et *VP*. etsi enim utrique non pauca habent singularia, tamen in plu-

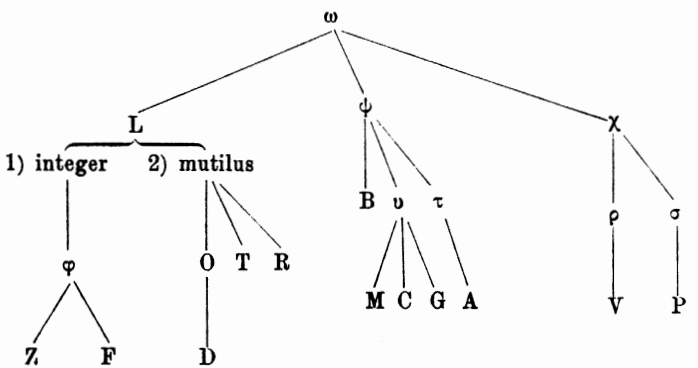
rimis et grauissimis inter se consentiunt. sic communis lectio occurrit in *MA* hisce locis: 4, 13. 8, 1. 13, 7. 24, 4. 15. 25, 1. 2. 43, 6. 48, 1. 64, 7. 66, 6. 77, 8. 78, 3. 6. 94, 6. 98, 2. 6. 103, 20. 106, 7. 110, 21. 23. 112, 9. 14. 131, 18. 135, 19. 139, 6. 144, 8. 145, 5. 7. 12. 146, 14. 148, 4. 7. 150, 11. 152, 3. 170, 12. 17. 179, 8. 185, 16. 186, 24. 197, 14. 198, 4. 202, 8. 18. 203, 24. 207, 22. 213, 11. 216, 21. 220, 2. 221, 21. 226, 25. 237, 10. 238, 15. 240, 16. 247, 11. 248, 2. 250, 25. 252, 19. 261, 23. 262, 6. 264, 10. 267, 9. 271, 15. 275, 18. 280, 9. 282, 11. 286, 16. 17. 288, 5. 289, 17. 21. 24. 291, 23. 292, 13. 22. 293, 7. 10. 299, 4. 11. 19. 310, 11. 311, 3. 313, 12. 20. 318, 10. 322, 1. 329, 26. 330, 10. 18. 334, 14. 337, 14. 338, 12. 17. 339, 23. 341, 6. 342, 13. 349, 14. 358, 3. 360, 9. 361, 14. 19. 21. 362, 1. 363, 2. 370, 4. 23. 371, 22. 373, 10. 374, 10. 11. 383, 12. 385, 19. 387, 8. 388, 11. 389, 18. 20. 391, 1. 16. 396, 5. 398, 4. 18. 24. 399, 4. 400, 4. 9. 404, 14. 406, 8. 407, 10. 411, 20. 412, 1. 413, 2. 414, 14. 15. 17. 20. 415, 18. 417, 4. 419, 7. 425, 15. 426, 4. 431, 11. 433, 11. 439, 13. ex his quidem locis ei, quos diductis numeris significaui, ad sacram scripturam, nempe Hieremiae prophetiam, pertinent et ipsi illi correctores, quorum industria male sedula nullibi magis grassata est quam in codicibus *MA*, nonnumquam operam dederunt, ut textum biblicum ad Vulgatae normam accommodarent; quo factum est, ut eadem, quae inrupit sacra apud alios patres Latinos testimonia, confusio lectionum ueteris cuiusdam uersionis Latinae et Vulgatae, hic quoque animaduertatur.

Et rursus propiore inter se uinculo cohaerere codices *VP* hac utriusque libri lectionum et uitiorum communione comprobatur: 3, 3. 5, 1. 7, 4. 21, 1. 25, 3. 26, 17. 32, 10. 33, 21. 40, 11. 42, 18. 45, 15. 46, 23. 47, 6. 48, 22. 58, 16. 18. 63, 22. 71, 24. 72, 23. 73, 5. 12. 76, 5. 78, 20. 79, 12. 80, 4. 81, 11. 82, 20. 85, 12. 86, 14. 88, 12. 21. 100, 9. 102, 1. 22. 104, 10. 111, 1. 117, 9. 118, 23. 124, 8. 129, 9. 130, 2. 131, 1. 3. 17. 132, 15. 135, 4. 136, 4. 137, 2. 7. 140, 19. 141, 12. 145, 20. 149, 2. 18.

152, 7. 11. 164, 12. 19. 170, 14. 177, 16. 20. 179, 19. 25. 182, 12. 183, 11. 21. 185, 20. 192, 17. 197, 2. 198, 4. 203, 1. 206, 18. 208, 16. 209, 23. 221, 5. 229, 15. 16. 233, 13. 234, 12. 235, 6. 236, 5. 238, 5. 11. 240, 22. 243, 6. 244, 1. 26. 245, 10. 253, 5. 254, 10. 263, 12. 287, 14. 289, 21. 297, 12. 305, 19. 310, 20. 328, 1. 339, 20. 340, 13. 341, 12. 346, 9. 347, 15. 351, 19. 353, 12. 356, 16. 359, 3. 360, 8. 362, 6. 363, 11. 366, 9. 368, 14. 370, 5. 17. 379, 17. 380, 22. 395, 9. 396, 16. 17. 399, 17. 409, 13. 422, 8. 433, 9. 22. 437, 16.

Quamquam uero codices *MA* et rursus *VP* multis locis consentiunt, tamen utrorumque lectiones in apparatum criticum recipiendae nobis erant, quia utrique permultis locis suas habent proprietates et corruptelas; utrumque igitur par testium ubiuis est audiendum, neuter de foro pellendus. et consensus et dissensus ita mihi uidetur explicandus, quod codices *MA* ab eodem auo descendunt, qui duplices edidit filios, ex quorum uno codex *M*, ex altero *A* originem duxit. idemque in commune illud uetustum archetypum cadit, ex quo *VP* deriuandi sunt.

Ad postremum denique ut, quibus ex fontibus, per quos tamquam riuulos memoria omnis scripturae propagata sit, uno oculorum obtutu cognoscatur, stemmatis artificio utar, in quo deperditos libros Graecis litteris, Latinis superstites notaui. hac igitur figura illustrentur, quae de librorum stirpe ac cognatione disseruimus, quos in editione adornanda adhibuimus:

3. Atque in his quidem codicibus acquiescendum esse putauimus, non solum quia antiquissimi sunt, sed etiam quia ceteros, qui in bybliothecis delitescant, ad textum constituendum uix quicquam subsidii praebituros esse nobis persuasissimum est. sed catalogos perscrutantibus hi codices recentiores nobis innotuerunt:

saec. XI codex Aurelianensis 444 (374).
codex Gaddianus, nunc bybl. Laurent. plut. LXXXIX cod. XV, complectitur in fol. 156^{u} fragmentum inde a *stultum est orare* usque ad *quod impetrare non possit* (178, 13–23).
codex Vaticanus Lat. 520.

saec. XII codex Atrebatensis 215.
codex Bononiensis Gallicus 39.
codex Bruxellensis (olim Gemblacensis) 1009 (5474—77).
codex Cantabrigiensis coll. Sidney-Sussex Δ.IV.15. coll. Trin. 168 (B. 5. 22.—228).
codex Carolopolitanus 209.
codex Diuionensis 130 (97).
codex Duacensis 237.
codex Gratianopolitanus 260.
codex Herefordensis bybl. cathedr. P. 4. 6.
codex Oxoniensis coll. Reginensis CCCVI.
duo codices Parisini Latini bybl. Nat. 1822. 17369.
codex Rotomagensis 444 (A 321).
codex cathedr. Sarisberiensis 24.
tres codices Trecenses 52. 56. 617.
codex Turonensis 277.
codex Vindocinensis 33.

saec. XIII codex Cantabrigiensis coll. Sidney-Sussex Δ.V.9. coll. Trin. 131 (B. 4. 17.—512).
duo codices Laurentiani, olim coenobii S. Crucis, plut. XV dexter, cod. IV. Vallisumbrosae 573 (329).

saec. XIII codex Monacensis Lat. 18028.
tres codices Parisini Latini bybl. Nat. 1808. 1823. 15637.
codex Taurinensis Pas. Lat. XLIV (D. III. 24).
codex Trecensis 886.
saec. XIV codex Bodleianus 258 (2240).
codex Vindobonensis bybl. Palat. 920.
saec. XV codex Bruxellensis 1006 (235—37).
codex Cantabrigiensis coll. Pembroke 184 (C. M. A. 1968.—S. 2580).
duo codices Laurentiani plut. XVIII cod. XIX. plut. XIX cod. V.
codex Laurentianus Fesulanus XXXI.
codex Oxoniensis coll. Mertonensis LII.
duo codices Treuerici 114. 115.
tres codices Vaticani Lat. 324. 351. 357.
codex Vaticanus Urbinas Lat. 50.
codex Vindobonensis bybl. Palat. 4133.

VI.

(1. De editionibus. — 2. De huius editionis ratione.)

1. Restat, ut de editionibus[1]), quas in adornanda editione mea adhibui, pauca dicam. et editio quidem horum commentariorum princeps prodiit *apud inclytam Germaniae Basileam MDXVI,* cuius editionis *Quintus Tomus operum diui Hieronymi commentarios in prophetas, quos maiores uocant, continet.* commentarii in Hieremiam leguntur fol. 122—165. in prooemio, quod Bruno et Basilius Amorbachii editioni ipsi praemisere, longe plurimum momenti attulisse Erasmum Roterodamum confirmant *iudicio exactissimo et in diuinando, cum res postularet, mira quadam sollertia;* ingentem sibi fuisse 'ueterum uoluminum uix legibilium copiam omnibus fere Germaniae bybliothecis exemplaria suggerentibus'.

[1]) De Hieronymi editionibus agit accurate Schoenemann, ***Bybl. historico-litteraria patrum Lat.*** I 458 sqq.

neque sane contentos collatione Latinorum codicum, tametsi 'uetustissimorum', Hebraea quoque se consuluisse uolumina, sicubi haesissent, uelut in Hebraicis nominibus, in locis Hebraicis, in dictionibus deprauatis; sed et locos citationum magna se cura adnotasse autumant. quamquam uero, quorum codicum fundamento illa editio nitatur, non exploratum est, tamen in eam quoque cadit, quod aliunde scimus, antiquissimas editiones ex codicibus, inprimis recentioris aeui, prout in manus editorum incidissent, expressas esse. certe iam ex illa editione non solum satis multae scripturae, per se quidem tolerabiles, nullius uero codicis auctoritate fultae, sed etiam uitia manifesta, interpolationes, uerborum traiectiones prorsus arbitrariae per omnes insequentes editiones propagatae sunt. his igitur locis, quos uerbi causa affero, lectiones in apparatu critico siglo *v* insignitas iam in editione principe reperis: 7, 3. 9, 2. 18, 20. 29, 17. 33, 7. 8. 54, 20. 21. 60, 18. 62, 16. 80, 13. 89, 21. 111, 5. 131. 15. 134, 10. 139, 8. 150, 13. 157, 19. 172, 4. 212, 13. eis uero locis, ubi codicum lectio aperte corrupta iam in illius editionis textu correcta legitur, emendationi Erasmi nomen ut auctoris apposui: 61. 2. 114, 19. 119, 15. 142, 1. 312, 5. 397, 11.

Praeterea mihi praesto fuit Mariani Victorii editio ea quidem, quae Parisiis 1643 in lucem emissa est. opus nostrum legitur in tomo IV p. 230—306; subiunctae sunt annotationes quaedam p. 548—555. semperque ante oculos habui editionem a Iohanne Martianaeo, presbytero congregationis S. Mauri, confectam; explanationes in Hieremiam inueniuntur in tomo III p. 526—698, qui prodiit Parisiis 1704. codices *MCG* a Martianaeo in usum uocatos esse supra (p. LXXXVII[2]. XC[2]. XCI[2]) memorauimus. ceterum se editiones suas ad fidem 'uetustissimorum exemplarium' condidisse et Amorbachii et Victorius et Martianaeus asserunt. quam facile uero anterioris aeui uiri eruditi summae antiquitatis laudem suis libris manu scriptis attribuissent, prius iam (p. CVI) uidimus. neque minus duas editiones Dominici Vallarsii consului, dico Veronensem a. 1735 publici iuris factam et alteram *ab ipso Veronensi editore posterioribus curis auctam et recognitam* (Venetiis 1768 apud

Guilelmum Zerletti). nostrum opus partem occupat tomi IV p. 833—1096 (in ed. altera IV 2 p. 833—1092). sed in conferendo Venetianam editionem cum Veronensi inueni inscriptionem tantum nouatam, textum uero unum eundemque esse, si plures mendas a typographis in editione altera additas excipias, cuius externa species paupercula mirum quantum differt a splendidissima illa editione priore[1]). Mignei editio (PL XXIV a. 1845 et 1865) *iuxta secundam ab ipsis Veronensibus iteratis curis recensitam typis repetita* nisi pusillis rebus forte potius quam consilio admissis a Vallarsiana non recedit.

2. In nostra denique editione adornanda legentium commodo ita consuluimus, ut primum Vallarsii paginarum numeros, qui crassis typis Mignei textui interserti sunt, adnotaremus quidem, sed ad paginae album reiceremus, deinde capitulorum et paragraphorum signa, quibus priores editiones carebant, adscriberemus.

In rebus orthographicis codicis *L* scripturas retinui, praecipue autem in assimilandis praepositionum consonantibus finalibus uel non assimilandis satius duxi inaequabilitatem inconstantiamque optimi libri, quae unius notarii ipsius uix fuerit, imitari quam secundum certam quasi normam corrigere et mutare; uerendum enim erat, ne usus satis incertus ipsiusque Hieronymi temporibus fluctuans arbitraria ratione incertior fieret. in aliis quoque orthographiae uarietatibus, dummodo tolerabiles uiderentur, indulgens libro Lugudunensi, inter quem et uiuum scriptorem unum uel summum duo saecula interiecta sunt, quamuis inconstanti admisi duplices eorundem uocabulorum formas, ueluti *caerimonia: cere(i)monia, p(a)enuria, pe(i)nna, praes(a)epe, Chald(a)ea* etc. neque magis anxie quaesiui constantiae et aequabilitatis speciem, quam ipse forsitan Hieronymus minoris fecerit, in scribendis propriis nominibus Hebraicis, sed hic quoque codicem *L* secutus ducem edidi: *Chelchias* et *Helchias, Ezechias* et *Hiezecias, Gotholia*

[1]) Cf. G. Leiblinger, *Domenico Vallarsis Hieronymus-Ausgaben. Eine bibliographische Studie* (Mitteilungen des österr. Vereins f. Bibliothekswesen XI [1907] p. 145 sqq. XII [1908] p. 34 sqq. 167 sqq. 247 sqq.).

et *Otholia, Hiezechiel* et *Hiezecihel, Silo* et *Silom, Thecua* et *Thecue* etc. — in distinctionis signis ponendis quam maxime inseruiens lectoris intellegentiae haudquaquam fui parcus memor Gatakeri illius dicti uerissimi: 'Da codicem probe interpunctum, commentarii iusti uicem habebit'.

In indicibus componendis ne cui prolixior fuisse uidear, ualde mihi uerendum est. at uero nimia diligentia peccare malui quam quid ullo nomine memoratu dignum omittere. praeterea me longiorem esse posse uel potius debere ratus sum, quandoquidem nullum aliud adhuc prodiit in hac collectione Hieronymi opus indicibus instructum, in quo mihi quicquam, siue ad res spectaret notabiles siue ad grammaticam et lexicographiam, anteceptum foret. ceterum et hic et alibi 'mihi dulces ignoscent, si quid peccaro stultus, amici'.

Longum laboriosumque iter emensus non possum non gratissimum testificari animum Augusto Engelbrecht, uiro doctissimo atque humanissimo, qui mea negotia tamquam sua curans in hac editione conficienda me praesenti auxilio consilioque suo ante omnes adiuuit neque umquam opera ac labore suo mihi defuit. nam praeterquam quod ex accuratissima sua scriptorum ecclesiasticorum scientia in uerbis constituendis me subleuauit et quaedam ipse sanissimo acerrimoque iudicio emendauit et multos scripturae sacrae locos felicissime indagauit, plagularum totius huius uoluminis corrigendarum operosum laborem ac molestum impigre strenueque mecum partitus est. — hoc quoque loco grates ago debitas collegae meo S. Ehrenfeld, cuius consilio peritissimo usus sum, ubi dubius haerebam in transcribendis uocibus Hebraicis. insigni denique me beneficio deuinxit adstrinxitque sibi Henricus Lebègue, qui, quotienscumque eum consului de codicibus Parisinis aliisque rebus huc spectantibus, comitate et facilitate sua mihi adfuit.

Dabam Pragae mense Aprili a. MDCCCCXIII.

Sigofredus Reiter.

ADDENDA ET CORRIGENDA[1].

IN TEXTU:

p. 12, 6. 7 scribe 'litterarum—dulces'. quidam 'uirgam uigilantem' atque 'nuceam'.

p. 15, 20 uox quasi *diductis litteris scribenda.*

p. 19, 7 scribe **2, 6.**

p. 26, 8 uerba a torrente—Eufraten *diductis litteris scribenda.*

p. 31, 18. 19 uoces peruerso *et* amoris *non erant diductis litteris scribendae.*

p. 32, 19 uox confortabor *diductis litteris scribenda* (*cf. p. XXIX*).

p. 34, 21 uerba non recepistis *cursiuis litteris diductis scribenda.*

p. 37, 20 uerba in omnibus istis, sub quercu, terebintho *diductis litteris scribenda.*

p. 40, 13. 14 uerba et uide, ubi non *et* prostrata sis *diductis litteris scribenda.*

p. 43. 12 scribe 'Iuda' *et* 'confessionis'.

p. 45, 12 uerba mulierculas oneratas peccatis *diductis litteris scribenda* (*cf. 287, 20*).

p. 47, 13. 14 scribe 'Hierusalem' *et* 'uisio pacis'.

p. 53, 11. 12 scribe 'Iudas', 'Hierusalem', 'confessio', 'pax'.

p. 53, 17—21 uerba leuate signum; confortamini, nolite stare; malum enim ego adduco—magnam *cursiuis litteris diductis scribenda.*

p. 54, 8 scribendum diductis litteris et distinguendum: et praedo—siue uastator—gentium se leuauit.

p. 72, 14 scribendum etham *pro* ethan (*cf. Ind. uerb. p. 537 s. u.*).

p. 73, 4 scribendum Babylone *pro* Babylonem (*cf. Ind. uerb. p. 540*).

p. 81, 17 uox atque *diductis litteris scribenda* (*cf. p. XXIV*).

p. 135, 11. 12 scribe 'directus in deo' *et* 'sensu cernit deum'.

p. 141, 24 uerba terram lacte et melle manantem *diductis litteris scribenda* (*cf. 142, 12*).

p. 142, 12 lege lacte *pro* laete.

[1]) Pusillos typothetae errores, quos beneuolus lector ipse corriget, consulto praetermisi. ceterum longe plurima eorum, quae iam sequuntur, sunt Addenda, pauciora Corrigenda.

p. 142, 15 ***uerba*** uere, domine ***diductis litteris imprimenda*** (*cf.* ***Ind. nom. s. u.*** amen *p. 479*).
p. 155, 20 ***uerba*** animam meam ***diductis litteris scribenda*** (*cf. 70, 5 et p. LV*).
p. 155, 22 ***uerba*** populus Iudaeorum ***inter commata pone.***
p. 157, 18 ***post*** me ***comma ponendum.***
p. 174, 1 ***scribe*** 'se iactans' et 'confessionem'.
p. 181, 25 ***uerba*** exspectauimus pacem et tempus curationis ***diductis litteris scribenda.***
p. 187, 16 ***uerba*** occidit ei sol ***diductis litteris scribenda.***
p. 189, 13 ***uocula*** et (= siue) ***neque cursiuis neque diductis litteris scribenda*** (*cf.* ***Ind. uerb. s. u.*** et *p. 530*).
p. 191, 4 ***post*** est ***semicolon, non colon ponendum.***
p. 200, 21 ***ante*** rege ***et post*** Persarum ***comma ponendum.***
p. 213, 25 ***uerba*** quia reliquerunt fontem uitae, dominum ***diductis litteris imprimenda.***
p. 217, 20 ***scribe*** 'quietis'.
p. 218, 15. 20. 21 ***scribe*** 'confitetur', 'filius', 'uirtutis', 'dexterae'.
p. 256, 20 ***legendum*** dicit ***pro*** dici.
p. 279, 5 ***scribe*** 'Israhel' ***et*** 'cernebat deum'.
p. 321, 18. 19 domini ***pro*** domin' ***et*** 'noli' ***pro*** 'nolii ***corrigendum.***
p. 336, 9 ***uerbum*** tradidi ***diductis litteris scribendum***; ***cf. 351, 13 et p. LV.***
p. 343, 10 ***scribe*** 'fieri'; ***cf.*** ***Ind. nom. s. u.*** amen *p. 479.*
p. 351, 13 ***uerbum*** tradidi ***diductis litteris scribendum***; ***cf. 336, 9 et p. LV.***
p. 365, 15 ***scribe*** Nehellamiten.
p. 370, 20 ***post*** subauditur ***colon ponendum.***
p. 374, 17 ***interpunge:*** qui scribebant a principio, additum putauerunt (*cf. 270, 18*).
p. 381, 14 ***scribe*** 'speculatio'.
p. 391, 19 ***numeri in margine sic legendi*:** **31 (38), 18. 19.**
p. 429, 14 et ***pro*** aut ***legendum.***
p. 433, 2 ***uocula*** et ***non erat diductis litteris imprimenda*** (*cf. p. L*).
p. 439, 5 ***uerba*** animam meam ***diductis litteris imprimenda***; *cf. p. 70, 5 et p. LV.*

IN TESTIMONIIS ADDE:

p. 5, 1 ***apologian***] scil. Hieron. Epist. 49 Hilb. (48 Vall.) *20* cf. Hier. 1, 6. 7.
p. 6, 1 cf. IV Reg. 22, 1. 23, 36. II Par. 34, 1. 36, 5. *2* cf. IV Reg. 24, 18. II Par. 36, 11. *4* cf. IV Reg. 23, 31. 24, 8. II Par. 36, 2. 9. *12* Hier. 1, 1. *15* cf. Hieron. De sit. et nom. p. 94, 1. *19* Hier. 1, 3. *22* cf. Ezech. 1, 1.

p. 7, 4 ***heresis***] scil. Pelagii. *18* ***quidam***] scil. Origenistae.
p. 9, 17 *ante* *Hier. 1, 10 *adde* Hier. 1, 10.
p. 10, 9 ***multi***] scil. Origenistae; cf. p. 307, 7. *10* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 46, 9. 54, 18. 62, 6.
p. 11, 2 *ante* *Hier. 1, 11 *adde* Hier. 1, 11.
p. 12, 7 Hier. 1, 11. *Hier. 1, 11. *14* *Hier. 1, 14.
p. 14, 4 cf. Hier. 1, 13.
p. 15, 12 *Hier. 1, 18. *18. 19* Hier. 1, 18. *19, 20* *Hier. 1, 18 (*sic scribendum pro* 18 *Hier. 1, 18).
p. 16, 4. *13 adde* ***stellulam.*** *14* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 7, 19. 61, 27. 74, 15. 78, 4. *20* *Hier. 2, 1. 2. *23 sic lege pro 22 et ante* *Hier. 2, 2 *adde* Hier. 2, 2.
p. 17, 4 *Hier. 2, 2. *ante 16* (*sic*) *Hier. 2, 2 *adde 15* Hier. 2, 2. *24 praefige* ***stellulam.***
p. 19, 5 *adde* Ps. 134, 18. *12 ante* *Hier. 2, 6 *adde* Hier. 2, 6. *20* *Hier. 2, 6.
p. 20, 5 ***noua—heresis***] scil. Pelagiani ex Origenistis; cf. p. 373, 2. *12* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 26, 7. 18. 41, 11.
p. 21, 10. *11* Hier. 2, 9. *18. 19* *Hier. 2, 11. *22* cf. Hieron. De sit. et nom. p. 113, 14.
p. 22, 2 cf. Hieron. De sit. et nom. p. 111, 17.
p. 23, 1 *Hier. 2, 12.
p. 25, 9 *ante* *Hier. 2, 17 *adde* Hier. 2, 17.
p. 26, 1 *Hier. 2, 18. Hier. 2, 18; cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 30, 18. 55, 13. *3. 6 Geon = Nilus*] cf. Hieron. De sit. et nom. p. 124, 11. *8 scribe* * (*pro* cf.) Gen. 15, 18. *9 adde* Ps. 35, 10. *16* *Hier. 2, 19.
p. 27, 7. *9* *Hier. 2, 20. *24* *Hier. 2, 21.
p. 28, 1 *ante* *Hier. 2, 21 *adde* Hier. 2, 21. *2* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 33, 24. 50, 24. *lege* Esai. *pro* Is. *15* Hier. 2, 22.
p. 29, *11* (*sic*). *12* *Hier. 2, 23.
p. 30, 4 *Hier. 2, 23. *11* *Hier. 2, 23. 24. *20* Hier. 2, 23.
p. 32, 4 *Hier. 2, 25.
p. 34, *19* cf. lin. 9. 10.
p. 35, 7 Hier. 2, 30.
p. 37, 5. 8 (*sic*). *12* *Hier. 2, 34. *14* Hier. 2, 34. *18. 20* (*sic*) *Hier. 2, 34.
p. 38, 9 ***noua—heresis***] scil. Pelagiani ex Origenistis; cf. p. 20, 5.
p. 40, 8 *ante* *Hier. 3, 2 *adde* Hier. 3, 2. *13* Hier. 3, 2.
p. 43, *12* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 7, 19. 61, 27. 74, 15. 78, 4.
p. 44, 3 ***noua—heresis***] scil. Pelagiani ex Origenistis; cf. p. 38, 9. *19* Hier. 3, 12.

p. 45, 12 dele cf.
p. 47, 13 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 50, 9. 62, 5. 69, 16. 74, 17. 75, 23. 76, 18.
p. 48, 5 Hier. 3, 19.
p. 53, 6 ubi—peccatum] Pelagianos notat; cf. p. 139, 3. 225, 24. *11. 12* cf. Hieron. Nom. Hebr. 7, 19. 61, 27. 74, 15. 78, 4. — p. 50, 9. 62, 5. 69, 16. 74, 17. 75, 23. 76, 18. *18 in specula*] scil. *in Sion*, quod in Vulg. hoc loco legitur; cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 39, 25. 43, 12. 50, 25. 75, 2. 78, 15. 81, 17.
p. 54, 8 Hier. 4, 7. *Hier. 4, 7.
p. 55, 7. 20 cf. Hier. 4, 7. *16* cf. Ps. 30, 23 etc.
p. 56, 17 cf. Hier. 4, 10.
p. 58, 24 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 5, 7. 12, 22. — p. 81, 12.
p. 59, 22 adde cf. *ante* Ps. 24, 8.
p. 60, 5 dele stellulam.
p. 63, 25 Hier. 4, 30.
p. 69, 9 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 58, 6. *22* cf. Num. 16, 3 etc.
p. 72, 11 cf. Hier. 5, 13. *14* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 41, 28.
p. 74, 6 qui] scil. Pelagiani. *12 responsuri sumus*] scil. in dialogo adu. Pelagianos.
p. 76, 11 Hier. 5, 24. *20* cf. Hier. 5, 24.
p. 77, 3 cf. Hier. 5, 24. *5 noua heresis*] scil. Pelagianorum.
p. 79, 18 cf. Hieron. De sit. et nom. p. 119, 9.
p. 80, 2. 3. 13 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 3, 24. 16, 17. 74, 1. 76, 24. 80, 14. — p. 40, 9. 51, 27. — p. 48, 11 et p. 5, 2. 12, 19. — p. 39, 25. 43, 12. 50, 25. 75, 2. 78, 15. 81, 17.
p. 82, 7 cf. Hier. 6, 6.
p. 87, 1 cf. Hier. 6, 15.
p. 89, 19 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 26, 9.
p. 92, 15 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 39, 4.
p. 93, 8 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 8, 25.
p. 98, 2. 99, 6 cf. Hieron. De sit. et nom. p. 152, 1.
p. 100, 5 scribe cf. Num. 16, 46—48. *22* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 53, 27.
p. 102, 15 cf. Hier. 7, 14.
p. 105, 14. 21 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 16, 17. 25, 9. — p. 7, 11.
p. 106, 2. 20 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 61, 21. De sit. et nom. p. 128, 9.
p. 110, 1 qui] scil. Pelagiani. *9 asida*] cf. Origen. Lexic. Nom. Hebr. s. u. ἀσίδα (XXIII 1209 M).
p. 115, 11 speculatores] scil. *safonim*; cf. Ind. uerb. p. 538 s. u. *safon.*
p. 124, 10 dele stellulam.
p. 127, 12 qui] scil. Pelagiani; cf. p. 139, 3.

p. 128, 16 cf. Matth. 7, 13.
p. 131, 20 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 55, 7.
p. 135, 11 Israhel] cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 13, 21. 63, 22. 74, 15. 76, 20. Quaest. Hebr. in Gen. p. 52, 9 sqq. *15* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 36, 20. 50, 25. 72, 17. 75, 1.
p. 139, 3 noui praedicatores] scil. Pelagiani; cf. p. 127, 12. *13. 16 corrige* *Hier. 10, 25.
p. 140, 17. 18 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 31, 25.
p. 141, 24 *Hier. 11, 5.
p. 142, 15 amen] i. e. *uere*; cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 60, 14. 80, 10 et Index nom. p. 479 s. u.
p. 147, 19 adde Rom. 3, 4.
p. 148, 20 cf. Prou. 24, 12. Act. 15, 8.
p. 149, 20 cf. Hieron. De sit. et nom. p. 94, 1. *21* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 24, 28. 53, 7.
p. 168, 4 delirat] scil. Origenes.
p. 173, 26 Iudaea] cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 7, 19. 61, 27. 74, 15. 78, 4.
p. 177, 3. 4. 7 (*sic*) *Hier. 14, 9.
p. 181, 25 Hier. 14, 19.
p. 187, 6 sic scribe: cf. Hieron. Quaest. Hebr. in Gen. p. 32, 30. 42, 30. 60, 18 Lagarde. *16* Hier. 15, 9.
p. 191, 4 cf. Prou. 27, 16.
p. 194, 14 *Hier. 15, 21.
p. 195, 24 cf. I Cor. 7, 6.
p. 205, 7 stellula ante Ps. *delenda.* *15* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 33, 21.
p. 206, 23 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 16, 17. 25, 9.
p. 208, 10 cf. Hier. Nom. Hebr. p. 16, 6. 23, 28. 53, 15.
p. 210, 15 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 5, 17. 64, 14. *19* cf. Tertull. adu. Iud. 14. De carne Christi 15. adu. Marc. III 7. Cypr. Test. II 10. Lact. Diu. inst. IV 13, 10.
p. 217, 20 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 15, 2. 75, 29. 78, 14. 81, 17.
p. 218, 15 qui confitetur] scil. *Iuda* (p. 217, 5); cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 7, 19. 61, 27. 74, 15. 78, 4. *16* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 10, 31. 78, 14. *20* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 3, 24. 16, 17. 74, 1. 76, 24. 80, 14. Quaest. Hebr. in Gen. p. 55, 15. *21* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 55, 16. De sit. et nom. p. 154, 11.
p. 219, 8 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 46, 13.
p. 224, 4 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 44, 11.
p. 225, 24 ubi—uoluntatis] Pelagianos notat; cf. p. 53, 6. 139, 3.
p. 229, 19 sic lege pro 9. *22 quorundam*] scil. Origenistarum.
p. 232, 1 lege: cf. p. 16, 22. 44, 18. *17* cf. p. 229, 21. *quidam*] scil. Origenistae.
p. 236, 24 lege: cf. Hier. 7, 32.

p. 238, 13 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 54, 14.
p. 239, 7. 10. 20 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 57, 20. — p. 3, 24. 16, 17. 74, 1. 76, 24. 80, 14. — p. 54, 15. *9* * Hier. 20, 2.
p. 240, 10. 11 ***adde stellulam.***
p. 252, 11 ***lege***: cf. Iac. 2, 6.
p. 253, 18 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 14, 29. 30, 20. 55, 13. 63, 27. 71, 27. De sit. et nom. p. 154, 22.
p. 256, 14 ***pro loco laudato*** II Reg. 17, 10 ***substituendum***: Hieron. Nom. Hebr. p. 35, 11. 61, 9. 68, 13. 77, 29. 79, 5.
p. 257, 12 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 7, 4. 13, 17. Quaest. Hebr. in Gen. p. 50, 29.
p. 264, 16 Hier. 22, 19.
p. 269, 4 ***quispiam***] scil. Origenes; cf. p. 268, 6. *12* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 35, 29. 54, 18. 62, 3.
p. 273, 14 cf. Hieron. Nom. Hebr. p, 40, 3. 63, 9. *19* sec. Vulg. ***dele post*** Matth. 23, 2 ***et adde post*** Iudd. 5, 13.
p. 274, 6. 17 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 49, 30. — p. 52, 23. *19* cf. Origen. Lexic. Nom. Hebr. s. u. Ἀδοναΐ (XXIII 1207 M). Hieron. Nom. Hebr. p. 40, 3. 63, 9.
p. 277, 4 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 46, 9. 54, 18. 62, 6.
p. 279, 5 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 13, 21. 63, 22. 74, 15. 76, 8. 20. Quaest. Hebr. in Gen. p. 52, 9.
p. 280, 8 ***qui***] scil. Pelagiani; cf. p. 151, 10. 13.
p. 284, 5 ***adde stellulam.***
p. 287, 15 ***heretici***] scil. Origenistae et Pelagiani; cf. p. 221, 2. 225, 24.
p. 290, 20 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 8, 20.
p. 293, 16. 18 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 2, 28. 3, 3. 60, 8. 72, 13. 73, 23. 76, 2. 14. 77, 25. 81, 9. — p. 10, 22. 28. 40, 7. 72, 25. 73, 7. 75, 1. 78, 14. Quaest. Hebr. in Gen. p. 26, 29. — p. 27, 18. 26. — Nom. Hebr. p. 66, 9. 14. 75, 15. — p. 54, 14.
p. 304, 20 cf. Ps. 21, 17.
p. 307, 3 ***prauus interpres***] scil. Origenes.
p. 308, 6 cf. Hieron. De sit. et nom. p. 158, 26. Quaest. Hebr. in Gen. p. 18, 11. *17* cf. Hieron. De sit. et nom. p. 90, 30. 91, 14.
p. 309, 2. 3. 15 cf. Hieron. De sit. et nom. p. 130, 33. — p. 149, 10. — p. 123, 1.
p. 310, 9 cf. Hieron. De sit. et nom. p. 84, 29.
p. 319, 17 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 14, 29. 21, 1. 30, 12.
p. 320, 1 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 10, 31. 78, 14.
p. 323, 13 cf. Hieron. De sit. et nom. p. 152, 1. *17* cf. Hieron. Quaest. Hebr. in Gen. p. 33, 18.
p. 333, 9 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 3, 18. 25, 6. 48, 11. 63, 13. 72, 20. 80, 15.

p. 334, 11 adde cf.
p. 340, 3 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 42, 21. 4ᶜ, 19.
p. 341, 4 cf. Hier. 15, 1. *23* cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 46, 23.
p. 342, 1 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 46, 23.
p. 343, 11 cf. p. 142, 10. 16.
p. 347, 21 lege *Hier. 28 (35), 15.
p. 352, 19 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 3, 18. 25, 6. 48, 11. 63, 13. 72, 20. 80, 15.
p. 360, 23 cf. II Tim. 3, 6.
p. 381, 23 lege Esai. *pro* Is.
p. 389, 14 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 3, 23. 24. 16, 17. 74, 1. 76, 24. 80, 14.
p. 394, 22 cf. Gen. 2, 8. 10. 15. cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 5, 15. Quaest. Hebr. in Gen. p. 4, 31. 5, 14. De sit. et nom. p. 116, 32.
p. 405, 2 Hebraicae ueritatis] scil. *berith*; cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 31, 25 et supra p. 46, 8. 140, 17. 18.
p. 413, 1 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 4, 6. 48, 13. 57, 5. Epist. 39, 3. 108, 1. Tract. in Ps. p. 228, 26 Morin (Anecd. Maredsol. III 2).
p. 428, 1 eorum] scil. Pelagianorum.

IN APPARATU CRITICO:

p. 21, 17 deos] suos *add. Vulg.* θεοὺς αὐτῶν *LXX.*
p. 25, 5 taphnes *Ap.c. cum Vulg.*
p. 34, 2 dii *codd.* (*corr. L*)
p. 35 18 *praefige* gladio, *dele ante* demonstratur.
p. 37, 7 innocentum *Vulg.*
p. 44, 1 Iudae *Vulg.*
p. 46, 8 pacti (*scil.* διαθήκης) *LXX* testamenti *Vulg.*; *cf. p. 140, 17. 18. 405, 2.*
p. 54, 16 quibus.
p. 56, 14 erroris *Sabatier, Bibl. sacr. Lat. uers. ant. II 651. Field, Origenis Hexapl.*
p. 72, 14 ethan *v; cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 18, 12* (*dele*: etham *codd.*).
p. 73, 4 babylone *LMAP* -em *Vv.*
p. 112, 25 dicit] ait *Vulg.*
p. 134, 18 rhua *LMA.*
p. 154, 1 monuerit (*ex* non) *Am2.*
p. 161, 24 lino *Klostermann* (*in Origenis editione p. 84*) *cum Victorio.*
p. 162, 25 quod] quia *Vulg.*
p. 184, 20 ėt in *L.*
p. 199, 16 gaudiant.
p. 207, 8 myricae *Vulg.*

p. 213, 14 dn̄o.
p. 214, 11 pinnis *P,LAa.c.* pannis *Klostermann, Texte u. Unters. N. S. I 3 p. 69.*
p. 241, 10 saltim *VP,Aa.c.m2.*
p. 245 adde 26 *ante* filius.
p. 263, 20 dn̄m.
p. 269, 1 proiȩcte.
p. 283, 16 frequenter *DFMAVv.* *17* frag*rent.. *Vv.*
p. 352, 7 reliquas *Mp.c.m3 et Klostermann, Texte etc. p. 70.*
p. 364, 13 daemoniaco *v* (*sic*).
p. 369, 16 su*v̄*.
p. 403, 18 dicantur *Vv,ASp.c.m2.*
p. 416, 20. 22 domini] dei *Klostermann, Texte etc. p. 71.*
p. 429, 14 et (= siue, uel) *cum omnibus codd. legendum; cf. 171, 20. 189, 13 et Ind. uerb. p. 530 s. u.* siue *v.*

IN INDICIBUS:

p. 446 Psalmi *126, 1 *dele* cf.
p. 447 Micheas 6, *3. 4.... 18, 17 (*non* 7).
p. 452 Hieremias 9, 19 *dele stellulam ante* 10.
p. 465 Luc. 1, *32. 33 *dele* cf.
p. 489 flagellat etc.: *adde* cf. 139, 23.
p. 498 Nehellamiten 365, 11. 15 (*dele* 365, 15 *post* 363, 13).
p. 521 conculcare: *adde* cf. 54, 11.
p. 523 constructio ad sensum: adde cf. 133, 24. 134, 1 et p. 498 *s. u.* n̄ubes.
p. 527 dies *fem.*: *adde* 55, 5. 102, 10. 19. 317, 8. 433, 11.
p. 532 forsitan = fortasse: *adde* 78, 24.
p. 535 lege μαιμάσσει.
p. 539 igne: *adde* 361, 5.
p. 542 ininhabitabilis: *cf. August. c. Faust. XIII 8 p. 387, 5 Zycha* et habitabit inter iniquos in terra deserta, in terra salsa, quae non inhabitabitur (= in terra salsuginis et ininhabitabili).
p. 551 'numeri permutati'] adde: cf. W. A. Baehrens, Philol. Suppl. XII (1912) p. 483 sqq.
p. 552 operari: *adde* cf. 163, 18 (ago *Vulg.*).
p. 557 pro eo, quod: 38, 7 (*cf.* 37, 25 eo, quod). pro omnibus 408, 10 (= propter omnia 409, 8).
p. 558 proprius (= *pron. possess.*): 'redemtio animae uiri propriae diuitiae' (diuitiae suae *Vulg.*) 90, 8.
p. 565 sicuti: *adde* 30, 23.
p. 569 transire.. circumiui 54, 10 (*non* 6).

S. EVSEBII HIERONYMI

IN HIEREMIAM PROPHETAM

LIBRI SEX.

CONSPECTVS SIGLORVM.

L = Codex Lugudunensis 468 (397) eiusque olim pars, codex Parisinus nouv. acq. lat. 602 saec. VI—VII.

B = Codicis Aurelianensis 192 (169) fragmentum saec. VII (continet Prologum et libri I cap. 1 et 2 u. 14 usque ad uerba *fratribus suis*).

M = Codex Parisinus lat. 1820 saec. VIII.

A = Codex Valentianensis 59 (52) scriptus anno 806.

V = Codex Vercellensis CIX. 55 saec. X.

P = Codex Parisinus lat. 9528 saec. IX.

Ad explendas lacunas, quibus *L* in altera parte libri IV. et sub commentariorum finem laborat, et ad recuperandam lectionem codicis *L* in prima eius pagina hic illic euanidam adhibiti sunt hi codices cum *L* cognati:

O = Codex Oxoniensis Laud. Misc. 417 saec. IX—X.

T = Codex Turonensis 279 saec. IX—X.

R = Codex Remensis 76 (B. 81) saec. X.

Z = Codex Lugudunensis 448 (377 et 398) saec. IX.

D = Codex Coloniensis 50 saec. XI.

F = Codex Laurentianus S. Marci 607 saec. XI.

Pauca, quae desiderantur in *M*, suppeditant libri cum *M* cognati:

C = Codex Parisinus nouv. acq. lat. 1457 saec. X.

G = Codex Parisinus lat. 12153 saec. IX.

Denique in libri VI. parte, quae in *LOTRD* deest, praeter libros cum *L* cognatos *ZF* in auxilium uocatur:

S = Codex Sessorianus bybl. Victoris Eman. Rom. 1473, 44 saec. X—XI.

v = Lectio editionum priorum (imprimis Vallarsianae) uulgata, codicibus si non omnibus, at certe nostris non confirmata.

a.c.,p.c. = *ante correctionem, post correctionem* ipsius manus primae.

a.r.,p.r. = *ante rasuram, post rasuram.*

PROLOGUS.

p. 833—834 Post explanationes duodecim prophetarum, Isaiae, Dani- 1
helis et Hiezechiel ad extremum in Hieremiam manum mittimus
tibi, frater Eusebi, eiusdem commentariolos dedicantes, ut
euangelicum uirum Mattheo euangelistae copules, quem ante
annos plurimos strictis sensibus te hortante disserui. et quia
uolumen longissimum est et in plerisque manifesta historia
texitur, illud prudentiam tuam ammoneo, ne quaeras in hoc
latam explanationem, super his maxime, quae iam et in pro-
phetis aliis dicta sunt et per se patent intellegentiae. sicque
conabor notariorum manu scribere, ut nihil desit in sensibus,
cum multum desit in uerbis. stamina tibi atque subtegmina 2
et licia praeparabo, tu pulcherrimam uestem ipse conficito, ut
non solum nos audire, sed et alios docere possis. libellum
autem Baruch, qui uulgo editioni Septuaginta copulatur nec
habetur apud Hebraeos, et ψευδεπίγραφον epistulam Hieremiae
nequaquam censui disserendam, sed magis Hieremiae ordinem

5. 15 cf. Hieron. praef. in transl. Hierem.

1 commentū sc̄i hieronimi in ieremiam p̄pham (sc̄i *s. u.*) *m2 L* prologus ieronimi in iheremia *m2 A* heronimi commentum in hieremiā *V* inciṗ explanatio sc̄i hieronimi in hieremiam prophetam *P* (*litteris utuntur maiusculis VP; nulla inscriptio in BM*) 2 explanationem *V,Mp.c.* isaiae (i *pr. in ras.*) *A* esaie *VP* danihelis (*L*)*ORBA* danielis *P* danihel *V* daniel *M* 3 hiezechiel (*L*) hiezechihel *R* ezechiel *BOMV* ezechielis *AP* in *VP*, *om. L et cod. Ashburnh. 56*, *BMAa.c.* hieremia *M* manu *cod. Ashburnh. 56* 4 eusebii *A* eosdem (*sic*) *tr. ante* frater *V* commentarios *M* 5 mattheo *LBA* matheo *cet.* quem******nos plurimis (i *alt. ex* o) *P* 6 strictis] scribtus *B* ortante *P,Aa.c.* 7 im *V* storia *Ba.c. m2* hystoria *V* 12 subtemina *BM,A* (g *s. u. add., sed eras.*), *Pp.r.* suptemina *V* 13 ut] & *P* 16 habet *P* aput *B* hebreos *AP*, (he *in ras.;* br *s. u.*) falsae inscriptionis *add. V* ΨΕΥΔΟΕΠΙΓΡΑΦΟΝ *C, eras. M, magis corruptum in AVP*

librariorum errore confusum multaque, quae desunt, ex Hebraeis fontibus digerere ac conplere, ut nouum ex ueteri uerumque pro corrupto atque falsato prophetam teneas, paruipendens obtrectatorum rabiem, qui non solum uerba, sed syllabas quoque nostrorum uerborum calumniantur in eo se scire ali-
3 quid arbitrantes, si de alienis operibus detrahant. ut nuper
p.835—836 indoctus calumniator erupit, qui com|mentarios meos in epistulam Pauli ad Ephesios reprehendendos putat nec intellegit nimia stertens uaecordia leges commentariorum, in quibus multae diuersorum ponuntur opiniones uel tacitis uel expressis auctorum nominibus, ut lectoris arbitrium sit, quid potissimum eligere debeat, decernere, quamquam et in primo eiusdem operis libro praefatus sim me uel propria uel aliena dicturum et ipsos commentarios tam ueterum scriptorum esse quam
4 nostros. quod non uidens praecursor eius Grunnius olim nisus est carpere, cui duobus respondi libris. quae iste quasi sua profert, et alio iam calumniante purgata sunt, ut praeteream contra Iouinianum uolumina, in quibus dolet uirginitatem nuptiis et nuptias digamiae et digamiam polygamiae esse praelatam. nec recordatur stolidissimus et Scottorum pultibus praegrauatus nos in ipso dixisse opere: non damno digamos, immo nec trigamos et, si fieri potest, octogamos; plus aliquid inferam, etiam scortatorem recipio paenitentem; quidquid aequaliter licet,
5 aequali lance pensandum est. legat eiusdem operis

7 *calumniator*] scil. Pelagius 13 cf. in Eph. lib. 1 praef. fin. 15 *Grunnius*] scil. Rufinus, cf. in Hierem. IV praef. et Index 21 adu. Iouin. I 15 fin.

1 que *L,ABp.c., om. cet.* 2 ac *LV* ad *M* adq: (q: *s. u. m2*) *B* atque *P,* (*ex* ad) *A* complerem *V* 4 obtrectorum *LP* 6 de *eras. AP* 7 comentarios *P* 9 nimiã *P* ştergens *P* uecordia *V* uecordiã *P* 12 elegere *La.c.* 13 profatus *BMAa.c.* sum *Aa.c.* 15 praecussor *V* trunnius *P* 16 capere *P* libris] ubi *add. Martianaeus v* iste] quidem *add. P* 17 praeterea *P* 18 iouianũ *V* louinianum *P* 19 nuptis *La.c.* *alt.* nubtiis (a *s.* i *alt.*) *P* *alt.* et *om. v* poligamiae *VP* 20 et *om. BA* cottorum *Ba.c. m2* scortorum *Vp.c.* 21 operare *Pa.r.* 22 et—octogamos *om. L*

apologian, quam ante annos plurimos aduersum magistrum eius gaudens Roma suscepit, et tunc animaduertet alienis se uocibus blasphemare et in tantum esse imperitum, ut ne maledicta quidem habeat propria, sed inimicorum etiam olim sepultorum contra nos utatur rabie. sed iam propositum opus aggrediendum est.

LIBER PRIMUS.

1, 1—3 I. *Uerba Hieremiae, filii Helchiae, de sacerdotibus,*
p. 835 *qui fuerunt in Anathoth, in terra Beniamin. quod factum est uerbum domini ad eum in diebus Iosiae, filii Amon, regis Iuda, in tertio decimo anno regni eius. et factum est in diebus Ioiacim, filii Iosiae, regis Iuda, usque ad consummationem undecimi anni Sedeciae, filii Iosiae, regis Iuda, usque ad transmigrationem Hierusalem in mense quinto.* Ceteri prophetae, 2
ut Isaias, Osee, Iohel, fuerunt ante captiuitatem decem tribuum Israhel siue duarum tribuum Iudae et Beniamin; alii post
p. 836 captiuita|tem, ut Danihel, Aggeus et Zacharias; Hieremias uero et Hiezechiel inminente captiuitate uaticinium texuerunt, sed
alter eorum in terra Iuda, alter in Babylone. Hieremias cum 3
esset adhuc puer, prophetare coepit anno tertio decimo Iosiae, filii Amon, regis Iudae, prophetauitque in imperio eius annis

1 apollogian (ol *postea add. in mg.*) *A* apologiam *VP* aduersũ *L* -us *cet.* 2 animaduertet *V* animaaduertit *Ba.c.* animaduertit *L,P* (*addito* id), *MAa.c.* 3 blasphemari *Bp.c.* 6 est] explicit praefatio incipit tractatus *add. litteris maiusculis V* explicit *add. m2 P* (*sequitur duorum uersuum ras.*); *in cet. neque subscriptio neque inscriptio* 8 fili *BM* 9 anathod *P* 11 fili *B,Mp.r.,Pa.c.* ammon *P* (= *22*) 12 ioiacim (*alt.* i *p. c.*) *L* ioacim *B* ioachim *cet.* fili *M,La.c.* 13 consummationem *L* consummationem—usque ad *om. P* 14 sedechiae (*sic semper*) *AV* fili *B* 15 proprophetae *L* 16 esaias *V,APa.c.* oseae *A* ioel *M* tribum *Ba.c m2* 18 aggaeus *B* zacharias *B* uero] autem *v* 19 iezechiel (i *pr. s. u.*) *A* captiuitatem *L* 20 babylone *L* babilone *V* 22 fili *B,Pa.c.* iuda·e· *L*

decem et nouem et postea sub Ioiacim filio eius annis undecim et sub Sedecia, qui ultimus fuit regum Iuda, annis undecim usque ad quintum mensem, quando a Babyloniis capta est Hierusalem. Ioachaz uero et Iechoniae terni menses — quo-
p. 837 rum alter in Aegyptum, al|ter cum matre ductus est in Baby- 5
4 lonem — in supradictis annis conputantur. ac per hoc ab exordio prophetiae suae usque ad captiuitatem Hierusalem, in qua et ipse captus est, prophetauit annis quadraginta et uno praeter illud tempus, quando ductus est in Aegyptum. ibique prophetauit in Taphnis, ut hoc ipso uolumine continetur. pro 'uerbis 10 Hieremiae' Septuaginta posuerunt: uerbum dei quod factum est ad Hieremiam, hoc uidelicet sensu, quod 'uerba Hieremiae' uerbum sit domini. fuit autem de genere sacerdotum, qui habitabant contra septentrionem Hierusalem in tertio miliario
5 et uiculo Anathoth. simulque admirabilis clementia domini, 15 quod iam captiuitate uicina et Babylonio exercitu uallante Hierusalem nihilominus populum ad paenitentiam prouocat malens saluare conuersos quam perdere delinquentes. pro 'transmigratione', quod omnes alii uoce consona transtulerunt, LXX posuere 'captiuitatem'. post exordium autem uaticinationis 20 Hieremiae, tricesimo quinto prophetiae eius anno, Hiezechiel in Babylone his, qui cum eo capti fuerant, exorsus est prophetare.

5 cf. IV Reg. 23, 34. 24, 15. II Par. 36, 4. 10. Hier. 24, 1 10 cf. Hier. 43 (50), 8 11 *Hier. 1, 1 20 *Hier. 1, 3

1 *pr.* et *s. u.* *L* ioiacim *scripsi* (*cf. Index nominum*) ioacim *LB* ioachim *cet.* filios (ꝰ *s.* os) *B* 2 sedicia *L* sedeciam *M* sedechia. *P* 3 babylloniis *La.c.* 4 iechoniae *V* hiechoniae (h *alt. s. u.*) *LP* hieconiae *M*, (e *tert. s. u.*) *B*, (h *eras.*) *A*; *cf. Index nom.* 5 babyllonem *L* 6 ac *om. v* hac *P* ab] habet *P* exordium *Pp.c.* 8 prophetauit] autem *add. P* XLI *BV*, (ta uno *s. u.*) *A* 14 septemtr. *VP* 15 anathoh *L* anathot *P* ammirabilis *V* admirabiles *La.c.* 16 captiuitatem uicinam *La.r.* babilonio *P* uallente *P* 17 nihilo|minus *L* 21 tricensimo *BM,LAPa.r.* prophetiae eius *del. P* iczechiel (i *pr. s. u.*) *A* ezechiel *VP* 22 babyllone *La.r.* babilone *P*

1, 4. 5 II. *Et factum est uerbum domini ad me dicens: priusquam te formarem in utero, noui te; et antequam exires de uulua, sanctificaui te, ⟨prophetam gentibus dedi te⟩.* Non quo ante conceptionem, ut heresis suspicatur, fuerit Hieremias, sed quo praescierit eum futurum dominus, cui necdum facta iam facta sunt, secundum illud quod apostolus loquitur: qui uocauit ea quae non erant quasi ea quae essent. quod autem sanctificatur in utero, 2 iuxta illud apostoli debemus accipere: postquam autem placuit ei, qui me segregauit de utero matris meae et uocauit per gratiam suam, ut reuelaret filium suum in me, ut euangelizarem eum in gentibus. Iohannes quoque Baptista sanctificatur in utero et spiritum sanctum accipit et mouetur in uulua et per os matris loquitur. quod autem dixit: prophetam gentibus dedi te, illud uult 3 intellegi, quod in ipso postea propheta lecturi sumus, quod non solum Hierusalem, sed et multis in circuitu gentibus prophetarit. quidam hunc locum super saluatore intellegunt, qui proprie propheta gentium fuit et per apostolos uocauit omnes nationes. iste enim uere priusquam in utero uirginali formaretur et antequam exiret de uulua matris, sanctificatus in utero est
p. 838 et notus | patri, quippe qui semper in patre et in quo semper pater.

1, 6 III. *Et dixi: ah, ah, ah, domine deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sum.* LXX: *et dixi, o domine deus, nescio loqui, quia iuuenis sum.* Detestatur officium, quod pro aetate non potest sustinere, eadem uerecundia, qua

7 *Rom. 4, 17 9 *Gal. 1, 15—16 13 cf. Luc. 1, 41—42 15 *Hier. 1, 5 17 cf. Hier. 1, 10. 25 (32), 15 (1) 22 cf. Ioh. 10, 38. 14, 10—11 25 *Hier. 1, 6

3 proph. -te *add. v cum Vulg., om. codd.* (et *ante* proph. *et* in *ante* gentibus, *quamquam Vulgatae lectio est, omisi, cf. lin. 15 et Ind. loc.*) 4 quod *VP* haeresis *B* 5 quod *P,Ma.r.* praesciret *v* 10 placui *Bp.r.* 13 iohannis *LPa.c.* sanct. spir. *v* 14 accepit *MP,LBAa.c.* 15 proph.] in *add. v* 17 prophetaret *AVP* 18 saluatorem *AP,LBMa.r.* 19 propriae *AP,LBMa.r.* 24 a a a *V* 27 qua] quae *BMa.r.*

et Moses tenuis et gracilis uocis esse se dicit. sed ille quasi magnae robustaeque aetatis corripitur, huic pueritiae datur uenia, quae uerecundia et pudore decoratur.

1, 7. 8 IV. *Et dixit dominus ad me: noli dicere: puer sum, quoniam ad omnia, quae mittam te, ibis et uniuersa, quaecumque mandauero tibi, loqueris. ne timeas a facie eorum, quia tecum sum, ut eruam te, dicit dominus.* 'Ne aetatem', inquit, 'consideres — alio enim propheta loquente didicisti: cani hominis sapientia eius —, tuae sit tantum uoluntatis, ut pergas; me habebis comitem, quo cuncta
2 adiuuante conplebis: aperi os tuum, et implebo illud. nec consideres multitudinem eorum, ad quos et contra quos locuturus es, sed me qui tecum sum, ut eruam te, dicit dominus'. liberat autem dominus, non quo propheta persecutionibus et angustiis careat, quippe cum legamus eum multa perpessum, sed ut patiens omnia superet nec cedat angustiae.

1, 9 V. *Et misit dominus manum suam et tetigit os meum et dixit dominus ad me: ecce ego dedi uerba mea in ore tuo.* Notandum quod hic manus mittatur dei, quae tangat os prophetae, et dicatur ei: ecce dedi uerba mea in ore tuo, in Isaia autem scriptum sit: et missus est unus ad me de seraphim et in manu habebat carbonem, quem forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum et dixit: ecce tetigit iste labia tua et
2 auferet iniquitates et peccata tua mundabit. ibi enim, quia solidae et perfectae aetatis erat et ipse simpliciter

1 cf. Ex. 4, 10. 6, 12 9 *Sap. 4, 9 11 *Ps. 80, 11 13 Hier. 1, 8 20 Hier. 1, 9 21 *Esai. 6, 6—7

1 *pr.* et *om. BMA* moyses *AVP* 2 pueritia *La.c.* 6 quaequumque *L* 7 quia] ego *add. v, post* tecum *add. Vulg.* 9 dedicisti *La.c.* didicistis *Aa.r.* salomonis dictum *add. P* hominis] sunt *add. v* 12 loquuturus *BM* 14 persequutionibus *BM* 15 careat *ante* et *tr. v* quum *L* 18 meus *Ba.c.* ego *om. v cum Vulg.* 21 esaia *VP,Aa.c.* 22 ad me unus *v* seraphin *BMP,La.c.* 24 dixit] ecce tetigit os meum et dixit *add., sed exp. M* 25 iniquitates] tuas *add. Pv,Ap.c.m2* peccatum tuum *P* mundabid (b *ex* u) *B*

confitetur, quod inmunda labia habeat et habitet in medio populi inmunda labia habentis, mittitur unus de seraphim, qui non manu, sed forcipe et carbone tangat os eius et iniquitates auferat et mundet peccata. hic autem ipsius dei manus mittitur, per quam cuncta operatus est, et quae in alio loco bracchium dicitur, non ut peccata auferat, quae per pueritiam multa non fecerat, sed ut loquendi gratiam tribuat. porro Hiezechiel librum deuorat et intus et foris scriptum, tam sacramenta diuina quam simplicem historiam continentem. Hieremiae os
p. 839 tan|gitur et domini uerba tribuuntur, ut confidentiam accipiat praedicandi. pulchreque iuxta litteram manus mittitur, ut humanorum artuum uidens similitudinem tactum manus non reformidet. 3

1, 10 VI. *Ecce ego constitui te hodie super gentes et super regna, ut euellas et destruas et disperdas et dissipes et aedifices et plantes.* Hoc, quod nos de Hebraico addidimus 'dissipes' siue 'deponas', in LXX non habetur. et considerandum quod quattuor tristibus duo laeta succedant. neque enim poterant aedificari bona, nisi destructa essent mala, nec plantari optima, nisi eradicarentur pessima. omnis enim plantatio, quam non plantauit caelestis pater, eradicabitur, et aedificatio, quae super petram non habet fundamentum, sed in harena exstructa est, sermone dei suffoditur atque destruitur. illam autem, quam consumet Iesus 2

1 cf. Esai. 6, 5 5 cf. Hier. 27 (34), 5 (4). 32 (39), 17 7 cf. Ezech. 2, 8. 10 17 *Hier. 1, 10 20 *Matth. 15, 13 22 cf. Matth. 7, 25—26 etc. 24 cf. II Thess. 2, 8

2 inmunda] polluta *v* habentes *La.c.* seraphin *BAP,LMa.c.* 3 *pr.* et *om. P* eius *om. V* 4 huic *Mp.c.* 6 bracchium *B* braccium *La.c.* brachium *cet.* ut *eras. B*, ut (*s. u.*) ei *A* 7 multam *Pa.r.* hiezechiel *BMP* hiezecihel *L* iezechiel *V*, (i *pr. postea add.*) *A* 11 & pulchre (& *s. u.*) *M* manu *Ma.c.* 12 artum *La.c.* 13 formidet *V* 14 ego *abest a Vulg.* constitue *Ma.c.* 16 hebraèico *M*, (b *s. u.*) *L* hebreico *B* 17 habeñtur *L* 18 quot *Aa.c.* 19 aedificari poterant *v* distructa *P* 20 eradicantur *Pa.c.* 22 super] supra *v* petram] terram *V* 23 arena *P* exstructa *P,Lp.c.* extr. *cet.* sermo *Pa.c.m2* 24 adque *B* (*semper*) illa *V* consummet *V* Iesus] dñs *BA*

spiritu oris sui et destruet aduentu praesentiae suae, omnem scilicet sacrilegam peruersamque doctrinam, disperdet in per-
3 petuum. porro ea quae eleuantur contra scientiam dei et in sua confidunt sapientia, quae apud deum stultitia est, dissipabit atque deponet, ut aedificentur pro his humilia, et in locum superiorum, quae destructa sunt et euulsa, exstruantur atque plantentur, quae ecclesiasticae conueniunt ueritati, et impleatur illud quod dicit apostolus: dei aedificatio, dei
4 agricultura estis. multi hunc locum super persona Christi intellegunt. 'Hieremias' enim interpretatur 'excelsus domini', qui destruxit regna diaboli, quae sibi in excelso montis ostenderat, aduersarias perdidit potestates delens chirographum errorum in cruce. de quibus et in psalmo post historiae ueritatem τροπικῶς loquitur: quare fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania? adstiterunt reges
5 terrae et principes conuenerunt in unum. pro his euulsis, destructis, perditis et in inferiora detractis aedificatur atque plantatur ecclesia dei. super Hieremiae autem persona nulla dubitatio est; legimus enim in consequentibus, quod in manu accipiat calicem meri plenum et propinare iubeatur cunctis in circuitu nationibus.

1,11.12 VII. *Et factum est uerbum domini ad me dicens: quid tu uides, Hieremia? et dixi: uirgam uigilantem*
p. 840 *ego uideo. et dixit do|minus ad me: bene uidisti, quia*

3 cf. II Cor. 10, 5 4 cf. I Cor. 3, 19 8 *I Cor. 3, 9 11 cf. Matth. 4, 8 12 cf. Col. 2, 14 14 Ps. 2, 1—2 19 cf. Hier. 25 (32), 15 (1)

1 destruit *La.c.* 3 eā *M* eleua.tur *M* 4 confidit *Mp.c.* dissipauit *LPa.c.* 6 loco *Ap.c.* extruantur *BMV* exhibeantur (h *s. u.*; e *ex* u) *A* 7 quae *et* conueniunt *s. u. m2 P* 8 impletur *P* 9 agrecultura *La.c.* supra (*corr. Cm2*) personam (*corr. L*) *codd.*, *sed cf. lin. 18 et p. 7, 18* 11 excelso *post* ostenderat *tr. v* 12 perdiderit *v* chyrographum *La.c.* cir. *P* cyr. *AV* 13 crucem *V,LBa.c.* istoriae (i *pr. s. u.*) *P* hystoriae *V* 14 *uox Graeca paulum deprauata in MA, VP* (tropice *s. u.*) 15 adstitirunt *L* astiterunt *V* 17 destructis] et *add. v* 18 adque *BM* (*saepius*) personā *M* 19 legemus *La.c.* in *s. u. L* 20 acipiat *P* calice *Ma.c.m2* 23 hieremias *M*

uigilabo ego super uerbo meo, ut faciam illud. Pro 'uirga uigilante' LXX 'baculum nuceum' transtulerunt. laborandum igitur nobis est, ut breuiter Hebraeam ἐτυμολογίαν Latinus lector intellegat. 'saced' 'nux' dicitur, 'uigilia' autem uel 'uigil' siue 'uigilare' appellatur 'soced'. unde et in posterioribus pardus uigilans hoc nomine ponitur. ab eo igitur quod dicitur 'nux', propter uerbi similitudinem ad 'uigilis' intellegentiam nomen adlusit. quod quidem et in Danihel iuxta Theodotionem scriptum est, ut ab arboribus schinu et prinu, ilice uidelicet et lentisco, scissio atque serratio adulteris presbyteris decernatur. alioquin et in principio Geneseos a 'uiro', qui dicitur 'is', appellatur mulier 'issa', quasi quaedam uirago, eo quod de uiro sumta sit. pro 'baculo nuceo' 'uirgam uigilantem' Aquila et Symmachus, Theodotio uero 'amygdalinam' transtulerunt. uigilat autem uirga cuncta populi peccata considerans, ut percutiat et corripiat delinquentes. unde et apostolus scribit peccantibus: quid uultis? in uirga ueniam ad uos, an in caritate et spiritu mansuetudinis? ista est uirga uel baculus, de qua et Dauid loquitur: uirga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt. pulchreque posuit 'consolata sunt'; ad hoc enim

2 *Hier. 1, 11 6 cf. Hier. 5, 6 9 cf. *Dan. 13, 54. 58. 61 13 *Gen. 2, 23 14 *Hier. 1, 11 17 I Cor. 4, 21 20 Ps. 22, 4

1 uerb* meo* (o *ex* u *uel* a) *M* uerba mea *VP,Ba.c.* uerbum meum *v* illa *P* 3 nobis est igitur *P* hebream *BAV* ETOEmOLOGIan *LB,Ma.c.* ethimoLoGiam (*ex* etoemoLoGian) *A* HΘXIƆ-ϹOΛΓIa *V* aethimologiam *P* etymologiam *v* 4 intelligat *La.c.* saced (a *s. u.*) *L* seced *M*, (e *pr. ex* o) *BA* soced *V* roced *P* 5 seced *BMAp.c.* roced *P* et *om. V* 7 nux] uox *A* 9 theud. *B,Ma.c.* ab *om. V*, (pro *s. u. add. m2*) *P* scinu *B,La.c.* scinum *P* scino (o *ex* u) *A* cinu *V* scinu & *exp. M* σχίνου et πρίνου *v* πρίνου et σχίνου *Migne* 10 separatio *Pp.c.m2* 11 presbiteris *MA* pbris *V* prespiteris *P* alioqui *Lp.c.* 12 quid dicitur *P* his *BV*, (h *exp.*) *LMA, om. P* mulier appellâtur *v* hissa *BV*, (h *exp.*) *cet.* 13 sumta (*sic semper fere Lp.c.*) *scripsi* sumpta *codd.* uaculo *B* (*semper*) 14 simmachus *VP* 15 amigdalinam *MV* amigdalina *P* cuncti *La.c.* peccata populi *P* 18 uirgaṁ *L* caritatem̀ *L* 19 et *om. v*

4 dominus corripit, ut emendet. et quomodo nux siue amygdalum amarissimam habet corticem et testa durissima cingitur, ut detractis austerioribus et duris fructus dulcissimus repperiatur, sic omnis correptio et labor continentiae amara quidem uidetur ad praesens, sed fructus parit dulcissimos. unde et uetus illa sententia est: litterarum radices amarae, fructus dulces. quidam uirgam uigilantem atque nuceam intellegunt dominum, de quo dicit Isaias: exiet uirga de radice Iessae. unde et uirga Aaron, quae putabatur emortua, in resurrectione domini floruisse narratur.

1,13.14 VIII. *Et factum est uerbum domini secundo ad me dicens: quid tu uides? et dixi: ollam succensam ego uideo et faciem eius a facie aquilonis. et dixit dominus ad me: ab aquilone aperientur* — siue *exardescent* — *mala super omnes habitatores terrae.* Quibus-
2 dam gradibus peccantibus tormenta tribuuntur, ut paulatim
p. 841 ueniant ad salu|tem: qui noluerint percutiente uirga emendari, mittuntur in ollam aeream atque succensam, de qua plenius scribit Hiezechiel, quae a facie aquilonis accenditur, Babylonium regem significans et urbem Hierusalem. pulchreque infertur: ab aquilone exardescent mala super omnes habitatores terrae — uel terrae Iudaeae uel certe uniuersae terrae —, de quibus et in Apocalypsi scriptum est: uae super omnes

1 cf. Iud. 8, 27 6 cf. Cic. frg. inc. J 18 (IV 3 p. 408 Müller). Diom. gramm. I 310, 2 (Otto, Sprichwörter p. 195) 8 *Esai. 11, 1 9 cf. Num. 17, 8 19 cf. Ezech. 24, 3—5 21 *Hier. 1, 14 23 *Apoc. 8, 13

1 dš *P* amagd. *La.c.* amigd. *VP* 3 fructibus *P* reperiatur *Ap.r.* 5 (= 6) fructos *Pa.c.* 6 amare *B,La.c.* dulcis *V* 8 esaias *VP,Aa.c.* uirga] uera *add. M* iessae *B,Lp.c.* iesse *cet.* 9 ahar*on *L* 13 *alt.* faciem *Ma.r.* 14 pandetur—malum *Vulg.* exardiscent *Ma.c.* (*hic et lin. 21*) 16 peccantibus *om. P* distribuuntur (dis *add. m2*; ł distiguntur *s. u. m2*) *P* 17 qui] ut qui *V* 18 mittitur *La.c.* mittantur *V* aeneam *v* quo *Pa.c.* 19 hiezechiel *V*, (i *pr. s. u.*) *L* ezecihel *B* iezechiel (i *pr. postea add.*) *A* ezechiel *MP* babilonium *V* 22 iudaeae *L* iudae *cet.* 23 et *om. v* ap*ocalypsi (y *ex* i) *L* apocalipsi *V* apocalipsi* *P*

habitatores terrae. sancti enim non sunt habitatores terrae, 3
sed aduenae atque peregrini, quorum unus dicit: aduena ego sum super terram et peregrinus sicut omnes patres mei, et alius: parui sunt et pessimi dies mei, quibus ego peregrinor in terra. unde et Petrus catholicam epistulam scribit aduenis atque peregrinis Ponti, Galatiae et Cappadociae. et iuxta mysticos intellectus Salomon loquitur: aquilo durus uentus, nomine autem dexter uocatur, ab his uidelicet, qui eius obriguere frigore et calorem fidei perdiderunt.

1,15.16 IX. *Quia ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorum aquilonis, ait dominus, et uenient et ponet unusquisque solium suum in introitu portarum Hierusalem et super omnes muros eius in circuitu et super uniuersas urbes Iudae. et loquar iudicia mea cum eis super omni malitia eorum, qui dereliquerunt me et libauerunt dis alienis et adorauerunt opus manuum suarum.* Nulli dubium multas gentes et singularum 2
gentium reges Babylonio regi fuisse subiectas; qui obsessa Hierusalem posuerunt in circuitu, et maxime in exitibus portarum, thronum suum atque tentoria, ne quis eorum qui clausi erant posset erumpere, et non solum Hierusalem, sed omnes urbes Iudaeae simili obsidione uallatas. 'cumque', ait, 'capta fuerit ciuitas, tunc loquar ad eos recta mea fuisse iudicia et recepisse singulos quod merebantur, non pro ceteris uitiis, qui-

2 *Ps. 38, 13 4 *Gen. 47, 9 6 cf. I Petr. 1, 1 8 *Prou. 27, 16

1 sancti—terrae *om. V* 7 *pr.* et] atque *P* cappadotiae *MA* mysticos *A*, (o *ex* u) *BM* misticos *VP,La.c.* salamon *LA* 9 qui eius *s. u. L* obrigure *Ba.c.m2* 11 ego *om. v* conuocabo (o *tert. s. u.*) *L* 12 ueniunt *La.c.* ponet *A* ponent *MVP,LBa.c.,v cum Vulg.* 15 Iuda *Vulg.* 16 omnem malitiam *Vulg.* 17 dis *B,Lp.r.* diis *cet.* 18 manum *B,LMa.c.* 19 babyllonio *La.r.* subiectos *Ap.c.,v, sed cf. Index s. u.* '*congruentia nominum*' quo *P* 22 possit *P* sed] et *add. v* urbes hierusalem *L* 23 iudaeae *L* iudae *cet.* quumque *L* 24 mea *post* iudicia *tr. v* recipisse *P* 25 quae *v*

bus subiacet humana condicio, sed maxime pro idololatria, per quam deserentes me adorauerunt opera manuum suarum'.
3 quidam hunc locum in bonam partem accipiunt, quod uidelicet hi, qui in olla aenea excocti fuerint per cruciatus atque purgati, postea principes sint Hierusalem et, postquam misertus fuerit eorum dominus, tunc exprobret eis, quia se deserto simulacra uenerati sunt. sed haec uiolenta et praua interpretatio est; ne calumniam faciat tractator indoctus.

1, 17 a X. *Tu ergo accinge lumbos tuos et surge et loquere*
p. 842 *ad eos omnia, quae ego praecipio tibi.* | Et Iob praecipitur, ut accingat lumbos suos, et apostolis, ut accinctis lumbis, quos Helias et Iohannes Baptista zonis mortificauere pelliciis, lucernas teneant in manibus suis, praedicationis uidelicet euan-
2 gelicae. quicumque igitur locuturus est sermones dei, debet accingere lumbos suos sciens, quod diaboli omnis uirtus in lumbis sit et iustus dicat in psalmis: lumbi mei impleti sunt inlusionibus. cumque accinxerit lumbos, audiat illud quod scriptum est: surge, qui dormis, et eleuare, et inluminabit te Christus, ut semper uigilans et de somno consurgens loquatur, quae sibi praeceperit deus.

1, 17 b XI. *Ne timeas a facie eorum; nec enim timere te faciam uultum eorum,* siue ut Septuaginta et ceteri habent interpretes: *ne forte timere te faciam.* Et est sensus iuxta translationem nostram: 'noli timere a facie eorum; me enim

10 cf. Hiob 38, 3. 40, 2 11 cf. Luc. 12, 35 12 cf. IV Reg. 1, 8. Matth. 3, 4 16 Ps. 37, 8 18 *Eph. 5, 14 23 *Hier. 1, 17

1 conditio *M,Aa.c.* idolatria *codd.* (*corr. L*) 2 quam] (ꝙ e *s.* a) *A* qua *P,Ba.c.*, (a *ex* e) *V* odorauerunt *La.c.* 4 cruciatos *P* adque *exp. M* ante *Martianaeus v* 6 fuerit eorum *L* eor. fuer. *cet. v* exprobet *MP,La.c.* se (*s. u.*) *AP* deserto] dō *add. A* 8 nec *Ap c.* doctus *M* 9 ergo] uero *P* 10 iob] il*li *add. A* 12 iohannis *P,La.c.* mortificauerunt *P* 13 euuangelicae *Mp.c.* 14 loquuturus *BM* sermones locuturus est *v* 17 quumque *L* 18 *pr.* et *om. L* in(l)luminauit *BAa.c.* 20 praeciperit *La.c.* 21 formides *Vulg.*

adiutore eos timere non poteris'; iuxta Septuaginta: 'noli timere a facie eorum, habeto meae confidentiam iussionis; si enim non optuleris quod habes, ut timere desinas, derelinquam te et tradam timori et quodammodo uidebor timere te facere, dum relinquo formidini'. hoc autem significat, quod semper amara sit ueritas nec timenda hominum multitudo, qui increpiti correptionem non sustinent, sed insidias tendunt ei a quo corripiuntur. quodque iuxta Septuaginta sequitur: quia tecum sum, ut liberem te, dicit dominus, in Hebraico non habetur. et est sensus: 'eruam te, non in eo ut tibi nullus insidietur, sed in eo ut patiens insidias non delinquas'.

1,18.19 XII. *Ego quippe dedi te hodie* — siue *ecce posui te in hac die — in ciuitatem munitam, in columnam ferream et in murum aeneum super omnem terram: regibus Iudae, principibus eius et sacerdotibus et populo terrae. et bellabunt aduersum te et non praeualebunt, quia tecum ego sum, ait dominus, ut liberem te.* Describit sermo diuinus, cur propheta timere non debeat. ego, inquit, posui siue dedi te hodie — hoc est in praesenti uita, donec uocatur hodie — quasi ciuitatem firmissimam, non ut unam domum nec turrem aut aliqua moenia, sed omnem ciuitatem, quae sita super montem latere non potest, de qua scriptum est: gloriosa dicta sunt de te, ciuitas dei, et: ego ciuitas firma, ciuitas quae oppugnatur. et

6 cf. Ter. Andr. 68 (Otto, Sprichwörter p. 368). Gal. 4, 16 8 *Hier. 1, 17 18 *Hier. 1, 18 21 cf. Matth. 5, 14 23 Ps. 86, 3 24 *Esai. 27, 3

1 noli timere] nolite *LBMa.c.m2* (noli metuere *Bp.c.m2*) 4 quodadmodo *Pa.c.* 5 formini *La.c.m2* 6 amara] amanda *BAp.c. v* timendo *P*. multitudini *Mp.c.m2* multitudinem *P* increpati *MVP,BAp.c.* 10 sensum *Ma.c.* 13 ciuitate *La.c.m2* munitam] et *add. v cum Vulg.* 14 aereum *Vulg.* omnem *om. P* 15 iuda *v cum Vulg.* sacerdotibus] eius *add. m2 P* et] omni *add. s. u. m2 A* 17 ego tecum *Vulg.* 18 quur *LBM (passim)* 20 (= 22) giuitatem *La.c.* no *La.c.* 21 turrim *MAPp.c.,v* 24 *pr.* et *om. P* ego] ergo *P* quae] non *add. s. u. AP* expugnatur *Ap.c.m2*

in columnam, inquit, ferream, de qua scribit apostolus:
p. 843 columna et firmamentum ueritalis. unde Petrus et Iohannes, qui putabantur columnae ecclesiae, dextras dederunt Paulo et Barnabae communionis. nec hoc sufficit, sed in murum, ait, aeneum, qui nulla uiolatur robigine nec caesus
4 imbribus deperit, sed uetustate fit fortior. eris autem talis contra reges et principes et populum, non cuiuslibet loci, sed terrae, qui terrena sapiunt et caelestia non nouerunt, qui habent imaginem choici et non caelestis, hi, inquit, bellabunt aduersum te et non praeualebunt. cur, quaeso? quae est tanta fortitudinis causa, ut nec reges nec principes nec sacerdotes nec populi aduersum unum praeualeant? sequitur:
5 quia tecum ego sum, ait dominus, ut liberem te. si quando reges Iuda, qui interpretatur 'confessio', et principes eius et sacerdotes et populi, episcopi uidelicet et presbyteri et diaconi, et uulgus uile atque ignobile contra sanctum uirum consurgere uoluerint, habeat fidei firmitatem et timere desistat, quia domino auxiliante superabit.

2, 1. 2a XIII. *Et factum est uerbum domini ad me dicens: uade et clama in auribus Hierusalem dicens.* Hoc in LXX non habetur, sed sub asteriscis de Theodotionis editione additum est, qui uerbum Hebraicum 'carath', pro quo nos diximus 'clama' siue 'praedica', interpretatus est 'lege'. et lectionem enim et clamorem et praedicationem pro sui ambiguitate significat. aures autem Hierusalem pro auribus habitatorum eius debemus accipere.

1 Hier. 1, 18 2 I Tim. 3, 15 3 cf. Gal. 2, 9 4 Hier. 1, 18 8 cf. Phil. 3, 19 9 cf. I Cor. 15, 49 Hier. 1, 19 13 Hier. 1, 19 22 *Hier. 2, 2

1 in *s. u. L, om. cet.* ferream inquid *P* 2 columnam *L* 3 iohannis *La.c.* 4 barnebae *M* in *s. u. L* 5 rubigine *BMAVPv* 6 inbribus *B* uetuste *P* erit *P* tales *La.c.* 8 terrae] iis *add. v* 9 choici] ł terreni *s. u. A* c*oyci (h *eras.*) *P* χοικοῦ *v* hi *L* ipsi *cet.* 11 tantae *Pv* 12 aduersum *L* -us *cet.* praeualent *V* 13 ego *om. V* ait dominus *om. P* 15 *tert.* et *om. L* praesbyteri *B* praesbiteri *M* 17 habeant *Ma.r.* 18 superauit *BMa.c.* 21 theud. *BM* 22 caraht *L* 24 ambiguitatem *L* 26 ei *V*

2, 2b XIV. *Haec dicit dominus: recordatus sum tui miserans adulescentiam tuam et caritatem desponsionis tuae, quando secuta me es in deserto, in terra, quae non seminatur.* LXX: *haec dicit dominus: recordatus sum misericordiae adulescentiae tuae et dilectionis perfectionis tuae.* Plenius hoc in Hiezechiele dicitur, quando sibi Hierusalem in matrimonio dominus copulat et sub persona uxoris suis iungit amplexibus siue, ut ardentiorem monstret affectum, puellam eam et adulescentulam et desponsatam uocat; quo enim necdum potiti sumus, magis, ut potiamur, adpetimus. 'quando', inquit, 'secuta me es in solitudine et instar sponsa- 2
liorum et dotis legis tibi ornamenta et uerborum distribui monilia'. totumque hoc non ad meritum eius refert, sed ad suam misericordiam, per quam et caritas consecuta est. hoc
p. 844 quoque, quod posuimus: in | deserto, in terra, quae non seminatur, in LXX non habetur.

2, 3 XV. *Sanctus Israhel domino, primitiae frugum eius; omnes, qui deuorant eum, delinquent; mala uenient super eos, dicit dominus.* Quando Israhel dicit primitias frugum domini, ostendit populum de gentibus congregatum esse post primitias iuxta illud, quod in alio loco scriptum est: memor esto congregationis tuae, quam possedisti ab initio. primitiae autem debentur sacerdotibus et non hostibus. quod sequitur: omnes, qui deuorant 2

6 cf. Ezech. 16, 8—13 12 cf. Ezech. 16, 11 15 *Hier. 2, 2 22 Ps. 73, 2 23 cf. Num. 5, 9 etc. 24 Hier. 2, 3

2 (= *lin. 5 et 9 etc.*) adulescentiam (e *pr. ex* i) *L*, (t *ex* c) *M* adolesc. *V*, (o *ex* u) *BA* adolisc. *P* desponsionis (e *ex* i) *L* desponsationis (disp. *P*) *cet.*, *v cum Vulg.* 3 sequuta *M*,*Ba.c.* es me *Vulg.* 6 profectionis *V* hiezechiel *B*,*La.c.* iezechiel *AV* ezechiel *Mv* ezeciele *ex* ezeciel *P* 7 matrimoniṽ *Bp.c.m2* 8 sui *La.c.* 9 disponsatam *La.c.* 11 sequuta *B* (*passim*) es me *v* et *eras. A* ad (*in ras.*) *V* sponsa aliorum *Pa.r.* 12 dotis legis] dotaliciorum (aliciorum *in ras.*) *P* 13 munilia *V*,*BMp.c.* 14 caritatem *v* 18 (= 24) omnis *La.c.* delinquunt *MAp.c.*, *Vulg.* 20 frugum—primitias (*lin. 21*) *in mg. add. P* populum] pp̃ *et s. u.* ea *P* congregandum *Mp.c.m2* congregaturum *Ap.c.* 22 possidisti *La.c.* 23 autem] semper *add. v* 24 quodq; *Ap.c.*

eum, delinquent; mala uenient super eos, dicit dominus, hunc habet sensum: quomodo, qui primitias deuorant nequaquam de genere sacerdotali, sceleris rei sunt, sic, qui contaminant Israhel, malis subicientur iuxta illud, quod in uicesimo sexto psalmo sanctus loquitur: dum adpropinquant super me nocentes, ut edant carnes meas, qui tribulant me, et inimici mei ipsi infirmati sunt et ceciderunt. neque enim ex eo, quod dei exsequuntur sententiam, inmunes erunt a supplicio, malaque uenient super eos; oportet enim uenire scandala, uerum uae ei, per quem ueniunt scandala!

2, 4. 5 XVI. *Audite uerbum domini, domus Iacob et omnes cognationes domus Israhel. haec dicit dominus: quid inuenerunt patres uestri in me iniquitatis, quia elongauerunt a me et ambulauerunt post uanitatem et uani facti sunt?* Hunc sensum et alius propheta testatur: populus meus, quid feci tibi et quid molestus fui tibi? responde mihi; quia eduxi te de terra Aegypti
2 et de domo seruientium liberaui te. utrumque autem nomen — et Israhel — ponitur, non secundum duas et decem tribus, sed iuxta omnem populum, cum et ipse Iacob postea appellatus sit Israhel. offensam autem ducit a patribus, non quo peccata patrum filiis inputentur, sed quo et filii habentes patrum similitudinem et suo et parentum scelere puniantur. saepe legimus, quod propter sanctos patres filiorum

5 *Ps. 26, 2 10 *Matth. 18, 7 17 Mich. 6, *3. 4 21 cf. Gen. 32, 28 23 cf. Ex. 20, 5 etc.

1 delinquunt *Ap.c.* ueniunt *La.c.* 2 habet (t *in ras.*) *L* habent *P*, (n *exp.*) *cet.* 3 sacerdotaliş *V* 4 subitiantur (e *s.* a) *P* 5 uiceńsimo *LBM* uige•simo (g *ex* c; n *eras.*) *A* XXVI *V* spsalmo *P* sanctus] Dauid *add. Erasmus v* (dauid sčs *S*) 6 me *om. V* carnis *La.c.* meas (*ex* suas) *V* 7 et *L*, (*exp.*) *B*, *om. cet.*, *v cum Vulg.* 8 exsecuntur *V* exequuntur *A* exsequitur *Pa.c.* 9 inmunis *La.c.* ueniunt *codd.* (*corr. LAP*), *v* 10 opportet *M* 11 uenerunt *M* 14 qui *BP,LMAa.c.* quid (o *s.* i) *V* 17 populе *Bp.c.m2* 18 te *om. V* 20 nomen] & iacob *add. s. u. m3 A* Iacob *add. Erasmus v* *pr.* & *exp. M* Israhel] & iacob *add. s. u. m2 P* 22 dicit *V*

misereatur deus. dereliquerunt autem patres populi peccatoris 3
deum — et non breuiter, sed longo tempore — et pro deo secuti
sunt uanitatem, idola uidelicet, quae nihil prosunt cultoribus
suis, et ipsis similes facti sunt secundum illud, quod scriptum
est: similes illis fiant, qui faciunt ea, et omnes, qui
confidunt in eis.

2 6 XVII. *Et non dixerunt: ubi est dominus, qui ascendere nos fecit de terra Aegypti, qui transduxit nos per desertum, per terram inhabitabilem et inuiam,*
p. 845 *per terram sitis et | imaginem mortis, per terram, in qua non ambulauit uir neque habitauit homo?* Pro 'homine' LXX 'filium hominis' interpretati sunt et pro 'imagine mortis' de Theodotione additum est 'umbra mortis'. quod cum 2
iuxta historiam manifestum sit, illud considerandum secundum ἀναγωγήν, quod, quamdiu in isto saeculo sumus et de Aegypto educimur, paulatim ascendimus et primum deserta transimus et terram inhabitabilem, quam sanctus inhabitare non debet, et inuiam, ut difficultatem monstret itineris; per terram sitis, ubi semper maiora cupimus nec praesentibus contenti sumus, et imaginem siue umbram mortis — semper enim in periculo consistimus et ubique diabolus tendit laqueos suos —, per terram, in qua non ambulauit uir, qui perfectae in Christo aetatis est — omnes enim resurgemus in uirum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi —; neque umquam in ea habitat, qui homo dei est siue

5 Ps. 113 (115), 16 (8) 12 *Hier. 2, 6 13 *Hier. 2, 6 18. 20. 22 Hier. 2, 6 23 Eph. 4, 13

1 derelinquerunt *V* peccatores *Lp.c.,Ba.c.* 4 ipsi *codd.* (*corr. LA*) 5 similis *La.c.* omnis *La.c.* 11 habitabit *v* 12 homine. *P* imaginem *V* 13 quum *L* 14 hystoriam *V* istoriam *P* considerandum] est *add. v* 15 aNaTWΓHN *L, magis corruptum in cet.* anagogen (*s. u. BVP*) *v* quandiu *L* isto (i *s. u. m2*) *B* 16 educimus *Va.c.* 18 iteneris *La.c.* 19 cont..enti *L* 20 umbra *P,La.c.* 21 tendet *P,LMa.c.* 23 perfecte *V,La.c.* aetatis in Christo *v* resurgimus *P,LMAa.c.* 24 mensura *La.c.,Mp.r.* 25 siue] uel *v*

3 filius hominis, sed semper ad maiora festinat. ex quo perspicuum est non esse in uia perfectionem, sed in fine uiae et in mansione, quae sanctis in caelestibus praeparatur et quibus dicitur: qui statis in domo domini, in atriis domus dei nostri. frustra igitur noua ex ueteri heresis suspicatur hic perfectam esse uictoriam, ubi pugna est atque certamen et incertus exitus futurorum.

2, 7 XVIII. *Et induxi uos in terram Carmeli, ut comederetis fructum eius et bona illius, et ingressi contaminastis terram meam et hereditatem meam posuistis in abominationem.* 'Pro labore durissimi itineris dedi uobis omnium rerum abundantiam'; hoc quippe significat 'Carmelus', qui Hebraice appellatur 'Chermel' et in lingua nostra sonat
2 'cognitionem circumcisionis'. quomodo autem ille populus terram sanctam et omnium rerum fertilem idololatria polluit atque uiolauit, sic nos uerae circumcisionis accipientes scientiam comedimus fructum eius et, si neglegentia subrepserit, contaminamus terram dei et hereditatem illius abominabilem facimus.

2, 8 XIX. *Sacerdotes non dixerunt: ubi est dominus? et tenentes legem nescierunt me, et pastores praeuaricati sunt in me, et prophetae prophetauerunt in*
p. 846 *Bahal et idola se|cuti sunt.* Post tanta beneficia uerterunt in contemtum priuilegia dignitatis, ut sacerdotes dominum non quaererent, ut doctores legis ignorarent eum, qui alios docere debebant, et pastores per neglegentiam praeuaricatores fierent et prophetae, qui in populis disputant, non deo loquantur,

4 Ps. 133, 1

2 perfectionem in uia *v* uitae *P* 3 praeparentur *Pa.c.* 5 & uetus *s.* ex ueteri *m2 P* haeresis *B* suspicatur *ex* suscipiat *m2 M* 8 induxit *Va.r.* comederitis *LBa.c.* cōmederetis *V* 9 optima *Vulg.* 11 in *om. M* *abominationem *L* abhom. *AP* 12 omnē *V* habundantiam *MP* 15 fertilitatem *V* idolatria *MAV,La.c.* idolatrię (a *s.* ę *m2*) *P* 16 uere *BMVP,La.c.m2* 17 comedemus *MAP,LBa.c.* fructus *v* negligentia *Ap.c.* neglegentiam *Pa.r.* 18 illius *ex* dī *V* abhominabilem *P,Ap.c.* 21 legem] meam *add. v* nesciunt *V* 23 secuta *Va.c.* uenerunt *M* 24 contemptum *codd.* (p *exp. L*) 25 quererent *B* 27 loquantur dō *P*

sed idolo, et sua figmenta uenerentur. his autem uerbis utendum est aduersum nostri ordinis magistros, qui deuorant populum dei uelut cibum panis et per mala opera non inuocant dominum.

2,9 XX. *Propterea adhuc iudicio contendam uobiscum, ait dominus, et cum filiis uestris disceptabo.* Ne uideatur percutere per potentiam, quasi cum paribus ratione contendit iuxta illud, quod Dauid canit et usurpat apostolus: ut iustificeris in sermonibus tuis et uincas, cum iudicaris. quodque posuit 'adhuc', saepe se fecisse testatur, et quod intulit 'cum filiis uestris', similem ostendit etiam in filiis malorum pertinaciam. occulte autem significat, quod antiquam in deum negationem etiam filii eorum in aduentu domini sint secuti.

2,10.11 XXI. *Transite ad insulas Chettim et uidete et in Cedar mittite et considerate uehementer et uidete, si factum est huiuscemodi: si mutauit gens deos* — siue *deos suos* —; *et certe ipsi non sunt di. populus uero meus mutauit gloriam suam in idolum* siue, *de qua ei nihil proderit.* Conparationem facit eius rei, quae inconparabilis est, et uerum deum confert mendacibus. 'ite', inquit, 2 'ad insulas Chettim', quas uel Italiae uel occidentalium partium debemus accipere ab eo, quod terrae Iudaeae Cyprus

2 cf. Ps. 13, 4. 52, 5 8 Ps. 50, 6. Rom. 3, 4 13 cf. Hiob 31, 28

1 idola *VP* uererentur (re *pr. s. u. m2*) *P* utendum est uerbis *P* 2 aduersum *L* -us *cet.* 3 populum] plebem *v* cybum *A* 4 dn̄m *V* (*postea add.*) *A, om. cet.* 7 percuttere *M* patribus *codd.* (t *eras. L*) rationē *M* 8 dauit *M* 9 dum *P* 12 filius *La.c.* 13 negotiationem *BAP,LMa.r.* filii eorum] filiorum *M* 15 chetim *M* chethim (*ex* chetum) *A* cethim *V* cephtī *P* uidi te *La.c.* 17 est *s. u. m2 B* siue deos *om. V* 18 deas suas *P,Aa.c.* di *B,Lp.r.* dii *cet.* uere *M* meus uero *P* 19 quo *Ap.c.,v* 20 facti *P* 22 chetim *M* chethim *Ap.c.* cethim *V* ceptim *P* qua *Ba.c.m2* qūā *M* occidentaliae *P* 23 iudeae *LBAV* iudę *P* cripus (t ciprus *s. u. m2*) *P*

insula, in qua urbs hoc uocabulo nuncupatur, uicina sit, de qua et Zeno, princeps Stoicorum, fuit; Cedar autem regio est solitudinis et Ismahelitarum, quos nunc Saracenos uocant, contra quam huius ipsius prophetae in extremis partibus texitur uaticinium et cuius meminit Dauid dicens: habitaui cum habitantibus Cedar; multum peregrinata est
3 anima mea. et est sensus: 'uel ad occidentem pergite uel in solitudinem mittite et uidete, si qua gens hoc fecerit, quod uos fecistis. nulla enim earum spreuit deos suos nec ligneos et lapideos aureorum conparatione mutauit, sed antiquum erro-
p. 847 rem secuta tenuit, quod a maioribus | acceperat; et certe hoc, cum nullus eorum deus sit, sed simulacra hominum ficta manu. populus uero meus mutauit mendacio ueritatem et idolum mihi praetulit, quod eis necessitatis tempore prode esse
4 non poterit'. possumus hoc dicere et contra eos, qui maiore studio sequuntur uitia quam uirtutes, quos monet apostolus dicens: humanum loquor propter infirmitatem carnis uestrae. sicut exhibuistis membra uestra seruientia inmunditiae et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra uestra seruientia iustitiae in sanctificationem.

2, 12. 13 XXII. *Obstupescite, caeli, super hoc et, portae eius, desolamini uehementer, dicit dominus; duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt, fontem aquae uiuae, et foderunt sibi cisternas dissipatas, quae con-*

1 cf. Ioseph. Ant. Iud. 1, 128 4 cf. Hier. 49 (30), 28 (6) 5 Ps. 119, 5—*6 17 *Rom. 6, 19

1 insola *Pa.c.* sit (*s. u.*) *M, om.* (ē *s. u. m2*) *P* 2 (= 6) caedar *P* 3 ḥismael. *L* hismahel. *VP* sarac*enos *L* sarrac. *MAV* 5 ratiocinium *Aa.c.* 6 peregrina *Pa.c.* 7 ḥoccidentem *P* 9 uos *om. v* eorũ *V* deos suos *om. P* 11 acciperat *La.c.* hoc *eras. P* 12 facta *V* 13 uere *Ma.c.* mendatium *Pa.c.* 14 prodẽ esse *LB* prodesse *cet.* 15 dicere *post* eos *tr. v* maiori *codd.* (*corr. L*) 16 secuntur *MVP,LAa.c.* uia *La.c.* 18 sicut] enim *add. P,* (*s. u. m2*) *A* 18 (= 20) exibuistis *MP* seruire *P,Ap.c.m2* 20 seruire *P* 21 iustificationem *M* 24 derelinquerunt *P* 25 et *om. v* sibi ịḅị *P* cisternas *iterauit v cum Vulg.*

tinere non ualent aquas. LXX: *obstupuit caelum super hoc et inhorruit extra modum et uehementer*, cetera similiter. Caelum, cui dictum est: attende, caelum, et loquar et: audi, caelum, et auribus percipe terra, uidens dei praecepta calcata inhorrescit et stuporem dissimulare non potest. omnis enim creatura congemescit et condolet super peccatis hominum. duo autem populus dei fecit aduersa: primum, ut relinquerent deum, qui est fons uitae et praeceptum dedit dicens: ego dominus deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti; secundum, quod in eodem loco scriptum est: non sint tibi di in conspectu meo; pro quo secutus est daemonas, quos dissipatas cisternas uocat eo, quod dei mandata seruare non ualeant. et hoc attendendum, quod fons perpetuus est et uitales habet aquas, cisternae autem et lacus uel de torrentibus uel ex aquis turbidis terrae conplentur et pluuiis. portas autem caelorum illas uocat, de quibus et in uicesimo tertio psalmo scriptum est: leuate, portae, capita uestra, et introibit rex gloriae; pro quo LXX transtulerunt: leuate portas, principes, uestras, de quibus plenius suo dicetur loco. quodque Aquila et Symmachus 'caelos', LXX uero et Theodotio 'caelum' interpretati sunt, nullum moueat. Hebraicum enim 'samaim' communis est

2 4 3

3 *Deut. 32, 1 4 *Esai. 1, 2 8 cf. Ps. 35, 10 9 Deut. 5, 6 etc. 11 *Deut. 5, 7 etc. 17. 19 *Ps. 23, 7 21 *Hier. 2, 12

1 obstipuit *BMVP,Aa.c.* 2 inorruit *V* *alt.* et *om.* *M* uehementer] et *add.* *v* 5 stupore *V* 6 omnes *Ba.c.* congemiscit *La.c.,AVp.c.* 8 relinqueret *v* 10 locum *Pa.c.* 11 dii *MAVP,La.ri.* 12 es *P* daemones *v* quas *M* 13 dei] diu *BAP*, *Va.c.m2* diuina (ina *s. u.*) *M* 14 habeat *P* 15 lacos *Pa.c.* *pr.* uel *om.* *V* terrae *L,Mp.c.* terra *cet.* *v* 17 uicensimo *B,La.r.* uicesimmo *M* uige*simo (g *ex* c) *A* XXIII· *V* uicesimo ps. tertio *P* leuatae *B* 18 intrabit (b *ex* u) *P* pro quo *MV*, (quo *s. u.*) *LB* proc *Aa.c.m2* porro *P* 20 dicitur *LPa.c.* quod *V* simmachus *M* simachus *VP* 21 theodotion *V* 22 sāmaim *M* sasamaim *V*

numeri, et tam 'caeli' quam 'caelum' eodem appellantur nomine, ut Thebae, Athenae, Salonae.

2, 14 a XXIII. *Numquid seruus est Israhel aut uernaculus?* Puto ex hoc loco in superbiam elatos saluatori dixisse Iudaeos: semen Abraham sumus et nemini umquam
p. 848 seruiuimus;|quomodo tu dicis: liberi eritis? nescientes, quod omnis, qui facit peccatum, seruus peccati sit et seruiat unusquisque illi, a quo uincitur. nati ergo de amico dei Abraham uitio suo facti sunt quasi filii Cham, cui dictum est: maledictus Chanaam, seruus erit fratribus suis.

2, 14 b. 15 XXIV. *Quare ergo est factus in praedam? super eum rugierunt leones et dederunt uocem suam, posuerunt terram eius in solitudinem, et ciuitates illius exustae sunt, et non est, qui habitet in eis.* Interrogat
2 sermo diuinus, ut ipse respondeat. leones autem uocat principes Babylonis, qui terram eius posuerunt in solitudinem et ciuitates illius incendio deleuerunt. uel certe iuxta ἀναγωγήν leones intellegamus aduersarias potestates aut hereticorum principes, qui terram ecclesiae desolantes omnes illius urbes heretico incendio uastauerunt et illo igne, de quo scriptum est: omnes adulterantes, quasi clibanus corda eo-
3 rum. illi enim uere dant uocem suam et in hoc eodem propheta sub perdicis persona clamant et congregant, quae non

5 *Ioh. 8, 33 7 cf. Ioh. 8, 34 8 cf. Iud. 8, 22 10 *Gen. 9, 25 22 *Os. 7, 4. 6 24 cf. Hier. 17, 11

2 thebe *M* athenae] et *add. v* 4 in *om. B,MAa.c.* superbiaiñ *B* superbia *P,Aa.c.m2* iudeos *M* 5 ĥabraam *L* abraam *V* abrahe *M* Abraae *v* seruiuimus umquam *v cum Vulg.* 6 seruimus *La.c.* nescientes (cientes *extra u. m. rec.*) *B* 7 et] ut *P* 8 illi] ei *v* 9 abraã *V* facte (a *eras.*) *M* fili *La.c.* 10 chanam *LV,BPa.c.* cham *M* seruis *Ma.c.m2* *in uerbis* fratribus suis *desinit B* 12 factus est *v cum Vulg.* 14 et *om. Vulg.* ciuitas *La.c.* eius *Vulg.* 15 exutae *Aa.c.* inhabitet *MA* 16 ipsi *P* 17 babylones *La.c.* babilonis *P* solitudinẽ *M* 18 ciuitatis *La.c.* certe *om. V* $\overline{\text{aNaΓΩHN}}$ *V, magis corruptum in MAP* anagogen (*s. u. AP*) *v* 20 omnis *La.c.* 22 aulterantes *M* 24 sub (b *s. u.*) *MP* persona. *P* et *om. v*

pepererunt, faciuntque diuitias non cum iudicio. propterea autem urbes illius uastatae et deletae sunt, quia non habent habitatorem deum dicente scriptura: et non est, qui inhabitet in eis.

2, 16. 17 XXV. *Filii quoque Mempheos et Taphnas constuprauerunt te usque ad uerticem. numquid non istud factum est tibi, quia dereliquisti dominum deum tuum eo tempore, quo ducebat te per uiam?* Hoc, quod nos diximus: eo tempore, quo ducebat te per uiam, in LXX non habetur. duas autem urbes maximas Aegypti, Memphin et Taphnas, nominat earumque dicit filios constuprasse Israhel usque ad uerticem illo sensu, quo Isaias posuit: a planta pedis usque ad uerticem non est in eo sanitas. tanta autem fuit libido Aegyptiorum, qui sunt magnis 2 carnibus, ut nulli parcerent membro, sed omnia constuprarent. iuxta litteram refer ad idola Aegyptiorum, iuxta intellegentiam spiritalem ad magistros peruersi dogmatis, qui ecclesiae puritatem sua polluunt turpitudine. haec autem idcirco euenient ei, quia dereliquit dominum deum suum, et illo maxime tempore, quo ipsum ductorem sequi debuit.

2, 18 XXVI. *Et nunc quid tibi uis in uia Aegypti, ut bibas aquam Sior? et quid tibi et uiae Assyriorum,*

3 *Hier. 2, 15 9 *Hier. 2, 17 12 Esai. 1, 6 14 cf. Ezech. 16, 26 17 cf. Hiob 13, 4

1 peperunt *LMAa.c.* ***erunt (per *eras.*) *P* faciuntque—iudicio *in mg. add. V* diuitiis *Ma.c.m2* diuitis *Aa.c.* diuites *P* 2 uastate *La.c.* sunt *add.m2MA,v* delete *La.c.* sunt *om. MAP,La.c.,v* 3 dicentes *La.r.* habitet *VPv* 5 tapnas *La.c.* taphnis *Mp.c.m2* taphnes *Ap.c.* taphneos *Pp.c.,v* thapnas *V* construprauerunt (r *alt. s. u.*) *M,Aa.r.* 7 tibi *om. M* 8 quod *MV* ducebant *LAa.r.* 9 quod *V,Ma.c.* 10 menphin *M* memphi *P* 11 tapnas (i *s.* a *alt. m2*) *M* thapnas *V* tap*nas (h *s.* *) *P* Taphnim *v* 12 ad *om. M* esaias *MVP* 13 pedes *P,La.c.* 14 autem] enim *v* aegyptorum *La.c.* egyptiorum *M* 15 membro*& (& *postea add.*) *M* 16 refert *codd.* (*corr. L*) refertur *v* 17 spiritualem *Ap.c.,v* quia *P* 18 pollunt *La.c.* pulluunt *Ap.c.m2* (*saepius*) turpidine *P* eueniunt *v* 20 doctorem *M,LAa.c.* 21 num *P* 22 seor *M* (*hic et p. 26, 1*) sion *Va.c.* turbidam *Vulg.* *alt.* et *om. M* cum *Vulg.* uia *La.c.*, *Vulg.* in uia *Mp.c.m2* asyriorum *P*

ut bibas aquam fluminis? Pro 'Sior' nos 'turbidam' inter-
p. 849 pretati sumus, quod uerbum Hebraicum significat, pro | quo
2 communis editio habet 'Geon'. quia ergo supra filios Memphis et Taphnas posuerat, qui constuprauerunt Israhel usque ad uerticem, nunc manifestius ipsam Aegyptum nominat. nullique dubium, quin Nilus aquas turbidas habeat et quod fluuium Assyriorum Eufraten significet dicente scriptura, quod repromissionis terra sit a torrente Aegypti usque ad flumen ma-
3 gnum Eufraten. qui autem Christum reliquerint, fontem uitae, et hereticorum sibi foderint lacus, qui aquas doctrinarum continere non possunt, necesse est, ut leonibus subiaceant, qui redigant terram eorum in solitudinem et uniuersas ecclesias destruant, et usque ad uerticem polluantur et bibant aquas turbidas et fluenta Assyrii fluminis et aquilonis, unde exardescunt mala super terram.

2, 19 XXVII. *Arguet te malitia tua* — siue *erudiet te praeuaricatio tua — et auersio tua increpabit te. scito et uide, quia malum et amarum est reliquisse te dominum deum tuum et non esse timorem mei apud te, dicit dominus deus exercituum.* Notandum, quod et malitia siue praeuaricatio, postquam satiauerit praeuaricantem et instar coturnicum usque ad nausiam uenerit, erudiat agentem paenitentiam; cui imperatur, ut uideat, quid reliquerit,

3 *Hier. 2, 18 cf. Hier. 2, 16 7 cf. Hebr. 11, 9 8 cf. Gen. 15, 18 9 cf. Hier. 2, 12—18 14 cf. Hier. 1, 14 22 cf. Num. 11, 20. 31

1 inp̃tati *P* 4 taphnis *Mv* taphnes *Ap.c.* thapnas *V* 5 aegiptum *M* 6 quin (n *s. u.*) *M* 7 assiriorum *M* (*saepius*) Euphratem *v* (= 9) significent *P,La.r.* re|repromissionis (pro *s. u. m2*) *L* remissionis *P,MAa.c.m2* 8 fluuium *v* 9 relinquerint *Ma.r.* (*saepius*) reliquerunt *P* 10 foderunt *Ma.c.* foderent (v *s.* e *alt.*) *P* qui aquas] quos *Pp.c.* doctrinarum] scismata *add. s. u. P* 12 redeant *La.c.* 13 polluant *Pp.r.* 14 adsyrii *Pa.c.* exardiscunt *La.c.* 16 arguent *Pa.r.* 17 aduersio *V,Pa.c.* increpauit *M,La.c.* increpaui *Pa.c.* 18 te *om. LVa.c., post* tuum *tr. P* 19 deum *om. MP,LAa.c.* mei] eius *MP,Ap.c.m2* 20 deus *om. P* et *om. v* 21 saturauerit *v* 22 cuturnicum *Ma.c.* conturnicum *Va.r.* nausium *Ma.c.* nauseam *v* eruditam gentem *La.c.* 23 relinquerit *P* dereliquerit *M*

quid secutus sit et quomodo spernens bona et dulcia mala et amara elegerit. hoc autem totum factum est, quia reliquit 2 dominum deum suum et timor illius non est apud eum. principium enim sapientiae timor domini, quem quia non habuit, malo et amaritudini traditur.

2, 20 XXVIII. *A saeculo confregisti iugum meum* — siue *tuum* —, *rupisti uincula mea* — siue *tua* — *et dixisti: non seruiam. in omni enim colle sublimi et sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix* siue *ibi diffundebaris in fornicatione.* Quasi ad meretricem loquitur Israhel, quod coniugalia foedera ruperit et dixerit: non seruiam — subauditur 'domino' uel 'marito' —, sed in omni colle sublimi et sub omni ligno frondoso prostrata fuerit idololatriae; amoena enim semper et excelsa loca idolis dedicantur. potest 2 hoc et ad eum dici, qui ab initio Christianus et sacris ex parte litteris eruditus postea desiderio saecularis litteraturae, quae significatur in collibus, et in amoena eloquentiae, quae in frondosis monstratur arboribus, prosternat se daemonibus, qui sub occasione eruditionis et sublimis scientiae polluunt cre- 850 dentium animas et | diuaricare faciunt pedes suos omni transeunti.

', 21 XXIX. *Ego autem plantaui te uineam electam, omne semen uerum; quomodo conuersa es mihi in prauum uinea aliena?* LXX: *Ego autem plantaui te uineam frugiferam, omnem ueram; quomodo conuersa es in*

3 cf. Ps. 35, 2. Rom. 3, 18 Prou. 9, 10 etc. 11 Hier. 2, 20 20 cf. Ezech. 16, 25

1 et quid *v* spernes *Aa.c.* 2 dereliquit *v* 4 dī *V* 5 mala (is *s.* ą *alt.*) *M* 6 confrigisti *La.c.* 8 collo *P* sublime *Pa.c.* 9 prosternabaris *M* prosternaberis *V* ibi *om. P* 10 fornicationē *AV* 12 sed *om. M & s.* ſęd *m2 A* 13 idolatriae *MAVP* 14 amoenae *La.r.* exelsa *M* post *P,LAa.c.* 15 dicit *P* quiȧ ėt *L* ex parte sacris *v* 16 saeculiris *M* 17 *alt.* in *om. AVv* amoenae *P,LMAa.r.,v* amoene *V* eloquentia *Ap.r.* quae *om. V* 18 prosternit *Ap.c.* 19 occansione *LPa.r.* 22 uineam] meam *add. V* omnem *Va.r.* 23 quomodo] ergo *add. Vulg.* 24 *alt.* uinea *V* 25 omnem ueram *om. V*

amaritudinem uitis aliena? Pro uinea 'electa' siue 'frugifera' in Hebraeo 'sorec' habet, quae in Isaiae cantico ponitur. est autem genus uitis optimae, quo surculo et Israhel dominus plantasse se dicit et miratur, quomodo semen uerum electaque uinea conuersa sit in amaritudinem et ideo facta
2 sit uinea aliena. nullusque securus sit, si et plantatio domini et semen uerum et uinea sorec in tantum suo uitio commutatur, ut per amaritudinem recedat a domino et fiat uitis aliena. et in hoc consideranda clementia creatoris, quod, qui in euangelio dixit: ego sum uitis uera, discipulis quoque suis dederit et credenti in se populo, ut uitis electa uel uera sit, si uoluerit in eo, quod plantata est, permanere.

2, 22 XXX. *Si laueris te nitro et multiplicaueris tibi herbam borith, maculata es iniquitate tua coram me, dicit dominus deus.* Pro 'herba borith', quam nos, ut in Hebraico posita est, uertimus, LXX transtulerunt πόαν, ut significarent herbam fullonum, quae iuxta ritum prouinciae Palestinae in uirentibus et umectis nascitur locis et ad lauandas sordes eandem uim habet, quam et nitrum; 'nitrum' autem nostrum et 'herba fullonis' paenitentia est. ecclesiasticus quoque sermo, qui arguit et increpat et corripit delinquentem, mor-
2 dacioris nitri habet similitudinem. qui uero leui peccatorum

1 *Hier. 2, 21 2 cf. Is. 5, 2 10 Ioh. 15, 1 16 *Hier. 2, 22

1 uite *Pa.c.* alienae *Ap.c.m2* frugiferam *Pa.r.* frugifera siue electa *v* 2 hebreo *MA* sorech *LP* habetur *v* esaiae *MV* 3 uitis genus *P* 4 dominus] se *add. V* se *om. MP,Aa.c.* 5 maritudine *M* 6 nulusque *M* securis *P* 7 sorech *M,Pp.c.,v* conmutatus *M* 8 et] ut *V* uitas *Ma.c.* 9 creatoris] dñi *P* saluatoris *v* 10 euuangelio *M,La.r.* dicit *M* uita *Pa.c.* 11 credendi *Ma.c.* credentis *Pa.r.* 13 et *om. v* 14 es] in *add. MP*, (*s. u.*) *A,v cum Vulg.* 15 ut (*s. u.*) *LP* 16 ebrahico *M* Hebraeo *v* positum *P* noan *M* (poan *s. u. AP*) 18 palastinae *V* uirectibus *V* humectis *MP* 19 eadem *La.c.* 20 fullonis] ē *add. m2 A* significat *add. m2 P* poenitentia *La.c.* paenitentiam *P* ėst *om. AP* 21 quia *M* corripit] compellit (ell *s. u.*) *M* delinquentes *v* 22 leuiori *Mp.c.*

sorde maculatus est, leuioribus purgatur monitis. porro peccata grauia, quae ad mortem trahunt, nec nitro nec herba borith dilui possunt, sed grauioribus tormentis indigent. uniuscuiusque enim opus, quale sit, ignis probabit et in igne reuelabitur. pulchreque addidit: maculata es iniquitate tua in conspectu meo, quod, etiamsi hominibus munda uidearis, mihi munda non sis, qui noui conscientias singulorum. unde et in alio loco dicitur: non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens.

2, 23 a XXXI. *Quomodo dicis: non sum polluta, post Bahalim non abii? uide uias tuas in conualle* siue *ualle,* quae Hebraice dicitur 'ge' et a LXX interpretatur πολυάνδριον,
p. 851 quod sermone nostro dici potest 'sepulchrum mul|titudinis'. 'Frustra', inquit, 'non uis confiteri scelera tua et iactas mundi-
tiam, quae idololatriae polluta es sordibus, et impudenter negas te coluisse idolum Bahalim. respice conualle filiorum Ennom, quod Siloae fontibus inrigatur, et ibi cernes delubrum
2, 23 b Bahal, quem relicto deo uenerata es'. quodque additur: *scito,* 2 *quid feceris,* clausos oculos aperit denegantis, ut cernat,
quod erubescit aspicere. iuxta tropologiam inpudentiam frontis eorum, qui nolunt sua uitia confiteri, operibus arguamus.

3 *I Cor. 3, 13 5 *Hier. 2, 22 8 Ps. 142, 2 12 *Hier. 2, 23 16 cf. Hier. 32 (39), 35

1 maculatus] pollutus *P* 2 grauia] peccata *add. M* nigro *La.c.* 4 enim *om. V* probauit *LPa.c.* 5 pulcreque *MPa.c.* es] es* *L* in *add. MAPv* iniquita *M* 7 munda (*pr.*)—sis] ụnḍạ ṇọṇ ṣị sunt (ñ sint illi tam̃ nuda *s. u. m2*) *M* nouit *Mp.c.m2* 9 tuo] meo *V* 10 baalim *LV* 11 habii *MV* ambulaui *Vulg.* 12 hebraicae *L* hibraice *M* habraice *P* ge et a] ge&ạ (gehenna *s. u.*) *P* ge *om. M* et *exp. A* a *om. LMa.c.* interpretes** *M* interpretantur *Pp.c.* ΠΟay- (poliandrion *s. u.*) *M* ΠΟΛu- *V* ΠΟayaNCIpICON (poliandrison *s. u.*) *P* (= *p. 30, 4*) 14 non uis] nobis *M,LAa.c.*, (n *ex* u) *P* confiteris *MP,LAa.r.* iactaris (ri *ex* n) *P* 15 idolatriae *MAVP* 16 negasse *Va.c.* baalim *VP* conuallem *codd.* (m *s. u. L*), *v* 17 ennon *MAPv* quod] quae *Erasmus v* siloam (m *s. u.*) *M* siloe *v* cernis *LP,Aa.c.* 18 baal *VP* est *Ma.r.* 19 quod *P* denegantes *La.c.* 21 argu*it *M* arguantur (v *s.* a *alt.*) *P*

huiuscemodi enim homines non ambulant in arta et in angusta uia, quae ducit ad uitam, sed in lata et spatiosa, per quam ingrediuntur plurimi, quae ducit ad mortem. unde et significanter πολυάνδριον nominata est siue iuxta historiam, quod ibi interfecta et perdita sit idololatriae malo populi multitudo.

2, 23 c. 24 XXXII. *Cursor leuis explicans uias suas, onager adsuetus solitudine, in desiderio animae suae adtraxit uentum amoris sui; nullus auertet eam. omnes, qui quaerunt eam, non deficient; in menstruis eius inuenient eam.* LXX: *ad uesperam uox eius ululauit, uias suas dilatauit super aquas solitudinis, in desiderio animae suae spiritu portabatur, tradita est. quis conuertet eam? omnes, qui quaerunt illam, non laborabunt; in humilitate illius repperient eam.* Multum in hoc loco Septuaginta editio ab Hebraica ueritate dis-
2 cordat; tamen utraque habet sensum suum. quia supra dixit: non sum polluta, et quasi ad mulierem, quae turpiter se gesserat, loquebatur, describit fornicationem eius. 'quomodo', inquit, 'caprea leuis' — quam nos genere communi 'cursorem' diximus significantiusque Aquila, Symmachus et Theodotio uertere δρομὰς κούφη — 'explicat uias suas et uelox fertur ad pabula, et sicuti onager adsuetus in solitudine trahit in desiderio animae suae uentum uel spiritum amoris sui' — uno

1 cf. Matth. 7, 13. 14 18 Hier. 2, 23 21 *Hier. 2, 23

1 arcta *v* *alt.* in *om.* *P* 2 et *s. u.* *M* 3 ingrediantur *Pa.c.* 4 hystoriam *V* 5 idololatria (a *alt. in ras.*) *M* idolatriae *La.c., cet.* malo] & pdita *s.* mᾳlǫ *M* mala (a *ex* o) *P* 7 uias *s. u.* *M* ḥonager *P* 8 adsuetus] in *add. Vulg.* solitudini *MAVPv* 9 auertit *La.c.* 11 ullulauit *P* 13 spiritui quo (i quo *s. u.*) *A* 14 conuertit *P* 15 laborabunt] et *add. v* repperiant *Ma.c.* reperient *Ap.r.* eam] illam *v* 16 ebraica *M* 18 sum *cod. Salisburg. a. X 23* solum *cet.* (*corr. cod. Vercell. CLIV 50*) et] sed *Aa.c.* se *L, om. MVP,Aa.c.* 20 caprae *LAa.c.,* (e *eras.*) *M* capra *V* capreae *P* 21 aquilam *Pa.r.* & simmachus *V* simmachus *P* teodotio *M* theodotion *V* 22 ⁊DP'JD-⁊aC *V* ΚΟΥΦΝ̄ *MP* ΚΟΥΦΗΝ̄ *V*

enim apud Hebraeos nomine 'ruha' et 'uentus' appellatur et 'spiritus' —, 'sic et Israhel siue Hierusalem toto impetu ad desiderium libidinis ferebatur et omni idolorum amore feruebat, nullusque est, qui eam suis possit monitis ab hoc impetu auertere, non quo inpossibilitas hoc fecerit prophetarum, sed malitia peruersa cupientis'. quicumque eam, ait, quaesierint, non magnopere laborabunt; in menstruis et in inmunditia eius inuenient eam, pro quo Aquila 3
852 νεομηνίαν, hoc est 'Kalendas', Symmachus 'mensem', LXX | et Theodotio 'humilitatem' interpretati sunt. porro iuxta Septuaginta hic sensus est: meretrix Hierusalem iuxta illam mulierem, quae in Prouerbiis describitur, ad uesperam ululabat uoce sua et amatores ad libidinem prouocabat, aperiebat uias turpitudinis suae et diuaricabat pedes omni transeunti. erat autem locus amoenitatem habens aquarum fluentium, qui delectabilior fit, quando in circuitu solitudo est, ut nullus uideat fornicantem. in desiderio, inquit, animae suae ἐπνευ- 4
ματοφορεῖτο siue peruerso spiritu ducebatur siue trahebat amoris refrigerium uel certe canebat turpitudinis suae carmina. tradita est, inquit, uitiis suis et libidini, nullus eam conuertere poterit. omnes, qui uoluerint eam inuenire, in turpitudinis humilitate repperient, ut numquam possit uoluptatis amore satiari.

6 *Hier. 2, 24 9 *Hier. 2, 24 11 cf. Prou. 5, 3—6. 7, 10—21 14 cf. Ezech. 16, 25 17 *Hier. 2, 24 20 *Hier. 2, 24

1 hebreos *MAV* ruha *M* rhum *LVP*, (a *s.* m) *A* rua *v* 3 referebatur *V* idolo *MVP,LAa.c.* 4 monitis possit *v* 5 auertere *usque ad* in pace (*p. 34, 1*) *desunt in M* hoc inpossibilitas *P* 6 peruerse *P* cupientes *Pa.c.* ait eam *v* 7 magnoopere *LAGa.c.* 8 inmunditiam *La.r.* inmunditiis *G* quo *s. u L* 9 NeoMHNIAM *C* NHOↃ-CHNIaN *A* NHѠↃ-CHNIH *V* NeoΛCeNIaN (neomeniã *s. u.*) *P* calendas *L* 10 theodotion *V* 11 illud *P* muliebrem *P,LGa.r.* 12 discribitur *P* ululabat *L* ullulabat *P* 14 deuaricabat *CGa.c.* 17 -pITO *L* EIINEOↃ-CHTOΦOPITO *C* eIINeƳMHTOΦOPITO *A* HIINHUↃ-CHΘѠΦOPIΘѠ *V* EIINeCIMNTOΦpiTO *P* 20 suis *om. G* 21 omnis *Pa.c.* *alt.* eam *s. u. L* 22 in turpitudinis inuenire in (e *s.* iş; *tert.* in *postea add.*) *P* humilitatem *C* reperient *Ap.r.*

2, 25 XXXIII. *Prohibe pedem tuum a nuditate et guttur tuum a siti. et dixisti: desperaui, nequaquam faciam; adamaui quippe alienos et post eos ambulabo.* LXX: *conuerte pedem tuum a uia aspera et guttur tuum a siti. quae dixit: uiriliter agam, quoniam dilexit alienos et post eos ambulauit.* Pascha facturi calciamenta
2 habere iubentur in pedibus. et apostolus calciatos praedicat pedes eorum, qui euangelio praeparantur, ne, dum per saeculi huius solitudinem gradiuntur, uenenatis pateant animantibus, quae debent euangelico pede calcari et conteri. guttur prohibemus a siti, quando saluatoris praecepta suscipimus dicentis: qui sitit, ueniat ad me et bibat. quae desperatione meliorum negauit se facturam, quod dominus imperauit, causamque exposuit dicens: adamaui alienos et illos sequar,
3 inpudenti confessione putans se crimina deuitare. porro iuxta Septuaginta uia peccatorum aspera est, quae a domino conuertitur in uiam planam. quicumque hereticos sequitur, horum uersuum notetur elogio, quod dixerit: desperaui — siue in malo proposito agam uiriliter — et in meo confortabor errore. necesse autem est, ut, qui alienam ecclesiastico doctrinam sequitur, alienos diligat et eorum sequatur uestigia, uel daemonas uel hereticorum principes, qui a deo alieni sunt.

2, 26 XXXIV. *Quomodo confunditur fur, quando deprehenditur, sic confusi sunt domus Israhel, ipsi et reges eorum, principes et sacerdotes et prophetae eorum.*

6 cf. Ex. 12, 11 7 cf. Eph. 6, 15 12 *Ioh. 7, 37 14 *Hier. 2, 25 18 Hier. 2, 25 19 *Hier. 2, 25

1 nuditatem *L* 2 tuum *om. G* disperaui *P* 5 dilexi *V,Gp.r.,v* 6 ambulabo *Gp.c.* ambulabit *V* ambulaui *v* pasca *CP* 7 iubebantur *P* iubentur habere *v* 8 eu|*angelio (u *eras.*) *L* 10 qui *V* euuangelico *C* calciari *V,Pa.r* et] aũ contegi et ñ *V* contueri *Ga.r.* prohibemur *C* 11 suscipimus] implemus *v* 12 disperatione *CP,LAa.c.* (*passim*) malorum *v* 13 facturum *v* 14 admanui *Va.c.* 17 hereticus *P* 18 uersum *La.c.* 19 p̃posito *C* 20 ecclesiasticam *C,Ga.c.* et non ecclesiasticam *A* ecclesiasticus *V,Pp.c.* ab ecclesiastica *v* 22 daemones *v* 25 et *om. CVP,LGAa.c.*

p. 853 Quamuis sit inpudens et procax uultus furantium, tamen eru-|
bescit, cum in furto fuerit deprehensus. et Israhel ergo dicens
2, 27 a *ligno: pater meus es tu, et lapidi: tu me genuisti,*
ut eos uocaret parentes, quos ipse fabricatus est, confunditur,
5 cum in sua idololatria fuerit deprehensus. et ne putemus eum 2
hoc de plebe dicere, reges ponit et principes et sacerdotes et
prophetas eorum. utamur hoc testimonio, si quando principes
nostri et hi, qui in ecclesia putantur duces, in peccatis turpibus
fuerint deprehensi.

2, 27 b 10 XXXV. *Uerterunt ad me tergum et non faciem.*
Qui proiciunt sermones dei retrorsum, ipsi uertunt contra eum
tergum suum et non faciem. quando magister enim praecipit,
oboedientis indicium est, si dèmisso contra audiat capite; sin
autem uertat tergum, signum est contemnentis, ut in alio loco
15 scriptum est: et uerterunt ad me scapulam recedentem. 'in tantum,' inquit deus, 'mea contemsere praecepta, ut
ne audire quidem uoluerint, sed tumorem animi gestu corporis
indicarint'.

2, 27 c XXXVI. *Et in tempore adflictionis suae dicent:*
20 *surge et libera nos.* Qui per beneficia non senserunt, per
tormenta sentiant deum.

2, 28 a XXXVII. *Ubi sunt di tui, quos fecisti tibi? surgant*
et liberent te in tempore adflictionis tuae. Inpudens
postulatio tempore necessitatis et angustiae ab eo quaerere

11 cf. Ps. 49, 17 15 *Zach. 7, 11

1 in(m)prudens *APa.r.* procans *Aa.c.m2* erubiscit *La.c.* 4 confundetur *CGAVP* 5 idolatria *CGAVP* eum *post* plebe *tr. v* 6 ponet *LPa.c., om. V* 7 eorum *ante* et *tert. tr. C* si quando] contra *v* 8 nostros *v* hi] contra hos *v* duces] quum *add. v* 10 *post* uerterunt *6 fere litt. eras. L* 11 qui—faciem *post* recedentem (*lin. 15*) *tr. L* 12 suum *om. v* enim magister *LAp.c.m2,v* 13 obidientis *La.c.* dimisso *CGAV.La.c.* si *P* 14 contemnentes *La.c.* 16 contempsere *CGAVP* ut] & *C* 18 indicarent *LP* 21 sentiunt *VP* sentient *v* 22 (= *p. 34, 2*) dii *codd.* (*corr. L*)

auxilium, quem in pace contemserint. legendumque increpantis affectu: 'liberent te di tui, quos fecisti tibi, ut, cum deus creator sit hominum, homo fecerit deum, probet necessitas, quid possint, quos securus ante coluisti.'

2, 28 b XXXVIII. *Secundum numerum ciuitatum tuarum erant di tui, Iuda.* Uel eosdem uel singulos atque diuersos singulae ciuitates colebant deos, ut nec in impietate uiderentur habere consensum, sed pugnans contra se superstitio diuersum sequeretur errorem. quodque sequitur: et iuxta numerum uiarum Hierusalem immolabant Baal, a Septuaginta additum est.

2, 29 XXXIX. *Quid aultis mecum iudicio contendere? omnes dereliquistis me, dicit dominus.* Prona est ad excusationem sui humana peruersitas, ut, quicquid merito sustinent, iniuste sustinere uideantur et propriam culpam referant ad iudicium dei. 'frustra', igitur ait, 'obtenditis querimonias et iniquum causamini iudicem, cum impietatis uestrae sit, quod
p. 854 patimini.' | quodque sequitur: et omnes inique egistis in me, similiter et a Septuaginta additum est.

2, 30 a XL. *Sine causa percussi filios uestros; disciplinam non receperunt,* pro quo posuere Septuaginta: non recepistis. Sensusque est in Hebraico: 'ipsi, qui percussi sunt, disciplinam recipere noluerunt,' in LXX uero: 'ideo percussi filios uestros, ut illorum nece uos erudiremini. et ne

9 *Hier. 2, 28 18 *Hier. 2, 29 21 *Hier. 2. 30

1 contemserint (*sic semper fere Lp.c. uel primitus; cf. p. 33, 16*) *scripsi* contempserint *codd.; rursus incipit M* increpentis *Ma.c.* 2 affletu *Ma.c.* liberent te *om. V* fecistibi *V* 3 sit creator *P* 4 possit *P* 5 numerum] quippe *add. Vulg.* 6 di *La.c.* dii *cet.; cf. p. 13, 17. 21, 18. 23, 11. 33, 22 etc.* adque *M* 7 ciuitatis *La.c.* in *om. v* 8 sensum *M* 9 quoque *MPa.c.* 10 uiarum *om. M* baal *VP* (*semper*) 12 omnes] qui *add. M* 13 curationem *Ma.c.* 15 sustenere *La.c.* repherant *Ma.c.* 16 quaerimonias *VP,LMa.c.* 17 iniquam causam in iudicem *v* quum *L* 18 quod *La.c.* 19 similiter et *om. v* 20 sine causa] frustra *Vulg.* percusit *Ma.c.* displicinam *L* 21 posuerunt *M,La.c.* 22 percusi *M* 23 recepere *LMa.c.* non receperunt *Va.c.* percusi *M* 24 nece (ce *s. u.*) *L* erudimini *La.c.* eruderemini (i *pr. ex* e) *M* erudiamini (a *s. u.*) *P*

forsitan diceretis: peccantes corripere noluisti, plagis discite filiorum uestrorum, quod austeriore uos cupierim curare medicamine.'

2, 30 b XLI. *Deuorauit gladius uester prophetas uestros.* 'Non meos, sed uestros prophetas, nequaquam meus, sed uester gladius deuorauit, quem sustinuistis peccatis uestris'. porro Septuaginta non habent 'uester', sed simpliciter interpretati sunt: deuorauit gladius prophetas uestros, 'ut ostendatur uel hostilis gladius uel gladius meus, per quem uestra peccata confodi.'

30c. 31 a (30 c) XLII. *Quasi leo uastator generatio uestra.* LXX: *quasi leo uastator, et non timuistis.* 'Gladius', inquit, 'qui deuorauit prophetas uestros' — hau dubium, quin Bahal et idolorum ariolos significet —, 'instar leonis uniuersa uastauit, et tamen uestra generatio, quae paucorum interfectione debuerat emendari, omnis perseuerauit in scelere'. iuxta Se- 2
ptuaginta uero hic sensus est: 'sic gladius domini, qui aduersariorum gladium demonstrauit, deuorauit atque lacerauit pseudoprophetas uestros quasi leo, qui auidissimus repertam praedam lacerat, et tamen nec prophetarum uestrorum supplicio potuistis ad meliora conuerti.'

31 b (31) XLIII. *Videte uerbum domini: numquid solitudo factus sum Israheli aut terra serotina? quare ergo*

8 *Hier. 2, 30 12 *Hier. 2, 30

1 forsitant *M* forte *v* noluistis *P* 2 quo *V* austeriori *codd.* (*corr. L*), *v* austerioribus cupierim uos (uos *postea add.*) *P* medicamina (ib; *s.* ą) *P* 6 sustinuistis] pro *add. Av* 7 ūr (*s. u.*) *ante* non *tr. M* abent (ur *s.* t *eras.*) *M* 9 ostilis *M* 10 peccata uestra *v* 11 uastatur *MVP.LAa.c.* 13 hau (*sic semper fere ante* dubium *Lp.c. uel primitus*) *scripsi* haut *LV*, (d *s.* ţ) *M* haud *AP* qui in *P,Ma.r.* 14 & (v *s.* ę) *M* significet] & *add. P,Ma.c.* 15 interfectioni *Pp.c.* 16 omnes *La.c.* 17 sic *L,Mp.c.m2* si *cet.* qui in *codd.* (in *exp. L*) gladio *codd.* (*corr. L*) 18 demonstratur *MAp.c.* 19 *seudoprophetas (ţ *eras.*) *M* auidissime *M* reppertam *MA* 20 supplicio *s. u. L* 23 israheli (i *alt. s. u.*) *M* isrł *P*

dixit populus meus: recessimus, non ueniemus ultra ad te? LXX: *audite uerbum domini: haec dicit dominus: numquid solitudo factus sum Israheli aut terra plena sentium, quia dixit populus meus: non seruiemus nec ueniemus ad te?* Et Moses uidebat uocem dei, et Iohannes apostolus uerbum dei uidisse et adtrectasse se dicit.
2 miratur autem, quomodo populus Israhel deum habuerit quasi solitudinem, cum idola quasi celebritatem urbium sit secutus. terra serotina est, quae imbres non recipit doctrinarum nec euangelii disciplinam, plenaque sentium, quia exculta non fuerat. populus ergo quondam dei in eo sceleratior, quod
p. 855 recessit a domino et non uult ultra re|uerti ad deum suum. grandis offensa nolle placare, quem offenderis.

2, 32 XLIV. *Numquid obliuiscetur uirgo ornamenti sui, sponsa fasciae pectoralis suae? populus uero meus oblitus est mei diebus innumeris.* Per haec discimus sponsum esse Christum uirginis ecclesiae, quae non habet maculam neque rugam. si autem ipse est sponsus, ipsius uerba sunt, de quo loquitur et Iohannes Baptista: qui habet
2 sponsam, sponsus est. ornamentum ergo suum perdit, qui recedit a domino, et amittit intellegentiam doctrinarum, quae significatur in pectore. unde et Iohannes euangelista recumbit super pectus domini, et sacerdotibus inter cetera separatur pectusculum uictimarum. quanto autem maior est numerus

2 *Hier. 2, 31 5 cf. Ex. cap. 20 et 33 6 cf. I Ioh. 1, 1 17 cf. Eph. 5, 27 19 Ioh. 3, 29 22 cf. Ioh. 13, 23 23 cf. Num. 6, 20 etc.

1 ultra *s. u. m2 M* 2 LXX—ad te (*lin. 5*) *om. V* 3 isrł *A* 4 dicit *v* 5 moyses *AVP* dī (i *in ras.*) *L* 6 (= 19 *et* 22) iohannis *LPa.c.* se *om. P,MAa.c.* 7 populus] m̄s *add. P* 8 quum *L* sequutus *M* 9 inbres *P* 10 eu|ũangelii *L* plenaṁque *L* 11 ergo] igitur *v* eo] est *add. M* (*s. u.*), *v* 12 deum] dominum *v* 14 obliuiscitur *P,La.c.Mp.c.* sui] aut *add. A* (*s. u.*), *Vulg.* et *add. v* 15 uero *om. v* 17 Christum esse sponsum *v* eccłam *P* 19 et *om. v* 20 sponsam] sponsa *La.c.* 21 mittit *Ma.c.* 22 euuangelista *L* recubuit *P*

temporum, quibus obliuiscimur deum, tanto maior poena peccati, quod nec longitudine saeculorum potuerit edomari.

2, 33. 34 XLV. *Quid niteris bonam ostendere uiam tuam ad quaerendam dilectionem? quae insuper et malitias tuas docuisti uias tuas, et in alis* — siue *in manibus — tuis inuentus est sanguis animarum pauperum et innocentium. non in foueis inueni eos, sed in omnibus istis* siue *sub omni quercu.* 'Frustra', inquit, 'te cupis 2 uerborum arte defendere et quasi bona ostendere opera tua, ut merearis dilectionem, quae insuper etiam alios docuisti uias tuas et exemplo fuisti omnibus malorum operum. et in alis quippe — siue in manibus — tuis inuentus est sanguis innocentium, quos idolis immolasti siue quorum animas perdidisti sacrificiorum similitudine'. 'pauperes' de Hebraico 3 posuimus, qui in LXX non habentur. 'hos autem,' inquit, 'pauperes et innocentes non inueni in foueis interfectos' — quod solet plerumque accidere latronum insidiis —, 'sed in omnibus, quae supra memoraui, siue sub quercu' — quae Hebraice dicitur 'ella,' quae quidem et 'ista' significat, ut sit sensus: 'in omnibus istis siue sub quercu atque terebintho' —, 'sub cuius umbra et frondibus quasi in amoenis locis idololatriae sceleribus fruebaris'.

2, 35. 36 a XLVI. *Et dixisti: absque peccato et innocens ego sum, et propterea auertatur furor tuus a me. ecce ego iudicio contendam tecum eo, quod dixeris: non peccaui. quam uilis es facta nimis* — siue *quoniam*

5. 12 *Hier. 2, 34 11 Hier. 2, 34 15 *Hier. 2, 34 17 Hier. 2, 34 18 *Hier. 2, 34 26 *Hier. 2, 36

1 domini *v* 2 saeculo *La.c.* 3 bonam *post* tuam *tr. v* 4 querendam *VP* malitia* tua* (s *s.* * *bis*) *A* 5 aliis *P,MAa.r.* 6 tuis (*s. u.*) *L*, *ante* siue *tr. Vv,MA* (*s. u.*), *om. P* 7 *pr.* in *s. u. L* fossis siue *add. v* fossis *Vulg.* inuenies *Aa.r.* 8 istis] uiis *Mp.c.* quae supra memoraui *Vulg.* 11 exemplum *v* aliis *Ma.r.* 14 perdedisti *P* 15 habetur *P,Ma.c.* hoc *V* autem] est *add.. V* 17 accedere *P* 18 sub *s. u. L* 19 quod (od *s. u. m2*) *L* significant *Ap.c.* 20 te*rebintho *M* terebinto *VP* 21 idolatriae *codd.* (*corr. L*) 25 iudicioin *L* eo] ego *V* 26 facta es *Mp.c.*, *Vulg.* quoniam] quomodo *v*

p. 856 *contemsisti nimis — | iterans uias tuas!* His utendum est aduersum eos, qui nolunt sua peccata cognoscere, sed in tempore adflictionis et angustiae dicunt se iniuste sustinere, quae sustinent, magisque prouocant iram dei, dum alterum maiusque peccatum sit non lugere, quod fecerint, sed uanas 2 excusationes obtendere peccatorum. iudicio, inquit, contendam tecum pro eo, quod dixeris: non peccaui, quasi maius quippiam sit hoc peccato aliud habere in conscientia, aliud sermone proferre. audiat noua ex ueteri heresis iram dei esse uel maximam nolle peccatum humiliter confiteri, sed impudentem iactare iustitiam.

(36 b) XLVII. *Et ab Aegypto confunderis, sicut confusa es ab Assur; nam et ab ista egredieris, et manus tuae erunt super caput tuum, quoniam contriuit dominus confidentiam* — siue *spem — tuam, et nihil in ea habebis prosperum.* Ut Aegyptiorum impetum declinarent, confugiebant ad Assyrios, quorum cassum fuit praesidium; uictos enim eos ab Aegyptiis legimus. rursum ut iram Assyrii fugerent, Aegyptiorum adiutorio nitebantur, quos ab Assyriis superatos narrat historia. 2 increpantur ergo, quod omissa spe in deum hominum nitantur auxilio, quod omne contritum est et ita subuersum, ut nihil in eo utilitatis ualeant repperire. unde ait: et ab ista egredieris, hoc est ab Aegypto,

6 *Hier. 2, 35 15 *Hier. 2, 36 16 cf. II Par. 28, 21 19 cf. IV Reg. cap. 24 23 Hier. 2, 37 (36)

1 contempsisti *AVP,La.c.* 2 aduersus *MAV.Pa.c..v* 3 se iniuste se *Ma.r.* 5 maiusque] magis *P* sit (*s. u.*) *LA*, *ante* peccatum *tr. s. u. M*, *om. VP* non] suum *add. s. u. m2 P* lugere] uolunt *add. s. u. m2 P* uanas] maluit *add. extra u. M* 8 quidpiam *P* peccatum *v* 9 aliud] in *add. v* uetere *L* (*sed alibi semper* ueteri; *cf. p. 4, 2. 20, 5. 44, 3. 51, 21 etc.*) 10 confiteri humiliter *v* inpudenter *Ap.c.,v* 12 ab *s. u. L* aegipto *M* confusus *MAa.c.* 13 ass*r (s *pr. s. u.*) *M* assyr *V,Aa.c.* asur *P* 14 obtriuit *Vulg.* 15 in ea *post* prosperum *tr. Vulg.* eam *M* habuit *codd.* (*corr. LA*) 16 aegiptiorum *M* declinar& *P* 17 assirios *M* 18 aegiptiis *M* assirii *VM* 19 utebantur *v* assiriis *V* 21 dominum *v* hominem *Pa.c.* utantur *v* 22 uersum *MVP,LAa.c.* utilitates *La.c.* ualeat *P* reperire *Ap.r.*

sicut egressa es ab Assyriis, et manus tuae erunt super caput tuum, lugebisque te frustra ab Aegyptiis exspectasse praesidium. recordemur historiae, quando ab Amnon, fratre sceleratissimo, corrupta et uiolata Thamar supra sparsum caput cinere manus posuerit et ita reuersa sit in domum suam.

3, 1 a XLVIII. *Uulgo dicitur* — pro quo LXX tantum *dicitur* transtulerunt —: *si dimiserit uir uxorem suam et recedens ab eo duxerit uirum alterum, numquid reuertetur ad eam ultra? numquid non polluta et contaminata erit mulier illa* — siue *terra illa —? et tu fornicata es cum amatoribus multis* siue *pastoribus*. Uerbum enim 'rehim', quod quattuor litteris scribitur 'res, ain, ioth, mem', et 'amatores' et 'pastores' utrumque significat et, si legamus 'rehim', 'amatores' sonat, si 'rohim', 'pastores'.

3, 1 b p. 857 XLIX. *Tamen reuertere ad me, dicit dominus* | siue *et reuertebaris ad me, dicit dominus*. In Hebraeo etiam post fornicationem suscipit paenitentem et hortatur, ut reuertatur ad se; in Septuaginta uero non prouocat ad paenitentiam, sed arguit inpudentiam meretricis, quod post adulterium reuerti audeat ad maritum. quodque ait: et contaminata 2 erit mulier illa, pro quo in Hebraico 'terram' legimus, relinquit exemplum et manifestius de terra loquitur Israhel, quae adulterae mulieri conparatur. utamur hoc testimonio

1 Hier. 2, 37 (36) 3 cf. II Reg. 13, 14. 19 7. 11. 12 *Hier. 3, 1 16 *Hier. 3, 1 21 Hier. 3, 1 22 *Hier. 3, 1

1 egressus *MVP,LAa.c.* est *M,LAa.c.* 2 expectasse *MAVP* 3 annon *Aa.c.* 4 currupta *L* uiola *L* thamor *Pa.c.* Thamar *ante* et *tr. v* asparsum (e *s.* a *alt.*) *P* 5 caput sparsum *Ap.c.,v* 7 pro *s. u. L* 8 uir *om. P* 9 ea *Mp.c.* uirū *s. u. P* 10 eum *V* poluta *V* 11 siue t. illa *om. M* et tu] tu autem *Vulg.* 12 est *P* 13 reḥim (a *s.* e) *A* raechym *P* reim *v* iat *P* iod *v* 15 reḥim *A* rechym *P* reim *v* sonat] significat *v* roḥim *A* roim *v* 16 dominus] et ego suscipiam te *add. Vulg.* siue—dominus *om. V* et *om. v* 17 reuertaris (*ex* reuertearis) *M* hebreo *MA* 18 suscepit *LMa.c.* ortatur *P,Aa.c.* 20 inprudentiam *P* meretrices *La.c.* 21 audebat *P* 22 ebraico *P* legimus terram *v* 23 reliquid *La.c.* 24 qui *V*

aduersum eos, qui fidem domini relinquentes et hereticorum erroribus praepediti post multas fornicationes et deceptionem animarum simulant se reuerti ad pristinam ueritatem, non ut deponant uenena pectoris, sed ut ceteris insinuent.

3, 2 a L. *Leua oculos tuos in directum et uide, ubi non prostrata sis; in uiis sedebas exspectans eos quasi latro in solitudine* siue *quasi cornix deserta.* Pro 'latrone' et 'cornice' in Hebraeo 'arabe' scriptum est, quod potest et 'Arabas' significare, quae gens latrociniis dedita usque hodie incursat terminos Palestinae et descendentibus de Hierusalem Hierichum obsidet uias, cuius rei et dominus in
2 euangelio recordatur. 'eleua igitur oculos tuos, o Hierusalem, et huc illucque circumspice et uide, ubi non fornicatione prostrata sis. quomodo enim solent latrones ad uesperam et in desertis locis uiatoribus insidias tendere, sic tu iuxta fornicariam Prouerbiorum sedebas in uiis ad uesperam, ut concubitu tuo animas interficeres fornicantium; propter
3 quod uniuersa terra polluta est in fornicationibus tuis'. significanterque iuxta ἀναγωγὴν his, qui hereticos errores deserere se promittunt, praecipitur, ut leuent oculos in directum. nisi enim recta uidere coeperint, prauitatem pristinam damnare non possunt.

3, 2 b. 3 a LI. *Et polluisti* — siue *interfecisti* — *terram fornicationibus tuis et in malis tuis. quamobrem*

7 *Hier. 3, 2 8 *Hier. 3, 2 11 cf. Luc. 10, 30 16 cf. Prou. 5, 2—6. 7, 5—23 18 cf. Hier. 3, 2 23 *Hier. 3, 2

1 aduersus *MAVPv* 2 deceptiones *v* 3 simulantes *V* 4 insenuent *La.c.* 5 (= 20) derectum *La.c.* 6 prostata *LMa.c.* expectans *MAVP* 7 et] siue *v* 8 hebreo *MA*, (h *s. u.*) *P* arabę *V* araue *P* *post* est *tr. v* 9 latroniciis *V* 10 odie *P* 11 hiericho *VP,Ap.c.* in Iericho *v* obsedet *La.c.* 12 euuangelio *La.c.Pp.c.* o *om. MAP* hierusalem *om. P* 13 huc *s. u. L* 14 latronis *La.c.* latrones solent *v* 16 fornicarium *Ap.c.* 17 concubito *P,Ma.c.* 19 aNaΓWΓMN *M* aNaTWΓMN *A* anaTW *V* aNaTWΓeN *P* anagogen *v* 20 se *om. V* repromittunt *V* 21 ceperint *V* 23 terram] in *add. A* (*s. u.*). *Vulg.* 24 malitiis *Vulg.*

prohibitae sunt stillae pluuiarum et serotinus imber non fuit siue *et habuisti pastores multos in offensionem tui.* Interfecta est terra siue polluta propter interfectionem eorum, qui idololatriae fornicatione perierunt; unde ablata est omnium rerum benedictio, ut paterentur siccitatem sermonis dei. siue habuit pastores, per quos offenderet
p. 858 deum, ut, qui magistri esse debuerant, ut alios ab | errore prohiberent, auctores impietatis exstiterint.

3, 3 b LII. *Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere.* LXX: *facies meretricis facta est tibi, sine rubore facta es ad omnes.* Quia supra dixerat: non peccaui et magis peccauerat sua scelera denegando, idcirco nunc arguit quasi mulierem procacem et nimiae inpudentiae, ut non ad unum et alterum procaci uultu feratur, sed nullum erubescat. utamur hoc sermone aduersum hereticorum conciliabulum, qui in suis erroribus gloriantur.

3, 4. 5 a LIII. *Ergo saltim amodo uoca me: pater meus, dux uirginitatis meae es tu; numquid irasceris in perpetuum aut perseuerabis in finem?* Erubescant heretici, qui nolunt ad meliora conuerti nec regredi ad patrem creatorem suum, et audiant: saltim amodo uoca me: pater meus, dux uirginitatis meae es tu. ipse despondit ani- 2
mam uestram amplexibus suis et docet, quomodo orare debeat et agere paenitentiam. quanto autem ille clementior, qui salutis post fornicationem ostendit uiam, tanto miserior meretrix, quae non uult post uulnera recipere sanitatem.

3, 5 b LIV. *Ecce locuta es et fecisti mala et potuisti.* 'Pro uerbis paenitentiae uerbis superbiae blasphemasti et inplesti

2 *Hier. 3, 3 10 *Hier. 3, 3 11 Hier. 2, 35 21 *Hier. 3, 4

1 stellae *Va.c.* 4 interfectione *La.c.* idolatriae *MVP,La.c.* fornicationem *Pa.r.* 5 benedictio rerum *v* 6 sermones *Pp.c.* 7 *alt.* ut—prohiberent *om. M* 8 impietates *Pp.c.* extiterint *A,La.c.* existerent *V* extiterunt *P* 9 (= 10) meretrices *La.c.* 10 erubiscire *La.c.* 11 robore *Pa.c.* 13 arguet *La.c* pudentiae *Pa.c.* 14 ut] & *P* et] ad *add. V,* (*s. u.*) *A* 16 conciliabolum *V* 17 saltem *Ap.c.* 18 es tu] aestu *V* tu es *Vulg.* 22 despondit *LAp.c.* dispondet *La.c.* dispondit *cet.* 27 loquuta *M* posuisti *P,Ma.c.m2*

malam cogitationem tuam et ostendisti contra uirum fortitudinem tuam, ut possis facere, quod sermone tractasti.'

3, 6–10 LV. *Et dixit dominus ad me in diebus Iosiae regis: numquid uidisti, quae fecerit auersatrix Israhel? abiit sibimet super omnem montem excelsum et subter omne lignum frondosum et fornicata est ibi. et dixi, cum fecisset haec omnia: ad me conuertere, et non*
2 *est reuersa. et uidit praeuaricatrix soror eius Iuda, quia pro eo, quod moechata est auersatrix Israhel, dimisissem eam et dedissem ei libellum repudii; et non timuit praeuaricatrix Iuda, soror eius, et abiit et fornicata est etiam ipsa et facilitate fornicationis suae contaminauit terram et moechata est cum lapide et ligno. et in omnibus his non est reuersa ad me praeuaricatrix soror eius Iuda in toto corde suo,*
3 *sed in mendacio, ait dominus.* Aliorum tormenta aliorum remedia sunt, cumque punitur homicida, recipit quidem ipse, quod fecit, sed alii deterrentur a scelere. decem igitur tribu-
p. 859 bus, quae ap|pellabantur Israhel, captis ab Assyriis Mediamque translatis duae tribus, Iuda et Beniamin, quae debuerant similia formidare et tota ad deum mente conuerti, uicerunt decem tribuum scelera. et in tantum idola sunt secutae, ut in templo dei statuam Bahal ponerent, quae in Hiezechiele uocatur idolum ad zelum et aemulationem domini conlocatum.
4 loquitur autem sub figura duarum sororum, quia de una sunt

19 cf. IV Reg. 17, 6. 23 23 cf. Ezech. 8, 3

1 malam *post* tuam *tr. v* 2 posses *V,Ap.c.* 4 (= 9) aduersatrix *V* 5 sibim&h *P* omnem *om. L* supter *Lp.c.* sub *Vulg.* 6 omnem *P* omni *Vulg.* ligno frondoso *Vulg.* 7 reuertere *Vulg.* 8 conuersa *P* 9 mechata *V* (*passim*) esset *Mp.c., Vulg.* 10 *alt.* et] ut *Va.c.* 11 et] sed *v cum Vulg.* 12 facilitate (facili *in ras.*) *L* difficultate *MVP,Aa.c.m2* 14 in *om. A* omnibus his *L* (*in ras.*) abominabilis *MAa.c.m2* abhominabilis *V* abominabilib; *P* 17 quumque *L* 18 ab *VP* tribus *MVP,LAa.c.* 19 appellantur *MAP,La.c.* appellatur *V* 20 traslatis *L* iudę *P* 21 similiter *P* conuerti mente *V* 22 ut] & *P* 23 hiezechiele (e *quart. ex* o) *L* ezecihelo *M* iezechielo (i *pr. s. u.;* e *s.* o) *A* hezechiel *V* ezechielo *P* 24 ad *om. M* **zeli** *M*

Abraham et Isaac et Iacob stirpe generatae, et priorem auersatricem, sequentem praeuaricatricem uocat. illa enim deum penitus auersata est statim adoratis in Dan et Bethel uitulis aureis, ista autem, apud quam erat templum et ueri dei religio, imitatione germanae paulatim recessit a domino et idcirco praeuaricatrix dicitur. secundum ἀναγωγήν autem de hereticis prophetia est, qui, falsi nominis scientiam dum se arbitrantur heretica subtilitate sectari, ascendunt montem superbiae et carnis huius uoluptatibus deliniti sub omni ligno frondoso et amoeno exponunt fornicationem suam. qui cum tradantur diabolo in interitum carnis, frequenter euenit, ut domus Iuda, id est confessionis et uerae fidei, nequaquam terreatur exemplo, sed multo maiora committat et facilitate fornicationis suae contaminet terram ecclesiae et moechetur cum lapide et cum ligno ea sequens dogmata, quae aduersaria deo sunt. sin autem ecclesiasticus uir corrigere uoluerit errantem et putridas resecare carnes et ad paenitentiam retrahere eos, qui secuti fuerant falsitatem, ac nihilominus illi sub specie ecclesiasticae ueritatis antiquum sequantur errorem, dici potest de eis: in omnibus his non est reuersa ad me praeuaricatrix Iuda in toto corde suo, sed in mendacio. fit autem haec prophetia Iosiae temporibus, regis iusti, sub quo et Hieremias exorsus est prophetare.

3, 11 LVI. *Et dixit dominus ad me: iustificauit animam suam auersatrix Israhel conparatione praeuaricatri-*

3 cf. III Reg. 12, 28. 29 8 cf. Deut. 1, 43 11 cf. I Cor. 5, 5 20 Hier. 3, 10 23 cf. Hier. 1, 2

1 *pr.* et *om. v* aduersatricem *V* (= *lin. 3 et 25*) 4 uiri *P* relegio *P,Aa.c.* 6 aNaTΩTMN *MA* aNaſΩſMN *Pa.c.* anagogen *v* 7 prophea *La.c.* scientia *M,La.c* 8 suptilitate *Lp.c.* monte *La.c.* 10 amoena *P* 11 in *s. u. A* interitum (in *s. u.*) *M* interitu *P* 12 uere *MVP* 13 multum *V* 14 et *om. v* moecetur *Pa.c.* 15 *alt.* cum *om. v* 16 si *La.c.* corripere *V* 18 sequuti *M* (*passim*) fuerunt *L* fuerint *v* ac *s. u. L, om. cet.* nihilhominus *P,La.r.* 20 eis] his *v* 21 praeuaricatrix] soror eius *add. v cum Vulg.* 22 prophetiam *Ma.r.* prophetiça in *V* prophetiae *Pa.c.* 23 iusti] iuda *P,Aa.c.* et *eras. A, om. v*

eis Iuda. 'Iustior,' inquit, 'est Israhel conparatione Iudae, quia illa statim in principio periit, haec illius cruciatibus potuit emendari'. attendat noua ex ueteri heresis, quod Israhel conparatione peioris iustificata dicatur. nec mirum hoc de unius gentis sororibus, cum Sodoma quoque conlatione Hierusalem iustitiae nomen accipiat dicente domino per Hiezechiel: 'iustificata est Sodoma ex te', et publicanus Pharisaei conparatione fit iustus.

3, 12. 13 p. 860 LVII. *Uade et clama* — siue *lege* — *sermones istos contra aquilonem et dices: reuertere, auersatrix Israhel, dicit dominus, et non auertam* — siue *firmabo* — *faciem meam a uobis* — siue *super uos* —, *quia sanctus* — siue *misericors* — *ego sum, dicit dominus, et non irascar in perpetuum. uerumtamen scito iniquitatem tuam, quia in dominum deum praeuaricata es* — siue *impie egisti* — *et dispersisti* — siue *effudisti* — *uias tuas alienis sub omni ligno frondoso* 2 *et uocem meam non audisti, ait dominus.* Uerbum Hebraicum 'carath' et 'uoca' siue 'clama' et 'lege' intellegitur, unde Aquila et Symmachus 'clamita', LXX et Theodotio 'lege' interpretati sunt. ad aquilonem autem et contra Babylonem atque Assyrios sermo dirigitur, ad decem et ad duas tribus, et earum reuersio praedicatur. 'et non auertam', inquit, 'faciem meam a uobis siue non firmabo faciem meam contra uos, ut nequaquam uos austeritate iudicis, sed 3 uultu misericordiae suscipiam. sanctus enim et misericors

6 cf. Ezech. 16, 52 7 cf. Luc. 18, 14 9. 11. 12. 13 *Hier. 3, 12 16 *Hier. 3, 13 20 *Hier. 3, 12 23 Hier. 3, 12 24 *Hier. 3, 12

1 iude (*pr.*) *V* 2 illius] illis *V* 3 heresis] iusti *add., sed exp. V* 4 peioris] maioris *V* Iudae *v* 5 conparatione (*ex* conlatione) *M* 6 hiezechiel *MV* hiezecihel (hi *s. u.*) *L* iezechiel (i *pr. s. u.*) *V* ezechiel *P* 7 farisei *L* farisaei *P* 11 ait *Vulg.* 15 dn̄i] tuum *add. M* (*s. u. m2*), *v cum Vulg.* 19 siue] et *v* intelligitur *Ap.c.* significat *v* 20 simmachus *P* clamitat *P* clam& *Aa.c.* theodotion *V* theodocio *P* 21 babilonem *V* 22 adsyrios *Pa.c.* *alt.* ad *om. MAVPv* 23 faciem meam inquit *v* 24 siue (ue *s. u.*) *L* 25 au-|steritatem (s *s. u.*) *L* iudicii *v*

sum, ut non recorder ultra iniquitatis uestrae nec meminerim, quod a domino recessistis et pro illo uos idola delectarint et fornicatae sitis sub omni ligno umbroso atque frondoso'. quod quidem et ad hereticos uel in ecclesia neglegentes dici conuenit, qui cotidie per ecclesiasticos uiros ad paenitentiam prouocantur et quibus proprie aptari potest: 'et uocem meam non audistis.' omnis autem hereticus habitat in aquilone et calorem fidei perdidit nec audire potest illud apostoli: spiritu feruentes et, quia se uoluptatibus tradidit, recessit a domino et dispersit uias suas alienis dogmatibus et uoluptatem secutus est. nulla enim heresis nisi propter gulam uentremque construitur, ut seducat mulierculas oneratas peccatis semper discentes et numquam ad scientiam ueritatis peruenientes, de quibus uere dicitur: qui deuorant populum meum uelut escam panis, et quos Christus notat deuorantes domos uiduarum. 'cumque,' inquit, 'misertus tui fuero, ne iustum esse te putes, sed semper memento iniquitatis tuae et scito, quia in dominum fornicatus sis, et superbiae colla demitte, ut, qui offendisti per adrogantiam, places deum per humilitatem'. illi autem, quod supra diximus: et non firmabo faciem meam super uos, illud propheticum conuenit: auerte faciem tuam a peccatis meis et omnes iniquitates meas dele.

1 cf. Esai. 64, 9 3 cf. Hier. 2, 20. 3, 6 6 cf. Hier. 3, 13 9 Rom. 12, 11. 12 cf. II Tim. 3, 6 13 II Tim. 3, 7 14 *Ps. 13, 4 16 cf. Marc. 12, 40. Luc. 20, 47. Matth. 23, 14 21 *Hier. 3, 12 22 Ps. 50, 11

1 recordes *Va.c.* 2 recesistis *V* et *s. u. L* delectarent *A,Pa.c.* 3 umbroso atque *om. M* 4 et *om. v* uel] et *v* neglegentis *LMa.c.* negligentes *Ap.c.* 5 conuenit] potest *v* cottidie *V* ecclesiasticoſuumpoſ (s uiros *s. u.*) *M* 7 hereticos *Aa.c.* 12 golam *Aa.c.* gulam *P* honeratas *V* 14 uero (*sic*) *eras. M* deuorat *P* 15 aescam *Lar.* quod *VP* xpi *OZ*, (i *ex* s *corr. uid*) *L* apostolus *add. OZ*, (*s. u.*) *L* 16 deuorantis *Mp.c.* domus *AP* quumque *L* 17 tui *s u. P* es *La.c.* ſęd *M* semper *post* tuae *tr. v* 19 demitte *P* dimitte *cet.* quae *P* offendisti] dominum *add. v* adrogantia *La.c.* 20 placeas *Pv* deum *om. v* illud *MAVP* 22 illi *Ap.r.* illi illud *V* prophetico *V,MAp.c.*

3, 14—16 LVIII. *Conuertimini, filii reuertentes* — siue *uagi*
p. 861 et *recedentes* —, *dicit dominus, quia ego uir uester* — siue *dominabor uestri* —, *et adsumam uos, unum de ciuitate et duos de cognatione, et introducam uos in Sion et dabo uobis pastores iuxta cor meum, et pascent uos scientia et doctrina. cumque multiplicati fueritis et creueritis in terra in diebus illis, ait dominus, non dicent ultra: arca pacti* — uel *testamenti* — *domini, neque ascendet super cor, neque recordabuntur*
2 *illius, nec uisitabitur nec fiet ultra.* Iudaei impletum hoc putant post reuersionem ex Babylone sub Cyro. rege Persarum, et Zorobabel, filio Salathiel, etiamsi non omnes reuersi sint; hoc significari: adsumam unum de ciuitate et duos de cognatione. sed melius in aduentu Christi, quando reliquiae saluae factae sunt dicente et exponente apostolo: nisi dominus sabaoth nobis reliquisset semen, quasi Sodoma essemus et similes Gomorrae fuissemus, tunc introducti sunt in Sion. de qua scriptum est: gloriosa dicta sunt de te, ciuitas dei, et dati sunt pastores iuxta cor eius, apostoli et apostolici uiri, et pauerunt credentium multitudinem non in Iudaicis caerimoniis, sed in scientia Christi atque doctrina et in toto orbe praedicatione
3 euangelii seminata. nequaquam in arca domini, quae custos fuit legis Mosaicae, habebunt fiduciam, sed ipsi erunt templum

1. 2. 3. *Hier. 3, 14 8 *Hier. 3, 16 10 cf. II (I) Esr. 1, 1. 5. 2, 2. 17 (7). 7 13 *Hier. 3, 14 15 cf. Rom. 11, 5 16 *Rom. 9, 29. cf. Esai. 1, 9 19 Ps. 86, 3

1 conuertimini] ad me *add. v* 3 dominator *v* 4 ciuitatem *L post* uos *13 fere litt. eras. L* 5 iusta *V* 7 terra *V* terram *cet.* 8 arca *s. u. P* uel] nec *MP* 9 ascendit *L,MPa.c.* nec (*alt.*) *v* 11 potant *Ma.c.* babilone *VP* ciro *P* 12 salathihel *A* salachiel *V* 13 sunt *La.c.,v & add. s. u. m3 M* assumat *v* uos *add. s. u. m3 M* 14 cognationem *La r.* 15 requiae *Ma.c.* saluae *om. L,MAa.c.* erunt *Mp.c.* 16 reliquisset nobis *v* relinquisset *P* 19 de te dicta sunt *P* 20 parunt *v* 21 *pr.* in *om. P* Iudaicis in *v* caeremoniis *Mp.c.* 22 in in *M* 23 euuangelii *La.r.* semina *La.c.* in *s. u. V* arcam *A* archa *VP* 24 moysaicae *P,Ap.c.*

dei nec iuxta errantes Nazareos abolitis sacrificiis inseruient, sed spiritalem cultum sectabuntur. alii uero hoc in fine temporum intellegunt, quando subintrante plenitudine gentium omnis Israhel saluus fiet.

17 LIX. *In tempore illo uocabunt Hierusalem solium domini, et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine domini in Hierusalem et non ambulabunt post prauitatem cordis sui pessimi.* Nequaquam dominus sedebit super arcam testamenti et cherubim, cui prius ab illo populo dicebatur: qui sedes super cherubim, manifestare, sed omnes perfecta mente credentes erunt thronus dei. uel certe melius totum de ecclesia intellegendum, quando 2 congregantur omnes gentes in nomine domini in Hierusalem, in qua est uisio pacis, et nequaquam ambulant post prauitatem cordis sui pessimi, ut faciant, quae desiderant, nec suos sequuntur errores, sed dicunt cum propheta: adhaesit anima mea post te, suscepit me dextera tua.

3, 18 LX. *In diebus illis ibit domus Iuda ad domum Israhel, et uenient simul de terra aquilonis ad ter-*
p. 862 *ram, quam dedi patribus uestris.* Hoc | proprie in Christi conpletur aduentu, quando de duodecim simul tribubus euangelio crediderunt relinquentes terram aquilonis durissimi frigoris et a diaboli imperio recedentes tunc receperunt terram repromissionis, quam pollicitus fuerat patribus eorum, Abraham, Isaac et Iacob. edidi nuper paruum libellum de terra repromissionis.

3 cf. Rom. 11, 25. 26 10 Ps. 79, 2 14 cf. Ezech. 13, 16 16 *Ps. 62, 9 22 cf. *Prou. 27, 16 23 cf. Hebr. 11, 9 24 cf. Num. 32, 11 etc. 25 cf. Hier. Epist. 129

1 nazaraeos *P* 2 spiritualem *Ap.c.* (*semper*) uero] uerbo *V* in *s. u. P* finem *L* 3 intelligunt *Ap.c.* (*semper*) plenitudo *Pa.c.* 6 eum *VP* 9 cherubim *A,Lp.c.* cherubin *MV*, (h *s. u.*) *P* 10 sedes *A* sedit *Pa.c.* caerubin *P* (*cet. ut lin. 9*) 11 trhonus *V* 13 *alt.* in *om. LAVP,Ma.c.* 14 post *om. V* 15 fiant *La.c.* 16 secuntur *LAa.c.* sequantur *V* prophetam *La.r.* 17 suscipit *La.c.* me suscepit *v* 19 ueniens *Pa.c.* aquilonis] ad terram aquilonis *add*, *sed eras. P* 23 a (*s. u.*) *LMA* inperio *P* tunc *M* reciperunt *L* 25 issaac *M* libellum paruum *v*

3, 19 LXI. *Ego autem dixi: quomodo* siue *ponam te in filiis et tribuam tibi terram desiderabilem, hereditatem praeclaram exercituum gentium! et dixi: patrem uocabis me et post me ingredi non cessabis.* Pro 'hereditate praeclara exercituum gentium', quam Septuaginta transtulerunt: hereditatem nominatam dei omnipotentis gentium, Theodotion significantius transtulit: hereditatem inclytam fortitudinis robustissimi gentium Christum significans, qui ductor et dominus est
2 uniuersarum gentium suo nomini passionique credentium. ipse dixit ad Israhel: patrem uocabis me, et: qui credit in me, credit in patrem. ipse pollicitus est: 'ponam te in filiis, in numero scilicet filiorum meorum, qui mihi de gentium populo crediderunt et quibus dedi terram desiderabilem'. quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem, ut filii dei fiant.

3, 20 LXII. *Sed quomodo si contemnat mulier amatorem suum, sic contemsit me domus Israhel, dicit dominus.* Christi uox est iuxta populum Iudaeorum, cui dixerat: ponam te in filios et dabo tibi terram desiderabilem, et patrem uocabis me et post me ingredi non ces-
2 sabis. 'quomodo,' inquit, 'mulier contemnit non uirum, sed amatorem, si semel commixta fuerit cernens illum suae libidini seruientem et in se mutatam legem esse naturae, per quam uiro quondam subiecta fuerat dicente domino: et ad

1 *Hier. 3, 19 6 *Hier. 3, 19 8 *Hier. 3, 19 11 Hier. 3, 19 *Ioh. 12, 44 12 *Hier. 3, 19 15 *Ioh. 1, 12 19 *Hier. 3, 19 25 *Gen. 3, 16

1 siue *eras. MA, om. v* 2 filios *Mp.c.,v cum Vulg.* 5 septuaginta *s. u. L* 6 nominam *La.c.* 7 theodotio *Ap.r.,v* 8 inclitam *P* robostissimi (o *pr. ex* u) *L* 9 doctor *La.c.* 13 filiis (i *tert. in ras.*) *L* filios *cet. v* 15 quodquot *La.c.* quotquod *Ma.c.* 18 contempsit *MVP,La.c.* 20 *an* filiis? *cf. lin. 2 et 13* 22 contempnit *A,La.c.* contempsit *VP* 23 commixti *M,Ap.c.* fuerint *MAp.c.* cernis *LAPa.c.* cernes *Ma.c.* illam *Aa.c.* eum *v* 24 esse legem *v* 25 uirum *La.c.*

te conuersio eius, sic domus Israhel, hoc est populus Iudaeorum, contemsit dominum saluatorem in perniciem suam.

1. 22 a LXIII. *Uox in uiis* — siue *in labiis* — *audita est, ploratus et ululatus filiorum Israhel, quoniam iniquam fecerunt uiam suam, obliti sunt domini dei sui. conuertimini, filii reuertentes, et sanabo auersiones* — siue *contritiones* — *uestras*, pro quo Symmachus transtulit *conuersiones*. Libenter deus suscipit paenitentes et occurrit filio inopia et squalore confecto statimque induit pristinis uestibus et reddit gloriam reuertenti ita dumtaxat, ut reuertatur in ploratu et ululatu. suo enim uitio fecit 2
p. 863 ini|quam uiam suam et oblitus est domini dei et patris sui, ad quos prophetalis sermo nunc loquitur: conuertimini, filii reuertentes. 'quos idcirco filios uoco, quia intellectis peccatis uestris in ploratu atque ululatu reuertimini ad parentem. cumque uos', ait, 'reuersi fueritis ad dominum, sanabit omnes contritiones uestras siue auersiones, quibus a domino recesseratis, uel certe conuersiones'. quamuis enim propria 3 uoluntate ad dominum reuertamur, tamen, nisi ille nos traxerit et cupiditatem nostram suo roborauerit praesidio, salui esse non poterimus. intellegamus hoc et de Iudaeorum populo ad dominum reuertente et de hereticis, qui dominum reliquerunt.

2 b. 23 LXIV. *Ecce nos uenimus ad te; tu enim es dominus deus noster. uere mendaces erant colles et multitudo* — siue *fortitudo* — *montium, uere in domino deo nostro salus Israhel.* Dicit hoc paenitens et omnem superbiam derelinquens et multitudinem siue altitudinem

4 *Hier. 3, 21 8 *Hier. 3, 22 9 Hier. 3, 22 11 cf. Luc. 15, 22 14 Hier. 3, 22 20 cf. Ioh. 6, 44 26 *Hier. 3, 23

1 hoc] id *v* 2 contempsit *VP,La.c.* pernicem *La.c.* 6 dñi* *M* 7 sui* *L* aduersiones *P* 8 qua *P* 9 suscepit *Pa.c.* 12 fecit uitio *Pa.c.* 13 dī** *L* et patris *s. u. m2 A* 14 prophetali *v* sermo nunc] sermone *v* 17 reuersi (re *in ras.*) *L* sanauit *MPa.c.* 18 aduersiones *Aa.r.* 23 reuertentem *L* relinquerunt *P* dereliquerunt *c* 26 siue fortitudo *s. u. L* 28 siue** *L* siue altitudinem *in mg. V*

montium et collium, per quam superbiebat contra deum, et humilitate prostratus loquatur: uere in domino deo nostro salus Israhel.

3, 24 LXV. *Confusio comedit laborem patrum nostrorum ab adulescentia nostra, greges eorum et armenta eorum, filios et filias eorum.* Omnes hereticorum labores, de quibus scriptum est: defecerunt scrutantes scrutinio, ab adulescentia eorum, quos deceperant, filios et filias eorum, qui in heresi profecerant uel tantum luxuria tenebantur, oppressit nostra confusio. unde inferunt:

3, 25 LXVI. *Dormiemus in confusione nostra et operiet nos ignominia nostra, quoniam deo nostro peccauimus nos et patres nostri ab adulescentia nostra usque ad hanc diem et non audiuimus uocem domini dei nostri.* Hoc loquatur Israhel, qui suum dominum non audiuit, hoc omnis hereticus, qui agit paenitentiam; et tamen pars salutis est sua confiteri et nosse peccata. 'dic,' inquit, 'tu prius iniquitates tuas, ut iustificeris'. uere enim Israhel dimisit Christum dominum deum suum et in eo peccauit non solum illo tempore, quando est uisus in carne, sed et ante aduentum illius. unde dicunt: 'nos et patres nostri ab adulescentia nostra usque ad hanc diem et non audiuimus uocem dei nostri, qui nostris patribus loquebatur: si crederetis Mosi, crederetis et mihi; de me enim ille scripsit'.

4, 1a LXVII. *Si reuerteris, Israhel, ait dominus, ad me,* p. 864 *conuertere,* pro quo Septuaginta transtule|runt: *si conuer-*

2 Hier. 3, 23 7 Ps. 63, 7 16 cf. Ps.-Cic. Epist. ad Oct. 7. Ambr. Inst. uirg. 4, 27. Ps.-Sen. Mor. 94 (Otto, Sprichwörter p. 89) 17 *Esai. 43, 26 21 *Hier. 3, 25 23 *Ioh. 5, 46 26 *Hier. 4, 1

1 *pr.* et *om. LVP,MAa.c.* ac *O* 2 dō isr̃l *V,LMAa.r.* 6 filios] eorum *add. Vulg.* filias et filios *P* labores] eorum *add. V* 9 luxoria *Aa.c.* luxuriae *V* luxoriae (v *s.* o) *P* tenebuntur *Ap.c.m2* 10 oppressi *P,Ap.r.* ꝑſa (sua *s. u. m2*) *A* confusione *APp.c.m2* 12 quoniam] domino *add. Vulg.* 13 adolescentia *Ap.c.* adolisc. *P* (*sic semper fere AP*) 14 ad *L* in *cet. v* diem hanc *Vulg.* (= *lin. 22*) 19 cum *v* 20 illum *Va c.* eo *v* uisus est *v* et *om. V* 21 et] ad *Pa.c.* 23 crederitis *Pa.c.* 24 moysi *AVP* crederitis *MPa.c.* et *s. u. M*

sus fuerit Israhel, dicit dominus, ad me, conuertetur. Et est sensus: 'si ad me fuerit reuersus, reuertetur de captiuitate', siue aliter: 'cum optulerit, quod habet'. qui enim habet, dabitur ei; qui autem non habet, etiam id, quod habere uidetur, auferetur ab eo. porro iuxta 2 Hebraicum hic sensus est: 'si reuerteris ad me, Israhel, et semel salutem desideras et peccasse te dicis et uocem domini tui non audisse, plene conuertere; crede, quem negasti, et tunc erit plena conuersio'.

, 1 b LXVIII. *Si abstuleris offendicula tua a facie mea, non commoueberis.* Quando ergo mouemur et dicimus: mei autem paene moti sunt pedes, non imbecillitate naturae hoc patimur, sed quia ponimus offendicula et idola nostra contra dominum.

4, 2 LXIX. *Et iurabis: uiuit dominus in ueritate et in iudicio et in iustitia, et benedicent eum gentes ipsumque laudabunt.* Et quomodo euangelium iurare nos prohibet? sed hic 'iurabis' pro confessione dicitur et ad condemnationem idolorum, per quae iurabat Israhel. denique auferuntur offendicula et iurat per dominum. quodque dicitur: uiuit 2 dominus, in testamento ueteri iusiurandum est ad condemnationem mortuorum, per quos iurat omnis idololatria. simulque animaduertendum, quod iusiurandum hos habeat comites: ueritatem, iudicium atque iustitiam; si ista defuerint, nequaquam erit iuramentum, sed periurium. 'cumque,' ait, 'et hoc fecerit Israhel et per apostolos magister fuerit gentium, tunc benedicent siue benedicentur in eo omnes gentes et ipsum laudabunt, quod salus processerit ex Israhel'.

3 *Matth. 13, 12. 25, 29. *Marc. 4, 25. *Luc. 8, 18. 19, 26 12 Ps. 72, 2 17 cf. Matth. 5, 34—36 20 Hier. 4, 2 26 cf. I Tim. 2, 7. II Tim. 1, 11

1 dicit *L* ait *cet. v* conuertitur *P* 2 reuersus fuerit *V* 5 uideàtur *LM* uidetur habere *v* 6 et *eras. A* 7 desiderans *MAVPv* *pr.* et *om. r* domini] dei *add. v* 8 conuertere] et *add. v* 11 ergo *om. v* 12 poene' *P* imbecelletate *L* 14 dn̄ *P* 15 uiuet *La.c.* 16 in *om. MAVP* 17 euuangelium *La.c.* prophibet *V* 18 (= 21) condemnatione *La.c.* 19 offeruntur *Pa.c.* 21 testamenti *P* 22 omnes *La.c.* idolatria *La.c.* idolatra *MVP,Ap.r.* idololatra *v* 23 anim*adu. *A* 25 et *om. MAVPv* 28 ex *s. u. P*

4, 3. 4 LXX. *Haec enim dicit dominus uiro Iuda et Hierusalem: nouate uobis nouale et nolite serere super spinas; circumcidimini domino et auferte praeputia cordium uestrorum, uiri Iuda et habitatores Hierusalem, ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea et succendatur et non sit, qui extinguat propter malitiam cogitationum* — siue 2 *adinuentionum* — *uestrarum.* Pro eo, quod nos diximus: circumcidimini domino et auferte praeputium cordium uestrorum, Symmachus posuit: purificamini domino et auferte malitias cordium uestrorum circumcisionem emundationem et praeputia uitium intellegens. hoc autem praecipitur uiris Iuda et Hierusalem, qui ueram sectantur fidem et habitant in ecclesia, ut non seminent super spinas, quas euangelicus sermo significat, quae suffocent se- p. 865 mentem | dei, sed prius nouale faciant et omnes suffodiant uepres sentesque auferant, ut munda semina munda arua 3 suscipiant. hoc est, quod in alio loco dicitur: ne miseritis margaritas uestras ante porcos et ne detis sanctum canibus. quomodo enim potest dei audire sermonem et concipere semina et fructum facere, cuius animus aerumnis mundi plenus est? quodque sequitur: circumcidimini domino et auferte praeputia cordium uestrorum, nulli alii praecipitur nisi uiro Iuda et habitatori Hierusalem, ut deserant occidentem litteram et sequantur spiritum uiuifi- 4 cantem. 'si enim hoc', inquit, 'non feceritis, egredietur ut ignis

8 *Hier. 4, 4 9 *Hier. 4, 4 10 *Hier. 4, 4 14 cf. Matth. 13, 22. Marc. 4, 18 15 cf. Matth. 13, 7. Marc. 4, 7. Luc. 8, 7 18 *Matth. 7, 6 22 Hier. 4, 4 25 cf. II Cor. 3, 6

2 uoçaḃ *P* 5 ne—hierusalem (*lin. 24*) *in mg. P* 6 succendatur *V* 9 praeputia *Vulg.* 10 uestrarum *P* simmachus *VP* 12 circumcisionem (m *s. u.*) *L* et *add. M* emendationem *La.c.* 14 sectur *Ma.c.* seminant *P* 15 quos *P* euuangelicus *Lar.* 16 noualeṃ *A* soffodiant *P* 19 margaretas *Aa.c.* 21 concepere *La.c.* animus] mundi *add., sed eras. L* 22 plen.s (u *s. ras.*) *L* consequitur *P* 24 habitatoribus *codd.* (bus *exp. L*), *v* 26 egreditur *M*

indignatio mea et succendetur et non erit, qui extinguat'. ideo autem monet et ante praedicit, ne facere conpellatur, quod et in Nineuitis probamus, quibus praedicta sententia est, ut imminentem furorem paenitentia declinarent. omnia autem haec mala euenient propter malitiam cogitationum siue adinuentionum nostrarum. ubi sunt, qui in cogitationibus dicunt non esse peccatum, cum omnia uitia iuxta euangelicam ueritatem de corde procedant?

4, 5 LXXI. *Adnuntiate in Iuda et in Hierusalem auditum facite; loquimini, canite tuba in terra, clamate fortiter, dicite: congregamini et ingrediamur ciuitates munitas.* Hoc audiat Iudas, hoc Hierusalem, in qua confessio fidei est et in qua Christi pax habitat et cui per Isaiam dictum est: in montem excelsum ascende, qui euangelizas Sion, eleua uocem tuam, qui euangelizas Hierusalem; clamet fortiter et ita praecipiat: 'ingrediamur ciuitates munitas — hereticorum bella consurgunt: Christi munimenta nos teneant —; 4, 6 eleuate crucis signum in specula et sublimitate ecclesiae; confortamini, qui timetis, nolite stare, sed ad Christi auxilium currite; malum enim', inquit, 'ego adduco ab aquilone et contritionem magnam, uerum Nabuchodonosor, qui idcirco in mundo isto a me esse permittitur, ut uestra fortitudo et uictoria conprobetur'. 2

3 cf. Ion. 3, 4—10 7 cf. Matth. 15, 19 13 *Esai. 40, 9 15 Hier. 4, 5

1 succenditur *LPa.c.* suscendetur *V* erat *Pa.c.* 2 mouet *V* 3 nineuitis (ne *s. u.*) *L* niniuitis *MAp.c.*, (i *alt. et tert. ex* e) *P* nineuetis *V* predicata *V* iminentem *V* 4 paenitentiam *L* male *Pa.c.* uenient *AVPv* 5 uestrarum *APp.c.,v* 6 in *s. u. L* 7 procedunt *P* 8 *pr. et alt.* in *s. u. L* *alt.* in *om. v* 9 loquimini] et *add. Vulg.* cantate *V* tubam *P* terram *P* 10 fortiter] et *add. VP,Ap.c.,v cum Vulg.* 11 ciuitas *Va.c.* Iuda *v* 12 *pr.* qua] quo *AP* pax Christi *v* 13 esaiam *VP* ascende] tu *add. v cum Vulg.* 14 euãngelizas *L* (*bis*) sion—euangelizas *om.* (hđ *s. u.*) *V*, *in mg. add. P* 15 clama *V* praecepiat *La.c.* 17 monimenta *V* teneat *Ma.c.* signum] in Sion *add. Vulg.* 18 et *om. MVPv,Aa.c.* sublimitatis *Mp.c.* 19 malum enim] quia malum *Vulg.* enim *om. MVPv,LAa.c.* 20 ab] ad *P* 21 uirum *La.c.* uerus *Mp.c.* nabucod. *La.c.* nabughod. (g *ex* c; h *s. u.*) *A* nabogod. (vcho *s.* ọgọ) *P* (*sic semper fere LAP*) qui *eras. M* in *om. P* 22 comprobatur *Aa.c.*

4, 7 LXXII. *Ascendit leo de cubili suo et praedo gentium se leuauit; egressus est de loco suo, ut ponat terram tuam in solitudinem; ciuitates tuae uastabuntur remanentes absque habitatore.* Iste est, ut diximus, uerus Nabuchodonosor, de quo et Petrus loquitur: aduersarius noster diabolus quasi leo rugiens cir-
p. 866 2 cumit. ascendit autem uel de abyssis, | in quos religandus est et, ne mittatur, exorat, et praedo siue uastator gentium se leuauit, de quo dictum est: omnium inimicorum suorum dominabitur, et qui gloriatur in conspectu domini: cir-
cumiui omnem terram et conculcaui eam. quis est enim, quem diaboli uenena non tangant nisi ille solus, qui potest dicere: ecce uenit princeps mundi istius et
3 inuenit in me nihil? iste crebro ponit omnem terram ecclesiae in solitudinem, ut egressi de ecclesia pugnent contra ecclesiam, de quibus loquitur et Iohannes euangelista: ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis; si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum. ciuitates uastantur terrae Iudaeae et hereticorum florent conciliabula; si quis ergo fautor est auctorum peruersorum dogmatum, de hoc dici potest: ascendit leo de cubili suo et praedo gentium se leuauit, et reliqua.

4, 8 LXXIII. *Super hoc accingite uos ciliciis, plangite et ululate, quia non est auersa ira furoris domini a nobis* siue, ut LXX transtulerunt, *a uobis*. Aliter leonem et saeuissimam bestiam uitare non possumus.

4 cf. p. 53,21 6 *I Petr. 5,8 9 Ps. 9 (10), 26 (5) 10 *Hiob 2,2 13 *Ioh. 14,30 16 *I Ioh. 2, 19 20 cf. Hiob 13, 4 21 Hier. 4, 7 25 *Hier. 4, 8

2 leuabit *M* 3 solitudine *P* uastabuntur] & *add. P* 5 et] beatus *add. v* petrus] apostolus *add. v* 6 diabulus *P* circum.it *A* circuit *VP Mp.r.* quaerens quem deuoret *add. v cum Vulg.* 7 habissis *V* quo *V.Mp.r.* quibus *Ap.c.m2* quas *v* relegandus *La.c.* 8 *pr.* et] ubi *add. s. u. M* 9 eleuauit *Va.r,v* 10 circuiui *V* circumibi *Pa.c.* 12 solos *Ma.c.* 15 pugnet *Pp.r.* 16 qnibus] loquibus *add., sed eras. M* et *om. v* euuangelista *P,La.c.* 18 permansissent *Pv* 19 iudeae *M* iudae *P* 20 fauctor *P* et *add. v* est] et *add. s. u. M* auctorum *M* auctor est *v* 21 *pr.* de *om. v* 22 leuabit *P* 26 aliter] et *add. v* possimus *MAa.c.*

nisi agamus paenitentiam et ad dominum conuertamur non solum mente, sed et opere. quamdiu enim ille uastat ecclesiam et terram Iuda, Hierusalem quoque populatur, dei ira perspicua est.

4, 9 LXXIV. *Et erit in die illa, dicit dominus: peribit cor regis et cor principum et obstupescent sacerdotes et prophetae consternabuntur.* Uastante praedone ecclesiam domini et ira contra nos domini permanente omne auxilium inutile erit. peribit cor regis, cuius debet esse cor in manu dei, et cor principum, qui putabantur esse sapientes; stultam enim fecit deus sapientiam mundi, quia per illam non cognouerunt deum. ipsi quoque 2 sacerdotes, qui legem domini docere deberent et subiectos sibi populos a leonis furore defendere, quodam stupore infatuati uertentur in amentiam — sic enim Septuaginta transtulerunt pro 'stupore' 'excessum mentis' exprimentes — et prophetae consternabuntur siue, ut Aquila transtulit uerbum Hebraicum 'iethmau', amentes erunt. quis enim non insaniat, non perdat cor, quando principes et reges et sacerdotes et prophetas quondam suos sub leone conspexerit?

4, 10 LXXV. *Et dixi: heu, heu, heu, domine deus* — pro quo LXX transtulerunt: *o domine deus —, ergone decepisti populum istum et Hierusalem dicens: pax*
p. 867 *erit uobis? et ecce | peruenit gladius usque ad animam.* Quia supra dixerat: in tempore illo uocabunt 2

9. 10 Hier. 4, 9 10 cf. Prou. 21, 1 11 cf. I Cor. 1, 20. 21 15 *Hier. 4, 9 17 Hier. 4, 9 18 *Hier. 4, 9 23 *Hier. 4, 10 26 *Hier. 3, 17

2 mente (te *s. u.*) *L* 3 terra *Mp.r.* iuda] et *add. Mv* hierusalem *om. V* 5 (= 8) periuit *Ma.c.* 6 (= *p. 56, 4*) obstupiscent *La.c.* 8 permanentem *P* 10 cor debet esse *v* 12 illum *V* dñm *V* 13 dicere *Pa.c.* debuerant *v* 14 stupore* *L* 15 amentia *P* 16 trastulerunt *M* stuporem *P* et *add. L* excessu *L* exprimentes *Pa.c.* 18 icthmaum *L* iethmautma *M* sethmautm (iethmaum *s. u.*) *A* ietmWutm (m *alt. infra u.*) *P* dementes (de *s. u. m2*) *M* 22 eu *V* (*ter*) 24 istum *A* tuum *VP,LMa c.* 25 et *om. VP,LMAa.c.* 26 illo tempore *v*

Hierusalem solium dei et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine domini in Hierusalem, et nunc dicit: peribit cor regis et cor principum et obstupescent sacerdotes et prophetae consternabuntur, turbatur propheta et in se deum putat esse mentitum nec intellegit illud multa post tempora repromissum. hoc autem uicino futurum tempore, iuxta quod et apostolus loquitur: numquid reppulit deus populum suum? absit. peruenit autem usque ad animam gladius, quando nihil uitale in anima reseruatur. simulque et hoc ostendit, quod nisi gladius praecesserit, qui desecet et purget animae uitia, pax et promissio non sequatur.

4,11.12a LXXVI. *In tempore illo dicetur populo huic et Hierusalem: uentus urens* — siue ⟨*er*⟩*roris* — *in uiis, quae sunt in deserto, uiae filiae populi mei non ad uentilandum et purgandum. spiritus plenus ex his ueniet mihi.* Quando peruenerit gladius usque ad animam et fuerit area consummata, tunc uentus urens ueniet de deserto, qui non eam purget et uentilet, ut paleis huc illucque dispersis frumentum in horrea recondatur, sed spiritus plenus nequaquam populo, sed mihi ueniet, ut meum triticum dissipetur. 'uentus' et 'spiritus' eodem apud Hebraeos appellantur nomine 'ruha' et pro locorum qualitate uel 'uentum' uel 'spiritum' debemus accipere. alii hunc locum sic edisserunt, ut, postquam purgata fuerit area, reliquiae saluae

3 Hier. 4, 9 8 *Rom. 11, 1 14 *Hier. 4, 11 25 cf. Rom. 9, 27. 11, 5

1 domini *Vulg.* eũ *P* 2 nomine *L* monte (-em *P*) *cet. v* 6 multo *Mp.c.* tempore *Mp.c.* 7 uicinum *La.c.* 11 desicet *Pa.c.* defecet *v* 13 dicitur *Pa.c.* 14 erroris, *Field, Origenis Herapl. II 581[19] et Knabenbauer, Comm. in Ier. proph. p. 82* (*cf. LXX:* πνεῦμα πλανήσεως) roris *codd.* (i *in ras. L*), *v* 15 **uiae (e *s. u.*) *LM* deuia *cet.* filii *v* 16 et] ad *add. MAVP cum Vulg.* non ad *add. v* 17 uenit *Ma.c.* uenient *V* peruenit *LP* peruenet *M* 19 quę *P* ut] *s. u. A & Pa.c.* 20 orrea *Pa.c.* recondantur *Aa.r.* 22 hebreos *MAV* habraeos *P* 23 rhua *LAVP* (*cf. p. 31, 1*) rua *v* uentu *La.c.* 24 spũ *La.c.* 25 harea *V*

fiant, unde et scriptum sit: spiritus plenitudinis ueniet mihi dicente euangelista: 'omnes ex plenitudine eius accepimus et spiritus sancti gratiam sortiemur'. uentum autem urentem iuxta historiam accipe Nabuchodonosor, qui uniuersa consumat, iuxta tropologiam aduersariam potestatem, quae ueniens de deserto et de solitudine, ubi nullum hospitium dei est, ecclesiam eius conetur euertere.

4, 12 b LXXVII. *Et nunc ego — sed loquar iudicia mea cum eis.* Ἀποσιώπησις iuxta illud Uergilianum: quos ego — sed motos praestat conponere fluctus. dicturus itaque prospera retinet se et tristibus iungit tristia; haec enim sunt iudicia, quae cum populo quondam suo loquitur deus, ut sciant se iuste sustinere, quae sustinent.

4, 13 LXXVIII. *Ecce quasi nubes ascendet et quasi tempestas currus eius; uelociores aquilis equi illius. uae nobis, quoniam uastati sumus!* Uentura cernit praesentia et Babylonium describit exercitum, cuius
p. 868 curruum rotarumque strepitus tempestati saeuissimae | conparatur et equorum uelocitas aquilis iungitur. quod cum pro- 2
pheta dixisset et quasi uenientes hostes digito demonstrasset, populus ingemescit et nequaquam futura, sed facta iam sentit dicens: uae nobis, quoniam uastati sumus! hoc idem refer ad ecclesiam, quod cotidie ueri Nabuchodonosor nos in-

1 *Hier. 4, 12 2 *Ioh. 1, 16 8 Uerg. Aen. I 135 22 Hier. 4, 13

1 fient *Ma.c.* unde] qđ *add. s. u. M* et *om. P* sit] ē *Mp.c.* 2 euuangelista *L* 3 sortiamur *Ap.c.* 4 istoriam *P* quia *MAV* 5 consummat *LMAa.c.* 6 solitudine *L* ospitium *Ma.c.* 7 est] & *add. P* conatur *Ap.c.* 8 sed *om. v cum Vulg.* iudica *LAa.c.* me *LMAa.c.* 9 ΠΘCIaΠΠΠUC (tesiatius *s. u. m2*) *M* ΠΘCIAΠHUC (posianeos *s. u.*) *A* ΠOCIaΠHUC (apesiopesis *s. u. m2*) *V* ΠΘCiAΠHUC *P* est *add. v* uirgilianum *VP,Ap.c.* 10 motus *V,MAa.c.* fluctos *Pa.c.* 11 retenet *P* tristiam *L* tristitiam *MP,Aa.c.* tristitia *V* 14 ascendent *MV,LAa.r.* 15 aequi *V,La.c.* 17 babyl*onium *L* babylonum *Aa.c.* babilonium *P* (*passim*) discribit (i *tert. ex* e) *P* 18 curus *M* curuum *V* conparantur *L* 20 et *om. M* 21 ingemiscit *MP,La.c.Ap.c.* futuram *L* 23 refer *A* refert (t *in ras. L*) *cet.* refertur *v* (*cf. p. 25, 16. 63, 22*) cottidie *V,La.r.* uiri *La.c.* inpugnent *V* et *add. LMAa.r.*

pugnet exercitus et currus Pharaonis omnisque eius equitatus aquilarum impetum superet. quod si intellegat uir ecclesiasticus credens illi sententiae: 'cum conuersus ingemueris. tunc saluus eris', dicet: uae nobis, quoniam uastati sumus!

4, 14 LXXIX. *Laua a malìtia cor tuum, Hierusalem, ut salua fias; usquequo morabuntur in̄ te cogitationes noxiae?* Dicenti populo: uae nobis, uastati sumus! respondet propheta, immo per prophetam deus: laua a malitia cor tuum, Hierusalem, illa aqua, de qua et Isaias loquitur: lauamini, mundi estote, aqua baptismi salutaris, 2 aqua paenitentiae. ad metropolim autem loquitur Iudaeorum, ut per urbem intellegantur populi: 'usquequo iniquis cogitationibus subiaces, quae procedunt de corde tuo?' cor autem in scripturis sanctis pro anima et sensu debemus accipere.

4, 15 LXXX. *Uox enim adnuntiantis a Dan et notum facientis idolum* — uel *dolorem* — *de monte Ephraim.* Iuxta situm terrae Iudaeae diuinus sermo nunc loquitur. Dan enim tribus iuxta montem Libanum et urbem, quae nunc dicitur Paneas, aquilonem respicit, unde uenturus est 2 Nabuchodonosor. idolum autem uel Bel uel dolorem uel iniquitatem de monte Ephraim uenire describit. post tribum quippe Dan succedit terra Ephraim, per quam uenitur Hierusalem. 'Dan' interpretatur 'iudicium', 'Ephraim' 'ubertas'. ueniet igitur iudicium domini in terram domino delinquentem cum omni ubertate supplicii.

3 cf. Esai. 45, 22 4 Hier. 4, 13 8 *Hier. 4, 13 9 Hier. 4, 14 11 Esai. 1, 16 14 cf. Matth. 15, 19 17 *Hier. 4, 15 20 cf. Hier. 4. 6

1 omnesque *La.c.* 2 aquilarum] alarum (ala *in ras.*) *L* si *om. M* 3 cedens *Ma.c.* 4 dicit *P,La.c.* 6 laua (a *pr. in ras.*) *L* 8 dicente *Ap.c.* nobis] q̄m̄ *postea add. A,v cum Vulg.* 9 respondet *Erasmus v* respondit (Rpd̄ *A*) *codd.* 10 esaias *VP* 11 stote *M* baptissimi *P* 12 aqua paenitentiae *ante pr.* aqua *tr. P* 13 orbem *LMa.c.* 15 sensu et anima *v* 16 adnuntiantes *La.c.* adan *VP* 17 facientes *La.c.* 18 iudeae *M* iudae *VP* 20 panear *V* . 21 *pr.* uel *om. v* 22 tribuum *P* 23 terra. *L* ephraim *om. P* per—iudicium *in mg. P* 25 terra *AV* dn̄o *eras. M* delinquente *V* delinquentem domino *v*

4, 16. 17 LXXXI. *Dicite gentibus: ecce auditum est in Hierusalem custodes uenire de terra longinqua; et dederunt super ciuitates Iuda uocem suam; quasi custodes agrorum facti sunt super eam in circuitu, quia me ad iracundiam prouocauit, ait dominus.* Uult omnes in circuitu nationes dei nosse sententiam et flagellata Hierusalem cunctos recipere disciplinam. 'celebri,' inquit, 2 'in Hierusalem sermone narratur aduersarios uenire de terra longinqua et fremitum contra eam surgere ululantis exercitus, qui tam diligenter obsideant ciuitatem et claudant urbem munitionibus, ut non tam aduersarios putes esse quam agrorum uinearumque custodes. hoc autem totum factum est non hostium uiribus, p. 869 sed culpa Hierusalem, quia deum ad iracundiam | prouocauit'. si enim in porcos non habent potestatem aduersariae fortitudines, quanto magis in homines et homines quondam ciuitatis dei!

4, 18 LXXXII. *Uiae tuae et cogitationes tuae fecerunt haec tibi; ista malitia tua, quia amara, tetigit cor tuum.* Facit apostropham ad urbem Hierusalem, quod uiae illius et cogitationes, quibus et opere et sermone peccauit, fecerint ei uenire omnia, quae uenerunt, malitiamque illius, quae per se amara sit, tetigisse cor illius et animae interna penetrasse. quicquid ergo nobis accidit, nostro accidit uitio, qui dulcem deum in amaritudinem uertimus et cogimus saeuire nolentem.

4, 19. 20 LXXXIII. *Uentrem meum, uentrem meum doleo, sensus cordis mei turbati sunt. non tacebo, quo-*

14 cf. Matth. 8, 31. 32. Marc. 5, 12. 13. Luc. 8, 32. 33 22 Ps. 24, 8. I Petr. 2, 3 23 cf. Os. 14, 1. Am. 6, 13

2 custos *P* 3 dare *Vulg.* 4 circuitu] gyro *Vulg.* 5 ait] dicit *Vulg.* 6 flagellatam *P* 7 cunctos] custos *V* recepere *La.c.* 8 aduersarius *LMAPa.c.* 9 exsurgere *P* ululantes *LMa.c.* 10 obsedeant *La.c.* claudeant *P* 13 qui *P* 14 porcus *LMa.c.* 15 ciuitates *P* 16 cogitationis *Pa.c.* 17 qui *VP* amara] quia *add. s. u. m2 M cum Vulg.* 18 fecit *V* apostrofam (f *ex* p) *V* apostropam *P* 20 fecerunt *v* ei] enim *V* euenerunt *v* malitiaque *Mp.r.* 21 sit] *& add. P* tetigisset *P* penetrasset *P* 22 accedit (*pr.*) *APa.c.*, (*alt.*) *La.c.* 23 dominum *v* seruire *V*, (r *pr. s. u.*) *M* nollentem *La.c.* 24 doleo meum *La.c.* 25 sunt] in me *add. v cum Vulg.*

niam uocem bucinae audiuit anima mea, clamorem proelii. contritio super contritionem uocata est et uastata est omnis terra; repente uastata sunt tabernacula mea, subito pelles meae. Ubi nos iuxta Symmachum posuimus 'turbati sunt' et in Hebraico scriptum est 'homae', LXX et Theodotio posuerunt μαιμάσσει, quod uerbum usque in praesentiarum, quid significet, ignoro. Aquila autem posuit ὀχλάζει, quod et ipsum 'tumultum' sonat. 2 hoc de uerbo dictum sit, super quo scio apud plerosque magnum esse certamen. uox autem prophetae et per prophetam dei loquentis inducitur, quod doleat super contritione populi sui et instar hominis uiscera eius interna lacerentur, quomodo et saluator super Lazari morte doluit et planxit Hierusalem, ne celaret dolorem silentio; omnisque clangor bucinae et fremitus proeliorum illius turbat affectum, dum mala cumulantur malis et uniuersa duarum tribuum terra 3 uastatur. 'dum non putabam,' inquit, 'tabernacula quondam et pelles meae Babylonio furente populata sunt et in praedam hostium mea quondam cessere hospitia'. loquitur autem hoc idem deus, quando seditionis turbas atque discordias cernit in ecclesia et in conuenticulis suis clamare perdicem et dei requiem in bella conuerti. unde sequitur:

4, 21 LXXXIV. *Usquequo uidebo fugientes, audiam*

5 *Hier. 4, 19 6 *Hier. 4, 19 8 *Hier. 4, 19 13 cf. Ioh. 11, 33—35 cf. Luc. 19, 41 21 cf. *Hier. 17, 11

1 uocem *s. u. m2 M* animaṁ meaṁ *L* 3 omnes *LMa.c.* 4 mea *om. P* 5 simachum *M* Hebraeo *v* 6 homa *v* thedotio *M* theodotion *V* μαιμάσσει *Erasmus v* MEMACCEI *L* MIMACCeL *M* ΛATMACCel (latmaccel *s. u.*) *A* Maccel *V* NMaccel *P* 8 aquilaṁ *L* ὀχλάζει *Erasmus v* OXλaCEI* (C *eras. uid.*) *L* OXλacer *M*, (oclaser *s. u.*) *A* OXaccer *V* OXAWCep *P* 10 *pr.* phophetae *L* 11 contritionem *VP,LMa.r.* 13 super *om. P* mortem *AVP,LMa.r.* 14 nec *LAP,Va.r.* celare *MAP* omnesque *La.c.* omnis *P* glangorq; *P* 15 proeliorum] in *add. P* affectu *P* 16 cumulantur (cumulan *s. u.*) *M* comul. *P,Aa.c.* cummul. *V* tribum *Ma.c.* 18 babylonio *L* (*passim*) exercitu *add. v* praeda *VP,La.c.* 19 cesse *Ma.c.* 20 idem hoc *P* seditiones *La.c.* 21 perdicem] ut *add. P* 22 conuertit *V* 23 fugientem *Vulg.*

uocem bucinae? Uel fugientes regem Babylonium uel fugientes me et a meo seruitio recedentes.

4, 22 LXXXV. *Quia stultus populus meus me non cognouit. filii insipientes sunt et uaecordes; sapientes sunt, ut faciant mala, bene autem facere nescierunt.* Causa contritionis, ua|stitatis, fugae, bucinae, quia p. 870 stultus factus est populus non natura, sed studio uoluntatis. ipsaque stultitia hinc probatur, quod non cognouerint deum; et pro filiis sapientibus stulti filii facti sunt et uaecordes. quae enim maior potest esse stultitia quam cognoscente boue 2 possessorem suum et asino praesepe domini sui Israhel dominum non cognoscere et praesentem contemnere, quem semper uidere cupiebat? quodque infertur: sapientes sunt, ut faciant mala, bene autem facere nescierunt, hic sapientia pro malitia accipienda est, iuxta quod et filii saeculi huius sapientiores sunt filiis lucis et uilicus iniquitatis quaedam sapienter fecisse narratur et serpens in paradiso prudentior cunctis bestiis legitur. illa est ergo uera sapientia, 3 quae dei timori iungitur; alioquin, ubi insidiae sunt et tergiuersatio, non sapientia, sed uersutia et calliditas appellanda est. pro eo, quod nos diximus: quia stultus populus meus me non cognouit, LXX transtulerunt: quia principes populi mei me non cognouerunt, ut magistrorum sit magis culpa quam populi dei scientiam non habentis.

10 cf. Esai. 1, 3 13 Hier. 4, 22 15 cf. Luc. 16, 8 17 cf. Gen. 3, 1 18 cf. Hiob 28, 28. Eccli. 19, 18 etc. 21 Hier. 4, 22 22 *Hier. 4, 22

1 uoce* (m *s. ras.*) *L* *pr.* fugientis *P* *alt.* fugientes (s *s. u.*) *L* 2 me *Erasmus v* siue *codd.* et *eras. A* 3 populi *P* non c. me *P* 6 contritionis] *& add. s. u. M* uastatis (s *alt. s. u.*) *P* fugie *P* *& add. s. u. M* que et *q̃dd. v* bucinae] *c̃ add. s. u. M* 7 studio] arbitrio *P* uolũptatis *P* 8 hic *P* quia *v* cognouerunt *v* 9 sapientibus st. filii *in mg. V* 11 sui *om. M* 12 praesentem] non *add., sed exp. V* contemnere *VP.Mp.c.m2* 13 infert *P* sunt *s. u. L* 14 hic (*h* e *s.* i) *A* 15 malatia *La.c.* 16 uillicus *APp.c.* 17 narretur *Pa.c.* paradisso *L* prudentior] sapientior *P* 18 besteis *La.c.* 19 timore *P,Aa.c.* alioqui *Lp.c.* 23 cognouerunt] *& add. P* 24 populo *Pa.c.* scientiam (m *s. u.*) *L* habentes *La.c.*

4, 23—26 LXXXVI. *Aspexi terram, et ecce uacua erat et nihili, et caelos, et non erat lux in eis. uidi montes, et ecce mouebantur et omnes colles conturbati sunt. intuitus sum, et non erat homo et uolatile caeli recessit. aspexi, et ecce Carmelus desertus et omnes urbes eius destructae sunt a facie domini et a facie irae furoris eius.* Propheta cernit in spiritu, quae uentura sunt, ut audiens populus terreatur et
2 acta paenitentia nequaquam sustineat, quae formidat. uacua terra est habitatore deleto, caeli non habent lumen terroris magnitudine populo non uidente, ipsi montes et colles intuta habent latibula et per ὑπερβολὴν moueri uidentur atque turbari. intuitus est et huc illucque circumspexit et ne auis quidem potuit inueniri; iram enim dei et muta sentiunt ele-
3 menta et inrationalia pertimescunt animantia. hoc uerum esse nunc totus orbis ostendit, ut caesa hominum multudine uolatilia quoque, quae solent habitatores sequi, abierint et perierint. ipse quoque Carmelus, qui mari imminet magno, oleis consitus et arbustis uineisque condensus ad tantam ueniet solitudinem, ut heremi habeat uastitatem; omnes quoque urbes
4 desertae fient. et uniuersorum malorum haec causa est, quod
p. 871 uitio populi delinquentis ira domini concitata sit. quid|quid iuxta historiam de Hierusalem diximus et Iudaea, referamus ad ecclesiam dei, cum offenderit deum et uel uitiis fuerit uel persecutione uastata, ut, ubi quondam erat uirtutum chorus atque laetitia, ibi pecccatorum et maerorum multitudo uersetur.

4, 27. 28 LXXXVII. *Haec enim dicit dominus: deserta erit omnis terra, sed tamen consummationem non fa-*

2 nihil *P* 3 ecce] ēc *P* 4 *alt.* et] omne *add. M* (*s. u. m2*), *v cum Vulg.* 5 ecce *s. u. L* ēc *Pa.c.* 6 distructae *Pa.c.* 9 susteneat *La.c.* 10 derelicto (re *s. u.*) *M* 12 ΥΠΕΡΒΟΛΗΝ (yperbolen *s. u.*) *P* ΥΠΕΒ- *V* 13 aues *P,Ap.c.* 14 inuenire *Ma.c.Ap.c.* 15 inrationabilia *VP* uerbum *V* 16 orbis (i *in ras.*) *L*, (o *ex* u) *M* ostendit] demonstrat *v* cessa *V* multitudinem *L* 17 quo•que *M* 21 fient (e *in ras.*) *L* 23 istoriam *P* de *om. P* iudea *La.c.* iudeam *P* 25 ut] et *v* 26 adque *Ma.c.* merorum *VP,La.c.Ap.c.m2* magrorū *Aa.c.* 27 erit *om. v*

ciam; lugebit terra et maerebunt caeli desuper eo, quod locutus sim, cogitaui et non paenituit me nec auersus sum ab eo. Mixta irae misericordia dei omnis terra deseritur, sed non fit consummatio, ut sint, qui intellegant clementiam eius. caelum quoque triste uidebitur 2 desuper et ipsa terra lugebit eo, quod domini sententia ad finem usque peruenerit nec paenituerit eum super his, quae cogitauerit et locutus sit. paenitentia autem dei dicitur, quando aufertur praedicta sententia et ira saeuiens ad finem usque non peruenit. minatus est per Ionam et inpendentem gladium lacrimarum et gemituum multitudo superauit.

4, 29 LXXXVIII. *A uoce equitis et mittentis sagittam* — siue *intendentis arcum* — *fugit omnis ciuitas* — siue *regio* —; *ingressi sunt ardua et ascenderunt rupes* — quodque sequitur: *et ingressi sunt saltus* siue *speluncas* a LXX additum est —, *uniuersae urbes derelictae sunt et non habitat in eis homo.* Describit autem sermo diuinus Babylonii furentis exercitum, quod a tremore eius cunctus populus dereliquerit ciuitatem et ardua quaeque conscenderit et tamen iram domini non potuerit declinare. quidquid autem, ut supra diximus, in historia intellegitur contra Hierusalem, refer ad ecclesiam, cum offenderit deum et tradita fuerit aduersariis uel persecutionis tempore uel certe uitiis atque peccatis. 2

4, 30 a LXXXIX. *Tu autem uastata quid facies?* Pro 'uastata', quod Hebraice dicitur 'sadud', quod solus interpretatus

10 cf. Ion. 1, 2. 3, 2. 10 13. 14. 15. 16 *Hier. 4, 29 21 cf. p. 62, 22

1 merebunt *MAV* merebuntur *P* 2 sum *P cum Vulg.* 4 non *s. u. P* consumatio *P* 5 clementiam (m *alt. s. u.*) *L* quoque] quippe *P* 8 cogitauerat *Mp.c.m2* dei *om. V* 9 finem (m *s. u.*) *L* 11 gemitum *Pa.c.* mul••tudo *M* 12 & (e *s.* &) *P* mittentes *Ma.c.* 13 intendentes *Ma.c.* 15 rupes] sup *V* quoque *MAa.c.* requiritur *Aa.c.* 16 speluncam *Pa.c.* a *om. V* est *s. u. L* uniuersae—homo *om. v* 18 discribit *Pa.c.* furentes *MAa.c.* 19 a] de *V* ciuitatem (m *s. u.*) *L* 20 ira *V* 21 poterit *P* 22 istoria *P* & *ad l. s. u. M* refert *VP* refertur *v* 23 (=*p. 64, 2*) offenderet *La.c.*

est Aquila, alii transtulerunt 'miseram' atque 'miserabilem' culpa sui, quae clementem offenderit deum. denique sequitur:

4, 30 b XC. *Cum uestieris te coccino et ornata fueris monili aureo et pinxeris stibio oculos tuos, frustra conponeris; contemserunt te amatores tui, animam tuam quaerent.* Sub figura mulieris adulterae loquitur: 'cum semel offenderis deum et quasi uirum tuum reliqueris creatorem, frustra ornamenta perquiris; contemserunt te daemones amatores tui et nequaquam stupri inmunditiam, sed
p. 872 2 animae tuae quaerent in|teritum'. hoc idem intellegendum spiritaliter contra eos, qui coniugales affectus et uerae fidei pudicitiam perdiderunt. 'si te,' inquit, 'uestieris coccino — sanguinis Christi adsumseris fidem —, si monili ornaueris aureo — meditationem habueris sensus et intellegentiae spiritalis — et pinxeris oculos tuos stibio — habueris studium mysteriorum et dei secreta noscendi —, frustra conponeris. haec enim etiam tuis amatoribus praepararas et idcirco lectus angustus utrumque capere non potest nec recipit ornamenta deus, quibus amatoribus tuis ante placuisti'

4, 31 XCI. *Uocem enim quasi parturientis audiui, angustias* — siue *gemitus* — *ut puerperae; uox filiae Sion intermorientis expandentisque manus suas: uae mihi, quia defecit anima mea propter interfectos!* Ad similitudinem mulieris puerperae, id est quae primos parit fetus, describit urbem Hierusalem heiulantem

1 *Hier. 4, 30 17 cf. Luc. 17, 34 20 *Hier. 4, 31

3 coccineo *P* et] cum *Vulg.* 4 munili *V,Mp.c.* pinxeris (s *s. u.*) *L* stiuio *Ma.c.* 5 conponeres *La.c.* contempserunt *AVP,La.c.* 7 offenderit *MAa.c.* 8 relinqueris *P* perquires *V,Ap.c.* contempserunt *codd.* (*corr. L*) 9 demones *V* nequam *Ma.c.m2* 10 (= 14) spualiter *Ap.c.m2* 11 coniugalis *P* uere *VP* 12 coccinum *La.c.* si *add. s. u. M* id est *add. v* 13 adsumpseris *codd.* (*corr. L*) munili *Mp.c.* aureo] & *add. s. u. M* id est *add. v* 14 *pr.* et *s. u. M* 15 stibio] id est *add. v* habueris*q*: *Mp.c.* studiom *La.c.* stodium *Ma.c.* studia (a *ex* o) *V* misteriorum *MP* 17 praeparas *V* lectos *Ma.c.* laetus *Va.c.* letus *Pa.c.* 18 recipet *La.c.* recipies *Mp.c.m2* dī *MVP,Aa c.* quibus] quia *Mp.c.* tuis *om. V* 21 filiię *V* intermorientes *MAV,LPa c.* expandentesque *M,LAa.c.* 22 deficit *V* 24 primus *L* fetos *Pa.c.* describet *La.c.* discribit *Pa.c.* describitur *Aa.r.* hiieiulantem *P*

atque clamantem. quomodo enim mulier pariens et necdum 2
dolorem parturitionis experta intermoritur — angustias sustinet, uix potest respirare sparsisque manibus conlabitur —, sic et filia Sion, cum suos uiderit liberos interfectos, in haec uerba prorumpit et dicit: uae mihi, quia defecit anima mea propter interfectos! duo autem exempla in uno capitulo conparata sunt: parturientis filios et lugentis, ut, quidquid mulier patitur in fetu uel mortibus filiorum, Hierusalem patiatur in populis.

5, 1. 2 XCII. *Circumite uias Hierusalem et aspicite et considerate et quaerite in plateis eius, an inueniatis uirum, qui faciat iudicium et quaerat fidem, et propitius ero eius. quodsi etiam: uiuit dominus, dixerint, et hoc falso iurabunt.* Grandis amor iustitiae, ut nequaquam iuxta interrogationem Abrahae et responsionem dei pro decem uiris iustis deus liberet ciuitatem, sed si unum inuenerit iam iamque peritura Hierusalem, qui faciat iudicium et quaerat fidem — siue, ut Symmachus transtulit, ueritatem —, tamen deus misereatur Hierusalem. et quia poterat fieri, ut aliqui inuenirentur in populo, qui 2
simularent cultum dei et iurarent per dominum, hoc praeuenit, quod nequaquam deus uanis sermonibus, sed ueritate fidei delectetur, et dicit: 'non eos diligo, quia iurant per me et iurant in mendacio, sed quorum corda labiaque consentiunt'.

5, 3 XCIII. *Domine, oculi tui respiciunt fidem. per-*
p. 873 *cussisti eos et non doluerunt; attriuisti illos et*

5 Hier. 4, 31 15 cf. Gen. 18, 32 17 *Hier. 5, 1 19 *Hier. 5, 1 24 cf. Esai. 29, 13. Matth. 15, 8. Marc. 7, 6

2 intermoritur] pene moritur et *v* angustiis *AP,LMa.c.* sustinens *Mp.c.,v & add. A* 3 spansisque (n *in ras.*) *M* 4 prorumpet *AV,Pp.c.,v* 5 dicet *AV,Pp.c.,v* mea *om. V,LMAa.c.* 7 parturientes *La.c.* lugientis *P* 10 circuite *V,MPp.c.* 12 qui faciat] facientem *Vulg.* quaerat] quaerentem *Vulg.* 13 eis *P* ei *v cum Vulg.* 14 falsa *Pa.c.* 16 liberet *Mp.c.,Am3,* (et *in ras.*) *L* liberabit *V,Ma.c.* lib(u)erauit *Am1,P* liberauerit *Am2,v* 17 iam *om. P* perituraе *Mp.c.* peritură *P* 18 simmachus *MV* 19 ueritatem] *& add. M* 21 dominum] deum *v* 22 dš *s. u. L* 23 dilectetur *La.c.* dicet *VP,MAa.c.Lp.c.* qui *Ap.r.,v* 26 illos] eos *Vulg.*

rennuerunt accipere disciplinam; indurauerunt facies suas super petram et noluerunt reuerti. Post uerba domini, quibus imperauerat dicens: circumite uias Hierusalem et cetera, propheta loquitur ad dominum: domine, oculi tui respiciunt fidem, quae Hebraice dicitur 'emuna', non opera Iudaeorum, in quibus iuxta legis caerimonias exultabant, sed fidem Christianorum, per quam
2 gratia salui facti sumus. hoc autem capitulo discimus idcirco inferri supplicia, ut uitia corrigantur. denique ait: percussisti eos et non doluerunt; attriuisti eos et rennuerunt accipere disciplinam. per omnia enim tormenta atque flagella emendatur Hierusalem; et super haec uniuersa ne uerecundiam quidem suorum habuere uitiorum, sed instar petrae indurantes frontis impudentiam noluerunt ad meliora conuerti.

5,4.5a XCIV. *Ego autem dixi: forsitan pauperes sunt et stulti* — siue *non potuerunt* — *ignorantes uiam domini, iudicium dei sui. ibo igitur ad optimates et loquar eis; ipsi enim cognouerunt uiam domini, iudicium dei sui.* Pauperes hic et optimates non inopia dicit et diuitiis, sed populum principibus conparat. et est sensus: 'cernens infidelis populi pertinaciam et, quod indurata facie noluerit recipere disciplinam, hoc mecum ratione tractabam: forsitan uulgus ignobile non potest dei nosse doctrinam et idcirco excusabile est, quia propter imperitiam dei non
2 ualet scire mandata. pergam igitur ad sacerdotes et ad eos,

3 Hier. 5, 1 5 Hier. 5, 3 6 cf. Ps. 91, 5 7 cf. Eph. 2, 8 9 Hier. 5, 3 11 cf. *Hier. 6, 7. 8 17 *Hier. 5, 4 25 cf. Leu. 4, 13

1 renuerunt *LVa.c.Ap.r.* displicinam *L* (= *lin. 11*) 2 supra *Vulg.* petra *P,La.c.* 5 hebraicàe *L* hebreice *Aa.c.* 6 remuna *MA* remona *P* leges *La.c.* 7 cerimonias *VP* exultabant (an *s. u.*) *A* -bunt *P,LMVa.c.* 8 gratiam *P* autem *s. u. L* capitolo *Ma.c.* 10 renuerunt *La.c.AVp.r.* 11 recipere *V* enim] aũ *A*, *om. V* 13 nec *Ap.c.* habere *Pa.c.* 14 indurantis *VP,La.c.* inpudentia *Vp.c.* 17 siue *s. u. A* 20 optimas *Va.c.* 21 dicet *P* 22 infideles *La.c.* 23 noluerint *V* 24 dei non potest *v* 25 dī *post* ualet *tr. P* 26 *alt.* ad *om. v*

qui praesunt populo, et loquar eis; ipsi enim uoluntatem domini cognouerunt et sciunt iudicium dei sui'. hoc autem dicit sermone dubitantis iuxta illud euangelicum: mittam filium meum, forsitan ipsum reuerebuntur, ut ex ambiguitate sententiae et suspensione uerborum liberum hominis monstretur arbitrium.

5, 5b. 6 XCV. *Et ecce magis hi simul confregerunt iugum, ruperunt uincula. idcirco percussit eos leo de silua, lupus ad uesperam uastauit eos, pardus uigilans super ciuitates eorum. omnis, qui egressus fuerit ex eis, capietur, quia multiplicatae sunt praeuaricationes eorum, confortatae sunt auersiones eorum.* 'Quos magistros putabam, inuenti sunt peiores esse discipulis, et quanto in diuitibus maior auctoritas, tanto maior insolentia peccatorum'. confregerunt enim iugum legis di- 2
cente apostolo: nunc ergo quid temptatis deum inpo-
p. 874 nere iugum super cer|uicem discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus? sed per gratiam domini Iesu credimus saluari, quemadmodum et illi, ruperuntque uincula praeceptorum dei et non Pharisaeorum, de quibus in secundo psalmo dicitur: disrumpamus uincula eorum et proiciamus a nobis iugum ipsorum. quia igitur ista fecerint, per- 3
cussit eos leo de silua, regnum uidelicet Babylonium; lupus ad uesperam uastauit eos Medos Persasque signi-

3 *Luc. 20, 13 16 *Act. 15, 10—11 22 Ps. 2, 3 23. 25 Hier. 5, 6

2 cognouerunt *ante* uoluntatem *tr. P* hoc—dubitantis *om. V* 5 monstraret *P* monstraretur *MAVv* 7 et *s. u. M* ēc *Pa.c.* hii *P* 11 praeuaricationes] iniquitates *P* 12 auersionis *La.c.* auersationes *Ma.r.* 13 peioris *La.c.* 14 quando *P* 15 enim] ergo *P* 16 qui *Ma.c.m2* temtatis *Lp.c.* dn̄m *P* 19 saluatori *V* 20 quaeadmodum *La.c.* rumperuntque *Pa.r.* uinculam (v *s.* a) *P* 21 phariseorum *MV,La.c.* farisaeorum *P* 22 disrumpamus *VP* 23 ista igitur *P* fecerunt *A,Pp.c.,v* 24 uidellicet *La.c.* uidebitur *Ma.c.* babyll. *L* babil. *MP* 25 persosque *Pa.c.*

ficans, pro quo in uisione Danihelis 'ursa' ponitur, cuius in ore tres erant ordines: pardus uigilans super ciuitates eorum Alexandri impetum praefigurans et uelocem de occidente usque ad Indiam percursionem. pardum autem uocat ob uarietatem et, quia plurimis sibi subditis gentibus contra Medos dimicauit et Persas. et quattuor, inquit, erant capita in
4 bestia et potestas data est ei. et quia non de futuro uaticinatur, sed de praeterito uel iam iamque uenturis texit historiam, idcirco autem de Romano tacet imperio, de quo forsitan dicitur: omnis, qui egressus fuerit ex eis, capietur. causasque reddit, cur ista perpessi sint: quia multiplicatae sunt praeuaricationes eorum et perseuerauerunt in transgressionibus. unde dicitur: et confortatae
5 sunt auersiones eorum. illud, quod in principio posuimus uerbum Hebraicum 'sacad' sonare 'uigiliam', in praesenti loco ostenditur; ubi enim nos diximus 'pardus uigilans', in Hebraico scriptum est 'nemer sacad'. iuxta tropologiam: qui magni putantur in ecclesia, quia confringunt iugum et rumpunt uincula, idcirco traduntur in ignominiam passionum, ut faciant, quae non conueniunt.

5, 7—9 XCVI. *Super quo propitius tibi esse potero? filii tui dereliquerunt me et iurant in his, qui non sunt di. saturaui eos et moechati sunt et in domo meretricis luxuriabantur. equi amatores in feminas et admissarii facti sunt mihi; unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat. numquid super*

1 cf. Dan. 7, 5 2 Hier. 5, 6 6 *Dan. 7, 6 10. 11 Hier. 5, 6 13 *Hier. 5, 6 14 cf. p. 11, 4 16 Hier. 5, 6 19 cf. Rom. 1. 26

1 danielis *M* 3 occidentem *LM* 4 percussionem *VP,LMa.c.* 8 uelut *v* texat *Ma.c.* 9 aũ *eras. A, om. v* tacet *ante* de *pr. tr. P* 10 forsitã *M* fuerit egressus *P* 11 reddidit *V* sunt *P,LVa.c.* 14 sunt *s. u. Mm2* auersationes *M* posuimus in principio *v* 15 (= 17) soced *v* 16 hebraicum *La.c.* 17 quia *La.c.,* (i *s. u.*) *M* qua *V,Aa.c.* quam *P* 18 ecclesia] & *add. s. u. M* confring***unt *L* 19 ignomiam *L* ignominia *M* 23 dii *AVP,La.r.Mp.c.m2* 24 equi] et qui *MAPa.r.* in feminas *om. Vulg.* 25 emissarii *APp.c.,v cum Vulg.* mihi *om. Vulg.* 26 hinniebant *MAPa.r.* inniebant *V*

his non uisitabo? dicit dominus, et in gente tali non ulciscetur anima mea? Κατάλογος peccatorum Hierusalem, dum dicit se ignorare deus, qua possit eius occasione misereri. 'filii', inquit, 'tui dereliquerunt me: nequaquam 2
mei, sed tui, quia iurant in his, qui non sunt di. saturaui eos et moechati sunt'. audiant hoc, qui acceptis a domino diuitiis incubantes luxuriae seruiunt. equi amatores in
p. 875 femi|nas facti sunt. pro 'admissariis' in Hebraico scriptum est 'mosechim', quod omnes uoce consona ἕλκοντες transtulerunt, id est 'trahentes', ut ostendatur magnitudo genitalium iuxta illud Hiezechielis: quasi asinorum carnes carnes eorum. hoc est, quod in alio loco scriptum est: adsimulati sunt iumentis insipientibus et similes facti sunt eis. simulque tantam ostendit insaniam libidinis, ut 3
non adpetitum uoluptatis, sed χρεμετισμόν, id est 'hinnitum' uocet et seruet equorum furentium ad libidinem μεταφοράν. 'cum haec', inquit, 'feceris, numquid non uisitatione condigna es?' et nota, quod hic 'uisitatio' pro poena ponatur atque suppliciis iuxta illud, quod scriptum est: uisitabo in uirga iniquitates eorum. et in gente tali non ulciscetur 4
anima mea? postquam peccatis obligata est, nequaquam uocatur populus dei, sed gens, a qua recessit anima dei se-

4. 5 Hier. 5, 7 7 *Hier. 5, 8 8. 9 *Hier. 5, 8 11 *Ezech. 23, 20 12 *Ps. 48, 13. 21 19 Ps. 88, 33 20 Hier. 5, 9

2 KaTωλOГOC (ω *ex* a) *L* KaTaΛOrOC (catalogos *s. u.*) *A* KaTaToTuC *P euanuit V* describitur *add. s. u. m2 M* peccatorem *V* 3 occansione *Pa.c.* 4 miserere *LMPa.c.* tibi *add. VP, exp. MA* nequaquam] filii *add. v* 5 quia] qui *v* dii *AVP,Mp.c.* saturauit *P* 7 equi] et qui *La.r.Mp.c.m2* qui *P* 8 amissariis *V* emiss. *APp.c.,v* 9 est *om. P* mosechin *Aa.c.* mosecim *P* eaKONTeC (eacontes *s. u.*) *A* CaKenteC *V* eaKeNTeC *P* transtulerunt *post* trahentes *tr. v* 11 iezechielis (i *pr. s. u.*) *A* hizechihelis *V* ezehihelis *P* eorum carnes *v* 12 ad(s)similati *MAVP* 14 eis *om. MAVP* illis *v* 15 non] solum *add. v* XpeaλeTiCMON (crealetismon *s. u.*) *A* XpeMeΘiCↃ-CON *V* XpeMeuCMON *P* est *om. V* innitum *V* 16 et *eras. M* seruet *om. M* aequorum *L* Ↄ-CHΘaΦωpaN *V* metaphoram *v* 17 fecer**is *L* numquit *Lp.c.* ñ *s. u. P* uisitationis *Pa.c.* 20 ulciscitur *LPa.c.* 21 posquam *M*

cundum illud, quod scriptum est: numenias uestras et sabbata et dies festos odit anima mea. quod autem in Ueteri Testamento dicitur pro affectu, in Nouo scriptum est pro ueritate saluatore dicente: potestatem habeo ponendi animam meam et potestatem habeo sumendi illam.

5,10.11 XCVII. *Ascendite muros eius* — siue *propugnacula* — *et dissipate, consummationem autem nolite facere! auferte propagines eius* — siue *sustentacula* —, *quia non sunt domini! praeuaricatione enim praeuaricata est in me domus Israhel et*
2 *domus Iuda, ait dominus.* Imperat gentibus, de quibus supra dixerat: percussit eos leo de silua, lupus uastauit eos et pardus in ciuitatibus eorum, ut ascendant muros Hierusalem siue propugnacula et dissipent eam, consummationem autem non faciant, ut saluentur reliquiae et sit, qui adnuntiet in gentibus gloriam dei; seueritatique miscet
3 clementiam. quodque intulit: auferte propagines eius siue sustentacula, omnia tolli auxilia iubet, quae suo uitio perdidit eo, quod praeuaricata sit in deum domus Israhel et domus Iuda decem tribus et duas significans. audiat hoc ecclesia, quod cito muri et propugnacula dissipentur eorum, qui non habent spem in domino et praeuaricentur in eum, sed tamen non fiat consummatio propter clementiam iudicis et non propter merita delinquentium.

5,12.13 XCVIII. *Negauerunt dominum et dixerunt: non*
p. 876 *est ipse* — siue *non sunt haec* — *nec superue|niet*

1 *Esai. 1, 14 4 *Ioh. 10, 18 6. 8 *Hier. 5, 10 12 *Hier. 5, 6 15 cf. Iudd. 5. 13. Rom. 9, 27. 11, 5 16 cf. Ps. 95, 3. Esai. 66, 19 17 Hier. 5, 10 18 *Hier. 5, 10 26 *Hier. 5, 12

1 nomenias *La.c.* neom. *VP,MAp.c.,v* 2 odiuit *Pp.c.* 3 affecto *M* 5 hebeo *L* iterum *add. Pv cum Vulg.* illam] eam *P cum Vulg.* 6 seu *V* 9 praeuaricatione enim *s. u. Mm3* 11 ait] dicit *v* imper (ratur *s.* r) *P* 12 dixerat supra *P* 14 ea *P* 16 adnuntiet *L, post* gentibus *tr. P* seueritateque *MPa.c.* miscit *Ma.c.* et *add. V* 17 quoque *P* intullit *M* 20 hęc *V* 21 cacto *Ma.c.* 22 quę *P* hab& *P* praeuaricantur *MAp.c.* *alt.* in *om. MVP,LAa.c.* 23 fi& *P* consummatio *L* consumatio *P* 26 neque *Vulg.* superueniet *A* ueniet *Vulg.*

super nos malum; gladium et famem non uidebimus. prophetae fuerunt in uentum et responsum — siue *sermo — non fuit in eis. haec ergo euenient illis.* Quia negauerunt dominum — siue mentiti sunt 2 domino — et dixerunt: 'non est ipse, cuius iudicio fient omnia, sed fortuito haec omnia acciderunt neque euenient, quae nobis prophetarum uoces minantur, nec uidebimus gladium nec famem sustinebimus obsidionis et, quidquid locuti sunt prophetae, in uentum locuti sunt et irrita omnia transierunt nec habuerunt responsum, hoc est oraculum, siue sermo dei non fuit in eis', ideo sustinebunt, quae sequens sermo describit. audiat hoc ecclesia neglegens et prouidentiam dei refutans, quod et gladium et famem sustineat, nisi uentura crediderit, quae dicuntur.

5, 14 XCIX. *Haec dicit dominus deus exercituum: quia locuti estis uerbum istud, ecce ego do uerba mea in ore tuo in ignem et populum istum in ligna et deuorabit eos.* 'Dixistis: prophetae fuerunt in uentum nec uentura sunt, quae minantur; propterea, o propheta, do uerba mea in ore tuo, quae ignis habeant potestatem et populum istum in ligna conuertant, ut sermone tuo et prophetia increduli concrementur.' sic deus ignis consumens dicitur, ut consumat in nobis, si super fundamentum Christi aedificauerimus faenum, ligna, stipulam.

5, 15—18 C. *Ecce ego adducam super uos gentem de lon-*

3 *Hier. 5, 13 4 Hier. 5, 12 *Hier. 5, 12 5 Hier. 5, 12 10 *Hier. 5, 13 18 *Hier. 5, 13 20. 21 Hier. 5, 14 22 cf. Deut. 4, 24 23 cf. I Cor. 3, 12

1 uidimus *P* 2 fuerunt] uiderunt *V* locuti *add. s. u. P* uentum] locuti *add.* (*s. u. m2*) *A,v cum Vulg.* 3 uenient (n *alt. s. u. m2*) *A* 5 fiant (u *s.* a) *M* fiunt *v* 6 fortuitu *AVPv* eueniant *Ma.c.* 9 transsierunt *M* 11 discribit *P* 12 hoc *om. P* heccła *P* neglens *L* negligens *Ap.c.* 13 gladio *P* *alt.* et *om. V* fame *P* sustineant *V,La.r.* crediderint *La.r.* 16 dedi *P* 18 deuorauit *MAa.c.* uorabit *Vulg.* fuerunt] locuti *add. v* uentum] locuti *add. s. u. Am2* 21 conuerti *MAVP* conuertam *v* 22 propheta *P* 24 fenum *VP* ligna foenum *v* stipula *VP* 25 adducam *om. P*

ginquo, domus Israhel, ait dominus, gentem robustam, gentem antiquam, gentem, cuius ignorabis linguam, nec intelleges, quid loquatur. pharetra eius quasi sepulchrum patens; uniuersi fortes. et comedet segetes tuas et panem tuum, deuorabit filios tuos et filias tuas, comedet gregem tuum et armenta tua, comedet uineam tuam et ficum tuam et conteret urbes munitas tuas, in quibus tu habes fiduciam, gladio. uerumtamen in diebus illis, ait,
2 *non faciam uos in consumtionem.* 'Nequaquam multo post tempore nec, ut falso creditis, prophetae uobis loquentur in uentum, sed iam nunc adducam super uos gentem Babyloniorum, quae ueniet de longinquo, gentem robustam' — pro quo in Hebraeo scriptum est 'ethan' —, 'gentem antiquam' — cuius quondam dominatus est Nebrod gigans —, 'cuius ignorabis linguam siue' — ut in Hebraeo scriptum est — 'nec
p. 877 intelleges, quid loquatur; est enim malorum | solacium, si illos hostes habeas, quos possis rogare et qui tuas intellegant
3 preces'. quodque sequitur: pharetra eius quasi sepulchrum patens et in LXX editione non dicitur, Babyloniam significat armaturam. nec dubium, quin regnum Assyriorum, Babyloniorum, Medorum atque Persarum sagittandi peritissimum sit. simulque describit uastitatem terrae Iudaeae inter-

12. 13. 14. 15. 16 Hier. 5, 15 15 cf. Gen. 10, 9 19 Hier. 5, 16 20 *Hier. 5, 16

1 ait] dicit *v* 3 intellegis *LPAa.c.* faratra (e *s.* a *alt.*) *P* 5 deuorauit *LMPa c.* 6 comedit *La.c.* 8 fiduciam habes *v* 9 uerumtamen] & *add. MVP* in *om. Ma c.* & *Aa.c.m2* ait] dñs (*in mg.*) *add. M,v cum Vulg.* 10 consumptionem *M,La.c.* consummationem *cet. v cum Vulg.* 11 credetis *La.c.* loquuntur *Ap.c.* 12 iam *om. V* 13 babyll. *La.r.* (*passim*) babil. *M* 14 ethan *v* etham *codd.* 15 nobod *La.c.* nemroth (m *ex* b; th *postea add.*) *A* nembroth *P*, (n *ex* m; th *s. u. m2*) *V* Nemrod *v* gigas *APp.r.* 16 siue ut] sicut *Uictorius* 16 intelleges *L* intellegis *MAPa.c.* 17 solatium *A,Pa.c.* 18 habeas hostes *v* 19 quoque *MAa.c.* faretra *P* 20 editionem *P* 21 quiin *Aa.r.* reggum *Ma.c.* regum *Aa.c.* assiriorum *V* asyr. *P* 22 babil. *MV* 23 discribit *P* iudeae *M* iudę *VP*

fectionemque multorum, abactionem pecorum, subuersionem urbium atque murorum, quod gladio hostili cuncta capiantur et tamen in tantis malis non eos perdat usque ad internecionem, sed reliquias saluas faciat uel eorum, qui in Babylonem ducti sunt dimissique ad culturam agrorum terrae Iudaeae, uel eorum, qui post persecutionis ardorem uel fuga uel confessione fidem domini seruauerunt.

5, 19 CI. *Quodsi direritis: quare fecit dominus deus noster nobis haec omnia? dices ad eos: sicut dere-*
p. 878 *liquistis me et seruistis deo alie|no* — uel *dis alienis — in terra uestra, sic seruietis alienis in terra non uestra.* Grandis stultitia nescire, cur passi sint, cum tanta peccauerint, breuisque ad ambigentes responsio: sicut seruistis deo alieno — id est Bahal — uel dis alienis cunctarum gentium in terra Iudaea, sic seruietis dis alienis in terra non uestra, hau dubium quin Babyloniis atque Chaldaeae. 'si enim uos peregrina religio delectat, quid 2
necesse est longinquum errorem suscipere? habitate cum talibus, immo seruite his, quorum deos colitis.' potest hoc et super hereticis accipi, de quibus scriptum est: ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis; si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum, quod proiciat de ecclesia hereticos dominus, qui multo tempore sub nomine eius mendaciorum suorum simulacra uenerati sunt, ut foris

4 cf. Iudd. 5, 13. Rom. 9, 27. 11, 5 10 *Hier. 5, 19 14 Hier. 5, 19 *Hier. 5, 19 15 *Hier. 5, 19 20 *I Ioh. 2, 19

1 ablationem *MAp.c.m2* abactione *P* peccorum *V* 2 capiuntur *P* 3 internic(t)ionem *V,LPa.c.* 4 babylone *LMAP* 5 dimissisque *L* culturam agrorum] agriculturam *v* iudae *VP* 6 persequutionis *Aa.c.* persecutiones *M* confessionem *P* 9 nobis *ante* dominus *tr. Vulg.* dicis *P* 10 (= 14. 15) diis *MVP,La.r.Ap.c.* alienis *s. u. L* 12 qur *La.c.* quur *M* sint *s. u. L* sunt *VP* 14 seruiuistis *v* 15 cunctarum] multarum *P* in terra *om. P* iudea *V* 16 haut *A,La.c.* haud *MV* aut *Pa.c.* quiin *Ma.r.* babyloniis *P,Am1* babyllonis *La.c.* babiloniis *M* babylonis *V,Am3,v* 17 chaldeae (h *s. u.*) *L* chaldeis (is *ex* ae) *M* caldeae (is *s.* ae) *A* 18 longincum *M* longinquo *Aa.c.* suscepere *La.c.* 20 accepi *La.c.* 23 dñs *ante* de *tr. P*

colant, quod intus prius uenerabantur, et paleae separentur a tritico.

LIBER SECUNDUS.

p. 877—878 I. | Secundum, frater Eusebi, in Hieremiam librum celeri sermone dictamus auertentes parumper aures, ne audiamus iudicium sanguinis et interfectorum animas deploremus, qui opinione uirtutum cotidie corruunt in superbiam et deo se similes arbitrantur, ut aequalitatem, quam impia Arrianorum heresis in filio negat, cunctis hominibus tribuant et ponant in caelum os suum et nihil futurae sanctorum beatitudini am- 2 plius derelinquant. quorum furori respondimus, ut potuimus, et, si dominus uitam dederit, plenius responsuri sumus. nunc coepta carpenda est uia et dictandi commentarioli nec nimia longitudine extendentes opus nec inmoderata breuitate auferentes intellegentiam, quorum alterum onerat sensus legentium, alterum praecidit studiosorum desiderium.

5, 20. 21 p. 877 II. | *Adnuntiate hoc domui Iacob et auditum facite in Iuda dicentes: audi, populе stulte, qui non habes cor, qui habentes oculos non uidetis et aures et non auditis!* Multis modis peccantes retrahit p. 878 | ad salutem et stultum uocat populum, qui sapientiae reliquit

1 cf. Matth. 3, 12. Luc. 3, 17 7 cf. Esai. 14, 14 9 cf. Ps. 72, 9 11 cf. Epist. 133

1 et] ut *v* 2 tritico] *add. litteris maximam partem maiusculis:* in hieremiam prophetā expl· liber primus· inc̄ liber secundus *L* explicat in hieremiam prophetā commentariorū lib̄ ·I· dō gratias· incipit commentariorū lib̄ ·II· *M* explic in hieremiam propha̅ lib ·I· incipit cōmentariorum lib̄ ·II· dHW gratias amen emendaui (*in* gratias amen *runis utitur*) *A* explicit liber ·I· incipit liber ·II· in hyeremia *V* explic in hiereī prophet̃ commentariorum lib̄ ·I· incip· in commentariorum lib̄ secundus *P* 4 hieremia *M* hyeremia *V* 5 nec *Aa.c.* 7 cottidiae *La.c., om. V* 11 derelinquat *V* respondimus *post* potuimus *tr. P* 15 honerat *P* 16 praecedit *MVP,LAa.c.* praepedit *v* 18 stulte *om. LVP,MAa.c.m2* 20 trahit *La.c. & add. P* 21 relinquid *P*

auctorem, conparatque eos simulacris, de quibus scriptum est: oculos habent et non uident; aures habent et non
p. 879 audiunt. similes illis fiant, qui|faciunt ea, et omnes, qui confidunt in eis. proprie autem ad Iudam 2
loquitur et ad domum Iacob — Israhel enim multo iam tempore in Assyriis exsulabat — simulque dat intellegentiam, quod etiam absque praecepto naturali sensu debeamus intellegere, quae recta sunt.

5, 22—24 III. *Me ergo non timebitis, ait dominus, et a facie mea non dolebitis* — siue *timebitis* — *? qui posui harenam terminum mari, praeceptum sempiternum, quod non praeteribit. et commouebuntur et non poterunt* — siue *turbabitur et non poterit* — *et intumescent* — siue *sonabunt* — *fluctus eius et non transibunt illud. populo autem huic factum* 2 *est cor incredulum et exasperans et recesserunt et abierunt et non dixerunt in corde suo: metuamus dominum deum nostrum, qui dat nobis pluuiam temporaneam et serotinam in tempore suo, plenitudinem annuae messis custodientem nobis!* Narrat beneficia, ut ingratos arguat. 'me', inquit, 'non time- 3 bitis, qui tanta uobis praestiti? non dilectionem desidero perfectorum, sed timorem incipientium, qui posui harenam terminum mari, qui tam potens elementum et immensos gurgitum moles meo praecepto litoribus refrenaui iuxta illud, quod scriptum est: praeceptum posuit et non praeter-

2 *Ps. 113, 13 (5). 14 (6). 16 (8). 134, 16—18 10. 13. 14. *Hier. 5, 22 21. 23 Hier. 5, 22 26 Ps. 148, 6

2 haures *V* 3 illis *om. M* 5 enim] autem *V* multum *La.c.* 6 in assyriis *ante* multo *tr. P* in] eũ *s.* ịn *A* assiriis *V* exsolabat (s *s. u.;* o *ex* u) *L* epulabat *MV*, (x *s.* p) *AP* 7 sensum *P* 10 arenam *VP* 12 commouebitur *La.c.* 15 illud *s. u. A* populi *V*, *Aa.c.* autem (*s. u.*) *L*, *om. cet. v* 16 est *postea add. A alt.* et *eras. A*, *om. v cum Vulg.* 18 nobis dat *P* 22 dilectionem dịlẹctịọnẹm dẹ desidero (*alt.* de *s. u.*) *L* 23 arenam *AVP* 24 immensas *v* 25 praecepto] et *add. codd.* (*exp. L*)

ibit. audiunt me et sentiunt, quae sensum non habent audiendi; et populus quondam meus suo uitio stultus effectus
4 non solum contemnit, sed et dulcem exasperat deum. recesserunt', ait, 'a me et mihi terga uerterunt et concito abierunt gradu nec tacita eos retraxit conscientia, ut dicerent in cor- 5
dibus suis: metuamus eum, qui dat nobis pluuiam temporaneam et serotinam! per quae omnia ostendi bona plenitudinem annuae messis', pro quo Aquilae prima editio et Symmachus 'ebdomadas' interpretati sunt; in Hebraeo enim scriptum est 'sabaoth', quod pro ambiguitate 10
uerbi et 'septimanas' significat et 'plenitudinem'.

5, 25 IV. *Iniquitates nostrae declinauerunt haec et peccata nostra prohibuerunt bonum a nobis.* Ergo si quando et mare transcendit terminos suos et pluuia re-
p. 880 trahitur, nequa|quam adbreuiata est manus domini, ut ista 15
non faciat, sed peccata nostra haec ad nos uenientia declina-
2 runt, ut ad alios pergerent, qui non peccauerunt. 'et prohibuerunt', inquit, 'iam ueniens ad nos bonum iuxta illud, quod secundum litteram scriptum est: mandabo nubibus, ne pluant super eam imbrem'. possumus autem imbrem 20
temporaneum et serotinum legem accipere et euangelium et diuersas uocationes a prima hora usque ad undecimam, in quibus operariis uineae unum uitae aeternae praemium pollicetur.

5, 26. 27 a V. *Quia inuenti sunt in populo meo impii insi-* 25
diantes quasi aucupes, laqueos ponentes et pedi-

3 cf. Ps. 24, 8. I Petr. 2, 3 6. 8 Hier. 5, 24 9 *Hier. 5, 24 15 cf. Esai. 50, 2. 59, 1 19 *Esai. 5, 6 22 cf. Matth. 20, 1—14

1 qui (i *ex* e) *M* 2 quendam *Aa.c.* effectus] & *add. P* 3 contemnet *La.c.* 4 gradu abierunt *P* 5 tacite *VP* os *Pa.c.* 7 quem *P* ostendit *v* 8 bonam *Av* plenitudinae *La.c.* mensis *V* aquilaet (t *s. u., sed eras.*) *M* 9 simmachus *MV* ebdomas *LMAa.c.m2* 10 sabaot *V* 12 uestrae *v cum Vulg.* 13 uestra *et* uobis *v cum Vulg.* 14 retrahetur *La.c.* 15 adpreuiata (bb *s.* ḍp) *P* 16 faciant *Pa.r.* declinauerunt *AP* 20 plua..nt (a *in ras.*) *L* 21 euůangelium *L* 22 a] aḍ *V* 23 aeternae uitae *v*

cas ad capiendos uiros! sicut decipula plena auibus, sic domus eorum plenae dolo. Ut declinaret ab eis imber temporaneus et serotinus et bona omnia non uenirent, causae subiciuntur, quia inuenti sunt in populo eius 'impii'. non dixit 'iniquos' et 'peccatores', ut noua uult heresis, sed 2 'impios'. impietas aperte negat deum; iniquitas atque peccatum, si confiteatur errorem, facile ad misericordiam flectit deum. quodque nos diximus: insidiantes quasi aucupes et in LXX non habetur, Aquila et Symmachus transtulerunt uerbum 'iasir' quasi rete aucupis, quod etiam, qui bonus inter eos uidetur et rectus, instar aucupis tendat insidias, dum inuicem se uenantur ad mortem et aliorum damnis atque dispendiis suas conplent domos, ut impleatur philosophorum illa sententia: omnis diues aut iniquus aut heres iniqui. atque utinam ab his tantum fiant, qui uidentur foris esse et 3 quos dominus iudicat, et non in nostris conuenticulis impleantur, quos possidet radix omnium malorum auaritia, ita ut uenientium ad nos non ora contemplemur, sed manus!

5, 27 b—29 VI. *Ideo magnificati sunt et ditati. incrassati sunt et inpinguati et praeterierunt sermones meos pessime. causam non iudicauerunt, causam* — siue *iudicium* — *pupilli non direxerunt et iudicium pauperum* — siue *uiduae* — *non* p. 881 *iudicauerunt. numquid super his non uisi|tabo?*

8 Hier. 5, 26 9 *Hier. 5, 26 10 *Hier. 5, 26 14 cf. Hier. Epist. 120, 1. Tract. in Psalm. I p. 86, 18 Morin. Plat. Leg. V 12 p. 743 C. Menand. fr. 294 Kock. Monost. 52 Mein. (cf. Otto, Sprichwörter p. 119) 17 cf. I Tim. 6, 10 (cf. Otto, Sprichwörter p. 51) 22. 23 *Hier. 5, 28

2 plena *P,La.c.Mp.c.* ut] cur *v* 3 uenirent] & *add. P* 5 ut] et *Va.c.* 7 ad *om. P* 8 quoque *MAa.c.* 9 simmachus *V* uerbum *om. v* 10 iarir *V* recte *V* aucupes *MP* 11 acupis *M* tendit *Mp.c.* 13 domus *AV,Ma.c.* phylosoforum *P* 15 uident *P* 17 ita *om. M* 18 hora *MV* contemplamur *P* 19 magnificate *P* ingrassati *P* (*passim*) 21 *pr.* causam] uiduae *add.* (*s. u. m2*) *A cum Vulg.* iudicauerunt] & *add. P* *alt.* causam—iudicauerunt *in mg. L* 22 siue] sibi *Aa.c.* populi *P* dixerunt *MAP* 23 et *L,Ap.c., om. cet. v*

dicit dominus, aut super gentem huiuscemodi non
2 *ulciscetur anima mea?* Si uoluero annotare per singula, quae in Septuaginta editione praetermissa sunt, longum fiet. 'qui tendunt,' ait, 'insidias et aliorum nuditate laetantur, ideo magnificati sunt et ditati.' quia superiora fecerunt, incrassati sunt et inpinguati iuxta illud, quod scriptum est: incrassatus est et inpinguatus et recalcitrauit dilectus. et praeterierunt sermones meos, quia diuitiarum conscientia illud dixerunt de euangelio: anima, habes multa bona posita in annos plurimos; requiesce,
3 comede, bibe, epulare! praeterierunt autem in malum sui cunctosque homines despicientes non posuerunt dei iudicium ante oculos suos. pupillum et pauperes contemserunt, pro quo Septuaginta dixerunt 'uiduas', quod in Hebraico non habetur; 'hebionim' quippe proprie 'pauperes', non 'uiduas' sonat. quod autem sequitur: numquid super his non uisitabo? dicit dominus, aut super gentem huiuscemodi non ulciscetur anima mea? iam supra dissertum est.

5.30.31 VII. *Stupor et mirabilia facta sunt in terra: prophetae prophetabant mendacium* — siue *iniqua* — *et sacerdotes adplaudebant manibus suis et populus meus dilexit talia! quid igitur facietis in nouissimo* — siue *post haec* —? Supra dixerat: ibo ad optimates et loquar eis; forsitan ipsi cognoue-

4 Hier. 5, 27 5 Hier. 5, 28 7 *Deut. 32, 15 8 Hier. 5, 28 9 Luc. 12, 19 14 *Hier. 5, 28 16 Hier. 5, 29 18 cf. p. 69, 17 sqq. 20. 23 *Hier. 5, 31 23 *Hier. 5, 5

2 ulciscitur *La.c.* noluero *Pa.c.* 3 sint *M,Aa.c.* 4 ait] aut *V* nuditatem *La.r.* 5 magnifi| *P* 6 et *om. M,Aa.c.m2* inpinguati| sunt *add. V* 7 est *post* inpinguatus *tr. v* recalcitauit (t *pr. s. u.*) *L* 9 euuangelio *La.r.* 10 plurimos] multos *v* 11 bibe] & *add. P* 12 dispicientes *M,La.c.* 13 pauperem *V* contempserunt *La.r., cet.* 15 hebionem *M* ebionim *v* 18 ulciscitur *Pa.c.* diseruimus (*ex* desertũ) *M* dissertum *P* est *om. MP,LAa.c.* 20 prophetabunt *P,Va.c.* 21 *pr.* et *om. P* plaudebant *La.c.* 22 igitur] ergo *v* 22 facietis] fiet *Vulg.* 23 nouissimo] eius *add. Vulg.* 24 forsitam *M*

runt uiam domini. et ecce magis hi pariter confregerunt iugum, ruperunt uincula; nunc describit, qui sint optimates, prophetae uidelicet et sacerdotes, quorum alii futura praedicunt, alii facienda ex lege decernunt. 'et ecce,' 2 inquit, 'illis mendacium prophetantibus sacerdotes manibus adplauserunt.' et ut ostendatur nec populus esse sine culpa, qui a talibus abducatur, scriptum est: et populus meus dilexit talia, quondam meus, sed postquam dilexit, meus esse desiuit. quid igitur facient, cum nouissimum iudicii tempus aduenerit siue captiuitatis necessitas? unde stupor et mirabilia sunt, quod nec in principibus nec in populo inuentus sit, qui recta sentiret.

6, 1 VIII. *Confortamini, filii Beniamin, in medio Hierusalem et in Thecua clangite bucina et super Bethaccarem leuate signum* — siue *uexillum* —, *quia malum uisum est* — siue *apparuit* — *ab aquilone et contritio magna!* Hierusalem in tribu Beniamin sitam nullus ignorat. Thecuam quoque uiculum esse in monte situm
p. 882 et duodecim milibus | ab Hierosolymis separatum cotidie oculis cernimus. inter hos alius uicus est, qui lingua Syra et Hebraica Bethacarma nominatur, et ipse in monte positus. quod ergo dicit, hoc est: 'quia ab aquilone iam iamque uenturus est 2 Nabuchodonosor et imminet uicina captiuitas, o habitatores Hierusalem, arma corripite et in Thecue bucina concrepate

7 Hier. 5, 31 15. 16 *Hier. 6, 1

1 (= 4) ẽc *Pa.c.* hi magis *v* hii *P* confrigerunt *La.c.* -fring- *Pa.c.* 2 discribit *P,La.c.* optimatis *La.c.* 4 faciendam *L* faciendum *M*, *post* ex lege *tr. v* et *om. V, eras. M* 7 qui a] quia et *V* aducatur *P* et *om. A* 8 set (s *s. u.*) *L* et *cet.* *alt.* dilexit] talia *add. v* 12 sit] ẽ *VP* sentirent *M* 14 bucinam *P* supere *P* 15 bethaccaren *Mp.r.* (= *p. 80, 1. 3*) bethacarem *P* (= *p. 80, 1*) Bethacherem *v* uexillum] signum (*scil.* σημεῖον) *LXX* 16 aquilonem *P* 17 sitam ẽ *Va.r.* 18 thecuan *A* uinculum *P* 19 duodicẽ *L* hierosolimis *P,La.c.*, (v *s.* o *pr. m2*) *A* hierusolymis *M* ierosolimis *V* cottidiae *La.c.* 20 alios *LMa.c.* 21 bethaccarim *Lp.c.* bethacar *A* bethaccarma *V* bethacarama *P* Bethacharma *v* ipsi *Ma.c.* 22 iamque *om. L, sed cf. p. 65, 17. 68, 8* 23 nabucod. *MP,La.c.* nabughod. (g *ex* c; h *s. u.*) *A* nabochod. *V* 24 arripite *Mp.c.* thecua *MAVPv* concremate *MPa.c.*

et in Bethaccarem leuate uexillum', ait, 'ut contra hostes ualeatis resistere!' Beniamin interpretatur 'filius dexterae', Thecua 'tuba', Bethaccarem 'uilla uineae'. haec omnia referamus ad ecclesiam, ut, si deliquerit et persecutionis impetus fuerit, se praeparet ad resistendum.

6,2—4a IX. *Speciosae et delicatae adsimulaui filiam Sion. ad eam uenient pastores et greges eorum, fixerunt* — siue *figent* — *in ea tentoria in circuitu; pascet unusquisque eos, qui sub manu sua sunt. sanctificate* — siue *parate* — *super eam bel-*
2 *lum, consurgite et ascendamus in meridie!* Describitur pulchritudo Hierusalem, quae est ipsa Sion, ut aliud totam urbem, aliud arcem urbis sonet. Sion enim 'arx', id est specula, interpretatur et speciosae mulieri conparatur; et quomodo ad illam amatores, sic ad istam pastores conuenire dicuntur. satisque eleganter in Hebraeo uerbum, quod quattuor litteris scribitur 'res, ain, iod, mem', si legatur 'reim', 'amatores', si 'roim', 'pastores' significat, ut uel iuxta μεταφορὰν pulchrae mulieris amatores uel iuxta euersionem urbis pastores intellegantur, quorum alii scortum polluere festinant,
3 alii obsidere et subuertere ciuitatem. in pastoribus et gregibus eorum principes sentiamus et exercitum Chaldaeorum. figent autem tentoria sua in circuitu in obsidione urbis et pascet unusquisque eos, qui sub manu sua sunt, suas uidelicet turmas et numeros. qui principes siue

1 *Hier. 6, 1 8 *Hier. 6, 3 10 *Hier. 6, 4 24 Hier. 6, 3

3 bethare *P* 4 delinquerit *VP* inpetus *M* 5 praeparent *P* 6 spet(c)iose *VP* delicate *V* deligte (c *s.* g) *P* adsimilaui *MAVP* 7 sion] et *add. v* ueniant *P* 8 fient *Pa.c.* temptoria (p *s. u.*; o *ex* u) *M* 9 pascent *V,Ma.r.* 10 eum *Pa.c.* 12 pulcritudo *V* 13 sonet] sion & *MVP,La.r.Aa.c.m3* insinuet esse *v* aRx *M* aṙ *VP,Aa.c.* aix id est *om. v* 14 speciosa *P* 16 in hebraeo eleganter *P* 17 ioth̄ *P* *an* rehim *?* (*cf. p. 39, 15*) 18 roin *P* *an* rohim *?* (*cf. p. 39, 15*) ut *om. VP* ↄ-ϹHΘΛΦΩpaN *A* ↄ-ϹHT*ΦΩpan *V* meTΛΦOPΛN *P* metaphoram *v* 19 pulchre *V,La.c.* 20 pulluere *Ap.c.* 22 exercitus *v* chaldeorum *A,La.c.* 23 temptoria (p *s. u.*) *M* in circuitu *post* urbis *tr. v* 24 unusq; *P* 25 numerus *P*

pastores dicent gregibus suis: 'sanctificate super Hierusalem bellum; domini enim imperium est. consurgite et ascendamus in meridie, non per noctem et insidias, sed plena luce pugnemus; nullus enim nobis potest resistere'.

6, 4 b. 5 X. *Uae nobis, quia declinauit dies, quia longiores factae sunt* — siue *defecerunt* — *umbrae uesperae. surgite et ascendamus in nocte et dissipemus domos* — siue *fundamenta* — *eius!* Illi dicunt: 'surgite et ascendamus in meridie et clara luce pugnemus'; isti respondent: uae nobis, quia longiores factae sunt umbrae uesperae, secundum illud Uergilianum:

p. 883 |et iam summa procul uillarum culmina fumant
maioresque cadunt altis de montibus umbrae.

et est sensus: 'si per diem haec patimur, quid patiemur in 2 nocte?' rursumque, qui supra dixerant: 'sanctificate super eam bellum atque consurgite', nunc ipsi se prouocant ad bellandum dicentes: 'surgite et ascendamus in nocte, ut sciant aduersarii non temporis uictoriam esse, sed uirium, et dissipemus domos, quae frustra murorum firmitate uallantur'.

6, 6 a XI. *Quia haec dicit dominus exercituum: caedite lignum* — siue *ligna* — *eius, effundite* — siue *conportate* — *circa Hierusalem aggerem!* 'Idcirco', inquiunt, 'de uictoria securi sumus, quia praeceptum domini est imperantis Chaldaeis: ligna succidite et futuris munitionibus aggerem con-

1. 2 Hier. 6, 4 6 *Hier. 6, 4 8 *Hier. 6, 5 9. 10 *Hier. 6, 4 12 Verg. Ecl. I 82. 83 16 Hier. 6, 4 18. 20 Hier. 6, 5 23 *Hier. 6, 6

1 super *om. P* 2 est *om. P* 3 meridiem *v* 6 uesperi *Mp.c.,v cum Vulg.* uespere *AVP* 7 noctem *M,La.c.* 8 domus *LAP,Ma.c.; sed cf. p. 45, 16. 77, 13. 81, 20 etc.* eius *add. v* eius] illius *v* 11 uesperi *Mp.c.* uespere *VPv* uirgilianum *VP,MAp.c.* 16 sanctificare *MP* 17 consurgere *P* 18 bellumdum *Pa.c.* 20 domus *A,Ma.c.* firmitatem *L* 22 cedite *P* 23 ligna] lingua *Pa.c.* eius] et *add. v cum Vulg.* fundite *Vulg.* 25 inperantis *P* 26 chaldeis *A,La.c.* succindite *V* monitionibus *Pa.c.*

portate!' per quae ostenditur, antequam ueniat, non statim urbem coronae esse capiendam, sed longa obsidione, ut postea legimus.

6,6b.7a XII. *Haec est ciuitas uisitationis* — siue *mendax* —, *omnis calumnia* — uel *oppressio* — *in medio eius. sicut frigidam facit cisterna* — uel *lacus* — *aquam suam, sic frigidam fecit malitiam suam.* Praecipit dominus, ut arbores succidantur, ut fundantur per circuitum aggeres, quia tempus uisitationis eius aduenerit, ut recipiat pro peccatis suis, quorum maximum est συκοφαντία,

2 ut innocentem opprimat per calumniam. quomodo ergo cisterna uel lacus frigidam facit aquam suam, sic in medio Hierusalem malitia, quae in ea est, omnem calorem perdidit uitae. et hoc notandum, quod sancti spiritu feruentes appellentur, mala autem frigida sint: unde et illud scriptum est, quod in nouissimis diebus, quando multiplicata fuerit iniquitas, refrigescet caritas multorum. quod puto et illud sonare: adsimulatus

3 sum descendentibus in lacum. hoc autem Latinus lector intellegat, ut semel dixisse sufficiat, 'lacum' non 'stagnum' sonare iuxta Graecos, sed 'cisternam', quae sermone Syro et Hebraico 'gubba' appellatur. in praesenti autem loco pro 'lacu', quem omnes similiter transtulerunt, in Hebraico 'bor' dicitur.

6,7b.8 XIII. *Iniquitas et uastitas audietur in ea, coram me semper infirmitas et plaga. erudire, Hierusalem, ne forte recedat anima mea a te, ne forte ponam te desertam terram inhabitabilem!* LXX: *im-*

2 cf. Hier. 32 (39), 2. 24 3. 4 *Hier. 6, 6 5 *Hier. 6, 7 10 cf. Dan. 13, 53 13 Rom. 12, 11 15 cf. Ps. 118, 69. Matth. 24, 12 16 *Ps. 27, 1 25 *Hier. 6, 7. 8

1 ueniat] corona *add. v* 2 coronae (a *in ras.*) *L* ϛoϛoṇąm *P* corona *cet., om. v* 3 est ėšt *L* est *om. V* 4 uel] siue *v* 5 fecit *Vulg.* laquus *V* 6 facit malitiąm suąm *P* 7 praecipit *scripsi* praecepit *codd. v* succidantur] et *add. v* 9 CITO- *M* CyKѠΦANΘyA (sirophantia *s. u*) *A* CYpOΦaNeia *V* CYRO-ΦANTIA *P* 12 malitiae *M,La.c.* 13 sancto *v* spiritu] accensi *add. v* appellantur *V,La.c.Mp.c.* malum *P* 15 refrigiscet *La.c.* refrigescit *Aa.c.* 16 assimilatus *V,Mp.c.* 17 dicentibus *La.c.* discendentibus *P* 19 siro *P* 20 (= 21) ebraico *M* gab *L* (*an* gob *uel* geb *?*) CaBBa *V* gabba *P* lacu. *V* 21 bor *v* hor *codd.*

pietas et miseria audietur in ea contra faciem
p. 884 *eius. per om|nem dolorem et flagellum erudieris, Hierusalem, ne forte recedat anima mea a te, ne faciam te inuiam terram, quae non habitetur.* Per 2
haec discimus, quod flagellet dominus omnem filium, quem recipit; et idcirco plagis atque tormentis eruditur Hierusalem, ut corrigatur et non recedat anima dei ab ea et redigatur in solitudinem. si quando igitur crebris angustiis subiacemus, recordemur in consolationem nostri istius uersiculi: per omnem dolorem et flagellum erudieris, Hierusalem.

6, 9 XIV. *Haec dicit dominus exercituum: usque ad racemum colligent quasi in uinea reliquias Israhel; conuerte manum tuam quasi uindemiator ad cartallum!* LXX: *quia haec dicit dominus uirtutum: racemate, racemate quasi in uinea reliquias Israhel; reuertimini quasi uindemiator in cartallum suum!* Alii in bonam partem, alii in malam haec dicta susci- 2
piunt. in bonam partem: 'cum uastata fuerit Hierusalem, reliquiae saluae fiant'. in malam sic: 'ne unus quidem racemus et paruus botrus remaneat in uinea, omnia colligantur; et quodcumque inueneris, instar uindemiatoris in cartallum conice, ut, quomodo ille racemos ad torcular, sic tu captiuos pertrahas in Babylonem'.

6, 10 XV. *Cui loquar et quem contestabor, ut audiat? ecce incircumcisae aures eorum* — siue *uestrae* —

5 cf. Hebr. 12, 6 9 *Hier. 6, 7. 8 14 *Hier. 6, 9 18 cf. Iudd. 5, 13. Rom. 9, 27. 11, 5 25 *Hier. 6, 10

1 audientur *L* ἀκουσθήσεται *LXX* 5 quod] quia *v* flagellat *v* dš *P* 6 recepit *Pa.c.* erudiretur *V* erudietur *P* 8 subiacemus] & *add. P* 9 consolatione *VP* 12 racimum *La.c.* (*passim*) irłm *V* 13 uindimiator *La.c.* (*passim*) uindemiatur *Va.c.* 14 chartallum *MV* 15 racimate *Pa.c.* (*bis*) uineam *P* 16 reuertemini *v* uindemiatur *M* chartallum *MAV,La.c.* (= *lin. 21*) 19 saluae *s. u. m2 M* fient *Ap.c.* nec *P* 20 colligentur *v* 21 coice *M,LAa.c.* proice *V* colligite (llig *s. u.*) *P* collige *v* 22 quo *MV,LAa.c.* ra*emos (o *ex* u) *L* racemus *MVP,Aa.c.* torcolar *Aa.c.* captiuus *VP,Aa.c.* pertraharis *P* 23 babyll. *La.r.* (*passim*) babil. *P* 25 incircumcisa *P*

et audire non possunt! ⟨ecce uerbum domini factum est eis in opprobrium et non suscipient illud!⟩ Non possunt audire, quia aures circumcidere noluerunt; nec tamen uacat inpossibilitas supplicio, quae de con-
2 temtu et infidelitate descendit. si quis ergo dei uerba non suscipit nec habet praeceptorum eius intellegentiam, incircumcisis auribus est. simulque notandum, quod circumcisio in scripturis tribus generibus appellatur: in praeputio, in corde et in auribus; unde dicit et dominus: qui habet aures audiendi, audiat. uoluntate ergo nostra uerbum dei non suscipimus; et idcirco fit nobis in opprobrium, ut, quod datum fuerat ad salutem, nostro uitio uertatur in poenam.

6, 11 a XVI. *Idcirco furore domini plenus sum, laboraui sustinens.* LXX: *et furorem meum implebi et sustinui, et non consumsi eum.* Iuxta Hebraicum ex persona prophetae dicitur, quod uenientem iram dei ante prospiciat et plenus sit furoris domini et iracundiae et ultra sustinere non possit nec pro peccatoribus audeat dominum deprecari.
2 iuxta LXX autem nouus sensus ponitur, quod ipse loquatur
p. 885 dominus et dicat: furorem meum | conpleui feriendo populum peccatorem, et tamen retinuerit illum et non totum effuderit, ut reliquiae saluae fiant. quod mihi uidetur sibi esse contrarium; si enim conpleuit furorem suum, quomodo sustinuit, ne conpleret?

6, 11 b. 12 a XVII. *Effunde* — siue *effudit* — *super paruulum*

8 cf. Deut. 10, 16. 30, 6. Hier. 4, 4. Rom. 2, 29 9 Matth. 11, 15 14 *Hier. 6, 11 20 *Hier. 6, 11 22 cf. Iudd. 5, 13. Rom. 9, 27. 11, 5 25 *Hier. 6, 11

1 non—audire (*lin. 3*) *in mg. M* ecce—illud *ex Vulg. suppleuit Erasmus, om. codd. v* 4 uaccat *V* inpossibilitas *s. u. L* contemptu *codd.* (*corr. L*) 5 discendit *P,La.c.* 6 suscepit *Ma.c.* 7 quod] quae *v* incircumcisio *MVP,LAa.c.* tribus generibus in scripturis *v* 9 et *om. Pv* dominus *om. P* 10 suscepimus *MP,LAa.c.* 11 fuerat] nobis *add. v* 14 sustenui *La.c.* 15 consumpsi *MA,La.c.*, (con *add. m2*) *P* sumpsi *V* 18 audiat *P* 19 loquar *V* loquatur *om. v* 20 et—meum *om. v* 23 sustenuit *La.c.* 24 nec *V* 25 effudit] effundit *MAV,La.c.,v* paruolum *MPa.c.*

foris et super concilium iuuenum simul; uir enim cum uxore capietur, senex cum pleno dierum. et transibunt domus eorum ad alteros, agri et uxores pariter. Uel propheta praecipit in spiritu uenienti Chaldaeo, ut effundat furorem domini super paruulos et innoxiae quoque non parcat aetati, uel certe narrat, quid factum sit super concilium iuuenum simul, qui ad repugnandum arma corripuerant. uir enim cum uxore capietur, dulcissima 2 inter se nomina pariter sentient captiuitatem, senex cum pleno dierum. ergo senectus non est aetas ultima, sed eorum, qui sunt 'pleni dierum', quos nostro sermone appellamus 'depositos' siue 'decrepitos'. sequitur: et transibunt domus eorum ad alteros captiuitatis malo, agri et uxores simul, ut et coniux ad hostes transeat et possessio. quidquid iuxta litteram intellegimus super Hierusalem, iuxta intellegentiam spiritalem referamus ad ecclesiam, si offenderit deum.

6,12b—14 XVIII. *Quia extendam manum meam super habitantes terram, dicit dominus. a minore quippe usque ad maiorem omnes auaritiae student et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum. et curabant contritionem filiae populi mei cum ignominia dicentes: pax, pax! et non erat pax.* Quod in Hebraico dicitur: extendam manum meam 2 super peccatores siue habitatores terrae, apud LXX semper 'eleuabo' scribitur, qui uterque percutientis est habitus iuxta illud, quod scriptum est: et adhuc manus domini extenta siue excelsa. habitatores autem terrae semper in

8 *Hier. 6, 11 9 Hier. 6, 11 12 Hier. 6, 12 13 *Hier. 6, 12 24. 25. 26 *Hier. 6, 12 27. 28 *Esai. 5, 25

1 foris] furoris (ē *s.* ịṣ *m2*) *A* consilium *M cum Vulg.* 2 muliere *Vulg. alt.* cum] con *M* plenoṁ *L* 3 domos *VP,La.c.* 5 chaldeo *A* 7 consilium *MV* 9 sentiunt *P* 10 ergo ụị *M* 11 pleni sunt *MAVPv* 12 domos *VP* 14 *pr.* et *om. v* coniunx *Ap.c.m2* 16 spiritualem *Ap.c.m2* offenderet *La.c.* 20 auaritia *V* et *om. AV* 21 ad *om. P* 22 curabunt *v* 23 dicentis *Pa.c.* 25 habitatores] auctores *P* 27 et *om. V*

uitio sunt; unde et in Apocalypsi frequentius dicitur: uae
3 habitatoribus terrae! a minore usque ad maiorem omnes student auaritiae secundum illud apostolicum: radix omnium malorum auaritia. et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum, alii in prophetando mendacium, alii peruerse interpretando legem dei; dicit enim et in alio loco propheta: quaerite legem a sa-
4 cerdotibus. 'et cum', inquit, 'tanta facerent, prospera quaeque meo populo nuntiabant et quasi curare cupiebant uulnus et ignominiam filiae meae dicentes: pax, pax, cum pax omnino
p. 886 non esset'. hoc | proprie de sacerdotibus et doctoribus intellegendum, qui diuitibus et eis, quos uident in honore maximo constitutos, repromittunt prospera et clementem praedicant deum magis illos supplicio et iracundiae praeparantes.

6, 15 a XIX. *Confusi sunt, quia abominationem fecerunt? quin potius confusione non sunt confusi et erubescere nescierunt.* Pressius hoc legendum est iuxta Hebraicum. 'et cum,' inquit, 'tanta fecerint, numquid confusi sunt? numquid erubuerunt in sceleribus suis? quin potius auxere contemtum et erubescere nescierunt' — 'nescierunt' autem hic posuit pro 'noluerunt' — 'siue nimio contemtu et uitio inoliti mali ne intellegere quidem potuerunt'.

6, 15 b XX. *Quamobrem cadent inter ruentes, in tempore uisitationis suae corruent, dicit dominus.*

1 *Apoc. 8, 13 2 *Hier. 6, 13 4 *I Tim. 6, 10 Hier. 6, 13 7 *Agg. 2, 11 (12) 10 Hier. 6, 14 19 cf. II Par. 28, 22 20 Hier. 6, 15

1 apocalipsi *V* dicuntur *Pa.r.* 4 malorum] est *add. v* 5 in *eras. A* 6 prophetandum *La.c.* 6 interpretando peruerse *P* 11 et dė *L* intellegendum] est *add. v* 12 eos *codd.* (*corr. m2 A*) maxime *V* 14 iracundia *VP* prouocantes *V* praeparantes alii prouocantes *P* 15 qui *MV* abhom. *APp.c.* 17 nescierunt] nescierunt autem hic posuit pro noluerunt *add., sed exp. L* 18 et *s. u. M* cum *in mg. M* 19 potius] peccatum *add. MAVPv* 20 contemptum *P* contemptu *V,La.c.*, (*ex* contentu) *A,v* contenptui (p *postea add.*) *M* *pr.* nescierunt *s. u. m2 A* hic autem posuit nescierunt *P* 21 contemptu *codd.* (*corr. L*) 22 nec *Ma.c.* 23 cadentes *P* 24 corruunt *P*

'Quoniam', ait, 'erubescere nescierunt et non solum opus, sed ne scientiam quidem habuere et sensum paenitentiae, propterea cadent, qui prius stabant inter eos; qui uitiis suis corruent et, cum uisitationis et poenae eorum tempus aduenerit, cunctis ruentibus sociabuntur'. grandis autem impietas non solum non cauere, sed nec intellegere uelle peccata et nullam habere distantiam bonorum malorumque operum.

6,16–19 a XXI. *Haec dicit dominus: state super uias et uidete et interrogate de semitis antiquis, quae sit uia bona, et ambulate in ea! et inuenietis refrigerium* — siue *purificationem* — *animabus uestris. et dixerunt: non ambulabimus* — siue *non ibimus* —. *et constitui super uos speculatores; audite uocem tubae! et dixerunt: non audiemus. ideo au-* 2
dite — siue *audierunt* — *gentes et cognosce, congregatio* — siue *qui pascitis greges* aut iuxta Symmachum: *et cognoscite testimonium, quod in eis est* —, *quanta ego faciam eis! audi terra!* Euangelica parabola, si fuerit intellecta, huius loci praebebit intellegentiam; in qua negotiator bonus omnes uendere dicitur margaritas, ut de pretio earum unam emat pretiosissimam margaritam, quod scilicet per patriarchas et prophetas ueniamus ad eum, qui dicit: ego sum uia. standum est igitur in prophetis et dili- 3
gentissime contemplandum et interrogandum de semitis antiquis siue sempiternis — quae multorum sanctorum sunt tritae uestigiis, quae significantius Graece appellantur τρίβοι —, quae sit uia bona in euangelio, et ambulandum in ea; quae uia cum inuenta fuerit, praebet refrigerium siue purificationem

6 cf. Ezech. 22, 26. Eccle. 6, 5 11. 12 *Hier. 6, 16 15. 16. 17 *Hier. 6, 18 20 cf. Matth. 13, 46 23 Ioh. 14, 6 26 *Hier. 6, 16 27 cf. Matth. 7, 14

1 nec *Mp.c.* 2 habuerunt *v* 3 corruunt *Mp.c.* 4 paenae *M* paene *V* 7 malitiarumque *P* 12 ambulauimus *MAPa.c.* 13 speculatores] & dixi *add. s. u. m2 A* 14 audiemur *V* 15 cognoscite *P* 18 quantam *Pa.r.* euůangelica *L* (*passim*) euangelicam *P* 19 parabula *V*,*La.c.* parabolam (o *ex* u) *P* fuerint *P* praebit (e *s.* i) intellectum *P* 26 τρıbo *MP* TPIBŌ *A* ΘρıBŌ *V*

p. 887 animabus credentium. at illi e|contrario responderunt: non
ambulabimus per uiam euangelii proprie hoc propheta
4 dicente de perfidia Iudaeorum. statimque infert: 'et constitui
super uos speculatores' — hau dubium, quin apostolorum
indicetur chorus iuxta Hiezechiel: fili hominis, specula-
torem te dedi domui Israhel —, 'et praecepi, ut audiretis
uocem tubae uel mandata euangelii uel doctrinam apostolorum
iuxta illud Isaiae: in montem excelsum ascende, qui
euangelizas Sion; exalta sicut tuba uocem tuam,
5 qui adnuntias Hierusalem'. qui dixerunt: non audie-
mus et inuitati ad cenam noluerunt uenire; propterea dicitur:
audite, gentes! quod secuti sunt et apostoli, quando lo-
quuntur in Lycaonia: uobis quidem oportebat primum
loqui uerbum dei; sed quoniam repellitis illud et
indignos uos iudicatis aeterna uita, ecce conuer-
6 timur ad gentes. et cognosce, congregatio, nequaquam
Iudaica, sed omnium nationum siue, qui pascitis greges,
episcopi et presbyteri et omnis ordo ecclesiasticus, uel co-
gnoscite testimonium, quod in eis est; testimonium
enim dei fidele, sapientiam praestans paruulis. qui-
bus loquitur et dominus: noli timere, grex paruule, et:
7 ecce ego et pueri mei, quos mihi dedit deus. 'cogno-
scite ergo, quanta faciam populo non credenti.' quodque infertur:

1 Hier. 6, 16 3 Hier. 6, 17 5 *Ezech. 3, 17 8 *Esai. 40, 9
10 Hier. 6, 17 11 cf. Matth. 22, 3. Luc. 14, 16—20 12 Hier. 6, 18
13 *Act. 13, 46 16 Hier. 6, 18 17. 18 *Hier. 6, 18 19 *Ps. 18, 8
21 *Luc. 12, 32 22 *Esai. 8, 18

1 ad *LMa c.* 2 ambulauimus *P,LMAa.c.* uiam] contra iudęos *add. P* 4 haud *MAV* haut (h *s. u.*) *P* 5 indicetur (e *ex* i) *L*, (a *s.* ę) *M* iuxta] illud *add. s. u. m2 A* hiezechielis *MV,La.r.* iezechielis *AP* Ezechielem *v* filii *LMAa.r.* 6 praecipi *LMa.c.* audieris (e *s.* i *alt.*) *P* 8 esaiae *MV,Pa.c.* 11 caenam *A* 12 locuntur *VP* 13 licaonia *La.c.* lyconia *V* lichaonia *P* 14 quoniam] quia *v* reppellitis *A* repellistis *V,Ma.r.* reppullistis *P* illos *V* 15 aeternae uitae *VP,Ap.c.,v* 17 iudaicam *P* 20 dī *om. V* paruolis *M* 21 nolite *VP* temere *Ma.c.* 22 ecce] &c̄ *P* (*passim*) 23 infert *P*

audi, terra, totus orbis ad audiendum uocatur, sicut et in principio Isaiae legimus: audi, caelum, et auribus percipe, terra, quae scilicet dominus facturus sit populo Iudaeorum.

6, 19 b 5 XXII. *Ecce ego adducam mala super populum istum, fructum cogitationum* — siue *auersionis* — *eius, quia uerba mea non audierunt et legem meam proiecerunt.* 'Mala' appellat supplicia poenasque patientium non super gentes, quae uocantur ad euangelii ueritatem, sed super populum, qui 10 respondit: non audiemus. et recepturus est fructum cogitationum siue auersionis suae dicente Dauid: labores manuum tuarum manducabis. causaque perspicua, quia uerba domini non audierint et legem eius abiecerint.

6, 20 XXIII. *Ut quid mihi tus de Saba adfertis et cala-* 15 *mum suaue olentem de terra longinqua? holocausta uestra non sunt accepta et uictimae uestrae non placuerunt mihi.* Quod tura de Saba ueniant, nemo dubitat; unde et illud Uergilianum est: centumque Sabaeo ture calent arae. 'calamum' autem, quod Hebraice dicitur 'cane', 2
p. 888 20 pro quo LXX et Theodotio | 'cinnamum' transtulerunt, de terra uenire longinqua propheticus sermo demonstrat, ut intellegamus Indiam, de qua per Mare Rubrum plura ueniunt aromata. hoc genus pigmenti medici κασσίαν σύριγγος appellant. et est sen-

1 Hier. 6, 19 2 *Esai. 1, 2 6 *Hier. 6, 19 10 Hier. 6, 17 11 *Ps. 127, 2 18 Uerg. Aen. I 416. 417 19 Hier. 6, 20 20 *Hier. 6, 20

2 esaiae *V,Aa.c.* 3 terram *P* 6 aduersiones *Ma.c.* auersiones *Va.c.* 9 quid *V* 11 aduersionis *M* manum *M,Pa.c.* 13 audieſ *P* abiecerunt *P,Aa.c.* 14 thus *Ap.c.* (*passim*) sabaa *V* 15 suaui *Pa.c.* holocautomata *Vulg.* 16 *pr.* uestra (*s. u.*) *L* autem *cet.* mihi *ante* uestrae *tr. MAVP, ante* non *tr. v* 17 sabaa *V,LMa.c.* 18 uirgilianum *VP,Ap.c.* est (*s. u.*) *L, om. cet. v* sabeo *LM* subeo *V* 19 calent arae] caleñre *Pa.c.* 20 quo] & *add. P* theodotion *V* cynamum *P* cinamomum (mo *s. u. m2*) *A* cinnamomum *V* (κιννάμωμον *LXX*) 21 longinquam *P* demonstrat] testatur *v* 23 KaCTiaN (kastian *s. u.*) *MA* KaCθan *V* KACTAN *P* CYpINΓOC *L* τYpONτue *VP*, (tirontue *s. u.*) *MA* (alius liber cassian sirintos *in mg. m2 A*) σύριγγα *Drusius* (*Obseruationum libri XII. Antuerpiae 1584 p. 93 sq.*)

sus: 'frustra mihi in unguenta conficienda, quae lege praecepta sunt, suauissimi odoris pigmenta confertis et holocausta succenditis, qui meam in lege non facitis uoluntatem', iuxta quod supra dictum est: uerba mea non audierunt et legem
3 meam proiecerunt. hoc autem proprie conuenit his, qui de rapinis et nudatione miserorum offerunt sacrificia et elemosynis ex iniquitate se putant redimere peccata dicente scriptura: redemtio animae uiri propriae diuitiae, quae non de iniquitate, sed de labore et iustitia congregantur.

6, 21 XXIV. *Propterea haec dicit dominus: ecce ego dabo in populum istum ruinas et ruent in eis* — siue *infirmitatem et infirmabuntur in ea — patres et filii simul, uicinus ac proximus et peribunt.* Impleta uidemus omnia, quae dominus illi populo comminatus est; cotidie enim ruunt in blasphemiis suis nihilque in se habent forte,
2 sed omnis apud eos infirmitas est. filii patrum sequuntur blasphemias et cotidie recipiunt illam inprecationem: sanguis eius super nos et super filios nostros; et non solum ipsi, sed et uicini et proximi eorum, omnes, qui legem et prophetas sequuntur iuxta occidentem litteram et non iuxta spiritum uiuificantem, et omnes pariter peribunt, quia pariter peccauerunt.

6, 22. 23 XXV. *Haec dicit dominus: ecce populus uenit de terra aquilonis et gens magna consurget a finibus terrae. sagittam et scutum* — siue *zibynnam — arripiet; crudelis est* — uel *inpudens — et non misere-*

1 cf. Ex. 25, 6. 30, 25. 35, 8 4 Hier. 6, 19 6 cf. Mal. 1, 13 cf. Dan. 4, 24 8 *Prou. 13, 8 11 *Hier. 6, 21 17 Matth. 27, 25 20 cf. II Cor. 3, 6 25. 26 *Hier. 6, 23

1 in *om. V* unguenta *A* 2 conficitis *V* 5 hoc—conuenit *in mg. P* propria *P* 6 elemosinis *AV,La.c.* aelimosinis *P* eleemosynis *v* 7 sese *V* redemere *La.c.* posse *add. v* 8 redemptio *codd.* (*corr. L*) 9 & *s. u. eras. A* iustitiae *A* 11 in infirmitate (in *alt. s. u.*; i *quart. ex* a) *M* infirmitate *P* 12 patres *om. VP,LMAa.c.* 13 uicinos *Aa c.m2* ac] et *Vulg.* proximos *Aa.c.m2* et *om. Vulg.* uideamus *LAa.r.* 14 cottidie *V* 16 (= 20) secuntur *MVP* 19 eorum] et *add. v* 21 sp̄m *L* quia] omnes *add. v* 24 et *s. u. M* 25 zebynnam *Mv* zibinnam *AVP* (ζιβόννην *LXX*)

bitur; uox eius quasi mare sonabit et super equos ascendent praeparati quasi uir ad proelium aduersum te, filia Sion. Proprie hoc de Babyloniis prophetatur, qui uenturi sunt contra populum Hierusalem, et omnis armaturae ordo describitur et impetus proeliantium, ut uocis terrore concussi agant paenitentiam et clementissimum placent deum. denique dat occasionem rogandi, dum dicit: aduersum te, filia Sion. possumus hoc testimonio abuti persecutionis tempore, quando omnis aduersum nos diaboli rabies concitatur nullaque misericordia est et quasi uehementissimi maris fluctus ita opprimunt resistentes. 2

6, 24 p. 889 XXVI. *Audiuimus famam eius, dissolutae sunt ma|nus nostrae; tribulatio apprehendit nos, dolores quasi parturientis.* Respondet populus, cui propheta, immo per prophetam dominus Babylonios comminatus est, quod, antequam ueniant, timore superati sint nec possint eleuare manus et angustia eos conprehenderit quasi dolor parturientem; quo dolore nihil adfirmant grauius, quae senserunt.

6, 25 XXVII. *Nolite exire ad agros et in uia ne ambuletis, quoniam gladius inimici, pauor in circuitu!* Docet euangelium non esse exeundum in agrum nec de tectorum altitudine descendendum, sed audiendum illud: in monte saluum te fac, ad quem in Isaia et Michea iubemur currere atque conscendere. praecipitur autem iuxta litteram, ne

7 Hier. 6, 23 21 cf. Matth. 24, 17. 18 22 Gen. 19, 17 23 cf. Esai. 2, 3 Mich. 4, 2

1 sonauit *P,Ma.c.* et *om. V* 2 ascendant *Ma.c.* 4 omnes *L,Ma.c.* 5 discribitur *P* 7 occansionem *MLPa.r.* 8 persequutionis *Aa.c.* 9 temporis *Pa.c.* omnes *LMAa.c.* aduersus *MAv* 10 concitata *P* 13 uŕe (n *s.* ų) & *P* nos *s.u.m2M* 14 quasi] ut *Vulg.* parturientem *Ap.c.,v cum Vulg.* respondet *scripsi* respondit *codd. v* 15 babilonios *V* Babyloniis *v* est] qui *add. P* quia *v* 16 sunt *P* elleuare *V* 17 angustiae *Pp.c.* compraehendat (at *in ras.*) *M* conprehenderint *P* 21 non *om. P* exuendum *V* 22 discendendum *P,La.c.* 23 te *s. u. P* esaia *V,Aa.c.*

foras exeant, ne deserant muros, sed ut tueantur se firmis munitionibus.

6, 26 XXVIII. *Filia populi mei, accingere cilicio et conspergere cinere; luctum unigeniti* — siue *dilecti* — *fac tibi, planctum amarum* — siue *miserabilem* —, *quia' repente ueniet uastator* — siue *miseria* — *super nos* — siue *super uos* —! Quia supra dixerat: nolite exire ad agros et in uia ne ambuletis, quoniam gladius inimici, pauor in circuitu, et fugam quoque prohibuerat, docet, quid facere debeant, ut conuertantur scilicet ad paenitentiam et hanc firmissimam et securam habeant armaturam. 2 ubi nos diximus: luctum unigeniti fac tibi, pro 'unigenito' in Hebraico scribitur 'iaid', quod magis 'solitarium' quam 'unigenitum' sonat. si enim esset 'dilectus' siue 'amabilis', ut LXX transtulerunt, 'ididia' poneretur, quod et Salomoni deus nomen inposuit. nihil autem dolentius quam unum uel solum 3 perdere filium. illudque, quod nos interpretati sumus: quia repente ueniet uastator siue miseria super nos, LXX super uos posuerunt, cum multo deus misericordius dixerit, ut, quidquid super suum uenturum est populum, super se quoque uenire testetur. 'uastatorem' autem proprie uel Nabuchodonosor uel diabolum significat.

6,27–30 XXIX. *Probatorem dedi te in populo meo robustum et scies et probabis uiam eorum. omnes isti principes declinantes* — siue *inoboedientes* —, *ambulantes frau-*

4. 5. 6. 7 *Hier. 6, 26 7 Hier. 6, 25 12 Hier. 6, 26 13. 14 *Hier. 6, 26 15 cf. II Reg. 12, 25 17 Hier. 6, 26 18. 19 *Hier. 6, 26 25 *Hier. 6, 28

1 nec *v* ut *om. v* firmissimis *v* 2 monitionibus *Ma.c.* 5 plantum *L,Va.c.* miserabile *V* 6 uenit *MAVP* 8 uiã *M* uinea *P* 10 quid] quae *P* 12 dicimus *P* 13 scripitur *M* iaid *v* aid *codd.* solitario *Ma.c.* 14 delectus *LMa.c.* 15 idia *AV,LPa.c.m2* idiae *M* idid *v* salamoni *LM* 17 filiorum *AVP,Ma.c.* -que] quoque *v* summus *Ma.r.* 19 multos deos *P* misericordis *La.c.* miserabilius *MVP,Aa.c.m3* 20 uenturus *Ma.c.* 21 uastator *V* naboch. (h *s. u.*) *A* nabugod. *Pa.c.* 23 robusto *La.c.* 24 sciens *V* 25 inobedientes *La.c.* fraudolenter *Aa.c.*

dulenter — siue *peruerse* —, *aes et ferrum; uniuersi corrupti sunt. defecit sufflatorium in igne* — quem
p. 890 significantius Graeci φυσητῆρα appellant —, *consum|tum est plumbum, frustra conflauit conflator* — siue
5 *argentarius* —: *malitiae enim eorum non sunt consumtae. argentum reprobum uocate eos, quia dominus proiecit illos!* Datur propheta populo incredulo probator 2
'robustus', quod Hebraice dicitur 'mabsar', quod uel 'munitum' iuxta Aquilam uel 'clausum' atque 'circumdatum' iuxta Sym-
10 machum et LXX sonat instar urbis firmissimae, ut nullas populi pertimescat insidias, 'ut, cum probaueris', ait, 'et scieris uiam populi delinquentis, tunc intellegas argentum aere commixtum nulla posse ratione purgari'. quomodo enim plumbum miscetur metallis, quae adultera sunt atque uiolata, ut materia
15 separetur aliena, et, si forsitan purgata non fuerit, plumbum omne consumitur et in nihilum redigitur, ita omne eloquium doctrinarum et sermo propheticus perit in his, qui audire contemnunt. dicamus et super his, qui sicut aspides surdae 3
obturant aures suas, ne audiant uoces incantantium. frustra
20 enim conflauit argentarius siue conflator; malitiae enim eorum non sunt consumtae. unde nequaquam 'argentum', sed 'argentum reprobum' sunt uocati, quia dominus abiecit eos. principes autem sunt a domino recedentes siue inoboedientes, qui peruerse ambulant et fraudu-
25 lenter.

7, 1. 2 (2) XXX. *Uerbum, quod factum est ad Hieremiam a do-*

1 *Hier. 6, 28 3. 5 *Hier. 6, 29 8 Hier. 6, 27 8. 9. 10 *Hier. 6, 27 18 cf. Ps. 57, 5. 6 19 *Hier. 6, 29 20 Hier. 6, 29 22 Hier. 6, 30 *Hier. 6, 30

2 ignem *M* quod *APp.c.* 3 ΦVCHTNpuą *M* ΦYCHΘNpu *A*, (-pV) *V* ΦVOHTNpu *P* apellant *M* consumptum *codd.* (p *exp. L*) (= *lin. 5 et 21*) 6 uocat *V* 10 ut] ⁎t *L* nullius *P* 11 populi] hostis *P* pertimiscat *Ma.c.* pertimescunt *P* ut] et *v* 12 uere *A*,*La.c.* 13 ratione posse *v* 14 adulterata *MAVPv* 16 omne *s. u. P* consumetur *Ap.c.* redigetur *AVP*,*Ma.c.* 17 periit *P* 18 aspide *V*,*Ma.c.* sordae *Ma.c.* 19 opdurantis *Ma.c.* obdurant *V* audeant *M* 20 enim *eras. A* malitia *P* 23 eiecit *P* 24 inobidientes *La.c.* (= *p. 94, 22*)

mino dicens: sta in porta domus domini et praedica — uel *lege* — *ibi uerbum istud et dic: audite uerbum domini, omnis Iuda, qui ingredimini per portas has, ut adoretis dominum!* Hoc in editione LXX non habetur,
2 sed de Theodotione ex Hebraico additum est. imperatur autem prophetae, ut stet in porta domini, per quam ad orandum dominum ingreditur populi multitudo, ut per hanc occasionem possint audire, quae dominus praecipit. per quod intellegimus duritiam populi Iudaeorum, quod quasi mendaces atque uaesanos habuerint prophetas, dum per occasionem et celebritatem loci audire coguntur uerba domini et non propter hoc, quod uerba sint domini.

7, 3 XXXI. *Haec dicit dominus exercituum, deus Israhel: bonas facite* — siue *dirigite* — *uias uestras et studia uestra* — siue *adinuentiones uestras* — *et habitabo uobiscum in loco isto* siue *habitare uos faciam in loco*
p. 891 *isto.* | Clementissimus medicus omni uulneratos cupit sanare medicamine. quando autem dicit: bonas facite siue corrigite uias uestras, ostendit eas esse peruersas et nihil in
2 se habere boni. et quia naturale est, ut unusquisque genitale diligat solum et nihil dulcius habeat patria, pollicetur praemia oboedientibus. 'habitabo,' inquit, 'uobiscum, ut securos de habitatione uos faciam, siue uos ipsos' — iuxta Symmachum — 'firma habitatione fundabo', qui ait: et confirmabo uos in loco isto.

7, 4—7 XXXII. *Nolite confidere in uerbis mendacibus dicen-*

2 *Hier. 7, 2 4. 5 *Hier. 7, 1. 2 14. 15. 16 *Hier. 7, 3 18 Hier. 7, 3 *Hier. 7, 3 22 Hier. 7, 3 24 *Hier. 7, 3

3 omnis] domus *P* per *et* has *om. P* 5 hebraicum *LMa.c.* imperęat *P* 6 stat *Pa.c.* sit *V* ad (*s. u. m2*) *MA* adorandum *MAv; an rectius? cf. lin. 4* 7 occansionem *M,LPa.r.* 8 praecepit *P,Mp.c.* 9 quod] quia *v* uesanos *VP* 10 haberint *P* occansionem *Ma.r.* hoccas. *P* 11 cogunt *v* non *om. V* 14 derigite *Ma.c.* studia—et *s. u. L* 16 habitare uos] habitatores *V* 17 omnes *V,Mp.c.* 19 eas *om. P* 21 pollicentur *Mp.c.* pollicitur *P* 22 securus *V* 23 habitationibus *P* 24 qui ait *eras. M* 26 fidere *V* mendacii *Vulg.*

tes: templum domini, templum domini, templum domini est! quoniam, si bene direxeritis — siue *direxeritis — uias uestras et studia uestra, si feceritis iudicium inter uirum et proximum suum, aduenae et pupillo et uiduae non feceritis calumniam* — siue *non oppresseritis* eos — *nec sanguinem innocentem effuderitis in loco hoc et post deos alienos non ambulaueritis in malum uobismet ipsis, habitabo uobiscum* — siue *habitare uos faciam — in loco isto, in terra, quam dedi patribus uestris a saeculo usque in saeculum.* Hoc, quod LXX in huius capituli addidere principio: in uerbis 2
mendacii, quae uobis omnino non proderunt, in Hebraico non habetur. praecipit autem et tunc populo Iudaeorum et hodie nobis, qui uidemur in ecclesia constituti, ne fiduciam habeamus in aedificiorum splendore auratisque laquearibus et uestitis parietibus marmorum crustis et dicamus: templum domini, templum domini, templum domini est. illud enim templum domini est, in quo habitat uera fides, sancta conuersatio omniumque uirtutum chorus. denique infert: 3
'si rectas feceritis uias uestras et cogitatio uestra non abierit post errorem et secuti fueritis iustitiam et malum non effeceritis neque effuderitis sanguinem innocentem simplices quosque scandalizantes et post deos alienos non ambulaueritis peruersa adorantes dogmata, quae de uestro corde simulastis in malum uobismet ipsis, uel habi-

2 *Hier. 7, 5 5 *Hier. 7, 6 9 *Hier. 7, 7 11 *Hier. 7, 4 17 Hier. 7, 4 20 *Hier. 7, 5 22 *Hier. 7, 6 23 cf. Matth. 18, 6 etc. Hier. 7, 6 24 cf. Hiob 13, 4 25 Hier. 7, 6. 7

1 *tert.* templum dñi *s. u. L, om. V* 2 *pr.* direxeritis *Uictorius cum Vulg.* dixeritis *codd. v alt.* dixeritis *P,Ma.c.* 4 suum] eius *Vulg. alt.* et *om. P* popillo *Ma.c.* 6 effunderitis *P* 9 isto loco *v* 10 seculo *Mp.r. & add. MV cum Vulg.* 11 quod *om. P* huius| unius *P* 12 quae] quos *P* 13 praecepit *AVP,La.c.Mp.c.* 14 uidemus *V* 16 chrustis *AP,La.r.Mp.c.* 17 *pr.* plum dñi tem *s. u. L* 18 habita *MVa.c.* 21 habierit *V,La.c.* sequuti *Aa.c.* iustitia *V* 22 effeceritis *MP* feceritis *v* effunderitis *M* 23 quoque *MAVP* non *add. (s. u. m2) M,v* scandalizaueritis *Mp.c.m2*

tabo uobiscum in loco isto, quem uocatis templum dei, et in terra, quam dedi patribus uestris, apostolis uidelicet et apostolicis uiris, uel certe firma statione habitare
4 uos faciam a principio usque ad finem.' potest hoc et illis uirginibus conuenire, quae iactant pudicitiam et inpudenti uultu praeferunt castitatem, cum aliud habeat conscientia, et nesciunt
p. 892 illam definitionem apostoli uirginalem, ut | sit sancta corpore et spiritu. quid enim prode est corporis pudicitia animo constuprato, si ceteras uirtutes, quas propheticus sermo descripsit, non habuerit?

7, 8—10 XXXIII. *Ecce uos confiditis uobis in uerbis mendacii* — uel *mendacibus* —, *quae non proderunt uobis: furari, occidere, adulterare, iurare mendaciter, libare Bahalim et ire post deos alienos, quos ignoratis, et uenistis et stetistis coram me in domo hac, in qua*
inuocatum est nomen meum, et dixistis: liberati sumus — siue *desiuimus* — *eo, quod fecerimus omnes*
2 *abominationes istas.* Frustra eos in templo habere fiduciam sequentia peccata demonstrant. quid enim prode est audacter ingredi limen domus dei, erecta stare ceruice et non solum cor sed et manus habere pollutas furto, homicidio, adulterio, periurio, sacrilegio et cultu eorum deorum, quos nescias? haec spiritaliter accidere in ecclesia nemo dubitat, quando praesentis temporis considerantes felicitatem sua peccata non reputant et latere arbitrantur deum, quia non statim uindicta consequitur; quin potius in tantam prorumpunt amentiam, ut liberatos

2 Hier. 7, 7 3 *Hier. 7, 7 7 I Cor. 7, 34 12 *Hier. 7, 8 17 *Hier. 7, 10

1 dni *P* 2 uidellicet *L* scilicet *v* 3 certe] in *add. P* habere *M* 4 potem *Va.c.* 5 inputenti *Ma.c.* inpudendi *Pa.c.* uulto *Ma.c.* 6 praeferant *Pa.c.* habeant *P* 7 diffinitionem *P* 8 prodè est *LA et cod. Monac. 14425* prodest *cet.* (= *lin. 19*); *cf. p. 22, 14* puditia *Ma.c.* constuprata *P* 9 discripserit *P* 11 uerbis] sermonibus *Vulg.* mendaciis *P* 12 uel *in ras. L* siue *cet. v* qui *LMV,Aa.c., Vulg.* 13 furari] fornicari *P* adulterari *Pp.c. cum Vulg.* libera *Pa.c.* 15 stitis *La.c.* 17 faceremus *Ma.c.* 18 liabomin. *L* abomnin. *M* abhomin. *Ap.c.* 20 recta *P* 23 spiritualiter *Ap.c.* accedere *Pa.c.* ecclesiam *P* dubitet *P*

se putent, quia post mala opera etiam a cultu domini recesserunt.

7, 11 XXXIV. *Numquid spelunca latronum facta est domus ista* — siue *mea* —, *in qua inuocatum est nomen meum, in oculis uestris? ego, ego sum, ego uidi, dicit dominus.* De hoc loco in euangelio adsumtum puto: scriptum est: domus patris mei domus orationis uocabitur; uos autem fecistis eam speluncam latronum siue, ut in alio euangelio scriptum est, domum negotiationis. ecclesia dei uertitur in speluncam latronum, quando furta, 2 homicidia, adulteria, periuria, sacrilegium, hereseos adinuentio et omnia in ea scelera uersantur, quando auaritiae facibus principes inardescunt et regum quondam opes uile aut certe non uile palliolum possidet. unde infert: 'ego, ego sum, ego 3 uidi, dicit dominus; mei oculi contemplati sunt, quod uos putatis occultum, tenebrae thesaurorum meam non fugiunt conscientiam'. qui, cum dies esset, pro nobis pauper factus est, nunc in nostris diuitiis erubescit et dicit: uae uobis diuitibus, qui habetis consolationem uestram!

7, 12 XXXV. *Ite ad locum meum in Silo, ubi habitauit nomen meum a principio, et uidete, quae fecerim ei propter malitiam populi mei Israhel!* Ex praeteritis docet praesentia et dicentibus: templum domini, templum

1 cf. Ios. 22, 16. Iud. 5, 17. 19 4 *Hier. 7, 11 6 *Matth. 21, 13. cf. Marc. 11, 17. Luc. 19, 46 9 Ioh. 2, 16 14 Hier. 7, 11 17 cf. II Cor. 8, 9 18 *Luc. 6, 24 23 Hier. 7, 4

1 malam operam *P* 3 numquid] ergo *add. Vulg.* 4 uocatum *V* 5 (= 14) *pr.* ego] sum *add. P* 6 (= 9) euůangelio *L* ad(s)sumptum (p *exp. L*) *codd.* e͞e *s. u. add., sed eras. M* puto] ubi *in mg. add. M* quod *add. s. u. m2 A* 7 esse *Ma.c.* 8 illam *v* 9 ut *s. u. m2 M* in alio *in mg. m3 M* euangelio alio *P* 11 sacrilegia periuria *v* hăereseos *L* adinuentio] habentur *add. s. u. M* 12 in ea *s. u. LA* faucibus *Ma.r.* 13 opus *V* 14 unde] & *add. P* 15 oculi mei *v* 16 thensaurorum *MAa.r.* 17 pauper pro nobis *v* effectus *P* 18 dicet *Ma.c.* 19 quia *V* 20 habitabit *M* 23 *alt.* templum *s. u. L*

p. 893 domini, templum domini et pretiosae do|mus fulgore gaudentibus Silo, ubi primum fuit tabernaculum dei, recordatur historiae, de qua in psalmo scriptum est: et reppulit tabernaculum Silo, ut, quomodo ille locus in ruinas cineresque conlapsus est, ita et templum corruat, cum similium habitatio fuerit peccatorum. sicut igitur Silo templi exemplum est, ita templum nobis, quando tempus aduenerit illius testimonii: putas, ueniens filius hominis inueniet fidem super terram?

7, 13—15 XXXVI. *Et nunc, quia fecistis omnia opera haec, dicit dominus, et locutus sum ad uos mane consurgens et loquens et non audistis et uocaui uos et non respondistis, faciam domui huic, in qua inuocatum est nomen meum et in qua uos habetis fiduciam, et loco, quem dedi uobis et patribus uestris, sicut feci Silo, et proiciam uos a facie mea, sicut proieci omnes* 2 *fratres uestros, uniuersum semen Ephraim.* Hoc, quod posuimus: mane consurgens et loquens, in LXX non habetur. mane autem consurgit deus, non quod aliquod ei tempus absque diluculo sit, sed quo post noctis quietem uiribus corporis instauratis anima hominum uegetior sit et nequaquam uoluptatibus occupata cibique desiderio audire et 3 facere ualeat, quae dicuntur. unde et illud in psalmo legimus: mane exaudies uocem meam, mane adstabo tibi et uidebo; et in Isaia: de nocte — siue diluculo — consurget spiritus meus ad te, deus, quoniam lux prae-

2 cf. Ios. 18, 1. I Reg. 4, 3 3 Ps. 77, 60 7 *Luc. 18, 8 18 Hier. 7, 13 *Hier. 7, 13 24 Ps. 5, 4 (4. 5) 25 *Esai. 26, 9

1 dñi templum dñi *s. u. L* *alt.* domini] est *add. v* 2 (= 6) selo *MAa.c.* recordatur] in *add. P* 3 historia *Pp.c.* repulit *Ma.c.* 4 selo *Pa.c.* 6 templo *Ap.c.* 7 putans *V* 8 ueniens] ueni& *P* 10 opera *s. u. m2 A* 12 uocaui uos] uocab(u)imus *MP(A)a.c.m2* 14 *pr.* et *om. P* habetis uos *La.c.* 15 locum *codd.* (*corr. A*) 16 selo *Ma.c.* proiecit *L* 17 ephraim *cod. Atrebatensis 314 a.c.m2* effraim *O p.c.m2* (*cf. p. 99, 8*) israhel *cet.* quod] nos *s. u. add. m3 A* 19 quo *v* 20 (= 25) deluculo *La.c.* quod *P,Ap.c.m2* 21 uegetatior *Ap.c.* 24 *pr* mane] et *add. V* 25 esaia *MVP,Aa.c.* consurgit *La.c.* ὀρθρίζει *LXX*

cepta tua super terram. unde et filios lucis Paulus apostolus appellat et non noctis neque tenebrarum nec dormientes. sicut et ceteri dormierunt, qui dei mandata non sentiunt. quia igitur deus uocauit eos de nocte consurgens, ut et ipsos de tenebris liberaret, comminatur eis similia se esse facturum templo in Hierosolymis, quae fecit loco Silo, ubi primum fuit tabernaculum, ut peccata similia pari sententia feriantur. et quomodo proiecit dominus semen Ephraim, id est decem tribus, quae uocabantur Israhel et habebant principes, propter Hieroboam, filium Nabat de tribu Ephraim, quae eadem appellabatur tribus Ioseph, sic etiam Hierusalem et tribum Iuda cum Beniamin se abiecturum esse testatur. abiecit igitur Silo, abiecturus et templum; abiecit decem tribus, abiecturus et duas. quidquid illi populo dicitur, intellegamus et nobis, si similia fecerimus.

7, 16 XXXVII. *Tu ergo noli orare pro populo hoc nec adsumas pro eis laudem et orationem* — siue *nec* p. 894 *roges, ut misericordiam consequantur,* — | *et non obsistas mihi, quia non exaudiam te.* Ne uideatur rogans propheta non inpetrare, quod postulat, praecipit deus, ne pro populo peccatore et nullam agente paenitentiam deprecetur. quod autem dicit: et non resistas mihi, illud ostendit, quod sanctorum preces irae dei possint resistere. unde et

1 cf. Eph. 5, 8 6 cf. Ios. 18, 1. I Reg. 4, 3 8 cf. III Reg. 14, 15. 16 17 *Hier. 7, 16 22 *Hier. 7, 16

1 aplos paulus *P* 2 dormientis *P* 3 dormiunt *MAVPv* 4 ut] ipsos ut *add. V* ipsos] eos *v* 5 comminatur *L,m3A* cum comminatus *cet.* est *add. m2 A* ei *codd.* (*corr. LA*) 6 hierosolimis *MV,La.c.* hierusolimis *P* locum *LP,MAa.c.* loco in (*cf. p. 97, 20*) *Engelbrecht* selo *MAa.c.* 8 efraim *MV* effraim *P* 10 nabath *AVv* nabaht *P* efraim *M* effraim *P* 11 et *om. V* 12 abiectarum *Ap.c.* se *add. s. u. A* abiecit] abiectus *V* legitur *La.c.* silo] et *add. VP,LMa.c.* 13 et] est *V* 14 et] in *add. s. u. A* de *add. v* si *s. u. L* 16 nolli *La.r.* ne *P* 18 consequatur *v* 20 impetrarit *Ma.c.* praecepit *MP,Aa.c.* neç *V* 21 pulo *P* agentem *MP,La.c.* 23 quia *v* dei irae *v* possent *Ma.c.* possunt *P,Ap.c.*

dominus loquitur ad Mosen: dimitte me, ut percutiam populum istum. et faciam te in gentem magnam; et in Psalmis scribitur: et stetit Finees et placauit et cessauit quassatio et reputatum est ei ad iustitiam. Aaron quoque arrepto turibulo inter ignem arsurumque populum medius stetit et dei ira cessauit. ac ne putemus crudelitatem dei, qui ne rogari quidem se permittat, reddit causas, cur non exaudiat, dicens:

7,17–19 XXXVIII. *Nonne uides, quid isti faciant in ciuitatibus Iuda et in plateis Hierusalem? filii colligunt ligna et patres succendunt ignem et mulieres conspergunt adipem, ut faciant placentas* — siue *chauonas* — *reginae* — siue *militiae* — *caeli et libent dis alienis et me ad iracundiam prouocent.* ⟨*numquid me ad iracundiam prouocant? dicit dominus,*⟩ *nonne* 2 *semet ipsos in confusionem uultus sui?* 'Uis,' inquit, 'audire, propheta, cur tibi dixerim: noli orare pro populo hoc? haec faciunt, quae sequuntur: et intus et foris et in plateis et in exitibus Hierusalem filii ligna conportant et patres succendunt ignem et mulieres conspergunt adipem cum farina, ut faciant chauonim' — quas nos 'placentas' interpretati sumus siue 'praeparationes', ut omne genus ostendat sacrificii reginae caeli, quam lunam debemus accipere, uel certe militiae caeli, ut omnes

1 *Ex. 32. 10 3 *Ps. 105, 30. 31 5 Num. 16, 46—48 12. 13 *Hier. 7, 18 17 Hier. 7, 16 20. 22 Hier. 7, 18 21 *Hier. 7, 18 22 *Hier. 7, 18

1 moysen *AVP* demitte *Ma.c.* me *s. u. L, om. cet.* 2 gente *V* 3 psalmoș *V* scribitur] legitur *v* Phinees *v* *alt.* et] set *Ma.r.* placuit *LMa.c.* 4 ei *s. u. M* 5 aar*on (a *alt. s. u.*) *L* aaaaron (a *pr. et tert. s. u.*) *M* arepto *Aa.c.* 6 irę *Pa.c.* 7 quiṇ *A* 9 uidens *Aa.r.* faciunt *VP cum Vulg.* 11 patris—mulieris *Ma.c.* conspargunt *Ap.c.* 12 chabonas *P* 13 diis *MVP,La.r.Ap.c.* (= *p. 101, l*) 14 numquid—dominus *ex Vulg. suppleuit* (*cf. p. 101,17*) *Erasmus v, om. codd.; an* dicit dominus *omittendum?* 15 nonne] et *add. s. u. MA* 16 confusione *VP,La.c.* uultis *L* 17 cum *VP,LMAa.c.* 18 secuntur *VP* 21 farinaṁ *LMP* cauonim *La.c.* chauonas *Ap.c.m2* chauonium *Va.c.* chaboni *P* 22 parationes *Ma.c.*

stellas intellegamus, — 'et post haec libent dis alienis, non quo sint, sed quo sub nominibus eorum daemonibus tura succendant et me ad iracundiam prouocent ista facientes. nec intellegunt miseri, quod ista contentio non me laedat, quem 3 numquam ira commutat, sed semet ipsos in confusionem uultus sui et in ignominiam sempiternam.' quidquid igitur facimus, non deum laedimus, qui laedi numquam potest, sed nobis interitum praeparamus thesaurizantes iram in die irae. ideo autem diuersa officia filiorum patrumque et matrum posuit uel uxorum, ut nulla aetas sit, quae ab impietate dissenserit.

7, 20 XXXIX. *Ideo haec dicit dominus deus: ecce furor meus et indignatio mea conflata est* — siue *stillauit — super locum istum, super uiros et super iumenta et super lignum regionis et super fruges terrae et succendetur et non extinguetur.* Qui supra dixerat: p. 895 num|quid me ad iracundiam prouocant? quomodo nunc dicit: ecce furor meus et indignatio mea stillauit super locum istum? et est sensus: 'ego quidem 2 naturaliter non irascor, sed illi ita agunt, ut me ad iracundiam prouocent et meam uidear mutare naturam. sentiant igitur iratum, quod, quantum in se est, facere conantur.' pulchreque non ait: 'effusus est' furor meus super locum istum, sed: stillauit, ut moderatam poenam significet. sin autem in stilla furoris tanta duritia est, quid fiet, si omnis imber fuerit

1. 3 Hier. 7, 18 5 Hier. 7, 19 8 cf. Rom. 2, 5 13 *Hier. 7, 20 17 Hier. 7, 19 18 *Hier. 7, 20 23 Hier. 7, 20 24 *Hier. 7, 20

1 haec *iterauit V* libant *P* 2 *pr.* quod *P,Ap.c.* *alt.* quod *Ap.c.* thura *Ap.c.* 3 succendunt *L,Ma.c.* 4 nec] ñęç *A* quod] quia *v* 5 confusione *codd.* (*corr. m2A*) 6 cultus *M* in *om. MAVP* ignominia sempiterna *V* 8 praeparemus *Pa.c.* thensaurizantes *MAa.r.* 10 uxorem *V,Pa.c.* 13 conflatur *Vulg.* 16 succenditur *LPa.c.* extinguitur *La.c.Ap.c.* quia *Ap.c.* 17 prouocat *V* 21 uideor *MAa.c.* sentiunt *P* 22 iram *P* conatur *P,La.c.* 24 istillauit *M* significent *Aa.r.* si *Ap.r.,v* in *om. P* 25 stillaṁ *L*

3 effusus? sed et 'conflatio' sic intellegi potest, ut. quod diu facere noluit, peccatorum multitudine facere conpellatur. cum autem deus iratus fuerit, et homines et ea, quae hominum sunt, similem interitum sentient. 'et succendetur', inquit — hau dubium quin furor domini —, 'et non extinguetur, quia non agit populus, per quae possit extingui.'

7, 21—23 XL. *Haec dicit dominus exercituum, deus Israhel: holocaustomata uestra addite uictimis uestris et comedite carnes, quia non sum locutus cum patribus uestris et non praecepi eis in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, de uerbo holocaustomatum et uictimarum, sed hoc uerbum praecepi eis dicens: audite uocem meam et ero uobis deus et uos eritis mihi populus et ambulate in omni uia, quam mandani uobis, ut bene sit uobis.* Quorum reprobauit templum, consequenter reprobat et sacrificia et oblique arguit eos, quod non uene-
2 ratione sui, sed epularum desiderio immolent uictimas. quod autem ait: non sum locutus cum patribus uestris et non praecepi eis in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, super uerbo holocausti et uictimarum, manifeste intellegitur, quod primum decalogum dederit in tabulis lapideis scriptum digito dei et post offensam idololatriae caputque uituli postea iusserit sibi magis fieri quam daemonibus auferens puram religionem mandatorum dei et concedens sanguinem uictimarum carniumque desiderium.

4. 5 Hier. 7, 20 18 *Hier. 7, 22 22 cf. Ex. 31. 18. Deut. 9, 10 23 cf. Ex. 32, 8

1 conflati *VP* conflari *Aa.c.* conflata indignatio *v* quid *V* 2 multitudinem *L* 4 succenditur *La.c.* succedetur *V* 5 haut *L* aut *P* haud *cet.* extinguitur *La.c.* 6 ait *V* 7 deus Israhel *om. V* 8 holocautomata *Vulg.* uestra *om. VP,MAa.c.m2* 9 commedite *V,Aa.r.* carnis *Ma.c.* 10 praecepit *Ma.c.* 11 egypti *V* holocautomatum *A cum Vulg.* 12 uerbo *MVP,Aa.c.* praecipi *P* 16 sacrificia] cur ds sacrificia imperauerit *add. P* 19 eduxit *V,Ma.r.* 20 super uerbo] superbo *P* holocaustis *Pp.c.* uictimis *Pp.c.* 22 offensa *La.c.* idolatria *La.c.* idololatria *M* idolatriae (e *s. u. m2*) *A* idolatriam *VP* 24 offerens *P* relegionem *M* releg. *P* concidens *P*

7, 24. 25 a XLI. *Et non audierunt nec inclinauerunt aurem suam, sed abierunt in uoluntatibus* — siue *desideriis* — *et prauitate cordis sui mali factique sunt retrorsum et non inante a die, qua egressi sunt patres eorum de terra Aegypti, usque ad hunc diem.* 'Me dicente: audite uocem meam et ero uobis deus et reliqua, non audierunt nec inclinauerunt aurem suam, sed sui cordis fecere desideria et contra apostoli sententiam, qui praeteritorum obliuiscebatur et in priora se extendebat, fecere contraria, ut praeterita cuperent et futura contemnerent.' quodque dicit: a die, qua egressi sunt patres eorum de terra Aegypti, usque ad diem hanc, omne tempus in medio dicit eos per offensam domini transegisse. unde et necessaria fuit euangelii gratia, quae illos non suo merito, sed domini misericordia conseruauit. 2 p. 896 3

7, 25 b. 26 XLII. *Et misi ad uos seruos meos, prophetas, per diem consurgens diluculo et mittens; et non audierunt me nec inclinauerunt aurem suam, sed indurauerunt ceruicem et peius operati sunt quam patres eorum.* Iusta ergo ira domini, quae conflata est et stillauit super populum contemtorem duraeque ceruicis et dei uerba audire nolentem. quomodo autem deus uel de nocte uel diluculo et in die mittat prophetas, supra diximus.

7, 27. 28 (28) XLIII. *Et loqueris ad eos omnia uerba haec et non*

2 *Hier. 7, 24 6 Hier. 7, 23 7 Hier. 7, 24 9 cf. Phil. 3, 13 11 Hier. 7, 25 20 cf. Hier. 7, 20 21 cf. Ex. 32, 9. 33, 3. 5. 34, 9. Deut. 9, 6. 13. Bar. 2, 30 23 cf. p. 98, 19 sqq.

2 habierunt *Ma.r.* uolumtatibus *Mp.c.m2* 3 et] in *add. Vulg.* 4 in te *Ma.c.* ante *v* 5 hanc *Ap.c.,v* diem hanc *Vulg.* 8. 10 facere *P* 11 egressa *P* 12 ad diem] adiem *V* 14 euůangelii *L* 16 uos] omnes *add. MA s. u. m2, v cum Vulg.* p̣ęr ḍiẹm (de nocte *s. u.*) *A* 17 (= 22) deluculo *La.c.* 19 ceruicem] suam *add. v cum Vulg.* 20 iuxta *MAa.c.* ista *V* ẽ *add. s. u. M* irā *Ma.r.* confieta *Pa.c.* et *om. M* stillauitq; *Mp.c.* 21 contemptorem *MVP,La.c.* ceruices *LMPa.c.* uerba dī *MAVPv* 22 nollentem *La.r.* nolentis *Mp.c.* dilucolo (i *ex* e) *M*

audient te et uocabis eos et non respondebunt tibi. et dices ad eos: haec est gens, quae non audiuit uocem domini dei sui nec recepit disciplinam; periit fides et ablata est de ore eorum. 'Ne dubites', inquit, 'eos indurasse ceruicem et peiora patribus suis operatos, ecce do locum paenitentiae nec ideo loquor, ut fiant, sed quia futura
2 sunt, idcirco praedico. saltim nunc loquere eis uerbis meis et tamen non audient te et uocabis eos et non respondebunt tibi; tantae enim erunt superbiae, ut, cum uocaueris eos ad audiendum, nullus respondere dignetur. et dices ad eos: haec est gens, quae non audiuit uocem domini dei sui nec recepit disciplinam'. pulchre, ut ante iam dixi, nequaquam populum suum, sed gentem
3 uocat. quod licet et in tempore prophetarum ex parte sit factum et in umbra praecesserit et in imagine, tamen plenius completur in Christo, quando noluerunt recipere disciplinam et uocem sui domini contemserunt. unde eleganter infertur: periit fides, quae proprie Christianorum est, et ablata est de ore eorum omnis uidelicet filii dei fideique confessio.

7, 29 XLIV. *Tonde capillum tuum et proice et sume in directum* — siue *super labia* — *planctum, quia proiecit dominus et reliquit generationem furoris sui*. Et Iob audita filiorum et filiarum morte capillos legimus totondisse et apud ueteres haec erat omnium consuetudo lugentium tondere caesariem; at nunc e contrario comam de-

5 cf. Hier. 7, 26 8 Hier. 7, 27 10 Hier. 7, 28 12 cf. p. 69, 21 sq. 15 cf. Hebr. 10, 1 18 Hier. 7, 28 22 *Hier. 7, 29 24 cf. Hiob 1, 20

2 audium *Pa.c.* 3 peri& (e *pr. ex* a) *P* 4 dubitas *V* 7 saltum *Ma.c.* saltem *Ap.c.,v* 8 audient te] audiente *Aa.c.* 10 uocaberis *VPa.c.* 11 dicis *Pa.c.* 12 recipit *Aa.c.* 16 recepire *La.c.* 17 contempserunt *MVP,La.c.Ap.c.* inferitur *Pa.r.* 18 peri& *P* perit *Aa.c.* 19 omnes *La.c.* uidellicet *L* filium *V* fidei *La.c.* 22 derectum *La.c.* 24 mortem *LVa.c.* 26 ceṣsariem *V* ad *M,LAPa.c.* dimittere *codd.* (i *pr. ex* e *M*) cunc'is *add. P*

p. 897 mittere luctus indicium est. o|mnis autem planctus et lamen- 2
tatio prophetalis idcirco adsumitur, quia proiecit dominus et reliquit generationem furoris sui; hau dubium, quin populum significet Iudaeorum. et proprie hoc ad Christi tempora referendum, quando periit fides et de ore ablata est populi dominum blasphemantis.

7, 30, 31 XLV. *Quia fecerunt filii Iuda malum in conspectu meo, dicit dominus; posuerunt offendicula sua in domo, in qua inuocatum est nomen meum, ut polluerent eam, et aedificauerunt excelsa* — siue *aram* — *Tofeth, quae est in ualle filii Ennom, ut incenderent filios suos et filias suas igne; quae non praecepi nec cogitaui in corde meo.* Quod in templo dei filii Iuda sta- 2
tuam Bahal posuerint, in Hiezechielis principio discimus. 'excelsa' autem, quae Hebraice appellantur 'bamath', siue 'aram' Tofeth, quae est in ualle filiorum Ennom, illum locum significat, qui Siloae fontibus inrigatur et est amoenus atque nemorosus hodieque hortorum praebet delicias. hic autem gentilitatis error omnes prouincias occupauit, ut ad capita fontium lucosque amoenissimos uictimas immolarent et omnis prauae superstitionis religio seruaretur. 'Tofeth' lingua Hebraea inter- 3
pretatur 'latitudo' scriptumque fertur in libro Iosue, filii Nun,

2 Hier. 7, 29 5 *Hier. 7, 28 10 *Hier. 7, 31 14 cf. Ezech. cap. 8 Hier. 7, 31 15 *Hier. 7, 31 22 cf. Ios. 15, 8. 18, 16

1 omnes *Ma.c.* autem] enim *P* 3 requid *P* haut *L* aut *Pa.c.* haud *cet.* 5 refferendum *A* peri& *P* perit *v* 6 ablata est de ore *v* 7 conspectu meo] oculis meis *Vulg.* 9 domu *M,La.c.* domum *Pa.c.* 10 excelsam *P* aro *V* 11 (= 21) thofeth *MAV,La.r.* thofet *P* Topheth *v* (*sic semper v*) enom *P* 12 igni *V cum Vulg.* praecipi *M* 13 cogitabo *Ma.c.* dñi *P* 14 posueř bahal *P* iezechielis (i *pr. s. u.*) *A* ezechielis *MVP* dicimus *La.c.* 15 bamoth *v* 16 thofeth *MA,La.r.* tofet *V* thofet *P* en*non *A* locom *Va.c.* 17 siloae (*sic alibi semper L*) *scripsi* siloe *codd. v; cf. p. 29, 17* inrigaṇtur (r *s.* ṇ *pr.*) *A* 18 ortorum *P* dilicias *LPa.c.* 19 montium *MVP,Aa.c.,v* 20 iocosque *La.c.* locosque *MVa.c.Ap.c.* locusqȩ *P* amenissimus *La.c.* amoenissimas *P* omnes *LPa.c.* 21 relegio *LPa.c.* hebrea *La.c.* 22 iosuae *P*

de hoc loco, qui est in ualle filiorum Ennom et Hebraice dicitur 'gehennom'; 'ge' quippe φάραγγα, hoc est 'uallem', et 'hennom' uel hominis nomen uel 'gratiam' sonat. traduntque Hebraei ex hoc loco appellatam 'gehennam', quod scilicet omnis populus Iudaeorum ibi perierit offendens deum, in quo loco etiam filios suos in igne idolis consecrarint siue holocaustum optulerint, quae non praeceperit eis nec ulla legis iusserit sanctione. quodsi Iepthae optulit filiam suam uirginem deo, non sacrificium placet, sed animus offerentis; neque enim, si canis aut asinus aut inmundum quodlibet animal primum occurrisset patri a caede hostium reuertenti, deo illud offerre debuerat.

7, 32. 33 XLVI. *Ideo ecce dies uenient, dicit dominus, et non dicetur amplius Tofeth et uallis filii Ennom, sed uallis interfectionis et sepelient in Tofeth eo, quod non sit locus. et erit morticinum populi huius in cibum uolucribus caeli et bestiis terrae et non erit, qui abigat.* Tempus obsidionis significat, quod ab anno nono
p. 898 regis Sedeciae usque ad annum undecimum perpessi sunt, et | quod nequaquam uocetur uallis ipsa 'gehennom', hoc est 'uallis hennom', siue 'filiorum Ennom', sed ob interfectionem pluri-

6 cf. IV Reg. 17, 17 8 cf. Iudd. 11, 31. 34. 39 18 cf. IV Reg. 25, 1. 2

1 ennon *Ap.c.* 2 gehennon *P*, *Ap.c.* geennom *v* ge] grece *P* ΦapaN̄Γa *L* ΦapaN̄Ta *M*, (pharanta *s. u.*) *A* ΦapaN̄Θa *V* ΦaRaN̄Λ *P* 3 et *om. P* ennom *MP*, *La.c.*, *v* ennon *V*, *Ap.c.* ominis *P* adduntque (d *alt. s. u. m2*) *A* 4 hebrei *La.c.* quod] quia *v* 5 iudeorum *M* 6 in *om. v* igne] etiam *add. VP*, *LMAa.c.* consecrarent *P* 7 obtuleř (le *s. u.*) *P* quae (ł qđ *s. u.*) *A* praeceperint *MAa.r.* praeciperint *P* 8 sanctionem *P* iepthae (h *s. u.*) *L* iephtae *M*, (a *eras.*) *A* iephte *Vv* gepte (i *s.* g) *P* 9 offerentes *LMa.c.* 10 *alt.* aut] & *P* 11 ostium *A* 13 ueniet *La.c.* 14 dicitur *La.c.* toreh *La.c.* thofeth *A* thof& *P* fili *M* ennon *A* 15 interfectiones *M* sepelientur *v* thofeth *MAVP* et *add. P* 17 cibos *Vulg.* ublucribus *La.c.* 18 ambigat *V* 19 sedechiae *AVP* Sedechiae regis *v* . 20 geennom *La.c.* geennon *M* gehennon *A*, (n *tert. ex* m) *P* hoc—Ennom *om. M* 21 hennom] ennom *AVP*, *La.c.*, *v* ennon *V* enom *P*

morum 'uallis occisionis'. tanta autem caedes erit, ut in loco priùs religionis sepulchra sint innumerabilia et, quos sepelire non potuerint, lacerentur ab auibus et a bestiis deuorentur nullusque sit, qui abigat similia metuens et humandi uictus officiis. manifesta transcurrimus, ut, sicubi locus fuerit, in obscuris moremur. ipsius enim libri magnitudo fastidium potest facere legentibus; quanto magis, si a nobis latius disseratur!

7, 34 XLVII. *Et quiescere faciam de urbibus Iuda et de plateis Hierusalem uocem gaudii et uocem laetitiae et uocem sponsi et uocem sponsae; in desolationem enim erit terra.* Cum locus idololatriae uersus fuerit in sepulchra, ut, ubi deum offenderant, ibi eorum inhumata iaceant cadauera, de urbe quondam Hierusalem et de ceteris urbibus, quae sub illius dicione erant, auferetur omnis laetitia et maerore gemituque et desolatione omnia complebuntur.

8, 1—3 XLVIII. *In tempore illo, ait dominus, eicient ossa regis Iuda et ossa principum eius et ossa sacerdotum et ossa prophetarum et ossa eorum, qui habitauerunt in Hierusalem, de sepulchris suis. et expandent ea ad solem et lunam et omnem militiam caeli, quae dilexerunt et quibus seruierunt et post quae ambulauerunt et quae quaesierunt et adorauerunt. non colligentur et non sepelientur; in sterquilinium super faciem terrae erunt. et eligent magis mortem quam uitam omnes, qui residui fuerint de cognatione hac pessima in uniuersis locis, quae derelicta sunt,*

1 loco] ubi *add. s. u. m2 A* 2 religionis] demonũ erat ibi *s.* ņi᷒ *m2 A* sepulcra *AP* quod *P* 3 deuorarentur *P*,*MAa.r.* 4 habigat *P* me*tu*ens (tu *in ras.*) *M* 5 manifeste *P* 7 legentis *P* quanto—disseratur *om. V* si᷒ *A* 8 orbibus *Ma.c.* 9 et *om. v* 10 *pr.* et *eras. A*, *om. Vulg.* 11 terrę *P* idolatriae *AVP* 12 offenderat *Pa.c.* 13 quidem *P* 14 auferitur *La.c.* 16 illo tempore *Vulg.* eiècient *L* 17 reges *Ma.c.* et *add.*, *sed eras. V* 17 regum *Vulg.* 19 in *om. MPv cum Vulg.* 20 *alt.* et] ad *add. v* malitiam *Pa.c.* 23 sepellientur *Ma.r.* sterquilinum *L; sed cf. p. 108, 13 etc.* 24 faciae *La.c.* et *s. u. L* 25 omnis *La.c.*

2 *ad quae eieci eos, dicit dominus exercituum.* Omnia, quae prophetalis sermo describit, nostro tempore cernimus accidisse, non uni Hierusalem, quae ista perpessa est a Chaldaeis atque Romanis, sed uniuerso orbi, ita ut lacrimae aruerint et ossibus mortuorum uniuersa completa sint. et quia solebant iuxta antiquum morem aurum et quaedam ornamenta uel mulierum uel uirorum in sepulchris condere, haec quoque
3 frangebat et effodiebat auaritia, ut caelo et luci proderent. et ideo primum regum Iuda et principum eius, sacerdotum quoque et prophetarum et uniuersi populi, qui fuerant in Hierusalem, ossa de tumulis proferebantur patentia soli et lunae
p. 899 et omni stellarum aspectui, ut, quibus ser|uierant derelicto deo, eorum paterent aspectibus et consumta in sterquilinium et cineres soluerentur, si quis autem de multitudine potuisset effugere, ad quaecumque loca uenisset, mortem praeferret uitae et remedium infelicis animae putaret interitum.

8, 4 XLIX. *Et dices ad eos: haec dicit dominus: numquid, qui cadit, non resurget? et qui auersus est, non reuertetur* — siue *non auertet* —? Post tanta mala ad paenitentiam prouocat eos, qui potuerint remanere, siue priusquam ueniant, quae minatus est, hortatur ad conuersionem et
2 dat locum paenitentiae. quod autem iuxta Hebraicum scriptum est: et qui auersus est, non auertet, illud significat, quod, qui a deo auersatus est, si uoluerit ad meliora conuerti, possit

19 *Hier. 8, 4 23 *Hier. 8, 4

1 at quae *M,Pa.c.* atq. *V.Aa.c.m2* eiecit *VP,LMAa.c.* exercitū *V* 3 chaldeis *A,La.c.* 4 ite *Pa.c.* 5 uniuersa completa sint ossibus mortuorum *v* 6 aurum *s. u. L* 8 *pr.* et *s. u. L* luce *M* proderentur *v* 10 fuerat *Ap.r.* 11 patientia *P* soli *om. M* 12 omnium *v* stillarum *La.c.* 13 parerent *MAVP* consumpta *AV,La.c.* consummata *P* 14 cineris *LMAa.c.* 15 ad] atq; *M,Aa.c.* praeferre *V* 16 re**medium *L* putaret** *L* 17 dices] dicis *Pa.c.* 18 cadet *MVP,LAa.c.,v* surget *V* 19 reuertitur *P,La.c.* auertit *P,La.c.* auertetur *v* (= 23) po**st *V* malitia *P* 20 potuerunt *La.c.* 21 ueniat *Pa.c.* ortatur *A,Pa.c.* confessionem *P* 23 quod *om. LAVP,Ma.c.* 24 uersatus *M* conuertere *V* possit—conuertere *om. V*

et dei furorem ad meliora conuertere et uenienti obsistere et plagas precibus euitare.

8, 5 L. *Quare ergo auersus est populus iste in Hierusalem auersione contentiosa, adprehenderunt mendacium et noluerunt reuerti?* 'Quanto ego', inquit, 'magis ad paenitentiam prouocaui, tanto illi plus recesserunt a me non tam peccandi studio quam me superandi. adprehenderunt enim fortiter mendacium uel idola uel praua quaeque ueritati iustitiaeque contraria et noluerunt reuerti' — non dixit 'non potuerunt' —, 'sed omni studio iniqua sectati sunt'.

8, 6 LI. *Attendi et auscultaui; nemo, quod bonum est, loquitur, nullus est, qui agat paenitentiam super peccato suo dicens: quid feci? omnes conuersi sunt ad cursum suum quasi equus impetu uadens ad proelium.* Reuocati ad paenitentiam audire contemnunt nec sufficit eis contra dominum deliquisse et locutos esse blasphemiam, sed omnes instar equorum et feruido cursu ad proelium ruentium non recogitant super peccato suo nec dicunt: quid feci? per quae intellegimus uel de omni genere humano ista dici, 2 quod pronum sit ad uitia, uel de tempore saluatoris, quando omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt; non fuit, qui faceret bonum, non fuit usque ad unum. unde et ipse mystice clamitat: saluum me fac, domine, quoniam defecit sanctus! sin autem haec ita se habent.

7. 8. 9 Hier. 8, 5 19 Hier. 8, 6 21 cf. Gen. 6, 5. 8, 21 22 *Ps. 13, 3 24 Ps. 11, 2

3 auersatus *MAVP,La.c.* 4 auersatione *L* adpreenderunt *P* 5 ergo *P* inquit magis ego *v* 6 plures *v* 7 quem *Pa.c.* 9 contraria] sunt *add. VP,LMAa.c.* 10 dixi *La.c.* iniqua] in qua *MVa.c.* 12 ascultaui *La.c.* obscultaui *Pa.c.* 15 impetum *La.r., om. P* 16 suffecit *M* 17 locutus *LAa.c.* loquutus *M* blasphemia *P* 18 omnis *LMa.c.* 19 peccata sua *MAVP* 21 quod] quia *v* 23 *pr.* fuit] erat *V* qui—fuit *om. V* 24 mytice *La.c.* mistice *V, om. P*

ubi sunt, qui in nostra esse dicunt positum uoluntate omni carere peccato? nemo, inquit, quod bonum est loquitur, quia etiam pro otioso uerbo reddituri sumus rationem in die iudicii.

8, 7 p. 900 LII. | *Miluus in caelo cognouit tempus suum, turtur et hirundo et ciconia custodierunt tempus aduentus sui; populus autem meus non cognouit iudicium domini.* Pro 'miluo', quem interpretatus est Symmachus, LXX et Theodotio ipsum uerbum Hebraicum posuere 'asida', Aquila 'herodiona'. rursumque pro 'hirundine' Symmachus 'cicadam' transtulit, quae Hebraice dicitur 'sis'. pro eo autem, quod nos posuimus 'ciconiam', et Aquila et Symmachus ita, ut in Hebraeo scriptum est, 'agur' transtulerunt, pro quo LXX 'agri
2 passeres' interpretati sunt. unus autem atque idem sensus est, qui et in Isaiae principio ponitur: agnouit bos possessorem suum et asinus praesaepe domini sui, Israhel autem me non cognouit et populus meus non intellexit; quod etiam paruae aues sua norint tempora et sciant, quando ad calida festinantes loca rigorem hiemis debeant declinare et rursum ueris principio ad solitas uenire regiones. 'caelum̃' autem hic pro 'aere', qui supra est, debemus accipere.

8, 8 LIII. *Quomodo dicitis: sapientes sumus et lex domini nobiscum est? uere mendacium operatus est*

2 Hier. 8, 6 3 cf. Matth. 12, 36 8. 10. 12 Hier. 8, 7 8. 9. 10. 12. 13 *Hier. 8, 7 15 *Esai. 1, 3

1 qui] & *add. P* dicunt positum esse *v* uoluntatem *MAPa.r.* 3 qui *La.c.* 6 irundo *V* ciconea *LMAa.c.* 8 (= 10. 12) simmachus *P* 9 hebraeicum *M* aciaa *P* 10 erodiona *AV,LMa.c.* erodiano (*pr.* o *ex* u; ṽ *s.* ano *m2*) *P* herodium *v* rursum *v* hyrundine *M* irundine *V* arundine *P* 12 ciconeam *L,MAa.c.* *pr.* et *eras. MA* *alt.* & *s. u. P* hebreo *A* 15 esaiae *VP,Aa.c.* bos (b *ex* u; u *s.* o) *M* 16 praesepe *V,La.c.*, (iũ *s.* ę *tert.*) *A* praesip.e *M* praesepem *P* 19 ad *om. P* callida *P* 20 hyemis *M* rursus *MAVPv* 21 qui supra est aere(-ē) qui supra est *A*(*M*) (*pr.* qui supra est *exp. A; alt. eras. M*) qui supra est aere *V* 23 sapientes] nos *add.* (*s. u.*) *MA cum Vulg.* 24 uere—scribarum *in mg, add. m. saec. fere IX L, om. cet.*

stilus mendax scribarum. Ad scribas loquitur et Pharisaeos, qui legis iactant notitiam et scribentes scribunt iniquitatem. quodque ait:

8, 9 a LIV. *Confusi sunt sapientes, perterriti et capti sunt,* non quo sapientes sint, qui ista faciunt, sed sapientes uocat, ut suo iudicio condemnentur et e contrario sapientia eorum conuincatur stultitia dicente Paulo: qui doces alium, 8, 9 b te ipsum non doces? et quia *uerbum domini proiecerunt,* ideo *nulla sapientia est in eis.* frustra igitur iactant legis scientiam, qui doctrinam operibus destruunt.

8, 10. 11 (10) LV. *Propterea dabo mulieres* — siue *uxores* — *eorum externis, agros eorum heredibus, quia a minimo usque ad maximum omnes auaritiae student, a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt mendacium* — siue *iniquitatem* —. *et sanabant contritionem filiae populi mei ad ignominiam dicentes: pax, pax, cum non esset pax.* Receperunt mercedem ope- 2
rum suorum, ut, qui uerbum domini proiecerunt, ipsi abicerentur ab eo. 'uxores', inquit, 'eorum et possessiones tradam hostibus. et ne mea crudelis putetur esse sententia,
p. 901 causas auditor agnoscat: a minimo usque ad maxi|mum omnes auaritiae student — radix est enim omnium malorum auaritia —, a propheta usque ad sacerdotem. qui alios peccantes prohibere deberent, primi sceleribus subiacent et cuncti uel iniqua faciunt, dum aliena diripiunt, uel certe mendacium, ut non sit ueritas in ore eorum. et post

7 *Rom. 2, 21 11 *Hier. 8, 10 15 *Hier. 8, 11 17 cf. Matth. 6, 2. 5. 16 18 cf. Hier. 8, 9 21. 23 *Hier. 6, 13. 8, 10 22 *I Tim. 6, 10

1 et] ad *add. VP* 5 sunt] uerbum enim domini proiecerunt et sapientia nulla est in eis *ex Vulg. add. Erasmus v* quod *Ap.c.m2* sunt *codd.* (*corr. M*) 6 suo] sub *v* e *om. A,Ma.c.* 7 Paulo] apostolo *add. v* 9 sapientia nulla *Vulg.* 12 exteris *Vulg.* 13 ad *om. M* auaritia *P* auaritiam *Vulg.* student] sequuntur *Vulg.* 15 sanabunt *P cum Vulg.* 16 filia *APa.c.* 17 pax *ter posuit V* 18 abiècerentur *L* 21 agnoscat] quia *add. s. u. m3 A* 22 enim *om. A*

ista quasi boni medici aliena uulnera uerbis sanare cupiebant, 3 qui ipsi erant omnium flagitiorum confossi uulneribus'. haec cotidie in nostro quoque populo cernimus dicente apostolo: qui praedicas non furandum, furaris et reliqua. qui cum peccatores et diuites uiderint, sanare cupiunt contritionem filiae populi dei, hoc est ecclesiae, in ignominiam uel eorum, qui decipiuntur, uel eorum, qui alios decipiunt, ut dicant omni facinore coopertis: pax, pax, cum nulla sit pax, et bellum eis immineat peccatorum.

8, 12 a LVI. *Confusi sunt, quia abominationem fecerunt? quin immo confusione non sunt confusi et erubescere nescierunt.* Ἐρωτηματικῶς hoc est legendum, ut sit sensus: 'erubuerunt in sceleribus suis, intellexerunt abominationes quas operati sunt?' 'nequaquam, sed in tantam proruperunt amentiam, ut nec confusione cuperent emendare uitia nec spe ueniae sua scelera confiteri'.

8, 12 b LVII. *Ideirco cadent inter corruentes; in tempore uisitationis suae corruent, dicit dominus.* Haec sunt praemia eorum, qui erubescere nescierunt, ut, quorum dignitas erat excelsior populis, ruinis populi miscerentur. a minimo enim usque ad maximum omnes auaritiae student et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt mendacium; uisitationis autem tempus propinqua captiuitas est.

8, 13 LVIII. *Congregans congregabo eos, dicit dominus; non est uua in uitibus et non sunt ficus in ficulnea;*

4 Rom. 2, 21 8 *Hier. 8, 11 20 *Hier. 6, 13. 8, 10

1 uerbo *P* 3 dicente] beato Paulo *add. v* 4 predicaṇs *V* 5 cumq; *A* uiderent *La.c.* 6 filia *P* ecclesia *P* in *om. P* 7 *pr.* qui—eorum *s. u. P* ut *om. V* omnibus *P* 9 immineant *MAa.r.* 10 qui *MP,La.c.* 12 ĒpatHMaCTIKŨ *M* epaTHMaCTIKŨC (erathemasticos *s. u.*) *A* HpaΘHƆ-ĊaCΘiKŨC *V* epaTHMaCTIKaC *P* est *om. MAVP* 13 suis] et *add. v* abhominationes (h *s. u.*) *A* 14 eruperunt *MA* erubuer̃ *P(V?)* erupere *v* 15 confusionem *Ma.r.* spe̋ *P* 17 ruentes *V* 19 et *Aa.c.m2* 22 prophetaṁ *L* 23 autem *om. M* 26 uua *post* uitibus *tr. P* (= *p. 113, 8*)

folium defluxit et dedi eis, quae praetergressa sunt. Quod sit tempus uisitationis, in quo corruent delinquentes, manifestius docet dicens: 'congregans congregabo eos' — hau dubium quin in Hierusalem —, 'ut obsideantur a Chaldaeis longo tempore et famis sustineant mala. cum', inquit, 'tempora praetereant et aestati succedat autumnus et hieme arborum cadant folia, uidebitis cuncta de longe et ex his non capietis cibum. non est enim uua in uitibus uobis, qui fructus 2 uitium non sumitis, et non sunt ficus in ficulnea ob-
p. 902 sesso populo, qui suarum | arborum poma cernit ab hostibus diripi. folia', inquit, 'defluent aestate autumnoque transactis. dedi enim eis, quae praeterire cernerent et maiore dolore amitterent rerum omnium abundantiam, quam eis tangere non licebat'.

8, 14. 15 LIX. *Quare sedemus? conuenite et ingrediamur ciuitatem munitam* — siue *ciuitates munitas* — *et sileamus ibi* — siue *proiciamur ibi* —, *quia dominus noster abiecit* ⟨— siue *silere fecit* —⟩ *nos et potum dedit nobis aquam fellis; peccauimus enim domino. exspectauimus pacem et non erat bonum, tempus medelae et ecce formido.* Uox populi respondentis inducitur et sua 2 uitia confitentis et cohortantis se mutuo, ut ciuitates ingrediantur muratas siue unam ciuitatem Hierusalem; iam enim

2 cf. Hier. 6, 15. 8, 12 3 Hier. 8, 13 4 cf. Hier. 21, 9 8. 9 Hier. 8, 13 15. 16. 17 *Hier. 8, 14

2 si *MVP,LAa.c.* 4 haud *AV*, (*ex* haut) *L* haut (d *s.* ţ) *M*, (h *s. u.*) *P*; *cf. p. 35, 13. 73, 16. 88, 4. 102, 5. 105, 3 etc.* chaldeis *LMA* 6 estati (e *s. u.*) *M* statis (s *alt. s. u.*) *A* statim *P* 7 calent *P* longo *V* 8 cibos *v* fructum *P* 9 sumetis *MV,Aa.c.* 11 deripi *P* deuorari *v* state *P* transactib; *P* 12 praeterite *P* maiori *codd.* (*corr. L; cf. p. 22, 15. 35, 2. 125, 2 etc.*) *v* dolori *VP,LMAa.c.* 13 habund. *VP* 14 ingrediamur] intremus *MVP,Aa.c.m3* 15 munitates *MAa.c.* 16 *pr.* şibi *M* dominus] deus *add. Vulg.* 17 noster *om. V* ṇọṇ *MP* ñr *ex* ñ *m2 A* abiecit nos] silere nos fecit *Victorius v* siue silere fecit *ex Vulg. suppleui* (*cf. p. 114, 2*) silere fecit] abiecit (*scil.* ἀπέρριψεν) *LXX* (*cf. p. 79, 15. 118, 21 etc.*) nos fecit *Vulg.* 18 expectauimus *MVP,La.c.* enim *add. M* 19 medellae *MV,LAPa.c.* 20 ind.citur (u *s. ras.*) *L* 22 munitas *v* iam] *& add., sed eras M*

ceterae captae fuerant. 'et sileamus', inquit, 'ibi, quia dominus noster silere nos fecit — non enim habemus fiduciam deprecandi —, siue abiciamur ibi siue proiciamur instar stercoris. ipse potauit nos aquas fellis. quia dulcem
3 in amaritudinem conuertimus deum. et ut tales biberemus aquas, causa perspicua est: peccauimus enim domino et expectauimus pacem, qui nihil boni operis feceramus putabamusque nobis tempus adesse medicinae, cum formidine atque terrore omnia conplerentur'. personarum mutatio, et maxime in prophetis, difficilem intellectum facit; quae si suis locis et causis temporibusque reddantur, plana fient, quae uidebantur obscura.

8, 16 LX. *A Dan auditus est fremitus equorum eius, a uoce hinnituum pugnatorum* — siue *equitatus* — *eius commota est omnis terra; et uenerunt et deuorauerunt* — siue *et uenient et deuorabunt* — *terram et plenitudinem*
2 *eius, urbem et habitatores eius.* Non igitur, ut supra LXX transtulerunt, dixit populus: ingrediamur ciuitates munitas. sed: ciuitatem munitam, ut significet Hierusalem. denique et nunc infert: urbem et habitatores eius. describitur autem a Dan per Phoenicem ueniens cum exercitu Nabuchodonosor, in quo loco Iordanes fluuius oritur. et quae LXX futura, Hebraicum pro ueritate rei iam facta commemorat.

1. 3. 4 *Hier. 8, 14 4 cf. Ps. 24, 8. I Petr. 2, 3 5 cf. Os. 14. 1. Am. 6. 12 (13) 6 Hier. 8, 14. 15 14. 16 *Hier. 8, 16 18 *Hier. 8, 14 19 Hier. 8, 14 20 Hier. 8. 16

2 habeamus *P* 4 **stercoris *M* potabit *Ma.c.* aquam *P* aqua *MAVv* dulces (l *s. u.*; s *ex* m) *M* 5 deum—biberemus *om. M* 6 expectauimus *MVP* 7 putamusque *VP* 8 tempus nobis *MAVP* 9 omnia—maxi *in mg. m. coaeua* (enim *post* personarum *add.*; et *om.*); *eadem uerba nulla uaria lectione in mg. inferiore add. alia m. M* 11 qui *Pa.c.* uideantur *P* 14 innituum *M* eius siue equitatus *v* 19 sed *Erasmus v* siue *codd.* 21 discribitur *P* (*passim*) 22 exercituũ *L* nabucod. *M* nabughod. (*ex* nabucod.) *A* nabogod. (ch *s. g*) *P* iordanis *codd.* (*corr. L*) fluuius Iordanis *v* 23 rei] se *P* factam *P*

8, 17 (17. 18) LXI. *Quia ecce ego mittam uobis serpentes regulos* — siue *pessimos* aut, ut Septuaginta transtulerunt, *mortiferos* —, *quibus non est incantatio; et mordebunt uos, ait dominus, insanabiliter cum dolore cordis*
p. 903 5 *uestri deficientis.* Qui sint illi, qui ueniunt a | Dan et 2
quorum auditus est fremitus et qui terram omnem ad solitudinem redegerunt, sub alia figura idem prophetalis sermo demonstrat 'serpentes' eos appellans 'pessimos' siue 'mortiferos' et, ut Aquila transtulit, 'regulos', qui appellantur Hebraice
10 'sapphonim'; pro quo, quid sibi uoluerit secunda eius editio, ut 'speculatores' diceret, non intellego, nisi forte ob uerbi similitudinem. quibus non est, ait, incantatio. frustra 3
enim ad deum preces fundunt aduersum serpentem antiquum, colubrum tortuosum, qui dei praecepta contemserint. utamur
15 hoc loco aduersum eos, qui saluatoris eloquia contemnentes traduntur aduersariis potestatibus.

8, 18 LXII. *Dolor meus super dolorem, in me cor meum maerens.* Pro quo, ut supra diximus, LXX superiori sententiae, quae dicta sunt, copularunt, ut ponerent: et mordebunt
20 uos, ait dominus, insanabiliter cum dolore cordis uestri deficientis. in Hebraico autem non tam 'dolor' est, qui Graece dicitur ὀδύνη, quam μειδίαμα, quod nos interpretari possumus 'rictum' oris dolore contracti et habentem risus

2 *Hier. 8, 17 4 *Hier. 8, 18 5 cf. Hier. 8, 16 6 cf. Gen. 47, 19 etc. 8. 9. 11 *Hier. 8, 17 12 Hier. 8, 17 13 cf. Apoc. 12, 9. 20, 2 14 cf. Esai. 27, 1 19 *Hier. 8, 17. 18

1 ecce] &č *Pa.c.* 2 pessimus *La.c.* 4 insanabiliter—deficientis *om. Vulg.* 5 deficientes *La.c.* deficietis *cet. v* ἀπορουμένης *LXX* (*cf. lin. 21*) sunt *Ma.c.,v* 6 omnem terram *V* 7 redigerunt *La.c.Mp.c.* redierunt *P* 8 siue *om.*, *& add. s. u. M* 9 aliqua *Pa.c.* 10 saphonim *La.c.* sapponim *Aa.c.* sapphonin *M* saphphonim *v* uoluerint *V* 13 (= 15) aduersus *MAVPv* 14 colobrum *MAa.c.* tortuorsum *V* contemserint (*sic semper fere Lp.c. uel primitus*) *scripsi* contempserint *codd.* 15 eloquio *MV,LAa.c.* eloquium *P* 18 merens *VP,Aa.c.m2* 19 copolarunt *L* ponent *Lp.r.* et *om. V* 21 deficietis *MAVPv* aum *A* dolor est] dolorem *P* 22 odiNH *V* odyNh *P* μειδίαμα *Erasmus v* MHdiaMa *LMVP* MHdiaλλλ (medialla *s. u.*) *A* 23 dolorem *P* et *s. u. L*

similitudinem. ἐμφατικῶς autem haec ex persona dei legenda sunt plangentis euersionem Hierusalem et eius miserias non ferentis.

8, 19a LXIII. *Ecce uox clamoris filiae populi mei de terra longinqua!* Fletum describit et ululatum urbis Hierusalem ingressis hostibus.

8, 19b LXIV. *Numquid dominus non est in Sion aut rex eius non est in ea?* Siue dominus ipse est rex aut certe dominus ad patrem, rex refertur ad filium iuxta illud, quod sub nomine Salomonis scribitur: deus, iudicium tuum regi da et iustitiam tuam filio regis. ut autem uox clamoris sit in Hierusalem et clamor ipse ueniat de terra longinqua, causa manifesta est, quod dominus non sit in ea et rex illius recesserit ab illa.

8, 19c LXV. *Quare ergo me ad iracundiam concitauerunt in sculptilibus suis et in uanitatibus alienis?* 'Recessit autem', inquit, 'ab eis dominus, quia me, qui dominus et rex eorum eram, idolorum cultu ad iracundiam prouocarunt'.

8, 20 LXVI. *Transiit messis, finita est aestas; et nos saluati non sumus.* Rursum populus loquitur, qui in Hierusalem diuturna obsidione conclusus est, quod mutata sint tempora et anni circulus euolutus sit et omnis eorum spes irrita fuerit atque transierit.

8, 21 LXVII. *Super contritione filiae populi mei contri-*
p. 904 *tus|sum et contristatus, stupor obtinuit me.* Respondet

10 Ps. 71, 1 (2)

1 $\overline{\text{eϽ-CΦar:KWC}}$ *V* $\overline{\text{-KWaC}}$ *P* (emphaticos *s. u. A*) haec *om. L* ex *om. P* diligaenda *P* 2 plangentes *La.c.* 7 in *om. v* 9 adfertur *P* 10 salamonis *L* 11 ut] cur *v* 13 lonquinqua *M* 14 recessit *La.c.* 15 (= 18) iracundia *La.c.* 16 sculptillibus *La.c.* 17 autem *om. M* dominus *om. P* quia me qui *postea add. P* qui] quia *Va.r.* 18 eorum] illorum *v* prouocauerunt *V,La.c.,v* 19 transit *P,Va.c.* 21 quia *v* 22 oñis (is *s. u. m2*) *A* 24 contritionem *P* filiae *s. u. L* 25 contristatur *V* respondet *scripsi* respondit *codd. v* (*cf. p. 58, 9. 82, 7. 91, 14*)

deus, quod in adflictione Hierusalem ipse uideatur adflictus, et in humanam similitudinem stupore conteritur.

8, 22 LXVIII. *Numquid resina non est in Galaad aut medicus non est ibi? quare igitur non est obducta cicatrix filiae populi mei?* Non solum in praesenti loco, sed et multis aliis testimoniis scripturarum inuenimus resinam Galaad pro paenitentia poni atque medicamine mirarique nunc deum, quare uulnera Hierusalem nequaquam curata sint et necdum cicatrices obduxerint cutem eo, quod non sint prophetae nec sacerdotes, quorum debeant curari medicamine.

9, 1 LXIX. *Quis dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrimarum? et plorabo die et nocte interfectos filiae populi mei.* 'Si totus', inquit, 'uertar in fletum et nequaquam guttae sint lacrimarum, sed abundantia fluminis, tamen interfectos filiae populi mei digne flere non potero. tanta enim sunt mala, ut omnem dolorem sui uincant magnitudine'. hoc autem tam ex prophetae quam ex domini persona intellegi potest.

9, 2a LXX. *Quis dabit me in solitudine diuersorium uiatorum? et derelinquam populum meum et recedam ab eis.* LXX: *quis det mihi in solitudine mansionem nouissimam, ut relinquam populum meum et recedam ab eis?* 'Melius', inquit, 'est habitare in extrema solitudine quam inter tanta hominum scelera commorari'. unde et saluator in euangelio loquebatur: usquequo sustinebo uos? et in alio loco scriptum est: in tempore illo, qui intel-

6 cf. Hier. 46 (26), 11. 51 (28), 8 21 *Hier. 9, 2 25 *Matth. 17, 16. cf. Marc. 9, 18. Luc. 9, 41 26 *Am. 5, 13. cf. Thren. 3, 28. Mich. 2, 3

1 afflict**tione *A* adflictionem *P* 2 humana similitudine *V* conteritus *V* conteratur *v* 4 tibi *M,La.r.* non—cica *s. u. L* 6 et] in *add. v* 7 mirarīq.o (o *s.* q) *V* 9 obduxerunt *P,Va.c.* 12 *alt.* et] ac *v cum Vulg.* 13 fletum] luctum *V* 14 sint guttae *La.c.* habundantia *VP* 16 magnitudinem *La.c.* 17 propheta *M* 19 in diuersorio *MAVP,La.c.* 21 solitudinem *V* 23 est inquit *P* 25 euuangelio *La.c.* (*passim*) 26 intelleget *Ap.c.*

legit, sedebit et tacebit, quoniam tempus pessimum est.

9,2b.3 LXXI. *Quia omnes adulteri sunt, coetus praeuaricatorum, et extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii et non ueritatis; confortati sunt in terra, quia de malo in malum egressi sunt et me non cognouerunt, dicit dominus.* De malo in malum transeunt peccatores, quando idolum mutant idolo et de peccatis ad peccata transcendunt uel certe de obsidionis malo transeunt
2 ad captiuitatem. et de sanctis quidem dicitur: ibunt de uirtute in uirtutem, de peccatoribus uero: de malo in malum egressi sunt. causaque omnium miseriarum, quod non cognouerint dominum coetusque sit praeuaricantium et armantium linguam suam instar extenti arcus in blasphemiam: confortatique sunt in terra, ut mereantur audire: terra es et in terram ibis.

9, 4—6 LXXII. |*Unusquisque se a proximo suo custodiat et*
p. 905 *in omni fratre suo non habeat fiduciam, quia omnis frater supplantatione supplantat et omnis amicus fraudulenter incedit et uir fratrem suum deridebit et ueritatem non loquentur; didicit enim lingua eorum loqui mendacium* — siue *docuerunt enim linguam suam loqui mendacium* —. *ut inique agerent, laborauerunt* — siue *inique egerunt et non inter-*

10 Ps. 83, 8 11* Hier. 9, 3 15 Hier. 9, 3 *Gen. 3, 19 21. 24 *Hier. 9, 5

4 et *om. P* 6 in] ad *Vulg.* 7 in] ad *MAP* 8 mutanti dolo *P* de *om. M* 9 de *om.*, ab *s. u. M* 10 captiuitate *P* 12 miserorum *M* quia *v* 13 cognorunt *P* cognouerunt *v* 16 est *La.c.* terra *La.c.* 18 abeat *P* 19 frater] eius *add. V* supplantatione *Ap.c.m3* supplantatis *Ap.c.m2* supplantans *Vulg.* supplantat *Ap.c m3* supplantabit *Ap.c.m2,v cum Vulg.* 20 incedet *V,Ap.c.,v cum Vulg.* 21 loquitur *La.c.* dicit *V,Ma.c.* docuerunt *v* linguam *v* eorum] suam *v* 22 loqui *om. P* mendatium (da *s. u.*) *P* docuerunt—suam] didicit lingua eorum (*scil.* μεμάθηκεν ἡ γλῶσσα αὐτῶν) *LXX* docuerunt] didicit *v* lingua *v* 23 suam] eorum *v* iniqua *VP* 24 iniqua *P*

miserunt, ut conuerterentur —. habitatio tua in medio doli; in dolo — siue *usura super usuram et dolus in dolo; — rennuerunt* — siue *noluerunt — scire me, dicit dominus.* Hoc loco utendum est in tempore per- 2
secutionis et angustiae, quando aut rara aut nulla fides, quando nec fratri nec proximo credendum est et inimici eius domestici eius, quando iuxta euangelium tradet pater filium et filius patrem et diuiduntur duo in tres et tres in duo. quodque infert: docuerunt linguam suam loqui mendacium siue didicit lingua eorum loqui mendacium, ostendit consuetudinem mentiendi quodammodo in naturam uerti studioseque eos agere, ut agant iniqua. quodque sequitur: habitatio tua in medio doli, 3
in dolo, proprie ad prophetam sermo dirigitur, quod habitet in medio populi mentientis — siue, ut LXX transtulerunt: usura super usuram et dolus super dolum — et quod cotidie augeant scelera et nequaquam eos prioris facti paeniteat, sed nouis praeterita cumulent, haec facientes omni agant studio, ut nesciant dominum, qui haec non facienda praecepit.

9, 7 LXXIII. *Propterea haec dicit dominus exercituum: ecce ego conflabo* — siue *igne examinabo — et probabo eos; quid enim aliud faciam a facie filiae populi mei?* siue *quia faciam a facie malitiae filiae populi mei.* Quotiescumque angustiis subiacemus, mala reci-

2. 3 *Hier. 9, 6 6 *Mich. 7, 6. *Matth. 10, 36 7 cf. Matth. 10, 21. Luc. 12. 53 8 cf. Luc. 12, 52 9 Hier. 9, 5 10 *Hier. 9, 5 13 Hier. 9, 6 15 *Hier. 9, 6 21. 23 *Hier. 9, 7

2 doli] siue *add. s. u. LA* *alt.* usura *P* 3 dolore *P* 5 fides] est *add. v* 6 eius] hominis *v* 8 diuidentur *Ap.c.,v* 9 duo] & *add. P* quoque *MAa.c.* 10 dic̃ *V* 12 natura *P* ageret *P* 14 dirigetur *MAa.c.* 15 usura *Erasmus v* usuram *codd.* 16 *pr.* dolum *V,Mp.c.* quod *s. u. M* cottidie *V* 17 augeat *Pa.c.* 18 comulent *P* haec] aut̃ *add. s. u. Lm2* omnia *MAP,LVa.c.* agunt *Lp.c.m2,v* 19 quia *P* 22 facie* *L* filii *P* 23 quid *Ap.c.m2,v* facie] faciem *Ma.c.* militiae *P* filii *P* 24 quotienscumque *MVP,La.c.Ap.c.m2* subiciemus *P* recepimus *LMAa.c.*

pimus a deo et examinamur persecutionibus, ut, quicquid in nobis adulterinae materiae est, tribulationum et miseriarum excoquatur ardoribus: argentum enim domini igne examinatum, probatum terrae, purgatum septuplum.

9, 8. 9 LXXIV. *Sagitta uulnerans lingua eorum, dolum locuta est; in ore suo pacem cum amico suo loquitur et occulte ponit ei insidias. numquid super his non uisitabo, dicit dominus, aut in gente huiuscemodi non ulciscetur anima mea?* Omnis hereticus, qui corda uulnerat audientium et nescientium scriptum: omni custodia serua cor tuum, sagittam possidet uulnerantem et in dolo loquitur, cumque ore suo pacem proximo reprop. 906 mittat, occulte tendit insi|dias. sequentibus autem uersiculis, in quibus dicit: numquid super his non uisitabo, dicit dominus, aut in gente huiuscemodi non ulciscetur anima mea? crebro in hoc propheta abutitur, ut, cum singula malorum operum enumerarit, inferat se iuste facere, quod faciat.

9, 10 LXXV. *Super montes assumam* — siue *assumite* — *fletum et lamentum et super speciosa* — siue *se mitas* — *deserti planctum, quoniam incensa sunt* — siue *defecerunt* — *eo, quod non sit uir* — siue *homo* — *pertransiens. et non audierunt uocem possidentis* — siue *substantiae* —*; a uolucre caeli usque ad pecora migrauerunt et recesserunt.* Superueniente

3 Ps. 11, 7 10 Prou. 4, 23 14 *Hier. 9, 9 16 cf. Hier. 5, 9. 29 19. 20. 22. 23. 24 *Hier. 9, 10

1 examinantur *V* 2 materia *V* 3 exquoquatur *AP,La.c.* exuratur *v* in igne *V* 7 oculte *V* 8 gentem *P* huiusmodi *Vulg.* 9 (= 15) ulciscitur *La.c.* ereticus *P* qui corda *om. M* 10 nescientem *P* cor *add. s. u. M* scriptum *s. u. L* ẽ *add. s. u. m2*, enī *add. s. u. m3 M* 11 tuum cor *P* possedit *P* 12 quumque *La.c.* 13 autem *om. P* 15 gentẽ *V* 17 enumerari *V* enumeraret *P* inferat se] in se inferat *V* 18 facit *v* 20 *pr.* et] ac *Vulg.* 23 possidentes *LAa.c.* 25 transmigrauerunt *Mp.c.m2 cum Vulg.*

Babylonio et cuncta uastante solitudo prouinciae prophetatur, quod planctus in montibus, fletus sit in deserto siue in semitis solitudinis, quod uniuersa defecerint atque succensa sint et nullus sit, qui per terram gradiatur caesis omnibus, nihilque remanserit, quod spirare possit et uiuere. unde pro 'possidente' LXX transtulerunt 'substantiae', quae Hebraice dicitur 'macne'; et 'substantia' hic non pro οὐσία, hoc est 'essentia', accipitur, sed pro 'opibus' atque 'diuitiis'. quodque infert: a uolucre caeli usque ad pecus recesserunt et abierunt, hoc ostendit, quod saepe diximus, iram dei uniuersa sentire et non solum aues aeris, sed et pisces aquae deficere. iuxta tropologiam fletus assumitur super montes et lamentatio super speciosa deserti, quando principes peccant ecclesiae et nihil in ea inuenitur substantiae dei nec auditur uox domini ecclesiam possidentis per sanctos et apostolicos uiros et a uolucre caeli usque ad pecora, ab his uidelicet, qui possunt in sublime ascendere, usque ad irrationales et simpliciores quosque, recesserint a conciliabulo dei. 3

9, 11 LXXVI. *Et dabo Hierusalem in aceruos harenae — siue in transmigrationem — et in cubilia draconum et ciuitates Iuda dabo in desolationem eo, quod non sit habitator.* Cum ecclesiastici uiri et doctores quique defecerint, tunc datur Hierusalem in transmigrationem siue in aceruos harenae, ut hereticus in ea sermo praeualeat et effi-

5 Hier. 9, 10 6 *Hier. 9, 10 8 *Hier. 9, 10 10 cf. p. 62, 14 15 Hier. 9, 10 20 *Hier. 9, 11

1 babyllonio *La.c.* exercitu *add. Mv* 4 cesis *V* cessis *P* 5 sperare *P,La.c.* possit..... *LA* (possit *bis posuit P*) pro] & *P* 6 macnae *VP* magne *LA* 7 TCa *MV,* (usia *s. u.*) *A* dycta *P* 9 secesserunt *V* 11 aues] habes *Ma.c.* aues aeris] auersari *P* aquae] atq. *V* 14 uox] xpi *add. MAVP* 16 peccora *P* uidellicet *La.c.* 17 suplime *P* inrationabiles *Pa.r.* quosque] qui *add. v* 18 recesserunt *Ap.c.m2* 19 dabo] oms sic mdat *add. V* arenae *MVP* 20 *alt.* in *om. Vulg.* 21 ciuitatis *Aa.c.* Iudae *v* desolationem (solitudinem *s. u.*) *A* 22 quoque *P,Aa.c.* 23 defecerit *Va.c.* defecerunt *P* dabitur *Ap.c.m2* 24 aceruo *V* arenae *P* efficiantur *Pa.r.*

ciatur cubile draconum et ciuitates illius redigantur in solitudinem nec sit in ea diuini sermonis habitatio et ille, qui dicit: inhabitabo et inambulabo in eis et ero deus eorum.

9,12–14 LXXVII. *Quis est uir sapiens, qui intellegat hoc et ad quem uerbum oris domini fiat et annuntiet istud: quare periit terra et exusta est quasi desertum eo,*
p. 907 *quod non sit, qui pertrans|eat? et dixit dominus: quia dereliquerunt legem meam, quam dedi eis, et non audierunt uocem meam et non ambulauerunt in ea et abierunt post prauitatem cordis sui et post Bahalim,*
2 *quos didicerunt a patribus suis.* Interrogat propheta, si quem sapientium in Hierusalem ualeat repperire et eorum, ad quos fiat sermo dei et qui possint annuntiare domini uoluntatem et causas reddere, cur Iudaea redacta sit in solitudinem et omnibus interfectis nullus remanserit, qui per eam transeat. et inducit dominum respondentem causasque reddentem, quia dereliquerint legem eius, quam dederat eis, nec audierint uocem illius nec fecerint, quae praecepta sint, sed abierint
3 post prauitatem cordis sui. ergo non in nostra uoluntate, sed in domino confidendum est; prauum enim cor in hominibus et de corde nostro exeunt pessimae cogitationes. et post Bahalim, inquit, abierunt, quos didicerunt a patribus suis. Bahal idolum Sidoniorum et est

3 *II Cor. 6, 16 21 cf. Hier. 17, 9 22 *Matth. 15, 19 23 *Hier. 9, 14

1 ciuitas *La.c.* solitudine *P* 2 diuinis *P* 3 inambula *Ma.c.m2* 6 ut *Ap.c.m2,v cum Vulg.* 7 quae *La.c.* perit *MV* perierit *Ap.c.m2 cum Vulg.* pariat (a *alt. in ras.*) *P* et *om. V* sit *Ap.r. cum Vulg.* 9 derelinquerunt *MAa.r.* 12 quod *Aa.c.m2 cum Vulg.* 13 reperire *Ap.r.* 15 iudea *La.c. m2* sit] ẽ *P* 18 derelinquerint *V* audieṙ *P* 19 eius *v* sunt *P* habierint *V,La.c.* abierunt *P* 20 cordi *La.c.* non *om. P* uoluptate *Pp.c.* 21 confitendum *v* omnibus *AVP,La.c.,v* ominibus *M* 22 pessime *La.c.* 24 bahal** *L* sydoniorum *A* est *add. v*

numeri singularis, Bahalim uero pluralis numeri. ergo nec parentum nec maiorum error sequendus est, sed auctoritas scripturarum et dei docentis imperium.

9, 15. 16 LXXVIII. *Idcirco haec dicit dominus exercituum deus Israhel: ecce ego cibabo eos, populum istum, absinthio* — siue *angustiis* — *et potum dabo eis aquam fellis et dispergam eos in gentibus, quas non nouerunt ipsi et patres eorum, et mittam post eos gladium, donec consumantur.* Potest et de uicino tempore prophetari, quando capti sunt a Chaldaeis, et proprie de hoc tempore, quando dispersi sunt in gentibus, quas non nouerant ipsi et patres eorum, et in toto orbe diuisi cibatique sunt absinthio siue necessitatibus et angustiis. et acceperunt potum 2 aquam fellis, quod aut malorum significat magnitudinem et sempiternum captiuitatis iugum, aut certe per ignorantiam legis dei pro Christo Antichristum suscepturi sunt. mittitur autem gladius post eos, ut usque ad interitum consumantur, uel certe gladius, qui eos diuidat et non patiatur in malum habere consensum, ut dispereant in eo, quod mali sunt.

, 17 19 a LXXIX. *Haec dicit dominus exercituum: contemplamini* — siue *intellegite* — *et uocate lamentatrices et ueniant et ad eas, quae sapientes sunt, mittite et properent* — siue *loquantur* —, *festinent et assumant super nos* — siue *super uos* — *lamentum et deducant*
p. 908 *oculi nostri* — siue *uestri* — *lacrimas et palpebrae*

6 *Hier. 9, 15 21. 23 *Hier. 9, 17 24. 25 *Hier. 9, 18

1 *pr.* numeris *P* plurales *La.c.* *alt.* numeri] ē *add. s. u. m3 M* 2 maloıum *MVP,Aa.c.* 3 ducentis *Aa.c.* 5 eos *om. P,Ap.r. cum Vulg.* absentio *La.c.* absenthio *P* (= *lin. 12*) 7 dispargam *M,Aa.c.* nouerant *MAVP* 9 consummantur *V,Aa.r.* potens *P* de] di *P* 10 chaldeis *La.c.* 11 nouerunt *MP* 14 aquam *om. M* aũt *P* 15 per *om. MVP,LAa.c.m2* 16 dei] & *add. s. u. M* nã *add. s. u. m2 A* antexp̃m *LMAa.c.* 17 consũmantur *V* 19 dispereat *Aa.c.m2* 20 exercituum] deus Israel *add. Vulg.* 21 intelligite *Lp.c.* 22 *alt.* et *om. P* 24 et *eras. A, om. Vulg.* 25 siue uestri *om. M* palphebrae *P*

nostrae — siue *uestrae* — *defluant aquis, quoniam uox lamentationis audita est de Sion* siue *in Sion.*

2 Propter futuram captiuitatem et euersionem Hierusalem lamentatrices uocari iubet, quae solent in luctu uoce flebili et lacertos manibus uerberantes ad lacrimas populum prouocare; hic enim mos usque hodie permanet in Iudaea, ut mulieres sparsis crinibus nudatisque pectoribus, uoce modulata omnes ad fletum concitent. se autem iungit deus conpatientis affectu siue propheta, ut, quicquid populus sustinet, ipsum sustinere et sentire se dicat. quod autem infert: quia uox lamentationis audita est de Sion, statim sequitur, quae ista sit uox.

9, 19 b LXXX. *Quomodo uastati sumus et confusi uehementer? quia dereliquimus terram, quoniam deiecta sunt* — siue *abiecimus* — *tabernacula nostra.* Uox ista est lamentantium Sion: quomodo uastati sumus et con-

2 fusi uehementer? statimque sibi ipsi respondent et causas uastationis exponunt dicentes: quia dereliquimus terram nostro uitio atque peccato et deiecta sunt tabernacula nostra, quae quasi praetereuntes quondam possidebant. dicant hoc et in persecutione quondam credentium turbae, quoniam idcirco uastatae sint atque confusae, quia dereliquerint terram domini et deseruerint tabernacula sua.

9, 20. 21 LXXXI. *Audite ergo, mulieres, uerbum domini et assumat auris uestra sermonem oris eius et docete filias uestras lamentum et unaquaeque proximam suam planctum, quia ascendit mors per fenestras*

1 *Hier. 9, 18 2 *Hier. 9, 19 10 *Hier. 9, 19 15 *Hier. 9, 19 16. 18. 19 Hier. 9, 19

1 siue uestrae *om. M* quia *Vulg.* 5 lacertus *La.c.* 6 hinc *P* et *La.c.* & ut *MP,Aa.r.* 7 modolata *Ma.c.* 8 con(m)patientes *VPa.c.* 9 ipsum *eras. A* 15 abicimus *MP* 17 ipsi sibi *P* causas] suae *add. v* 18 uastationes *La.c.* 19 deleta (*ex* delicta) *M* 20 possidebant—quondam *om. P* 21 persequutionem *M* 22 sunt *v* dereliquer *P* 23 desererint *La.c.* deseruerunt *Aa.c.* desuerint *P* 24 ergo *om. V* 25 assumant *Vulg.* aures *P,La.c., Vulg.* uestrae *Vulg.*

nostras, ingressa est domos nostras disperdere parvulos de foris, iuuenes de plateis! In superiore capitulo dixerat: uocate lamentatrices et ueniant et ad eas, quae sapientes sunt, mittite et properent; nunc quasi praesentibus loquitur in condemnationem sacerdotum atque doctorum et uirorum omnium, ut illis cessantibus a doctrina istae audiant uerbum domini et assumant sermones oris eius doceantque filias et proximas suas planctum causasque lacrimarum, quia ascendit, inquit, mors per fenestras nostras, ingressa est domos nostras. quod quamquam 2
et spiritaliter possit intellegi eo, quod per omnes sensus ad animae interitum mors introeat peccatorum, tamen et de Babyloniorum impetu intellegi potest, quod tanta sit fortitudo
p. 909 et uelocitas proeliandi, ut non ex|spectent reserare fores, sed per fenestras et tecta conscendant, ut domos uastent Hierusalem. pereunt autem paruuli, qui foris sunt et egrediuntur de Hierusalem, et iuuenes, ad quos scribit et Iohannes, qui non ingrediuntur per artam et angustam uiam, quae ducit ad uitam, sed ambulant per plateas, de quibus scriptum est: quam lata et spatiosa uia, quae ducit ad mortem!

9, 22 LXXXII. *Loquere: haec dicit dominus: et cadet morticinum hominis* — siue *cadauera hominum* — *quasi stercus super faciem regionis* — siue *campi* — *et*

3 Hier. 9, 17 9 Hier. 9, 21 17 cf. I Ioh. 2, 13 18 cf. Matth. 7, 14 19 *Matth. 7, 13 22. 23 *Hier. 9, 22

1 (= 10) domus *P,La.c.Ap.c., Vulg.; cf. p. 81, 8* 2 fores *P* superiori *La.c.Ap.c.,v* (*cf. p. 113, 12*) autem *add. VP* 3 ueniat *La.c.* ad *om. P,La.c.* 4 nunc] non *P* 5 condemnatione *La.c.* 7 doctrinā *P* iste *V* isti *P* sumant *P* sermonis *La.c.* sermonem *P* 9 inquit *om. v* 11 spiritualiter *Ap.c.m2* sensos *Pa.c.* 13 babil. *P* inpetu *La.c.* impetū *M* 14 p̄liandi *V* expectent *MVP* reserari *Ap.c.* sed] et *add. v* 15 ut] & *M* domus *MP,La.c.Ap.c.; cf. lin. 1* (*= p. 126, 12*) 17 iuuenes *tr. ante* de; *pr.* et *om. P* iohannis *P,La.c.* 18 egrediuntur *M* ducitur *Ma.r.* 20 latam *Ma.r.* uia *postea add. P* 21 cadit *La.c.* morticinium *v* (*= p. 126, 13*) 22 quasi] quia si *L* 23 campi et] capi& *P*

quasi faenum post tergum metentis et non est, qui colligat. Uerbum Hebraicum, quod tribus litteris scribitur 'daleth, beth, res' — uocales enim in medio non habet —, pro consequentia et legentis arbitrio si legatur 'dabar', 'sermonem' significat, si 'deber', 'mortem', si 'dabber', 'loquere'. unde et Septuaginta et Theodotio iunxere illud praeterito capitulo, ut dicerent: disperdere paruulos de foris, iuuenes de
2 plateis morte. Aquila uero et Symmachus transtulerunt λάλησον, 'loquere', ut imperet deus prophetae loqui, quae sequuntur: haec dicit dominus et reliqua. et est sensus: cum ascenderit mors per fenestras nostras et ingressa fuerit domos Hierusalem et paruuli iuuenesque de foris perierint et plateis, tunc erit morticinum eorum siue cadauera mortuorum quasi in sterquilinium super faciem terrae et quasi stipula, quae post tergum metentium dimittitur et ut inutilis non colligitur. per quae ostendere uult tantam in Hierusalem et circa urbem caedem futuram, ut nullus sit, qui sepeliat corruentes.

9, 23. 24 LXXXIII. *Haec dicit dominus: non glorietur sapiens in sapientia sua et non glorietur fortis in fortitudine sua et non glorietur dines in diuitiis suis,*

7 *Hier. 9, 21. 22 (21) 9 *Hier. 9, 22 10 Hier. 9, 22 14 Hier. 8, 2. 16, 4

1 fenum *VP* postergum *MP,AVa.c.* metentes *La.c.* 3 deleth *P.Ap.c.* daled *V* non *eras. A* 4 legat *P* dΛeBar *V* 5 dabber] abber *V* dabuer *P* daber *v* 6 teodotio (o *pr. ex* u) *A* theodotion *VP* iunxeret (un *s.* ç *alt.*) *M* iunxerunt *v* 7 disperderent *V,LMAa.r.* disperdent *v* paruolos *Aa.c.* iuuenes& *M* 9 λeaHCON (*in mg.* leanson) *M* ΛaaecWN (Λa *et* c *s. u.*; laleson *s. u.*) *A* ΛeaNCON *V* aeaNCON *P* id est *add. v* conloquere (l *s.* ŋ) *A* impleret *MP,La.r.* iuberet *s.* impleret *A* prophetam *V* profeta eloqui *M* secuntur *P,La.c.* sequntur *V* 11 ascenderet *La.c.* 12 iuuenes qui *P* et] de *add. s. u. m2 A* in *v* 14 in *L, om. cet. v* stipulam *L* 15 postergum *MP,Aa.c.* demittitur *P* ut & *V* inutiles *La.c.* 16 collegitur *MP* tantam *post* hierusalem *tr. P* 17 nullis *P* 20 fortitudinem suam *L* 21 diues] diuis *Pa.c.*

sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire — siue *intellegere* — *et nosse me, quia ego sum dominus, qui facio misericordiam et iudicium et iustitiam in terra! haec enim placent mihi* — siue *quia in istis est uoluntas mea* —, *dicit dominus.* Omnis hominum aufertur superbia, 2
dum et sapientia et fortitudo et opes eorum reputantur in nihilum et ista est sola gloriatio, ut sciat et intellegat, quod ipse sit dominus, qui facit misericordiam et iudicium et iustitiam super terram, quod omnia dei prouidentia et iustitia gubernentur et, quae nobis uidentur non habere rationem,
p. 910 iustitiae plena sint atque ra|tionis. haec enim sola placent 3
deo et in his uoluntas illius est. ubi sunt ergo, qui dicunt proprio hominem regi arbitrio et sic datam liberi arbitrii potestatem, ut dei misericordia tolleretur atque iustitia? unde et apostolus assumens hoc testimonium ponit exemplum: qui gloriatur, in domino glorietur.

9,25.26 LXXXIV. *Ecce dies ueniunt, dicit dominus, et uisitabo super omnem, qui circumcisum habent praeputium, super Aegyptum et super Iudam et super Edom et super filios Ammon et super Moab et super omnes, qui attonsi sunt in comam, habitantes in deserto, quia omnes gentes habent praeputium, omnis autem domus Israhel incircumcisi sunt corde.* Multarum ex parte 2
quadam gentium et maxime, quae Iudaeae Palestinaeque confines sunt, usque hodie populi circumciduntur et praecipue Aegyptii et Idumaei, Ammanitae et Moabitae et omnis regio

1. 4 *Hier. 9, 24 9 cf. Sap. 14, 3 10 cf. Eccle. 8, 17 15 I Cor. 1, 31. II Cor. 10, 17

1 siue] & *M* 2 qui] quia *P* 4 plac& *P* 5 ait *Vulg.* 6 dum *om. M pr.* et] ad *P*, *om. v alt.* et *om. v* 7 nihilo *ex* illo *P* sciant *V,Ap.c.* intellegant *V,Ap.c.* 8 dñs sit *P* 9 et iustitia *in mg. M* 10 uideantur *M* 13 homine *P* hominem proprio *v* regi] posse *add. v* et *s. u. M* 14 tollere.tur (e *pr. s. u.*) *L* tollatur *v* et *om. M* 18 omnes *M* habet *Ap.r.,v cum Vulg.* 19 Iuda *Vulg.* 21 sunt *om. MP,LAa.c.* 23 quadam parte *v* 24 maximae *M* quae *eras. M* iudeae *MA,Pp.r.* palestinae *Ma.c.* 26 idumei *P,La.c.* Ammonitae *v* (= *p. 128, 12*)

Saracenorum, quae habitat in solitudine et de quibus dicitur: super omnes, qui attonsi sunt in comam, habitantes
3 in deserto. non igitur debet gloriari Iuda, qui mixtus est cum gentibus supra scriptis, eo, quod praeputium non habeat, sed ex lege dei circumcisus sit, cum et alii haec faciant, qui legis mandata non seruant et ignorant deum Israhel. nec prode est circumcisio, quae in signum data est, nisi praecepta domini conpleantur; sicut et comae, quae gentem significant,
4 non robora corporum et fortitudinem pugnatorum. quodque sequitur: omnes gentes habent praeputium, omnis autem domus Israhel incircumcisi sunt corde, hunc habet sensum: cum praeter Aegyptios, Idumaeos, Ammanitas et Moabitas, Ismaelitas in solitudine commorantes, quorum plerumque pars circumcisa est, omnes aliae nationes in toto orbe incircumcisae sint carne, omnis domus Israhel incircumcisa est corde, non carne, quae incircumcisio ducit ad mortem; illa enim carnis, haec spiritus est.

10, 1–3a LXXXV. *Audite uerbum, quod locutus est dominus super uos, domus Israhel! haec dicit dominus: iuxta uias gentium nolite discere et a signis caeli nolite metuere, quae timent gentes, quia leges populorum*
2 *uanae sunt!* Proprie aduersum eos loquitur, qui uenerantur caelestia et, quae in signa sunt posita annorum, temporum, mensuum et dierum, ab his aestimant regi humanum genus
p. 911 et ex causis caelestium terrena moderari. | quodque ait: leges

2 Hier. 9, 26 6 cf. Rom. 2, 25 10 Hier. 9, 26 25 *Hier. 10, 3

1 saracinorum *P* qui *P,Ap.c.* habitant *P,MAp.c.* 3 gloriari debet *v* iudas *Mp.c.* myxtus *A* 5 cum *om. P* 7 prodè est *L* prodest *cet.* praecepta] mandata *v* 8 significat *P* 9 roborant corpora *Victorius* 11 domos *Pa.c.* incircumci *M* 12 aegiptios *M* idumeos *LMA* 13 ismailitas *La.c.* hismahelitas *AP* ismahelitas *V* solitudinem *MAP,La.c.* 14 pleraque *Ap.c.* est] & *add. M* alienationes *V* 22 aduersus *MAVPv* 23 et] ea (a *s. u. m3*) *M* signum *P* 24 mensium *MAVp.c.,v* existiment *P* genus *postea add. P* 25 legis *P*

siue legitima populorum uana sunt, omnem humanam sapientiam futilem esse demonstrat et nullam in se habere utilitatem.

10, 3 b—5 LXXXVI. *Quia lignum de saltu praecidit opus manuum artificis in ascia; argento et auro decorauit illud, clauis et malleis conpegit, ut non dissoluatur* — siue *non moueatur* —. *in similitudinem palmae fabricata sunt et non loquentur; portata tollentur, quia incedere non ualent. nolite ergo timere ea, quia nec male facere possunt nec bene.* Descriptio idolorum, quae 2
uenerantur gentes. lignum, inquit, de saltu praecidit — materia ergo idolorum uilis et corruptibilis — opus manuum artificis — cum artifex mortalis sit, mortalia ergo et illa, quae fabricatur —; argento et auro decorauit illud, ut fulgore utriusque materiae decipiat simplices. qui quidem error ad nos usque transiuit, ut religionem in diuitiis arbitremur. clauis et malleis conpegit, ut non dissoluatur siue 3
ut non moueatur. quanta idolorum potentia, quae stare per se nequeunt, nisi clauis et malleis conpingantur? in similitudinem palmae fabricata habent pulchritudinem metallorum et picturae arte decorata sunt, sed utilitatem non possident, quae praebeant aliquos fructus artifici. et non loquentur — nihil enim in se uitale habent, de quibus scriptum est: os habent et non loquentur; aures habent et non audient —; portata tollentur. fortior ille, qui portat, 4

1 *Hier. 10, 3 7 *Hier. 10, 5 11 Hier. 10, 3 12 *Hier. 10, 3 14. 17 Hier. 10, 4 18 *Hier. 10, 4 19. 22 Hier. 10, 5 24 Ps. 113, 13. 14 (5. 6) 25 Hier. 10, 5

1 uanae *v cum Vulg.* 2 futile *La.c.* fu,tilem *M* fictilē *Ap.c.m2* inutilem *V* facile *P* 3 humilitatem *P* 4 (= 11) praecedit *P* 5 manum *La.c.* manus *Vulg.* artifices *La.c.* 7 fabricatae *MP* 8 portaṭa *P* 9 incendere *P,Aa.r.* quia] quae *VP* (= *p. 130, 2*) 10 possunt facere *Vulg.* discriptio *P,La.c.Mp.c.* 12 ergo *om. P* et] atque *v* 14 fabricantur *P,Mp.c.* fulgure *P* 15 qui quidem] quicquid *V* ad nos usque] usq; ad nosquę *P* 16 ut ut *M* relegionem *MP,La.c.* 19 similitudine *V* 20 fabricatae *MAVP* pulcritudinem *M* 21 artae *VP,LAa.c.* 22 qua *v* praebeat *MAVP* fructos *P* 25 portato *P*

quam illa, quae portantur; immo in illo sensus est, in hoc
5 figura sine sensu. nolite ergo timere ea, quia nec bene
possunt facere nec male. solent enim plerique gentilium
daemones colere, ne noceant, et alios exorare. ut praestent
beneficia; unde et illud Uergilianum est: 5
nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
quidquid de idolis diximus, ad omnia dogmata, quae sunt con-
6 traria ueritati, referri potest. et ipsi enim ingentia pollicentur
et simulacrum uani cultus de suo corde confingunt; iactant
grandia et ad decipiendos simplices quosque quasi aureis sen- 10
sibus et eloquiis argenti splendore fulgentibus inperitorum
obstringunt aciem et a suis inuentoribus sublimantur, in quibus
nulla est utilitas et quorum cultura proprie gentium est et
eorum, qui ignorant deum.

10, 6—10 (9) LXXXVII. *Non est similis tui, domine; magnus tu* 15
et magnum nomen tuum in fortitudine. quis non
p. 912 *timebit te, o rex gentium? tuum | est enim decus;*
inter cunctos sapientes gentium et in uniuersis regnis
eorum nullus est similis tui. pariter sapientes et
fatui probabuntur; doctrina uanitatis eorum lignum 20
2 *est; argentum inuolutum* — siue *productum* — *de*
Tharsis affertur et aurum de Ophaz, opus artificis et
manus aerarii; hyacinthus et purpura indumentum
eorum; opus artificum — siue *sapientium* — *uni-*
uersa haec. dominus autem deus uerus est; iste deus 25
uiuens et rex sempiternus. ab indignatione eius
commouebitur terra et non sustinebunt gentes com-

2 *Hier. 10, 5 6 Uerg. Aen. III 120 21. 24 *Hier. 10, 9

3 facere possunt *v* 5 uirgilianum *VP,La.c.Ap.c.* uergillianum *M* 6 nigrum *V* zephiris *V*, (i *pr. ex* e) *M* zepheris *AP* 9 confringunt *P* 10 grandia *in mg. M* sinplices *V* aurib; *P* 11 eloquis *P* 15 magnus] es *add. Vulg.* 16 qui *V* 17 enim est *V* 19 insipientes *Vulg.* fatui et sapientes *v* 21 d&arsis *P* 22 ofaz *MAVP* 23 hiacintus *La.c.* hyachynthus *M* hyachyntus *A* hiacinctus *V* lacinctus *P* 25 ipse *MAp.c. cum Vulg.* 26 ei *V* 27 sustenebunt *La.c.*

minationem eius. Haec in LXX non habentur, sed de Theo- 3
dotionis editione in plerisque addita sunt et, cum iuxta litteram
uideantur perspicua, iuxta ἀναγωγὴν magnam habent difficulta-
tem. nullus enim similis est deo uero eorum deorum, qui
heretica arte finguntur. omnes timebunt eum, qui rex gentium
est; principium enim sapientiae timor domini et de
eo proficimus ad caritatem. tuum est, inquit, decus; in 4
ueritate decor, in mendacio turpitudo. quamuis heretici iuxta
sapientiam mundi, quae destruitur, sibi sapientes esse uideantur,
tamen in omnibus regnis, quibus lacerant ecclesiam, nullus
est similis tui dicente sermone diuino: perdam sapien-
tiam sapientium et prudentiam prudentium repro-
babo. simul sapientes et fatui sunt; doctrina eorum pro quali- 5
tate ingenii uel uilis est et ligno conparatur uel similis argento
propter eloquii uenustatem; affertur de Tharsis — uel
Indiae regio est, ut uult Iosephus, uel certe omne pelagus
Tharsis appellatur et caeli habet similitudinem — et tamen
inuoluta est uerborum artificio; si enim patuerit, decipere non
poterit. et aurum de Ophaz. septem nominibus apud He- 6
braeos appellatur aurum, quorum unum 'ophaz' dicitur, quod

1 *Hier. 10, 6—10 6 Prou. 9, 10 etc. 7 cf. Eccli. 25, 16 sec. Vulg. Hier. 10, 7 9 cf. I Cor. 13, 8 10 Hier. 10, 7 11 I Cor. 1, 19 15 *Hier. 10, 9 16 cf. Ioseph. Ant. Iud. I 127. IX 208. Bell. Iud. VII 238 (sed ubique de Tarso, Ciliciae urbe, loquitur) 19 Hier. 10, 9

1 hoc *V* habetur *V* sed] et *add. P,LMAa.c.* de *om. VP* 2 im *V* 3 NatatMN *VP*, (*in mg.* anagogen) *M* ṆạṭạṭMḤ (anagogen *s. u.*) *A* anagogen *v* magnū *V* 5 timebant *P* quia *v* 7 caritatem] ueram *add. v* 9 destruetur *v* 11 entiam sapi *s. u. L* 13 doctrinę *P* eorum] quorum *P* 14 ingens *MVP,Aa.c.* uiles *La.c.* ligno *V*, (o *in ras.*) *L*, (o *ex* a) *A* lignis *MP* 15 uetustatem *Aa.c.* affertur] argentum *add. s. u. m3 A* affertur de *eras. M* tarsis *La.c., bis posuit Erasmus v* 16 regio Indiae *v* ut uult Iosephus] *per memoriae lapsum Hieronymus hoc loco et in Dan. 10, 6 falsa de Iosepho tradit; cf. Index s. u.* Tharsis uul *L* uult *om. v* iosepphus *Lp.c.* ioseppus *P* 17 habent *VP* 18 artificio] siue producta *add. v* potuerit *P,La.c.(V?)*, (ñ inuoluitur *s.* ṗọṭṵẹṛịṭ) *MAm3* uoluerit *v* 20 hunum *P* quos *Pa.c.m2*

nos dicere possumus 'obryzum', ut splendeat in superficie idolorum, quod intrinsecus lignum est uilisque materiae. hyacintho operiuntur et purpura, ut superficie sui oculos decipiant, dum caelorum sibi colorem et regna caelestia pollicentur; et tamen opera sapientum sunt uniuersa haec, qui in saeculo
7 sapientes putantur, ceterum apud deum stulti sunt. dominus autem deus noster deus uerus est — illa ergo uniuersa mendacia — et ipse deus uiuens — igitur illa mortua, quae finguntur, — et rex sempiternus — hereticorum umbrae ad tempus praeualent, sed longo tempore
p. 913 corrumpuntur —; ab indignatione | eius commouebitur terra — hi, qui terrena habent opera et terrena simulacra confingunt, — et non sustinebunt gentes, nequaquam populus domini, sed gentium multitudo, quae dei comminationem ferre non praeualent.

10, 11 LXXXVIII. *Sic ergo dicetis eis: di, qui caelos et terram non fecerunt, pereant de terra et de his, quae sub caelo sunt!* Falsis dis et, qui artificio reconpositi sunt, ista dicenda sunt — illi enim nec caelos fecere nec terram —, quae⟨que⟩ cooperatores Christi, qui dei uocantur et domini, per doctrinam ecclesiasticam magna ex parte fabricantur.

10, 12–16 LXXXIX. *Dominus, qui facit* — siue *fecit* — *terram*

5 cf. I Cor. 3, 18. 19 6. 8. 9. 11. 13 Hier. 10, 10 20 cf. I Cor. 3, 9 22 *Hier. 10, 12

1 nos *om. M* possimus *P* obrizym *A*, (u *s.* y) *M* obrizum *V* obrizem *P* 2 insecus *Ma.c.m2* uilesque *Ap.c.* hyacinto *A* hiacintho *V* iacincto *P* 4 polliceatur *v* 5 sapientium *P,Ap.c.,v* saeculū *V* 6 ceteri *Va.c.* 7 illi *V* 8 uniuersi *Va.c.* 9 et] iste *A in ras*, ille *add. v* 12 hii *P* 14 populos *V,Ma.c.* 15 praeualet *VP* 16 dicitis *P,La c.* di *Lp.r.* dī *La.r.* dii *cet.* cęlo *V* caelum *P* terra *V* 17 qui *MP,La.c.* 18 diis *codd.* (*corr. L*) artificiore conpositi *L* artificiose con(m)positi *MAVv* 19 ista] enim *add. VP,LMAa.c.* facere *MPAa.c.* fecerunt *v* 20 quaeque *scripsi* quae *codd.* qua (*scil.* terra) *Engelbrecht, qui* cooperatores Christi *per ironiam de falsis diis dictum putat et comma non post* domini, *sed post* ecclesiasticam *ponit collato I Cor. 8, 5;* qui *v* coperatores *LMa.c.* operatores *V* sunt *add. v* qui *om. v* dī *La.r., cod. Monacensis 14425* di *Lp.r.* dii *cet. v* 21 fabricantur] fabricant domum *v* 22 dominus *om. v cum Vulg.* siue] qui *add. v* *alt.* facit *Va.c.m2*

in fortitudine sua, praeparat orbem in sapientia sua et prudentia sua extendit caelos. ad uocem suam dat multitudinem aquarum in caelo et eleuat — siue *educit* — *nebulas ab extremis terrae, fulgura in pluuiam fecit et educit uentum* — siue *uentos* — *de thesauris suis. stultus factus est omnis homo a scientia, con-* 2 *fusus est omnis artifex in sculptili, quoniam falsum est, quod conflauit, et non est spiritus in eis. uana sunt et opera risu digna; in tempore uisitationis suae peribunt. non est similis* ⟨*his*⟩ *pars Iacob; qui enim formauit omnia, ipse est et Israhel uirga hereditatis eius; dominus exercituum nomen est illi.* Qui 3 facit terram in fortitudine sua, deus pater est. facit autem in fortitudine sua, domino saluatore; Christus enim dei uirtus et dei sapientia. qui ipse est et prudentia, in quo extendit caelum. ipse enim dixit et facta sunt; ipse mandauit et creata sunt, loquens ad filium: faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram! ad uocem suam dat multitudinem aquarum in caelo. 4 omnis enim doctrina domini de caelestibus fluit dicente Dauid: pluuiam uoluntariam segregabis, deus, hereditati tuae et infirmata est; tu uero perfecisti eam. et eleuat — siue educit — nebulas ab extremis terrae. nebulae siue nubes, quibus mandauit dominus, ne pluerent super Israhel imbrem, educuntur ab extremitatibus terrae,

3. 5 *Hier. 10, 13 12. 13 Hier. 10, 12 14 cf. I Cor. 1, 24 16 Ps. 32, 9 17 Gen. 1, 26 19 Hier. 10, 13 21 Ps. 67, 10 22. 23 *Hier. 10, 13 24 cf. Esai. 5, 6

1 fortitudinem suam *L* urbem *P* 2 et] in *add. v* 3 ducit *Aa.c.* 4 nebulam *V* extremitatibus *Vulg.* fulgora *V,MAa.c.* pluuia *La.c.* (= *p. 134, 4*) 5 facit *Ap.c. cum Vulg.* uentus *P* 6 scientia] sua *add. v* 7 artifex omnis *Vulg.* scultili *La.c.* sculpti *Ma.c.* 9 opus *v cum Vulg.* opera risui *V,Mp.c.* operarii sui *P,Ma.c.* dignum *v cum Vulg.* 10 his *add. Hrabanus, om. codd., ante* similis *tr. Ap.c.m2,v cum Vulg.* (*cf. p. 135, 6*) pars] in *add. P* 11 firmauit *P* 12 est *om. Vulg.* illi] ei *P* 13 pater—dño *s. u. L* 14 sua] in *add. s. u. M* 15 quia *P alt.* et *om. V* qua *Ap.c.* 16 exendit *V* 18 inmaginem *V* 21 uolumtariam *La.c.* 23 nebulã *M* 24 deus *v*

quorum una nebula loquebatur: puto enim, nos deus apostolos ostendit nouissimos tamquam morti destinatos, quia spectaculum facti sumus huic
5 mundo et angelis et hominibus. fulgura in pluuiam fecit. cum enim imber de caelo uenerit doctrinarum et arentia 5 hominum corda satiarit, tunc coruscationes inuenies et clara fulgura sapientiae. et educit uentos de thesauris suis,
p. 914 in qui|bus sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi. stultus factus est omnis homo a scientia. licet ille Paulus, licet Petrus, licet Moses et Abraham sint, 10 ad conparationem dei cuncta eorum sapientia in nihilum deputabitur; unde et fatuum dei sapientius est hominibus.
6 confusus est omnis artifex in sculptili, qui de suo corde simulacra confinxit, falsumque est, quod conflauit. si autem stultus est omnis homo a scientia, stultum est 15 omne falsumque, quod fecit. et non est spiritus in eis. notandum, quod et in isto capitulo 'uentus' et 'spiritus' uno nomine apud Hebraeos appellatur 'ruha'; spiritum autem sanctificationis uocat, qui in hereticorum mentibus non potest
7 inueniri. uana sunt et opus risu dignum. quis enim non 20 rideat, cum hereticorum simulacra perspexerit? aut enim rustica sunt, quae dicuntur, et lignum est; aut pulchro sermone con-

1 *I Cor. 4, 9 4. 7 *Hier. 10, 13 8 Col. 2, 3 9 Hier. 10, 14 12 *I Cor. 1, 25 13 *Hier. 10, 14 14. 16 Hier. 10, 14 17 cf. Hier. 2, 24. 4, 12 18 cf. Rom. 1, 4 20 Hier. 10, 15

1 quorum *ad apostolos referendum, cf. Hieron. hom. Orig. in Hier. V p. 796—798,* quarum *Ap.c.,v* 2 ascendit *V* 3 qui expectaculum *P* 4 fulgora *MVP,Aa.c.m2* 5 arentium *V* 6 satiar& *P* corŕuscationes *M* 7 fulgora *MP,Aa.c.m2* thensauris *Aa.r.* 8 in—thesauri *s. u. L* thensauri *Aa.r.* thesauris *V* 10 moyses *MAVP* habraham *L* sint] sapientes *add. s. u. m. rec. cod. Vercellensis CLIV 50* sapientes sint *Erasmus v* 11 in *om. V* ad *P* 13 sculptilis *P* 14 confixit *V,Ma.c.* 15 sin *v* a *om. VP,LMAa.c.* 16 falsum *Ap.r.* 17 notandum] non tantum *P* et *om. V* 18 apud Hebraeos nomine *v* appellantur *La.r.,v* PVHa *F* rhua *MAP* rua *Vv* ·rū·a *P* (*cf. p. 31, 1. 56, 23*) 19 quia *M* heretiquorum (h *s. u.*) *V* 20 risui *P,Mp.c.* 22 pulcro *M*

posita, et repperitur argentum; aut certe de proprio simulata sensu, et frustra auri imaginem pollicentur. in tempore uisitationis suae peribunt. ad tempus ualet heresis, ut electi quique manifesti fiant et probati sint; cum autem uisitatio dei uenerit et oculus eius stulta respexerit, omnia conticescunt. non est his similis pars Iacob, eorum, qui 8 supplantauere Iudaeos et cotidie destruunt hereticos. pars autem sanctorum deus est, de quo propheta dicit: pars mea dominus. qui enim formauit omnia, ipse est, qui fecit omnia atque plasmauit tam in animo quam in corpore, et Israhel uirga hereditatis eius est. omnis, qui directus in deo est uel sensu cernit deum, sceptrum est hereditatis eius, cuius nomen 'dominus omnipotens' est siue 'uirtutum'; hoc enim sonat 'dominus exercituum', quod in Hebraico scriptum est 'dominus sabaoth'.

10, 17. 18 XCX. *Congrega de terra confusionem tuam, quae habitas in obsidione, quia haec dicit dominus: ecce ego longe proiciam habitatores terrae in hac uice et tribulabo eos, ut inueniantur.* LXX: *congregauit de foris substantiam suam, quae habitat in munitione, quia haec dicit dominus: ecce ego supplantabo habitatores terrae huius et tribulabo eos, ut inueniantur.* Praecipitur Hierusalem, ut, quicquid habet foris substantiae, 2 in urbem munitissimam congreget et longae obsidioni paret

2 Hier. 10, 15 4 cf. I Cor. 11, 19 6 Hier. 10, 16 8 Thren. 3, 24 9. 11. 14 Hier. 10, 16 13 cf. Ps. 23, 10 etc. 15 *Hier. 10, 16 19 *Hier. 10, 17. 18

1 et] aut *MV,LAa.c.*, *om. P* reperitur *Ap.r.* de *s. u. M* 3 suae *ex* siue *L* ualet] ·baal· & *P* 4 prouocati *P* sunt *V,Pa.c.* 5 oculos *MAPa.c.* perspexerit *v* conticiscunt *La.c.* conticiscent *Ma.c.* 6 similis his *v* 7 cottidie *V* distruunt *La.c.* 11 est *om. v* derectus *La.c.* erectus *Mp.c.* 12 sensum *LMa.r.* dn̄m *A* dn̄s *P* 15 hebraicum *La.c.* ebraico *V* sabaoht *M* 19 et *om. V* eos] ita *add.* (*s. u. m2*) *MA cum Vulg.* ut] n̄ *add. Mp.c.m2* 20 suam] σου *LXX* quae habitat *in mg. M* habitaṇt *V* 22 eos] ita *add. s. u. m2 A* 24 longe *MAV,La.c.* obsidio *Ma.c.* obsidionis *P*

alimenta; se enim nequaquam ut prius de futuro et longo
p. 915 tempore comminari, | sed iam de uicina captiuitate, quae iam
iamque uentura sit. 'congrega', inquit, 'et de foris et de terra,
3 hoc est ex agris, substantiam tuam in confusionem. quidquid
enim habes, confusione dignum est; quae licet praepares,
haec super his domini dicta cognosce: ecce ego in hac
uice, in isto tempore, proiciam siue instar fundae iaciam
longe habitatores terrae huius'. pro quo Septuaginta
interpretati sunt: supplantabo et cadere faciam, pro
quo uerbo Hebraico, id est 'cole', Aquila et Symmachus interpre-
tati sunt σφενδονίσω et est sensus: 'instar fundae cum omni
impetu abiciam et sic eos obsideri faciam sicque tribulabo et
coangustabo, ut omnes in urbe repperiantur et effugere ne-
queant malum'.

10, 19 a XCI. *Uae mihi super contritione mea, pessima plaga mea!* LXX: *uae super contritione tua, pessima plaga tua!* Iuxta Hebraicum ipsa Hierusalem loquitur, quod uehementer afflicta sit et plagam sustineat insanabilem; iuxta LXX uero propheta loquitur ad Hierusalem et plangit eam super contritione et plaga sui.

10, 19 b XCII. *Ego autem dixi: plane haec infirmitas mea est* — siue *uulnus meum* — *et portabo illam* siue *apprehendit me.* Ipsa loquitur Hierusalem: 'quicquid patior, mea culpa patior; intellego uulnus meum, quod apprehendit me, siue iram domini sustinebo, quoniam peccaui ei'.

6. 7. 8 *Hier. 10, 18 9. 10. 11 *Hier. 10, 18 16 *Hier. 10, 19 22 *Hier. 10, 19 25 *Mich. 7, 9

1 enim] dič *add.* *M* ut prius *om.* *V* 2 comminari] dicit *add.* *V* uicino *Pa.c.* 4 in *Lp.c.,Ap.c.m3* sine *VP,La.c.,Am1* siue *M,Ap.c.m2,v* confusione *VP* 5 ęţ quae *V* 6 superbis *P,La.c.*, (b *ex* u) *M* sub uerbis *Ap.c.* 7 iaciam] &iam *P* 10 ḥębraiço (ḥ greco *s. u.*) *A* id est *om.* *v* ΚΩΛΗ *LMV*, (kole *s. u*) *A* ΚaΝa *P* colea *fort. rectius v* 11 CΦENdINICΩ (Ω *ex* a) *L* CΦeNdiNica (sfendinia *in mg.*) *M*, (sphendinisa *s. u.*) *A* CΦHNΔINICΔ *V* CΦeNaINIKa *P* σφενδονήσω *v* 12 obsidere *P* 15 contritionem *LMa.c.* meam *La.c.* 17 hebraico *P* 20 contritionem *P* 22 sine *V,AMa.c.* 25 dī *P* ei *om.* *M*

10, 20 XCIII. *Tabernaculum meum statutum est, omnes funiculi mei dirrupti sunt* — siue *omnes pelles meae conscissae sunt* —, *filii mei exierunt a me* — siue *oues meae* — *et non sunt; non est, qui extendat ultra tentorium meum* — siue *non est locus ultra tabernaculo meo* — *et qui erigat pelles meas.* Subuersionem urbis 2 suae tam facilem plangit Hierusalem, ut nequaquam muros et omnia moenia funditus eruta, sed tabernaculi atque tentorii ablationem putes. 'tabernaculum', inquit, 'hoc est habitatio mea, repente sublata est. omnes funiculi mei dirrupti sunt — seruat tabernaculi μεταφοράν — siue omnes pelles meae conscissae sunt. filii mei exierunt a me siue 3 pecora mea', quod a LXX additum non stat iuxta historiam; in longa enim obsidione quomodo oues et pecora auferri poterant de Hierusalem, quae, etiamsi fuissent, fames consumserat? 'et non', inquit, 'subsistunt siue non sunt'; neque enim translati sunt in Chaldaeam, sed magna pars eorum interfecta penitusque deleta est. 'non est, qui extendat ultra ten|torium meum, non est, qui me instauret p. 916 et murorum meorum iaciat fundamenta, qui ad solum usque prostrati sunt'.

10, 21 XCIV. *Quia stulte egerunt pastores et dominum non quaesierunt, propterea non intellexerunt et omnis grex eorum dispersus est.* Per translationem pa-

2. 4. 5 *Hier. 10, 20 10 Hier. 10, 20 11 *Hier. 10, 20 12 Hier. 10, 20 13 *Hier. 10, 20 16 Hier. 10, 20 *Hier. 10, 20 18 Hier. 10, 20

1 statutum *idem quod* ab(sub)latum, *cf. lin. 9. 10 et Index s. u.;* uastatum *MAp.c.,v cum Vulg.* 2 disrupti *VP* 3 conscisae *V* 4 sunt] subsistunt *Vulg.* est qui *s. u. A* 6 qui *om. Vulg.* 7 facile *VP* murus *P* 8 omnia *om. v* 9 oblationem *P* 10 dirupti *MV* disrupti *P,Ap.c.* 11 MHΘΛΦΩpΛN (metaforam *s. u.*) *A* ↄ-CNΘaΦΩpan *V* METΛΩpΛN *P* metaphoram *v* 12 conscise *V* siue] et *add. MVP,LAa.c.* 13 (= 14) peccora *P* historia *P,La.c.* 14 aufferri *M* 15 potuerant *P* famis *P* consumpserat (p *exp. L*) *codd.* 17 chaldeam *AVP,La.c.* neque enim in chaldeam (chaldea *P*) *add. P,LMAa.c.* 18 penitus delata *V* 19 stauret *P* 20 iaceat *P,La.c.* quia *Mp.c.* 23 et *om. P*

storum atque ouium principum culpa et dispersio populi describitur. quia enim principes stulte egerunt nec quaesierunt dominum, quem toto debuerant corde perquirere, idcirco et mala uenientia non uiderunt siue non intellexerunt dominum et omnis multitudo Hierusalem huc illucque dispersa est.

10, 22 XCV. *Uox auditionis ecce uenit et commotio magna de terra aquilonis, ut ponat ciuitates Iuda in solitudinem et habitaculum draconum* — siue *cubile struthionum* et, ut Symmachus interpretatus est, *sirenarum* —,
2 pro quo in Hebraico 'thannim' positum est. Uerba prophetae: 'ecce', inquit, 'sonitus et fremitus Babylonii uenientis auditur magnaque commotio siue terrae motus de terra aquilonis, ut omnes urbes Iudaeae habitatoribus interfectis redigat in solitudinem et faciat pro hominibus dracones habitare et cuncta uenenata animantia siue struthiones', quod et ipsum animal solitudinis familiare est et in desertis nascitur ac nutritur; aut certe sirenas, monstra quaedam et daemonum phantasmata,
3 possumus intellegere. haec omnia, quae et praeteritus et praesens sermo descripsit, ad persecutionis ecclesiae referamus tempora, quando tabernacula domini subuertuntur et omnis habitatio ecclesiae redigitur in solitudinem. et ut ista uniuersa eueniant, culpa pastorum est, qui stulte egerunt et dominum non quaesierunt nec intellexerunt eum; et idcirco grex omnis dispersus est.

2 cf. Deut. 4, 29. II Par. 15, 12. 22, 9. 31, 21. Ps. 118, 2. 10. Hier. 29 (36), 13 8. 9. 10 *Hier. 10, 22 20 cf. Hier. 10, 20 22 Hier. 10, 21 23 cf. Hier. 10, 21

1 principum] incipiunt *P* 2 discribitur *P* stulta *V* 3 et *om. P* 5 omnes *La.c.* 7 ponas *Pp.c.* in *om. Vulg.* solitudine *P* 8 strutionum *MAP,La.c.* strucionum *V* 10 tannim *V* positus *Pa.c.* 11 uenientes *La.c.* 12 ut] & *P* 13 iudae *MAP* redigatur *M* 15 animantia uenenata *v* strutiones *AP,La.c.* structiones *MV* 16 ac *L,Ap.c.m3* aut *MVP,Am1* & *Ap.c.m2* 17 sireenas *Mp.c.* fantasmata *VP* 18 possimus *P* praeterita *P* 19 describit *P* persecutiones *LMAa.c.* 20 tabernaculum *P* 21 redi&tur *P* solitudine *P* 22 ueniant *v* 23 et *eras. M* 24 omnes *La.c.*

10, 23 XCVI. *Scio, domine, quia non sit hominis uia eius, nec uiri est, ut ambulet et dirigat gressus suos.* Erubescant noui praedicatores, qui aiunt unumquemque suo arbitrio regi, cum et hic propheta dicat: non est hominis uia eius, et Dauid in lyrico canat carmine: a domino gressus hominis dirigentur et uiam eius uolet nimis. siue hic sensus est: 'quod a Babyloniis sustinemus, non est eorum formidinis, sed nostri meriti et indignationis tuae'.

24. 25 p. 917 XCVII. *Corripe me, domine; uerumtamen in iudicio et non in furore tuo, ne forte ad nihi|lum redigas me! effunde indignationem tuam super gentes, quae non cognouerunt te, et super prouincias* — siue *generationes* —, *quae nomen tuum non inuocauerunt, quia deuorauerunt Iacob et locum eius consumserunt et decus eius* — uel *pascua* — *dissipauerunt* siue *ad solitudinem redegerunt.* Hunc locum in Psalmo legimus: 2 domine, ne in furore tuo arguas me neque in ira tua corripias me! et est sensus: 'meremur quidem omnia, quae sustinemus, et multo meremur maiora quam patimur, uerumtamen hoc obsecro, ut quasi pater me corripias, non quasi aduersarius, ut me emendes quasi filium et non punias quasi inimicum; castigas enim omnem filium, quem recipis, et per omnem dolorem ac flagellum emendas Hierusalem. hostes 3 autem, qui non nouerunt te, et prouinciae siue regiones, quae

4 Hier. 10, 23 5 *Ps. 36, 23 13. 16 *Hier. 24, 25 18 Ps. 6, 2. 37, 2 23 cf. Hebr. 12, 6 cf. *Hier. 6, 7. 8

1 sit] est *v cum Vulg.* 2 diriget *AP* gressos *P* suos] & *add. P* 5 lirico *P* canit *V* 6 dirigetur *M,Aa.c.* 7 **byloniis *L* babilonis *V* sustenemus *La.c.* sustinuimus *P* 8 fortitudinis *Lp.c.m2*, *Erasmus v* 13 siue èt *L* 15 deuorauerunt] comederunt *Vulg.* locum eius consumserunt] deuorauerunt eum et consumserunt illum *Vulg.* consumserunt (*sic semper fere Lp.c.; cf. p. 84, 15. 137, 15*) *scripsi* -ps- *codd.* 17 redigerunt *MP,LAa.c.* locum] et *add. MAVPv* 18 ne] neq. *V* arguas] corripias *V* nec *V* 19 corripias] arguas *V* 20 sustenemus *La.c.* 22 ut] et *V* emendeṇs *V* 23 per *s. u. L* per* (e *s. u.*) *M* 24 hac *P*

non inuocauerunt nomen tuum, nequaquam tuum debent sentire iudicium, sed indignationem. tradidisti enim nos, ut emendaremur. illi autem aggrauauerunt iugum suum; seni non pepercerunt et paruulos adfixerunt, comederunt nos et penitus deuorarunt et in tantam solitudinem redegerunt Hierusalem, ut et publicarum et priuatarum aedium omnia dissiparent et populum tuum interficerent'.

11,1–3a XCVIII. *Uerbum, quod factum est ad Hieremiam a domino dicens: audite uerba pacti* — siue *testamenti—huius et loquimini ad uiros Iudae et habitatores Hierusalem et dices ad eos: haec dicit dominus deus Israhel.* Non quidem est positum in titulo, sub quo tempore uel sub quo rege et quoto anno eius haec prophetia facta sit; sed intellegimus uel priori prophetiae et tempori haec esse iungenda uel certe post aliquod temporis interuallum prioris prophetiae hunc domini ad prophetam factum esse sermonem.

2 notandum est autem, quod uerbum 'berith' Aquila et Symmachus semper 'pactum', LXX et Theodotio 'testamentum' interpretati sint. proprie autem nunc ad Hierusalem et ad uiros tribus Iudae sermo dirigitur.

11,3b–4 XCIX. *Maledictus uir, qui non audierit uerba pacti huius, quod praecepi patribus uestris in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, de fornace ferrea, dicens: audite uocem meam et facite omnia, quae praecipio uobis, et eritis mihi in populum et ego*

2 *ero uobis in dominum.* Non propter generis priuilegia,

3 cf. III Reg. 12, 10. 14. II Par. 10, 10. Esai. 47, 6 9 *Hier. 11, 2 17. 18 *Hier. 11, 2 18 Hier. 11, 2

3 adgraueř *P* senis *P,Ma.r.* senes *Aa.c.* 5 deuorauerunt *AVP,La.c.,v* tantum *P* redigerunt *Aa.c.Mp.c.*, (g *s. u.*) *P* 7 tum *La.c.* 8 a domino *ante* ad *tr. Vulg.* 9 audi *La.c.* 10 *alt.* et] ad *add. Vulg.* 11 et—eos *om. P* 12 sub *s. u. M* 13 sit] ẽ *P* 17 uerith *P* simmachus *P* 18 theodotion *V* 19 sunt *VPv* *alt.* ad *s. u. M* 22 praecipit (t *s. u.*) *M* praecipi *P,Aa.c.* praecepit *V* 23 quę *Pa.c.* aegipti *M* (= *p. 141, 15*) 24 et facite] faciteq. *V* 26 ero *s. u. P* dn̄ *Ap.c.* deum *Vulg.*

918 non propter circumcisionis iniuriam et|otium sabbati, sed propter oboedientiam et deus efficitur populi Israhel et Israhel populus eius. et hic quidem quasi ad seruos loquitur, ut placeant deo; in euangelio uero dominus ad discipulos: uos, inquit, amici mei estis, si feceritis, quae ego praecipio uobis. iam non dico uos seruos, quia seruus nescit, quid faciat dominus eius. uos autem dixi amicos, quia omnia, quaecumque audiui a patre meo, nota feci uobis. cumque amici fuerint, de amicis 3 transeunt in filios; quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri. unde amicis et filiis praecipit: estote perfecti, sicut pater uester perfectus est, similitudinem imperans, non aequalitatem. et ibi oboedientia mandatorum est, hic similitudo dei. quodque ait: in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, de fornace ferrea, dat nobis intellegentiam, quod caminus et fornax ferrea atque succensa tribulationis et poenae significet magnitudinem, non aliquem poenae locum ferri materia praeparatum.

11, 5a C. *Ut suscitem iuramentum, quod iurauí patribus uestris, daturum me eis terram fluentem lacte et melle, sicut est dies haec.* Patres uidentur accipere, quando accipiunt filii, et Abrahae repromissio completur in posteris. terram autem lacte et melle manantem 2

4 Ioh. 15, 14. *15 10 Ioh. 1, 12 12 *Matth. 5, 48 14 cf. Gen. 5, 1. 9, 6 15 Hier. 11, 4 16 cf. Mal. 4, 1 23 cf. Gen. 13, 15. 16. 17, 4—9

1 otium] totius *P* 2 obidientiam *La.c.* (= *lin. 14*) *pr.* israhel *om. M alt.* et *s. u. M* 4 euũaȟgelio *L* dñs *s. u. A* dič (*ex* dñs *corr.*) *add. A* disipulos *V* uos *om. V* 6 dicam *Pv* quia *om. L* seruus *s. u. L* 8 audi *Ma.c.* 9 notam *Ma.r.* amici] mei *add. v* 10 quodquod *MP,Aa.c.* enim] autē *Aa.c.* dedit] enim *add. M,LAPa.r.* 11 unde] & *add. P* 12 praecepit *VP* sicut] et *add. VPv* 16 camminus *V* et *om. P* 17 pene *P* 18 paene *V* locum poenae *v* 22 lac *MV* mel *V* 23 promissio *v* 24 manante *V*

hyperbolice debemus accipere pro rerum omnium abundantia, ut est illud:
mella fluant illis, ferat et rubus asper amomum,
et iterum:
et passim riuis currentia uina repressit;
aut certe tropologice terram lacte et melle manantem Christi ecclesiam sentiamus, in qua paruuli atque lactantes educamur per fidem, ut possimus solidum cibum capere.

11, 5 b CI. *Et respondi et dixi: amen, domine*, pro quo LXX: *fiat, domine* — hoc enim 'amen' significat — transtulerunt. Dixerat dominus: iuraui patribus uestris daturum me eis terram laete et melle manantem, sicut rebus ipsis hodie conprobatur. propheta diligens populum suum occupat uocem domini et cupit uera esse et in perpetuum permanere, quae data sunt. unde ait: 'uere, domine, implesti, quod pollicitus es, siue fiat, domine, hoc est: semper maneat, quod dedisti!'

11, 6 CII. *Et dixit dominus ad me: uociferare* — uel *lege — omnia uerba haec in ciuitatibus Iuda et foris*
p. 919 *Hierusalem dicens: audite uerba pa|cti huius et facite illa!* Clementissimus deus frequenter uentura praedicit, ut tandem durus ad credendum animus molliatur. praedicit autem tam in urbe Hierusalem quam foris in agro, ut, quorum commune discrimen est, eadem paenitudo sit.

3 Uerg. Ecl. III 89 5 Uerg. Georg. I 132 8 cf. Hebr. 5, 12. 14 10 *Hier. 11, 5 11 *Hier. 11, 5 16 *Hier. 11, 5 19 *Hier. 11, 6 21 cf. II Par. 30, 9 etc.

1 hyperbolice *Erasmus v* ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΗ *L* ΥΠερΒΟΛΙΚΑΙ (hyperbolica *in mg.*) *M*, (yperbolicae *s. u.*) *A*, *magis corruptum in VP* abundantiain *L* habundantia *V* 3 fluent *M* illi *Uerg. codd.* robus *M,Va.c.* aspera momum *P* 5 et *om. P* 7 paruoli *P* lactentes *Aa.c.,v* 8 accipere *P* 12 terram] et *add., sed exp. LMA* lactem *Aa.r.* sicut ůt *L* 15 dicta *MAVP* 16 quę *P* 19 et] in *add. MP*, (*s. u. m3*) *A* fores *Ap.c.* foribus *Mp.c. m. rec.* 20 uerbů (ů *ex* i) *M* 21 uentura] futura *v* 22 ad] ac *V* praedicit autem] prędica** *P* 24 plenitudo (l *in ras.*) *M*

11, 7. 8 (8) CIII. *Quia contestans contestatus sum patres uestros in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, usque ad diem hanc; mane surgens contestatus sum et dixi: audite uocem meam! et non audierunt nec inclinauerunt aurem suam, sed abierunt unusquisque in prauitate cordis sui mali; et induxi super eos omnia uerba pacti huius, quod praecepi, ut facerent.* Hucusque in LXX non habetur, quodque sequitur: *et non fecerunt,* ab eis positum est et cum superioris capituli fine sociatum, in quo scriptum est: audite uerba pacti huius et facite illa! et non fecerunt. quid sit autem de mane consurgere et dei uerba per prophetas eis frequenter ingerere et educere eos de Aegypto et saepius ammonere et dicere: audite uocem meam, et illos abisse post prauitatem cordis sui et postea eis reddere, quae merentur accipere, ante iam diximus. 2

11, 9. 10 CIV. *Et dixit dominus ad me: inuenta est coniuratio in uiris Iuda et in habitatoribus Hierusalem. reuersi sunt ad iniquitates patrum suorum priores, qui noluerunt audire uerba mea; et hi ergo abierunt post deos alienos, ut seruirent eis. irritum fecerunt domus Israhel et domus Iuda pactum meum, quod pepigi cum patribus eorum.* Pro 'coniuratione', quam nos iuxta Symmachum interpretati sumus, Aquila et LXX et Theodotio σύνδεσμον transtulerunt, quam nos 'colligationem' possumus dicere. unde et Otholia, 2

8 *Hier. 11, 7. 8 9 Hier. 11, 8 10 *Hier. 11, 6. 8 14 Hier. 7, 23. 11, 4. 7 16 cf. p. 98, 19. 102, 21. 103, 5. 20. 104, 4. 122, 17. 141, 16. 142, 21 24 Hier. 11, 9 25 *Hier. 11, 9

2 eduxit *Va.r.* 3 consurgens *v cum Vulg.* 7 praecipi *LMa.c.* 8 haecusque *V* 9 *pr.* et *s. u. L* 11 uerbra (er *in ras.*) *V* 12 per *om. V* prophetam *V* 14 abiisse *v* 15 merentur] et *add. v* 18 *alt.* in *om. P* 20 hii *MP* 22 et *s. u. M* 25 sumus] et *add. MP,Aa.r.* theodotion *V* CUHdeCMOH *M* sindesmon *s. uocem Graecam A* CINDHCMON *V* CYNaECMON *P* 26 possimus *P* iotholia *M,La.r.* athalia *Vv*

cum in templo sibi parari insidias deprehendisset, eodem uerbo locuta est: coniuratio, coniuratio. proprie autem hoc uerbo scriptura abutitur, quando non subito fortuitoque peccato, sed praeparatis insidiis et coniuratione tenditur ad delictum et pari mente unoque studio id agunt, ut dei man-
3 data contemnant. dicitque et patres et filios una mente parique sententia neglecto deo idola ueneratos, tam Israhel uidelicet quam domum Iuda, hoc est tam decem tribus quam duas, quarum imperium erat in Hierusalem, ut, quorum in contemtu dei unum studium fuit, par sit in sustinenda captiuitate supplicium.

11, 11. 12 p. 920 CV. | *Quamobrem haec dicit dominus: ecce ego inducam super eos mala, de quibus exire non poterunt; et clamabunt ad me et non exaudiam eos. et ibunt ciuitates Iuda et habitatores Hierusalem et clamabunt ad deos, quibus libant; et non*
2 *saluabunt eos in tempore afflictionis eorum.* Non exaudit deus in tempore necessitatis et angustiae, quia et illi audire uocem domini noluerunt. quod et Saul passus est; cum enim Philistiim agmina reformidans uerbum domini non meruisset accipere, conuersus est ad pythonissam, ut ab idolis disceret, quod instantia orationis ac fletuum a domino debuit
3 extorquere. per quae discimus, etiamsi dominus non exaudierit, nequaquam esse cessandum nec confugiendum ad daemonas, qui cultores suos adiuuare non possunt, sed ad domini auxilium, qui cito iratus flectitur et mutat sententiam, si et hi,

2 IV Reg. 11, 14 20 cf. I Reg. 28, 5—8

1 sibi *om. P* 2 locata *P* *alt.* coniuratio *om. P*, nis *in mg. add. L* 3 fortuito *M* paratis *v* 5 dilectum *LMAa.c.* 6 contempnunt *P* 8 quam] tam *MAa.c.* tam] quam *P* 10 contemptu (p *exp. L*) *codd.* 13 induco *v* malam *L* 14 potuerunt *P* 16 deos *L*, (d *in ras.*) *M* eos *cet.* quibus—eos *s. u. P* 18 exaudi& *Aa.c.m3* 19 audire *post* dñi *tr. P* 20 philiistim *M*, (*tert.* i *s. u.*) *A* ph(f)ilistim *V*(*P*) Philisthiim *v* 21 phytonissam *AP* habidolis discederet *P* 22 fletum *LVa.c.* 24 daemones *v* 26 hii *P*

quibus iratus fuerit, commutentur. totum autem, nunc quod dicitur, ad tribum Iuda pertinet et urbem Hierusalem, quibus instat captiuitas.

11,13 CVI. *Secundum numerum enim ciuitatum tuarum erant di tui, Iuda, et secundum numerum uiarum Hierusalem posuistis aras confusionis ad libandum Bahalim.* Legamus Regum et Paralipomenon libros et inueniemus Iudam et Hierusalem multo quam Israhel peiora fecisse, ut, quot habebant urbes, tot haberent et idolorum species et, quot erant in urbe Hierusalem plateae et uiarum capita, tot haberent aras in confusionem suam, in quibus idolis Bahalim uictimas immolarent.

11,14 CVII. *Tu ergo noli orare pro populo hoc et ne assumas pro eis laudem et orationem, quia non exaudiam in tempore clamoris eorum ad me, in tempore afflictionis eorum!* Praecipitur Hieremiae, ne uelit pro eis dominum deprecari, in quos iam est consummata sententia, ne uideatur oratio eius infirma et propriis sceleribus non exaudiri. 'noli', inquit, 'orare pro eis nec laudem assumere, ut 2 replicando ueteris historiae clementiam, qua semper ei misertus sum, et laudando meam nitaris mutare sententiam! etsi enim hoc feceris, non exaudiam eos, qui me necessitatis tempore rogare coguntur'. ex quibus discimus frustra aliquem rogare pro alio, cum ille non mereatur accipere, pro quo rogatur deus.

7 cf. IV Reg. cap. 21. II Par. cap. 33

1 comutentur *V* nunc] hoc *Ap.c.m2* quod nunc *v* 2 et] ad *add. s. u. A* 4 enim numerum *v* 5 dii *MAVPv* uiārum] tuarū *add. s. u. m2 MA* 6 posuisti *AVPv cum Vulg.* confusionis] aras *add. (s. u. m2) A cum Vulg.* 7 paralypomenon *MA* paralippemenon (*sic*) *P* 9 (= 10) quod *P,MAa.c.* habebant] habeant *P* 10 urbem *M* 12 immolarint *M,Aa.c.* 15 clamores *LMAa.c.* eorum *om. P* 17 consumata *P* 18 nec *V* 20 historiā (ł e *s.* ā) *A* clementia *La.c.* clementiae *MVP*, (ł ā *s.* ae) *A* quia *P* ei (*scil.* populo, *cf. lin. 13*) *LMA* eis *VP* eis semper *v* 24 alio] aliquo *P* 25 dñs *V*

11, 15. 16 p. 921 CVIII. *Quid est, quod dilectus meus in domo | mea fecit scelera multa? numquid carnes sanctae auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es? oliuam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam uocauit dominus nomen tuum; ad uocem loquelae grandis exarsit ignis in ea et combusta sunt*

2 *frutecta eius.* Dilectum et amantissimum uocat populum Iuda, qui in templo eius posuit et ueneratus est idola et in eo se putat iram placare dei, si multas hostias immolet, et gloriatur in sacrificiorum multitudine, quae malitias pecca-

3 torum auferre non possunt. comparat autem Hierusalem siue omnem populum Iudaeorum oliuae pulchrae atque fructiferae, quae exaltata per superbiam nequaquam egit humiliter nec intellexit creatorem et dominatorem suum, sed elata per superbiam et locuta granditer domini igne succensa est, ita ut conburerentur et redigerentur ad nihilum rami siue frutecta eius, id est omnis populus aduersariorum gladio deleretur.

4 hic sensus et in alio loco est, ubi dicitur ad Hierusalem: ego te plantaui uineam frugiferam, omnem ueram; quomodo conuersa es in amaritudinem uitis aliena? quando destruuntur maceriae illius et uastat eam aper de silua et omnes bestiae deuorant fructus illius, dicamus istud capitulum principibus ecclesiarum: quid est, quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? uel certe diuitibus, qui, cum aliena diripiant et non auferant malitias

13 cf. Ps. 87, 16. Matth. 23, 12 etc. cf. Esai. 1, 3 15 cf. II Reg. 23, 7 19 *Hier. 2, 21 21 cf. Ps. 79, 13. 14 23 Hier. 11, 15

1 quod] inquit *V* 2 numquid (d *ex* t) *L* 5 loquellae *M,LPa.c.* (= *p. 147, 12*) 6 ignes *La.c.* 7 (= 16) fructecta *V* fruteta *v* et *om. V* 9 inputat *P* placere *Va.c.* dei placare *v* 8 ueneratos *Va.c.* 10 sacr•ficiorum *L* 12 omne *V* 14 creatorem] saluatorem *M,Ap.c.m3* donatorem *M,LAa.c.m2* 16 cumburerentur *V* conburarentur (n *alt. s. u.*) *P* fructa *P* 17 omnes *La.c.* 18 et *om. MVP,LAa.c.* 20 est *M,LAa.r.* alienae *Ap.c.* 21 macheriae *M* machariae (e *s.* a *alt.*) *V* 22 istud] ¡s *Aa.c.* his (oc *s.* ¡ş) *M* in *P* 25 quib; *P* diripiunt *V*

cordis sui, putant se dei mereri clementiam: numquid carnes sanctae auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es? at nunc publice recitantur offerentium nomina et redemtio peccatorum mutatur in laudem nec meminerunt uiduae illius in euangelio, quae in gazophylacium duo aera mittendo omnium diuitum uicit donaria.

11, 17 CIX. *Et dominus exercituum, qui plantauit te, locutus est super te malum pro malis domus Israhel et domus Iuda, quae fecerunt sibi ad irritandum me libantes Bahalim.* 'Oliuam', inquit, 'uberem, 2 pulchram, fructiferam te uocauit dominus tuus atque plantauit; sed quia ad uocem loquelae grandis dei in te flamma descendit et consumsit omnes ramos tuos, propterea, qui te plantauerat, nunc locutus est super te malum non iniquitate sententiae nec subita prauitate sermonis, sed pro malis, quae fecerunt sibi domus Israhel et domus Iuda et studiose egerunt libantes Bahalim, ut me ad iracundiam prouocarent'. cumque possit deus facere, quae uult, reddit causas, ne facere 3
p. 922 uideatur in|iuste, secundum illud, quod scriptum est: ut iustificeris in sermonibus tuis et uincas, cum iudicaris.

18—20 CX. *Tu autem, domine, demonstrasti mihi et cognoui; tunc ostendisti mihi studia eorum. et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam, et non cognoui, quia super me cogitauerunt*

1 Hier. 11, 15 5 cf. Marc. 12, 41—44. Luc. 21, 1—4 10 cf. Hier. 11, 16 17 cf. Hier. 7, 18 19 Ps. 50, 6

1 cordi *P* merere *P* clementiam mereri *v* 4 redemtio (*sic semper fere Lp.c.*)] redemptio *codd.* utatur *V,Ma.c.* laude *P* 5 eũuangelio *L* gazophylacio *La.c.* -filacio *M* -philatiũ *A* -ph(f)ilatio *V(P)* 7 te] et *add. MVP,LAa.r.* 11 frugiferam *La.c.* uocauit te *v* 13 consumsit (*sic semper fere Lp.c.*)] consumpsit *codd.* 14 iniquitas (s *s. u.*) *M* 15 sermones *La.c.* 16 ibi *V* studio se *V* gerunt *Va.c.* 17 iracundia *La.c.* 18 quumque *L* posset *MV,Aa.c.* 22 et] non *add. V,Ma.r.* 23 nunc *Aa.c.m2* tu *V,MPp.r.,v* 25 cogitauerunt super me *Vulg.*

consilia: mittamus lignum in panem eius et conteramus eum de terra uiuentium et non memoretur nomen eius amplius! tu autem, domine sabaoth, qui iudicas iuste et probas renes et cor, uideam ultionem tuam ex eis! tibi enim reuelaui causam
2 *meam.* Omnium ecclesiarum iste consensus est, ut sub persona Hieremiae a Christo haec dici intellegant, quod pater ei monstrauerit, quomodo eum oporteat loqui, et ostenderit illi studia Iudaeorum et ipse quasi agnus ductus ad uictimam non aperuerit os suum et non cognouerit — subauditur 'peccatum' iuxta illud, quod ab apostolo dicitur: qui, cum non cognouisset peccatum, pro nobis peccatum factus est —, et dixerint: mittamus lignum in panem eius — crucem uidelicet in corpus saluatoris; ipse est enim, qui ait: ego sum panis, qui de caelo descendi, — et eradicemus — siue conteramus — eum de terra uiuentium!
3 hoc enim scelus animo cogitarunt, ut nomen eius delerent in perpetuum. sed e contrario iuxta assumti corporis sacramentum loquitur filius ad patrem et inprecatur iudicium eius, dum laudat iustitiam et inspectorem renis et cordis inuocat deum, ut ipse reddat populo, quod meretur, et dicit: uideam ultionem tuam ex eis — eorum uidelicet, qui in scelere perseuerant, et non eorum, qui uertuntur ad paenitentiam; de illis ait in cruce: pater, ignosce eis; quod enim faciunt, nesciunt —, reuelatque patri et aperit causam suam, quia

9 cf. Esai. 53, 7. Act. 8, 32 11 *II Cor. 5, 21 13 Hier. 11, 19 15 *Ioh. 6, 51 *Hier. 11, 19 16 *Hier. 11, 19 21 Hier. 11, 20 24 *Luc. 23, 34

1 consilia] dicentes *add.* (*s. u. m2*) *A cum Vulg.* pane *AP* conteramus] eradamus *Ap.c.m2 cum Vulg.* 2 non] ne *v* nomen eius non memoretur *Vulg.* • 3 sabaoht *M* 4 corda *MAp.c.m3 cum Vulg.* 5 tuam *om. P* reuellaui *Ma.r.* 6 est consensus *v* 7 a *om. M,Aa.c.m2* ei pater *v* 10 aperuit *MVP* subaudit *P* 11 ab a. dicitur] apostolus loquitur *P* 12 pro n. peccatum *postea add. P* factum *MVP,LAa.c.* 17 cogitauerunt *v* 18 assumti (*sic semper fere Lp.c.*)] as(d)sumpti *codd.* 20 iustitia (e *s.* iţią) *P* 21 ut] et *Va.c.* populum *Ma.c.* 23 conuertuntur *P,MAp.c.m3* 24 illis *v* quid *V*

nullo suo merito, sed scelere populi crucifixus est dicens: ecce uenit princeps mundi huius et inuenit in me nihil. Iudaei et nostri iudaizantes haec ex persona Hieremiae dici intellegunt, qui propter uaticinium futurorum et ingruentia captiuitatis mala haec eum a populo sustinuisse confirmant. sed nescio, quomodo possint approbare crucifixum esse Hieremiam, cum hoc scriptura non memoret, nisi forte cogitauerint et non fecerint. 4 5

11, 21–23 CXI. *Propterea haec dicit dominus ad uiros Anathoth, qui quaerunt animam tuam et dicunt: non prophetabis in nomine domini et non morieris in manibus nostris. propterea haec dicit dominus exercituum: ecce ego uisitabo super eos; iuuenes* p. 923 *morientur in | gladio, filii eorum et filiae eorum morientur in fame et reliquiae non erunt ex eis; inducam enim malum super uiros Anathoth, annum uisitationis eorum.* Uidetur hoc superiori sententiae contraire, qua uolumus approbare ex persona Christi dicta esse, quae dicta sunt, et non ex Hieremiae, qui proprie habitabat in uiculo Anathoth, qui ab Hierosolymis tribus distat milibus. sed si intellexerimus ἐτυμολογίαν oppidi Anathoth, quod interp. 924 pretatur 'oboedientia', liquido demonstrabitur | uiros Anathoth, qui quondam praeceptis domini obtemperarunt, omnes dici Iudaeos, et maxime habitatores urbis Hierusalem, in quos uenit extrema sententia, ut obsidionis malis, gladio et fame 2

2 *Ioh. 14, 30 17 cf. p. 148, 6

1 sed] propter *add. s. u. m. rec. P* scelera *P* 2 inueniet *VP* 3 ex *s. u. P* 4 qui *eras. M* 5 eum] enim *MV,LAa.c., exp. P* populos *P* confirmat *P* 6 possunt *P* 7 memorauerit *V* 9 anathot *P* (*semper*) 14 filii eorum] filiorū *V* *alt.* eorum] earum *v* 17 uidetur—prophetari (*p. 150, 5*) *deest in M* 18 quia *P* uoluimus *VPv* 19 habitat *La.c.* 20 hierusolimis *La.c.* -li- *CGVP* 21 ETOIMOAOTIaN *L*, (-am) *P* eTOMOAOTIAN *C*, (Y *s.* O *pr.*) *G* etoiMOAOTIaN (ethimologiam *s. u. m. 2*) *A* HΘXι ↄ-CWAWτια *V* etymologiam *v* (*cf. p. 11, 3*) opidi *P* anatoth *C* anathot *G* 22 obidientia *La.c.* monstrabitur *v* 23 condam *V,Aa.c.* domini praeceptis *v* dicit *A* 25 extrema uenit *v* et *om. v*

3 et peste interirent. ut autem nos omni interpretationis molestia liberemus, illam sequamur regulam, quod omnes prophetae in typum domini saluatoris pleraque gesserint et, quicquid iuxta praesens tempus conpletum sit in Hieremia, hoc in futurum de domino prophetari.

LIBER TERTIUS.

p. 923 924 I. | Lerneum anguem fabulae ferunt multis ex medio capite pullulasse serpentibus et Scyllam, Siculi monstrum freti, facie quidem uirginali, sed succinctam canibus miserorum lacerasse naufragia iuncto in eodem litore Sirenarum mortifero carmine, quae ut uitaret Ulixes Homericus, clausisse aures dicitur et 2 malum inexsuperabile prudenti uitasse consilio. hoc ego cum facere cuperem et hereticorum rabiem declinare iuxta Ismenium poetam mihi canens et meis illudque propheticum reuoluerem: cum consisteret aduersum me peccator, ommutui et silui de bonis, non est passus diabolus me optata quiete

8 cf. Ambr. De fid. I 6, 46 (Sonny, Archiv IX 64 sq.) 9 cf. Ouid. Met. XIII 732. 733. XIV 60. Uerg. Aen. III 426 10 cf. Hom. Od. XII 184—191. Ambr. De fid. III 1, 4 11 cf. Hom. Od. XII 177 13 *Ismenium poetam*] scil. Antigenidam, tibicinem Thebanum; cf. Cic. Brut. 187. Ual. Max. III 7, ext. 2. Symm. Epist. IX 115 (105), 2. Dio Chrysost. LXXVIII 18 15 *Ps. 38, 2. 3 16 *diabolus*] Pelagium et Coelestium innuere uidetur

1 et *s. u. A* 2 liberemur *CGAVP* omnis *C* 3 thypum *A* tipum *V* 4 *alt.* in *s. u. L* futuru *La.c.* futuro *CVP,Aa.c.* 5 prophetare *Ga.c.*; *a ld. litt. fere maiusc.:* expl· in hieremiam prophetam· lib· II inc· lib· tertius *L* finit in hieremiam proph̃ liber secundus incipit eiusdem liber tertius *C et idem fere G* (= *A*, *sed post* secundus *add.:* dō ΓΡΛΘΙΛC, *post* tertius: ΔΩ̄ ΓΡΛΘΙΛC ΛƆ-ϹΗΝ emendaui); incipit eiusdem liber III (*ante* incipit *u. euanuit*) *V* expł in hierm̃ prophętam explationū (*sic*) l̄ib̄ secdus inciṗ eiusdem l̄ib̄ tertius *P* 7 lerneum *sic codd. omnes* fabula *V* 8 pululasse *P* scillam *La.c.* scilla *P* facie· *LV* 9 uirginali· *L* latrasse *V* lacerare *v* 10 serenarum *LMAa.c.* serinarum *Pa.c.* 11 ulixis *LAPa.c.* Ulysses *v* auris *MAa.c.* 12 inexuperabile *MV,La.c.* prudente *Mp.c.* ergo *Ma.r.* 13 declinare] et *add. v* ismaenium *LM* hismenium *V*, (-ae-) *P* Ismeniam *v* 14 p&am *P*, *om. v* 16 de] a *MV*

contentum scripturarum sanctarum explanationi insistere et hominibus linguae meae Hebraeorum Graecorumque eruditionem tradere, sed id agit diebus et noctibus et aperte et per insidias ueris falsa miscendo, immo uniuersa mendacia subdolo melle circumlinens, ut, qui audit uerborum dulcedinem, uenena pectoris non formidet; pacem pollicetur, ut grauiora bella exerceat; ridet, ut mordeat; manum offert, ut ex inprouiso simplicem interficiat Abenner. nimirum hoc illud est, quod et 3
apostolus loquebatur: non enim eius ignoramus astutias. hic tacet, alibi criminatur, mittit in uniuersum orbem epistulas byblinas, prius auriferas, nunc maledicas, et patientiam nostram de Christi humilitate uenientem malae conscientiae signum interpretatur. ipseque mutus latrat per Alpinum canem, gran-
925—926 dem et corpulen|tum et, qui calcibus magis possit saeuire
quam dentibus. habet enim progeniem Scotticae gentis de 4
Brittannorum uicinia, qui iuxta fabulas poetarum instar Cerberi spiritali percutiendus est claua, ut aeterno cum suo magistro Plutone silentio conticescat. uerum haec alias. nunc in Hieremiam tertium aggrediar librum, in quo conabor, frater Eusebi, latissimos explanationis campos angusta commentariorum semita coartare.

5 cf. Ouid. Am. I 8, 104. Ambr. De Tob. 9, 35. Prud. Hamart. 335. 336. Phoebad. c. Arrian. 3. Aug. In euang. Ioh. 7, 6. Carm. adu. Marc. I 86 (Weyman, Archiv XIII 390) 8 cf. II Reg. 3, 27 9 *II Cor. 2, 11 10 *hic*] scil. Rufinus cf. *Esai. 18, 2 11 cf. Eccli. 2, 4 13 cf. Esai. 56, 10 *Alpinum canem*] scil. Pelagium, cf. Hieron. adu. Pelag. I 28 p. 712. Oros. Apol. 31, 2

1 explanatione *Pa.c.* 3 traderem *MAPa.r.* 4 ũris *P* 5 circumliniens *VP,Mp.c.* 5 dulcidinem *P,La.c.* 6 peccoris *Ma.c.* peccatorum *P* 7 red& (i *s.* e *alt.*) *P* prouiso *Ma.c.* 8 abner *V,MAPp.r.,v* 10 in *s. u. L* epistolas *AV* 11 biblynas (y *ex* i; *fort. uoluit* byblinas) *L* biblinas *cet.* aurificas *V* 12 de] in *MVP,Aa.c.m3* ueniente *P* 13 alpimum *P* albinum *codd. Augiensis CCXXX, Vercellensis CLIV 50, Monacensis 14425 et Vallarsius* caṇnem *P* 14 corpulentem *Pa.c.* 15 habent *M* scoticae *VPv* 16 brittanorum *M* britanorum *V* uicina *VP,MAa.c.* terberi *V,MAPa.c.* 17 clauo *V,Mp.c.* clabo (v *s.* b) *P* aetertio *V* 18 platone *V,Mp.c.Pa.c.* hoc *v* heremiam *La.c.* 19 adgradiar *P*

12, 1. 2 p. 925 II. | *Iustus quidem es, domine, si disputem tecum* — siue *quia satisfaciam tibi* —; *uerumtamen iudicia loquar ad te: quid est, quod uia impiorum prosperatur, bene est omnibus, qui praeuaricantur et inique agunt? plantasti eos et radicem miserunt, proficiunt* — siue *generauerunt filios* — *et faciunt fructum; prope es tu ori eorum et longe*
2 *a renibus eorum.* Contra omnes quidem inique agentes ista disputatio est et septuagesimi secundi psalmi breuiter sententia conprehenditur, in qua propheta ait: quam bonus deus Israhel his, qui recto sunt corde! mei autem paene moti sunt pedes, paene effusi sunt gressus mei, quia zelaui in peccatoribus pacem peccatorum
3 uidens et cetera. sed proprie contra hereticos dicitur, qui cum sint impii, uia eorum prosperatur generantque filios eos, quos in heresi deceperunt, et praeuaricantur et inique agunt, ita ut ecclesiam spolient et, dum in prauitate sententiae perseuerant, iactent se a deo esse plantatos et radicem misisse, generasse filios et attulisse fructum; qui, cum Christi nomen saepius replicent, habitatorem sui non habent deum iuxta illud Isaiae: populus hic labiis me honorat, cor uero eius longe est a me.

12, 3 III. *Et tu, domine, nosti me, uidisti me et probasti cor meum tecum. congrega eos quasi gregem ad uictimam et sanctifica eos in die occisionis!* 'Nullum', inquit, 'scandalum est, quod impii siue omnes heretici pro tempore floreant; tu enim, domine, nosti me et

2 *Hier. 12, 1 6 *Hier. 12, 2 10 Ps. 72, *1. 2. *3 21 *Esai. 29, 13. cf. Matth. 15, 8. Marc. 7, 6 27 *Hier. 12, 3

1 quidem] tu *add. Vulg.* es] tu *add. v* 2 sčisfaciam *Aa.c.m3* 3 iudicia] iusta *Ap.c.m3 cum Vulg., add. s. u. m2 M* loquor *P* quid est quod] quare *Vulg.* 4 ee *V* 7 tu (u *s. u.*) *L, om. VP* 8 iniqua *V* 9 LXX·II· *P* psalmo *Pa.c.* 11 isrł dš *VP* his qui *om. MAP* recti *V* rectis *MAP* sunt *om. MAP* 16 in *s. u. m2 V* 18 iactant *P,Ap.c.,v* a dō se *P* esse *om. V* 20 suum *v* 21 eseiae *M* esaiae *VP,Aa.c.* uero] autem *v* 23 me] & *add. s. u. M* 27 ipso *MVP,* (ł pro *s.* ipso) *A*

uidisti me et probasti cor meum tecum'. quem ita 2
nouit pater deus quomodo filium suum? nemo enim cognoscit filium nisi pater et nemo cognoscit patrem nisi filius et, cui uoluerit filius reuelare. 'licet', inquit, 'proficiant, licet filios generent et faciant fructum heretici et prope sis tu ori eorum et longe a renibus eorum, id est conscientia, tamen non parua est consolatio, quod quasi pecora saginantur ad uictimam. congregas eos in urbem 3
p. 926 Hierusalem siue in sua conciliabula, ut | quasi uictimae caedantur in mortem et tunc sanctificentur, cum ecclesiastico fuerint mucrone iugulati; interfectio enim hereticorum salus eorum est, qui decepti fuerant'.

12, 4 IV. *Usquequo lugebit terra et herba omnis regionis siccabitur propter malitiam habitantium in ea? consumtum est animal et uolucre, quoniam dixerunt: non uidebit nouissima nostra* siue *non uidebit deus uias nostras.* Quicquid in mundo uel bonorum accidit uel malorum, non absque prouidentia et fortuito casu accidit, sed iudicio dei. terra nunc sterilis 2
est, herba siccatur: uis nosse rationem? malitiae habitatorum eius hoc faciunt, ita ut et animalia super terram et caeli uolatilia consumantur, quia in usus hominum haec creata sunt omnia. qui in tantam consurrexere blasphemiam, ut dicerent deum ignorare uias suas et nescire, quid unusquisque passurus sit. quod autem dicit 'usquequo', illud signi-

2 *Matth. 11, 27. *Luc. 10, 22 5 cf. Hier. 12, 2 17 *Hier. 12, 4 18 cf. Sap. 14, 3

2 filium—cognoscit *om. V* 4 et—filius *om. V* 5 facient (n *s. u.*) *P* 6 hori *P,La.r.* 8 peccora *V,Pa.c.* congrega *P,Ap.r.,v* urbe *MP* 9 conciliabola *Ma.c.* 10 morte *P* 11 fuerit *V* 15 consumptum *MAVP,La.c.* 17 im *M* 18 accedit *P* 19 fortuitu *P* accedisse *P* 20 siccatur *P* 21 *pr.* et *om. v* uolatilia caeli *v* 22 consummantur *VP* 23 tantam] uolueř *add. s. u. Am2, sed exp. m3* consurexere (exere *in ras.*) *M* consurgere *VP,Aa.c.m3* 25 quod (d *s. u.*) *LA* illud] tādiu *Ap.c.m2*

ficat permanere iram dei, quia animus peccantium non mutetur.

12, 5 V. *Si cum peditibus currens laborasti, quomodo contendere poteris cum equis? si in terra pacis confisa es, quid facies in superbia* — siue *fremitu* — *Iordanis?* 'Si', inquit, 'crebra te uicinarum gentium captiuitas fatigauit, Moabitarum et Ammanitarum, Philistiim et Idumaeorum, quid facies ad longam captiuitatem, quae te Chaldaeam usque ductura est?' et conparat pedites equitibus, quia re uera et iuxta historiam omnis Persis et uniuersa
2 Chaldaea et regionum illarum exercitus gaudet equitatu. istae autem gentes, quas supra memoraui, propter difficultatem locorum non tam pugnae aptae sunt quam latrocinio. seruatque μεταφορὰν et dicit: 'si cum peditibus currens lassitudine defecisti, quid facies, si equis cursum tuum uolueris coaequare? et si in terra tua aliquam habuisti fiduciam, quid actura es, cum Iordanen transieris et illius gurgites sustinueris?'

12, 6 VI. | *Nam et fratres tui et domus patris tui etiam*
p. 927 *ipsi pugnauerunt aduersum te et clamauerunt post te plena uoce; ne credas eis, cum locuti fuerint tibi bona!* 'In tantum', inquit, 'grauissimis Iordanis operiere fluctibus et equitum te de longe uenientium multi-

5 *Hier. 12, 5 12 cf. lin. 7

1 quia] quãdiu *Ap.c.m2* quo *V*, (o *in ras.*; usq; *add. s. u. m3*) *M* animas *V* peccantium] durat *add. s. u. m3 M* non mutetur *L,Am3, om. MV,Pa.c.m2* mouerit (*ex* non) *Am2* non flectebatur ad poenitentiam *v* 3 si] nam si *MV* non si (am *s.* o̱n̄) *P* con (v̄ *s.* o̱n̄) *P* pedibus *LPa.c.* 4 concedere *V* si] cum autem *Vulg.* 5 confisa es] securus fueris *Vulg.* est *La.r.* 6 te crebra *v* gentium *s. u. L* 7 fugauit *v* mohabitarum *Pa.r.* manitarum *V* phylistim *P* 8 facias *P* 9 chaldeam *LA* 11 chaldea *MA* regionem *V* 13 aperte *V* 14 ↄ-CHΘaΦѠPaN̄ *V*, (metaphorã *s. u.*) *A* M̄eΘΛΦOpaN̄ (metaforã *s. u.*) *P* metaphoram *v* si cum] secon *Pa.c.* pedibus *La.c.* 16 es *om. P,Aa.c.m2* 17 iordane *V* Iordanem *v* gurgitem *V* 18 domũ *P* et *add., sed eras. V* 20 post te] poste *P* nec *V* 21 bona *om. P* 22 operire *P* operieris *v* equitatus *Mp.c.*

tudo uastabit, ut fratres quoque tui, Idumaei, et domus patris tui, qui de Lot stirpe generati sunt, Moab et Ammon, etiam ipsi tempore necessitatis et angustiae dimicent contra te et insultent tibi. unde caue, ne uelis eis credere et spem habere 2 consanguinitatis, per quam maiore in te quam hostes odio desaeuiant'. potest hoc et de saluatore accipi, quod fratres eius et domus patris illius pugnauerint contra eum et clamauerint uoce plena dicentes: crucifige, crucifige eum; non habemus regem nisi Caesarem.

, 7. 8 VII. *Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam, dedi dilectam animam meam in manu inimicorum eius. facta est mihi hereditas mea quasi leo in silua; dedit contra me uocem, ideo odiui eam.* Qui in euangelio locutus est: surgite, abeamus hinc, et iterum: relinquetur uobis domus uestra deserta, hic etiam in propheta eadem comminatur et, quod facturus est, fecisse se dicit. hereditas enim domini est Israhel et funiculus hereditatis eius. quod autem ait: dedi 2 dilectam animam meam in manu inimicorum eius, illud est: potestatem habeo ponendi animam meam et potestatem habeo resumendi illam. facta est autem hereditas quondam domini populus Iudaeorum contra eum quasi leo in silua, quando pari aduersum illum in passione uoce clamauit. et quia dedit contra eum uocem suam, ideo

2 cf. Gen. 19, 37. 38 8 *Ioh. 19, 15 14 *Ioh. 14, 31 15 Luc. 13, 35 17 cf. Esai. 19, 25 18 cf. Deut. 32, 9 Hier. 12, 7 20 *Ioh. 10, 18

1 uastauit *P,MAa.c.* tu *V* idumei *AVP* 2 tui *om. M* loth *AP* generati] nati *v* amon *VP* 4 exultent *P* unde] & *add. P* 5 maiori *çodd.* (*corr. L*; *cf. p. 113, 12. 161, 25*) *v* 6 deseuiant *L* saluatori *La.c.* accepi *P* 7 illius] eius *v* pugnauerunt *VP* 8 plena uoce *MAVPv* 11 dilectam mẹạm *A* manum *MP* 13 audiui *v* 14 habeamus *A*, (ab *eras.*) *P* 16 hoc *Ap.c.m3* hinc *P* 17 dic& *P* *alt.* est] et *VP,LMAa.c., om. v* 18 funiculum *V* 19 manu] animũ *V* manum *v* 20 meam] in manu inimicorũ eius *add., sed exp. L* 23 aduersus *Mv*

eam odio habuit et abiecit et, quae quondam fuit dilecta atque carissima, nunc appellatur odiosa.

12, 9 VIII. *Numquid auis discolor hereditas mea mihi? numquid auis tincta per totum? uenite, congregamini, omnes bestiae terrae, properate ad deuorandum!* LXX: *numquid spelunca hyaenae hereditas mea mihi? an spelunca in circuitu eius super eam? pergite, congregate omnes bestias agri et*
2 *ueniant, ut comedant eam!* Auem discolorem tinctamque per totum iuxta litteram pauum uocat. 'tantam', inquit, 'habuit pulchritudinem Israhel et tantis fuit Hierusalem distincta
p. 928 uirtutibus, ut nihil esset|bonorum, quod non cerneretur in ea. quia igitur mihi facta est hereditas quondam mea, id est populus Israhel, quasi leo in silua et dedit contra me uocem suam et eam omni odio detestatus sum, idcirco uenite et congregamini contra eam, omnes bestiae terrae, diuersarum gentium multitudo, et deuorate eam, quae suum dominum
3 non cognouit!' sin autem, ut LXX et alii interpretes transtulerunt, legitur: numquid spelunca hyaenae hereditas mea mihi?, referamus ad immunditiam nocturnae bestiae, quae uiuit cadaueribus mortuorum et de sepulchris solet effodere corpora nihilque est immunditiae, quo non uescatur. talis est Israhel offendens dominum suum et omnium bestiarum morsibus traditus.

12, 10. 11 a IX. *Pastores multi demoliti sunt* — siue *corruperunt* — *uineam meam, conculcauerunt* — siue

6 *Hier. 12, 9 13 cf. Hier. 12, 8 17 cf. Esai. 1, 3 19 *Hier. 12, 9 21 cf. Plin. Nat. Hist. VIII 106. Solin. 27, 24 25 *Hier. 12, 10

1 abuit *V* 6 speluncam *Pa.r.* hyenae *MA,La.c.* ienae *V* bienae *Pa.r.* 8 pergite] & *add. V* et *s. u. L* 9 ut] et *MAVPv* commedant *V* comedent *P* 10 tantum *P* 11 pulcritudinem *P* 13 eam *V* 14 populus] meus *add. V* 15 *alt.* et *om. P* 18 et alii *om. V* 19 legatur *v* speluncam *P* bienae *P*; *cet. ut lin. 6* 20 refferamus *Aa.r.* 22 qđ *P* qua *v* 23 tales *La.c.* 24 traditur *V* 25 demolliti *P* diruperunt *V* disruperunt *v* 26 concalcauerunt *Aa.c.*

polluerunt — partem meam, dederunt portionem meam desiderabilem in desertum solitudinis — siue *inuiam —. posuerunt eam —* uel *posita est — in dissipationem luxitque super me* siue *periit.* Audiant haec, qui principes cupiunt esse populorum et non 2
solum pro se, sed et pro commissis sibi gregibus reddituri sunt rationem in die iudicii; propter illos enim pars domini conculcatur atque polluitur, ut, ubi quondam dei erat hospitium, ibi sit habitaculum bestiarum. alii uero non praepositos plebis et sacerdotes, sed hostium intellegunt principes, qui Hierusalem, hoc est uineam domini, dissiparunt.

2, 11 b. 12 X. *Luxitque super me; desolatione desolata est omnis terra, quia nullus est, qui recogitet corde. super omnes uias deserti uenerunt uastatores, quia gladius domini deuorauit ab extremo terrae usque ad extremum eius; non est pax uniuersae carni.* LXX: *propter me dissipatione dissipata est terra* et reliqua. Hoc, quod posuimus: luxitque super me 2
iuxta Hebraicum priori uersiculo copulatur, ut sit: posuerunt eam in dissipationem, hoc est hereditatem meam, luxitque super me meo auxilio destituta. iuxta LXX uero loquitur deus, quod propter illum terra sit dissipata et redacta in solitudinem, quia nullus sit, qui corde recogitet, nec ulla pax uniuersae carni. neque enim pacem dei potest caro reci-
p. 929 pere; sapientia enim car|nis inimica est deo et, qui in carne sunt, deo placere non possunt. porro iuxta 3

1. 3 *Hier. 12, 10 3 *Hier..12, 11 4 *Hier. 12, 11 6 cf. Matth. 12, 36. Rom. 14, 12 9 cf. Hier. 10, 22 17 *Hier. 12, 11 18. 19. 21 Hier. 12, 11 23 cf. Gen. 47, 19. Ex. 23, 29 etc. 25 Rom. 8, 7. 8

2 deserto *P* 3 inuia *P* uel] siue *v* 4 luxitque—periit *om. v* 5 cupiunt *L* uolunt *cet. v* et] quod *v* 8 polluatur *Pa.c.* dei *om. v* 9 plebi *P* 10 et] sed *P* ostium *Ma.c.m2* 11 hoc] id *v* dissipa**r̃ *V* 15 deuorabit *P cum Vulg.* 16 pars *P,MAa.c.* 17 propter me (me *in ras.*) *L* propterea *cet. v* 19 sit] sensus *add. v* 20 eam *om. V* 21 iuxta *om. P* 23 ulla] sit *add. s. u. M* 24 pax] pars *P,MAa.c.* sit *add. s. u. m2A* caro *om. v*

Hebraicum ideo Iudaea omnis est desolata, quia nullus est, qui corde recogitet deum, nec residuus, qui possit euadere. per omnes enim uias solitudinis uenerunt uastatores, id est hostilis exercitus, et gladius domini deuorauit a termino usque ad terminum nec requies ulla fuit de urbe fugientibus. unde dicitur: non est pax uniuersae carni.

12, 13a XI. *Seminauerunt triticum et spinas messuerunt; hereditatem acceperunt et non eis proderit.* LXX: *seminastis triticum et spinas messuistis; cleri eorum non proderunt eis.* 'Meliora', inquit, 'exspectauerunt et uenerunt pessima, sperabant prospera et aduersa perpessi sunt, acceperunt a domino rerum omnium abundantiam, quae 2 eis non proderit'. iuxta LXX uero omnes heretici quasi triticum seminant et spinas metunt exspectante domino, ut facerent fructum; et non fecerunt iudicium, sed clamorem. dicitur autem hoc et ecclesiasticis, qui uerba domini et doctrinam eius mala conuersatione disperdunt, de quibus infertur: cleri eorum non proderunt eis; quid enim eos iuuare poterit episcopi nomen et presbyteri uel reliquus ordo ecclesiasticus, cum magis grauentur dignitatibus suis et potentes potenter tormenta patiantur et, quanto amplius eis creditum fuerit, tanto plus requiratur ab eis?

12, 13b–15 XII. *Confundimini a fructibus* — siue *a gloriatione uestra* — *propter iram furoris domini* —

6 Hier. 12, 12 9 *Hier. 12, 13 17 *Hier. 12, 13 20 cf. Sap. 6, 6 (7) 21 cf. Luc. 12, 48 23 *Hier. 12, 13

2 *pr.* qui] in *add. P* corde *om. M* 3 per *om. M* enim *M* 4 a *om. P* terminos *P*, (i *s.* o) *M* 5 fuit] quid *add. P* 6 pax *om. MP* carnis *P* finis *postea add. M* 9 cleri eorum] clericorū *A* nomina *add. s. u. m2A* 10 prode erunt *P* expectauerunt *MAV* spectauerunt *P,La.c.* 12 habundantiam *V* qua *La.c.* 13 prode erit *P* 14 seminantes *MVP,Aa.c.* metuunt *Pa.r.* expectante *MAV,La.c.* spectante *P* 15 iudicium *om. P* 16 *pr.* et *om. V* uerbum *VP* 17 cleri eorum] clericorum *AP* nomina (pax) *add. A(P)* 19 presbiteri *P* reliquos *Aa.c.* 21 patiuntur *P* eis plus *v* 23 confundemini *AVP,LMa.c.,v cum Vulg.* fructibus] ūris *in mg. add. m2L cum Vulg.*

siue *ab opprobrio in conspectu domini —. haec dicit dominus aduersum omnes uicinos meos pessimos, qui tangunt hereditatem, quam distribui populo meo Israhel: ecce ego euellam eos de terra sua et domum Iuda euellam* — siue *eiciam — de medio eorum. et cum euellero eos, conuertar* — siue *reuertar — et miserebor eorum et reducam eos* — siue *habitare faciam —, uirum in hereditate sua et uirum in terra sua.* Dicitur ad eos, quibus cleri sui et 2
ecclesiasticus ordo non proderit, ut confundantur a gloriatione sua et ab opprobrio coram domino. quodque infert: aduersum omnes uicinos meos pessimos, iuxta litteram uicini terrae sanctae Idumaei sunt, Philistiim, Moab et Ammon, iuxta tropologiam uero omnes heretici, qui sub nomine Christi censentur et uicini magis sunt quam habitatores terrae sanctae, qui tangunt hereditatem dei et deuastant eam; diciturque de eis, quod auferantur de medio terrae et domus Iuda tollatur
p. 930 de medio eorum. qui, | cum euulsi fuerint et de hereticorum faucibus liberati, consequentur misericordiam dei et reducentur in hereditatem et in terram suam.

2, 16. 17 XIII. *Et erit, si eruditi didicerint uias populi mei, ut iurent in nomine meo: uiuit dominus, sicut docuerunt populum meum iurare in Bahal, aedificabuntur in medio populi mei; quodsi non audierint, euellam gentem illam euulsione et perditione, ait dominus.* Si translati de heresi in ecclesiam didicerint uias populi dei et iurauerint in nomine domini et non in nomine idolorum, quae de suo corde finxerunt, aedificabuntur a domino et erunt pars populi eius. quodsi translati 2

1 *Hier. 12, 13 5 *Hier. 12, 14 7. 8 *Hier. 12, 15 9 cf. *Hier. 12, 13 11 Hier. 12, 14

3 distribui] a *add. V* 6 euulsero *Ap.c.m2,v cum Vulg.* siue reuertar *s. u. P* 8 ad hereditatem suam *Vulg.* 9 terram suam *Vulg.* 13 idumei *M* philistim *MP* 15 et *eras. A* 16 diuastant *L* 18 fuerunt *P alt.* de *om. V* 20 et *om. P* 21 si] sicut *V* heruditi *P* 25 euulsionem *Ma.r.* 26 dicit *v* ecclesia *MAVP* 27 in—non *postea add. P* 28 fixerunt *A,MPa.c.* fixerint *V* 29 quod sit *Ma.r.*

in ecclesiam peruersorum dogmatum reliquias tenuerint et non audierint uerba domini, euelletur gens illa de medio populi dei euulsione et perditione perpetua, ut nequaquam eis ullus locus paenitentiae relinquatur. haec cotidie cernimus et rebus probamus, quod ideo heretici fidei simulent ueritatem, ut simplices quosque decipiant et non ipsi conuertantur ad fidem, sed fideles trahant ad infidelitatem.

13,1–11 XIV. *Haec dicit dominus ad me: uade et posside tibi lumbare* — siue *cinctorium* — *lineum et pones illud super lumbos tuos et in aquam non inferes illud* — siue *per aquam non transibit* —*! et possedi lumbare iuxta uerbum domini et posui circa lumbos meos. et factus est sermo domini ad me secundo dicens: tolle lumbare* — siue *cinctorium* —, *quod possedisti, quod est circa lumbos tuos, et* 2 *surgens uade ad Eufraten et absconde illud ibi in foramine petrae! et abii et abscondi illud in Eufrate, sicut praeceperat mihi dominus. et factum est post dies plurimos, dixit dominus ad me: surge, uade ad Eufraten et tolle inde lumbare* — siue *cinctorium* —, *quod praecepi tibi, ut absconderes illud ibi! et abii ad Eufraten et fodi et tuli lumbare de loco, ubi absconderam illud; et ecce computruerat lumbare* — siue *cinctorium* —, *ita* 3 *ut nullo usui aptum esset. et factum est uerbum domini ad me dicens: haec dicit dominus: sic putrescere faciam superbiam* — siue *iniuriam* —

9. 11 *Hier. 13, 1 14 *Hier. 13, 4 21 *Hier. 13, 6 24 *Hier. 13, 7 27 *Hier. 13, 9

1 tenuerunt *Pa.c.* 2 euellatur *P* 4 haec] & *P* cottidie *MAV* 7 trahunt *P* 11 transiuit *Ma.c.* 14 cintorium *Pp.r.* 16 heufraten *P* Euphratem *v* (*semper*) et *om. V,MAa.c.* abscondere *Mp.c.* ibi] tibi *V*, *om. P* ibi illud *Vulg.* tibi illud *v* 18 eufraten *La.c.*, (n *ex* m) *M* 19 dicit *Mv* 20 surge] et *add. v* ad *s. u. m2 M* 21 praecipi *LMa.c.* ut—ibi *s. u. L* absconderis *P* 22 tulli *Aa.r.* 23 absconderem *Pa.c.* ecce] &c *P* 24 cintorium *P* 25 nulli *Vulg.* (= *p. 161, 6*) 26 haec] & *P* 27 putrescerem *L*

Iuda et superbiam Hierusalem multam et populum istum pessimum, qui nolunt audire uerba mea et ambulant in prauitate — siue *in directione* — *cordis sui pessimi abieruntque post deos alienos, ut seruirent eis et adorarent eos, et erunt sicut lumbare istud, quod nullo usui aptum est. sicut* 4 *enim adhaeret lumbare ad lumbos uiri, sic agglutinaui mihi omnem domum Israhel et omnem domum Iuda, dicit dominus, ut esset mihi in po-*
p. 931 *pulum et | in nomen et in laudem et in gloriam; et non audierunt.* Cinctorium siue lumbare, quod dei 5 renibus iungitur, populus Israhel est, qui in lini similitudinem assumtus de terra et inlotus nec mollitudinem habuit nec candorem et tamen per illius misericordiam adhaesit deo. cumque peccasset — rationale quippe est huiuscemodi linum atque lumbare —, ductus est trans Eufraten, id est in Assyrios, et ibi absconditur, hoc est multitudine magnarum et innumerabilium gentium quodammodo absortus et nihili reputatus. post longum autem tempus ipse propheta in typum dei popu- 6 lum liberat de captiuitate. qui nihilominus et post reditum dei praecepta non fecit, sed secutus deos alienos ad extremum etiam in dei filium misit manus et aeterna perditione contabuit. omnis quoque uir sanctus lumbare dei est, qui assumtus de terra et de terrae limo dei consortio copulatur et quodammodo, quae in ecclesia eius uidentur obscena, maiore diligentia operit atque circumdat, ne gentilium et hereticorum morsibus

3 *Hier. 13, 10

1 *alt.* et *om. Vulg.* 4 pessimi *om. Vulg.* 9 essent *Vulg.* 12 similitudine *P,La.c.* 13 as(d)sumptus *codd.* (p *eras. L*) est *add. P* 16 eufratē *P* in] trans *M* assirios *VP* 17 absconditus *Ap.c.,v* multitudinem *P* 18 quodadmodo *P* absorptus *v* nihil *AVP,Ma.c.* 19 longum] multum *v* typo *Ap.c.* liberat populum *v* 22 eiciā (*pr.* i *eras.*) *P* 23 lumbari *LMa.c.* assumtus (*sic semper fere Lp.c.*)] as(d)sumptus *codd.* ẽ *add. V* 24 terra et de *om. M* 25 obstena *P* maiore *Lp.c.* maiori *cet. v; cf. p. 155, 5* 26 cooper*it (co *s. u.*) *M*

7 pateant. quod lumbare, si aquam tetigerit et Eufratis fluenta transierit, ita ut Assyriae regionis umoribus imbuatur, perdit pristinam fortitudinem et conputrescit atque dissoluitur et, quamuis in usum dei redeat, tamen pristinam pulchritudinem habere non potest, non duritia dei, sed suo uitio, quia nolunt audire uerba eius et ambulant in prauitate cordis sui siue, 8 quod sibi rectum uidetur, hoc faciunt. sed et ipse sermo diuinus, cur hanc posuerit similitudinem, exponit dicens: 'sicut enim adhaeret lumbare ad lumbos hominis, sic agglutinaui et adhaerere mihi feci omnem domum Israhel et omnem domum Iuda' — decem uidelicet et duas tribus —, 'ut esset mihi in populum nominatum et in laudem et in gloriam; et pro his omnibus non audierunt me, sed 9 sua uitia sunt secuti'. caueat ergo, qui potest dicere: mihi autem adhaerere deo bonum est, ne forte per negligentiam ab illius renibus separetur et transeat Eufraten et detur in potestatem regis Assyrii et nequaquam in solidissima petra, sed in foramine petrae corruptae atque uitiatae, hoc est hereticorum sordibus et uitiis, occupetur et in tantam ueniat putredinem, ut in usum et in cinctorium domini ultra redire non possit.

13, 12–14 XV. *Dices ergo ad eos* — siue *ad populum — sermonem istum: haec dicit dominus deus Israhel:*
p. 932 *omnis laguncula* — siue *uter — imple|bitur uino. et dicent ad te: numquid ignoramus, quod omnis laguncula* — siue *uter — impleatur uino? et dices ad eos: haec dicit dominus: ecce ego implebo omnes*

6 Hier. 13, 10 8. 12 *Hier. 13, 11 14 Ps. 72, 28 22. 24. 26 *Hier. 13, 12

1 lumbaret *Pa.r.* eufrates *MAVP* 2 assirias *V* humoribus *AP* 4 pulcritudinem *MP* 6 prauitati *La.c.* 8 exponet *La.c.* enim *om. P* 9 adheret *M,La.c.* (= *lin. 10. 15*) adherit *P* lumbus *Pp.c.* 11 duae *LMAa.c.* tribus et duas *P* 12 essent *v* laude *P* 13 gloria *P* 16 illius] se *add., sed exp. MA* eufranten *V* eufrate *P* 17 potestate *P* assirii *V* 19 occupatur *P* 20 ut] & *Pa.c.* 22 dic *V* 24 languncula *V* 25 quod] quid *Vulg.* 26 implebitur *Vulg.*

habitatores terrae huius et reges, qui sedent de stirpe — siue *filios* — *Dauid super thronum eius, et sacerdotes et prophetas et omnes habitatores Hierusalem ebrietate et dispergam eos, uirum a fratre suo et patres et filios pariter, ait dominus; non parcam* — siue *non desiderabo* — *et non concedam neque miserebor, ut non disperdam eos.* Uerbum Hebraicum 'nebel' Aquilae prima editio 'lagunculam', secunda ipsum 'nebel', Symmachus 'craterem', LXX 'utrem', Theodotio 'uas' interpretati sunt; quod omne non oleo, non aqua, non melle, non lacte, non alia qualibet materia liquentis elementi, sed uino et ebrietate conpletur ostendens nos uas esse fragile iuxta apostolum dicentem: habemus autem thesaurum istum in uasis fictilibus, nec posse fieri, ut non illud impleatur in nobis, quod scriptum est: non enim habitat in carne mea bonum, et iterum: non enim, quod uolo bonum, hoc facio, sed, quod nolo malum, hoc operor, ac deinde: miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? hac autem ebrietate, 3 qua obliuiscimur praeceptorum dei, et uitiis atque peccatis omnis impletur humana condicio dicente propheta: non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens — non ad conparationem dei, ut ueteres et noui heretici uolunt et patroni hereticorum, sed ad scientiam eius; homo enim uidet in facie, deus in corde — et, quod nobis interdum

2 *Hier. 13, 13 6 *Hier. 13, 14 8. 9. 10 *Hier. 13, 12 13 II Cor. 4, 7 15 *Rom. 7, 18 16 *Rom. 7, 19 18 *Rom. 7, 24 21 Ps. 142, 2 24 *I Reg. 16, 7

2 siue] de *add. P* filiis *Pp.c.* 3 *alt.* et—suo (*lin. 5*) *bis posuit P* 4 ebrietateṁ *L* 6 ṇọn ḍẹṣiḍẹrąḅọ ẹt *M* disederabo *La.c.* 8 (=9) neuel *P* aquila et (t *s. u., sed eras.*) *M* primo *Aa.c.* lagunculam *A* 9 simmachus *P* craterę *P* 10 theodotion *V* uassȧ *L* interpretatus ẽ *Mp.c.* 11 aquam *M,LVa.c.* 12 elimenti *P* nos uas] non suas *Ma.c.* 13 autem *om. v* 14 uictilibus *P* 18 ac] hac *P* ergo *Pa.r.* liberauit *VP,LMa.c.* 19 haec *P* 20 et *om. V* 21 conditio *MVP* 25 faciem̃ *LA* ds] aũ *add. A* interdum nobis *P*

mundum uidetur, illius oculis sordidum deprehenditur: non solum uulgus ignobile uilisque plebicula, sed reges ecclesiarum de stirpe siue filii Dauid, qui sedent resupini erectaque ceruice et protento aqualiculo super thronum eius. sacerdotes quoque ipsi, secundus in ecclesiastico honore gradus, et prophetae, qui uidentur habere scientiam scripturarum, et omnes habitatores Hierusalem pro peccatorum uarietate conplentur siue Iudas, ut addidere LXX. cumque ebrii fuerint, disperguntur a societate sui patresque a filiis et filii a patribus separantur, ut diuersis polluantur heresibus et sub Christi nomine inter se digladientur et dimicent contra matrem suam, quae eos genuit, ecclesiam. unde dicit: 'non desiderabo eos, sed odio habeam sempiterno, non parcam et non concedam neque miserebor, non crudelitate sententiae, sed ueritate iudicii. qui enim meos populos trucidarunt, ipsi in aeternum
p. 933 peribunt'. potest hoc et iuxta historiam | simpliciter accipi, quod et reges et sacerdotes et prophetae et omnis populus Hierusalem inebriandus sit calice Babylonio et captiuitatis obruendus malis.

18, 15 XVI. *Audite et auribus percipite, nolite eleuari, quia dominus locutus est!* Quia supra dixerat: omnis uter implebitur uino, ita ut reges quoque et sacerdotes et prophetae et omnis habitator Hierusalem impleretur ebrietate, propterea iungit et dicit: audite et auribus percipite, tam extrinsecus quam intrinsecus, tam mente quam

4 cf. Pers. 1, 57 8 *Hier. 13, 13 12 *Hier. 13, 14 13 Hier. 13, 14 18 cf. Hier. 51 (28), 7 21 *Hier. 13, 12 22 cf. Hier. 13, 13 24 Hier. 13, 15

1 oculi *Ma.c.m2* 2 plebecula *LMa.c.* 3 fili *P* eractaque *Va.c.* ceruices *P* 4 aqualiculo] aequali collo *P* 7 uarietate peccatorum *v* completur *MP,Aa.c.* 8 iuda *AVv* hebraei *La.c.* ebrei *Pa.c.* 9 patresque] et *add., sed exp. L* seperantur *Pp.c.* 10 xp̃o *Ma.c.* 11 digladientur *La.c.* qui *Pa.c.* 12 eccl̃a *P* eos *om. VP* 13 hodio *P* habebo *Ap.c.m2,v* 16 et] ut *Ma.c., om. V* 17 *pr. et alt.* et *om. v* 18 inhebriandus *P* babilonio *P* 19 malitiis *VP* 22 uter] la*g̃* *in mg. adscr. m2 L* 23 omnes *APv* habitatores *P,Ma.r.,v* implerentur *P,Ap.c.,v* implebitur *V* 25 mentem *Ma.r.*

corpore, et nolite eleuari per superbiam cogitantes fragilitatem uestram et, quod nullus sit, qui pro qualitate peccati hac ebrietate careat. unde disperditur atque corrumpitur et dei misericordia indignus est eleuans se aduersum eum per superbiam.

16. 17 a XVII. *Date domino deo nostro gloriam, antequam contenebrescat et antequam offendant pedes uestri ad montes caligosos* — siue *tenebrosos —! exspectabitis lucem, et ibi umbra mortis et ponentur in tenebris* — siue iuxta Hebraicum: *et ponet eam in umbra mortis et in caligine —. quodsi non audieritis, in abscondito plorabit anima* ⟨*mea* — siue⟩ *uestra — a facie superbiae* siue *iniuriae.* Eos, quibus dixerat sermo diuinus: audite et auribus per- 2
cipite et nolite eleuari, nunc prouocat ad paenitentiam, ut, priusquam ducantur Babylonem et offendant pedes eorum in montes tenebrosos siue caligosos, dent gloriam deo. unde et peccatoribus saepe dicitur: date gloriam deo! quod autem Babylon et omnis regio Chaldaeorum montes 3
caligosi siue tenebrosi appellentur, in principio Isaiae contra Babylonem legimus, ubi scriptum est: super montem caligosum leuate signum, quod Hebraice dicitur 'neseptha'. hoc itaque praecipit, ut, antequam ducantur in captiuitatem et seruitutis mala sentiant, agant paenitentiam, cumque ex-

1 *Hier. 13, 15 8. 9 *Hier. 13, 16 13 *Hier. 13, 17 14 *Hier. 13, 15 18 Ps. 67, 35. *I Par. 16, 28 (29) etc. 21 *Esai. 13, 2

2 pro *om. M* 3 haec *P* 4 dignus *Ma.c.m2* eleuans se] eleuasse *V* aduersus *Pv* eum] dn̄ *P* 6 uestro *v cum Vulg.* 7 contenebrescant *V* contebrescat *P* 8 caligosus (u *in ras.*) *M* caliginosos *v cum Vulg.* expectabitis *codd.* (*corr. L = lin. 24*) 9 ubi *Ma.c.* 10 pone *M* ea *M* 11 umbram *Av cum Vulg.* caliginem *Av cum Vulg.* quodsi] hoc *add. s. u. m2 A cum Vulg.* 12 plorauit *P* mea siue *suppleui coll. Vulg.* (*cf. p. 166, 3. 19. 167, 8*) 13 uestra (mea *s. u.*) *M* 15 patientiam *Aa.c.m2* 17 in] ad *v* caliginosos siue tenebrosos *v* 18 unde—deo *om. P* 19 chaldeorum *La.c.* 20 caliginosi *v* principio] uisionis *add. Martianaeus v* esaiae *MVP,Aa.c.* 21 caliginosum *v* 22 nesepha *v* 23 praecepit *MAP,La.c.,v*

4 spectent lucem, sessuri sint in tenebris. 'sin autem', inquit, 'me nolueritis audire, abscondite' — iuxta Aquilam 'in tenebris' — 'plorabit anima ⟨mea'⟩ — siue iuxta LXX 'uestra' — 'a facie superbiae, ut ne gemitus quidem et ploratus liber sit, ne uictorum offendantur oculi'. possumus autem et sic locum istum interpretari: saluator loquitur: 'operamini, dum dies est; ueniet nox, quando nullus ultra potest operari'. de hoc tempore et Isaiae uaticinium est: stellae enim caeli et Orion et omnis ornatus caeli lucem
p. 934 non dabunt et tenebrabuntur orto sole et | luna non dabit lucem. Sophonias quoque in eadem uerba consentit dicens: dies tribulationis et angustiae, dies miseriae et perditionis, dies tenebrarum et turbinis, dies nubis et caliginis. prius ergo, quam iudicii tempus adueniat et offendant pedes nostri ad montes tenebrosos, aduersarias scilicet fortitudines, quae tormentis et cruciatibus praepositae sunt, agamus paenitentiam, ne exspectantes lucem noctis tenebris inuoluamur, sciamusque, nisi hoc fecerimus, ploraturam animam uel dei uel prophetae a facie nostrae superbiae dei uerba audire nolentium. unde et ipse propheta dicit:

13, 17 b XVIII. *Plorans plorabit Hierusalem* — siue *plorans plorabit — et deducet oculus meus lacrimam*

2 *Hier. 13, 17 3 Hier. 13, 17 *Hier. 13, 17 6 *Ioh. 9, 4 8 *Esai. 13, 10 11 *Soph. 1, 15 22 *Hier. 13, 17

1 sensuri *V* 2 uolueritis *V* audire nolueritis *v* abscondite] in abscondito *v* aut *add. s. u. m2 A* 3 plorauit *P* mea *suppleui; cf. p. 165, 12* siue i. LXX uestra *scripsi* uestra siue i. LXX *codd. v* iuxta *om. V* LXX] mea *add. s. u. m2 A* a *s. u. L* 4 ut] *& Ma.c.* gemitus *A* ploratus *A* 5 nec *V* offendant *VP* et *om. V* istū locum sic (istū *in ras.*; sic *s. u.*) *M* 8 operari] laborare (e *ex* i) *M* esaiae *MVP,Aa.c.* stillae *La.c.* stelle (*alt.* e *ex* a) *M* 14 nubes *LAa.c.* caligines *La.c.* 15 uestri *MVP,Aa.c.* 17 expectantes *codd.* (*corr. L*) 18 sciamusquae *L* sciamus quia *P* 19 pluraturam *L* 20 ipsa *P* 22 plorans *om. V* plorauit *MVP,Aa.c.* Hierusalem *om. Vulg. et LXX* 23 plorauit *AP,Ma.c.* lacrimam] quia captus est grex domini *add. Vulg.*, (siue *post* domini *add.*) *v; sed cf. p. 167, 2*

doloremque meum tacitis gemitibus dissimulare non pos-
13, 17 c sum; omnis autem causa cruciatuum est, *quod captus sit grex domini.* Dicamus Iudaeis et nostris iudaizanti- 2
bus, qui simplicem tantum et occidentem sequuntur histo-
riam: nisi audieritis abscondite, hoc est in mysterio
siue in tenebris, quas posuit deus latibulum suum, et iuxta
Salomonem ut intellegant parabolam et tenebrosum sermonem,
plorabit anima prophetae siue ipsorum a facie superbiae,
dum per contumaciam resistunt deo. unde et fletus erit iugis
lacrimaeque perpetuae eo, quod a uero Nabuchodonosor captus
sit grex domini atque corruptus.

13, 18. 19 XIX. *Dic regi et dominatrici* — siue *dicite regi et potentibus —: humiliamini, sedete, quoniam descendit* — siue *sublata est — de capite uestro corona gloriae uestrae! ciuitates austri clausae sunt et non est, qui aperiat; translata est omnis Iudaea* — siue *translatus est omnis Iuda — transmigratione* — siue *captiuitate — perfecta.* Prophetae 2
praecipitur, ut loquatur regi Iechoniae et matri eius, quam
dominam et dominatricem siue reginam appellat, ut humilientur
et in puluere sedeant; perdidisse enim eos regiam dignitatem
et regi tradendos Babylonio. ciuitates austri clausae
sunt, id est tribus Iudae et Hierusalem, quae iuxta solitudinem
ad austrum uersa est, et non est, qui aperiat obsidione

4 cf. II Cor. 3, 6 5. 6. 8 *Hier. 13, 17 6 cf. Ps. 17, 12 7 cf. Prou. 1, 6 12. 14 *Hier. 13, 18 17. 18 *Hier. 13, 19 20 cf. Esai. 47, 1 22. 24 Hier. 13, 19

1 doloremque—possum] *haec uerba interpretationis instar uerbis Hieremiae laudatis inseruit Hieronymus et falso eiecit Victorius; pro Hieremiae uerbis edidit v* dolôrem quem eum *P* simulare *P* 2 cruciatum *VP,La.c.* cruciatus *Aa.c.m3* quia *Vulg.* 3 est *Vulg.* iudizantibus *P* 4 secuntur *VP,La.c.* 7 salamon *La.c.* salamonem *M* intellegam *P* 8 plorauit *MP,LAa.c.* 10 a *om. P* nabucod. *MP,La.c.* 11 sit] est *V* 15 clausa *Pa.c.* 17 translata (la *s. u.*) *V* conlata *P* Iudaea] Iuda *Vulg.* 21 et] siue *P* puluerem *AVP,LMa.c.* perdidissem *V* 22 &] nã *s. & m2 A* tradendo *M,LAa.c.* tradendũ *P* babilonio *P* clausse *P* 23 iuda *MP* qui *P*

3 circumdatas. translata est omnis Iudaea — siue omnis Iudas — transmigratione perfecta siue 'recepit, quod merebatur, et conpletum est in ea'; ita enim LXX transtulerunt. delirat in hoc loco, qui regem Christum et potentes angelos
p. 935 uel apostolos intellegit, ut assumant corpus humilitatis et | in puluere sedeant et amittant — uel rex uel potentes — de capite
4 suo coronam et gloriam fortitudinis. ciuitates quoque austri clausas interpretatur infernum et, quae nulli aperiantur, omnemque gloriam Iudae esse translatam, quando in passione conpletum est: omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt; non est, qui faciat bonum, non est usque ad unum. uerbum Hebraicum 'gebira' Aquila et Symmachus 'dominatricem' et 'dominam' interpretati sunt, quod LXX putauerunt 'geburoth' 'potentes'que dixerunt.

13, 20. 21 a XX. *Leuate oculos uestros et uidete, qui ⟨ueniunt* — siue *qui⟩ uenitis — ab aquilone! ubi est grex, qui datus est tibi, pecus inclytum tuum? quid dices, cum uisitauerit te? tu enim doces eos aduersum te et erudis in caput tuum.* Praecipitur habitatoribus
2 Hierusalem, ut eleuent oculos suos et uideant Chaldaeos ab aquilonis parte uenientes, interrogaturque ipsa ciuitas et dicitur ei: 'ubi est grex, qui datus est tibi, pecus inclytum tuum? ubi est populus tuus, quem a deo acceperas? ubi illa tanta et inclyta multitudo, ut totius turbam prouinciae in
3 unum locum crederes congregatam? quid dices, cum te

1 *Hier. 13, 19 2 cf. Hier. 13, 19 sec. LXX codd. Sin., Alex., Marchal. 5 cf. Phil. 3, 21 10 Ps. 13, 3 12. 13. 14 *Hier. 13, 18 15 *Hier. 13, 20 22 Hier. 13, 20 25 *Hier. 13, 21

1 circumdata *V,La.c.* circumdatus (*i ã s. u. m3*) *A* iudea *La.c.* 2 iuda *MVP,Ap.r.,v* 3 ita enim] ut *v* 4 delerat *Ma.c.* dederat *V* 6 puluerem *P* 7 fortitudinis—gloriam (*lin. 9*) *om. v* 9 translatũ *Pa c.* 12 uerbum] de *add. P, exp. LMA* hebraico *P* 14 GeBeuROTh *V* geburoht *P* 15 ueniunt siue qui *suppleui coll. LXX et lin. 20* (*cf. p. 113, 17. 165, 9*) 16 ueniunt *Ap.c.m2* uenistis *P* 17 inclitum *VP,Mp.c.* 18 dicis *La.c.* uitauerit *VP,MAa.c.* docuisti *MAp.c.m2 cum Vulg.* 19 erudisti *MAp.c.m2 cum Vulg.* 20 chaldeos *L* 21 partes *M* 22 incletum *La.c.* inclitum *VP* 24 et *om. M* inclita *VP* prouinciae turbam *v* 25 cederes *Aa.c.* redderes *P*

uisitauerit dominus in uirga sua et Babyloniis tradiderit hostibus, quos aduersum te uel in caput tuum uel a principio ipsa docuisti, ut ad eorum auxilia confugeres et ipsorum idola sectareris, qui sub occasione amicitiae tuae didicerunt, per quod iter ad te uenire deberent'. audiat hoc ecclesia neglegens, quod ipsa doceat aduersarios suos, quomodo eam possint spiritali captiuitate conprehendere et pecus eius bestiarum crudelitate lacerare.

3, 21 b. 22 XXI. *Numquid non dolores adprehendent te quasi mulierem parturientem? quodsi dixeris in corde tuo: quare uenerunt mihi haec? propter multitudinem iniquitatis tuae reuelata sunt uerecundiora tua, pollutae sunt* — siue *dehonestatae sunt* — *plantae tuae.* 'Dum nescis, quasi mulierem partus subitus, ita te captiuitas repentina conprehendet. quodsi causari uolueris et quaerere, cur tradita sis hostibus, audi manifeste multitudinem tibi haec fecisse iniquitatis tuae, ut quasi mulieris meretricis sublatis uestibus reuelaretur ignominia tua et ostenderentur publice fornicationes tuae'. per quae discimus, quamdiu fuerint minora peccata, agere deum patienter et exspectare nostram paenitudinem; sin autem uoluerimus delictis copulare delicta et cumulum facere peccatorum, reuelabuntur pudenda nostra et ostendentur cunctis plantae nostrae uel in praesenti saeculo uel in futuro. nihil est enim occultum, quod non manifestetur, quando implebitur illud Danihelis: isti re-

2 3

1 cf. Ps. 88, 33 13 *Hier. 13, 22 24 *Luc. 8, 17 *Marc. 4, 22 etc. 25 *Dan. 12, 2

1 Babylonis *v* 2 quod *P* 3 confugires *P* 7 spirituali *Ap.c.*,*v* captiuitati *La.c.* 9 adprehendeī *P* 10 quid si *Va.c.* 13 polluta *Pa.c.* 15 causare *Aa.c.* 17 haec tibi *v* iniquitates *P* 18 reuelatur *P* ignomia *L* ostenderent *V* 19 publice *L* fornicationis *La.c.* 20 dominum *v* expectare *codd.* (*corr. L*) poenitudinem nostram *v* 21 plenitudinem (l *in ras.*) *M* 24 enim est *P* 25 manifestetur] reueletur *v* resurgunt *P*,*Ma.c.*

surgent in uitam aeternam et illi in opprobrium et in confusionem sempiternam.

13, 23 p. 936 XXII. *Si mutare potest Aethiops pellem suam aut pardus uarietates suas, et uos poteritis bene| facere, cum didiceritis malum.* Hoc testimonio utuntur aduersum ecclesiam, qui diuersas cupiunt asserere naturas, et tantam dicunt esse uel nigredinem uel uarietatem peccatorum, ut in candorem et unius coloris pulchritudinem transire non possint non attendentes hoc, quod sequitur: et uos poteritis 2 bene facere, cum didiceritis malum. quicquid enim discitur, non naturae est, sed studii et propriae uoluntatis, quae nimia consuetudine et amore peccandi quodammodo in naturam uertitur. sed hoc, quod hominibus inpossibile est, deo possibile est, ut nequaquam Aethiops et pardus suam uideantur mutare naturam, sed ille, qui in Aethiope operatur et pardo, dicente apostolo: omnia possum in eo, qui me 3 confortat, Christo. unde et in alio loco, amplius, inquit, illis omnibus laboraui; non ego autem, sed gratia dei, quae in me est, et: uiuo non iam ego, sed uiuit in me Christus. et iterum scriptum legimus: quid habes, quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? quas ob causas non glorietur sapiens in sapientia sua nec fortis in fortitudine sua nec diues

9 Hier. 13, 23 13 cf. Matth. 19, 26. Luc. 18, 27 16 *Phil. 4, 13 17 *I Cor. 15, 10 19 *Gal. 2, 20 20 I Cor. 4, 7 22 Hier. 9, 23 23 cf. Hier. 9, 23

1 illiş *P* 2 in *om. v* 3 ethiobs *M* ethiops *VP* 4 pradus *Va.c.* 5 didiceretis *La.c.* 6 aduersus *v* 7 nigridinem *V,La.c.* nigritudinem *P* 8 pulcritudinem *M* 9 possit *P* potestis *AVP,Ma.c.* 12 consuetudinem *MAa.r.* amorem *MAa.r.* 13 conuertitur *v* 14 deo p. est *om. V,Pa.c.* ut] & *P* ethiopęs *V* ethiops *P* et pardus *om. M* 15 uideatur *Mp.r.* qui in] quin *P* ethiope *V* ethiopiae *P* operantur *Ma.r.* 16 docente *P* 17 in *om. MAP* illis inquit *MA* 18 illis *om. P* 19 est in me *v* uiuo] aũ *add. A* iam non *v* sed *L, om. cet. v* uiuit] uero *add. Av* 22 quã *Mp.c.* causã *Mp.c.* 23 *pr.* neque *v* fortes *La.c.* diuis *Pa.c.*

in diuitiis suis nec pudicus in sua pudicitia sciens, quod in omnibus his Christi uirtus sit, non eorum, qui in suis uirtutibus gloriantur.

,24. 25 a XXIII. *Et disseminabo eos quasi stipulam, quae uento raptatur in deserto. haec sors tua parsque mensurae tuae a me, dicit dominus* siue *et pars inoboedientiae tuae aduersum me.* 'Quia nimia consuetudine malorum non potuerunt mutare naturam, non uitio conditoris, sed studio inoliti sceleris, propterea quasi stipulam uento raptatam dispergam eos in solitudinem iuxta illud, quod alibi scriptum est: tamquam puluis, quem proiecit uentus a facie terrae'. facitque apostropham ad ipsam 2 Hierusalem, quod haec sit sors eius et ista pars, quam sibi ipsa elegerit, mensuram cumulatam atque perfectam et supereffundentem siue partem inoboedientiae suae, qua domino noluit adquiescere; in qua enim mensura mensurauerit, remetietur illi.

,25 b—27 a XXIV. *Quia oblita es mei et confisa es* — siue *sperasti — in mendacio, unde et ego nudaui* — siue *nudabo* et *reuelabo — femora* — et *posteriora — tua contra faciem tuam et parebit ignominia tua, adulteria tua et hinnitus tuus, scelus* — uel *alienatio — fornicationis tuae.* Causa dispersionis 2 Hierusalem, quod oblita sit dei et confisa uel sperauerit in

6 *Hier. 13, 25 11 *Ps. 1, 4 14 cf. Luc. 6, 38 16 cf. Matth. 7, 2. Marc. 4, 24. Luc. 6, 38 19 *Hier. 13, 25 20 *Hier. 13, 26 23 *Hier. 13, 27

1 sua *om. V* puditia *P* pudicitia sua *M* 6 a] ad *P* 7 me *L* te *cet.* 9 stipula *P* 10 raptam *V* solitudine *AVP* 11 tanquam *LM* proicit *MAVv* proiciet *P* 12 fecitque *V* apostrofam *V* apostrafam *P* ad] et *V* 13 ipsa *P* ipsa sibi *v* 15 quia *P* noluit deo *v* 16 mensuram *V,Pa.c.* 18 confusa *P* es] in mendacio *add. s. u. M* 19 et *om. V,La.c.* 21 apparebit *v* apparuit *Vulg.* 22 innitus *V* tuus] tuos *Aa.c.* 24 hierusalem] haec fuit *add. s. u. M*

mendaciis. qui praeter deum in rebus confidit saeculi, obliuiscitur dei. unde reuelantur femora uel posteriora eius, ut uideat ignominiam suam et, quae retro esse deberent, fiant in prio-
p. 937 ribus cernatque ipse, quod fecit, et appareat | ignominia eius
3 non tantum ipsi, sed et omnibus. adulteria, inquit, tua et hinnitus tuus non solam libidinem, sed insaniam ostendit libidinis equarum more, quae ad coitum gestiunt, ut est illud Uergilianum:

hippomanes, uero quod nomine dicunt
pastores, lentum destillat ab inguine uirus.

rogemus Iesum, ut nec in praesenti nec in futuro saeculo reuelet femina et posteriora nostra, sed ut deleat iniquitates nostras et omnia scelera apparere non faciat.

18, 27 b XXV. *Super colles in agro uidi abominationes tuas. uae tibi, Hierusalem! non mundaberis* — siue *quia non es mundata — post me; usquequo adhuc?* 'Non solum in media urbe Hierusalem, sed in omni colle cunctisque regionibus uidi idola tua'; unde dicitur ad eam: 'uae tibi, Hierusalem, quia non es mundata post me, ut, cum mea te iactares sequi uestigia et confessionem mei nominis uentilares, tamen numquam purgata sis, quia oblita
2 es mei et sperasti in mendaciis'. unde increpat eam et dicit: usquequo adhuc? et est sensus: 'quamdiu te exspectabo? quamdiu feram? usquequo obliuiscēris mei in finem et mea

5 Hier. 13, 27 9 Uerg. Georg. III 280. 281 12 cf. Ps. 50, 3 etc. 16 *Hier. 13, 27 19 *Hier. 13, 27 23 Hier. 13, 27

1 confidet *P* 2 femorę *Pa.c.* 3 debere *P* 4 ipsa *Erasmus v* 6 solum *v* ostendet *P* 7 morte *V* 8 uirgilianum *MVP,Ap c.* Virgilii *v* 9 dicit *Ma.c.* ut *add. M* 10 distillat *Mv* uiros *P* 12 foemina *V* femora *M,La.c.,Pp.c.m2,v* et *om.*, *ł* (= uel) *postea add. uid. A* deleat] omnes *add. v* 14 uide *V* abhominationes *P,Ap.c.* 15 mundaueris *P,La.c.* 17 solum] idolum *M* 18 uidi] audi *La.c.* idola tua] idolatria *V* 19 ē *Pa.c.* 20 iactaris *P* confessione *M* 21 uentilaris *P* 23 quamdiu te expectabo *s. u. P* expectabo *MP,La c.* spectabo *V,Aa.c.m2* 24 mei] me *VP*

praecepta contemnes?' fornicatur in collibus et in agris et numquam mundatur, qui erecta ceruice per superbiam non humiliatur sub potenti manu dei, sed in suis sceleribus uitiisque confidit.

14, 1 XXVI. *Quod factum est uerbum domini ad Hieremiam de sermonibus siccitatis.* Irae dei uniuersa consentiunt; unde et sol super peccatores occidit meridie et luna astraque cetera non dant lumen suum putandumque est obsidionis tempore pluuias non fuisse, ut sterilitatem obsessi sustinerent aquae. uno quippe fonte Siloae, et hoc non perpetuo, utitur ciuitas et usque in praesentem diem sterilitas pluuiarum non solum frugum, sed et bibendi inopiam facit.

14, 2–4 XXVII. *Luxit Iudaea* — siue *Iudas* — *et portae eius corruerunt* — siue *uacuae factae sunt* — *et obscuratae* — siue *contenebratae* — *sunt super terram et clamor Hierusalem ascendit. maiores eius miserunt minores* — siue *iuniores* — *suos ad aquam; uenerunt ad hauriendum* — siue *ad puteos* — *et non inuenerunt aquam, reportauerunt uasa sua uacua. confusi sunt et afflicti* — siue *erubuerunt* — *et operuerunt capita sua; propter terrae uastitatem* — siue *et opera terrae quoniam defecerunt* —, *quia non uenit* — siue *non erat* — *pluuia super terram, confusi sunt agricolae, operuerunt*
p. 938 *capita sua.* Tempore siccitatis, quando | famem patitur multi- 2
tudo audiendi et discendi sermonem dei, luget Iudaea cultum

7 cf. Am. 8, 9 cf. Ezech. 32, 7. Matth. 24, 29 etc. 13. 14. 15 *Hier. 14, 2 17. 18. 20 *Hier. 14, 3 22. 23 *Hier. 14, 4

1 contemnis (i *in ras.*) *L* *alt.* in *om. P* 3 potenti* *A* sed] & *add. V* 4 confidet *P* 6 irā *M* sentiunt *Mp.r.* 7 *pr.* et] est *MP,Aa.r.* illud *add. s. u. M* occidet *P* 8 astraque] et *add. v* 10 aquae] atq; *P* fonte *s. u. m3A* siloe *Vv* syloe *P* non] in *P* 11 in—solum *in mg. M* 12 bibendum *V* 13 Iuda *v* 14 eius] & *add. s. u. M* 15 super terram] in terra *Vulg.* 17 eius *om. Vulg.* αὐτῆς *LXX* enim *V* minores] eius *add. V* 18 auriendum *MVP,LAa.c.* 19 et *om. Vulg.* 21 operierunt *P* 22 opera] peccatores (*corr. ex ?*) *M* 24 super] in *Vulg.* 25 fame *Pa.c.m2*

dei prius habere se iactans et confessionem uerae fidei portaeque eius uel uacuantur uel corruunt, quas ad sensus referre debemus, per quos animae concipitur disciplina. tunc obscurantur omnia et inuoluuntur tenebris et nequaquam in Hierusalem ratio regnat et sermo doctrinae, sed clamor atque confusio. maiores quoque, qui deberent ipsi pergere ad hauriendas aquas, mittunt iuniores, in quibus cani non sunt sapientiae, et idcirco ueniunt ad puteos et non inueniunt aquas, quas patri-
3 archas inuenisse narrat historia. reportant uasa sua uacua, iuniores uidelicet, non quo aquae non fuerint, sed quo illi inuenire non potuerint. confusi sunt et afflicti — siue erubuerunt — et operuerunt capita sua — quia non poterant dicere cum apostolo: 'nos autem omnes reuelata facie gloriam domini contemplamur' — propter terrae uastitatem siue et terrae opera defecerunt, per quae
4 ad dei notitiam pergimus. causaque perspicua, quia non uenit pluuia super terram. mandatum est quippe nubibus, ne pluerent super eam imbrem. agricolae quoque, quorum unus loquitur: dei agricultura, dei aedificatio estis et [in alio loco]: dei cooperatores sumus, operiunt caput suum et confunduntur intellegentes sine dei gratia et adiutorio frustra se tendere.

14, 5. 6 XXVIII. *Nam et cerua* — siue *ceruae* — *in agro peperit* — siue *pepererunt* — *et reliquit* — siue *reliquerunt* —, *quia non erat herba. et onagri steterunt in rupibus, traxerunt uentum quasi*

7 cf. Eccli. 6, 18 9 cf. Gen. 21, 25. 30. 26, 18—22. 32 11. 12 Hier. 14, 3 12 *Hier. 14, 3 13 *II Cor. 3, 18 14 Hier. 14, 4 15. 16 *Hier. 14, 4 17 cf. Esai. 5, 6 19. 20 *I Cor. 3, 9 23. 24. 25 *Hier. 14, 5

1 confessione *MV* uere *La.c.* 4 uoluuntur *V,LMAa.c.* 6 auriendas *VP,LAa.c.* 8 ad puteos] apud eos *P* ad aquas *V* 10 *pr. et alt.* quod *MAVPv* 15 et *om. V* opera] qm̃ *add. s. u. m2 A* defecerunt opera *V* 17 uenit] inquit *add. v* 19 agricultura *om. V* estis *add. v* 20 in alio loco *uncis inclusi* alio] eodem *Victorius* quooperatores *V* operient *P* 23 sine *V* ceruo *Pp.c.* 24 reliqu& *P* 26 stiterunt *La.c.* uentum *bis posuit V*

dracones; defecerunt oculi eorum, quia non erat herba siue *faenum.* Grandis sterilitas, quando et ceruae in 2
agro pariunt et relinquunt fetus suos, quia non sit herba uel
faenum, ut, quae odore narium serpentes extrahunt de cauernis
et uenenata interficiunt animantia, cibo gratiae non utantur,
onagri quoque, de quibus scriptum est: quis dimisit in
solitudine onagrum liberum?, plana et campestria relin-
quentes stent in rupibus et currere nequeant et attrahant uen-
tum in draconum similitudinem deficiantque oculi eorum et
claram lucem cernere nequeant rationalibus subtractis cibis. sic- 3
citas haec saepe accidit in ecclesiis, quando et cerui et onagri
inueniuntur in populis et magistrorum paenuria contabescunt,
sunt, qui possint discere, et non sunt, qui possint docere.

4,7.8a XXIX. *Si iniquitates nostrae responderunt —*
p. 939 siue *re|stiterunt — nobis, domine, fac propter nomen tuum, quoniam multae sunt auersiones nostrae —* uel *peccata nostra —. tibi peccauimus, exspectatio Israhel, saluator eius in tempore tribulationis.* Si dubitamus, quare non descendant pluuiae super
terram, quare cuncta ariditate marcescant, audiamus: iniqui-
tates nostrae restiterunt nobis; 'propterea, domine,
non secundum opera nostra, sed secundum sanctum nomen
tuum uince multas auersiones nostras. tibi enim peccauimus, 2
quem cordis secreta non fallunt, et te praestolamur, qui uera

2 *Hier. 14, 6 4 cf. Lucr. VI 765. 766. Plin. Nat. Hist. XXVIII 149. Ioseph. Ant. Iud. II 246. Plut. Mor. p. 976 D. Aelian. De nat. animal. II 9 etc. 6 cf. Hiob 39, 5. 6 15. 17 *Hier. 14, 7 19 cf. Hier. 14, 4 20 *Hier. 14, 7 23 Hier. 14, 7 24 cf. Ps. 43, 22

3 relincunt *La.c.* fetos *P,Aa.c.* 4 foenum *V* fenum *P* ut quae] utq; *V* 5 cybo *A* 6 est] in iob *add. MAPv* 7 solitudinem *P* 9 similitudinem draconum *v* 10 clara luce *P* rat(c)ionabilibus *P(M)v* ciuis *P* 11 in *om. P* *pr.* et *om. v* 12 penuria *V* penuriā *P* 13 sunt *om. P* *pr.* possunt *Mv* discere *in mg. M* *alt.* possunt *Mv* possit *V* 14 responderint *v cum Vulg.* 15 (= 21) restitŭerunt *L* restiterint *v* 16 aduersiones *V* 17 peccabimus *P* 18 expectatio *MAV,La.c.* 19 discendant *P* 20 marcescunt *V* iniquitatis *La.c.* 22 secundum] solum *V* nomen sčm *V,La.c.* 23 auersationes (ti *s. u.*) *M*

spes et exspectatio es Israhel et saluas eum in tempore tribulationis iuxta illud, quod scriptum est: ad dominum, cum tribularer, clamaui et exaudiuit me'. dicamus et nos in tempore siccitatis aquarumque paenuria: 'tibi peccauimus et malum coram te fecimus, tuum praestolamur aduentum, qui saluas Israhel non suo merito, sed tua clementia.'

14,8b.9a XXX. *Quare futurus es quasi colonus in terra et quasi uiator declinans ad manendum? quare futurus es uelut uir uagus aut fortis, qui non potest saluare?* LXX: *quare factus es sicut aduena in terra et quasi indigena deuertens ad manendum? numquid eris quasi homo dormiens et quasi uir,*
2 *qui saluare non possit?* Iudaei hunc locum sic intellegunt: 'quare segregas te a populo tuo et quasi uiator propter unius horae refrigerium non curas, quali utaris hospitio, sed ad alia transiturus non salues plebem tuam et templum quondam inclytum deseras?' nostri uero de futura Christi dispensatione dici putant, quod futurus sit peregrinus in terra et paruo tempore terrae usurus hospitio et quasi uir pertransiens ac robustus relicto Israhel tendat ad gentium multitudinem, ut de loco ad locum, de populo ad populum, de templo ad ecclesiam
3 transeat. quod autem iuxta LXX dicitur: numquid eris quasi homo dormiens et quasi uir, qui saluare non possit?, similitudinem ponit, non rei ueritatem secundum illud, quod scriptum est: surge, cur dormis, domine? non quo dominus dormiat, de quo dicitur: non dormitabit

2 Ps. 119, 1 4 Hier. 14, 7 5 cf. Ps. 50, 6 cf. Iudd. 6, 18 10 *Hier. 14, 8. 9 22 *Hier. 14, 9 25 *Ps. 43, 24 (23) 26 Ps. 120, 4

1 expectatio *codd.* (*corr. L*) eum] eos *v* 4 penuria *VP,La.c.* 7 (= 9. 10) es] sis *P* quasi colonus futurus es *Vulg.* 8 declinas *La.c.* 9 aut] ut *Vulg.* 10 saluari *P* 11 in *postea add. P* diuertens *Ap.c.* 13 saluari *V* 15 orae *La.c.* adad *Ma.c.* 16 saluas *v* pleuem *P* populum *v* tuum *v* 17 inclitum *VP* deseris *v* 19 terrae *om. V* uisurus *V* 21 loco] locum *La.c.* locum] et *add., sed exp. L* 23 dormies *Pa.c.* 24 ponit] et *add. v* 25 cum *P* 26 quod *MAVPv* (= *p. 177. 1*) dormitauit *MP,Aa.c.*

neque dormiet, qui custodit Israhel, sed quo his uideatur dormire, quos deserit. denique et in consequentibus non scribitur: 'uir dormiens', qui saluare non possit, sed: 'quasi uir'; in utroque ἀνθρωποπαθῶς.

14, 9 b XXXI. *Tu autem in nobis es, domine, et nomen tuum super nos inuocatum est; ne derelinquas*
p. 940 *nos* siue *ne obliuiscaris nostri!* 'Qui apud | Iudaeos quasi aduena futurus es et uiator et uir uagus et antiquam deserens mansionem, in nobis habitas et nomen tuum super nos inuocatum est, ut appellemur Christiani; idcirco ne derelinquas nos neque obliuiscaris nostri, quibus de futuro aduentu tuo omnium prophetarum ora cecinerunt'.

14, 10 XXXII. *Haec dicit dominus populo huic: quia dilexit* — siue *dilexerunt* — *mouere pedes suos et non quieuit* — siue *non pepercerunt* — *et domino non placuit* — siue *et deus non conplacuit sibi in eis* —, *nunc recordabitur iniquitatum eorum et uisitabit peccata eorum.* Dicente populo: 'quare factus 2 es ut aduena et uiator et uagus, ut tuam deseras mansionem?', respondet dominus populo quondam suo: 'uis nosse rationem? ausculta, quod dicitur: quia dilexit populus mouere pedes suos et non abstulit eos de compede peccatorum siue non quieuit et stare non potuit, idcirco et ego deserui eum et nulla mihi in illo est conplacitio'. qui igitur diu distulit et 3

3. 4 *Hier. 14, 9 7 cf. Hier. 14, 8 9 *Hier. 14, 9 10 Hier. 14, 9 11 *Hier. 14, 9 14. 15. 16 *Hier. 14, 10 18 *Hier. 14, 8 21 *Hier. 14, 10 22 Hier. 14, 10

2 dormitare *P* et *om. v* sequentibus *MAPv* 3 qui] quasi *P* saluari *V* sed] de *Va.c.* 4 aNOpWΠOΠaOWC *M*, (antropopatos *s. u. m3*) *A* aNΘpWΠaΘ:ΘaΘWC *V* aNWpW:TO:TAΘWC *P* scribitur *add. v* 5 dñs *La.c.* 6 (= 9) inuocatum est super nos *v cum Vulg.* 8 est *La.r.* es et] ess& *P* antequam *Ma.c.* desserens *P* 9 habitus *P* 10 ne] non *v* 11 neque] et ne *v* 12 hora *P,Ma.r.* 13 qui *Vulg.* 16 dñs *A,La.r.* placuit *VPv* 18 uisitauit *Ma.c.* 19 deseraṅs *L* 20 respondit *VP* quodam *Ma.c.* 23 *alt.* et *om. P* ego *om. v* 24 nullaṁ *L* est in illo mihi *v* est in illo *MAVP* complacentia *v* quia *Ap.c.m3*

per patientiam noluit punire peccantes, quia in scelere permanserunt, recordabitur iniquitatum eorum et quasi aegrotantium et deum non sentientium peccata uisitabit, ut ultra peccare desistant. notandum autem in scripturis sanctis, quod semper peccatorum moueantur pedes et sanctis dicatur cum Mosi: tu uero hic sta mecum, et alibi scriptum sit: laudate, serui, dominum, qui statis in domo domini, in atriis domus dei nostri!

14, 11. 12 XXXIII. *Et dixit dominus ad me: noli orare pro populo isto in bonum! cum ieiunauerint, non exaudiam preces eorum et, si optulerint holocautomata et uictimas, non suscipiam eas, quoniam gladio et fame et peste ego consumam eos.* Stultum est orare pro eo, qui peccarit ad mortem dicente Iohanne: est peccatum ad mortem; non pro illo dico, ut roget. omnis iniquitas peccatum est et est peccatum
2 non ad mortem. ieiunia et preces et uictimae et holocausta tunc proficiunt, cum recedimus a uitiis et flemus antiqua peccata; sin autem sceleribus permanentes putauerimus uotis atque sacrificiis redimere nos aures dei, uehementer erramus iniquum arbitrantes deum. qui enim semel gladio et fami et pesti fuerit destinatus, nullis precibus erui potest. unde et prophetae dicitur, ne frustra roget, quod impetrare non possit.

14, 13. 14 p. 941 XXXIV. *Et dixi: ah ah ah, domine deus* — si|ue *qui es, domine deus —, prophetae dicunt eis: non*

2 Hier. 14, 10 5 cf. Ps. 13, 3. Prou. 1, 16. Esai. 59, 7. Rom. 3, 15 6 Deut. 5, 31 7 Ps. 134, 1. 2 15 *I Ioh. 5, 16. 17 25 *Hier. 14, 13

3 dñi *P* 5 peccata eorum *P* 6 moysi *MV* moyse (e *ex* i) *AP,v* 6 scribent (*ex* scribsit) *M* 7 sit] est *La.c., om. M* 11 holocaustomata *AVP,La.r.*, (h *s. u.*) *M,v* 12 accipiam *M* ea *Vulg.* 13 *pr.* et *om. v* ego *om. P cum Vulg.* comsumam *L* consummam *V* 14 peccauerit *Ap.c.,v* peccar& *P* iohanneñ (*post pr.* n *in u. fine 8 fere litt. eras.*) *L* 15 roget] quis *add. v* 17 non *falso deleuit Victorius tert.* et *s. u. P* 20 aures dei *om. v* 21 dñ *s. u. m3 A* fame *P,MAa.c.* 22 peste *MP,Aa.c.* 24 a a a *V cum Vulg.* ha ha hah *P* (= *p. 179, 13; sed tert.* ha *P*) 25 quis *V* est *P* domine] dñs *Ap.c.*

uidebitis gladium et fames non erit in uobis, sed pacem ueram dabit uobis in loco isto. et dixit dominus ad me: falso prophetae uaticinantur in nomine meo. non misi eos et non praecepi eis neque locutus sum ad eos; uisionem mendacem et diuinationem fraudulentam et seductionem cordis sui prophetant uobis. Audiant haec magistri, qui peccan- 2
tibus et in suis uitiis permanentibus prospera pollicentur, qui dicunt diuitibus: 'non uidebitis gladium tormentorum dei et fames non erit in uobis. saturabimini quippe sermonibus dei et pacem dabit uobis dominus uerissimam in loco ecclesiae siue Hierusalem'. quod autem dixit iuxta Hebraicum tertio: ah ah ah, ad priora respondit, ubi dominus fuerat comminatus dicens: gladio et fame et peste ego consumam eos. quia igitur prophetae immo pseudoprophetae 3
falsa polliciti sunt, ideo dominus locutus est per Hieremiam: 'nolite audire uerba pseudoprophetarum, qui non a me missi sunt, sed sua uoluntate uenerunt! unde nequaquam prophetae, sed diuini sunt appellandi, qui seductionem populo loquuntur'. multo enim melius est timore poenarum emendare peccata quam spe prosperorum diuinae sententiae subiacere.

15. 16 XXXV. *Ideo haec dicit dominus de prophetis, qui prophetant in nomine meo, quos ego non misi, dicentes: gladius et fames non erit in terra hac: gladio et fame consumentur prophetae illi. et populi, quibus prophetauerunt, erunt proiecti*

9. 10 Hier. 14, 13 13 Hier. 14, 13 14 *Hier. 14, 12

5 mendatium *P* 6 diuinationem] et *add. Vulg.* fraudulentiam *V,Ma.c. cum Vulg.* fraudolentam *Aa.c.* 8 in *s. u. MA* 12 siue] in *add. P* 13 ubi *in ras. L* uidi *P* dñs] đ *P* 14 comsumam *La.c.* consummam *V* 18 sed] de *V* 19 diuinis *La.r.* seductione *V* locuntur *VP* 20 paenarum *M* 21 qua *V* prosperum *V,La.c.* 22 ideo] idcirco *Vulg.* 23 missi *A* 24 famis *P* terram *Ma.r.* haęc *V* in *add. s. u. m2 M cum Vulg.* et *add. V* 25 consummentur *VP* 26 prophetarunt *La.c.,v* prophetant *Ap.c. cum Vulg.* prophetant eī *ex* prophetaueī *Ap.c.* erunt *om. LMVP,Aa.c.* proiectis *V* proiecti erunt *v*

in uiis Hierusalem prae fame et gladio et non erit, qui sepeliat eos, ipsi et uxores eorum, filii et filiae eorum, et effundam super eos malum
2 *suum* siue *mala sua.* Caueant pseudoprophetae, qui prospera promittendo supplantant populum dei, ne et ipsi pereant et deceptus populus simili deleatur interitu iaceantque in uiis Hierusalem et domini praecepta calcantes fame et gladio pereant et non sit, qui sepeliat eos, nec ignominiam
3 eorum operiat puluere paenitentiae. et ipsi enim prophetae et populus uxoresque eorum et filii et filiae omnisque generatio absque ullo pollinctore in sterquilinium erit. quanti iacent in uiis Hierusalem! quantos cernimus insepultos recipere mala sua, quae domino effundente patiuntur!

14, 17 XXXVI. *Et dices ad eos uerbum istud: deducant oculi mei lacrimam* — siue *deducant oculi uestri lacrimas — per noctem et diem et non taceant —*
p. 942 siue *non cessent —, quoniam | contritione magna contrita est uirgo filia populi mei, plaga pessima uehementer.* Dupliciter hic locus intellegitur, quod uel ipse deus plangat populum suum et oculi eius flere non cessent uel certe imperet, ut populorum oculi lacrimis fluant; nec leue esse, quod plangendum sit, cum uirgo filia populi sui contritione maxima et plaga intolerabili percussa sit. alii ex persona prophetae haec dici arbitrantur.

4 *Hier. 14, 16 15. 17 *Hier. 14, 17

1 pro *P* 2 sepelliat *M,Aa.r.* 6 deleantur *M,APa.r.* in *add.*, *sed eras. M* iacentque *P,LMAa.c.* 8 sepelliat *MA* sepeliet *Pp.c.* ignominia *La.c.* 9 puluere operiat *v* puluerem *P* 10 filiae] eorum *add. P* omnesque *La.c.* omnis *V* generatio] eorum *add. P*, (*s. u. m3*) *A* 11 pollicitatore *MVP,Aa.c.* sterquilinium (*tert.* i *exp. uid.*) *L* 12 uiis *om. V* quantos] quot *v* insepultis *Pa c.* recepere *La.c.* 15 lacrimas *P* 16 diem et noctem *v* non *om. L* 19 uel quod *v* 20 populum suum plangant (*alt.* n *eras.*) *P* 21 oculis *Pa.r.* 22 plagendum *P* filia *post* sui *tr. P* 23 intolerabile *LMa.c.* intollerabili *VP*

14,18 XXXVII. *Si egressus fuero ad agros, ecce occisi gladio et, si introiero ciuitatem, ecce attenuati fame* — siue *dolor famis —! propheta quoque et sacerdos abierunt in terram, quam ignorabant.* Iusta causa plangendi, quod uirgo contrita sit, filia percussa populusque deletus. 'si enim', inquit, 'foras exire uoluero, interfectos uidebo; si ingredi ciuitatem, attenuatos et ossibus uix haerentes famis necessitate conspiciam'. et quid mirum hoc de 2 plebe et ignobili uulgo dicere, cum prophetae quoque et sacerdotes, qui aliis prospera prophetabant et qui debebant legis aperire mandata, ipsi ierint in terram, quam ignorabant, et captiuitatis sustinuerint malum? audiant hoc prophetae nostri et sacerdotes, quòd nec intus nec foris propter neglegentiam eorum sit ulla securitas, quod et eos scandalizent, qui foris sunt, et eos, qui intus, fame interire patiantur et, qui auctores fuerint peccandi, sint cruciatuum socii.

14,19 XXXVIII. *Numquid proiciens abiecisti Iudam aut Sion abominata est anima tua? quare ergo percussisti nos, ita ut nulla sit sanitas? exspectauimus pacem, et non est bonum, et tempus curationis, et ecce turbatio!* Miratur propheta, quod Iudam et Hierusalem, duarum uidelicet tribuum regnum, in quo erat religio dei et templi caerimoniae, dominus tam repente proiecerit et tanta percusserit plaga, ut nulla possit adhiberi medicina. 'exspectauimus' inquit, 'pacem et tempus cura- 2

3 *Hier. 14, 18 5 cf. Hier. 14, 17

1 ecce] &c̃ *P* (= *lin. 2*) occidi *P* 2 introiero] in *add. A v cum Vulg.* 3 fame *s. u. P* dolore *Pp.c.,v* 4 habierunt *M* terra *V* 5 iuxta *Pa.c.* quod] quia *v* 7 atenuatos *M* adtinuatos *P* 10 prophetabunt *P* 11 acperire *Pa.r.* ierent *La.c.* erint (v *s.* i) *P* terra *P* 12 sustinuerunt *P* nostri prophetae *v* 13 neglegentium *Pa.c.* 14 scandalizant *V* 14 fori *Pa.c.* 15 intus] sc̃ *add. s. u. m3 A* s̃ *add. P alt.* et] ut *AV* 16 cruciatum *V* 17 iudaṁ *M* 18 abhominata *Ap.c.* (= *p. 182, 4*) 19 (= 25) expectauimus *MAV,La.c.* 21 iuda *P* 22 tribuum uidelicet *v* 23 relegio *P* cerimoniae (*pr.* i *in ras.*) *L* 25 pacem inquit *P*

tionis, et nullum est bonum, sed econtra turbatio, ut, ubi prius fuerat cultus dei atque tranquillitas, ibi seditionibus et hostili fremitu omnia conplerentur'. si quando ergo et nostra Sion nosterque Iudas abicitur et abominatur illum anima dei, nequaquam miremur, sed magis dicamus, quod sequitur:

14, 20 XXXIX. *Cognouimus, domine, impietates nostras, iniquitatem patrum nostrorum, quia peccauimus tibi.* 'Et nos', inquit, 'et patres nostri eadem dementia dei
p. 943 praecepta negleximus et impleta est in nobis men|sura maiorum, ut, quicquid illis defuerat, nostro cumulo compleretur'. unde et de Iuda dicitur: in memoriam redeat iniquitas patrum eius in conspectu domini et peccatum matris eius non deleatur! fiat contra dominum semper et dispereat de terra memoria eorum!

14, 21 XL. *Ne nos des in opprobrium propter nomen tuum neque facias nobis contumeliam solii gloriae tuae! recordare, ne irritum facias foedus tuum nobiscum!* Solium gloriae dei non solum arbitremur templum Iudaeae, quod saepe destructum est, sed omnem sanctum, in quo iuxta illud, quod scriptum est: thronum eius in terram allisisti, tunc alliditur atque destruitur, quando multitudine peccatorum offenderit deum; sed tamen, qui sua culpa periit, domini clementia sustentatur, quae mutatur seueritate sententiae, si irritum faciat dominus pactum suum, quo nos saluos futuros esse pollicitus est.

10 cf. Matth. 23, 32 12 Ps. 108, 14. *15 21 *Ps. 88, 45

1 econtra] & contra *P* turbatione *Va.r.* 3 ostili *P* conplerent *P* *alt.* et *om.* *v* 4 nosterque] nostra eque *P* iuda *Aa.c.,v* abominator *Pa.c.* 7 nostras] et *add.* *Ap.c.,v* 8 iniquitates *Ap.c.m3 cum Vulg.* iniquitatum *P* 9 *alt.* et *om.* *V* eadem *om.* *P* clementia *P* 11 quicquid] quod (o *ex* i) *M* 12 memoria *VP* 14 fiant *v* 15 et] dispereat *add.*, *sed exp.* *L* 16 des nos *Vulg.* opprobrium *VP* 17 fędus tuum pacias (f *s.* p *m2*) *P* 20 iudae *P* distructum *MP* omne *V* 21 tronum *La.c.* 22 terra *P* distruitur *P* solium di *add.* *V* 23 multitudinem *P* 25 multatur *Ma.r.* 26 suum] in *add.* *P*

14,22 XLI. *Numquid sunt in sculptilibus gentium, qui pluant, aut caeli possunt dare imbres? nonne tu es, domine deus, quem exspectauimus? tu enim fecisti omnia haec.* Post multos uariosque sermones redit ad titulum prophetiae, in quo scriptum est: quod factum est uerbum domini ad Hieremiam de sermonibus siccitatis. ergo quod dicit, hoc est: 'quia daemonum simu- 2
lacra non possunt pluere nec caeli per se dare imbrem suum, ideo tu, domine deus noster, quem semper exspectauimus, in quem spes nostras et uota conuertimus, tu da pluuiam tuam! tua enim sunt omnia et, quicquid boni est, sine te, cuius est, dari non potest'. dicamus hoc et contra hereticos, 3
qui pluuiam doctrinarum tribuere non possunt et, cum se caelos esse promittant et de se scriptum glorientur: caeli enarrant gloriam dei, tamen non possunt imbres donare doctrinae. solus est enim deus, qui suum instruat populum et diuersitates gratiae tribuat exspectantibus se.

15, 1 a XLII. *Et dixit dominus ad me: si steterint Moses et Samuel coram me* — siue *contra me* —, *non est anima mea ad populum istum.* Hos enim legimus irae domini pro populo restitisse et iam inpendentem auertisse sententiam. 'etsi', inquit, 'illi steterint uel in conspectu meo uel contra me' — quorum uni dixit deus: dimitte me et

5 Hier. 14, 1 14 Ps. 18, 2 19 *Hier. 15, 1 20 cf. Ex. 17, 4—6. 32, 11—14. Num. 14, 13—20. I Reg. 7, 8—10. 12, 18. Ps. 98, 6. 7 23 *Ex. 32, 10. cf. Deut. 9, 14

1 numquit *L* sunt] dñs *V* sculpti*libus *L* scuptilibus *V* scultilibus *P* 3 tu es] tuaes *V* dñs *Ap.c. cum Vulg.* deus] noster *add.* (*s. u.*) *M cum Vulg.* expectauimus *codd.* (*corr. L = lin. 9*) 5 at *V* 7 dicitur *M* demonum *V* 9 ideo &u (o *s. u.*) *M* 10 spem *V,Mp.c.* nostram *V,Mp.c.m2* nostra sit *P* conuertimus et uota *v* 11 bonum *VP* tꝺ *s. u. M* 13 se caelos] scelus *P* 15 ennarrant *V* dei] et *add. V* imbres non possunt *v* 16 salus *V* 17 diuersitatem *V* expectantibus *MAV,La.c.* 18 steterit *MAP,La.c.,v cum Vulg.* steteris *V* moyses *MAVP* 19 samuhel *VP* 21 pendentem *VP* 23 contra] coram *V*

percutiam populum istum —, 'tamen non exaudiam, quoniam consummata sunt scelera populi delinquentis'.

15, 1 b XLIII. *Eice* — uel *emitte* — *illos a facie mea et*
p. 944 *egrediantur!* Non loco recedunt a deo | peccatores, sed uoluntate, quamquam legamus et Adam et Cain eiectos esse a facie dei.

15, 2. 3 XLIV. *Quodsi dixerint ad te: quo egrediemur?, dices ad eos: haec dicit dominus: qui ad mortem, ad mortem, et qui ad gladium, ad gladium, et qui ad famem, ad famem, et qui ad captiuitatem, ad captiuitatem! et uisitabo super eos quattuor species, dicit dominus: gladium ad occisionem et canes ad lacerandum et uolatilia caeli et bestias*
2 *terrae ad deuorandum et dissipandum.* Quattuor plagas, quibus traditus est populus Iudaeorum, etiam Hiezechielis prophetia demonstrat: gladium, pestilentiam ex fame, bestias, captiuitatem. inter bestias autem canes quoque et uolatilia intellege, quibus ad laceranda et deuoranda et dissipanda corpora traditi sunt. neque enim fieri poterat, ut creatore neclecto non uniuersa creatura consurgeret in peccatores.

15, 4 XLV. *Et dabo eos in feruorem* — siue *commotionem* et *angustias* — *uniuersis regnis terrae propter Manassen, filium Hiezeciae, regis Iudae, super omnibus, quae fecit in Hierusalem.* Legimus in Dierum uolumine Manassen post captiuitatem et paenitentiam reuersum in Hierusalem atque regnasse; sed quomodo

3 *Hier. 15, 1 5 cf. Gen. 3, 24. 4, 16 15 cf. Ezech. 14, 21 21. 22 *Hier. 15, 4 25 cf. II Par. 33, 13

3 mitte *MVP,Aa.c* 12 hoccisionem *P* 13 bestiae *Ma.c.* 15 hiezechielis *L* iezechielis *A* Ezechielis *v* 16 ex fame *L* et famem *cet.* famem *v* 17 *pr.* bestias] et *add. v* autem] aut *V* 18 ąd *A, om. v* lacerandum *Va.c.* 19 tradita *APp.c.,v* 20 neglecto *APV* neglectio *Ma.r.* ėt in *L* 21 feruore *V,La.c.* commotionem] commo *in ras. L* 23 manassem *P cum Vulg.*, (*alt.* m *in ras.*) *M* mannassem *V* filiae *V* hiezicihae *M* hiezechiae *P* ezechiae *AVv cum Vulg.* Iuda *v cum Vulg.* 25 mannasse *V* manassem *P* et] ad *s.* ęt *m3 M* paenitentia *P* 26 in hierusalem *om. M*

sanctorum merita descendunt ad posteros, sicut Dauid et ceterorum, sic peccatorum flagitia, si liberi nepotesque similia gesserint, ad posteros perueniunt. quod autem dicit: 'dabo 2 eos in feruorem siue commotionem et angustias uniuersae terrae', et sub Babyloniis ex parte conpletum est et nunc expletur in toto, quando pessimum regem et, qui repleuerit Hierusalem a porta usque ad portam cruore iustorum, populus imitatus est impius. ex quo discimus regum ac principum et praepositorum scelere populos plerumque deleri.

15, 5 XLVI. *Quis enim miserebitur tui, Hierusalem? aut quis contristabitur pro te? aut quis ibit ad rogandum pro pace tua?* Nullus enim offenso deo potest pro flagitiis rogare peccantium, quia nec tam clemens potest creatura esse quam conditor nec ita alienus externis, quomodo dominus suis parcere.

15, 6 a XLVII. *Tu reliquisti me, dicit dominus, retrorsum abisti.* Causa redditur, quare nullus misereatur Hierusalem nec contristetur pro ea nec pro pace illius obsecret: quod, cum iuxta apostolum posteriorum obliuiscens ad priora se extendere debuerit, e contrario retrouersa sit et Aegyptias carnes desiderarit.

15, 6 b p. 945 XLVIII. | *Et extendam manum meam super te et interficiam te; laboraui rogatus* — siue *rogans* —, pro quo LXX transtulerunt: *nequaquam ultra dimittam*

3 Hier. 15, 4 4 *Hier. 15, 4 7 cf. IV Reg. 21, 16. 24, 4 8 cf. Hesiod. Opp. 260. 261. Hor. Epist. I 2, 14. Phaedr. I 30, 1. Ps.-Ambr. Apol. Dau. II 11, 56 18 cf. Hier. 15, 5 20 cf. Phil. 3, 13 21 cf. Num. 11, 4 24 *Hier. 15, 6 25 *Hier. 15, 6

2 nepotesque] non potes quę *P* 5 babiloniis *P* 7 cruorem *P* 11 tui *s. u. m2 M* tibi *V* 12 contristabit *La.c.* 13 nullum *v* potest offenso deo *v* 15 quam conditor esse *v* 16 suos *P* parceret *MAa.c.* parer& *P* 17 dereliquisti *v* dominus] & *add. s. u. M* 18 abiisti *v* 19 *pr.* nec] ne *V* *alt.* nec] & *P* 20 posteriora *VP* 21 e *om. V* 22 desiderauerint *V* desideraret *P* 23 *pr.* et *om. VP* 24 rogatus] rogans *Vulg.*

eos. Manus extenta percutientis indicium est; interfectio peccatorum iram significat consummatam. quod autem intulit: laboraui rogatus siue rogans, duplicem sensum habet, quod iam defecerit deus crebro eis ignoscendo et lassus sit semper eos prouocans ad salutem.

15, 7 XLIX. *Et dispergam eos uentilabro in portis terrae* — siue *populi mei* —; *interfeci et perdidi populum meum et tamen a uiis suis non sunt reuersi*. 'Quid prodest saepius me rogari, cum a uiis suis pessimis non reuertantur nec agant paenitentiam? dispersi enim eos quasi uentilabro, ut purgarem aream meam, et dispersi in portis terrae, ut inferni quodammodo calcarent limina, et interfeci et perdidi populum meum, ut coacti malorum necessitate inpendentia uitarent mala'.

15, 8 L. *Multiplicatae sunt mihi uiduae eius super harenam maris, induxi eis super matrem adulescentis uastatorem meridie; misi super ciuitates repente terrorem*. Diuersis medicaminibus cupit deus saluare peccantes, ut, qui contemserant blandientem, timeant com-
2 minantem. uiduae multiplicatae sunt super harenam maris interfectis uiris; matres perditis liberis sensere uastantem non in nocte et per insidias, sed clara luce, ut ostendat apertam uim aduersarii fortioris. 'misi', inquit, 'super ciuitates' — hau dubium quin Iuda et populi peccatoris — 'repente terrorem, ut, quanto fuit subitum malum, tanto difficilius esset effugium'.

2 *Hier. 15, 6 Hier. 15, 6 7 *Hier. 15, 7 9 cf. Hier. 15, 6 13 *Hier. 15, 7 23. 24 Hier. 15, 8

2 iram *s. u. L* significant *Ma.r.* significat ira consummataiu *P* 3 habet sensum *v* 6 eos] *& add. s. u. M* uentilabo *Mp.r.* uentilabrum *V* 7 interfeci et] interfici& *P* disperdidi *Vulg.* 9 me saepius *M* mero gari *P* 10 reuertant *Pa.c.m2* 11 uentilabrum *P* 12 lumina *Pa.c.* 16 arenam *P* adulescentes *Ma.c.* adolescentis *V*, (o *ex* u; i *ex* e) *A* adoliscentis *P* 19 contemserant (*sic semper fere Lp.c.*)] contempserant (p *in ras. L*) *codd.* 20 arena *P, om. V* mares *V* 21 matris *Ma c.* uastante *Pa.c.* 22 noctem *P* 23 aduersariis *V* fortiores *Va.c.* misi* *L* haut *La.c.*, (*ex* aut) *AP* haud *V* aut *M* 24 qui in *MAa.r.* 25 quantum *La.c.*

15, 9 LI. *Infirmata est* — siue *abiecit* aut *uacua facta est* —, *quae peperit septem* — siue *plurimos* —, *defecit anima eius; occidit ei sol, cum adhuc esset dies* — aut *medius dies* —; *confusa est et erubuit. et residuos eius in gladium dabo in conspectu inimicorum eorum, ait dominus.* Saepe diximus uerbum Hebraicum 'saba' uel 'septem' uel 'iuramentum' sonare uel 'plurimos'. unde et diuersa est interpretatio Aquila, LXX et Theodotione 'septem' transferentibus, Symmacho 'plurimos'. quae igitur erat dies liberis, orba subito facta est et clara 2 luce disperiit et confusa est in solitudine sui. 'reliquum autem', ait, 'populum tradam gladio, ut mortem et iram dei nullus effugiat'. alii ad synagogam referunt, quae infirmata est, ut ecclesiae cresceret multitudo iuxta illud, quod scriptum est:
. 946 15 sterilis peperit se|ptem — siue plurimos — et, quae multos habebat liberos, infirmata est. unde et occidit ei sol iustitiae, in cuius pinnis est sanitas, et idcirco aeterna confusione cooperta est perdens populum suum gladio spiritali.

, 10a 20 LII. *Uae mihi, mater mea, quare genuisti me uirum rixae* — siue *iudicii* —, *uirum discordiae* — siue *qui iudicer* — *in uniuersa terra?* Potest hoc συνεκδοχικῶς de Hieremia intellegi, quod non in toto orbe terrarum, sed in terra Iudaea sit iudicatus. uere autem domino 25 competit saluatori, qui loquitur in euangelio: in iudicium ego in mundum istum ueni, ut, qui non uident,

1. 2. 4. *Hier. 15, 9 6 cf. Hieron. Quaest. Hebr. in Gen. 21, 30 p. 337. 26, 32. 33 p. 347. 41, 29 p. 366. in Esai. 54, 1 p. 627. Tract. in Psalm. XV p. 31, 11 Morin. 8. 9 *Hier. 15, 9 15 *I Reg. 2, 5 17 cf. Mal. 4, 2 21. 22 *Hier. 15, 10 25 *Ioh. 9, 39

3 ei] eis *P* 4 medicus *Pa.r.* 5 residuus *P* gladiom *Va.c.* gladio *P* 8 et *om. A* diuisa *La.c.* aquila] et *add. V* 9 symmachus *V* simmacho *P* 10 orbata *VP,Mp.c.m3* 13 sinagogam *VP* 15 sterelis *P* 17 ei *L* illis *cet.* pennis *MPp.c.* 18 spirituali *Ap.c.* 20 quare (r *s. u.*) *L* 23 si.nec.do.χι.co.e *s. uocem Graecam M* OñaKãoXıKῶC *V* CYNeKΛOXTIKWC *P* 24 iudaą *M* 26 istum mundum *v* ueni istum *P*

uideant et, qui uident, caeci fiant, de quo scriptum est: ecce positus est hic in ruinam et resurrectionem multorum in Israhel et in signum, cui contra-
2 dicetur. quis enim philosophorum, quis gentilium, quis hereticorum non iudicat Christum ponentium ei leges natiuitatis et passionis resurrectionisque suae et substantiae? nec mirum iuxta assumti corporis ueritatem Christum dicere: uae mihi, mater mea, cum et in alio loco perspicue personae eius conueniat, quod dicitur: uae mihi, quia factus sum, sicut qui colligit stipulam in messe et sicuti racemum in uindemia non habens spicam, ut co-
3 medat primitiua! et ne putemus gemituum uilitatem referri ad uerbum dei, qui sit iste, qui plangat, statim sequitur: uae mihi, anima, quia periit reuerens a terra! non quo diuidamus personas, ut impii faciunt, sed quo unus atque idem filius dei nunc iuxta carnem nunc iuxta uerbum loquatur dei.

5, 10 b LIII. *Non faeneraui nec faenerauit mihi quisquam; omnes maledicunt mihi,* pro quo LXX: *non profui neque profuit mihi quisquam,* Theodotio: *non debui neque debuit mihi quisquam.* Quorum omnium hic sensus est ex persona Christi: 'nullus se praebuit, qui digne mea aera susciperet, nec faenerauit mihi quisquam in sanctis atque pauperibus confouendis me sibi faciens debitorem. siue non profui nec profuit mihi quisquam;

2 *Luc. 2, 34 7 Hier. 15, 10 9 *Mich. 7, 1 14 *Mich. 7, 1. 2 19. 21 *Hier. 15, 10 23 Hier. 15, 10 25 *Hier. 15, 10

2 hic est positus *v* et] in *add. v* 3 contradicitur *P,LMAVa.c.* 4 philosoforum *P* 5 ei. *M* legis *P* 6 *alt.* et *om. Pv* 7 as(d)sumpti *codd.* (p *exp. L*) 8 perspicuae *V,Aa.r.* 10 colliget *La.c.* messem *MP* sicut *V,MPp.r.,v* 11 commedat *AV* 12 putemus] et *add. V* gemitum *P* refferri *M* 13 quis *V* 14 reuertens *Mp.c.,v* 15 *pr.* quod *MAVP* quia *v* *alt.* quod *MAVP* 16 loquitur *VP,Ma.c.Ap.c.* 17 dñ *P* 18 *pr.* feneraui *VP,La.c.* *alt.* fenerabit *La.c.* feneraui *VP* quisquam] quis. quia *V* 20 theodotio—quisquam (*lin. 21*) *in mg. P* 23 hera *V* uerba *P,Ap.c.m3* feneraui *MVP,La.c.* quisquisquam *P*

nullus enim tantum uoluit accipere, quantum ego tribuere desideraui. nec profuit mihi quisquam; salus enim 2
creaturae lucrum est creatoris. aut certe non debui nec debuit mihi quisquam; nemo mihi dedit, quantum accipere cupiebam, nec me sibi fecit in aliquo debitorem'. quodque infert: nec debuit mihi quisquam, hunc habet sensum: 'quomodo enim poterat mihi usuram debere, qui faenus non est dignatus accipere?' omnes, inquit, maledicunt mihi;
p. 947 quis enim hereticorum | atque errantium non maledicit Christo peruersa credendo et peruersiora blasphemans?

15, 11 LIV. *Dicit dominus: si non reliquiae tuae in bonum, si non occurri tibi in tempore afflictionis et in tempore tribulationis — et angustiae — aduersum inimicum.* Possunt haec et ex persona Hieremiae accipi, qui pessimo tempore et iam imminente captiuitate prophetare conpulsus est et dura perpeti a populo non credente. ad id, 2
quod supra dixerat: uae mihi, mater, ut quid me genuisti uirum, qui iudicer et discernar omni terrae? et reliqua, respondet dominus: 'noli considerare praesentia, sed futura; reliquiae enim tuae et nouissima erunt in bonum. denique et in praesentiarum, cum te cuperent inimici opprimere, affui tibi et meo es protectus auxilio'. hoc autem tam ad Hieremiam quam secundum dispensationem carnis assumtae ad saluatorem referri potest. pro eo, quod nos iuxta Hebraicum 3
interpretati sumus: omnes maledicunt mihi usque ad

2. 3. 6 *Hier. 15, 10 8 Hier. 15, 10 13 *Hier. 15, 11 17 *Hier. 15, 10 25 Hier. 15, 10

2 desideraui *V* 3 debuit *Pa.r.* 4 dedit mihi *v* 5 cipiebam (v *s.* i *pr.*) *M* alico *V* 7 mihi poterat *P* fenus *V* 9 enim] ab *add.*, *sed exp. MA* aberrantium *Ap.c.m2* 10 peruerso (e *s.* o) *P* blasphemando *Ap.c.* 12 occurrit *VP,La.r.* 13 aduersus *v cum Vulg.* 14 accepi *Pa.c.* 15 imminentem captiuitatem *L* 17 ut *om. P* 19 respondet *scripsi* respondit *codd. v* (*cf. p. 116, 25*) 20 et *om. MVP* nouissimae *MV* nouissime *P* 21 oppremere *La.c.* oprimerem *V* opprimerem *P* 22 adfuit ibi *V* 23 as(d)sumptae *codd.* (p *exp. L*) 24 referri potest ad saluatorem *v*

eum locum, ubi scriptum est: in tempore tribulationis aduersum inimicum, in editione uulgata ita scriptum repperi: fortitudo mea defecit in his, qui maledicunt mihi. fiat, domine, dirigentibus illis, si non adstiti tibi in tempore afflictionis eorum et in tempore tribulationis eorum in bona contra inimicum! et est sensus: 'fortitudo mea defecit in his, qui maledicunt mihi; non enim intellegunt uirtutem meam, quae in infirmitate perficitur, et quanto plus mihi maledixerint, tanto
4 mea in illis amplius deficit fortitudo'. iungitque uel propheta uel dominus et ait: fiat, domine, dirigentibus illis! hoc est: 'eueniant mihi maledicta, quae loquuntur inimici, et illi dirigantur in bonum, si non in tempore tribulationis eorum et angustiae, quando eos uastabat inimicus et capere festinabat, steti in conspectu tuo et rogaui te pro illis et dixi: pater, ignosce eis; quod enim faciunt, nesciunt'. sed et Hieremiam saepe deprehendimus in hoc uolumine rogasse pro populo.

15, 12 LV. *Numquid foederabitur ferrum ferro ab aquilone et aes?* Symmachus: *numquid nocebit ferrum ferro ab aquilone et aes?* LXX et Theodotio: *si cognoscet ferrum et operimentum aeneum?* Uarietatis causa perspicua; uerbum enim 'iare', quod in praesenti loco scriptum est, pro ambiguitate enuntiationis et 'amicitiam' sonat
p. 948 et 'malitiam', quod, si pro 'res' littera,| quae 'daleth' litterae

1 *Hier. 15, 11 3 *Hier. 15, 10. 11 7 *Hier. 15, 10 8 cf. II Cor. 12, 9 11 *Hier. 15, 11 15 *Luc. 23, 34 17 cf. Hier. 14, 7—9. 19—22 20. 21 *Hier. 15, 12

2 aduersus *v* 3 reperi *P* mei *V* 4 adstetit *P* 5 et—eorum *s. u. P* 7 quae *Aa.c.* 8 in *om. V,Ma.c.m3* 9 maledixerit *P* 10 meam *Pa.r.* in *om. P* amplius] plus *v* deficiet *V* defecit *P,Aa.c.* 12 locuntur *V,LAa.c.* 19 numquit *L* 20 symmachus—aes *in mg. V* 21 theodotius *P* si *L* sic *cet.* 22 et *eras. A* 23 prospicua *P* est *add. Vv* 24 ambiguitatem *Pa.r.* nuntiationis *V* amicitiam *P* 25 deleth *P,Ap.c.m2*

similis est, legatur 'daleth', 'scientiam cognitionemque' significat. quod autem dicitur, sic intellegendum: 'ne doleas, quod populus 2 inimicus tuus sit; te enim dura nuntiante non potest te amare, qui durus est': siue Babylonii, qui ab aquilone ueniunt suntque ferrum durissimum, huic populo duriori et in aeris similitudinem indomito non poterunt amicitia copulari; siue ferrum durissimum, hoc est populus Israhel, dei cognitione indignus est, qui in tantam peruenit malitiam, ut duriore metallo, aere, circumdatus sit.

15, 13. 14 LVI. *Diuitias tuas et thesauros tuos in direptionem dabo gratis* — siue *absque pretio* — *in omnibus peccatis tuis et in cunctis terminis tuis. et adducam inimicos tuos* — siue *seruire te faciam inimicis tuis* — *de terra, quam nescis, quia ignis succensus est in furore meo; super uos ardebit.* 'Omnem', inquit, 'substantiam tradam inimicis tuis absque ullo pretio propter peccata, quae fecisti in cunctis terminis tuis. propterea adducam inimicos tuos siue seruire te faciam 2 in terra Chaldaea, quia ignis meus, qui semel in meo furore succensus est, in te ardebit et extingui non poterit; tu enim praebuisti materiam ardoris tui, ut meus ignis tua, quae in te sunt, ligna consumat et faenum et stipulam'. ac per hoc non est causa ardoris in domino, sed in his, qui fomenta incendio ministrarunt.

15, 15. 16 LVII. *Tu scis, domine, recordare mei et uisita me et tu erue me ab his, qui persequuntur me! noli*

11 *Hier. 15, 13 13 *Hier. 15, 14 18 Hier. 15, 14 *Hier. 15, 14 22 cf. I Cor. 3, 12

1 deleth *Ap.c.m2* cognationemque *Aa.c.* 2 intellegendum] est *add. Vv* 4 ab aquilone] a babilone *V* 6 similitudine *P* amicitiae *M* amicitiam *Va.r.* 8 es *M* duriori *MAV,La.c.,v* durior *P* (*cf. p. 125, 2. 161, 25*) 10 thensauros *Aa.r.* 12 et—tuis *om. P* cunctis] omnibus *Vulg.* 13 aducam *P* in cunctis terminis tuis & ad *add. P* 14 terram *Va.r.* 15 accensus *v* 16 substantiam] tuam *add.* (*s. u. m2*) *Av* 19 chaldea *LM* chaldaeam *V* 20 tingui *Ma.c.* 22 lingua *V* consumam *M* consummat *V* fenum *VP* stipula *P* 26 tu erue] tuere *P,Ap.r.,v cum Vulg.* persecuntur *Pa.c.* secuntur *V* *alt.* me] mihi *V*

in patientia tua suscipere me; scito, quoniam sustinui pro te opprobrium! inuenti sunt sermones tui et comedi eos — siue *ab his, qui reprobant sermones tuos; consume eos* — *et factum est mihi* — siue *erit mihi* — *uerbum tuum in gaudium et laetitiam cordis mei, quoniam inuocatum est nomen*
2 *tuum super me, domine deus exercituum!* Hoc quod diximus: 'tu scis', in LXX non habetur. felix est autem illa conscientia, quae pro deo sustinet opprobrium. unde dicit: 'inuenti sunt sermones tui, quos meo ore loquebaris, et comedi eos, id est: in cibum mihi uersi sunt'; siue iuxta Symmachum: 'suscipiebam eos, ut mihi in laetitiam uerte-
3 rentur, qui dudum fuerant in opprobrium'. unde et Babylonii confitentur impleta, quae Hieremias futura praedixerat. siue hic sensus est: 'sensi angustias, miserias pertuli populi perse-
p. 949 quentis, sed tamen gauisus | sum me tuis paruisse praeceptis et propter tuum nomen dura perpessus sum'.

15, 17. 18 LVIII. *Non sedi in concilio ludentium et gloriatus sum;* — siue *metuebam* — *a facie manus tuae solus sedebam, quoniam amaritudine replesti me. quare factus est dolor meus perpetuus* — siue *quare, qui contristant me, confortantur* — *et plaga mea desperabilis rennuit curari* — siue *plaga mea fortis, unde curabor* —*? facta est mihi quasi mendacium aquarum infidelium* siue *quasi aqua mendax non*
2 *habens fidem.* Haec Hebraei ex persona Hierusalem dici arbitrantur, quod sola sederit et amaritudine repleta sit et factus sit dolor eius perpetuus et, quomodo aquae pertranseunt,

3. 5 *Hier. 15, 16 8 Hier. 15, 15 *Hier. 15, 15 10 Hier. 15, 16 12 *Hier. 15, 16 19 *Hier. 15, 17 21. 23. 25 *Hier. 15, 18

2 propter *Vulg.* 4 consumi *Ma.c.* 5 siue erit mihi *om. V* . et] in *add. Vulg.* 8 in *s. u. P* illa] ille a *Aa.c.m3* 9 qui *Ap.c.m2* 11 id] hoc *v* 12 suscipiam *P* 15 pertuli] periculi *P* 17 nomen tuum *v* perpessus sum] perpessum *V,Pa.c.m2* 18 consilio *V* 20 amaritudine] comminatione *Vulg.* 21 es *La.c.* 22 disperabilis *P,La.c.* 23 renuit *M,Ap.r.* 28 eius] cuius *V*

sic uerba prophetarum, quibus sibi prospera pollicebantur, transisse mendaciter. melius autem, ut ex persona prophetae haec dici accipiamus sermonibus sancti uiri, qui non sederit in concilio siue secreto ludentium, quod timuerit inpendentem sibi manum dei, siue magis gloriatus sit se malorum non habere consortium. solus, inquit, sedebam secundum illud, quod scriptum est: non sedi cum concilio uanitatis et cum iniqua gerentibus non introibo. odiui ecclesiam malignantium et cum impiis non sedebo; et in alio loco: solitarius sum ego, donec pertranseam. 'a facie', inquit, 'manus tuae solus sedebam, dum te timeo, dum inpendentem mihi manum tuam semper exspecto. in concilio ludentium sedere nolui, sed meam amaritudinem deuorabam, ut in futuro mihi praepararem gaudium. nec habui interualla doloris mei, sed iugi miseria deprimebar, ut nulla exspectarem remedia. praeualuerunt enim, qui contristabant me, et facta est plaga mea fortis. sed in hoc habui consolationem, quod fuerit quasi aqua mendax atque praeteriens. sicut enim aquae praetereuntes, dum fluunt, uidentur et labuntur, sic et omnis impetus inimicorum te adiuuante praeteriit'. utinam dominus praestet et nobis non sedere in concilio ludentium et eorum, qui futura non cogitant, nec aduersis cedere, sed semper dei sententiam formidare et dicere cum propheta: solus sedebam, quia amaritudine repletus sum! 'gaudeat igitur in praesenti tempore nequaquam concilium sapientium, sed arcanum secretumque ludentium, mihi ad-

6 Hier. 15, 17 7 Ps. 25, 4. 5 10 *Ps. 140, 10 11 Hier. 15, 17 24 *Hier. 15, 17 26 *Ps. 72, 28

1 pollicentur *P* 2 transire *V* melius] est *add. s. u. A* 3 accipiamus] se *add., sed exp. LMA* sed *add. V* sed de *add.P* sermonibus sci uiri *deleuit M* 4 (= 7. 13. 21) consilio *V* siue] i *add. s. u. m3 A* 8 ecclesia *La.c.* 12 expecto *codd. (corr. L; sic semper)* 14 praeparem *MAVP* gaudium praepararem *v* 15 iungi *Va.r.* 16 remedia] medicinam *Mp.c. m. rec.* 19 delabuntur *MVP* dil. (i *ex* e) *A,v* 20 te] & *Aa.c.* 25 gaudeat—ludentium *in mg. V* igitur] inquid *P* consilium *Vv* 26 archanum *Ap.c.* altercantiu (ti *s. u.*) *M* mihi] autem *add. P* adherere *La.c.*

haerere deo bonum sit, ponere in domino spem meam, saturari opprobriis et iudicis mei exspectare sententiam,
p. 950 quae, cum finis aduenerit, | opere monstrabit omnem tristitiam et amaritudinem instar aquarum fluentium recessisse.

15, 19–21 LIX. *Propter hoc haec dicit dominus: si conuerteris, conuertam te et ante faciem meam stabis et, si separaueris pretiosum a uili, quasi os meum eris; conuertentur ipsi ad te et tu non conuerteris ad eos. et dabo te populo huic in murum aeneum, fortem et bellabunt aduersum te et non praeualebunt, quia ego tecum sum, ut saluum te faciam et eruam, dicit dominus. et liberabo te de manu pessimorum et redimam te de manu fortium* siue
2 *pestilentium.* Manifestum est, quod superiora nequaquam Hierusalem, sed propheta dixerit. cui respondet dominus: 'si conuerteris a peccatis populum, et ego de tribulatione conuertam te in laetitiam et stabis ante faciem meam, sicut angeli stant in conspectu dei cotidie uidentes faciem illius et, si separaueris pretiosum a uili, quasi os meum eris. nec putes', inquit, 'boni operis non esse mercedem; si sanctos quosque meos de numero peccantium tuis sermonibus segregaris, eris quasi os meum et meis praeceptis copulaberis. debent enim illi imitatores tui esse et non tu
3 eorum. nec reformides et dicas: quare factus est dolor meus perpetuus et plaga mea fortis siue desperabilis, ut me desperem posse curari? dabo enim te quasi

15. 17. 19 *Hier. 15, 19 18 cf. Apoc. 8, 2 20 cf. II Par. 15, 7 24 *Hier. 15, 18 25 Hier. 15, 18

1 sit *in ras. P* est sit *V* domino] deo *v* 3 monstrauit *VP,Ma.c.* 4 recessisse] pertransiisse *v* 7 seperaueris *P* meus *Pa.c.* 11 saluum te faciam] saluem te *Vulg.* 12 eruam] te *add. Vulg.* 13 manu] pessimorum & redimam te de manu *add. P* 14 manifestatum *La.r.* 15 respondet *scripsi* respondit *codd. v* 16 conuertis *Aa.c.* popul *add., sed exp. L* 18 cottidie *V* 20 nec] ne *Ap.r.,v* 21 sčs *P* quoque *M* 22 eris] enī *add. s. u. M* 23 copulaueris *P,MAa.c.* tui imitatores *v* 25 disperabilis (i *pr. et tert. ex* e) *M* desiderabilis *P* 26 disperent *P*

murum aeneum atque fortissimum, ut contra aduersarium omni resistas robore et me habeas adiutorem et liberem te de manu pessimorum siue pestilentium et redimam te uel meo sanguine uel in praesentiarum meo auxilio'. consideremus, quantam mercedem habeat sermo doctoris, si ualuerit ab errore quempiam liberare et de peccantium numero educere!

16, 1—4 LX. *Et factum est uerbum domini ad me dicens: noli accipere uxorem et non sint tibi filii et filiae in loco isto! quia haec dicit dominus super filios et filias, qui generantur in loco isto, et super matres eorum, quae genuerunt eos, et super patres eorum, de quorum stirpe sunt nati in terra hac: mortibus aegrotationum morientur, non plangentur et non sepelientur, in sterquilinium super faciem terrae erunt et gladio et fame consumentur et erunt cadauera eorum in escam uolatilibus caeli et bestiis terrae.* Si tempore imminentis captiuitatis 2 uetatur propheta uxorem ducere, ne tribulationem carnis habeat
p. 951 et super dolorem pro|prium uxoris quoque ac liberorum miseriis torqueatur, quanto magis apostolus iubet, quia adbreuiatum tempus est et imminet consummatio, ut etiam, qui habent uxores, sic sint, quasi non habeant! unde superflua noui heretici 3 reprehensio, qua docuimus digamiam et trigamiam non ex lege descendere, sed ex indulgentia. aliud est enim facere, quod per se bonum sit, aliud ideo concedi, ne peiora facias.

18. 20 cf. I Cor. 7, 28. 29 22 *heretici*] scil. Iouiniani 23 cf. Hieron. Epist. 123, 3 p. 902. 7 p. 905. adu. Iouin. I 14. 15 p. 262—265. in Hierem. p. 4, 21

1 ut] & *P* aduersari**um *P* 2 *alt.* et] e *LMa.c.* 5 uoluerit *V* 6 educare *P* 8 noli accipere] non accipies *Vulg.* sint] erunt *Vulg.* 10 quae *v* 11 qui *VP,MAa.c.* 12 nati sunt *v* 14 sepellientur *A* sterquilinum *Ma.c.* 16 erit cadauer *Vulg.* 17 captiuitate *P* si tempore inminentis terrę *add. P* 19 hac *P* 20 abreuiatum *Ma.c.m2* breuiatum *P,Aa.c.* 21 qui] non *add. P* 22 habent *Pa.c.* hăeretici *L* eretici *P* 23 qua] *idem significat, quod* quatenus, *nisi forte* quando *corrigendum;* quia *P* 24 discendere *Pa.c.* indulgentiam *L* enim est *P* 25 per se] semper *P* est (*t* sit *s. u. m3*) *A* concedo *Pp.c.* faciat *V* faciamus *v*

dicit enim et ipse causas, cur uelit adulescentulas uiduas nubere, inferens: iam enim quaedam earum abierunt retro satanan. simulque praeceptor continentiae et perpetuae castitatis et aequalem se blasphemans deo laudat trina quaternaque coniugia, quae ego non tam coniugia dicam quam miseriarum solacia et extremam tabulam naufragorum; nisi forte tribuit indulgentiam amazonibus suis, ut usque ad decrepitam
4 senectutem bella libidinum experiantur. cur autem propheta arceatur uxorem ducere, causa perspicua est, quod obsidione uicina pestilentia et gladio et fame uniuersi intereant et tantus sit numerus morientium, ut sepulturae uincatur officium, sed instar sterquilinii iaceant cadauera uolatilibus bestiisque
5 laceranda. et hoc notandum, quod aegrotationibus et longa infirmitate tabescere dei ira sit. unde et Ioram, filius Iosaphat, infirmitate consumitur et apostolus docet aegrotare eos et tabescere et mori, qui sancta uiolarint.

16,5–8 LXI. *Haec enim dicit dominus: ne ingrediaris domum conuiuii neque uadas ad plangendum neque consoleris eos, quia abstuli pacem meam a populo isto, dicit dominus, misericordiam et miserationes. et morientur grandes et parui in terra ista, non sepelientur neque plangentur et non se incident neque caluitium fiet pro eis. et non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuo et non dabunt eis potum calicis ad consolandum super patre suo et matre. et domum*

2 *I Tim. 5, 15 14 cf. II Par. 21, 19 15 cf. I Cor. 11, 30

1 adolesc. *P,Ap.c.* 2 quidam *P* 3 retro] post *add. v* satanam *Mv* 4 castitas *P* plasphemans *P* terna *v* 6 solatia *VP,Ap.c.* naufragiorum *P* 7 azonibus *P* 10 pestilentiae *V* 11 uincantur *Ma.r.* 12 instar] in *add. P* sterquilini *LP* iaceant (i *s. u.*) *M* cadeuera *La.c.* uolatibus *V* 14 iosafat *P* . 16 uiolauerint *P* 17 ingradiaris *P* 18 uadis *P* 19 consolari *V* a populo] apostolo *V* 22 sepelliantur *Aa.c.* 24 uos *V* 25 mortuos *P,Va.c.* mortuum *v* mortuo—super *om. L*

conuiuii non ingredieris, ut sedeas cum eis et comedas et bibas. Apostolus praecipit cum his, qui auer- 2
sentur deum, nec cibum quidem esse sumendum; et amplius: ne haue quidem huiusmodi dixeritis! et saluator apostolis interdicit, ne quemquam salutent in itinere; unde et Heliseus salutationem pergentis ad sanandum puerum Giezi
p. 952 interdicit. moris autem est lugentibus ferre ci|bos et praeparare conuiuium, quae Graeci περίδειπνα uocant et a nostris uulgo appellantur 'parentalia' eo, quod parentibus iusta celebrentur. dicit et alibi scriptura diuina: date uinum his, qui in luctu sunt, ut uidelicet obliuiscantur doloris. praecipitur 3
ergo prophetae, ne ullum de populo consoletur, ne se misceat inimicorum dei conuiuiis, ne iusta celebret super funeribus defunctorum. aliud est enim mori communi lege naturae, aliud dei occidisse sententia. 'abstuli', inquit, 'pacem meam a populo isto et misericordia indigni sunt nullique aetati parcam, sed et grandes et parui pariter interibunt, ita ut sepultura quoque careant'. nec se incident, inquit, neque caluitium fiet pro eis. mos hic fuit apud ueteres et 4
usque hodie in quibusdam permanet Iudaeorum, ut in luctibus incidant lacertos et caluitium faciant; quod etiam Iob fecisse

2 I Cor. 5, 11 4 *II Ioh. 10 5 cf. Luc. 10, 4 6 cf. IV Reg. 4, 29 10 *Prou. 24 (31), 74 (6) 15 Hier. 16, 5 18 *Hier. 16, 6 21 cf. Hiob 1, 20

1 ingrediaris *Vulg.* 2 commedas *V* praecepit *codd.* (*corr. M*) aduersantur *M* auersantur *Ap.c.* aduersentur *VP* 3 dō *P,Mp.c.* 4 nec *v* aue (*ex* aut) *A* aut *P,* (aue *post* aut *add. m3*) *M* dixeretis *P* saluatur *Ma.c.* 5 interdicit] ut *add. s. u. m. rec. M* quenquam *L* quaquam *V* in itinere salutent *v* et *om. A V,Ma.c.* 6 helisseus (s *alt. s. u.*) *M* helisaeus *A* salutatione *P; post* Giezi *tr. v* pergendis *Ma.c.* pergenti *v* sanandum] salutandum *V* gezi *La.c.* iezi *P* 7 cibus *P* 8 ΠΕρΙΔΙΠΝα *LA,* (*in mg.* peridipna) *M* ΠΗρταΠΝα *V* ΠερΑΠΝα parentalia *P* 9 ista *V* 10 dicit dicit *L* 11 lucto *P* 12 ullus *V* misceant *P* 13 conuiuis *Pa.c.* ista *V* 14 enim est *P* commune *MAa.c.* legi *V* 15 a] de *v* 19 aput *P* 20 permanent *P* 21 lecertos *V* laceratos *P*

legimus. unde et prophetae dicitur, ne frangat inter eos panem nec ingrediatur ad consolandum pro mortuo, non potum tribuat, non ingrediatur domum. cǫnuiuii et ne misceatur eis, qui dei sententiae praeparati sunt. si autem hoc de lugentibus dicitur, quid fiet de hereticis, quorum sermo serpit ut cancer et cotidie prosternunt in ecclesia funera deceptorum?

16, 9–12 a LXII. *Quia haec dicit dominus exercituum deus Israhel: ecce ego auferam de loco isto in oculis uestris et in diebus uestris uocem gaudii et uocem*
2 *laetitiae, uocem sponsi et uocem sponsae. et cum annuntiaueris populo huic omnia uerba haec et dixerint tibi: quare locutus est dominus super nos omne malum grande istud? quae iniquitas nostra et quod peccatum nostrum, quod peccauimus domino deo nostro?, dices ad eos: quia dereliquerunt patres uestri me, ait dominus, et abierunt post deos alienos et seruierunt eis et adorauerunt eos et me dereliquerunt et legem meam non custodierunt. sed et uos peius operati estis quam patres*
3 *uestri.* Quando peccarit ecclesia, aufertur de ea omne gaudium et uniuersa laetitia, de qua apostolus dicit: gaudete, iterum dico: gaudete; uox sponsi et uox sponsae, de quo scriptum est: qui habet sponsam, sponsus est. 'si autem', inquit, 'interrogauerit te populus, cur ista patiatur, et causas miseriarum suarum quaesierit, respondebis eis: quia derelique-

5 cf. II Tim. 2, 17 21 Phil. 4, 4 23 Ioh. 3, 29 25 *Hier. 16, 11

1 et *om.* *M* 2 (= 3) non] neque *v* 4 sententiā (ī e *s.* ā) *A* sententia *P* praeuaricati *MAp.c.m2* contrarii *V* hoc *s. u. VP* de lug.] deligentibus (i *s.* e *pr.*) *M* 5 cottidie *MV* 6 ęcłam *P* 9 *pr.* et—uestris *om. V, in mg. P* 11 adnuntiaberis (v *s.* b) *M* populi *Ma.c.* omnia] uniuersa *P* 13 omneṃ *MP* grandeṃ *P* gaude *Va.c.* 16 me patres uestri *Pv cum Vulg.* (= *p. 199, 1*) 17 deos (eo *s. u.*) *M* 18 legem meam] mandata mea *Aa.c.m3* 20 peccaret *La.c.* peccaut *A* peccauerit *Pp.c.m2v* auferetur *P* 24 populus] tuus *add. s. u. m3 M* patietur *P,Aa.c.* causam *V* 25 ei *v*

p. 953 runt patres uestri me, ait dominus, qui uobis prae|sunt in ecclesiis, et abierunt post deos alienos — quorum deus uenter est et auaritia et luxuria et gloria in confusione eorum — et seruierunt eis — a quo enim quis uincitur, eius et seruus est — et adorauerunt eos — adorat enim unusquisque, quod diligit — et me dereliquerunt et legem meam non custodierunt'. sacerdotum 4 est proprie non solum docere, sed et facere legem, ut nequaquam uerbis subiectos sibi populos et creditum gregem, sed exemplis doceant. ac ne forsitan dicerent: 'iniusta est sententia patres comedere uuam acerbam et dentes filiorum obstupescere', infert: sed et uos peius operati estis quam patres uestri, ut super his, qui patribus peiora peccauerint, iusta supplicia deferantur.

16, 12 b. 13 LXIII. *Ecce enim ambulat unusquisque post prauitatem cordis sui mali, ut me non audiat. et eiciam uos de terra hac in terram, quam ignoratis uos et patres uestri, et seruietis ibi dis alienis die ac nocte, qui non dabunt uobis requiem.* Semel a domino 2 derelicti faciunt ea, quae non conpetunt, ut uadant post desideria cordis sui mali, de quo exeunt cogitationes pessimae, et idcirco de ecclesia separantur, ut uadant in terram longinquam, quam nec ipsi nec patres eorum nouerant, priusquam peccarent, ut ibi seruiant dis alienis, qui non sunt di, sed eorum putantur errore, qui eos colunt. quod autem intulit: 3 'die et nocte', perpetuam peccantium ostendit in scelere per-

2. 4. 5. 6 Hier. 16, 11 2. 3 *Phil. 3, 19 4 *II Petr. 2, 19 10 cf. Hier. 31 (38), 29. Ezech. 18, 2 12 Hier. 16, 12 21 cf. Matth. 15, 19 26 cf. Hier. 16, 13

1 me patres uestri *Pv* 3 uenter es*t (n *s. u.*) *V* luxoria *M,Aa.c.* 4 seruiunt *P* 5 et eius *V* 10 hac *V* forsitã *M* forte *v* 11 comederunt *P* aceruam *AVP,LMa.c.* 13 et *V* iuxta *V* 16 gaudiaut (i *ex* e) *P* eièciam *L* 17 *alt.* terra *P* 18 diis *MAVPv* (=*p. 200, 4*) 21 exeunt] mali *add., sed exp. V* pessime *La.c.* 24 diis *codd.* (*corr. L*) dī *La.r.* dii *cet.* 26 et] ac *v* perpetua *V*

seuerantiam, dum et in diebus flagitiis et in noctibus libidini seruiunt. qui non dabunt, inquit, uobis requiem; hau dubium, quin falsos deos significet, de quibus dixit: et ser-
4 uietis ibi dis alienis. quicquid ergo peccamus, quicquid die et nocte facimus et malorum operum perpetramus, imperium est daemonum, qui numquam nobis dant requiem et semper inpellunt delictis augere delicta et cumulum facere peccatorum.

16, 14. 15 LXIV. *Propterea ecce dies ueniunt, dicit dominus, et non dicetur ultra: uiuit dominus, qui eduxit filios Israhel de terra Aegypti, sed: uiuit dominus, qui eduxit filios Israhel de terra aquilonis et de uniuersis terris, ad quas eieci eos; et reducam eos*
2 *in terram suam, quam dedi patribus eorum.* Manifeste futura populi Israhel restitutio praedicatur et post captiuitatem misericordia, quae iuxta litteram sub Zorobabel et Hiesu pontifice et Ezra ex parte conpleta est, iuxta intellegentiam
p. 954 spiritalem uerius atque perfectius in Christo conplen|da describitur. 'ueniet', inquit, 'tempus, quando nequaquam dicetur, quod populus reductus sit de Aegypto per Mosen et Aaron, sed reductus de terra aquilonis Cyro rege Persarum laxante
3 captiuos'. et de uniuersis, inquit, terris; quod nequaquam Cyri tempore, sed ultimo fine conplebitur dicente apostolo: 'postquam subintrauerit plenitudo gentium, tunc omnis

2. 3 Hier. 16, 13 7 cf. II Par. 28, 13 22 Hier. 16, 15 24 cf. Rom. 11, 25. 26

1 libidinis *P* 2 aut *P,La.c.* haut (h *s. u.*) *MA* haud *V* 3 deos (eo *s. u.*) *M* 4 ibi *om. V* 5 die et] licet (l *ex* d) *M* imperio *V* 6 est] et *V* et] set *Ap.c.* sed *v* 7 *pr.* delectis *Va.c.* 10 et—dominus *s. u. LA, in mg. M* dicitur *P* 13 qua eice *Ma.c.* 14 in] ad *P* manifesta *P* 15 praedicitur *v* 16 misericordiã *P* iesu *V,Ap.r.,v* 17 ezram *P* iuxta] uero *add. s. u. m. rec. M* 18 spiritualem *V,Ap.c.* 19 uenit *La.c.* 20 egypto *P* moysen *MAVPv* arron *Va.c.* 21 laxante] LXX ante (nis *s.* ţę *m2*; laxante *s.* LXX annis *m3*) *A* 22 captiuos (u *s.* ǫ *m2*; uos *s.* uus *m3*) *A*, (o *ex* u) *P* 23 ciri *V* sed] & *add. MV, Aa.r.*

Israhel saluus fiet'. possumus hoc et de persecutionibus, quae nostro accidere populo a diebus Neronis, de quo scribit apostolus: et liberatus sum de ore leonis, usque ad Maximini tempora dicere, quomodo dominus misertus sit populo suo et reduxerit eos in terram suam, hau dubium quin in ecclesiam, quam dedit patribus eorum, apostolis et apostolicis uiris.

16, 16–18 LXV. *Ecce ego mittam piscatores multos, dicit dominus, et piscabuntur eos; et post haec mittam eis multos uenatores et uenabuntur eos de omni monte et de omni colle et de cauernis petrarum, quia oculi mei super omnes uias eorum. non sunt absconditae a facie mea et non fuit occulta iniquitas eorum ab oculis meis. et reddam primum duplices iniquitates et peccata eorum, quibus contaminauerunt terram meam in morticinis idolorum suorum et abominationibus suis impleuerunt hereditatem meam.* Diuersa huius capituli interpretatio 2 est. Iudaei enim autumant significari Chaldaeos, qui sub piscatorum nomine describuntur, et postea Romanos, qui uenatoribus comparantur et de montibus collibusque et cauernis petrarum infelicem populum sunt uenati. hoc autem dominus fecisse se dicit, quia respexerit uias eorum et reddiderit iniquitates, quibus contaminauerant terram simulacra

3 II Tim. 4, 17

2 accedere *P* 4 maximiani (a *alt. s. u.*; *sed eras.*) *A* maximi *P* tempore *P* 5 suo *s. u. P* haut (h *s. u.*) *A,La.c.* aut *MP* haud *V* 6 quī *M* in *om. LAP* 8 ecce] enim *add. P* piscatoris *La.c.* pescatores *Aa.c.* 10 uenebūntur *APa.c.* et de omni colle *om. LVP, in mg. add. M, s. u. m3 A* 11 omne *Ma.c.* caruernis *Va.r.* 12 eorum] a neronis tempr̃ usq; ad maximini maxima persecūtionis *add. P* 13 abscondite *La.c.* abscondita *VPv* ea *add. v* occultata *Vulg.* 15 quibus] quia *Vulg.* 17 abhom. *P,Ap.c.* 19 significare *P* chaldeos *MA,La.c.* 20 discribuntur *P* 21 collique *Pa.c.* *alt.* et] de *add. P* 23 se *om. P* dicitur *Pp.c.m2* respexit *MV* uia *Aa.c.* rediderit *M* 24 contaminauer̃ *P* simulachra (i *ex* u) *M*

uenerantes, et abominationibus idolorum polluerint hereditatem
3 eius. nostri autem rectius et melius haec de futuro uaticinatum prophetam putant. quia enim supra dixerat: reducam eos in terram suam, quam dedi patribus eorum, nunc ostendit, quomodo reducendi sint, quod primum mittat apostolos, quibus saluator dixit: uenite post me et faciam uos piscatores hominum, et postea uenatores, quos uel ecclesiasticos uiros uel angelos possumus accipere, qui, postquam consummationis tempus aduenerit, uenentur sanctos quosque de montibus dogmatum excelsorum et de collibus bonorum operum et de cauernis petrarum, apostolis et apo-
4 stolicis uiris. non solum enim Christus petra, sed et Petro
p. 955 aposto|lo donauit, ut uocaretur petra, in cuius sensibus requiescentes recte dicuntur translati esse de petra. ostenditque uel apostolos uel eos, qui postea uenandi sunt, habuisse peccata et recepisse duplices iniquitates suas. seruus enim, qui scit uoluntatem domini sui et non facit eam, uapulabit multum. sciendumque, quod in Hebraico positum sit
5 'primum' et in LXX editione praetermissum. quando autem dicit: reddam primum duplices iniquitates et peccata eorum, subostendit, quod, postquam receperint mala, recepturi sint et bona. hi autem, qui postea transferendi sunt, contaminauerunt terram domini in morticinis idolorum suorum et abominationibus suis impleuerunt hereditatem eius, ut omnis mundus subditus fiat deo et nequaquam suo merito, sed illius misericordia conseruetur.

3 Hier. 16, 15 6 *Matth. 4, 19 9 cf. Eccli. 39, 28 (34). Matth. 24, 14 12 cf. I Cor. 10, 4 cf. Matth. 16, 18 16 *Luc. 12, 47 19 Hier. 16, 18 *Hier. 16, 18 20. 23 Hier. 16, 18

1 abhom. *Ap.c.* (*passim*) polluerant *v* 2 hoc *V* 6 quibus quibus *L* et *om. V* 7 uos] fieri *add. v* 8 possimus *MAa.c.* accipere possumus *P* 9 comsummationes *La.c.* uenenator *P* 10 docmatum *V* 12 apostolo Petro *v* 15 uenati *v* 17 uapulauit *Pa.c.* 18 hebraicū *MAa.c.* 19 et *om. M* 20 dicis *Aa.c.* 21 quod *s. u. L* receperit *Pa.c.* 22 sint] sunt *P* hii *P* postea *om. V*

quod hic de Hebraico posuimus: non sunt absconditae a facie mea, in LXX non habetur.

16, 19 a LXVI. *Domine, fortitudo mea et robur meum et refugium meum in die tribulationis* siue *malorum!* Omnis hominum fortitudo sine dei uirtute, quae Christus est, imbecilla reputatur et nihili; unde confugiendum ad deum atque dicendum est: domine, refugium factus es nobis in generatione et generatione; et in alio loco: qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione dei caeli commorabitur. dies autem tribulationis siue malorum 2 illa intellegenda est, de qua dicit et apostolus: ut eriperet nos de praesenti saeculo nequam et: redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.

16, 19 b LXVII. *Ad te gentes uenient ab extremis terrae et dicent: uere mendacium possederunt patres nostri, uanitatem, quae eis non profuit.* LXX: *ad te gentes uenient ab extremis terrae et dicent: quomodo falsa possederunt patres nostri idola et non est in eis utilitas!* Postquam eiectus est Israhel et a piscato- 2 ribus uenatoribusque translatus, consequenter uocatur ad fidem gentium multitudo et confitetur se siue patres suos in priore errore uersatos. qui autem dicunt: 'quomodo falsa
p. 956 possederunt patres | nostri idola, in quibus nulla est utilitas!', confitentur uera esse, ad quae transeunt, et omni subnixa praesidio.

1 Hier. 16, 17 2 *Hier. 16, 17 4 *Hier. 16, 19 5 cf. I Cor. 1, 18. 24 7 *Ps. 89, 1 8 Ps. 90, 1 11 Gal. 1, 4 12 Eph. 5, 16 16 *Hier. 16, 19 19 cf. Hier. 16, 16 cf. IV Reg. 17, 23 22 *Hier. 16, 19

1 abscondita *VPv* ea *add. v* 2 abetur *P* 6 ē *s. u. V* inbecilla *MAVP* nihil *MAa.c.* unde] ad *add. V* confugiendum] est *add. v* dominum *v* 7 es] ē *V* 8 *alt.* generationem *MAV* 9 adiutorium *P,La.c.* adiutoriu *M* 11 dicet *Ma.c.* apostolos *Pa.c.* ereperet *La.c.* 12 et *om. V* redementes *La.c.* 15 (= 18. 23) possiderunt *P,Aa.c.* uŕi *V* 16 qua *V* 18 uŕi *V* 19 a *om. VP,LMAa.c.* 22 priori *codd.* (*corr. L; cf. p. 191, 8*) uersatus *P* 24 ad quae] atque *MAa.c.* adq; *P*

16,20 LXVIII. *Numquid faciet sibi homo deos et ipsi non sunt di?* Et hoc gentes loquuntur, quae uenerunt ad saluatorem ab extremis terrae suggillantes ignorantiam tam suam quam maiorum suorum, qua putauerint ab homine fieri deos, cum dei sit homines facere.

16,21 LXIX. *Idcirco ecce ego ostendam eis per uicem hanc, ostendam eis manum meam et uirtutem meam et scient, quoniam nomen mihi dominus.* Manus dei, per quam cuncta operatus est, et uirtus, de qua dixit apostolus: 'Christus dei uirtus et dei sapientia', ostenditur
2 gentibus filii passione conpleta. pulchreque dixit: 'ostendam eis per uicem hanc; ostendam autem manifeste et non ut prius in umbra et in imagine et uaticinio futurorum, ut, postquam cognouerint, sciant nomen meum audiantque a filio: pater, manifestaui nomen tuum hominibus'.

17,1 LXX. *Peccatum Iuda scriptum est stilo ferreo in ungue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum* — siue *in pectore cordis eorum* — *et in cornibus altarium* — siue *ararum* — *eorum.* De gentibus, quae ad dominum conuersae fuerant, supra dictum est: ecce ego ostendam eis per uicem hanc, ostendam eis manum meam et uirtutem meam; nunc de Israhele, qui abiectus est, loquitur: peccatum Iuda scriptum est stilo ferreo in ungue adamantino et cetera.
2 quod cur a LXX praetermissum sit, nescio, nisi forsitan peper-

10 cf. I Cor. 1, 24 11 Hier. 16, 21 15 Ioh. 17, 5. 6 18. 19 *Hier. 17, 1 21 Hier. 16, 21 23 Hier. 17, 1 25 *Hier. 17, 1

1 numquit *L* deos (o *s. u.*) *M* 2 sunt *om. V* dI *La.r.* dii *cet.* locuntur *V,La.c.* 4 malorum *P* qua] quia *Vv* qui *P* putauerunt *MPv* ab (*s. u.*) *L, om. cet.* homines *MVP*, (ł ab homine *s. u. m3*) *A* 5 hominem *MVP* 6 ecce *om. V* 7 hanc *s. u. P* 8 sciant *Aa.c.* quoniam] quia *Vulg.* 11 pulcreque *Pa.c.* 12 eis—ostendam *in mg. V* autem] eis *Aa.c.m3* 14 cognouerunt *P* 17 (= 24) ungueat amantino *P* 18 *pr.* eorum *om. V* 19 cordibus *Va.c.* altarium] ararum *Vulg.* 21 *pr.* ostendam eis *om. P* per] super *P* super uicem hanc *s. u. P* 23 israhel *codd.* (*corr. L*) 25 cur a] cura *P*

cerunt populo suo, sicut et in Isaia eos fecisse manifestum est: quiescite ergo ab homine, cuius spiritus in naribus eius, quia excelsus reputatus est ipse; multaque huiuscemodi, quae si uoluero cuncta digerere, non dicam libro, sed libris opus erit. gentium peccata deleta sunt, quia conuersae ad dominum ab extremis terrae audierunt illud: laudate dominum, omnes gentes, laudate eum, omnes populi, quia confirmata est super nos misericordia eius et ueritas domini manet in aeternum;
p. 957 et de quibus dixerat ad Mosen: dimitte me,|ut interficiam populum istum, et faciam te in gentem magnam. peccatum autem Iuda indelebile atque, ut ita dicam, 3
nulla ratione abolendum, scriptum est stilo ferreo in ungue adamantino, qui Hebraice dicitur 'samir', non quo ullus ungues sit, qui appelletur 'samir', sed quo lapis adamantinus, qui ex eo, quod indomitus sit et infrangibilis, hoc nomen accepit, tantum nitorem habeat et leuitatem, ut absque ullo inpedimento scribi possit in eo stilo ferreo, ut dura ferri materies scribat in duriore tabula adamantina et duret, quod scriptum est, in perpetuum. ipsi enim dixerunt: sanguis
eius super nos et super filios nostros. unde et exa- 4
ratum siue insculptum est in cornibus altarium — uel ararum — eorum, ut opera sacrilegii in aeternam memoriam perseuerent. si autem hoc ita est, ubi illud, quod anus

1. 2 *Esai. 2, 22 7 *Ps. 116, 1.*2 10 *Ex. 32, 10. cf. Deut. 9, 14 12, 13 Hier. 17, 1 20 Matth. 27, 25 22 *Hier. 17, 1 23 Hier. 17, 1 24 *anus delira*] Rufinum innuere uidetur; cf. in Hierem. IV praef. et cap. 22 u. 24—27. cf. Cic. Tusc. disp. I 48. De diu. II 141. Symphos. Aenigm. praef. 6 (cf. Otto, Sprichwörter p. 28. Weyman, Archiv XIII 264. Sutphen, Amer. Journ. Philol. XXII 11)

1 esaia *VP,MAa.c.* 2 est *s. u. L* 3 est reputatus *P* est *om. V* 4 dirigereſę *V* 6 dm̃ *M* 8 omnis *La.c.* quia] qm̃ *V* 10 moysen *MAVP* 12 Iudae *v* indelibile (e *pr. ex* i; i *alt. in ras.*) *L* atque] et *v* 13 in *om. LV,MAa.c.* ī (~ *add. m2*) *P* 14 ūgue (~ *add. m2*) *P* hebreice *Pa.c.* 15 unguis *MVP,LAa.c.* appellatur *Aa.c.* apellatur *P* sammir *P* quo] quod *P* 16 infragibilis *MP,La.c.* infringibilis *Ap.c.* 18 in eo scribi possit *v* 19 duriori *codd.* (*corr. L; cf. p. 203, 22*) 21 *alt. et om. v* 22 sculptum *MA V* exculptum *P* uel] siue *v* 23 sacrilegi *P* sacrilega *v* 24 anus] pelagianus *Mp.c.*

delira confingit posse hominem sine peccato esse, si uelit, et facilia dei esse mandata?

17,2–4 LXXI. *Cum recordati fuerint filii eorum ararum suarum et lucorum lignorumque frondentium in montibus excelsis sacrificantes in agro, fortitudinem tuam et omnes thesauros tuos in direptionem dabo, excelsa tua propter peccata in uniuersis finibus tuis. et relinqueris sola ab hereditate tua, quam dedi tibi, et seruire te faciam inimicis tuis in terra, quam ignoras, quoniam ignem succendistis in furore meo; usque in aeternum ardebit.*

2 Et haec in LXX non habentur eadem, ut reor, causa, quam supra diximus, ne scilicet aeterna in eos sententia permaneret. relinqueris, ait, sola ab hereditate tua, quam dedi tibi, et seruire te faciam inimicis tuis in terra, quam ignoras, uel sub Babyloniis uel, ut est uerius, sub Romanis. ipsi enim succenderunt ignem et clementissimum dominum in furorem prouocarunt, qui ignis furoris eius ardebit

3 in aeternum. pudet me contentionis nostrorum, qui Hebraicam arguunt ueritatem. Iudaei contra se legunt et, quid pro se sit, nescit ecclesia. unde nos, qui sumus filii apostolorum, recordemur iniquitatum prioris populi et iuste eos perpessos esse

4 testamur. possunt autem 'excelsa', quae Hebraice dicuntur 'bamoth', et contra hereticos accipi, qui posuerunt in excelsum os suum et lingua eorum transiuit super terram, qui in tantam uaesaniam proruperunt, ut soli absque

12 *Hier. 17, 2—4 13 cf. p. 204, 25 14 Hier. 17, 4 17 cf. Ex. 34, 6 etc. 23 Hier. 17, 3 24 *Ps. 72, 9 26 cf. Esth. 16, 5 sec. Vulg.

1 delera *Mp.c.* confringet *P* 2 aficilia *P* 4 ut *P* locorum *La.c.* suorum *add. Vulg.* 6 omnis *La.c.* 7 in *om. P* 8 suis *V* 10 igne *V* succendisti *Vulg. v* 12 non *s. u. m3 A* habetur *La.c.* 16 babiloniis *V* babilonis *P* 18 furore *VP* prouocauerunt *P* 19 contentiones *Mp.c.* 20 iudei *L* se legunt] tegunt *Aa.c.m3* 21 recordamur *MAVPv* 22 iniquitatem *V* 23 hebraicae *L* hebreice (a *s.* e *alt.*) *M* 25 transibit *P* 26 uesaniam *MVP*

spiritus sancti gratia remanserint et perdiderint hereditatem
p. 958 domini, priorem uidelicet fidei ueritatem. unde et aeter|num eis paratur incendium et seruitus daemonum, qui sunt inimici et ultores.

17,5.6 LXXII. *Haec dicit dominus: maledictus homo, qui confidit* — siue *spem habet* — *in homine et ponit carnem bracchium suum et a domino recedit cor eius. erit enim quasi myrice in deserto et non uidebit, cum uenerit bonum, sed habitabit in siccitate in deserto, in terra salsuginis et ininhabitabili.* Si maledictus est omnis homo, qui confidit in homine, 2
Paulus autem Samosatenus et Fotinus, quamuis sanctum et cunctis excelsum uirtutibus praedicent saluatorem, tamen hominem confitentur, ergo maledicti erunt spem habentes in homine. quodsi nobis oppositum fuerit, quod et nos credamus in eo, qui dicit: nunc autem quaeritis me interficere, hominem, qui ueritatem uobis locutus sum, quam audiui a deo; hoc Abraham non fecit. uos facitis opera patris uestri, respondebimus illud apostolicum: et-
si Christum aliquando iuxta carnem cognouimus, sed nunc iam non nouimus. denique idem apostolus in 3
principio epistulae suae scribit ad Galatas: Paulus apostolus non ab hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum et deum patrem, qui suscitauit eum a mortuis, et, qui mecum sunt, omnes fratres.

6 *Hier. 17, 5 16 Iob. 8, 40. 41 19 *II Cor. 5, 16 22 Gal. 1, 1. 2

1 spū *Pa.c.m2* remanserunt *M* perdiderunt *M* 2 uidellicet *L* et *om. M* 6 confidet *P* hominem *MVP* ponet *AP,La.c.* 7 brachium *MAV* brachii *P* sui *P* recedet *P* 8 erat *Ma.c.* miricę *M* mirice *P* 9 habitauit *Pa.c.* 10 ininhabitabili *L* inhabitabili (in *s. u. M*) *cet. v cum Vulg.; cf. p. 208, 16* 11 omnis *ex* hominis *M* hominem *MVP,LAa.c.* 12 futinus *P* Photinus *v* 13 tamen *om. P* 14 erant *Ma.c.* 15 hominem *MAVP* 16 eum *V* quaeretis *L* 18 dño *V* habraham *P* 19 apostolicorum *v* 20 secundum (*pro* iuxta) carnem aliquando *v* 22 epistolae *MAV* galathas *MA* 24 dñm *M*

si enim mors absorta est in uictoria, quare non carnis humilitas, quae propter humanam salutem assumta est, in diuinitatis transierit maiestatem, ut fecerit utrumque unum, et non adoremus creaturam, sed creatorem, qui est benedictus in
4 saecula? maledictus est igitur non solum, qui spem habet in homine, sed qui ponit carnem bracchium suum, id est fortitudinem suam, et quicquid egerit, non domini clementiae, sed suae putauerit esse uirtutis. qui enim hoc agit, a domino recedit cor eius asserens se posse, quod non potest. et erit quasi myrice — quae Hebraice dicitur 'aroher' siue, ut interpretatus est Symmachus: lignum infructuosum in solitudine — et non uidebit, cum uenerint bona, quae uisura est gentium multitudo, sed habitabit in siccitate
5 in deserto. hoc de populo dicitur Iudaeorum, qui habitant in deserto fructusque non faciunt et sunt in terra salsuginis, quae nullos fructus faciat, et ininhabitabili, quae hospitem non habet deum nec angelorum praesidia nec spiritus sancti gratiam nec scientiam magistrorum.

17,7.8 LXXIII. *Benedictus uir, qui confidit in domino et*
p. 959 *erit dominus fiducia* — siue *spes* — *eius;* | *et erit quasi lignum, quod transplantatum est* — siue *fructiferum* — *super aquas, quod ad umorem*

1 cf. I Cor. 15, 54 3 cf. Eph. 2, 14 5 *Hier. 17, 5 6. 8 Hier. 17, 5 9 *Hier. 17, 6 11 *Hier. 17, 6 12 *Hier. 17, 6 13. 15. 16 *Hier. 17, 6 20 *Hier. 17, 7 22 *Hier. 17, 8

1 absorpta *v* uitoria *M* 2 assumta (*sic semper fere Lp.c.*)] as(d)sumpta *codd.* 3 magestatem *M* maiestate *P* faceret *A* 6 hominem *MP,LAa.c.* ponet *P,LMAa.c.* brachium *MAV* blachium (*sic;* h *s. u.*) *P* fortudinem *M* 8 quid (o *s.* i) *M* ḥọç *M* egit *Pa.c.* 10 miricę *M*, (-e) *P* myrricąe *A* ebraice *M* aroer *v* siue ut] sicut *V* 12 solitudinem *L* uenerit *P* qui (e *s.* i) *P* 13 uisura] causa *V* sed—deserto *om. M* habitauit *V,Pa.c.* 14 hoc—deserto *om. V* dicitur de populo *v* iudeorum *M* abitant *M* habitat *P* 15 fructus *M* fructosque *P,Aa.c.* faciąt *M* et—faciat *om. M* 16 nullus *L* fructos *P,Aa.c.* ••inhabitabilis ē (in *eras.;* ē *add. s. u.*) *M* inhabitabili *VP* 17 ospitem *MP* spū *Pa.c.m2* 18 scientia *La.c.* m•gistorum (a *s.* •) *L* 20 spes siue fiducia *v* 21 transplantatūş *P* transplantatur (est *om.*) *Vulg.* 22 humorem *AVP,Lp.c.m2*

mittit radices suas; et non timebit, cum uenerit aestus, et erit folium eius uiride — siue *ramusculi eius frondentes* — *et in tempore* — siue *anno* — *siccitatis non erit sollicitus* — siue *non timebit* — *nec aliquando desinet facere fructum.* Illud de Iudaeis dictum sit et de hereticis, qui spem habent 2 in homine, in Christo uidelicet suo, quem non filium dei, sed purum hominem putant esse uenturum. e contrario uir ecclesiasticus, qui confidit in domino, audit illud: et scitote, quoniam dominus ipse est deus. confidit in domino et illi ligno conparabitur, de quo et in primo psalmo canitur: et erit tamquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo; et folium eius non defluet. super 3 aquas autem: spiritus sancti gratiam, diuersas donationes. quod ad umorem mittit radices suas: a domino accipiat ubertatem; sed et aliter possumus dicere, quod de siccitate Iudaica translati simus in baptismatis gratiam sempiternam. et non, inquit, timebit, cum uenerit aestus — 4 uel tempus persecutionis uel dies iudicii —; et erit folium eius uiride — siue erunt in eo ramusculi frondentes —, ut numquam timeat siccitatem, sed cunctarum uirtutum germinet gratia. cùmque tempus siue annus uenerit siccitatis, non metuet, quando dominus iratus mandauerit nubibus, ne pluant super Israhel imbrem. quodque sequitur: nec desinet 5 facere fructum, illum locum, qui in Marco scriptus est,

2. 4. 5 *Hier. 17, 8 6 cf. Hier. 17, 5 9 Hier. 17, 7 *Ps. 99, 3 12 Ps. 1, 3 14. 16. 19. 20 Hier. 17, 8 21 *Hier. 17, 8 24 cf. Esai. 5, 6 25 *Hier. 17, 8

1 uenit *P* 2 uirede *L* 3 eius] quasi *add. P* 4 sollicitum *APp.c.m2 cum Vulg.* 5 desinit *P,Ap.c.* 6 *alt.* de *om. v* 7 hominem *P,Aa.r.* 8 e] *& P* 9 confidet *P* audiet *P* 10 confidit (fi *s. u.*) *L* 11 *alt.* et *om. V* 15 gratiam] per *add. s. u. M* 16 humorem *AVP* suas] ut *add. Mp.c.m3,v* 17 accipiet *Ap.c.* 18 sumus *MV* 19 estus *Mp.r.* aestas *V* 21 uirede *La.c.* 23 gratiam *VPv* 26 illud locus *v* marcho *Ma.r.*

quod uenerit dominus ad ficum et non inuenerit in ea fructus, quia necdum erat tempus, et maledixerit ei, ut fructus non faciat in aeternum, exponere poterit. qui enim confidit in domino et dominus est fiducia eius, etiam in tempore Iudaicae siccitatis non metuet, sed semper afferet fructus credens in eum, qui semel pro nobis mortuus est et ultra non moritur et dicit: ego sum uita.

17,9.10 LXXIV. *Prauum est cor omnium et inscrutabile; quis cognoscet illud? ego dominus scrutans cor et probans renes, qui do unicuique iuxta uiam et iuxta fructum adinuentionum suarum.* LXX: *profundum est cor super omnia et homo est; quis*
p. 960 *cognoscet eum?* et | cetera similiter. Uerbum Hebraicum 'enos' quattuor litteris scribitur, 'aleph' et 'nun' et 'uau' et 'sin'; si igitur legatur 'enos', 'homo' dicitur; si autem 'anus', 'in-
2 scrutabile' siue 'desperabile' eo, quod nullus cor hominum ualeat inuenire. Symmachus uero hunc locum ita interpretatus est: inscrutabile cor omnium; uir autem quis est, qui inueniat illud? solentque nostri bono quidem uoto, sed non secundum scientiam uti hoc loco contra Iudaeos, quod homo sit dominus atque saluator secundum dispensationem carnis assumtae nullusque possit natiuitatis eius scire mysterium secundum illud, quod scriptum est: generationem eius quis enarrabit?, nisi solus deus, qui arcana rimatur

1 cf. Marc. 11, 13. 14 3 Hier. 17, 7 6 cf. Rom. 6, 8. 10 7 Ioh. 14, 6 12 *Hier. 17, 9 15 *Hier. 17, 9 Hier. 17, 9 16 *Hier. 17, 9 18 *Hier. 17, 9 23 Esai. 53, 8

1 fructum *Mp.c.,v* 2 nondum *v* et *om. V* fructos *Aa.c.* 5 adfert *P* fructum *MAVPv* 6 morietur *V* 8 omnium] hominum *VP,Mp.c.* 9 cognoscit *P,La.c.* dominus] sum *V* 10 uias *v* suam *add. V cum Vulg.* suas *add. v* 13 cognoscit *La.c.* ea *P* 14 literis *La.c.* alep *VP* uau] Nuau *Ma.r.* bau *P* 15 scrutabile *MV,Aa.c.* 16 disperabile *P,La.c.* 17 simmachus *M* 18 omnium] hominum *P,Va.c.Mp.c.* uir autem] uir tutem (*sic*) *P* 19 solentque] solent quidam *v* 20 uti] ut in *V* 22 as(d)sumptae *codd.* (p *exp. L*) 24 enarrauit *M,Pa.c.* ennarabit *Vp.c.* qui *s. u. A, om. cet.* archana *V*

et reddit unicuique secundum opera sua. melius autem est, 3
ut simpliciter accipiamus, quod nullus cogitationum secreta
cognoscat nisi solus deus; dixerat enim supra: maledictus
homo, qui spem habet in homine, et e contrario: bene-
dictus uir, qui confidit in domino. unde, ne hominum 4
certum putaremus esse iudicium, intulit omnium propemodum
corda esse peruersa dicente psalmista: ab occultis meis
munda me, domine, et ab alienis parce seruo tuo —
hau dubium quin cogitationibus — et in Genesi: uidens autem
deus, quod multa malitia hominum esset in terra
et cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum
omni tempore, et iterum: sensus enim et cogitatio
humani cordis in malum prona sunt ab adulescen-
tia sua. per quae discimus deum solum nosse cogitationes 5
eorum. si autem de saluatore dicitur: uidens autem Iesus
cogitationes eorum nullusque potest uidere cogitationes
nisi solus deus, ergo Christus deus est, qui scrutatur corda
et probat renes et reddet unicuique iuxta opera sua.

17,11 LXXV. *Perdix fouit* — siue *congregauit* —, *quae non peperit* — et ut LXX transtulerunt: *clamauit perdix, congregauit, quae non peperit* —, *facit diuitias suas non cum iudicio; in dimidio dierum suorum relinquet eas* — siue *in dimidio dierum eius relin-*

1. 18 cf. Ps. 61, 13. Matth. 16, 27. Rom. 2, 6. Apoc. 2, 23 2 cf. Ps. 43, 22 3 *Hier. 17, 5 4 Hier. 17, 7 7 Ps. 18, *13. 14 9 Gen. 6, 5 12 Gen. 8, 21 14. 16 cf. I Cor. 3, 20 etc. 19. 20. 23 *Hier. 17, 11

1 reddet *P* 5 confidet *P* in *s. u. V* 6 putaremus certum *v* 8 domine *om. v* 9 haud *V* haut (h *s. u.*) *A* aut *MP* 10 malitia] milia *V* 13 ab adol. sua prona sunt in malum *v* adolesc. *V,Ap.c.* adolisc. *P* 14 solum deum *v* 15 si] sic *P* si—eorum (*lin. 16*) *in mg. V* cogitationes eorum Iesus *v* 16 *alt.* cogitationes] eorum *add. v* 18 reddit *Mp.c.,v* 19 fouet *V* fodiit *P* 20 et *om. P* 21 fecit *MAp.c.,v cum Vulg.* 22 suas] et *Vulg.* cum] in *Vulg.* dimidio—in (*lin. 23*) *s. u. L* 23 *pr.* derelinquet *MAp.c. cum Vulg.* relinquent (*pr.* n *s. u.*; *alt.* n *s. u. exp.*) *V* *alt.* relinquet *Ma.c.*

quent eum — et in nouissimo suo erit insipiens.
2 Aiunt scriptores naturalis historiae, tam bestiarum et uolucrum quam arborum herbarumque, quorum principes sunt apud Graecos Aristoteles et Theophrastus, apud nos Plinius Secundus,
p. 961 hanc perdicis esse | naturam, ut oua alterius perdicis, id est
aliena, furetur et eis incubet foueatque, cumque fetus adole-
3 uerint, auolare ab eo et alienum parentem relinquere. huiuscemodi diuites sunt, qui aliena diripiunt et absque recogitatione iudicii dei faciunt diuitias non cum iudicio, quas in medio tempore derelinquunt subita morte subtracti, quando dicitur eis: stulte, hac nocte repetent animam tuam a te; quae autem praeparasti, cuius erunt? nihilque insipientius non prouidere nouissima et breuia putare per-
4 petua. alii uero et propter superiorem historiam et propter alteram, qua dicunt perdicem esse pugnacissimum et inmundum, ita ut uictum polluat, diabolum sub eius nomine interpretantur, quod alienas sibi diuitias congregarit dicens ad dominum: haec omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me. quem relinquent diuitiae suae, quae male ab eo fuerant congregatae, et per apostolos reuertentur ad dominum et, qui

4 apud illos auctores nihil se tale legere meminit iam I. Drusius (Obseru. sacrarum libri XVI. Franekerae 1594 p. 100); sed idem de perdice referunt Filastr. praef. 2. Ambr. Hex. VI 3, 13. Epist. 32, 6. an confudit Hieron. perdicem cum cuculo sane quidem non alienis ouis incubante, sed contra sua in alieno nido ponente (cf. Aristot. Hist. animal. VI, 7. IX, 29. Theophr. Caus. plant. II, 17, 9. Ps.-Aristot. de Mirab. 3. Plin. Nat. Hist. X 26)? 11 *Luc. 12, 20 13 cf. Deut. 32, 29 14 cf. Hieron. Hom. Orig. in Hier. IV p. 783. 784 15 cf. Aristot. Hist. animal. VI 8. IX 8. Antig. Car. Hist. mirab. 39 (45). Aelian. De nat. animal. III 16. Athen. IX p. 389 b—c. Plin. Nat. Hist. X 100. Solin. 7, 30 18 Matth. 4, 9

1 eam *P* 2 asiunt *M* *uerba* tam bestiarum—Plinius Secundus *ut ineptum glossema uncinari uult Engelbrecht* 4 aristotiles *P*, (*pr.* i *ex* e) *A* theofrastus *V* theophastus *MAP* plenius *M,LVPa.c.* et *add. LM, eras. AP* 5 *pr.* perdicis—alterius *s. u. L* 6 faetus *A* foetus *V* adoleuerit *v* 7 parentū *P* 8 cogitatione *v* 10 relinquunt *v* dicetur *Mp.c.* 13 insipientius] quam *suppleuit Erasmus v; sed* nihil insipientius *superlatiui uice fungitur* 15 quā *M* 16 polluant *P* 17 congregaret *VP,La.c.* 19 relinqent *La.c.* 20 conueitentur *v*

sibi uidebatur esse prudentissimus, erit omnium iudicio insipiens. quodque a LXX dicitur: clamauit perdix, ad hereticorum personam referendum est, quod perdix iste diabolus clamauerit per principes hereticorum et congregauerit, quae non peperit, et deceptorum sibi multitudinem congregarit, quae postea dimittat eum, et omnium iudicio stultissimus conprobetur.

7, 12. 13 LXXVI. *Solium gloriae altitudinis a principio, locus sanctificationis nostrae, exspectatio Israhel, domine, omnes, qui te relinquunt, confundentur! recedentes in terra scribantur, quoniam dereliquerunt uenam* — siue *fontem* — *aquarum uiuentium, dominum.* Perdice propter suam stultitiam derelicto 2 exspectatio Israhel, id est populi dei et credentis in dominum, ipse est, qui fecit omnia, cuius solium gloriosum et excelsum est a principio locusque sanctificationis omnium credentium, ut non in loco sit dominus, sed ubi ille fuerit, locus sanctificatus sit. e contrario, qui derelinquunt dominum, confundentur confusione perpetua et recedentes siue declinantes ab eo scribentur in terra deleti de libro uiuentium. sicut enim, qui 3 potest cum apostolo dicere: noster autem municipatus in caelo est, in caelestibus scribitur, sic, qui relinquit dominum uel declinat ab eo, scribetur in | terra cum his, qui p. 962 terrena sapiunt. causaque manifesta, cur scribantur in terra, quia reliquerunt fontem uitae, dominum, siue fontem aquarum

2 *Hier. 17, 11 12 *Hier. 17, 13 20 cf. Ps. 68, 29. Apoc. 3, 5 21 *Phil. 3, 20 23 Phil. 3, 19 25 *Hier. 17, 13

4 congregauit *Aa.c.m3* 5 congregar.t (e *eras.*) *L* congregauerit *Ma.r.* congregaret *P* 6 quã *Ap.c.m2* dimittet *Ap.c.m2* eum] cũ *A* 7 comprobabitur *Ap.c.m2* 10 relinqunt *L* derelinquunt *AVPv cum Vulg.* 11 recedentes] a te *add.* (*s. u.*) *A cum Vulg.* scribentur *MAp.c.,v cum Vulg.* derelinquerunt *V* 13 dñi *VP,Ma.c.* perdicem *Ma.r.* 14 credentes *LAPa.c.* dno *VPv* 15 ipse] enī *add. s. u. M* est et excelsum *v* 17 sed] ut *add. v* 18 dereliqu..unt (er *eras.*) *L* 20 deliti *Pa.c.* 21 nr̃ę *P* 22 caelestibusq; *Mp.c.* si *P,MAa.c.* quis *P* relinquunt *La.r.* derelinquit *v* 23 scribitur *VP,Ap.c.* 24 manifestat *Mp.c. m. rec.* quur *M* terra] uidelicet *add. s. u. m3 M* 25 relinquerunt *P* dereliquerunt *v*

uiuentium, dominum, qui loquitur in euangelio: si quis sitit, ueniat ad me et bibat! qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de uentre eius fluent aquae uiuae. hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes.

17, 14 LXXVII. *Sana me, domine, et sanabor; saluum me fac, et saluus ero, quoniam laus mea tu es!* Multi medici in euangelio aemorousam curauerant, quae omnem substantiam suam perdiderat in eis et tamen a nullo curari potuit nisi ab eo, qui uerus est medicus et cuius sanitas in pennis eius. unde et nunc propheta a populo passus opprobria et crebro insidiis circumuentus ab eo curari et saluus fieri cupit, cuius uera laus ueraque medicina est.

17, 15–17 LXXVIII. *Ecce ipsi dicunt ad me: ubi est uerbum domini? ueniat! ego autem non sum turbatus te pastorem sequens* — siue *non laboraui sequens te — et diem hominis non desideraui; tu scis, quod egressum est de labiis meis, rectum fuit in conspectu tuo* — siue *ante faciem tuam est* —. *non sis mihi tu formidini, spes mea in die afflictionis,* siue *non fias mihi alienus parcens mei in die* 2 *pessimo!* Qui non putant uentura, quae dicta sunt, loquuntur ad prophetam: ubi est uerbum domini? ueniat! dissimulationem sententiae dilationem arbitrantes. illis autem inquit ista dicentibus: 'ego non sum turbatus nec laboraui te pastorem sequens siue post tua ingrediens

1 Ioh. 7, 37–39 7 cf. Luc. 8, 43. Marc. 5, 26. Matth. 9, 20 10 cf. Mal. 4, 2 16. 19 *Hier. 17, 16 21 *Hier. 17, 17 23 Hier. 17, 15 25 Hier. 17, 16 *Hier. 17, 16 26 Hier. 17, 16

1 dñi (*ex* dm̃) *P* 6 sane *Va.c.* 8 aem̄oro usam *P* haemorrhousam *v* curauerant] curare laborauerant *Ap.c.m2* 10 et *om. P* 11 pinnis *P,LAa.c.* 12 cerebro *LAMa.c.* 15 ego autem] et ego *Mp.c. cum Vulg.* 18 fuit *post* tuo *tr. Vulg.* 19 tuo *s. u. L* 20 tu mihi *Vulg.* tu *om. v* formidinis *P,MAa.r.* mea] tu *add.* (*s. u.*) *M,v cum Vulg.* 21 mei] mihi (*ex* me) *MAP,v* 22 locuntur *LP* 24 dilatione *P* 26 tua (t *s. u.*) *V*

uestigia; nec hoc fui fine contentus, sed diem hominis non desideraui uel uitam longiorem uel prospera quaeque huius saeculi'. ipsumque uocat testem, quem et iudicem: tu nosti. sequitur: quod egressum est de labiis meis, 3 rectum fuit in conspectu tuo, ut numquam mentitus sit, ut domini uoluntati aduersa non dixerit. non sis, inquit, mihi tu formidini, spes mea in die afflictionis! quod perspicuum est iuxta Hebraicum; iuxta id uero, quod 4 LXX transtulerunt dicentes: ne fias mihi in alienum parcens mihi in die malo, est sensus: 'ne parcas mihi in praesenti saeculo' quod malum est, sed redde mihi iuxta
p. 963 peccata mea, ut requiem habeam sempiternam! scio | enim scriptum: quem diligit dominus, corripit; flagellat autem omnem filium, quem recipit.' dies autem malus uel omne saeculum est uel dies iudicii his, qui propter peccata cruciantur.

17, 18 LXXIX. *Confundantur, qui persequuntur me, et non confundar ego! paueant illi et non paueam ego! induc super eos diem afflictionis et duplici contritione contere eos!* Inprecatur aduersum eos propheta, qui exprobrant ei uerbum domini et dicunt: ubi est uerbum domini? ueniat, ut confundantur, qui persequuntur eum, et erubescant et redeant ad salutem, ut illi paueant mentientes et non iste, qui uera praedicit, cumque dies ultionis aduenerit, duplici contritione conterat eos, fame et gladio.

1 Hier. 17, 16 3. 4 *Hier. 17, 16 6 *Hier. 17, 17 9 *Hier. 17, 17 13 *Hebr. 12, 6 21 Hier. 17, 15

1 fui] in *add. P* 4 meis *om. V* 5 fuit *s. u. A* 6 ut] et *v* aduersum *P* mihi inquit *v* 7 formidinis *P* 9 in *om. v* alieno *V* alienus *v* 10 malo] hic *add. s. u. m3 M* 12 & *P* 13 quem] enim *add. P,As.u.m3* dñs *P* corripet *La.c.* flagellat çąştigąt *L* 14 recepit *Pa.c.* 17 (= 22) persecuntur *V,La.c.* persequntur *P* me persequuntur *Vulg.* 21 et—dñi *in mg. L* 23 erubiscant *La.c.* 24 praedicet *P,La.c.* 25 contereat *LMAa.r.* contere *V*

17,19.20 LXXX. *Haec dicit dominus ad me: uade et sta in porta* — siue *in portis* — *filiorum populi, per quam* — siue *per quas* — *ingrediuntur reges Iudae et egrediuntur, in cunctis portis Hierusalem et dices ad eos: audite uerbum domini, reges Iuda et omnis Iuda* — siue *Iudaea* — *cunctique habitatores Hierusalem, qui ingredimini per portas has!*

2 'Quoniam', inquit, 'uerba tua audire contemnunt nec ad te ueniunt, ut requirant, quae sit sententia dei, tu perge ad locum celeberrimum uel portarum templi uel urbis, per quas reges et omne uulgus ingreditur et egreditur, ut necessitate cogantur audire et inportune oportune praedices uerbum dei nec ulla apud eos remaneat excusatio, quod ideo non fecerint, quia non audierint.'

17,21–27 LXXXI. *Haec dicit dominus: custodite animas uestras et nolite portare pondera in die sabbati nec inferatis per portas Hierusalem! et nolite eicere onera de domibus uestris in die sabbati et omne opus non facietis et sanctificate diem sabbati, sicuti praecepi patribus uestris! et non audierunt nec inclinauerunt aurem suam et indurauerunt ceruicem suam* — et quod in Hebraico non habetur: *super patres suos* —, *ne audirent me et ne acciperent disciplinam. et erit*, inquit, *si audieritis me, dicit dominus, ut non inferatis onera per portas ciuitatis huius in die sabbati, et si sancti-*

2. 3 *Hier. 17, 19 6 *Hier. 17, 20 12 cf. II Tim. 4, 2 23 *Hier. 17, 23

2 *pr.* in *s. u. m2 P* 3 iuda (a *ex* e) *P,v cum Vulg.* 4 regrediuntur *V* et *add.* (*s. u.*) *MA cum Vulg.* cuntis *L* 5 iudae *A* 7 has] istas *Vulg.* 8 nec—ueniunt *om. MVP,Aa.c.m3* 9 requirat *Aa.c.m2* dī *om. P* dñi *V* 10 portam *v* urbes *Pa.c.* 11 et egreditur *om. M* 12 opportune (*postea add.*) *V* domini *v* ne *Ap.r.* 18 honera *VP,LAa.c.* 19 et *om. Vulg.* 20 sicut *AVP,La.c.,v cum Vulg.* praecepit (t *in ras.*) *M* 21 et] sed *MAp.c.m2 cum Vulg.* 22 ceruicem] aurem *M* 23 acceperent *La.c.* 24 inquit, *quod abest et a Vulg. et a LXX, pro Hieremiae uerbis edidit v; sed cf. p. 253, 13* 25 honera *VP.Aa.r.*

ficaueritis diem sabbati, ne faciatis in ea omne opus, ingredientur per portas ciuitatis huius reges et principes sedentes super solium Dauid et ascendentes in curribus et equis, ipsi et prin-
cipes eorum, uiri Iuda et habitatores Hierusalem, et habitabitur ciuitas haec in sempiternum. et 3
uenient de ciuitatibus Iuda et de circuitu Hierusalem et de terra Beniamin et de campestribus et de montuosis et ab austro portantes holocaustum
p. 964 *et uictimas* — siue *thymiamata* — *et sacrifi|cium* — siue *manna* — *et tus et inferent oblationem* — siue *laudem* — *in domum domini. si autem non audie-* 4
ritis me, ut sanctificetis diem sabbati et ne portetis onus et ne inferatis per portas Hierusalem
in die sabbati, succendam ignem in portis eius et deuorabit domos Hierusalem et non extinguetur.
Ne praeceptum sabbati instauratum per Hieremiam in frusta 5
discerperem, totum ponere placuit, ut simul omnia cognoscamus. custodit animam suam, qui non portat pondera pecatorum in die quietis et sabbati nec infert ea per portas Hierusalem, quas uirtutes debemus accipere. et nolite, inquit, eicere onera de domibus uestris — non enim portanda sunt, sed penitus abicienda — et omne opus ne faciatis — uel seruile uel illud, de quo scriptum est: esca uentri et uenter escis; deus autem et hunc et illa destruet —, sed illud opus operandum, de quo saluator loquitur: 'operamini opus, quod non perit!' sanctificate, inquit, diem 6

10. 11. 12 *Hier. 17, 26 21 Hier. 17, 22 23 *Hier. 17, 22 24 *I Cor. 6, 13 26 cf. Ioh. 6, 27 27 Hier. 17, 22

1 eo *Vulg.* 6 habitur (e *s.* i) *P* 7 ueniunt *Ma.c.* 9 montosis *v* (= *p. 218, 23*) olocaustum *La c.* 10 uictimam *Vulg.* thimiamata *V* tim. *P* 11 thus *AP* 12 domo *P* 14 honus *Aa.r.* 15 eius *s. u. M* 16 deuorauit *P,LMa.c.* domus *P* extinguitur *LMa.c.* 17 frustra *MVP,LAa.r.* 18 ut] & *Ma.c.* 20 portis *Pa.c.* 22 honera *P,Aa.r.* 23 facietis *P* 25 illas *V* illam *v*

sabbati, ut omne tempus uitae nostrae in sanctificatione ducamus, sicut fecerunt patres nostri Abraham, Isaac et Iacob. cumque ista praeceperit deus, non inclinauerunt aurem suam — mentis utique, non carnis —, sed indurauerunt ceruicem suam reicientes iugum legis et per μεταφορὰν indo-
7 mitorum animalium habentes similitudinem. uideamus, quod sit praemium eorum, qui non portant onera in die sabbati et sanctificant illum. ingredientur, ait, per portas ciuitatis huius reges, quorum cor in manu dei est et qui regnant corporibus suis, et principes sedentes super solium Dauid, ut Christi imitentur exemplum, et ascendentes in curribus et equis, de quibus scriptum est: currus dei decem milibus, multiplex, milia laetantium; dominus in eis in Sinai, in sancto, et alibi: equitatio tua salus, omnis uir, qui confitetur deum et qui habitat in Hierusalem, de qua dictum est: factus est in Salem, id est in pace, locus eius et habitatio eius in Sion, et
8 habitabitur ecclesia dei in aeternum. uenientque de ciuitatibus Iuda et de circuitu Hierusalem, de quibus iam diximus, et de terra Beniamin, qui filius est uirtutis et dexterae, et de campestribus, quod Hebraice dicitur 'sefela' et planam historiae significat intellegentiam, et de montuosis, excelsis uidelicet dogmatibus, et ab austro,

3. 4 Hier. 17, 23 (22. 23) 8 Hier. 17, 25 9 cf. Prou. 21, 1 10. 11 Hier. 17, 25 12 Ps. 67, 18 14 *Hab. 3, 8 16 *Ps. 75, 3 17 Ps. 75, 3 18 *Hier. 17, 26 19 cf. lin. 15 20 Hier. 17, 26 cf. Gen. 35, 18 21. 22. 23 Hier. 17, 26

1 sanctificationem *P* 5 $\overline{\text{MHΘΛΦΩpΛN}}$ (metaforan *s. u. m2*) *A* $\overline{\text{ϽHΘaΦΩpaN}}$ *V* $\overline{\text{-ΘΩpΛN}}$ *P* metaphoram *v* 6 uidemus *Aa.c.* quid *P* 7 premium *La.c.* portat *Pa.c.* portabunt *V* honera *P,LAa.r.* 8 ingrediantur *P* ait *s. u. V* inquit *Mv* portas (por *s. u.*) *P* 9 regnat *Pa.c.* in *add. s. u. M* 10 corporib; (ℓ dib; *s.* ꝓꝛiḃ; *m2*) *A* 14 sina *VP,La.c.* 15 *pr.* qui *om. V* 16 salem] hierłm *P* 17 syon *V* ẹt ḥaḃiṭaḃiṭuṛ (habetur in *s. u. m3*) *A* 18 ueniantq; *P* uenient *v* 19 iudae *M* 21 dextere *L* quod] qua *P* 22 $\overline{\text{SEFCLa}}$ *M* sephela *v* 23 uidelicet excelsis *P* ab *s. u. M*

de quo scriptum est: deus ab austro ueniet, unde calor et plena lux et ubi omne frigus expellitur. portantes, ait, holocausta — se ipsos consecrantes deo — et uictimam siue
p. 965 |thymiama, ut dicant: sacrificium domino spiritus contribulatus et: Christi bonus odor sumus in omni loco et alibi: dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo; et sacrificium, pro quo LXX ipsum uerbum posuere Hebraicum 'manaa', quod pessima consuetudine, immo scriptorum neglegentia, 'manna' in nostris libris legitur, et tus, de quo dictum est: ut quid mihi affertis tus de Saba?, et inferent oblationem, quae Hebraice dicitur 'thoda' et in 'gratiarum actionem' uerti potest et quam 'laudem' LXX transtulerunt. in domum Dauid, hau dubium quin in ecclesiam. haec sunt praemia eorum, qui sanctificant sabbatum et nullo pondere praegrauantur. 'si autem,' inquit, 'non audieritis praecepta mea et feceritis, quae non facienda mandaui, succendam ignem in portis eius' — id est Hierusalem, illum, de quo dicitur: omnes adul|terantes quasi clibanus corda eorum —, 'qui deuoret domos siue uicos Hierusalem' — quos LXX ἄμφοδα, Aquila et Symmachus βάρεις, id est 'turritas domos,' interpretati sunt appellanturque Hebraice 'armanoth' — 'et numquam hoc extinguetur incendium' dicente apostolo: uniuscuiusque opus quale

1 Hab. 3, 3 2. 4 *Hier. 17, 26 4 *Ps. 50, 19 5 II Cor. 2. 15. 14 6 Ps. 140. 2 7 Hier. 17, 26 8 *Hier. 17, 26 10 Hier. 17, 26 *Hier. 6, 20 11 Hier. 17, 26 12. 13 *Hier. 17, 26 15. 17 Hier. 17, 27 18 Os. 7, 4 20. 21. 22 *Hier. 17, 27 23 I Cor. 3, 13

1 unde] et *add. V* 4 tymiama *M* thimiama *V* timiamam *P* dō *P* 6 sicut incensum *post* tuo *tr. P* 8 Hebraicum posuere *v* manna *V* 9 libris *om. v.* 10 thus *Ap.c.,v* quo q̄ṻ̄ *L* dictum] scriptum *v* qui *P* thus affertis *v* 12 accione *P* 13 domo *P* haud *V.La.r.* aut *MP* haut (h *s. u.*) *A* 14 in *om. LP* ęccła *V* 15 sin *v* 16 mea] & prę̣cepta mea *add., sed eras. P* 19 clybanus *V* deuorat *v* 20 quod *P* aMΦΛa *M* ΔMΦOΔa *A* aƆ-ƇΦWDa *V* ΔMΦOΔΔ *P* simmachus *P* 21 BAPIC *A* Bapeſc *V* bareis *P* domus *P* 22 armanoht *P* 23 quales *V*

sit, ignis probabit et iterum: si cuius opus arserit, detrimentum patietur, ipse autem saluus erit, sic
11 tamen quasi per ignem. sin autem nostri iudaizantes explanationem tropicam repudiarint, aut Iudaei esse cogentur et cum obseruatione sabbati circumcidere praeputia aut certe reprehendere saluatorem, qui iussit in sabbato paralytico, ut portaret lectulum suum euangelista dicente: propterea magis quaerebant eum Iudaei interficere, non solum quia soluebat sabbatum, sed et patrem suum dicebat deum aequalem se faciens deo.

LIBER QUARTUS.

p. 965–966 I. Semper diabolus bono operi imminet, ubique gradientibus ponit laqueos narrante propheta de satellitum eius insidiis: iuxta semitam scandalum posuerunt mihi et euangelio hoc ipsum plenius instruente, quod uolatilia caeli iuxta
2 uiam iacta semina diripiant atque disperdant. cur hoc principio, frater Eusebi, usus sim, sequens sermo monstrabit. multis et de toto huc orbe confluentium turbis et sanctorum fratrum monasteriique curis occupatus commentarios in Hieremiam

1 I Cor. 3, 15 6 cf. Ioh. 5, 8 7 *Ioh. 5, 18 14 *Ps. 139, 6 15 cf. Matth. 13, 4. Marc. 4, 4. Luc. 8, 5

1 probauit *A,MPa.c.* 2 patitur *M,Aa.c.* 4 repudiarent *P* 5 reprehendere certe *v* 6 reprehende *P,Ma.c.* paralitico *P* 7 lectum *V* 8 Iudaei quaerebant eum interficere *v* iterficere *M* 10 deo] *add. litt. fere maiusc.:* expl lib tertius incp lib quartus *L* explicit liber tertius incipit liber quart̃ amen *M* explic lib̄ III· incipit lib quartus emendaui *A* explicit liber III incipit IIII prologus *V* explic eiusd liber tertius incipit liber quartus *P* 12 diabulus *P* opere *A,Ma.c.* imminet] inuidet *V* et *add. v* ibiq. *V* 13 ponet *La.c.* laqueos] laqueum se *P* 15 ipsū* *P* 16 iactata *Pp.c.* quur *M* (*passim*) 17 eusebius *P* usųsus *A* usi *P* sum *V* monstrauit *P* et] ex *Mp.c.* 18 de toto *om. M* huc *L* ṭọhac (a *ex* o) *M* hoc *VP,Aa.c.* urbe *P,Mp.c.* confluentib (*sic*; b *ex* ũ) *A*

per interualla dictabam, ut, quod deerat otio, superesset industriae, cum subito heresis Pythagorae et Zenonis ἀπαθείας et ἀναμαρτησίας, id est 'inpassibilitatis' et 'inpeccantiae,' quae olim in Origene et dudum in discipulis eius Grunnio Euagrioque Pontico et Iouiniano iugulata est, coepit reuiuescere et non solum in occidente, sed et in orientis partibus sibilare et in quibusdam insulis, praecipueque Siciliae et Rhodi, maculare plerosque et crescere per dies singulos, dum secreto docent
967–968 et publice negant. cui respondere diu tacens et dolorem silentio 3
deuorans crebra fratrum expostulatione conpulsus sum, nec tamen hucusque prorupi, ut auctorum nomina ponerem malens eos corrigi quam infamari; neque enim hominum, sed erroris inimicus sum. qui, mihi ut uicem talionis et genuinum sui doloris inliderent, ueteres magistrorum suorum calumnias concinnantes in tantum elingues et miseri demonstrati sunt, ut ne maledicere quidem suis uerbis potuerint. quorum tunc 4
temporis editis aduersum eos libris neniae confutatae sunt; quos qui legere uoluerint, liquido peruidebunt canes eos iuxta Isaiam esse mutos, qui latrare nesciant habentes quidem uoluntatem et rabiem mentiendi, sed artem fingendi et latrandi non habentes. quibus loquar compendio: aut bona sunt, quae 5

4 *Grunnio*] scil. Rufino; cf. p. 4, 15. 205, 24. 267, 5 9 cf. Epist. 133 et supra p. 74, 11 17 *editis—libris*] scil. aduersus Iouinianum, Iohannem Hierosolymitanum, Rufinum 18 cf. Esai. 56, 10

1 interballa *Ma.c.* interuallo *P* superesset] prestaret *Mp.c.m. rec.* 2 pythagoriae *M* pithagorae *V* phytagorae *P* apateias *s. uocem Graecam M* aΠaΘHΘae *V* aΠƆ-ϹMCϵza *P* et *om. V* 3 anamartesias *s. uocem Graecam M* aNaMaPΘHCiac *A* HΘaNaƆϹapCHCΘac *V* NaMpaTHCIaC *P* inpassibilitas *V* inpossibilitatis *P* peccantiae *V* olym *A* 4 origine *A,LMa.c.* 5 iouiano *A* tugulata *Ma.c.* uulgata *V* cepit *VP* reuiuiscere *VP,Ap.c.* 6 occidentis *v alt.* et] in quibus *add. M* 7 precipieq. *V* 8 singulos dies *A* dum] dm̃ *P* 9 *pr.* et *om. P* 10 crebro *P* expostolatione *V,Aa.c.* 11 auctore *P* mallens *LMAV* malles *P; sed cf. p. 6, 18, ubi* 'mallens *P*' *debebam adnotare* 12 infirmari *V* infammari *P* 13 suo *Va.c.* 14 inlideret *Aa.c.* 15 concinantes *V* 17 aduersus *v* conputatae *V* 19 esaiam *MVP,Aa.c.* nesciunt *P* 20 arte *V* 21 compedio *A,Ma.c.*

docetis, aut mala. si bona. defendite libere: si mala, quid occulte miseros errore iugulatis rectaeque fidei ad decipiendos simplices quosque iactatis expositionem? quae si uera est, cur absconditur? si falsa. cur scribitur? rogo. quae est ista insania? praecipiente apostolo, ut parati simus ad satisfaciendum omni poscenti nos rationem de ea, quae in nobis est. spe, et propheta clamante: loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum et non confundebar. isti publicum fugiunt et susurrant in angulis perditorum dolentque quasi pro suis, quae sua metuunt confiteri. cumque generaliter aduersum uitia quid et hereticos dixerimus, se peti queruntur malumque conscientiae dissimulata diu indignatione pronuntiant. quodsi cauendum nobis est, ne ueterem laedere uideamur necessitudinem, si superbissimam heresin spiritali mucrone truncemus, ergo sustinendae nobis erunt cruces proditae fidei et dicendum cum propheta: uersatus sum in miseria. dum mihi infigitur spina. quin potius audiant illud apostolicum: oboedire deo magis oportet quam hominibus et iterum: si hominibus placerem, Christi seruus non essem. uerum haec in proprio, nisi tacuerint, opere plenius exsequemur. nunc coeptum in Hieremiam carpamus iter et quartum in eum uolumen breuiter transcurrentes in his tantum, quae obscura fuerint, inmoremur.

5 cf. I Petr. 3, 15 7 Ps. 118, 46 13 *necessitudinem*], quae fuerat ei cum Iohanne Hierosolymitano, innuere uidetur 16 *Ps. 31, 4 18 *Act. 5, 29 19 Gal. 1, 10 20 *in proprio opere*] scil. in dialogo adu. Pelagianos

2 occulto *La.c.* hocculte *P* iugulatis errore *v* recteque *M,La.c.* 3 quoque *P,MAa.c.* lactatis *LAV,Ma.c.* expositione *V,Mp.r.* 5 ut *in ras. A* sumus *P,MAa.c.* 6 spes *P* 7 *pr.* in] de *Pv* 8 confundar *V* fugerunt *La.c.* 9 angelis *Va.c.* 10 qui *Mp.c.* metunt *Pa.c.* cum *P* uiti (*sic*) *V* 11 se pati *P,Ap.c.* septi (*sic*) *V* quaeruntur *MAVP* 12 conscientia *P* 13 est nobis *P* nec *Aa.r.* uideamus *V* 14 heresim *MAV* hresim (*sic*) *P* haeresim *v* spirituali *V,Ap.c.* truncemur *P* 15 erunt nobis *v* perditę *V* 17 figitur *La.c.* autdiant *Ma.r.* 18 obuedire *Ma.c.* 21 exsequimur *La.c.* exequemur *M* exequimur *P* 22 eo *P,La.c.*

18, 1—10 II. | *Uerbum, quod factum est ad Hieremiam a*
p. 967 *domino dicens: surge et descende in domum figuli,*
et ibi audies uerba mea! et descendi in domum
figuli et ecce ipse faciebat opus super rotam — siue
lapides —. *et dissipatum est uas, quod ipse faciebat*
e luto manibus suis; conuersusque — siue *et rur-*
sum — *fecit illud uas alterum, sicut placuerat*
in oculis eius, ut faceret. et factum est uerbum 2
domini ad me dicens: numquid sicut figulus iste
non possum facere uobis, domus Israhel? ait do-
minus; ecce sicut lutum in manu figuli, sic uos
in manu mea, domus Israhel! repente — siue *ad*
p. 968 *sum*|*mam* — *loquar aduersum gentem et aduersum*
regnum, ut eradicem — siue *auferam* — *et destruam*
et disperdam illud. si paenitentiam egerit gens 3
illa a malo suo, quod locutus sum aduersum eam,
agam et ego paenitentiam super malo, quod cogi-
taui, ut facerem ei. et subitó — siue *ad summam* —
loquar de gente et regno, ut aedificem et ut plan-
tem illud. si fecerit malum in oculis meis, ut non
audiat uocem meam, paenitentiam agam super bono,
quod locutus sum, ut facerem ei. Per omnes quidem 4
sensus ad iudicium et intellegentiam animi peruenitur, auditu,
p. 969 odoratu, gustu, tactu, sed | magis mente retinetur, quod oculis
cernitur. unde iubetur propheta ire ad domum figuli et ibi

5 *Hier. 18, 3 6 *Hier. 18, 4 12. 14 *Hier. 18, 7 18 *Hier. 18, 9 24 cf. Herod. I 8. Plat. Phaedr. 31 p. 250 D. Cic. De fin. II 52. De orat. II 357. III 160. Hor. Epist. II 3, 180. 181. Macr. Somn. Scip. I 21, 3. Rufin. Hist. mon. 1. Ambr. Hex. I 9, 34 (Otto, Sprichwörter p. XLV. 251. Weyman, Archiv XIII 393)

1 ē *s. u. V* 2 descendi *Ma.c.* 3 audieṇs *P* descende *Pa.c.* 4 ipsi *V* 7 illum *P* 9 figulis *Va.c.* 10 possum] potero *Vulg.* uobis facere *v cum Vulg.* 12 (= 18) adsumam *P* 13 *alt.* aduersus *Vulg.* 14 distruam *P* 15 paenitentia *La.c.* 16 aduersus *MAP cum Vulg.* 17 paenitentia *V* malum *La.c.* 18 eis *M* siue] sibi *Aa.c.m3* 19 *pr.* et] de *add. M cum Vulg.* in *P* *alt.* ut *om. Vulg.* 21 audiant *MVP,LAa.r.* mea *V* bonum *La.c.* 22 ut *o'n. M* facere *Mp.r.* 23 auditum *P* 24 odoratum gust•tū (*sic*) tactū *P* 25 propheta *om. P* ad d. f. ire *MAVPv*

domini audire praecepta. 'cumque,' ait, 'perrexissem et descendissem in domum figuli, faciebat ipse opus super rotam,' quam LXX uerbi ambiguitate seducti 'lapides' transtulerunt; 'abanim' enim pro qualitate loci et diuersitate pronuntiationis et 'organum', id est 'rota' figuli, uocatur et 'lapides'. 'cumque,' inquit, 'cernerem uas e luto fieri, subito dissipatum est' hoc dei agente prouidentia, ut manus artificis, dum nesciret, errore suo parabolam figuraret. rursumque ille figulus, qui uas e luto rota currente perdiderat, fecit aliud sibi, ut ei uisum est. statimque dominus ad prophetam: 'si figulus,' ait, 'hanc habet potestatem, ut ex eodem luto rursum faciat, quod fuerit dissipatum, ego in uobis, qui, quantum in uobis est, perisse uidemini, hoc facere non potero?' et ut liberum significaret arbitrium, dicit se et mala annuntiare genti et regno illi uel illi et rursum bona; nec tamen hoc euenire, quod ipse praedixerit, sed e contrario fieri, ut et bona malis eueniant, si egerint paenitentiam, et bonis mala, si post repromissiones fuerint ad peccata conuersi. et hoc dicimus, non quo ignoret deus hoc uel illud gentem aut regnum esse facturum, sed quod dimittat hominem uoluntati suae, ut uel praemia uel poenas suo merito recipiat. nec statim totum erit hominis, quod eueniet, sed eius gratiae, qui cuncta largitus est; ita enim libertas arbitrii reseruanda est, ut in omnibus excellat gratia largitoris iuxta illud propheticum: nisi dominus aedificauerit domum, in uanum laborauerunt, qui aedificant eam; nisi dominus custodierit ciuitatem, in uanum uigilauit, qui custodit eam. non enim uolentis neque currentis, sed miserentis est dei.

2 *Hier. 18, 3 3 *Hier. 18, 3 24 *Ps. 126, 1 27 Rom. 9, 16

1 discendissem *Pa.c.* 3 ambiguitatem *V* 4 abanima *P* 5 rotam *P* 9 sibi] siue *LP,MAa.c.* sic *V* ei *M* 11 lutum *La.c.* fuerat *P,Ma.c.* 12 periisse *v* 15 uenire *VP* 16 e *om. MA,La.c.* et *om. P* 17 repromissionē *A* remissiones *V* 18 non *s. u. M* quod *v* 20 demittat *Ma.c.* 21 paenas *M* sua uoluntate et *add. v* totum *om. V* 27 uigilabit *Lv* uigilat *V* uigilant *P* 28 sed miserentis neque currentis *LMAa.c.*

18, 11–13 III. *Nunc ergo dic uiro Iudae et habitatori Hierusalem dicens: haec* — siue *sic* — *dicit dominus: ecce ego fingo contra uos malum et cogito contra uos cogitationem; reuertatur unusquisque a uia sua mala et dirigite uias uestras et studia uestra! qui dixerunt: desperauimus* — siue *confortabimur* —; *post cogitationes enim nostras ibimus et unusquisque prauitatem* — siue *quod placuit cordi suo malo* — *faciemus. ideo haec dicit dominus: interrogate gentes: quis audiuit talia horribilia, quae fecit nimis uirgo Israhel?* Implet 2
dominus parabolam, quam et aspectu et sermonibus docuerat,
p. 970 et | dicit: 'ecce ego fingo contra uos malum quasi figulus lutum' — malum autem iuxta Isaiam, qui dicit: faciens pacem et creans malum, non quo per se malum sit, sed quod patientibus malum esse uideatur — 'et cogito contra uos cogitationem' — id est pro merito inferre sententiam —; 'mutate opera et dirigite uias uestras, ut et prosperis poena mutetur!' 'qui,' inquit, 'e contrario dixerunt: confortabimur' — in malis uidelicet operibus siue iuxta Aquilam desperauimus et iuxta Symmachum defecimus, quod utrumque offendit deum, ut aut nequaquam se putet posse saluari aut ad placandum deum animo defecisse — 'et post cogitationes,' inquit, 'nostras ibimus.' ubi est ergo absque gratia 4
dei liberi arbitrii potestas et propriae iudicium uoluntatis, cum grandis offensa sit dei sequi cogitationes suas et praui

2 *Hier. 18, 11 6. 8 *Hier. 18, 12 13 Hier. 18, 11 cf. Hier. 18, 6 14 Esai. 45, 7 16. 18 Hier. 18, 11 19 Hier. 18, 12 *Hier. 18, 12 20 Hier. 18, 12 21 *Hier. 18, 12 23 Hier. 18, 12

1 iuda *AV cum Vulg.* habitatoribus *P cum Vulg.* 6 (= 20) desperauimus *P* 7 nostras enim *P* 8 prauitatem] cordis sui mali *add. s. u. m2 A* 9 cordis *Vv cum Vulg.* sui *v cum Vulg.* malo *om. V* mali *v cum Vulg.* facimus *V* 12 sermonibus et aspectu *v* 13 ecce] &c *P* 14 esaiam *MVP,Aa.c.* 15 quod *MAVPv* per se] ipse *V* 16 facientibus *V* 19 paena *MV* e *s. u. L, om. cet. v* dixerunt contrario *v* 22 ut *om. P* saluatori *Pa.r.* 23 ad (d *ex* p) *L* animam *P* 24 dei gratia *v* 25 liber *P* 26 grandis] magis *P*

cordis facere uoluntatem? propterea infert dicens: 'interrogate gentes et omnes in circuitu nationes, quis fecerit. quis audierit idolis seruiens, quae fecit nimis uirgo Israhel.' uirginem autem uocat eo, quod uni deo seruierit dicente propheta: notus in Iudaea deus, in Israhel magnum nomen eius.

18, 14 IV. *Numquid deficiet de petra agri nix Libani? aut anelli possunt aquae erumpentes frigidae et defluentes?* LXX: *numquid deficient de petra ubera aut nix de Libano? aut declinabit aqua uiolenter* 2 *sublata uento?* Tale quid et illud Uergilianum sonat:

ante leues ergo pascentur in aethere cerui
et freta destituent nudos in litore pisces.
quam nostro illius labatur pectore uultus;

et in alio loco:

in freta dum fluuii current. dum montibus umbrae
lustrabunt, conuexa polus dum sidera pascet,
semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.

3 'quomodo,' inquit, 'nix de Libani summitatibus deficere non potest nec ullo, ut omnis liquescat, solis ardore superatur fluentesque de montibus riui nequaquam siccantur in fontibus, sic meum nomen, quod per se stabile est atque perpetuum, non poterit immutari; et tamen, cum cetera naturae ordinem seruent, populus meus oblitus est mei.' sequitur enim:

18, 15 V. *Quia oblitus est mei populus meus frustra*

1. 3 Hier. 18, 13 5 Ps. 75, 2 9 *Hier. 18, 14 12 Uerg. Ecl. I 59. 60. 63 16 Uerg. Aen. I 607—609

7 numquit *L* (= *lin. 9*) *libani (b *s. u.*) *L* 8 euelli *P cum Vulg.* 9 LXXta *P* (*saepius*) 10 declinauit *MAP* 11 illum *V* uirgilianum *MVP,Ap.c.* (et hic uergilianum *in mg. A*), *v* sona *Ma.c.* 12 ante] te *Ma.c.* h&ere *P* 13 distituent *AP,La.c.* 14 libatur *A* lauatur *V* laeuatur *P* 16 in freta] re *in ras. LA* infert* (a *eras.*) *M* flubii *Ma.c.* incurrent *Va.r.* currunt *P* motibus *Aa.c.* 17 populus *P,LMAa.c.* 18 honus *P* nomen *V* 19 sumitatibus *V* 20 omnes *V* 21 siccatur *Pa.c.* 22 se *om. M* 23 potuit *P* immutare *M* 24 es *Ma.c.m2* 25 es *MAa.c.m2*

libantes et inpingentes in uiis suis, in semitis saeculi — siue *sempiternis* —, *ut ambularent per eas in itinere non trito.* Qui obliuiscitur dei et relinquit
p. 971 eum, qui di|cit: ego sum uia, libatque dis alienis, inpingit in uiis suis — nequaquam dei, sed suis — et antiquas sempiternasque semitas derelinquit, quae omnium sanctorum sunt tritae uestigiis colentium deum. isti uero ambulauerunt in itinere non trito et relicto cultu dei idola uenerati sunt; propter quae infertur poena, quae sequitur:

18, 16 VI. *Ut fieret terra eorum in desolationem et in sibilum sempiternum; omnis, qui praeterit per eam, obstupescet et mouebit caput suum.* 'Et quia dereliquerunt,' ait, 'cultum dei et prauas idololatriae semitas sunt secuti, propterea terra eorum redacta est in solitudinem et in miraculum omnium sibiliumque, ita ut, qui terram quondam et urbem florentissimam uiderint in desertum et cineres esse conlapsam, ammirentur et stupeant et animae confusionem gestu corporis indicent:' hoc est enim mouere caput et stuporem mentis sibilo demonstrare. quod plenius et rectius post 2 aduentum domini intellegimus esse completum, quando nullus Iudaeorum terram quondam et urbem sanctam ingredi lege permittitur, sed cum ad planctum uenerint, mirantur et deflent uaticinia prophetarum opere completa.

18, 17 VII. *Sicut uentus urens dispergam eos coram inimico* — siue *inimicis* —; *dorsum et non faciem*

2 *Hier. 18, 15 4 Ioh. 14, 6 25 *Hier. 18, 17

1 pingentes *V* suis] & *add. s. u. A* 3 eis *Pa.c.* in *M* reliquit *V* 4 eum] illum *v* diis *codd.* (*corr. L*) *v* 6 dereliquit *V,MAa.c.* 9 infertur poena] infert eis poenã *Ap.c.m3* paena *MV,* (*alt.* a *ex* e) *P* 11 praeterierit *V cum Vulg.,* (*alt.* er *s. u.*) *MA* praeteriit *P* 12 obstupiscet *La.c.* obstupescit *P,Aa.c.* 13 dī *s. u. L* idolatriae *MAP,La.c.* idolatrice *V* 14 sicuti *Ma.c.* 15 terram] urbem *V* quondam *eras. A* (= *lin. 21*) condam *V* 16 urbem] quondã *add. s. u. A* (= *lin. 21*) uiderant *P* cineris (*pr.* i *ex* e) *M* cinere *v* 19 sibilum *M* silentio *v* 21 quandam *V* lege *s. u. L* 22 permittetur *Ma.c.* plantum *La.c.* defluent *P*

ostendam eis in die perditionis eorum. Usque hodie sententia dei permanet in Iudaeis; in toto orbe dispersi sunt coram inimico diabolo uel inimicis daemonibus et, cum diebus ac noctibus in synagogis satanae inuocent nomen dei, dorsum et non faciem suam ostendit eis deus, ut intellegant eum
2 semper recedentem et numquam ad se uenientem. dies autem perditionis Iudaicae omne tempus est post passionem saluatoris usque ad consummationem saeculi, ut, postquam subintrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Israhel saluus fiat.

18, 18 VIII. *Et dixerunt: uenite et cogitemus contra Hieremiam cogitationes! non enim peribit lex a sacerdote neque consilium a sapiente nec sermo a propheta; uenite et percutiamus eum lingua et*
2 *non attendamus ad uniuersos sermones eius!* Ista et tunc Iudaeorum contra Hieremiam siue dominum saluatorem et hodie hereticorum contra seruos eius cogitatio est, ut calumnias struant et sanctos uiros accusatione praeueniant nec cogitent, quid illi ueritatis loquantur, sed quid ipsi struant
p. 972 | mendacii; iactant enim in sacerdotibus et in sapientibus et pseudoprophetis suis legem dei et consilium et eloquium permanere dicente scriptura: in peruersam animam non intrabit sapientia.

18, 19 22a IX. *Attende, domine, ad me et audi uocem aduersariorum meorum! numquid redditur pro bono malum, quia foderunt foueam animae meae? recordare, quod steterim in conspectu tuo, ut loquerer*

4 cf. Apoc. 2, 9. 3, 9 8 cf. Rom. 11, 25. 26 21 *Sap. 1, 4

2 iudaeos *codd.* (*corr. L*) 3 diabulo *P* 4 sinagogis *P* 6 ueniente *Ma.c.* 7 post (t *s. u.*) *L*, *om. V* 8 consummationem] finem *v* 8 ut] & *Pa.c.* 10 *alt.* et *s. u. L*, *om. V* contra] aduersus *v* 11 periuit *Ma.c.* a] ad *Ma.r.* 12 *alt.* a] ad *Ma.r.* 13 *pr.* et *om. M* eum] in *add. v* 14 intendamus (in *s. u.*; d *ex* t) *M* 17 calumnia *V* instruant *P* accussatione *A* accusationem *V* causatione *P* 18 cogitant *Aa.c.m2* instruant *MAVP* 19 *alt.* et] in *add. Mv* 20 et consilium dei *v* 21 intrauit *Pa.c.* introiuit *V* 23 et audi *om. V* 24 numquit *La.c.* 26 loquerer—auerterem *s. u. L*

pro eis bonum et auerterem indignationem tuam ab eis! propterea da filios eorum in famem et deduc eos in manus gladii; fiant uxores eorum absque liberis et uiduae et uiri earum interficiantur morte, iuuenes eorum confodiantur gladio in proelio, audiatur clamor de domibus eorum! In 2
typo quidem saluatoris haec a populo Iudaeorum Hieremias uniuersa perpetitur, qui postea Babylonio ueniente uastantur; sed plenius atque perfectius conplentur in Christo. et urbe subuersa Romano gladio trucidati sunt non ob idololatriam, quae eo tempore non erat, sed ob interfectionem filii dei, quando cunctus simul populus conclamauit: tolle, tolle talem; non habemus regem nisi Caesarem! et inprecatio eorum aeterna damnatione completa est: sanguis eius super nos et super filios nostros! foderant enim Christo foueam et dixerant: auferamus eum de terra uiuentium! qui tantae erga eos misericordiae fuit et stetit in conspectu patris, ut loqueretur pro eis bonum et auerteret indignationem illius ab eis, ut in cruce quoque diceret: pater, ignosce eis! quod enim faciunt, nesciunt. manifesta transcurrimus, ut in obscurioribus immoremur nequaquam deliramenta quorundam et captiuitatem caelestis Hierusalem interpretantes, sed perspicuam historiam et manifestissimam prophetiam omni uerborum et sensuum confidentia persequentes. 3 4

12 *Ioh. 19, 15 14 Matth. 27, 25 16 *Hier. 11, 19 19 *Luc. 23, 34

2 fame *P* famam *v* 6 praelio *MVP* 7 tipo *V* typum *v* heremias *A* 8 ueniente *s. u. L* 10 idolatriam *VP,Mp.r.* 11 interfectione *V* 12 simul *om. V* 13 regem non habemus *v* et *om. V* 14 sanguis ịş *L* 15 foderunt *VP* enim] in *add. V* 16 dixerunt *VP* 17 tanta *P* misericordia *P* et stetit] ut stans *v* 18 ut *om. v* et] ut *v* 19 illius] suam *v* 20 nesciunt *s. u. m2 M* transcucurrimus *L,MAa.c.* 21 abscurioribus *P* 22 quorondam *Ma.c.* 23 perspicuam] ł p spatiosam *s. u. m3 A* hystoriam *P* 24 et] id est *Aa.c.m3* sensum *APa.c.* confidentiã *P*

18,22b.23 X. *Adduces enim super eos latronem repente, quia foderunt foueam, ut caperent me, et laqueos abscon-derunt pedibus meis. tu autem, domine, scis omne consilium eorum aduersum me in mortem; ne propitieris iniquitati eorum et peccatum eorum a facie tua non deleatur; fiant corruentes* — siue *inpingentes* — *in conspectu tuo, in tempore*
2 *furoris tui abutere eis* siue *fac in eis!* Si de Hieremia intellegimus, repentinum latronem referamus ad Nabuchodonosor; si de saluatore, quod uerius et melius est, ad Romanum exer-
p. 973 citum. et ne iniusta uideatur sententia dei, expo|nit, quid
3 fecerint contra Christum, filium dei, et quid passi sint. quod autem infert: ne propitieris iniquitati eorum et peccatum eorum a facie tua non deleatur, nequaquam priori sententiae contrarium est, in qua pro populo deprecatur patrem; sed postquam datum tempus paenitentiae praeteriit et illi in suo scelere perseuerant, non tam pro se puniuntur quam pro aliis, ne inultum peccatum ceteris noceat exemplo.
4 quodque infert: fiant inpingentes — siue corruentes — in conspectu tuo, illius Isaiae et Petri apostoli simile est: et non inpingetis sicut in lapidem offensionis et petram scandali; cuius et in psalmis propheta meminit: lapidem, quem reprobauerunt aedificantes, hic factus est in caput anguli; a domino factum est hoc.

19,1–3a XI. *Haec dicit dominus: uade et sume lagun-*

7. 8 *Hier. 18, 23 13 Hier. 18, 23 15 cf. Hier. 18, 20 19 *Hier. 18, 23 Hier. 18, 23 21 *Esai. 8, 14. cf. I Petr. 2, 8 23 Ps. 117, 22. *23

1 quia *om. V* 4 aduersa *Ma.c.m2* mortem] et *add. V* 6 deleantur *Pa.r.* 8 *pr.* eis *om. P* 9 nabucodonosor *P,La.c.* 10 quod] et *add. MAVv* 12 filium dei Christum *v* sunt *P* 15 prioris *V* 16 praeterit *A* 17 sua scelera *V* perseuerant] populi et seniores *add. v* 18 exemplum *Ap.c.* 19 quodque] quoq; qđ (q; qđ *in ras.*) *A* 20 esaiae *VP,MAa.c.* 21 inpingitis *La.c.* inpingentis *V* offensiones *Ma.c.* 26 sume] accipe *Vulg.* langunculam *A*

culam figuli testeam et de senioribus populi ac de senioribus sacerdotum et egredere ad uallem filii Ennom, quae est iuxta introitum portae fictilis — siue *Charsith* —, *et praedicabis* — siue *clamabis* uel *leges* — *ibi uerba, quae ego loquar ad te, et dices: audite uerbum domini, reges Iudae et habitatores Hierusalem!* Pro 'laguncula figuli', quae 2
Hebraice dicitur 'bocboc', LXX 'doliolum' transtulerunt et pro 'porta fictili' Aquila, Symmachus et Theodotio ipsum uerbum posuerunt Hebraicum 'Harsith', pro quo LXX iuxta morem suum pro adspiratione 'heth' litterae addiderunt 'chi' Graecum, ut dicerent 'Charsith' pro 'Harsith', sicut illud est pro 'Hebron' 'Chebron', et pro 'Hieriho' 'Hiericho'. uult autem scriptura 3
diuina non solum auribus doceri populum, sed et oculis; magis enim, ut iam diximus, mente retinetur, quod uisu quam quod auditu ad animum peruenit. tolle, inquit, lagunculam — siue doliolum testeum — et de senioribus populi ac sacerdotum et egredere ad uallem filii Ennom, de qua supra diximus, ubi erat delubrum Bahal et nemus ac lucus Siloae fontibus irrigatus. 'ipsa autem,' inquit, 'uallis iuxta portam est,' quae Hebraeo sermone 'Harsith', hoc est 'fictilis', appellatur. 'et praedicabis — uel leges — 4
ibi uerba, quae ego loquar tecum, ut ibi audiantur

4. 5 *Hier. 19, 2 7 Hier. 19, 1 8 *Hier. 19, 1 9 *Hier. 19, 2 10. 12 *Hier. 19, 2 15 cf. p. 223, 24 16 Hier. 19, *1. 2 17 *Hier. 19, 1 19 cf. p. 29, 16. 105, 16 21 *Hier. 19, 2 22 Hier. 19, 2 *Hier. 19, 2 23 *Hier. 19, 2

1 et *eras. A, om. Vulg.* de] a *Vulg.* ac] et *v cum Vulg.* 2 de] a *Vulg.* 3 ennon *P, Ap.c.* iusta *Ma.c.* 4 charsit *MAV* carsit *P* 5 loquor *MVP, Aa.c.* 6 Iuda *v cum Vulg.* 7 langula *V* 8 ebraicae *M* bodioc *P* LXXta *A* 9 simmachus *P* 10 harsit *P* 11 asperatione *Ma.c.* beth *V* 12 harsith *LMA* charsith *V* halsilit *P* Arsith *v* ebron *P* 13 *pr.* hieRIBO *MAP* hiericho *V* diuina scriptura *V* 14 docere *P, Mp.c.* 15 enim *om. V* uisum *Ma.r.* 16 quam *s. u. V* auditur *P* inquit (quit *s. u.*) *M* laguculam *V* 17 et *eras. A* 18 fili *V* 19 ennon *MAP* ubi] in qua *v* 20 ac|ac *L* ac *M* locus *P* siluae *Ma.c.* siloe *VPv* inrigatur *P* 21 hebreo *AVP* Hebraice *v* sermone *om. v* 22 est] aut *add. P* 23 ego—quae *om. V* ubi *P*

quae dicturus sum.' ideo autem, ut iam diximus, et 'praedicabis' et 'clamabis' et 'leges' ponitur, quia uerbum Hebraicum 'carath' tria significat. uultque, quae dicturus est, et reges Iuda audire et habitatores Hierusalem, id est et stirpis regiae et omnem
p. 974 populum, ut | inexcusabiles sint, qui audire noluerint.
19, 3b–5 XII. *Haec dicit dominus exercituum deus Israhel: ecce ego inducam afflictionem* — siue *mala* — *super locum istum, ita ut omnis, qui audierit illam* — siue *illa* —, *tinniant aures eius eo, quod dereliquerint me et alienum fecerint locum istum et libauerint in eo dis alienis, quos nescierunt ipsi et patres eorum et reges Iuda; et repleuerunt locum istum sanguine innocentium et aedificauerunt excelsa Bahalim ad comburendos filios suos igne in holocaustum Bahalim, quae non praecepi* — siue *cogitaui* — *nec locutus sum nec ascenderunt in cor*
2 *meum*. Et hunc locum stulte quidam ad caelestem referunt Hierusalem. quod ne semper ammoneam, tantum hoc dixisse sufficiat uitandam istiusmodi explanationem, immo heresim, quae manifesta subuertit et praestigias quasdam ecclesiis Christi conatur inducere. nulli autem dubium, quin in templo dei Bahal idolum posuerint siue in delubro, quod erat in ualle filii Ennom, ubi et lucus Bahal et ara eius fuit, super
3 quam immolauerunt et incenderunt filios suos. quae dominus nec cogitauit nec locutus est nec ascenderunt in cor eius,

1 cf. p. 44, 18 Hier. 19, 2 2 *Hier. 19, 2 5 cf. Rom. 1, 20 7. 9 *Hier. 19, 3 15 *Hier. 19, 5

2 uerbum] de *add. P, eras. LMA* hebraicu (*sic*) *Mp.r.* hebraico *P* 3 tria] haec *add. v* uult *V* diciturus *Ma.r.* 4 stirpes *P* stirpem *v* regiam *v* 5 ut *om. V* inexcussabiles *P* 9 deliquerint *Ma.c.m2* dereliquerit *P* 10 fecerit *Pa.c.* libauerunt *P cum Vulg.* 11 diis *AVP,La.r.Mp.c. cum Vulg.* 12 *alt.* et *eras. A* 13 innocentum *v cum Vulg.* 14 igni (*ex* ignem) *M cum Vulg.* 18 nec *MP,LAa.r.* admoneamus *v* hoc tantum *v* 19 uitandum *LMAa.c.* uitanda *V* explanationem] esse *add. v* 20 praestrigias *LMAa.r.* quaedam *V* 21 xp̃o *P* conantur *P* qui *Ma.c.* in *s. u. L* 23 fili *P* *pr.* et *om. M* locus *P* 25 *pr.* nec] ne *V* cordè *L*

non quo deus futura nescierit, sed quo indigna sua notitia ignorare se dicat iuxta illud euangelicum: recedite a me, operarii iniquitatis, nescio uos! nouit enim dominus eos, qui sui sunt, et qui ignorat, ignorabitur. uel certe ἀνθρωποπαθῶς et haec de deo accipienda sicut et alia. omnis autem hereticus derelinquit deum et alienum facit 4 locum habitatione dei, quem sua fraude polluerit, et libat dis alienis, quos nec ipse nouerat nec patres eius, apostoli uidelicet et apostolici uiri; reges autem Iuda, hoc est hereticorum patriarchae, implent locum quondam dei sanguine deceptorum et innocentium — nisi enim stultus et simplex fuerit, non cito subuertitur — et aedificant excelsa Bahalim, dum de sublimibus disputare se dicunt, et comburunt filios suos idolo, quos in heresi genuerint. quae omnia dominus ignorare se dicit nec umquam ascendisse in cogitationem suam.

19, 6 XIII. *Propterea ecce dies ueniunt, dicit dominus, et non uocabitur locus iste amplius Tofeth et uallis filii Ennom, sed uallis occisionis.* LXX: *idcirco ecce dies ueniunt, dicit dominus, et non uocabitur locus iste amplius ruina et* πολυάνδριον *filii Ennom, sed* πολυάνδριον *occisionis.* Quae sit uallis filii 2

2 *Luc. 13, 27. cf. Matth. 7, 23 3 *II Tim. 2, 19 4 *I Cor. 14, 38 19 *Hier. 19, 6

1 *pr.* quod *AVP,Ma.r.* *alt.* quod *V,Ap.c.,v* dignã suam notitiam *P* 2 seq̃ *V* iuxta *L* ✱ut (a *eras.*) *M,* (est *post* ut *add. s. u. m2*) *A* ut *VP* euũangelicum *L* discedite *v* 4 *pr.* que *Pa.c.* 5 aNΘpπWΠaΘWC (antritopatos *in mg.*) *M,* (antropopatos *s. u.*) *A* aNOpΠWΠaOWC *V* aNE puaΘWC *P* haec *om. M* hoc *Va.c.* aliam *L* 7 habitationis *P* quam *P* 8 diis *AVP,La.r.*, (*pr.* i *uel* e *s. u. eras.*) *M,v* 10 patriarcae *La.c.* 13 de *s. u. M* conburent *VP* 14 heresim *V* genuerunt *v* dš *P* ignorare se dicit dominus *v* 18 amplius locus iste *Vulg.* tofeth *V* (*et alibi semper fere L uel primitus uel p. c.*) thofeth *cet.* Topheth *v cum Vulg.* (*semper*) ualles *La.c.* 21 ΠOλYaN✱✱ΔPιON *L* ΠOΔYaNapιON (poliandrum *s. u.*) *M,* (poliandrion *s. u.*) *A* ΠWΛUa NapιWC *V* ΠOaya-NapιON *P* (*idem P lin. 22*) 22 sed *om. P* ITOLYaNΔpiON (poliandrum *s. u.*) *M* ΠOLIANΔPION (poliandrion *s. u.*) *A* ΠWΛuaNApιWN *V* fili *M*

Ennom, quae Hebraice dicitur 'gehennom,' unde et 'gehennam'
p. 975 appellatam | putant, supra diximus. miror autem, quid sibi uoluerint LXX pro 'Tofeth' διάπτωσιν, hoc est 'ruinam', ponere et pro 'ualle' πολυάνδριον, quod significat 'uirorum multitudinem,' nisi forte ex eo, quod ibi populus corruerit et caesa sit hominum multitudo uel spiritaliter in errore idololatriae uel iuxta litteram a Babylonio exercitu, quod in consequentibus manifestius legitur.

19, 7–9 XIV. *Et dissipabo consilium Iudae et Hierusalem in loco isto et subuertam eos gladio in conspectu inimicorum suorum et in manu quaerentium animas eorum et dabo cadauera eorum escam uolatilibus caeli et bestiis terrae et ponam ciuitatem hanc in stuporem et in sibilum; omnis, qui praeterit per eam, obstupescet et sibilabit super uni-*
2 *uersa plaga eius. et cibabo eos carnibus filiorum suorum et carnibus filiarum suarum et unusquisque carnem amici sui comedet in obsidione et in angustia, in qua concludent eos inimici eo-*
3 *rum et, qui quaerunt animas eorum.* Quamquam haec et in Babylonia captiuitate accidisse populo nouerimus, tamen plenius referuntur ad tempora saluatoris, quando obsessi sunt

2 cf. p. 106, 2. 20 3. 4 *Hier. 19, 6 7 cf. Hier. 19, 7—9

1 ennon *Aa.c.* enom *M* quod *V* hebreicae *M* *pr.* gehennon *Ap.c.* geennom *v* 2 putaṁ *A* 3 thofeth *codd.* (*pr.* h *exp. L*) aιαΠΤΟCΙΝ *P*, (aiaptosim *s. u.*) *M* ΔιαΝΤΟCΙΝ (diantosin *s. u*) *A* ΔιΔΠΘѠCΙΝ *V* 4 ΠΟaΓaΝΔρι (poliandri *s. u.*) *M* ΠΟaΓΝΔΡΙΟΝ (poliandrion *s. u.*) *A* ΠΟ ΔŪaΝapιѠΝ *V* ΠΟΔyΔΝapΙΟΝ *P* significatur *P* multitudine *Pp.r.* 5 cesa *M* excesa *V* ceşsa *P* 6 spiritualiter *Ap.c.* idolatriae *codd.* (*corr. L*) 7 exercitum̃ *L* 9 Iuda *Vulg.* 10 conspectu] omnium *add. P* 11 suorum *s. u. M* req̃ (= require) *add. s. u. m3 A* et—*pr.* eorum *in mg. M* querentium *V* 12 escas *VP* 13 besteis *Aa.c.* 14 sibilium *Ma.r.* praeteriet *P,La.r.* praeterierit *V* *cum Vulg.*, (*alt.* ri *s. u. m2*) *MA* 15 obstupescit *Pa.c.* sibilauit *Pa.c.* uniuersas plagas *M* 21 et *s. u. L* babylonica *Pp.c.* tam *V* 22 obbressi (ob *s. u. m. rec.;* r *ex* s) *M* sū| (*uirgula s. u. paene euanuit*) *L*

a Uespasiano et Tito et ciuitas eorum Hadriani temporibus in aeternos cineres conlapsa est, ut, qui optulerant filios suos idolis, ipsi eos postea famis necessitate conpulsi in ciborum usum uerterent carnesque omnium darentur uolatilibus caeli et bestiis terrae, ut, qui dei muneribus abusi fuerant in impietatem et propria uiscera idolis immolarant, uentres suos sepulchra facerent liberorum.

, 10. 11 a XV. *Et conteres lagunculam in oculis uirorum, qui ibunt* — uel *egredientur* — *tecum, et dices ad eos: haec dicit dominus exercituum: sic conteram populum istum et ciuitatem hanc, sicut conteritur uas figuli, quod non potest ultra instaurari.* Perspicue non de Babylonia, sed de Romana dicitur captiuitate: post Babylonios quippe et urbs instaurata et populus reductus in Iudaeam et abundantiae pristinae restitutus est. post captiuitatem autem, quae sub Uespasiano et Tito et postea accidit sub Hadriano, usque ad consummationem saeculi ruinae Hierusalem permansurae sunt, quamquam sibi Iudaei auream atque gemmatam Hierusalem restituendam putent rursumque uictimas et sacrificia et coniugia sanctorum et regnum in terris
p. 976 domini saluatoris. quae licet non | sequamur, tamen damnare non possumus, quia multi ecclesiasticorum uirorum et martyres ista dixerunt, ut unusquisque in suo sensu abundet et

2

3

9 *Hier. 19, 10 22 cf. Iren. c. heres. V 35, 2. Tert. adu. Marc. III 24. Lact. Inst. VII 24. 26. Iust. Mart. Dial. cum Tryph. 80. Hieron. in Ezech. 36, 1—15 p. 422. in Esai. XVIII praef. p. 767—768 23 Rom. 14, 5

1 ciuitates *V* eorum] de *add. AVP,LMa.c.* adriani *MAVP* 2 aeterno cinere *P* 3 eos *om. V* postea] potest ea *V* 5 qui dī *L* qui dñi *Vv* qui diu *M* quid in *P*, (d *eras.;* ł uod *s.* uid *m3*) *A* abusu *P* fuerat *Pa.c.* in *s. u. P* 6 immolarent *VP* sepulcrha *P* 7 fecerunt *V* 8 conterens *P,Aa.c.* languculam *V* 11 hanc] istam *Vulg.* conteretur *Ma.c.* 13 romani *P* 14 *pr.* et *om. V* urbis *MP,Aa.r.* instaurate *Mp.c.* staurata *V* populis (o *s.* i) *M* reductos *Mp.c.* 15 habundantiae *VP* 16 uaspasiano *Va.c.* accedit *M* 17 adriano *MAVP* comsummationem *L* consumationem *P* 20 sacrificium *P* 21 quae—reseruentur (*p. 236, 1*) *eras. m2* (?) *L* sequamus *P* 22 uirorum *s. u. V* 23 iste *P* ista dixerunt] statuerunt *Mp.c.* ut] et *v* habundet *VP*

domini cuncta iudicio reseruentur. quomodo autem uas fictile et testeum, si fractum fuerit, in antiquam speciem non potest reformari, sic et populus Iudaeorum et Hierusalem subuersa statum pristinum non habebunt. denique cassum nomen est ipsius hodie ciuitatis et ab Aelio Hadriano Aelia dicitur et cum habitatione pristina pristinum quoque nomen amisit ad decutiendam superbiam habitatorum eius. sanctae autem crucis et resurrectionis uocabula non urbem significant, sed locum, nec diuitiarum quondam magnitudinem, per quam periit populus Iudaeorum, sed gloriam sanctitatis, quam nostra pauperecula possidet Bethleem non habens aurum et gemmas, sed panem, qui in ea natus est.

19, 11 b 13 a XVI. *Et in Tofeth sepelientur* — uel *sepelient — eo, quod non sit alius locus ad sepeliendum. sic faciam loco huic, ait dominus, et habitatoribus eius, ut ponam ciuitatem istam sicut Tofeth* — siue *ut ruinam —. et erunt domus Hierusalem et domus regum Iuda sicut locus Tofeth* siue *ruinae.* quod autem in LXX infertur: *omnes domus regum Iuda sicut locus Tofeth,* in Hebraico non habetur. Et sequitur:

19, 13 b XVII. *Immundae omnes domus, in quarum domatibus* — siue *tectis — sacrificauerunt omni militiae caeli et libauerunt libamina dis alienis.* Quod supra dixerat: non uocabitur locus iste amplius Tofeth et uallis filii Ennom, sed uallis occisionis, nunc

1 cf. II Petr. 2, 4 10 cf. Mich. 5, 2 12 cf. Ioh. 6, 35. 48. 51 13 *Hier. 19, 11 17 *Hier. 19, 12 18. 19 *Hier. 19, 13 22 *Hier. 19, 13 24 *Hier. 19, 6. cf. 7, 32

4 est hodie nomen ipsius *v* 5 haelio *Ap.c.* alio *VP* adriano *AVP,Ma.c.* helia *M* haelia *A* helia *P* et helia *V* 7 descutiendam *A* discutiendam *P* 8 non] in *P* urbe *V* 11 bethlehem *P* 12 panes *V* 13 thofeth *MP,La.c.* thopheth *A* sepellientur *M* (*semper*) uel] siue *v* 16 ut *L* et *AVPv cum Vulg., om. M* thofeth *MAP,La.c.* (= *lin. 20. 24. p. 237, 4. 11*) siue ut] sicut *M* 17 domos *P* domos *P* 18 thofeth *MAP* 19 fertur *V* omnis *L* πάντες *LXX sec. cod. Marchal.* (*in mg.*) domos *Pp.c.* 20 lotus *Ma.c.* ebraico *VPa.c.* 21 omnis *Mp.c.* domos *P* dogmatibus *P* 23 diis *AVP,La.r.Mp.c.,v cum Vulg.* (=*p. 237,10*) 24 dixeŕ *P* 25 ennon *M*

ponit manifestius, quod tanta in ipso loco futura sit caedes, ut ibi aceruatim populus sepeliatur et locus quondam religionis fiat tumulus mortuorum, ipsa quoque ciuitas, quae huic imminet loco, fiat sicut Tofeth — pro quo LXX 'ruinam' transtulerunt —, domus quoque Hierusalem regumque palatia in ruinas similes conuertantur. causaque redditur eo, quod immundae fuerint 2 et idololatriae pollutae scelere pro eo, quod in domatibus et tectis earum soli et lunae et stellis caeli immolauerint et tura incenderint nec hoc fuerint errore contenti, sed immolauerint daemonibus et liba fuderint dis alienis.

9, 14. 15 p. 977 XVIII. *Uenit autem Hieremias de Tofeth, quo| miserat eum dominus ad prophetandum, et stetit in atrio domus domini et dixit ad omnem populum: haec dicit dominus exercituum deus Israhel: ecce ego inducam super ciuitatem hanc et super omnes urbes eius uniuersa mala, quae locutus sum aduersum eam, quoniam indurauerunt ceruicem suam, ut non audirent sermones meos.* Postquam in Tofeth 2 praesentibus populi senioribus, quos duxerat secum Hieremias, confregit lagunculam siue dolium et prophetauit uerbis domini ad conterendum populum et ciuitatem Hierusalem, reuertitur et stat in atrio domus domini et uniuersae loquitur multitudini, quae ad locum Tofeth ire noluerat, quod inducturus sit

2 cf. Hier. 19, 11 3 cf. Hier. 19, 12 4 *Hier. 19, 12 5 cf. Hier. 19, 13 18 cf. Hier. 19, 10—13

1 caedis *P* 2 acerbatim *Pa.c.* sepe|liatur *M* lucus *v* relegionis *La.c.* 3 tumultus *v* 4 ruina *La.c.* 5 domos *P* palatias *V* in ruinas *om. V* 6 fuerit *La.c.* 7 idolatriae *MAVP* eo *s. u. P* domibus *P* 8 stillis *La.c.* caeli *s. u. V* 9 thura *Ap.c.,v* ne *Ma.c.* 10 demonibus *M* libamina *Pp.c.m2,v* fuñderint *L* fuerint (f *eras.*) *MA* 11 autem *om. V* quo—dñs *in mg. L, om. cet.* ubi fuerat *add. s. u. m3 M* 13 omne *V* 16 loquutus *M* aduersus *P* 18 meos] suos *V* thofeth *MAP,La.c.* thofet *V* 20 confrigit *La.c.* doliolum *v* 21 conterrendum *Ap.c.m3* 22 atrium *V,MAa.c.* uniuersa *V* 23 Tofeth] thofeth *LMAP* thofet *V; cf. p. 233, 18. 236, 16 etc.* noluerñ (*sic*; *alt.* n *s. u.*) *M*

dominus super ciuitatem Hierusalem et super omnes urbes
3 eius mala, quae locutus sit aduersum eam. et ne putemus crudelem esse sententiam, reddit causas, cur inducturus sit mala: 'quoniam,' inquit, 'indurauerunt ceruicem suam, ut non audirent sermones meos ne post multas quidem impietates uolentes agere paenitentiam.'

20, 1. 2 XIX. *Et audiuit Phassur, filius Emmer, sacerdos, qui constitutus erat princeps in domo domini, Hieremiam prophetantem sermones istos. et percussit Phassur Hieremiam prophetam et misit eum in neruum, quod erat in porta Beniamin*
2 *superiore in domo domini.* Pro 'Phassur' LXX transtulerunt 'Phaschor', qui interpretatur 'oris nigredo', et pro 'neruo', quem nos diximus, LXX et Theodotio uertere 'cataracten', Symmachus βασανιστήριον siue στρεβλωτήριον, quod utrumque 'tormenta' significat; nos autem 'neruum' diximus more uulgari, quod tormenti genus etiam in Actibus apostolorum legimus, quando apostoli Paulus et Silas in custodiam carceris dati
3 sunt. iste autem erat pontifex templi et data sibi sacerdotii dignitate in peruersum abutitur, non ut doceat et sermone corripiat, sed ut cruciatibus terreat. unde et saluator et apo-

4 Hier. 19, 15 12 Hier. 20, 1 13 *Hier. 20, 1 Hier. 20, 2 14. 15 *Hier. 20, 2 16 Hier. 20, 2 18 cf. Act. 16, 23. 24 21 cf. Ioh. 19, 1. Act. 16, 22

2 eius* (iu *s. u.*) *L* uniuersa *add. v* sit] est *v* 3 red dedit (*sic*) *P* quur *M* 5 nec *VP* 7 (= 10) phasur *MV,Aa.c.,v* 10 prophetam Ieremiam *v* 11 nerbum *Pa.c.* (*semper*) beniamen *La.c.*, in *add. VP* 12 superiori *MAVP,La.c.,v cum Vulg.; cf. p. 205, 19* phasur *MVv* 13 paschor *V* phascor *Pv* Πασχώρ *LXX* 14 uetere *LMAa c.* uetetre *Pa.r.* caracten *AV,La.c.* caracterem (*ex* caractem) *Mp.c.m.rec.* caractem (m *ex* n) *P* 15 Ba BaC- (baganisterion *s. u.*) *M* BaCaNiCiHpION *V* basanisterion *s. uocem Graecam AP* siue *om. P* -BΛΩ ΩT- *L* CpeBaΩTHpION (chebaoterion *s. u.*) *M* &* (p *eras.*) peBaΩTHpION (rebaoterion *s. u.*) *A* & peBaΩΘHpiΩN *V, om. P* utrumque *LV*, (atq; *s.* qṵę *m2*) *P* durumq̇ȩ *M* durum atq; (at *s. u. m2*) *A* tormentaq. *Mp.c m2* 16 dimus (*sic*) *V* uulgi *P* 18 custodia *V* dati] traditi *Ap.c.m3* 19 datā *P* 20 dignitatem *P* sermo *V*

stolus Paulus iussione pontificis uerberantur. nec mirum, si hodieque serui dei caedantur a Phaschor, mittantur in carcerem, horribili custodia reseruentur; datur enim haec potestas a deo, ut prophetarum ostendatur fides. nec tamen maior est ille, qui caedit, sed fortior iste, qui caeditur. et patienter propheta suscipit iudicium dei nec reclamat ad uerbera, sed considerat imperantem. 'Emmer' 'uerbum' sonat, de quo saepe 4
p. 978 'nigredo' generatur, non pa|rentis uitio, sed scelere degenerantis. 'tormentum' autem, quo cruciatur propheta, uidetur in parte 'dextera', quod interpretatur 'Beniamin', et in porta 'sublimi,' quae non ueritatem indicat, sed iniustam pontificis potestatem.

20, 3 XX. *Cumque inluxisset in crastinum, eduxit Phassur Hieremiam de neruo et dixit ad eum Hieremias: non Phassur uocauit dominus nomen tuum, sed pauorem undique.* Et hic tam nomen pontificis quam tormenti genus similiter omnes ut supra interpretati sunt. mutatur autem nomen pontificis, ut ex nomine futurorum supplicium demonstretur. 'nequaquam,' inquit, 'habebis 2
oris nigredinem et iniquae imperium potestatis, sed captiuus duceris Babylonem — hoc enim significat 'pauor undique' siue 'per circuitum' —, 'ut tremens et propriae salutis incertus huc illucque circumspicias et uenientes contra te aduersarios reformides.' pro 'pauore', quod in Hebraico scriptum est 'magur',

7 Hier. 20, 1 10 Hier. 20, 2 cf. Gen. 35, 18 17 cf. p. 238, 12 21 Hier. 20, 3 22 *Hier. 20, 3 24 Hier. 20, 3

2 odieque *V,Ma.c.* hodie *v* occidantur *v* paschor *V* phascor *P* et *add. s. u. m3 A* mittanturque *v* carcere *P* et *add.* (*in ras.*) *Mv* 3 reseruantur *Aa.c.* enim *s. u. A* 4 maior est] maiorem *V* 5 cedit *VP* ceditur *VP* 8 nigrido *P,Ma.c.* generantis *Va.c.* 9 quod *P* 10 dextra *v* portas *Ma.r.* 13 luxisset *V* 14 (= 15) phasur *Vv* (*semper*) hieremia* (m *s.* *) *L* 15 heremias *Ma.c.* dñs *om. V* 16 tam nomen] tamen *P* 18 ex *om. V* 19 futurum *M,Ap.r.* 20 nigridinem *P,La.c.* iniquū (u *in ras.*) *M* iniq· *V* potestates *Aa.c.* 21 duceres *Pa.c.* in *add. s. u. A* 22 proprie *La.c.* hu*c *V* 23 deformides *V* 24 quod] quod *add., sed eras. LMA* hebraicum *La c.*

LXX et Theodotio μέτοικον, id est 'migrantem', Aquilae secunda editio 'peregrinum', prima 'circumspicientem', Symmachus 'ablatum' siue 'congregatum' et 'coactum' interpretati sunt.

20, 4–6 XXI. *Quia haec dicit dominus: ecce ego dabo te in pauorem et omnes amicos tuos et corruent gladio inimicorum suorum et oculi tui uidebunt; et omnem Iudam dabo in manu regis Babylonis et traducet eos in Babylonem et percutiet eos*

2 *gladio. et dabo uniuersam substantiam* — siue *fortitudinem* — *ciuitatis huius et omnem laborem eius omneque pretium* — siue *gloriam* — *et cunctos thesauros regum Iuda dabo in manu inimicorum eorum et diripient eos et tollent et ducent in Babylonem. tu autem, Phassur, et omnes habitatores domus tuae ibitis in captiuitatem et in Babylonem*

3 *uenies et ibi morieris ibique sepelieris et omnes amici tui, quibus prophetasti mendacium.* Iuxta superiorem interpretationem, qua 'Phassur' nomen fuerat inmutatum, ut appellaretur 'Magur,' omnes similiter transtulerunt, ut significarent uel 'pauorem' uel 'peregrinationem' uel 'subla-

4 tionem' et 'translationem' et 'commigrationem'. comminaturque eum cum amicis suis iam iamque capiendum tradendumque hostium manibus et cunctum populum tribus Iudae Babylonii

1. 2. 3 *Hier. 20, 3 10. 11 Hier. 20, 5 17 cf. p. 239, 18. 24 20. 21 *Hier. 20, 4

1 teedotio (o *s. alt.* e) *P* MετOIRON *M* Ↄ-CHΘ$\bar{\omega}$:K$\bar{\text{O}}$N *V* MεTOK$\bar{\text{O}}$N *P* aquila *P* & *add. P* 3 congregatum (*l* cretū *s.* gregatum *m3*) *A* 5 pauorem] te *add. Aa.c.,VP cum Vulg.* *alt.* et *om. V* 7 manus *V* manum *v cum Vulg.* 8 *pr.* eos *om. V* 11 omnemque *P* 12 dabo *eras. A* in manu *om. P* 13 meorum *V* deripient *M* 14 babilonem *A* 16 sepellieris *M,Aa.r.* tu *add.* (*s. u. m2*) *MA,v cum Vulg.* . 18 superiore *La.c.* 19 appelleretur *P* transtullerunt *M* 20 pelegrinationem *Ma.c.m2* uel sublationem—commigrationem *in mg. L* 21 commigrationem *L* congregationem (-e *V*) *cet. v* 22 cum eum *Ma.c.* iam *om. VP* capiendum] dum *add., sed eras. M* 23 ostium *P* tribum *P* iudeae *V*

regis manibus optinendum aliosque interficiendos gladio et alios ducendos in captiuitatem et uniuersas diuitias tam urbis
p. 979 quam thesaurorum regiorum ab inimicis esse capiendas ipsum|que Phassur cum omni cognatione sua et familia ducendum in captiuitatem et in Babylone esse moriturum eo, quod populum suo mendacio deceperit nequaquam illi uera et tristia, sed per mendacium prospera pollicendo. simulque animaduertenda prophetae patientia atque prudentia, quod missus in carcerem tacet et silentio uincit iniuriam nec tamen dissimulat, quod scit esse uenturum, ut saltem sic pseudopropheta pontifex peccare desistat et dei clementiam deprecetur.

20, 7. 8a XXII. *Seduxisti me, domine, et seductus sum* — siue *decepisti me, domine, et deceptus sum —; fortior me fuisti et inualuisti* — siue *optinuisti et potuisti —; factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me, quia iam olim loquor uociferans iniquitatem et uastitatem clamito* siue *quia amaro uerbo meo ridebo, praeuaricationem et miseriam inuocabo.* Dicit se propheta a domino esse deceptum, quia in principio 2 audiens: prophetam gentibus dedi te et iterum: ecce constitui te hodie super gentes et super regna, ut euellas et destruas et disperdas et dissipes et aedifices et plantes, arbitratus sit nihil se contra populum Iudaeorum, sed contra diuersas in circuitu nationes esse dicturum, unde et prophetiam libenter assumserit; et euenisse contrario, ut captiuitatem Hierusalem praedicans persecutiones

13. 14 *Hier. 20, 7 17 *Hier. 20, 8 20 *Hier. 1, 5 Hier. 1, 10

3 quãş *P* capiendos *La.c.* 5 captiuitate *VP* populom *Ma.c.* 6 suum *AV.Mp.c..v* tristitia *VP,MAa.r.* 8 patientia] sapientia *V* adque *P (passim)* 10 scis *Pa.c.* saltim *VP.Aa.c.m2* 15 derisu *V* die] et *add. V* 16 qui *V* 20 prophetam] in *add. Av; sed cf. p. 7, 3. 15* 21 et *om. V* regnas *V & add., sed eras. V* 22 distruas *P* 25 assumserit (*sic semper fere Lp.c.*)] as(d)sumpserit *codd.* 26 contrario] contritio *MV,La.c.Aa.c.m3* contritionem *P,Ap.c.m2*

3 et angustias sustineret. quodque intulit: factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me, eo. quod aestiment illum uniuersa mentitum et cuncta, quae praedixerit esse uentura, mendacia fuerint; et propheta enim putauerat statim futurum, quod dominus minabatur, et populus aestimabat nequaquam ultra uenturum, quod statim non uenerat. 'atque uociferor uastitatem Babyloniam et iniquitatem hostium,
4 per quam opprimendus sit populus meus.' sin autem sequimur LXX in eo, quod dixere: quia amaro uerbo meo ridebo. praeuaricationem et miseriam inuocabo, hic sensus est: 'scio praesentem tristitiam futuro gaudio commutandam iuxta illud, quod scriptum est: beati flentes, quoniam ipsi ridebunt, et idcirco miseriam et iniquitatem afflictionemque libenter sustineo, ita ut cupiam et inuocem eas et breuitatem iniuriae felicitatis aeternitate compensem.'

20, 8 b–10 a XXIII. *Quia factus est mihi sermo domini in opprobrium et in derisum tota die. et dixi: non recordabor eius* — siue *non nominabo dominum* — *nec loquar ultra in nomine illius. et factus est in corde meo quasi ignis exaestuans claususque*
p. 980 *in ossibus meis et de|feci* — siue *dissolutus sum* — *ferre non sustinens; audiui enim contumelias* — siue *uituperationem* — *multorum et terrorem in circuitu* — siue *congregatorum undique* —: *per-*
2 *sequimini et persequamur eum!* 'Clamante me atque

1 Hier. 20, 7 9 *Hier. 20, 8 12 *Luc. 6, 21. cf. Matth. 5, 5 18. 21 *Hier. 20, 9 23. 24 *Hier. 20, 10 25 cf. Hier. 20, 8

3 uniuersam *V* uniuersũ *Pa.c.* praedixerat *AP* praedixerint *V,La.r.* 4 prophetam *P* statim putauerat *v* 5 statim] in *add. V* 6 uenturam *Aa.c.* 7 uocifero *V* iniquitate *La.c.* ostium *P* 8 oprimendus *V* 9 in *om. P* uerba mea *P* 14 susteneo *L* eam *P* 15 aeternitatem *L* aeternitati *M* 16 quia] et *MAp.c. cum Vulg.* dī *V* 19 neque *Vulg.* ipsius *v* 20 exestuas *V* 21 et *om. P* siue] *an* siue ⟨undique⟩ *scribendum coll. LXX* πάντοθεν *et p. 243, 9?* 22 stinens (*sic*) *V* 23 errorem *VP,LMAa.c.* 24 congregatorem *Pa.c.* 25 clamantem *P*

dicente, quod iam Babylonius ueniret exercitus et omnia hostilis gladius praedaretur, uersus est mihi sermo domini in opprobrium atque derisum, dum tarditatem prophetiae putant esse mendacium; quamobrem in mea mente decreui, ut ultra ad populum dei uerbis non loquerer nec nomen illius nominarem. quod cum pudore superatus uerecunde quidem, sed stulte constituissem, factus est,' inquit, 'in corde meo quasi ignis exaestuans claususque in ossibus meis ⟨et defeci⟩ siue undique dissolutus sum, ita ut ferre non possim.' conceptus enim animo sermo diuinus nec ore prolatus ardet in pectore; unde et Paulus loquitur: si euangelizauero, non est mihi gloria; necessitas enim mihi incumbit; uae enim mihi est, si non euangelizauero. si enim uolens hoc ago, mercedem habeo; si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. et in Athenis uidens idololatriae deditam ciuitatem incitabatur spiritu et tota mente feruebat; et post modicum in eodem uolumine legimus: cum uenissent autem de Macedonia Silas et Timotheus, instabat uerbo Paulus testificans Iudaeis esse Christum Iesum. sed et plerique doctorum usque hodie in ecclesia similia sustinent audientes uituperationem multorum congregatorum aduersum se in circuitu atque dicentium: persequimini et persequamur eos!

7 Hier. 20, 9 9 *Hier. 20, 9 11 I Cor. 9, 16. 17 16 cf. Act. 17, 16 18 Act. 18, 5 23 Hier. 20, 10

1 dicentem *P* 2 ostilis *P* praederetur (*sic*) *Pp.c.* 3 atque *M* derisu *V*, *om. M* tarditate *V* 4 in *om. V* 6 uerecundia (*ex* -iae) *M* uerecundae *Aa.r.* uerecundiae *VP* 7 stultae *MAa.r.* in *om. V* 8 claususque] & defeci *add. s. u. m2 A* 9 et defeci *ex Vulg.* (*cf. p. 242, 21*) *hic suppleui*, *om. codd. v* undique *s. u. m3 A* 10 possem *MAVv*, (e *ex* u) *P* conceptus est *A* 13 incubuit *Ma.c.* si non] nisi *v* 15 dispenstiatio *La.c.* tradita *L* 16 idolatriae *codd.* (*corr. L*) 18 uenisset *Pa.c.* 19 sileas *LVP*,*Ma.r.*; *sed cf. p. 238, 18* thimotheus *V* 21 in ecclesia usque hodie *v* sustinent] student *V*

20,10 b. 11 a XXIV. *Omnes uiri, qui erant pacifici mihi et custodientes latus meum: si quo modo decipiatur et praeualeamus aduersum eum et consequamur ultionem ex eo! dominus autem mecum est quasi bellator fortis.* Cum aduersarii surrexerint et amici quondam atque pacifici fuerint ad bella conuersi uoluerintque nobis insidias tendere, non magnopere curemus, sed optemus hoc dicere, quod et propheta loquitur: dominus autem mecum est quasi bellator fortis.

20, 11 b XXV. *Idcirco, qui persequuntur me, cadent et infirmi erunt* — siue *ideo persecuti sunt et intellegere non potuerunt —, confundentur uehementer, quia non intellexerunt opprobrium* siue *ignominiam sempiternam, quae numquam delebitur.* Quia persecuti sunt, ideo propheticum non potuerunt intellegere sermonem et ignorantiam confusio uehemens consecuta est nec intellexerunt ignominiam sempiternam, quae optinebit eos
2 et nulla obliuione delebitur. dicant igitur, quod uolunt, uiri
p. 981 quondam | pacifici et, qui custodiebant latus meum, et decipere cupiant, dummodo iustum uirum atque doctorem ecclesiae post persecutionem tanta uindicta tantaque praemia consequantur.

20, 12 XXVI. *Et tu, domine exercituum, probator iusti* — siue *qui probas iusta —, qui uides renes et cor, uideam, quaeso, ultionem tuam ex eis! tibi enim reuelaui causam meam.* Solus est dominus, qui nouerit

8 Hier. 20, 11 11. 13 *Hier. 20, 11 18 cf. Hier. 20, 10 24 *Hier. 20, 12

1 omnis *La.c.* ab omnibus *Vulg.* uiris *Vulg.* mei *VPv cum Vulg.* 3 aduersus *Vulg.* 7 magnô opere *L* 8 et *om. v* 10 persecuntur *MV,La.c.* me persequuntur *v* 11 sunt] me *add. in ras. A* et *s. u. m3 A* 12 confundantur *Pa.c.,v* 14 sempiternum quod *v cum Vulg.* 17 sempiternem *L* optineuit *Ma.c.* 19 meus *La.c.* 20 cupiebant *P,Mp.c.Ap.c.m3* cupiunt *Ap.c.m2* dummodoṁ *L* 23 probatur *LPa.c.* 24 uide*s *P* 26 nouit *VP*

probare iustitiam, quomodo solus est, qui cordis interna conspiciat; unde et Iesus sciens cogitationes hominum non ex profectu, ut quidam putant, sed natura deus est. tale quid et in psalmis sonat: non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. si uiuens uirtutibus non iustificatur, quanto magis, qui peccatis mortuus est! cumque se sciat 2 iustus habere propugnatorem deum, tamen inpatientia fragilitatis humanae, quod nouit esse uenturum, iam nunc uidere desiderat. cui et reuelauit causam suam, qui dicit in alio loco: mihi uindictam, ego retribuam, dicit dominus. felix autem conscientia, cuius causa domino reuelatur dicente apostolo: omne, quod manifestatur. lux est.

20, 13 XXVII. *Cantate domino, laudate dominum, quia liberauit animam pauperis de manu pessimorum!* Qui pauper est spiritu nec habet diuitias, quae receperunt in isto saeculo consolationem suam et de quibus Paulus loquitur: tantum ut pauperum memores essemus, cum fuerit uindictam a domino consecutus, dominum laudat in spiritu et se de manu pessimorum erutum gloriatur. hoc autem totum fit non nostro merito, sed eius gratia, qui pauperem liberauit nec habet diuitias superbiae corruentis, sed humilitatem pauperis liberati.

0, 14 18 XXVIII. *Maledicta dies, in qua natus sum, dies, in qua peperit me mater mea, non sit benedicta! maledictus uir* — siue *homo* —, *qui annuntiauit patri meo dicens: natus est tibi filius masculus,*

2 cf. Luc. 6, 8 4 Ps. 142, 2 10 *Rom. 12, 19. *Hebr. 10, 30 12 *Eph. 5, 13 15 cf. Matth. 5, 3 cf. Luc. 6, 24 17 Gal. 2, 10 25 *Hier. 20, 15

1 interna] in aeterna *V* 5 iustificabitur *v* 6 qui] pro *add. Erasmus v* sciant *V* 7 propugnatorem habere *v* 8 nunc] non *Ma.c.* 10 uindictam] et *add. VPv* 11 releuatur *L* 14 pessimorum] malorum *Vulg.* 15 quia *P,Ma.r.* pauper est] pauperē *P* 16 de quibus et *v* 17 pauperes *V* fuerint *Ma.r.* 19 autem] enim *V* 25 maledictos *P* filius] puer *Vulg.*

et quasi gaudio laetificauit eum! sit homo ille, ut sunt ciuitates, quas subuertit dominus et non paenituit eum! audiat clamorem mane et ululatum in tempore meridiano, qui — siue quia — non me interfecit a nulua, ut fierei mihi mater mea sepulchrum et nulua eius conceptus aeternus! quare de nulua egressus sum, ut uiderem laborem et dolorem et consumerentur in confusione dies
2 *mei?* Qui putant animas fuisse in caelestibus et de meliore in peiorem statum praecipitatas, hoc et huiuscemodi utuntur testimoniis, quod scilicet melius fuerit in caelestibus quam in terrenis commorari et corpus humilitatis assumere, noua quaedam, immo iam uetera hereseos suae argumenta quaerentes.
p. 982 3 nos uero legentes illud beati Iob: | maledicta dies, in qua natus sum, et nox illa, in qua dixerunt: ecce masculus, et: maledictus homo, qui annuntiauit patri meo dicens: natus tibi est puer. huic testimonio coaptamus, quod scilicet melius sit non esse quam uiuere in suppliciis iuxta illud, quod scriptum est: mors uiro requies, cui clusit deus uiam suam, et iterum: quare data est misero lux et uita his, qui in amaritudine ani-
4 mae sunt? et in euangelio simpliciter dictum legimus: melius ei fuerat, si natus non esset, non quo sit, qui natus non fuerit, sed quo melius sit non esse quam male esse; aliud est enim omnino non esse, aliud, cum sit, absque ulla intermissione cruciari, quomodo mortem quietam uitae

4 *Hier. 20, 17 9 *qui*] scil. Origenistae 12 cf. Phil. 3, 21 14 *Hiob 3, 3 16 *Hier. 20. 15 19 *Hiob 3. 23 20 *Hiob 3, 20 23 *Matth. 26, 24

4 meridianum *La.c.* qui *om. P.Mp.r.* siue quia *om. v* 5 interfecit me *v* a] in *Ap.c.m2* 6 sepulcrum *La.c.* 9 meliori *codd.* (*corr. L; cf. p. 238, 12*) 13 sua *V* 17 est tibi *AVPv* 18 quod] ut *P* 20 clausit *APv* 22 euangelium *Ma.c.* similiter *P* 23 esset] fuisset *v* quod *Ap.c.m2,v* 24 quod *VP,Ap.c.m2,v* 25 omnino] omni *Aa.c.m2* homini *Ap.c.m3*

miserae praeferimus. unde et Amos diem appellat tenebrarum diem afflictionis et Iacob eo, quod uixerit in labore et angustia, dies uitae suae paruos et pessimos uocat et Paulus apostolus dicit: ut eriperet nos de praesenti saeculo nequam et iterum: redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Hebraei quintum mensem, quo capta Hierusalem templumque subuersum est, natiuitatis Hieremiae supputant inextricabilibus quibusdam et incredibilibus argumentis. quod si probare potuerint, quomodo testimonium Iob ualeant interpretari, nescio; nisi forte et illum diem quadam praefiguratione et uaticinio futurorum subuersionis templi autument. quodque inprecatur similitudinem subuersarum ciuitatum, de Sodoma et Gomorra dici arbitror, et omne tempus in luctu, ut mane sit clamor et ululatus meridie. quod autem infert: qui me non interfecit in uulua, deum significari putant. 'ut esset mihi,' inquit, 'conceptus aeternus;' quae omnia dicuntur hyperbolice. denique exponit causas, cur mortem praeferat uitae et omnino non esse quam male esse, subiungens: quare de uulua egressus sum, ut uiderem laborem et dolorem et consumerentur in confusione dies mei?

21, 1. 2 XXIX. *Uerbum, quod factum est ad Hieremiam a domino, quando misit ad eum rex Sedecias Phassur, filium Melchiae, et Sophoniam, filium Maasiae, sacerdotem dicens: interroga pro nobis dominum, quia Nabuchodonosor, rex Babylonis,*

1 cf. Am. 5, 18 2 cf. Gen. 47, 9 4 Gal. 1, 4 5 Eph. 5, 16 9 cf. p. 246, 14 12 cf. Gen. 19, 25 14 *Hier. 20, 17 15 *Hier. 20, 17 18 Hier. 20, 18

1 misere *P* miseriae *v* 3 prauos *Ap.c.m2* 6 hebrei *M* aebraei *P* captam *P* 7 est] & *P* natiuitati *v* inextricalibus *P* 8 quo *LMAa.c.* 9 ualeat *V* interpretari ualeant *v* 11 quoque *MAa.c.* 12 similitudine *La.c.* de *om. V* 13 luctum *P* 14 et] ut *V* interficit *P,Ma.c.* 15 ut *om. V* essent *P* inquit mihi *v* 16 inquit] in *add., sed exp. L* 17 exponet *La.c.* 18 quam male esse *om. V* 20 consummerentur *V* 22 sedechias *MAVP* (*semper fere*) 23 melciae *P* sofoniam *P* 25 nabucod. *P,La.c.* (*semper*)

proeliatur aduersum nos, si forte faciat dominus nobis sicut omnia mirabilia sua et recedat a nobis.

2 Supra pontifex Phassur siue Phaschor, qui percussit Hieremiam, patrem habuit Emmer, hic autem Phassur filius est Melchiae: hoc idcirco, ne quis eundem putet. mittit autem Sedecias rex
p. 983 ad prophetam nolens uel populum scire | uel principes, ut occulto per legatos nuntio recognoscat, quam dominus super urbe Hierusalem et populo Iudaeorum habeat sententiam. quodque infert: quia Nabuchodonosor, rex Babylonis, proeliatur aduersum nos, ostendit iam obsessa Hierusalem
3 hoc a propheta sciscitari Sedeciam. et notandum, quod in prophetis, maximeque in Hiezecihele et Hieremia, nequaquam regum et temporum ordo seruetur, sed praepostere, quod iuxta historiam postea factum sit, prius referri et, quod prius gestum sit, postea; aliud est enim historiam, aliud prophetiam scribere, ut in praesenti loco Sedecias, qui cum urbe Hierusalem captus est, mittens scribitur ad Hieremiam et eo tempore, quo obsidebatur Hierusalem, et postea narratur historia Ioiacim fratris eius, qui ante eum rex fuit, et Ioiachin, id est Iechoniae, qui fuit filius Ioiacim, super quibus dicetur in consequentibus.

21, 3–6 XXX. *Et dixit Hieremias ad eos: sic dicetis Sedeciae: haec dicit dominus deus Israhel: ecce ego*

3 cf. Hier. 20, 1. 2 9 Hier. 21, 2 20 cf. p. 259, 9. 261, 16, 264, 8. 266, 16

1 praeliatur *AP* 2 nobis sicut] nobiscum secundum *MAp.c.m2,v cum Vulg.* 3 phascor *A* pascor *VP* 4 abuit *M* emer *P* 5 rex Sedecias *v* 6 ut] & *Pa.c.* 7 nuntios *V* 8 urbem *MAVv* populum *VP,MAp.c.m2,v* 10 obsessam *MAVP* hierusalem] & *add. s. u. m2 A* 11 ad *Ma.r.* a propheta hoc *v* 12 prophetas *V* ezechiele *M* iezechiele (*pr.* i *s. u.*) *A* hiezechiele *P* hezechielem *V* et] in *add. P* hieremiam *VP,Ma.r.* 13 quod] ut *P* 17 est *om. V* scribetur *Ma.c.* et *eras. A* 18 quod *Va.r.* obsedebatur *P* 19 ioacim *P,La.c.,v* ioachim *MV*, (h *s. u.*) *A* ioachin *MAV,La.c.,v* ioacim *P* 20 hiechoniae *M* iechonia *A* ioachim *MAV,La.c.* ioacim *Pv* dicitur *VP,La.c.* 21 sequentibus *v*

conuertam uasa belli — siue *arma bellica* —, *quae sunt in manibus uestris et quibus pugnatis aduersum regem Babylonis et Chaldaeos, qui obsident uos in circuitu murorum, et congregabo ea* — siue *eos* — *in medio ciuitatis huius et debellabo uos in manu extenta et bracchio forti* — siue *excelso* — *et in furore et in indignatione et in ira grandi et percutiam habitatores ciuitatis huius: homines et iumenta pestilentia magna morientur.*

'Frustra,' inquit, 'repugnare uultis Chaldaeis obsidentibus et 2
arma bellica praeparatis, quorum in media tantum urbe usum habebitis, ut armati esse uideamini. ceterum illis obsidentibus ego uos debellabo in manu extenta et bracchio forti meoque furore et indignatione percutiam, ut et uos et omne, quod spirat, fame et pestilentia in media urbe moriatur.' quod quidem et factum legimus; absque ulla enim corona strepituque pugnantium urbs tantum obsidione capta est, ut, quos uincerent, non haberent, sed quos tantum caperent; meliores, ait, fuerunt uulnerati gladio quam occisi fame.

21, 7 XXXI. *Et post haec, ait dominus, dabo Sedeciam, regem Iudae, et seruos eius et populum eius et, qui derelicti sunt in ciuitate hac a peste et gladio et fame, in manu Nabuchodonosor, regis Babylonis, et in manu inimicorum eorum et in manu quaerentium animam eorum et percutiet eos in ore*

1. 5 *Hier. 21, 4 6 *Hier. 21, 5 13 *Hier. 21, 5 18 *Thren. 4, 9

1 bellica] belli ea *A1* bella *V* 2 sunt *post* uestris *tr. Vulg.* quibus] uos *add. Vulg.* 3 chaldeos *LAV* obsedent *La.c.* obsidunt *P* 4 uos] eos *P* eos siue ea *v* 5 debellabo] ego *add. Vulg.* 6 et] in *add. Vulg.* brachio *AVP* (= *lin. 13*) 7 *tert.* in *s. u. M* 9 iumenta] bestiae *Vulg.* 10 uultus *Va.c.* chaldeis *AV,La.c.* 11 urbe] tantum *add. MA1* 14 *tert.* et *s. u. LMA* 15 sperat *La.c.* pistilentia *L* 16 quidem et] qđ ẽ& *P* ullo *V* enim] incursu *add. V* 17 urbes *M* tantum] *Am1m3* tanta *Ap.c.m2,v* captae *M* est] sunt (nt *s. u.*) *M* 19 gladio uulnerati *v* 22 Iuda *Vulg.* *pr.* eius *om. V* 24 regi *V*

gladii et non flectetur neque parcet nec misere-
p. 984 2 *bitur.* Hoc, quod nos transtulimus: in manu Nabuchodonosor, regis Babylonis, et in manu inimicorum eorum, in LXX non habetur et pro eo, quod diximus: non flectetur neque parcet nec miserebitur, LXX trans-
3 tulerunt: non parcam nec miserebor. meliusque est iuxta Hebraicum, ut crudelis sententia et inflexibilis magis regis Babylonii quam domini esse uideatur. primum autem de uniuersa urbe prophetatum est; nunc proprie Sedeciae praedicitur et populo eius, qui residui fuerint post pestem, gladium et famem, quod a Nabuchodonosor, Babylonio rege, capiendus sit interficiendusque cum amicis suis gladio nec ullam eius speret misericordiam, cuius foedus et necessitudinem periurio deseruit.

21, 8–10 XXXII. *Et ad populum hunc dices: haec dicit dominus: ecce ego do coram uobis uiam uitae et uiam mortis. qui habitauerit in urbe hac, morietur gladio et fame et peste; qui autem egressus fuerit et transfugerit ad Chaldaeos, qui obsident uos, uiuet et erit ei anima sua quasi spolium; posui enim faciem meam super ciuitatem hanc in malum et non in bonum, ait dominus: in manu regis Ba-*
2 *bylonis dabitur et exuret eam igni.* His, qui a rege missi sunt et ad prophetam uenerant deprecandum, ut interrogaret pro eis dominum, superiora responderat et, quae re-

2 Hier. 21, 7 4 *Hier. 21, 7 Hier. 21, 7 6 *Hier. 21, 7 8 cf. Hier. 21. 3—6 23 cf. Hier. 21, 1. 2 25 cf. Hier. 21, 3—7

1 (= 5) flectitur *P,La.c.* parcent *Ma.r.* 2 transtullimus *M* nabuchodosor (*sic*) *M; de cet. cf. p. 247, 25* 4 quod] nos *add. v* 6 parcar (*alt.* r *ex* t) *P* est *om. V* 7 ebraicum *P* 8 babylonis *P* primã *Ap.c.* uniuersam urbem *Aa.r.* 11 nabocod. *Aa.c.m2* nabughod. *Ap.c.m3; de cet. cf. p. 247, 25* rege Babylonio *v* 12 suis] eius *V* misericordiam speret *v* 16 do *om. VP,LMa.c.* pono *Aa.c.* 19 et transfugerit *om. MV* ad] a *V* chaldeos *L* obsedent *La.c.* 20 spolia *V* 21 meam *om. V* 22 manus *V* 23 ea *La.c.* igni] *sed alibi* (*cf. p. 105, 12. 106, 6. 232, 14 etc.*) *L ceterique codd. fere omnes* igne his] hii uero *P* 24 interrogarent *V* 25 referent *MAa.c.*

ferrent regi Sedeciae; nunc hortatur, ut respondeant populo, datque consilium, ut transfugiant ad Chaldaeos contra regiam uoluntatem; quod periculosum fuisse prophetae nullus ignorat. unde et mortem sibi inprecatur et dicit: maledicta dies, 3 in qua natus sum, et: quare de uulua egressus sum, ut uiderem laborem et dolorem?, non quo leue sit necdum captis dare consilium se ultro tradere captiuitati, quasi si passuris naufragium imperetur, ut ante naufragium et dissipatam nauem remos tabulasque corripiant et se undis tradant, sed quo tolerabilius sit utcumque captos uiuere quam gladio, fame et peste consumi. sunt, qui hunc locum 4 secundum tropologiam sic edisserant melius esse saecularibus se tradere disciplinis, et maxime philosophiae, quam in illa permanere ecclesia, in qua famis sit sermonis dei et cunctus populus hereticorum gladio doctrinaeque paenuria et heretica peste moriatur.

21, 11. 12 XXXIII. *Et domui regis Iuda: audite uerbum domini, domus Dauid! haec dicit dominus: iudicate mane iudicium et eruite ui oppressum de manu calumniantis, ne forte egrediatur* — siue *ut* p. 985 *non egrediatur* — *quasi ignis* | *indignatio mea et succendatur et non sit, qui extinguat;* quodque sequitur: *propter malitiam studiorum uestrorum,* in LXX non habetur. Quia supra dixerat: et ad populum hunc 2

4 Hier. 20, 14 5 Hier. 20, 18 20 *Hier. 21, 12 23 *Hier. 21, 12 24 Hier. 21, 8

1 regis *V* ortatur *V,Aa.c.m2* ut] & *Pa.c.* 2 chaldeos *V,La.c.* 6 quod *MP,Ap.c.m2,v* 7 se *s. u. M* 8 passuri naufragio *V* ut] quod *P* 9 nauim *Ap.c.* tabolasque *Aa.c.* et tabulas *v* 10 quod *P.Ap.c.m2,v* tollerabilius *P* captus *P* 11 gladio] et *add. P* consummi *V* 12 trophologiam *Aa.r.* edisserunt *v* 13 philosophyae *P* in *s.u.L* 14 fames *Ap.c.,v* 15 paenuria *M et alibi* (*cf. p. 175, 12. 176, 4 etc.*) *uel primitus uel p.c. L* penuria *cet.* 19 eruete *La.c.* ui *om. v* 20 calumniantes *La.c.* egrediantur *V,Ma.r.* ut *s. u. P* 21 quasi] ut *Vulg.* ignis] indignis *LMAa.r.* 22 extinguatur *P,Aa.r.* propter malitiam studiorum uestrorum *add. v* quod *v* 24 dices hunc *P*

dices: haec dicit dominus, consequenter nunc infert: et domui regis Iuda, ut subaudiatur: 'dices: haec dicit dominus'; ἀπὸ κοινοῦ enim et superiora et inferiora iunguntur, ut sit sensus: 'et ad populum hunc dices: haec dicit dominus, ⟨et domui regis Iuda dices: haec dicit dominus'⟩. proprie autem sermo fit ad domum regiam, ob cuius maxime culpam ciuitas obsidetur, ut emendet errorem paenitudine
3 et clementiam domini consequatur. 'iudicate,' inquit, 'mane iudicium' — non in tenebris iniquitatis, sed in luce iustitiae — 'et eruite ui oppressum de manu calumniatoris, ut non accipiatis personam in iudicio, sed diuitibus pauperes opprimentibus magis apud uos dei imperium ualeat quam potentia persequentis! et si', inquit, 'hoc feceritis, nequaquam succendetur in uobis ignis furoris mei nec inueniet
4 materiam, quam consumat.' incredibilisque in hoc loco dei clementia demonstratur, ut, de quibus supra dixerat: posui enim faciem meam super ciuitatem hanc in malum et non in bonum; in manu regis Babylonis tradetur et exuret eam ignis, iam domini ingruente sententia eos prouocet ad salutem, non quo ignoret urbem Hierusalem esse capiendam, sed quo liberum homini seruetur arbitrium. ut

1 Hier. 21, 11 4. 5 Hier. 21, 8. 11 8 Hier. 21, 12 10 *Hier. 21, 12 11 cf. Deut. 1, 17. 16, 19. Leu. 19, 15 Iac. 2, 6 16 *Hier. 21, 10

1 consequenter—dñs (*lin 2*) *in mg. m2 M* et *om. V* 2 dices] dicens *P,Mp.c.* 3 aΠΩ̄KΩ̄INΩ̄N *V* ΑΠΟΚΟΙΝΟΣ *P* enim *eras. A pr. et alt.* et] ad *add. s. u. m2 A* iungitur *Ap.c.* iuguntur *V* 5 et—dominus *suppleui, om. codd. v* 6 sit *P* et *add. V* regis *V* 7 obsedetur *La.c.* errorem] p *add. P* paenitudinē *l'* 10 et *s. u. M* 12 oppremẽtibus *La.c.* aput *M* 13 potentiam *P* 14 succenditur *P,LMAa.c.* inueniat *V* 15 consummat *V* incredibilis *v* in *om. M* 16 clementiam *V* 19 igni *Mp.r.,v* dñs *MA* incruente *Ma.c.* sentia *M* 20 quod *Ap.c.m2,v* *in uerbis* urbem hierusalem *desinit pars prior L* 21 quod *APv* liberi *Va.c.*

non ignorantia futuri, sed uoluntate propria perire uideantur; quomodo et saluator sciebat populum negaturum et se esse crucifigendum, quippe qui hoc apostolis saepe praedixerat, et nihilominus commonebat uolens eos corrigere ad paenitentiam, ut, quicquid postea sustinuerunt, suo uitio eis acciderit. non duritia comminantis.

21, 13. 14 XXXIV. *Ecce ego ad te, habitatricem uallis solidae atque campestris, ait dominus, qui dicitis: quis percutiet* — siue *terrebit* — *nos et quis ingredietur domos nostras? et uisitabo super uos;* quodque sequitur: *iuxta fructum studiorum uestrorum, dicit dominus,* in LXX non habetur. *et succendam,* inquit, *ignem in saltu eius et deuorabit omnia in circuitu eius.* Pro 'habitatrice uallis solidae atque campe- 2
stris' LXX transtulerunt: ecce ego ad te, qui habitas in ualle Sor campestri, pro quo Symmachus 'petram', Theodotio 'obsessam' interpretati sunt, Aquilae prima editio 'soli-
p. 986 dam', secunda 'Tyrum'; 'Sor' enim siue 'Sur' lingua He|braea et 'Tyrum' et 'silicem' et 'coartatam' sonat. loquitur autem 3
contra Hierusalem, quae obsidione uallata est siue in similitudinem Tyri quasi mari grandi ita Babylonio exercitu cingitur et euadere non potest aut certe, quae se instar petrae durissimae inexpugnabilem putat atque robustam pro soliditate murorum et magnitudine et dicit: 'quis terrere nos poterit et quis ingredietur domos nostras?', cum e contrario

2 cf. Matth. 16, 21. 17, 21. 22. 20, 17—19. 26, 2. Marc. 10, 32—34. Luc. 18, 31—33 9 *Hier. 21, 13 12 *Hier. 21, 14 14 Hier. 21, 13 15. 16. 17. 18 *Hier. 21, 13 25 Hier. 21, 13

1 aperire (a *s. u., sed eras.*) *M* uideantur perire *v* 2 populum] apostolum *v* 3 qui *om. R* 4 nihilhominus *TM* 5 sustinerent *VP* 10 domus *TV,Aa.c.,v* 13 et *V, om. OTRDP,MAa.c.* deuorauit *VP,Mp.c.Aa.c.* omnia *om. V* 14 habitatricem *A* atque] eius *odd. ORD* 16 uallem *Va.r.* 17 aquila et (t *s. u., sed eras.*) *M* aquila *P* solida *VP* 18 hebraica *R* 19 tirum *V* cohortatã *OTD* quo artata *V* autem] hoc *V* 21 grandiq; *Mp.c.* ita *om. M* 24 magnitudinem *P* dicat *V* potuerit *Aa.r.* 25 ingreditur *P* domus *OTRV,Ap.c.,v*

loquatur deus: 'ego uisitabo uos, meum euadere oculum
4 non poteritis. uisitabo autem uos in perniciem et reddam uobis
fructum malitiae uestrae et ego succendam ignem in saltu
uestro, non Babylonius, ut putatis, non rex Chaldaeorum, sed
mea haec omnia ira perficiet'. 'saltum' autem uocat Hierusalem
et omnem circa regionem, quae frugiferas arbores bonorum
operum non habet, quod sit incendio praeparatus. pulchreque
'uallem' appellat 'campestrem', quod peruia sit hostibus, et non
'montem excelsum', qui difficulter ascendi potest, iuxta quod
5 et in Isaia dicitur: uisio uallis Sion. quicquid ad domum
regiam et ad urbem metropolim prophetatur, referamus ad
ecclesiasticum ordinem et principes ecclesiarum, eos dumtaxat,
qui se superbiae et diuitiis lasciuiaeque tradiderint. nec statim
quia domus regia est, ab interitu liberabitur, quomodo et
qui de stirpe fuere Dauid, pauci admodum sunt inuenti, qui
placuerint domino, ut ipse Dauid, Ezechias et Iosias, magnaque
pars principum et stirpis regiae in uniuersum populum iram
domini prouocauit.

22, 1 5 XXXV. *Haec dicit dominus: descende in domum regis Iuda et loqueris ibi uerbum hoc et dices: audi uerbum domini, rex Iuda, qui sedes super solium Dauid, tu et serui tui et populus tuus, qui ingredimini per portas istas! haec dicit dominus: facite iudicium et iustitiam et liberate ui oppressum de manu calumniatoris et aduenam et pupillum et uiduam nolite contristare neque opprimatis inique* — siue *impie* — *et sanguinem inno-*

9 cf. Esai. 40, 9 10 *Esai. 22, 1 15 cf. Eccli. 48, 22 (25). 49, 4 (5) 27 *Hier. 22, 3

1 loquitur *Aa.c.* dñs *R* 3 nr̃ae *V* 4 babillonius *T* babylonios *Aa.c.* chaldeorum *codd.* 5 ira] ita *V* 6 omnem] quae *add. M* circa] ē *add. s. u. M* 10 et *om. DVP* esaia *MVP,Dp.c.Aa.c.* syon *DV* 12 et] ad *add. v* 13 qui] in *add., sed eras. A* 14 liberatur *A* 15 de *om. D* styrpe *Pp.c.* sunt] & *add. T* 16 ut] u *in ras. M* ait *P* ezecias *O,Ma.c.m2* 20 uerbum] et *add. V alt.* et *om. T* dicens *Tp.c.* 21 sedis *P,Aa.c.* 26 contristari *Rp.c.*

centem ne effundatis in loco isto! si enim facientes 2
feceritis uerbum istud, ingredientur per portas
domus huius reges sedentes de genere Dauid super
thronum eius et ascendentes currus et equos, ipsi
et serui et populus eorum. quodsi non audieritis
uerba haec, per memet ipsum iurauí, dicit dominus,
quia in solitudinem erit domus haec. Haec uisio. 3
immo hic sermo domini, uel ante fit ad prophetam, quam
p. 987 Sedecias ad eum nuntios | mitteret, uel certe postquam nuntiis
praecepit, quid regi referre deberent, praecipitur Hieremiae, ut
nequaquam per nuntios loquatur ad regem, sed ipse uadat ad
palatium et ibi loquatur ei. simulque animaduertamus diuinam 4
sapientiam, quod per nuntios iubet tristia nuntiari mixtis et
prosperis, si agere uoluerit rex paenitentiam. hic uero, quia
ipsi imperatur, ut pergat, non tristia nuntiat et captiuitatem
iam iamque uenturam, sed monet, quid facere debeat, ut uitet
inpendentem sententiam dei. regum autem proprium est facere
iudicium atque iustitiam et liberare de manu calumniatorum
ui oppressos et peregrino pupilloque et uiduae, qui facilius
opprimuntur a potentibus, praebere auxilium. et ut curam eis 5
praeceptorum dei maiorem iniceret, intulit: 'nolite contristare, ut non solum eripiatis, sed ne patiamini quidem per uestram coniuentiam ab aliis contristari, et sanguinem innocentem non effundatis in loco isto!' homicidas
enim et sacrilegos et uenenarios punire non est effusio san-

9 cf. Hier. 21, 1 cf. Hier. 21, 3—7 21 Hier. 22, 3 23 *Hier. 22, 3

1 effundetis *P* 4 trono (v̄ *s. alt.* o) *M* throno *Aa.c.* curros *MAa.c.* 6 per] in *Vulg.* ipso *Vulg.* iurauit *R* 8 dī *T* 9 sedechias *DP,Aa.c.* nuntios ad eum *v* 10 rei *R* referri *F,Ta.c.m2* refferre *A* praecipiturq; *Mp.c.* 12 eis *P* 13 tristitia *TRMAVa.c.* tristitiā *FP* 15 tristitia *V,Aa.r.* tristitiā *FP* 16 iam *om. V* uentura *P* 17 regnum *Pa.r.* 18 atque] et *Dv* de manu *om. V* calumniatorem *RPa.c.* 19 *pr.* et *om. M* 20 oppraemuntur *Ma.c.* eis *post* dei *tr. D* 21 maiore *M* inicirent *P* contristari *Rp.c.* id ÷ *add. s. u. m3 A* 22 solum] non *add. v* patimini *V* 23 conhibentiam *OTR* conibentiam *F* cohibentiam *DV* conuentiam *P* 24 innoctem *M* non *om. M*

6 guinis. sed legum ministerium. 'si,' inquit, 'haec feceritis, o
reges Iuda, tenebitis pristinam potestatem et cum ambitione
ingrediemini portas Hierusalem; sin autem facere nolueritis, o
domus regia, non tam domini erit crudelitatis quam tuae
7 uoluntatis, ut omnis ciuitas redigatur in solitudinem'. quicquid
regiae domui dictum est. intellegant episcopi sociique eorum,
presbyteri atque diaconi. et omnis ordo ecclesiasticus, quod, si
fecerint, quae praecepta sunt, et inter cetera innocentem san-
guinem non fuderint scandalizantes minimos quosque et per-
cutientes conscientias singulorum, optineant traditam sibi a
domino dignitatem; sin autem facere noluerint atque contem-
8 serint, ipsi redigant ecclesiam in solitudinem. ingrediuntur
autem de genere Dauid per portas Hierusalem et sedent super
thronum eius, qui interpretatur 'fortis manu', et ascendunt
currus et equos, quando refrenant et suas et populi pertur-
bationes et conposito in ecclesia ingrediuntur gradu et mul-
tarum uirtutum choro sibique ex omni parte concinentium. et
ut hoc uerum esse credamus, iurat per se, qui iuxta apo-
stolum maiorem alium, per quem iurare possit, non habet.
22,6 9 XXXVI. *Quia haec dici dominus super domum* —
siue *ad domum — regis Iuda: Galaad tu mihi,*
p. 988 *caput* — siue *principium — Libani, si.*| *non po-*
suero te in solitudinem, urbes inhabitabiles. et

9 cf. Matth. 18, 6. Marc. 9, 41. Luc. 17, 2 cf. I Cor. 8, 12
14 cf. II Reg. 17, 10 16 cf. Esai. 3, 16 19 cf. Hebr. 6, 13 21. 22
*Hier. 22. 6

1 ministeriom *P* 2 ambitione *Ma.r.* 3 ingredimini *TD,Op.c.Ma.c.*
si *T,Pa.c.* nolueris facere *P* nolueris *MAVP* 4 tam] tantum *P*
crudelitas *OTa.c.* quam tuae uoluntatis *om. M* 5 ciuitas] hęc *add.*
s. u. m2 A reddigatur (*g ex* c) *M* 7 presb(p)iteri *RD(P)* 9 quo-
que *P,MAa.c.m2* 10 obteneant *P* 11 si *T* contemserint (*sic semper*
fere Lp.c.)] contempserint *codd.* 12 ecclesiam] dei *add. v* 15 curros *P*
pr. et *eras. T* perturbatione *V* 16 ecclesiam *P* gratu *R* gra-
dum *P* 17 uirtutum] coacerbant *add. s. u. m3 M* choros ibique
MVF, (que *eras.*) *T* continentium *R* 18 uerũ hoc *D* quia *Ma.r.,v*
19 posset *F* possint *v* 22 principum *V* 23 in *om. Vulg.* inhabitabilis *P*

sanctificabo super te interficientem uirum et arma eius et succident electas cedros tuas et praecipitabunt — siue *mittent — in ignem. et pertransibunt gentes multae per ciuitatem hanc et dicet unusquisque proximo suo: quare fecit dominus sic ciuitati huic magnae? et respondebunt: eo, quod reliquerint pactum domini dei sui et adorauerint deos alienos et seruierint eis.* Galaad, quam 2
possedit dimidia tribus Manasse, trans Iordanen scriptura commemorat; in quo monte Laban fugientem consecutus est Iacob et mons iuxta Genesin nomen accepit σωρός, id est 'tumulus testimonii', eo, quod ibi Iacob Labanque iurauerint in aceruum lapidibus congregatis. est autem caput siue prin- 3
cipium Libani, montis excelsi, qui uniuersus cedris consitus est iuxta illud Dauid canentis: et commouebit dominus cedros Libani et alibi: uidi impium exaltatum et eleuatum sicut cedros Libani; et in Zacharia legimus: aperi, Libane, portas tuas et comedat ignis cedros tuas! igitur praesenti loco, quia ad domum regiam loquebatur, 4
per μεταφοράν loquitur ad templum siue ad domum stirpis Iuda, quod ipsa sit in excelso siue quod de templo atque sacrario omnium peccatorum remedia poscebantur; unde et

3 *Hier. 22, 7 8 cf. Deut. 3, 13. Ios. 13, 29. 31. I Par. 27, 21 9 cf. Num. 32, 29 10 cf. Gen. 31, 23 11 cf. Gen. 31, 46 (48)—48 12 cf. Gen 31. 46 (48)—54 (53) 13 cf. Gen. 31, 45. 46 15 *Ps. 28, 5 16 *Ps. 36, 35 18 Zach. 11, 1

2 succidentem *P* electos *Ap.c.* lectas *P* tuos *Pa c.* 3 siue—respondebunt (*lin. 6*) *om. R* emittent *A* in] te *add. in mg. m3 M* 5 dicit *P,TMa.c.* 6 magna *Aa.c.m2* grandi *Vulg.* 7 dereliquerint *D,ΘAp.c. cum Vulg.* dereliquerunt *v* dī *om. T,Pa.c.* adorauerunt *Pv* 8 seruierunt *v* quam *TRFMVP* quem *A,Op.c.Da.c.m2* 9 Iordanem *v* 11 iacob] a quo *add. s. u. m3 M* mons] mox *P* g·nesim *Ap.c.,v* CΩ̄pc *R* CΩ̄C *V* CO̅paC̄ *P* 12 testimoniū *P* ibi] sibi laban (*sic*) *V* 13 in aceruum *om. V* 14 labani *V* uniuersis *Rp.c.* constitutus *Ta.r.* 15 commedit *Ta.c.m2* 16 cedro *P* impium] & *add. T* superexaltatum *Dv* 17 zaccharia *M* 18 commedat *V* 19 igitur] in *add. s. u. m3 M* loquebantur *R* 20 MHΘΛΦΩ̄pΛN̄ *A* ↄ-CHΘ..ΦΩ̄paN̄ *V* MeeaΦΩ̄paN̄ *P* metaforā *DF* metaphoram *v* strippis *P* 22 sacro *T* pascebantur *P*

hic idem propheta commemorat: numquid resina non est in Galaad aut medicus non est ibi? quare non
5 ascendit curatio filiae populi mei? comminatur igitur regiae domui et urbi Hierusalem et templo, quod uocat caput Libani, quod redigendum sit in solitudinem cum uniuersis 5 urbibus suis non potentia regis Babylonii, sed domini iussione, qui dicit: sanctificabo super te interficientem. 'sanctus' autem uocatur Nabuchodonosor et omnis eius exercitus,
6 quia exsequitur sententiam dei. 'et succident', inquit, 'electas cedros tuas' — potentes quosque et principes ciui- 10 tatis — 'et mittent in ignem, ut omnia deuorans flamma consumat. cumque deleta fuerint uniuersa, transibunt gentes multae per ciuitatem et templum, quod eis prius ingredi non licebat, et unusquisque loquetur proximo suo, quare fecerit dominus ciuitati inclytae et magnae tam subitam et 15 tam grandem euersionem. respondebuntque', inquit, 'qui interrogati fuerint, et exponent causas ruinarum dicentes: quia reliquerunt pactum domini dei sui et pro deo
7 idola uenerati sunt'. audiat hoc et nostrae urbis domus regia
p. 989 et | principes eius et cedri, quae eleuant usque ad nubes uerti- 20 cem suum et per superbiam loquuntur: 'quis nos non uidebit?', quod cito flamma domini consumantur, si noluerint illius praeceptis adquiescere. alia autem est sanctificatio interfectoris et armorum eius, alia sacerdotum et eorum, qui ministrant domino. 25

1 *Hier. 8, 22 7. 9 Hier. 22, 7 11 *Hier. 22, 7 18 *Hier. 22, 9

1 resyna *V* 4 urbe *P* 5 quo *TR,Op.c.m2* rediendum *RP* 7 interficiente *V* 8 nabucod. *P* 9 quia] quę *P* exequitur *MP,Ra.c.* succedent *Aa.c.* sucscendent (*sic*) *V* succidet *P* 10 quoque *T* 11 in *om. MAVP* 12 consumaṇt *R* 14 loquitur *P,Aa.c.* l̄o inclytae *ODA* -cli- *cet.* 17 exponant *TP* 18 requirunt *O* requerunt *R,Ta.c.m2* relinquerunt *V* dereliquerunt *v* 20 eius *om. V* caeli (dri *s.* l̄i *m3*) *M* leuant *T* nubem *M* 21 nos non *scripsi* nos *om. RDv* non *om. OTMAVP* nos (*ex* non) *F* 22 consumentur *Ap.c.* consummantur *V*

22,10—12 XXXVII. *Nolite flere mortuum neque lugeatis super eum! fletu plangite eum, qui egreditur, quia non reuertetur ultra nec uidebit terram natiuitatis suae! quia haec dicit dominus ad Sellum filium Iosiae, regem Iuda, qui regnauit pro Iosia patre suo, qui egressus est de loco isto: non reuertetur huc amplius, sed in loco, ad quem transtuli eum, ibi morietur et terram istam non uidebit amplius.* Iosias, rex iustus, tres filios habuit, Ioachaz et 2
Ioiacim et Sedeciam, quorum primum rex Aegypti Pharao Nechao captiuum duxit in Aegyptum ibique mortuus est et constituit pro eo regem fratrem eius Eliacim ⟨uertitque nomen eius Ioiacim⟩. quo mortuo regnauit filius eius Iechonias, qui a Nabuchodonosor, rege Babylonio, cum matre et principibus ductus est in captiuitatem, pro quo patruus eius regnauit Sedecias, qui capta Hierusalem ductus est in Babylonem. quaeritur itaque, qui sit iste, qui fieri non debeat ducendusque sit in captiuitatem et ultra non reuersurus, cum tres capti sint atque transducti. Hebraei putant hoc omnibus conuenire, id est et Ioachaz et Iechoniae et Sedeciae, appellarique omnes filios Iosiae 'Sellem' siue 'Sellum', quod interpretatur 'consummatio' uel 'conpletio' eo, quod regnum Iuda in ipsis finitum sit. mihi autem proprie hoc dici uidetur de Sedecia, 3

10 cf. IV Reg. 23, 33. 34. II Par. 36, 3. 4 13 cf. IV Reg. 24, 6. 12. 14. 15. 17 16 cf. IV Reg. 25, 1. 6 21 *Hier. 22, 11 Hier. 22, 11

1 mortuorum *P* 2 fletū *P* plangite fletu *v* *alt.* eum *s. u. m2 M* egrediẽtur *O* 5 iude *Pa.c.* 7 at *M* 9 (= 20) ioachat *R* ioacaz *P* 10 ioiacim (*sic semper fere Lp.c. uel primitus*)] ioacim *TRP* ioachim *DFAV* (h *s. u.*) *OM* Iacim *v* sedetiam *R* sedechiam *D,OAp.c.* (*sic semper fere*) aegipti *M* farao. *R* faraone chao *P* 11 dixit *Ma.c.* 12 Eliacim fratrem eius *v* eliacim *MP* eliachim *VF,Rp.c.* elyachim *D* ioachim (h *s. u.*) *O,Ap.c.m2,* (*ex* eliachim) *m2T* uertitque nomen eius Ioiacim *suppleui coll. IV Reg. 23, 34* 13 ieconias *P* (*semper*) 14 nabucod. *P* 16 babylone *P* 17 *pr.* quis *V* que (is *s.* e) *R* fiere *Da.c.* 18 reuersurum *P* tres *om. Oa.c.* 19 sunt *M* 20 et sedeciae *om. M* 21 Sellem] sollem *R* qui *Mp.c.* 22 consumatio *P* (= *p. 260, 4*) uel] siue *Dv* conplectio *OP*

de quo et praesentis et praeteriti capituli prophetia est, in quo uere regnum Iuda finitum est, sub quo et urbs capta est ductusque in Babylonem ibi mortuus scribitur. iste est 'Sellum,' id est 'consummatio' atque 'conpletio', filius Iosiae, rex Iuda,
4 qui regnauit pro Iosia patre suo. Iechonias autem non 5
fuit filius, sed nepos Iosiae, filius Ioiacim, ut a principio uisionis, quando misit ad Hieremiam rex Sedecias Phassur, filium Melchiae, et Sophoniam, filium Maasiae, sacerdotem, usque ad istud capitulum omnia ad regem et de rege Sedecia dici intellegamus. 10

22,13 17 XXXVIII. *Uae, qui aedificat domum suam in iniustitia et cenacula sua non in iudicio, amicum suum opprimit frustra et mercedem eius non reddit ei; qui dicit: aedificabo mihi domum latam et cenacula spatiosa, qui aperit sibi fenestras* 15
et facit laquearia cedrina pingitque sinopide!
p. 990 2 *numquid re|gnabis, quoniam confers te cedro? pater tuus nonne comedit et bibit et fecit iudicium et iustitiam tunc, cum bene erat ei? iudicauit causam pauperis et egeni in bonum suum; num-* 20
quid non ideo, quia cognouit me?, dicit dominus. tui uero oculi et cor ad auaritiam et ad sanguinem innocentem fundendum et ad calumniam et ad
3 *cursum mali operis.* LXX: *o qui aedificas domum*

2 cf. IV Reg. 25, 4—7 3. 5 Hier. 22, 11 7 Hier. 21, 1
24 *Hier. 22, 13—17

2 urbis *Ma.r.* 3 babylone *P* ibiq; *Mp.c.m3* 4 complectio *V* rex *OTP* regis *F,Ra.c.* regis rẽx *D* ex *V,MAa.c.* 6 ioiacim *R* ioiachim *Op.c.* ioacim *TMP* ioachim *DFAV* (*sic semper*) 7 fassur *A* phasur *FV* fasur *T* 8 helchiae (*pr.* h *eras.*) *M* elchiae *T* 8 sofoniam *P* 9 regem] popłm *s.* regem *m2 A* reges *P* et de rege *ODF* (regie) *R* sed (*sic*) de rege *eras. T* et ad regem *M* et ad regem *VP.m1A* uel de rege *m3A* 10 sedecia *TF* sedechia *D,Op.c.,Am3* sedeciã *MP* sedechiã (h *s. u.*) *m1A* sedeciae *R* sedechiae *V* 11 in *om. V* 12 in *om. Ta.c.m2* 13 oppmit *P* opprimet *Vulg.* reddet *P,Aa.c. cum Vulg.* 14 domum mihi *P* 15 apperit *DV* 18 nonne] numquid non *Vulg.* 22 auariã *P* *alt.* ad *om. TP* 23 *pr.* ad *om. V* 24 quia edificas *OR*

tuam non cum iustitia et cenacula tua non in iudicio! apud eum proximus operatur gratis et mercedem ei non reddet. aedificasti tibi domum paruulam, cenacula perflatilia, distincta fenestris et contignata cedro et lita sinopide. numquid 4 *regnabis, quia tu contendis contra Achaz, patrem tuum? non comedent et non bibent; melius erat tibi facere iudicium et iustitiam bonam. non cognouerunt, non iudicauerunt iudicium humili neque iudicium pauperis. nonne hoc est ignorare te me?, dicit dominus. ecce non sunt oculi tui recti nec cor tuum bonum, sed ad auaritiam tuam et, ut sanguinem innocentem effundas, et ad iniquitatem et homicidium, ut facias ea.* Utramque editionem ex 5 integro posui, ut et Hebraica ueritas et difficultas uulgatae editionis facilius cognoscatur. est autem sermo contra Ioiacim, filium Iosiae, regem Iudae, de quo supra diximus, quem constituit Nechao Pharao, rex Aegypti, pro Ioachaz, fratre suo, quem uinctum duxit in Aegyptum. legimus autem et tam Regum quam Paralipomenon narrat historia undecim annis regnasse in Hierusalem Ioiacim, filium Iosiae, et regnasse crudeliter et exstitisse impium et postea mortuum; nec tamen eius sepultura narratur hanc habente scriptura sancta consuetudinem, ut omnes reges et mortuos referat et sepultos. hunc

17 cf. p. 259, 10 cf. IV Reg. 23, 33. 34 20 cf. IV Reg. 23, 36. 37. 24, 6 (5). II Par. 36, 5 24 cf. I Reg. 25, 1. 31, 6. 13. III Reg. 2, 10 etc.

2 eum] quĕ *ex* cū *m2A* 3 reddet *VP*, (is *s.* et) *m2A* reddit *OTR,Mp.c.,v* redit *D* 5 caedro *OM* (*semper*) litas inopide *P* 6 acaz *P* 7 commedent *TV* tibi erat *v* 8 iustiam *O* bonū *V* 9 humilis *Da.r.,v* 10 ignora *P* te ignorare *v* 12 ad *om. T,RPa.c.* 14 et] ad *add. P* 14 facies *P,Aa.c.* 15 et ut *R* *pr.* et *om. MP* 17 regem *Engelbrecht* regis *codd.; cf. p. 259, 5. 260, 4. 264, 2. 8* 18 farao *P* achaz *V* acaz *P* 19 legemus *Ma.c.* et *om. MAp.c.* ut *v* 20 regnum *MRa.c.* in regnorum *Mp.c.Ap.c.m3* 20 quam] ī *add. Ap.c.m3* ꝑrrꝰ *M* narrante *Ap.c.m3* 20 paralipemenon *R* 22 extitisse *DFV*, (*pr.* i *ex* e) *M* extisse *T* extetisse *P* impium] amplum *T* 23 habentes *Ma.r.Aa.c.m3* habens (*ex* habentes) *m2 A* sacra *v* consuetudine *Pp.r.* 24 *pr.* et *om. T* hanc *Ra.c.m2*

autem proprie narrat mortuum et non sepultum, de quo dice-
6 mus in posterioribus. plangit itaque supra dictum regem, quod confidat in iniustitia et putet esse perpetuam regiam dignitatem faciatque sibi cenacula et amicos opprimat operantibusque non reddat mercedem suam et aeternam palatii sui aedi-
7 ficationem arbitretur. 'numquid,' ait sermo diuinus, 'regnare poteris in perpetuum, quoniam conferre te cupis cedro excelsae, patri tuo Iosiae uidelicet, regi iusto? pater,' inquit, 'tuus et comedit et bibit et fruitus est opibus regiis; nec tamen in eo offendit deum, quod habuit diuitias, sed in eo placuit, quod fecit iudicium atque iustitiam, et idcirco
8 tam in praesenti saeculo quam in futuro bene ei fuit et erit. iudicauit,' inquit, 'causam pauperis et egeni et in
p. 991 eorum refrigerium, quos | audiuit, et proprie in bonum suum. haec autem omnia euenerunt ei prospera, quia me cognouit, dicit dominus. tui uero, o Ioiacim, oculi declinant ad auaritiam et, ut innocentem sanguinem fundas,
9 ad calumniam et ad cursum mali operis.' iuxta LXX uero quem sensum habeant, intellegere non possum; cum enim cetera sibi aliqua ex parte consentiant, illud, quod infertur: numquid regnabis, quoniam tu contendis in Achaz patre tuo?, pro quo in Hebraeo scriptum est 'araz', et hic sermo 'cedrum' significet, manifestum est, quod nullum sensum habeat, illudque, quod sequitur: non comedent et non bibent et cetera, quae ita inter se dissipata

1 cf. p. 264, 13 cf. p. 261, 16 13. 14 Hier. 22, 16 15 *Hier. 22, 16 21 *Hier. 22, 15 24 *Hier. 22, 15

1 autem *corr. m3A ex?* dicimus *P* 3 confidet *P* in *om. AV* potet *Ma.c.* 5 reddet *Da.c.* reddeat *V* mercedem suam non reddat *P* et *om. V* 6 diuinis *MAa.c.* 7 im *T* excelso *Op.c.Ma.c.* 8 rege *Ma.c.* 10 diuitiis *Ma.c.* 12 ei] egit *R* 14 quas *Ta.c.* quod *V* 15 omnia autem *T* eis *V* 16 o *om. P* 17 fundens *Ap.c.m3* 19 sensus *V* habeat *Va.c.* possunt *P* 20 ceteras *M* 21 num *Pp.r.* tu *om. P* 22 acaz *P* suo *V* ebreo *V* 23 et] ut *Engelbrecht* 24 illud *V* illud quoque *v* 25 que *R* ita] secuntur *V*

sunt atque confusa, ut absque ueritate Hebraicae lectionis nullam intellegentiam habeant. possumus autem hunc locum iuxta ἀναγωγὴν contra hereticos accipere, qui aedificant sibi domum non magnam et ecclesiae ubertate latissimam, sed paruulam. aedificant autem non cum iustitia atque iudicio aliena diripere cupientes; unde dicitur: aedificasti tibi domum paruulam, cenacula perflatilia, quae circumferuntur omni uento doctrinae, et distincta fenestris; non enim habent perpetuum aedificium nec solidam firmitatem. et contignata, inquit, cedro: uidentur quidem contignationem habere pulcherrimam, sed ad imbres et persecutionum tempestatem cito putrescunt et corruunt. litaque sinopide: et ipsi enim passionem domini et sanguinem pollicentur, sed in perpetuum non regnant, quia contendunt et ad iracundiam prouocant 'araz', id est 'cedrum', patrem suum. omnis enim hereticus nascitur in ecclesia, sed de ecclesia proicitur et contendit et pugnat contra parentem. quodque infert: non comedent et non bibent, subauditur 'corpus et sanguinem saluatoris'; ceteraque his similia. erroremque omnem dicit inde descendere, quod ignorauerint deum nec habeant rectos oculos, sed cor eorum pronum sit ad auaritiam, ut aliena diripiant et deceptorum sanguinem fundant; hoc est enim facere homicidium. obscura latius disserenda sunt.

6 *Hier. 22, 14 7 cf. Eph. 4, 14 8. 10. 12 *Hier. 22, 14 18 *Hier. 22, 15

2 autem *exp. M. om. F* 3 aNaΓΩΓHN *TM* aNaTΩTHN *R* ANAΓOΓHN *F* aNaΓΓΩiΓim (anagogen *s. u.*) *A* aNaTΩTeN *P* anagogen *Dv* heredicos *M* ereticos *P* quiạ edificant *R* aedificat *P* 4 et *om. P* ubertatem *P* 6 aedificas *A* tibi *om. P* 7 circumferunt *P* 8 fenestras *V* 9 habet *P* 10 contignata—quidem *om. V* 11 pulchaerimam (*sic*) *A* pulcerrimam *P* ad] ab *V* imbres (m *eras.*) *V* 12 tempestate *VP* litaque] ś *add. s. u. M* 13 enī *s. u. A* quidem *v* 16 sed de ecclesia *s. u. M* de *om.*, ab *add. s. u. m2 R* 17 contra] suū *add. in mg. m3 M* quoque *Aa.c.m2* 19 is *T* & roremque (*sic*) *V* errorem quem *P* 20 dnm *P* 21 erectos *V* 22 deripiant *P* 23 latas (*sic*) *P*

22, 18. 19 XXXIX. *Propterea haec dicit dominus ad Ioiacim, filium Iosiae, regem Iudae: non plangent eum: uae frater et uae soror! non concrepabunt ei: uae domine et uae inclyte! sed sepultura asini sepelietur putrefactus et proiectus extra portas Hierusalem.* Hoc, quod nos de Hebraico posuimus: non plan-
p. 992 gent eum:|uae frater et uae soror, in LXX non habetur.
2 proprieque dicitur contra Ioiacim, regem Iuda, et aperitur aenigma, quod prius uidebatur occultum, et inter tres fratres ambiguum soluitur, ut non sit sermo de Ioachaz neque de Sedecia, sed proprie de Ioiacim, quem interfectum a latrunculis Chaldaeorum, Syriae, Ammanitarum et Moabitarum Hebraea narrat historia; unde et in Malachim mortuus scribitur et sepultus tacetur. in libro Dierum legimus uinctum catenis et ductum in Babylonem nec ultra quid refertur de eo.
3 pulchreque 'sepultura asini' dicit eum sepeliendum, ut aliis uerbis significet insepultum, hoc est a bestiis auibusque lacerandum. haec est enim asini sepultura.

22, 20 23 XL. *Ascende Libanum et clama et in Basan da uocem tuam et clama ad transeuntes, quia contriti sunt omnes amatores tui! locutus sum ad te, in abundantia tua dixisti: non audiam! haec est uia tua ab adulescentia, quia non audisti uocem meam.*

6 Hier. 22, 18 7 *Hier. 22, 18 9 cf. p. 259, 17 11 cf. IV Reg. 24, 2 13 *in Malachim*] i. e. in libris Regum; cf. IV Reg. 24, 6(5) 14 cf. II Par. 36, 6

2 regis (i *ex* e) *T* iuda *TF,Ap.r. cum Vulg.* 4 inclyte *O*, (-ae) *MA* inclite *cet.* sed *om. D,Op.c.,v cum Vulg. et LXX* sepellietur *M* 5 et] est *P* portas *ORDA* portam *TMVP* 8 aperietur *M* 9 aenigma *VP* enigama (*pr.* a *eras.*) *A* enigma *cet.* tres *om. P* 10 soluitur *om. v* ioachaz *OTDF*, (z *ex* t) *R*, (o *s. u. m2*) *MA* achaz *V* acaz *P* 12 chaldaeorum *OFMP* chaldeorum *cet.* siriae *DP* siri ae *V* amanitarum *FVP* amminatarum (o *s.* i) *A* ammonitarum *Dv* mohab. *T* hebraica (ca *s. u. m2*) *M* 13 in (*s. u. m2*) *RA*, *om. cet.* malacim *P* ioachim *D* *uerba* mortuus—huius (p. *267, 20*) *desunt in T* 14 tactetur *P* cathenis *M,Aa.r.* 16 sepulchreque *V* sepulturam *P* 17 besteis *P* 19 uasan *P* 22 habundantia *VP,Oa.r.* (*saepius*) tua] et *add. Vulg.* uita *DVa.r.* 23 ab *om. V* adulescentia] tua *add. s. u. m2 M cum Vulg.*

omnes pastores — siue *amatores* — *tuos pascet uentus et amatores* — siue *amici* — *tui in captiuitatem ibunt; et tunc confunderis et erubesces ab omni malitia tua. quae sedes in Libano et nidificas in cedris, quomodo congemuisti, cum uenissent tibi dolores quasi dolores parturientis!* Per 2
μεταφορὰν Libani et Basan, regionum et montium trans Iordanen, ad Hierusalem sermo dirigitur, quod frustra in Aegypto sit confisa, siue ad ipsum Ioiacim, qui eo tempore regnabat in Hierusalem et ab Aegyptiis rex fuerat constitutus, quod frustra Aegyptiorum speret auxilium et quod ipsi quoque a Babylonio rege superandi sint et ducendi in captiuitatem. quod- 3
que ait: 'locutus sum ad te' — hoc est ipse deus per prophetas — siue: 'locuti sunt ad te' — ut subaudiatur 'prophetae mei' — 'et tu in abundantia tua dixisti: non audiam,' arguit eam superbiae et, quod diuitiarum magnitudine abusa sit in contemtum dei, et narrat, quod non solum hoc tempore, sed et ab initio, quando educta sit de Aegypto, non audierit uocem dei; unde et omnes pastores eius et principes huc illucque dispersi sint et captiuitati Babyloniae colla summiserint. quodque infert: quae sedes in Libano et nidificas in 4
cedris, adrogantiam suggillat, quae de omnium rerum creuerat abundantia, et quod instar mulieris puerperae repentinus
p. 993 ei dolor et subita ueniat captiuitas. quod autem nos diximus: clama ad transeun|tes et in Hebraico scriptum est 'meabarim', LXX Theodotioque uerterunt 'trans mare', Symmachus

1. 2 *Hier. 22, 22 10 cf. IV Reg. 23, 34. II Par. 36, 4 13 Hier. 22, 21 14 *Hier. 22, 21 sec. LXX codd. Sin., Alex., Marchal. 15 *Hier. 22, 21 21 Hier. 22, 23 25 Hier. 22, 20 26 *Hier. 22, 20

3 erubescis *P* 4 sedens *P* 7 Meia- *M* MHIa- *A* ↄ-CHΘaΦѠpaN *V* metaforam *D*, (-an) *F* metaphoram *v* Iordanem *v* 8 ad] ab *P,Ma c.* 10 constitus *V* 12 s *P* 13 per] pro *Pa.c.m2* 16 arguit] enim *add. D* itaq; *add. s. u. m3 M* superbia *P* et *om. M* 17 contemtum (*sic semper fere Lp.c*)] contemptum *codd.* (-u *P*) dñi *P* 18 et *ORDF*, *om. cet. v* eductus *Aa.c.m3* 20 captiuitate *P,Aa.c.m3* babylonia *Aa.c m3* submisserint *V* 21 nidifices *P* 22 sugillat *ODP; cf. p. 204, 3* 23 puerpera *P* 25 mea BaRiⅈ *M*

'de contra', ut significent, quod uox prophetae de Hierusalem usque ad montem Libanum et Basan debeat peruenire.

22,24-27 LXI. *Viuo ego, dicit dominus: quia, si fuerit Iechonias, filius Ioiacim, regis Iuda, anulus in manu dextera mea, inde auellam eum* — siue *te* — *et dabo te in manu quaerentium animam tuam et in manu, quorum tu formidas faciem, et in manu Nabuchodonosor, regis Babylonis,* — quod in LXX non habetur — *et in manu Chaldaeorum. et mittam te* — siue *proiciam te* — *et matrem tuam, quae genuit te, in terram alienam, in qua nati non estis, ibique moriemini; in terram autem, ad quam ipsi leuant animam suam, ut*
2 *reuertantur, illuc non reuertentur.* Supra dixerat: 'domui regis Iuda haec loqueris' et deinde: descende in domum regis Iuda et iterum: haec dicit dominus super domum regis Iuda et praepostero ordine, postquam locutus est de Sedecia, qui ultimus regum fuit in Hierusalem, reuertitur ad Ioiacim, fratrem eius, qui ante eum regnauit. qua uaticinatione conpleta nunc loquitur ad filium Ioiacim, nepotem Iosiae, regem Hierusalem, Iechoniam, qui et alio nomine appellatur Ioiachin, qui captus a Nabuchodonosor cum matre sua principibusque et artificibus et multis nobilibus
3 ductus est in Chaldaeam ibique mortuus. hoc igitur dicitur:

1 *Hier. 22, 20 5 *Hier. 22, 24 7 *Hier. 22, 25 9 *Hier. 22, 26 13 Hier. 21, 11 14 Hier. 22, 1 15 Hier. 22, 6 21 cf. IV Reg. 24, 12—16

3 ieconias *P* Chonias *v* 4 anullus *OMa.r.* 5 dextra *M* euellam *DV,Op.c.,v cum Vulg.* auellem *P; cf. p. 267, 2. 268, 8. 269, 8* 7 formides *P* nabachod. *M* nabucod. (*sic semper*) *P* 9 siue] et *Ra.c.* proiẹciam *M* 11 moriemini] et *add. Oa.c.m2,v cum Vulg.* 12 autem *om. Oa.c.m2,v cum Vulg.* ipse *P* lebant *Ma.c.* 13 reuertuntur *P* 14 discende *P* 15 et *om. v* et iterum—iuda *om. V,Oa.c.m2* 16 iudae *A* 17 de *m1 et m3A* ad *Ap.c.m2* sedechiā* (*sic*) *Aa.c.m3* 20 iochim *V* regem] rege in *P* ieconiam *P* ioachim *V* 21 ioiachin (*sic Lp.c.; cf. p. 248, 19*)] ioachin *FA*, (n *s. u.*) *M* ioaci*|n (n *in mg.*) *D* ioiacim *OR* ioachim *V* ioacim *P* 22 principibus *v* artibus *V* 23 inductus *Rp.c.m2* est *s. u. A*, *om. DF* chaldea *P* mortuus] est *add. D,Mp.c.m3* igitur *om. V* itaque *D* si dicitur *tr. M* sic dicitur (*pr.* c *s. u. m2*) *tr. A*

'si, quomodo anulus non recedit de manu portantis et de digito difficulter elabitur, sit in manu mea Iechonias, tamen auellam eum et tradam regi Babylonio ibique cum matre et omnibus sociis suis morietur et ultra terram Iudaeam, quam desiderat, non uidebit'. miserabilis Grunnius, qui ad calumniandos sanctos 4
uiros aperuit os suum linguamque suam docuit mendacium, Sexti Pythagorei, hominis gentilissimi, unum librum interpretatus est in Latinum diuisitque eum in duo uolumina et sub nomine sancti martyris Xysti, Romanae urbis episcopi, ausus est edere, in quibus nulla Christi, nulla spiritus sancti, nulla
p. 994 dei patris, nulla patriarcharum et prophetarum et apostolo|rum fit mentio, et hunc librum solita temeritate et insania 'Anulum' nominauit, qui per multas prouincias legitur, et maxime ab his, qui ἀπάθειαν et inpeccantiam praedicant. quomodo igitur 5
dominus Iechoniam instar anuli de manu sua et digito proiecturum se comminatur, ita lectorem obsecro, ut nefarium librum abiciat legatque, si uoluerit, ut ceteros philosophorum libros, non ut uolumen ecclesiasticum. soleo in commentariis et ex- 6
planationibus, quorum mos est diuersas interpretum sententias ponere, huiuscemodi miscere sermonem: 'quidam hoc dicunt, alii hoc autumant, nonnulli sic sentiunt.' quod et ipse misera-

5 *Grunnius*] scil. Rufinus; cf. p. 221, 4 6 cf. Iudd. 11, 35 etc. cf. Hier. 9, 5 7. 8. 12 cf. Rufini sent. Sext. praef. 9 *Xysti*] scil. papae Sixti (Xysti) II 13 *ab his*] scil. ab Origenistis; cf. p. 221, 4

1 si *in ras. m2R* anullus *Ma.r.* 2 elauitur *Aa.c.m3* auellitur *m2A* eleuabitur *V* sit] sic *D* sic si sit (si sit *postea add.*) *M* si sit *A* sic sit *Erasmus v* ieconias *P* (= *lin. 15*) euellam *DV* 4 iudeã *ORD* 5 quia *Aa.r.* 6 linguaque sua *V* 7 sixti *Ap.c.m3* phythagoraei (h *s. u.*) *O* pythagorae *R* pytagorei *D* pithagora & *P* 8 est *om. V* 9 xysti *MA* xisti *ORVP* syxti *D* romanae *AD,Mp.c.* romani *cet.* urbis Romanae *v* 11 patriarcarum *MP pr.* et *om. v* profetarum *V* 12 fit n̥o n̥ *V* sit *A* solita temeritate] soliditate merita *Ma.c.* soliditate erit a te *Aa.c.m3* pro soliditate *Ap.c.m2* & insania *m1 et m3A* insaniae *Ap.c.m2* anullum *Aa r.* nullum *P* 14 aΠaΘIaN̄ *MP* aΠaOTaN̄ (apaten *s. u.*) *A* AΠΘAOÃN *V* et *om. P* inpeccantia *V* inpeccantium *Pa.c.* 15 se proiecturum *v* 16 comminatus *R* comminaturũ *Ma.r.* 17 filosofforum *P* 18 uolumen] & *add. P* 19 sententias ponere interpretum *v* 20 *a uerbis* -cemodi miscere *rursus incipit T* sermone *P* 21 et *om. T* ipsi *V* mirabilis *Oa.c.m2*

bilis Grunnius et post multos annos discipulus Iouiniani et illius calumniati sunt et calumniantur me sub alienis nominibus proprias sententias ponere, quod ego causa beniuolentiae facio,
7 ne aliquem certo nomine uidear lacerare. quia igitur benignitas uersa est in calumniam, nunc dico et illi, qui mortuus est, et isti, qui uiuit et heresin illius instaurare conatur, magistrum eorum Origenem hunc locum referre ad Christum, quod de manu dei patris instar anuli auulsus sit et missus in terram captiuitatis. in uallem lacrimarum. crucique traditus, matrem quoque eius — hau dubium quin synagogam — captam atque proiectam.
8 et non pertimescit ista commemorans hoc. quod sequitur: terra, terra, terra, audi uerbum domini! haec dicit dominus: scribe uirum istum abominatum siue sterilem, et reliqua intellegere de domino maiestatis. scribit autem hoc, ne discipuli eius negare audeant, in quinto Stromatum libro.

22, 28 XLII. *Numquid uas fictile atque contritum uir iste Chonias? numquid uas absque omni uoluptate* — siue *utilitate* —? *quare abiecti sunt ipse et semen eius et proiecti in terram, quam ignorauerunt?* Pro eo, quod nos diximus: numquid uas fictile atque contritum, Symmachus transtulit: numquid purgamentum siue quis-

1 *Grunnius*] cf. p. 267, 5 *discipulus—illius*] Pelagium dicere uidetur; cf. lin. 6 5 *illi*] scil. Rufino 6 *isti*] scil. Pelagio; cf. p. 151. 13 9 cf. Ps. 83, 7 11 *Hier. 22, 29. 30 13 Hier. 22, 30 18 *Hier. 22, 28 20 Hier. 22, 28 21 *Hier. 22, 28

1 discipulos *P* discipuli *v* eius *add. s. u. m3M* iouinianus *Mp.c.m3* 2 illius] ñnulli alii *in ras. m3M* me *s. u. m2M* 4 certo nomine *om. T* 5 calumnia *V* ille *P* illi qui] aliqui *O* alii qui *Da.c.* est *om. V* 6 istius (s *s.* us *m3*) *M* iste *P* uiuunt *Mp.c.m3* heresin *T* heres in *ODa.c.* heresim *RVP* heresis in *M*, (t sim *s.* sis *m3*) *A* haeresim *v* 7 originem *P,TMa.c.* 8 patris *in mg. m2T* missus] sit *add. D, exp. R* 9 traditur *P* 10 hau (*sic semper fere ante* dubium *Lp.c. uel primitus; cf. p. 88, 4. 211, 9 etc.*)] haud *ORD* haut (*ex* aut) *TAV* aut *MP* qui *Ma.c.m2* sinagogam *OTRVP* 11 loquitur *T* 12 *tert.* terra *om. M* 13 abhominatum *Ap.c.* 14 de *s. u. M* dñi *Mp.c.* maiestate *M* scribo *Rp.c.m2* 15 audiant *P* 16 uictile *P* 17 chonias *R* iechonias *TDMAV,Oa.c. cum Vulg.* ieconias *P; cf. p. 269, 12* 18 sint *P* ipsi *V* 19 terra *P* 21 purgat uentum *V* quisquiliae uiles] quisquilibiles *P*

quiliae uiles atque proiectae?, pro quo in LXX nihil habetur, sed hoc tantum interpretati sunt: inhonoratus est Iechonias quasi uas, in quo nulla est utilitas. et cum 2
p. 995 hoc de Ie|chonia dicatur, filio Ioiacim, audet quispiam ad typum referre Christi et ex eo, quod apostolus dicat dominum saluatorem imaginem esse dei inuisibilis, primogenitum omnis creaturae, id est sapientiam, uerbum, ueritatem, uitam atque iustitiam, eum appellari anulum, qui proiciatur uel auellatur de manu domini et regi tradatur Nabuchodonosor? abiecti 3
sunt, inquit, ipse et semen eius et proiecti in terram, quam ignorabant, quod de Iechonia factum nemo dubitat. 'Iechonias' interpretatur 'domini praeparatio', cui in praesenti loco prima syllaba, id est domini nomen, aufertur et dicitur 'Chonias', ut subaudiatur 'perditioni et interitu praeparatus'.

2, 29. 30 XLIII. *Terra, terra, terra, audi sermonem domini! haec dicit dominus: scribe uirum istum sterilem, uirum, qui in diebus suis non prosperabitur; nec enim erit de semine eius uir, qui sedeat super solium Dauid et potestatem habeat ultra in Iuda.* Si uoluero 2
per loca notare singula, quanta LXX uel praetermiserint uel mutauerint, longum fiet, praesertim cum possit diligens lector ex utraque editione considerare, quid mutatum, quid additum, quid subtractum sit. pro 'sterili' in Hebraeo scriptum est 'ariri', quod Aquilae prima editio 'sterilem', secunda ἀναύξητον, id est

2 *Hier. 22, 28 5 cf. Col. 1, 15 7 cf. Ioh. 14, 6 8 cf. Hier. 22, 24. 25 9 *Hier. 22, 28 14 *Hier. 22, 28 23. 24 Hier. 22, 30 24 *Hier. 22, 30

1 proiȩctae *V* in *s. u. A* 3 ieconias (*semper*) *P* utilitatis *Oa.c.* uilitas *Ta.c.m2* 4 dicitur *v* audeat *Ap.c.m3* referre ad typum *P* 5 et *om. V* dicit *Ap.c.* dn̄m *in ras. M, om. V* 6 inuisibilem *M* 7 sapientia *P* uitam *in mg. m2T, exp. V* atque uitam et *v* 8 eum *om. T* 9 traditur *P* nabucod. *MP* 10 ipsi *codd.* (*corr. M*) 11 dubitet *P,Mp.c.* 12 in *om. F* 13 sillaba *RDFV* 14 iechonias *TV,* (iec *eras.*) *M* ieconias *P* interitui *D,Ap.c.m2,v* 19 hab& *Ta.c.m2* iudea *V* 20 per] pro *V* 21 possint *Ma.r.* 22 auditum (d *ex* t) *V* 23 quidue *Mp.c.m3* qđ *T* hebraico *M* 24 aquila et *O,Ma.r.* -eTON̄ (e *in ras.*) *O* -ZHTON̄ *T,* (anauzeton *s. u.*) *A* -NTONa (a *add. m2*) *R* -HYON̄ (anaizeion *s. u. m3*) *M* -HTWN̄ *V* -⊥HTON̄ *P*

'non crescentem', Symmachus 'uacuum', LXX et Theodotio
3 'abominabilem' et 'abdicatum' interpretati sunt. et oritur quaestio, quomodo possit stare prophetia de stirpe eius nullum esse generatum, qui sederit super thronum Dauid nec princeps fuerit ultra in Iuda, cum dominus atque saluator de huius natus sit semine, super cuius ortu loquitur Gabrihel ad Mariam: ecce concipies in utero et paries filium et uocabis nomen eius Iesum. ipse erit magnus et filius altissimi uocabitur et dabit ei dominus deus sedem Dauid patris sui et regnabit super domum Iacob
4 in aeternum et regni eius non erit finis. possumus ergo hoc dicere, quoniam illud, quod deest in LXX, uidelicet in diebus eius non prosperabitur siue non crescet. ignorantibus fecerit quaestionem. LXX enim transtulerunt: scribe uirum istum abdicatum hominem, quia non crescet de semine eius uir, qui sedeat super thronum Dauid, princeps ultra in Iuda, quod in Hebraico bis positum est; quod putantes, qui ab initio scripserunt, in
5 Graecis libris additum subtraxerunt. respondeamus igitur, quod in diebus Iechoniae non successerit ei uir, qui sederit
p. 996 super thronum eius, | sed multo post tempore de semine eius natus sit, qui solium eius optinuerit. potest autem et sic solui: non sedebit quidem super thronum Dauid uir et homo, sed sedebit deus regnumque eius non erit terrenum et breue, ut fuit Dauid, sed perpetuum atque caeleste dicente scriptura: regnabit super domum Iacob in aeternum et regni

1. 2 *Hier. 22, 30 7 Luc. 1, 31.*32. 33 12. 13. 15 *Hier. 22, 30 26 Luc. 1,*32. 33

1 simmachus *A* 2 abhominabilem *DV,Ap.c.* 3 stare possit *v* propheta *P* 4 principes *Ma.c.* 5 iudea *Va.c.* 6 super] ſuꝰ ꝑꝰ *M* suo per *P,Aa.r.* hortu *V* ortum *P* gabriel *TR* 7 concipiens *M* 8 ipserit *T',Ra.c.* 9 uacabitur *M* dauit *Ma.c.* ei] illi *F* 10 patri *V* sui] eius *F* regnauit *MVP* (= *lin. 26*) reg̃ (*sic*) *F* super] in *F* domo *F* 12 ergo *om. P* haec *T* 13 eius] suis *Ap c.m2* crescit *P* 14 fuerit *O* 15 addicatum *V* 16 crescit *P* 17 ebraico *D* 19 grecis *T,Mp.r.* crecis *P* 20 quis *Ma.r.* 21 postempore *P* 22 solium] sem*** *A* optinuerunt *O* sic] ita *F* 23 sed *s. u. M*

eius non erit finis. natus est ergo de Ioiacim Iechonias, 6
de Iechonia Salathiel, de Salathiel Zorobabel et per ordinem
uenitur ad Christum. sed in diebus Ioiachin non successit ei
rex filius, quomodo patri ipse successerat, sed fuit in captiui-
tate et Salathiel et Zorobabel et usque ad Christum nullus
regiam optinuit potestatem. hoc autem idcirco, quia in Hebraico
scriptum est: in diebus eius et in tempore ipso, quo ille
fuit, non erit uir, qui sedeat super solium Dauid.
omnes enim fuere captiui et de stirpe Dauid nullus deinceps
in terra Iudaea tenuit principatum. unde et Iosephus refert 7
de sacerdotali genere ac tribu Leui fuisse principes, quibus
successerit Herodes, Antipatri proselyti filius, et postea sub
Uespasiano regnum huius generis, immo imaginem imperii,
penitus fuisse deletam.

23. 1—4 XLIV. *Uae pastoribus, qui disperdunt et lacerant gregem pascuae meae* — siue *o pastores, qui disperditis et dissipatis oues pascuae meae —, dicit dominus. ideo haec dicit dominus deus Israhel ad pastores, qui pascunt populum meum: uos dispersistis gregem meum, eiecistis eos et non uisitastis; ecce ego uisitabo super uos malitiam studiorum uestrorum, ait dominus. et ego congregabo reliquias gregis* 2

2 cf. Matth. 1, 12—16 8 Hier. 22, 30 10 cf. Ioseph. Antiq. Iud. XIV 490. 491. XX 249—251 16 *Hier. 23, 1

1 est *om. T* 2 et *ante pr. et alt.* de *add. F* iechonia] ieconiae *P* salathiel *RAV et alibi (cf. p. 46, 12) L* salathihel *OTDFM* salatiel *P* zerobabel *V* (= *lin. 5*) 3 Ioiachin *scripsi* ioiachim *R*, (*alt.* i *eras.*) *O* ioachim *DFMAV* ioacim *TPv; (cf. p. 248, 19. 266, 21. 270, 20* 4 quomodo] sicut *v* pate (ri *s.* ę) *V* ipse patri *v* ipse—captiuitate *om. V* 5 salatihel *P* (*cet. ut lin. 2*) 6 haebraeico *M* ebraico *V,Dp.c.* hebreo *T* 7 eius *om. V* ipso] suo *v* quoḍ *T* ille] ipse *v* 8 solium] thronum *P* 9 fure (*sic*) *V* fueř *P* nullus deinceps de st. Dauid *v* 10 iudea *OTD* iudae (e *s. u.*) *R* iosepphus *P* 11 sacerdotale *RAa.c.* qui *Ma.c.m3* 12 antip|atri *R* anthipatri *MAV* antepatri *P* proseliti *DVP* subues pasiano *O* sub ues passiano *R* 14 penitus] funditus *v* 15 dilacerant *MAp.c.m2 cum Vulg.* 16 meae] dič dñs *add. D.* (*in mg. m2*) *O* o *om. V* ut *P* 20 meum] et *add. P cum Vulg.* uisitastis] eos *add. Vulg.* ego ecce *R* 22 dominus] đ *P* et] &c *P*

mei de omnibus terris, ad quas eiecero eos illuc, et conuertam eos ad rura sua — siue *restituam illos ad pascua sua* — *et crescent et multiplicabuntur. et suscitabo super eos pastores et pascent eos; non formidabunt ultra et non pauebunt et nullus quae-*
3 *retur ex numero, dicit dominus.* Ad pastores siue de pastoribus propheticus sermo est et, quia de Iechonia, paenultimo rege Iudaeae, qui fuit de stirpe Dauid, legimus scriptum: terra, terra, terra, audi sermones domini! scribe uirum istum abdicatum — siue sterilem — et non erit de semine eius uir, qui sedeat super solium Dauid, omnisque spes regni Iudaici fuerat amputata, transit ad principes ecclesiae et synagoga cum suis pastoribus derelicta atque damnata ad apostolos sermo fit, de quibus dicitur: et suscitabo super eos pastores et pascent eos;
p. 997 non formidabunt ultra et non pauebunt et|nullus
4 quaeretur ex numero, dicit dominus. apostoli enim confidenter et absque ullo timore pascent ecclesiasticum gregem et reliquiae populi Israhel saluabuntur de omnibus terris et conuertentur ad rura siue ad pascua sua et crescent et multiplicabuntur. super malos autem pastores, scribas et Pharisaeos,
5 uisitabit dominus propter malitiam studiorum ipsorum. possumus hoc iuxta tropologiam et de ecclesiae principibus intellegere, qui tamen non digne regunt oues domini, quod illis

2 *Hier. 23, 3 9 *Hier. 22, 29. 30 10 Hier. 22, 30 15 Hier. 23, 4 21 cf. Matth. 23, 2. 14. 15 etc.

1 eiecerim (*ex* eicere) *Rm2* eieceram *v* 5 queretur *RM* queritur *P* 6 de *s. u. M* 7 qui *M* ieconia *RP* paenultimo *TRF* (*et alibi L*) pae(e)ne ultimo *DMAVP,Oa.r.* 8 iudeae *TD* iudae *VP* 9 sermones] uerbum *P* 12 dauit *P* omnesque *Ma.c.* amputatum *P* 13 sinagoga *ORFVP* 14 fuit *Ma.r.* sit *RP* 16 *alt.* et *om. V* 17 quaereretur *Ma.r.* queretur *R* quaeritur *P* 18 eclesiasticum *M* 19 saluabunt *Ra.c.m2* 20 comuertentur *M* 21 pharisaeos *AP* -eos *cet.; cf. p. 111, 1* 22 uisitauit *P,Ma.c.* aut̄ *add. P* propter] sup *V* possumus] autem *add. v* 23 trophologiam *R* principibus] sic *add. P*

abiectis atque damnatis saluetur populus aliis traditus, qui digni exstiterint, et reliquiae saluae fiant. perdunt oues pastores, qui docent heresim; lacerant et dissipant, qui schismata faciunt; eiciunt eas, qui contra iustitiam de ecclesia separant; non uisitant, qui paenitentibus contrahunt manum. quorum omnium miserebitur dominus reddens eis pristina pascua et malos pastores auferens.

23, 5. 6 (6 a) XLV. *Ecce dies ueniunt, dicit dominus, et suscitabo Dauid germen iustum* — siue *orientem iustum* — *et regnabit rex et sapiens erit* — siue *intelleget* — *et faciet iudicium et iustitiam in terra. in diebus illis saluabitur Iudas et Israhel habitabit confidenter et hoc est nomen, quo uocabunt eum* — siue *uocabit eum* —: *dominus iustus noster* siue *iustitia nostra,* quod Hebraice dicitur 'sadecenu'. Hoc, quod in LXX male 2 additum est: in prophetis, penitus amputandum; aliud enim capitulum sequitur, quod ab eis praetermissum est, quo finito titulus est: ad prophetas siue contra prophetas, de quo in suo dicemus loco. abiectis ergo pastoribus synagogae, scribis 3 uidelicet et Pharisaeis, et saluatis reliquiis ex Israhel apostolisque euangelii in locum priorum principum constitutis

5 cf. Deut. 15, 7 9. 10 *Hier. 23, 5 13. 14. 16 *Hier. 23, 6 17 *Hier. 23, 7. 8 18 Hier. 23, 9 *Hier. 23, 9 cf. p. 275, 16 19 cf. Hier. 23,2 cf. Matth. 23,2 sec. Vulg. etc. 20 cf. Hier. 23, 3. Iudd. 5, 13 etc.

1 alius *P* traditur *V* traditis *Rp.c.* 2 digne *P* extiterint *TDMAV,Ra.c.* exstiterit *P* 3 heresem *M* quis chismata *m1OR* qui scismata *m2OR,DMAVP,Tp.r.* 4 eieciunt *Oa.r.* eos *Mp.c.* ecclesiam *Ma.r.* seperant *P,Ra.c.* 5 contra hunc *V* quarum *Ap.c.m3* 6 dominus] & *add. P* pristinã pascuã *A* et *om. A,Tp.r.* 8 uenient *Op.c.Da.c.* 9 germen] regem *MP,Aa.c.m2* 10 regnauit *P,MAa.c.* intellegit *P* 12 saluantur *Mp.c.* saluabuntur *Aa.c.* iudas *TM* iuda *RDVP.OAp.r.,v cum Vulg.* habitauit *VP,Ma.c.* 13 quo *ORMA* quod *DVP,Tp.c.m2 cum Vulg.* ___ *alt.* uocauit *P* siue u. eum *post* noster *tr. P* 15 aebraice *P* sadec... *M* sadeceno (v *s.* 9) *A* sadecemi *V* 16 penitus] ẽ *add. s. u. M* 18 siue] uel *D* in *om. v* 19 dicimus *P* sinagogae *TVP* sina goge *R* scribe *P* 20 phariseis *RDM* farisaeis *P* reliquis *Ma.c.* 21 principium *R*

inducitur pastor pastorum et princeps principum et rex regum et dominus dominantium, Christus uidelicet saluator noster, qui proprie est 'germen iustum' siue 'oriens iustus', de quo legimus: orietur in diebus eius iustitia et in alio loco: ecce uir, oriens nomen eius et subter eum orietur et aedificabit templum domino, ut, quomodo in Isaia 'Emmanuhel' appellatur, hoc est 'nobiscum deus', sic in Hieremia nomen accipiat 'iustitia nostra'; unde et apostolus loquitur: qui factus est sapientia nobis a deo et iustitia et sanctificatio et redemtio. cui contrarius Antichristus
p. 998 et habitator eius diabolus in Zacharia 'stultus pa|stor' dicitur.
4 et faciet, inquit, iudicium et iustitiam in terra; non enim pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio. in diebus illis et duae et decem tribus, Iudas et Israhel, pariter saluabuntur et de duabus uirgis iuxta Hiezechiel una uirga fiet nomenque eius, si iuxta LXX uocauerit eum dominus, appellabitur Iosedec, id est dominus iustus; si secundum Hebraicum, qui dixerunt: nomen eius uocabunt, dicetur: dominus iustitia nostra; hoc enim significat adonai sadecenu, pro quo Symmachus uertit: domine, iustifica nos!

1 cf. I Tim. 6, 15. Apoc. 17, 14. 19, 16 4 Ps. 71, 7 5 Zach. 6, 12 6 cf. Esai. 7, 14 7 cf. Matth. 1, 23 8 *Hier. 23, 6 9 *I Cor. 1, 30 11 cf. Zach. 11, 15 12 Hier. 23, 5 13 Ioh. 5, 22 15 cf. Ezech. 37, 17. 19 17 *Hier. 23, 6 Hier. 23, 6 18. 19. 20 *Hier. 23, 6

1 regx *R* 2 uidelicet] & *add. s. u. M* 6 aedificauit *VP,Ma.c.* aedificabitur (b *ex* u) *A* esaia *MVP,DAp.c.* emmanuel *RP* enim manuhel *V* 8 nostra] a ctrario (*in ras.*) *M, om., sed 6 fere litt. eras. A* 10 scifitio (*sic*) *P* redemtio *m1O* redemptio *cet.* anthichristus *M* anty- *A* antier. *TDP* est *add. P* 11 eius habitator *v* zaccharia (h *s. u.*) *M* 13 pater *om. T* omnem *Ma.r.* 14 iuda *VPv* 15 de *om. D,Ra.c.* 16 hiezechiel *RV* hiezechihel *OTM,* (hi *eras.*) *D* iezechiel (*pr.* i *s. u.*) *A* ezechiel *P* si] siue *RMV* uocarit *T* uocabit *Ap.c.m2* 17 iosedec *ODV* iosedech *TR,* (-sae-) *P* iosedee *Ma.c.* iosedesin *Ap.c.* 18 si] siue *Mp.c.*

23, 7. 8 XLVI. *Propter hoc ecce dies ueniunt, dicit dominus, et non dicent ultra: uiuit dominus, qui eduxit filios Israhel de terra Aegypti, sed: uiuit dominus, qui eduxit et adduxit semen domus Israhel de terra aquilonis et de cunctis terris, ad quas eieceram eos illuc, et habitabunt in terra sua.* Hoc omne capitulum in LXX 2
non habetur; cuius hic sensus est, quod nequaquam per Mosen populus dei de Aegypto liberetur, sed per Iesum Christum de omni orbe terrarum, in quem dispersus fuerat. quod ex parte et nunc completur in mundo et ex toto complebitur, quando de oriente et occidente, septentrione et meridie uenient et discumbent cum Abraham, Isaac et Iacob, ut. postquam subintrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Israhel saluus fiat.

23, 9 a (6 b) XLVII. *Ad prophetas* siue *in prophetis* uel *contra prophetas.* Hic titulus, ut supra diximus, in editione LXX finis anterioris capituli positus est, ubi scriptum legimus: et hoc est nomen, quod appellabit eum dominus Iosedec in prophetis. quod plerique ignorantes uaria explanationis deliramenta confingunt; multoque melius fuerat simpliciter inscientiam confiteri quam imperitiae suae alios heredes facere. est autem sermo contra prophetas, immo pseudoprophetas Hierusalem et Samariae, quos nunc communi et uulgato nomine 'prophetas' uocat, de quibus scriptum est in 2

6 *Hier. 23, 7. 8 11 cf. Matth. 8, 11 13 cf. Rom. 11, 25. 26 15 *Hier. 23. 9 16 cf. p. 273, 15 17 *Hier. 23, 6 22 *Hier. 23, 9

1 uenient *D,Op.c.m2* dicit dñs *ante* ecce *tr. P* 2 quia *M* 5 eiceram *P,Op.r.Va.c.* 6 habitabitur *T* 7 quod *om. O,Da.c.m2* 8 mosen *O* moysen *cet. v* de] die *R* 9 xp̃m *om. V* orbi *OD* urbe *Va.c.; cf. p. 228, 2* quo *Ap.c.* 11 de *om. P* septen trionē *Oa.r.* 12 habraham *TRP,Oa.c., & add. P* isac *M* 13 intrauerit *T* 14 fiet *DVa.c.* 15 ad] a *R* in *om. MAVP* 16 LXXta in aeditioñ *P* 17 anterioribus *Ra.r.* ubi *om. M* adscriptum *M* 18 quod *OD* quo *cet. v* appellauit *codd.* (*corr. MA*) eum *om. T,Pa.c.* iosedech *TRVP* 20 delerementa *P* fuerit *V* 21 inscitiam *Av* 22 pseudo] seudo (*ex* spe a dō) *M* ipse ad. (*ex* spe a dō) *A* 23 hierusalem *exp.*, et *om. R*

consequentibus: et in prophetis Samariae uidi iniquitatem statimque: et in prophetis Hierusalem uidi horribilia. quando autem ponit coniunctionem 'et', ostendit superiora de prophetis dicta domini, qui et ipsi pseudoprophetarum similes exstiterunt.

28, 9 b (9) XLVIII. *Contritum est cor meum in medio mei* — siue *in me* —, *contremuerunt* — siue *commota sunt* — *omnia ossa mea; factus sum quasi uir ebrius et*
p. 999 *quasi homo madidus* — siue | *superatus* — *uino a facie domini et a facie uerborum sanctorum eius*
2 siue *et a facie decoris gloriae eius.* Considerato uultu omnipotentis dei, hoc est patris, et considerato uultu filii, qui iuxta apostolum 'splendor gloriae' illius appellatur et 'forma substantiae dei', propheta et animo et corpore perhorrescit et intellegit esse se nihili, secundum quod et in alio loco dicitur: ut iumentum factus sum apud te, siue uictimam conscientiae et humilitatis suae offert deo iuxta illud, quod in psalmis scribitur: sacrificium deo spiritus contribulatus;
3 cor contritum et humiliatum deus non spernit. ossa autem, quae contremuerunt siue commota sunt, illa intellegamus, de quibus idem Dauid canit: omnia ossa mea dicent: domine, quis similis tui? factus est quasi ebrius et quasi homo madidus — siue superatus — uino nullam habens intellegentiam nullamque sapientiam; dominus enim nouit cogi-
4 tationes hominum, quoniam uanae sunt. si autem hoc ita est, ubi sunt, qui perfectam in homine iustitiam praedicant?

1 *Hier. 23, 13 2 *Hier. 23, 14 7. 9. 11 *Hier. 23, 9 13 cf. Hebr. 1, 3 16 Ps. 72, 22 (23) 18 *Ps. 50, 19 21 *Ps. 34, 10 22 Hier. 23, 9 23 *Hier. 23, 9 24 *Ps. 93, 11 26 *praedicant*] scil. Pelagiani

1 et *om. V* 3 orribilia *RP,Ma.c.* et *eras. M* 5 extiterunt *TDMAVP* 8 ebreus *R* ebriosus *P* 9 (= 23) soporatus *v* a *ante* uino *add. Tp.c.m2 cum Vulg.* 11 et *om. TV* a *om. v* considerate *R* 13 illius gloriae *v* 14 perorrescit *V,MAa.c.* 15 se *om. T* nihil *MAP* 18 scribitur] legitur *v* 21 item *Ma.c.* 22 tui] tibi *MAVP pr.* quasi] uir *add. s. u. m2A* 23 superatur *P* 24 enim *om. T* 26 hominem *P,Ma.c.*

quodsi responderint de sanctis se hoc dicere, non de semet ipsis, certe nullum puto sanctiorem esse Hieremia, qui uirgo, propheta sanctificatusque in utero ipso nomine praefigurat dominum saluatorem. Hieremias enim interpretatur 'domini excelsus'.

23, 10 IL. *Quia adulteris repleta est terra, quia a facie maledictionis* — siue *iuramenti* — *luxit terra, arefacta sunt arua* — siue *pascua* — *deserti; factus est cursus eorum malus et fortitudo eorum dissimilis.* Hoc, quod nos de Hebraico posuimus: quia adulteris repleta est terra, in LXX non habetur, qui 'iuramentum' dixere pro 'maledictione'. redditque causas, quod propter adulteria et maledicta siue superfluum iuramentum, immo periuria, frugum sterilitas consecuta sit. quicquid de terra Iudaea iuxta litteram intellegis, refer ad congregationem credentium, quoniam propter adulteria et mendacia siue periuria uirtutum et donationum dei sterilitas in ecclesiis sit. 2

23, 11. 12 L. *Propheta namque et sacerdos polluti sunt et in domo mea inueni malum eorum, ait dominus. idcirco uia eorum erit quasi lubricum in tenebris; inpellentur et corruent in ea, quia afferam* — siue *inferam* — *super eos mala, annum uisitationis eorum, ait dominus.* Quando in ecclesia dei, et maxime in principibus eius, inueniuntur mala, sciamus esse conpletum: propheta et sacerdos polluti sunt; in domo mea inueni mala eorum, ait dominus. domus autem Christi 2

2 cf. Hier. 16, 2 3 cf. Hier. 1, 5. 7. 8 *Hier. 23, 10 10 Hier. 23, 10 11. 12 *Hier. 23, 10 12 Hier. 23, 10 22 *Hier. 23, 12 25 *Hier. 23, 11

1 hoc se *v* semet] se *v* 2 nullo *V* hieremiam *P* 6 *pr.* qua *MAa.c.* adulteriis *D,OMAp.c.* 8 arefacte *P* deserti] et *add. v* 9 currus *V* 10 ebraico *P,Dp.c.* possuimus *M* possumus *P* 11 adulteriis *MP,DAp.c.m2* 12 dicere *P* 14 periuriū *Ap.c.m3* 15 iudea *TRD* refert *VP,MAa.r.* 16 adulteriam *Pa.r.* 17 dominationum *M,Oa.c.* donationem *P* 19 domū méā *P* mala *v* ait] dicit *T* 20 lubricum] lubri siue inferā cum *P* 21 implentur *V* enim *add. D,OMAp.c.m2 cum Vulg.* 21 quia afferam] afferam enim *Vulg.* 24 inueniunt *TP* sciemus *T* 25 sunt] & *add. s. u. m2A* domum meam *P* 26 mala] maculam *V*

ecclesia est, de qua et Paulus scribit ad Timotheum: ut scias, quomodo oporteat te in domo dei conuersari, quae est ecclesia dei uiui, columna et firmamentum ueritatis. in propheta doctorem accipe, in sacerdote ministerii dignitatem; qui si praua mente consenserint, erit uia eorum in lubricum et in tenebris nec habebunt dominum loquentem: ego lux in mundum ueni, ut omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat. unde sanctus loquitur omnes tenebras fugiens: signatum est super nos lumen uultus tui, domine; dedisti laetitiam in
3 corde meo. cum autem fuerint in tenebris et in uia lubrica, errore uidelicet heretico, ad omnem motum inpellentur et corruent. et infert super eos dominus mala, non quo mala sint, ut dominus mala inferat, sed mala his, qui sustinent supplicia; alioquin eadem et mala et bona sunt: mala iuxta
4 eos, quos cruciant, bona iuxta eos, quos emendant. et hoc notandum, quod annus uisitationis domini correctio peccantium dicatur atque cruciatus iuxta illud, quod scriptum est: uisitabo in uirga iniquitates eorum et in uerberibus peccata eorum; misericordiam autem meam non dispergam ab eo.

23, 13 LI. *Et in prophetis Samariae uidi stultitiam* — siue *iniquitatem* —; *prophetabant in Bahal et decipiebant populum meum Israhel.* Ego prophetas Samariae iuxta mysticos intellectus proprie hereticos dici puto et omnes,

1 I Tim. 3, 15 7 Ioh. 12, 46 9 Ps. 4. 7. 8 (7) 18 Ps. 88, 33. 34 22 *Hier. 23, 13

1 Paulus] apostolus *v* ad] a *V* thimoteum *M* 2 quo *P* te oporteat *v* .4 sacerdotem *P* 5 prauam mentem *V* erint *P* 8 nom *P* 11 cor meum *APv* 12 hereticorum *P* 13 inferet *V.Dp.c.Ap.c.m2* eum *P* 14 sunt *T* ut] aut *Mp.c.* 15 *alt.* et *om.* *VP* sunt et bona *Dv* 16 *pr.* quos—eos *in mg. MV* inmendent *P* 18 cruciatur *O,Da.c.* 19 *alt.* in *om.* *V,Ma.c.* 20 pecca *M* 22 stultitiam] fatuitatem *Vulg.* 23 prophetant *Ma.c.* baal *TRVP (semper)* et decipiebant in ba(h)al *add. VP,MAa.c.* 24 propheta *Ma.c.m2* 25 misticos *RFV* mixticos *P* intellectos *DMAa.c.* omnis *TD*

qui iactant falsi nominis scientiam. quomodo autem prophetae 2
Samariae, quicquid loquebantur, prophetabant in Bahal, idolo
uidelicet daemonibus consecrato, sic heretici, quicquid loquuntur
in ecclesia siue extra ecclesiam, ut supplantent populum
Israhel, qui prius cernebat deum, loquuntur in daemonibus;
unde et significanter ait: et in prophetis Samariae
uidi stultitiam; non enim habent eum, de quo dicitur:
'Christus dei uirtus et dei sapientia'.

23, 14 LII. *Et in prophetis Hierusalem uidi similitudinem* — siue *horribilia* —, *adulterium et iter mendacii; et confortauerunt manus pessimorum, ut non conuerteretur unusquisque a malitia sua* — siue *a uia sua pessima* —; *facti sunt mihi omnes Sodoma et habitatores eius quasi Gomorra.* 'Non 2
solum', inquit, 'in hereticorum conciliabulis haec reperta
sunt, sed in prophetis quoque Hierusalem, id est doctori-
p. 1001 bus | ecclesiae, uidi similia siue horribilia adulterantium uer-
bum dei et ingredientium per uiam mendacii, ut hereticorum
fallaciis adquiescerent et confortarent manus pessimorum eorum-
que mala suis sceleribus adiungerent et, quos corrigere debu-
erant, ducerent in interitum. qui hoc fecerint, non se aesti- 3
ment inpunitos! erunt enim et ipsi et hi, quibus fauent, quasi
Sodoma omnesque, qui habitant cum eis nec recedunt a talibus,
quasi Gomorra'. exultet igitur, quantum uult, doctrina pessima
et glorientur prophetae Hierusalem, quod optinuerint per men-

6 *Hier. 23, 13 8 cf. I Cor. 1, 24 10. 13 *Hier. 23, 14

1 aut *P* 3 locuntur *TF* 5 primus *M* cernebant *VP* tenebat *R* locuntur *FMV* 6 significantur *FP* 7 stultitia *P* habet *P* 10 orribilia *RMVP* adulterantium *Ap.c.m2 cum Vulg.* et *om. T* itē *V* 11 comfortauerunt *A* 12 ut] & *T* non *om. O,Da.c.m2* conuerterentur *Par.* conuertetur *T* 13 omnis *T* ut *postea add. A cum Vulg.* quasi *add. Erasmus v; cf. lin. 22 et p. 280, 2* 14 eius ẹt *V* gomurra *TR* 15 repperta *A* 17 orribilia *RFMP* 20 debuerent *Ma.c.* 21 in *om. Ma.c.m2* haec *Va.c.* 22 hii *OP,Dp.c.* 23 habitantur *v* recedent *v* 24 gomorrae *P* 25 glorientur] n *s. u., sed eras. M* glorietur *Aa.c.m2* op(b)tinuerunt *V(O),Da.c.*

dacium et confortauerint manus pessimorum, finis eorum erit quasi Sodoma et Gomorra.

23, 15 LIII. *Propterea haec dicit dominus exercituum ad prophetas: ecce ego cibabo eos absinthio* — siue *doloribus* et iuxta Symmachum *amaritudine — et potabo eos felle* — siue *aqua amara —, quia a prophetis Hierusalem est egressa pollutio in omnem*
2 *terram.* Utamur hoc testimonio aduersum eos, qui epistulas plenas mendaciorum et fraudulentiae atque periurii in orbem dirigunt, ut et aures polluant audientum et existimationem simplicium laedant, quod impleatur in eis hoc, quod scriptum est: a prophetis Hierusalem est egressa pollutio in omnem terram; non enim eis sufficit iniquitatem propriam deuorare et proximos laedere, sed, quos semel oderunt, per uniuersum orbem infamare conantur et ubique seminare blasphemias.

23, 16. 17 LIV. *Haec dicit dominus exercituum: nolite audire uerba prophetarum, qui prophetant uobis et decipiunt uos! uisionem cordis sui loquuntur et non de ore domini. dicunt his, qui blasphemant me* — siue *abiciunt uerbum meum —: locutus est dominus: pax erit uobis; et omni, qui ambulat in prauitate cordis sui, dixerunt: non uenient super*
2 *uos mala.* Ne putaret se populus alienum esse a culpa, si peruersis adquiesceret doctoribus, 'nolite', inquit, 'audire uerba prophetarum, qui uobis prophetant mendacium et decipiunt uos', — par enim erit poena et magistro et di-

5. 6. 12 *Hier. 23, 15 21 *Hier. 23, 17 25 *Hier. 23, 16

1 confortauerunt *Pa.c.* 2 gomurra *T* 4 uos *D* absenthio *P,Va.c.* 6 quia a prophetis] a prophetis enim *Vulg.* 7 est *om. V* egressa est *Vulg. v, ante* a prophetis *tr. v* in] super *Vulg.* 8 testimoniū *F,Pa.c.* eas *T* 9 urbem *Ma.c.Aa.c.m1 et p.c.m3* 10 ut] quod *P pr.* et *om. M* audientum *OTA* -ium *cet. v* estimationem *V* 12 est *eras. R* 13 iniquitatem propria *M* 15 uniuersa *P* 16 blasphemiam *V* 18 uobis] mendatiū *add. P* 19 locuntur *V,Op.c.Aa.c.m2* et *eras. A, om. Vulg.* 20 plasphemant *P* (= *p. 281, 2*) 21 loquu*tus *P* 22 ambulant *V,Ra.c.* 23 ueniant *Ra.c.* ueniet *Vulg.* 24 malum *Vulg.* se *s. u. m3A* 26 mendatio *T*

scipulo — 'non loquuntur ex ore domini, sed ea, quae in suo corde simularunt. dicunt his, qui blasphemant me' — hereticis uidelicet atque peruersis — 'siue qui abiciunt sermonem meum, quid dicunt?: locutus est dominus: pax erit uobis; ne timeatis dura supplicia nec uanis comminationibus terreamini; pax erit uobis atque tranquillitas et, quicquid dicimus et annuntiamus uobis, locutus est dominus; nec
p. 1002 ueniet super uos malum, quod timetis | pro mala conscientia, sed bonum, quod uobis locutus est dominus.'

23, 18 LV. *Quis enim affuit in consilio domini et uidit et audiuit sermonem eius? quis considerauit uerbum illius et audiuit?* Ubi nos interpretati sumus 'in consilio domini' et in Hebraico scriptum est 'bassod', Aquila 'secretum', Symmachus 'sermonem', LXX et Theodotio 'substantiam' siue 'subsistentiam' interpretati sunt. et est sensus: 2
'nolite credere, o uulgus indoctum, prophetis uobis falsa annuntiantibus, qui dicunt haec: locutus est dominus: pax erit uobis; non ueniet super uos malum! unde enim possunt dei nosse secreta aut quo annuntiante domini didicere consilium? quomodo ad eos diuinae dispositionis sermo peruenit?' quidam nostrorum in hoc loco se repperisse putant, ubi dei scribatur substantia.

23, 19. 20 LVI. *Ecce turbo* — siue *tempestas* et *commotio* — *dominicae indignationis egreditur et tempestas erumpens super caput impiorum ueniet et non*

2 Hier. 23, 17 3 *Hier. 23, 17 4. 6. 7. 8 Hier. 23, 17 12 Hier. 23, 18 14. 15 *Hier. 23, 18 17 Hier. 23, 17 23 *Hier. 23, 19

1 ea quae] eaq. *V* 4 qui *codd.* (*corr. m2A*) 5 nec] ne *P* 6 quicquid] qui *V* 7 nec] non *P* 9 nobis *Ap.c.* locutus est uobis *V* 10 in *om. P* consilio *MAVP* concilio *OTRD* (= *lin. 13*); *cf. p. 282, 20. 283, 21* uid& *Ma.c.* 13 domini *om. v* ebraico *P* basod *v* 14 symachus *P* substantia *T* 15 subsistentiãę *T* 19 noscere *M,Ap.c.m3* quo—cōnsilium *om. R* dño *P* dei *v* dedicere *P* 20 eos] qui *add. R* dispensationis *Ap.c.m3* dispersionis *V* 21 reperisse se *v* reperisse *TVP* 22 describatur *v* substantiam *Oa.r.* 24 egredietur *v cum Vulg.* 25 et *om. Vulg.*

reuertetur furor domini, usque dum faciat et usque dum compleat cogitationem cordis sui; in
2 *nouissimis diebus intellegetis consilium eius.* Qui supra dixerat: 'locutus est nobis dominus: pax erit uobis' et quos corripuerat, quod non possent uentura cognoscere nec dei nosse sententiam, nunc ostendit per contraria eos omnino nescire; pro pace enim et securitate tempestatem uenire Babyloniam et uenire non super quoslibet, sed super capita impiorum uel uniuersi populi uel eorum, qui falsa populo nuntiabant. nec sicut in praeteritis temporibus dei iram furoremque placandum, sed, quod praedixit et saepissime comminatus est, opere complendum et cogitationem illius
3 atque sententiam impiorum suppliciis conprobandam. 'cum', inquit, 'extremum captiuitatis tempus aduenerit et optinuerit uos uictor exultans et manus stridore uinxerit catenarum, tunc intellegetis consilium eius, quod uos frustra nunc scire iactatis'.

23, 21. 22. LVII. *Non mittebam prophetas, et ipsi currebant; non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant. si stetissent in consilio meo et nota fecissent uerba mea populo meo, auertissem utique eos a uia sua*
2 *mala et pessimis cogitationibus suis.* Hunc sensum et apostolus explicat ad Romanos: et sicut non probauerunt deum habere in notitia, tradidit eos deus in reprobum sensum, ut faciant, quae non conueniunt,

4 Hier. 23, 17 5 cf. Hier. 23, 18 16 Hier. 23, 20 23 *Rom. 1, 28. 29

1 reuertitur *P* 2 cogitationes *v* 3 intellegetis *TV* intellegitis *P,RDMAa.c.Op.c.* quae *A* 4 dixerant *Erasmus v* est] in *add. A* 5 possunt *T* possint *P* 7 securitates *Ma.r.* 8 babiloniam *R* 11 praedixerit *MAp.c.* praedixi *P* 13 conprobandum *P* 14 tempus captiuitatis *M,Da.c.* obstinuerit *Ma.r.* 15 nos *MVP,Aa.c.* manus] ex *add. T* tridore *Ta.c.m2* uincxerint *M* cathenarum *MA* 16 intellegitis *P,TAa.c.* quod] quos *V,Ta.c.m2* 22 et] a *add. DMAP,Op.c.,v cum Vulg., om. TRV* pessimis *post* suis *tr. Vulg.* 24 habere dñm *P* notitiam *TMAP* 25 conueniant *P*

repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, nequitia, auaritia et ceteris. cum enim semel se tradiderint falsi doctores mendaciis atque periuriis et mortibus
p. 1003 deceptorum, non pedetemptim nec considerato gradu, sed praecipites currunt ad interitum et suum et eorum, quos deceperint. nec loquitur eis dominus, sed ipsi loquuntur quasi 3
ex ore domini, de quibus et dicitur: 'si stetissent in consilio meo — hoc est: si meae uoluissent adquiescere uoluntati — et nota fecissent uerba mea populo meo non
blandientes eis et adulatione perdentes, ut dicerent: non habetis peccata, perfectam iustitiam possidetis; sanctitas et pudicitia atque iustitia in uobis tantummodo repperitur, et ego non tradidissem eos in inmunditiam et ignominiam, ut facerent quae non conueniunt, et sequerentur cogitationes suas pessimas'. contemplemur hereticos, quomodo semel desperantes sa- 4
lutem gulae se tradant et deliciis, uescantur carnibus, frequentes adeant balneas, musco fraglent, unguentis uariis delibuti quaerant corporum pulchritudinem. semel enim futura non sperant nec credunt in resurrectionem. quod cum sermone
non pandant, ostendunt operibus; si enim crederent, ista non facerent. et in hoc loco, ubi scriptum est: si stetissent in consilio meo, Aquila, Symmachus et Theodotio et LXX ut supra similiter transtulerunt.

7. 9. Hier. 23, 22 17 cf. Am. 6, 6 21 Hier. 23, 22 22 cf. p. 281, 13

1 repletus *P* 2 cetera *Mp.c.* uitiis (mali) *add. in mg. m. rec.* *M*(*R*) traderint *V* 4 pedetempti *FV* pedetimtim *P* 5 corruunt *P* 6 *alt.* loquunt *Ma.c.m2* locuntur *AV* 7 et *om. F* in] hij *M* 8 me *P* 10 eos *F* et] nec *D* dicerint *Ma.c.* 11 pudititia *RV* 12 atq. iustitia *s. u. V, om. R* tantumodo *V* reperiuntur *v* non *om. M* 13 inmundicitiam *V* 15 contemplemus *P* 16 tradunt *F* & disperantes salutem *add. P* frequentes *TRP,Oa.c.m2* frequenter *DFMAV; cf. p. 35, 19. 38, 10* 17 balnea *F,Mp.r.* ballneas *Pa.c.* musto *Mp.c.* fraglent *m2A* fragrent (*ex* fraglent?) *V* fragrent (*ex* flagrent) *R* flagrent *cet.* ungentis *RMV,Ap.c.* delibati *P,MAa.c.* 18 quę̃ *P* 19 non] nec *V* nec] neque *v* in *om. V, exp. A* sermonē *V* 20 pendant *T* crederint *Aa.c.* crediderent (*ex* credederint) *M* 21 hoc] alio *V* ubi *om. V* 22 Aquila] et *add. v*

23, 23. 24 LVIII. *Numquid deus e uicino ego sum, dicit dominus, et non deus de longe? si occultabitur uir in absconditis, et ego non uidebo eum?, dicit dominus; numquid non caelum et terram ego impleo?, ait dominus.* LXX: *deus appropinquans ego, dicit dominus, et non deus de longe. si abscondetur homo in absconditis, et ego non uidebo eum?, dicit dominus; numquid non caelum et terram ego im-*
2 *pleo?, dicit dominus.* Aquila et Symmachus similiter interpretati sunt: numquid deus de propinquo — siue uicino — ego sum et non deus de longe? LXX uero et Theodotio sensu uertere contrario, ut dicerent: deus appropinquans ego, dicit dominus, et non deus de longe, quod scilicet superiores asserant deum non tantum uicina, sed et ea, quae longe sunt, cognoscere nec praesentia, sed futura conspicere; isti uero ubique deum aestiment esse praesentem nec aliquem esse locum, ubi non assit deus. omnibus enim et praecipue sanctis appropinquat deus, quomodo si uestimentum adhaereat cuti; peccatores autem longe rece-
3 dentes ab eo peribunt. hunc sensum et in psalmis legimus: quo ibo ab spiritu tuo et a facie tua quo fugiam?
p. 1004 si ascendero in | caelum, tu illic es; si descendero in infernum, tu ades; si sumsero pinnas meas diluculo et habitauero in extremis maris, etenim illuc manus tua deducet me et tenebit me dextera tua.

5 Hier. 23, 23. 24 10. 11. 12 *Hier. 23, 23 21 Ps. 138, *7. *8. 9. 10

1 nūqui *ORa.c.* putasne *Vulg.* uicinio *V* 4 (= 8) implebo *V* 5 ait *OTR* dicit *DMAVP v cum Vulg.* 6 absconditur *OTP,Da.c.m2* 7 absconditos *Pa.c.* absconditi *V* 9 simmachus *Pa.c.* 10 siue] e *add. s. u. M* de *add. v* 12 sensum *VD* 14 dn̄m *R* uicina] e uicino *Mp.c.* 16 aestiment *AV* aestimant *M,Ra.c.Tp.c.,v* aestimantes *D*, (antes *in ras.*) *O* exstiment (*sic*) *P* 17 nec] ne *P* absit *P* 18 adpropinquant *Ma.r.* 19 uestimenta *M* adhaereat *OV* adhereat *TDA,Ra.c.* adhereant *Mp.c.* adereat *P* 21 *pr.* ab *O*, (*ex* ad) *T,Ma.r.* a *cet. v* *alt.*quo *om. V* 22 es] et *add. DV,Mp.c.* ascendero *P* 23 in] ad *Da.c.m2,v* tu *ORMA, om. TDFVP* sumsero *T,Ra.c.* -ps- *cet.* pinnas *OTP* pennas *RDFMV,Ap.c.* meas *om. D* deluculo *P,Ma.c.* 25 dedūcit *P* *alt.* tua] mea *Ra.c.*

Amos quoque in haec uerba consentit dicens: si descen- 4
derint usque ad infernum, inde manus mea educet eos, et si ascenderint usque in caelum, inde detraham eos; et si absconditi fuerint in uertice Carmeli, inde scrutans auferam eos, et si celauerint se ab oculis meis in profundo maris, ibi mandabo serpenti et mordebit eos. rursumque in superiore psalmo: quia tenebrae, ait, non obscurabuntur a te et nox sicut dies inluminabitur; sicut tenebrae eius, ita et lumen eius. quod autem in prophetis crebro 5
dicitur: 'haec dicit dominus', propterea semper infertur, ne contemnantur quasi uerba prophetarum, sed ammoneantur iugiter dei sermones esse, quos loquuntur.

23, 25—27 LIX. *Audiui, quae dixerunt prophetae prophetantes in nomine meo mendacium atque dicentes: somniaui, somniaui* — siue *uidi somnium* —. *usquequo istud in corde est prophetarum uaticinantium mendacium et prophetantium seductiones* — siue *uoluntates — cordis sui? qui uolunt* — siue *cogitant — facere, ut obliuiscatur populus meus nominis mei propter somnia eorum, quae narrat unusquisque ad proximum suum, sicut obliti sunt patres eorum nominis mei propter Bahal* siue *in Bahal*. Quia superior titulus contra prophetas est siue ad 2
prophetas, quos perspicue pseudoprophetas intellegimus —

1 Am. 9, 2. 3 8 Ps. 138, 12 16 *Hier. 23, 25 19 *Hier. 23, 26 19. 23 *Hier. 23. 27 24 *Hier. 23, 9 Hier. 23, 9

1 discenderunt *P* 2 meae ducet *O,Ra.c.* 3 descenderint *Ta.c.m2* in] ad *v* traham *V* 6 profundum *T* 8 superiore *OTR* superiori *DAVP, Mp.c.,v; cf. p. 238, 12* psalmo] ait *add. s. u. M* ait *om. V,Mp.r.* 12 nec *RMa.c.* 13 esse sermones *v* loquantur *V* 16 *alt.* somniaui *add. s. u. m2 D, om. cet. v* (*cf. 286, 12*) uide *Ma.c.* 17 est in corde *v cum Vulg.* uatiginantium *Ma.c.m2* (= *p. 286, 14*) 18 seductionē (- *add. m2*) *T* 19 uoluptates *P* siue] seque (que *s. u. m2*) *T* 20 ut] & *P* 21 narrant *V,Dm2,MAa.r.* 25 speudopr. *T*

sunt autem multa genera prophetandi, quorum unum est somniorum, quale fuit in Danihel —, idcirco et ad eos prophetalis sermo dirigitur, qui credunt somniis et omnia, quae cernunt, putant reuelationem esse diuinam, quae proprie sanctis et seruis dei aperitur. quodsi legimus Pharao et Nabuchodonosor impios reges uidisse somnia, quae uera fuerint, non eorum fuit meriti, qui uiderunt, sed ut per occasionem eorum sancti uiri Ioseph Danihelque clarescerent et dura corda atque indomabilia tyrannorum propria conscientia sentirent domini
3 maiestatem. sunt hodieque somniatores in ecclesia, et maxime in nostro grege, qui errores suos domini iactant prophetiam et crebro ingerunt: somniaui, somniaui; quos corripit dominus dicens: 'usquequo istud in corde est prophetarum uaticinantium mendacium et prophetantium
4 seductiones cordis sui? hoc autem faciunt, ut, quomodo
p. 1005 antiquus populus, qui de Aegypto egres|sus est, oblitus est nominis dei, sic et posteri eorum obliuiscantur mei'. huiuscemodi autem prophetatio non est in nomine domini, sed in nomine Bahal, quod proprie idolum Sidoniorum est siue Babylonium et uicino nomine appellatur Bel.

23, 28. 29 LX. *Propheta, qui habet somnium, narret somnium et, qui habet sermonem meum, loquatur sermonem meum uere! quid paleis ad triticum?, dicit*

2 cf. Dan. 2, 1 5 cf. Gen. 41, 1. Dan. 2, 1 8 cf. Ezech. 2, 4 12 Hier. 23, 25 13 *Hier. 23, 26

1 est *om.* *P* 2 somnium *Mp.c.* somniarum *P* daniale *P* Daniele *v* et *om.* *V* 3 somniis *om.* *T* 4 cernant *P* 5 apperitur *TD* legemus *P* nabucod. *P* 6 impius *P* 7 ut] & *R* per] super *R* pro *V* occasionem *Va.r.* eorum occasionem *v* 9 thyrannorum *M* constientia *M* 10 hodie quoque *v* 11 iactent *F* prophetia *P* 12 *alt.* somniaui *om.* *P* somnia *F* 13 est in corde *v* prophetantium *v* 14 mendantium *P* et *om.* *M* 15 seductionis *Aa.c.* seductionē *V* 16 antiquis *Ra.c.* antiquos *Ma.c.* qui *om.* *MA* est *eras.* *MA* 17 posterior *Ma.r.* me *MA* 19 sydoniorum *DA* 20 uicino *RAVP* uitino *Ma.c.m2* uicini *OTF,Da.c.m2* behel *M*, (hel *in ras.*) *A* beher *V* beel *P* 23 tritticum *M* (*semper*)

dominus; numquid non uerba mea sunt sicut ignis, ait dominus, et quasi malleus — siue *securis* — *conterens petram?* Eorum est exponere somnium, qui dei merentur habere sermonem et dicere: 'haec dicit dominus', quibus locutus est dominus, in quibus ueritas est et non mendacium fraudulentum. quid sibi uolunt hereticorum 2
paleae ad triticum ecclesiae? de quo Iohannes Baptista plenius loquitur, quod purget Christus aream suam et uentilabro paleas uentorum flatibus dispergendas urendasque ignibus derelinquat, triticum autem condat in horrea, ut fiat caelestis panis et loquatur unusquisque credentium: gustate et uidete, quoniam suauis est dominus! et pulchre doctrina peruersa paleis conparatur, quae medullam non habent nec possunt nutrire credentium populos, sed de inanibus stipulis conteruntur. et quia solent semper heretici prospera polliceri et 3
caelorum regna peccatoribus pandere, ut dicant: 'parata sunt tibi regna caelorum, potes imitari maiestatem dei, ut absque peccato sis; accepisti enim liberi arbitrii potestatem et legis scientiam, per quam consequaris, quod uolueris', decipiuntque blanditiis miseros, et maxime mulierculas oneratas peccatis, quae circumferuntur omni uento doctrinae, semper discentes et numquam ad scientiam ueritatis peruenientes, et omnes auditores suos adulatione decipiunt, idcirco dominus uerba sua hereticorum paleis conparans dicit: 'numquid non uerba mea sunt quasi ignis, dicit dominus, et quasi malleus conterens petram? meus enim', inquit, 'sermo nuntiat 4

2 Hier. 23, 29. 8 cf. Matth. 3, 12. Luc. 3, 17 11 Ps. 33, 9 20. 21 II Tim. 3, 6. 7 21 cf. Eph. 4, 14 24 Hier. 23, 29

1 mea uerba *D* sicut] quasi *Vulg.* 2 ait] dicit *v cum Vulg.* securus *Pa.c.* 3 eorum] quorum *P* 4 dicit *om.*, dt (*sic*) *in mg. add. m2 M* 6 qui *Ma.c.* 7 palleae *Aa.r.* (*semper*) iohannis *O,Ta.c.* 8 xps *GTRWD* dns *cet. v* uentilabro et *Ap.c., Victorius* 9 dispergendasq; *P* urendasque *om. P* 10 orrea *P* 11 quam *TMAP* 12 pulcre *M* 13 *in uerbis* quae me(dullam) *desinit T* 14 populus *O* manibus *Vp.c.* conterentur *V,Pa.c.* 15 haeretici semper *v* 16 parita (*sic*) *P* 17 potest *VP,MAa.r.* 20 oneratis *RDa.c.* honeratas *Mp.c.* honoratas *P(V?)* 26 conterens *s. u. m3 M* conterent *Ra.c.*

futura supplicia, ut deterreat homines a peccando', et paleis peccatorum minatur incendium, ut hereticorum corda dura et instar silicis indomabilia sermonis sui malleo conterantur, auferens cor lapideum, ut ponat pro eo cor carneum, molle uidelicet et, quod possit dei suscipere et sentire praecepta. tale quid et per Hiezechiel dominus loquitur, quod pseudo-
p. 1006 prophetae blanditiis suis li|nant parietem absque temperamento, qui postea imbre uehementi et ueritate iudicii subruatur, et pseudoprophetides consuant ceruicalia sub omni cubito manus, ut faciant peccatores requiescere et nequaquam iram dei la-
6 crimis mitigare. pro 'malleo' LXX 'securim' interpretati sunt, illam uidelicet, de qua Baptista Iohannes loquitur: iam securis ad radices arborum posita est. haec securis infructuosas succidit arbores et hic malleus conterit durissimos lapides. unde et Naum propheta loquitur: furor eius — hau dubium quin dei — consumet principatus et petrae conterentur ab eo. hoc contra hereticos. ceterum de ecclesiasticis uiris scriptum est, quod malleus et securis non sint audita in domo dei.

2 cf. Ezech. 2, 4 4 cf. Ezech. 11, 19. 36, 26 6 cf. Ezech. 13, 14. 15 9 cf. Ezech. 13, 18 11 Hier. 23, 29 *Hier. 23, 29 12 *Matth. 3, 10 15 *Nah. 1, 6 18 cf. III Reg. 6, 12 (7)

1 appeccando *V* 2 comminatur *v* 3 sermones *MP,Aa.c.* conterat *Ap.c.* 5 *pr.* et *om. M* posset *MAa.c.* 6 et *om. ZM,Pp.r.* hiezechiel *R* hiezechihel *OZ* hiezecihel *M* iezechiel (*pr.* i *s. u.*) *A* ezechiel *VP,Dp.r.* Ezechielem *v* quod] quia *v* 7 plandiciis *P* linant *OP* liniant *V,RZMAp.c.* laniant (i *s. pr.* a) *D* 8 ueritatem ueritate *M* iudicis *Z* 9 pseudoprophetides *CS et Monacensis 14425* -pheti des *R* -phetaedes *V,* (des *eras.*) *A* -phetidas *P* -phetae *Mp.r.* speudo prophetae*** *O* pseudopropheti descusant *Z* cubito *V* cubitum *ORa.c.* cubitu *ZDP,Mp c.Aa.c.* manus *s. u. P* 10 ut] et *Va.c.* requiesceres *Aa.r.* et] sed *Ma.c.* nequaquam] non relinquant *Z* 11 securem *ZP* 12 qua] & *add. Z* iohannis (h *s. u.*) *P* 13 ad—securis *om. Z* radicem arboris *M* 14 infructuosis *OVa.c.* succidet *Aa.c.* et hic *om. Z* malleos *Aa.c.* conteret *P* durissimas petras *Z* 15 et] in *add. Z* naium *R* Nahum *v* 16 hau (*cf. p. 88, 4. 211, 9 etc.*)] haud *OD,* (h *s. u.*) *M,* (d *ex* t) *R* haut (h *s. u.*) *AV* aut *ZP* quin] cum *P* dñi (*s. u.*) *Z* principatū *P* petrae] praeter *R* 17 haec *R* 19 adita *Ma.c.* domini *v*

23, 30–32 (32) LXI. *Propterea ecce ego ad prophetas, ait dominus, qui furantur uerba mea unusquisque a proximo suo; ecce ego ad prophetas, ait dominus, qui assumunt linguas suas et aiunt: dicit* — siue *dormitant dormitationem —; ecce ego ad prophetas somniantes mendacium, ait dominus, qui narrant ea et seducunt populum meum in mendaciis suis et in miraculis* — siue *stuporibus* atque *terroribus — suis, cum ego non misissem eos nec mandassem eis, qui nihil profuerunt populo huic, dicit dominus.* Semper imitatur mendacium ueritatem et, nisi habuerit ali- 2
quam recti similitudinem, decipere non potest innocentes. quomodo igitur in priore populo mentiebantur prophetae atque dicebant: 'haec dicit dominus' et: 'uidi dominum' et: 'uerbum domini, quod factum est ad illum siue illum', sic heretici assumunt testimonia scripturarum de Ueteri et Nouo Instrumento et furantur uerba saluatoris unusquisque a proximo suo, prophetis et apostolis et euangelistis, et assumunt linguas suas, ut cordis uenena ore pronuntient, et dormitant dormitationem — de quibus uere dictum est: dormitauerunt somnum suum et inuenerunt nihil — siue iuxta Hebraicum: et aiunt: dicit, ut subaudiatur 'dominus' aut certe 'sermo diuinus'. comminatur itaque do- 3
minus se ipsum contra huiuscemodi magistros esse uenturum,

4 *Hier. 23, 31 8 *Hier. 23, 32 17 Hier. 23, 30 18 Hier. 23, 31 19 *Hier. 23, 31 21 *Ps. 75, 6 22 *Hier. 23, 31

1 ait *ORZDF* dicit *cet. v* 2 ad *P,Ma.r.* 3 ait] dicit *v* dominus *om. Z* 4 dicit] dñs *add. Op.c.m2Da.r.,M (in ras.) cum Vulg.; cf. lin. 22* 5 dormitatione *P* 6 narrauerunt *Vulg.* seducunt] sequ(c)untur *OZVP,RDAa.c.* seduxerunt *M (in ras.) cum Vulg.* 7 mendacio suo *Vulg. alt.* in *om. ZM* 8 erroribus *coll. LXX* πλάνοις *Field, Origenis Hexapl. II 634* 9 mis sis sent *Oa.c.m2* mississem *R* 10 proderunt *Z* 11 imitantur *P,Op.c.m2* habuerint *O* 12 similitudinem recti *v* 13 priore *OZF* priori *DMAVP,Rp.c.m2,v; cf. p. 285, 8* 16 ueteri (i *in ras.*) *M* 17 strumento *V,Aa.c.m2* testamento *ZDv* et] ut *Rp.c.m2* furentur *Rp.c.m2* fraudantur *Z* ad *MAa.r.* 19 pronuntiant *Z* 20 dormitent *D* 21 dormieť *VP* somnium *MAa.r.* 21 nihil inuenerunt *v* 24 uenturos *MAa.c.*

qui seducant populum eius in mendaciis suis et in stuporibus atque miraculis. magna enim et incredibilia et ingentia repromittunt, ut seducant miseros; qui nihil profuerunt populo dei et illud implent apostolicum docentes, quae non oportet, turpis lucri gratia; qui solent malis prospera et contraria nuntiare.

23, 33–36a (33–36) p. 1007 LXII. | *Si igitur interrogauerit te populus iste uel propheta aut sacerdos dicens: quod est onus domini* — siue *quae est assumtio domini* —?, *dices ad eos: uos estis onus* — siue *assumtio* —; *proiciam quippe* — siue *allidam* — *uos, dicit dominus. et prophetes et sacerdos et populus, qui dicit: onus* — siue *assumtio* — *domini, uisitabo* — siue *ulciscar* — 2 *super uirum illum et super domum eius. haec dicetis unusquisque ad amicum suum et ad fratrem suum: quid respondit dominus et quid locutus est dominus? et onus* — siue *assumtio* — *domini ultra non memorabitur, quia onus* — siue *assum-* 3 *tio* — *erit unicuique sermo suus.* Uerbum Hebraicum 'massa' Aquila ἄρμα, id est 'onus' et 'pondus', interpretatur; Symmachus, LXX et Theodotio 'assumtionem'. ubicumque ergo graue est, quod dominus comminatur, et plenum ponderis ac laboris et inportabile, in titulo quoque ἄρμα, hoc est 'pondus', dicitur; ubicumque autem prospera dominus pollicetur

3 Hier. 23, 32 4 Tit. 1, 11 9. 10. 11 *Hier. 23, 33 13 *Hier. 23, 34 17. 18 *Hier. 23, 36 20. 21 *Hier. 23, 33. 34. 36

1 seducant *O,Da.c.m2* se|dicant (v *s.* i; v *s.* a *m2*) *R* seducunt *ZFMAVP*, *Dp.c.m2,v* populūs *R* eius] meūs *R* 3 quiṇ *R* proderunt *Z* 4 dicentes *Da.c.* 5 turpi *P,Ma.c.m2* l**** (ucri *s. ras. m2*) *M* 6 contraria] bonis *add. V,Dp.c.m2* bonis contraria *v* 8 quid *in ras. O,Da.r.* honus *ZP,Aa.r.* (*sic semper*) 9 *pr.* dei *v* assumtio (*sic semper fere Lp.c.Ra.c.,O*)] as(s)umptio *cet.* 11 prophetes *OD,Am2* -as *Am1,P*, (s *eras.*) *M* ae (*ex* -as) *R* propheta *Vv cum Vulg.* 12 sacerdotes *P,MAa.c.* populos *P,Ra.c.* 15 unusque *M* amicum suum] proximum *Vulg.* 20 apMa *MV*, (arma *s. u.*) *A* araa *P* AHMMa *OD* aNMa *RZ* ἄρμα (*hic et lin. 23*) *v* 22 comminatur (*sic*) *V* 23 arma *MAVP* lemma *ODZF* lemna *R* hoc] id *Z* 24 dñs prospera *FP*

siue post comminationem meliora promittit, ibi 'uisio' dicitur uel certe 'uerbum domini'; et perspicuum erat ex ipso titulo prophetiae 'ponderis' siue 'uisionis' et 'uerbi dei', qualis uaticinatio sequeretur. quia igitur prophetae solebant populo pec- 4
catori tristia nuntiare et comminari supplicia, ut eos retraherent ad paenitentiam, clemens autem et miserator dominus diu sententiam differebat, putabat deceptus populus et pseudoprophetarum fraude seductus non uentura, quae dominus minabatur, et rem seueram in ludum et iocum conuerterant prophetantibusque prophetis quasi inridentes dicebant: 'rursum hic uidet pondus et onus domini'. atque ita fiebat, ut nequaquam ultra 'uisio', sed per iocum atque derisum 'onus' et 'pondus' appellaretur. praecipit ergo dominus, ut, siue populus 5
siue propheta siue sacerdos interrogauerint Hieremiam, quod sit pondus uel quae assumtio domini, respondeat eis et dicat: 'uos estis onus et uos assumtio; assumam enim uos et proiciam allidamque et interire faciam. si quis autem deinceps uel prophetarum uel sacerdotum uel populi ausus fuerit onus et pondus domini nominare, uisitabo', inquit, 'super uirum illum et super domum illius et eum delebo in perpetuum'. dicat itaque unusquisque proximo et amico suo nequa- 6
p. 1008 quam: quod est|onus domini?, sed: 'quid respondit dominus et quid locutus est dominus? ueteris obliuiscimini; onus et pondus siue assumtio in ore uestro ultra
non resonet, quia singulis hominibus sermo suus et opus suum

6 cf. Ex. 34, 6. Ion. 4, 2 etc. 16 Hier. 23, 33 *Hier. 23, 33 19 *Hier. 23, 34 22 Hier. 23, 33 Hier. 23, 35

1 commotionem *V* 3 uerbum *R* 5 tristitia *RAVPa.c.* comminare *M,ADa.c.* 6 misericors *ZD* 7 diferebat *P* decepturus *V* 9 in ludum et] inludentes (*ex* inludunt et), in *add. s. u. M* iocū (cū *postea add. m1*) *OR* conuerterant *ORD* uerterant *ZFMVPv*, (b *s.* r) *A* 11 uidit *Z* 12 ḍerisum *A* 13 praecipit *ODA* -caepit *Ra.c.* -cepit *ZFMVPv* 14 quid (*in ras.*) *O,Da.c.m2,v* 15 pondus (ł onus *s. u. m3*) *A* 16 assummā *Oa.c.* adsummam *V* 17 alludamq. *V* 23 *pr.* dominus *om. OD* 23 ueteres *MVP*, (ṽ *s.* ęs) *A* obliuiscemini *M,Aa.c.*

in onus pondusque reputabitur secundum illud, quod scriptum est: ex ore tuo iustificaberis et ex ore tuo condemnaberis'.

23, 36 b—40 (37—40) LXIII. *Et peruertitis uerba dei uiuentis, domini exercituum, dei nostri. haec dices* — siue *dicetis* — *ad prophetam: quid respondit tibi dominus et* 2 *quid locutus est dominus? si autem onus domini dixeritis* — hucusque in LXX non habetur; et sequitur: *propter hoc haec dicit dominus: quia dixistis sermonem istum: onus* — siue *assumtio* — *domini et misi ad uos dicens: nolite dicere onus* — siue *assumtionem* — *domini, propterea ecce ego tollam* — siue *assumam* — *uos portans et derelinquam uos et ciuitatem, quam dedi uobis et patribus uestris, a facie mea et dabo uos in opprobrium sempiternum et ignominiam aeternam, quae num-* 3 *quam obliuione delebitur.* Praecepit dominus, ut nequaquam 'oneris' et 'ponderis' et 'assumtionis' sermo diceretur in populo, sed 'responsionis' et 'uerbi dei'. quod quia populus implere contemserat, ipsum uerbum interpretatur super eis et dicit: 'quoniam dixistis, quod nolui, et hoc, cum saepe prophetas mitterem et iuberem, ne diceretis, propterea sermonem uestrum assumtionis, oneris et ponderis in uobis opere conplebo; assumam quippe uos et tollam atque portabo et allidam

2 *Matth. 12, 37 5 *Hier. 23, 37 8 *Hier. 23, 36—38 10. 12 *Hier. 23, 38 13 *Hier. 23, 39 17 cf. Hier. 23, 36. 35

2 iustificaueris *MP* condemnaueris *P,Ma.c.* 4 peruertistis *F,Mp.c. cum Vulg.* uerbum dñi *Z* 6 respondet *P* 7 sin *Ap.c.* 12 adsumptio *V* 13 assummam *V* portans et derelinquam uos *in mg. m3 MA, om. cet.* derelinquam] proiciam *v* 16 et] in *add. AP,Mp.c.m2 cum Vulg.* aeternam] sempiternam *D* 17 obliuioni *Z* praecipit *Z* 18 pondus *V alt.* et *om. V* sermo *om. V* sermo—responsionis *om. R* dicetur *Z* 20 contemserat (*sic semper fere Lp.c.*)] -tempserit *ZF* -tempserat *cet.* eos *Ap.c.m2* et *om. F* 21 dix̄ *F* quod] quo *O,Dp.c.* 22 diceretis eis (*pr.* is *s. u. m2*) *M* dicereteis *A* dicerent eis *P* disceretis *V* 23 oneris *om. MAVP* 24 adlidam (ad *s. u.*) *M*

ac de sublimibus in terram corruere faciam — non solum autem uos, sed et urbem uestram, quam dedi patribus uestris — et dabo', inquit, 'in opprobrium et ignominiam sempiternam, quae numquam oblíuione delebitur'. hoc autem et tempore Babyloniae captiuitatis factum esse nouimus; sed plenius atque perfectius post saluatoris passionem resurrectionemque completur, quando locutus est dominus: relinquetur uobis domus uestra deserta, et usque ad finem eius sententia permanebit. dicamus et aliter dumtaxat iuxta LXX: λῆμμα non solum 'assumtionem', sed et 'donum munusque' significat. quia igitur sibi populus semper prospera promittebat, dicit eos nequaquam ultra hoc debere dicere: indignos enim esse eos donis dei atque muneribus, quin potius
p. 1009 abiciendos | et a dei auxilio penitus relinquendos. et uerbis autem et interpretatione nominum saepe res ostenduntur, ut Abraham, Sarrae et Petri et filiorum Zebedaei uocabula commutata significant rerum mutationem et in hoc eodem pro-
p. 1010 pheta 'Phaschor' dicitur 'pauor' siue 'translatio' et | 'colonus' siue 'peregrinus'. notandum, quod uerba: dei uiuentis, domini exercituum, dei nostri Latini et Graeci codices non habeant et Hebraei in suis uoluminibus contra se legant. quod proprie mysterium significat trinitatis.

2 *Hier. 23, 40 7 Luc. 13, 35 10 *Hier. 23, 38 16 cf. Gen. 17, 5. 15. 16 cf. Marc. 3, 16. 17. Ioh. 1, 42 18 cf. Hier. 20, 3. 4 19 Hier. 23, 36 20 *Hier. 23, 36

1 consuere *Aa.c.m3* 3 inquit] uos *add. Erasmus v* et] in *add. s. u. M* 5 babiloniae *Z* 6 refectius *Ma.c.m2* 7 reliquetur *MAa.c.* 10 aNMMa *R* lemma *Z* aHMMa *P,* (lemma *s. u.*) *M* donum munusque] d. manusque *Z* domus munus munusque sit *M* donus (*sic*) munusque ṣiṭ *A* donum unusquisq; *P* 12 ulla *Ma.c.* debere] habere *V* 13 eos *om. MA* domis *Ma.c.* domus (o *s.* ụṣ *m2*) *A* 14 abieciendas *Z* a] ad *P, om. AV,Ma.c. alt.* et] ex *DMv,Ap.c., om. P* 15 interpretationem *RAa.c.* nominum] omnium *MV,Aa.c.* ominum *P,Ra.c.* ut *om. P* 16 ḥabraham *M* sarae *DF,Ap.r.,v* zebedei *DM* 17 significarent *O* commutationem *Z* 18 phaschor *ZA* faschor *O* phascor *RDP* fascor *F* paschor *MV* Phasur *v; cf. p. 238, 13* 20 greci *RZ* 21 habent *Da.c.m2,v* 22 misterium *DVP* trinitatis] *add. litt. fere maiusc.:* explicit liber IIII

LIBER QUINTUS.

p. 1009–1010 | I. Quintus commentariorum in Hieremiam liber a duobus. frater Eusebi, calathis habebit exordium, quorum alter rectae fidei dulcedinem, alter hereticorum perfidiae amaritudinem demonstrabit. quamuis Ananias, filius Azur, repugnet Hieremiae et Semeias Nehellamites prophetam mitti cupiat in carcerem et Sophonias sacerdos in pseudoprophetarum uerba coniuret, tamen ueritas claudi et ligari potest, uinci non potest, quae et suorum paucitate contenta est et multitudine hostium non
2 terretur. erige itaque cum Mosi ad caelum manus et antiquum serpentem in heremo suspende, statimque et Amalec delebitur et uenenati morsus non praeualebunt securusque populus domini cum Iesu Iordanis fluenta transibit et post uastam solitudinem comedet panem, qui in Bethleem nostro natus est uiculo.

24, 1–10 p. 1009 | II. *Ostendit mihi dominus et ecce duo calathi —*

1 cf. Hier. 24, 1 5 cf. Hier. cap. 28 (35) 6 cf. Hier. 29 (36), 26. 29 8 cf. Polyb. XIII 5, 6. Liu. XXII 39, 19. Publil. 63. Sen. Tro. 614. August. in Psalm. 61, 16. Hieron. adu. Pelag. I 25 (cf. Otto. Sprichwörter p. 367 sq.) 10. 11 cf. Ex. 17, 11 10. 12 cf. Num. 21, 8. 9. Ioh. 3, 14 12 cf. Num. 16, 3 etc. cf. Ios. 1, 2. 11. 3, 17 13 cf. Ios. 5, 11 14 cf. Matth. 2, 1

in hieremiam incipit liber V *OR* explicit in hieremiam prophaetã commentariorum liber quartus incipit in hieremiam prophaetã commentariorum liber quintus *Z* explič cõmtariorũ (*s. u. m2*) lib ·IIII· cõm̃· s· hier̃. prophet̃ corã uo͂t̃ (*sic*) īcipit lib q̣nt' (*in mg. m2*) *D* (*nulla subscriptio in F*) expł in hieremiam prophetam commentariorum lib. IIII. incp lib. V. amen *M*, (emendaui *add.*) *A* explicit in hieremia commentariorum liber quart' incipit lib quint' *V* expł in hieremia propheta sči hieronimi liber quartus incipit eiusdem lib̃ quint̃ uñd supra *P* 2 hieremia *V* 3 calatis *P*,*La.c.* habet *V* 4 dulcidinem *P* heretichorum *M* 5 demonstrauit *MP*,*Aa.c.* annanias *M* repugnaet *V* 6 semei|arne hellamites (h *ex* b) *V* neellamites *L* neelam. *P* Nehelamites *v* cupiat] iubeat *V* carcere *V* 7 sofonias *L* soponias *Va.c.* soffonias *P* 10 moyse *MVPv.* (e *ex* i) *A* 11 amalech *VP* 12 populos *Ma.c.* 13 hiesu *s. u. V* 14 commedet *V* comedit *P* bethlem *MP* est *om. MP* 16 calati *P*

siue iuxta Symmachum *cophini — pleni ficis positi ante templum domini, postquam transtulit Nabuchodonosor, rex Babylonis, Iechoniam, filium Ioiacim, regem Iuda, et principes eius et fabrum et inclusorem de Hierusalem et adduxit eos in Babylonem. calathus unus ficus bonas habebat nimis, ut solent ficus esse primi temporis, et calathus unus ficus habebat malas nimis, quae comedi non poterant eo, quod essent malae. et dixit* 2 *dominus ad me: quid tu uides, Hieremia? et dixi: ficus bonas, bonas ualde, et malas, malas ualde, quae comedi non possunt eo, quod sint malae. et factum est uerbum domini ad me dicens: haec dicit dominus deus Israhel: sicut ficus hae bonae, sic cognoscam transmigrationem Iuda, quam emisi de loco isto in terram Chaldeorum, in bonum. et po-* 3 *nam oculos meos super eos in bonum et reducam eos in terram hanc et aedificabo eos et non destruam et plantabo eos et non euellam. et dabo* 1010 *eis cor, ut| sciant me, quia ego sum dominus, et erunt mihi in populum et ego ero eis in deum, quia reuertentur ad me in toto corde suo. quia sicut* 4 *ficus pessimae, quae comedi non possunt eo, quod sint malae, haec dicit dominus, sic dabo —* siue *tradam — Sedeciam, regem Iuda, et principes eius et reliquos de Hierusalem, qui remanserunt in*

1 *Hier. 24, 1 25 *Hier. 24, 8

1 iuxta Symmachum *om. v* simmachum *V* coffini *P* 2 nabucod. *MP* 3 ieconiam *P,AVa.c.* ioiachim *La.c.* ioachim (h *s. u. m2*) *A* ioacim *MVPv* 4 iudae *V* 6 babilonem *A* chalatus *L* calatus *MP* ficos bonos *P* 7 (= 11. 14) ficos *P* et] e *P* calatus *P* (*sic semper*) 8 ficus bonas *M* commedi *Aa.r.* 11 ficus *iterauit* (*s. u. m2*) *A cum Vulg.* 12 malae sint *v* 14 haec *P,LAa.c.* 15 iuda *A* 16 in terra (*sic*) *s. u. m2 M* chaldaeorum *AVP* 17 in bonum] ad placandum *Vulg.* 18 distruam *Pp.c.* 22 *alt.* quia et *L* quia et *MA* et *Vv cum Vulg.* sicut *s. u. m2 M* 23 comidi *LM* 24 dt *s. u. m2 M* 25 sedechiam *Ap.c.* sedetiam *P*

urbe hac et qui habitant in terra Aegypti. et dabo eos in uexationem afflictionemque — siue *dispersionem* — *omnibus regnis terrae, in opprobrium et in parabolam et in prouerbium et in maledictionem uniuersis locis, ad quae eieci eos. et mittam in eos gladium et famem et pestem, donec consumantur de terra, quam dedi eis et patribus eorum.*

6 Duos cophinos siue calathos bonarum et malarum ficorum quidam interpretantur in lege et in euangelio, synagoga et ecclesia, Iudaeorum populo et Christianorum, gehenna et regno caelorum, quorum alterum ad supplicium pertinet peccatorum,
p. 1011 7 alterum ad san|ctorum habitaculum. sed nos scientes iuxta apostolum Paulum legem bonam et sanctam et mandatum bonum et sanctum et unum esse utriusque Testamenti deum, uel ad eos magis referamus, qui in aduentu domini saluatoris crediderunt et non crediderunt, ut, qui a scribis et sacerdotibus concitati clamauerunt dicentes: crucifige, crucifige talem, sint calathus ficorum malarum; qui uero post ascensionem eius de populo crediderunt, ad bonas ficos et ad calathum
8 cophinumque optimum referantur. simplicem autem et ueram sequamur historiam, quod bonarum ficorum calathum dixerit lechoniam, qui se Hieremiae consilio et imperio dei tradiderat regi Babylonio, cui et prospera dominus pollicetur; malarum

2 *Hier. 24, 9 13 cf. Rom. 7, 12 17 *Luc. 23, 21

1 hurbe *P* 4 parabulam *P,Ma.*c. *tert.* in *om. P* maledictionem] in *add.* (*s. u. m2*) *M v cum Vulg.* 5 ad quae] atq; *Aa.c.m2* que *La.c.* quam *P* eice *Ma.c.* 6 eis *Vulg.* in *add.*, *sed exp. M* donec ḥąęç *M* consummantur *V,La.c.* consummarentur *P* 8 co.finos *P* calathus *Ma.c.* bonorum et malorum *P,Aa.c.,v* 9 interpretatur *V* euuangelio *L* sinagoga *MV* sinagogam *P* *alt.* et.. *M* 10 ecclesiam *P* et *add. Migne* populus *P* et populos (*sic*) *M* regna *MAVP* 12 scientes *om. V*, *post* apostolum *tr. P* 15 aduentum *MV* 16 ụt quịą (& cū *s. u. m3*) *M* a *om. M* ab *V* 18 chalathus (*alt.* h *s. u.*) *L* calatus *MP* malorum *MVP,LAa.c.,v* 19 ficus *MVP,Ap.c.,v* 20 cofinumque *LMP* 21 bonorum *APv* calatum *MP*

autem Sedeciam, qui contradicens sententiae dei captus sit caecatusque oculis ductus in Babylonem ibique mortuus. in 9
tantum autem deus posuit oculos suos ⟨super eos⟩ in bonum, qui imperio eius adquieuerunt, et reduxit illos in terram suam et aedificauit et non destruxit et plantauit et non euellit deditque eis cor, ut scirent eum, quod ipse esset dominus, et fierent illi in populum et ipse eis esset in deum, ut etiam in captiuitate posuerit oculos suos super illos et exercere terram, aedificare domos, plantare pomaria in Babylonia regione permiserit, Danihel signorum miraculis de captiuo subito princeps factus sit et tres pueri gloriose de fornacis incendio liberati sint et expletis annis septuaginta sub Zorobabel et Hiesu sacerdote magno et Ezra ac Neemia plurima pars reuersa sit Hierusalem, quorum numerus in eiusdem Ezrae uolumine continetur. notan- 10
dum quoque, quod haec uisio Sedeciae temporibus facta sit ad prophetam, postquam Iechonias ductus est in 'transmigrationem'; non enim dixit 'captiuitatem', quia se ultro tradiderat. fabros autem et inclusores uel legis interpretes atque doctores debemus accipere uel artifices clusoresque auri atque gemmarum, quae ars apud barbaras nationes pretiosissima est. pro 'inclusoribus' LXX 'uinctos' interpretati sunt, ut captiuitatis significarent malum, et de suo addidere 'diuites', quod in Hebraico non habetur. conparat autem calathum, qui bonas 11

1 cf. IV Reg. 25, 5—7 10 cf. Dan. 5, 29 11 cf. Dan. 3, 50. 88 12 cf. I Esr. 5 (2), 7. 8 (1. 2). II Esr. 2 (7), 1. 2 (6. 7) 14 cf. I Esr. 5 (2), 41 (64. 65). II Esr. 2 (7), 64. 65 (66. 67) 21 Hier. 24, 1 21. 22 *Hier. 24, 1

1 sedechiam *Ap.c.* sedecia *V* 2 cecatisque *M* oculos *Pa.c.* ductus] est *add. v* babylone (m *s. ras.*) *L* mortuus] est *add. Mv* 3 suos] sup eos *Ap.c.m2* super eos *suppleui* (*cf. lin. 8 et p. 295, 17*), *om. codd. v* bonum] his *add. v* 4 *pr.* &] ut *Mp.c.* reduxerit *Mp.c. m. rec.* 5 distruxit *M* euulsit *v* 6 fierint *La.c.* fierit (e *s. alt.* i) *V* 7 eis *om. MVP,Aa.c.m2* 9 domus *M* babilonia *P* 10 daniel (*sed alibi semper fere* danihel) *L* captiuitate *V* 11 fornaces *La.c.* 12 zerobabel *M* iesu *VP* 13 et *om. V* ezdra *M,Ap.c.m2* esdra *P* nemia *La.c.* 14 ezdrae *M* esdrę (*post* uolumine *tr.*) *P* 15 sedechiae *Ap.c.* 16 iehonias *La.c.* ieconias *APa.c.* dictus *V* 18 clusores *Ma.c. m. rec.* leges *LAa.c.* 19 inclusoresque *v* 22 de şę *M*

ficos habebat, et bonas nimis, ficis primi temporis — quae Graece appellantur πρόιμα —, Abrahae uidelicet et Isaac et Iacob et Mosi et Aaron et Iob et ceteris sanctis uiris, de quibus unus
p. 1012 duode|cim loquitur prophetarum: sicut uuam in deserto inueni Israhel et sicut ficos in ficulnea inueni patres eorum; unde et nos appellamur filii Abraham et e contrario dicitur ad Iudaeos: si pater uester esset Abraham, faceretis opera eius. hi autem calathi, qui bonas habebant et malas ficos, non erant foris et extra ecclesiam, sed ante templum domini eo, quod cuncta illius scientiae
12 pateant. nec tantam habent amaritudinem hae ficus, quae foris sunt, quantam illae, quae post confessionem fidei praeuaricatione mutatae sunt; nec tantam suauitatem bonae ficus, quae non sunt in conspectu templi dei — quales fuerunt mundi philosophi, qui naturali bono et intellegentia creatoris non tam sequi uisi sunt quam laudare uirtutes —, quantam habent suauitatem ficus, quae sunt in templo dei, quarum fuerunt prophetae et apostoli, de quibus una ficus loquebatur: lac uobis dedi, non solidum cibum et: filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in uobis. unde dicitur, quod in conspectu templi dei ficus bonae
13 fuerint bonae ualde et ficus malae fuerint malae ualde. ac ne putemur nostrum sensum ponere, ipsa scriptura se pandit.

2 *Hier. 24, 2 4 *Os. 9, 10 6 cf. Act. 13, 26 7 *Ioh. 8, 39 10 cf. Prou. 16, 2 sec. Vulg. 19 *I Cor. 3, 2 *Gal. 4, 19

1 (=9) ficus *VP,MAp.c,v* 2 appellatur *Aa.c.* ΠρΟΙΜα *L*, (prima *s. u.*) *A* ΗΡΟΙΜα (proima *s. u.*) *M* ΠρΩϽ-ϹΩ *V* ΠρΟΙLϹα *P* πρώϊμα *v* abraae *La.c.* ęt abraham *V* *pr.* et *om. v* isac *La.c.* 3 moysi *MAVPv* aron *L; sed cf. p. 100, 5. 200, 20* unus] de (*sic*) *add. v* 5 ficus *MVP,Ap.c.,v* 8 hii *MP,LAa.r.* 9 malos *Aa.c.* *alt.* et *om. P* 10 eo] et *V* 11 tantum *V* hae. *A* que (e *ex* o) *P* 12 quantum *MAVP* ille *A,La.c.* confusionem *V* praeuaricationem *V* 13 suauitatem] habent *add. s. u. m2 in ras. A* 14 qualis *Ma.c.* 15 filosophi *LM* philosofi *P* 16 uisi sunt sequi *v* quantum *M* 17 habet *P* 20 quas *V* 22 hac *P* 23 putemus *M* potemus (u *s.* o) *V*

sicut, inquit, ficus hae bonae, sic cognoscam transmigrationem Iuda, quam emisi de loco isto in terram Chaldeorum, in bonum Iechoniam et principes, qui cum eo capti sunt, significans. et e contrario de calatho, 14
5 qui malas habebat ficos: et sicut ficus, ait, pessimae, quae comedi non possunt eo, quod sint malae, sic dabo Sedeciam, regem Iuda, et principes eius et eos, qui in Aegyptum transfugerunt et, qui remanserunt in urbe hac, in uexationem afflictionemque
10 omnibus regnis terrae, quando in Aegypto quoque capti sunt et Nabuchodonosor posuit in Taphnis solium suum misitque super eos dominus gladium, famem et pestem, donec consumerentur de terra, quam dedit patribus eorum. quod autem 15
dixit de ficis bonis: dabo eis cor, ut sciant me, quia
15 ego sum dominus, illi simile est apostolico: deus est, qui operatur in uobis et uelle et perficere, quod non solum opera, sed et uoluntas nostra dei nitatur auxilio. delirat in hoc loco allegoricus semper interpres et uim cupiens 16
historicae facere ueritati de caelesti Hierusalem captos refert
20 atque translatos in terram Chaldeorum rursumque ad locum pristinum reuersuros, ut Hieremiam et ceteros sanctos prophetas; alios uero, qui peccatores fuerint, in terra hac et in ualle lacrimarum esse morituros. totam uisionis huius simul
p. 1013 proposui περικο|πήν, ne sensum in expositione diuiderem.

1 Hier. 24, 5 5 *Hier. 24, 8. 9 10 cf. Hier. 42 (49), 16 11 cf. Hier. 43 (50), 10 14 Hier. 24, 7 15 Phil. 2, 13 18 *allegoricus interpres*] scil. Origenes 22 cf. Ps. 83, 7

2 terra *M* 3 chaldaeorum *A* caldaeorum *P* icchoniae *P,LMAa.c.* 4 et *om. MA* 5 *pr.* ficus *MAVPv* et sicut ficus *om. V* 7 sedechiam *Ap.c.* iude *Pa.c.* 9 uexatione *V* 10 quanto *V* aegyptum *V* 11 nabucod. *P,La.c.* tafnis (*sed cf. p. 25. 5. 11. 26, 4*) *L* tainis *MA* tapnis *V* 12 gladium] & *add. M* 13 consumeretur i (*sic*) *Aa.c.* hi (hii) *add. M*(*P*) 16 perfecere *Ma.c.* 18 delerat *V* loco] cum *add. M* alligoricus *LMAa.c.* 19 referet *MAa.c.* referret *P* 20 chaldaeorum *VP* rursusque *MAV* 23 totum *V* 24 posui *v* ΠερΚΟΠΗΝ (pericopen *s. u.*) *M* ΠερΚΟΠΗΝ *P,Aa.c.* (perichopen *s. u. A*) ΠΗρΚΩΠΗΝ *V* expositionem diuiderim *P*

25, 1 a (1) III. *Verbum, quod factum est ad Hieremiam de omni populo Iudaeae* — siue *super omnem populum Iuda* — *in anno quarto Ioiacim, filii Iosiae, regis Iuda.* Haec priora sunt praeterita uisione; illa enim sub Sedecia facta est, postquam Iechonias translatus est Babylonem, haec autem
2 sub Ioiacim, filio Iosiae et patre Iechoniae. non enim curae erat, ut ante iam dixi, prophetiae tempora conseruare, quae historiae leges desiderant, sed scribere, utcumque audientibus atque lecturis utile nouerant; unde et in Psalterio male quidam iuxta textum historiae psalmorum requirunt ordinem, quod in lyrico carmine non obseruatur.

25,1 b. 2 (2) IV. *Ipse est annus primus Nabuchodonosor, regis Babylonis,* quod in LXX non habetur; et sequitur: *quod locutus est Hieremias propheta ad omnem populum Iuda et ad uniuersos habitatores Hierusalem dicens.* Quarto anno regis Ioiacim, filii Iosiae, patris Iechoniae, Nabuchodonosor in Babylone suscepit imperium atque ita factum est, ut annus, qui primus erat Nabuchodonosor in Babylone, quartus
2 esset in Hierusalem regis Ioiacim. denique octauo anno regni sui Iechoniam cum matre et principibus duxit in captiuitatem, qui tribus tantum post interfectionem patris Ioiacim regnarat mensibus. interfectus est autem Ioiacim undecimo anno regni sui in Hierusalem.

2 *Hier. 25, 1 5 cf. IV Reg. 24. 15. Hier. 24, 1 7 cf. p. 248, 11 13 *Hier. 25, 1 19 cf. IV Reg. 24, 12. 14. 15. Hier. 24, 1 21 cf. IV Reg. 24, 8. II Par. 36, 9 22 cf. IV Reg. 23, 36. II Par. 36, 5

2 iudeae *LA* iudae *cet.* Iuda *v cum Vulg.* 3 quartum *La.c.* ioacim *VP,La.c.* ioachim *MA* filio *V* haec—facta est *om. P* 4 praeteritae *Mp.c.m3* uisioni *Mp.c.m3* uisionem *V* sedechia *Ap.c.m2* 5 ieconias *P* babylonę *P* 6 ioacim *VP* ioachim *MA,La.c.* ieconiae *P* cura *P* 7 erant *V* dixit *La.c.* profetiae *M* prophetia *P* prophetis *v* 8 legis *P,La.c.* 9 lectoris *Ma.c.m3* lectores *P* male] quale *M* 11 lirico *P* 12 est] autem *V* nabucod. *MP,La.c.* (*semper*) 13 babilonis *M* *alt.* quo *V* 15 ad *om. P* 16 ioachim *M,La.c.* ioacim *AVP* filio *V* 19 ioachim *MA* ioacim *P* iochim *V* 20 dixit *Ma.c.* 21 ioachim *MA,La.c.*, (h *s. u.*) *P* ioacim *V* regnauerat *V* regnaret *P* 22 est *om. V,Aa.c.m2* ioachim *MAP* ioacim *V*

25, 3 V. *A tertio decimo anno Iosiae, filii Amon, regis Iuda, usque ad diem hanc, iste est tertius et uicesimus annus, factum est uerbum domini ad me et locutus sum ad uos de nocte consurgens et loquens; et non audistis.* Tertio decimo anno regni Iosiae, qui regnauit in 2
Hierusalem annis triginta et uno, Hieremias prophetare exorsus est et prophetauit sub eo annis decem et nouem, cui successit in regnum filius eius Ioachaz; quo statim ducto in captiuitatem a Nechao, rege Aegyptio, regnum optinuit Ioiacim, frater eius, in cuius regni quarto anno iste ad Hieremiam sermo fit domini. ac per hoc uicesimus tertius annus erat Hieremiae prophetae, ex quo loqui coepit ad populum et numquam praedicare cessauit, sed singulis diebus diluculo et de nocte consurgens loquebatur ad populum; et non, inquit, audistis.
p. 1014 sin autem, ut noui ex ueteri|bus heretici uolunt, lex semel in 3
adiutorium data est et constituta praecepta, quae nostri arbitrii uoluntate uel facimus uel non facimus, quomodo propheta se semper ingerit et cotidie replicat mandata dei, quae utique semel accepta suffecerant eis, quibus data fuerant, nisi ut hoc ostendat dei nos indigere semper auxilio et numquam posse sufficere, quod semel datum est, nisi cotidie domini ammonitione renouetur?

25, 4a VI. *Et misit dominus ad uos omnes seruos suos,*

5 cf. Hier. 1, 2 IV Reg. 22, 1. II Par. 34, 1 7 cf. IV Reg. 23, 30—34. II Par. 36, 2—4 13 cf. Hier. 25, 4 14 Hier. 25, 3
15 *noui ex ueteribus heretici*] scil. Pelagiani ex Origenistis

1 fili *P* amos *MVP,Aa.c.* 2 est *om. Vulg.* uicensimus *La.c.* uiṉceṉsimus *M* uigeṉsimus (g *ex* c) *A* uigesimus *Vulg.* 5 regis *v* 6 annos *MVP,LAa.c.* XXXI. *P* 7 profetauit *M* annos *P* XVIIII *V* 8 regno *AVP,LMa.c.* ioacaz *P* quod *P* captiuitate *P* 9 regi *P* aegyptiorum *MAVPv* optenuit *La.c.* ioachim *MA,La.c.* ioacim *VP* frē *V* 10 fit sermo *v* 11 ac] hac *P* uicensimus *La.c.* uigeṉsimus (g *ex* c) *A* XXmus *V* & *add. P* IIIus *V* 12 ad populum coepit *v* 13 sed] in *add. V* deluculo *LMAa.c.* de *om. P* 18 (= 21) cottidie *V* 19 sufficerant *V,LMa.c.* sufficerent *P,Ap.c.* 20 nos *iterauit V* semper iṉdigere *MAVPv* 23 ds *MA, om. V*

prophetas, consurgens diluculo mittensque; et non audistis. Non per unum prophetam, sed per omnes populum suum deus semper ammonuit et quasi ipse in uigiliis atque excubiis constitutus surrexit diluculo, ut suum populum commoneret. et non, inquit, audistis, ut, quanto crebrior admonitio, tanto contemnentium fuerint peccata maiora.

25,4b.5 VII. *Neque inclinastis aures uestras, ut audiretis, cum dicerem: reuertimini unusquisque a uia sua mala et a pessimis cogitationibus uestris, et habitabitis in terra, quam dedit dominus uobis et patribus*
2 *uestris a saeculo et usque in saeculum.* Tanta fuit duritia populi, ut ne habitum quidem audientis assumeret et inclinaret aurem suam praecipue domino commonente, ut reuerteretur unusquisque a uia sua mala et a pessimis cogitationibus suis. et o infinita clementia, non supplicium inferre pro scelere, sed ad paenitentiam prouocare tam malorum operum, quae significat uia mala, quam pessimarum cogitationum, quae et
3 ipsae absque opere reputantur in peccatum! et promittit praemium, si fecerint, quod praeceptum est, ut habitent in terra, quae data sit patribus et propter filiorum uitia sublata. quodque ait: a saeculo et usque in saeculum siue: ab aeterno usque in aeternum, ostendit dei dona perpetua, si digni exstiterint hi, quibus data sunt.

5 Hier. 25, 3. 4 21 Hier. 25, 5 *Hier. 25, 5

1 deluculo *M,LAa.c.* (= *lin. 4*) diliculo *P* 2 prophetas *V* oīs *m1 et m3A* oīem *m2A* 3 ipsi *V,Pa.c.* 5 nō audistis *V* 6 fierent *Ap.c.* 8 dicere *V* diceret *Vulg.* reuertimini] ad me *add. v* 9 pissimis *L* uestris] ut audiretis *add. P* habitatis *P* 10 terrā *P* et *om. V* patribusq. *V* 11 et *om. v* 12 habitu *P* audientes *La.c.* 13 reuertetur *P* 15 et o *L* ergo *V* et *cet.* suplicium *L* infert *Ap.c.* 16 prouocaret** *M* prouocat *Ap.c.* tam *om. M* 17 quam pessimarumq; *Mp.c.* 18 ipse *AVP,La.c.* putantur *Ma.c.m2* reputentur *v* peccatum] pactum *Ma.c.m2* premium *L* 19 terrā *P* 21 quoque *P,MAa.c.m2* 22 aeterno] & *add. Pv* dona dī *M* 23 extiterint *MAVP,La.c.* hii *MP,LAa.r.* in *V*

25, 6. 7a VIII. *Et nolite ire post deos alienos, ut seruiatis eis adoretisque eos, neque me ad iracundiam prouocetis in operibus manuum uestrarum, et non affligam uos; et non audistis me.* 'Et haec', inquit, 'monebam cum superioribus, ne alienis dis seruiretis et adoraretis eos et ne ista faciendo me prouocaretis ad iracundiam propter opera manuum uestrarum, ut facerem, quod nolebam, et affli-
25, 7b p. 1015 ge|rem uos; et non audistis me'. quodque sequitur: *dicit* 2 *dominus, ut me ad iracundiam prouocaretis in operibus manuum uestrarum in malum uestrum,* in LXX non habetur.

25, 8. 9a IX. *Propterea haec dicit dominus exercituum: pro eo, quod non audistis uerba mea, ecce ego mittam et assumam uniuersas cognationes aquilonis, ait dominus, et Nabuchodonosor, regem Babylonis, seruum meum.* 'Quia me ad iracundiam prouocastis et fecistis malum in interitum uestrum et prouocantem ad paenitentiam superbo calcastis pede, mittam', inquit, 'ad uniuersas cognationes siue nationes aquilonis et adducam principem earum Nabuchodonosor, regem Babylonis, seruum meum'. mittit autem dominus 2 uel angelos, ut concitent gentes, uel certe huiuscemodi mouet cogitationes, ut faciant domini uoluntatem. quodque uocat 'seruum suum' Nabuchodonosor, non sic 'seruus' uocatur ut prophetae et omnes sancti, qui uere seruiunt domino, sed quo in euersione Hierusalem domini seruiat uoluntati, secundum

5 cf. Hier. 25, 5 8 Hier. 25, 7 11 *Hier. 25, 7 16 cf. Hier. 25, 7

1 et *om. MAVP* deos] eos *V* seruiretis *P* 2 adoratisque *P* me *om. V* 4 me] dicit dominus, ut me ad iracundiam prouocaretis in operibus manuum uestrarum in malum uestrum *add. v; cf. lin. 8* 5 neq; *Pa.r.* diis alienis *v* diis *AVP,La.c.Mp.c.* adoretis *MVP,LAa.c.* 7 faceretis (tis *in ras.*) *Aa.c.m3* 8 quoque *P,MAa.c.* 15 (= 19) nabochod. *V* nabucod. *P,La.c.* 16 me *om. V* 17 superbos *V* super uos *Ma.c.* 18 calcasti *V* 21 huiusmodi *v* mouet *om. V* 22 cognationes *MAP,La.c.,v* 23 nabucod. *P,La.c.*

quod et apostolus loquitur: quos tradidi satanae, ut discant non blasphemare. in aquilonis autem parte esse Chaldeos iuxta situm Hierusalem nulli dubium est.

25, 9 b X. *Et adducam eos super terram istam et super habitatores eius et super omnes nationes, quae in circuitu illius sunt, et interficiam eos et ponam eos in stuporem et in sibilum et in solitudines sempi-*
2 *ternas.* Ista sunt praemia contemtorum et dei uerba audire nolentium; quicquid igitur super nos mali adducitur, nostra peccata fecerunt. omnesque gentes, ut tunc adductae sunt contra Hierusalem, sic hodie adducuntur contra ecclesiam neglegentem, ut interficiat eos et ponat in stuporem et in sibilum et in solitudines sempiternas, ut in exemplo sint omnium atque miraculo. sibilus autem miraculi et stuporis indicium est et solitudo sempiterna in his deprehenditur, qui praesidem non habent deum.

25, 10. 11 a XI. *Perdamque ex eis uocem gaudii et uocem laetitiae, uocem sponsae et uocem sponsi, uocem molae et lumen lucernae. et erit uniuersa terra eius in*
2 *solitudinem et in stuporem.* Hoc in conciliabulo malignantium et hodie conprobatur, ut magistri eorum non doceant uerbum dei, sed instar colubri sibilent. peritque in eis uox gaudii uoxque laetitiae, ut numquam audiant illud apostoli: gaudete, iterum dico gaudete! uox quoque sponsae: ecclesiasticae fidei, et uox sponsi: domini saluatoris; qui

1 I Tim. 1, 20 24 Phil. 4, 4 25 Ioh. 3, 29

1 apostulus *P,Ma.c.* sathanae *V* 2 plasphemare *P* 3 chaldaeos *AVP* 5 nationes omnes *v* 7 stupore *P* *alt.* et *om.* *MVP,Aa.c.m2* 8 contemptorum *MVP,Lp.c.m2* 9 mali super nos *v* addicitur *V* 12 stupo *Ma.c.m2* *alt.* et *om.* *P* 13 et *om.* *V* exsemplum *La.c.* sit *MAVP* 14 *pr.* miraculum *P,La.c.Mp.c.* silus *P* 15 iudicium *P* 17 perdatque *VP,MAa.c.* 18 sponsi et uocem sponsae *v cum Vulg.* et uocem sponsi *s. u.* *P* 19 *alt.* et *om.* *V,LMAa.c.* eius] haec *Vulg.* 20 solitudine *P* *pr.* in *om.* *M* stupore *P* 22 dñi *V* colubris *M,LAa.c.* 23 uox *Pa.c.* 25 et *om.* *P*

p. 1016 enim habet sponsam, sponsus | est; uox molae, ut non conterantur in ea frumenta et populis uescenda tribuantur, et lumen lucernae, doctrina uidelicet et scientia prophetarum; denique et de Iohanne Baptista dicitur: ille erat lucerna lucens, et alius propheta: lucerna, inquit, pedibus meis uerbum tuum, domine, et lux semitis meis. 'uniuersa', 3 inquit, 'terra hereticorum erit in solitudinem et in stuporem, cum nouissimum eius insipiens fuerit demonstratum'.

11b–13 XII. *Et seruient omnes gentes istae regi Babylonis septuaginta annis. cumque impleti fuerint anni septuaginta, uisitabo super regem Babylonis et super gentem illam, dicit dominus, iniquitates eorum et super terram Chaldaeorum et ponam illam in solitudines sempiternas. et adducam super terram illam omnia uerba mea, quae locutus sum contra eam, omne, quod scriptum est in libro isto, quaecumque prophetauit Hieremias aduersum omnes gentes.* Sicut Hierusalem 2 post septuaginta annos recipit pristinos habitatores et expletis suppliciis, quia oboediuit sententiae dei, felicitate pristina fruitur, sic rex Babylonis, quia elatus est in superbiam et suarum arbitratus est uirium, quod regnauit in gentibus, et non domini uoluntatis, Medis Persisque uenientibus destruetur. denique usque hodie urbis Babylonis reliquiae tantum manent 3 et posuit illam dominus in solitudinem sempiternam et im-

4 Ioh. 5, 35 5 *Ps. 118, 105 6 *Hier. 25, 11 8 cf. Hier. 17, 11 21 cf. I Tim. 3, 6

1 malę *Va.c.* 2 populus *V* 10 iste *V* 11 *alt.* LXXta anni *P cum Vulg.* LXX *MV* (= *lin. 19*) 13 iniquitatem *Vulg.* 14 chaldeorum *M,La.c.* 16 eum *P* 18 aduersus *M* 19 recepit *VP* 20 supliciis *La.c.* obidiuit *La.c.* oboediit *MAV* oboedit *P* scientiae *A* 21 perfruitur *v* babilonis *P* (= *lin. 24*) quia (*sed* a *exp. uidetur m2*) *L* qui *ODFMAVPv* eleuatus *Ap.c.m3* superbia *P* 22 uirum *P* 23 uoluntates *P,Ma.c.* me dispsisq; *P* distruetur *P,LMa.c.* 24 urbs *Ma.c.* 25 dš *V* inplebit *M*

pleuit omnia uerba, quae in istius ipsius prophetae uolumine continentur. nam in consequentibus, quae mala passura sit Babylon, Hieremiae sermo describit.

25, 14 XIII. *Quia seruierunt eis, cum essent gentes multae et reges magni; et reddam eis secundum opera eorum et secundum facta manuum suarum.* Hoc in LXX non habetur. significat autem, quod non solum contra Babylonem prophetauerit Hieremias, sed et contra ceteras gentes, quae in Babylonio fuere exercitu et contra domini populum dimi-
2 carunt. denique in sequentibus dicitur contra Aegyptum et Philistiim et Moab et Ammon et Idumeam et Damascum et Cedar et regna Asor et Aelam et ad extremum contra Babylonem terramque Chaldeam.

25, 15–17 (32, 1–3) XIV. *Quia sic ait dominus deus Israhel ad me: sume calicem uini furoris* — siue *meri* — *huius de manu mea et propinabis de illo cunctis gentibus, ad quas ego mittam te; et bibent et inebriabuntur* — siue *uoment* — *et insanient a facie gladii, quem ego mittam inter eos. et accepi calicem de manu domini et propinaui cunctis gentibus, ad quas misit me dominus.*

p. 1017 2 Propinatio calicis, et | calicis 'meri' siue 'non mixti', quae Graece dicitur ἀκράτου, dominici furoris indicium est, ut omnes gentes, quae contra dei populum militarunt, bibant de calice furoris domini, de quo scribit et Isaias contra Hierusalem: scyphum

2 cf. Hier. cap. 50. 51 (27. 28) 6 *Hier. 25, 14 9. 23 cf. Num. 16, 3 etc. 10 cf. Hier. 25 (32), 19 (5)—26 (12) 15. 21 *Hier. 25 (32), 15 (1) 18 *Hier. 25 (32), 16 (2) 24 *Esai. 51, 17

1 in istius] inscius *P* 3 discribit *P* 5 operam *M* 6 munuum *L* 8 et *om. MAVPv* cetera *V* ceteros *Pa.c.* 9 fuerant *MAVPv* exercitu͞ *V* 10 consequentibus *V,Mp.c.m3* 11 philistim *MAP* Philisthiim *v* idumea *VP* 12 caedar *A* assur *AP* assor *V* elam *Pv* 13 chaldaeam *AV* caldeam *P* 14 sic̄ *P* ait] dicit *Vulg.* dominus] exercitu͞ *add. s. u. m3 MA cum Vulg.* ad me *om. Vulg.* 17 inebr.] turbabuntur *Vulg.* 18 et *s. u. m2L* quae *V* 19 accipi *La.c.* 21 *pr.* calicis] furoris *add. s. u. m2A* misti *Ma.c.* myxti *A* 22 aKPaty *La.c.* aKRaT (R *ex* P) *M* aK̄patı (acrati *s. u.*) *A* aK̄paer *V* AKpATI *P* ut] quod *P* 23 qui *La.c.* 24 et *om. MAVPv* esaias *MVP,Aa.c.* scifum *P*

furoris, calicem ruinae ebibisti et euacuasti; propterea consurge! iste autem calix idcirco bibitur a cunctis gentibus, ut uomant et insaniant. quod quidem prauus interpres in bonam partem accipit, ut instar catharticae potionis, quidquid cholerum et pituitae et noxii umoris in pectore est, foras exire conpellat et restituat pristinam sanitatem. pro Hieremia quoque saluatorem accipit, quod ipse cunctis gentibus propinarit, ad quas et missus est, ut abiecta idololatria dei se cultui dedicarent. quod contrarium esse scripturae sanctae monstrabunt sequentia; non enim pro remedio, ut ille uult, seu pro poena meraco calice propinantur.

25, 18 (32, 4) XV. *Hierusalem et ciuitatibus Iuda et regibus eius et principibus eius, ut darem eos in solitudinem et in stuporem et in sibilum et in maledictionem, sicut est dies ista.* 'Putabam', inquit, 'quod solis gentibus propinarem, et ideo me huic ministerio laetus optuleram; sed inter ceteras gentes, immo ante ceteras, propinaui Hierusalem et ciuitatibus Iudae et regibus eius et principibus, ut darem eos in stuporem et in solitudinem et in sibilum et in maledictionem, sicut et praesenti probatur exemplo'. unde dicit et supra: seduxisti me, domine, et seductus sum, inualuisti et potuisti!

, 19. 20 a 2, 5. 6 a) XVI. *Pharaoni, regi Aegypti, et seruis eius et principibus eius et omni populo eius* ⟨*et uniuersis genc-*

10 cf. p. 314, 1 17 *Hier. 25 (32), 18 (4) 21 *Hier. 20, 7

1 bibisti *MAVP* 3 quidam *v* 4 accepit *P* catharticae *P* colerum *MA,La.c.* cultrum *P* cholerae *v* 5 noxi *La.c.* nox in *P* humoris *MVP* tumoris *Aa.r.* 7 saluatorem] saluator uinum *P* accepit *P* 8 propinaret *P,La.c.* et *s. u. L* est] sit *MAVP,La.c.,v* idolatria *codd.* (*corr. L*) 11 propinnantur *Pa.r.* 12 iudae *M* 14 *pr.* et *om. MAVP* 15 est] et *VP,Aa.c.* 17 ante *s. u. m2M* 18 Iuda *v* 19 solitudine *V* *alt.* et *om. MAVP* 20 immaledictionem *L* et] in *P* 21 seduxistis *L* 22 sum] & *add. V* posuisti *La.c.* 23 faraoni *MP* rege *Pp.c.* 24 et uniuersis generaliter *ex Vulg. suppleuit v, om. codd.*

raliter). Post Hierusalem bibit Pharao, rex Aegypti, et socii eius, biberunt principes et uniuersus populus cunctusque, qui non quidem est Aegyptius, sed in eius regionibus commoratur, quos LXX uertere συμμίκτους, id est 'misticios', uulgus non Aegyptiae regionis, sed peregrinum et aduenticium.

25, 20b XVII. *Cunctis regibus terrae Ausitidis.* Quae Hebraice appellatur 'Us', de qua et Iob fuisse narrat historia: homo quidam erat in regione Ausitidi, nomine Iob. et tamen sciendum hunc uersiculum in LXX non haberi Theodotionemque pro 'Us' interpretatum esse 'insulam'.

25, 20c (32, 6b) p. 1018 XVIII. *Et cunctis regibus terrae Philistiim et Ascalonis et Gazae et Accaron et reliquiis | Azoti.* Generaliter posuit Philistiim, hoc est terram Palestinorum, et specialiter urbes eorum Ascalonem, Gazam, Accaron, Azotum; solam tacuit Geth, quae continetur in 'reliquiis'. hoc est enim, quod scriptum est: et reliquiis Azoti; uicina enim atque confinis est Azoto, quae Hebraice dicitur Esdod, regio urbis Geth. Palestinos autem a Babyloniis captos atque uastatos scribit et Isaias.

1 cf. Hier. 25 (32), 18 (4) 4 *Hier. 25 (32), 20 (6) 8 *Hiob 1, 1 9. 10 *Hier. 25 (32), 20 (6) 16 Hier. 25 (32), 20 (6) 19 cf. Esai. 14, 30. 31

1 uiuit *Ma.c.* bibat *P* farao *MP* 2 prisci|cipes (*sic*) *L* populos *Ma.c.* 4 quod *M* cum MIKTOUC *M* CUMMIKTOUC (symmictos *s. u.*) *A; magis corruptum in VP* mistitios (v *s.* o) *M* mysticios *A* misticos *V* mestitius *P* mixtitios *v* uulgum *MAVP,La.c.* 5 sed] ad *P* aduentitium *P* 6 et cunctis *v* regibus *MAV* gentibus *L* regionib; *P* 7 (= 10) hus *P* et *om. V* narratur *P* 8 quidem *Aa.c.* ausitidis *P* 9 sciendum] ē *add. P* 10 insula *V* 11 phylistiim *L* philistim *cet.* Philisthiim *v* (*hic et lin. 13*) *cum Vulg.* 12 Ascaloni *Vulg. pr. et alt.* et *om. v* gazae—reliquiis *in mg. add. m2D, om. cet.* Accaronis *v; sed cf. lin. 14* 13 phylistiim *L* philistim *MAP* terra *P* phalestinorum *MV* palaest. *P* 14 Accaron] & *add. V* 15 continentur *V* reliquis *L,Mp.r.* 16 et] in *P* reliquis *Mp.r.* reliquias *P* 17 azoti *MAVP* . ebraice *P* esdod] & *add. P* 18 phalestinos *V* palaestinus *P* captus *P* uastatus *P,Ma.c.* 19 et *om. v* esaias *VP,Aa.c.*

5, 21. 22 a 32, 7. 8 a) XIX. *Idumeae et Moab et filiis Ammon et cunctis regibus Tyri et uniuersis regibus Sidonis.* Idumea, in qua sunt montes Seir et quae Hebraice appellatur Edom; Moab et Ammon ipsi sunt filii Lot, proximi Maris Mortui. Tyrus et Sidon in Phoenicis litore principes ciuitates, quae et ipsae Babylonio ueniente superatae sunt, quarum Carthago colonia; unde et Poeni sermone corrupto quasi Phoeni appellantur, quorum lingua Hebraeae linguae magna ex parte confinis est.

25, 22 b (32, 8 b) XX. *Et regibus insularum, quae sunt trans mare.* Transit Cyprum et Rhodum et insulas, quae appellantur Κυκλάδες; et hae enim a Babyloniis occupatae sunt.

25, 23 (32, 9) XXI. *Et Daedan et Theman et Buz et uniuersis, qui attonsi sunt in comam.* Hae gentes in solitudine sunt, uicinae et mixtae regionibus Ismahelitarum, quos nunc Saracenos uocant et de quibus dicitur: qui attonsi sunt in comam.

25, 24 a XXII. *Et cunctis regibus Arabiae.* Hoc in LXX non habetur. post Daedan igitur et Theman et Buz et Ismahelitas regionum ordinem sequitur.

4 cf. Gen. 19, 37. 38 16 Hier. 25 (32), 23 (9) 17 *Hier. 25, 24

1 idomeae *M* idumaeae *P* et Idumaeae *Vulg.* *alt.* et *om. V* filius *V* amon *A* 2 thyri *M* tiri *V* sydonis *A* idumaea *P* ẽ *add. m2A* 3 et *om. A* hebraicae *L* hebreice *M* appellantur *L* 4 loth *MAVP* 5 sydon *A* phonicis *L,Ma.c.m3* phoenis *V* littore *P* ciuitatis *LAa.c.* 6 ipse *La.c.* ipso *V* uenient et superate *La.c.* chartago *MP* kartago *A* 7 *pr.* phoeni *P,La.r.* phoenis (issa *s.* is *m3) M* phoene (*alt.* e *ex* i) *A* phenici (h *s. u.*) *V* *alt.* pheni *V* 8 quorum] *m2A* quarum *m1 et m3A* hebreae *M* hebrea *A* linguae *M* 10 regibus] terrae *add. s. u. m3MA cum Vulg.* qui *Vulg.* mare] & *add. M,Ap.c.m3* 11 transit *LMP* trans *V,Ap.c.,v* mare *add., sed eras. P* hrodum *V* KUKaadec (cycla *s. u. m3) M,* (cucaades *s. u. m2;* ciclades *s. u. m3) A* KUKaΔΔHC *V* KyKΛΛdec *P* 12 haec *MAVP* est *add. P* 13 (= 18) dedan *MVPv cum Vulg.* Thema *Vulg.* uniuersi *V* 14 haec *P,Aa.r.* solitudines *M* 15 myxtae *A* saracinos *La.c.* sarracenos *MAVP; cf. p. 22, 3. 128, 1* 16 detonsi *A* 17 Arabiae] et cunctis regibus occidentis, qui habitant in deserto *hic add. v ex Vulg.; sed cf. p. 310, 1* 18 themam *P* 19 regionem *P*

25, 24 b. 25 a (32, 10) XXIII. *Et cunctis regibus* ⟨*occidentis, qui habitant in deserto, et cunctis regibus*⟩ *Zamri.* Hoc quoque in LXX non habetur.

25, 25 b (32, 11) XXIV. *Et cunctis regibus Aelam cunctisque regibus Medorum.* Ex eo, quod Zamri sequuntur Aelam regesque Medorum, arbitramur et Zamri regionem esse Persidis, nisi forte ex eo, quod praecessit Arabia, et hi reges solitudinis accipiendi sunt. Aelam autem regio Persidis trans Babylonem: unde et Aelamitae, Medi quoque atque Persae, a quibus capta et destructa est Babylon; et ipsi enim meracum calicem Alexandro, rege Macedonum, propinante potarunt.

25, 26 a (32, 12 a) XXV. *Et cunctis regibus aquilonis de prope et de longe.* Quia Persidis et Babylonis, Aelam atque Medorum enumerauerat regiones, nunc generaliter ponit omnes reges
p. 1019 aquilonis, qui prope sunt et | longe. Pro 'aquilone', qui Hebraice dicitur 'safun', LXX uertere ἀφηλιώτην, quem nos 'subsolanum' possumus dicere.

25, 26 b (32, 12 b) XXVI. *Unicuique contra fratrem suum et omnibus regnis terrae, quae super faciem eius sunt.* Ne cunctas orientalis prouinciae regiones enumerare per partes longum fieret, generaliter posuit omnia regna terrae, quae morantur

2 *Hier. 25 (32), 24. 25 (10) 13 cf. Hier. 25 (32), 25 (11) 15 Hier. 25 (32), 26 (12) 16 *Hier. 25 (32), 26 (12)

1 occidentis—regibus *ex Vulg. suppleui, om. codd. v; cf. p. 309, 17* 2 zambri *P cum Vulg.* 3 habetur *s. u. m2M* 4 aelam (*sic alibi semper fere L* Αἰλάμ *LXX*)] elam *LVv cum Vulg.* selam *P,MAa.r. alt.* cunctis *P* et cunctis *Vulg.* regionib. *V* 5 zjamri *A* iambri *P* sequitur *MAVPv* elam *Lv* helam autem *P* reges *Mp.r.* 6 zjamri *A* zambri *P* 7 processit *P* et hi *M* hii *P,La.r.* 8 (= 13) elam *Vv* helam *P* bylonem *V* 9 aelamita *Ma.c.m3* helamitae *P* Elamitae *v & add. M* 10 distructa *P* meraco *Ap.c.m3* alexsandro *Ma.r.* 11 regem *V* machedonum *MV* potantur *VP*, (n *s. u.*) *MA* 12 et cunctis] cunctis quoque *Vulg.* aquilonis] babylonis *L* 14 enumerat *P* ponet *La.c.* 15 et] qui *add. v* 16 rafun *V* fasun *P* saphon *v* aΦNNΩTHN *M* aΦHNΩTHN (aphenoen *s. u.*) *A* ΩΦHNaTHN *VP* subsolamum *P* 19 nec *P* 20 orientales *MVP,LAa.c.* prouintias *VP* enumeraret *P* partes] et *add. VP,LMAa.c.* logū *P* 21 terrae *om. V* memorantur *v*

in terra. quod autem dixit: contra fratrem suum, subauditur 'dedi meracam potionem', ut omnes furerent, uomerent, insanirent et mutuis inter se proeliis dimicarent. quodque intulit:

25, 26 c XXVII. *Rex Sesach bibet post eos* et in LXX non habetur, hunc habet sensum: 'Omnes', inquit, 'in circuitu nationes Babylonio imperio subiacebunt et cuncta suae subiciet potestati. ita ut uniuersae, quas praeteritus sermo narrauit, gentes ipsi seruiant et bibant de calice eius': unde et in uisione contra Babylonem scribitur: calix aureus Babylon inebrians omnem terram. nouissimus autem rex Babylonis bibet hanc potionem propinante sibi ascensore bigae, cameli et asini Cyro, rege Medorum atque Persarum. quomodo autem Babylon, 2 quae Hebraice dicitur 'Babel', intellegatur 'Sesach', non magnopere laborabit, qui Hebraeae linguae saltim paruam habuerit scientiam. sicut apud nos Graecum alfabetum usque ad nouissimam litteram per ordinem legitur, hoc est 'alfa, beta' et cetera usque ad 'o', rursumque propter memoriam paruulorum solemus lectionis ordinem uertere et primis extrema miscere, ut dicamus 'alfa o, beta psi', sic et apud Hebraeos primum est 'aleph', secundum 'beth', tertium 'gimel' usque ad uicesimam

1 Hier. 25 (32), 26 (12) 2 cf. Hier. 25 (32), 16 (2) 5 *Hier. 25 (32), 26 (12) 8 cf. Hier. 25 (32), 18 (4)—26 (12) 10 Hier. 51 (28), 7 12 cf. Esai. 21, 7. 9 18 cf. Quint. Inst. I 1, 25

1 terram *P* suum *om. P* 2 dedi] de *V* meracum *La.c.* ut] et *V* 3 p̄liis *V* quoque *MAa.c.* 5 et *ante* rex *add. m3MA,v cum Vulg* 5 serac *P* bibit et *P,LMAa.c.* et *om. P,Ap.r.* 6 habetur] et *add. A* 7 cunctas *V* subicient *P* 8 praeteritis *P* 9 de] da (*sic*) *Pp.c.* 10 Babylon] babylonis *V* inhebrians *P* inclinans *V* 11 bibit *MAP,La.c* 12 propinantem *Ma.r.* bigae] uige *P* camili *La.c.* camelli *Ma.c* 13 Cyro *om. L* pesarum *P* 14 hebraicae *LAa.c.* intellitur (*sic*) *P* sesagh *V* serach *P* magno opere *P* 15 laborauit *VP,MAa.c.* hebreae *M* hebraicae (i *in ras.*) *A* hebraice *P* saltem *Aa.c.* paruam saltem *v* 16 aput *M* grecum *M* 18 ω *V,Mp.c.m2,v* 19 lectiones *P,MAa.c.* uetere *La.c.* inuertere *v* extremā *P* 20 alfa beta ω psi (ω *s. u.*) *V* a alfa· beta da· pysi *P* ω (*in ras.*) *M* bet* *M* 21 alep *P* gemel *MVP,LAa.c.* uic(g)eńsimam *L*, (g *ex* c) *A* uiṇcensimam *M* uigesimam *v*

secundam et extremam litteram 'thau', cui paenultima est 'sin'.
3 legimus itaque 'aleph thau, beth sin', cumque uenerimus ad medium, 'lamed' litterae occurrit 'chaph'; et ut, si recte legatur. legimus 'Babel', ita ordine commutato legimus 'Sesach'. uocales autem litterae inter 'beth et beth ⟨et⟩ lamed' ⟨et 'sin et sin⟩ et chaph' iuxta ἰδίωμα linguae Hebraeae in hoc nomine non ponuntur arbitrorque a sancto propheta prudenter fuisse celatum, ne aperte eorum contra se insaniam commoueret, qui
p. 1020 obsidebant Hierusalem et iam iamque eius potituri | erant.
4 quod et apostolum contra imperium Romanum fecisse legimus scribentem de Antichristo: non meministis, quod, cum apud uos essem adhuc, haec dicebam uobis? et nunc quid detineat, scitis, ut reueletur in suo tempore, subauditur Antichristus. iam enim mysterium iniquitatis operatur; tantum, qui tenet modo, donec de medio fiat. et tunc reuelabitur iniquus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui et destruet inluminatione aduentus sui. eum, 'qui tenet', Romanum ostendit imperium; nisi enim hoc destructum fuerit sublatumque de medio, iuxta prophetiam Danihelis Antichristus ante non ueniet. quod si aperte dicere uoluisset, stulte persecutionis aduersum Christianos et tunc nascentem

11 II Thess. 2, *5. 6. *7. *8 18 II Thess. 2, 7 20 cf. Dan. 7, 23—27

1 tau *P* paene ultima *A* pene u. *MVP* sin] sic *P* 2 alep tau *P* 3 lamet *M* lameth *A* caph *VP,Aa.c.* si *LA* sic *cet.* rectàe *L* legamus *Mv* 4 *pr.* legimus *om. V* babyl *MAVP,La.c.* ordinĕ *V* serach *VP,Aa.c.* 5 *alt.* beth] heth *L* *alt.* et *add. Erasmus v* lamed] lameth *LMV* lamech *AP* et sin et sin *add. Erasmus, om. codd. v* 6 et chaph *om. v* caph *LMVP; sed cf. lin. 3* ιδιωμα *LMV*, (idioma *s. u.*) *A* idioma *Pv* 8 et qui *V* 10 et *om. V* apostolorum *LMAa.r.* 11 (= 14. 20) antechristo *La.c.* antychr. *A* anticr. *P* 13 nunc quid] numquid *V* 14 misterium *V* ministerium *Pa.c.* 15 tantum] ut *add. s. u. MA* modo] teneat *add. MAVP* 16 de|midio *L* reuelabitur] ille *add. v* 18 destruit *La.c.* distruet *P* inluminationis *M,LAa.c.* -es *P* 19 imperium ostendit *v* distructum *MP* 20 saluatumque *P* danielis *L; cf. p. 297, 10* antechr. *M* (*de cet. u. lin. 11*) 22 stultae *MA* persequutiones *M* persecutiones *v*

ecclesiam rabiem concitasset. longius, quam commentariorum breuitas patitur, de hoc capitulo diximus, quod Graeci forsitan Latinique fastidient, quia in suis codicibus non habetur. sed quid proderit, cum in consequentibus hic ipse propheta dicat: quomodo capta est Sesach et conprehensa est inclyta uniuersae terrae, quomodo facta est in stuporem Babylon inter gentes? allegorici interpretes istum omnem locum ad cunctas referunt nationes, quas inebriauerit diabolus calice peccatorum meracissimo; nouissimum enim etiam ipsum bibiturum supplicia atque cruciatus, de quo scribat apostolus: quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, unde et in alio loco dicat: nouissimus autem inimicus destruetur mors. quod magnarum uirium est posse diuersarum uocabula nationum transferre sub ἐτυμολογίαις suis et singula uitia singulis nominibus coaptare. 5 6 25, 27 (32, 13)

XXVIII. *Et dices ad eos: haec dicit dominus exercituum deus Israhel: bibite et inebriamini et uomite et cadite et nolite consurgere a facie gladii, quem ego mittam in uos!* 'Postquam', inquit, 'cunctis gentibus propinaris et impleueris praeceptum domini, rursum haec uerbis domini imperabis et dices: bibite et inebriamini

5 Hier. 51 (28), 41 11 II Thess. 2, 8 12 *I Cor. 15, 26
22 *Hier. 25 (32), 27 (13)

2 forsitant (*sic*) *L* 3 latineque *La.c.* 4 quum *L* quod *cet.* 5 sesac *M* serac *P* inclita *VP* 6 stupore *P* 9 diabulos *M* diabulus *P* meracissimo—bibiturum *om. M* meracissimo] et *add. AVPv, exp. L* nouissimo *P* enim *add. s. u. L, om. cet. v* 10 ipsum] enim *add. P, exp. L* eum *add. AV* bibitur *P* suplicia *La.c.* 11 scribebat *Ap.c.m2* scribit *MVPv* 12 unde *om. Av* dicit *MAp.c.,v* 13 autem *om. P* distruitur *P* quod] qm̃ *V* 14 uirum *LMa.c.* uocabulo *P* 15 sub *om. V* ETOIμολoΓIEIC *L* etymologiis (*in ras.*) *Mv* ito ιMOΛIIEIC (*pr.* i *ex* e; ethymologiis *s. u.*) *A* HΘXↃ-CWΛUW̄τ̄ῑſ *V* &dιMOΛΓeιC *P* singula] singulis *V* 17 dices] dicis *P* 19 cadete *P,La.c.* (= *p. 314, 1*) et nolite consurgere] neque surgatis *Vulg.* 20 in] in̄ *MAp.c.m3 cum Vulg.* 21 propinaueris *v* rursum—domini *om. V* 22 dicis *P*

et uomite et cadite et nolite consurgere!' si 'bibere, inebriari, uomere et cadere' salutis indicium est, ut instar catharticae potionis noxia quaeque pellantur, quomodo sequitur: et nolite consurgere? quae sit autem potio, quae
p. 1021 eos cadere faciat in aeternum, ponit manifestius, id|est: a facie gladii, quem ego mittam inter uos.

25, 28. 29 a (82, 14. 15 a) XXIX. *Cumque noluerint accipere calicem de manu, ut bibant, dices ad eos: haec dicit dominus exercituum: bibentes bibetis, quia ecce in ciuitate, in qua inuocatum est nomen meum, ego incipio affligere; et uos quasi innocentes immunes eritis* — siue *et uos munditia mundi eritis* —*? non eritis immunes* siue *non eritis mundi.* Latenter ostendit praeceptum dei, qui uoluntate facere noluerint, suscepturos necessitate et audituros: bibentes bibetis. 'uelitis', inquit, 'nolitis, dei complenda sententia est. si enim ciuitas Hierusalem, in qua notum fuit nomen dei dicente propheta: notus in Iudaea deus; in Israhel magnum nomen eius, bibit meracum calicem furorisque, quanto magis uos non eritis mundi, qui pro dei nomine idola colitis!'

25, 29 b (82, 15 b) XXX. *Gladium enim ego uoco super omnes habita-*

1 *si—indicium est*] 'prauum interpretem' (p. 307, 3) innuit 4 *Hier. 25 (32), 27 (13) 6 Hier. 25 (32), 27 (13) 11. 13 *Hier. 25 (32), 29 (15) 15 Hier. 25 (32), 28 (14) cf. Cic. Nat. deor. I 17. Donat. ad Ter. Andr. 214. Eun. 1058. August. In euang. Ioh. 9, 13. Paul. Nol. Epist. 16, 5 etc. (Wölfflin, Mus. Rhen. XXXVII [1882] p. 88. Otto, Sprichwörter p. 362. Sonny et Weyman, Archiv IX 78. XIII 402) 17 Ps. 75, 2

1 bibere] et *add. v* 2 inebri *Ma.c.m2* 3 catarticę *P* quaeq. (q. *s. u.*) *L* 5 cadere] adherere *Ma.c.m3* facit *M* id *s. u. L, om. cet.* est *eras. M* aũ hęc *add. s. u. m2A* 7 manu] tua *add. La.c.Mp.c.m2,v cum Vulg. et LXX (excepto cod. Alex.)* 8 dices] dicis *P,LAa.c.* 9 bibitis *P* 10 incipiam *Vulg.* 11 innocentes] et *add. V cum Vulg.* eritis siue—immunes *om. V* 12 non—siue *in mg. P* immunis *La.c.* 13 hostendit *Ma.r.* 14 uolumtatem *M* uoluntatẽ *V* nolluerint *La.c.* 15 bibitis *VP,La.c.* uellitis—nollitis *La.c.* dei] de (mea *s.* ḍę) *m3M* sententia complenda *v* 16 scientia *Ma.c.m3* 18 nomen magnum *v* calice *P* 19 furoris *Mp.r.,v* 21 omnes *s. u. L*

tores terrae, dicit dominus exercituum. Ista est potio meracissima, iste calix furoris domini, qui non super solam Hierusalem, sed super omnem uocatur terram et cunctas in circuitu nationes; de quo supra dixerat: 'et mittam ad Nabuchodonosor, regem Babylonis, seruum meum, et adducam eos super terram istam et super habitatores eius et super omnes nationes, quae in circuitu illius sunt.'

25, 30. 31 (32, 16. 17) XXXI. *Et tu prophetabis ad eos omnia uerba haec et dices ad illos: dominus de excelso rugiet* — siue *responsum dabit — et de habitaculo sancto suo dabit uocem suam; rugiens rugiet super decorem suum* — siue *respondebit super locum suum —, celeuma quasi calcantium concinetur aduersum omnes habitatores terrae. peruenit sonitus* — siue *interitus — usque ad extrema* — siue *super partem — terrae, quia iudicium domino cum gentibus; iudicatur ipse cum omni carne; impios tradidit gladio, dicit dominus.* Primum dicamus, ut se interpre- 2
tationis ueritas habet. 'cunctis', inquit, 'gentibus prophetabis et dices, quod dominus de excelso rugiat, hoc est: det sui furoris
p. 1022 indicium iuxta illud, quod scriptum est: leo rugiet, et|quis non timebit? dominus locutus est, et quis non prophetabit?' et de habitaculo sancto suo dabit uocem suam, ut cunctos terreat audientes. rugiet autem super 3
decorem suum, hoc est super templum. cumque ille rugierit,

4 Hier. 25, 9 11. 13 *Hier. 25 (32), 30 (16) 16 *Hier. 25 (32), 31 (16) *Hier. 25 (32), 31 (17) 22 *Am. 3, 8 24. 25 Hier. 25 (32), 30 (16)

2 iste *s. u. m3 M* calicis *V* 3 super *s. u. m3M* 4 nabucod. *La.c.* nabochod. *V* nabogod. *P* 5 babilonis *M* 6 eos] eum *v* 10 dicis *P,LMa.c.* 11 dauit *Ma.c.* et—dabit *in mg. V* de *s. u. m2M* suo *om. V* 14 quas *La.c.* concinentur *Ma.r.* (= *p. 316, 2*) aduersus *P cum Vulg.* 18 omne *P* tradidi *Ap.r.,v cum Vulg.* 21 rugiet *V* det *LA* de *cet.* 22 indicio (o *ex* u) *M,Ap.c.* 23 loquutus *MA* prophetauit *AP,Ma.c.* 25 terreat] terre ad *P* 26 ille] ad te *P*

instar calcantium in torcularibus celeuma cantabitur et in effusione sanguinis mutui carmen lugubre concinetur, quod Symmachus κατάλεγμα, Aquila ἰασμὸν uocat, cuius celeumatis et carminis sonitus usque ad terrae extrema perueniet, quia
4 iudicium domini cum gentibus. si autem iudicium domini cum gentibus est, sunt et gentium merita diuersa. ad exponendum illum locum, ut quidam uolunt: qui non credit, iam iudicatus est. iudicatus quidem est in eo, quod non credidit; sed ipsi, qui non credunt inter se, diuersis afficientur suppliciis. iudicatur ipse cum omni carne, ut nullus iniudicatus abeat. impios autem — hoc est, qui domino non
5 credunt, — tradit gladio sempiterno. allegorici interpretes iuxta LXX hunc locum sic disserunt, ut ad bonam partem referant apertam domini comminationem. 'dominus', inquiunt, 'de excelso responsum dabit, his uidelicet, quos saluaturus est, et de loco sancto suo dabit uocem suam respondebitque sermonem in loco suo. illi autem quasi uindemiantes pleni fructibus illius sententiae respondebunt. super omnes habitatores terrae ueniet interitus, non super uniuersam terram, sed super partem terrae, eorum uidelicet, qui non credunt; iudicium enim

3 *Hier. 25 (32), 30 (16) 4 *Hier. 25 (32), 31 (17) 7 Ioh. 3, 18 10 Hier. 25 (32), 31 (17) 14. 16 *Hier. 25 (32), 30 (16) 19 *Hier. 25 (32), 30. 31 (16) 20. 21 *Hier. 25 (32), 31 (17)

1 torcolaribus *MAa.c.* 2 lucubre *Ma.c.* lugrubre *A* 3 κατάλεγμα *L. Bos* (*Uetus Testam. ex uersione septuaginta interpretum. Franequerae 1709. Proleg. c. III*) *et Field, Origenis Hexapl. II 640* ΚαΤαΛΗΓΜα *Lv* ΚατaΛΗΜa *M* ΚaΓaλΗΜa, (cagalema *s. u.*) *A* ΚΩΤΩΔΗΘ-ϹΩ *V* ΚΑΤΛΑΗΜΜΑ *P* ·ι·ΰϹΜΟΝ *M* iacmon *V* iasmon *P* (*s. uocem Graecam A*) αἰασμόν *Bos* 5 dño *AV* 6 dño *Ap.c.* s *eras. M* 7 locum] iuuat *add. in mg. m3M* 9 ipsi] hi *Ap.c.m2* qui *om. P,LMAa.c.* credunt] dum *add., sed exp. L* 10 supplicis *La.c.* 11 habeat *P,MAa.r.* quidno (*sic*) *L* 12 tradet *Mp.c.* tradidit *V* 13 edisserunt *Vv* 15 dabit] dauid *Ma.c.* 19 ueniet] autem *add. MAP, exp. L* 20 *alt.* super] per *P* 21 indicium *P* enim *om. v*

⟨domino⟩ erit in gentibus et ipse iudicabitur cum omni carne, impii autem tradentur gladio'.

25, 32. 33 32, 18. 19) XXXII. *Haec dicit dominus exercituum: ecce afflictio* — siue *malum* — *egredietur de gente in gentem et turbo magnus* — siue *tempestas* — *egredietur a summitatibus* — siue *extremis* — *terrae. et erunt interfecti domini* — siue *uulnerati a domino* — *in die illa a summo terrae usque ad summum eius; non plangentur et non colligentur neque sepelientur; in sterquilinium super faciem*
p. 1023 *terrae iacebunt.* | Erubescant, qui uim scripturae sanctae 2 facere conantur in bonam partem ea, quae comminationis plena sunt, disserentes. de hoc autem loco puto dixisse et dominum: consurget gens aduersum gentem et regnum contra regnum et cetera, quae in ipsa euangelii sententia continentur. intellegamus autem haec facta iuxta historiam, quando a rege 3 Babylonio cunctae nationes in circuitu subiugatae sunt et imperium eius sensere crudele, uel iuxta prophetiam longo post tempore in consummatione mundi futura. dicunturque interfecti a domino, non quod dominus ipse percutiat, sed quo in interitu pessimorum uoluntas et imperium domini conpleatur.

25, 34. 35 32, 20. 21) XXXIII. *Ululate* — siue *iubilate* —, *pastores, et clamate et aspergite uos cinere, optimates gregis* — siue *plangite, arietes ouium* —, *quia conpleti sunt*

4. 5. 6 *Hier. 25 (32), 32 (18) 7 *Hier. 25 (32), 33 (19) 14 *Luc. 21, 10 23. 25 *Hier. 25 (32), 34 (20)

1 domino *suppleui coll. LXX* κυρίῳ, *om. codd. v* 2 omne *La.c.* 4 egreditur *MVP,LAa.c.* 5 gentem] te *Ma.c.m2* egreditur *LMV,Aa.c.* 6 sumitatibus *V* 8 a summo] assumo *V* sumum *V* 10 sepelientur *MA* 11 erubiscant *La.c.* 12 plana *L* 14 consurgit *LMAa.c.* aduersus *APv* 15 ipsius *v* continetur *La.c.Mp.c.* 18 iuxta] hanc (nc *s. u.*) *A* longe *P* 19 consumatione *P* futurā *A* dicunturquae *La.c.*, (quae *exp.*) *M* d. qui *V* 20 quo *Mp r.* 21 quod *P,Ap.c.,v* interitum *MAVP* imperio *V* 24 aspargite *P* optimate *Ma.c.m2* greges *LMAa.c.*

dies uestri, ut interficiamini, et dissipationes uestrae et cadetis quasi uasa pretiosa — siue *quasi arietes electi* —. *et peribit fuga a pastoribus et saluatio ab optimatibus* — siue *arietibus* — *gregis.*

2 Notandum, quod in hoc tantum loco LXX 'iubilum' in malam partem posuerunt, pro quo alii interpretes 'ululatum', ut in Hebraeo scriptum est, transtulere. inter pastores et arietes siue optimates gregis ista distantia est, quod pastores rationalium sunt, arietes autem et optimates referuntur ad diuites,

3 qui et ipsi pars gregis appellantur. quodque infert: conpleti sunt dies uestri, ut interficiamini, tunc conplebuntur dies eorum, quando fuerint peccata conpleta, et dispergentur et cadent sicut uasa pretiosa, ut confracta non ualeant instaurari et, quanto ante fuere pretiosa, tanto maius eorum in confractione sit damnum; siue quasi arietes electi, ut

4 pinguis hostia sit deuorare cupientium. peribit, inquit, fuga a pastoribus, quando non egerint paenitentiam. denique dicitur ad Phariseos: genimina uiperarum, quis ostendit uobis fugere ab ira uentura? et in Psalmis legimus: periit fuga a me. et saluatio, inquit, ab optimatibus gregis siue arietibus; ἀπὸ κοινοῦ subauditur 'peribit'.

25, 36. 37 (32, 22. 23) XXXIV. *Uox clamoris pastorum et ululatus optimatium gregis* — siue *iubilum arietum* —, *quia uastauit*

2 *Hier. 25 (32), 34 (20) 4 *Hier. 25 (32), 35 (21) 5 *in hoc tantum loco*] immo etiam *Hier. 4, 8. 25 (32), 36 (22). 47 (29), 2. 49 (30), 3; cf. p. 319, 3 *Hier. 25 (32), 34 (20) 6. 10. 13 Hier. 25 (32), 34 (20) 15 *Hier. 25 (32), 34 (20) 16 Hier. 25 (32), 35 (21) 18 *Luc. 3, 7 20 Ps. 141, 5 Hier. 25 (32), 35 (21) 21 *Hier. 25 (32), 35 (21) 23 *Hier. 25 (32), 36 (22)

1 dissipationis *MP,La.c.* 2 cadatis *Mp.c.m3* uasa—quasi *in mg. P* 3 arietis *LMa.c.* 4 gregis *om. A* 6 posuerint *v* 7 hebreo *MA* ebraeo *V* arietis *Ma.c.* 8 optimatis *Ma.c.* greges *P,LAa.c.* 9 arietis *M* 10 quoque *MAa.c.* 13 ut] q̄ (= quae) *Mp.c.m3* et *V* ualent *M* 14 quando *Aa.c.* fuerint *P* pretiosiora *v* 15 arietis *M,La.c.* 18 pharisaeos *AP; cf. p. 44, 7, ubi* Pharisei *praeferendum uidetur* 19 fugire *P* a uentura ira *v* 20 perit *L* 21 arietes *Va.c.* -ΟΥΤ *M* -ΟΥΤ (apocenu *s. u.*) *A* ΑΠΩΚΩΝΩΝΤΟΣ *V* ΑΠΟΚΟΙΝΟΥΣ *P* 22 ululates *P* optimatum *MAVPv cum Vulg.*

dominus pascua eorum. et conticuerunt arua — siue *speciosa — pacis a facie irae furoris domini.* Et hic notandum, quod apud LXX 'iubilum' pro 'ululatu' positum sit. inter pastores autem et arietes ista diuersitas est, 2
quod pastores putentur in ecclesia, qui praesunt gregi cum
p. 1024 sapientia et eruditione atque doctrina, a|rietes uero, qui principes quidem uidentur in populo, sed nihil habent in se doctrinae atque sapientiae et per nimiam simplicitatem propemodum stultitiae uicini sunt. quando autem habuerimus pacem 3
et non intellexerimus uel bona uel speciosa pacis, sed luxuriae nos et otio et uoluptatibus dederimus, tunc conquiescent siue conticiscent bona pacis et auferentur a nobis propter iram furoris domini et implebitur illud, quod scriptum est: cum dixerint: pax et securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, quo ueniente omnia conticiscent.

25, 38 (32,24) XXXV. *Dereliquit quasi leo umbraculum* — siue *cubile — suum* — et, ut uerius est, *tabernaculum;* hoc enim 'soccho' Hebraicum sonat —, *quia facta est terra eorum in desolationem* — uel *inuia — a facie irae columbae* — siue *a facie gladii magni — et a facie irae furoris domini.* Dominus, de quo supra dixerat: de 2
excelso rugiet et de habitaculo sancto suo dabit uocem suam; rugiens rugiet super decorem suum, ipse derelinquet tabernaculum suum, de quo scriptum est:

2 *Hier. 25 (32), 37 (23) 3 cf. p. 318, 5 *Hier. 25 (32), 36 (22) Hier. 25 (32), 36 (22) 13 I Thess. 5, 3 17. 19. 20 *Hier. 25 (32), 38 (24) 21 Hier. 25 (32), 30 (16)

1 earum *P,Ma.c.* arba *Ma.c.* 2 spetiosa *VP* 3 hoc *V* ululatum *P,La.c.* 4 arietis *Ma.c.* 5 putantur *V,Ap.c.* 6 arietis *Ma.c.* aries *Aa.c.* 7 in populo *om. M* 8 per *om.; p add. s. u. m3M* nimia simplicitate *Mp.r.* 9 stultitia *V* 10 uel bona *s. u. L* spetiosa *V,* (e *ex* a) *P* 11 uoluntatibus *V* 12 conticescent *A,LMa.c.* contisiscent *Vp.c.* 14 eis *om. V* 15 superuenit *Aa.c.* ueniet *M* 15 conticescent *AV,Mp.c.* 16 derelinquit *VP,Aa.r.* 17 ut *s. u. L* hoc] hunc *V* 18 succhot (t *s. u. m2*) *M* socchot *P* succho *v* hebreicum *Aa.c.* 19 desolatione *P* 21 irae *om. V* 24 ipse—suum *om. MAVP* 24 derelinquit *La.c.* relinquet *v*

factus est in pace — siue in Salem — locus eius et habitatio eius in Sion, ipse deseret sedem suam et conplebit, quod per hunc eundem prophetam locutus est: dimisi domum meam, dereliqui hereditatem meam.
3 reliquit autem quasi leo cubile suum, ut omnes bestiae uastandi terram eius habeant potestatem. leone enim custode et praeside nullus ad eandem audet accedere. facta est, inquit, terra eorum — hau dubium quin uel populi Iudaeorum uel certe uniuersarum gentium — in desolationem et in inuium a
4 facie irae columbae. non mirabitur 'columbam' domini intellegi Nabuchodonosor, qui supra eum uocari 'seruum' domini legerit — pro quo LXX transtulerunt 'gladium magnum' —, licet 'columbam' et in persona Hierusalem possimus accipere, quod irascatur et tristis sit se leonis sui perdidisse custodiam et terram suam uenisse in desolationem.

26 (33), 1–3 XXXVI. *In principio regis Ioiacim, filii Iosiae, regis Iuda, factum est uerbum istud a domino dicens: haec dicit dominus: sta in atrio domus domini et loqueris ad omnes ciuitates Iuda, de quibus ueniunt, ut adorent in domo domini, uniuersos sermones, quos ego mandaui tibi, ut loquaris ad eos; noli subtrahere uerbum! si forte audiant et conuertantur unusquisque a uia sua mala, et*

1 Ps. 75, 3 *Ps. 75, 3 4 *Hier. 12, 7 5 *Hier. 25 (32), 38 (24), 7. 9 Hier. 25 (32), 38 (24) 9 *Hier. 25 (32), 38 (24) 11 cf. Hier. 25, 9 sec. Vulg. 12 *Hier. 25 (32), 38 (24)

1 salem *MAV* salutem *L* hierłm *P; cf. p. 218, 16* 2 deserit *La.c.* relinquet *v* 3 con(m)pleuit *P,Ma.c.* eumdem hunc *v* 4 demisi *La.c.* 6 leonem *P* 7 eadem *V,La.c.* eam *M* accidere *Ma.c.* 8 hau (*sic alibi semper fere ante* dubium *Lp.c. uel primitus cf. p. 268, 10*)] haut *L*, (h *s. u.*) *A* haud *V*, (*ex* aut) *M* aut *P* populo *M,LAa.c.* populis *P* 10 *alt.* colu•bam (m *s.* •) *L* columba *V* 11 nabucod. *MP,La.c.* nabochod. *V* 13 & columbam *tr. P* personam *AV,Ma.r.* possumus *MVP,LAa.c.* 14 se *om. V* si *Mp.c.* perdidisset *Mp.c.m3* perdedisse *P* 16 regni *v cum Vulg.* ioiacim (*sic alibi semper fere Lp.c. uel primitus; cf. p. 300, 3. 6. 16. 19. 21. 22 etc.*)] ioachim *MAP*, (h *exp.*) *L* ioacim *V* fili *P* 17 istud *s. u. m2M* 23 conuertatur *Aa.c.m3*

paeniteat me mali — siue *quiescam a malo* —, *quod cogito facere eis propter malitias studiorum eorum.*

p. 1025 Haec prophetia superior est prio|re, licet sub eodem rege sit 2
facta. illa enim facta est in anno quarto Ioiacim, filii Iosiae
regis Iuda, haec autem in principio eiusdem regis scriptura
dicente: in principio regis Ioiacim, filii Iosiae, regis
Iuda, factum est uerbum istud a domino dicens.
non igitur, ut saepe iam diximus, in prophetis historiae ordo
texendus est, cum in praesentiarum sub eodem rege priora
postea et posteriora ante dicantur. qui autem uerbum dicturus 3
est domini, debet stare cum Mosi et audire cum psalmista:
qui statis in domo domini, in atriis domus dei
nostri. et praecipitur illi, ut loquatur ad omnes ciuitates
Iuda, licet 'ciuitates' LXX non transtulerint, ne indecorum
forte uideretur in atrio domus domini loqui ad urbes, quae
coram non erant; sed quando ad populos et ad ciues loquitur,
ipsis ciuitatibus loquitur. pulchre autem stat in atrio atque
uestibulo templi domini, ut per occasionem orationis domin'
et adorandi eum sermones prophetae audire cogantur. 'nolii, 4
inquit, 'subtrahere uerbum; licet triste sit, licet aduersum
te audientium rabies concitetur, tamen dicito, quod tibi impe
ratum est, non formidans persecutiones eorum, qui aduersum
te concitandi sunt, sed domini iubentis imperium!' forsitan 5

1 *Hier. 26 (33), 3 3 cf. Hier. 25, 1 4 Hier. 25, 1 6 *Hier. 26 (33), 1 8 cf. p. 248, 11. 300, 6 11 cf. Deut. 5, 31 12 Ps. 134, 2 14 Hier. 26 (33), 2 *Hier. 26 (33), 2 19 Hier. 26 (33), 2 23 *Hier. 26 (33), 3

1 mali] mala *V* 2 malitiam *Vulg.* 3 hoc *Pa.c.* superior] prior *Ap.c.m2* priore] superiore *Ap.c.m2* 4 *pr.* facta *om. V* ioachim *MAP,La.c.* ioacim *V* 6 ioiachim *La.c.; de cet. cf. lin. 4* 7 dicens *L, om. cet. v* 9 rege] ut *add. s. u. m3M* 10 postea] postera *P* posteriora] postea *Ma.c.m3* priora *add. M* ante *M* uerbum ante *A* 11 moyse *MAVPv* 14 transtulerunt *V* indecorem *Pa.c.* 15 atriis *A* 16 populum *v* 18 occansionem *La.c.* 19 sermonis *V,MAa.c.* 21 te] & *M* 22 que *Mp.c.* 23 concitande *Mp.c.* iubentes *La.c.* imperio *P* si *add. v* forsitant *La.c.*

inquit, audiant et conuertantur. uerbum ambiguum 'forsitan' maiestati domini non potest conuenire, sed nostro loquitur affectu, ut liberum homini seruetur arbitrium, ne ex praescientia eius quasi necessitate uel facere quid uel non facere cogatur; non enim ex eo, quod deus scit futurum aliquid, idcirco futurum est, sed quia futurum est, deus nouit quasi praescius
6 futurorum. et tamen sciendum iuxta hunc eundem Hieremiam, et si mala praedixerit dominus et egerit populus paenitentiam, quod et ipse acturus sit paenitentiam super his, quae facere comminatus est; et si prospera pollicitus fuerit et egerit populus neglegenter, mutet deus sententiam et pro bonis mala inferat. tale quid et illud in euangelio est: mittam filium meum, forsitan uerebuntur eum; quod utique
7 ex persona dei omnipotentis dicitur. denique et in praesenti ait: 'si forte audiant et conuertantur unusquisque a uia sua mala, ut, cum illi conuersi fuerint, et me meae sententiae paeniteat et non faciam, quod eis facere cogito. cogito autem facere propter malitias studiorum illorum; quae si fuerint immutatae, et mea sententia commutabitur.' legamus historiam Ionae et Nineue.

26 (33), 4–6 p. 1026 XXXVII. *Et dices ad eos: haec dicit dominus: si non audieritis me, ut ambuletis in lege mea, quam dedi uobis, ut audiatis sermones seruorum meorum, prophetarum, quos ego misi ad uos de nocte consurgens et dirigens et non audistis, dabo domum*

1 *Hier. 26 (33), 3 8 cf. Hier. 18, 8. 10 12 *Luc. 20, 13 15 Hier. 26 (33), 3 18 *Hier. 26 (33), 3 20 cf. Ion. cap. 3. 4

1 audient *V,La.c.* audientes *M*, (es *s. u. m3*) *A* et *om. M* ut *V* conuertentur *MAp.c.* forsitam *La.c.* (= *lin. 13*) 2 ma•gestati *P* 3 hominis *V,Ma.r.* seruet *P* p̃sentia *P* 6 sed—est *om. M* deus] enī *add. s. u. m3M* 7 et] sed *A* 11 populos *Ma.c.* negligenter *AVP,Ma.c. & add. P* 15 conuertatur *Ap.r.* 16 me *OD,* (*s. u. m2*) *cod. Monacensis 14425, om. cet. v* meȧė *L, om. OD* 17 sententiae] me *add.* (*s. u. m2*) *Av* 20 niniuae *M* niniue *P,Ap.c.,v; cf. p. 53, 3* 21 dicis *P,LMa.c.* 22 ut] et *v* 23 sermones seruorum] mones ser *s. u. L*

istam sicut Silo et urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terrae. In nostra est ergo positum potestate uel facere quid uel non facere, ita dumtaxat, ut, quicquid boni operis uolumus, appetimus, explemus, ad dei gratiam referamus, qui iuxta apostolum dedit nobis et uelle et perficere. sin autem sufficit semel ambulare in lege. quae nobis data est per Mosen, ut stulta heresis suspicatur, quomodo addidit: ut audiatis sermones seruorum meorum, prophetarum? qui utique post legem missi sunt et non semel, sed frequenter, nec otiose et a securo, sed semper et a sollicito. 'misi,' inquit, 'ad uos seruos meos cotidie et de nocte consurgens; quos si audire nolueritis, dabo domum istam' — hoc est templum dei — 'sicut Silo', ubi fuit tabernaculum. cumque templum destructum fuerit, consequenter et ciuitas erit in maledictionem cunctis gentibus terrae. sicut autem exstructo templo in area Ornae et in monte 'Moria', hoc est 'uisionis', in quo Abraham Isaac filium optulisse narratur, cessauit religio Silom nec postea ibi sunt celebrata sacrificia, sic exstructa ecclesia et spiritalibus in ea uictimis immolatis cessauerunt legis cerimoniae et data est urbs Iudaeorum in maledictionem cunctis gentibus terrae, de qua nos dominus liberauit dicente apostolo: Christus rede-

5 cf. Phil. 2, 13 7 cf. Deut. 5, 7—21 *heresis*] scil. Pelagianorum 8. 11 Hier. 26 (33), 5 12. 15. 21 Hier. 26 (33), 6 13 cf. Iudd. 18, 31 etc. 16 cf. II Par. 3, 1 17 cf. Gen. 22, 2 22 *Gal. 3, 13

1 maledictione *La.c.* maladictionem *P* 2 ergo est positum *La.c.* ẽ positũ ęgǫ *P* ergo positum est *v* 3 q̇uicquid *L* ista *Aa.r.* 4 uolumus] aut *add. s. u. m3 M* appetimus] aut *add. s. u. m3M* 5 quia *MP,Aa.r.* 6 perfecere *Ma.c.* sufficet *La.c.* 7 moysen *MAVP* 8 addit *MP* 10 a *om. V* 11 assollicito *V* meos] prophetas *add. v* cottidie *V* 12 quod *P* 14 distructum *MP* 16 extructo *MAVP,La.c.* 17 montem oriã *P* filium] suum *add. MAVPv* filium suum Isaac *v* 18 selom *MAV* silo *P* Σηλώμ *LXX sec. codd. Sin., Alex., Marchal. u. 6. 9 et alibi* (*Iudd. 18, 31. I Reg. 1, 24 etc.*) 19 extructa *MAV,La.c.* instructa *P* spiritualibus *Ap.c.,v* 20 cessarunt *v* leges *A* ceremonie *La.c.* caerimoniae (*alt. e s. u.*) *M* cæremoniae *A* caeremonia *P; cf. p. 181, 23, ubi* cerimoniae *anteponendum uidetur* 21 maledictione *La.c.* 22 dñs nos *P* liberabit *M*

mit nos de maledictione legis, factus pro nobis maledictio.

26 (33), 7–9a XXXVIII. *Et audierunt sacerdotes et prophetae* — siue *pseudoprophetae — et omnis populus Hieremiam loquentem uerba haec in domo domini. cumque conplesset Hieremias loquens omnia, quae praeceperat ei dominus, ut loqueretur ad uniuersum populum, apprehenderunt eum sacerdotes et prophetae* — siue *pseudoprophetae — et omnis populus dicens: morte moriatur, quia prophetauit in nomine domini dicens: sicut Silo erit domus haec et urbs ista desolabitur eo, quod non sit habitator.* Sacerdotes et prophetae, quos 'pseudoprophetas' LXX manifestius transtulerunt, irascuntur Hieremiae, quod uera praedicat et subuerso templo et ciuitate deserta sit peritura religio et lucra ex religione uenientia; idcirco apprehendunt eum et consentiente sibi populo morti destinant, quare dixerit in nomine domini: sicut Silo erit domus haec et urbs desolabitur eo, quod non sit habitator.

p. 1027 si quando igitur propter man|data domini et fidei ueritatem uel sacerdotes nobis uel pseudoprophetae uel deceptus populus irascitur, non magnopere curemus, sed exsequamur sententiam dei nequaquam praesentia mala, sed futura bona animo cogitantes.

26 (33), 9b. 10 XXXIX. *Et congregatus est omnis populus aduersum Hieremiam in domum domini. et audierunt*

4. 13 *Hier. 26 (33), 7 9. 13 *Hier. 26 (33), 8 18 *Hier. 26 (33), 9

1 maledictionem *Ma.r.* 3 sacerdote *V* 4 siue pseudopr. *s. u. L* 6 cum plesset *V* 7 ut] et *V* 9 siue pseudopr. *om. M* 10 quia] quare *Vulg.* 11 in *om. v* 13 quod *P* 14 manifestius LXX *v* 16 *alt.* relegione *P,La.c.* et *add., sed eras. M* 17 consentienti *MVP,La.c.* destinent *P* 18 quare] quia prę *Ap.c.m2* dixerat *A* domus] tua *add. V* 19 et] ut *add., sed eras. M* 21 pseudopropheta *P* 22 exequamur *MA,Pa.c.* scientiam *P* 23 dñi *M* bono *Aa.c.* 25 aduersus *Pv cum Vulg.* 26 domo *P cum Vulg.*

principes Iuda uerba haec et ascenderunt de domo regis in domum domini et sederunt in introitu portae domini nouae. Hieremias in templo uerba domini 2
prophetabat et dixerat: dabo domum istam sicut Silo
et urbem hanc in maledictionem cunctis gentibus
terrae statimque a sacerdotibus et prophetis et populo
seditione commota omne uulgus aduersum prophetam congregatur in templum, ubi erat propheta et sacerdotum ac prophetarum uulgique manibus tenebatur. quod cum audissent 3
principes ciuitatis, qui in domo regia uersabantur, transierunt
siue ascenderunt de domo regis in domum domini.
notandumque, quod ire ad domum domini semper ascensus
sit. sederuntque in introitu portae domini nouae.
principum enim erat officii sedere in porta domus domini et
ibi negotii et seditionis cognoscere ueritatem. 'noua' autem
porta dicitur, quia, qui sedebant in ea et iudicio praeerant,
sacerdotum et pseudoprophetarum calumniae resistebant.

26 (33), 11 XL. *Et locuti sunt sacerdotes et prophetae ad principes et ad omnem populum dicentes: iudicium mortis est uiro huic, quia prophetauit aduersum ciuitatem istam, sicut audistis auribus uestris.* Sedentibus urbis principibus in porta templi 2
et in porta noua, qui de regis palatio ad templum cucurrerant, ut seditio populi sedaretur, et contione populi congregata accusant sacerdotes et pseudoprophetae perieratque

4 *Hier. 26 (33), 6 11 Hier. 26 (33), 10 13 *Hier. 26 (33), 10 22 cf. Hier. 26 (33), 10

1 et *s. u. L* de] in *VP,Ma.c.m2* domum *VP,LMAa.c.* 3 portae] domus *add. Vulg.* templo] dñi *add. P* dñi uerba *Vv* 4 dabo *om. MVP,LAa.c.m2* 5 maledictionem] dabo *add. v* 6 a *om. V* 7 aduersus *v* 9 tenetur *Ap.r.* 10 regi auersebantur (n *s. u.*) *P* transtulerunt *V* 13 introito *Ma.c.* 14 principium *Ma.r.* officium *v* 16 qui *om. V* eam *M,LAa.c.* praeçeperant *A* 17 calumnia *M* 19 dicens *P,LMAa.c.* 21 aduersus *v cum Vulg.* 22 templi—porta *s. u. V* 24 ut] et *V* sederetur *Aa.c.* concione *M* contentione *VP* 25 pseudoprophetae] Hieremiam *add. Erasmus v* ꝑphetã *add. s. u. m2A; cf. p. 326,23*

propheta, quantum fuit in sacerdotibus et prophetis, si accusatores ipsi habuissent iudicii potestatem. ex quo intellegimus crudeliores fuisse in prophetam per inuidiam sanctitatis, qui religioni uidebantur dediti quam qui necessitatibus publicis praeerant.

26 (33),12–15 XLI. *Et ait Hieremias ad omnes principes et ad uniuersum populum dicens: dominus misit me, ut prophetarem ad domum* — siue *super domum — istam et ad ciuitatem* — siue *super ciuitatem — hanc omnia uerba, quae audistis. nunc ergo bonas facite uias uestras et studia uestra et audite uocem domini dei uestri, et paenitebit dominum mali,*
p. 1028 *quod locutus est aduersum uos* — siue | *et quiescet*
2 *dominus a malis, quae locutus est contra uos —. ego autem ecce in manibus uestris sum; facite mihi, ut bonum et rectum est in oculis uestris* — siue *ut expedit uobis —! uerumtamen scitote et cognoscite, quod, si occideritis me, sanguinem innocentem tradetis contra uosmet ipsos et contra ciuitatem istam et habitatores eius; in ueritate enim misit me dominus ad uos, ut loquerer in auribus uestris*
3 *omnia uerba haec.* Cum praesente populo sederent in porta principes ciuitatis et accusarent sacerdotes et prophetae Hieremiam prophetam et mortis crimen intenderent, Hieremias ad principes loquitur et ad uniuersum populum, quos sacerdotum et pseudoprophetarum factio concitauerat, prudenter

8. 9 *Hier. 26 (33), 12 13 *Hier. 26 (33), 13 16 *Hier. 26 (33), 14 22 cf. Hier. 26 (33), 9—11

2 abuissent *P* iudici *V* 3 propheta *V* inuidia *V* 6 heremias *A* 8 siue s. domum *s. u. m3A* 9 super] ad *V* ciuitam (*alt.*) *P* 12 nři *V* mali *om. V* 13 et] ad *P* quiescit *VP,LMAa.c.* 16 *pr.* ut] quod *Vulg.* bonum ėšt *L* 17 uos *V* 18 occideretis *M* 19 traditis *LP* 20 ueritatem *V* 22 sederint *V* 23 ciuitatis principes *v* ciuitates *Va.c.* 24 intenderet *La.c.* intenderint *Ma.c.m2* 25 quod *MVP,Aa.c.* 26 facti *V* faccio *P* concitauerit *P*

pariter et humiliter atque constanter. prudenter, quod a domino missum esse se diceret, ut contra templum et ciuitatem loqueretur daretque consilium, quod, si uellent eius audire consilium et agere paenitentiam, dominus quoque suam sententiam commutaret. humiliter autem in eo, quod ait: ecce in manibus uestris sum; facite mihi, ut bonum et rectum est in oculis uestris! porro constanter: in ueritate misit me dominus ad uos, ut loquerer in auribus uestris omnia uerba haec. aliisque sermonibus loquitur: 'si irascimini, cur contra templum et urbem domini sim locutus, et curae uobis est salus urbis et templi, cur augetis peccata peccatis et sanguinis mei tam urbem quam habitatores eius reos facitis?' si quando igitur et nobis pro necessitatis angustiis humilitate opus est, sic eam assumamus, ne ueritatem et constantiam deseramus; aliud est enim superbe contumeliam facere iudicanti, quod signum stultitiae est, aliud sic inpendens uitare discrimen, ut de ueritate nil subtrahas.

26 (33), 16 XLII. *Et dixerunt principes et omnis populus ad sacerdotes et prophetas: non est uiro huic iudicium mortis, quia in nomine domini dei nostri locutus est ad nos.* Populus, qui prius a sacerdotibus et pseudoprophetis fuerat supplantatus, iungitur principibus ciuitatis et pro Hieremia loquitur, quod nequaquam reus mortis

5 *Hier. 26 (33), 14 7 Hier. 26 (33), 15 21 cf. Hier. 26 (33), 8. 9

1 atque] at *La.c.* prudenter *om. LMVP,Aa.c.* quo *A,LMa.c.* se *add. s. u. A* 2 missus *V* esse se *LP* se esse (*pr.* se *postea add.*) *M* esse *A* ēēt *V* ut] in *Pa.c.* 3 si *om. P* eius uellent *v* 4 dñs quoque sententiam suam (*sic*) *s. u. A* comutaret *A* 9 irascemini *Aa.c.* 10 quur *Mp.c.* quod *Aa.c.m3,v* 11 quur *M* 13 necessitatibus angustis humiliter *V* 14 summamus *V* 15 deseremus *Pa.c.* enim est *P* 16 iudicandi *Va.c.* stultiae *L* 17 nihil *MVPv* detrahas *A* 18 omnes *LMa.c.* ad *V,Ap.c.* et *cet.* 19 et] ad *add. Vulg.* prophetas *V,Ap.c.* prophetae *cet.* uero *P,Ma.c.* 21 a *s. u. m3A* ad *Va.r.* 22 fuerant *MAa.r.* ciuitatibus *V* 23 pro] per *V*

sit, sed in nomine domini et ex ore illius prophetarit; cito enim uulgus indoctum accepta ratione mutat sententiam. dolor autem accusantium, praecipue sacerdotum et pseudoprophetarum, non potest immutari; et ideo illis accusantibus et in accusatione perseuerantibus populus commutatur, quod spem eis dederat
p. 1029 indulgentiae domini, si bonas fa|cerent uias suas et audirent uocem domini dei sui, ut et dominus suam sententiam flecteret.

26(33),17-19 XLIII. *Surrexeruntque uiri de senioribus terrae et dixerunt ad omnem coetum populi loquentes.* *Micheas de Morasthi fuit propheta in diebus Ezechiae, regis Iuda, et ait ad omnem populum Iudae dicens: haec dicit dominus exercituum: Sion quasi*
2 *ager arabitur et Hierusalem in aceruum lapidum erit et mons domus in excelsa siluarum. numquid morte condemnauit eum Ezechias, rex Iudae, et omnis Iuda? numquid non timuerunt dominum et deprecati sunt faciem domini et paenituit dominum mali, quod locutus erat aduersum eos? itaque nos facimus malum grande contra animas*
3 *nostras.* Principes ciuitatis et populus intellegunt iudicii ueritatem; senes autem, quorum proprie erat nosse uetera, replicant historiam et prophetiam Micheae de Morasthi, qui prophetauit sub rege Ezechia, conparant prophetiae Hieremiae, pro qua ei mortis crimen intenditur, ostenduntque illum dixisse

5 cf. Hier. 26 (33), 13 21 cf. Hier. 26 (33), 16 25 cf. Hier. 26 (33), 8

1 sit *om. La.c.* domini *om. V* et *om. VP* prophetaret *P,Aa.c.* 3 accussantium *A* (*saepius*) 4 mutari *V* et—perseuerantibus *in mg. V* 6 dñs *MAPv* ut *add. s. u. m3M* bona *V* 7 ut *eras. M, om. V* et *s. u. L* 9 surrexeruntque] surrexerunt ergo *Vulg.* 10 cętum *P* 11 michaeas *P* (*semper*) *cum Vulg.* morasti *P,La.c.* morasthī *Mp.c.m2* 12 *alt.* Iuda *v cum Vulg.* 14 ageąrabitur *P* 16 eam *P* Iuda *Vulg.* 18 et deprecati—dominum *om. V* 19 mali *om. LVP,MAa.c.m3; cf. p. 326, 12. 329, 13* fuerat *v cum Vulg.* aduersus *Vp.c.* 20 nos *L* non *MVP,Aa.c.* faciamus *MVP,LAa.c.* 23 morasthī *Mp.c.m2* morasti *P* 24 prophetiă *Mp.c.* 25 discrimen *v*

grauiora et tamen a iusto rege Ezechia nihil esse perpessum, sed conuersos ad paenitentiam domini in bonam partem uertisse sententiam. Micheas enim dixit: Sion quasi ager arabitur et Hierusalem in aceruum lapidum erit et mons domus in excelsa siluarum; porro Hieremias: dabo. inquit, domum istam sicut Silo et urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terrae. dantque consilium putantes nequaquam futurum, quod Micheas praedixerat, quia multo tempore non sit factum propter populi paenitentiam, et hoc quoque, quod Hieremias locutus est, nequaquam fore, si iuxta consilium eius bonas faciant uias suas et studia sua et audiant uocem domini dei sui, ut dominus non inferat malum, quod eis fuerat comminatus. simulque frangunt accusatorum rabiem et se miscent cum eis dicentes: itaque nos facimus malum grande contra animas nostras, non quo facere debeant, sed quia, si fecerint, nequaquam noceant accusato, sed animabus suis, quas mutatione sententiae potuerint liberare.

),20—24 XLIV. *Fuit quoque uir prophetans in nomine domini, Urias, filius Semei de Cariathiarim, et prophetauit aduersum ciuitatem istam et aduersum terram hanc iuxta uniuersa uerba Hieremiae. et audiuit rex Ioiacim et omnes potentes et principes eius uerba haec et quaesiuit rex interficere* p. 1030 *eum; et audiuit Urias et timuit fugitque et|ingressus est Aegyptum.* quodque sequitur: *et misit rex*

3 Hier. 26 (33), 18. *Mich. 3, 12 5 Hier. 26 (33), 6 11 cf. Hier. 26 (33), 13 15 Hier. 26 (33), 19

1 ab isto *V* 2 conuerso *V* conuersus *P,Mp.c.* (*sic*) 7 dansque *MVP* 13 comminatur *P* 15 nos *iterauit V* non *P* faciamus *P* 18 potuerant *Lp.c.m2* liberari *P* 20 cariatharim *La.c.* 21 *pr.* aduersus *v cum Vulg. alt.* aduersus *Vulg.* 22 terra *La.c.* uniuersa] omnia *Vulg.* 23 ioiacim (*alt.* i *s. u.; sed exp.*) *L* ioachim *cet.* (= *p. 330, 1*) Ioacim *v* (*semper*) 26 est] in *add. M* quoque *MAa.c m2*

Ioiacim uiros in Aegyptum, Elnathan, filium Achobor, et uiros cum eo in Aegyptum, in LXX non habetur. dein iungitur: *et eduxerunt Uriam de Aegypto et adduxerunt eum ad regem Ioiacim; et percussit eum gladio et proiecit cadauer eius in sepulchris uulgi ignobilis. uerumtamen manus Achicam, filii Saphan, erat cum Hieremia, ut non traderetur in*
3 *manu populi et interficeret eum.* Quaeritur, cur, cum Urias, filius Semei de oppido Cariathiarim, eadem quae Hieremias prophetarit, timore perterritus fugerit Aegyptum et inde retractus occisus sit, Hieremias potuerit euadere, qui certe non fugerat, sed audacter in priore sententia perseuerans liberatus sit tam uulgi principumque iudicio quam consilio senio-
4 rum aduersum accusatores, sacerdotes et pseudoprophetas. ad quod breuiter respondendum nequaquam dei sciri posse iudicium, dum eadem causa eademque sententia alius punitur et alius liberatur; nisi forte hoc respondere possimus, quod Urias in condemnationem et accusatorum et populi trucidatus sit, Hieremias autem reseruatus iudicio dei, ut reliquiis infelicis populi praedicaret et eos retraheret ad paenitudinem. quod quidem et in apostolorum Actibus legimus Iacobum apostolum

2 *Hier. 26 (33), 22 12 cf. Hier. 26 (33), 16. 17 21 cf. Act. 12, 2

1 Elnathan *v cum Vulg.* elnatham *LMAV* elnatam *P* 2 achabor *MAPv* achbor *V* 3 deinde *AV* adduxerunt *V* 4 ioachim *MAVP,La.c.* 5 proicit *Ma.c.* 6 ignobiles *La.c.* uerumtamen] igitur *Vulg.* manus Achicam] manac haiam *P* magnus Ahicam *v* achiam *Lp.r.Ma.c.* aicham (i *s. u.*) *A* Ahicam *Vulg.* Ἀχεικάμ *LXX; cf. p. 331, 18* filius *P* 7 safan *MAP* erat] fuit *Vulg.* 8 manus *Ap.c.,v cum Vulg.* interfeceret *La.c.* interficerent *MAVPv cum Vulg.* cur *om. V* 9 semei *V,MAp.r. cum OD* semeiae *cet.; cf. p. 329, 20* cariathgarim *Mp.c.* cariathiarī *V* qui *add. A* & *add. P* que *V,Aa.c.* 10 prophetauerit *V* prophetaret *P,Ap.c.* fugeret *La.c.* in *add. MAp.c.m3,v* 11 quia *P* certe *om. P* 12 non] nunc *P* priori *codd.* (*corr. L; cf. p. 246, 9. 289, 13. 321, 3*) *v* 13 principiumque *V* seniorum] se suorum *V* 15 scire *P* 17 possumus *Ap.c.m3,v* 18 *pr.* et *om. v* accusationem (i *s. u. m2*) *M* causationē *Ap.c.m3 alt.* et *om. MAp.c.* 19 reliquis *VP* infelices *Ma.c.* 20 retraheret] traderet *V* penitudinem *V* plenitudinem *P* 21 actibus—apostolum *s. u. L*

statim Herodis pertulisse sententiam et martyrio coronatum, Petrum autem et ceteros apostolos doctrinae domini reseruatos. et animaduertenda constantia prophetalis, quod ne de Aegypto quidem retractus Urias mutauerit sententiam, sed uidens sibi intentari mortem nihilominus sit locutus, quae praeceperat dominus. quodque timuit et fugit et ingressus est Aegyptum, non infidelitatis, sed prudentiae iudicium est, ne frustra nos offeramus periculis. alioquin et dominum saluatorem de manibus persequentium lapsum legimus et praecipientem apostolis: cum uos persecuti fuerint in hac ciuitate, fugite ad aliam! quaeritur quoque, quomodo Ioiacim, rex Iuda, parui imperii et debilitati et iam iamque perituri, mittendi in Aegyptum habuerit potestatem et inde Uriam educere. quod facile soluitur, si consideremus eum a rege Aegypti Nechao principem constitutum et hanc prophetiam factam esse in principio regni eius. quamquam autem Hieremias domini adiutorio liberatus
). 1031 sit, tamen et illi repu|tatur in mercedem, per quem prophetam suum dominus liberauit, Achicam uidelicet, filio Saphan, quod in posterioribus lecturi sumus, quando de cisterna luti Abdamelech spadonis consilio atque praesidio Hieremias de mortis periculo liberatur.

27, 1 XLV. *In principio regni Ioiacim, filii Iosiae, regis Iuda, factum est uerbum hoc ad Hieremiam a domino dicens.* Hoc in editione LXX non habetur et

2 cf. Act. 12, 3—18 8 cf. Luc. 4, 30. Ioh. 8, 59 9 *Matth. 10, 23 14 cf. IV Reg. 23, 34. II Par. 36, 4 15 cf. Hier. 26 (33), 1 19 cf. Hier. 38 (45), 7—13 24 *Hier. 27 (34), 1

1 coronatum] beatum *add. v* 2 autem Petrum *v* 5 intentarem *P* 6 quoque *Ma.c.m2* fugiit *P* 7 infidelitates *Pa.c.* iudicium *P* 8 inferamus *V* 11 ioiachim *La.c.* ioachim *cet.* (= *lin. 22. p. 332, 3. 7. 20*) 13 ducere *V* educeret *P* educendi *v* 14 nechau *Ma.c.* 15 anc *P* facta *V* factum *P* 18 Achicam (*cf. p. 330, 6*)] achi▪an (c *eras.*) *LM* aichcan (*sic; ex* achican) *A* achichan *V* acican *P* Ahicam *v* filio Saphan] filios aphat *V* fili iosafat *P* safã *L* safat *M,* (n *s.* t *m3*) *A* Sephan *v; cf. p. 330, 7* 19 sumus] si *add. MAVP* quando] quidē *Mp.c.m3* abdamalech *AP* abdemelech *Vv* 21 liberetur *VP,MAa.c.* 23 iudae *A* hoc] istud *Vulg.* iheremiam *P*

multi putant sequentis capituli esse principium, quod nequaquam ita est, sed iungendum superiori, ut, quicquid dictum refertur et factum, in principio regni Ioiacim factum esse credamus; unde et mittendi in Aegyptum quasi ad amicum
2 regem habuit potestatem. uidentur autem mihi LXX titulum istum hac ratione siluisse, ne secundo dicere uiderentur; iam enim in principio posuerant: in principio regis Ioiacim, filii Iosiae, regis Iuda, factum est uerbum istud a domino dicens.

27, 2–4 (34, 1–3) XLVI. *Haec dicit dominus ad me: fac tibi uincula et catenas* — siue *χλοιούς*, qui Hebraice appellantur 'mutoth' et sermone uulgari 'boias' uocant — *ponesque eas in collo tuo et mittes ad regem Edom et ad regem Moab et ad regem filiorum Ammon et ad regem Tyri et ad regem Sidonis per manum nuntiorum, qui uenerunt Hierusalem ad Sedeciam, regem Iuda. et praecipies eis, ut ad dominos suos loquantur: haec dicit dominus exercituum deus*
2 *Israhel: haec dicetis ad dominos uestros.* Praeterita uisio in principio facta est ad prophetam regni Ioiacim, filii Iosiae, regis Iuda, haec autem sub Sedecia, qui extremus regnauit in Hierusalem et sub quo urbs capta est atque
3 subuersa. praecipiturque Hieremiae, ut catenas siue furcas ligneas, quae, ut diximus, Hebraice appellantur 'mutoth', inponat collo suo et mittat eas ad reges Edom, Moab, filiorum

4 cf. Hier. 26 (33), 22 cf. p. 331, 14 5 *Hier. 27 (34), 1 7 *Hier. 26 (33), 1 11 *Hier. 27 (34), 2 (1) 19 cf. Hier. 26 (33), 1. 27, 1 20 Hier. 26 (33), 1. 27, 1 sec. Vulg. 22 cf. IV Reg. 25, 9. 10. II Par. 36, 19 24 cf. lin. 11

1 capitulis *Ma.r.* 2 dictum] rectum *M*^{1} 4 Aegyptum] et *add. V* ad *om. P* 6 soluisse *P* 7 posuerat *Pa.c.* 8 istum *Ma.c.* ad Ieremiam *add. v* 10 uinculas *P* 11 cathenas *A* KaO:OŸE *M* KaO:OŸC *P*, (Kamore *s. u. m3;* r, *h. e.* require, *in mg.*) *A* KŨ:ŨŸC *V* quę *Ap.c.* 12 muttoh *MA* muttoth *V* ponesque] et pones *Vulg.* 13 mittis *Ma.c.* eas *add. v cum Vulg.* 14 filiorum—*pr.* regem *s. u. P* 15 per] in *Vulg.* manu *Vulg.* 16 (= 21) sediciam *La.c.* sedechiam *cet.* (*semper*) 19 dicitis *P* a *LVa.c.* 20 profetam *M* 21 iudę *Va.c.* 22 que *V* 23 subuersam *V* ut *om. VP,LMAa.c.* 24 Hebraice ut diximus *v* hebraicae *AVP,La.c.* muttoth *A* muttoh *V*

Ammon, Tyri, Sidonis per legatos, qui uenerant ad Sedeciam, et praecipiat suis dominis nuntiare, quod regi Nabuchodonosor seruire debeant et audire, quae sequens prophetae sermo prosequitur, ac ne forsitan legati et reges istarum gentium respon- derent: 'cur hoc tuo populo non praecipis?', Sedeciae quoque regi similia loquitur et sacerdotibus ac prophetis. hunc locum 4
allegoricus semper interpres et historiae fugiens ueritatem
1032 interpretatur de caelesti Hierusa|lem, quod debeant habitatores eius sponte assumere corpora et descendere in 'Babylonem', id est 'confusionem' mundi istius, qui in maligno positus est, et seruire regi Babylonio, hau dubium quin diabolo. quodsi hoc facere noluerint, nequaquam eos grauia corpora portaturos, sed perituros gladio et fame et peste et nequaquam homines futuros, sed daemones. hoc ille dixerit, ne defensores eius 5
nobis calumniam faciant. ceterum nos simplicem et ueram sequamur historiam, ne quibusdam nubibus atque praestigiis inuoluamur.

27, 5 (34, 4) XLVII. *Ego feci terram et hominem et iumenta, quae sunt super faciem terrae, in fortitudine mea magna et in bracchio meo extento et dedi eam ei, qui placuit in oculis meis.* Licet ἀνθρωποπαθῶς haec scriptura loquatur, 2
quomodo nos homines loqui possumus et intellegere, tamen 'fortitudo' dei et 'bracchium' eius ille est, de quo et apostolus

2 cf. Hier. 27 (34), 6—11 (5—9) 5 cf. Hier. 27 (34), 12—22 (10—18) 7 *allegoricus interpres*] scil. Origenes; cf. p. 299, 18 9 cf. Gen. 11, 9 10 cf. I Ioh. 5, 19

1 tiro *V* uenerunt *V* 2 nuntiate *V* nabucod. *MP,La.c.* nabochod. *V* 3 audi *MAVP,La.c.* 4 forsitam *LMA* responderunt *Ma.c.m2* 5 quur *M* 6 hac *M* 7 allogoricus *M* storiae *Ma.c.* 8 caeleste *Aa.c.* 9 discendere *P* 11 hau (*cf. p. 320, 8*)] haud *AV*, (*ex* aut) *M* haut (d *s.* t *m2*) *L* aud *P* qui in *P* diabulo *P,Ma.c.* (= *p. 334, 23*) 12 grauiora *V* portaturus *P,La.c.* portatur eos *V* 13 periturus *P pr.* et *om. P* 14 demones *V* 15 faciat *Pa.c.* 16 nugibus *P* 17 inuoluamus *P* 18 *pr.* et *s. u. L* homines *Vulg.* 20 in *s. u. m2M* brachio *AVP* eam] ea *V,Ap.c.m3* qui] cui *VP,Aa.c.,v* 21 ΩΝΘΡ. *M* ΑΝΘΡ. (antropopatos *s. u.*) *A* -ΠΩΠΑΘΩC *V* ΑΝΕΡΛΠΟΠΑΕΩC *P* 23 brachium *AVP,LMp.c.*

loquitur: 'Christus dei uirtus et dei sapientia', et Isaias: domine, quis credidit auditui nostro et bracchium domini cui reuelatum est? scribit et Iohannes euangelista: omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil. Dauid quoque in suo carmine loquitur: uerbo domini caeli firmati sunt et spi-
3 ritu oris eius omnis uirtus eorum. quod autem ait: dedi eam ei, qui placuit in oculis meis, hoc significat, quod omnia humano generi per dei gratiam sint tributa. ego, inquit, feci terram et hominem et iumenta. ordo contrarius; in Genesi enim primitus fiunt animantia et extremus homo, sed hic prius hominem nominat et postea, quae subiecta sunt homini.

27, 6. 7a (34, 5) XLVIII. *Nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchodonosor, regis Babylonis, serui mei; insuper et bestias agri dedi ei, ut seruiant illi. et seruient ei omnes gentes et filio eius et*
2 *filio filii eius.* Cuius infelicitatis est Israhel, quando conparatione eius Nabuchodonosor 'seruus dei' appellatur! scriptum est in euangelio: mundus per ipsum factus est et mundus eum non cognouit; in propria uenit et sui eum non receperunt. recte itaque conditor creaturam suam tradit, cui uoluerit. denique et diabolus, in cuius typum praecessit Nabuchodonosor, confitetur: haec omnia mihi tra-
3 dita sunt. quod autem intulit: insuper et bestias agri

1 cf. I Cor. 1, 24 2 *Esai. 53, 1 4 Ioh. 1, 3 6 Ps. 32, 6 8 Hier. 27 (34), 5 (4) 10 *Hier. 27 (34), 5 (4) 11 Gen. 1, 25—27 20 Ioh. 1, 10. 11 22 cf. Hier. 27 (34), 5 (4) 24 cf. Matth. 4, 9 et Luc. 4, 6 25 Hier. 27 (34), 6 (5)

1 esaias *VP,Aa.c.* 2 brachium *AVP* 3 et *om. MAVP,La.c.* iohannis *La.c.* 6 uerbum *La.c.* 8 eam] ea *V,Ap.c.m3* qui] cui *v* 9 dī *s. u. M* 11 genese *Ma.c.* primi *La.c.* primū (ū *ex* i *m2*) *Mv* prima *V,* (a *ex* i) *A* 12 hic *om. V* 14 et nunc *MAp.c.m2 cum Vulg.* 15 naboch. *V,* (h *s. u.*) *L* nabuc. *MP* 17 seruiant *MVP,Aa.c.* filios *Ma.r.* 19 nabucod. *MP,La.c.* nabochod. *V* (= *lin. 24. p. 335, 8. 336, 2. 7. 24*) 22 receperunt] cognouerunt *M* 23 tradidit *MAVP,La.c.* typo *V*

dedi ei, ut seruiant illi, uel simpliciter omne genus animantium intellegere debemus — cum homine enim et ea tra-
p. 1033 dun|tur, quae ei subdita sunt — aut certe 'bestias' feras gentes accipiamus, quod etiam illae seruiant, quae prius seruire non nouerant. 'filium' autem eius et 'filium filii' — iuxta Hebraicum — Baltasar uocat et Euilmarodach, de quibus scribit Danihel.

27, 7 b XLIX. *Donec ueniat tempus terrae eius et ipsius.* Pulchre, ne perpetuum Nabuchodonosor putaretur imperium, et ipsum dicit a Medis Persisque capiendum; hoc est enim, quod significat: donec ueniat tempus terrae eius et ipsius. sed nec hoc habetur in LXX.

27, 7 c L. *Et seruient ei gentes multae et reges magni.* Non dixit 'omnes' — hoc enim proprie Christi debetur imperio —, quamquam iuxta Symmachum non legatur: seruient ei gentes multae et reges magni, sed: subicient eum seruituti gentes multae et reges magni, ut ipse quoque seruiat Medis et Persis, cui omnes gentes ante seruierant. hoc, quod ex Hebraico posuimus: dedi ei, ut seruiant 2 illi, et seruient ei omnes gentes et filio eius et filio filii eius, donec ueniat tempus terrae eius et ipsius et seruituti eum subiciant gentes multae et reges magni, in LXX, ut iam diximus, editione non legitur.

6 cf. Dan. cap. 5 10 Hier. 27, 7 11 *Hier. 27, 7. cf. lin. 5 14 Hier. 27, 7 15 *Hier. 27, 7 18 Hier. 27, 6. *7 22 *Hier. 27, 6. 7 cf. lin. 5. 11

1 animalium *MAVPv* 2 intelligere *Lp.c.m2* hominem *V* 3 ferans *Va.c.* 4 etiam *s. u. P* ille *V,La.c.* illi *P* 5 filii] fili *La.c.* 6 balthasar *Vv* baldhasar *P* et *om. V* euilmerodac *P* Euilmerodach *v* daniel *L; cf. p. 312, 20* 7 ipsius] & *add. M* 12 (= 15. 22) regis *La.c.* 13 imperium *V.LMAa.c.* 15 sed—magni *om. V,Ma.c.* subici *P* ei *MP* 17 omnes] multae *Ap.c.m2* ante omnes gentes *v* 19 seruiant *MVP,Aa.c.* 20 ueniant *V* terrae *s. u. P* 21 seruituti eum] seruient ei *Mp.c.* eum] eius *V* subicient *P,Ap.c.,v* sciant *eras. M* 22 in—legitur *s. u. m3A* aeditionem *M* non *om. MAP* 23 legitur] igitur *V*

27, 8 (34, 6) LI. *Gens autem et regnum, quod non seruierit Nabuchodonosor, regi Babylonis, et quicumque non curuauerit collum suum sub iugo regis Babylonis, in gladio et fame et peste uisitabo super gentem illam, ait dominus, donec consumam eos* 2 *in manu eius.* Non solum dominus peccatrices gentes subicit Nabuchodonosor, sed et apostolus de peccatoribus loquitur: quos tradidi satanae, ut discant non blasphemare; et in alio loco: tradidi huiuscemodi satanae in interitum carnis, ut spiritus saluus fiat. potestatibus quoque oboediendum monet non solum propter iram, sed et propter conscientiam, ne condemnemur ab eis.

27, 9–11 (34, 7–9) LII. *Uos ergo nolite audire prophetas uestros et diuinos et somniatores et augures et maleficos, qui dicunt uobis: non seruietis regi Babylonis, quia mendacium prophetant uobis, ut longe faciant uos de terra uestra et eiciant uos et pereatis. gens autem, quae subiecerit ceruicem suam sub iugo regis Babylonis et seruierit ei, dimittam eam in terra sua, dicit dominus, et colet eam et habitabit* 2 *in ea.* Delirat et in hoc loco allegoricus interpres et hortatur in caelesti positos Hierusalem, ne audiant prophetas suos atque diuinos, somniatores et augures et maleficos, sed ut potius seruiant Nabuchodonosor et corpus humilitatis assumant, in-

6 cf. Hier. 27 (34), 6. 7 (5) 8 I Tim. 1, 20 9 *I Cor. 5, 5 10 cf. Rom. 13, 1 11 *Rom. 13, 5 21 *allegoricus interpres*] scil. Origenes; cf. p. 333, 7 24 cf. Phil. 3, 21

1 seruierat *P* 3 Babylonis] et *add. v* 4 *pr. et alt.* et] in *add. Vulg.* 5 consummam *V* 6 subiecit *P,La.c.* 7 et *om. v* 8 tradedi *P* sathanae *V* (= *lin. 9*) in interitu carne *add. P* plasphemare *M* 9 tradedi *M* huiusmodi *v* 12 condemur *L* 15 seruiatis *P* 16 qui *La.c.* uos faciant *Vulg.* 17 gens autem] porro gens *Vulg.* 18 subieceret *La.c.* subicerit *P* 19 demittam *Pp.c.* 20 terram suam *P* colit *P,LMAa.c.* eam *om. MVP,Aa.c.* et *s. u. L* habitauit *P,Ma.c.* 21 deli••rat *D* delerat *V* deliberat *LAP* deliberatae *M; cf. p. 229, 21. 275, 20. 299, 18. 346, 21 etc.* ortatur *P* 22 caelestis *Pa.r.* 23 diuinos] et *add. v* 24 assummant *V* infantium *Erasmus v; sed cf. p. 397, 21*

p. 1034 fantiam,| uagitus et incunabula paruulorum; si enim hoc fecerint, expleto famulatu et condicione mortalitatis humanae reuersuros eos ad terram suam et habitaturos in ea et operaturos, quae prius operati sunt. dicitque se suspicari eos, qui dei praecepta contemserint, humanis corporibus praegrauari, futuros daemonas et immundos spiritus et sedem pristinam nequaquam recepturos. nos autem simpliciter exponamus et 3 prophetas esse in gentibus, qui simulent se diuino spiritu uentura praedicere, et diuinos, de quibus et uulgare prouerbium est: 'aiunt diuinare sapientes', et somniatores, qui imitantur Ioseph et Danihel, et augures, qui uolatu auium et oscinum uocibus faciendum quid uel non faciendum denuntiant, et maleficos, quos uel ueneficos possumus appellare uel daemonum fasmatibus seruientes, qui Hebraice dicuntur 'chassane'. 'omnes isti decipiunt', inquit, 'uos atque supplantant, ne seruiatis 4 regi Babylonis'. multo enim melius est seruitutem sponte suscipere et amicum habere, cui seruias, et genitalem terram colere quam ui et necessitate seruire captiuos.

7, 12–15 LIII. *Et ad Sedeciam, regem Iuda, locutus sum*
4, 10–12) *secundum omnia uerba haec dicens: subicite colla uestra sub iugo regis Babylonis et seruite ei et populo eius, et uiuetis. quare moriemini tu et populus tuus gladio, fame et peste, sicut locutus*

8 cf. Hier. 1, 5 10 cf. Donat. ad Ter. Hec. 696

1 haec *v* ficerint *L* 2 famulato *P* conditione *AVP* 3 reuersurus *P* habitatores *V*, (e *ex* o) *M* 4 sint *Ma.c.m2* dicetque *Aa.c.* se (s *ex* r) *A*, *om. P* 5 contempserint *AVP* contempserunt (u *ex* i) *M* 6 futurus *La.c.* demonas *V* daemones *Pv* in mundo *V* sp̃os *Aa.c.* 7 recepturus *Ma.c.* et *eras. M* 9 uentura] futura *v* uulgari *La.c.* 10 quę *P* mittantur *V* 13 beneficos *P* 14 fantasmatibus (tas *s. u. m2*) *MA* phantasmatibus *v* cassane *MP* cassaphe *v* 15 inquit decipiunt *v* 16 seruitute *La.c.* suscepere *Ma.c.* 17 seruiatis *v* 18 quan (*sic*) *P* captiuũ* *A* captiuus *VP,Mp.c.* 19 ad *om. V* sedechiam *AVP,Mp.c.m2* (= *p. 338, 8*) 20 secundumq̃ *L* omnia] uniam (*sic*) *La.c.* subiecite *L* 21 iugum *P,LMAa.c.* regi *V* babyllonis *La.c.* 23 tuos *M* et *add., sed eras. V* gladio] et *add. v cum Vulg.*

est dominus ad gentem, quae seruire noluerit regi
2 *Babylonis? nolite audire uerba prophetarum dicentium uobis: nolite seruire regi Babylonis, quia mendacium ipsi loquuntur uobis, quia non misi eos, ait dominus, et ipsi prophetant in nomine meo mendaciter, ut eiciam uos et pereatis tam uos*
3 *quam prophetae, qui uaticinantur uobis.* Post uniuersas gentes transit ad Sedeciam, regem Iuda, et isdem, quibus gentibus comminatus est, sermonibus loquitur; neque enim meretur priuilegium gentis Israheliticae, qui ceteris gentibus aut similia aut maiora peccauit. denique quia audire contemsit
4 populus perduellis, gladio, fame et peste consumtus est. obseruandum autem in scriptura sancta, quod pro 'pseudoprophetis' appellet 'prophetas', qui uaticinentur in nomine domini mendaciter. 'hoc autem faciunt, ut ego', inquit, 'eiciam uos et pereatis tam uos quam prophetae, qui uaticinantur uobis'; et eorum igitur, qui decipiuntur, et eorum, qui decipiunt,
5 similis interitus est. hoc, quod de Hebraico posuimus: sub iugum regis Babylonis et seruite ei et populo eius,
p. 1035 et uiuetis. qua|re moriemini tu et populus tuus gladio, fame et peste, sicut locutus est dominus ad gentem, quae seruire noluerit regi Babylonis? nolite audire uerba prophetarum dicentium uobis, in LXX non habetur; et idcirco ammoneo, ut prudens lector

8 cf. Hier. 27 (34), 6 (5)—11 (9) 10 cf. Num. 16, 3 etc. 15 *Hier. 27 (34), 15 (12) 18 Hier. 27, *12. *13. 14 24 *Hier. 27, 12—14

1 regis *V* 3 nolite seruire] non seruietis *Vulg.* rege *A* 4 locuntur *V,La.c.* 6 eiciamus *M* eiẽciant *L* eiciant *Pv cum Vulg.; cf. lin. 15, p. 339, 13* *pr.* uos *om. Ma.c.* 8 hisdem *LV* eisdem (*pr.* e *ex* h) *A* iisdem *v* 10 priuilegi**um (le *s. u.*) *L* gentes *Ma.c.* gen**s *Ap.r.* mentis *Ap.c.m3* israliticae (*sic*) *L* israhelitica* (*ł* ę *s.* a* *m3*) *A* hisrahel. *Va.r.* israhelite *P* qui] *m1 et m3A* quę *Ap.c.m2* 11 qui *V,Ma.c.m2* contempsit *MAV* contempnit *P* 12 populos *Ma.c.* perduelles *La.c.* perdueillis *M,Aa.r.* consumptus *codd.* (*corr. L*) 13 pro *om. V* 15 autem] inquit *add. v* ego inquit *om. v* eiciant *La.c.,v* deiciam *M* 17 *alt.* eorum] horum *M,Ap.c.m3* 18 de *om. P* 19 iugo *V* (*cf. etiam p. 337, 21*) iugom (o *ex* u) *M* 21 gladio] et *add. v* dominus *om. P*

intellegat, quantum desit per singula Graecis codicibus et Latinis.

27, 16. 17 (34, 13) LIV. *Et ad sacerdotes et ad populum istum locutus sum dicens: haec dicit dominus: nolite audire uerba prophetarum uestrorum, qui prophetant uobis dicentes: ecce uasa domini reuertentur de Babylone nunc cito; mendacium enim prophetant uobis.* — hoc, quod posuimus 'nunc cito', in LXX non habetur et illud, quod sequitur: — *nolite audire eos, sed seruite regi Babylonis, ut uiuatis! quare datur haec ciuitas in solitudine?* Post gentes autem et regem 2 sacerdotibus loquitur et populo, quia iam prophetis supra interitum nuntiauerat dicens: ut eiciam uos et pereatis tam uos quam prophetae, qui uaticinantur uobis. loquitur autem eadem, quae locutus fuerat regi et gentibus, ne audiant uerba prophetarum suorum et dicant uasa templo domini reportanda iam nunc, quae cum Iechonia principibusque et matre eius fuerant asportata, monetque, ut deseruiant regi Babylonis et uiuant et ciuitas sponte subiecta nequaquam tradatur incendio. et in hoc clementia domini leuiori poenae tradere, ne sustineant grauiorem.

27, 18—22 (34, 15—18) LV. *Et si prophetae sunt et est uerbum domini in eis, occurrant* — quodque sequitur et subdituri sumus usque ad finem huius capituli, in LXX non habetur — *domino exercituum, ut non ueniant uasa, quae derelicta fuerant in domo domini et in domo regis*

8 Hier. 27, 16 *Hier. 27 (34), 16 (13) 9 *Hier. 27 (34), 17 (14) 11 cf. Hier. 27 (34), 6 (5)—15 (12) 13 *Hier. 27 (34), 15 (12) 15 cf. Hier. 27 (34), 14 (11). 9 (7). 10 (8) 17 cf. IV Reg. 24, 12—15. II Par. 36, 10 24 *Hier. 27 (34), 18 (15)—22 (18)

5 qui] quod *V* 6 dicentes—uobis (*lin. 8*) *bis posuit V* 7 babylonem *La.r.* 8 quod *om. V* 9 nolite] ergo *add. Vulg.* 10 babilonis *A* 11 solitudinem *MAVPv cum Vulg.* 12 qui *MAVPv* 13 nuntiauerant *M* eiẽciam *L* 16 dicent *P* templi *MAVPv* 17 reportandam *LMa.c.* nunc *om. v* quaequae *M* ieconia *P* 18 fuerat *V* 20 hoc] est *add. s. u. m2A* clementiam *V* ẽ *add s. u. M* leuiori] eos *add. s. u. m2A* paene *VP* 23 quoque *MAa.c.* 24 usque] que *Ma.c.m2* 24 dñe *V* 26 *alt.* domum *P*

2 *Iuda et in Hierusalem, in Babylonem. quia haec dicit dominus exercituum ad columnas et ad mare et ad bases* — pro quibus in Hebraico scriptum est 'mechonoth' — *et ad reliqua uasorum, quae remanserunt in ciuitate hac, quae non tulit Nabuchodonosor, rex Babylonis, cum transferret Iechoniam, filium Ioiacim, regem Iuda, de Hierusalem in Babylonem et omnes optimates Iuda et Hierusalem.* 3 *quia haec dicit dominus exercituum deus Israhel ad uasa, quae derelicta sunt in domo domini et in domo regis Iuda et in Hierusalem: in Babylonem transferentur et ibi erunt usque ad diem uisitationis suae, dicit dominus, et afferri faciam ea* 4 *et restitui in loco isto.* Haec, ut diximus, in LXX non
p. 1036 habentur, sed de Hebraica ueritate | translata sunt, pro quo aliud, quod scriptum non erat, posuere dicentes: mihi, quia sic dixit dominus: et reliqua uasa, quae non tulit rex Babylonis, quando transtulit Iechoniam de Hierusalem, in Babylonem intrabunt, dicit dominus sensum magis quam uerba ponentes, forsitan inrationale arbitrati, ut deus loqueretur ad columnas et ad mare et ad bases et ad reliqua uasa, quae remanserant in Hierusalem, quasi non legamus et uermi matutino increpuisse dominum et ad

14 cf. p. 339, 23 16 *Hier. 27 (34), 18 (15)—22 (18) 21 Hier. 27, 19 23 cf. Ion. 4, 7

1 *pr.* in *om. M* Hierusalem] et *add. v* qui *Ma.c.m2* 3 uases *Ma.c.* uasis *P* in *om. Ma.c.* ebraico *V* est] me *add. Va.c.* 4 reliquias *V* 5 nabucod. *MP,La.c.* 6 babylones *Pa.c.* transferet *A* ieconiam *P* (= *lin. 18*) 7 ioiachim *La.c.* ioachim *cet.* de *om. VP,La.c.* a *v* Hierusalem] quia haec dicit dñs exercituum *add. La.c.* 8 babilonem *A* 10 ad *om. P* uasa] uersa *Aa.c.* uniuersa *add. M* aduersa *add. P* 11 *pr.* in *om. AVPv cum Vulg.* 12 transferuntur *P* 13 faciem *V,Ma.c.* ea] meam *Ma.r.* eam *VP* 14 restituã *M* 15 habetur *P,Aa.c.* 16 mihi *A* 17 dicit *Va.c.* dominus] mihi *add. s. u. m2A* 20 ponentis *P* forsitam *L* 21 uases *Ma.c.* (= *p. 341, 10*) 22 remanserunt *M* 23 ad *om. MAVP,La.c.,v*

mare locutum: tace et ommutesce! quodque ait: occurrant mihi siue domino exercituum, illud ostendit uerum prophetam posse domino precibus resistere, secundum quod et Moses stetit in percussione contra dominum, ut auerteret iram furoris eius; Samuhel quoque idem fecit. et dominus ad Mosen: dimitte me, ait, percutiam populum istum! quando autem dicit: dimitte me, ostendit se precibus sanctorum posse retineri. 'occurrant', inquit, 'prophetae et, quaecumque praedicunt, opere conpleta demonstrent, et tunc ueritate uaticinium conprobabitur'. columnas autem et mare et bases et reliqua uasorum in Malachim et in extremo huius prophetae uolumine legimus; et enumerantur, quae uasa translata sint in Babylonem, quando captus est Sedecias et incensa ciuitas templumque subuersum.

, 1—3 à ; 1—3) LVI. *Et factum est in anno illo, in principio regni Sedeciae, regis Iuda, in anno quarto, in mense quinto dixit ad me Ananias, filius Azur, propheta de Gabaon, in domo domini coram sacerdotibus et omni populo dicens: haec dicit dominus exercituum deus Israhel: contriui iugum regis Babylonis; adhuc duo anni dierum et ego referri faciam ad locum istum omnia uasa domini.* Quos 2 Hebraicum 'prophetas', hoc est 'nebeim', LXX 'pseudoprophetas' interpretati sunt, ut manifestiorem facerent intellegentiam.

1 *Marc. 4, 39 *Hier. 27 (34), 18 (15) 2 Hier. 27 (34), 18 (15) 4 cf. Ex. 32, 11—13 5 cf. I Reg. 8, 6. 21 6 *Ex. 32, 10 7 Ex. 32, 10 11 *in Malachim*] i. e. in libris Regum III. IV (cf. p. 264, 13); cf. IV Reg. 25, 13—17. Hier. 52, 17—23 23 *Hier. 28 (35), 1

1 mari *V,Ap.c.,v* ommutisce *La.c.* occurrat *MAVP,La.c.* 2 illum *MAVP,La.c.* 4 moyses *MAVPv* 5 samuel *Pv* moysen *MAVPv* 6 ait] ut *add. MAm3,v* 7 demitte *Pp.c.* 8 retinere *M* 9 opera *V* tunc] in *add. s. u. M* 11 malachia *M* 12 uasa quae *v* sunt *VP* 13 sedechias *AVP* 16 sedechiae *AVP,Mp.c.m2* iudae *V* *alt.* in *om. V* 17 quinto] et *add. V* annanias *MA* Hananias *Vulg.* (*semper*) azor *V* 18 galaon *P,Ma.c.* 22 uasa] domus *add. Vulg.* 23 propheta *V* nebeiim *A* nebeum *V,La.c.* neueim *P*

denique et in praesenti loco 'propheta' dicitur, hoc est 'nebia', et non 'pseudopropheta'. fit autem sermo domini sub rege Sedecia, in quarto anno regni eius et in mense quinto — necdum propheta Hiezechiel uaticinante in Babylone ad eos, qui cum Iechonia fuerant transmigrati — habetque fiduciam in templo domini loqui contra prophetam, quia prospera populo pollicetur et libenter audiuntur mendacia, praesertim quae laeta pro-
p. 1037 3 mittunt. Hieremias dixerat etiam cetera ua|sa uel templi uel domus regiae et uniuersi populi, quae Nabuchodonosor dimiserat, transferenda Babylonem; hic autem e contrario etiam ea, quae translata fuerant, referenda promittit.

28, 3b. 4 (35, 4) LVII. *Quae tulit Nabuchodonosor, rex Babylonis, de loco isto et transtulit ea in Babylonem. Iechoniam, filium Ioiacim, regem Iudae, et omnem transmigrationem Iudae, qui ingressi sunt Babylonem, ego conuertam in locum istum, ait dominus; con-*
2 *teram enim iugum regis Babylonis.* Pro quibus LXX transtulerunt: Iechoniam et transmigrationem Iudae, quia conteram iugum regis Babylonis breuiter Hebraicae ueritatis sensum magis quam uerba ponentes. pollicetur autem Ananias 'prophetes' — ut tunc populo uidebatur — non solum uasa, sed et regem Iechoniam reducendum esse Hierusalem et iugum regis Babylonii conterendum, hoc est destruen-

1 cf. p. 338, 12 Hier. 28 (35), 1 2 *Hier. 28 (35), 1 4 cf. Ezech. 1, 2 8 cf. Hier. 27 (34), 19—22 (16—18) 18 *Hier. 28 (35), 3. 4 (4) 22 cf. Hier. 28 (35), 3

1 neuia *P* 2 fuit *Aa.c.m3* fiat *P* super *MAVP* regem *AVP* 3 sedechia *V,Mp.c.m2* sedechiam *AP* 4 iezechiele (*pr.* i *et quart.* e *postea add.*) *A* Ezechiel *v* babylonem *P* 5 ieconiam *P* 6 domini *om. V* populo *om. V* 7 lata *La.c.* lecta *Ma.r.* 8 *pr.* uel *om. V* 9 nabucod. *MP,La.c.* demiserat *P,La.c.* 10 transferenda] in *add. MAVP* babylone *P* e *om. P* etiam] eam *V* 11 fuerat *Ma.c.* refrenanda *V* 12 transtulit *v* nabucod. *MP,La.c.* nabochod. *V* 13 babylonem] et *add.* (*s. u. m2*) *MA,v cum Vulg.* 13 ieconiam *P* (*semper*) 14 ioiachim *La.c.* ioachim *cet.* Iuda *v cum Vulg.* 15 Iuda *Vulg.* sunt] in *add. Vulg.* 16 in] ad *Vulg.* loco *La.c.* 19 hebraica *Ma.c.* hebreicae *Aa.c.* 20 pollicitur *La.c.* 21 annanias *MA,La.c.* qui *add. v* prophetę *P* ut *om. v* 23 babylonis *MVPv* babilonis *A* distruendum *La.c.*

dum eius imperium, et hoc necdum conpleto futurum biennio, ut gaudii magnitudinem uicinum tempus repromissionis augeret.

28 (35),5.6 LVIII. *Et dixit Hieremias propheta ad Ananiam prophetam in oculis sacerdotum et in oculis omnis populi, qui stabat in domo domini, et ait Hieremias propheta: amen, sic faciat dominus; suscitet dominus uerba tua, quae prophetasti, ut referantur uasa de domo domini et omnis transmigratio Babylonis ad locum istum!* Optat fieri, quod pseudopropheta 2 mentitur — hoc enim significat 'amen', quo uerbo saepe dominus abutitur in euangelio: amen, amen dico uobis —, et cupit pro rerum prosperitate magis illum quam se uera dicere. unde et alius propheta testatur dicens: utinam non essem uir habens spiritum et mendacium potius loquerer! e contrario Ionas contristatur, quare mentitus sit, et arguitur a domino utilius prophetae esse mendacium quam tantae ruinam multitudinis. ac ne uideretur pseudoprophetae conprobare uaticinium, sub aliorum exemplo absque iniuria mentientis adicit ueritatem:

28 (35),7—9 LIX. *Uerumtamen audi uerbum hoc, quod ego loquor in auribus tuis et in auribus uniuersi populi: prophetae, qui fuerunt ante me et te ab initio, et prophetauerunt super terras multas et super regna magna de proelio et de afflictione et de fame; propheta, qui uaticinatus est pacem, cum*

1 cf. Hier. 28 (35), 3 11 Hier. 28 (35), 6 12 Ioh. 1, 51 etc. 14 Mich. 2, 11 sec. *Vulg.* 16 cf. Ion. 4, 1—3. 11

1 con(m)pletum *MVP,Aa.c. & add, s. u. m3M* futurum] in *add. s. u. m3M* 2 ut] et *V* augeret] haberet *P* 4 annaniam *MA* (*semper*) 6 q̃ui | qui *L* stabant *MP,La.c.Ap.c.m3* 8 tua *om. V* 9 de *eras. M* ad *Ap.c.m3* in *v cum Vulg.* domus *Mp.c.* domum *v cum Vulg.* Babylonis] de Babylone *Vulg.* 12 utitur *Ap.c.,v* 14 alius] uere *add. s. u. m3A* nonc (v *s.* o) *M* 17 utillius *LV* ruinae *codd.* (*corr. A*), *v* 18 multitudinem *v* ac] haec *P* 19 exempla *V* adi***cit *L* adiecerit *OF,Dm1* ad(s)serit *MAVP,Dm2,v* 21 audire *V* 23 et] ante *add. Vulg.* te] ecce *P* 26 uaticinatur *P*

uenerit uerbum eius, scietur propheta, quem mi-
p. 1038 2 *se|rit dominus in ue,itate.* Poterat Hieremias Ananiae
dicere: 'falsum loqueris, decipis populum, non es propheta,
sed pseudopropheta'. quod si dixisset, poterat et pseudopro-
pheta in Hieremiam eadem retorquere; ergo non facit iniuriam
3 et quasi ad 'prophetam' loquitur. 'non solum', inquit, 'ego sum
propheta et tu, sed fuerunt ante me et te multi alii, quorum
fuit Isaias, Osee, Iohel et Amos et ceteri. prophetauerunt',
inquit, 'contra terras multas et regna non parua, sed magna
bellum illis et aduersa et rerum omnium penuriam nuntiantes;
et e contrario fuerunt alii, qui pacem pollicerentur et prospera.
utrorumque sententia non adulatione mendacii, sed rerum
4 exitu conprobata est'. sub aliorum igitur exemplo de se loquitur
et Anania, quod, cum rerum finis aduenerit, tunc prophetarum
ueritas ostendatur. hoc idem et dominus locutus est per
Mosen, quod propheta uaticinii fine monstretur. et hoc animad-
uertendum, quod non minaciter, non truculente, sed fiducia
ueritatis increpet mentientem et differat in futurum, ut, qui
audiunt, rerum exitum praestolentur.

28,10–12a (35,10.11) LX. *Et tulit Ananias propheta catenam* — uel *furcam*, quae Hebraice dicitur 'muthoth', — *de collo Hieremiae prophetae et confregit eam. et ait Ananias in conspectu omnis populi dicens: haec dicit dominus: sic confringam iugum Nabuchodonosor, regis Babylonis, duobus annis dierum de collo*

16 cf. Deut. 18, 22 21 *Hier. 28 (35), 10

1 quae *V* misit *Vulg.* 5 ego *APa.c.* 6 ad *s. u. P* 7 te et me *v* 8 esaias *VP,Aa.c.* oseae *AP & add. P* 10 paenuriam *A; cf. p. 251, 15. 359, 6. 387, 11* 11 eǫ *V* 12 adolatione *V* adultionem *P* 13 igitur| ergo *v* 14 & (ł ad *s. u. m3*) *A* annania *MP*, (ł ã *s. tert.* a *m3*) *A* 15 per moysen locutus est *P* 16 moysen *MAVPv* prophetia *Ap.c.m3* uaticini *Ma.c.* 17 truculenter *P,Ap.c.*, (*alt.* e *ex* u) *M* trunculenter *V* 19 exitium *MP* praestulentur *M* 20 cathenam *M* (*semper*) 21 hebraicae *A,La.c.* mutot *V* 22 Ananias] ꝑpheta *add. s. u. m2A* 24 nabucod. *MP,La.c.* nabochod. *V* (= *p. 346, 5*) 25 Babylonis] in *add. s. u. m3M* post *add. s. u. m2A cum Vulg.* duos *Ap.c m2 cum Vulg.* annos *Ap.c.m2 cum Vulg.*

omnium gentium. et abiit Hieremias in uiam suam.
'Duos annos' non transtulere LXX, 'prophetam' quoque non 2
dixere Ananiam, ne scilicet prophetam uiderentur dicere, qui
propheta non erat, quasi non multa in scripturis sanctis di-
cantur iuxta opinionem illius temporis, quo gesta referuntur,
et non iuxta quod rei ueritas continebat; denique et Ioseph
in euangelio 'pater' domini uocatur et ipsa Maria, quae sciebat
se de sancto spiritu concepisse et responderat angelo: quo-
modo erit istud, quia uirum non cognoui?, loquitur
ad filium: fili, quid fecisti nobis sic? ecce ego et
pater tuus dolentes quaerebamus te. simulque consi- 3
deranda prudentia Hieremiae et humilitas atque patientia.
pseudopropheta rebus facit iniuriam et arreptam furcam de
. 1039 ceruice eius conterit — quod utique in fer|rea facere non po-
terat —, iste tacet doloremque dissimulat; necdum enim ei a do-
mino, quid loqueretur, fuerat reuelatum, ut tacite sancta scriptura
demonstret nequaquam prophetas suo tantum arbitrio loqui,
sed et domini uoluntate, maxime de futuris, quorum solius
dei notitia est. abiit, inquit, et recessit in uiam suam 4
quasi uictus et illud implens propheticum: factus sum
quasi homo non audiens nec habens in ore suo
increpationes.

12b–14 (12–14) LXI. *Et factum est uerbum domini ad Hieremiam, postquam confregit Ananias propheta catenam* — uel *furcam* — *de collo Hieremiae prophetae, dicens: uade et dices Ananiae: haec dicit dominus: cate-*

2 *Hier. 28 (35), 11 *Hier. 28 (35), 10 7 cf. Luc. 2, 33. 48 8 *Luc. 1, 34 10 *Luc. 2, 48 19 Hier. 28 (35), 12 (11) 20 *Ps. 37, 15 25 *Hier. 28 (35), 12

1 Hieremias] propheta *add. Vulg.* 2 transtulerunt *v* 5 referunt *La.c.* 6 contineat *Ap.r.* 8 spiritu sancto *v* respondeat *V* 9 quia] quoniam *v* cognoui (ui *in ras.*) *P* cognosco *Vv* 11 querebamus *La.c.* 13 areptam *V* abreptam *P* 15 dolorem qui *V* ei] & *Aa.c.m3* 16 quod *P* 17 demonstrat *Mp.c.m3Va.c.* propheta *V,La.c.* suo tantum] notandum *P* tantum *s. u. L* arbitrium *La.c.* 18 et] ex *v* 21 audiens] et *add. Pv* nec] non *v* 26 catenas *Ap.c.m2,v cum Vulg.*

nam — uel *furcam* — *ligneam contriuisti et facies* — siue *faciam* — *pro eis furcas* ⟨— siue *catenas* —⟩
2 *ferreas. quia haec dicit dominus exercituum deus Israhel: iugum ferreum posui super collum cunctarum gentium istarum, ut seruiant Nabuchodonosor, regi Babylonis.* quodque sequitur: *et seruient ei; insuper et bestias terrae dedi illi,* in LXX non habetur. Et in praesenti loco iuxta LXX Ananias 'propheta' non scribitur et in consequentibus, ne scilicet, ut prius dixi, 'pseudoprophetam' appellare uiderentur 'prophetam'; sed quid ad He-
3 braicam ueritatem? postquam abiit Hieremias prophetes in uiam et iniuriam silentio deuorauit, factus est sermo domini ad eum, ut non suis uerbis propheta loqueretur ad pseudoprophetam mendacio gloriantem, sed diceret: haec dicit dominus, quamquam et Ananias confringens furcam ligneam eadem auctoritate in conspectu domini sit locutus: haec dicit
4 dominus; imitatur enim semper mendacium ueritatem. quodque intulit: furcas ligneas contriuisti et facies — siue fecisti — pro eis catenas ferreas, hoc ostendit, quod minorem rennuens poenam maioris supplicii causa fuerit
5 in populo. delirat et in hoc loco allegoricus interpres furcas et catenas ligneas aetheria appellans et aeria corpora, daemonum uidelicet et aduersariarum potestatum, furcas autem siue

1. 2 *Hier. 28 (35), 13 7 *Hier. 28 (35), 14 8 *Hier. 28 (35), 5. 10. 12. 15. 17 9 cf. p. 345, 3 11 cf. Hier. 28 (35), 12 (11) 14 Hier. 28 (35), 13 16 Hier. 28 (35), 11 18 *Hier. 28 (35), 13 Hier. 28 (35), 13 19 *Hier. 28 (35), 13 21 *allegoricus interpres*] scil. Origenes; cf. p. 336, 21

1 furcas *Ap.c.m2,v* ligneas *Ap.c.m2,v cum Vulg.* 2 eis] hibis (*sic*) *P* furcas] catenas *Lp.c.m2* siue catenas *suppleui coll. Vulg. et lin. 19. 23* (*cf. p. 79, 15. 118, 21. 165, 9. 230, 19. 268, 13*), *om. codd. v* catenas uel furcas *Victorius* catenas] furcas (*scil.* χλοιούς) *LXX* 4 collum *om. V* 6 babilonis *A* quoque *Ma.c.m2* et *om. M* 7 illi] ei *Vulg.* 9 dixit *Ma.r.* pseudopropheta *VP* 10 uideatur *P* hebreicam *L* 11 habiit *P* propheta. *M* prophetaes *V* 13 pseudopr.]in *add. s. u. m3M* 15 confringes *MPa.c.m2* 16 auctoritatem *A* conspectum *M* 17 ueritate *P* 19 fecisti] faciã (ã *in ras.*) *M,Ap.c.m3* 20 renuens *La.c.Ap.r.; cf. p. 66, 1. 119, 3. 192, 23* maiores *Pa.c.* fuerint *VP,Aa.r.* 21 et *om. V* alligoricus *La.c.* 22 aetherea *Ap.c.,v* aerea *La.c.Ap.c.,v* heria *P* 23 aduersariorum *P* potestatem *Va.c.*

catenas ferreas nostra corpora crassiora, quae neruis et ossibus, carnibus uenisque contexta sint, ut, qui noluerint de caelesti Hierusalem pro qualitate peccati minores subire cruciatus, in catenas nostrorum corporum condemnentur et infantiae uagitus,
p. 1040 5 panno|rum uincula sordesque sustineant et seruiant diabolo, regi Babylonis, id est mundi huius, dicente scriptura: mundus in maligno positus est, cum bestiis terrae, quae in brutorum animantium sint corpora religatae. compulit me tractator 6
indoctus et sectator calumniae Grunnianae aperte ponere aliena
10 uitia, quae prius cum dissimulatione dicebam lectoris prudentiae derelinquens.

p. 15 17 LXII. *Et dixit Hieremias propheta ad Ananiam prophetam: audi, Anania, non misit te dominus et tu confidere fecisti populum istum in mendacio.*
15 *idcirco haec dicit dominus: ecce emittam* — siue *eiciam — te a facie terrae; hoc anno morieris.* quodque sequitur: *quia aduersum dominum locutus es. et mortuus est Ananias propheta in anno illo, mense septimo,* in LXX non habetur, pro quo tantum posue-
20 runt: *et mortuus est mense septimo.* Et hic in LXX Ana- 2
nias 'propheta' non dicitur, cum — secundum Hebraicum — scriptura sancta 'prophetam' uocet, licet in eo, quod arguit eum Hieremias dicens: audi, Anania, non misit te dominus, 'prophetam' tacuerit; quomodo enim 'prophetam' poterat appellare,

6 I Ioh. 5, 19 8 *tractator—Grunnianae*] Pelagium, Rufini discipulum, dicere uidetur; cf. p. 4, 7. 268, 1 16 *Hier. 28 (35), 16 19. 20 *Hier. 28 (35), 16. 17 (17) 20 cf. p. 346, 8 21 *Hier. 35 (28), 15 23 Hier. 28 (35), 15

2 uenisque] uenisse *V* contecta *M* sunt *MAP* 3 minore *V* subicire *V* subicere *P* cruciatos *P* 4 catenis *Ap.c.* infantiam *Aa.c.* 5 uincola *Ma.c.* sordesquae *Ma.r.* susteneant *P, La.c.* diabulo *P* 6 regis *P* 7 malignus *V* 8 sint] sine *V* corporib; *Ap.c.m2* corpora sint *v* relegate *La.c.* religata *Mp.c.* religate *V* relegatę *P* tractor *P* 9 aliana *V* 10 prudentia *V* 13 ananiam *V* ananiae *P* đ *P* 15 ecce] ego *add. Vulg.* mittam *VPv cum Vulg.* 16 eiẽciam *L* 17 quoque *Ma.c.m2* quia *om. Vulg.* qui *Ma.c.m2* aduersus *P* enim *add. Vulg.* 18 est] es *V* illo] in *add. MAVv* 20 est] annanias *add. Mp.c.m3* mense—LXX *om. V* hinc *P* 21 secundo *MAVP* Hebraicum] cum *La.c.*, (e *s.* c *m2*) *A* eum *MVP* 22 arguet *V* 23 ananias *V* 24 potuerat *V*

quem missum a domino denegabat? sed historiae ueritas et ordo seruatur, sicut supra diximus, non iuxta id, quod erat, sed iuxta id, quod illo tempore putabatur. 'decepisti,' inquit, 'populum mendacio, ne dei sententiae adquiesceret; unde scias
3 te hoc anno esse moriturum!' si, quando morimur, de carceribus corporum liberamur secundum illud testimonium, quod male interpretantur heretici: educ de carcere animam meam, quomodo nunc pseudoprophetae pro supplicio mors inrogatur? sed et hoc notandum, quod Hieremias a pseudopropheta passus iniuriam necdum ad se facto sermone domini silet, postea uero missus a domino audacter arguit mentientem
4 et mortem propinquam nuntiat. quodque in mense 'septimo' mortuus est, qui semper interpretari solent 'requiem' sub hoc numero demonstrari, forsitan eum idcirco mense 'septimo' mortuum mentientur, ut de malis corporis liberaretur iuxta illud, quod scriptum proferunt: 'mors uiro requies'. nos autem nouimus corpora credentium templa esse dei, si tamen spiritus sanctus habitet in illis.

29(36),1–7 p. 1041 LXIII. | *Et haec sunt uerba libri, quem misit Hieremias propheta de Hierusalem ad reliquias seniorum transmigrationis et ad sacerdotes et ad prophetas et ad omnem populum, quem transduxerat Nabuchodonosor de Hierusalem in Babylonem*

2 cf. p. 345, 4 7 *Ps. 141, 8 9 cf. Hier. 28 (35), 10—12 (10. 11) 13 cf. Gen. 2, 2. Ex. 31, 15 etc. 16 cf. Eccli. 22, 11 17 cf. I Cor. 3, 16. 6, 19. II Cor. 6, 16

2 supra diximus *L* praediximus *cet. v* 3 illo] in *add. s. u. m3A* decipisti *Aa.c.* 4 populo *V* 5 moriturum esse *P* 8 supplicium *LAa.c.* suplicium *P* 9 et] sed (*sic*) *V* et *om. v* hoc] loco *add. Mv* quod] ꝑ (*sic*) *add. V* a *s. u. m2M* psudopr. *P* 10 ꝑäṡṡûṡ passus *L* ad] a *P* 11 arguet *La.c.* 13 solet *P,La.c.Mp.c.* 15 ṃęṇţięṇţųr *M* mentientes *Ap.c.m2* ut] & *P* liberatur *Va.c.* 16 scriptum] est *add. AV*, (ēē *s.* ęṣţ *m3*) *M* ē· si *add. P* prof**erunt *L* uiro *s. u. V* uero *P,La.c.*, (iusti *s.* ųęrǫ *m2*) *A* 18 habitat *v* 19 quem *LA* quae *cet.* hieremia *La.c.* 20 transmigrationis seniorum *P* 22 quae *V* traduxerat *v cum Vulg.* 23 nabucod. *MP,La.c.* nabochod. *V* (*sic semper fere*) in babylonem de hierusalem *P*

postquam egressus est Iechonias rex et domina — siue *regina* — *et eunuchi et principes Iudae et Hierusalem* — siue *de Hierusalem* siue *optimates* — *et artifices de Hierusalem, in manu Hellasa, filii Safan, et Gamariae, filii Helchiae, quos misit Sedecias, rex Iuda, ad Nabuchodonosor, regem Babylonis, in Babylonem, dicens: haec dicit dominus* 2 *exercituum deus Israhel omni transmigrationi, quam transtuli de Hierusalem in Babylonem: aedificate domos et habitate et plantate hortos* — siue *pomaria* — *et comedite fructum eorum! accipite uxores et generate filios et filias, date filiis uestris uxores et filias uestras date uiris et pariant filios et filias et multiplicamini et nolite esse pauci numero! et quaerite pacem ciuitatis* — siue *terrae* —, *ad quam transtuli uos, et orate pro ea ad dominum, quia in pace illius erit pax uobis!* Haec epistula, immo libellus Hieremiae prophetae per legatos 3 Sedeciae Hellasa et Gamaria mittitur in Babylonem ad eos, qui cum Iechonia et matre eius translati fuerant a Nabuchodonosor, ut per occasionem legationis regiae suum quoque opus propheta compleret et moneret populum transmigratum, quae sibi a domino fuerant imperata. pulchreque dixit: egres- 4

2. 3 *Hier. 29 (36), 2 11 *Hier. 29 (36), 5 16 *Hier. 29 (36), 7 23 *Hier. 29 (36), 2

1 ieconias *P* (*semper*) 2 eunuci *Aa.c.* iuda *M cum Vulg. tert.* et] ex *M* 3 siue de Hierusalem *om. v* 4 artifices] faber et inclusor *Vulg.* ellasa *P* Ellassa *v* Elasa *Vulg.* 5 saphan *V cum Vulg.* gamaliae *Mp.c.m2* chelchiae *M,La.c.* celchiae *V* caelciae *P* Helciae *Vulg.* 9 transtulit *Mv* 10 domus *Ma.c.* ortus *P,La.c.* 11 commedite *Aa.r.* accepite *LMa.c.* 12 filias] et *add. Vulg.* date—filias (*lin. 13*) *in mg. m2 M, s. u. m2 A, om. cet.* 13 uestras—filias (*lin. 14*) *in mg. V* uiris] ui *in ras.*; ris *s. u. m2M alt.* et *s. u. m2M* parient *La.c.* pareant *Aa.c.* 14 multiplicemini *P,LAa.c.,v* ibi *add. s. u. m2 MA cum Vulg.* 15 ciuitati *P* 16 transtuli uos] transmigrare uos feci *Vulg.* eo *LAa.c.* 17 ad] a *M* (*sed eras.*) dño *Ma.c.* 18 epistola *MAV* 19 Ellassam *v* gamariam (l *s.* r *m2*) *M,Ap.c.m2,v* mittentur *Ma.c.* 20 iechoniam *La.c.* 21 occansione *La.c.* 23 fuerant imperata a dño *P*

sus est Iechonias rex et domina, eunuchi et principes Iudae et ceteri et: haec dicit dominus exercituum deus Israhel omni transmigrationi, quam transtuli de Hierusalem in Babylonem, ut non potentia regis Babylonis, sed domini uoluntate translati esse uideantur. et primo ad senes, deinde ad sacerdotes, tertio ad prophetas, quarto ad omnem populum dei sermo dirigitur, ut secundum ordinem aetatis prophetae quoque ad eos, qui monebantur, litterae peruenirent. monet autem eos non suis uerbis, sed domini, ut aedificent domos et habitent in eis et plantent hortos siue pomaria et comedant fructum eorum, accipiant uxores et generent filios et filias et multiplicentur in loco transmigrationis et non sint pauci numero quaerantque pacem ciuitatis siue terrae, ad quam eos transtulerit dominus, et orent pro ea ad dominum. causasque reddens ait: 'quia in pace
6 illius terrae erit pax uobis'. Hieremiae, quia post
p. 1042 breue tempus erat Hieru|salem secutura captiuitas, imperatur, ne accipiat uxorem, ne faciat filios. unde et nobis per apostolum dicitur: tempus breuiatum est; superest, ut, qui habent uxores, sic sint, quasi non habeant. quodsi propter angustiam temporis habentibus usus uxorum tollitur,
7 quanto magis non habentibus, ne accipiant, imperatur! hoc autem totum praecipit uaticinium prophetale, ne adquiescant pseudoprophetis, qui eis post breue tempus in Hierusalem reditum promittebant, sed ut sciant multo se in Babylone

2 Hier. 29 (36), 4 15 Hier. 29 (36), 7 18 cf. Hier. 16, 2 (1. 2) 19 *I Cor. 7, 29 24 cf. Hier. 27 (34), 16 (13)

1 est *om.* *V* iechonia *La.c.* domina] et *add.* *v* eunuci *A* 2 iuda *Ma.c.m2* 3 quae *V* 4 transtulit *v* 5 regi *Ma.c.m2* uiderentur (re *s. u. m3*) *M* 6 prima *Ma.c.* 10 domus *LMa.c.* 11 ortus *P,La.c.* pomeria *P* accipiantq. *V* 13 quaerque *P* 15 ea] eis *v* 16 heremiae *La.c.* 17 erit *P* imperator *P* 18 *pr.* ne] nec *V* cipiat *Va.c.* *alt.* ne] nec *Ap.c.,v* apostolus *Ma.c.* apostolos *Aa.c.* 19 dicitur *s. u. L* breue *Vv* ut] & *Va.c.* 20 sic—habeant] tamquam non habentes sint *v* *alt.* habent *La.c.* 22 inperator *P* 23 praecepit *MAV,La.c.* 24 pseudophetis *Pa.c.* 25 redditum *P* promittebam *P*

tempore moraturos, ita ut uxores accipere, plantare pomaria hortosque serere, aedificare domos et generare filios debeant. quodque intulit: quaerite pacem ciuitatis siue terrae 8
et iterum: quia in pace illius erit pax uobis, illud apostolicum conprobatur, in quo iubet: obsecro igitur primo omnium fieri obsecrationes, orationes, postuationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus et cunctis, qui in sublimitate sunt, ut quietam et tranquillam uitam agamus in omni pietate et castitate. porro secundum mysticos intellectus: 9
postquam de Hierusalem, id est ecclesia, propter nostra peccata eiecti fuerimus et traditi Nabuchodonosor — de quo dicit idem apostolus: 'tradidi huiuscemodi satanae in interitum carnis, ut spiritus saluus fiat in die domini' et iterum: quos tradidi satanae, ut discant non blasphemare —, non debemus esse securi nec torpentes otio salutem penitus desperare, sed primum aedificare domos — non super harenam, sed super petram — et tales domos, quales aedificauerunt et obsetrices in Exodo, quia timebant dominum; dein 10
plantare hortos siue pomaria, qualem et dominus plantauit paradisum in Eden et posuit in eo lignum uitae, de quo

3 Hier. 29 (36), 7 *Hier. 29 (36), 7 4 Hier. 29 (36), 7 5 *I Tim. 2, 1. 2 13 *I Cor. 5, 5 15 I Tim. 1, 20 17 cf. Matth. 7, 24—26. Luc. 6, 48. 49 19 cf. *Ex. 1, 21 20 cf. Gen. 2, 8. 9

2 ortusque *P,La.c.* hortusque *M* domus *MV* 3 quoque *Ma.c.m2* quaerete *La.c.* 5 comparabitur *v* 6 primū *Va.c.,v* 8 sunt in subl. *v* 10 caritate *M* misticos *VP* intellectos *P,Ma.c.* 11 peccata nostra *v* 12 nabucod. *P,La.c.* nabocod. *M* nabochod. *V* 13 apostulus *M* tradere *MAVP* sathanae *V* (= *lin. 15*) satane *P* in *s. u. P* 14 die *s. u. P* 15 tradidisti *Pa.r.* blasphimare *La.c.* plasphemare *P* 17 disperare *P,La.c.* domus *M* (= *lin. 18*) 18 arenam *MVP* 19 et *om. v* obsetrices *MP*, (*pr. s ex t corr. uid.*) *L* obstetrices *Ap.c.m2,v* optetrices *V; cf. p. 389, 11* exhodo *La.c.* quia] ł quę *s. u. m3A* deinde *VPv* 20 ortus *P* 21 paradysum *Ap.c.m2* eden *LV* eaden (n *ex* m) *M* aedem *A* eadem *P* de quo scriptum est] unde dr̄ (*s. u. m2*) *M*

scriptum est: lignum uitae est his, qui apprehenderint eam; et qui tenuerit eam, beatus; tertio accipere uxores, quarum una est sapientia, de qua scribit Salomon: ama illam, et seruabit te; circumda illam, et exaltabit te, et in alio loco: hanc exquisiui sponsam accipere mihi et amator factus sum decoris eius. nec sufficit nobis una coniux, sapientia, nisi habeamus et reliqua: fortitudinem, temperantiam atque iustitiam, ut plures ex eis generemus
11 filios. filias quoque nostras demus uiris, ut et fidei ueritas, quae interpretatur in filiis, bonis operibus copuletur, quae
p. 1043 referuntur ad filias, et opera bona iungan|tur fidei sanitati. talesque filios generantes et filias multiplicemur numero, ut destruentes ea, quae paruuli sunt, et in perfectum crescentes uirum audire mereamur: scribo uobis, patres, quoniam cognouistis eum, qui ab initio est, et cum apostolo dicamus liberis nostris: in Christo enim Iesu per euan-
12 gelium ego uos genui. quaeramus quoque pacem ecclesiae ciuitati et terrae nostrae, ut ad eam redire mereamur, de qua domini iudicio translati sumus, ut habitaremus in 'confusionis' errore; si enim illa susceperit nos, habebimus pacem. simulque consideranda clementia domini; orare praecipit pro inimicis nostris et bene facere his, qui persequuntur nos, ut non simus

1 Prou. 3, 18 3 *Prou. 4, 6. 8 5 *Sap. 8, 2 14 I Ioh. 2, 13 16 *I Cor. 4, 15 19 cf. p. 333, 9 21 cf. Matth. 5, 44. Luc. 6, 27. 28

1 lignum uitae *s. u. m2M* adp̄henderit *P* 2 tenuerint *P,LMAa.c.* 3 salamon *La.c.* 4 seruauit *MP,Aa.c.* te] et *add. v* circumdam *La.c.*, exaltauit *MP,Aa.c.* 5 accepere *La.c.* 6 sufficet *La.c.* 7 coniunx *Ap.c.* sapientiae *P* reliquas *Mp.c.m3* 9 ueritas *s. u. P* 10 filiab; *Mp.c.* filios *Pa.c.* bonisq; *Mp.c.m3* coṇpulentur (*alt.* n *in ras.*) *M* 11 feruntur *Pa.c.* fidei] *& add. s. u. m3M* sanctitati *M,Ap.c.m3* 12 multiplicaremur *V* in *add. v* 13 paruli *La.c.* paluuli *P* 14 mereamus *V* 15 cognouisti *V* agnouistis *v* innitio *Pa.r.* 17 queramus *L* 18 ciuitatis *Mp.c.m2* et terrae] &ç&erę *A* 19 iudicium *La.c.* habitaremur *Ma.c.* 20 errorem *LM,Aa.r.* habemus *V,APa.c.,v* 21 praecipit (*pr.* i *in ras.*) *L* praecepit *cet. v* 22 persecuntur *VP,La.c.* nos *s. u. V*

nostra tantum salute contenti, sed inimicorum quoque quaeramus salutem.

36),8.9 LXIV. *Haec enim dicit dominus exercituum deus Israhel: non uos seducant prophetae uestri, qui sunt in medio uestrum, et diuini uestri et ne attendatis ad somnia uestra, quae uos somniatis, quia falsa isti prophetant uobis in nomine meo et non misi eos, dicit dominus.* Prophetas, immo pseudoprophetas, 2 et diuinos et somniatores fuisse in Babylone inter eos, quos Nabuchodonosor cum Iechonia et matre eius abduxerat, Hiezechiel propheta testatur scribens contra eos, quibus Hieremias quoque praecipit non credendum. necdum autem eo tempore, quo haec epistula dirigebatur, Hiezechiel in Babylone coeperat prophetare; hic enim sermo in principio Sedeciae regis mittitur, Hiezechiel autem quinto anno transmigrationis Iechoniae exorsus est prophetare, qui idem annus regni Sedeciae erat. porro 3 secundum tropologiam pseudoprophetas eos debemus accipere, qui aliter scripturarum uerba accipiunt, quam sanctus spiritus sonat, et diuinos eos, qui coniecturam mentis suae et incerta futurorum quasi uera pronuntiant absque diuinorum auctoritate uerborum; somniatores quoque, qui non audiunt illud scriptum: ne dederis somnum oculis tuis neque dormitationem palpebris tuis, de quibus et Iudas apostolus loquitur:

10 cf. Ezech. cap. 13 14 cf. Hier. 28 (35), 1 15 cf. Ezech. 1, 2 22 *Prou. 6, 4

1 tantum nr̃e *P* salutem *V* 3 exercitum *La.c.* 5 medium *P* atendatis *V* 7 falso *Mp.c.m2 cum Vulg.* ipsi (*pr.* i *s. u. m2*) *M cum Vulg.* 8 immo] *& add. P* 9 babylonem *P* 10 nabucod. *MP,La.c.* nabochod. *V* adduxerat *v* ezechiel *M* iezechiel *A* 12 quosque *V* praecepit *VP* eo *om. V* 13 epistola *V,MAp.c.* ezechiel *A* hiezechil (*sic*) *V* 14 sedechiae *MAVP* (*semper*) 15 iezechiel (*pr.* i *postea add.*) *A* iechoniae (*ex* iezechiel) *V* 16 idem] quidem (qui *add. m2*) *M* regis *P* 17 & eos *P* demus *Aa c.m2* 18 qui aliter] qualiter *V* qua *La.c.m2* spiritus sanctus *v* 19 conieturam *V* 20 auctoritatem (m *s. u.*, *sed exp.*) *L* 22 ne] nec *AVv* somnium *P* neque—tuis *om. V* 23 palphebris *MP,Aa.r.* et *om. v*

similiter et hi somniantes carnem quidem maculant, dominationem autem spernunt, quorum mens nequaquam uigilat, sed arrogantiae et erroris sopore depressa noctis horrore circumdatur, quibus loquitur et apostolus Paulus:
p. 1044 eleuare, qui dormis, et | exsurge a mortuis, et inluminabit te Christus.

29,10–14a (36,10–14) LXV. *Quia haec dicit dominus: cum coeperint impleri in Babylone septuaginta anni, uisitabo uos et suscitabo super uos uerbum meum bonum, ut reducam uos ad locum istum. ego enim scio cogitationes, quas cogito super uos, ait dominus, cogitationes pacis et non afflictionis, ut dem uobis finem et patientiam* — siue *spem* —. *et inuocabitis me et ibitis* — siue iuxta Symmachum *inuenietis* — *et orabitis me, et exaudiam uos. quaeretis me et inuenietis, cum quaesieritis me in toto corde uestro,*
2 *et inueniar a uobis* siue *apparebo uobis.* 'Nolite', inquit, 'credere pseudoprophetis, diuinis et somniatoribus uestris, qui uobis uicinum in Hierusalem reditum pollicentur! nisi enim septuaginta anni expleti fuerint — Cyro, rege Persarum, laxante captiuos —, nequaquam in patriam reuertemini; et tunc mea promissa conplebo, ut reducam uos ad locum istum; ego enim scio cogitationes, quas cogito super uos, ait dominus'. se dicit nosse, quid cogitet, illos autem cum suis prophetis, diuinis et somniatoribus ignorare; futurorum

1 *Iudas 8 5 *Eph. 5, 14 13 *Hier. 29 (36), 11 14 *Hier. 29 (36), 12 17 *Hier. 29 (36), 14 cf. Hier. 27 (34), 9 (7). 29 (36), 8 22 Hier. 29 (36), 10. *11 (10)

1 hii *MP,Aa.r.* 3 terroris *MAVP* 4 errore *MAVP* 5 quid *v* exurge *V,La.c.* exsurges *P* inluminauit *P,MAa.c.* 7 ceperint *V* coeperit *Pa.c.* 8 (= 20) LXX *V* LXXta *P* 9 uos et suscitabo *om. V* 11 quas] ego *add. Vulg.* ait] dicit *Lp.c.m2 cum OD; sed cf. lin. 24* 12 cogitationis *La.c.* 14 et ibitis *om. V* simmachum *V* 15 adorabitis *MAVP pr.* et] ego *add. Vulg.* quaeritis *VP,MAa.c.* 16 me *s. u. L* 17 adparabo *P alt.* uobis] ait dñs *add. m2M cum Vulg.* (*cf. p. 356, 3*) dicit dominus *add. v* 21 patria *VP,La.c.* reuertimini *P,LMa.c.* 22 & *P*

igitur scientia soli deo competit. 'ut dem uobis,' ait, 'finem 3
et patientiam: finem captiuitatis et patientiam laborum
praesentium siue spem futurorum. tunc inuocabitis me
et ibitis Hierusalem et orabitis, et exaudiam uos.'
certe absque inuocatione et oratione captiuorum poterat im-
plere dominus, quod promiserat, sed hortatur eos ad preces,
ut, quod promissum est, mereantur accipere. quaeretis et
inuenietis me, cum quaesieritis in toto corde ue-
stro, iuxta illud euangelicum: petite, et accipietis;
quaerite, et inuenietis; pulsate, et aperietur uobis.
secundum ἀναγωγὴν tam diu in saeculi huius 'confusione' uer- 4
samur, quamdiu 'requiem' septenarii numeri mereamur accipere
et accepta paenitentia deus impleat, quod promisit, et redu-
camur ad locum nostrum, ecclesiam; idcirco enim dominus
percutere uisus est, ut sanaret, dabitque nobis finem laboris
nostri atque patientiae. et inuocabimus eum et reuertemur in
ecclesiam et orabimus, et exaudiemur. quaeremus et inueniemus
eum, cum toto corde quaesierimus illum, et tunc apparebit
nobis. quidam 'septuaginta annos' iuxta illud interpretatur, 5
p. 1045 quod scriptum est: dies | annorum nostrorum in ipsis
septuaginta anni; qui cum fuerint expleti, tunc ad domi-
num reuertamur in toto corde nostro et exaudiamur et finis

1 Hier. 29 (36), 11 3 *Hier. 29 (36), 11 *Hier. 29 (36), 12 7 *Hier. 29 (36), 13 9 *Matth. 7, 7. *Luc. 11, 9 11 *confusione*] scil. Babylone; cf. p. 333, 9. Gen. 11, 9 12 *requiem*] cf. p. 348, 13. Gen. 2, 2 etc. 14 cf. Deut. 32, 39. Hiob 5, 18. Os. 6, 1 (2). Esai. 19, 22 20 Ps. 89,10

1 dī *Ma.c.* 2 *alt.* patientia *V* 4 ibitis] in *add. P* oratibitis *L* adorabitis *V* 6 honoratur *Aa.c.m2* ortatur *VP* 7 accepere *La.c.* quaeritis *MPv,Aa.c.m2;* me *add. MVv,* (*s. u. m2*) *A* 8 me *om. MAVPv* 10 quaeritis *MP,Aa.c.m2* 11 $\overline{\text{UNUIIWTNN}}$ *M* $\overline{\text{ANA-}}$ *A* -$\overline{\text{TWTHN}}$ *P* anagogen *s. u. m2A,v* tamdiu in] tam diuini *V* 12 accepere *La.c.* 13 dī *V* imimpleat *P* 15 est *om. P* ut] et *La.c.* dauidque *Ma.c.* 16 inuocabis *V* reuertimur *P* in] ad *V* 17 quaerimus *MP* inuenimus *Va.c.* 19 LXX *MV* (= *lin. 21*) LXXta *P* (*passim*) interpretantur *Ap.c.m3,v* 21 annis *codd.* (s *exp. L*) 22 exaudiemur *V*

sit laboris nostri atque patientiae; nunc enim in umbra nos omnia et imagine possidere.

29, 14–20 (36, 14. 15) LXVI. ※ *Et inueniar a uobis, ait dominus, et reducam captiuitatem uestram et congregabo uos de uniuersis gentibus et de cunctis locis, ad quae expuli uos, dicit dominus, et reuerti uos faciam de loco, ad quem transmigrare uos feci, quia dixistis: suscitauit nobis dominus prophetas in Babylone.*
2 *haec enim dicit dominus ad regem, qui sedet super solium Dauid, et ad omnem populum habitatorem urbis huius et ad fratres uestros, qui non sunt egressi uobiscum in transmigrationem; haec dicit dominus exercituum: ecce mittam in eos gladium, famem et pestem et ponam eos quasi ficus malas, quae comedi non possunt eo, quod pessimae sint.*
3 *et persequar eos in gladio, in fame et in pestilentia et dabo eos in uexationem uniuersis regnis terrae, in maledictionem et in stuporem et in sibilum et in opprobrium cunctis gentibus, ad quas ego eicio eos eo, quod non audierint uerba mea, dicit dominus, quae misi ad eos per seruos meos, prophetas, de nocte consurgens et mittens; et non audistis, dicit dominus. uos ergo audite uerbum domini, omnis transmigratio, quam emisi de Hieru-*

1 cf. Hiob 8, 9. 14, 2. Ps. 143, 4 2 cf. Ps. 38, 7. I Cor. 13, 12

1 patientia *Ma.c.m3* 2 omnia *s. u. L* et] in *add. v* 3 *asteriscos exhibent LA in mg. singulorum uersuum usque ad lin. 8 (recurrit asteriscus in A lin. 24), om. cet.; totum locum usque ad p. 357, 1 asteriscis praenotaui ex ipsius Hieronymi sententia (cf. p. 357, 1—4) pr.* et—dominus *om. v; cf. p. 354, 17* 5 ad quae] atquae *M* 6 *uerba* et reuerti *usque ad* fame (*p. 358, 6*) *desunt in M (excidit folium)* 8 suscitabit *CA, Gp.c.* babylonem *P* 9 haec enim] quia haec *Vulg.* 11 et *om. Vulg.* 13 ecce] ego *add. v* eos *L* eis *cet.* gladium] et *add. P cum Vulg.* 14 ficos malos *P* 15 commedi *C, Aa.r.* pessime *V, La.c.* 16 eos *eras. V* gladio] et *add. G V Pv cum Vulg. alt.* in *om. VP tert.* in *om. CG* pesti(e)lentiae *C, La.c.* 17 eos *CV* uos *LGP, Aa.c.* uexatione *V, La.c.* 18 stupore *P* 20 eiecio *La.c.* eiciam *v* eieci *Vulg.* audierunt *v* 23 ergo] autē *Ap.c.m2* domini] & *add. C, exp. G* 24 oīs *Ga.c.* transmigrationi *V*

salem in Babylonem! ※ Hucusque in LXX non habetur, quae asteriscis praenotaui; cetera enim, in quibus uel singuli uersus uel pauca ab eis praetermissa sunt uerba, uictus taedio annotare nolui, ne fastidium legenti facerem. pollicetur autem dominus his, qui erant in transmigratione, quod post septuaginta annos captiuitatis redire eos faciat de uniuersis gentibus et de cunctis locis, ad quae expulerit eos, et captiuitate laxata pristinum statum et patriam recipere. 'et cum ego haec', inquit, 'mea sponte facturus sim et certo tempore redditurus uos, frustra decipimini et putatis uos habere prophetas in Babylone, qui uobis falsa promittunt; ita autem sciatis nequaquam uos reditum nunc sperare debere, sed aedificare domos, plantare pomaria, accipere uxores et generare filios et multiplicari numero et tempus exspectare promissum. audite, quid dominus loquatur
1046 ad Sedeciam, qui nunc regnat in Hierusalem, et ad omnes | habitatores urbis eius, id est ad fratres uestros, qui noluerunt meae oboedire sententiae et Babylonem migrare uobiscum, quod nequaquam captiuitatem possint effugere, sed gladio et fame et peste moriantur, et ponat eos quasi ficus malas', quas Theodotio ⟨et Aquilae prima editio⟩ interpretatus est 'sudrinas', secunda 'pessimas', Symmachus 'nouissimas'; quae Hebraice appellantur 'suarim', sed scriptorum uitio pro media syllaba

1 *Hier. 29 (36), 14—20 (15) 5 cf. Hier. 29 (36), 10 10 cf. Hier. 29 (36), 9 12 cf. Hier. 29 (36), 5. 6 19 Hier. 29 (36), 17 20. 21. 22 *Hier. 29 (36), 17

1 habentur *Migne in editione anni 1865; sed cf. Index s. u. 'numeri permutati'* 3 tedio *CGAV* 4 legenti *L* legentibus *cet. v* 5 transmigrationem *V,La.r.* LXX *GV* 6 facit *Ca.c.* 7 adque *C* ad quam *P* 8 p*a*t*riã *L* 9 redditurus *OF*, (*pr.* d *s. u.*) *L* reddituros *P* redituros *CGAVv* reducturus *Dp.c.m2* 10 decipimini (*pr. et alt.* i *in ras.*) *L* decipiemini *cet.* (*alt.* e *eras. A*) deputatis *V* babylonẽ *P* 11 promittunt *L* promittant *cet.* 12 domus *C,La.c.* 13 multiplicare *LGVPa.c.* 14 spectare *La.c.* expectare *cet.* pmissum *V* 16 huius *V* noluerant *v* 17 et] in *add. V,Ap.c.m2* 18 effugire *P* 19 ponat *L* ponam *cet. v* mala *P* quos *V* 20 theodotion *V* et Aquilae prima editio *suppleui cum Humfredo Hodio* (*De bibliorum textibus etc. Oxonii 1705. p. 584*), *nisi quod eadem uerba omisso* et *lacunaque post* editio *accepta post* sudrinas *transponi uult* (*cf. p. 163, 8. 253, 17 et p. 12, 4. 13, 18. 195, 10*); *om. codd. v* 21 secundas *V* pessima *Ga.c.* simmachus *V* hebraicae *CA* 22 scripturorum *C* medio *P*

siue littera 'alpha' Graecum 'delta' inoleuit, ut pro 'suarim'
7 legatur 'sudrim'. quomodo autem cofinus siue calathus, qui
habebat ficus bonas, 'primitiuas' habuisse dicitur, sic alter co-
finus, qui habebat ficus malas, habuisse ficus 'nouissimas' scri-
8 bitur. 'et persequar,' inquit, 'eos, qui nunc in Hierusalem
urbe uersantur, gladio, fame et pestilentia, ut primum
obsidione confestim, qui remanere et effugere potuerint, disper-
gantur in uniuersas terras et exemplo sint omnibus maledi-
ctionis, stuporis et sibili et opprobrii, ad quos ego eiciam eos,
quia non audierunt uerba mea, dicit dominus, quae per
seruos meos locutus sum ad eos de nocte consurgens et mit-
tens, et numquam monere cessaui, ut imitarentur uos, qui nunc
in transmigratione securo otio perfruimini, donec promissio
domini conpleatur. uos autem, qui meae oboedistis sententiae
et regi uos Babylonio tradidistis, audite, quae dicturus sim'.
9 et in hoc loco delirus interpres somniat ruinam caelestis
Hierusalem et ad eos prophetiam dirigi suspicatur, qui in
huius mundi Babylonia regione uersantur, quod bene fecerint
in haec corpora sponte descendere et in terra Chaldeorum
aedificare domos, plantare pomaria, accipere uxores, filios gene-
rare bonisque operibus restitui post septuaginta annos in locum

1. 2. 4. *Hier. 29 (36), 17 2 cf. Hier. 24, 2 5. 6 *Hier. 29 (36), 18 10 *Hier. 29 (36), 19 11 Hier. 29 (36), 19 16 *delirus interpres*] scil. Origenes; cf. p. 346, 21 cf. Hebr. 12, 22 20 cf. Hier. 29 (36), 5. 6 21 cf. Hier. 29 (36), 10

1 alfa *AV* deltha *A* ut] et *Va.c.* 2 subrim *CP,AGa.c.* surim *V* cophinus *Vv* calatus *CGP,Aa.c.* 3 ficos *Aa.c.* primitias *CA,Ga.c.m2* cophinus *VPv* 4 *pr.* ficos *P* *alt.* ficos *P,Lp.c.Aa.c.* 6 et *om. P* 7 confestim] confecti *coni. Vallarsius* conferti *Engelbrecht* manerent *V* poterint *Aa.c.* poterant *V* 8 maled.] & *add. V* 9 siuili *Ma.c.* opproprii *M* eiėciam *L* eos] uos *LMVP,Aa.c.* 11 loquutus *M* conconsurgens *L* 13 otio] eicio *V* perfruemini *MP,LAa.c.* donec hąęç *M* 15 trandidistis *V* tradedistis *P* sum *MAVP* 16 dilerus *LAa.c.* delerus *MP* deleraṇs *V* 17 ad eos] deos *Ma.c.m3* 19 hac *M,La.c.* hoc *V* et *om. P* et—Chaldeorum *om. M* caldaeorum *P;* descendere *add. LAa.c.* 21 operibus] insistere *add. V*

pristinum et in caelestem Hierusalem; illos autem, qui nolu- 10
erint propria uoluntate ad terrena descendere, haec passuros,
quae dominus Sedeciae et eius populo comminatur, qui nolu-
erunt imitari fratres suos nec uenire in Babylonem, quod mittat
in eos gladium et famem et pestem, hoc est rerum omnium
paenuriam, et ponat quasi ficos pessimas, quae penitus
comedi non possunt, et persequatur eos gladio sempiterno et
det in uexationem uniuersis regnis terrae, quo scilicet ne-
1047 qua|quam homines, sed daemones fiant, aeriae potestates, et
sint apud cunctos angelos, qui praesint singulis prouinciis, in
maledictionem et in stuporem et in sibilum et in oppro-
brium cunctis gentibus. et hoc eos idcirco passuros, quia uerba 11
prophetarum in caelesti Hierusalem audire noluerint, qui eos
hortabantur, ut ad terrena descenderent et corpus humilitatis
assumerent et acta paenitudine post uerum sabbatismum locum
pristinum possiderent. haec ille dixerit; quae cum audiunt disci- 12
puli eius et Grunnianae familiae stercora, putant se diuina au-
dire mysteria nosque, qui ista contemnimus, quasi pro brutis
habent animantibus et uocant πηλουσιώτας eo, quod in luto
istius corporis constituti non possimus sentire caelestia.

21—23 LXVII. *Haec dicit dominus exercituum deus Isra-*

1. 13 cf. Hebr. 12, 22 6 *Hier. 29 (36), 17 Hier. 29 (36), 17 8. 10 Hier. 29 (36), 18 14 cf. Phil. 3, 21 15 cf. Hebr. 4, 9. p. 355, 12 17 *Grunnianae fam. stercora*] Rufini discipulos dicit; cf. p. 347, 8 cf. Cic. De orat. III 164 19 cf. Strab. XVII 1, 21 p. 803. Hieron. Epist. 84 ,9

1 caelesti *V* nolluerint *La.r.* 2 terrena] aeterna *A* 3 nolluerunt *La.r.* noluerint *VP* 4 babilonem *A* 5 est *s. u. L* 6 penuriam *MVP,La.c.; cf. p. 344, 10* ficus *MAVPv* pàenitus *L* 7 sequatur *Pa.c.* 8 uexatione *La.c.* quos *V* quę *P* 9 aereae *Ap.c.* etheriae (et *s. u. m. rec.*) *P* potestatis *MVP,Ap.c.* 10 praesunt *V,Mp.c.* im *P* 11 oppoprium *M* 12 cuntis *P* passurus *La.c.* 13 caelestis *Ma.r.* 14 ortabantur *P* 15 poenitentia *v* post uerum *m3A*, (e *ex* i) *L* posuerunt *m1A* post ierunt *m2A* post uerbum *P* sabbatissimum *P* 16 possederent *L,Mp.c.* dixerint *La.r.* 17 grunniane *La.c.* grunniant *M* stercore *P* ṣę *M* 18 misteria *V* nosque] nos quoq. *V* 19 ΠΗΛΟΥCΙΩΤΟC *M* ΠΗa- (pelusiotas *s. u.*) *A*, *magis corruptum in VP* 20 possumus *V*

hel ad Ahab, filium Culiae, et ad Sedeciam, filium Maasiae, qui prophetant uobis in nomine meo mendàciter: ecce ego tradam eos in manu Nabuchodonosor, regis Babylonis, et percutiet eos in
2 *oculis uestris. et assumetur ex eis maledictio omni* 5
transmigrationi Iudae, quae est in Babylone, dicentium: ponat te dominus sicut Sedeciam et sicut Ahab, quos frixit rex Babylonis in igne pro eo, quod fecerunt stultitiam — siue *iniquitatem* — *in Israhel et moechati sunt uxores amicorum* — siue 10
ciuium — *suorum et locuti sunt uerbum in nomine meo mendaciter, quod non mandaui eis; ego sum*
3 *iudex et testis, dicit dominus.* Aiunt Hebraei hos esse presbyteros, qui fecerint stultitiam in Israhel et moechati sunt uxores ciuium suorum, quorum uni loquitur Danihel: 15 inueterate dierum malorum et alteri: semen Chanaam et non Iuda, species decepit te et concupiscentia peruertit cor tuum! sic faciebatis filiabus Israhel et illae metuentes loquebantur uobiscum; sed non filia Iudae sustinuit iniquitatem uestram. 20
4 quodque propheta nunc loquitur: et locuti sunt uerbum in nomine meo mendaciter, quod non mandaui eis, illud significari putant, quod miseras mulierculas, quae circum-

9. 11. 14 *Hier. 29 (36), 23 16 Dan. 13, 52. *56. *57 (Sus. 52. 56. 57) 21 Hier. 29 (36), 23 23 cf. Eph. 4, 14

1 achab *Mp.c.,v cum Vulg.* (= *lin. 8*) aab *V* haab *P* coliae *Ap.c.,v cum Vulg.* guliae *V* goliae *P* 2 maassiae *P* prophetant] in *add. P* 3 ecee(*sic*) *L* mnus *Vulg.* nabucod. *P,La.c.* nabochod. (*pr.* o *ex* u) *V* 6 Iuda *Vulg.* 8 haab (*alt.* a *s. u.*) *V* fixit *VP* babilonis *M* ignĕ *A* 9 fecerint *MAp.c. cum Vulg.* 10 mechati *V* moecati *P,Ma.c.* sunt] in *add. s. u. m3M cum Vulg.* 13 testes *Pa.c.* hebrei *M* eos *P* 14 prǎesbyteros *L* prae(e)sbiteros *A(P)* pbros *V* fecerunt *P* moecati *LMP* mechati *V* 15 sunt] in *add. s. u. m3A* 16 inueterati *Aa.c.* malorum *s. u. V* chanam *La.c.* chanaan *V*, (*alt.* a *s. u. m2*) *M* chanan *A* canan *P* Channam *v; cf. p. 24, 10* 18 subuertit *v* 19 ille *AV,La.c.* 20 non *s. u. P* Iuda *v* sustenuit *La.c.* 21 quoque *Ma.c.m2* 23 putat *P*

feruntur omni uento doctrinae, sic deceperint, quo dicerent eis, quia de tribu erant Iuda, Christum de suo semine esse generandum; quae inlectae cupidine praebebant corpora sua quasi matres futurae Christi. sed illud, quod in praesentiarum
1048 5 dicitur: quos frixit | rex Babylonis in igne, uidetur Danihelis historiae contraire. ille enim asserit eos ad sententiam Danihelis a populo esse lapidatos; hic uero scriptum est, quod frixerit eos rex Babylonis in igne. unde et a plerisque ac paene omnibus Hebraeis ipsa quasi fabula non reci-
10 pitur nec legitur in synagogis eorum. 'qui enim,' inquit, 'fieri 6
poterat, ut captiui lapidandi principes et prophetas suos haberent potestatem?' magisque hoc esse uerum affirmant, quod scribit Hieremias, conuictos quidem esse presbyteros a Danihele, sed latam in eos sententiam a rege Babylonis, qui in captiuos
15 ut uictor et dominus habebat imperium. quanti et de nostro 7
grege similes Ahab et Sedeciae prophetant in nomine domini mendacium et faciunt stultitiam in Israhel et moechantur uxores ciuium suorum, qui in eadem ecclesiae sunt urbe generati! quos uerus Nabuchodonosor friget in igne peccati dicente Osee
20 propheta: omnes adulterantes quasi clibanus succensus a coquente. felix, qui tollit iugum ab adulescentia sua 8

5 Hier. 29 (36), 22 6 cf. Dan. 13, 61. 62 (Sus. 61. 62) 13 cf. Dan. 13, 61 (Sus. 61) 20 Os. 7, 4 21 cf. Thren. 3, 27

3 inlecte *VP* prebeant *V* 5 fixit *V* 6 historia *MP,LAa.c.* contrahire *A* contrariae *V* illa *Ap.c.m3* adserit ad *M* 7 ad *Ma.r.* 8 fixerit *Vp.c.* plerique *La.c.* 9 ac] & *M* hac *P* pene *MVP* hebreis *V* quasi ipsa *Va.c.* recipietur *M* 10 sinagogis *VP* qui (ł quomodo *s. u. m3*) *A* inquiunt *Ap.c.m2,v* 12 magis qui V et magis *v* 13 conuinctos *P* praesbyteros *MA* ꝑspiteros *P* 14 prolatam *Ap.c.m3* *pr.* in *LVP* ad *M,Ap.c.m3* rege (ge *s. u.*) *L* 15 dominus (omi *s. u.*) *L* habeat *V* quanti (n *s. u.*) *L* 16 similis *La.c.* achab *Vv* Ahab et] habent *P* 17 moecantur *P,Ma.c.m2* mẹchantur *V;* in *add. s. u. m3A* 18 orbe *V* 19 uero *M* uiros *VP,Aa.c.m3* nabucod. *P,La.c.* nabochod. *V* frixit *M,Ap.c.m3* frigit *V* in *om. P* oseae *AV* 20 clybanus *A* 21 quoquente *AP* felix] fixit *V* ab *om. MAa.c.* adulescentiae *Aa.c.m3* suae (*sic*) *A*

et sedet solus, quia amaritudine repletus est, potestque dicere cum Dauid: non sedi in concilio malignantium et
9 cum iniqua gerentibus non introibo! quodque intulit nunc propheta: ego sum iudex et testis, dicit dominus, hunc habet sensum: 'haec, quae dico de duobus pseudoprophetis, qui loquuntur uerbum in nomine meo mendaciter, quod non mandauerim eis, nequaquam opinione cognoui, sed ipse scio uera esse, quem celare nemo potest nec effugere mei iudicii ueritatem'.

29 (36),24–29 LXVIII. *Et ad Semeiam Nehellamitem dices;* et quod sequitur: *haec dicit dominus exercituum deus Israhel: pro eo, quod misisti in nomine tuo libros ad omnem populum, qui est in Hierusalem,* in LXX non habetur; rursumque addidere de suo: *non misi te in nomine meo* et consequenter iuxta ordinem: *et ad Sophoniam, filium Maasiae, sacerdotem* et iterum de He-
2 braeo: *et ad omnes sacerdotes;* ac deinde historia texitur: *dominus dedit te sacerdotem pro Ioiadae sacerdote, ut sis dux* — siue *praeceptor* et *episcopus* — *in domo domini super omnem uirum arrepticium et prophetantem, ut mittas eum in neruum et in carcerem* — siue *in custodiam et in cataracten,* quem

1 cf. Thren. 3, 28. 15 2 *Ps. 25, 4 4 Hier. 29 (36), 23 8 cf. Hiob 13, 9 sec. Vulg. Rom. 2, 3 13. 14. 17 *Hier. 29 (36), 25 19. 22 *Hier. 29 (36), 26

1 qui *V* potesque *MAa.c.m2* 2 in] cum *V* concilium *La.c.* consilio *v* 3 cum *om. V* quoque *Ma.c.m2* intullit *M* 6 loquitur *Ma.c.* locuntur *VP* 7 mandaueram *v* opiniones *P* sed] & *add. P* 8 uera *LV* uerba *MP,Aa.r.* quem *M* cælare *L* effugire *P* me *V* 10 Semeian *Vulg.* (= *p. 365, 11. 15*) neellamitem *V* Neelamitem (*sic semper*) *v* Nehelamiten *Vulg.* (= *p. 365, 11. 15*) 14 habebantur *M,LAa.r.* habentur *Pp.c.* de *om. MV,Aa.c.m2* 15 ad] a *P* 16 hebreo *MAV* 17 omnes] uniuersos *Vulg.* sacerdotes] dicens *add. in mg. m2L cum Vulg.* istoria *P* 18 *pr.* sacerdote *V* p ioiada sacdote *s. u. m3A.* ioiade *P,* (*alt.* i *s. u.*) *V,v cum Vulg.* 20 arreptitium *Aa.c.* arepticium *VP* 21 ut] et *V* erunm *P* carcere *P* 22 custodia *P* caracten *A* cataractę *V* catharacten *P*

Symmachus μοχλόν, Aquila ipsum uerbum Hebraicum posuit
1049 'sinac' —.| *et nunc quare non increpuisti Hieremiam* 3
Anathothiten, qui prophetat uobis? quia super hoc misit ad nos in Babylonem dicens: longum est; aedificate domos et habitate et plantate hortos et comedite fructum eorum! legit ergo Sophonias sacerdos librum istum in auribus Hieremiae prophetae. Semeias de loco 'Nehellami', qui interpretatur 'torrens', 4
cum rege Iechonia ductus fuerat in Babylonem et prophetabat
populo mendaciter eo, quod celeriter essent Hierusalem reuersuri. fuisse autem eum pseudoprophetam sequentia Hieremiae uerba demonstrant: haec dicit dominus ad Semeiam Nehellamitem: pro eo, quod prophetauit uobis Semeias et ego non misi eum. quia igitur Hieremias ad 5
eos, qui erant in Babylone, litteras miserat dicens: aedificate domos et habitate; plantate hortos et comedite fructum eorum; accipite uxores et generate filios! et post alia iunxerat: non uos inducant prophetae uestri, qui sunt in medio uestri, et diuini uestri! ac deinde: quia falso isti prophetant uobis in nomine meo et non misi eos, dicit dominus, intellegens Semeias sub

1. 2 *Hier. 29 (36), 26 8 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 39, 16 9 cf. Hier. 27 (34), 15 (12). 29 (36), 21 10 cf. Hier. 27 (34), 16 (13(12 Hier. 29 (36), 31 14 cf. Hier. 29 (36), 1 15 Hier. 29 (36), *5. 6 18 *Hier. 29 (36), 8 20 *Hier. 29 (36), 9

1 simmachus *A* moclon *s. uocem Graecam A* ϽCѠXΛΟN *V* hebraicum *L* ebraicum *P* 2 sinas *MAVP* increpasti (a *in ras.*) *M,Ap.c.m3 cum Vulg.* hieremia *P* 3 anathothithen *A* anatothiten *P* 4 in Babylonem ad nos *Vulg.* dicens longum ẽ *s. u. V* 5 domus *MVa.c.* inhabitate *Ap.c.m2* (= *lin. 16*) hortus *Ma.c.* ortos *P* 6 fructus *v cum Vulg.* 7 istum] hunc *V* 8 nehellaim *M* neellami *VP* Neelami *v* interpretatur (etatur *s. u. m2*) *A* 9 hieconia *M* ieconia *P* babylone *P* populo prophetauit *P* 10 esset *Ma.c.;* in *add. v* 11 pseudopropheta *VP* 12 demonstrent *P* 13 neellamitem *VP* 14 et *om. P* 15 babylonem *P* aedificare *P* 16 domus *M* hortus *M* ortus *P* 17 fructus *Mp.c.,v* uxoris *M* 18 iuncxerat *M* adiunxerat *Ap.c.m3* seducant *VP,MAp.c.,v* 20 qui *V* isti falso *v* 21 misit *V*

communi nomine pseudoprophetarum contra se scriptum mittit litteras Hierusalem ad Sophoniam, filium Maasiae, sacerdotem et ad reliquos sacerdotes contra Hieremiam, quare non increpetur a Sophonia sacerdote, cuius officium est discernendi inter prophetas, qui spiritu sancto loquantur, qui contrario, et recludi iubeatur in carcerem, ut mendacii sui poenas luat
6 et populum ultra supplantare desistat. Ioiadae sacerdos fuit, qui Ioas post interfectionem Gotholiae imperium tradidit et interfecit sacerdotem Bahal. hoc est ergo, quod scribit: 'quare non imitaris Ioiadae sacerdotem et interficis Hieremiam pseudoprophetam? dominus enim te pro Ioiadae constituit, ut habeas curam templi et praecipue discernas, qui sancto spiritu loquantur, qui daemonico' — discretiones autem spirituum dominicae esse gratiae et apostolus memorat —; 'cur', inquit, 'non increpuisti Hieremiam Anathothiten?' quod ipse merebatur quasi
7 pseudopropheta, refert in prophetam et praeuenit mendacio ueritatem. unde et prudentiores putantur filii tenebrarum filiis lucis in generatione hac nobisque agentibus patienter et exspectantibus miserorum salutem praeueniunt heretici et nos
p. 1050 8 suo appellant nomine ducentes caeci caecos in foueam. | misit, inquit, ad nos in Babylonem dicens: longe est. hoc est omne, quod dolet, quare aduersum suum mendacium Hie-

4. 12 cf. Leu. 10, 10 7 cf. IV Reg. 11, 18—21. II Par. 23, 17—21 13 cf. I Cor. 12, 10. I Ioh. 4, 1—6 14 *Hier. 29 (36), 27 17 cf. Luc. 16, 8 20 cf. Matth. 15, 14. Luc. 6, 39 *Hier. 29 (36), 28

1 scrib,tum *P* mitt& *Pa.c.* 2 naasiae *P*, (n *s. u.*) *V* 4 sacerdote sophonia *P* 5 loquuntur *M;* et *add. v* *alt.* qui] e *add. s. u. m3A* 7 ioiada *Mp.r.* ioiade *VP* Ioiades *v* 8 otholiae *MAp.r.* Athaliae *v* 9 sacerdotes *Mp,c.,v* 10 ioiade *P* Ioiadem *v* 11 Ioiade *v* constituit pro ioiade *P* 12 loquentur *P* 13 daemoniaco *V* discretionis *V* dominicae *om. V* diuinae *v* 14 esse *om. V* quur *M* increpuistis *M* crepuisti *Pa.c.* 15 anathothithen *M* anathotiten *V* quodque *v* 16 reffert *P* propheta *V* mendacium *La.c.* 18 expectantibus *VP,La.c.* 21 babilonem *M* 22 est *om. M*

remias scripserit ueritatem longe esse reditum et post septuaginta annos redituros in Hierusalem; unde debere eos aedificare domos, plantare pomaria et comedere fructum eorum, accipere uxores et facere filios, quae praeteritus sermo narrauit. quas litteras cum accepisset Sophonias sacerdos, ad cuius specialiter nomen scriptae erant, legit Hieremiae quodammodo suggillans eum et ipsa increpans lectione, quare auderet in Babylonem talia scribere.

(36),30—32 LXIX. *Et factum est uerbum domini ad Hieremiam dicens: mitte ad omnem transmigrationem dicens: haec dicit dominus ad Semeiam Nehellamiten: pro eo, quod prophetauit uobis Semeias et ego non misi eum et fecit uos confidere in mendacio, idcirco haec dicit dominus: ecce ego uisitabo super Semeiam Nehellamitem et super semen eius; non erit uir sedens in medio populi huius et non uidebit bonum, quod ego faciam populo meo, ait dominus, quia praeuaricationem locutus est aduersum dominum.* Pseudopropheta Semeias uere 'Nehel- 2
lamites', qui de 'torrente' alienas et turbatas aquas sumserat, irascitur contra mendacium suum uera scripsisse Hieremiam et ad Sophoniam sacerdotem mittit epistulas, cur ausus sit propheta scribere ueritatem, et cupit eum recludi carcere, ne loquatur. Sophonias quoque prophetam latenter accusat, dum

1 cf. Hier. 29 (36), 10 2 cf. Hier. 29 (36), 5. 6 19 cf. p. 363, 8 22 cf. Hier. 29 (36), 25. 26. 29

2 unde] & *add. P* 3 domus *M* commedere *Aa.r.* fructos *P* fructus *v* accepere *La.c.* 4 praeteritur *Pa.c.* narrabit (i *ex* a) *P* 5 accipisset *M,La.c.* 6 hieremias *P* quomodo *MAVP,La.c.* 7 ipse *P* increpens *P* lectionem *P* babylone *P* 8 alia *P* 9 factūs (*sic*) *P* 11 neellamitem *P* (*semper*) 16 erit] ei *add. Mp.c.,v cum Vulg.* 19 aduersus *VPv cum Vulg.* 20 alipnas *Aa.c.m3* alifnas *VP* turbidas *MAVv* turpidas *P* sumpserat *MAVP,La.c.* 22 epistolas *V,Aa.c.* quur *M* 23 prophetam *V* reclaudi *P* carcere *MP,* (re *s. u.*) *L* in carcerem (in *s. u. m3*) *A* in carcere *V* 24 propheta *V* accussat *Aa.r.*

legit epistulam mentientis et accusationem eius habere se
3 iactitat. quanto magis sceleris rei sunt, qui defendunt pseudo-
prophetas et mentientes fouent et aliorum male inuenta sua
faciunt esse peccata! audiat itaque pseudopropheta, intellegat
sacerdos, quid per eum et ipse audire mereatur: haec dicit
dominus: ecce ego uisitabo super Semeiam. haec
dominus loquitur, non propheta, quod uisitet super Semeiam
Nehellamitem non in remedium, sed in supplicium mentientis
iuxta illud, quod scriptum est: uisitabo in uirga iniqui-
4 tates eorum et in flagellis peccata eorum. nec solum
super pseudoprophetam uisitat, sed et super semen eius, omnes
discipulos, quos suo errore decepit. non erit, inquit, uir
sedens in medio populi huius. deleatur de sanctorum
conciliabulo stirps pessima nec sedeat in medio quiescentium,
p. 1051 qui cum stantibus stare non po|tuit nec audiuit illud: si
stetisset in substantia mea. cumque dominus perfectio-
nem uirtutum omnium finito septenario tempore promittat,
ille non uidebit bonum, quod sibi in praesenti tempore uindi-
5 cabat. hoc autem totum fiet, quia praeuaricationem locutus
p. 1052 est aduer|sum dominum, ut diceret iam soluta peccatorum
captiuitate reuersuros esse in Hierusalem, quibus apostolus
comminatur: iam saturati estis, iam diuites facti
estis, sine nobis regnastis; et utinam regnaretis,
ut et nos regnaremus uobiscum!

5 Hier. 29 (36), 32 9 *Ps. 88, 33 12 Hier. 29 (36), 32
15 cf. Ezech. 1, 21 *Hier. 23, 22 16 cf. Hier. 29 (36), 10
19 Hier. 29 (36), 32 22 *I Cor. 4, 8

1 epistolam *MV,Aa.c.* accussationem *A* eius accus. *P* 2 iactat *La.c.* quanti *Ap.c.m2* 3 a̧ sua *M* 6 hoc *v* 8 nehellamiten *MV cum OD* suplicium *Pa.c.* 9 uirgam *VP* iniquitatis *La.c.* 10 et—eorum *s. u. L* 11 pseudopropheta *V* prophetam pseudo *P* et *om. V* 14 pessime *Pa.c.* 16 stetisses *V* substantiam meam *MVP,Aa.r.* perfectionum *P,Aa.c.* perfecti numeri ṭuṭum (eri *in ras.*) *M* 17 omnium uirtutum *M* 19 fiat *Pa.c.* qui *V* 20 aduersus *Mv* etiam *V* solutam .. captiuitatem *LMVP,Aa.r.* 21 reuersus *La.c.* reuersos *MVP,Aa.c.m3* 23 *pr.* regnatis *V,La.c.* 24 uobiscum] *add. litt.*

LIBER SEXTUS.

1051-1052 I. Prolixitas uoluminis Hieremiae prophetae uincit nostrum propositum, ut quamuis breuiter, tamen multa dicamus. unde et praesens sextus liber commentariorum in Hieremiam repromissiones mysticas continebit, quas Iudaei putant et nostri iudaizantes in consummatione mundi esse conplendas; necdum enim sub Zorobabel possunt expletas conuincere. nos autem 2 sequentes auctoritatem apostolorum et euangelistarum, et maxime apostoli Pauli, quicquid populo Israhel carnaliter repromittitur, in nobis spiritaliter conpletum esse monstramus hodieque impleri nec inter Iudaeos et Christianos ullum aliud esse certamen nisi hoc, ut, cum illi nosque credamus Christum dei filium repromissum, et ea, quae sunt futura sub Christo, a nobis expleta, ab illis explenda dicantur. qui igitur Christum 3 uenisse iam credimus, necesse est, ut ea, quae sub Christo futura dicuntur, expleta doceamus nosque esse filios Abraham, de quibus scriptum est: potest deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham, ad quem facta est repromissio:

17 *Matth, 3, 9

fere maiusc.: expł lib̄ V· in hieremiā· proph̄· incp̄ lib· sextus *L* expł in hieremia propheta. commentariorr̄ lib̄. V. amen. incp̄ hieremia propheta explanationum lib̄. VI. amen. *M* explic̄ in hieremia propheta cōmentariorū lib̄ quintus incipit lib̄ VI emendaui *A* explicit in hieremia propheta commentariorum *** V incip̄ liber VI. *V* exp̄l lib̄ quintus incip̄ lib̄ sextus uūd supra *P* 2 prolexita *La.c.* prolixas *Ma.c.* uicit *P* 4 hieremia *MV* repromissionem *Aa.c.m3* promissiones *V* 7 zorobabyl *L* explere *V* expletos (o *ex* u) *P* 8 auctoritates *M* 9 isrłitico *V* 10 spiritualiter *Ap.c.m2,v* 11 impleri *L cum OD* com(n)pleri *cet. v; cf. p. 84, 14. 20. 185, 5. 6. 369, 2. 3. 402, 13. 17* ne *V* et] ut *V* 12 illis *Aa.c.m3* nos quoque *Ap.c.m2* 13 et *del. m3A* sunt] dicunt *in ras. s.* ṣụṇṭ *m2A* futura] uentura *V* 14 ab illis] a nobis *M*, (*exp. m2*) *A* ẹxplẹṇḍą ḍiçạṇṭụr (credantur *s.* ḍiçạṇṭụr *m2*) *A* 15 iam uenisse *P* antichristo *Mp.c.m3* 16 abrahae *Mp.c.m2* 17 potest] potens est *Ap.c.m3,v* 18 abram *V*

et in semine tuo benedicentur omnes gentes. quam benedictionem uas electionis in Christo expletam docens: non dixit, inquit, in seminibus, sed in semine, qui est
4 Christus. ora igitur, frater Eusebi, dominum Iesum Christum, ut eodem labore et spiritus gratia, quo aliorum prophetarum, et praecipue Isaiae, repromissiones interpretati sumus, etiam huius prophetae explanare ualeamus, qui, quantum in uerbis simplex uidetur et facilis, tantum in maiestate sensuum profundissimus est.

30(37),1–3 II. | *Hoc uerbum, quod factum est ad Hieremiam*
p. 1051 *a domino, dicens: haec dicit dominus deus Israhel dicens: scribe tibi omnia uerba, quae locutus sum ad te, in libro! ecce enim dies uenient, dicit do-*
p. 1052 *minus, et | conuertam conuersionem populi mei Israhel et Iuda, ait dominus, et conuertam eos* — siue *sedere faciam — in terram, quam dedi patri-*
2 *bus eorum, et possidebunt eam.* Promittentibus in Baby-
p. 1053 lone pseudoprophetis | cito populum, qui cum Iechonia captus fuerat, reuersurum et Anania, filio Azur, in Hierusalem eadem praedicante Hieremias propheta et illud quidem futurum asseruit non intra biennium, ut illi mentiebantur, sed finitis septuaginta annis et nunc scribere iubetur in libro et memo-
3 riae tradere, quae dominus uentura praenuntiet. ex quo mani-

1 *Gen. 22, 18. 26, 4. *Act. 3, 25 2 cf. Act. 9, 15 *Gal. 3, 16 16 *Hier. 30 (37), 3 17 cf. Hier. 27 (34), 16 (13) 19 cf. Hier. 28 (35), 1—4 21 cf. Hier. 29 (36), 10

1 et *s. u. M, eras. A* semini *P* 4 oro *V* 5 quod *MAPa.r.* 6 esaiae *VP,Aa.c.* repromissionis *Pp.c.* 8 uideatur *M* et *s. u. M* facilis] effabilis *M* 12 scribae *A* 13 ueniunt *AVPv cum Vulg.* 14 conuertam *s. u. LMA, om. VP* conuersione in *P* 16 in | ad *Vulg.* terra *P,Mp.r.,v* 17 babylonem *MAa.r.,v* 18 iechoniam *L* ieconia *P* 19 annaniae *M* annania *AP* azuri *P* 20 praedicantē *P* hieremia *V* illuc *V,MAa.c.* 21 ut] et *V* mentienbantur *L* finitis] cū finiti fuerint *Mp.c.m3* 22 anni *Mp.r.* tunc *v* iubetur in libro scribere *v* memoria *M* 23 praenuntiat *Mp.c.* pronuntiet *A*

festum est nequaquam uicinum tempus esse uaticinii, sed multa post tempora haec explenda, quando Israhel et Iuda reuersuri sunt in terram suam, et inplendum illud, quod Hiezecihel prophetauit, duas uirgas sibi pariter copulandas et imperaturum Dauid regem, de quo scribit: et seruus meus Dauid rex super eos et pastor unus erit omnium eorum. si quid igitur in illa prophetia diximus, 4
etiam in praesenti loco intellegendum est, praesertim cum eadem et eo tempore Hiezecihel in Babylone et Hieremias in Hierusalem prophetauerint.

37),4–6 III. *Et haec uerba, quae locutus est dominus ad Israhel et ad Iudam, quoniam haec dicit dominus: uocem terroris* — siue *timoris* — *audiuimus; formido et non est pax. interrogate et uidete, si generat masculus! quare ergo uidi omnis uiri manum super lumbos suos quasi parientis et conuersae sunt uniuersae facies in auruginem?* Primum tristia nuntiantur, ut post malorum magnitudinem laeta succedant; gratior quippe est sanitas aegrotatione depulsa et doloris magnitudo in magnitudinem uertitur gaudiorum. quod autem dicit, hoc est: tantus erit timor tantaque formido, ut fugata pace bellis et sanguine omnia conpleantur et uiros quoque, quorum proprium est contra aduersarios dimicare, mulie- 2

4 cf. Ezech. 37, 16—25 5 Ezech. 37, 24 7 cf. Hieron. in Ezech. 37, 15—28 p. 438—441 13 *Hier. 30 (37), 5 18 cf. Hier. 30 (37), 7—24

1 esse tempus uaticiniis *P* 2 multo *Mp.c.m3* tempore *Mp.c.m3Va.c.* 4 (= 9) ezechiel *M* iezechihel *A* hiezechiel *VP* siue *MP,Aa.c.* pariaetes (*sic*) *P* copulendas *V* 6 erat *P* 7 quiid *La.r.* 8 ẽ intellegendum (ẽ *postea add.*) *A* int. puto (puto *s. u. m3;* est *om.*) *M* praeserti *V* 9 eo] *an* eodem *scribendum?* babylonem *P* 10 prophetauerit *V* 15 omnes *V* uir *La.c.* manus *VP* 16 lumbṽ *Mp.c. cum Vulg.* suv *Mp.c. cum Vulg.* eius *V* parientes (n *s. u.; alt.* e *ex* i) *M* parturientis *Ap.c.m2 cum Vulg.* conuerse *La.c.* 17 oruginem *P* prius *MAVP* 18 tristia (*2 litt. post* ti *s. u. eras.*) *L* tristitia *VP,MAa.r.* nuntiatur *P* annuntiantur *v* 19 quippe] & *add. P* sanitas est *v* 20 in *in ras. M alt.* magnitudine *La.c.* multitudinem *V* 22 uellis *P* 23 mulieres *P*

bris terror optineat manusque nequaquam ad arma, sed ad renes tenendos conferant, quasi si mulier pariens ilia lumbosque contineat. unde et cunctorum facies uertentur in aurug 3 inem pauorem cordis uultus pallore testantes. quidam hunc locum secundum tropologiam sic interpretantur, ut ponant illud testimonium: a timore tuo, domine, concepimus et parturiuimus et peperimus; spiritum salutis tuae fecimus super terram, et illud apostolicum, in quo dicit: filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in uobis, huic exemplo conparant; quod manifestum est non ad terrorem, sed ad gaudium pertinere, cum praesens scriptura uastationis Israhel et ruinae tempus significet.

30, 7 (37, 7. 8a) IV. *Uae, quia magna dies illa nec est similis eius tempusque tribulationis est Iacob! et ex*
p. 1054 *ipso saluabitur.* Praedicit tempus mise|riae, ut inferat tempus gaudii. 'cum', inquit, 'tanta praecesserint mala, ut dolor uirorum omnium dolori parturientis feminae conparetur, tamen tempus tribulationis Iacob, hoc est populi dei, mutabitur in prospera et ex ipso quoque saluabitur' — subauditur tempore —, 'de quo sermo processerat'. 'Iacob' autem duodecim tribus intellege, quae nequaquam sub Zorobabel, ut nonnulli falso putant, sed euangelica uocatione saluatae sunt.

6 *Esai. 26, 18 9 *Gal. 4, 19 17 cf. Hier. 30 (37), 6 19 cf. Num. 16, 3 etc. 20 Hier. 30 (37), 7 (8)

1 timor *v* obteneat (*pr.* e *ex* i) *M* 2 conferat *Pa.c.* lumboque *Ma.c.* 3 conteneat *La.c.* contineant *MP* cuntorum *La.c.* reuertentur *V* auriginem *VP; & add. s. u. m. rec. M* ut *add.* s. *u. m2 A* 4 testentur *MA* 5 et *V* ponant *L* potant (v *s.* o) *M,m1A* putant *VP* putent *m2A,v* 7 parturibimus *MPa.c.* sps *LA,Ma.c.* 9 donec** (ec *in ras.*) *M* 10 huic *L* huius *cet.* comparari *v* 11 est *om. M* pertinerent *M,LAa.r.* 12 uastationē *Mp.c.* 15 tempus *V* est *om. V* 16 ferat *Pa.c.* 17 gaudi *Ma.c.* praecesserit *V,Pa.c.* 19 tempus *s. u. L* 22 intellegit *P* nequam *Pa.c.* ut *om. MP,LAa.c.* et *V* 23 putauit *M,Aa.c.m2* putauerunt *Ap.c.m3* sed] de *add. MAVPv, om. L cum OZDF*

30, 8. 9 (37, 8b. 9) V. *Et erit in die illa, ait dominus exercituum, conteram iugum eius de collo tuo et uincula illius disrumpam et non dominabuntur ei amplius alieni, sed seruient* — siue *operabuntur* — *domino deo suo et Dauid, regi suo, quem suscitabo eis.* Iste est 2 Dauid, cuius et euangelium meminit: daturum se nobis, ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati seruiamus illi in sanctitate et iustitia coram ipso omnibus diebus nostris. quomodo enim primus Adam et secundus Adam scribuntur iuxta corporis ueritatem, sic et Dauid dominus atque saluator, quia iuxta carnem ex Dauid totum in eo sancta Maria conferente, quicquid fuit ex stirpe Dauid, et habente originem atque conceptum de spiritu sancto. quodque ait: conteram iugum eius de collo 3 tuo et uincula illius disrumpam, non dubium, quin sub typo Nabuchodonosor de diabolo sentiendum sit.

30, 10. 11 VI. *Tu ergo ne timeas, serue meus Iacob, ait dominus, neque paueas, Israhel, quia ecce ego saluum te faciam de terra longinqua et semen tuum de terra captiuitatis eorum et reuertetur Iacob et quiescet et cunctis afluet et non erit, quem formidet, quoniam tecum sum, ait dominus, ut saluem te. faciam enim consummationem in cunctis gentibus, in quibus dispersi te; te autem non faciam in consum-*

4 *Hier. 30 (37), 9 6 Luc. 1, 73—75 9 cf. I Cor. 15, 45. 47 13 cf. Matth. 1, 18. 20. Luc. 1, 35 14 *Hier. 30 (37), 8

2 illius] eius *Vulg.* 3 ei] e* (i *s.* *) *M* eis *v* 5 rege *P* 6 et *om. P* 8 seruiemus *P* 9 primus *s. u. L* 12 conferentem (m *s. u., sed exp.*) *L* quicquid (ł quę *s. u. m3*) *A* extirpe *V* 13 habentē *P* 14 quoque *P,Aa.c.m2* quod *V* eius *iterauit V* 15 dubio *V* quiin *Ma.r.* 16 nabochod. *V* nabucod. *P,La.c.* diabulo *P,Aa.c.* 17 seruem *Ma.r.* 18 ecce. *om. V* saluum te faciam] saluabo te *Vulg.* 19 et *s. u. m2A* 20 reuertitur *P,LMAa.c.* reuertatur *V* 21 quiescit *P,LMAa.c.* requiescet *v* affluet *AVP*, (*pr.* f *ex* d) *M* affluent *v* (*cf. p. 393, 19. 394, 22*); bonis *add. Vv cum Vulg.* 22 tecum] ego *add.* (*s. u. m3*) *MA,v cum Vulg.* uł] et *Va.c.* saluum *MP* te] faciam *add. M* 23 enim] in *P* comsummationem *L* consumationem (*hic et lin. 24*) *P*

mationem, sed castigabo — siue *erudiam* — *te in iudicio, ut non tibi uidearis innoxius* siue *et mundans non mundabo te.* Haec περικοπὴ in LXX non habetur et in plerisque codicibus uulgatae editionis sub asteriscis de Theodotione addita est. pollicetur autem sermo diuinus et familiarius uocat 'seruum suum' Iacob et Israhel, sicut Abraham, Isaac et Iacob uocantur 'serui dei' — Moses quoque et alii prophetae et apostolus Paulus in principio epistularum suarum hoc titulo gloriatur —, ut et duae et decem tribus, id est duodecim, sciant se de terra longinqua esse saluandas et soluendam captiuitatem reddendamque pacem et omni eos replendos abundantia iuxta
p. 1055 illud, quod in psalmo dicitur: fiat | pax in uirtute tua et abundantia in turribus tuis! hoc autem erit, quia praesentia domini perfruentur, quando et gentes aduersariae, quae eos ceperant, disperibunt et isti liberabuntur e gentibus. docentque eos nequaquam poenae, sed eruditioni traditos, ut iudicarentur quasi proprii, non perderentur quasi alieni; qui enim non credit, iam iudicatus est, hoc est praeiudicatus in interitum. quod autem intulit: ut non tibi uidearis innoxius siue iuxta Symmachum: et mundans non mundabo te uel iuxta Aquilam: cum te erudiero per iudicium, nequaquam innocentem faciam, illud significat, quod

1. 2 *Hier. 30 (37), 11 3. 4 *Hier. 30 (37), 10. 11 6 cf. Ex. 32, 13. Deut. 9, 27. II Mach. 1, 2 7 cf. Ex. 4, 10. Num. 11, 11 cf. Ps. 115, 7 (16). Esai. 50, 10 etc. cf. Rom. 1, 1. Phil. 1, 1. II Tim. 1, 3. Tit. 1, 1. Philem. 1, 1 12 Ps. 121, 7 17 Ioh. 3, 18 19. 20. 21 *Hier. 30 (37), 11

2 uidearis tibi *Vulg.* 3 $\overline{\text{TTepıKOIIH}}$ (haec tericope *in mg. m3*) *M* $\overline{\text{IIHPIKOIIH}}$ (pericope *s. u.*) *A* $\overline{\text{IIHpıKWIIH}}$ *V* $\overline{\text{IIepıKOIIN}}$ *P* in LXX *om. V* abetur *P* *alt.* im *V* 5 familiaris *VP,La.c.MAa.c.m3* familiariter *v* 6 abracham *Ma.r.* *alt.* et *om. MAVP* 7 uocatur *Pa.c.* moyses *MAVP* 8 epistolarum *MAV* suarum *om. P* gloriantur *V* 9 *pr.* et *om. A,Va.c.,v* duodicē *La.c.* XII *VP* se *om. V* · se de terra] sed & errat (t *s. u. m3*) *M* 10 esse] heresis *Mp.c.m3* saluandos *MVP,Aa.c.* 11 rendendamque *P* eas replendas *v* habundantia *MVP* 13 habundantia *V,Ma.r.* 15 coeperant *MAV,La.c.* ex *v* docentque *La.r.* 16 paenae *A* penae *V* 17 proprii] et *add. v* 20 simmacum *P*

omnis mundus indigeat misericordia dei et nullus, quamuis sanctus sit, securus pergat ad iudicem; contra nouam ex ueteri heresim, quae putat in isto saeculo et in ista carne mortali, antequam corruptiuum hoc induat incorruptionem et mortale induat inmortalitatem, perfectionem esse in quoquam et omnes simul iustum posse implere uirtutes.

30, 12—15 (37, 12—14) VII. *Quia haec dicit dominus: insanabilis fractura tua, pessima plaga tua. non est, qui iudicet iudicium tuum ad alligandum; curationum utilitas non est tibi. omnes amatores tui obliti sunt tui, te non quaerent; plaga enim inimici percussi te, castigatione crudeli* — siue *forti* —. *propter multitudinem iniquitatis tuae dura facta sunt* — siue *multiplicata sunt* — *peccata tua. quid clamas super contritione tua? insanabilis est dolor tuus; propter multitudinem iniquitatis tuae et propter dura peccata tua feci haec tibi.* Quasi ad speciosam mulierem loquitur, cui supra dixerat: castigabo te in iudicio, ut non tibi uidearis innoxius siue innoxia; et per μεταφοράν loquitur ad Hierusalem, quod dei iudicio pessime uulnerata sit et nequaquam alio nisi ipso, qui percusserat, possit curante sanari — non est, ait, qui iudicet iudicium tuum — nec altissimo uulneri cutem cicatricis obdu-

2 *contra nouam ex ueteri heresim*] scil. contra Pelagianos ex Origenistis; cf. p. 246, 9. 276, 26. 301, 15 4 cf. I Cor. 15, 53 12. 14 *Hier. 30 (37), 14 18. 19 *Hier. 30 (37), 11 22 Hier. 30 (37), 13 23 cf. Hier. 8, 22. 30 (37), 17

1 indegeat *La.c.* misericordiam *MAa.c.* 2 noua *V,La.c.* 4 correptiuum *Pa.c.* in corruptione *P* mortale] hoc *add. s. u. m3A* 5 inmortalitate *V* quoqua *V* 6 inpleri (*alt.* i *ex* e) *M* 7 factura *Pa.c.* 9 aligandum *V* 10 te] teq; *Mp.c.m3Ap.c.m2 cum Vulg.* 11 plaga (m *s. u. add.; sed exp.*) *L* percussit *M* 12 castigationes *V* multitudine *M* 14 qui *P* clama *Ma.c.* 15 tua *V*, (tu *in ras.*) *MA* mea *LP* 16 *pr.* proτ̃ *P* tuae *om. P* 20 metafora *s. uocem Graecam m. rec. M* MHΘΛΦΩPΛN *A* ↄ-CHΘaΦΩpaN *V* meTΛΦΩpΛN *P* metaphoram (*s. u. A*) *v* loquitur *om. MAVPv* 21 aliono *La.c.* ipse *P* 22 poss& *P* ait] dominus *add. v* 23 uulneri] ualeat *add. v* cute *V* cicatrices *Va.c.*

cere. 'quocumque te conuerteris, utilitas non est tibi, quia
4 offendisti eum, qui uerus et solus est medicus. omnes amatores tui obliti sunt tui, uel sacerdotes uel principes aut certe angelorum praesidia, quibus, priusquam offenderes dominum, uallabaris. te non quaerent facientes contra apostolum, qui quaerebat credentes et non ea, quae erant credentium; plaga enim inimici percussi te castigatione
p. 1056 5 crudeli.' aliter amicus, aliter inimicus percutit; aliter|pater, aliter hostis. ille caedit, ut corrigat, iste percutit, ut occidat; unde et propheta lacrimabiliter dicit: domine, ne in furore tuo arguas me neque in ira tua corripias me! hoc autem factum est, quia propter multitudinem iniquitatis
6 tuae dura facta sunt peccata tua. quodque sequitur: quid clamas super contritione tua? insanabilis est dolor tuus propter multitudinem iniquitatis tuae, in LXX. non habetur, uidelicet quia secundo dicitur: propter multitudinem iniquitatis tuae et dura peccata tua et, qui
7 scribebant, a principio additum putauerunt. et est sensus: 'ut inimici te plaga percuterem, ut caederem castigatione crudeli, fecit multitudo iniquitatis tuae et dura peccata tua, quae sanari non poterant nisi mordacissimo puluere et ardente cauterio et ferro acutissimo, quo putridas carnes et insanabiles amputarem. et tamen propter multitudinem iniquitatis

1 Hier. 30 (37), 13 2 Hier. 30 (37), 14 5 *Hier. 30 (37), 14 6 cf. II Cor. 12, 14 7 Hier. 30 (37), 14 10 Ps. 6, 2. 37, 2 12 Hier. 30 (37), 14 13 Hier. 30 (37), 15 15. 16, 23 *Hier. 30 (37), 15

4 offenderis *P* 5 uallaueris *MAa.c.m3* uallauaris *Pp.c.* te teq; non quaerent (teq; *s. u.*) *m1A* te ñ quęr̃ *m3A* 6 quaerebant *v* *alt.* qua *LMAa.c.* 7 castigationem *Va.r.* 8 *pr.* alter *Ma.c.* amicos *P* *alt.* alter *Ma.c.* inimicos *P* 9 aliter *om. P,MAa.c.* cedit *VP* 10 dicens *P,MAa.c.m2* furore tuo] ira tua *MA* 11 ira tua] furore tuo *MA* tuo *P* 13 quodque (que *s. u. m3*) *A* quod *P,MAa.c.* 15 *pr.* tuos *Ma.c.* multitudine *La.c.* 18 scribebat *P* 19 plagam *Aa.r.* ut] et *v* cederem *MP,La.c.* tederem *V* 21 poterat *Pa.c.* ardenti *v* 22 carnes *s. u. P* insanabilis *V* 23 amputare *La.c.*

tuae et dura peccata tua feci hoc tibi non mea uoluntate, sed medicinae ratione cogente'.

7), 16. 17 VIII. *Propterea omnes, qui comedent te, deuorabuntur et uniuersi hostes tui in captiuitatem ducentur et, qui te uastant, uastabuntur cunctosque praedatores tuos dabo in praedam. obducam enim cicatricem tibi et a uulneribus tuis sanabo te, dicit dominus, quia eiectam* — siue *dispersam* — *uocauerunt te, Sion, haec est, quae non habebat requirentem.* Et sub Zorobabel haec facta cognoscimus. 2 quando Assyrios, hoc est Nineuen, uastauere Babylonii atque Chaldaei et rursum Babylonios et Chaldaeos Medi Persaeque ceperunt et Babylon destructa est, tunc Sion coepit habere dominum requirentem et obducta est cicatrix uulneri illius et sanata est a plagis suis, quod plenius atque perfectius conpletur in Christo.

18—22 8. 21) IX. *Haec dicit dominus: ecce ego conuertam conuersionem tabernaculorum Iacob et tectis* — siue *captiuitati* — *eorum miserebor et aedificabitur ciuitas in excelso suo et templum iuxta ordinem suum fundabitur. et egredietur de eis laus uoxque ludentium et multiplicabo eos et non minuentur;* quodque sequitur: *et glorificabo eos et non attenuabo eos*, in LXX non habetur. *et erunt*, inquit, 2

8 *Hier. 30 (37), 17 19 *Hier. 30 (37), 18 24 *Hier. 30 (37), 19

1 haec *v* 2 rationem *P* cogentem *V* 3 comedunt *MP,Ap.c.,v cum Vulg.* 4 captiuitate *P* 5 et *s. u. M* 6 praedatores] uastatores *V* inter *V* 7 a *s. u. M* 8 quia *s. u. m3M* eiectam] quia dilectam *add. M* 9 (= 13) syon *V* 10 factam *M* cognuscimus *M* 11 niniuen *MA,Pp.c.,v* in nineue *V* babilonii (*tert.* i *s. u.*) *P* 12 caldaei (*alt.* a *s. u.*) *L* Chaldaei—*alt.* et *om. V* caldeos *L* chaldeos *V* persaeque (a *s. u.*) *L*, (*tert.* e *ex* i) *M*, (*ex* persequi) *P* persique *A* persiqui *V* 13 coeperunt *MVP* caeperunt (*pr.* e *s. u.*) *A* cepit *V* 14 obductam *V* uulneribus *Mv* uulnerum *V* *alt.* et] ut *V* 15 a *s. u. L* 19 siue] sibi *P* eorum] eius *Vulg.* 21 de eis] dies *Va.c.* 22 laudantium *P* inminuentur *Mp.c.* 23 quoque *Ma.c.* 24 attenuabo eos] attenuabuntur *v cum Vulg.* eos *exp. M, om. v*

filii eius sicuti a principio et coetus eius coram me permanebit et uisitabo aduersum omnes, qui tribulant eum. et erit dux eius ex eo et princeps
p. 1057 *de medio eius producetur et applicabo eum | et accedet ad me; quis enim iste est, qui applicet cor* 5 *suum, ut appropinquet mihi?, ait dominus;* rursumque quod in Hebraico ⟨sequitur, in Graeco⟩ non habetur: *et eritis mihi,* ait, *in populum et ego ero uobis in deum.*

3 Quorum typus praecessit in Zorobabel et Ezra, quando reuersus est populus et coepta aedificari ciuitas in excelso suo 10 templique obseruari religio et cetera, quae ipsius Ezrae uolumine continentur; plenius autem atque perfectius in domino saluatore apostolisque conpletum est, quando aedificata est ciuitas in excelso suo — de qua scriptum est: non potest abscondi ciuitas, quae in monte sita est — et templum 15 iuxta ordinem suum ceremoniasque fundatum, ut, quicquid in priore populo fiebat carnaliter, in ecclesia spiritaliter conple-
4 retur. tunc egressa est laus siue gratiarum actio — hoc enim significat 'thoda' —, ut omnes apostoli dicerent: gratia uobis et pax, uoxque ludentium non illo luso, quo manducauit 20 populus et bibit et surrexit, ut luderet, sed eo, quo coram

7 *Hier. 30 (37), 22 14 Hier. 30 (37), 18 *Matth. 5, 14 15 Hier. 30 (37), 18 18 Hier. 30 (37), 19 *Hier. 30 (37), 19 19 I Cor. 1, 3 20 Hier. 30 (37), 19 cf. Ex. 32, 6

1 sicut *v cum Vulg.* 2 aduersus *P* 3 eum *om. V* eius *om. Vulg.* producentur *A* 5 accedet *V* ascendit *LMAa.c.* accedat *Mp.c.* ascendet *P* 6 ut] et *Vulg.* 7 quod in Hebrai⟨co sequitur, in Grae⟩co *scripsi* quod in hebraico *codd.* et hoc in Hebraico *falso post Erasmum Martianaeus* et hoc in LXX *Victorius v; cf. p. 377,13* 8 ait *om. v* 9 recessit *V* zerobabel *V* ezdra *M* 10 cepit *V;* est *add. v* aedificare *M* 11 relegio *La.c.* ezdrae *M* 12 continetur *Pa.c.* perfectus *Pa.c.* 14 ciuitas—scriptum est *in mg. V* 15 posita *MP* 16 cerimoniasque *MVP* caerimoniasque (*pr.* i *ex* e) *A; cf. p. 46, 21. 66, 7. 323, 20* 17 priore (*sic alibi semper L uel primitus uel p. c.; cf. p. 203, 22. 321, 3. 330, 12*)] priori *codd. v* spitaliter *Ma.c.m2* spiritualiter *Ap.c.m2* 18 haec *P* 19 ut—uobis *om. V* 20 laudantium *P* non] in *add. V* luso *L cum OZDCS et codd. Vercell. CLIV 50, Monac. 14425* ludo *MAp.c.,v* lusu *PFp.c.* luxu *V* manducabit *Pa.c.* 21 uiuit *Ma.c.* surrexerunt *V* ut *om. V* ludere *V* quę *P*

arca domini lusit Dauid. et multiplicati sunt et non inminuti, ut totus orbis crederet in deum saluatorem, et glorificati sunt, ut impleretur, quod scriptum est: gloriosa dicta sunt de te, ciuitas dei! fueruntque filii eius, hoc est apostoli, sicut fuerunt a principio Abraham, Isaac et Iacob, principes generis Israhelitici. tunc uisitauit dominus aduersum omnes, qui tribulauerunt populum dei, aduersarias uidelicet potestates. et fuit dux eius ex eo — hau dubium quin dominus et saluator secundum carnem ex genere Israhel — et princeps de medio eius productus est. applicauit eum pater ad se et accessit ad eum, ut diceret filius: ego in patre et pater in me, quia nullus potest sic suum cor applicare domino nec ita ut filius patri esse coniunctus. quodque dicit iuxta ⟨Hebraicum tantum, sed non iuxta⟩ LXX: et eritis mihi in populum et ego ero uobis in deum, cernimus opere conpletum ex parte in Israhel et ex toto in gentium multitudine.

0 (37), 23. 24 X. *Ecce turbo domini, furor egrediens, procella ruens in capite impiorum conquiescet. non auertet iram indignationis dominus, donec faciat et*
p. 1058 *conpleat cogitationem cordis | sui; in nouissimo die-*

1 cf. II Reg. 6, 5 3 Ps. 86, 3 7 cf. Num. 16, 3 etc. 8 *Hier. 30 (37), 21 9 Hier. 30 (37), 21 11 Ioh. 14, 11 14 *Hier. 30 (37), 22 Hier. 30 (37), 22

1 inminuit *Ma.c.* 2 ut (*s. u. m2*) *M*, (*in ras.*) *A* ṭọṭụṣ ọrḅịṣ ụṭ crederet (totus orbis *post* crederet *repetiuit s. u. m2, sed exp.*) *A* crederit *Pa.c.* dn̄m *MAVv* dn̄o *P* 3 groriosa *P* 5 fuit *V* Abraham] et *add. v* 6 generis *s. u. m3A* 8 hau *O* (*et alibi semper fere ante* dubium *Lp.c. uel primitus; cf. p. 88, 4; 211, 9 etc.*) haud *AV*, (d *ex* t *m2*) *L*, (*ex* aut) *M* aut *P* 10 est] & *add. s. u. m3M* eum] autem *V* 11 ad *om. V* 12 cor suum *v* dn̄o (o *in ras.*) *M* ad dn̄m *V* deo *v* 13 ut] patris *add. V* quoque *Ma.c.m2* dicet *Pa.c.* ịụxṭạ *M* iuxta LXX *expungere uult Vallarsius; cf. p. 376, 6* Hebraicum tantum, sed non iuxta *suppleui* (*cf. p. 382, 10. 389, 1*), *om. codd. v* 14 LXX *LV*, (*s. u. m2*) *M*, (*s. u. m3*) *A*, *om. P* 15 dn̄m *M* cernemus *La.c.* 16 parte (r *s. u. m3;* e *in ras.*) *M* genium *Ma.c.m2* 18 egrediens] et *add. v* 19 conquiescit *MAa.c.* auertit *LMAa.c.* auertat *Pa.c.* 20 ut *V* 21 cogitatione *La.c.*

2 *rum intellegetis ea.* Turbo furoris domini et procella ruens atque tempestas requiescet in capite impiorum, uel daemonum uel eorum, qui dei filium blasphemarunt; et non auertet iram indignationis suae, donec faciat et conpleat cogitationem cordis sui et circumdetur exercitu Hierusalem et penitus deleatur. quomodo autem artifex non potest intellegi nisi opere conpleto nec medicinae industria nisi, postquam fuerit sanitas consecuta, ita, cum euersio fuerit Hierusalem et prioris populi abiectio, tunc intellegent credentes, quod repulsio Iudaeorum nostrae salutis occasio sit.

31 (38), 1 XI. *In tempore illo, dicit dominus, ero deus uniuersis cognationibus Israhel* — siue *generi Israhel* — *et ipsi erunt mihi in populum.* Nisi cogitatio domini fuerit impleta et furor eius requieuerit super impiorum caput, uniuersitatis dominus cognationibus Israhel deus esse non poterit; hoc autem dicit reliquiis, quae saluae factae
2 sunt. quodsi opponitur nobis id, quod dictum est: ero deus generi Israhel siue uniuersis cognationibus Israhel, assumamus exemplum: 'si filii essetis Abraham, faceretis opera patris uestri'; et apostolus scribit: uidete Israhel iuxta carnem. ex quo docet esse alium Israhel iuxta spiritum. ille est igitur Israhel, qui mente cernit deum siue rectissimus domini est, et huiuscemodi Israhel erit populus dei.

31 (38), 2 XII. *Haec dicit dominus: inuenit gratiam in deserto populus, qui remanserat gladio; uadet ad*

3 cf. Matth. 27, 39. 40. Marc. 15, 29. Luc. 22, 65 Hier. 30 (37), 24 12 *Hier. 31 (38), 1 13 cf. Hier. 30 (37), 24. 23 16 cf. Hier. 31 (38), 7 17 *Hier. 31 (38), 1 18 Hier. 31 (38) 1 19 cf. Ioh. 8, 39 20 *I Cor. 10, 18 22 *Israhel*] cf. Hieron. Nom. Hebr. 13, 21. 63, 22. 74, 15. 76, 20. Quaest. Hebr. in Gen. p. 52, 1—23 23 cf. Num. 16, 3 etc.

1 intellegentis *LMAa.r.* intellegentes *P* furori *Ma.c.m2* 2 requiescit *MVP,Aa.c.* impiorum *scripsi* eorum *codd. v; cf. lin 14 et p. 377, 19* demonum *V* 3 blasphemauerunt *v* auertit *P,La.c.* 5 exercitum *L* 6 paenitus *A,La.c.* 10 occansio *MP* 12 cogitationibus *V* generis *AVP* 13 mihi *om. P* 16 qui *P* 19 abraham] israhel *M* Abraae *v* 20 apostolis (v *s. pr.* o) *P* 21 *pr. et alt.* iuxta] secundum *v* alium esse *V* 22 igitur Israel est *v* 25 remanserat] a *add.* (*s. u.*) *M cum Vulg.* uadat *v*

requiem suam Israhel. LXX: *sic dixit dominus: inueni calidum in deserto cum his, qui perierant gladio; ite et nolite interficere Israhel!* Ridicule in hoc loco Latini codices ambiguitate uerbi Graeci pro 'calido' 'lupinos' interpretati sunt; Graecum enim ΘΕΡΜΟΝ utrumque significat, quod et ipsum non habetur in Hebraeo. est enim scriptum 'hen', quod Aquila, Symmachus et Theodotio χάριν, hoc est 'gratiam', interpretati sunt; soli LXX posuere 'calidum' putantes ultimam litteram 'm' esse. si enim legamus 'hen' per litteram 'n', 'gratia' dicitur; si per 'm', 'calor' interpretatur. est autem sensus iuxta Hebraicum: populus Iudaeorum, | qui Romano remanserat gladio uel certe iram furoris domini potuerat euitare, inuenit gratiam in deserto gentium, ut inter turbam nationum in ecclesia saluetur; unde uadet et inueniet requiem suam Israhel, quam semper sperauerat, quam ei prophetarum promiserant uaticinia. porro iuxta LXX haec intellegentia est: dominus inuenit calidos, atque uiuentes apostolos et socios eorum in deserto gentium inter eos, qui infidelitate sua interfecti fuerant nec habebant calorem uitae. unde praecipitur angelis et his, qui in ministerio dei sunt, ne omnes interficiant, ne Israhel penitus deleatur, diciturque eis: 'ite et nolite interficere Israhel; sint aliqui, qui uiuant,

2 3 4 1059

1. 4—8. 10—12 *Hier. 31 (38), 2 13 Hier. 31 (38), 2 21 *Hier. 31 (38), 2

1 dicit *v* 3 rediculae (i *s. pr.* e) *V* 4 Latini cod. in h. loco *v* ambiguitatem *P* 5 $\overline{\text{ΘΕΡΜΟΙ}}$ *L* $\overline{\text{ΘΗΡ}}$)ΚΩΝ *V*, (termon *s. u.*) *A* 6 quodque *MAVP,La.c.* hebreo *AV* 7 $\overline{\text{hem}}$ *LMVP,Aa.c.* corin *s. uocem Graecam m3M* $\overline{\text{ΧΑΡΤΝ}}$ (carin *s. u.*) *A* 8 posuerunt *v* 9 m] mem *v* $\overline{\text{han}}$ *LMV,Aa.c.* $\overline{\text{an}}$ *P* 10 n] nun *v* nisi *V* m] mem *v* 11 autem] ut *P* Hebraicum] cum *add. LMVP,Aa.r.* 12 remanseŕ *P* poterat *V* 13 gratia *M* intra *v* 14 unde] et *add. MAv* uadet] ualde *V* inuenit *P* 15 eis *P* 16 promiserat *Pa.c.* 17 callidos *VP* apostolus *Ma.c.* 18 sotios (*alt.* o *ex* u) *M* 19 habebunt *LP,Ma.c.* (*l* uerunt *s.* ebunt *m3*) *A* calore *La.c.* 22 alioqui *v*

sint, qui caleant ardore fidei, sint, qui frigus infidelitatis et mortis effugiant, quos dominus inueniat in deserto!'

31 (38), 3–6 XIII. *Longe dominus apparuit mihi* — siue *ei* —: *et in caritate perpetua dilexi te; ideo attraxi te miserans. rursumque aedificabo te et aedificaberis, uirgo Israhel. adhuc ornaberis tympanis tuis* — siue *assumes tympana tua* — *et egredieris in choro ludentium. adhuc plantabis uineas in montibus Samariae; plantate plantaria et uindemiate! erit enim dies, in qua clamabunt custodes in monte Ephraim: surgite et ascendamus in Sion ad dominum deum nostrum!* Quia offenderat Israhel dominum et dixerat: non habemus regem nisi Caesarem et: uenite et interficiamus eum, et nostra erit hereditas et longe recesserat a deo, propterea dominus post multum tempus apparuit ei — non tempore Zorobabel et Ezrae, postquam rursum capti sunt —, sed in caritate perpetua dilexit eum, quae nullo fine delebitur, et attraxit eum miserans; nequaquam enim merito, sed clementia saluatus est. rursumque, ait, aedificabo te et aedificaberis, uirgo Israhel. hoc proprie intellegamus in ecclesia; delirant enim, qui auream atque gemmatam suspirant Hierusalem suam auaritiam in mysterio urbis domini consecrantes. 'adhuc ornaberis tympanis tuis, ut canas domi-

4 *Hier. 31 (38), 3 7 *Hier. 31 (38), 4 13 Ioh. 19, 15 14 *Marc. 12, 7 16 *Hier. 31 (38), 3 20 Hier. 31 (38), 4 22 *delirant*] scil. chiliastae; cf. p. 235, 18 24 Hier. 31 (38), 4

1 caleant] legant (g *s. u.*) *M,Ap.c.m3* ardorem *M,Ap.c.m3* 4 ideo] id est *V* 5 rursusque *Mp.c.* 6 aedificaueris *Ma.c.* ornaueris *LMPa.c.* 7 tymphanis *AP* timph. *V* asume *V* tymphana *AP* timph. *V* 8 choro (c *s. u.*) *L* (= *p. 381, 2*) adhoc *Ma.c.* 9 plantate—erit enim] plantabunt plantantes et, donec tempus ueniat, non uindemiabunt, quia erit *Vulg.* pomaria *M* 10 uindimiate *La.c.* quo *V* 12 syon *V; & add. P* 14 *alt.* et *om. P* eũ *s. u. V* 17 ezdrae *M* 18 dilexerit *MVP,Aa.r.* 20 -que] qđ *MAp.c.m3* *alt.* aedificaueris *M* 22 delerant *V,Pa.c.* quia *P* suspi↔rant *L* suspicantur *V,Mp.c.m2* in] & *P* 23 urbis] uerbis *Ap.c.m3* constituentes *Mp.c.Ap.c.m3* consecrentes *Va.c.* 24 ornaueris *MAPa.c.* tymphanis *AVP* cḥanas *A*

no in ecclesiis omni in te malorum operum carne consumta, et egredieris in choro ludentium cum gentium turbis, plantabis uineas in montibus Samariae', nequaquam in uallibus et humilibus locis, sed in montibus Samariae, qui post captiuitatem populi Israhel ab alienigenis possessi sunt, quibus dicitur: plantate plantaria et uindemiate! tunc 4
p. 1060 fuit | dies domini, in qua clamauerunt custodes — apostoli uidelicet et apostolici uiri — in monte 'Samariae' et in monte 'Ephraim', quorum alterum 'custodiam', alterum 'ubertatem' sonat; quid uero dicunt custodes Samariae, immo quid clamant in monte Ephraim? 'surgite, qui iacetis, humilia relinquite, uictimarum hostias spernite' — sacrificium domino spiritus contribulatus —, 'ascendamus in Sion, hoc est in ecclesiam, ubi est speculatio et intuitus dei; cumque fuerimus in Sion, immo ascenderimus ad eam, ascendemus pariter ad dominum deum nostrum'.

31 (38), 7 XIV. *Quia haec dicit dominus: exultate in laetitia, Iacob, et hinnite contra caput gentium; personate, canite et dicite: saluum fac, domine, populum tuum, reliquias Israhel!* Significanter non totus saluatur Israhel, sed reliquiae Israhel praecipiente domino atque dicente: 'exultate in laetitia, qui estis de Iacob, et hinnite ad caput gentium cuncta referentes, quia cauda quondam uersa est in caput; personate et canite et dicite!'

2 Hier. 31 (38), 4 3 Hier. 31 (38), 5 6 *Hier. 31 (38), 5 9 *custodiam—ubertatem*] cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 47, 12. 50, 26. 66, 3. 71, 4.-5, 26. 17, 25. 66, 15. 81, 12 11. 13 Hier. 31 (38), 6 12 *Ps. 50, 19 14 *speculatio*] cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 39, 25. 43, 12. 50, 25. 75, 2. 78, 15. 81, 17 22. 23. 24 Hier. 31 (38), 7 23 cf. Deut. 28, 13. 44. Is. 9, 14. 15

1 consumta (*sic semper fere Lp.c.*)] consumpta *codd.* 3 uineam *P* 5 populū *P* 6 plantaria *in textu* pomaria *in mg. M* 7 quo *V* 11 mente *Pa.c.* quia *V* reliquite (li *s. u.*) *V* 12 dō *VP* 13 ascendamus] īmo ascenderim *add. s. u. m3A* in *om. V* 14 ecclesia *M* 15 syon *V* *pr.* ascenderemus (*tert.* e *ex* a) *P* *alt.* ascendimus *VP,MAa.c.* ascendamus *v* pariter *ante pr.* ad *tr. L* 17 laetia *P* 18 innite *MP,Aa.c.* personate] et *add. Vulg.* 19 saluum fac] salua *Vulg.* 21 *pr.* israhel saluator (v *s.* o) *P* 22 laetitiam *Ma.r.* qui—gentium *om. V* 23 innite *MAa.c.* cuncta referentes] haec cuncta ad ęccłam referentes *V* referentes cuncta *v* 24 *pr.* et *om. v*

2 quid est illud, quod iubentur dicere? saluum fac, domine, populum tuum. quem populum? utique reliquias Israhel, quae secundum electionem saluae factae sunt, de quibus et Paulus assumens testimonium Isaiae loquitur: nisi dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus et sicut Gomorra similes fuissemus.

31 (38), 8 XV. *Ecce ego adducam eos de terra aquilonis et congregabo eos ab extremis terrae;* quodque sequitur: *in solemnitate Phase; et generabit filios multos,* in Hebraico non habetur, sed in LXX tantum legitur, pro quo apud Hebraeos scriptum est: *inter quos erunt caecus et claudus et praegnans et pariens simul, ecclesia magna reuertentium huc.* Congregantur reliquiae populi Israhel per apostolos et apostolicos uiros, de quibus supra legimus: clamabunt custodes in monte et quibus praecipitur: personate et canite et dicite, ut saluae fiant reliquiae Israhel. ipseque dominus pollicetur se reducturum eos de terra aquilonis, qui est uentus durissimus, nomine autem dexter uocatur, de incredulitate, de frigore dominicae caritatis et congregare eos ab extremis terrae non in alio tempore, sed in solemnitate Paschae, hoc est feriis dominicae passionis, quando crucifixus est dominus impletumque

1 *Hier. 31 (38), 7 2 Hier. 31 (38), 7 3 Rom. 11, 5 4 Rom. 9, 29. cf. Esai. 1, 9 9 *Hier. 31 (38), 8 15 Hier. 31 (38), 6 16 Hier. 31 (38), 7 cf. Hier. 31 (38), 7 18 *Prou. 27, 16 22 cf. I Cor. 5, 7

1 iuuentur *P* 2 reliquia *V* 3 salua facta *Pa.c.* 4 esaiae *V,Aa.c.* in esaiae *P* 5 sabaoht *P* 6 gomora *L* gorra *V* gomurra *P* similis *La.c.* 8 quod *v* 9 sollemnitate *MAV* sollempn. *P* (= *lin. 21*) pascae *La.c.* phasee *M* phasec (= φάσεχ *LXX*) *A* paschae *V* generauit *AP,Ma.c.* 11 hebreos *MAV* 12 *alt.* et *om. Vulg.* pregnas *La.c.* pregnans *M* ecclesia magna] coetus magnus *Vulg.* ecclesia—huc *in mg. L, om. cet.* 14 populi *om. V pr.* apostolus *Ma.c.* et] per *add. P* 15 legimus supra *V* 16 *pr.* et *om. MAVPv* dicit *La.c.* ut (t *s. u.*) *L, om. Aa.c.* salui *Ma.c.* 17 -que] quoque *v* se] sed *P* reductorum *Ma.c.m2* 19 incrudelitate *M,LAa.c.* 20 congregar& *P* in *om. V* 21 Paschae] Phase *v* ferus (*sic*) *P* 22 dominus est *v* impleturumque *Ap.c.m2;* ē *add. s. u. m3M*

p. 1061 illud, quod ipse in euangelio re|promisit: cum exaltatus fuero, omnia traham ad me. tunc generauit multum populum, ut illud impleretur Isaiae: quia nata est gens semel; uno enim die tria milia et quinque milia hominum crediderunt. quodque in Hebraico scribitur: inter quos erunt caecus et 4
claudus et praegnans et pariens simul, ecclesia magna reuertentium huc, quamquam et iuxta litteram impletum sit, quod caeci uiderint, claudi ambulauerint, tamen melius iuxta ἀναγωγὴν intellegi potest, quod, qui prius caeci erant perfidia, postea crediderint saluatori et, qui claudi, quibus quondam loquebatur Helias: usquequo claudicatis utroque pede?, postea ambulauerint et populus, qui sedebant in tenebris et umbra mortis, magnum lumen aspexerint claudique cucurrerint et praegnans pepererit filios, ecclesia magna reuertentium ad fidem. Iudaei putant hoc esse conpletum, quando sub Ezra post diem Paschae egressi sunt de Babylone, ut reuerterentur Hierusalem, in quo typus fuit et non ueritas; neque enim in illo tempore uniuersa, quae legimus et lecturi sumus, fuisse conpleta poterunt approbare. 5

31 (38),9 XVI. *In fletu uenient* — siue *egredientur* — *et in misericordia reducam eos et adducam eos per tor-*

1 *Ioh. 12, 32 3 *Esai. 66, 8 4 cf. Act. 2, 41. 4, 4 5 *Hier. 31, 8 8 cf. Matth. 11, 5. Luc. 7, 22. 11 *III Reg. 18, 21 12 cf. Ps. 106, 10. Esai. 9, 2 14 *Hier. 31 (38), 8 16 cf. I Esr. 8 (7), 3—6 (6—9) 20 *Hier. 31 (38), 9

2 fuero] a terra *add. v* 3 esaiae *VP,Aa.c.* simul *V* 4 diem *V* et] altero *v* 5 inter] in *P* 6 cladus *P* *pr.* et *om. P* praegnas (*pr.* a *s. u.*) *L* pregnans *M* ecclesiae *Mp.c.m3* 7 reuertentium] turba *add. m3M* huc *M* hunc *P* quaquam *V* 8 uiderunt *V* ambulauerit *Pa.c.* ambulauerunt *V* 9 -TΩΓΗΝ *M* ΑΝΑ- (anagogen *s. u.*) *A* aNNaTΑΤΗΝ *P* anagogen *v* qui *om. V* erant caeci *v* 10 crederint *La.c.* crediderunt *V* et *om. V* 11 loquebantur *Aa.r.* Elias *v* 12 ambulauerint postea *tr.*, uiderint *add. P* ambulauerint *M,Ap.c.m3* uiderint *LV,m1A* sedebat *V,Ap.r.,v* 13 et] in *add. MA* aspexerit *V,MAa.c.,v* 14 currerint *La.c.* pregnas *La.c.* pregnans *M* praegnas *APa.c.* pepererint *LAa.r.* peperit *P* ecclesiam magnam *v* 15 iudae *La.c.* 16 ezdra *M* Paschae] Phase *v* 19 potuerunt *P* 21 misericordiam *V,LMa.c.* et—eos *in mg. V*

rentes aquarum in uia recta et non inpingent — siue *non errabunt — in ea, quia factus sum Isra-*
2 *heli pater et Ephraim primogenitus meus est.* Si iuxta Hebraicum legerimus: in fletu uenient — hoc enim indicat 'iabu' —, dicemus, quod interdum et nimii gaudii fletus indicium sit iuxta illud: lacrimo gaudio. sin autem iuxta LXX, qui dixerunt: in fl‹‹u egredientur et in misericordia — siue in consolatione — reducam eos, illum sensum ponemus, qui et in Psalmis dicitur: euntes ibant et flebant portantes semina sua; uenientes autem uenient in exultatione portantes manipulos suos.
3 fleuerunt enim, quando captiui ducti sunt, et consolationem maximam receperunt, quando misericordia domini sunt reducti. et adduxit eos dominus per apostolos et apostolicos uiros plenos aquarum et largissimi fluminis in uia recta, uidelicet fidei, non in perfidia Iudaeorum. et non, inquit, inpingent in ea, quia caeci esse cessarunt, quibus quondam dictum est: si caeci essetis, non haberetis peccatum;, nunc uero dicitis, quia uidemus; peccatum uestrum
p. 1062 4 manet. possumus 'uiam | rectam' et Christum intellegere, in qua, quicumque ambulauerit, non impinget. factus sum, ait, Israheli pater, qui reductus est, et Ephraim primogenitus meus est; ubi enim quondam abundauit peccatum

2 *Hier. 31 (38),9 4 Hier. 31 (38), 9 6 Ter. Ad. 409 7. 8 *Hier. 31 (38), 9 Hier. 31 (38), 9 9 *Ps. 125, 6 16 Hier. 31 (38), 9 18 Ioh. 9, 41 21. 22 Hier. 31 (38), 9 22 *Rom. 5, 20

2 Israel *v* 3 (= 22) effraim *A* meus *V*, *om. P,LMAa.c.* siue *V,La.c.* 4 legimus *V* 5 dicimus *La.c.* nimi *V* 6 sit *s. u. m3M* illud] terentii *add. s. u. P* lacrimosum *V* lacrymor *v* gaudium *V* si *V* 7 quid *Aa.r.* egredietur *v* 8 consolationem *v* redducam *Ma.r.* 9 sensu *v* 10 portantes] mittentes *v* 11 in] cum *v* manipolos *Pa.c.* 13 *m*ia *V* 15 uiae *Aa.r.* uiã *P* rectae *LP,MAa.r.; cf. lin. 1. 20* 16 perfidiae *Mp.c.m3* quit *Pa.c.* 19 uero] quia *add.* (*s. u. m2*) *A,v* dicetis *Aa.c.m2* quia *om. v* uestrum] in uobis *add. s. u. M* 20 ex (*sic*) *P* 21 quam *P* im(n)pingit *LAa.c.* ait] aut̃ *P* 22 Israel *v* et] in *add. V* 23 habundauit *VP*

superabundauit gratia. Ephraim autem in typo esse populi de gentibus congregati scriptura testatur. fuit enim posterior filius Ioseph et subripuit primogenita Manasse, qui natura primitiuus erat; sed in mysterio crucis decusatis manibus, qui stabat ad sinistram Iacob, dextrae manus eius suscepit benedictionem et, qui steterat ad dextram, sinistra benedictus in secundum redactus est gradum. et quomodo Iacob Esau, sic Ephraim Manasse rapuit primogenita omnisque populus decem tribuum uocatus est Ephraim, quia Hieroboam, filius Nabat, ex hac tribu regnum primus optinuit in Samaria.

38), 10—14 XVII. *Audite uerbum domini, gentes, et annuntiate insulis, quae procul sunt, et dicite: qui dispersit Israhel, congregabit eum et custodiet eum sicut pastor gregem suum, quia redemit dominus Iacob et liberauit eum de manu potentioris* — siue *fortioris* —. *et uenient et laudabunt in monte Sion et confluent ad bona domini super frumento et uino et oleo et fetu pecorum et armentorum. erit anima eorum quasi hortus inriguus* — siue *quasi lignum fructiferum* — *et ultra non esurient. tunc laetabitur uirgo in choro* — siue *uirgines* — *et iuuenes ac senes simul et conuertam luctum eorum in gaudium et consolabor eos et laetificabo a dolore suo et inebriabo animam sacerdotum pinguedine* — siue *filiorum Leui* — *et* 2

1 cf. Gen. 48, 19 2 cf. Gen. 48, 13—15 7 cf. Gen. 25, 31—34. cap. 27 9 cf. III Reg. 11, 26. 12, 20. II Par. 13, 6 16 *Hier. 31 (38), 11 20 *Hier. 31 (38), 12 21 *Hier. 31 (38), 13 25 *Hier. 31 (38), 14

1 superhabundauit *VP* gratiaṁ *L* 4 demutatis *Mp.c.m3* decussatis *Ap.c.m3,v* 5 dexterę *P* 6 dexteram *AVPv et alibi omnes codd.; cf. Index s. u.* sinistram *P,LAa.c.* 9 quia] ab *add. P* hieroam *La.c.* ieroboam *Pv* 10 Nabath *v* 11 annuntiate] in *add. v cum Vulg.* (= *p. 386, 3*) 13 congregauit *VP,Ma.c.* 14 quia redemit] redemit enim *Vulg.* redimet *Ap.c.m3* 15 liberabit *Ap.c.* potentiores *Ma.c.* siue] de manu *add. v* 16 fortiores *Ma.c.* 17 syon *V* 18 foetu *AV* 19 eritque *MAp.c.,v cum Vulg.* ortus *P,Ap.r.* 22 *pr.* et *om. Vulg.* iuuenis *Ma.c.* ac] et *v cum Vulg.* 24 animas *P* 25 pinguidine *La.c.* pinguidinē *P*

populus meus bonis meis adimplebitur, ait domi-
3 *nus.* Perspicue uocatio gentium demonstratur dicente scriptura: audite uerbum domini, gentes, et annuntiate insulis, quae procul sunt, et dicite! quid annuntiant insulis, quae procul sitae sunt? quod dominus, qui dispersit Israhel, ipse congregabit eum — nequaquam ergo, ut dispergerentur, potentiae fuit aduersariorum, sed domini uoluntatis — et custodiet eum sicut pastor gregem suum — pastor enim bonus ponit animam suam pro ouibus suis —, quia redemit dominus Iacob pretio sanguinis sui et liberauit eum de manu potentioris siue
4 fortioris. per quae ostenduntur fortiores aduersariae potestates natura fragilitatis humanae et, quantum in utrisque
p. 1063 uirium est, illas fortiores esse natura, sed | nos fortiores fide, si tamen mereamur liberari ab eo, qui potest alligare fortem
5 et domum eius diripere. et uenient, inquit, — hau dubium quin liberati de manu potentium — et laudabunt liberatorem suum in monte Sion, hoc est in ecclesia, et confluent ad bona domini, rerum omnium abundantiam, quae non in frugibus
6 et cibis carnis istius, sed in uirtutum uarietate sentitur. super frumento, inquit, et uino et oleo — de quo conficitur panis domini et sanguinis eius impletur typus et benedictio sanctificationis ostenditur dicente scriptura: unxit te deus,

3 *Hier. 31 (38), 10 5. 8 Hier. 31 (38), 10 9 *Ioh. 10, 11 10 *Hier. 31 (38), 11 11 Hier. 31 (38), 11 12 *Hier. 31 (38), 11 15 cf. Matth. 12, 29 16. 17. 18. 20 Hier. 31 (38), 12 23 Ps. 44, 8

1 adinpleabitur *M* 2 scriptura dicente *v* 3 annuntiate] in *add. v* 4 quid] qui *P* an(d)nuntiant *OZD* an(d)nuntiat *MAVP,La.c.* 5 ꝺ *P* 6 congregauit *M,Aa.c.* 7 dispergentur *V* aduersarium *Pa.c.* 8 uoluntas *Aa.c.m3* 9 ponet *P,La.c.* 10 redim& *P* 13 naturam *P* utriusque *MP* 14 uerum *V* illa *V,Pa.c.* naturas *P,Aa.r.* fidem *Aa.r.* 16 hau (*sic alibi semper fere ante* dubium *Lp.c. uel primitus*)] haud *AV*, (d *ex* t *m2*) *L*, (*ex* aut) *M* aut *P* 18 montem *P* syon *V* 19 habundantia *P* in *om. MAVP* 20 ciuis *Ma.c.* cybis *P* uarietati *P,La.c.* 21 *alt.* et *s. u. L* 22 sanguis *VP,MAa.c.m3* 23 uncxit *V*

deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis — et fetu pecorum, qui in ecclesia simplices sunt, et armentorum, quae cornuta sunt et aduersarios uentilant. ut autem 7 sciamus benedictiones has nequaquam ad corpus, sed ad animam pertinere, sequitur: eritque anima eorum quasi hortus irriguus siue quasi lignum fructiferum, quod plantatum est secus decursus aquarum, et paradisus domini in deliciis. et ultra, ait, non esurient; nequaquam 8 ea esurie, de qua scriptum est: beati, qui esuriunt et sitiunt iustitiam, sed ea, quae saturitate mutatur et rerum omnium excludit paenuriam. tunc laetabitur uirgo in choro — de qua scribit apostolus: despondi enim uos uni uiro uirginem castam exhibere Christo — et iuuenes — ad quos loquitur Iohannes: scribo uobis, iuuenes, quoniam uicistis malignum — et senes, ad quos idem mystico sermone testatur: scribo uobis, patres, quoniam cognouistis eum, qui ab initio est. et conuertam, 9 inquit, luctum eorum in gaudium — ut, quos terruerat crux, laetificet resurrectio — et consolabor eos et laetificabo a dolore suo — iuxta illud, quod dominus loquitur: beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur — et inebriabo animam sacerdotum, qui habent scientiam dei, de quorum ore interrogant legem domini, qui credunt in eum, ad quem pro-

1. 2 Hier. 31 (38), 12 3 cf. Ps. 43, 6 5 Hier. 31 (38), 12 6 *Hier. 31 (38), 12 Ps. 1, 3 7 cf. Gen. 13, 10. Ezech. 28, 13 8 Hier. 31 (38), 12 9 Matth. 5, 6 11 Hier. 31 (38), 13 12 II Cor. 11, 2 13 *Hier. 31 (38), 13 14 *I Ioh. 2, 13 15 Hier. 31 (38), 13 16 I Ioh. 2, 13 17. 19 Hier. 31 (38), 13 20 *Matth. 5, 5 21 Hier. 31 (38), 14 22 cf. Mal. 2, 7

2 fetum *L* foetu *A* foetus *V* peccorum *V* et armentorum—sunt *s. u. P* 5 ortus *AP* 7 paradysus *M,Ap.c.* 8 ultra (a *s. u.*) *L* esurient] seruient *MAa.c.m2* 9 esurie] esurient *L,Aa.r.* esurire *P* 10 saturate *Ma.c.* securitate *V* 11 penuriam *MP* 12 dispondi *P,La.c.* 13 exibere *AP* 13 (= 14) iuuenis *Ma.c.* 16 mistico *VP* patris *La.c.* 19 resurrexio *L* laetificabor *P* 20 quod *om. V* 22 de quorum] decorum *V* 23 dī *V* credant *Va.c.* prophetam *V*

pheta canit: tu es sacerdos in aeternum secundum or-
10 dinem Melchisedec. quod autem sequitur iuxta LXX: filiorum Leui, in Hebraico non habetur et perspicuum est nequaquam hic dici de his sacerdotibus, qui sunt filii Leui, sed de his, in quorum typum praecessit Melchisedec. 'ebrietas' autem sacerdotum et in apostolis conprobatur, quando feruebant fide et musto pleni dicebantur; unde et locus, in quo conprehen-
p. 1064 sus | est dominus, uocatur 'Gessemani', quod in lingua nostra
11 'uallem pinguedinis' sonat. cumque sacerdotes pingues fuerint doctrina domini et inebriati in conuiuio Ioseph dixerint: calix tuus inebrians quam praeclarus, tunc erit et hoc, quod nunc dominus pollicetur: et populus meus bonis meis adimplebitur. quae omnia nunc ex parte tribuuntur; tunc autem dabuntur in pleno, quando uiderimus facie ad faciem et corpus humilitatis nostrae fuerit resurrectionis gloria commutatum.

31 (38), 15 XVIII. *Haec dicit dominus: uox in excelso audita est lamentationis, fletus et luctus Rachel plorantis filios suos et noluit consolari super filiis suis, quia non sunt.* LXX*: sic dixit dominus: uox in Rama audita est, lamentatio et fletus et luctus Rachel plorantis filios suos et noluit conquiescere,*

1 Ps. 109, 4. Hebr. 5, 6. 7, 17 2 *Hier. 31 (38), 14 6 cf. Rom. 12, 11 7 Act. 2, 13 cf. Matth. 26, 36. 50 8 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 61, 22 10 cf. Gen. 43, 34 *Ps. 22, 5 12 Hier. 31 (38), 14 13 cf. I Cor. 13, 9. 10. 12 15 cf. Phil. 3, 21 20 *Hier. 31 (38), 15

2 (= 5) melchisedech *AVP* 3 ebraico *MV* prespicuum *Ma.c.* 4 hic *L* id *VP,Mp.c.m3,v* ḥịṭ (id *s. u. m3*) *A* 5 typo *P* 6 ferebant *La.c.* ferbebant *Ma.c.* fidem *Aa.r.* 7 dicebantur] loquębantur (n *s. u.*) *P* 8 dominus est *v* getsemani *OD* gethsemani *Fv*, (th *s. u. m2*) *Z* getsemmani (t *s. u.*) *M* getsamani *P* linguam nostram *Ma.r.* 9 uallis (i *ex* e) *M* pinguidinis *P,LMa.c.* 10 dixerintq; *Ap.c.* 11 praeclarus] est (*postea*) *add. MA,v* 14 uideremus *P* 18 luctus et fletus *Vulg.* luctus] ululatus *V* plorans *P,Ma.c.* 19 nolentis *Vulg.* super f. suis *om. V* super eis *Vulg.* *alt.* filios *Mp.c.* suos (*ex* sinus) *M* 20 dicit *v* 21 lamentationis *M* *pr.* et *om. M* 22 plorans *P,Mp.r.*

quia non sunt. Nec iuxta Hebraicum nec iuxta LXX Mat- 2
theus sumsit testimonium; legimus enim in eo post descriptionem infantum necis: tunc impletum est, quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentem: uox in Rama audita est, ploratus et ululatus multus Rachel flentis filios suos et noluit consolari, quia non sunt. ex quo perspicuum est euangelistas et apostolos nequaquam ex Hebraeo interpretationem alicuius secutos, sed quasi Hebraeos ex Hebraeis, quod legebant Hebraice, suis sermonibus expressisse. Rachel, mater Ioseph, cum ueniret Bethleem, subito 3
partus dolore correpta peperit filium, quem obsetrix, quia moriebatur pariens, uocauit Benoni, hoc est filius doloris mei; pater autem Iacob mutauit uocabulum et appellauit eum Beniamin, hoc est filius dexterae. quaeritur ita- 4
que, quomodo Mattheus euangelista testimonium prophetae ad interfectionem transtulerit paruulorum, cum perspicue de decem tribubus scriptum sit, quarum princeps fuit Ephrathae, et nequaquam sit in tribu Ephraim, sed in tribu Iuda. ipsa est enim et Bethleem διώνυμος, unde et nomina utrius- que concordant; 'Bethleem' uocatur 'domus panis', 'Ephratha'

3 *Matth. 2, 17. 18 10 cf. Gen. 35, 16. 17 12. 13 *Gen. 35, 18 17 cf. Gen. 35, 16 18 cf. Mich. 5, 2. Matth. 2, 1. 5. 6 20 cf. Hieron. Epist. 108, 10 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 5, 24. 32, 10. 48, 17

1 hebraico (h *s. u.*; ṽ *s.* o) *M* matheus *VP* (= *lin. 15*) 2 sumpsit *MAVP,La.c.* discriptionem *P* 3 infantium *v* nescis *Va.r.* 5 est] & *add. M* 6 flentis *A*, (ti *in ras.*) *M* flentes *La.c.* plorans *V* plorens *P* 7 quo] enim *add.*, *sed eras. M* 8 hebreo *AV* 9 *pr.* hebreos (o *ex* u) *M* hebreus *V* *alt.* hebreis *MV* legebat *V* hebraicae *M* 10 uenisset *V* betthleem (*alt.* e *s. u.*) *M*, *om. P* 11 obsetrix *Z,Lp.r.Pa.c.* obstetrix *MAV,La.r.Pp.c.*; *cf. p. 351, 19* moriebantur *L* 12 beneni *V* filiũ *Ap.c.* (= *lin. 14*) 13 mutabit (*s. u.*) *P* 14 dextere *La.c.* dextrae *v* 15 euũangelista *L* 16 transtullerit *M* paruolorum *Ma.c.* respicue *Pa.c.* de *om. P* 17 princeps *scil.* Iacob; non *falso add. Victorius v* ſuịṭ *A* Ephrathae *Engelbrecht* ephratha *Mv*, (*ex* ephraim) *L*, (r *postea add.*) *A* ephrata *V* ephratam *P* 18 et *om. MVP*, *eras. A* sit] fuit *MA* 19 *pr.* et *om. P* bethlem *M* bethlehem *P* (= *p. 390, 2*) dI- (I *ex* Y) *L* dY- *M* ΔYWNIↃ-CWC (dionimos *s. u.*) *A* DYWYↃ-CWC *V* dyo- *P* δυωνύμως *v* utriq. *V* 20 bethlem *Ma.c.* bethlehem *P* ephatha *MAa.c.* ephrata *VPv*

5 καρποφορία, quam nos 'ubertatem' possumus dicere. quia igitur Rachel in Ephratha, hoc est in Bethleem, condita est — sicut et scriptura sancta et titulus sepulchri eius hodieque testantur —, flere dicitur pueros, qui iuxta se et in suis regionibus inter-
p. 1065 6 fecti sunt. quidam Iu|daeorum hunc locum sic interpretantur, quod capta Hierusalem sub Uespasiano per hanc uiam, Gazam et Alexandriam infinita milia captiuorum Romam directa sint; alii uero, quod ultima captiuitate sub Hadriano, quando et urbs subuersa est Hierusalem, innumerabilis populus diuersae aetatis et utriusque sexus in mercato Terebinthi uenundatus sit; et idcirco exsecrabile esse Iudaeis mercatum cele-
7 berrimum uisere. dicant illi, quod uolunt, nos recte testimonium sumsisse dicemus euangelistam Mattheum pro loco, in quo Rachel condita est et uicinarum in circuitu uillarum filios quasi suos fleuerit.

31 (38), 16. 17 XIX. *Haec dicit dominus: quiescat uox tua a ploratu et oculi tui a lacrimis, quia est merces operi tuo, ait dominus, et reuertentur de terra inimici* — siue *inimicorum* — *et erit spes nouissimis tuis, ait dominus, et reuertentur filii ad terminos suos.*
2 Hoc iuxta litteram necdum factum est — neque enim decem tribus, quae in ciuitatibus Medorum exsulant atque Persarum,

2 cf. Gen. 35, 19. 20. 48, 7 10 cf. Hieron. in Zach. 11, 4. 5 p. 885. Sozom. Hist. eccl. II 4 p. 49 13 cf. Matth. 2, 18 19 *Hier. 31 (38), 16

1 $\overline{\text{KapIIW-}}$ *M,La.c.* $\overline{\text{KApIIWΦWpιA}}$ (carpoforia *s. u.*) *A* $\overline{\text{KapΘιWΦWpια}}$ *V* $\overline{\text{KASιτWΦWpια}}$ *P* 2 ephrata *MVPv* 3 scripturae sc̃ae *M* testatur *P* 4 in *om. V* 6 gaiam *M* 7 alexandream *La.c.* alexandria *V* 8 adriano *MAVP* 9 Ierusalem subuersa est *v* est] in *add., sed eras. P* 10 terebinti *P* 11 execrabile *AP* 12 uirere *P* dicunt *P* dicant—uolunt] ał lib̄ quis p̄dicent *s. u. m3A* rectae *M* erectę *P* 13 sumpsisse *MAVP,La.c.* dicimus *VP,La.c.* euangelista *MP* matheum *VP;* ut *add. s. u. m2L* 14 et] ut *v* circuito *Ma.c.* circuitum *Aa.r.* uillarum] illarum *VP,Aa.c.* 15 fleuerint *M* fleret *V* 17 mercis *Ma.c.* 18 ait] dicit *M* dominus] dš *add. P* 19 erit *om. P* est *Vulg.* 21 littera *La.c.* est *om. P* decim *M* 22 exulant *La.c.* exultant *VP,* (t *eras.*) *M,* (t les erant *s.* l.ant *m3*) *A*

reuersas in terram Iudaeam legimus —, sed iuxta spiritum et in passione domini completum est et hucusque completur, quando de toto orbe saluatur Israhel et Rachel dicitur: quiescat uox tua a ploratu et oculi tui a lacrimis! et est sensus: 'plorare desiste — priora enim opera tua respexit dominus — et reuertentur filii tui de terra inimici nec praesenti dolore tenearis! est enim spes in nouissimis tuis, ait dominus, et reuertentur filii tui ad terminos suos, quos habuerunt patres eorum, Abraham, Isaac et Iacob'. melius autem de paruulis intellegimus, quod 3 mercedem habeant effusi pro Christo sanguinis et pro terra Herodis inimici teneant regna caelorum et reuersuri sint in sedem pristinam, quando pro corpore humilitatis corpus receperint gloriosum. ista est spes nouissima, quando iusti fulgebunt quasi sol et infantes quondam paruuli atque lactantes absque aetatum incremento et iniuriis ac labore corporeo resurgant in uirum perfectum, in mensuram plenitudinis Christi.

(38), 18. 19 XX. *Audiens audiui Ephraim transmigrantem* — siue *lamentantem* —: *castigasti me et eruditus sum sicut iuuencus indomitus* — siue | *sicut uitulus et non didici* —; *conuerte me, et conuertar, quia tu dominus deus meus. postquam enim con-* p. 1066

3. 6 Hier. 31 (38), 16 7 *Hier. 31 (38), 17 10 cf. Matth. 2, 16 12 cf. Matth. 18, 3. 4. 19, 14 13 cf. Phil. 3, 21 14 *Matth. 13, 43 15 cf. Ps. 8, 3. Matth. 21, 16 17 *Eph. 4, 13 20. 21 *Hier. 31 (38), 18

1 reuersos *V* reuersus *P* sed *om. MA* 2 passionē *V* 3 saluatori *Mp.c.* saluator *P* 4 *alt.* et] ł hic *s. u. m3A* 5 desistere *M* 6 fili *A* 7 ne *v* in *om. v* 9 a *V* 10 paruolis *L* 11 habebant *V* effusi *om. V* effusio *P* sanguinis pro Christo *v* sanguis *V* 12 teneantur *MVP,Aa.c.* sunt *P* 14 est *om. V* spe *Vp.r.* 15 quasi] sicut *v* paruoli *LP* lactentes *Ap.c.,v* 16 absque] atque *M,Aa.c.m2* resurgent *v* 17 mensuram] aetatis *add. Victorius* 19 Ephraim] in *add. s. u. M* 21 *pr.* sicut] quasi *Vulg.* iuuenculus *VP,Mp.c.Ap.c.m3 cum Vulg.* 22 *pr.* et *eiecit Victorius coll. LXX; sed cf. p. 392, 14* 23 dñe *MVP,Ap.c.* meus] es *add. V*

uertisti me — siue *captus sum* —, *egi paenitentiam et, postquam cognoui* — siue *ostendisti mihi* —, *percussi femur meum* — siue *ingemui* —; *confusus sum et erubui* — siue *ex die confusionis et ostendi te* —, *quoniam sustinui opprobrium adu-*
2 *lescentiae meae.* Loquitur deus, quid Ephraim dicentem audierit et lamentantem. nulli autem dubium, quin decem tribus significet, quibus primus imperauit Hieroboam, filius Nabat, qui et uitulos aureos fecit in Dan et Bethel, ut hoc populus errore seductus deum Israhel colere et adorare desisteret. castigasti me, inquit, et castigatus sum. omnis correptio proficit in salutem, quae ad praesens uidetur esse tristitiae
3 et postea fructus affert pacificos. quodque ait: quasi iuuencus indomitus siue uitulus et non didici, hoc significat, quod multo labore atque uerberibus eruditus sit, ut ad paenitentiam uerteretur, et non profecerit. 'conuerte,' inquit, 'me, et conuertar' — ergo et ipsum, quod agimus paenitentiam, nisi dei nitamur auxilio, implere non possumus —; 'postquam enim conuerteris me et ad te conuersus fuero, tunc cognoscam, quia tu dominus deus meus es et nequaquam errores mei atque peccata. et postquam conuertisti me,
4 egi paenitentiam'. uide, quantum sit auxilium dei et quam fragilis humana condicio, ut hoc ipsum, quod agimus paeni-

1. 2. 3. 4 *Hier. 31 (38), 19 8 cf. III Reg. 12, 20. 28. 29 11 Hier. 31 (38), 18 *Hier. 31 (38), 18 cf. p. 12, 4 13. 14 *Hier. 31 (38), 18 16. 20 Hier. 31 (38), 18 21 Hier. 31 (38), 19

2 ostendisti mihi siue cognoui *sine causa tr. Victorius; cf. p. 346, 2* postquam ostendisti mihi] postquam cognoui (*scil.* ὕστερον τοῦ γνῶναί με) *LXX* 3 phemur *V* ingenui *V* 5 ostendite (ł disti *s.* dite *m3*) *A* ostendi te quoniam *om. V* sustenui *La.c.* oppproprium *M* 6 dñs *V* quod *Vv* qui de *P* 8 Ieroboam *v* nabath *Av* nabaot *P* 10 errori *P* dñm israł (m *ex* i; i *s. u. m2*) *M* desisterent *M* 12 proficet *La.c.* 13 quoque *MAa.c.* iuuenculus *P,Ap.c.m3* 14 siue] sicut *add. v* 16 *pr.* conuerteretur *Ap.c.m3,v* proficerit *VP* 17 ergo] ego *P* et] id *v* ipsimus (*sic*) *P* paenitentia *Ap.r.* (= *lin. 23*) 19 ad te *om. M* 20 dñe *V* 21 erroris *P* peccata] interficient me *add. v* et *s. u. L* conuertis *P* 23 conditio *AP*

tentiam, nisi dominus nos ante conuerterit, nequaquam implere ualeamus. 'et postquam', ait, 'ostendisti mihi uel ipsam paenitentiam uel tui notitiam siue cognoui te, percussi femur meum.' quod dolentis et plangentis et super errore pristino plorantis indicium est, ut femur manu percutiat et stultum se ante fuisse fateatur. confusus sum, inquit, et erubui siue ex die confusionis. quod enim tempus non est confusionis nostrae, si recordemur antiqua peccata et omnium, quae male egimus, capiamus memoriam? quodque dixere LXX: et ostendi te, significat, quod, postquam ingemuit et sua delicta cognouit, tunc in tantum profectum uenerit, ut etiam aliis ignorantibus deum ostenderit iuxta illud, quod et
1067 Dauid paenitens | loquitur: docebo iniquos uias tuas et impii ad te conuertentur. quoniam sustinui, inquit, opprobrium adulescentiae meae. per aetatis ignorantiam peccasse se dicit, ut facilius ueniam consequatur iuxta illud, quod et Dauid canit: delicta iuuentutis meae et ignorantias meas ne memineris! unde et in consequentibus dominus 'paruulum' eum uocat et 'deliciis afluentem'; hoc autem di-

2 Hier. 31 (38), 19 3 *Hier. 31 (38), 19 3. 6. Hier. 31 (38), 19 7. 10 *Hier. 31 (38), 19 13 Ps. 50, 15 14 Hier. 31 (38), 19 17 Ps. 24, 7 18 cf. Hier. 31 (38), 20 et p. 394, 22

1 nos dominus *v* ante nos *Ap.c.* 2 uideamus (ł ualeamus *s. u. m3*) *A* ait] inquit *v* 4 dolentis] loquentis *M* 6 inquit sum *v* 8 nostrū (u *ex* a) *M* si] est ut (ut *s. u. m3*) *M* antiquaṁ peccataṁ *L* 9 egimus] gessimus *P* dixerat *P* 10 ostendi te] ostendit& *M* ostendite *V*, (*alt.* te *exp.*) *A* quod *s. u. L* 11 delecta *La.c.* peccata *V* *uerba* ut etiam aliis *usque ad* dedisse pactum (*p. 405, 7*) *desunt in L* (*excidit quaternio*) *et OTRD* 12 aliis] diis *M* ostenderet *Z,Ap.c.m2* (ostenderit *m1 et m3A*) illud] id *v* et *om. v* 14 conuertur *Ma.c.;* et quod dicit *add. v* qm̄o *F* inquit *s. u. m3A* inique *M* q; *P, om. ZFVSv* 16 dicit se *P* 17 *pr.* et *om. v* canit] ait *F* meae *om. F* ignorantias *ZS* ignorantiae *cet.* 18 meas *ZFS* meae *cet.* in *ZFS, om. VP,MAa.c.m2* dn̄s *ZF* ds̄ *cet. v* 19 paruulum] enim *add., sed eras. V* afluentem *Z* adfl. *M* affl. *cet. v; cf. p. 371, 21* haec *F*

cit propter diuitiarum magnitudinem et terrae fertilitatem, qua Ephraim tribus hucusque luxuriat.

31 (38), 20 XXI. *Si filius honorabilis* — siue *dilectus — mihi Ephraim, si puer delicatus? quia, ex quo locutus sum de eo* — siue *uerba mea in eo* —, *recordabor eius adhuc; idcirco conturbata sunt uiscera mea super eo, miserans miserebor eius, ait dominus.*

2 Paenitentiam agente Ephraim et dicente in principio: erudisti me et eruditus sum quasi iuuencus indomitus et in fine: quoniam sustinui opprobrium adulescentiae meae, respondet dominus et plena ad se mente conuersum tali sustentat oraculo: 'filius dilectus mihi Ephraim, quem in tantum dilexi ab initio, ut fratri praeferrem Manasse.'

3 filius honorabilis, qui contra naturae ordinem honorem primogeniti domini dignatione suscepit; puer delicatus, de quo scribit: filii Ephraim intendentes et mittentes arcum conuersi sunt in die belli, contra quem et ad quem totus Osee prophetae liber est, cui benedicit Iacob. 'delicias' autem in hoc loco iuxta illud accipiamus, quod in psalmo dicitur: delectare in domino, et dabit tibi petitiones cordis tui, pro quo in Graeco et in Hebraico habet: deliciis aflue; unde et paradisus in Eden 'deliciarum' para-

3. 5 *Hier. 31 (38), 20 8 *Hier. 31 (38), 18 10 Hier. 31 (38), 19 12 *Hier. 31 (38), 20 13. 14. 18 cf. Gen. 48, 19. 20 14. 15 Hier. 31 (38), 20 16 Ps. 77, 9 20 Ps. 36, 4 22 *Ps. 36, 4 cf. Gen. 3, 23. 24

1 et *om. F* quae *VP,Za.c.* 2 efraim (raim *in ras.*) *M* hucusque] usque hodie *v* luxuriatur *Ap.c.m3* 3 si] sit *AVp.c.* mihi *om. Z* 4 siue *Z* sit *Ap.c.m2* ꝑ *Za.c.m2* 5 si *Ma.c.m2* eo] recordans *add. v* 6 adhuc *om. V, ante* recordabor *tr. Vulg.* 7 eo] eum *Vulg.* 8 agentem *Ma.r.* dicentem *P,Ma.r.* 9 iuuenculus *S* 10 sustinuisti *Migne* 11 respondit *codd. (corr. m2A),v* 12 talis *P* delicatus *ZF* 13 praeferretur *S* mannasse *V* manasse *P* 16 scribitur *Av; sed* scribit *ut* inquit, ait *impersonaliter* filii *om. A* effrem *F* 17 arcum *ZFS* arcus *cet.* et ad quem *om. ZF* ad (d *s. u.*) *MA* 18 osee *F et alibi L* ose *Z* oseae *cet.* liber est prophetae *v* liberi (*alt.* i *ex* e) *P* benedic& *P* benedixit *v* iacob; *Z* 19 psalmis *F* 20 petitionem *FV* p&iones *P* 21 ebraico *F* hebreo *Ap.c.m3* habetur *Aa.c.m3* 22 afluae *M* affluae *cet. v (cf. p. 371, 21);* ē *add. V* et in *V pr.* paradysus *PAp.c.* in—parad. *in mg. V* aedem *P alt.* paradysus *P, Ap.c.*

disus appellatur. 'quia,' inquit, 'fuerunt uerba mea in eo, recordatione memor ero eius adhuc.' ne putaretur gratuita benedictio et ex indulgentia potius largitoris quam merito eius, in quem conferebatur, esse conlata, ideo ait: 'recordabor eius, quia uerba mea fuerunt in eo, non in ore eius, non in labiis, sed in imo cordis affectu; propter quam causam et conturbata sunt uiscera mea super eo'. cui loquitur et per Osee: quid tibi faciam, Ephraim? quid tibi faciam, Israhel? quasi Adama ponam te et quasi Seboim? conuersum est in me cor meum, conturbata sunt uiscera mea. non faciam furorem irae meae et non disperdam Ephraim. miserans
p. 1068 miserebor | eius, ait dominus. 'fuerunt quidem sermones mei in eo et omnia mandata mea auido suscepit animo et in suo corde seruauit; sed tamen miserans miserebor eius,' ut ostenderet omnem hominum iustitiam indigere misericordia dei.

31 (38), 21. 22 XXII. *Statue tibi speculas, pone tibi amaritudines, dirige cor tuum in uiam directam, in qua ambulasti; reuertere, uirgo Israhel, reuertere ad ciuitates tuas istas! usquequo deliciis dissolueris, filia uaga? quia creauit dominus nouum super ter-*

1 *Hier. 31 (38), 20 5 Hier. 31 (38), 20 *Hier. 31 (38), 20 6 cf. Esai. 29, 13. Matth. 15, 8. Marc. 7, 6 7 *Hier. 31 (38), 20 8 *Os. 6, 4. 11, 8. 9 12. 15 Hier. 31 (38), 20

1 eo] ore *Z;* recordare *add. P* 2 recordationem *P* memoro (*alt.* o *s. u.*) *Z* ero *om. Z* 3 gratuita] adhuc *add. ZF* benedictione *V* et *s. u. P* largitoris potius *F* largitoris *ZFSV,* (t *s. u. m2*) *A* largioris *MP* 4 in quem—eius (*lin. 5*) *om. ZF* 5 in eo fuerunt *P* 6 imo *om. ZF* 7 et *om. V* 8 ose *Z* oseae *VP* Ephraim] et *add. ZF* 9 adama *ZS* adamanten *VP* adamam *MAv* 13 (= 15) miserabor *MPS* 15 miserans *om. F* eius] ait dominus *add. v* 16 omnem] omnium *Ap.c.m3* indigere (ī ñ deserere *s. u. m3*) *A* misericordiam *V,Ap.c.m3* 18 statu& ibi *P* speculās *Ma.r.* speculā *F cum Vulg.* pon& ibi *P* amaritudinēs (*sic*) *M* 19 rectam *Vulg.* 21 istas *om. S*

2 *ram: femina circumdabit uirum.* LXX: *statue tibi speculatores, fac poenam, da cor tuum in humeros tuos; uiam, in qua ambulasti, reuertere, uirgo Israhel, reuertere in ciuitates tuas lugens! usquequo conuerteris, filia despecta? quoniam creauit te dominus salutem in plantationem nouam; in salute tua circumibunt homines.* Ubi nos diximus: usquequo deliciis dissolueris?, Symmachus posuit: usquequo demergeris in profundum? utramque autem editionem ex toto posui, ut caput obscurissimum et ecclesiae continens sacramenta a LXX — siue quis alius hunc prophetam interpretatus est — aut ignoratum aut omissum ostenderem. uerbum Hebraicum 'sionim' uel in 'speculatores' uel in 'speculas' uertitur, ut Aquila et Symmachus interpretati sunt. unde miror, quid sibi uoluerit uulgata editio, ut pro 'sionim', hoc est 'speculatoribus', 'Sion' poneret turbaretque lectoris intellegentiam, quo putaret post Ephraim ad Sion et ad tribum Iuda repente dei factum esse sermonem, cum perpetua oratio sit ad Ephraim, cui et supra locutus est: audiens audiui Ephraim et: filius honorabilis mihi Ephraim siue puer delicatus, cui et nunc

1 *Hier. 31 (38), 21. 22 7. 8 *Hier. 31 (38), 22 12. 13. 15 *Hier. 31 (38), 21 19 Hier. 31 (38), 18 Hier. 31 (38), 20

1 circumdabitur *P,MAa.r.* statuae *M* statu& ṣibi *P* tibi speculatores] te ipsam, Sion *coll. LXX* στῆσον σεαυτήν, Σειών *Victorius; sed cf. lin. 15* 2 umeros *M* numeros *V* 3 uia *MP* 5 despecta] desponsata *V* despecta—nouam] despectationem nouam q̄m̄ creauit te dn̄s salutem in planta *M*, (qm̄ creaū te dn̄s salutem in planta *s. u. m3*) *A* te *om. P* 6 *pr.* salute circuibunt *v* 7 omnes *Z* diliciis *P* 8 simmachus *PS* dimergeris *P* 9 utraque aut editione *P* posui *ZV* posuit *cet.* (t *exp. MA*) ut *ZV*, *om. cet.* 10 sacramentum *M;* ut *add. m3A* a *ZAV*, *om. cet.* LXX] dubitans d&ranslatione septuaginta *add. P*, (*in mg. m3*) *A* 11 est *postea add. m3M* ignoratiuam (*sic*) *P;* uerbū *add. s. u. m3M* 12 emissum *P* ostendit *Mp.c.m3* ostendere *PS* 13 *alt.* specula *V* 14 unde] & *add. Z* 15 est] pro *add. v* 16 ponere *Ma.c.m3* turbaret *S* quod *VP* 17 syon *V* tribuum *P,Va.c.* 18 ad *om. v* de *Z* et *om. v* 19 et—Ephr. *om. V* 20 delicatur *P*

loquitur: 'statue tibi speculas siue speculatores, qui tibi praenuntient aduenire tantam rerum omnium felicitatem.' quodque sequitur 'amaritudines', quae Hebraice dicuntur 'themrurim'; pro quibus Symmachus interpretatus est 'transmutationes', hoc indicat, quod flere debeat uel antiqua peccata uel gaudii magnitudine et tota ad deum mente conuerti et ponere siue dirigere cor suum in uiam, per quam profecta est; inde enim illam esse redituram. quodque pro hoc dixere LXX: da cor tuum in humeros, illud significat, quod cogitationes debeat operibus iungere siue humeros contemplari portantium
p. 1069 se, de captiuita|te reducentium; quod Isaias plenius exsequitur in camelis et curribus ac basternis eos asserens reducendos. 'reuertere,' inquit, 'uirgo Israhel, reuertere ad ciuitates tuas, quas captiuas deseruisti! usquequo neglegentia dissolueris et profundo errore uagaberis? respice, quid dicturus sum et, unde tibi tanta beatitudo speranda sit, diligens attende; audi, quod numquam ante cognoueras! nouam rem creauit dominus super terram: absque uiri semine, absque ullo coitu atque conceptu femina circumdabit uirum gremio uteri sui, qui iuxta incrementa quidem aetatis per uagitus et infantiam proficere uidebitur sapientia et aetate,

1 *Hier. 31 (38), 21 3 Hier. 31 (38), 21 3. 4. 8 *Hier. 31 (38), 21 11 cf. Esai. 60, 6 13 Hier. 31 (38), 21 19 Hier. 31 (38), 22 21 cf. Luc. 2, 52

1 statuae *S.Ma.r.* statuet *V* statu& ibi *P* · *pr.* specula *MV* 2 pronuntient *V* tantum *P* 3 sequitur] pone tibi *add. s. u. m2 Z* dicitur *P* thesuri *P* 4 simmachus *V* 6 magnitudinem *P* *pr.* et *om. F* dominum *v* 7 cor suum] cursum *F* uitam *Ma.r.* profecta] prophetia (i *s. u.*) *A* 8 illa *F* crediturum *P* da] mihi *add. Z* 9 numeros *VS*, (n *eras.*) *M*, (h *s.* n) *A* illud—humeros *om. V* 10 umeros *M,Aa.c.* 11 se de ***Erasmus*** *v* se et de ***Engelbrecht*** sed et *codd.*; a *add. s. u. m2A* captiuitatem *ZVP* redeuntium *Z* isaias *alibi L*, (*pr.* i *ex* e) *A* asaias *Pa.c.* esaias *cet.* exsequitur *ZV* exequitur *cet.* 12 hac *P* reducendus *P* 13 inquit *om. F* *olt.* reuertere *ante* inquit *tr. Z* ad] in *V* 14 captiuas *V* captiuus*ZMPS,m1 et m3A,v* captiua *Ap.c.m2* 15 uagaberis *ZVS, m2A* uacaberis (b *ex* u) *M* uacaueris *m3A* uagaueris *P,m1A* 16 tibi *om. ZF* speranda] exspectanda *v* diligens *ZF* diligenter *cet. v; cf. p. 283, 16* 17 audiui *V* 18 creabit *FS* uiris *V* 19 coito *P* concepto *P* 21 sapientiae *P*

sed perfectus uir in uentre femineo solitis mensibus contine-
8 bitur.' unde et Symmachus et Aquila iuxta nostram editionem interpretati sunt. quid sibi autem in loco hoc uoluerit editio uulgata, possem dicere et sensum aliquem repperire, nisi de uerbis dei humano sensu argumentari esset sacrilegum. Theodotio autem et ipse uulgatae editioni consentiens interpretatus est: creauit dominus salutem nouam, in salute circumibit homo singularem ponens pro plurali; simulque et hoc notandum, quod natiuitas saluatoris atque conceptus dei 'creatio' nuncupetur.

31 (38), 23. 24 XXIII. *Haec dicit dominus exercituum deus Israhel: adhuc dicent uerbum istud in terra Iuda et in urbibus eius, cum conuertero captiuitatem eorum: benedicat tibi dominus, pulchritudo iustitiae, mons sanctus! et habitabunt in eo Iudas et omnes ciuitates eius simul, agricolae et minantes*
2 *greges.* LXX: *sic dixit dominus uirtutum deus Israhel: adhuc dicent sermonem istum in terra Iuda et in urbibus eius, quando reduxero transmigrationem eius: benedictus dominus super iustum montem sanctum eius et, qui habitant in terra Iudaea et in omni ciuitate eius cum agricola; et ele-*
3 *uabitur in grege.* Iuxta Hebraicum manifestum est, quod in reditu Israhel et in terram suam captiuitate conuersa habi-

2. 7 *Hier. 31 (38), 22 17 *Hier. 31 (38), 23. 24

1 uentre femineo *ZF* uentrem in eo *cet.* (m *eras. A*) solutis *Za.c.* solitus *P* 2 *pr.* et *om. v* simmachus *S* nr̃m *P* 4 uulgata] ñ *add. s. u. m2M,m3A* possem *ZV* possim *MP*, (v *s.* i) *A* aliquem *om. Z* ḍę *A*, *om. M* 5 e͞e *VP* sagrilegum *M* 6 ipsa uulgata *Z* interpretatur *Z* 7 est *om. Z* creabit *Ap.c.* circumibit (*sic alibi semper L*)] circuibit *codd. v; cf. p. 396, 6* 8 singularem *ZV* singulari (*alt.* i *ex* e) *M* singulare *APSv* 9 conceptio *Z* 11 dn̄s *ZAS* dn̄s dš *cet.* 14 dš *M* pulcritudo *MP* 17 dicit *V* 18 ad hunc *V* dicens *MAa.c.* 20 benedicitur *P* 21 iudaeae *M* 24 reditur *P* suam] de *add. F* captiuitatem *M,Ap.c.m3* conuersam *M,Ap.c.m3* habitent *MP,m1A* habitentur *V,Ap.c.m3* bibent *ZF*

tent urbes Iuda et dicatur eis per singula: benedicat tibi dominus, qui est uere pulchritudo iustitiae et mons sanctus, in quo qui habitauerit, nullas timebit insidias; et habitabit absque iniquitate Iudas in ciuitatibus suis eruntque agricolae et pecorum multitudo. quod ex parte uidetur sub Zorobabel et Ezra esse completum, plenitudo autem uaticinii ad Christi tempora referatur: uel in primo aduentu, quando
p. 1070 spiritaliter | haec facta sunt, uel in secundo, quando uniuersa complentur, iuxta nos spiritaliter, iuxta Iudaeos et nostros iudaizantes carnaliter. porro iuxta LXX hic sensus est: 'adhuc 4 sermo iste dicetur in terra Iuda et in ciuitatibus eius, quando conuertero captiuitatem eius'. quid dicetur? benedictus dominus super iustum montem sanctum eius. mons, qui 'iustitiae et sanctitudinis' mereatur nomen accipere, nullus est alius nisi saluator; ceterum stultum est inrationalem et insensibilem montem errore Iudaico 'iustum et sanctum' credere. ipse est, de quo et in consequentibus scribitur: et in 5 omni ciuitate eius — subauditur saluatoris — cum agricola; non dubium, quin deum significet, de quo et in euangelio scriptum est: ego sum uitis, uos palmites et pater

1 Hier. 31 (38), 23 2 *Hier. 31 (38), 23 12 *Hier. 31 (38), 24 17 *Hier. 31 (38), 24 20 Ioh. 15, 5. 1

1 urbes *ZFPS,m3A* urbis *Ma.c.* in (*postea add.*) urbe *m1A* ab eis *V* iudę *Ap.c.m3* 2 pulcritudo *M* 3 qui *om. P* nullus *Va.c.* 4 habitauit *M* absque *S*, (*ex* ab) *m2M,m3A* ab *ZFVP* iniquitate (ini *s. u. m2*) *M;* liberatus *add. ZF* 5 pecodum (v *s.* o) *M* 6 hesdra *Z* ezdra *FM* 7 ad (d *s. u. m3*) *M* 8 spiritualiter *Ap.c.m2* (= *lin. 9*) quando *ZF*, *om. cet. v* 9 nos] nr̄os *V* 10 est *om. Aa.c.m2* 11 dicitur *Z,MAa.c.* 12 quid̄ *m2A* qui *m1 et m3A*, *cet.; cf. p. 281, 4. 381, 10. 382, 1. 386, 4. 400, 13* dicetur *m1A,VS* dicitur *MP* diceretur *Z* dicit *m3A* 13 super] montē *add. s. u. m3A* iųstum *A* istum *M* 14 sanctitudinis *ZFAV* sanctitatis *MPSv* mereatur nomen *ZF* nomen mereatur *V,* (nomen *s. u.*) *m3Mm2A* mereatur *PS* mereatur significationem *v* 15 *alt.* est] & *add. P* irrationabilē *F* inrationabile *P* 16 insibilem (*sic*) *P* 17 *pr.* et *om. VP* 18 agricola] & *add. s. u. m3A* 19 dominum *v* sc̄ificet *V* et *om. v* 20 uitis] et *add. P* et *ZF*, *om. cet. v*

meus agricola; unde et apostolus loquitur: dei agricultura, dei aedificatio estis. quodque sequitur: et eleuabitur in grege, hoc ostendit, quod in singulis gregibus iustus et sanctus et agricola ipse dominus eleuetur et in seruis suis atque credentibus ad excelsa conscendat.

31(38),25.26 XXIV. *Quia inebriaui animam lassam* — siue *quia inebriaui omnem animam sitientem — et omnem animam esurientem saturaui* — siue *repleui* —, *ideo expergefactus sum et uidi et somnus meus*
2 *dulcis fuit mihi.* Mutatio personarum obscuram facit intellegentiam prophetarum. dixerat dominus: adhuc dicent uerbum istud in terra Iuda et in urbibus eius, cum conuertero captiuitatem eorum. quid autem dicent? hau dubium quin hoc, quod sequitur: benedicat tibi dominus, pulchritudo iustitiae, mons sanctus et cetera. rursumque illis ista dicentibus respondet dominus: quia inebriaui animam lassam — siue sitientem — et omnem
3 animam esurientem saturaui. illoque ista dicente respondet populus, qui de captiuitate uenerat: ideo expergefactus sum et uidi et somnus meus dulcis fuit mihi. quia dominus inebriat animam lassam siue sitientem et dicit in euangelio: qui sitit, ueniat ad me et bibat et: qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de

1 *I Cor. 3, 9 2 *Hier. 31 (38), 24 6. 8 *Hier. 31 (38), 25 11. 14 Hier. 31 (38), 23 16 Hier. 31 (38), 25 17 *Hier. 31 (38), 25 19 *Hier. 31 (38), 26 22 *Ioh. 7, 37 23 Ioh. 7, 38

1 agricultura] estis *add. v* 4 *alt.* et *om. M, exp. A* agricultura *ZF tert.* et *om. PS* in *s. u. Z* 5 conscendet *ZF* 7 sicientem—animam *s. u. P* 9 ideo *om. V* experefactus *MAa.c.* quasi de somno suscitatus *Vulg.* 10 fuit *om. V cum Vulg.* mihi fuit *Z (= lin. 20)* facit obscuram *v* 12 iudae *M alt.* in *om. ZF* 13 illorum *ZF* quid autem] quidam *V* 14 hau (*sic alibi semper fere ante* dubium *Lp.c. uel primitus*)] haut (h *s. u.*) *Z* aut *P* haud *FAVS*, (*ex* aut) *M* 15 pulcritudo *MP* 16 illi *V* ista *om. V* respondet *scripsi* respondit *codd. (= lin. 19); cf. p. 189, 19. 194, 15. 394, 11* 21 inebriauit *Ma.c.* 22 ad me *om. ZF* 23 dicit *ZFVS* dixit *MAP*

uentre eius fluent aquae uiuae et omnem animam esurientem satiat atque sitientem, de qua siti et esurie idem in euangelio contestatur: beati, qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. notandumque, quod 'ebrietas' in hoc loco in bonam partem ponatur, de qua et in Cantico dicitur: comedite, amici, bibite et inebriamini, carissimi! qua ebrietate et Ioseph | inebriatus est p. 1071 cum fratribus suis in meridie. inebriati autem atque saturati hi, qui lassi fuerant atque esurierant, agunt gratias respondentes: 'expergefactus sum et uidi dominum,' scilicet suscitantem atque dicentem: surge, qui dormis, et eleuare a mortuis, et inluminabit te Christus. 'et somnus,' inquit, 'meus dulcis fuit mihi, ut imitarer domini mei uerba dicentis: ego dormiui et soporatus sum; et exsurrexi, quia dominus suscepit me'.

1(31),27-30 XXV. *Ecce dies ueniunt, dicit dominus, et seminabo domum Israhel et domum Iuda semine hominum et semine iumentorum. et sicut uigilaui super eos, ut euellerem et demolirer et dissiparem et disperderem et affligerem, sic uigilabo super eos, ut aedificem et plantem, ait dominus. in diebus illis non dicent ultra: patres comederunt uuam acerbam et dentes filiorum obstupuerunt, sed unusquisque in iniquitate sua morietur; omnis homo, qui comederit uuam acerbam, obstupescent dentes*

3 Matth. 5, 6 6 *Cant. 5, 1 7 cf. Gen. 43, 34. 25 10 *Hier. 31 (38), 26 11 *Eph. 5, 14 12 *Hier. 31 (38), 26 14 Ps. 3, 6

2 satiat *om. ZF* esurire *P* 3 testatur *ZFv* 4 notandum *ZF* 5 hebrietas *V* 6 *pr.* et *om. v* amici] et *add. F* 7 et *om. ZF* ē inebriatus *F* 8 in *om. S* 9 hii *P,Sa.r.* 10 suscitantem scilicet *F* 12 inluminauit *P* 13 inquit *post* dulcis *tr. F* fuit *om. S* dī *F* 15 exsurrexi *Z* exurrexi *S* exresurrexi *F* resurrexi *MV* surrexi *AP* quia *ZF* quoniam *cet. v* suscipiet *S* 16 uenient *ZS* 17 et d. Iuda *om. F* hominum] homine *Pa.c.* 19 demuliret *V* 22 ąceruam *MVPS,Aa.c.* 23 obstipuerunt *VP* obstupescent *v* 24 in *AS, om. VP,Ma.c.* morietur *om. V* 25 aceruam *MPS,Aa.c.*

2 *eius.* 'Domum' et 'domum', id est domum Israhel et domum Iuda, in LXX non habet, sed tantum: Israhel et Iudam, ut sit: et seminabo Israhel et Iudam. quodque intulit: semine hominum et semine iumentorum, ad rationales et simplices referre debemus. et sicut in principio Hieremiae dictum est ad eum: 'ecce constitui te hodie super gentes et super regna, ut euellas et destruas et disperdas et dissipes et aedifices et plantes, et uigilaui super eos, ut facerem, quod minatus sum, sic,' inquit, 'nunc uigilabo super eos, ut aedificem et plantem; dei
3 enim agricultura, dei aedificatio estis.' omnes huiuscemodi repromissiones iuxta Iudaeos et nostros iudaizantes in mille annorum regno putantur esse complendae. nos autem dicente apostolo: ego plantaui, Apollo rigauit, sed deus incrementum dedit et Isaia propheta, quod saluator aedificator saepium et domorum esse memoretur, in primo aduentu Christi spiritaliter impleta defendimus — et impleta ex parte, non ex toto, quia nunc in speculo uidemus et in aenigmate et nescimus, sicut oportet nos scire; cum autem uenerit, quod perfectum est, tunc, quod ex parte est, destruetur — aut certe in secundo complenda credimus aduentu, quando in sua maiestate dominus apparebit et subin-

1 Hier. 31 (38), 27 2. 3 *Hier. 31 (38), 27 4 Hier. 31 (38), 27 6 Hier. 1, 10 8. 9. 10 Hier. 31 (38), 28 10 *I Cor. 3, 9 14 I Cor. 3, 6 15 Esai. 58, 12 17 cf. I Cor. 13, 9. 10 18 *I Cor. 13, 12 19 cf. Rom. 8, 26 *I Cor. 13, 10 22 cf. Matth. 25, 31 cf. Rom. 11, 25. 26

1 eius] eorum *MS* 2 habet *MP* habetur *ZAVSv; cf. p. 28, 2. 394, 21* tantum] tamen *Z* *alt.* Iuda *Z* 3 sit] sensus *add. Z* seminabo] semñ *V* iuda *V* 4 semine h. et *om. S* *alt.* semine *om. v* rationalē *S* 7 distruas *M* 8 *quart.* et] sic̄ *add. s. u. m3A* 10 nunc *om. Z* uigilabo nunc *v* 11 estis *ZFVP* est *MAS* 13 regnum *P* 14 appollo *ZV* 15 et *om. V* isaia *alibi semper L* esaia *MVP,Aa.c.* e(y)saię *Z(F)* esaias *S* prophetę *F* 16 saepium *AV* sepium *cet.; cf. p. 110, 16* 17 spiritualiter *Ap.c.m2* impleta] ēē *add. F* 18 enigmate *M* egnimate *Z* 19 nescimus] necdū scimus (dū *s. u.*) *Z* uenerit *post pr.* est *tr. v* 21 destruetur *ZFS* destruitur *MVP,Aa.c.* aduentu *ZF, om. cet. v*

trauerit plenitudo gentium, ut omnis Israhel saluus fiat et nequaquam ex parte per singulos, sed sit deus omnia in omnibus. quodque infertur: in diebus illis non dicent ultra: 4
p. 1072 pa|tres comederunt uuam acerbam et dentes filiorum obstupuerunt et reliqua, in explanationibus Hiezechiel plenius disseruimus, quando interpretati sumus illum locum: fili hominis, quid uobis et parabolae isti inter filios Israhel dicentium: patres comederunt uuam acerbam et dentes filiorum obstupuerunt? uiuo ego, dicit dominus, si fuerit adhuc haec parabola in Israhel! quia omnes animae meae sunt, sicut anima patris, sic et anima filii; anima quae peccauerit, ipsa morietur. per quae discimus mortem non facere dominum, sed peccatum; anima enim, quae peccauerit, ipsa morietur. hocque in 5
praesenti loco dicitur, quod nequaquam peccatis patrum in aeternum offenderit Israhel, sed propriis meritis et fide in Christum post tempora multa saluetur. et obseruandum, quod uitia atque peccata 'uua acerba' dicatur, ut comedentium dentes obstupescant et non possint suauitatem eius sentire, de quo dicitur: gustate et uidete, quia suauis est dominus! quicumque scripturas non ita intellegit, ut rei ueritas habet, 6
uuam acerbam comedit; unde et omnes heretici peruersa credentes panem de caelo descendentem comedere non possunt,

2 I Cor. 15, 28 3 Hier. 31 (38), 29 5 cf. Hieron. in Ezech. 18, 1—4 p. 200. 202 7 *Ezech. 18, 2—4 13 cf. Ezech. 18, 4 14 Ezech. 18, 4 20 *Ps. 33, 9 23 cf. Ioh. 6, 50 etc.

2 sit] erit *Ap.c.m3* dñs *F* 4 acerbam *FV* aceruam *ZMP,ASa.c.* 5 obstipuerunt *ZF* (*sed cf. p. 23, 1*); obstupescent *v* reliqua] haec *add. V* ezechihel *Z* iezechiel *AS* Ezechielis *v* 6 deseruimus *Z* 7 iste *ZS* istae *v* 8 acerbam (b *ex* u) *A* aceruam *cet.* 9 obstipuerunt *ZVP* 10 **erit *A* adhuc] ultra *Sv* parabula haec *P* 12 fili *MP* qui *Aa.c.m2* 13 quae] haec *F* dicimus *S* dm̃ *P* 15 discitur *V* patruum *Pa.r.* 16 fide *ZFS* fidem *MVP,Aa.c.* 18 acerba *ZFP* acerua *MVS,Aa.c.* dicatur *MP* dicantur *V,ASp.c.m2* dicuntur *ZF* 19 possunt *F* possent *P* eius suauitatem *v* 20 quia *ZMP*, (ꝺ quã *s. u. m3*) *A* quoniam *FVSv* est *s. u. m2A* 21 sciptură *V* 22 acerbam *ZF* aceruam *MVP,Aa.c.* et *ZF*, *om. cet. v*

sed obstupescunt dentes eorum non ciborum austeritate, sed uitio dentium.

31 (38),31–34 XXVI. *Ecce dies ueniunt, dicit dominus, et feriam* — siue *disponam — domui Israhel et domui Iuda pactum* — siue *testamentum — nouum non secundum pactum* — siue *testamentum —, quod pepigi cum patribus uestris in die, quando adprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti, pactum* — siue *testamentum —, quod irritum fecerunt; et ego dominatus sum eorum* — siue *ego ne-*
2 *glexi eos —, dicit dominus. et hoc erit pactum* — siue *testamentum —, quod feriam cum domo Israhel post dies illos, dicit dominus: dabo legem meam in uisceribus* — siue *in mente — eorum et in corde eorum scribam eam et ero eis in deum et ipsi erunt*
3 *mihi in populum. et non docebunt ultra unusquisque proximum suum et unusquisque fratrem suum dicens: cognosce dominum, quia omnes scient me a minimo eorum usque ad maximum, ait dominus, quia propitiabor iniquitati eorum et peccati*
4 *eorum non ero memor amplius.* Hoc testimonio apostolus Paulus — siue quis alius scripsit epistulam — usus est ad Hebraeos omnesque deinceps ecclesiastici uiri in primo saluatoris aduentu dicunt uniuersa completa et Nouum Testamentum, hoc est euangelium, successisse Ueteri Testamento, a quo legem
p. 1073 litterae le|ge spiritus commutatam, ut omnia quoque sacrificia

4. 5 *Hier. 31 (38), 31 6. 9. 10 *Hier. 31 (38), 32 12. 14 *Hier. 31 (38), 33 21 cf. Hebr. 8, 8—12 25 cf. Rom. 2, 29. 7, 6. II Cor. 3, 6

1 obstupescent *M* 3 uenient *Vulg.* 4 *utr.* domum *M* 5 pactum] foedus *Vulg.* nouum *om. Z* nouum—test. *om. V* 6 siue test. *om. ZF* 7 uestris] eorum *F cum Vulg.* qua *v cum Vulg.* 8 aegipti *P* 11 et] sed *Vulg.* 14 mentem *P* et—eorum *om. MA* 15 eam] eum *P* 16 docebit *Ap.c.m3 cum Vulg.* *utr.* unusquisque] uir *Vulg.* 17 prox.—unusquisque *om. V* 18 cognoscite *v* quia o. scient] o. enim cognoscent *Vulg.* omnes *om. S* 19 eorum *s. u. m3A, om. S* 20 propitiabo *Ma.c.m2* iniquitatis *V* 21 ero memor] memorabor *Vulg.* 22 est *om. M* 25 a quo] ac *Zp.r.* 26 legi *MS* in legem *V* et *S*

et circumcisio et sabbatum spiritaliter complerentur. quod autem 'pactum' pro 'testamento' ponimus, Hebraicae ueritatis est, licet et testamentum recte pactum appellatur, quia uoluntas in eo atque testatio eorum, qui pactum ineunt, continetur. quando 5
5 eductus est Israhel de terra Aegypti, tanta dei in populo illo familiaritas fuit, ut manu eum adprehendisse dicat et dedisse pactum, quod illi fecerunt irritum; et propterea dominus neglexit eos. nunc autem in euangelio post crucem, resur- 6
rectionem et ascensionem dare se pactum non in tabulis
10 lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus pollicetur, cumque scriptum fuerit domini testamentum in mente credentium, ipsum esse eis in deum et illos esse ei in populum, ut nequaquam Iudaicos quaerant magistros et traditiones et mandata hominum, sed doceantur a spiritu sancto, si tamen audire
15 mereantur: templum dei estis et spiritus dei habitat in uobis. spiritus autem spirat, ubi uult, et diuersas habet gratias notitiaque unius dei omnium uirtutum possessio est. 'et hoc,' inquit, 'fiet, quia propitius ero iniquitati 7
eorum et peccati eorum non recordabor amplius.' ex quo
20 perspicuum est secundum huius περικοπῆς intellegentiam superiora in primo intellegenda saluatoris aduentu, quando uterque sibi populus Israhel et Iudas copulatus est. si cui autem 8

2 Hier. 31 (38), 32. 33 *Hier. 31 (38), 31. 32. 33 9 II Cor. 3, 3 13 cf. Marc. 7, 8. Col. 2, 8 15 I Cor. 3, 16 16 *Ioh. 3, 8 cf. I Cor. 12, 4 18 *Hier. 31 (38), 34

1 spiritualiter *Ap.c.m2* 2 est *om. F* 3 et *ZFA, om. cet. v* appellatur *ZFP* appelletur *cet. v* 4 meo *Ma.r.* continentur *V* 5 illo populo *v* 6 illo *om. ZF* manum *FSv* eius *S* eorum *v* adprehendisse] se *add. s. u. m3ZMA* dicatur *v* dicat et dedisse *om. V* 7 pactum] quae fecisse *add. V* quod] *rursus incipit L* 9 in *om. V* 12 ei *L, om. MVP,Aa.c. m2* 13 quaerant] qui erant *P* traditionis *M,LAa.c.* 14 ab *VP, om. M* 15 habit& *P* 16 inspirat *MAVP* 17 notitia|quáe *L* notitiãque *Ap.c.m3* notitia quam *V* possessio est] possessionẽ *Ap.c.m3* 19 peccatis *AVP*, (orum *s.* is *m3*) *M* 20 ΠΗΡ:ΚΩΤΤΗΣ *A* ΠΗρ:ΚΩΠΗΣ *V* pericopes *P* (*s. u. A*) 21 intellegenda *LV,m3A* intellegentia de *exp. M* intellegenti de *m1A* intelligi *m2A* intellegenti a *P* 22 populus sibi *v* ut *V* Iuda *v* si cui] sicut (quis *s.* ϛụṭ *m2*) *A*

scrupulum facit, quare dixerit: disponam domui Israhel et domui Iuda pactum — siue testamentum — nouum non secundum pactum, quod pepigi cum patribus uestris, intellegat primam ecclesiam Christi ex Iudaeis et ad illos uenisse dominum saluatorem atque dixisse: non ueni nisi ad oues perditas domus Israhel et id ipsum apostolos confirmasse: uobis quidem oportebat primum loqui uerbum dei; sed quoniam repellitis illud et indignos uos iudicatis aeterna uita, ecce conuertimur ad gentes. 9 non enim oportebat panem filiorum dare canibus, sed quia filii patrem in sua uenientem suscipere noluerunt, dedit omnibus potestatem, ut, qui receperint eum, fiant filii dei.

31, 35. 36 (38, 36. 37) XXVII. *Haec dicit dominus, qui dat solem in lumine diei, ordinem lunae et stellarum in lumine noctis, qui turbat mare et sonant fluctus eius; dominus exercituum nomen illi. si cessauerint leges istae* — siue *statuta haec* — *coram me, dicit dominus, tunc et semen Israhel deficiet, ut non* 2 *sit coram me cunctis diebus.* Et in Genesis prin-
p. 1074 cipio legimus solem in caelo positum in lumine | diei, lunam quoque et stellas in noctis lumine et in psalmo: dies diei annuntiat uerbum et nox nocti indicat scientiam, 3 quod inuicem sibi dies noxque succedant. 'quomodo,' inquit, 'rerum et maxime caelestium astrorum non potest ordo mutari

1. 2 *Hier. 31 (38), 31 3 *Hier. 31 (38), 32 5 *Matth. 15, 24 7 *Act. 13, 46 10 cf. Matth. 15, 26 cf. Ioh. 1, 11. 12 17 *Hier. 31 (38), 36 (37) 20 cf. Gen. 1, 14—18 21 *Ps. 18, 3

1 domum *P,Aa.c.* 2 domum *P,MAa.c.* 4 primum *v* 6 domos *Aa.c.* id] ad *P* aposto(u)lus *M*(*P*) aplm̃ *V* 7 primum oportebat *v* 8 sed *om. v* repellistis *M,Aa.r.* reppullistis (*sic*) *P* 9 iudicastis *M*, (*alt.* s *s. u.*) *P* aeternae uitae *Av* 10 dari *Ap.c.m3* 11 suscipire *L* 12 reciperint *La.c.* 15 turbaṅt *L* sonat *P* 16 cessauerint] defecerint *Vulg.* 17 iste *V* 19 sit] gens *add. s. u. m3A cum Vulg.* cuntis *A* genesi *M* geenessis (ne *s. u.*) *P* 20 diei (*ex* dī) *P* 21 lumine noctis *v* 23 nox diesque *v* 24 caelesti *V*

et sonantis maris fluctus uoluuntur ad litora fragorque gurgitum et undarum intumescentium terribilis auditur nec potest ultra procedere, quam dei iussione praeceptum est, iuxta illud: terminum posuisti, quem non transibunt, neque conuertentur operire terram, sic', inquit, 'semen et genus Israhel domini erit uoluntate perpetuum nec aliquando deficiet.' 'leges' autem hic non Mosaicae intellegendae sunt, sed constitutio et ordo naturae. interrogemus Iudaeos: 'si caeli peribunt et omnes quasi uestimentum ueterescent et ad deum dicitur: tu autem ipse es et anni tui non deficiunt, quomodo semen Israhel potest esse perpetuum?' aut enim pereuntibus caelis peribit et semen Israhel aut, si fuerit perpetuum, ergo nec caeli peribunt. quodsi scriptura mentiri non potest et perituri sunt caeli, peribit igitur et semen Israhel, maxime cum et Iacob loquatur ad filios: uenite, et annuntiabo uobis, quid futurum sit in nouissimis diebus; quando autem dicitur: in nouissimis diebus, ergo mundus esse cessabit et alia fiet rerum dispensatio. hoc aduersum illos. ceterum nostris mundum istum non esse perpetuum etiam euangelium demonstrat dicens: caelum et terra pertransibunt et: ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi. dicamus et aliter: quamdiu mundus iste fuerit, semen Israhel et gentem Iudaicam

4 5

1 cf. Hier. 46 (26), 7 4 *Ps. 103, 9 8 *Ps. 101, 27 10 *Ps. 101, 28 12. 13. 14 cf. Ps. 101, 27 15. 17 *Gen. 49, 1 20 *Matth. 24, 35. *Marc. 13, 31. *Luc. 21, 33 21 Matth. 28, 20

2 auditur *om. V;* sonus *add. s. u. m3M* 3 ultro *MP* cedere *M* 5 operi *Ma.c.m3* 6 defeciet *La.c.* 7 Mosaicae non *Migne* moysaicae *MVP* moysiacae *A* sunt intelligendae *v* 9 ueterascent *v* 10 dñm *MVP* dicitur *om. V* autem] idem *add. Erasmus v cum Vulg.* est *L* deficient *MAp.c.,v* 11 aut enim—perpetuum *om. V* 12 periuit *Ma.c.* et] aut si *Ap.c.m2* aut si *P,* (*s. u.*) *L, om. cet.* (cū *s. u. m3M*) 13 ergo] aut *Mp.c.m3* quod] qm̃ *Mp.c.m3* mentire *P* 14 *pr.* et] aut si *Mp.c.m3* 16 qđ (*ex* quia) *A* diebus ḍiḛbus̩ *M* 17 ergo] cū *add. s. u. m3M* 18 esse *s. u. A* esset *Pa.r.* cessauit *MAa.c.* dispositio *v* 20 demonstrans *V* terram *V,LMa.c.* transibunt *v* 21 suū *V* 22 consumationem *P*

permansuram non in his, qui nunc increduli sunt, sed in his, qui cum apostolis et per apostolos crediderunt, ut reliquiae saluae fierent.

31, 37 (38, 35) XXVIII. *Haec dicit dominus: si mensurari potuerint caeli sursum et inuestigari fundamenta terrae deorsum, et ego abiciam uniuersum semen Israhel propter omnia quae fecerunt, dicit dominus.* LXX: *haec dicit dominus: si eleuatum fuerit caelum sublimius et si humiliatum pauimentum terrae deorsum, et ego non reprobabo genus Israhel, dicit dominus, pro* 2 *omnibus, quae fecerunt.* Multum in hoc loco distat Hebraicum ab editione uulgata. dicamus primum iuxta Hebraicum: 'si mensurari potuerint caeli sursum et eorum altitudo cognosci uel inuestigari fundamenta terrae et extrema eorum ratione conprehendi, et ego', inquit, 'abiciam uniuersum semen Israhel propter omnia, quae fecerunt, p. 1075 dicit dominus. quomodo | autem illud inpossibile est, ut caelorum summitates et terrae fundamenta noscamus, sic et hoc inpossibile erit, ut abiciam uniuersum semen Israhel. sin autem abiecero uniuersum semen Israhel, ergo mensurabitur 3 caelorum summitas et extrema terrarum'. hic syllogismus et in euangelio texitur, quando inpossibile inpossibili conparatur: facilius camelus intrabit per foramen acus quam diues in regna caelorum. quomodo enim illud fieri non potest, sic nec hoc fieri poterit; quodsi hoc factum fuerit, ergo fiet

2 cf. Rom. 9, 27. 11, 5 7 *Hier. 31 (38), 37 (35) 13 Hier. 31 (38), 37 (35) 14 *Hier. 31 (38), 37 (35) 15. 19 Hier. 31 (38), 37 (35) 23 *Matth. 19, 24 etc.

2 *alt.* apostolus *M* ut] & *P* 3 fierint (*sic*) *Pp.c.* 6 et—uniuersum *in mg A* 9 si *om. V* 11 loco hoc *P* destat *La.c.* Hebraicum] et *add., sed eras. LM* 12 **edi*tione *L* editionem *Va.r.* 15 ratio *V* 18 summitas *MAP,La.c.m2* sumitas *V* summitatem *v* noscantur *Ap.c.m3* 19 hisrahel *Mp.c.m2* 20 abicero *VP,La.c.MAa.c.m2* 21 sumitas *V* syllogysmus *M* syllogissimus *P* 22 *alt.* possibili *V,Mp.c.*, (*tert.* i *ex* e) *P* 23 camilus *La.c.* intrauit *MP,Aa.c.* 24 diues] intrare possit *add. v* regnum *V* 25 sic—poterit *in mg. V* hoc fieri nec *Pa.c.*

et illud, quod inpossibile putabatur. errant ergo, qui hunc locum aliter edisserunt ponentes et illud testimonium, quod potuerit petere patrem filius et duodecim legiones angelorum adducere in suum auxilium. huic sensui LXX contrarium transtulerunt dicentes: si exaltatum fuerit caelum sublimius et humiliatum pauimentum terrae deorsum, et ego, inquit, non reprobabo semen Israhel, dicit dominus, propter omnia, quae fecerunt. quod si ita est, reprobabitur gens Israhel; quomodo enim caelum non potest eo, quod est, esse sublimius nec terra humilior esse eo, quod est, sic et genus Israhel nequaquam poterit conprobari. si uiderimus Iudaeos iuxta Hebraicum hoc testimonio gloriari, adsentiamur eis, quod non sit abiectum uniuersum semen Israhel; neque enim omnes abiecti sunt, sed hi tantum, qui fuerunt increduli.

8),38—40 XXIX. *Ecce dies ueniunt, dicit dominus, et aedificabitur ciuitas domino a turre Ananehel usque ad portam anguli. et exibit ultra norma* — siue iuxta Symmachum *funiculus — mensurae eius contra eam super collem Gareb et circumibit Goatha* — siue iuxta LXX *de electis lapidibus — et omnem uallem ruinarum* — pro quibus Theodotio ipsum uerbum Hebraicum posuit *Phagarim — et cineres et omnem Asaremoth* — quod melius legimus *Asademoth*, pro quo Aquila *suburbana* interpretatus est — *usque ad torrentem Cedron et usque*

3 cf. Matth. 26, 53 5 *Hier. 31 (38), 37 (35) 19. 21 *Hier. 31 (38), 39 23. 24 *Hier. 31 (38), 40

1 et *om. v* putatur *MA* erant *MPa.c.* 3 **duodecim *L* de XII *MV*, (de *exp.*) *A* duodecim milia *P* 7 semin *M* 9 genus *MAv* 11 reprobari *Ap.c.m3,v* 12 testimoniū *Pa.c.* 13 adsentiamus *VP* non *om. V* 14 neque] non *v* * hii *P* 17 Hananeel *Vulg.* 18 angeli *Pa.c.* exiuit *P,Ma.c.* exiliet *Ap.c.m3* normā *M* 19 eius contra eam] in conspectu eius *Vulg.* 20 circuibit *MAVP* iuxta *om. V* 21 LXX] p girū *add. s. u. m2A* ruinarum] cadauerum *Vulg.* 23 fagarim *P* cyneres *P* cineris *M cum Vulg.* omnem Asaremoth] uniuersam regionem mortis *Vulg.* asare *Aa.c.m3* asseremoth *V* 24 quod—asademoth *in mg. L, om. V,Aa.c.m3* quo Aquila] qua aliqua *P* 25 cedrom *La.c.* et *om. v*

ad angulum portae equorum orientalis, sanctum domini; non euelletur et non destruetur usque in
2 *aeternum.* Qui mille annorum in terra Iudaea regnum Christi recipiunt, Iudaei uidelicet et nostri iudaizantes, conantur ostendere turrem Ananehel et portam anguli et collem Gareb et Goatha et uallem Phagarim et omnem Asademoth et tor-
p. 1076 rentem Cedron et lo|cum anguli portae equorum orientalis et ibi dicunt sanctuarium domini, id est templum, esse conden-
3 dum mansurumque in perpetuum. quod quia post captiuitatem temporibus Zorobabel et Ezrae non possunt monstrare conpletum, transeunt ad Christi tempora, quem in consummatione mundi dicunt esse uenturum, ut aurea atque gemmata iuxta Apocalypsin Iohannis descendat Hierusalem et hoc terrae spatio, hoc est ab illo loco usque ad illum locum, aedi-
4 ficetur per circuitum. suspicionisque suae hanc aurulam capiunt, quod a turre Anathoth, quae hodie appellatur Hieremiae, tribus ab Hierusalem milibus separata usque ad torrentem Cedron — qui scribitur in euangelio et est in ualle Iosaphat, ubi hortus erat, in quo et Iudas proditor tradidit saluatorem —
5 ciuitatis fundamenta iaciantur. 'lecturi,' inquiunt, 'sumus in consequentibus Anamehel, filium Salom, patruelem fuisse Hieremiae, cuius emit agrum; et haec est turris Ananehel' igno-

12 cf. Apoc. 21, 2. 10. 11. 18—21. 18 cf. Ioh. 18, 1. 2. 5 20 cf. Hier. 32 (39), 7—9

1 porta. (e *s.* *) *M* 2 non euelletur] bone uellitur *P* distrue(i)tur *M*(*P*) usque] ultra *Vulg.* 3 aeternum] perpetuum *v cum Vulg.* 4 iudaizates *L* 5 turrim *Ap.c.* ananahel *AVP* garep *P* 6 goatham *P* fagarim *P* sademoth *Ap.r.* asedemoth *V* 7 cedrom *L* 8 tibi *Ma.r.* 10 zorobobel *P* ezdrae *MA* 11 consummationem *LMVP* 12 esse u. dicunt *P* aureaṁ *L* 13 iuxta *s. u. m2M* apocalypsi *Ma.c.m3* apocalipsin *V* Apocalypsim *v* 14 hoc] id *v* 15 suspic(t)ionesque *P*,*LAa.c.* 16 anathoh *La.c.* anatoth *VP* 17 ab] ad *V* a *v* torrem *La.c.* 18 cedrom *La.c.* euůangelio *L* et] id *L* 19 ortus *MA* 20 iaceantur *P* lectur *Ma.c.m2* 21 ananeċhel (*alt.* n *ex* m) *L* anamahel *V* (*?*) anamechel *P* sallom (*pr.* l *s. u.*) *A* salon *P*(*V ?*) Sallum *v* 22 ananahel *V*

rantes Hebraicam ueritatem; hic enim iuxta Hebraicum scribitur: a turre Ananehel, per 'nun' uidelicet mediam litteram, ibi autem: ecce Anamehel, filius Sellum, patruelis tuus, ueniet ad te, per mediam 'm' litteram. inuocantes 6
igitur dominum saluatorem, qui habet clauem Dauid, qui aperit, et nemo cludit, et qui cludit, et nemo aperit, qui signatum quoque Isaiae librum et omnium prophetarum aperuit et adorauerunt uiginti quattuor seniores tenentes citharas, quod solus potuerit diuina reserare mysteria, aggrediamur aedificium ciuitatis, ad quam propheticus sermo dirigitur: gloriosa dicta sunt de te, ciuitas dei, et: fluminis impetus laetificat ciuitatem dei. aedificatur 7
itaque ecclesia a turre 'oboedientiae' siue 'gratiae' et 'donorum dei' — hoc enim interpretatur Ananehel — usque ad portam anguli; quae licet uideatur initium habere sublime, quamdiu in ista carne consistimus, rectam ueritatis lineam non possumus possidere, sed in angulo stamus et fractis lineis exitque ultra funiculus mensurae contra eam, id est portam anguli, super collem Gareb, qui in linguam nostram uertitur aut 'incolatus' aut 'scabies', ut doceant nos aduenas

2 Hier. 31 (38), 38 3 Hier. 32 (39), 7 5 *Apoc. 3, 7 7 cf. Esai. 29, 11 8 cf. Apoc. 5, 8 11 Ps. 86, 3 Ps. 45, 5 13. 14 Hier. 31 (38), 38 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 52, 30. 53, 10. 11 18 *Hier. 31 (38), 39 19 Hier. 31 (38), 39 cf. Nom. Hebr. p. 38, 24. 54, 17 20 cf. I Par. 29, 15. Ps. 38, 13

1 hinc *MVP,Aa.r.* *alt.* hebraicam *P* scribitur a *LV* scriptura *Ma.c.m3* scriptū ē a (a *s. u. m3*) *A* scripturam *P* 2 turre *s. u. m3A* ananahel *V* (= *lin. 14*) 3 anamahel *V* ananehel *P* Sallum *v* 4 medium *P* m̄em (em *add. m2*) *L,v; cf. p. 379, 9. 10* 6 *pr.* cludet *Ma.c.* claudet (i *s.* e) *A* claudit *VP* *alt.* et *om. MAVPv* *alt.* claudit *VP* 7 esaiae *MVP,Aa.c.* 8 et] non *add., sed eras. M* quē *Ap.c.m2* 9 cytharas *AP* pot*erat *Aa.c.m3* potuit *V* reserare *m3A* re sacrae *m1A* pandere *m2A* 10 quem *Aa.c.* 13 ecclesiam *P* hobedientiae *P* 15 iniū (*sic*) *V* sublimen *V,La.c.* quamdiu] tam̄ *add. in mg. m2L* 16 i*sta *L* consistimur *Ma.c.* subsistimus *v* 18 exit *Mp.r.* 19 gereb *L* gaureb *P; cf. p. 409, 20* linguam nostram *scripsi* lingua nostra *codd. v; cf. p. 416, 22* 20 uertitur *om. MA* incolatur *P* iscabies *P;* dr̄ *add. s. u. m2A* doceat *Pv*

esse atque peregrinos et auribus prurientes et ad nouitatem
8 dogmatum pessimorum facile praebere consensum. et circumibit, inquit, Goatha, pro quo interpretati sunt LXX: per
p. 1077 gyrum electis lapidibus, qui uoluun|tur super faciem terrae et angulari lapide constringuntur dicente apostolo Petro: et ipsi tamquam lapides uiui superaedificamini, domus spiritalis, sacerdotium sanctum, offerentes spiritales hostias et acceptabiles deo per Iesum Christum.
9 et omnem, inquit, uallem Phagarim — quod interpretatur ruinarum — et cineres — subauditur 'circumibit'—, ut, quamquam nobis uideamur in collibus, tamen semper timeamus ruinas et consideremus cineres et paenitentes dicamus cum Dauid: quia cinerem quasi panem manducaui et poculum meum eum fletu miscebam. unde et iacentibus dicitur:
10 numquid, qui cadit, non resurgit?, dicit dominus. et uniuersam, inquit, Sademoth, quod nos uertimus in regionem mortis unum nomen in duo uerba diuidentes: 'sade', quod dicitur 'regio', et 'moth', quod interpretatur 'mortis', pro qua Aquila uertit 'suburbana' siue 'arua' et 'rura'. 'regio' autem 'mortis' regio peccatorum est et 'suburbana' regio uoluptatum, quae pergit usque ad torrentem Cedron — ubi traditus

1 cf. II Tim. 4, 3 2 Hier. 31 (38), 39 3 *Hier. 31 (38), 39 4 cf. Zach. 9, 16 5 cf. Eph. 2, 20. I Petr. 2, 6 6 *I Petr. 2, 5 9. 10 *Hier. 31 (38), 40 13 *Ps. 101, 10 15 *Hier. 8, 4 15. 16 Hier. 31 (38), 40 16 *Hier. 31 (38), 40 17 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 49, 1 19 *Hier. 31 (38), 40. cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 47, 22. 53, 10 cf. Ezech. 18, 4 21 Hier. 31 (38), 40 cf. Ioh. 18, 1. 2. 5

1 *pr.* et] non *add. v* prudentes *Ma.c.Aa.c.m2* purientes *V* *alt.* ęt *M* 2 facile] non *add. v* praeberet *M* circuibit *La.c.* circumiuit *P* 6 tamquam (quam *s. u. m2*) *M* domos *V,Mp.c.Aa.c.m2* 7 *pr.* spiritales *MP,La.c.* spirituales (u *s. u. m2*) *A* spale *V* sacerdotum *V* *alt.* spirituales *Ap.c.m2* 9 phagarim uallem *P* 11 semp (sup *s. u. m3*) *A* 12 cinere *P* 13 quasi *LV* sicut *cet.* 14 fletum *LAa.c.* 15 cad& *P* resurget *V,MAp.c.Pa.c.* dñm *Pa.c.* 16 uniuersa *V* asademoth *Lp.c.m2* sademooth *V* regione *V* 17 asade *Lp.c.m2* 18 et *om. V* mooth *MAVP* quo *MAVv* 19 siue—suburbana *in mg. m2L* 20 uoluptatu (*sic*) *V* 21 quem *P* cedrom *La.c.*

est dominus —, qui interpretatur 'tenebrae'. uide, quanta habeat 11
loca ecclesia et quod illud apostolicum: 'ut sit sine macula
et ruga,' in futuro et in caelestibus reseruetur. audis angulos,
audis scabiem, audis ruinas et cineres et regionem mortis et
tenebras, et de tua uirtute et inpeccantia gloriaris! denique 12
sequitur: et usque ad angulum portae. et hic angulus,
ne ulla uera iustitia, ne certa uictoria in isto saeculo demon-
stretur. ipse quoque angulus portae quamquam sit 'orientalis',
unde lumen egreditur, tamen 'equorum' appellatur, ut indigere
nos doceat cursu atque certamine et tandem cum domino au-
dire mereamur: ascendisti equos tuos et equitatio
tua salus. in porta orientali, in porta quadrigarum sanctifi- 13
catio domini est, ut tunc nos perfectos arbitremur, quando
dixerimus ad dominum: currus dei decem milium mul-
tiplex, milia laetantium; dominus in eis. istiusmodi
aedificatio, quae super fundamentum Christi posita est, de qua
loquitur et apostolus: ut sapiens architectus fundamen-
tum posui, numquam destruitur, sed manebit in perpetuum.
obscura et difficilia latius disserenda sunt, ut manifesta bre-
uius percurramus.

22 (39), 1—3 a p. 1078 XXX. | *Uerbum, quod factum est ad Hieremiam a domino in anno decimo Sedeciae, regis Iuda; ipse est annus octauus decimus Nabuchodonosor. tunc*

1 cf. Origen. Lexic. Nom. Hebr. s. u. Κοδάρ (XXIII 1231 M) 2 cf. Eph. 5, 27 5 *de tua uirtute—gloriaris*] Origenistas notat; cf. p. 267, 13 6. 8. 9 Hier. 31 (38), 40 11 *Hab. 3, 8 14 *Ps. 67, 18 16 cf. I Cor. 3, 11 17 I Cor. 3, 10

1 hebeat *La.c.* 2 quo *M,Aa.c.* quomodo *v* 3 reseruetur (*pr.* r *in ras.*) *A* ꝙ seruꝛetur *M* seruetur *v* angelos *V* 4 iscabi est *P* 5 inpeccatia *La.c.* in peccata *Mp.r.* 6 *alt.* angelus *V* 7 *pr.* ne] ł nec *s.* ne *m3A* ut nec *V* *alt.* nec *V,Ap.c.m3* demonstratur *Ap.c.m3* 9 ingreditur *Ap.c.m3* equorum (e *s. u.*) *LM* adpellant (n *s. u.*) *P* indegere *La.c.* ingredere *P* 10 adque *La.c.* 13 ut] et *v* arbitremus *P* 14 milium laetant *L* 15 eis] in Sina in sancto *add. v* 17 ut s. architectus *om. V* arcitectus *P* 18 nequaquam *V* destruetur *Ap.c.,v* permanebit *v* 21 factum] dictum *Migne* 22 sedecie *LMa.c.* 23 decimus octauus *Vulg.* nabucod. *La.c.* nabochod. *V* nabocod. *P*

exercitus regis Babylonis obsidebat Hierusalem et Hieremias propheta erat clausus in atrio carceris, qui erat in domo regis Iuda. clauserat enim eum Sedecias, rex Iudae, dicens: quare uaticinaris
2 *dicens: haec dicit dominus?* Non solum uerba, sed et opera prophetarum nobis exemplo sunt ad uirtutem. poterat Hieremias prospera nuntiare et regis Sedeciae frui amicitia, sed malebat deo magis oboedire quam hominibus et ei, qui potest et animam et corpus occidere in gehenna quam
3 illi, qui tantum in corpus habere poterat potestatem. et hoc considerandum, quod decimus annus erat regni Sedeciae obsessa iam Hierusalem et gladio, fame ac peste consumta et captiuitate uicina et tamen Sedecias perstat in sententia; et ex parte aliqua illius clementiae demonstratur, quod nequaquam eum in carcere, sed in uestibulo recludi iusserit carceris, libera uidelicet custodia, ne posset effugere, quasi non omnis Hierusalem
4 clausa munitionibus communis carcer fuerit habitantium. ipse est annus duodeuicesimus regni Nabuchodonosor, qui quarto anno regis Ioiacim cepit imperium. omnis autem causa irae regis ista est, cur loquatur ex domini nomine, quae ei fuerant imperata.

8 cf. Act. 5, 29 *Matth. 10, 28 10 cf. Matth. 10, 28 18 cf. Hier. 25, 1

1 obsedebat *La.c.* 2 clausus erat *v* 3 clausụserat *M* 4 sedecia *Ma.c.* Iuda *Vulg.* 5 sed *om. v* et *om. M* 6 exempla *V,Ap.c.m3* 7 renuntiare *P* reges *La.c.* regi *P* 8 magis dō *M* magis *eras. A* 9 occidere] perdere *v* gehennam *APv* 10 illis *Aa.c.m3* qui *s. u. m3M* poterant *P,MAa.c.* 12 hac *Ma.r.* et *v* consumpta *codd.* (p *exp. L*) captiuitati *MAP* 13 sententiam *V* 14 clementia *MAp.r.,v* 15 *pr.* carcerem *M* liberaui *V* ụịḍẹlicet *MA* 16 possit *MP* 17 munditionibus *MAa.r.* 18 annus est *v* duodeuigesimus *Ap.c.,v* uicesimus *L* duodecimus *VP* nabucod. *M,La.c.* nabochod. *V,Pp.c.* 19 ioiacim (*sic alibi semper fere Lp.c. uel primitus*)] ioacim *L* ioachim *cet.* coepit *MAP,La.r.* cẹpit *V* 20 ita *V* loquitur *M,Ap.c.m3* dei *v*

(39), 3b–5 XXXI. *Ecce ego dabo ciuitatem istam in manu regis Babylonis et capiet eam. et Sedecias, rex Iuda, non effugiet de manu Chaldeorum, sed tradetur in manu regis Babylonis et loquetur os eius cum ore illius et oculi eius oculos illius uidebunt. et in Babylonem ducet Sedeciam et ibi erit, donec uisitem eum, ait dominus. quodsi pugnaueritis contra Chaldeos, nihil prosperum habebitis.* Haec 2
erat causa irae regiae, quare praeferret mendacio ueritatem et tam urbem Hierusalem quam Sedeciam regem diceret esse capiendum; quodque grauius est, uisurum eum ora regis Babylonii et locuturum humilem atque captiuum cum inpotentissimi regis insania. grauior enim terror est uidere, quem timeas, et ante increpationem uerborum quam poenarum sustinere cruciatum. et in Babylonem, inquit, ducet Sedeciam et ibi erit, pro quo LXX transtulerunt: et Baby- 3
p. 1079 lonem ingredietur; quorum altefum inuitum | trahi, alterum uoluntate pergere significat. et ibi, inquit, erit: uerbum ponit ambiguum, ne uideatur cruciatus et miserias prophetare. quodque sequitur: donec uisitem eum, ait dominus. 4
et, si pugnaueritis aduersum Chaldeos, nihil prosperum habebitis, in LXX non habetur. prudenterque sententiam temperauit, quae ad bonam et ad malam partem referri potest; 'uisitatio' enim, ut saepe dixi, et 'consolationem' significat et 'supplicium'.

15 Hier. 32 (39), 5 16 *Hier. 32 (39), 5 18. 20 Hier. 32 (39), 5 21. 22 *Hier. 32 (39), 5 24 cf. p. 69, 18. Hieron. in Esai. 24, 21—23 p. 337. in Ezech. 9, 1 p. 92. in Am. 3, 1. 2 p. 252

1 manus *Vulg.* 2 sedechias *A* (*semper*) 3 chaldaeorum *MAVP* traditur *P* 4 manus *Vulg.* loquitur *P* 5 *alt.* oculis *Va.c.* oculùs *P* 6 babylone *P,La.c.* ducit *P,LMAa.c.* 7 ait] dicit *Ma.c,v* quodsi—contra] si autem dimicaueritis aduersum *Vulg.* 8 chaldaeos *MAP* 9 praeferre *LMAa.c.* mendacium *La.c.* 10 dicere *Ma.c.m2* 11 eum] ei uel *P* babylonis *P* 12 potentissimi *AVP,Mp.r.,v* 13 insaniae *P* 15 ducit *P,La.c.* 16 quo *om. P* 18 uoluntatem *MAa.r.* pergeret *Pa.r.* ibi inquit] quid *M* 19 miseria *V* 21 aduersus *codd.* (in *s. alt.* s *L*) chaldaeos *MP* 23 temperabit *P*

32 (39), 6. 7 XXXII. *Et dixit Hieremias: factum est uerbum domini ad me dicens: ecce Anamehel, filius Sellum* — siue *Salom* —, *patruelis tuus* — quod Hebraice dicitur 'dodach' —, *uenit ad te dicens: eme tibi agrum meum, qui est in Anathoth; tibi enim con-*
2 *petit ex propinquitate emtio.* Occultum ad Hieremiam dei factum esse sermonem nemo scire poterat nisi ipso indicante, ad quem factus fuerat. et praedicitur ei, quod uenturus sit ad eum Anamehel, patruelis suus, et possessionem agri, qui suus fuerat, delaturus; esse autem ipsum locum in Anathoth de suburbanis, quae sacerdotibus per singulas tribus et ciuitates dabantur ex lege; nec licitum erat possessionem de tribu transire ad tribum nec de familia ad aliam familiam — unde et filiae Salphaad accipiunt sortem inter fratres suos — praecipueque suburbana sacerdotum nulli alii poterant uenundari usque ad annum remissionis nisi ei, quem propinquitas
3 sanguinis expetebat. uenit ergo ad eum patruelis frater suus et offert emtionem, quae illi ex propinquitate debetur. Chelchias et Sellum fratres fuere germani; Chelchiae filius Hieremias, Sellum Anamehel. 'Chelchias' interpretatur 'pars domini', 'Hieremias' 'sublimitas domini'; recteque 'altitudo domini' de 'parte domini' nascitur. 'Sellum' uero in linguam nostram uertitur

3 *Hier. 32 (39), 7 11 cf. Num. 35, 2. 3. Ios. 21, 2. 3 12 cf. Num. 36, 7 14 cf. Num. 27, 7 (6). 36, 10. 11 15 cf. Leu. 25, 34. Num. 36, 4 19 cf. Hier. 1, 1 20. 22 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 53, 27. — p. 46, 9. 54, 18, 62, 6. — p. 10, 31. 78, 14

2 diceus *om. V* anamećhel *L* ananehel *P,Mp.c.* anamahel *V* Hanameel (*sic semper*) *Vulg.* sella *P* 3 selom *M* sallom *Av* sollom *V* tui. *P* 4 dodac *V* ueniet *V,Ap.c.m3 cum Vulg.* em& ibi *P* 5 anatoth *VP* 6 ex] quo *add. V* emtio (*sic alibi semper fere Lp.c.*)] emptio *codd.* ut emas *Vulg.* ocultum *V* 7 dī *s. u. L* esse] dī *add. P* 9 ananehel *P,Mp.c.* anamahel *V* possionem *P* 10 fuerat *s. u. A* aut *P* anatoth *AV* atoth *P* 12 dabuntur *P* 14 sortes *P* 15 alio *V* 16 nisi *om. P* 17 patruelis *L* fratruelis *cet.* (pa *s.* fr̃a *m2A*) frater *exp. m2A* tuus *V* 18 emptionem *codd.* (*cf. lin. 6*) chelcias *P; cf. p. 5, 8. 417, 11* 19 chelciae *MP* 20 ananehel *P* chelcias *MV* celchias *P* 22 lingua *VP* nostram *L*, (*s. u. m2*) *A* nos̃ (*s. u. m2*) *M* nostra *VP* uertatur *P*

'pax' siue 'pacificus', 'Anamehel' 'donum' uel 'gratia dei'; nec mirabimur, quod sibi 'pax' iungantur et 'gratia', cum etiam apostolicarum epistularum hoc principium sit: gratia uobis et pax. primum ergo pacem meremur dei et post pacem nobis gratia nascitur, quae non in possidentis, sed in donantis arbitrio est. defert autem emtionem 'gratia dei' illi, qui in 'sublimibus' conlocatus est, ut, quamuis uideatur excelsus, tamen gratia dei indigeat. illud, quod in Cantico saepe cantatur a sponsa: fratruelis meus, id est ὁ ἀδελφιδός μου, in Hebraico 'dodi' dicitur; ergo non 'fratruelis', sed 'patradelfus', id est
p. 1080 'patruelis', dicendus est. fuisse | autem Hieremiam filium Chelchiae de sacerdotibus, qui erant in Anathoth, in terra Beniamin, et uoluminis huius testatur exordium. 4

32 (39), 8 a XXXIII. *Et uenit ad me Anamehel, filius patrui mei, secundum uerbum domini ad uestibulum* — siue *atrium* — *carceris et ait ad me: posside* — siue *eme* — *agrum meum, qui est in Anathoth, in terra Beniamin, quia tibi conpetit hereditas et tu pro-*

1 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 52, 30. 53, 10. 11 3 Rom. 1, 7 etc. 6 cf. p. 416, 20 9 *Cant. 1, 13 etc. 11 Hier. 32 (39), 7 cf. Hier. 1, 1 16. 17 *Hier. 32 (39), 8

1 anamahel *V* ananehel *P* domum *Ma.c.* gratiam *MAa.r.* 2 sibi] si *V* iungatur *Mv* apłicarum (*pr.* a *in ras.*) *V* epistolarum apost. *v* 3 epłarū (*ex* apłorū) *V* 4 *pr.* pacem] pro pace *M,Ap.c.m3* mereamur *v* dei] donū *add. s. u. m2M* 5 quae] ł qualis *s. u. m3A* possidentes *La.c.* possidente *P* arbitrio donantis *v* 6 emptionem *codd.* (p *exp. L*) 7 conlatus *P* 8 indiget *M* a *s. u. m3M* ab *P* a sponsa] absconsa *V* 9 fratuelis *MP* ΟaaeaΦιaOCMOT *MA*, (-MOΦ) *P* ΟaDΦιΛШCↃ-CШV *V* ἀδελφιδοῦς *v* 10 dodi] dō *P*, (*exp.*) *M* fratuelis *P,La.c.* patruelis *M* patradelfius *Ap.c.* πατράδελφος *v* 11 hirm̄ *V* chelchiae *A*, (*pr.* c *exp.*) *L* chelciae *M* helciae *VP*; *cf. p. 416, 18. 19. 20* 12 anatoth *AV* 14 ananehel *La.c.Mp.c.m2* anamahel *V* ananahel *P* 17 anatoth *V*, (na *s. u.*) *P* 18 tu] es *add.* (*s. u.*) *A*, *v* propinquus] es *add. V cum Vulg.*

2 *pinquus, ut possideas* siue *emas.* Quod futurum prophetae uerbum domini nuntiarat, statim opere completum est. 'uenit,' inquit, 'ad me Anamehel' — 'gratia dei' —, 'filius patrui mei' — hoc est 'filius pacis' —; 'uenit autem in uestibulo carceris dixitque ad me ea, quae dominus ab eo dicenda prae-
3 dixerat'. ager autem iste sacerdotalis, cuius emtio atque possessio Hieremiae deferebatur, in 'Anathoth' est, in terra 'Beniamin', quorum prius 'oboedientiam', secundum 'filium dexterae' sonat; et consequenter eius appetit emtionem, in quo 'oboedientia' et 'uirtus' domini uersabantur. pro 'propinquo' LXX πρεσβύτερον, id est 'seniorem', interpretati sunt, quod loco huic non conuenit.

32(39),8b–11 XXXIV. *Intellexi autem, quod uerbum domini esset, et emi agrum ab Anamehel, filio patrui mei, qui est in Anathoth, et appendi ei argentum, sta-*
teres septem et decem argenteos. et scripsi in libro et signaui et adhibui testes et appendi argentum in statera. et accepi librum possessionis signatum,
2 *stipulationes et rata et signa forinsecus.* Durum quidem erat et prope inconsequens risuque dignum eum, qui iam iamque capiendam prophetabat Hierusalem et omnes ducendos

1 *Hier. 32 (39), 8 cf. Hier. 32 (39), 6. 7 3 Hier. 32 (39), 8 cf. p. 417, 1 4 cf. p. 416, 22 8 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 24, 28. 53, 7 cf. Gen. 35, 18 (sec. Vulg.). Hieron. Nom. Hebr. p. 3, 24. 16. 17. 74, 1. 76, 24. 80, 14 10 *uirtus* = *dextera* (lin. 9); cf. p. 440, 8 Hier. 32 (39), 8 11 *Hier. 32 (39), 8 20 cf. Hier. 32 (39), 3—5

2 nuntiaret *P* 3 ananehel *Mp.c.* anamahel *V* ananahel *P* dei *om. V* 5 ea—praedixerat *in mg. V* 6 emptio *codd.* (p *exp. L; sic semper fere*) 7 anatoth *AP* anatot *V* est *om. V* 8 Beniamin] in *add. P* primus *P* 10 propinquo (pro *s. u.*) *L* quo *cet. v* 11 ΠpCBΥTepON̄ *M* ΠPHCBΥΘHpѠN̄ (presbiteron *s. u.*) *A* ΠpHCBΥTepON̄ *V* ΠpeCBΥΘepON̄ *P* seniores *P* 14 ab anamahel *V* anabamehel *MAa.c.* ab anenehel *Mp.c.m2* 15 in *om. V* ananatoth *V* anatoth *P* adpendii (*alt.* i *s. u. m3*) *M* stateras *Aa.c.* starę *P* septem stateres *Vulg.* 17 adibui *V* argente *P* 18 statere *Pa.c.* accipi *M,Va.c.* signatum] et *add. Vulg.* 19 stipulationeę *M* sata *P* forensecus *La c.* forensicus *M* 20 eum *L, om. cet.* iam *om. M* 21 capiendum *V*

esse captiuos uel gladio, fame et peste perituros, agrum in Anathoth emere, quem non erat possessurus. 'sed intellexi,' inquit, 'uerbum esse domini et emtionem meam argumento et uaticinio domini coaptandam; et ideo adquieui praecepto eius, ut emerem, nec frustra ad me super huiuscemodi re dei factum esse sermonem et appendi argenti decem et septem siclos', quos nos in 'stateres' uertimus. siclus autem uiginti habet obolos, ut in Hiezecihelis extremo uolumine scribitur. emitque propheta 'decem et septem' siclis, in quo 3 numero cantauit puer domini Dauid in die, qua eruit eum dominus de manu omnium inimicorum eius et de manu Saul et dixit: diligam te, domine, fortitudo mea! dominus firmamentum meum et refugium meum et liberator meus. deus meus adiutor meus et sperabo in eum; protector meus et cornu salutis
p. 1081 meae. 'de|narium' numerum esse mysticum ostendit decalogus, 4 quae scripta fuit in tabulis lapideis digito dei, et dies ieiunii et propitiationis mensis septimi; 'septem' quoque, in quo uerus est sabbatismus et requies, esse sanctum multis scripturarum testimoniis conprobamus, de quibus saltem pauca posuissem, nisi otiosum esset docere, quae nota sunt. in hoc igitur numero 5

2 *Hier. 32 (39), 8 7 Hier. 32 (39), 9 *Ezech. 45, 12 10 cf. Ps. 17, 1 etc. Ps. 17, *1. 2. 3 17 cf. Ex. 31, 18. Deut. 9, 10 cf. Zach. 8, 19. Leu. 16, 29—31. 23, 27. 28. 25, 9. Num. 29, 7 18 cf. Gen. 2, 2. 3. Ex. 16, 23. 20, 11. 35, 2. Leu. 16, 31. 23, 3. 24. 39. 25, 4. Deut. 5, 14. Hebr. 4, 4 19 cf. Hebr. 4, 9 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 15, 2. 75, 29. 78, 14. 81, 17

1 in anatoth agrum *P* 2 anatoth *V* 3 esse] est *La.c.* domini esse *v* et *s. u. M* 4 coaptanda *P* adquieui] atq; ibi *P* praeceptū *Aa.c.* 5 ne *P* 6 .rem *V* rei *P,MAa.r.* dei *om. MAP* appende *V* 7 *pr.* syclos *A* siclos—septem (*lin. 9*) *om. V* quod *MA* 8 hiezecielis *M* iezechihelis (*pr.* i *s. u.*) *A* hiezechielis *P* 10 puer] aūt *add., sed eras. P* 11 eius *om. V* 12 et *om. P,MAa.c.* deligam *La.c.* 15 et sperabo—meus *in mg. P* in *eras. V* 16 esse m. numerum *v* 17 qui scriptus *v* 18 septimi] septim (i *ex* e) *P* septem] septenariū *Ap.c.m2* 19 sabbatissmus *V* sc̄am *Mp.c.m2* 20 saltim *P,Mp.c.Aa.c* 21 mota *P*

a propheta et sacerdote emitur possessio scribiturque in libro atque signatur et adhibentur testes argentumque diligenter appenditur, ut omnia uenditionis et emtionis iura seruentur et sit certa possessio stipulationibus et responsionibus roborata. uel hoc audiant, qui falsa testamenta et interdum ne testamenta quidem sibi adhibitis testibus uindicare conentur!

32 (39), 12 XXXV. *Et dedi librum possessionis Baruch, filio Neri, filii Maasiae, in oculis Anamehel, patruelis mei, et in oculis testium, qui scripti erant in libro emtionis, in oculis omnium Iudaeorum, qui sede-*
2 *bant in atrio carceris.* Quamquam statim esset possessio relinquenda, immo emenda posteris, et ab eo emenda, qui filios non habebat — neque enim uxorem acceperat —, tamen oboediens imperio domini omnia rite celebrat signatumque librum possessionis dat Baruch, filio Neri, filii Maasiae. 'Baruch' in lingua nostra 'benedictus' dicitur, qui erat filius 'Neri', qui interpretatur 'lucerna mea' dicente propheta: lucerna pedibus meis uerbum tuum et lux semitis meis ardens; Neri quoque, pater Baruch, filius 'Maasiae', id est 'fa-
3 cturae' et 'operis domini'. animaduertamus ergo, quantis uirtutum priuilegiis discipulus Baruch Hieremiae ministrauerit dicente Dauid: ambulans in uia inmaculata hic mihi ministrabat. unde et Heliseus, minister Heliae, in tantum

13 cf. Hier. 16, 2 (1. 2) 16 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 53, 19 17 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 65, 15 *Ps. 118, 105 19 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 54, 24 22 Ps. 100, 6 23 cf. IV Reg. 2, 9

1 a *s. u. V* et] a *P* scribiturquae *Lp.c.m2Ma.c.* 2 et *om. P* deligenter *La.c.* 3 ut] in *add. s. u. m3A* 4 possessionis *M* sponsionibus *v* 5 audiant hoc *P* *pr.* testimonia *P* nec *V,Mp.c.m3* testamento *Ap.c.m2* 6 quidem *om. V* 7 baruc *P* (= *lin. 15. 16*) 8 neeri *Mp.c.m3* Neriae *v* masiue *La.c.* ananehel *P,Mp.c.* anamahel *V* 9 et *om. Vulg.* erant scripti *v* 10 emtionis] et *add. Vulg.* sedebat *V* 12 relinquendam *L* reliquenda *P* posteris— emenda *in mg. L* 15 *pr.* filii *Ma.c.m3* *alt.* filio *V* 17 quae *L,Ma.c.* 18 lux] lumen *v* 19 filium *V* futurae *M* 20 animaduertamur *V* 21 priuilegiis] plebi legis *P* 23 helysheus (*sic*) *P*

placuit deo, ut post translationem magistri etiam duplicem spiritum mereretur accipere. hoc dico ad commonitionem eorum, qui malorum hominum abutuntur ministeriis et non audent abicere, quos malae conscientiae norunt sibi glutino copulatos. traditur autem liber Baruch, tanto et tali uiro, uidente 4
Anamehel, qui uendiderat, et testibus, qui suscripserant et quorum nomina in emtionis uolumine tenebantur, et in conspectu, inquit, omnium Iudaeorum, qui sedebant in atrio carceris, qui uidelicet uel ad prophetam uenerant
1082 consolandum uel | studio timoris dei domini uerba audire cupiebant.

),13-15 XXXVI. *Et praecepi Baruch coram eis dicens: haec dicit dominus exercituum deus Israhel: sume libros istos, librum emtionis hunc signatum et librum hunc, qui apertus est, et pone illos in uase fictili, ut permanere possint diebus multis. haec enim dicit dominus exercituum deus Israhel: adhuc possidebuntur domus et agri et uineae in terra hac.* Cunctis, quos praeteritus sermo narrauit, praesen- 2
tibus et uidentibus Baruch ministro praecipitur et discipulo, non sermonibus praeceptoris, sed dei iubentis imperio, ut assumat libros, unum signatum, alterum apertum — quae emtionum consuetudo hucusque seruatur, ut, quod intrinsecus clausum signacula continent, hoc legere cupientibus apertum uolumen

7 *Hier. 32 (39), 12 19 cf. Hier. 32 (39), 12

2 meretur *P* commonionem *La.c.* 3 hominum *om. M* audient *V* 4 abiẹcere *L;* eos *add. v* norunt] ϰ ministros *s. u. m3A* glutine *Ap.c.m2* gluttino *VP;* habent *add. s. u. m3A* 6 ananehel *Mp.c.* anamahel *V* annanehel *P* subscripserant *AV,* (sub *s. u.*) *M,* (n *s. u.*) *P* 7 emptiones *Ma.c.* emptione *P* uoluminis *P* 14 istos] tuos *Ma.c.* 15 apertus] signatus *Ma.c.m2* uasis *MAVP* 16 fictilibus *codd.* (bus *exp. L*) 18 domos *V,MAa.c.Pp.c.* uinea *P,Aa.c.m2* in] & *P,Aa.c.m2* 19 hac] ista *Vulg.* narrabit *P* 22 quem *P* 23 ut *s. u. A*

exhibeat —, utrumque in uase fictili, ut permanere possint diebus multis. firma igitur erat et longo post tempore futura possessio, quae tanta custodia seruabatur, ne uel foris emtionis libri positi paterent rapinae uel humo conditi umore terrae
3 soluerentur. hoc autem totum fit, ut intellegant, qui uidebant, rursum habitandam Hierusalem et possidendos agros; quod licet absque sermone Hieremiae debuerant per se intellegere, tamen domini sermonibus commonentur et dicitur ad eos: haec dicit dominus exercituum deus Israhel: adhuc possidebuntur domus et agri et uineae in terra ista. hoc est illud, quod Hieremias dudum dixerat: intellexi uerbum esse domini; et idcirco emit agrum, quem possessurus non erat.

32(39),16–19 XXXVII. *Et oraui ad dominum, postquam tradidi librum possessionis Baruch, filio Neri, dicens: heu, heu, heu, domine deus* — siue *qui es, domine deus —, ecce tu fecisti caelum et terram in fortitudine tua magna et in bracchio tuo extento* — siue *excelso —; non erit tibi difficile* — siue *inpossibile — omne uerbum* — uel iuxta LXX *nihil apud te est absconditum —, qui facis misericordiam in milibus et reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum eorum post eos, fortissime, magne, potens* — quod He-

1 Hier. 32 (39), 14 9 Hier. 32 (39), 15 11 *Hier. 32 (39), 8 16. 18. 19. 20 *Hier. 32 (39), 17

1 exibeat *V* ut *om. V* 2 erat *om. M* et] ut *P* longo a *s. alt.* o *m2*; ł o *s.* a *m3*) *A* postempore *P* tempora *Aa.c.m3* 3 tantae *M* nec *P,LMAa.c.* 4 homo *Aa.c.m2* humore *VP,Mp.c.m3* 5 soluentur *La.c.MAa.c.m2* 6 habitandum *Ma.c.m3* quos *L* 7 deburant *V* 8 dī *VP* 10 domos *VP,MAa.c.m2* uiniae *P* 11 ēē uerbum *V* 12 emi *V,MAp.r.* 13 eram *MAV* 15 Neriae *v* 18 brachio *MAVP* 19 siue] non erit tibi *add. P* possibile *Pa.c.* 20 uel] etiā *add. s. u. m3A* est *om. M* 22 reddes *P(V?),LMa.c.* iniquitatem] et peccata *add. P* senum *La.c.* sinuṁ *M* sinu *v* 23 magnae *Ma.c.;* et *add. Vulg.*

braice dicitur 'gibbor' —, *dominus exercituum* — siue *uirtutum — nomen tibi! magnus consilio et incon-* 2
prehensibilis cogitatu, cuius oculi aperti sunt super omnes uias filiorum Adam — siue *hominum* —, *ut*
reddas unicuique secundum uias suas et secundum fructum adinuentionum suarum. Post emtionem agri 3
1083 iure celebratam et | post sententiam domini, qua pollicitus est domos, agros et uineas deinceps possidendas, orat propheta ad dominum et dolorem cordis gemitibus exprimit dicens: heu, heu, heu, domine deus, pro quo LXX transtulerunt ὁ ὤν, id est qui es, domine deus, iuxta illud, quod Mosi dicitur: uade, dic populo Israhel: qui est, misit me; non quo non sint alii, sed aliud est creatoris esse beneficio, quod subsistat, aliud aeternitate naturae. laudat deum et ex creaturis 4
praedicat creatorem; primumque potentiam eius et misericordiam atque iustitiam in omne hominum genus eleuat uocibus, dein transit ad Israhel et, quanta ei praestiterit, celebri sermone describit. et post tanta beneficia dicit eos immemores bonorum illius clementiam in amaritudinem prouocasse, ita ut obsideatur ciuitas et, antequam hostium in eam fiat inruptio, gladio et fame et peste consumta sit. haec autem uniuersa 5

2 *Hier. 32 (39), 18 4 *Hier. 32 (39), 19 6 cf. Hier. 32 (39), 9—14 7 cf. Hier. 32 (39), 15 9 Hier. 32 (39), 17 10. 11 *Hier. 32 (39), 17 12 *Ex. 3, 14 17 cf. Hier. 32 (39), 20—23 19 cf. Os. 14, 1 sec. Vulg. Am. 6, 12 (13) cf. Hier. 32 (39), 24

1 gibor *MAP* cebor *V* 6 suarum] eius *Vulg.* emptationem *P* 7 celebrata *P* 9 dolore *P* expremit *P,La.c.* 10 pro—deus *in mg. m3M* O·N *Pp.r.* oon s. *uoculas Graecas A* 11 es] est *V,Aa.r.* moysi *MAVP* 12 me] ad uos *add.* (*s. u. m2*) *A,v* 14 aliud] qđ *add. s. u. A* dn̄m *Mv* 15 praedicta *La.c.* 16 iustiam *P* eleuat *om. P* 17 deinde *AVPv* eis *MAp.c.* praestiterint *P,LMAa.r.* 18 eos] debere *add. in ras. m3M* imemores (ime *add. m3*) *M* in memoriis *P* 19 illius] & *add. s. u. m3M* amaritudine *P* 20 ostium *M* ea *MVP,LAa.c.* 21 fame et gladio *v* consumpta *La.c.* consumptu|ta (tu *in u. fine add. m3*) *M* consupta *P* uniuersas *P*

praemisit, ut consequenter illud inferret, quod in reprehensione diuinae sententiae facere uidebatur: et tu dicis mihi, domine deus: eme agrum argento et adhibe testes, cum urbs data sit in manus Chaldaeorum? haec interim tota
6 loci istius continet περικοπή; nunc ad singula reuertamur. tu fecisti caelum et terram in fortitudine tua magna. et Iohannes dicit de filio: omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil, quod factum est; haec est enim domini 'fortitudo' apostolo conprobante: 'Christus dei
7 uirtus et dei sapientia'. et in bracchio tuo extento siue excelso, quorum utrumque percutientis indicium est; hoc autem 'bracchium', de quo et Isaias loquitur: et bracchium domini cui reuelatum est? non erit tibi difficile omne uerbum — quae enim apud homines inpossibilia, apud deum possibilia sunt — siue cui nihil est absconditum iuxta illud psalmografi dicentis: quia tenebrae non obscurabuntur a te et nox sicut dies inluminabi-
8 tur. qui facis misericordiam in milibus et reddis iniquitatem patrum in sinu filiorum eorum post eos. grandis clementia creatoris misericordiam suam in mille generationes extendere et iustitiam statim in altera generatione monstrare, quae tamen et ipsa mixta est misericordiae; non

2 Hier. 32 (39), 25 5 Hier. 32 (39), 17 7 Ioh. 1, 3 9 cf. I Cor. 1, 24 10 Hier. 32 (39), 17 11 *Hier. 32 (39), 17 12 Esai. 53, 1 13 Hier. 32 (39), 17 14 *Luc. 18, 27. cf. Matth. 19, 26 15 *Hier. 32 (39), 17 16 Ps. 138, 12 18 *Hier. 32 (39), 18

1 sequenter *P* reprehensionem *MAVv* 2 dñs *MAP* (*V?*) 3 testis *La.c.* 4 manu *La.c.* 5 continent *P* ΠΕριΚΟΤΗΝ *MP* ΠΗΡΙΚΩΘΗΝ *A* ΠΗριΚΟΠΗΝ *V* pericope (*s. u. A*) *v* 7 iohannis *P,La.c.* 8 ipsum *M* quod factum est *eras. A tert.* est] autem *Va.c.* 9 enim *om. P* 10 brachio (*sic semper*) *MAVP* 11 hoc] est *add. v* 12 autem] est *postea add. M pr.* brachio *V pr.* et *om. Pv* esaias *MVP,Aa.c.* 13 difficile] siue impossibile *add. s. u. m2A; an recte? cf. p. 422, 19. 429, 9. 430, 9* 14 enim *om. M* inpossibilia] sunt *add. V* apud dñm possibilia *om. MP,LAa.c.m2* 16 psalmographi *A* -graui *V* psalmigrafi *P* dicentes *P* 18 reddes *P,Mp.c.Aa.c.* 19 iniquitates *P* sinu *LMAV* sinum *P cum ODF; cf. p. 422, 22* 21 alteram generationem *P* 22 myxta *A* est mixta *v*

enim statim punit delinquentem, sed exspectat paenitudinem,
1084 ut, si liberi imitati fuerint parentum uitia, diu dilata | poena
reddatur. fortissime, magne, potens, dominus exerci- 9
tuum — siue uirtutum — nomen tibi! ista nomina potentiam
indicant creatoris; ceterum proprie nomen dei 'pater' est, quod
in euangelio per dominum reuelatur dicentem: pater, mani-
festaui nomen tuum hominibus. magnus consilio: et
audet se quisquam domini inserere secreto et de illius iudiciis
iudicare! et inconprehensibilis cogitatu: quem non conpre-
hendit cogitatio, quomodo potest sermo conprehendere? cuius
oculi aperti sunt super omnes uias filiorum Adam:
frustra ergo homo putat se dei celare notitiam. quodque infert: 10
ut reddas unicuique secundum uias suas et secundum
fructum adinuentionum suarum, hoc indicat, quod inter-
dum pro nimia sapientia iudicia eius uideantur iniusta; quem
locum apostolus plenius explicat ad Romanos: ignoras, quo-
niam benignitas dei ad paenitentiam te hortatur?
secundum duritiam autem tuam et inpaenitens cor the-
saurizas tibi iram in die irae et reuelationis iusti
iudicii dei. quanto igitur serior uindicta peccantium est, tanto
iustior, in similitudinem Pharao, qui decem plagis ammoni-
tus, non punitus et in duritia perseuerans ad extremum Rubri
Maris fluctibus obrutus est.

3. 4 *Hier. 32 (39), 18 6 Ioh. 17, 1. 5. 6 7. 9. 10 Hier. 32 (39), 19 12 cf. Hiob 13, 9 sec. Vulg. 13 *Hier. 32 (39), 19 16 *Rom. 2, 4. 5 21 cf. Ex. 7, 20—cap. 11 22 cf. Ex. 7, 3 etc. cf. Ex. 14, 27. 28

1 expectat *codd.* (*corr. L*) paenitudinem *s. u. M* 2 paena *VP* 4 nomina] proprie (prie *s. u. m2*) *add. A* 5 cerum *P* 6 dicente *V,La.c.* 7 magna *V* & audit *P* 9 cogitatum *V* 10 sermone *M* 12 ego *Ma.c.m2* se putat *v* se *s. u. P* notitiae *Mp.c.* quoque *Aa.c.* quod *Va.c.* 13 reddat *MP* 14 fructum *s. u. L* 15 patientia *Ap.c.m3,v*, (p *ex* s) *M* 17 cohortatur *M* ortatur *Aa.c.* 18 duritiam] iniustitiam (in *s. u. m2*) *M* autem duritiam *La.c.* cor impoenitens *v* 21 pharaonis *Ap.c.m3,v* admonitur *P* 22 non] ẽ *add. s. u. m3M* punitur *V* duritiã *MA*

32(39),20-23 XXXVIII. *Qui posuisti signa et portenta in terra Aegypti usque ad diem hanc et in Israhel et in hominibus* — siue *terrigenis* — *et fecisti tibi nomen sicut dies haec. et eduxisti populum tuum Israhel de terra Aegypti in signis et in portentis et in manu robusta et in bracchio extento et in terrore*
2 *magno. et dedisti eis terram hanc, quam iurasti patribus eorum, ut dares eis terram fluentem lacte et melle. et ingressi sunt et possederunt eam; et non oboedierunt uoci tuae et in lege tua non ambulauerunt. omnia, quae mandasti eis, ut facerent, non fecerunt; et euenerunt eis uniuersa mala haec.*
3 De generali transit ad speciale et, quid proprie praestiterit Israheli, breui sermone percurrit. qui posuisti, ait, signa et portenta in terra Aegypti, quibus afflicta est Aegyptus, usque ad diem hanc et in Israhel et in hominibus
4 siue terrigenis. hoc, quod dicitur: 'usque ad diem hanc', posterioribus copulandum est, ut legamus: 'et in Israhel et in cunctis mortalibus cotidie tua signa conplentur'; siue aliter: 'signa atque portenta non solum in Aegypto perpetrasti, sed usque hodie eadem tuae misericordiae fortitudo saluauit popu-
p. 1085 lum tuum et uniuerso generi humano creatoris subuenis potestate'. et hoc notandum, quod 'Israhel' ab 'hominibus' separat atque 'terrigenis' iuxta illud: filius primogenitus meus

3 *Hier. 32 (39), 20 13 cf. Hier. 32 (39), 17—19 14. 16 Hier. 32 (39), 20 17 *Hier. 32 (39), 20 Hier. 32 (39), 20 24 *Ex. 4, 22

2 hominibus] omnibus *V* 3 siue] in *add. P* terriginis *Pa.c.* 4 sicut] est *add.* (*s. u. m2*) *MA,v cum Vulg.* isrhł *s. u. M* 5 *alt.* in *om. P* *alt.* et *om. P* 6 *pr.* in *om. v* extento] excelso *MVP, Aa.c.m2* 8 lac et mel *VP,La.c.Ma.c.m3Aa.c.m2* 9 possiderunt *MVP,LAa.c.* 10 obaudierunt *P* ambulauerunt] et *add. s. u. m3M* 12 uenerunt *P* uniuersa] omnia *Vulg.* 13 generale *P* specialem *P* quod *V* 15 porta *Ma.c.* 16 usque—dicitur (*lin. 17*) *in mg. L* 18 *pr.* et *om. V* *alt.* in *om. MP* 19 cottidie *V* 21 odie *La.c.* saluabit *VP,Aa.c.* 22 subuenisse *M* 23 nontandum *P* seperat *P* 24 meus primogenitus *v*

Israhel. et fecisti tibi nomen sicut dies haec: 'laudes', inquit, 'tuae totius orbis sermone celebrantur.' et eduxisti populum tuum Israhel de terra Aegypti: pulchre dixit 'populum tuum'; eo enim tempore, quo eductus est, domini imperiis seruiebat. 'eduxisti autem signis et portentis, quibus percutiebatur Aegyptus, et in manu robusta et in bracchio extento et in terrore magno,' quando Mare Rubrum transeunti populo Israhel uiam praebuit et Aegyptium oppressit exercitum. et dedisti eis terram hanc, 6 quam iurasti patribus eorum, ut dares eis, Abraham uidelicet et Isaac et Iacob. ergo non suo merito terram repromissionis, sed patrum accepere uirtutibus, terram fluentem lacte et melle; necdum enim solidum poterant cibum capere, sed melle et lacte nutriebantur infantiae uel certe melle et lacte, rerum omnium ubertate et abundantia. et ingressi sunt et possederunt eam. statimque inter possessionem et inoboedientiam nihil fuit medium; ubertas enim securitatem, securitas neglegentiam, neglegentia contemtum parit. et non 7 oboedierunt, inquit, uoci tuae et in lege tua non ambulauerunt. frustra ergo in heremo promisere dicentes: omnia, quaecumque dominus praecipit, faciemus; non enim in sponsione, sed in opere praemium est; ad retundendam

1 *Hier. 32 (39), 20 2. 4 Hier. 32 (39), 21 5 *Hier. 32 (39), 21 6 Hier. 32 (39), 21 (21. 22) 7 cf. Ex. 14, 21. 22 9 Hier. 32 (39), 22 10 cf. Ex. 32, 13 etc. 11 cf. Hebr. 11, 9 12 Hier. 32 (39), 22 13 cf. Hebr. 5, 12—14 15. 18 Hier. 32 (39), 23 21 *Ex. 19, 8

1 sicut] est *add. s. u. m2A* 2 urbis *P* et *s. u. m2L* 5 imperio *MAVPv* autem] in *add. Mp.c.m3,v* 6 *pr.* et *s. u. L* 9 oppressis *L* 11 *pr.* et *om. v* 12 accipere *P,LAa.c.* fluente *La.c.* 13 lac *MV,Aa.c.* mel *M* poterat *V* cibum poterant *P* 14 *pr.* mel *Ma.c.m2* *alt.* lacte et melle *v* 15 abundantiaṁ *L* habundantia *V* habundatia *P* 16 possiderunt *MVP,Aa.c.* 17 inobidientiam *La.c.* 18 neglegentia *eras. P* conteptum *La.c.* contemptum *cet.* 20 ego *P* in heremo *L* interim *cet.* promisere in eremo *v* 21 precepit n *V* praecepit *Pv* 22 sponsioñ *P* premium *La.c.*

eorum inpudentiam, qui putant hominem omnia posse conplere,
8 quae se facturum esse pollicitus est. omnia, quae mandasti eis, ut facerent, non fecerunt; et certe se facturos promiserant. et euenerunt eis uniuersa mala haec; 'mala' patientibus, ceterum iuxta domini sententiam 'bona', quae reddit unicuique secundum uias suas.

32(39),24. 25 XXXIX. *Ecce munitiones exstructae sunt aduersum ciuitatem, ut capiatur, et urbs data est in manus Chaldaeorum, qui proeliantur aduersum eam, a facie gladii et famis et pestilentiae et, quaecumque locutus es, acciderunt, ut ipse tu cernis; et dicis mihi, domine deus: eme agrum argento et adhibe testes, cum urbs data sit in manu Chaldaeorum?*

p. 1086 2 Decimus annus erat re|gis Sedeciae; ita enim scriptum est: uerbum, quod factum est ad Hieremiam a domino anno decimo Sedeciae, regis Iuda; tunc exercitus regis Babylonis obsidebat Hierusalem et Hieremias propheta erat clausus in atrio carceris. rectequ nunc dicitur: 'ecce munitiones exstructae sunt aduersum ciuitatem, ut capiatur, et urbs tradita est in manu Chaldaeorum nec habent, quos uincant, sed quos capiant; iam enim gladio, fame et peste consumti sunt et, quaecumque dixisti, uidemus esse conpleta; quomodo ergo

2 Hier. 32 (39), 23 4 *Hier. 32 (39), 23 6 Hier. 32 (39), 19 15 Hier. 32 (39), *1. 2 19 *Hier. 32 (39), 24

2 est] ait *add. s. u. m3M* 3 non fecerunt *om. V* facturos se (se *s. u. m3*) *M,v* 4 uenerunt *AP* *alt.* mala *om. P* 5 facientibus *Ap.c.* bonam *VP,Ma.r.* qui *AV, eras. M* 7 extructae *MAV,La.c.* aduersus *v* 8 manu *M* manib; *P* 9 chaldeorum *V* (*saepius*) praeliantur *M* preliantur *V* aduersus *MAv cum Vulg.* 11 es] ei *V* ē *P* accederunt *P* tu ipse *Vulg.* et] tu *add.* (*s. u., sed eras.*) *M,v cum Vulg.* 13 manus *AVPv cum Vulg.* 14 sedechiae *A* (*semper*) 16 iudae *Lp.c.m2* 17 obsedebat *La.c.* 18 clausus erat *v* clusus *La.c.* 19 -que] quoque *P* extructae *MAV,Pp.r.* sunt exstr. aduersus *v* 21 manus *P,Ap.c.,v* uincat *P* sed] aut *v* 22 *pr.* et *om. v* consumpti *MAV*, (p *exp.*) *L* cosumpti (i *ex* e) *P*

mihi dicis, domine: eme agrum argento et adhibe testes, cum urbs data sit in manu Chaldaeorum?' igitur non repre- 3
hendit, sed interrogat nec tam sibi quam aliis uult discere, qui sedebant in atrio carceris et forsitan taciti reprehendebant, quomodo idem propheta, quem uerum nuntiare credebant, et urbem dicat esse capiendam et agrum emat quasi possessurus.

32 (39),26 29 XL. *Et factum est uerbum domini ad Hieremiam dicens: ecce ego dominus deus uniuersae carnis; numquid mihi difficile* — siue *inpossibile* — *erit* — aut *abscondetur a me* — *omne uerbum? propterea haec dicit dominus: ecce ego tradam ciuitatem istam in manu Chaldaeorum et in manu regis Babylonis et capiet eam. et uenient Chaldaei* — aut *ingredientur* — *proeliantes* — siue *uenient Chaldaei* — *aduersum urbem hanc et succendent eam igne et comburent eam et domos, in quarum domatibus sacrificabant Bahal et libabant dis alienis libamina ad irritandum me.* Tristibus laeta 2 3
subiungit et post euersionem Hierusalem captiuo populo reditum pollicetur. primumque causas exponit offensae et iusti furoris dei, ut, quanto maior culpa peccantium, tanto amplior in peccatores clementia creatoris. ego, inquit, dominus deus 4
uniuersae carnis; nequaquam cunctarum gentium nec

1 *Hier. 32 (39), 25 3 Hier. 32 (39), 12 9. 10 *Hier. 32 (39), 27 14 *Hier. 32 (39), 29 18 cf. Hier. 32 (39), 37—44 20 cf. Hier. 32 (39), 23. 29—35 22 Hier. 32 (39), 27

2 manus *P,Ap.c.* 3 ne *La.c.* alitos (os *s.* ţoş) *P* 4 forsitam *L* forsan *v* 5 quomodo—credebant *om. M* credidebant *P* ut *Mp.c.* 10 absconditur *P,La.c.* 12 *utr.* manus *Ap.c. cum Vulg.* manum *V pr.* manum *v* 13 capit *V* capient *Vulg.* 14 aut *scripsi* et *codd.* siue *v* et ingredientur *ut glossema e p. 431, 11 huc illatum delendum censet Engelbrecht* preliantes *V* praeliantes *P* (= *p. 430, 22*) siue *om. v* 15 Chaldaei *om. M* aduersus *v* 16 ignem (m *s. u., sed eras. uid.*) *L* igni* (*ex* ignem) *A* igni *Vv cum Vulg.* domus *MV* 17 dogmatibus *P* libant *Ma.c.* dis *MAa.c. et alibi semper L uel primitus uel p. r.* diis *LVP,MAp.c.* 18 aliis *Ma.c.* 19 captiuum populum *Va.c.* 21 ut *om. M* quanta *P* amplius *M,Aa.c.* 22 peccatoris *P*

populi Israhel aut certe, ut de sanctis crebro dicere solet: 'deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob,' sed deus, inquit, uniuersae carnis, ut et rationalia et bruta animantia ipse fecisse credatur. sunt enim, qui prouidentiam creatoris usque ad rationalia confiteantur, bruta autem fortuitis casibus asserant uel perire uel uiuere; propheticusque sermo declarat nihil esse.
p. 1087 quod fugiat prouidentiam et scientiam | dei, quia alia propter
5 se, alia in usum hominum sunt creata. numquid mihi erit difficile — aut inpossibile aut certe abscondetur a me — omne uerbum? et supra diximus: quae apud homines inpossibilia, apud deum possibilia sunt, 'uerbum' autem hic et in multis aliis locis pro 'rebus' debemus accipere. quid est autem, quod factum est uerbum: propterea haec dicit dominus? quid enim praecesserat, ut causalem coniunctionem poneret dicens: propterea haec dicit
6 dominus? 'quia', inquit, 'curae meae est omnia regere, uniuersa disponere et reddere singulis iuxta uias suas, idcirco ego tradam ciuitatem istam in manu Chaldaeorum et in manu regis Babylonis et capient eam'; primum enim uallatur exercitu et absente capitur Nabuchodonosor
7 Sedeciasque ducitur Reblatha et ibi regi traditur. et uenient, inquit, Chaldaei proeliantes aduersum urbem hanc.

1 cf. Ex. 3, 6. Matth. 22, 32. Marc. 12, 26. Luc. 20, 37 2 Hier. 32 (39), 27 3 cf. Hier. 27 (34), 5 (4) 8. 9 *Hier. 32 (39), 27 10 cf. p. 424, 14. *Luc. 18, 27. cf. Matth. 19, 26 12 cf. Hier. 32 (39), 17 Luc. 1, 37. Hieron. in Esai. 39, 2 p. 477 13. 15 Hier. 32 (39), 28 16 cf. Sap. 15, 1 17 cf. Hier. 32 (39), 19 *Hier. 32 (39), 28 21 cf. Hier. 39 (46), 5. 52, 9. IV Reg. 25, 6 Hier. 32 (39), 29

1 aut] ut *V* 2 habraham *Mp.c.m3;* et *add. V* Isaac] et *add. V* inquit] dixit *v* 5 confitentur *MVP,Aa.c.* 6 uidere *P;* sed *add. s. u. m3M* propheticus *M* 7 fugiant *P,LMAa.c.* 8 uso (v *s.* o; *sed* o *et* v *eras.;* sus *s. u. m3*) *M* usu *V* erit *om. v* 9 aut inpossibile *om. M* absconditur *LP; cf. p. 429, 10* 10 diximus] quia *add. s. u. m3A* 11 dn̄m *Ma.r.* **possibilia (*alt.*) *M* 12 debemus] ait *add. P* 13 autem *Engelbrecht* ait *codd. v* 14 causale *P* 17 ergo *VP,MAa.r.* 18 manus *P,Ap.c.* 19 manus *Ap.c.* 20 exercito *Pa.c.* nabucod. *P,La.c.* 21 sedecias *V* d*citur (u *s.* *) *L;* in *add. v* reblatha* *M*

melius Aquila, qui pro eo, quod scriptum est 'uenient', transtulit εἰσελεύσονται, hoc est 'ingredientur' ciuitatem; neque enim absentes erant, ut 'uenirent', quippe qui circumdederant Hierusalem, sicut scriptura testatur: tunc exercitus regis Babylonis obsidebat Hierusalem ac deinde: ecce munitiones exstructae sunt aduersum ciuitatem, ut capiatur, et urbs data est in manus Chaldaeorum. quomodo igitur 'uenient', qui praesentes erant? sed hi, qui obsidebant 8
urbem, ingredientur', inquit, 'et capient eam et succendent et ad solum usque comburent' — uerbum enim Hebraicum 'bau' ambiguitate sui et 'uenient' et 'ingredientur' sonat — 'et domus, in quarum domatibus sacrificabant Baal, idolo Sidoniorum, et libabant dis alienis libamina ad irritandum me, ut non errore religionis, sed contentione qua-
dam et in creatorem contumelias facere uiderentur'. quomodo 9
autem periturus scribitur mundus iuxta illud, quod scriptum est: caelum et terra pertransibunt eo, quod in maligno positus sit, sic et domus ipsae et loca, in quibus flagitia perpetrata sunt, irae dei subiacent. sunt, qui contentiose illud, quod scriptum est: 'locus, in quo crucifixus est dominus atque saluator, spiritaliter Gomorra et Aegyptus uocatur,' ad ipsa loca referant. alii uero uniuersum mundum sub nomine Aegypti et Gomorrae significari putant; ut enim Go-

1 Hier. 32 (39), 29 2 *Hier. 32 (39), 29 4 Hier. 32 (39), 2 5 Hier. 32 (39), 24 8. 11 Hier. 32 (39), 29 9. 11 *Hier. 32 (39), 29 11. 13 Hier. 32 (39), 29 17 *Matth. 24, 35. *Marc. 13, 31 cf. I Ioh. 5, 19 20 cf. Apoc. 11, 8 23 cf. Gen. 19, 24. 25

1 qui *s. u. L* 2 eiçeleʃçonſai (τ *s.* ſ) *A* ecce HΓCWNIIa: *V* eice aeΦCONTa: *P* hoc est *A* 5 obsedebat *La.c.* 6 extructae *MAV,La.c.* aduersus *P* 7 manu *MV* chaldeeorum *P* 8 hii *MP,Aa.r.* obsedebant *La.c.* 11 ambiguitatis *M,Aa.c.m2* ambiguitati *V,Pa.c.* ingrediuntur *P* 12 domos *v; cf. p. 429, 16* dogmatibus *VP* 13 sydoniorum *A* libant *V* dis *L* diis *MVP,Ap.c.* 14 religionis *La.c.* 15 creatore *AVP,La.c.* contumeliam *MAVP* contumelia *v* 17 terram *MAa r.* 18 ipsa *Aa c.m3* 21 spiritualiter *Ap.c.* gomurra *M* 23 *pr.* gomorre *La c.* gomurrae *Ma.c.* significare *v* *alt.* gomorrae *Ma.r.*

morra diuino igne deleta est, ita et mundum dei iudicio concremandum.

32 (39), 30 a XLI. *Erant enim filii Israhel et filii Iuda iugiter* — siue *soli* — *facientes mala in oculis meis ab adulescentia sua.* Uerbum Hebraicum 'ach' Aquila interpretatus est πλήν, | quod coniunctionem 'uerumtamen' significat, Symmachi prima editio et LXX et Theodotio 'solos' interpretati sunt; secunda quippe Symmachi uertit διόλου, quem et nos in praesentiarum secuti sumus, ut diceremus 'iugiter'. dicamus igitur primum iuxta Hebraicum: filii Israhel et filii Iuda iugiter facientes malum. 'et decem,' inquit, 'et duae tribus malum sine cessatione fecerunt et iugis eis fuit in pessimis operibus perseuerantia'. si autem iugis et semper in toto populo, ubi est iustitia sempiterna? porro iuxta LXX, qui dixerunt: soli facientes malum, oritur quaestio: num et aliae gentes eo tempore, quo Israhel Iudasque peccabant, malum non fecerant? quod sic soluitur: qui habet notitiam dei et recedit ab eo, solus peccat in oculis dei; qui uero increduli permanserunt, quasi illo non uidente et neglegente delinquunt. unde et Dauid, uir sanctus, quia corruerat in peccatum uxoris Uriae Bethsabee, agens postea paenitentiam loquitur: tibi soli peccaui et malum coram te feci, id

p. 1088

2 3

4. 6. 7. 8 *Hier. 32 (39), 30 9. 10 Hier. 32 (39), 30 15 *Hier. 32 (39), 30 20 cf. II Reg. 11, 3—5. 27 22 Ps. 50, 6

1 mundus *V* iud. dei *v* iudicium *La.c.* concremandus *V* 3 filii Iuda et f. Israel *v* 4 malum *Vulg.* 5 adulescentiam (m *s. u., sed eras.*) *L* adulisc. *M* adolesc. *V,Ap.c.* adolisc. *P* ach] hac *P* 6 ΠaHN *M* ΠaeN *P* paen *s. uocem Graecam A* significat uerumt. *v* 7 simmachi *P; & add. s. u. m3M* solus *P* 8 ΔΥΟΛΩΥ (dioloi *s. u.*) *A* DιΩΛΩy *V* editio ΛΟΙ *P* διόλον *v* et *om. V* 10 hebraicum] erant *add. s. u. m2A* 11 facientes iug. *v* decim *La.c.* dem *V* 12 fuit eis *v* 15 questio *AV* nam *Ap.c.m2* 16 quod *AP*, (d *exp.*) *LM* iudaque *P* 17 fecerint *AV*, (v *s.* i *m3*) *M* fecerunt *Pv* 18 et *om. P* 19 increduli (in *ex* non) *P* permanserint *v* 21 bethsabe *M* bethsabae (h *s. u.*) *A* bethsabeę *V* betsabae *P*

est 'in conspectu tuo'. denique iungitur: soli facientes ma- 4
lum in oculis et in conspectu meo ab adulescentia
39),30b sua. quodque sequitur: *filii Israhel, qui usque nunc exacerbant me in opere manuum suarum, dicit dominus*, in LXX non habetur et de Hebraico additum est. quia autem ab adulescentia sua usque ad praesentem diem iugiter deliquerunt, ideo iusta sententia dei est et merito scriptura contexit:

39),31 XLII. *In furore et in indignatione mea facta est mihi ciuitas haec a die, qua aedificauerunt eam, usque ad diem istam, qua aufertur de conspectu meo.* Si ex eo tempore, quo ciuitatis iacta sunt fundamenta, usque in hanc diem, quando capta est atque succensa et sublata de conspectu domini, fuit semper in uitio et indignationem contra se domini prouocauit, ubi est — ut saepe iam diximus — peccatorum quies?

39),32 XLIII. *Propter malitiam,* inquit, *filiorum Israhel et filiorum Iudae, quam fecerunt ad iracundiam me prouocantes ipsi et reges eorum, principes eorum et sacerdotes eorum et prophetae eorum, uiri Iuda et habitatores Hierusalem.* Quia supra dixerat: in furore et in indignatione mea facta est mihi ciuitas haec a die, qua aedificauerunt eam, usque ad diem istam, qua aufertur de conspectu meo, et nullum generaliter absque peccato fuisse monstrauerat, nunc per

1. 5 *Hier. 32 (39), 30 13 cf. Hier. 32 (39), 29 15 cf. p. 215, 15. Hieron. in Esai. 57, 17—21 p. 683 22 *Hier. 32 (39), 31 24 cf. Hier. 32 (39), 30

2 et *om. v* adulisc. *M* adolisc. *P* 3 quoque *La.c.* 4 exaceruant *M* operibus *MAVP* 5 et (x *s.* t) *A* de *om. A* 6 qui *MP,Aa.c.* adulisc. *M* adole(i)sc. *V(P),Ap.c.* ad] in *V* 7 iugiter *om. V* delinquerunt *MVP* iuxta *VP,Ma.c.* sententiam *VP* 9 quia *ante pr.* in *add. Vulg. alt.* in *om. VP* (= *lin. 22*) 11 auferetur (etur *s. u. m2*) *M,Ap.c.m3 cum Vulg.* 13 in] ad *v* 14 fuit] & *add. s. u. m3M* et] in *add., sed exp. L* 15 prouocabat *P* 18 iuda *Ap.r. cum Vulg.* 19 *pr.* eorum] et *add. MPv* 20 *pr.* et *om. v* 21 dixerant (i *s.* a) *L* 24 auferetur (etur *s. u. m3*) *M*

partes enumerat et reges et principes et sacerdotes et prophetas eorum et uno cuncta sermone conprehendens: uiri, inquit, Iuda et habitatores Hierusalem. pulchreque non
p. 1089 di|xit: 'reges mei et principes mei et sacerdotes mei et prophetae mei', sed quia peccauerunt: reges eorum et principes eorum et sacerdotes eorum et prophetae eorum.

32 (39), 33 a XLIV. *Et uerterunt ad me terga et non facies.* Iuxta illud, quod alibi scriptum est: et uerterunt contra me scapulam recedentem. qui enim precatur, inclinata ceruice in terram pronus funditur; qui uero tergum uertit, ipso gestu corporis indicat se neglegere comminantem. 'et hoc,' ait, 'faciebant'.

32 (39), 33 b XLV. *Cum docerem eos diluculo et erudirem et nollent audire, ut acciperent disciplinam.* 'Fugatis erroris tenebris et omni idolorum cultu, mea sententia confutata cotidie corda eorum inluminare cupiebam et docere, quae recta sunt'. et ut liberum seruaret arbitrium, iungit et dicit: et nollent audire, ut acciperent disciplinam. sequitur:

32 (39), 34 XLVI. *Et posuerunt idola sua in domo, in qua inuocatum est nomen meum, ut polluerent eam.* Non solum eo tempore Iudas posuit in templo dei statuam idoli, quam in Hiezecihelis principio legimus, sed usque hodie

2 Hier. 32 (39), 32 5 *Hier. 32 (39), 32 9 *Zach. 7, 11
17 cf. Eccli. 2, 10 sec. Vulg. 19 Hier. 32 (39), 33 23 cf. Ezech. 8, 3

2 cuncta uno *v* cunctos *Mp.c.m3* uir *VP,LMAa.c.* 8 tergam *P* faciem *V* 9 alibi *om. P* 10 praecator ẽ (o *ex* u; ẽ *s. u. m3*) *M* 11 in—funditur *in fine pag. om. L* 12 gesto *La.c.m2* se negligere (i *ex* e *m2*) *L* neglegere se *cet. v* ait] ita *La.c.m2* faciebant ait *P* 14 deluculo *LMa.c.* 15 reciperent *Ap.c.m3* 16 dolorum *L* cultum ea *P,La.c.* confutato *Ap.c.m2* 17 quotidie *Lp.c.m2* cottidie *V* 18 *pr.* et *add.* (*m2*) *L cum OD, om. cet.* (*cum ZF*) seruarent *P* iuncxit *M* dicet *La.c.* 24 hiezecihelis (*pr.* i *s. u.*) *L* hiezechielis *MV* iezechielis *P*, (*pr.* i *s. u.*) *A* principium *P,LMAa.c.* legis *V* hodie *s. u. L*

in domo dei, quae interpretatur ecclesia, siue in corde animaque credentium ponitur idolum, quando nouum dogma construitur et iuxta Deuteronomium adoratur in abscondito; nescitis, inquit, quia templum dei estis et spiritus dei habitat in uobis?

32(39),35a XLVII. *Et aedificauerunt excelsa* — siue *aras* — *Bahal, quae sunt in ualle filii Ennom, ut initiarent filios suos et filias suas Moloch.* Pro 'initiarent' in Hebraico scriptum est 'ebir', quod Aquila et Symmachus 'transducerent', LXX et Theodotio 'offerrent' interpretati sunt. de 'ualle filiorum Ennom', quae Hebraice dicitur 'Gehenna', supra plenius diximus, quod subiaceat Siloae fontibus et amoenitate sui, quia locus inriguus est, populum prouocauerit ad luxuriam, quam idolorum cultus sequitur. notandumque, quod 'arae' et 'excelsa' He- 2
braico sermone appellentur 'bamoth'; propter eos, qui, in Samuelis et in Regum uolumine quid significet hoc uerbum, dubitant. Moloch idolum Ammanitarum est, quod in 'regem' uertitur; significat autem scriptura diuina, quod non solum Bahal idolo, sed et Moab cunctisque daemonibus in ipso loco populus seruierit.

3 cf. Deut. 27, 15 4 I Cor. 3, 16 6 *Hier. 32 (39), 35, 8 Hier. 32 (39), 35 9. 10 *Hier. 32 (39), 35 11 cf. p. 29, 16. 105. 16. 231, 19. Hieron de sit. et nom. p. 128, 9 14 *Hier. 32 (39), 35 Hier. 32 (39), 35. cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 16, 17. 25, 9 15 cf. II Reg. 1, 19 (18). 25. 22, 34 16 cf. III Reg. 3, 2 etc. IV Reg. 12, 3 etc. 17 cf. III Reg. 11, 5 (5. 7). 33. IV Reg. 23, 13. Hieron. Nom. Hebr. p 46, 17. 54, 24. 70, 5 19 cf. III Reg. 11, 5 (7). 33. IV Reg. 23, 13

2 dogmatũ *L* constituitur *v* 4 nescitis—uobis *in mg. M* 5 habitet *P* 6 et *om. V* haras *Aa.r.* ars *V* 7 fili *P* ennon *V,Ap.c.* 8 suas] idolo *add. v* moloth *A,MPa.c.* initiauerunt *Mp.c.m3* ebraico *P* 9 euir *P* transtulerunt *P* 10 theodotion *P* interpr. s. offerent *v* 11 ennon *A* emnon *P,Ma.c.* genna *La.c.* Geennom *v* super *P* 12 siloe *VPv* 13 luxoriam *Aa.c.* quam] qđ *Aa.c.m3* 14 -que] quoque *v* 15 appellantur *MAVPv* hamoth *V* in *om. V* samuhelis *AV* 16 in *om. MAVv* 17 ammonitarum *MPv* rege *M* 19 Moab] moloch *Mp.c.m3,v* cunctisq;ũė(;*add.m2*)*L* demonibus *V* in *om. V*

32 (39), 35 b XLVIII. *Quod non mandaui eis nec ascendit in cor meum, ut facerent abominationem hanc et in peccatum deducerent Iudam.* Proprie tribus Iuda et Beniamin in fano Bahalis et Moloch daemonum simulacra
p. 1090 uenera|tae sunt; uitulos autem aureos in Bethel et Dan decem tribus, quae appellabantur Samaria, Ioseph et Ephraim, coluisse perspicuum est. tantumque mali fuit, quod a populo factum est, ut testetur deus se numquam cogitasse nec ascendisse in cor suum, quae illi facturi fuerint. omnia autem haec ἀνθρωποπαθῶς.

32 (39), 36 XLIX. *Et nunc propter ista haec dicit dominus deus Israhel ad ciuitatem hanc, de qua uos dicitis, quod tradatur in manu regis Babylonis in gladio et in fame et in peste.* Sicut sperantibus auxilium et in murorum firmitate fidentibus prophetatur, quod subuertenda sit Hierusalem et populus iam iamque capiendus et ante captiuitatem gladio et fame et peste periturus, sic desperantibus et post subuersionem urbis nullam salutem exspectantibus suum auxilium pollicetur, ut et confidentia atque superbia iustam sententiam et desperatio atque humilitas dei mereatur auxilium.

32(39), 37—41 L. *Ecce ego congregabo eos de uniuersis terris, ad quas eieci eos in furore meo et in ira mea et in indignatione grandi, et reducam eos ad lo-*

5 cf. III Reg. 12, 28. 29 15 cf. Hier. 32 (39), 24. 28. 29 19 cf. Hier. 32 (39), 37—44

2 abhom. *Pp.c.* 3 propriae *MAVa.c.* 4 demonum *V* 5 Dan] et *add. AP,LMa.c.,v* 6 tribubus *Ap.c.* appellantur *v* samariae *M* et *om. V* efraim *A* coluisse *LAp.c. cum ODZF* incoluisse *cet. v* 9 omnia a. haec *om. V* ΑΝΘρΩΠΩ- (antropopatos *s. u.*) *A* ΑΝΦρω- *V* ΑΝΤΡΟΠΟΠΑΘΟΟC *P* 13 traditur *P* tradetur *Vulg.* manus (s *ex* m) *A cum Vulg.* 14 *pr.* et *om. V* *alt.* in *om. V* *tert.* et *s. u. m3M* 15 firmitatem *P* 16 iam *om. V* 17 *pr.* et *om. v* perituros *P,MAa.c.* sic *om. V* 18 expectantibus *MVP,La.c.* 19 ut *om. M* & (v *s.* e *m3*) *M* adque *M* absq; *P* 20 iusta sententia *V* disperatio *MP* 23 eicio *V* eos *om. v* *pr.* mea *P* 24 in *om. P* indignationi *La.c.*

cum istum et habitare eos faciam confidenter et erunt mihi in populum et ego ero eis in deum. et dabo eis cor unum et uiam unam, ut timeant me uniuersis diebus et bene sit eis et filiis eorum post eos. et feriam eis pactum sempiternum — siue *dis-* 2
ponam testamentum aeternum — *et non desinam eis bene facere et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant a me. et laetabor super eis, cum bene eis fecero* — siue *et uisitabo eos, ut bene eis faciam* —, *et plantabo eos in terra ista in ueritate* — siue *in fide* — *in toto corde meo et in tota anima mea.* Multi hoc putant tempore Zorobabel, filii Salathiel, et Hiesu, 3
filii Iosedec, sacerdotis magni, quando Aggeus et Zacharias prophetarunt sub Ezra sacerdote, conpletum, quando et aedificatum est templum et sub Neemia exstructi muri per circuitum, ut, quos ante eiecerat in furore et ira et in indignatione grandi de Hierusalem et in toto orbe disperserat, postea reductos habitare fecerit confidenter, et fuisse eos in populum dei et dominum fuisse in deum eorum et cetera, quae scriptura contexit. sed quomodo hoc possit illi tempori coaptari: habi- 4
tare eos faciam confidenter et feriam eis pactum sempiternum siue disponam illis testamentum aeternum, penitus non potest approbari, quippe quos legerimus

5 *Hier. 32 (39), 40 9. 10 *Hier. 32 (39), 41 12 cf. II (I) Esr. 3, 2. 8. 5, 1. 2. Eccli. 49, 11 (13). 12 (14) 15 cf. II Esr. 12 (2), 17. 18. 20. 16 (6), 15. Eccli. 49, 13 (15) 20. 21 Hier. 32 (39), 37. 40 22 *Hier. 32 (39), 40

3 ut] et *P* 7 facerem *V* corda *P* 8 et *om. V* eos *V* eis benefecero *v* 9 ut] & *P* eis benefaciam *v* 10 terram istam *P* 11 toto *om. M* 12 zorobabil *La.c.* salathihel *V* iesu *Pv* 13 iosedech *MAVP* zaccharias *M* 14 prophetauerunt *v* ezdra *M* sacerdotem *P,Aa.r.* et *L, om. cet. v* 15 extructi *MAV,La.c.* 16 quod *V* ante] sc̄ę *V* eicerat *P,La.c.* deiecerat *v* *pr.* et] in *add. MVP* (*Migne*) *alt.* in *om. VP* 17 et *s. u. L* urbe *P* 19 scripta *La.c.* 20 tep̄r *P* coaptari] & *add. s. u. m3M* 22 illi *M* 23 paenitus *A,La.c.* poenitus *Pp.c.* quos] cum (*in ras.*) *M* eos *V*

et sacra narret historia non solum a uicinis gentibus, sed a Persis quoque et Macedonibus et Aegyptiis Romanisque saepe
p. 1091 5 captos et hucusque seruire. | omnia igitur ad aduentum referenda sunt saluatoris, quae nostro et fidei tempore uidemus expleta, et electio — iuxta apostolum — reliquiarum salua facta est et in Christo habitant confidenter et datum est eis cor unum iuxta illud, quod scriptum est: multitudinis autem cre-
6 dentium erat cor et anima una. et uiam, inquit, unam — illum, qui dicit: ego sum uia et uita et ueritas —, ut timeant me uniuersis diebus; principium enim sapien- 10
tiae timor domini. uniuersis, ait, diebus: quod si Iudaeis non conpetit, de nostro populo accipiendum est, cui et bene fuit et est et erit, non solum ipsis, sed et filiis eorum post eos; nobiscum enim pactum pepigit sempiternum nec
7 desinet nobis ultra bene facere. quodque sequitur: et timorem 15
meum dabo in corde eorum, ut non recedant a me, sic liberum donat arbitrium, ut tamen ipse timor, qui tribuitur, gratia permaneat largitoris. 'cumque eis,' inquit, 'bene fecero, laetabor et gaudeam', creaturam uidelicet suam esse saluatam; unde et gaudium angelorum est in caelis super uno peccatore 20
8 agente paenitentiam. et plantabo, inquit, eos in terra ista

5 cf. Rom. 11, 5 7 *Act. 4, 32 8 Hier. 32 (39), 39 9 *Ioh. 14, 6 Hier. 32 (39), 39 10 Prou. 9, 10. *1, 7. *Ps. 110, 10. *Eccli. 1, 16 11. 13 Hier. 32 (39), 39 15 Hier. 32 (39), 40 20 cf. Luc. 15, 7 21 Hier. 32 (39), 41

1 narrat *V,Mp.c.m3,v* narraret *P* historiam *L* *utr.* a *om.* *V* 2 machedonibus *V* 4 tepr *P* 5 reliquarum *P* 6 *pr.* et] qui *add.* *v* habitante *P* *alt.* et *om.* *v* eis] illis *v* 7 multitudines *La.c.* 8 cor] unum *add.* (*s. u. m2*) *A,v* uia *MP* *alt.* una *P,Mp.r.* 9 illud *P* *pr.* et *om.* *v* ueritas et uita *v* ut] et *v* 13 *tert.* et *om.* *V* 14 pepigit pactum *P* nec] & *P* 15 desinit *P* 16 cor *P* 17 donatur *V* timor tamen ipse *P* tribuetur *P;* in *add.* *s. u.* *m3M* 18 inquit eis *v* 19 et *om.* *v* gaudet *v;* quippe quia uidet *add.* *v* uidelicet *om.* *v* 20 est angelorum *P* 21 poen. agente *v* plantaui *M* terram istam *P*

in ueritate siue — ut LXX transtulerunt — in fide, ut proprie significet populum Christianum, cuius religio fides est. in toto corde meo et in tota anima mea: si domini uerba sunt saluatoris, recte cor et anima eius creditur, qui dicit in euangelio: 'potestatem habeo ponendi animam meam et potestatem habeo iterum sumendi illam'; sin autem ex persona dei patris accipimus, secundum illud intellegendum est: numenias uestras et sabbata et dies festos odit anima mea.

9),42–44 LI. *Quia haec dicit dominus: sicut adduxi super populum istum omne malum hoc grande, sic adducam super eos omne bonum, quod ego loquor ad eos. et possidebuntur agri in terra ista, de qua uos dicitis, quod deserta sit eo, quod non remanserit homo et*
p. 1092 *iu|mentum, et data sit in manu Chaldeorum. agri* 2 *pecunia ementur et scribentur in libro, inprimetur signaculum et testis adhibebitur in terra Beniamin et in circuitu Hierusalem, in ciuitatibus Iuda et in ciuitatibus montanis et in ciuitatibus campestribus* — siue *sephela — et in ciuitatibus nageb* — hoc est: *quae ad austrum sunt —, quia conuertam captiuitatem eorum, ait dominus.* Haec iuxta litteram licet in typo 3 praecesserint post reditum de Chaldaeis, quando ad Cyri regis imperium reuersus est populus in Iudaeam, tamen spiritaliter in Christo et in apostolis uerius pleniusque complentur. tunc et homines et iumenta reducti sunt in ecclesiam iuxta illud, quod scriptum

1 *Hier. 32 (39), 41 2 Hier. 31 (39), 41 5 *Ioh. 10, 18 7 *Esai. 1, 14 19 *Hier. 32 (39), 44 22 cf. II (I) Esr. 1, 1—5

1 propria *A* 2 significent *M* fide *P* est] se *P* 6 si *Pa.c.* 7 neomenias *V,LMAp.c.m2,v* neomoenias *P; cf. p. 70, 1* 8 sabbata] ura *add. V* et d. festos *om. V* 12 possed. *La.c.* quo *P* 13 eo *MAp.c.m3* et *cet.* 14 manus *Mp.c. cum Vulg.* manum *v* chaldaeorum *MAP* 15 ementur pecunia *Vulg.* scribuntur *P* libro] et *add. v cum Vulg.* inprimentur *Aa.r.* 16 signum *Vulg.* testes *P,LAa.c.* adhibentur *P* 19 sephala *P* nageb *LXX* quae—sunt *Vulg.* 20 quae ad] quod *P* 22 praecesserit *MVP,LAa.c.* chaldeis *V* 23 reu. e. populus] *in his uerbis desinit L* iudeam *V* spiritualiter *Ap.c.* 24 in *ODFV, om. cet. v* ueritus *Pp.c.m2* completur *V*

est: homines et iumenta saluos facies, domine, rationales quique et simplices. tunc agri emti sunt pecunia, ut faceremus nobis amicos de iniquo mammona, qui nos reciperent in aeterna tabernacula, et scripti in libro — hau dubium quin uiuentium — et inpressum est signum uexilli dominicae crucis atque uictoriae et testes adhibiti sunt, martyres et omnis sanctorum chorus. in terra Beniamin, ubi est domini 'fortitudo'; et in circuitu Hierusalem, in qua est 'uisio pacis' et aeterna securitas; in ciuitatibus Iuda, in quibus est Christi uera 'confessio'; et in ciuitatibus montanis, de quibus una est, de qua dicit: non potest ciuitas abscondi in monte posita; et in ciuitatibus campestribus — quae Hebraice appellantur 'sephela' —, ut de profundis atque depressis per camporum aequalitatem ad summa gradiamur; et in ciuitatibus, quae ad austrum sunt — quod 'nageb' LXX transtulerunt —, ubi est 'meridies' et plena lux ueritatis. cum autem haec omnia facta fuerint, implebitur, quod scriptum est: conuertam captiuitatem eorum, ait dominus, de quo scriptum est: ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem; accepit siue — ut apostolus ait — dedit dona hominibus.

1 *Ps. 35, 7 3 cf. Luc. 16, 9 4 cf. I Reg. 25, 29. Ps. 68, 29 7—10. 12. 15. 18 Hier. 32 (39), 44 7 cf. p. 418, 8. 10 8. 9. 13 cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 50, 9. 62, 5. 74, 17. 75, 23.—p. 7, 19 etc.—p. 55, 16 11 *Matth. 5, 14 13. 16 *Hier. 32 (39), 44. cf. Hieron. De sit. et nom. p. 154, 11.—142, 7 19—21 Eph. 4, 8. cf. Ps. 67, 19

2 emti *O* empti *cet.* 3 facerem *O* de *om. OD* mamona *MAV* recipient *OD* receperint *P* 4 hau (*cf. p. 386, 16*)] haut *O*, (h *s. u.*) *A* haud *MV* aut *P* 5 quin] in *O* inpressus *P* uexillū *A* 6 martires *M* 10 ē *post* confessio *tr. V* 11 est una *M* dicit *OD* dicitur *cet.* (*cum ZF*), *v; cf. p. 361, 10. 394, 16* 13 hebraicae *MV,Aa.r.* apell. *M* sepala *V* sephala *P* 14 opressis (*sic*) *P* adsumā *V* 15 in *om. v* 16 negeb *Oa.c.* negab *P* 17 facta] cōpleta *M* 20 accepit *om. M* 21 hominibus] finit *add. m1* explič lib' sext' sči ieroī in ieremiā pphm̄ *add. m. rec. O; cet. add. litt. fere maiusc.:* expliciunt cōmentariorum (i *s.* ꝝm) hieronimi in hieremia libri ·VI· feliciter ΛƆ·ƆHƆ· *M* exp̄ commentariorum in hieremia proph̄ lib sextus dō gratias amen *A* explicit lib VI in hieremia *V* explicit explanationum in hieremiam liber sextus sči hieronimi *P*

I. INDEX SCRIPTORVM.

A. LOCI SACRAE SCRIPTVRAE[1]).

Genesis 1, 14—18 . . . cf. 406, 20
1, 25—27 . . . . . cf. 334, 11
1, 26 . . . . . 133, 17
2, 2 . . . cf. 348, 13. 355, 12
2, 2. 3 . . . . . cf. 419, 18
2, 8. 9 . . . . . cf. 351, 20
2, 8. 10. 15 . . . . cf. 394, 22
*2, 23 . . . . . 11, 13
3, 1 . . . . . cf. 61, 17
*3, 16 . . . . . 48, 25
*3, 19 . . . . . 118, 15
3, 23. 24 . . . . . cf. 394, 22
3, 24 . . . . . cf. 184, 5
4, 16 . . . . . cf. 184, 5
5, 1 . . . . . cf. 141, 14
6, 5 . . 211, 9. — cf. 109, 21
8, 21 . 211, 12. — cf. 109, 21
9, 6 . . . . . cf. 141, 14
*9, 25 . . . . . 24, 10
10, 9 . . . . . cf. 72, 15
11, 9 . . . cf. 333, 9. 355, 11
13, 10 . . . . . cf. 387, 7
13, 15. 16 . . . . . cf. 141, 23
*15, 18 . . . . . 26, 8
17, 4—9 . . . . . cf. 141, 23
17, 5. 15. 16 . . . . cf. 293, 16
Genesis 18, 32 . . . . cf. 65, 15
19, 17 . . . . . 91, 22
19, 24. 25 . . . . . cf. 431, 23
19, 25 . . . . . cf. 247, 12
19, 37. 38 . cf. 155, 2. 309, 4
21, 25. 30 . . . . . cf. 174, 9
22, 2 . . . . . cf. 323, 17
*22, 18 . . . . . 368, 1
25, 31—34 . . . . . cf. 385, 7
*26, 4 . . . . . 368, 1
26, 18—22. 32 . . . cf. 174, 9
cap. 27 . . . . . cf. 385, 7
31, 23 . . . . . cf. 257, 10
31, 45. 46 . . . . . cf. 257, 13
31, 46 (48)—48 . . . cf. 257, 11
31, 46 (48)—54 (53) . cf. 257, 12
32, 28 . . . . . cf. 18, 21
35, 16 . . . . . cf. 389, 17
35, 16. 17 . . . . . cf. 389, 10
*35, 18 . . . . . 389, 12. 13. — cf. 218, 20. 239, 10. 418, 8
35, 19. 20 . . . . . cf. 390, 2
41, 1 . . . . . cf. 286, 5
43, 25 . . . . . cf. 401, 7
43, 34 . . . cf. 388, 10. 401, 7

[1]) Loci asterisco notati cum Vulgata non concordant. Veteris Testamenti locos secundum LXX interpretum numeros attuli exceptis Hieremiae capitibus nonnullis et uersibus, ubi utriusque uersionis numeri inter se discrepant. sed cum Hieronymus in his explanationibus in Hieremiam proficiscatur a uersione a se confecta, Vulgatae numerorum notas priore loco dedi, Graecae uersionis numeros uncis inclusos apposui.

Genesis *47, 9 . . . . . 13, 4. — cf. 247, 2
47, 19 . . . cf. 115, 6. 157, 22
48, 7 . . . . . cf. 390, 2
48, 13—15 . . . . . cf. 385, 2
48, 19 . . . . . cf. 385, 1
48, 19. 20 . . cf. 394, 13. 14. 18
*49, 1 . . . . . 407, 15. 17
Exodus 1, 21 . . . . . cf. 351, 19
3, 6 . . . . . cf. 430, 1
*3, 14 . . . . . 423, 12
4, 10 . . . . cf. 8, 1. 372, 7
*4, 22 . . . . . 426, 24
6, 12 . . . . . cf. 8, 1
7, 3 . . . . . cf. 425, 22
7, 20—cap. 11 . . . cf. 425, 21
12, 11 . . . . . cf. 32, 6
14, 21. 22 . . . . . cf. 427, 7
14, 27. 28 . . . . . cf. 425, 22
16, 23 . . . . . cf. 419, 18
17, 4—6 . . . . . cf. 183, 20
17, 11 . . . . . cf. 294, 10. 11
*19, 8 . . . . . 427, 21
cap. 20 . . . . . cf. 36, 5
20, 5 . . . . . cf. 18, 23
20, 11 . . . . . cf. 419, 18
23, 29 . . . . . cf. 157, 22
25, 6 . . . . . cf. 90, 1
30, 25 . . . . . cf. 90, 1
31, 15 . . . . . cf. 348, 13
31, 18 . . . cf. 102, 22. 419, 17
32, 6 . . . . . cf. 376, 20
32, 8 . . . . . cf. 102, 23
32, 9 . . . . . cf. 103, 21
32, 10 . . . . *100, 1. *183, 23. *205, 10. 341, *6. 7
32, 11—13 . . . . . cf. 341, 4
32, 11—14 . . . . . cf. 183, 20
32, 13 . . . cf. 372, 6. 427, 10
cap. 33 . . . . . cf. 36, 5
33, 3. 5 . . . . . cf. 103, 21
34, . . . cf. 206, 17. 291, 6
34 . . . . . cf. 103, 21
Exodus 35, 2 . . . . . cf. 419, 18
35, 8 . . . . . cf. 90, 1
Leuiticus 4, 13 . . . . cf. 66, 25
10, 10 . . . . cf. 364, 4. 12
16, 29—31 . . . . . cf. 419, 17
16, 31 . . . . . cf. 419, 18
19, 15 . . . . . cf. 252, 11
23, 3. 24. 39 . . . . cf. 419, 18
23, 27. 28 . . . . . cf. 419, 17
25, 4 . . . . . cf. 419, 18
25, 9 . . . . . cf. 419, 17
25, 34 . . . . . cf. 416, 15
Numeri 5, 9 . . . . . cf. 17, 23
6, 20 . . . . . cf. 36, 23
11, 4 . . . . . cf. 185, 21
11, 11 . . . . . cf. 372, 7
11, 20. 31 . . . . . cf. 26, 22
14, 13—20 . . . . . cf. 183, 20
16, 3 . . . cf. 69, 22. 294, 12. 306, 9. 23. 338, 10. 370, 19. 377, 7. 378, 23
16, 46—48 . . . . . cf. 100, 5
17, 8 . . . . . cf. 12, 9
21, 8 . . . . . cf. 294, 10. 12
27, 7 (6) . . . . . cf. 416, 14
29, 7 . . . . . cf. 419, 17
32, 11 . . . . . cf. 47, 24
32, 29 . . . . . cf. 257, 9
35, 2: 3 . . . . . cf. 416, 11
36, 4 . . . . . cf. 416, 15
36, 7 . . . . . cf. 416, 12
36, 10. 11 . . . . . cf. 416, 14
Deuteronomium 1, 17 . . cf. 252, 11
1, 43 . . . . . cf. 43, 8
3, 13 . . . . . cf. 257, 8
4, 24 . . . . . cf. 71, 22
4, 29 . . . . . cf. 138, 2
5, 6 . . . . . 23, 9
*5, 7 . . . . . 23, 11
5, 7—21 . . . . . cf. 323, 7
5, 14 . . . . . cf. 419, 18
5, 31 . . . . . 178, 6. 321, 11
9, 6. 13 . . . . . cf. 103, 21

Deuteronomium 9, 10 . . cf. 102, 22. 419, 17
9, 14 . . . cf. 183, 23. 205, 10
9, 27 . . . . . cf. 372, 6
10, 16 . . . . . cf. 84, 8
15, 7 . . . . . cf. 273, 5
16, 19 . . . . . cf. 252, 11
18, 22 . . . . . cf. 344, 16
27, 15 . . . . . cf. 435, 3
28, 13. 44 . . . . . cf. 381, 23
30, 6 . . . . . cf. 84, 8
*32, 1 . . . . . 23, 3
32, 9 . . . . . cf. 155, 18
*32, 15 . . . . . 78, 7
32, 29 . . . . . cf. 212, 13
32, 39 . . . . . cf. 355, 14
Iosue 1, 2. 11 . . . . . cf. 294, 12
3, 17 . . . . . cf. 294, 12
5, 11 . . . . . cf. 294, 13
13, 29. 31 . . . . . cf. 257, 8
15, 8 . . . . . cf. 105, 22
18, 1 . . . . cf. 98, 2. 99, 6
18, 6 . . . . . cf. 105, 22
21, 2. 3 . . . . . cf. 416, 11
22, 16 . . . . . cf. 97, 1
Iudices 5, 13 . . cf. 70, 15. 73, 4. 83, 18. 84, 22. 273, 20
6, 18 . . . . . cf. 176, 5
11, 31. 34. 39 . . . . cf. 106, 8
11, 35 . . . . . cf. 267, 6
18, 31 . . . . . cf. 323, 13
I Reg. *2, 5 . . . . . 187, 15
4, 3 . . . . cf. 98, 2. 99, 6
7, 8—10 . . . . . cf. 183, 20
8, 6. 21 . . . . . cf. 341, 5
12, 18 . . . . . cf. 183, 20
*16, 7 . . . . . 163, 24
25, 1 . . . . . cf. 261, 24
25, 29 . . . . . cf. 440, 4
28, 5—8 . . . . . cf. 144, 20
31, 6. 13 . . . . . cf. 261, 24
II Reg. 1, 19 (18). 25 . cf. 435, 15
3, 27 . . . . . cf. 151, 8
II Reg. 6, 5 . . . . . cf. 377, 1
11, 3—5. 27 . . . . cf. 432, 20
12, 25 . . . . . cf. 92, 15
13, 14. 19 . . . . . cf. 39, 3
22, 34 . . . . . cf. 435, 15
23, 7 . . . . . cf. 146, 15
III Reg. 2, 10 . . . . cf. 261, 24
3, 2 . . . . . cf. 435, 16
6, 12 (7) . . . . . cf. 288, 18
11, 5 (5. 7) . . . . cf. 435, 17
11, 5 (7) . . . . . cf. 435, 19
11, 26 . . . . . cf. 385, 9
11, 33 . . . . . cf. 435, 17. 19
12, 10. 14 . . . . . cf. 140, 3
12, 20 . . . . . cf. 385, 9
12, 20. 28. 29 . . . . cf. 392, 8
12, 28. 29 . . cf. 43, 3. 436, 5
14, 15. 16 . . . . . cf. 99, 8
*18, 21 . . . . . 383. 11
IV Reg. 1, 8 . . . . . cf. 14, 12
2, 9 . . . . . cf. 420, 23
4, 29 . . . . . cf. 197, 6
11, 14 . . . . . 144, 2
11, 18—21 . . . . . cf. 364, 7
12, 3 . . . . . cf. 435, 16
17, 6. 23 . . . . . cf. 42, 19
17, 17 . . . . . cf. 106, 6
17, 23 . . . . . cf. 203, 19
cap. 21 . . . . . cf. 145, 7
21, 16 . . . . . cf. 185, 7
22, 1 . . . . cf. 6, 1. 301, 5
23, 13 . . . . . cf. 435, 17. 19
23, 30—34 . . . . . cf. 301, 7
23, 31 . . . . . cf. 6, 4
23, 33. 34 . . . . . cf. 259, 10. 261, 17
23, 34 . . . . cf. 6, 5. 265, 10. 331, 14
23, 36 . . . . cf. 6, 1. 300, 22
23, 36. 37 . . . . . cf. 261, 20
cap. 24 . . . . . cf. 38, 19
24, 2 . . . . . cf. 264, 11
24, 4 . . . . . cf. 185, 7

IV Reg. 24, 6 (5) . . . cf. 261, 20. 264, 13
24, 6. 12. 14. 15. 17 . cf. 259, 13
24, 8 . . . . cf. 6, 4. 300, 21
24, 12—15 . . . . . cf. 339, 17
24, 12. 14. 15 . . . . cf. 300, 19
24, 12—16 . . . . . cf. 266, 21
24, 15 . . . . cf. 6, 5. 300, 5
24, 18 . . . . . cf. 6, 2
25, 1. 2 . . . . . cf. 106, 18
25, 1. 6 . . . . . cf. 259, 16
25, 4—7 . . . . . cf. 260, 2
25, 5—7 . . . . . cf. 297, 1
25, 6 . . . . . cf. 430, 21
25, 9. 10 . . . . . cf. 332, 22
25, 13—17 . . . . . cf. 341, 11
I Paralip. *16, 28 (29) . . 165, 18
27, 21 . . . . . cf. 257, 8
29, 15 . . . . . cf. 411, 20
II Paralip. 3, 1 . . . . cf. 323, 16
10, 10 . . . . . cf. 140, 3
13, 6 . . . . . cf. 385, 9
15, 7 . . . . . cf. 194, 20
15, 12 . . . . . cf. 138, 2
21, 19 . . . . . cf. 196, 14
22, 9 . . . . . cf. 138, 2
23, 17—21 . . . . . cf. 364, 7
28, 13 . . . . . cf. 200, 7
28, 21 . . . . . cf. 38, 16
28, 22 . . . . . cf. 86, 19
30, 9 . . . . . cf. 142, 21
31, 21 . . . . . cf. 138, 2
cap. 33 . . . . . cf. 145, 7
33, 13 . . . . . cf. 184, 25
34, 1 . . . . cf. 6, 1. 301, 5
36, 2 . . . . . cf. 6, 4
36, 2—4 . . . . . cf. 301, 7
36, 3. 4 . . . . . cf. 259, 10
36, 4 . . . . cf. 6, 5. 265, 10. 331, 14
36, 5 . . . . cf. 6, 1. 261, 20. 300, 22
36, 6 . . . . . cf. 264, 14
II Paralip. 36, 9 . cf. 6, 4. 300, 21
36, 10 . . . . cf. 6, 5. 339, 17
36, 11 . . . . . cf. 6, 2
36, 19 . . . . . cf. 332, 22
I Esr. 5 (2), 7. 8 (1. 2) . cf. 297, 12
5 (2), 41 (64. 65) . . cf. 297, 14
8 (7), 3—6 (6—9) . . cf. 383, 16
II (I) Esr. 1, 1—5 . . . cf. 439, 22
1, 1. 5 . . . . . cf. 46, 10
2, 2 . . . . . cf. 46, 10
3, 2. 8 . . . . . cf. 437, 12
5, 1. 2 . . . . . cf. 437, 12
II Esr. 2 (7), 1. 2. (6. 7) . cf. 297, 12
2 (7), 64. 65 (66. 67) . cf. 297, 14
12 (2), 17. 18. 20 . . . cf. 437, 15
16 (6), 15 . . . . . cf. 437, 15
17 (7), 7 . . . . . cf. 46, 10
Psalmi 1, 3 . . . 209, 12. 387, 6
*1, 4 . . . . . 171, 11
2, 1. 2 . . . . . 10, 14
2, 3 . . . . . 67, 22
3, 6 . . . . . 401, 14
4, 7. 8 (7) 278, 9
5, 4 (4. 5) 98, 24
6, 2 . . . . 139, 18. 374, 10
8, 3 . . . . . cf. 391, 15
9 (10), 26 (5) 54, 9
11, 2 . . . . . 109, 24
11, 7 . . . . . 120, 3
13, 3 . . *109, 22. 168, 10. — cf. 178, 5
*13, 4 . . . 45, 14. — cf. 21, 2
17, 1 . . . . . cf. 419, 10
17, *1. 2. 3 . . . . . 419, 10
17, 12 . . . . . cf. 167, 6
18, 2 . . . . . 183, 14
*18, 3 . . . . . 406, 21
*18, 8 . . . . . 88, 19
18, *13. 14 . . . . . 211, 7
22, 4 . . . . . 11, 20. 21
*22, 5 . . . . . 388, 10
*23, 7 . . . . . 23, 17. 19
23, 10 . . . . . cf. 135, 13

Psalmi 24, 7 . . . . . 393, 17
24, 8 . cf. 59, 22. 76, 3. 114, 4
*25, 4 . . . . . 362, 2
25, 4. 5 . . . . . 193, 7
*26, 2 . . . . . 18, 5
*27, 1 . . . . . 82, 16
*28, 5 . . . . . 257, 15
30, 23 . . . . . cf. 55, 16
*31, 4 . . . . . 222, 16
32, 6 . . . . . 334, 6
32, 9 . . . . . 133, 16
33, 9 . . . . 287, 11. *403, 20
*34, 10 . . . . . 276, 21
35, 2 . . . . . cf. 27, 3
*35, 7 . . . . . 440, 1
35, 10 . . . . cf. 23, 8. 26, 9
36, 4 . . . . . 394, 20. *22
*36, 23 . . . . . 139, 5
*36, 35 . . . . . 257, 16
37, 2 . . . . 139, 18. 374, 10
37, 8 . . . . . 14, 16
*37, 15 . . . . . 345, 20
*38, 2. 3 . . . . . 150, 15
38, 7 . . . . . cf. 356, 2
*38, 13 . . 13, 2. — cf. 411, 20
43, 6 . . . . . cf. 387, 3
43, 22 . . . cf. 175, 24. 211, 2
*43, 24 (23) 176, 25
44, 8 . . . . . 386, 23
45, 5 . . . . . 411, 11
*48, 13. 21 . . . . . 69, 12
49, 17 . . . . . cf. 33, 11
50, 3 . . . . . cf. 172, 12
50, 6 . . . . . 21, 8. 147, 19. 432, 22. — cf. 176, 5
50, 11 . . . . . 45, 22
50, 15 . . . . . 393, 13
*50, 19 . . . . 219, 4. 276, 18. 381, 12
52, 5 . . . . . cf. 21, 2
57, 5. 6 . . . . . cf. 93, 18
61, 13 . . . . . cf. 211, 1. 18
*62, 9 . . . . . 47, 16
Psalmi 63, 7 . . . . . 50, 7
67, 10 . . . . . 133, 21
67, 18 . . . . 218, 12. *413, 14
67, 19 . . . . . cf. 440, 19—21
67, 35 . . . . . 165, 18
68, 29 . . . cf. 213, 20. 440, 4
71, 1 (2) 116, 10
71, 7 . . . . . 274, 4
72, *1, 2. *3 . . . . . 152, 10
72, 2 . . . . . 51, 12
*72, 9 . . 206, 24. — cf. 74, 9
72, 22 (23) 276, 16
72, 28 . . . . 162, 14. *193, 26
73, 2 . . . . . 17, 22
75, 2 . . . . . 226, 5. 314, 17
75, 3 . 218, *16. 17. 320, 1 (*1)
*75, 6 . . . . . 289, 21
77, 9 . . . . . 394, 16
77, 60 . . . . . 98, 3
79, 2 . . . . . 47, 10
79, 13. 14 . . . . . cf. 146, 21
*80, 11 . . . . . 8, 11
83, 7 . . . cf. 268, 9. 299, 22
83, 8 . . . . . 118, 10
86, 3 . . . . . 15, 23. 46, 19. 377, 3. 411, 11
87, 16 . . . . . cf. 146, 13
88, 33 . . . 69, 19. *366, 9. — cf. 169, 1
88, 33. 34 . . . . . 278, 18
*88, 45 . . . . . 182, 21
*89, 1 . . . . . 203, 7
89, 10 . . . . . 355, 20
90, 1 . . . . . 203, 8
91, 5 . . . . . cf. 66, 6
*93, 11 . . . . . 276, 24
95, 3 . . . . . cf. 70, 16
98, 6. 7 . . . . . cf. 183, 20
*99, 3 . . . . . 209, 9
100, 6 . . . . . 420, 22
*101, 10 . . . . . 412, 13
*101, 27 . . . . . 407, 8. — cf. 407, 12—14

Psalmi *101, 28 . . . . . 407, 10
*103, 9 . . . . . 407, 4
*105, 30. 31 . . . . . 100, 3
106, 10 . . . . . cf. 383, 12
108, 14. *15 . . . . . 182, 12
109, 4 . . . . . 388, 1
*110, 10 . . . . . 438, 10
113, 13. 14 (5. 6) . *75, 2. 129, 24
113, 16 (8) 19, 5. 75, 3
115, 7 (16) . . . . . cf. 372, 7
116, 1. *2 . . . . . 205, 7
117, 22. *23 . . . . . 230, 23
118, 2. 10 . . . . . cf. 138, 2
118, 46 . . . . . 222, 7
118, 69 . . . . . cf. 82, 15
*118, 105 . . . . 305, 5. 420, 17
119, 1 . . . . . 176, 2
119, 5. *6 . . . . . 22, 5
120, 4 . . . . . 176, 26
121, 7 . . . . . 372, 12
*125, 6 . . . . . 384, 9
*126, 1 . . . . . cf. 224, 24
*127, 2 . . . . . 89, 11
133, 1 . . . . . 20, 4
134, 1. 2 . . . . . 178, 7
134, 2 . . . . . 321, 12
*134, 16. 17 . . . . . 75, 2
134, 18 . . . . . 19, 5. 75, 3
138, *7. *8. 9. 10 . . . 284, 21
138, 12 . . . . 285, 8. 424, 16
*139, 6 . . . . . 220, 14
140, 2 . . . . . 219, 6
*140, 10 . . . . . 193, 10
141, 5 . . . . . 318, 20
*141, 8 . . . . . 348, 7
142, 2 . 29, 8. 163, 21. 245, 4
143, 4 . . . . . cf. 356, 1
148, 6 . . . . . 75, 26
Prouerbia 1, 6 . . . . . cf. 167, 7
*1, 7 . . . . . 438, 10
1, 16 . . . . . cf. 178, 5
3, 18 . . . . . 352, 1
*4, 6. 8 . . . . . 352, 3
Prouerbia 4, 23 . . . . . 120, 10
5, 2—6 . cf. 31, 11. 40, 16
*6, 4 . . . . . 353, 22
7, 5—23 . . . . . cf. 40, 16
7, 10—21 . . . . . cf. 31, 11
9, 10 . . 27, 3. 131, 6. 438, 10
*13, 8 . . . . . 90, 8
16, 2 . . . . . cf. 298, 10
21, 1 . . . cf. 55, 10. 218, 9
24, 12 . . . . . cf. 148, 20
*24 (31), 74 (6) 197, 10
*27, 16 . . . . 13, 8. 382, 18. — cf. 47, 22 191, 4
Ecclesiastes 6, 5 . . . cf. 87, 6
8, 17 . . . . . cf. 127, 10
Canticum *1, 13 . . . . . 417, 9
*5, 1 . . . . . 401, 6
Hiob *1, 1 . . . . . 308, 8
1, 20 . . . cf. 104, 24. 197, 21
*2, 2 . . . . . 54, 10
*3, 3 . . . . . 246, 14
*3, 20 . . . . . 246, 20
*3, 23 . . . . . 246, 19
5, 18 . . . . . cf. 355, 14
8, 9 . . . . . cf. 356, 1
13, 4 . . . cf. 25, 17. 54, 20. 95, 24
13, 9 . . . cf. 362, 8. 425, 12
14, 2 . . . . . cf. 356, 1
28, 28 . . . . . cf. 61, 18
31, 28 . . . . . cf. 21, 13
38, 3 . . . . . cf. 14, 10
39, 5. 6 . . . . . cf. 175, 6
40, 2 . . . . . cf. 14, 10
Sapientia *1, 4 . . . . . 228, 21
*4, 9 . . . . . 8, 9
6, 6 (7) . . . . . cf. 158, 20
*8, 2 . . . . . 352, 5
14, 3 . . . cf. 127, 9. 153, 18
15, 1 . . . . . cf. 430, 16
Ecclesiasticus *1, 16 . . . 438, 10
2, 4 . . . . . cf. 151, 11
2, 10 . . . . . cf. 434, 17

Ecclesiasticus 6, 18 . . cf. 174, 7
19. 18 . . . . . cf. 61, 18
22, 11 . . . . . cf. 348, 16
25, 16 . . . . . cf. 131, 7
39, 28 (34) . . . . . cf. 202, 9
48, 22 (25) . . . . . cf. 254, 15
49, 4 (5) . . . . . cf. 254, 15
49, 11. 12 (13. 14) . cf. 437, 12
49, 13 (15) . . . . . cf. 437, 15
Esther 16, 5 . . . . . cf. 206, 26
Iudith 5, 17. 19 . . . cf. 97, 1
8, 22 . . . . . cf. 24, 8
8, 27 . . . . . cf. 12, 1
Osee 6, 1 (2) . . . . . cf. 355, 14
*6, 4 . . . . . 395, 8
7, 4 . . . . 219, 18. 361, 20
*7, 4. 6 . . . . . 24, 22
*9, 10 . . . . . 298, 4
*11, 8. 9 . . . . . 395, 8
14, 1 . . . cf. 59, 23. 114, 5. 423, 19
Amos *3, 8 . . . . . 315, 22
*5, 13 . . . . . 117, 26
5, 18 . . . . . cf. 247, 1
6, 6 . . . . . cf. 283, 17
6, 12 (13) . cf. 59, 23. 114, 5. 423, 19
8, 9 . . . . . cf. 173, 7
9, 2. 3 . . . . . 285, 1
Micheas 2, 3 . . . . . cf. 117, 26
2, 11 . . . . . 343, 14
*3, 12 . . . . . 329, 3
4, 2 . . . . . cf. 91, 23
5, 2 . . . cf. 236, 10. 389, 18
6, *3. 4 . . . . . 18, 7
*7, 1 . . . . . 188, 9
*7, 1. 2 . . . . . 188, 14
*7, 6 . . . . . 119, 6
*7, 9 . . . . . 136, 25
Ionas 1, 2 . . . . . cf. 63, 10
cap. 3. 4 . . . . . cf. 322, 20
3, 2. 10 . . . . . cf. 63, 10
3, 4—10 . . . . . cf. 53, 3
Ionas 4, 1—3. 11 . . . cf. 343, 16
4, 2 . . . . . cf. 291, 6
4, 7 . . . . . cf. 340, 23
Nahum *1, 6 . . . . . 288, 15
Habacuc 3, 3 . . . . . 219, 1
*3, 8 . . . . 218, 14. 413, 11
Sophonias *1, 15 . . . . . 166, 12
Aggeus *2, 11 (12) 86, 7
Zacharias 6, 12 . . . . . 274, 5
*7, 11 . . . . 33, 15. 434, 9
8, 19 . . . . . 419, 17
9, 16 . . . . . cf. 412, 4
11, 1 . . . . . 257, 18
11, 15 . . . . . cf. 274, 11
Malachias 1, 13 . . . . cf. 90, 6
2, 7 . . . . . cf. 387, 22
4, 1 . . . . . cf. 141, 16
4, 2 . . . cf. 187, 17. 214, 10.
Esaias *1, 2 . . 23, 4. 89, 2
1, 3 . *110, 15. — cf. 61, 10 146, 13. 156, 17
1, 6 . . . . . 25, 12
1, 9 . . . cf. 46, 16. 382, 4
*1, 14 . . . . 70, 1. 439, 7
1, 16 . . . . . 58, 11
2, 3 . . . . . cf. 91, 23
*2, 22 . . . . . 205, 1. 2
3, 16 . . . . . cf. 256, 16
5, 2 . . . . . cf. 28, 2
*5, 6 . 76, 19. — cf. 133, 24. 174, 17. 209, 24
*5, 25 . . . . . 85, 27. 28
6, 5 . . . . . cf. 9, 1
*6, 6. 7 . . . . . 8, 21
7, 14 . . . . . cf. 274, 6
*8, 14 . . . . . 230, 21
*8, 18 . . . . . 88, 22
9, 2 . . . . . cf. 383, 12
9, 14. 15 . . . . . cf. 381, 23
*11, 1 . . . . . 12, 8
*13, 2 . . . . . 165, 21
*13, 10 . . . . . 166, 8
14, 14 . . . . . cf. 74, 7

Esaias 14, 30. 31 . . . cf. 308, 19
18, 2 . . . . . cf. 151, 10
19, 22 . . . . . cf. 355, 14
19, 25 . . . . . cf. 155, 17
21, 7. 9 . . . . . cf. 311, 12
*22, 1 . . . . . 254, 10
*26, 9 . . . . . 98, 25
*26, 18 . . . . . 370, 6
27, 1 . . . . . cf. 115, 14
*27, 3 . . . . . 15, 24
29, 11 . . . . . cf. 411, 7
*29, 13 . 152, 21. — cf. 65, 24. 395, 6
*40, 9 . . . . 53, 13. 88, 8. — cf. 254, 9
*43, 26 . . . . . 50, 17
45, 7 . . . . . 225, 14
45, 22 . . . . . cf. 58, 3
47, 1 . . . . . cf. 167, 21
47, 6 . . . . . cf. 140, 3
50, 2 . . . . . cf. 76, 15
50, 10 . . . . . cf. 372, 7
*51, 17 . . . . . 306, 24
53, 1 . . . . *334, 2. 424, 12
53, 7 . . . . . cf. 148, 9
53, 8 . . . . . 210, 23
56, 10 . . . cf. 151, 13. 221, 18
58, 12 . . . . . 402, 15
59, 1 . . . . . cf. 76, 15
59, 7 . . . . . cf. 178, 5
60, 6 . . . . . cf. 397, 11
64, 9 . . . . . cf. 45, 1
*66, 8 . . . . . 383, 3
66, 19 . . . . . cf. 70, 16
Hieremias 1, 1 . . 6, *11. 12. — cf. 416, 19. 417, 11
1, 1—3 . . . . . 5, 8
1, 2 . . . cf. 43, 23. 301, 5
1, 3 . . . . . 6, 19. *20
1, 4. *5 . . . . . 7, 1
*1, 5 . . . 7, 15. 241, 20. — cf. 277, 3. 337, 8
1, 6 . . . . . 7, 24. *25
Hieremias 1, 6. 7 . . . cf. 5, 20
1, 7. *8 . . . . . 8, 4
1, 8 . . . . . 8, 13
1, 9 . . . . . 8, *17. 20
1, 10 . 9, *14. 17 (*17). 241, 20. 402, 6. — cf. 7, 17
1, 11 . . 11, 2 (*2). *13. 14. *15. 12, 7 (*7)
1, 11. 12 . . . . . 10, 22
1, 13 . . . . . cf. 14, 4
1, 13. *14 . . . . . 12, 11
*1, 14 . . . . . 12, 14. 21. — cf. 26, 14
*1, 15. 16 . . . . . 13, 11
1, 17 . . . . . 14, 9. *21. *23. *15, 8
1, 18 . . 15, *12. 18. *19 (19). *20. 16, 1. *4
*1, 18, 19 . . . . . 15, 12
1, 19 . . . . . 16, 9. *13
2, 1. 2 . . . . 16, 19. *20
2, 2 . 16, 23 (*23). 17, *1. *4. 15. *16
*2, 3 . . . . . 17, 17. 24
2, 4. 5 . . . . . 18, 12
2, 6 . . 19, 7. 12 (*12). *13. 18. 20 (*20). 22
*2, 7 . . . . . 20, 8
2, 8 . . . . . 20, 20
2, 9 . . . . 21, 5. 10. 11
2, 10. *11 . . . . . 21, 15
*2, 11 . . . . . 21, 18. 19
*2, 12 . . . . . 23, 1. 21
2, 12. *13 . . . . . 22, 22
2, 13—18 . . . . cf. 26, 9—14
2, 14 . . . . . 24, 3
*2, 14. 15 . . . . . 24, 12
*2, 15 . . . . . 25, 3
2, 16 . . . . . cf. 26, 3
2, 16. 17 . . . . . 25, 5
2, 17 . . . . . 25, 9. *10
2, 18 . *25, 21. 26, *1 (1). *3
2, 19 . . . . . 26, 16 (*16)

Hieremias 2, 20 . . . 27, 6. *7. *9. 11. — cf. 45, 3
2, 21 . 27, *22. *24. 28, 1 (*1). *146, 19
2, 22 . 28, *13. 15. *16. *29, 5
2, 23 . . . 29, *10—*12. 18. 30, *4. 18. 20. *22
2, 23. *24 . . . . . 30, 7
*2, 23. 24 . . . . . 30, 11
*2, 24 . 31, 6. 9. 10. 17—20. — cf. 134, 17
2, 25 . 32, 1. *4. *14. 18. *19
2, 26 . . . . . 32, 24
2, 27 . . . . . 33, 3. 10. 19
2, 28 . . . 33, 22. *34, 5. 9
2, 29 . . . . . 34, 12. *18
2, 30 . . . *34, 20. 21. 35, 4. *7 (7). *8
2, 30. 31 (30) . . 35, 11. *12
2, 31 . . . . 35, 22. *36, 2
*2, 32 . . . . . 36, 14
2, 33. *34 . . . . . 37, 3
2, 34 . . 37, *5. *8. 11. *12 (12). 14. *15. 17. *18. *20
2, 35 . . . . *38, 6. 41, 11
2, 35. *36 . . . . . 37, 23
*2, 36 . . . . . 37, 26
2, 36. *37 (36) . . . 38, 12
2, 37 (36) . . . 38, *15. 23. 39, 1
3, 1 . 39, *7. *11. *12. *16. 21. *22
3, 2 . . . 40, 5. *7. 8 (*8). 13. *23. — cf. 40, 18
3, *2. 3 . . . . . 40, 23
3, 3 . . . 41, *2. 9. *10
*3, 4 . . . . . 41, 21
3, *4. 5 . . . . . 41, 17
3, 5 . . . . . 41, 27
3, 6 . . . . . cf. 45, 3
3, *6—*8. 9. 10 . . . 42, 3
3, 10 . . . . . 43, 20
3, 11 . . . . . 43, 24
Hieremias 3, 12 . 44, *9. *11—*13. 19 (*19). *20. 23. *24. *45, 21
*3, 12. 13 . . . . . 44, 9
*3, 13 . . 44, 16. — cf. 45, 6
*3, 14 . . . . . 46, 1—3. 13
3, 14. 15. *16 . . . . 46, 1
*3, 16 . . . . . 46, 8
3, 17 . . . . . 47, 5. *55, 26
3, 18 . . . . . 47, 18
3, 19 . . 48, *1. 5. *6. *8. 11. *12. *19
3, 20 . . . . . 48, 17
*3, 21 . . . . . 49, 4
3, 21. 22 . . . . . 49, 4
3, 22 . . . . . 49, *8. *9. 14
3, 22. 23 . . . . . 49, 24
3, 23 . . . . *49, 26. 50, 2
*3, 24 . . . . . 50, 4
*3, 25 . . . . . 50, 11. 21
4, 1 . . . 50, 25. *26. 51, 10
4, 2 . . . . 51, 15. 18. 20
4, 3. 4 . . . . . 52, 1
4, 4 . . . 52, *8—*10. 22. — cf. 84, 8
4, 5 . . . . . 53, *8. 15
4, 6 . 53, 17. 18. 19 (*19). — cf. 58, 20
4, 7 . . 54, 1. 8 (*8). 21. — cf. 55, 7. 20
4, 8 . 54, 23. *25. *318, 5
4, 9 . . 55, 5. 9. 10. *15. 17. *18. 56, 3
4, 10 . . . . 55, 22. *23. — cf. 56, 17
*4, 11 . . . . . 56, 14
4, *11. 12 . . . . . 56, 13
*4, 12 . 57, 1. 8. — cf. 134, 17
4, 13 . . 57, 14. 22. 58, 4. *8
4, 14 . . . . . 58, 6. 9
4, 15 . . . . . 58, 16. *17
*4, 16. 17 . . . . . 59, 1
*4, 18 . . . . . 59, 16
4, 19 . . . . . 60, 5. *6. *8

Hieremias 4, *19. 20 . . . 59, 24
4, 21 . . . . . 60, 23
4, 22 . . . 61, 3. 13. 21. *22
4, 23. 24. *25. 26 . . 62, 1
4, 27. *28 . . . . . 62, 27
4, 29 . . . . 63, 12. *13—*16
4, 30 . . 63, 25. 64, *1. *3. 16
4, 31 . . . 64, 19. *20. 65, 5
5, 1 . . . *65, 17. 19. 66, 3
5, *1. 2 . . . . . 65, 10
5, 3 . . . *65, 25. 66, 5. 9
*5, 4 . . . . . 66, 17
5, 4. 5 . . . . . 66, 16
5, 5 . . . 67, 15. 20. *78, 23
5, 5. 6 . . . . . 67, 7
5, 6 . . 67, 23. 25. 68, 2. 10. 11. *13. 16. *70, 12. — cf. 11, 6
5, 7 . . . . . 69, 4. 5
5, 7. *8. 9 . . . . . 68, 21
*5, 8 . . . . . 69, 7—9
5, 9 . 69, 20. — cf. 120, 16
5, 10 . . . 70, *6. *8. 17. *18
5, 10. 11 . . . . . 70, 6
5, 12 . . *70, 26. 71, 4 (*4). 5
*5, 12. 13 . . . . . 70, 25
*5, 13 . . . . 71, 3. 10. 18. — cf. 72, 11
5, 14 . . . . 71, *15. 20. 21
5, 15 . . . . . 72, 12—16
5, 15—17. *18 . . . . 71, 25
5, 16 . . . . . 72, 19. *20
5, 19 . . . . 73, *8. *10. 14 (*14). *15
5, 20. 21 . . . . . 74, 17
5, 22 . 75, *10. *13. *14. 21. 23
5, 22. *23. 24 . . . . 75, 9
5, 24 . 76, 6. 8. *9. *11 (11). — cf. 76, 20. 77, 3
*5, 25 . . . . . 76, 12
5, 26 . . . . . 77, 8. *9. *10
5, 26. 27 . . . . . 76, 25
5, 27 . . . . . 78, 4
Hieremias 5, 27. *28. 29 . 77, 19
5, 28 . . *77, 22. 23. 78, 5. 8. *14
5, 29 . 78, 16. — cf. 120, 16
5, 30. *31 . . . . . 78, 19
5, 31 . . *78, 20. 23. 79, 7
6, 1 . . . . 79, 13. *15. *16. *80, 1
6, 2—4 . . . . . 80, 6
6, 3 . . . . . 80, *8. 24
6, 4 . . *80, 10. 81, 1. 2. *6. *9. *10. 16
6, *4. 5 . . . . . 81, 5
6, 5 . . . . . 81, *8. 18. 20
*6, 6 . 81, 22. 23. 82, 3. 4. — cf. 82, 7
6, 6. *7 . . . . . 82, 3
*6, 7 . . . . . 82, 5
6, 7. 8 . 82, 22. *25. *83, 9, — cf. 66, 11. 139, 23
6, 9 . . . . . 83, 11. *14
6, 10 . . . . . 83, 24. *25
6, 11 . . 84, 13. *14. *20. *25. 85, *8. 9
6, *11. 12 . . . . . 84, 25
6, 12 . . 85, 12. *13. *24—*26
6, 12—14 . . . . . 85, 18
6, 13 . 86, *2. 4. *111, 21. 23. *112, 20
6, 14 . . . . . 86, 10
6, 15 . . . 86, 15. 20. 23. — cf. 87, 1. 113, 2
6, 16 . *87, 11. 12. 26. 88, 1
6, 16—19 . . . . . 87, 8
6, 17 . . . . 88, 3. 10. 89, 10
6, 18 . . . *87, 15—17. 88, 12. 16. *17. *18
6, 19 . . . 89, 1. 5. *6. 90, 4
6, 20 . . . . 89, *14. 19. *20. *219, 10
*6, 21 . . . . . 90, 10. 11
6, 22. 23 . . . . . 90, 23
6, 23 . . . *90, 25. 26. 91, 7

Hieremias 6, 24 . . . . . *91, 12
6, 25 . . . . . 91, 19. 92, 7
6, 26 . 92, 3. *4—*7. 12. *13. *14. 17. *18. *19
6, 27 . . . 93, 8 (*8). *9. *10
6, 27—30 . . . . . 92, 23
6, 28 . . . . *92, 25. *93, 1
6, 29 . . . 93, *3. 5. *19. 20
6, 30 . . . . . 93, 22 (*22)
7, 1. 2 (2) . . 93, 26. *94, 4. 5
*7, 2 . . . . . 94, 2
7, 3 . . 94, 13. *14—*16. 18 (*18). 22. *24
7, 4 . . . 95, *11. 17. 97, 23
7, *4. *5. 6. *7 . . . 94, 26
*7, 5 . . . . . 95, 2. 20
7, 6 . . . 95, *5. *22. 23. 25
7, 7 . . 95, *9. 25. 96, 2. *3
*7, 8 . . . . . 96, 12
7, *8. *9. 10 . . . . . 96, 11
*7, 10 . . . . . 96, 17
7, 11 . . . . . 97, *3. *4. 14
7, 12 . . . . . 97, 20
7, 13 . . . . . 98, 18 (*18)
7, 13—15 . . . . . 98, 10
7, 14 . . . . . cf. 102, 15
7, 16 . . . . 99, 16. *17. *22. 100, 17
7, *17. 18. 19 . . . . 100, 9
7, 18 . . . 100, *12. *13. 20. *21. 22 (*22). 101, 1. 3. — cf. 147, 17
7, 19 . . . . . 101, 5. 17
7, 20 . . . 101, *12. *13. *18. 23. *24. 102, 4. 5. — cf. 103, 20
7, 21—23 . . . . . 102, 7
*7, 22 . . . . . 102, 18
7, 23 . . . . . 103, 6. 143, 14
7, 24 . . . . . 103, *2. 7
*7, 24. 25 . . . . . 103, 1
7, 25 . . . . . 103, 11
*7, 25. 26 . . . . . 103, 16
Hieremias 7, 26 . . . . cf. 104, 5
7, 27 . . . . . 104, 8
7, 27. 28 (28) 103, 24
7, 28 . . 104, 10. 18. *105, 5
7, 29 . . 104, 21. *22. 105, 2
7, *30. 31 . . . . . 105, 7
7, 31 . . . . 105, *10. 14. *15
7, 32 . . . . . cf. 236, 24
7, 32. *33 . . . . . 106, 13
*7, 34 . . . . . 107, 8
8, *1. 2. 3 . . . . . 107, 16
8, 2 . . . . . 126, 14
8, 4 . 108, 17. *19. *23. *412, 15
8, 5 . . . . . 109, 8. 7—9
8, 6 . . 109, 12. 19. 110, 2
8, 7 . . . 110, 5. 8. *9. *10 (10), 12. *13
*8, 8 . . . . . 110, 23
8, 9 . 111, 4. 8. *9. — cf. 111, 18
8, 10 . *111, 11. 21. 23. *112, 20
*8, 10. 11 (10) 111, 11
*8, 11 . . . . 111, 15. 112, 8
8, 12 . 112, 10. 17.—cf. 113, 2
8, 13 . . *112. 25. 113, 3. 8. 9
8, 14 . . *113, 15—17. 114, *1. *3. *4. 6. *18. 19
8, *14. 15 . . . . . 113, 14
8, 15 . . . . . 114, 6
8, 16 . 114, 13. *14. *16. 20. — cf. 115, 5
8, 17 . 115, *2. *8. 9. *11. 12
*8, 17 (17. 18) . . 115, 1. 19
8, 18 . . . . . 115, *4. 17
8, 19 . . . . . 116, 4. 7. 15
8, 20 . . . . . 116, 19
8, 21 . . . . . 116, 24
8, 22 . . . 117, 3. *258, 1. — cf. 373, 23
*9, 1 . . . . . 117, 11
9, 2 . . . . . 117, 19. *21
9, 2. *3 . . . . . 118, 3
9, 3 . . . . . 118, *11. 15
9, *4. 5. 6 . . . . . 11 8, 17

Hieremias 9, 5 . . . . *118, 21. 24. 119, 9. *10. — cf. 267, 6
9, 6 . . 119, *2. *3. 13. *15
9, 7 . . . . 119, 20. *21. *23
9, 8. *9 . . . . . 120, 5
*9, 9 . . . . . 120, 14
9, 10 . . *120, 19. 20. 22—24. 121, 5. *6. *8. 15
*9, 11 . . . . . 121, 19. 20
9, *12. 13. *14 . . . . 122, 5
*9, 14 . . . . . 122, 23
*9, 15 . . . . . 123, 6
9, *15. 16 . . . . . 123, 4
9, 17 . . *123, 21. 23. 125, 3
*9, 17—19 . . . . . 123, 20
*9, 18 . . 123, 24. 25. 124, 1
9, 19 . . 124, *2. *10. 13. *15. 16. 18. 19
9, *20. 21 . . . . . 124, 24
9, 21 . . . . . 125, 9
9, 21. *22 (21) 126, 7
9, 22 . . . 125, 21. *22. *23. 126, *9. 10
9, 23 . . 170, 22. — cf. 170, 23
9, 23. *24 . . . . . 126, 19
*9, 24 . . . . . 127, 1. 4
9, *25. 26 . . . . . 127, 17
9, 26 . . . . . 128, 2. 10
10, 1—3 . . . . . 128, 18
10, 3 . 128, 25. 129, *1. 11. *12
10, *3. 4. *5 . . . . . 129, 4
10, 4 . . . . . 129, 14. 17
*10, 4 (5) 129, 7. 18
10, 5 . 129, 19. 22. 25. *130, 2
10, *6. 7. *8. 9. *10 (9) . 130, 15
*10, 6—10 . . . . . 131, 1
10, 7 . . . . . 131, 7. 10
10, 8. 9 (9) . . . . cf. 134, 22
10, 9 . *130, 21. 24. 131. *15. 19
10, 10 . . . 132, 6. 8. 9. 11. 13
10, 11 . . . . . 132, 16
10, 12 . . *132, 22. 133, 12. 13
*10, 12—16 . . . . . 132, 22
Hieremias 10, 13 . . 133, *3. *5. 19. *22. *23. *134, 4. 7
10, 14 . . . 134, 9. *13. 14. 16
10, 15 . . . . 134, 20. 135, 2
10, 16 . . 135, 6. 9. 11. 14. *15
10, 17. *18 . . . . . 135, 16
*10, 17. 18 . . . . . 135, 19
*10, 18 . . . . . 136, 6—11
10, 19 . . 136, 15. *16. 21. *22
10, 20 . . . 137, *1. *2. *4. *5. 10. *11. 12. *13. 16 (*16). 18. — cf. 138, 20
10, 21 . . 137, 22. 138, 22. — cf. 138, 23
*10, 22 . . . . 138, 6. 8—10. — cf. 157, 9
10, 23 . . . . . 139, *1. 4
10, 24. *25 . . . . . 139, 10
*10, 25 . . . . . 139, 13. 16
11, *1. *2. 3 . . . . . 140, 8
11, 2 . . 140, *9. *17. *18 (18)
11, 3. *4 . . . . . 140, 21
11, 4 . . . . 141, 15. 143, 14
11, 5 . . 141, 20. *24. 142, 9. *10. *11. *15. *16
11, 6 . . . . . 142, 18. *19
*11, 6. 8 . . . . . 143, 10
11, 7 . . . . . 143, 14
11, *7. 8 (8) 143, 1
*11, 7. 8 . . . . . 143, 8
11, 8 . . . . . 143, 9
11, 9 . . . . . 143, 24. *25
11, 9. 10 . . . . . 143, 17
11, 11. 12 . . . . . 144, 12
*11, 13 . . . . . 145, 4
11, 14 . . . . . 145, 13
11, 15 . . . . 146, 23. 147, 1
11, 15. 16 . . . . . 146, 1
11, 16 . . . . . cf. 147, 10
11, 17 . . . . . 147, 7
11, 18. *19. *20 . . . . 147, 22
11, 19 . . . . 148, 13. *15. *16. *229, 16

Hieremias 11, 20 . . . . 148, 21
11, 21—23 . . . . . 149, 9
*12, 1 . . . . . 152, 2
12, *1. 2 . . . . . 152, 1
*12, 2 . . 152, 6. — cf. 153, 5
12, 3 . . . . . 152, 23. *27
12, 4 . . . . . 153, 13. *17
*12, 5 . . . . . 154, 3. 5
12, 6 . . . . . 154, 18
12, 7 . . . . 155, 18. *320, 4
12, 7. 8 . . . . . 155, 10
12, 8 . . . . . cf. 156, 13
12, 9 . . . . . 156, 3. *6. *19
*12, 10 . . . 156, 25. 157, 1. 3
12, 10. 11 . . . . . 156, 25
12, 11 . . 157, *3. *4. *17. 18. 19. 21
12, 11. *12 . . . . . 157, 12
12, 12 . . . . . 158, 6
12, 13 . . 158, 7. *9. *17. *23. *159, 1 — cf. 159, 9
12, *13. 14. *15 . . . . 158, 23
12, 14 . . . . . 159, *5. 11
*12, 15 . . . . . 159, 7. 8
12, 16. 17 . . . . . 159, 21
*13, 1 . . . . . 160, 9. 11
13, 1—3. *4. 5—9. *10. *11 . . . . . 160, 8
*13, 4 . . . . . 160, 14
*13, 6 . . . . . 160, 21
*13, 7 . . . . . 160, 24
*13, 9 . . . . . 160, 27
13, 10 . . . . *161, 3. 162, 6
*13, 11 . . . . . 162, 8. 12
*13, 12 . . 162, 22. 24. 26. 163, 8—10. 164, 21
13, *12. 13. 14 . . . . 162, 22
*13, 13 . . . 163, 2. 164, 8. — cf. 164, 22
13, 14 . . *163, 6. 164, *12. 13
13, 15 . . 164, 20. 24. *165, 1. 14
*13, 16 . . . . . 165, 8. 9
*13, 16. 17 . . . . . 165, 6
Hieremias 13, 17 . . . . *165, 13. 166, *2. 3 (*3). *22 (22). *167, 2. 5. 6. 8
*13, 18 . . 167, 12. 14. 168, 12. 13. 14
13, 18. *19 . . . . . 167, 12
13, 19 . . . . 167, *17. *18. 22. 24. *168, 1. — cf. 168, 2
13, 20 . . . . . 168, *15. 22
13, 20. *21 . . . . . 168, 15
*13, 21 . . . . . 168, 25
13, 21. 22 . . . . . 169, 9
*13, 22 . . . . . 169, 13
13, 23 . . . . . 170, 3. 9
13, 24. 25 . . . . . 171, 4
*13, 25 . . . . . 171, 6. 19
13, 25. *26. 27 . . . . 171, 18
*13, 26 . . . . . 171, 20
13, 27 . . . . *171, 23. 172, 5. 14. *16. *19. 23
14, 1 . . . . . 173, 5. 183, 5
*14, 2 . . . . . 173, 13—15
*14, 2—4 . . . . . 173, 13
14, 3 . . . . *173, 17. 18. 20. 174, 11. 12 (*12)
14, 4 . . *173, 22. 23. 174, 14. *15. *16. — cf. 175, 19
*14, 5 . . . . . 174, 23—25
14, 5. 6 . . . . . 174, 23
*14, 6 . . . . . 175, 2
14, 7 . . . 175, *15. *17. *20. 23. 176, 4
14, *7. 8 . . . . . 175, 14
14, 7—9 . . . . . cf. 190, 17
*14, 8 . . 177, 18. — cf. 177, 7
*14, 8. 9 . . . . . 176, 7. 10
14, 9 . . *176, 22. 177, *3—*5. *7. *9. 10. *11
14, 10 . . . 177, *13—*16. *21. 22. 178, 2
14, 11. *12 . . . . . 178, 9
*14, 12 . . . . . 179, 14

Hieremias 14, 13 . . . . *178, 25. 179, 9. 10. 13
14, 13. *14 . . . . . 178, 24
*14, 15. 16 . . . . . 179, 22
*14, 16 . . . . . 180, 4
14, 17 . . 180, 14. *15. *17. — cf. 181, 5
*14, 18 . . . . . 181, 1. 3
14, 19 . . . . . 181, 17. 25
14, 19—22 . . . . . cf. 190, 17
14, 20 . . . . . 182, 7
*14, 21 . . . . . 182, 16
*14, 22 . . . . . 183, 1
15, 1 . . . . . *183, 18. 19. 184, 3 (*3). — cf. 341, 4
15, 2. 3 . . . . . 184, 7
15, 4 . . . 184, 21 (*21). *22. 185, 3. *4
15, 5 . . 185, 11. — cf. 185, 18
15, 6 . . . . 185, 17. 23. *24. *25. 186, *3 (3). — cf. 186, 9
*15, 7 . . . . . 186, 6. 7. 13
15, 8 . . . . . 186, 15. 23. 24
15, 9 . . 187, 1 (*1). *2. *4. *8. *9. 16
15, 10 . . . . 187, 20. *21. *22. 188, 7. 18. *19. *21. 23. *25. 189, *2. *3. *6. 8. *17. 25. *190, 7
*15, 10. 11 . . . . . 190, 3
15, 11 . . . . . 189, 11. *13. 190, 1. *11
15, 12 . . . . 190, 19. *20. *21
*15, 13 . . . . . 191, 11
15, *13. 14 . . . . . 191, 10
15, 14 . . . . 191, *13. 18 (*18)
15, 15 . . . . . 192, 8 (*8)
*15, 15. 16 . . . . . 191, 25
15, 16 . . . 192, *3. *5. 10. *12
15, 17 . . . . *192, 19. 193, 6. 11. *24
15, *17. 18 . . . . . 192, 18
Hieremias 15, 18 . . . . *192, 21. 23. 25. 194, *24. 25
15, 19 . . 194, 15. 17 (*17). 19
15, 19. *20. 21 . . . . 194, 5
*15, 21 . . . . . 194, 14
16, 1. *2. 3. *4 . . . . 195, 7
16, 2 (1. 2) . . . . . cf. 277, 2. 350, 18. 420, 13
16, 4 . . . . . 126, 14
16, 5 . . . . . 197, 15
16, 5—7. *8 . . . . . 196, 17
*16, 6 . . . . . 197, 18
16, 9. 10. *11. 12 . . . 198, 7
16, 11 . . *198, 25. 199, 2. 4—6
16, 12 . . . . . 199, 12
16, 12. 13 . . . . . 199, 15
16, 13 . . . . . 200, 2. 3. — cf. 199, 26
16, 14. 15 . . . . . 200, 9
16, 15 . . . . 200, 22. 202, 3
16, 16 . . . . . cf. 203, 19
16, 16. *17. *18 . . . . 201, 8
16, 17 . . . . . 203, 1. *2
16, 18 . . 202, 19 (*19). 20. 23
16, 19 . . 203, 3. *4. 14. *16. *22
16, 20 . . . . . 204, 1
16, 21 . . . . . 204, *6. 11. 21
17, 1 . . . . 204, 16. *18. *19 (19). 23. *25. 205, 12. 13. *22. 23
17, *2. 3. *4. . . . . 206, 3
*17, 2—4 . . . . . 206, 12
17, 3 . . . . . 206, 23
17, 4 . . . . . 206, 14
17, 5 . . . *207, 6. 208, *5. 6. 8. *211, 3. — cf. 209, 6
17, 5. *6 . . . . . 207, 5
*17, 6 . 208, 9. 11. 12. 13. 15. 16
17, 7 . . . . *208, 20. 209, 9. 210, 3. 211, 4
17, 7. *8 . . . . . 208, 19
17, 8 . . *208, 22. 209, *2. *4. 14. 16. 19. 20. *21. *25

Hieremias 17, 9 . . . 210, *12. *15 (15). *16. *18. — cf. 122, 21
17, 9. *10 . . . . . 210, 8
*17, 11 . . . . . 211, 19. 20. 23. 213, 2. — cf. 24, 24. 60, 21. 305, 8
17, 12. *13 . . . . . 213, 8
*17, 13 . . . . . 213, 12. 25
17, 14 . . . . . 214, 6
17, 15 . . . . 214, 23. 215, 21
17, 15. *16. *17 . . . . 214, 14
17, 16 . . . . 214, *16. *19. 25 (*25). 26. 215, 1. *3. *4
*17, 17 . . . 214, 21. 215, 6. 9
*17, 18 . . . . . 215, 17
*17, 19 . . . . . 216, 2. 3
17, *19. 20 . . . . . 216, 1
*17, 20 . . . . . 216, 6
17, 21. *22—*24. 25. *26. 27 . . . . . 216, 15
17, 22 . . . . 217, 21. *23. 27
17, 23 (22. 23) 218, 3. 4
17, 23 . . . . . *216, 23
17, 25 . . . . . 218, 8. 10. 11
17, 26 . . *217, 10—12. 218, *18. 20—23. 219, *2. *4. 7. *8. 10. 11. *12. *13
17, 27 . . 219, 15. 17. *20—*22
18, 1—5. *6. 7. 8. *9. 10 . . . . . 223, 1
*18, 3 . . . . 223, 5. 224, 2. 3
*18, 4 . . . . . 223, 6
18, 6 . . . . . cf. 225, 13
*18, 7 . . . . . 223, 12. 14
18, 8. 10 . . . . . cf. 322, 8
*18, 9 . . . . . 223, 18
18, 11 . . . 225, *2. 13. 16. 18
18, *11. *12. 13 . . . . 225, 1
18, 12 . . 225, *6. *8. 19 (*19). 20. *21. 23
18, 13 . . . . . 226, 1. 3
*18, 14 . . . . . 226, 7. 9
Hieremias 18, 15 . 226, 25. *227, 2
*18, 16 . . . . . 227, 10
18, 17 . . . . . 227, 24. *25
18, 18 . . . . . 228, 10
18, 19—22 . . . . . 228, 23
18, 20 . . . . . cf. 230, 15
18, 22. 23 . . . . . 230, 1
18, 23 . 230, *7. *8. 13. *19 (19)
19, 1 . . . . . 231, 1
19, *1. 2 . . . . . 231, 16
19, *1. 2. 3 . . . . . 230, 26
19, 2 . . . 231, *4. *5. 9. *10. *12. *21. 22 (*22). *23. 232, 1. *2
*19, 3 . . . . . 232, 7. 9
19, 3. *4. 5 . . . . . 232, 6
*19, 5 . . . . . 232, 15
*19, 6 . . . 233, 17. 19. 234, 3. 4. 236, 24
19, 7. *8. 9 . . . . 234, 9. — cf. 234, 7
*19, 10 . . . . . 235, 9
19, 10. *11 . . . . . 235, 8
19, 10—13 . . . . . cf. 237, 18
*19, 11 . . 236, 13. — cf. 237, 2
19, 11. *12. 13 . . . . 236, 13
*19, 12 . . . 236, 17. 237, 4. — cf. 237, 3
19, 13 . . . . 236, *18. *19. 21. *22. — cf. 237, 5
19, 14. 15 . . . . . 237, 11
19, 15 . . . . . 238, 4
20, 1 . . 238, 12. *13. 239, 7
20, 1. 2 . . . . . 238, 7. — cf. 248, 3
20, 2 . . . . 238, 13. *14. *15. 16. 239, *9. 10
20, 3 . . 239, 13. 21. *22. 24. *240, 1—3
20, 3. 4 . . . . . cf. 293, 18
*20, 4 . . . . . 240, 20. 21
20, *4. 5. *6 . . . . . 240, 4
*20, 5 . . . . . 240, 10. 11

Hieremias 20, 7 . . . . . *241, 13. 14. 242, 1. *307, 21
20, 7. 8 . . . . . 241, 12
*20, 8 . . . 241, 17. 242, 9. — cf. 242, 25
20, *8. 9. 10 . . . . . 242, 16
20, 9 . . . . . *242, 18. 21. 243, 7. *9
20, 10 . . *242, 23. 24. 243, 23. — cf. 244, 18
20, *10. 11 . . . . . 244, 1
20, 11 . . 244, 8. *10. *11. *13
20, 12 . . . . . 244, 23. *24
*20, 13 . . . . . 245, 13
20, 14 . . . . . 251, 4
20, 14. *15. 16—18 . . 245, 23
*20, 15 . . . . 245, 25. 246, 16
*20, 17 . . . 246, 4. 247, 14. 15
20, 18 . . . . 247, 18. 251, 5
21, 1 . . 260, 7. — cf. 255, 9
21, 1. *2 . . . 247, 21. — cf. 250, 23
21, 2 . . . . . 248, 9
21, 3. *4—*6 . . . 248, 22. — cf. 250, 8
21, 3—7 . . cf. 250, 25. 255, 9
*21, 4 . . . . . 249, 1. 5
*21, 5 . . . . . 249. 6. 13
21, 7 . . . . 249, 21. 250, 2. *4 (4). *6
21, 8 . . . . 251, 24. 252, 4
21, 8—10 . . . . . 250, 15
21, 9 . . . . . cf. 113, 4
*21, 10 . . . . . 252, 16
21, 11 . . . 252, 1. 5. 266, 13
21, 11. *12 . . . . . 251, 17
21, 12 . . . . . *251, 20. 23. 252, 8. *10
21, 13 . . . 253, *9. 14. *15—*18. 25
21, 13. 14 . . . . . 253, 7
*21, 14 . . . . . 253, 12
22, 1 . . . . . 266, 14
Hieremias 22, 1—4. *5 . . 254, 19
22, 3 . . *254, 27. 255, 21. *23
22, 6 . . *256, 21. 22. 266, 15
22, *6. 7. *8. *9 . . . 256, 20
22, 7 . . *257, 3. 258, 7. 9. *11
*22, 9 . . . . . 258, 18
22, 10—12 . . . . . 259, 1
22, 11 . . . . . 259, *21 (21). 260, 3. 5
22, *13. 14. *15. 16. 17 . 260, 11
*22, 13—17 . . . . . 260, 24
*22, 14 . . . . 263, 6. 8. 10. 12
*22, 15 . . 262, 21. 24. 263, 18
22, 16 . . . . 262, 13. 14. *15
22, 18 . . . . . 264, 6. *7
22, 18. *19 . . . . . 264, 1
22, 19 . . . . . 264, 16
22, 20 . . 265, 25. *26. *266, 1
22, 20. *21. 22. 23 . . 264, 19
22, 21 . . . . 265, 13. *14. *15
*22, 22 . . . . . 265, 1. 2
22, 23 . . . . . 265, 21
*22, 24 . . . . . 266, 5
22, 24. 25 . . . . . cf. 269, 8
22, *24. 25. 26. *27 . . 266, 3
*22, 25 . . . . . 266, 7
*22, 26 . . . . . 266, 9
22, 28 . . 268, *16. *18. 20. *21. *269, 2. 9. 14
22, 29. 30 . . . . . *268, 11. 269, 15. *272, 9
22, 30 . . . . 268, 13. 269, 23. 24 (*24). *270, 1. 2. 12. 13. 15. 271, 8. 272, 10
*23, 1 . . . . . 271, 16
23, *1. *2. 3. 4 . . . . 271, 15
23, 2 . . . . . cf. 273, 19
*23, 3 . . 272, 2. — cf. 273, 20
23, 4 . . . . . 272, 15
23, 5 . . *273, 9. 10. 274, 12
23, 5. *6 (6 a) 273, 8
23, 6 . *273, 13. 14. 16. 274, *8. *17 (17). *18—*20. *275, 17

Hieremias 23, 7. 8 . . . . *273, 17. 275, 1. *6
23, 9 a (6 b) . . . . . 273, 18 (*18). 275, 15 (*15). *22. 285, *24 (24)
23, 9 b (9) . 276, 6. *7. *9. *11. 22. *23
23, 10 . . . 277, 6. *7. *8. 10. *11. *12 (12)
*23, 11 . . . . . 277, 25
23, 11. *12 . . . . . 277, 18
*23, 12 . . . . . 277, 22
*23, 13 . . . 276, 1. 278, 22. 23. 279, 6
*23, 14 . . 276, 2. 279, 9. 10. 13
*23, 15 . . . . 280, 3. 5. 6. 12
*23, 16 . . . . . 280, 25
*23, 16. 17 . . . . . 280, 17
23, 17 . . *280, 21. 281, 2. *3. 4. 6—8. 17. 282, 4
23, 18 . . 281, 10. 12. *14. *15. — cf. 282, 5
*23, 19 . . . . . 281, 23
*23, 19. 20 . . . . . 281, 23
23, 20 . . . . . 282, 16
23, 21. *22 . . . . . 282, 18
23, 22 . . . 283, 7. 9. 21. *22. *366, 15
*23, 23 . . . . . 284, 10—12
*23, 23. 24 . . . . . 284, 1. 5
23, 25 . . . . *285, 16. 286, 12
23, 25. *26. 27 . . . . 285, 14
*23, 26 . . . . 285, 19. 286, 13
*23, 27 . . . . . 285, 19. 23
23, 28. *29 . . . . . 286, 21
23, 29 . . . . . 287, *2. 24. 288, 11 (*11)
23, 30 . . . . . 289, 17
23, 30. *31. *32 (32) . . 289, 1
23, 31 . . 289, *4. 18. *19. *22
23, 32 . . . . *289, 8. 290, 3
23, 33 . . *290, 9—11. 291, 16 (*16). 291, 22
Hieremias 23, 33. 34. *35. 36 a (33—36) . . . 290, 7
*23, 33. 34. 36 . . . 290, 20. 21
*23, 34 . . . . 290, 13. 291, 19
23, 35 . . . . . 291, 22
23, 35. 36 . . . . . cf. 292, 17
23, 36 . . . . . *290, 17. 18. 293, 19. *20
*23, 36—38 . . . . . 292, 8
23, *36 b. 37-39. *40 (37-40). 292, 4
*23, 37 . . . . . 292, 5
*23, 38 . . 292, 10. 12. 293, 10
*23, 39 . . . . . 292, 13
*23, 40 . . . . . 293, 2
24, 1 . . *295, 1. 297, 21 (*21). *22. — cf. 6, 5. 294, 2. 300, 5. 19
24, 1. 2. *3. 4. 5. *6. 7. *8—*10 . . . . . 294, 16
*24, 2 . . 298, 2. — cf. 358, 2
24, 5 . . . . . 299, 1
24, 7 . . . . . 299, 14
*24, 8 . . . . . 295, 25
*24, 8. 9 . . . . . 299, 5
*24, 9 . . . . . 296, 2
25, 1 . . . . . *300, 1. 2. 13. 321, 4. — cf. 321, 3. 414, 18
25, 1 b. 2 (2) 300, 12
25, 3 . . . . . 301, *1. 14
25, 3. 4 . . . . . 302, 5
25, 4 . . 301, 23. — cf. 301, 13
25, 4. *5 . . . . . 302, 7
25, 5 . . . . 302, 21 (*21). — cf. 303, 5
25, 6. 7 . . . . . 303, 1
25, 7 . . . . 303, 8. *11. — cf. 303, 16
25, 8. 9 . . . . . 303, 12
25, 9 . . . 304, 4. 315, 4. — cf. 320, 11
*25, 10. 11 . . . . . 304, 17
*25, 11 . . . . . 305, 6

Hieremias 25, 11. *12. 13 . 305, 10
25, 14 . . . . . 306, 4. *6
*25 (32), 15 (1) . . 306, 15. 21. — cf. 7, 17. 10, 19
25 (32), *15. *16. 17 (1—3) 306, 14
25 (32), 16 (2) . . . 306, 18. — cf. 311, 2
25 (32), 18 (4) . . . . . 307, 12. *17. — cf. 308, 1
25 (32), 18—26 (4—12) . cf. 311, 8
25 (32), 19. 20 (5. 6) . . . 307, 23
25 (32), 19—26 (5—12) . cf. 306, 10
25 (32), 20 (6) . . . . 308, *4. 6. *9—*11. 16
25 (32), *21. 22 (7. 8) . . 309, 1
*25 (32), 22 (8) 309, 10
25 (32), 23 (9) . . . 309, 13. 16
25, 24 . . . . . 309, 17 (*17)
25 (32), 24. 25 (10) . . 310, 1. *2
*25 (32), 25 (11) . . . 310, 4. — cf. 310, 13
25 (32), 26 (12) . . . 310, *12. 15. *16. 18. 311, 1. *5
25 (32), 27 (13) *313, 17. 22. 314, *4. 6
25 (32), 28 (14) 314, 15
*25 (32), 28. 29 (14. 15) . 314, 7
25 (32), 29 (15) 314, *11. *13. 21
25 (32), 30 (16) . . . 315, *11. *13. 24. 25. *316, 3. 14. 16. 319, 21
*25 (32), 30. 31 (16) . . . 316, 19
25 (32), 30. *31 (16. 17) . 315, 9
*25 (32), 31 (16) 315, 16
25 (32), 31 (17) *315, 16. 316, *4. 10. *20. *21
*25 (32), 32 (18) . . . 317, 4—6
25 (32), 32. 33 (18. 19) . 317, 3
*25 (32), 33 (19) 317, 7
25 (32), 34 (20) . . *317, 23. 25. 318, *2. *5. 6. 10. 13. *15
Hieremias 25 (32), 34. 35 (20. 21) 317, 23
25 (32), 35 (21) . . 318, *4. 16. 20. *21
25 (32), 36 (22) *318, 5. 23. 319, *3 (3)
25 (32), 36. 37 (22. 23) . 318, 22
*25 (32), 37 (23) 319, 2
25 (32), 38 (24) . . 319, 16. *17. *19. *20. 320, *5. 7. 9 (*9). *12
26 (33), 1 . . . *321, 6. 332, *7. 20. — cf. 331, 15. 332, 19
26 (33), *1. 2. *3 . . . 320, 16
26 (33), 2 . . . 321, 14 (*14). 19
26 (33), 3 . . *321, 1. 23. 322, *1. 15. *18
26 (33), 4—6 . . . . . 322, 21
26 (33), 5 . . . . . 323, 8. 11
26 (33), 6 . . . 323, 12. 15. 21. *325, 4. 329, 5
*26 (33), 7 . . . . . 324, 4. 13
26 (33), 7. 8. *9 . . . . 324, 3
*26 (33), 8 . . . . 324, 9. 13. — cf. 328, 25
26 (33), 8. 9 . . . . . cf. 327, 21
*26 (33), 9 . . . . . 324, 18
*26 (33), 9. 10 . . . . 324, 25
26 (33), 9—11 . . . . cf. 326, 22
26, (33), 10 . . 325, 11. *13. — cf. 325, 22
26 (33), 11 . . . . . 325, 18
*26 (33), 12 . . . . . 326, 8. 9
26 (33), 12. 13. *14. 15 . 326, 6
*26 (33), 13 . . . . 326, 13. — cf. 328, 6. 329, 11
*26 (33), 14 . . 326, 16. 327, 5
*26 (33), 15 . . . . . 327, 7
*26 (33), 16 . . . . 327, 18. — cf. 328, 21
26 (33), 16. 17 . . . cf. 330, 12
26 (33), *17. 18. *19 . . 328, 9

Hieremias 26 (33), 18 . . . 329, 3
26 (33), 19 . . . . . 329, 15
26 (33), *20. 21—23. *24 . 329, 19
*26 (33), 22 . . . . . 330, 2. — cf. 332, 4
27 (34), 1 . . . . . *331, 22. 24 332, *5. 20. — cf. 332, 19
*27 (34), 2 (1) 332, 11
27 (34), *2. *3. 4 (1—3) . 332, 10
27 (34), 5 (4) . . . . . *333, 18. 334, 8. *10 — cf. 9, 5. 334, 22. 430, 3
27 (34), 6 (5) 334, 25
27 (34), *6. 7 (5) . . 334, 14. — cf. 336, 6
27, 6. *7 . . . . . 335, 18
*27, 6. 7 . . . . . 335, 22
27 (34), 6—11 (5—9) . cf. 333, 2. 338, 8
27(34), 6—15 (5—12) . cf. 339, 11
27, 7 . 335, 7. 10. *11. 12. 14. *15
*27 (34), 8 (6) 336, 1
27 (34), 9 (7) . . . . cf. 354, 17
27 (34), 9. 10 (7. 8) . . cf. 339, 15
27 (34), 9. *10. *11 . . 336, 13
27, *12. *13. 14 . . . . 338, 18
*27, 12—14 . . . . . 338, 24
27 (34), 12. *13—*15 (10—12) 337, 19
27 (34), 12—22 (10—18) cf. 333, 5
27 (34), 14 (11) . . . cf. 339, 15
*27 (34), 15 (12) . . . . 338, 15. 339, 13. — cf. 363, 9
27, 16 . . . . . 339, 8
*27 (34), 16 (13) . . . 339, 8. — cf. 350, 24. 363, 10. 368, 17
27 (34), 16. *17 (13) . . 339, 3
*27 (34), 17 (14) 339, 9
27 (34), 18 (15) . . . 341, *1. 2
27 (34), 18—20. *21. 22 (15—18) 339, 22
Hieremias *27 (34), 18—22 (15—18) 339, 24. 340, 14. 16
27, 19 . . . . . 340, 21
27 (34), 19-22 (16-18) . . cf. 342, 8
cap. 28 (35) . . . . . cf. 294, 5
28 (35), 1 . . *341, 23. 342, 1. *2. — cf. 353, 14
28 (35), 1. 2. *3 . . . . 341, 15
28 (35), 1—4 . . . . cf. 368, 19
28 (35), 3 . . cf. 342, 22. 343, 1
28 (35), 3. *4 (4) . . . 342, 12
*28 (35), 3. 4 (4) 342, 18
*28 (35), 5 . . . . . 346, 8
28 (35), 5. *6 . . . . . 343, 4
28 (35), 6 . . . . . 343, 11
28 (35), 7. *8. *9 . . . 343, 21
*28 (35), 10 . . . . . 344, 21. 345, 2. 346, 8
28 (35), 10. *11. *12 (10. 11) . . . . 344, 20. — cf. 348, 9
28 (35), 11 . . . *345, 2. 346, 16
28 (35), 12 (11) . . 345, 19. — cf. 346, 11
*28 (35), 12 . . 345, 25. 346, 8
28 (35), 12. *13. *14 . . 345, 23
28 (35), 13 . . 346, *1. *2. 14. *18 (18). *19
*28 (35), 14 . . . . . 346, 7
28 (35), 15 . . . . . *346, 8. 347, *21. 23
28 (35), 15. *16. 17 . . 347, 12
*28 (35), 16 . . . . . 347, 16
*28 (35), 16. 17 (17) . 347, 19. 20
*28 (35), 17 . . . . . 346, 8
29 (36), 1 . . . . . cf. 363, 14
29 (36), 1. *2. 3. 4. 5. *6. *7 . 348, 19
*29 (36), 2 . . . . 349, 2. 3. 23
29 (36), 4 . . . . . 350, 2
*29 (36), 5 . . . . . 349, 11
29 (36), 5. 6 . . . cf. 357, 12. 358, 20. 365, 2

Hieremias 29 (36), *5. 6 . . 363, 15
29 (36), 7 . *349, 16. 350, 15. 351, 3 (*3). 4
*29 (36), 8 . . . . 363, 18. — cf. 354, 17
29 (36), 8. *9 . . . . . 353, 3
*29 (36), 9 . . . . 363, 20. — cf. 357, 10
29 (36), 10 . . cf. 357, 5. 358, 21. 365, 1. 366, 16. 368, 21
29 (36), 10. *11 (10) . . 354, 22
29 (36), 10. *11. *12. 13. 14. 354, 7
29 (36), 11 . . . . . *354, 13. 355, 1. *3
*29 (36), 12 . . 354, 14. 355, 3
*29 (36), 13 . 355, 7. — cf. 138, 2
*29 (36), 14 . . . . . 354, 17
29 (36), 14. 15. *16—*18. 19. 20 (14. 15) . . 356, 3
*29 (36), 14—20 (15) . . 357, 1
29 (36), 17 . 357, 19. *20—*22. *358, 1. 2. 4. 359, *6 (6)
29 (36), 18 . . . . *358, 5. 6. 359, 8. 10
29 (36), 19 . . . 358, *10. 11
29 (36), 21 . . . . . cf. 363, 9
29 (36), *21. 22. *23 . . 359, 21
29 (36), 22 . . . . . 361, 5
29 (36), 23 . 360, *9. *11. *14. 21. 362, 4
29 (36), 24. *25. 26. 27. *28. 29 . . . . . 362, 10
*29 (36), 25 . . 362, 13. 14. 17
29 (36), 25. 26. 29 . . cf. 365, 22
*29 (36), 26 . . . . 362, 19. 22. 363, 1. 2
29 (36), 26. 29 . . . . cf. 294, 6
*29 (36), 27 . . . . . 364, 14
*29 (36), 28 . . . . . 364, 20
29 (36), 30. 31. *32 . . 365, 9
29 (36), 31 . . . . . 363, 12
29 (36), 32 . . 366, 5. 12. 19
30 (37), 1. 2. *3 . . . . 368, 10
Hieremias *30 (37), 3 . . . 368, 16
30 (37), 4. 5. *6 . . . 369, 11
*30 (37), 5 . . . . . 369, 13
30 (37), 6 . . . . . cf. 370, 17
30 (37), 7 (7. 8) 370, 14
30 (37), 7 (8) 370, 20
30 (37), 7—24 . . . . 369, 18
*30 (37), 8 . . . . . 371, 14
30 (37), *8. 9 . . . . . 371, 1
*30 (37), 9 . . . . . 371, 4
*30 (37), 10. 11 . . . . . 371, 17. 372, 3. 4
*30 (37), 11 . 372, 1. 2. 19. 20. 21. 373, 18. 19
30 (37), 12. 13. *14. 15 (12—14) 373, 7
30 (37), 13 . . 373, 22. 374, 1
30 (37), 14 . . . *373, 12. 14. 374, 2. *5. 7. 12
30 (37), 15 . . . 374, 13. *15. *16. *23
30 (37), *16. 17 . . . . 375, 3
*30 (37), 17 . . . . 375, 8. — cf. 373, 23
30 (37), 18 . *375, 19. 376, 14. 15
30 (37), *18. *19. 20. *21. 22 (18. 21) 375, 17
30 (37), 19 . . . . . *375, 24. 376, 18 (*18). 20
30 (37), 21 . . . . 377, *8. 9
30 (37), 22 . . . . . *376, 7. 377, *14 (14)
30 (37), 23. 24 . . . 377, 18. — cf. 378, 13
30 (37), 24 . . . . . 378, 3
31 (38), 1 . . . 378, 11. *12. *17. 18
31 (38), 2 . *378, 24. 379, *1. *4—*8. *10—*12. 13. *21
*31 (38), 3 . . . . 380, 4. 16
31 (38), 3. 4. *5. *6 . 380, 3
31 (38), 4 . . 380, *7. 20. 24. 381, 2

Hieremias 31 (38), 5 . . 381, 3. *6
31 (38), 6 . . . . 381, 11. 13. 382, 15
31 (38), 7 . 381, *17. 22. 23. 24. 382, *1. 2. 16. — cf. 378, 16. 382, 16
*31 (38), 8 . . . . 382, 7. 9. 383, 5. 14
31 (38), 9 . . . 383, 20 (*20). 384, *2. 4. *7. *8 (8). 16. 21. 22
31 (38), 10 . . 386, *3. 5. 8
31 (38), *10—*13. 14 . . 385, 11
31 (38), 11 . . . . . *385, 16. 386, *10. 11. *12.
31 (38), 12 . *385, 20. 386, 16. 17. 18. 20. 387, 1. 2. 5. *6. 8
31 (38), 13 . *385, 21. 387, 11. *13. 15. 17. 19
31 (38), 14 . *385, 25. 387, 21. 388, *2. 12
*31 (38), 15 . . . . 388, 17. 20
31 (38), 16 . *390, 19. 391, 3. 6
31 (38), 16. *17 . . . . 390, 16
*31 (38), 17 . . . . . 391, 7
31 (38), 18 . . . *391, 20. 21. 392, 11 (*11). *13. *14. 16. 20. *394, 8. 396, 19
31 (38), *18. 19 . . . . 391, 19
31 (38), 19 . . 392, *1—*4. 21. 393, 2. *3 (3). 6. *7. *10. 14. 394, 10
31 (38), 20 . 394, *3. *5. *12. 14. 15. 395, *1. 5 (*5). *7. 12. 15. 396, 19. — cf. 393, 18
31 (38), 21 . *396, 12. 13. 15. 397, *1. 3 (*3). *4. *8. 13
31 (38), *21. 22 . . . . 395, 18
*31 (38), 21. 22 . . . . . 396, 1
31 (38), 22 . *396, 7. 8. 397, 19. *398, 2. 7
31 (38), 23 . . . . 399, 1. *2. 400, 11. 14
Hieremias 31 (38), 23. 24 . . . . . 398, 11. *17
*31 (38), 24 . 399, 12. 17. 400, 2
31 (38), 25 . 400, *6. *8. 16. *17
31 (38), 25. *26 . . . . 400, 6
*31 (38), 26 . 400, 19. 401, 10. 12
31 (38), 27 . 402, 1. *2. *3. 4
31 (38), 27—30 . . . . 401, 16
31 (38), 28 . . . 402, 8. 9. 10
31 (38), 29 . . . . 403, 3. — cf. 199, 10
*31 (38), 31 . . . . . 404, 4. 5. 406, 1. 2
31 (38), *31. 32. 33 . 405, 2 (*2)
*31 (38), 31—34 . . . . 404, 3
*31 (38), 32 . . 404, 6. 9. 10. 406, 3
*31 (38), 33 . . . . 404, 12. 14
*31 (38), 34 . . . . . 405, 18
31 (38), 35. *36 (36. 37) . 406, 13
*31 (38), 36 (37) 406, 17
31 (38), 37 (35) . 408, 4. *7. 13. *14. 15. 19. *409, 5
31 (38), 38 . . 411, 2. 13. 14
31 (38), 38. *39. *40 . . 409, 16
31 (38), 39 . . . *409, 19. 21. 411, *18. 19. 412, 2. *3
31 (38), 40 . . . . *409, 23. 24. 412, *9. *10. 15. 16 (*16). *19. 21. 413, 6. 8. 9
32 (39), *1. 2 . . . . . 428, 15
32 (39), *1. 2. 3 . . . 413, 21
32 (39), 2 . . . . . 431, 4
32 (39), 2. 24 . . . . cf. 82, 2
*32 (39), 3—5 . . . 415, 1. — cf. 418, 20
32 (39), 5 . 415, 15. *16. 18. 20. *21. *22
32 (39), 6. *7 . . . 416, 1. — cf. 418, 1
32 (39), 7 . 411, 3. *416, 3. 417, 11
32 (39), 7—9 . . . . cf. 410, 20

Hieremias 32 (39), 8 . *417, 14. 16. 17. 418, *1. 3. 10. *11. *419, 2. *422, 11
32 (39), 8. *9. 10. *11 . 418, 13
32 (39), 9 . . . . . 419, 7
32 (39), 9—14 . . . cf. 423, 6
32 (39), 12 . *420, 7. *421, 7. 429, 3. — cf. 421, 19
32 (39), 13. 14. *15 . . 421, 12
32 (39), 14 . . . . . 422, 1
32 (39), 15 . . . 422, 9. — cf. 423, 7
32 (39), 16. 17. *18. *19 . 422, 14
32 (39), 17 . *422, 16. 18—20. 423, 9. *10. *11. 424, 5. 10. *11. 13. *15. — cf. 9, 5. 430, 12
32 (39), 17—19 . . . cf. 426, 13
*32 (39), 18 . . 423, 2. 424, 18. 425, 3. 4
32 (39), 19 . *423, 4. 425, 7. 9. 10. *13. 428, 6. — cf. 430, 17
32 (39), 20 . . 426, *3. 14. 16. *17 (17). *427, 1
32 (39), *20. 21. 22. *23 . 426, 1. — cf. 423, 17
32 (39), 21 . . . 427, 2. 4. *5
32 (39), 21 (21. 22) . . . 427, 6
32 (39), 22 . . . . 427, 9. 12
32 (39), 23 . . . 427, 15. 18. 428, 2. *4
32 (39), 23. 29—35 . . cf. 429, 20
32 (39), 24 . *428, 19. 431, 5. — cf. 423, 19
*32 (39), 24. 25 . . . . 428, 7
32 (39), 24. 28. 29 . . cf. 436, 15
32 (39), 25 . 424, 2. *429, 1
32 (39), 26. 27. *28. 29 . 429, 7
32 (39), 27 . . 429, *9. *10. 22. 430, 2. *8. *9
32 (39), 28 . 430, 13. 15. *17
32 (39), 29 . . . . . *429, 14. 430, 21. 431, 1. *2. 8, *9. 11 (*11). 13. — cf. 433, 13
Hieremias 32 (39), 30 . . . 432, *3. *4. *6—*8. 9. 10. *15. 433, *1. 3. *5. — cf. 433, 24
*32 (39), 31 . . . . 433, 9. 22
32 (39), 32 . . . . . 433, 17. 434, 2. *5
32 (39), 33 . . . 434, 8. 14. 19
32 (39), 34 . . . . . 434, 21
32 (39), 35 . . . 435, 6 (*6). 8. *9. *10. *14 (14). 436, 1. — cf. 29, 16
*32 (39), 36 . . . . . 436, 11
32 (39), 37 . . . . . 437, 20
32 (39), 37—41 . . . . 436, 22
32 (39), 37—44 . . . cf. 429, 18. 436, 19
32 (39), 39 . . 438, 8. 9. 11. 13
32 (39), 40 . . . . 437, *5. 21. *22. 438, 15
32 (39), 41 . . . . *437, 9. 10. 438, 21. 439, *1. 2
32 (39), 42. *43. *44 . . 439, 9
32 (39), 44 . . . . . *439, 19. 440, 7—10, 12. *13. 15. *16. 18
38 (45), 7—13 . . . cf. 331, 19
39 (46), 5 . . . . . cf. 430, 21
42 (49), 16 . . . . . cf. 299, 10
43 (50), 8 . . . . . cf. 6, 10
43 (50), 10 . . . . . cf. 299, 11
46 (26), 7 . . . . . cf. 407, 1
46 (26), 11 . . . . . cf. 117, 6
*47 (29), 2 . . . . . 318, 5
*49 (30), 3 . . . . . 318, 5
49 (30), 28 (6) . . . . cf. 22, 4
cap. 50. 51 (27. 28) . . cf. 306, 2
51 (28), 7 . . . . 311, 10. — cf. 164, 18
51 (28), 8 . . . . . cf. 117, 6
51 (28), 41 . . . . . 313, 5
52, 9 . . . . . cf. 430, 21

Hieremias 52, 17—23 . cf. 341, 11
Baruch 2, 30 . . . . . cf. 103, 21
Threni 3, 15 . . . . . cf. 362, 1
3, 24 . . . . . 135, 8
3, 27 . . . . . cf. 361, 21
3, 28 . . . cf. 117, 26. 362, 1
*4, 9 . . . . . 249, 18
Ezechiel 1, 1 . . . . . cf. 6, 22
1, 2 . . . cf. 342, 4. 353, 15
1, 21 . . . . . cf. 366, 15
2, 4 . . . cf. 286, 8. 288, 2
2, 8. 10 . . . . . cf. 9, 7
*3, 17 . . . . . 88, 5
cap. 8 . . . . . cf. 105, 14
8, 3 . . . cf. 42, 23. 434, 23
11, 19 . . . . . cf. 288, 4
cap. 13 . . . . . cf. 353, 10
13, 14. 15 . . . . . cf. 288, 6
13, 16 . . . . . cf. 47, 14
13, 18 . . . . . cf. 288, 9
14, 21 . . . . . cf. 184, 15
16, 8—13 . . . . . cf. 17, 6
16, 11 . . . . . cf. 17, 12
16, 25 . . . cf. 27, 20. 31, 14
16, 26 . . . . . cf. 25, 14
16, 52 . . . . . cf. 44, 6
18, 2 . . . . . cf. 199, 10
*18, 2—4 . . . . . 403, 7
18, 4 . . . . . 403, 14. — cf. 403, 13. 412, 19
22, 26 . . . . . cf. 87, 6
*23, 20 . . . . . 69, 11
24, 3—5 . . . . . cf. 12, 19
28, 13 . . . . . cf. 387, 7
32, 7 . . . . . cf. 173, 7
36, 26 . . . . . cf. 288, 4
37, 16—25 . . . . . cf. 369, 4
37, 17. 19 . . . . . cf. 274, 15
37, 24 . . . . . 369, 5
*45, 12 . . . . . 419, 7
Daniel 2, 1 . . . . cf. 286, 2. 5
3, 50. 88 . . . . . cf. 297, 11
4, 24 . . . . . cf. 90, 6
Daniel cap. 5 . . . . . cf. 335, 6
5, 29 . . . . . cf. 297, 10
7, 5 . . . . . cf. 68, 1
*7, 6 . . . . . 68, 6
7, 23—27 . . . . . cf. 312, 20
*12, 2 . . . . . 169, 25
13, 52. *56. *57 (Sus. 52. 56. 57) 360, 16
13, 53 (Sus. 53) . . . cf. 82, 10
13, 54. 58. 61 (Sus. 54. 58. 61) . . . . . cf. 11, 9
13, 61 (Sus. 61) . . . cf. 361, 13
13, 61. 62 (Sus. 61. 62) . cf. 361, 6
II Machab. 1, 2 . . . cf. 372, 6
Matth. 1, 12—16 . . . cf. 271, 2
1, 18. 20 . . . . . cf. 371, 13
1, 23 . . . . . cf. 274, 7
2, 1 . . . . . cf. 294, 14
2, 1. 5. 6 . . . . . cf. 389, 18
2, 16 . . . . . cf. 391, 10
*2, 17. 18 . . . . . 389, 3
2, 18 . . . . . cf. 390, 13
3, 4 . . . . . cf. 14, 12
*3, 9 . . . . . 367, 17
*3, 10 . . . . . 288, 12
3, 12 . . . cf. 74, 1. 287, 8
4, 8 . . . . . cf. 10, 11
4, 9 . 212, 18. — cf. 334, 24
*4, 19 . . . . . 202, 6
5, 3 . . . . . cf. 245, 15
*5, 5 . 387, 20. — cf. 242, 12
5, 6 . . . . 387, 9. 401, 3
*5, 14 . 376. 14. 440, 11. — cf. 15, 22
5, 34—36 . . . . . cf. 51, 17
5, 44 . . . . . cf. 352, 21
*5, 48 . . . . . 141, 12
6, 2. 5. 16 . . . . cf. 111, 17
7, 2 . . . . . cf. 171, 16
*7, 6 . . . . . 52, 18
*7, 7 . . . . . 355, 9
*7, 13 . 125, 19. — cf. 128, 16
7, 13. 14 . . . . . cf. 30, 1

Matth. 7, 14 . cf. 87, 27. 125, 18
7, 23 . . . . . cf. 233, 2
7, 24—26 . . . . . cf. 351, 17
7, 25. 26 . . . . . cf. 9, 22
8, 11 . . . . . cf. 275, 11
8, 31. 32 . . . . . cf. 59, 14
9, 20 . . . . . cf. 214, 7
10, 21 . . . . . cf. 119, 7
*10, 23 . . . . . 331, 9
*10, 28 . 414, 8. — cf. 414, 10
*10, 36 . . . . . 119, 6
11, 5 . . . . . cf. 383, 8
11, 15 . . . . . 84, 9
*11, 27 . . . . . 153, 2
12, 29 . . . . . cf. 386, 15
12, 36 . . . cf. 110, 3. 157, 6
*12, 37 . . . . . 292, 2
13, 4 . . . . . cf. 220, 15
13, 7 . . . . . cf. 52, 15
*13, 12 . . . . . 51, 3
13, 22 . . . . . cf. 52, 14
*13, 43 . . . . . 391, 14
13, 46 . . . . . cf. 87, 20
15, 8 . . . cf. 65, 24. 152, 21. 395, 6
*15, 13 . . . . . 9, 20
15, 14 . . . . . cf. 364, 20
*15, 19 . . . . . 122. 22. — cf. 53, 7. 58, 14. 199, 21
*15, 24 . . . . . 406, 5
15, 26 . . . . . cf. 406, 10
16, 18 . . . . . cf. 202, 12
16, 21 . . . . . cf. 253, 2
16, 27 . . . . . cf. 211, 1. 18
*17, 16 . . . . . 117, 25
17, 21. 22 . . . . . cf. 253, 2
18, 3. 4 . . . . . cf. 391, 12
18, 6 . . . cf. 95, 23. 256, 9
*18, 7 . . . . . 18, 10
19, 14 . . . . . cf. 391, 12
*19, 24 . . . . . 408, 23
19, 26 . . . cf. 170, 13. 424, 14. 430, 10
Matth. 20, 1—14 . . . cf. 76, 22
20, 17—19 . . . . . cf. 253, 2
*21, 13 . . . . . 97, 6
21, 16 . . . . . cf. 391, 15
22, 3 . . . . . cf. 88, 11
22, 32 . . . . . cf. 430, 1
23, 2. 14. 15 . . . . cf. 272, 21. 273, 19
23, 12 . . . . . cf. 146, 13
23, 14 . . . . . cf. 45, 16
23, 32 . . . . . cf. 182, 10
24, 12 . . . . . cf. 82, 15
24, 14 . . . . . cf. 202, 9
24, 17. 18 . . . . . cf. 91, 21
24, 29 . . . . . cf. 173, 7
*24, 35 . . . . 407, 20. 431, 17
*25, 29 . . . . . 51, 3
25, 31 . . . . . cf. 402, 22
26, 2 . . . . . cf. 253, 2
*26, 24 . . . . . 246, 23
26, 36. 50 . . . . . cf. 388, 7
26, 53 . . . . . cf. 409, 3
27, 25 . . . . 90, 17. 205, 20. 229, 14
27, 39. 40 . . . . . cf. 378, 3
28, 20 . . . . . 407, 21
Marc. 3, 16. 17 . . . . cf. 293, 16
4, 4 . . . . . cf. 220, 15
4, 7 . . . . . cf. 52, 15
4, 18 . . . . . cf. 52, 14
*4, 22 . . . . . 169, 24
4, 24 . . . . . cf. 171, 16
*4, 25 . . . . . 51, 3
*4, 39 . . . . . 341, 1
5, 12. 13 . . . . . cf. 59, 14
5, 26 . . . . . cf. 214, 7
7, 6 . . . cf. 65, 24. 152, 21. 395, 6
7, 8 . . . . . cf. 405, 13
9, 18 . . . . . cf. 117, 25
9, 41 . . . . . cf. 256, 9
10, 32—34 . . . . . cf. 253, 2
11, 13. 14 . . . . . cf. 210, 1

Marc. 11, 17 . . . . . cf. 97, 6
*12, 7 . . . . . 380, 14
12, 26 . . . . . cf. 430, 1
12, 40 . . . . . cf. 45, 16
12, 41—44 . . . . . cf. 147, 5
*13, 31 . . . . 407, 20. 431, 17
15, 29 . . . . . cf. 378, 3
Luc. 1, 31. *32. 33 . . . 270, 7
1, *32. 33 . . . . . cf. 270, 26
*1, 34 . . . . . 345, 8
1, 35 . . . . . cf. 371, 13
1, 37 . . . . . cf. 430. 12
1, 41. 42 . . . . . cf. 7, 13
1, 73—75 . . . . . 371, 6
2, 33 . . . . . cf. 345, 7
*2, 34 . . . . . 188, 2
*2, 48 . . . . . 345, 10. —
cf. 345, 7
2, 52 . . . . . cf. 397, 21
*3, 7 . . . . . 318, 18
3, 17 . . . . cf. 74, 1. 287, 8
4, 6 . . . . . cf. 334, 24
4, 30 . . . . . cf. 331, 8
6, 8 . . . . . cf. 245, 2
*6, 21 . . . . . 242, 12
*6, 24 . . . . . 97, 18. —
cf. 245, 15
6, 27. 28 . . . . . cf. 352, 21
6, 38 . . . . . cf. 171, 14. 16
6, 39 . . . . . cf. 364, 20
6, 48. 49 . . . . . cf. 351, 17
7, 22 . . . . . cf. 383, 8
8, 5 . . . . . cf. 220, 15
8, 7 . . . . . cf. 52, 15
*8, 17 . . . . . 169, 24
*8, 18 . . . . . 51, 3
8, 32. 33 . . . . . cf. 59, 14
8, 43 . . . . . cf. 214, 7
9, 41 . . . . . cf. 117, 25
10, 4 . . . . . cf. 197, 5
*10, 22 . . . . . 153, 2
10, 30 . . . . . cf. 40, 11
*11, 9 . . . . . 355, 9
Luc. 12, 19 . . . . . 78, 9
*12, 20 . . . . . 212, 11
*12, 32 . . . . . 88, 21
12, 35 . . . . . cf. 14, 11
*12, 47 . . . . . 202, 16
12, 48 . . . . . cf. 158, 21
12, 52 . . . . . cf. 119, 8
12, 53 . . . . . cf. 119, 7
*13, 27 . . . . . 233, 2
13, 35 . . . . 155, 15. 293, 7
14, 16—20 . . . . . cf. 88, 11
15, 7 . . . . . cf. 438, 20
15, 22 . . . . . cf. 49, 11
16, 8 . . . cf. 61, 15. 364, 17
16, 9 . . . . . cf. 440, 3
17, 2 . . . . . cf. 256, 9
17, 34 . . . . . cf. 64, 17
*18, 8 . . . . . 98, 7
18, 14 . . . . . cf. 44, 7
*18, 27 . . 424, 14. 430, 10. —
cf. 170, 13
18, 31—33 . . . . . cf. 253, 2
*19, 26 . . . . . 51, 3
19, 41 . . . . . cf. 60, 13
19, 46 . . . . . cf. 97, 6
*20, 13 . . . . . 67, 3. 322, 12
20, 37 . . . . . cf. 430, 1
20, 47 . . . . . cf. 45, 16
21, 1—4 . . . . . cf. 147, 5
*21, 10 . . . . . 317, 14
*21, 33 . . . . . 407, 20
22, 65 . . . . . cf. 378, 3
*23, 21 . . . . . 296, 17
*23, 34 . . . . 148, 24. 190, 15.
229, 19
Ioh. 1, 3 . . . 334, 4. 424, 7
1, 10. 11 . . . . . 334, 20
1, 11. 12 . . . . . cf. 406, 10
1, 12 . . . . *48, 15. 141, 10
*1, 16 . . . . . 57, 2
1, 42 . . . . . cf. 293, 16
1, 51 . . . . . 343, 12
2, 16 . . . . . 97, 9

Ioh. *3, 8 . . . . . 405, 16
3, 14 . . . . . cf. 294, 10
3, 18 . . . . 316, 7. 372, 17
3, 29 . . . . 36, 19. 198, 23. 304, 25
5, 8 . . . . . cf. 220, 6
*5, 18 . . . . . 220, 7
5, 22 . . . . . 274, 13
5, 35 . . . . . 305, 4
*5, 46 . . . . . 50, 23
6, 27 . . . . . cf. 217, 26
6, 35 . . . . . cf. 236, 12
6, 44 . . . . . cf. 49, 20
6, 48 . . . . . cf. 236, 12
6, 50 . . . . . cf. 403, 23
*6, 51 . . . . . 148, 15. — cf. 236, 12
*7, 37 . . . . 32, 12. 400, 22
7, 37—39 . . . . . 214, 1
7, 38 . . . . . 400, 23
*8, 33 . . . . . 24, 5
8, 34 . . . . . cf. 24, 7
*8, 39 . . . . . 298, 7. — cf. 378, 19
8, 40. 41 . . . . . 207, 16
8, 59 . . . . . cf. 331, 8
*9, 4 . . . . . 166, 6
*9, 39 . . . . . 187, 25
9, 41 . . . . . 384, 18
*10, 11 . . . . . 386, 9
*10, 18 . . . . . 70, 4. 155, 20. 439, 5
10, 38 . . . . . cf. 7, 22
11, 33—35 . . . . . cf. 60, 13
*12, 32 . . . . . 383, 1
*12, 44 . . . . . 48, 11
12, 46 . . . . . 278, 7
13, 23 . . . . . cf. 36, 22
14, 6 . . . . 87, 23. 210, 7. 227, 4. *438, 9. — cf. 269, 7
14, 10. 11 . . . . . cf. 7, 22
14, 11 . . . . . 377, 11
*14, 30 . . . . 54, 13. 149, 2
Ioh. *14, 31 . . . . . 155, 14
15, 1 . . . . 28, 10. 399, 20
15, 5 . . . . . 399, 20
15, 14. *15 . . . . . 141, 4
17, 1. 5. 6. . . . . 425, 6
17, 5. 6 . . . . . 204, 15
18, 1. 2. 5 . cf. 410, 18. 412, 21
19, 1 . . . . . cf. 238, 21
19, 15 . . . *155, 8. *229, 12. 380, 13
Act. 2, 13 . . . . . 388, 7
2, 41 . . . . . cf. 383, 4
*3, 25 . . . . . 368, 1
4, 4 . . . . . cf. 383, 4
*4, 32 . . . . . 438, 7
*5, 29 . . . . . 222, 18. — cf. 414, 8
8, 32 . . . . . cf. 148, 9
9, 15 . . . . . cf. 368, 2
12, 2 . . . . . cf. 330, 21
12, 3—18 . . . . . cf. 331, 2
13, 26 . . . . . cf. 298, 6
*13, 46 . . . . 88, 13. 406, 7
15, 8 . . . . . cf. 148, 20
*15, 10. 11 . . . . . 67, 16
16, 22 . . . . . cf. 238, 21
16, 23. 24 . . . . . cf. 238, 18
17, 16 . . . . . cf. 243, 16
18, 5 . . . . . 243, 18
Rom. 1, 1 . . . . . cf. 372, 7
1, 4 . . . . . cf. 134, 18
1, 7 . . . . . 417, 3
1, 20 . . . . . cf. 232, 5
1, 26 . . . . . cf. 68, 19
*1, 28. 29 . . . . . 282, 23
2, 3 . . . . . cf. 362, 8
*2, 4. 5 . . . . . 425, 16
2, 5 . . . . . cf. 101, 8
2, 6 . . . . . cf. 211, 1. 18
2, 21 . . . . *111, 7. 112, 4
2, 25 . . . . . cf. 128, 6
2, 29 . . . . cf. 84, 8. 404, 25
3, 4 . . . . . 21, 8. 147, 19

Rom. 3, 15 . . . . . cf. 178, 5
3, 18 . . . . . cf. 27, 3
*4, 17 . . . . . 7, 7
*5, 20 . . . . . 384, 22
6, 8. 10 . . . . . cf. 210, 6
*6, 19 . . . . . 22, 17
7, 6 . . . . . cf. 404, 25
7, 12 . . . . . cf. 296, 13
*7, 18 . . . . . 163, 15
*7, 19 . . . . . 163, 16
*7. 24 . . . . . 163, 18
8, 7. 8 . . . . . 157, 25
8, 26 . . . . . cf. 402, 19
9, 16 . . . . . 224, 27
9, 27 . . . cf. 56, 25. 70, 15. 73, 4. 83, 18. 84, 22. 408, 2
9, 29 . . . . *46, 16. 382, 4
*11, 1 . . . . . 56, 8
11, 5 . . 382, 3. — cf. 46, 15. 56, 25. 70, 15. 73, 4. 83, 18. 84, 22. 408, 2. 438, 5
11, 25. 26 . . cf. 47, 3. 200, 24. 228, 8. 275, 13. 402, 22
12, 11 . . . 45, 9. 82, 13. — cf. 388, 6
*12, 19 . . . . . 245, 10
13, 1 . . . . . cf. 336, 10
*13, 5 . . . . . 336, 11
14, 5 . . . . . 235, 23
14, 12 . . . . . cf. 157, 6
I Cor. 1, 3 . . . . . 376, 19
1, 18. 24 . . . . . cf. 203, 5
1, 19 . . . . . 131, 11
1, 20. 21 . . . . . cf. 55, 11
1, 24 . . . cf. 133, 14. 204, 10. 279, 8. 334, 1. 424, 9
*1, 25 . . . . . 134, 12
*1, 30 . . . . . 274, 9
1, 31 . . . . . 127, 15
*3, 2 . . . . . 298, 19
3, 6 . . . . . 402, 14
*3, 9 . . . 10, 8. 174, 19. 20. 400, 1. 402, 10. — cf. 132, 20
I Cor. 3, 10 . . . . . 413, 17
3, 11 . . . . . cf. 413, 16
3, 12 . . . cf. 71, 23. 191, 22
3, 13 . . . . *29, 3. 219, 23
3, 15 . . . . . 220, 1
3, 16 . . 405, 15. 435, 4. — cf. 348, 17
3, 18. 19 . . . . . cf. 132, 5
3, 19 . . . . . cf. 10, 4
3, 20 . . . . . cf. 211, 14. 16
4, 7 . . . . . 170, 20
*4, 8 . . . . . 366, 22
*4, 9 . . . . . 134, 1
*4, 15 . . . . . 352, 16
4, 21 . . . . . 11, 17
*5, 5 . . 336, 9. 351, 13. — cf. 43, 11
5, 7 . . . . . cf. 382, 22
5, 11 . . . . . cf. 197, 2
*6, 13 . . . . . 217, 24
6, 19 . . . . . cf. 348, 17
7, 6 . . . . . cf. 195, 24
7, 28. 29 . . . cf. 195, 18. 20
*7, 29 . . . . . 350, 19
7, 34 . . . . . 96, 7
8, 12 . . . . . cf. 256, 9
9, 16. 17 . . . . . 243, 11
10, 4 . . . . . cf. 202, 12
*10, 18 . . . . . 378, 20
11, 19 . . . . . cf. 135, 4
11, 30 . . . . . cf. 196, 15
12, 4 . . . . . cf. 405, 16
12, 10 . . . . . cf. 364, 13
13, 8 . . . . . cf. 131, 9
13, 9. 10 . . . . . cf. 402, 17
13, 9. 10. 12 . . . . cf. 388, 13
*13, 10 . . . . . 402, 19
*13, 12 . 402, 18. — cf. 356, 2
*14, 38 . . . . . 233, 4
*15, 10 . . . . . 170, 17
*15, 26 . . . . . 313, 12
15, 28 . . . . . 403, 2
15, 45. 47 . . . . . cf. 371, 9

I Cor. 15, 49 . . . . . cf. 16, 9
15, 53 . . . . . cf. 373, 4
15, 54 . . . . . cf. 208, 1
II Cor. *2, 11 . . . . . 151, 9
2, 15. 14 . . . . . 219, 5
3, 3 . . . . . 405, 9
3, 6 . . . cf. 52, 25. 90, 20. 167, 4. 404, 25
*3, 18 . . . . . 174, 13
4, 7 . . . . . 163, 13
*5, 16 . . . . . 207, 19
*5, 21 . . . . . 148, 11
*6, 16 . . . . . 122, 3. — cf. 348, 17
8, 9 . . . . . cf. 97, 17
10, 5 . . . . . cf. 10, 3
10, 17 . . . . . 127, 15
11, 2 . . . . . 387, 12
12, 9 . . . . . cf. 190, 8
12, 14 . . . . . cf. 374, 6
Galat. 1, 1. 2 . . . . . 207, 22
1, 4 . . . . 203, 11. 247, 4
1, 10 . . . . . 222, 19
*1, 15. 16 . . . . . 7, 9
2, 9 . . . . . cf. 16, 2
2, 10 . . . . . 245, 17
*2, 20 . . . . . 170, 19
*3, 13 . . . . . 323, 22
*3, 16 . . . . . 368, 2
4, 16 . . . . . cf. 15, 6
*4, 19 . . . . 298, 19. 370, 9
Ephes. 2, 8 . . . . . cf. 66, 7
2, 14 . . . . . cf. 208, 3
2, 20 . . . . . cf. 412, 5
4, 8 . . . . . 440, 19—21
4, 13 . . . . 19, 23. *391, 17
4, 14 . . . cf. 263, 7. 287, 21. 360, 23
5, 8 . . . . . cf. 99, 1
*5, 13 . . . . . 245, 12
*5, 14 . . . . . 14, 18. 354, 5. 401, 11
5, 16 . . . . 203, 12. 247, 5
Ephes. 5, 27 . cf. 36, 17. 413, 2
6, 15 . . . . . cf. 32, 7
Philipp. 1, 1 . . . . . cf. 372, 7
2, 13 . . . . . 299, 15. — cf. 323, 5
3, 13 . . . cf. 103, 9. 185, 20
3, 19 . 199, 2. *3. 213, 23. — cf. 16, 8
*3, 20 . . . . . 213, 21
3, 21 . . . cf. 168, 5. 246, 12. 336, 24. 359, 14. 388, 15. 391, 13
4, 4 . . . . 198, 21. 304, 24
*4, 13 . . . . . 170, 16
Coloss. 1, 15 . . . . . cf. 269, 5
2, 3 . . . . . 134, 8
2, 8 . . . . . cf. 405, 13
2, 14 . . . . . cf. 10, 12
I Thess. 5, 3 . . . . . 319, 13
II Thess. 2, *5. 6. *7. *8 . 312, 11
2, 7 . . . . . 312, 18
2, 8 . . . . . 313, 11. — cf. 9, 24
I Tim. 1, 20 . . 304, 1. 336, 8. 351, 15
*2, 1. 2 . . . . . 351, 5
2, 7 . . . . . cf. 51, 26
3, 6 . . . . . cf. 305, 21
3, 15 . . . . . 16, 2. 278, 1
*5, 15 . . . . . 196, 2
*6, 10 . . . 86, 4. 111, 22. — cf. 77, 17
6, 15 . . . . . cf. 274, 1
II Tim. 1, 3 . . . . . cf. 372, 7
1, 11 . . . . . cf. 51, 26
2, 17 . . . . . cf. 198, 5
*2, 19 . . . . . 233, 3
3, 6 . . 45, 12. 287, 20. — cf. 360, 23
3, 7 . . . . 45, 13. 287, 21
4, 2 . . . . . cf. 216, 12
4, 3 . . . . . cf. 412, 1
4, 17 . . . . . 201, 3

Tit. 1, 1 . . . . . cf. 372, 7
1, 11 . . . . . 290, 4
Philem. 1, 1 . . . . . cf. 372, 7
Hebr. 1, 3 . . . . . cf. 276, 13
4, 4 . . . . . cf. 419, 18
4, 9 . . . cf. 359, 15. 419, 19
5, 6 . . . . . 388, 1
5, 12—14 . . . . . cf. 427, 13
5, 12. 14 . . . . . cf. 142, 8
6, 13 . . . . . cf. 255, 19
7, 17 . . . . . 388, 1
8, 8—12 . . . . . cf. 404, 21
10. 1 . . . . . cf. 104, 15
*10, 30 . . . . . 245, 10
11, 9 . . . . cf. 26, 7. 47, 23. 427, 11
*12, 6 . . . . . 215, 13. — cf. 83, 5. 139, 23
12, 22 . cf. 358, 16. 359, 1. 13
Iacob. 2, 6 . . . . . cf. 252, 11
I Petr. 1. 1 . . . . . cf. 13, 6
2, 3 . . . cf. 59, 22. 76, 3. 114, 4
*2, 5 . . . . . 412, 6
2, 6 . . . . . cf. 412, 5
2, 8 . . . . . cf. 230, 21
3, 15 . . . . . cf. 222, 5
I Petr. *5, 8 . . . . . 54, 6
II Petr. 2, 4 . . . . . cf. 236, 1
*2, 19 . . . . . 199, 4
I Ioh. 1, 1 . . . . . cf. 36, 6
2, 13 . 352, 14. 387, *14. 16. — cf. 125, 17
*2, 19 . . . . 54, 16. 73, 20
4, 1—6 . . . . . cf. 364, 13
*5, 16. 17 . . . . . 178, 15
5, 19 . . . . . 347, 6. — cf. 333, 10. 431, 17
*II Ioh. 10 . . . . . 197, 4
*Iudas 8 . . . . . 354, 1
Apoc. 2, 9 . . . . . cf. 228, 4
2, 23 . . . . . cf. 211, 1. 18
3, 5 . . . . . cf. 213, 20
*3, 7 . . . . . 411, 5
3, 9 . . . . . cf. 228, 4
5, 8 . . . . . cf. 411, 8
8, 2 . . . . . cf. 194, 18
*8, 13 . . . . 12, 23. 86, 1
11, 8 . . . . . cf. 431, 20
12, 9 . . . . . cf. 115, 13
17, 14 . . . . . cf. 274, 1
19, 16 . . . . . cf. 274, 1
20, 2 . . . . . cf. 115, 13
21, 2. 10. 11. 18—21 . cf. 410, 12

B. SCRIPTORES ECCLESIASTICI.

Ambros. Epist. 32, 6 . . . . . cf. 212, 5
De fid. I 6, 46 . . . . . cf. 150, 8
III 1, 4 . . . . . cf. 150, 10
Hexam. I 9, 34 . . . . . cf. 223, 24
VI 3, 13 . . . . . cf. 212, 5
Inst. uirg. 4, 27 . . . . . cf. 50, 16
de Tob. 9, 35 . . . . . cf. 151, 5
Ps.-Ambros. Apol. Dau. II 11, 56 . . . . . cf. 185, 8
August. in euang. Ioh. 7, 6 . . . . . cf. 151, 5
9, 13 . . . . . cf. 314, 15
in Psalm. 61, 16 . . . . . cf. 294, 8
Carmen adu. Marc. I 86 . . . . . cf. 151, 5
Cypr. Testim. II 10 . . . . . cf. 210, 19
Filastr. praef. 2 . . . . . cf. 212, 5

Hieron. in Amos 3, 1. 2 . . . . . cf. 415, 24
in Ephes. I praef. fin. . . . . cf. 4, 13
Epist. 39, 3 . . . . . cf. 413, 1
49 Hilb. (48 Vall.) . . . . . cf. 5, 1
84, 9 . . . . . cf. 359, 19
108, 1 . . . . . cf. 413, 1
108, 10 . . . . . cf. 389. 20
120, 1 . . . . . cf. 77, 14
123, 3. 7 . . . . . cf. 195, 23
129 . . . . . cf. 47, 25
133 . . . . . cf. 74, 11. 221, 9
in Esai. 24, 21—23 . . . . . cf. 415, 24
39, 2 . . . . . cf. 430, 12
54, 1 . . . . . cf. 187, 6
57, 17—21 . . . . . cf. 433, 15
XVIII praef. . . . . cf. 235, 22
in Ezech. 9, 1 . . . . . cf. 415, 24
18, 1—4 . . . . . cf. 403, 5
36, 1—15 . . . . . cf. 235, 22
37, 15—28 . . . . . cf. 369, 7
Hierem. transl. praef. . . . . cf. 3, 5. 15
in Hierem. p. 4, 21 . . . . . cf. 195, 23
p. 11, 4 . . . . . cf. 68, 14
p. 12, 4 . . . . . cf. 392, 11
p. 16, 22 . . . . . cf. 232, 1
p. 29, 16 . . . . . cf. 231, 19. 435, 11
p. 44, 18 . . . . . cf. 232, 1
p. 46, 8 . . . . . cf. 405, 2
p. 62, 14 . . . . . cf. 121, 10
p. 62, 22 . . . . . cf. 63, 21
p. 69, 17 sqq. . . . . cf. 78, 18
p. 69, 18 . . . . . cf. 415, 24
p. 69, 21 sq. . . . . cf. 104, 13
p. 74, 11 . . . . . cf. 221, 9
p. 98, 19 sqq. . . . . cf. 103, 23. 143, 16
p. 102, 21. 103, 5. 20 . . . . . cf. 143, 16
p. 104, 4 . . . . . cf. 143, 16
p. 105, 16 . . . . . cf. 231, 19. 435, 11
p. 106, 2. 20 . . . . . cf. 234, 2
p. 122, 17 . . . . . cf. 143, 16
p. 140, 17. 18 . . . . . cf. 405, 2
p. 141, 16 . . . . . cf. 143, 16
p. 142, 10. 16 . . . . . cf. 343, 11

Hieron. in Hierem. p. 142, 21 . . . . . cf. 143, 16
p. 148, 6 . . . . . cf. 149, 17
p. 204, 25 . . . . . cf. 206, 13
p. 215, 15 . . . . . cf. 433, 15
p. 223, 24 . . . . . cf. 231, 15
p. 229, 21 . . . . . cf. 232, 17
p. 231, 19 . . . . . cf. 435, 11
p. 238, 12 . . . . . cf. 239, 17
p. 239, 18. 24 . . . . . cf. 240, 17
p. 246, 14 . . . . . cf. 247, 9
p. 248, 11 . . . . . cf. 300, 7. 321, 8
p. 259, 9 . . . . . cf. 248, 20
p. 259, 10 . . . . . cf. 261, 17
p. 259, 17 . . . . . cf. 264, 9
p. 261, 16 . . . . . cf. 248, 20. 262, 1
p. 264, 8. 266, 16 . . . . . cf. 248, 20
p. 264, 13 . . . . . cf. 262, 1
p. 273, 15 . . . . . cf. 275, 16
p. 275, 16 . . . . . cf. 273, 18
p. 281, 13 . . . . . cf. 283, 22
p. 300, 6 . . . . . cf. 321, 8
p. 314, 1 . . . . . cf. 307, 10
p. 319, 3 . . . . . cf. 318, 5
p. 331, 14 . . . . . cf. 332, 4
p. 333, 9 . . . . . cf. 352, 19. 355, 11
p. 338, 12 . . . . . cf. 342, 1
p. 339, 23 . . . . . cf. 340, 14
p. 345, 3 . . . . . cf. 346, 9
p. 345, 4 . . . . . cf. 348, 2
p. 346, 8 . . . . . cf. 347, 20
p. 348, 13 . . . . . cf. 355, 12
p. 355, 12 . . . . . cf. 359, 15
p. 363, 8 . . . . . cf. 365, 19
p. 394, 22 . . . . . cf. 393, 18
p. 418, 8. 10 . . . . . cf. 440, 7
p. 424, 14 . . . . . cf. 430, 10
p. 440, 8 . . . . . cf. 418, 10
Homil. Origen. in Hierem. IV p. 783 sq. . . . . cf. 212, 14
V p. 796 sqq. 134, 1
adu. Iouin. I 14. 15 . . . . . cf. 195, 23
I 15 fin. 4, 21
Nom. Hebr. p. 2, 28. 3, 3 Lagarde . . . . . cf. 293, 16
p. 3, 18 . . . . . cf. 333, 9. 352, 19. 355, 11

Hieron. Nom. Hebr. p. 3, 23 Lagarde . . . . . cf. 389, 12
p. 3, 24 . . cf. 80, 2. 218, 20. 239, 10. 389, 14. 418, 8. 440, 7
p. 4, 6 . . . . . cf. 413, 1
p. 5, 2 . . . . . cf. 80, 3
p. 5, 7 . . . . . cf. 58, 24
p. 5, 15 . . . . . cf. 394, 22
p. 5, 17 . . . . . cf. 210, 15
p. 5, 24 . . . . . cf. 389, 20
p. 5, 26 . . . . . cf. 381, 9
p. 7, 4 . . . . . cf. 257, 12
p. 7, 11 . . . . . cf. 105, 21
p. 7, 19 . . cf. 16, 14. 43, 12. 53, 11. 173, 26. 218, 15. 440, 9
p. 8, 20 . . . . . cf. 290, 20
p. 8, 25 . . . . . cf. 93, 8
p. 10, 22. 28 . . . . . cf. 293, 16
p. 10, 31 . . cf. 218, 16. 320, 1. 416, 22. 418, 4
p. 12, 19 . . . . . cf. 80, 3
p. 12, 22 . . . . . cf. 58, 24
p. 13, 17 . . . . . cf. 257, 12
p. 13, 21 . . . . . cf. 135, 11. 279, 5. 378, 22
p. 14, 29 . . . . . cf. 253, 18. 319, 17
p. 15, 2 . . . . . cf. 217, 20. 419, 19
p. 16, 6 . . . . . cf. 208, 10
p. 16, 17 . . cf. 80, 2. 105, 14. 206, 23. 218, 20. 239, 10. 389, 14. 418, 8. 435, 14. 440, 7
p. 17, 25 . . . . . cf. 381, 9
p. 21, 1 . . . . . cf. 319, 17
p. 23, 28 . . . . . cf. 208, 10
p. 24, 28 . . . . . cf. 149, 21. 418, 8
p. 25, 6 . . . . . cf. 333, 9. 352, 19. 355, 11
p. 25, 9 . . . . . cf. 105, 14. 206, 23. 435, 14
p. 26, 7. 18 . . . . . cf. 20, 12
p. 26, 9 . . . . . cf. 89, 19
p. 30, 12 . . . . . cf. 319, 17
p. 30, 13 . . . . . cf. 26, 1
p. 30, 20 . . . . . cf. 253, 18
p. 31, 25 . . . . . cf. 140, 17. 405, 2
p. 32, 10 . . . . . cf. 389, 20
p. 33, 21 . . . . . cf. 205, 15
p. 33, 24 . . . . . cf. 28, 2
p. 35, 11 . . . . . cf. 256, 14

Hieron. Nom. Hebr. p. 35, 29 Lagarde . . . . . cf. 269, 12
p. 36, 20 . . . . . cf. 135, 15
p. 38, 24 . . . . . cf. 411, 19
p. 39, 4 . . . . . cf. 92, 15
p. 39, 16 . . . . . cf. 363, 8. 365, 19
p. 39, 25 . . . . . cf. 53, 18. 80, 13. 381, 14
p. 40, 3 . . . . . cf. 273, 14. 274, 19
p. 40, 7 . . . . . cf. 293, 16
p. 40, 9 . . . . . cf. 80, 3
p. 41, 11 . . . . . cf. 20, 12
p. 41, 28 . . . . . cf. 72, 14
p. 42, 21 . . . . . cf. 340, 3
p. 43, 12 . . . . . cf. 53, 18. 80, 13. 381, 14
p. 44, 11 . . . . . cf. 224, 4
p. 46, 9 . . cf. 10, 10. 277, 4. 416, 20. 417, 6
p. 46, 13 . . . . . cf. 219, 8
p. 46, 17 . . . . . cf. 435, 17
p. 46, 19 . . . . . cf. 340, 3
p. 46, 23 . . . . . cf. 341, 23. 342, 1
p. 47, 12 . . . . . cf. 381, 9
p. 47, 22 . . . . . cf. 412, 19
p. 48, 11 . . cf. 80, 3. 333, 9. 352, 19. 355, 11
p. 48, 13 . . . . . cf. 413, 1
p. 48, 17 . . . . . cf. 389, 20
p. 49, 1 . . . . . cf. 412, 17
p. 49, 30 . . . . . cf. 274, 6
p. 50, 9 . . . . . cf. 47, 13. 53, 11. 440, 8
p. 50, 24 . . . . . cf. 28, 2
p. 50, 25 . . cf. 53, 18. 80, 13. 135, 15. 381, 14
p. 50, 26 . . . . . cf. 381, 9
p. 51, 27 . . . . . cf. 80, 3
p. 52, 23 . . . . . cf. 274, 17
p. 52, 30 . . cf. 411, 13. 14. 417, 1. 6. 418, 3
p. 53, 7 . . . . . cf. 149, 21. 418, 8
p. 53, 10 . . . . . cf. 412, 19
p. 53, 10. 11 . cf. 411, 13. 14. 417, 1. 6. 418, 3
p. 53, 11 . . . . . cf. 417, 6. 418, 3
p. 53, 15 . . . . . cf. 208, 10
p. 53, 19 . . . . . cf. 420, 16
p. 53, 27 . . . . . cf. 100, 22. 416, 20
p. 54, 14 . . . . . cf. 238, 13. 239, 20. 293, 18
p. 54, 17 . . . . . cf. 411, 19
p. 54, 18 . cf. 10, 10. 269, 12. 277, 4. 416, 20. 417, 6

Hieron. Nom. Hebr. p. 54, 24 Lagarde . . . . . cf. 420, 19. 435, 17
p. 55, 7 . . . . . cf. 131, 20
p. 55, 13 . . . . . cf. 26, 1. 253, 18
p. 55, 16 . . . . . cf. 218, 21. 440, 13
p. 57, 5 . . . . . cf. 413, 1
p. 57, 20 . . . . . cf. 239, 7
p. 58, 6 . . . . . cf. 69, 9
p. 60, 8 . . . . . cf. 293, 16
p. 60, 14 . . . . . cf. 142, 15
p. 61, 9 . . . . . cf. 256, 14
p. 61, 21 . . . . . cf. 106, 2. 20
p. 61, 22 . . . . . cf. 388, 8
p. 61, 27 . . cf. 16, 14. 43, 12. 53, 11. 173, 26. 218, 15. 440, 9
p. 62, 3 . . . . . cf. 269, 12
p. 62, 5 . . . . . cf. 47, 13. 53, 11. 440, 8
p. 62, 6 . . cf. 10, 10. 277, 4. 416, 20. 417, 6
p. 63, 9 . . . . . cf. 273, 14. 274, 19
p. 63, 13 . . . . . cf. 333, 9. 352, 19. 355, 11
p. 63, 22 . . . . . cf. 135, 11. 279, 5. 378, 22
p. 63, 27 . . . . . cf. 253, 18
p. 64, 14 . . . . . cf. 210, 15
p. 65, 15 . . . . . cf. 420, 17
p. 66, 3 . . . . . cf. 381, 9
p. 66, 9. 14 . . . . . cf. 293, 16
p. 66, 15 . . . . . cf. 381, 9
p. 68, 13 . . . . . cf. 256, 14
p. 69, 16 . . . . . cf. 47, 13. 53, 11
p. 70, 5 . . . . . cf. 435, 17
p. 71, 4 . . . . . cf. 381, 9
p. 71, 27 . . . . . cf. 253, 18
p. 72, 13 . . . . . cf. 293, 16
p. 72, 17 . . . . . cf. 135, 15
p. 72, 20 . . . . . cf. 333, 9. 352, 19. 355, 11
p. 72, 25 . . . . . cf. 293, 16
p. 73, 7 . . . . . cf. 293, 16
p. 73, 23 . . . . . cf. 293, 16
p. 74, 1 . . . . . cf. 80, 2. 218, 20. 239, 10. 389, 14. 418, 8. 440, 7
p. 74, 15 . . cf. 16, 14. 43, 12. 53, 11. 135, 11. 173, 26. 218, 15. 279, 5. 378, 22. 440, 9
p. 74, 17 . . . . . cf. 47, 13. 53, 11. 440, 8
p. 75, 1 . . . . . cf. 135, 15. 293, 16

Hieron. Nom. Hebr. p. 75, 2 Lagarde . . cf. 53, 18. 80, 13. 381, 14
p. 75, 15 . . . . . cf. 293, 16
p. 75, 23 . . . . . cf. 47, 13. 53, 11. 440, 8
p. 75, 29 . . . . . cf. 217, 20. 419, 19
p. 76, 2. 14 . . . . . cf. 293, 16
p. 76, 8 . . . . . cf. 279, 5
p. 76, 18 . . . . . cf. 47, 13. 53, 11
p. 76, 20 . . . . . cf. 135, 11. 279, 5. 378, 22
p. 76, 24 . . . . . cf. 80, 2. 218, 20. 239, 10. 389, 14. 418, 8. 440, 7
p. 77, 25 . . . . . cf. 293, 16
p. 77, 29 . . . . . cf. 256, 14
p. 78, 4 . . . cf. 16, 14. 43, 12. 53, 11. 173, 26. 218, 15. 440, 9
p. 78, 14 . cf. 217, 20. 218, 16. 293, 16. 320, 1. 416, 22. 418, 4. 419, 19
p. 78, 15 . . . . . cf. 53, 18. 80, 13. 381, 14
p. 79, 5 . . . . . cf. 256, 14
p. 80, 10 . . . . . cf. 142, 15
p. 80, 14 . . . . . cf. 80, 2. 218, 20. 239, 10. 389, 14. 418, 8. 440, 7
p. 80, 15 . . . . . cf. 333, 9. 352, 19. 355, 11
p. 81, 9 . . . . . cf. 293, 16
p. 81, 12 . . . . . cf. 58, 24. 381, 9
p. 81, 17 . . . . . cf. 53, 18. 80, 13. 217, 20. 381, 14. 419, 19
adu. Pelagianos I 25 . . . . . cf. 294, 8
I 28 . . . . . cf. 151, 13
Quaest. Hebr. in Gen. p. 4, 31. 5, 14 Lagarde . . . cf. 394, 22
p. 18, 11 . . . . . cf. 308, 6
p. 26, 29 . . . . . cf. 293, 16
p. 27, 18. 26 . . . . . cf. 293, 16
p. 32, 30 . . . . . cf. 187, 6
p. 33, 18 . . . . . cf. 323, 17
p. 42, 30 . . . . . cf. 187, 6
p. 50, 29 . . . . . cf. 257, 12
p. 52, 1—23 . . . . . cf. 378, 22
p. 52, 9 . . . . . cf. 135, 11. 279, 5
p. 55, 7 . . . . . cf. 389, 20
p. 55, 15 . . . . . cf. 218, 20
p. 60, 18 . . . . . cf. 187, 6
De situ et nomin. loc. Hebr. p. 84, 29 Lagarde . . . cf. 310, 9
p. 90, 30 . . . . . cf. 308, 17

Hieron. De situ et nomin. loc. Hebr. p. 91, 14 . . . . . cf. 308, 17
p. 94, 1 . . . cf. 6, 15. 149, 20
p. 111, 17 . . . . . cf. 22, 2
p. 113, 14 . . . . . cf. 21, 22
p. 116, 32 . . . . . cf. 394, 22
p. 119, 9 . . . . . cf. 79, 18
p. 123, 1 . . . . . cf. 309, 15
p. 124, 11 . . . . . cf. 26, 3. 6
p. 128, 9 . cf. 106, 2. 20. 435, 11
p. 130, 33 . . . . . cf. 309, 2
p. 142, 7 . . . . . cf. 440, 16
p. 149, 10 . . . . . cf. 309, 3
p. 152, 1 . . . . . cf. 323, 13
p. 154, 11 . . cf. 218, 21. 440, 13
p. 154, 22 . . . . . cf. 253, 18
p. 158, 26 . . . . . cf. 308, 6
Tract. in Psalmos p. 31, 11 Morin (Anecd. Maredsol. III 3) cf. 187, 6
p. 86, 18 / p. 228, 26 } Morin (Anecd. Maredsol. III 2) cf. 77, 14 / cf. 413, 1
in Zach. 11, 4. 5 . . . . . cf. 390, 10
Iren. c. heres. V 35, 2 . . . . . cf. 235, 22
Iust. Mart. Dial. cum Tryph. 80 . . . . . cf. 235, 22
Lact. Inst. IV 13, 10 . . . . . cf. 210, 19
VII 24. 26 . . . . . cf. 235, 22
Origenis Lexic. Nom. Hebr. s. u. Ἀδοναΐ (XXIII 1207 M) . . cf. 274, 19
s. u. ἀσίδα (XXIII 1209 M) . . cf. 110, 9
s. u. Κυδάρ (XXIII 1231 M) . . cf. 413, 1
Stromata V (deperdita) . . . . . cf. 268, 15
Oros. Apol. 31, 2 . . . . . cf. 151, 13
Paul. Nol. Epist. 16, 5 . . . . . cf. 314, 15
Phoebad. c. Arrian. 3 . . . . . cf. 151, 5
Prud. Hamart. 335 sq. . . . . cf. 151, 5
Rufin. Hist. mon. 1 . . . . . cf. 223, 24
sent. Sexti praef. . . . . cf. 267, 7. 8. 12
Sozom. Hist. eccl. II 4 . . . . . cf. 390, 10
Symm. Epist. IX 115 (105), 2 . . . . . cf. 150, 13
Tertull. adu. Marc. III 24 . . . . . cf. 235, 22
adu. Iud. 14. de carne Christi 15 . . . . . cf. 210, 19

C. SCRIPTORES PROFANI.

Aelian. De nat. animal. II 9 . . . . . cf. 175, 4
III 16 . . . . . cf. 212, 15

Antig. Car. Hist. mirab. 39 (45) . . . . . cf. 212, 15
Aristot. Hist. Animal. VI 7 . . . . . cf. 212, 4
VI 8. IX 8 . . . . . cf. 212, 15
IX 29 . . . . . cf. 212, 4
Ps.-Aristot. De mirab. 3 . . . . . cf. 212, 4
Athen. IX p. 389 b—c . . . . . cf. 212, 15
Cicero Brut. 187 . . . . . cf. 150, 13
De diu. II 141 . . . . . cf. 205, 24
De fin. II 52 . . . . . cf. 223, 24
frg. inc. I 18 (IV 3 p. 408 Müller) . . . . . cf. 12, 6
De nat. deor. I 17 . . . . . cf. 314, 15
De orat. II 357. III 160 . . . . . cf. 223, 24
III 164 . . . . . cf. 359, 17
Tusc. disp. I 48 . . . . . cf. 205, 24
Ps.-Cic. Epist. ad Oct. 7 . . . . . cf. 50, 16
Dio Chrysost. LXXVIII 18 . . . . . cf. 150, 13
Diomed. Ars gramm. p. 310, 2 Keil . . . . . cf. 12, 6
Donat. ad Ter. Andr. 214. Eun. 1058 . . . . . cf. 314, 15
Hec. 696 . . . . . cf. 337, 10
Herod. I 8 . . . . . cf. 223, 24
Hesiod. Opp. 260 sq. . . . . cf. 185, 8
Hom. Od. XII 177 . . . . . cf. 150, 11
XII 184—191 . . . . . cf. 150, 10
Hor. Epist. I 2, 14 . . . . . cf. 185, 8
II 3, 180 sq. . . . . cf. 223, 24
Ioseph. Ant. Iud. I 127 . . . . . cf. 131, 16
I 128 . . . . . cf. 22, 1
II 246 . . . . . cf. 175, 4
IX 208 . . . . . cf. 131, 16
XIV 490 sq. / XX 249—251 . . . . . cf. 271, 10
Bell. Iud. VII 238 . . . . . cf. 131, 16
Liu. XXII 39, 19 . . . . . cf. 294, 8
Lucr. VI 765 sq. . . . . cf. 175, 4
Macrob. Somn. Scip. I 21, 3 . . . . . cf. 223, 24
Menand. frg. 294 Kock . . . . . cf. 77, 14
Monost. 52 Mein. . . . . cf. 77, 14
Ouid. Am. I 8, 104 . . . . . cf. 151, 5
Met. XIII 732 sq. / XIV 60 . . . . . cf. 150, 9
Pers. 1, 57 . . . . . cf. 164, 4
Phaedr. I 30, 1 . . . . . cf. 185, 8
Plat. Leg. V 12 p. 743 C . . . . . cf. 77, 14

Plat. Phaedr. 31 p. 250 D . . . . . cf. 223, 24
Plin. Nat. Hist. VIII 106 . . . . . cf. 156, 21
X 26 . . . . . cf. 212, 4
X 100 . . . . . cf. 212, 15
XXVIII 149 . . . . . cf. 175, 4
Plut. Moral. p. 976 D . . . . . cf. 175, 4
Polyb. XIII 5, 6 . . . . . cf. 294, 8
Publil. 63 . . . . . cf. 294, 8
Quint. Inst. I 1, 25 . . . . . cf. 311, 18
Sen. Tro. 614 . . . . . cf. 294, 8
Ps.-Sen. De mor. 94 . . . . . cf. 50, 16
Solin. 7, 30 . . . . . cf. 212, 15
27, 24 . . . . . cf. 156, 21
Strab. XVII 1, 21 p. 803 . . . . . cf. 359, 19
Symphos. Aenigm. praef. 6 . . . . . cf. 205, 24
Ter. Ad. 409 . . . . . 384, 6
Andr. 68 . . . . . cf. 15, 6
Theophr. Caus. plant. II 17, 9 . . . . . cf. 212, 5
Ual. Max. III 7, ext. 2 . . . . . cf. 150, 13
Uerg. Aen. I 135 . . . . . 57, 9
I 416 sq. 89, 18
I 607—609 . . . . . 226, 16
III 120 . . . . . 130, 6
III 426 . . . . . cf. 150, 9
Ecl. I 59. 60. 63 . . . . . 226, 12
I 82 sq. 81, 13
III 89 . . . . . 142, 5
Georg. I 132 . . . . . 142, 5
III 280 sq. 172, 9

II. INDEX NOMINVM ET RERVM.

Aaron 12, 9. 100, 5. 200, 20. 298, 3.
Abdamelech 331, 19.
Abenner 151, 8.
Abraham 24, 5. 9. 43, 1. 47, 25. 134, 10. 207, 18. 218, 2. 275, 12. 293, 16. 298, 6 (*gen. hic et alibi*). 8. 323, 17. 367, 16. 18. 372, 6. 377, 5. 378, 19. 391, 9. 427, 10 (*dat.*). 430, 2. Abrahae (*gen. dat.*) 65, 15. 141, 23. 298, 2.
Accaron (*gen. acc.*) 308, 12. 14.
Achaz 261, 6. 262, 22.
Achicam 330, 6. 331, 18.
Achobor 330, 2.
Actus: in Actibus apostolorum 238, 17. 330, 21.
Adam 184, 5. 371, 10. 423, 4. 425, 11.
Adama 395, 9.
aegrotationibus et longa infirmitate tabescere dei ira est 196, 13.
Aegyptius 301, 9. 308, 3. 5. 427, 8. Aegyptiae carnes 185, 21. Aegyptii 38, 16. 18. 19. 39, 2. 127, 26. 128, 12. 265, 10. 11. 438, 2. Aegyptiorum libido 25, 14. idola 25, 16.
Aegyptus 6, 5. 9. 19, 8. 15. 23, 10. 25, 10. 21. 26, 5. 8. 38, 12. 23. 102, 11. 20. 103, 5. 12. 127, 19. 140, 23. 141, 15. 143, 13. 200, 11. 20. 259, 10. 11. 261, 18. 19. 265, 8. 18. 275, 3. 8. 286, 16. 296, 1. 299, 8. 10. 306, 10. 307, 23. 308, 1. 329, 26. 330, 1. 2. 3. 10. 331, 3. 6. 12. 14. 404, 8. 405, 5. 426, 2. 5. 15. 20. 427, 3. 6. 431, 21. 23.
Aelam 306, 12. 310, 4. 5. 8. 13.
Aelamitae 310, 9.
Aelia (= Hierusalem) 236, 5.
Aelius Hadrianus 236, 5. *cf.* Hadrianus.
Aethiops 170, 3. 14. 15.
Aggeus 5, 18. 437, 13. propheta 86, 7.
Ahab 360, 1. 8. 361, 16.
Alexander 68, 3. 310, 10.
Alexandria 390, 7.
alfabetum Graecum: propter memoriam paruulorum solemus lectionis ordinem uertere et primis extrema miscere, ut dicamus 'alfa o, beta psi' 311, 18.
Alpinus canis *de Pelagio e Scottia de Brittanniae* ('*Albion*') *uicinia oriundo* (*cf. p. 151, 15. 16*) *per irrisionem dictum* 151, 13.
Amalec 294, 11.
amen 142, 10. 15. 16. quo uerbo saepe dominus abutitur in euangelio 343, 10. 11. *cf. Hieron. Epist. 26, 4* (*p. 222, 4 Hilb.*). *in Matth. 6, 13. in Gal. 1, 5. 6, 18. An. Maredsol. III 1 p. 46, 8* pro 'fiat, fiat' in Hebraeo scribitur 'amen, amen', quod Aquila πεπιστωμένως, id est 'uere' siue 'fideliter', transtulit.

Ammanitae 127, 26. 128, 12. 154, 7. 264, 12. 435, 17.
Ammon 127, 20. 155, 2. 159, 13. 306, 11. 309, 1. 4. 332, 14. 333, 1.
Amnon frater sceleratissimus 39, 3.
Amon 5, 11. 22. 301, 1.
Amos 247, 1. 285, 1. 344, 8.
Anamehel 410, 21. 411, 3. 416, 2. 9. 20. 417, 14. 418, 14. 420, 8. 421, 6. in linguam nostram uertitur 'donum' uel 'gratia dei' 417, 1. 2. 6. 418, 3.
Ananehel 409, 17. 410, 5. 22. 411, 2. 'oboedientiae' siue 'gratiae' et 'donorum dei' interpretatur turris 'Ananehel' 411, 13.
Ananias (*uoc.* Anania 347, 13. 23). 294, 5. 341, 17. 342, 21. 343, 4. 344, 2. 14. 20. 22. 345, 3. 24. 26. 346, 8. 15. 347, 12. 18. 20. 368, 19. pseudopropheta 342, 2. 343, 18. 344, 4. 345, 13. 346, 9. 13. 348, 8. 9.
Anathoth 5, 9. 6, 15. 149, 9. 16. 20. 22. 416, 5. 10. 417, 12. 17. 418, 15. 419, 2. interpretatur 'oboedientia' 149, 21. *cf.* 418, 7. turris Anathoth, quae hodie appellatur Hieremiae 410, 16.
Anathothites: *acc.* -en 363, 3. 364, 15.
angelus 345, 8. angeli 134, 4. 168, 4. 194, 18. 202, 8. 208, 17. 303, 21. 359, 10. 379, 20. 409, 3. 438, 20. angelorum praesidia 374, 4.
Antichristus 123, 16. 274, 10. 312, 11. 14. 20.
Antigenidas, tibicen Thebanus = Ismenius poeta 150, 13.
Antipater proselytus 271, 12.
Anulus: Sexti Pythagorei librum interpretatus est in Latinum *Rufinus* et 'Anulum' nominauit 267, 12.
Apocalypsis: in Apocalypsi 12, 23. 86, 1. iuxta Apocalypsin Iohannis 410, 13.
Apollo 402, 14.
apostoli 7, 19. 14, 11. 46, 20. 51, 26. 88, 4. 7. 12. 96, 2. 134, 2. 168, 5. 197, 5. 201, 6. 202, 6. 11. 15. 206, 21. 212, 20. 233, 8. 238, 17. 18. 253, 3. 267, 11. 272, 14. 17. 273, 20. 289, 18. 298, 18. 330, 21. 331, 2. 9. 367, 8. 376, 13. 19. 377, 5. 379, 17. 381, 7. 382, 14. 384, 14. 388, 6. 389, 7. 406, 6. 408, 2. 439, 24.
apostolicum 222, 17 (*i. e. Petri et apostolorum; alias semper ad Pauli uerba referendum, cf. s. u.* Paulus). apostolici uiri 46, 20. 96, 3. 121, 15. 201, 7. 202, 11. 233, 9. 381, 8. 382, 14. 384, 14. apostolicarum epistularum hoc principium est: 'gratia uobis et pax' 417, 2.
Aquila 11, 14. 23, 20. 30, 21. 31, 8. 44, 20. 55, 17. 60, 8. 64, 1. 77, 9. 93, 9. 110, 9. 12. 115, 9. 126, 8. 136, 10. 140, 17. 143, 25. 166, 2. 168, 12. 187, 8. 219, 20. 225, 20. 231, 9. 281, 13. 283, 22. 284, 9. 290, 20. 316, 3. 363, 1. 372, 21. 379, 7. 396, 13. 398, 2. 409, 24. 412, 19. 431, 1. 432, 5. 435, 9. Aquilae prima editio 76, 8. 163, 8. 240, 2. 253, 17. 269, 24. 357, 20. secunda (editio) 115, 10. 163, 9. 240, 1. 253, 18. 269, 24. 357, 21.
Arabes (*acc.* Arabas): gens latrociniis dedita usque hodie incursat terminos Palestinae et descendentibus de Hierusalem Hierichum obsidet uias 40, 9.
Arabia 309, 17. 310, 7.
arbitrium (*uide* uoluntas): liberum hominis arbitrium 67, 5. 224, 13. 252, 21. 287, 18. 434, 18. sunt

qui dicant (*scil. Pelagiani*) proprio hominem regi arbitrio et sic datam liberi arbitrii potestatem, ut dei misericordia tolleretur atque iustitia 127, 12. erubescant noui praedicatores, qui aiunt unumquemque suo arbitrio regi 139, 2. ita libertas arbitrii reseruanda est, utin omnibus excellat gratia largitoris 224, 22. *cf.* 438, 16. ubi est absque gratia dei liberi arbitrii potestas et propriae iudicium uoluntatis? 225, 24. lex, ut heretici uolunt, semel in adiutorium data est et constituta praecepta, quae nostri arbitrii uoluntate uel facimus uel non facimus 301, 15. liberum homini seruatur arbitrium, ne ex praescientia eius (*scil.* dei) quasi necessitate uel facere quid uel non facere cogatur (*scil.* homo) 322, 3. in nostra est positum potestate uel facere quid uel non facere, ita dumtaxat, ut, quicquid boni operis uolumus, appetimus, explemus, ad dei gratiam referamus 323, 2.

arca domini 46, 23. 377, 1. testamenti 47, 9.

Aristoteles 212, 4.

aromata: de India per Mare Rubrum plura ueniunt aromata 89, 22.

Arrianorum impia heresis aequalitatem in filio negat 74, 8.

artifex non potest intellegi nisi opere conpleto 378, 6.

Asademoth, *i. e.* regio mortis (*cf. Vulg.*) 409, 24. 410, 6. *cf.* 412, 16.

Asaremoth 409, 23.

Ascalon: *gen.* Ascalonis 308, 12. *acc.* Ascalonem 308, 14.

ascensio *Christi* 296, 18. 405, 9.

Asor 306, 12.

Assur 38, 13.

Assyrius 38, 18. 162, 2. 17. Assyrium flumen (*scil.* Eufrates) 26, 14. Assyrii 25, 22. 26, 7. 38, 17. 19. 39, 1. 42, 19. 44, 22. 72, 21. 75, 6. 161, 16. 375, 11.

Athenae 24, 2. 243, 16.

auaritia radix omnium malorum 77, 17.

aues etiam paruae sua norunt tempora et sciunt, quando ad calida festinantes loca rigorem hiemis debeant declinare et rursum ueris principio ad solitas uenire regiones 110, 18.

augures uolatu auium et oscinum uocibus faciendum quid uel non faciendum denuntiant 337, 11.

aurum: solebant iuxta antiquum morem aurum et quaedam ornamenta uel mulierum uel uirorum in sepulchris condere 108, 6. septem nominibus apud Hebraeos appellatur aurum, quorum unum 'ophaz' dicitur 131, 19.

Ausitis: *gen.* Ausitidis 308, 6. *abl.* Ausitidi 308, 8.

Azotus (= Esdod) 308, 12. 14. 16. 17.

Azur 294, 5. 341, 17. 368, 19.

Babel 311, 14. 312, 4. *uide* Sesach.

Babylon 5, 20. 6, 5. 22. 24, 17. 44, 21. 46, 11. 73, 4. 83, 23. 165, 16. 19. 21. 239, 21. 240, 7. 8. 14. 15. 241, 5. 247, 25. 248, 9. 249, 3. 24. 250, 3. 22. 252, 18. 259, 16. 260, 3. 264, 15. 266, 8. 295, 3. 6. 300, 5. 13. 17. 18. 303, 15. 20. 305, 10. 12. 21. 306, 3. 7. 12. 310, 8. 10. 13. 311, 10. 11. 313, 7. 315, 5. 334, 15. 336, 2. 3. 15. 19. 337, 16. 21. 338, 2. 3. 19. 22. 339, 7. 10. 19. 340, 1. 6. 8. 11. 18. 19. 341, 12. 20. 342, 4. 10. 12. 13. 15. 17. 19. 343, 9. 344, 25. 346, 6. 347, 6. 348, 23. 349,

6. 7. 9. 19. 350, 4. 5. 25. 353, 9. 13. 354, 8. 356, 8. 357, 1. 10. 17. 359, 4. 360, 4. 6. 8. 361, 5. 8. 14. 363, 4. 9. 15. 364, 21. 365, 7. 368, 17. 369, 9. 375, 13. 383, 16. 414, 1. 415, 2. 4. 6. 15. 16. 428, 17. 430, 19. 431, 4. 436, 13. Babylon, id est 'confusio' 333, 9. *cf.* 352, 19. 355, 11. Hebraice dicitur Babel 311, 13. usque hodie urbis Babylonis reliquiae tantum manent 305, 24.
Babylonius 6, 16. 12, 19. 13, 19. 57, 17. 60, 18. 61, 1. 63, 18. 67, 24. 72, 20. 121, 1. 138, 11. 164, 18. 167, 22. 229, 8. 234, 7. 21. 235, 13. 240, 23. 242, 7. 243, 1. 250, 8. 11. 253, 21. 254, 4. 258, 6. 259, 14. 265, 20. 267, 3. 282, 8. 286, 19. 293, 5. 296, 23. 297, 9. 306, 9. 309, 6. 311, 7. 317, 17. 333, 11. 342, 23. 358, 15. 18. 415, 11. Babylonii 6, 3. 72, 13. 22. 73, 16. 91, 3. 15. 125, 13. 139, 7. 169, 1. 185, 5. 191, 4. 192, 13. 206, 16. 235, 14. 308, 18. 309, 12. 375, 11. 12.
Bahal 20, 23. 29, 18 (*gen. hic et alibi*). 34, 10. 35, 13. 42, 23. 73, 14. 105, 14. 159, 23. 231, 19. 232, 22. 23. 278, 23. 279, 2. 285, 23. 24. 364, 9. 429, 17. 431, 12. 435, 7. 18. *gen.* Bahalis 436, 4. *plur.* Bahalim 29, 10. 16. 96, 14. 122, 11. 23. 145, 7. 11. 147, 10. 17. 232, 14. 15. 233, 12. idolum Sidoniorum et est numeri singularis, Bahalim uero pluralis numeri 122, 24. proprie idolum Sidoniorum est siue Babylonium et uicino nomine appellatur Bel 286, 19.
Baltasar 335, 6.
Barnabas 16, 4.
Baruch, filius Neri 420, 7. 15. 19. 21. 421, 5. 12. 20. 422, 15. in lingua nostra 'benedictus' dicitur 420, 16. libellus Baruch uulgo editioni Septuaginta copulatur nec habetur apud Hebraeos 3, 14.
Basan 264, 19. 265, 7. 266, 2.
Bel 58, 21. 286, 20.
Beniamin 5, 9. 17. 42, 20. 79, 13. 17. 99, 11. 217, 8. 238, 11. 417, 12. 18. 436, 4. 439, 16. interpretatur 'filius dexterae' 80, 2. *cf.* 239, 10. 389, 14. 418, 8. 10. 'filius uirtutis' et 'dexterae' 218, 20. *cf.* 440, 7.
Benoni, hoc est 'filius doloris' 389, 12.
Bethacarma 79, 21.
Bethaccarem 79, 15. 80, 1. 3. interpretatur 'uilla uineae' 80, 3.
Bethel 43, 3. 392, 9. 436, 5.
Bethleem 236, 11. 294, 14. 389, 10. 390, 2. uocatur 'domus panis' 389, 20. *cf.* Ephratha.
Bethsabee 432, 21.
breuitas: inmoderata breuitas aufert intellegentiam *et* praecidit studiosorum desiderium 74, 14.
Brittanni 151, 16.
Buz 309, 13. 18.

Caesar 155, 9. 229, 13. 380, 14.
Cain 184, 5.
Canticum 401, 6. 417, 8.
Cappadocia 13, 7.
Cariathiarim 329, 20. 330, 9.
Carmelus 20, 8. 12. 62, 5. 18. 285, 5. Hebraice appellatur 'Chermel' 20, 13.
Carthago 309, 6.
Cedar 21, 16. 22, 6. 306, 12. regio est solitudinis et Ismahelitarum 22, 2.
Cedron 409, 25. 410, 7. 18. interpretatur 'tenebrae' 412, 21.

Cerberus 151, 16.
ceruae odore narium serpentes extrahunt de cauernis et uenenata interficiunt animantia 175, 4. *cf. Morin, Anecd. Maredsol. III 2 p. 273, 18. 411, 11. Keller, Tiere des klass. Altertums p. 88. Lauchert, Gesch. des Physiologus p. 27. 71. A. Boissier, Revue Archéol. IX (1907) p. 224 sq.*
Chaldaea 137, 17. 154, 11. 266, 23. Chaldea 73, 17. 154, 9. terra Chaldea 191, 19. 306, 13.
Chaldaeus 85, 5. Chaldaei 80, 22. 81, 26. 108, 3. 123, 10. 165, 19. 201, 19. 249, 10. 251, 2. 264, 12. 266, 9. 305, 14. 375, 12. 424, 4. 428, 9. 13. 21. 429, 2. 12. 13. 15. 430, 18. 22. 431, 7. 439, 22. Chaldei 113, 4. 168, 20. 249, 3. 250, 19. 254, 4. 295, 16. 299, 3. 20. 304, 3. 358, 19. 375, 12. 415, 3. 8. 21. 439, 14.
Cham 24, 9.
Chamos, i. e. idolum Moab 435, 19.
Chanaam 24, 10. 360, 16.
Charsith 231, 4. 12.
Chebron 231, 13.
Chelchias (Χελχίας *LXX*) *siue* Helchias 416, 18. 19..417, 11. interpretatur 'pars domini' 416, 20. 21.
Chermel (Carmelus) in lingua nostra sonat 'cognitionem circumcisionis' 20, 13.
cherubim 47, 9. 10.
Chettim 21, 15. insulas Chettim uel Italiae uel occidentalium partium debemus accipere 21, 22.
chiliastae: Iudaei sibi auream atque gemmatam Hierusalem restituendam putant rursumque uictimas et sacrificia et coniugia sanctorum et regnum in terris domini saluatoris. quae licet non sequamur, tamen damnare non possumus, quia multi ecclesiasticorum uirorum et martyres ista dixerunt 235, 18. delirant, qui auream atque gemmatam suspirant Hierusalem suam auaritiam in mysterio urbis domini consecrantes 380, 22. omnes huiuscemodi repromissiones iuxta Iudaeos et nostros iudaizantes in mille annorum regno putantur esse complendae 402, 11. *cf.* 410, 3.
Chonias 268, 17. *interpretatur* praeparatus 269, 14.
Christianus 27, 15. Christiani 66, 7. 104, 18. 177, 10. 296, 10. 312, 22. 367, 11. populi Christiani religio fides est 439, 2.
Christus (*uide* dominus, filius, Iesus, panis, saluator) 10, 9. 14, 19. 19, 23. 25. 26, 9. 45, 15. 46, 14. 22. 47, 20. 48, 19. 50, 19. 53, 12. 17. 19. 64, 13. 71, 23. 104, 16. 105, 5. 123, 16. 132, 20. 133, 14. 142, 6. 148, 7. 149, 18. 151, 12. 152, 19. 159, 14. 164, 10. 168, 4. 170, 17. 20. 171, 2. 176, 17. 188, 5. 7. 22. 189, 9. 200, 18. 202, 12. 204, 10. 207, 20. 209, 7. 211, 17. 218, 11. 219, 5. 222, 19. 229, 9. 15. 230, 12. 232, 21. 267, 10. 268, 7. 269, 5. 271, 3. 5. 274, 2. 277, 26. 279, 8. 287, 8. 298, 20. 323, 22. 334, 1. 335, 13. 354, 6. 361, 2. 4. 367, 12. 13. 14. 15. 368, 2. 4. 370, 9. 375, 16. 387, 13. 391, 11. 18. 399, 7. 401, 12. 402, 16. 403, 17. 406, 4. 410, 3. 11. 413, 16. 438, 6. 439, 24. 440, 10. Christus Iesus 243, 20. in Christo Iesu 352, 16. Iesus Christus 207, 24. 275, 8. 412, 8. dominus Iesus Christus 368, 4. sponsus uirginis ecclesiae 36, 17. ductor et dominus uniuer-

sarum gentium suo nomini passionique credentium 48, 9. pastor pastorum et princeps principum et rex regum et dominus dominantium, Christus uidelicet saluator noster 274, 1. secundus Adam 371, 10. *una atque eadem in Christo persona* 188, 15. *falso utuntur* nostri hoc loco, quod homo sit dominus atque saluator secundum dispensationem carnis assumtae nullusque possit natiuitatis eius scire mysterium nisi solus deus 210, 19. *conceptus Christi ex Maria uirgine* 371, 11. natiuitas saluatoris atque conceptus dei 'creatio' nuncupatur 398, 9.

circumcisio 20, 14. 16. 52, 12. 405, 1. circumcisio in scripturis tribus generibus appellatur: in praeputio, in corde et in auribus 84, 7. multarum gentium usque hodie populi circumciduntur 127, 23. non prode est circumcisio, quae in signum data est, nisi praecepta domini conpleantur 128, 6. circumcisionis iniuria 141, 1.

cisternae (*opp.* fons: perpetuus est et uitales habet aquas) et lacus uel de torrentibus uel ex aquis turbidis terrae conplentur et pluuiis 23, 14 (*uide* lacus).

Citium urbs, de qua Zeno, princeps Stoicorum, fuit 22, 1.

clusores auri atque gemmarum: quae ars apud barbaras nationes pretiosissima est 297, 19.

codices: quantum deest per singula Graecis codicibus et Latinis 339, 1. *cf.* 293, 20. 313, 3. 372, 4. ridicule Latini codices ambiguitate uerbi Graeci (*scil.* ΘΕΡΜΟΣ) pro 'calido' 'lupinos' interpretati sunt 379, 3. *uide* scriptores.

Coelestius (?): diabolus 150, 16.

cogitationes pessimae et ipsae absque opere reputantur in peccatum 302, 17. *cf.* 53, 6.

comae, quae gentem significant, non robora corporum et fortitudinem pugnatorum (significant) 128, 8.

commentarii: leges commentariorum, in quibus multae diuersorum ponuntur opiniones uel tacitis uel expressis auctorum nominibus, ut lectoris arbitrium sit, quid potissimum eligere debeat, decernere 4. 9. soleo in commentariis et explanationibus, quorum mos est diuersas interpretum sententias ponere, huiuscemodi miscere sermonem: 'quidam hoc dicunt, alii hoc autumant, nonnulli sic sentiunt' 267, 18.

coniuratio: hoc uerbo scriptura abutitur, quando non subito fortuitoque peccato, sed praeparatis insidiis et coniuratione tenditur ad delictum et pari mente unoque studio id agunt, ut dei mandata contemnant 144, 2.

correptio: omnis correptio et labor continentiae amara quidem uidetur ad praesens, sed fructus parit dulcissimos 12, 4. omnis correptio proficit in salutem, quae ad praesens uidetur esse tristitiae et postea fructus affert pacificos 392, 11.

creator: clementia creatoris 28, 9. deus creator hominum 34, 2. pater creator 41, 20. salus creaturae lucrum est creatoris 189, 2. non adoramus *in Christo* creaturam, sed creatorem 208, 3. intellegentia creatoris 298, 15. *cf.* 64, 8. 423, 13. 15. 424, 20. 425, 5. 426, 22. 429, 22. 430, 4. 431, 15. *uide* deus.

Culiàs 360, 1.
Cyclades: Κυκλάδες 309, 11.
Cyprus 21, 23. 309, 11.
Cyrus 46, 11. 200, 21. 23. 311, 13. 354, 20. 439, 22.

Daedan (Δαιδάν *LXX*) 309, 13. 18.
daemones (*acc.* daemonas 23, 12. 32, 22. 144, 24. 337, 6. -es 130, 4. 333, 14) 27, 18. 64, 9. 101, 2. 102, 23. 138, 17. 183, 7. 207, 3. 228, 3. 279, 3. 5. 337, 13. 346, 22. 359, 9. 378, 2. 435, 19. 436, 4. solent plerique gentilium daemones colere, ne noceant, et alios exorare, ut praestent beneficia 130, 3. daemones cultores suos adiuuare non possunt 144, 25. quicquid peccamus, quicquid die et nocte facimus et malorum operum perpetramus, imperium est daemonum, qui numquam nobis dant requiem et semper inpellunt delictis augere delicta et cumulum facere peccatorum 200, 4.
Damascus 306, 11.
Dan 43, 3. 58, 16. 23. 114, 13. 21. 115, 5. 392, 9. 436, 5. Dan tribus iuxta montem Libanum et urbem, quae nunc dicitur Paneas 58, 19 (*cf. Hieron. De sit. et nom. p. 104, 2. 114, 26. 136, 12*). Dan interpretatur 'iudicium' 58, 24.
Danihel 5, 18. 286, 8. 360, 15. (*acc.*) 337, 11. Daniel (*sic L*) 297, 10. 335, 6. Danihelis 3, 2. 68, 1. 169, 25. 361, 6. 7. Danielis (*sic L*) 312, 20. in Danihel 11, 8. 286, 2. a Danihele 361, 13.
Dauid 11, 19. 21, 8. 22, 5. 89, 11. 133, 20. 139, 5. 163, 2. 164, 3. 185, 1. 217, 3. 218, 11. 219, 13. 251, 18. 254, 22. 255, 3. 256, 13. 257, 15. 269, 19. 270, 4. 10. 17. 23. 25. 271, 8. 9. 272, 8. 12. 273, 9. 276, 21. 334, 5. 356, 10. 362, 2. 369, 5. 6. 371, 5. 6. 11. 12. 13. 377, 1. 393, 13. 17. 411, 5. 412, 12. 419, 10. propheta 163, 21. 220, 13. 222, 16. 374, 10. illud propheticum 150, 14. 345, 20. psalmista 211, 7. 321, 11. psalmografus 424, 16. sanctus 18, 5. 278, 8. Dauid, uir sanctus 432, 20. interpretatur 'fortis manu' 256, 14. qui de stirpe fuere Dauid, pauci admodum sunt inuenti, qui placuerint domino, ut ipse Dauid, Ezechias et Iosias 254, 15.
'denarium' numerum esse mysticum ostendit decalogus et dies ieiunii et propitiationis mensis septimi 419, 16.
deus: quicquid nobis accidit, nostro accidit uitio, qui dulcem deum in amaritudinem uertimus (*cf.* 114, 4) et cogimus saeuire nolentem 59, 22. iram dei et muta sentiunt elementa et inrationalia pertimescunt animantia 62, 14. *cf.* 121, 10. dominus cito iratus flectitur et mutat sententiam, si et hi, quibus iratus fuerit, commutentur 144, 26. *cf.* 322, 7. paenitentia dei dicitur, quando aufertur praedicta sententia et ira saeuiens ad finem usque non peruenit 63, 8. idcirco dominus percutere uisus est, ut sanaret 355, 14. interdum pro nimia sapientia iudicia dei uidentur iniusta 425, 14. grandis amor iustitiae *in deo* 65, 14. infert dominus mala, non quo mala sint, ut dominus mala inferat, sed mala his, qui sustinent supplicia; alioquin eadem et mala et bona

sunt: mala iuxta eos, quos cruciant, bona iuxta eos, quos emendant 278, 13. *cf.* 428, 4. nequaquam deus uanis sermonibus, sed ueritate fidei delectatur 65, 22. quidquid facimus, non deum laedimus, qui laedi numquam potest 101, 7. omnia dei prouidentia et iustitia gubernantur et, quae nobis uidentur non habere rationem, iustitiae plena sunt atque rationis 127, 9. quicquid in mundo uel bonorum accidit uel malorum, non absque prouidentia et fortuito casu accidit, sed iudicio dei 153, 17. sunt, qui prouidentiam creatoris usque ad rationalia confiteantur, bruta autem fortuitis casibus asserant uel perire uel uiuere; propheticusque sermo declarat nihil esse, quod fugiat prouidentiam et scientiam dei 430, 4. ad conparationem dei cuncta sapientia in nihilum deputabitur 134, 11. dei misericordia indignus est eleuans se aduersum eum per superbiam 165, 4. felix est illa conscientia, quae pro deo sustinet opprobrium 192, 8. omnis hominum fortitudo sine dei uirtute, quae Christus est, imbecilla reputatur et nihili 203, 5. indigna sua notitia ignorare se dicit *deus* 233, 1. incredibilis dei clementia 252, 15. in hoc clementia domini leuiori poenae tradere, ne sustineant grauiorem 339, 20. grandis clementia creatoris misericordiam suam in mille generationes extendere et iustitiam statim in altera generatione monstrare, quae tamen et ipsa mixta est misericordiae; non enim statim punit delinquentem, sed exspectat paenitudinem, ut, si liberi imitati fuerint parentum uitia, diu dilata poena reddatur 424, 20. dei scribitur substantia *ex quorundam sententia* 281, 21. dei nos indigemus semper auxilio et numquam potest sufficere, quod semel datum est, nisi cotidie domini ammonitione renouetur 301, 20. non ex eo, quod deus scit futurum aliquid, idcirco futurum est, sed quia futurum est, deus nouit quasi praescius futurorum 322, 5. si quando propter mandata domini et fidei ueritatem nobis deceptus populus irascitur, non magnopere curemus, sed exsequamur sententiam dei nequaquam praesentia mala, sed futura bona animo cogitantes 324, 20. omnia humano generi per dei gratiam sunt tributa 334, 9. futurorum scientia soli deo competit 354, 25. et ipsum, quod agimus paenitentiam, nisi dei nitamur auxilio, implere non possumus 392, 17. 22. de uerbis dei humano sensu argumentari est sacrilegum 398, 4. primum pacem meremur dei et post pacem nobis gratia nascitur, quae non in possidentis, sed in donantis arbitrio est 417, 4. proprie nomen dei 'pater' est, quod in euangelio per dominum reuelatur 425, 5. *cf.* 439, 6. audet se quisquam domini inserere secreto et de illius iudiciis iudicare 425, 8. quem non conprehendit cogitatio, quomodo potest sermo conprehendere? 425, 9. frustra homo putat se dei celare notitiam 425, 12.

Deuteronomium 435, 3.

diabolus: Christus destruxit regna diaboli 10, 11. diaboli omnis uirtus

in lumbis 14, 15. semper in periculo consistimus et ubique diabolus tendit laqueos suos 19, 20. *cf.* 220, 12. heretici traduntur diabolo 43, 10. a diaboli imperio recedentes receperunt terram repromissionis 47, 23. quis est, quem diaboli uenena non tangant? 54, 11. diabolus, *scil. Pelagius uel Coelestius uel Rufinus* 150, 16. diabolum sub *perdicis* nomine interpretantur *quidam* 212, 16. *cf.* 213, 3. diaboli satellites 220, 13. in diaboli typum praecessit Nabuchodonosor 334, 23. — *cf.* 91, 9. 92, 22. 228, 3. 274, 11. 313, 9. 333, 11. 347, 5. 371, 16.

Dierum uolumen 184, 25. in libro Dierum 264, 14. *uide* Paralipomena.

digamia: docuimus digamiam et trigamiam non ex lege descendere, sed ex indulgentia 195, 23. trina quaternaque coniugia ego non tam coniugia dicam quam miseriarum solacia et extremam tabulam naufragorum 196, 4. *cf.* 4, 19.

dies: philosophorum sententia: 'omnis dies aut iniquus aut heres iniqui' 77, 13. diuites, cum aliena diripiant et non auferant malitias cordis sui, putant se dei mereri clementiam 146, 25. *cf.* 212, 8. diuitibus pauperes opprimentibus magis apud uos dei imperium ualeat quam potentia persequentis 252, 11.

diuini (= pseudoprophetae): nequaquam prophetae, sed diuini sunt appellandi, qui seductionem populo loquuntur 179, 19. hortatur, ne audiant prophetas suos atque diuinos, somniatores et augures et maleficos 336, 23 (*cf. lin. 14*). *cf.* 337, 9. 353, 5. 9. 19. 354, 18. 25. secundum tropologiam diuinos eos debemus accipere, qui coniecturam mentis suae et incerta futurorum quasi uera pronuntiant absque diuinorum auctoritate uerborum 353, 19.

doctor: *doctores diuitibus repromittentes prospera arguuntur* 86, 11. *doctores falsi notantur* 112, 2. peruersi doctores 280, 25. cum semel se tradiderint falsi doctores mendaciis atque periuriis et mortibus deceptorum, praecipites currunt ad interitum et suum et eorum, quos deceperint 283, 2. plerique doctorum in ecclesia audiunt uituperationem multorum congregatorum aduersum se 243, 20. iustum uirum atque doctorem ecclesiae post persecutionem tanta uindicta tantaque praemia consequuntur 244, 20.

doctrina: omne eloquium doctrinarum et sermo propheticus perit in his, qui audire contemnunt 93, 16. omnis doctrina domini de caelestibus fluit 133, 20. cum imber de caelo uenerit doctrinarum et arentia hominum corda satiarit, tunc coruscationes inuenies et clara fulgura sapientiae 134, 5.

dominus (= Christus) 12, 9. 84, 9. 150, 5. 190, 11. 227, 20. 331, 2. 343, 11. 345, 7. 351, 14. 382, 22. 386, 22. 387, 20. 23. 388, 8. 391, 2. 400, 4. 21. 401, 13. 402, 22. 413, 1. 10. 13. 14. 425, 6. dominus saluator 150, 3. 187, 24. 228, 15. 235, 21. 269, 5. 277, 4. 296, 15. 304, 25. 331, 8. 376, 12. 406, 5. 411, 5. 439, 3. dominus atque saluator 210, 21. 270, 5. 371, 11. 431, 20. d. et saluator 377, 8.

'ebrietas' in bonam partem ponitur 401, 5.
ecclesia neglegens ipsa docet aduersarios suos, quomodo eam possint spiritali captiuitate conprehendere 169, 5. prima ecclesia Christi ex Iudaeis 406, 4.
ecclesiasticus *subst.* 32, 20. 158, 16. — *adi.*: doctrina 132, 21. honos 164, 5. mucro 153, 10. ordo 88, 18. 158, 19. 159, 10. 254, 12. 256, 7. sermo 28, 20. ueritas 10, 7. 43, 19. uir 43, 16. 58, 2. 209, 8. uiri 45, 5. 121, 22. 202, 8. 235, 22. 288, 17. 404, 23. uolumen 267, 18. grex 272, 18. fides 304, 25. ecclesiastici, qui uerba domini et doctrinam eius mala conuersatione disperdunt, magis grauantur dignitatibus suis et potentes potenter tormenta patiuntur 158, 16.
Eden 351, 21. 394, 22.
editio: uulgata (= LXX) 190, 2. difficultas uulgatae editionis 261, 15. περικοπή in plerisque codicibus uulgatae editionis sub asteriscis de Theodotione addita 372, 3. miror, quid sibi uoluerit uulgata editio 396, 14. 398, 3. 6. multum distat Hebraicum ab editione uulgata 408, 11. communis editio 26, 3. — Symmachus et Aquila iuxta nostram editionem interpretati sunt 398, 2.
Edom 127, 19. 332, 13. 25. Idumea Hebraice appellatur Edom 309, 3.
Eliacim 259, 12.
Elnathan 330, 1.
Emmanuhel, hoc est 'nobiscum deus' 274, 6.
Emmer 238, 7. 248, 4. 'uerbum' sonat 239, 7.
emtio: emtionum consuetudo hucusque seruatur, ut, quod intrinsecus clausum signacula continent, hoc legere cupientibus apertum uolumen exhibeat 421, 22.
Ennom 105, 11. 106, 1. 14. 21. 231, 3. 232, 23. 233, 19. 21. 234, 1. 236, 25. 435, 7. uallis filiorum Ennom, quae Hebraice dicitur 'Gehenna', subiacet Siloae fontibus et amoenitate sui, quia locus inriguus est, populum prouocauit ad luxuriam, quam idolorum cultus sequitur 435, 10. *cf.* 29, 16. 105, 16. 231, 18.
Ephesii: Epistula Pauli ad Ephesios 4, 8.
Ephraim 58, 17. 22. 23. 24. 98, 17. 99, 8. 10. 380, 11. 381, 11. 384, 3. 22. 385, 1. 8. 9. 389, 18. 391, 19. 392, 6. 394, 2, 4. 8. 12. 16. 395, 8. 12. 396, 17. 18. 19. 20. Ephraim interpretatur 'ubertas' 58, 24. 381, 9.
Ephratha 389, 17. 390, 2. ipsa est et Bethleem διώνυμος, unde et nomina utriusque concordant 389, 19; *cf. Hieron. Quaest. Hebr. in Gen. p. 55, 7* Ephratha et Bethleem unius urbis uocabulum est sub interpretatione consimili, si quidem in 'frugiferum' et in 'domum panis' uertitur propter eum panem, qui de caelo descendisse se dicit. *Anecd. Maredsol. III 1 p. 90, 7 etc.* — uocatur καρποφορία, quam nos 'ubertatem' possumus dicere 389, 20.
equae, quae ad coitum gestiunt 172, 7.
equitatus: omnis Persis et uniuersa Chaldaea gaudet equitatu 154, 10.
Esau 385, 7.
Esdod (= Azotus) 308, 17.
esse: melius non esse quam uiuere in suppliciis 246, 18.
Euagrius Ponticus, Origenis discipulus 221, 4.

euangelicus: uir (= Hieremias) 3, 5. praedicatio 14, 12. euangelico pede calcari et conteri 32, 10. euangelica uocatione saluatae sunt duodecim tribus 370, 23. illud euangelicum 67, 3. 233, 2 etc.
euangelistae 289, 18. 367, 8. 389, 7.
euangelium (= Nouum Testamentum, *cf. Anecd. Maredsol. III 2 p. 49, 9*): Nouum Testamentum, hoc est euangelium, successisse Ueteri Testamento, a quo legem litterae lege spiritus commutatam 404, 24. *cf.* 405, 8. possumus imbrem temporaneum et serotinum legem accipere et euangelium 76, 20. duos cophinos siue calathos bonarum et malarum ficorum quidam interpretantur in lege et in euangelio, synagoga et ecclesia, Iudaeorum populo et Christianorum 296, 8.
Eufrates 160, 18. 162, 1. *acc.* Eufraten 26, 7. 9. 160, 16. 20. 22. 161, 16. 162, 16.
Euilmarodach (Εὐειλμαρωδέκ *LXX*) 335, 6.
Eusebius *Cremonensis*: tibi, frater Eusebi, eiusdem (Hieremiae) commentariolos dedicantes 3, 4. Mattheum euangelistam . . te (Eusebio) hortante disserui 3, 5. *cf.* 74, 4. 151, 19. 220, 17. 294, 3. 368, 4.
examinare: quotiescumque angustiis subiacemus, mala recipimus a deo et examinamur persecutionibus, ut, quicquid in nobis adulterinae materiae est, tribulationum et miseriarum excoquatur ardoribus 119, 24.
excusatio: prona est ad excusationem sui humana peruersitas, ut, quicquid merito sustinent, iniuste sustinere uideantur et propriam culpam referant ad iudicium dei 34, 13.
Exodus 351, 19.
explanatio, immo heresis, uitanda, quae manifesta subuertit et praestigias quasdam ecclesiis Christi conatur inducere 232, 19.
Ezechias (*cf.* Hiezecias) 254, 16. 328, 11. 16. 24. 329, 1.
Ezra 200, 17. 297, 13. 14. 376, 9. 11. 380, 17. 383, 16. 399, 6. 410, 10. 437, 14.

femur manu percutere: quod dolentis et plangentis et super errore pristino plorantis indicium est, ut femur manu percutiat 393, 4.
filius (= Christus) 74, 9. 116, 9. 133, 17. 148, 19. 204, 11. 14. 276, 12. 377, 11. 409, 3. 424, 7. filius dei 104, 19. 161, 22. 188, 16. 209, 7. 229, 11. 230, 12. 367, 13. 378, 3.
Finees 100, 3.
flagellat dominus omnem filium, quem recipit 83, 5.
fletus: interdum et nimii gaudii fletus indicium est iuxta illud: 'lacrimo gaudio' 384, 5.
fortitudines aduersariae (= daemones; *uide* potestates) in porcos non habent potestatem, quanto magis in homines 59, 14. tormentis et cruciatibus praepositae sunt 166, 16.
Fotinus 207, 12.

Gabaon 341, 18.
Gabrihel 270, 6.
Galaad 117, 3. 7. 256, 21. 257, 8. 258, 2. mons iuxta Genesin nomen accepit σωρός, id est 'tumulus testimonii' 257, 11.
Galatae 207, 22.
Galatia 13, 6.
Gamaria 349, 5. 19.
Gareb 409, 20. 410, 5. in linguam

nostram uertitur aut 'incolatus' aut 'scabies' 411, 19.
Gaza 308, 12. 14. 390, 6.
gehenna *unde sit appellata* 106, 4. 234, 1. *cf.* 296, 10. 414, 9. 435, 11.
Genesis: in principio Geneseos 11, 11. in Genesis principio 406, 19. iuxta Genesin 257, 11. in Genesi 211, 9. 334, 11.
genus humanum pronum ad uitia 109, 20.
Geon (*i. e.* Nilus) 26, 3.
Gessemani: locus, in quo conprehensus est dominus, uocatur Gessemani, quod in lingua nostra 'uallem pinguedinis' sonat 388, 7
Geth 308, 15. 18.
Giezi 197, 6.
Goatha 409, 20. 410, 6. 412, 3.
Gomorra 46, 17. 247, 12. 279, 14. 24. 280, 2. 382, 6. 431, 21. 23.
Gotholia (Γοθολία *LXX*) 364, 8. *cf.* Otholia 143, 26.
Graece 87, 26. 115, 22. 298, 1. 306, 21.
Graecus 231, 11. 311, 16. 379, 4. 5. Graecum (= LXX) 376, 7. 394, 21. Graeci 82, 19. 93, 3. 151, 2. 197, 8. 212, 4. 313, 2. Graeci codices 293, 20. 339, 1. libri 270, 19.
Grunnianus (*uide* Grunnius): sectator calumniae Grunnianae 347, 9. Grunnianae familiae stercora 359, 17.
Grunnius, *i. e.* Rufinus: praecursor *Pelagii* 4, 15. discipulus Origenis 221, 4. miserabilis Grunnius, qui ad calumniandos sanctos uiros aperuit os suum linguamque suam docuit mendacium, Sexti Pythagorei unum librum interpretatus est in Latinum et sub nomine sancti martyris Xysti, Romanae urbis episcopi, usus est edere et 'Anulum' nominauit 267, 5. 21.
'habitatores terrae' semper in uitio sunt 85, 28.
Hadrianus 235, 1. 17. 390, 8. *cf.* Aelius.
Harsith, hoc est 'fictilis' 231, 3. 9. 10. 12. 21.
Hebraeus 4, 1. 28, 2. 39, 17. 40, 8. 72, 14. 16. 76, 10. 80, 16. 105, 21. 110, 12. 231, 21. 253, 18. 262, 22. 264, 12. 269, 23. 309, 8. 311, 15. 312, 6. 318, 7. 362, 16. 379, 6. 389, 8. 9. Hebraei 3, 16. 31, 1. 56, 22. 106, 4. 131, 19. 134, 18. 151, 2. 192, 26. 247, 6. 259, 19. 311, 20. 360, 13. 361, 9. 382, 11. 389, 9. Hebraei in suis uoluminibus contra se legunt 293, 21. *cf.* 206, 20. *dubitat de auctore* Epistulae ad Hebraeos 404, 21.
Hebraice 20, 13. 29, 12. 37, 19. 63, 26. 66, 5. 89, 19. 93, 8. 105, 15. 106, 1. 110, 11. 115, 9. 121, 6. 165, 22. 205, 14. 206, 23. 208, 10. 218, 21. 219, 11. 231, 8. 234, 1. 273, 15. 308, 6. 17. 309, 3. 310, 15. 311, 14. 332, 11. 24. 337, 14. 344, 21. 357, 21. 389, 9. 397, 3. 416, 3. 422, 23. 435, 11. 440, 13.
Hebraicus 9, 16. 15, 9. 16, 22. 23, 22. 26, 2. 28, 16. 34, 22. 37, 14. 39, 22. 44, 18. 51, 6. 55, 18. 60, 5. 68, 15. 16. 69, 8. 78, 14. 79, 20. 82, 20. 21. 84, 15. 85, 24. 86, 17. 92, 13. 94, 5. 95, 13. 108, 22. 110, 9. 114, 23. 115, 21. 126, 2. 135, 15. 136, 10. 17. 138, 10. 157, 19. 158, 1. 163, 8. 165, 10. 168, 12. 179, 12. 187, 7. 189, 24. 202, 18. 203, 1. 210, 13. 215, 8. 216, 22. 219, 8. 231, 10. 232, 2. 236, 20. 239, 24. 250, 7. 264, 6. 265, 25. 270, 17. 271, 6. 274, 18. 277, 10. 281, 13. 289, 22. 290, 19. 297, 23. 319, 18.

335, 5. 18. 338, 18. 340, 3. 341, 23. 347, 21. 363, 1. 376, 7. 377, 13. 379, 11. 382, 10. 383, 5. 384, 4. 388, 3. 389, 1. 394, 21. 396, 12. 398, 23. 408, 11. 12. 409, 12. 22. 411, 1. 417, 9. 431, 10. 432, 5. 10. 433, 5. 435, 8. 14. Hebraica ueritas (*der Grundtext*) 30, 16. 261, 15. 340, 15. 342, 19. 346, 10. 405, 2. 411, 1. pudet me contentionis nostrorum, qui Hebraicam arguunt ueritatem 206, 19. absque ueritate Hebraicae lectionis nullam intellegentiam habent *LXX hoc loco* 263, 1.

Hebron 231, 12.

Helchias: 1) *Hieremiae pater* 5, 8; *uide* Chelchias. 2) *Gamariae pater* 349, 5.

Helias 14, 12. 383, 11. 420, 23.

Heliseus 197, 6. 420, 23.

Hellasa 349, 4. 19.

herba fullonum, quae iuxta ritum prouinciae Palestinae in uirentibus et umectis nascitur locis et ad lauandas sordes eandem uim habet, quam et nitrum 28, 17.

heresis: nulla heresis nisi propter gulam uentremque construitur 45, 11. ad tempus ualet heresis, ut electi quique manifesti fiant et probati sint; cum autem uisitatio dei uenerit et oculus eius stulta respexerit, omnia conticescunt 135, 3. frustra noua ex ueteri heresis (*scil. Pelagianorum ex Origenistis*) suspicatur hic perfectam esse uictoriam, ubi pugna est atque certamen et incertus exitus futurorum 20, 5. audiat noua ex ueteri heresis iram dei esse uel maximam nolle peccatum humiliter confiteri, sed impudentem iactare iustitiam 38, 9. attendat noua ex ueteri heresis, quod Israhel conparatione peioris iustificata dicatur 44, 3. noua heresis 77, 5. ueteres et noui heretici 163, 23. *cf.* 301, 15. heresis ἀπαθείας et ἀναμαρτησίας coepit reuiuescere 221, 2. noua ex ueteri heresis putat in isto saeculo et in ista carne mortali, antequam corruptiuum hoc induat incorruptionem, perfectionem esse in quoquam et omnes simul iustum posse implere uirtutes 373, 2.

heretici *notantur* 43, 7. interfectio hereticorum salus eorum est, qui decepti fuerant 153, 11. ideo heretici fidei simulant ueritatem, ut simplices quosque decipiant et non ipsi conuertantur ad fidem, sed fideles trahant ad infidelitatem 160, 5. testimonio utuntur *scripturae* 170, 5. pluuiam doctrinarum tribuere non possunt 183, 13. iudicant Christum ponentes ei leges natiuitatis et passionis resurrectionisque et substantiae 188, 5. impii diuidunt personas *Christi* 188, 15. maledicunt Christo peruersa credendo et peruersiora blasphemantes 189, 9. hereticorum sermo serpit ut cancer et cotidie prosternunt in ecclesia funera deceptorum 198, 5. hereticorum contra sanctos uiros calumniae 228, 16. omnis hereticus nascitur in ecclesia, sed de ecclesia proicitur et contendit et pugnat contra parentem 263, 16. contemplemur hereticos, quomodo semel desperantes salutem gulae se tradant et deliciis, uescantur carnibus, frequentes adeant balneas, musco fraglent, unguentis uariis delibuti quaerant corporum pulchritudinem. semel enim futura non sperant nec

credunt in resurrectionem 283, 15. quid sibi uolunt hereticorum paleae ad triticum ecclesiae? 287, 6. hereticorum corda dura et instar silicis indomabilia 288, 2. heretici assumunt testimonia scripturarum et furantur uerba saluatoris 289, 15. male interpretantur illud testimonium: 'educ de carcere animam meam' 348, 6. omnes heretici peruersa credentes panem de caelo descendentem comedere non possunt, sed obstupescunt dentes eorum non ciborum austeritate, sed uitio dentium 403, 22.

Herodes *Agrippa I.* 331, 1.

Herodes, Antipatri proselyti filius 271, 12. 391, 12.

Hiems 130, 6.

Hieremias: ad extremum in Hieremiam manum mittimus 3, 3. uolumen longissimum est et in plerisque manifesta historia texitur 3, 7. Hieremiae ordo librariorum errore confusus 3, 17. commentarios in Hieremiam per interualla dictabam 220, 19. *cf.* 74, 4. manifesta transcurrimus, ut, sicubi locus fuerit, in obscuris moremur; ipsius enim libri magnitudo fastidium potest facere legentibus 107, 5. *cf.* 229, 20. conabor latissimos explanationis campos angusta commentariorum semita coartare 151, 19. quantum in uerbis simplex uidetur et facilis, tantum in maiestate sensuum profundissimus est 368, 7. eadem et eo tempore Hiezecihel in Babylone et Hieremias in Hierusalem prophetauerunt 369, 9. Hieremias interpretatur 'excelsus domini' 10, 10. 277, 4. 'sublimitas domini' 416, 20. quicquid iuxta praesens tempus completum est in Hieremia, hoc in futurum de domino prophetatur 150, 3. *cf.* 148, 6. nullum puto sanctiorem esse Hieremia, qui uirgo, propheta sanctificatusque in utero ipso nomine praefigurat dominum saluatorem 277, 2. euangelicus uir 3, 5. sanctus propheta 312, 7. 'pseudopropheta' 364, 10. ψευδεπίγραφος Epistula Hieremiae 3, 16.

Hiericho 231, 13. Hierichum (*acc.*) 40, 10.

Hieriho 231, 13.

Hieroboam 99, 9. 385, 9. 392, 8.

Hieronymus: explanationes duodecim prophetarum, Isaiae, Danihelis et Hiezechiel 3, 2. in explanationibus Hiezechiel plenius disseruimus 403, 5. *commentarius in euangelium Matthei* 3, 5. commentarii in Epistulam Pauli ad Ephesios 4, 7. 12. *apologia adu. libros Rufini* 4, 16. 221, 17. contra Iouinianum uolumina 4, 18. 221, 17. eiusdem operis apologia (*scil. Apologeticum ad Pammachium = Epist. 49 Hilb.* [*48 Vall.*]) 4, 25. edidi nuper paruum libellum de terra repromissionis (= *Epist. 129*) 47, 25. *ad Ctesiphontem epistula adu. Pelagium* (= *Epist. 133*) 74, 11. 221, 9. *dialogus adu. Pelagianos* 74, 12. 222, 20. *contra Iohannem Hierosolymitanum episcopum* 221, 17.

Hierosolyma 79, 19. 99, 6. 149, 20. *alibi* Hierusalem *sescenties.*

Hierusalem, in qua est 'uisio pacis' 440, 8. 47, 13. *cf.* 53, 11. urbs domini 380, 23. capta Hierusalem sub Uespasiano infinita milia captiuorum Romam directa sunt 390, 6. ciuitas Hadriani temporibus in aeternos cineres conlapsa est 235, 1.

cf. 390, 8. cassum nomen est ipsius hodie ciuitatis et ab Aelio Hadriano Aelia dicitur et cum habitatione pristina pristinum quoque nomen amisit ad decutiendam superbiam habitatorum eius 236, 4. usque ad consummationem saeculi ruinae Hierusalem permansurae sunt, quamquam sibi Iudaei auream atque gemmatam Hierusalem restituendam putent 235, 17.
Hiesu pontifex 200, 16. sacerdos magnus 297, 12. 437, 12.
Hiezechiel 5, 19. 6, 21. 12, 19. 353, 10. 13. 15. *gen.* 3, 2. 403, 5. *acc.* 88, 5. 274, 16. 288, 6. *abl.* 342, 4. Hiezechielis 69, 11. 105, 14. Hiezechiele 17, 6. 42, 23. — Hiezecihel 9,7 (*sic poteram edere cum L*). 369,4. 9. *acc.* 44, 6. Hiezecihelis 184, 15. 419, 8. 434, 24. Hiezecihele 248, 12.
Hiezecias: Hiezeciae (Ἐζηκίου *LXX*) 184, 23; *cf.* Ezechias.
Homericus 150, 11.
homines: non hominum, sed erroris inimicus sum 221, 12.
hyacinthus: hyacintho operiuntur (idola) et purpura, ut superficie sui oculos decipiant 132, 2.
hyaena: nocturna bestia, quae uiuit cadaueribus mortuorum et de sepulchris solet effodere corpora nihilque est immunditiae, quo non uescatur 156, 20.

Iacob 18, 12. 21. 43, 1. 47, 25. 74, 17. 75, 5. 133, 10. 135, 6. 139, 15. 218, 2. 247, 2. 257, 11. 12. 270, 10. 26. 275, 12. 298, 2. 370, 15. 19. 21. 371, 17. 20. 372, 6. 375, 18. 377, 5. 381, 18. 22. 385, 5. 7. 15. 386, 10. 389, 13. 391, 10. 394, 18. 407, 15. 427, 11. 430, 2.
Iacobus apostolus 330, 21.
idolum: idola nihil prosunt cultoribus suis 19, 3. amoena semper et excelsa loca idolis dedicantur 27, 14. *cf.* 105, 19. de malo in malum transeunt peccatores, quando idolum mutant idolo 118, 7.
Idumaei 127, 26. 154, 8. 155, 1. 159, 13. Idumeos 128, 12.
Idumea 306, 11. 309, 1. Hebraice appellatur Edom 309. 2.
Iechonias (= Ioiachin) 6, 4. 167, 19. 248, 20. 259, 13. 20. 260, 5. 266, 3. 20. 267, 2. 15. 269, 3. 4. 11. 270, 20. 271, 1. 2. 272, 7. 295, 3. 296, 22. 297, 16. 299, 3. 300, 5. 6. 16. 20. 339, 17. 340, 6. 18. 342, 5. 13. 18. 22. 349, 1. 20. 350, 1. 353, 10. 15. 363, 9. 368, 18. interpretatur 'domini praeparatio' 269, 12.
Iepthae (Ἰεφθάε *LXX*) 106, 8.
Iessae (Ἰεσσαί *LXX*) 12, 8.
Iesu (= Iosue) 294, 13.
Iesus (*gen.* Iesu 67, 19) 9, 24. 172, 11. 211, 15. dominus Iesus 312, 17. 313, 11. Iesus sciens cogitationes hominum non ex profectu, ut quidam putant, sed natura deus est 245, 2.
impietas aperte negat deum; iniquitas atque peccatum, si confiteatur errorem, facile ad misericordiam flectit deum 77, 6. grandis impietas non solum non cauere, sed nec intellegere uelle peccata et nullam habere distantiam bonorum malorumque operum 87, 5.
incircumcisus: si quis dei uerba non suscipit nec habet praeceptorum eius intellegentiam, incircumcisis auribus est 84, 5.
India 68, 4. 89, 22. 131, 16.

interpres delirans (prauus, allegoricus) *notatur* 168, 4. 299, 18. 307, 3. 313, 7. 314, 1. 316, 12.
interpretatio *sanctae scripturae:* perspicuum est euangelistas et apostolos nequaquam ex Hebraeo interpretationem alicuius secutos, sed quasi Hebraeos ex Hebraeis, quod legebant Hebraice, suis sermonibus expressisse 389, 7 (*cf. Hoberg, De Hieron. ratione interpretandi p. 6 sqq.*). *interpretationes* iuxta litteram *et* iuxta intellegentiam spiritalem *opponuntur* 25, 16. 85, 15. 200, 16. iuxta historiam . . secundum ἀναγωγήν (iuxta tropologiam) 19, 14. 57, 4.
Ioachaz 6, 4. 259, 9. 20. 261. 18. 264, 10. 301, 8.
Ioas 364, 8.
Iob 14, 10. 104, 24. 197, 21. 246, 14. 247, 9. 298, 3. 308, 7. 8.
Iohannes 16, 3. 125, 17. 178, 14. 387, 14. 15. 410, 13. 424, 7. I. apostolus 36, 6. *cf.* 333, 23. I. euangelista 36, 22. 54, 16. 334, 3. *cf.* 57, 2. 220, 7.
Iohannes Baptista 7, 13. 14, 12. 36, 19. 287, 7. 305, 4. Baptista I. 288, 12.
Iohannes Hierosolymitanus 221, 17. 222, 13.
Iohel 5, 16. 344, 8.
Ioiachin (= Iechonias, qui fuit filius Ioiacim) 248, 19. Iechonias, qui et alio nomine appellatur Ioiachin 266, 20. *cf.* 271, 3.
Ioiacim (*sic L aut primitus aut corr. ex* ioacim *uel* ioachim *uel* ioiachim) 5, 12. 6, 1. 248, 19. 20. 259, 10. 260, 6. 261, 16. 21. 262, 16. 264, 1. 8. 11. 265, 9. 266, 4. 18. 20. 269, 4. 271, 1. 295, 3. 300, 3. 6. 16. 19. 21. 22. 301, 9. 320, 16. 321, 4. 6. 329, 23. 330, 1. 4. 331, 11. 22. 332, 3. 7. 20. 340, 7. 342, 14. 414, 19.
Ioiadae (Ἰωδαέ *LXX*) 362, 18. 364, 7. 10. 11.
Ionas 63, 10. 322, 20. 343, 16.
Ioram 196, 14.
Iordanes 114, 22. 154, 6. 21. Iordanis fluenta 294, 13. Iordanen 154, 17. 257, 9. 265, 7.
Iosaphat 196, 14. 410, 18.
Iosedec 275, 18. 437, 13. id est 'dominus iustus' 274, 17.
Ioseph (*filius Iacob*) 99, 11, 286, 8. 337, 11. 385, 3. 388, 10, 389, 10. 401, 7.
Ioseph (*Mariae maritus*): Ioseph in euangelio 'pater' domini uocatur 345, 7.
Iosephus (*Flauius*) 131, 16. 271, 10.
Iosias 5, 10. 12. 14. 21. 42, 3. 43, 22. 254, 16. 259, 5. 9. 21. 260, 4. 5. 6. 261, 17. 21. 262, 8. 264, 2. 266, 20. 300, 3. 6. 16. 301, 1. 5. 320, 16. 321, 4. 6. 331, 22. 332, 8. 21.
Iosue (*uide* Iesu) 105, 22.
Iouinianus: obtrectatorum (*scil. Iouiniani, Rufini, Pelagii*) rabies 4, 4. *Hieronymi* contra Iouinianum uolumina 4, 18. apologian aduersum 'magistrum' *Pelagii* gaudens Roma suscepit 5, 1. discipulus Iouiniani (*scil.* Pelagius) 268, 1. inimicus olim sepultus 5, 4. noui heretici reprehensio 195, 22. praeceptor continentiae et perpetuae castitatis laudat trina quaternaque coniugia 196, 3. discipulus Origenis 221, 5. *cf.* 221, 17.
Isaac 43, 1. 47, 25. 218, 2. 275, 12. 298, 2. 323, 17. 372, 6. 377, 5. 391, 10. 427, 11. 430, 2.
Isaias 3, 2. 5, 16. 8, 21. 12, 8. 25, 12. 53, 13. 58, 10. 88, 8. 89, 2. 91, 23.

98, 25. 110, 15. 152, 21. 165, 20. 166, 8. 205, 1. 221, 19. 225, 14. 230, 20. 254, 10. 274, 6. 306, 24. 308, 19. 334, 1. 344, 8. 368, 6. 382, 4. 383, 3. 397, 11. 402, 15. 411, 7. 424, 12. Isaiae canticum 28, 2.

Isma(h)elitae: Ismaelitarum (*sic poteram edere cum L*), quos nunc Saracenos uocant 22, 3. Ismahelitarum 309, 15. Ismaelitas 128, 13. Ismahelitas 309, 18.

Ismenius poeta, *scil. Antigenidas, tibicen Thebanus* 150, 13.

Israhel *saepissime. dat.* Israheli 35, 23. 36, 3. 384, 2. 23. 426, 13. *abl.* Israhele 204, 23. ille est Israhel, qui mente 'cernit deum' siue 'rectissimus domini' est 378, 22. *cf.* 279, 5. quicquid populo Israhel carnaliter repromittitur, in nobis spiritaliter conpletum esse monstramus 367, 9. *cf.* 376, 16. non propter generis priuilegia, non propter circumcisionis iniuriam et otium sabbati, sed propter oboedientiam et deus efficitur populi Israhel et Israhel populus eius 140, 26.

Israheliticus: priuilegium gentis Israheliticae 338, 10. Abraham, Isaac et Iacob, principes generis Israhelitici 377, 5.

Italia 21, 22.

Iuda (*cf.* Iudas) *nom. et gen. saepissime. altera genitiui forma* Iudae 5, 17. 22. 13, 15. 15, 15. 44, 1. 140, 20. 167, 23. 168, 9. 184, 23. 216, 3. 225, 1. 231, 6. 234, 9. 240, 23. 249, 22. 261, 17. 264, 2. 307, 18. 328, 12. 16. 342, 14. 15. 18. 349, 2. 350, 2. 360, 6. 20. 414, 4. 433, 18. *acc.* Iudam 75, 4. 127, 19. 145, 8. 181, 17. 21. 240, 7. 402, 2. 3. 436, 3. — Iuda interpretatur 'confessio' 16, 14. *cf.* 43, 12. 53, 11. 217, 5 et 218, 15. 440, 9.

Iudaea 13, 23. 62, 23. 122, 15. 124, 6. 127, 24. 138, 13. 158, 1. 167, 17. 168, 1. 173, 13. 26. 182, 20. 216, 6. 226, 5. 235, 15. 272, 8. 300, 2. 314, 17. 439, 23. *interpretatur* se iactans *siue* confessio 174, 1. (*cf. s. u.* Iuda). terra Iudaea 12, 22. 21, 23. 54, 19. 58, 18. 72, 23. 73, 5. 15. 187, 24. 267, 4. 271, 10. 277, 15. 391, 1. 398, 21. 410, 3.

Iudaei 24, 4. 46, 10. 48, 19. 49, 2. 22. 58, 12. 66, 6. 88, 3. 89, 3. 94, 9. 95, 13. 105, 4. 106, 5. 146, 12. 148, 9. 149, 3. 24. 155, 22. 167, 3. 176, 13. 177, 7. 184, 15. 197, 20. 201, 19. 206, 20. 208, 14. 209, 6. 210, 20. 220, 4. 8. 228, 15. 229, 7. 236, 10. 241, 24. 243, 20. 248, 8. 296, 10. 298, 7. 320, 8. 323, 21. 367, 5. 11. 378, 10. 379, 11. 383, 15. 384, 16. 390, 5. 11. 399, 9. 402, 12. 406, 4. 407, 8. 409, 12. 410, 4. 420, 10. 421, 8. 438, 11. nullus Iudaeorum terram quondam et urbem sanctam ingredi lege permittitur 227, 20. in toto orbe dispersi sunt 228, 2. urbe (Hierusalem) subuersa Romano gladio trucidati sunt 229, 9. obsessi sunt a Uespasiano et Tito et ciuitas eorum Hadriani temporibus in aeternos cineres conlapsa est 234, 22. sibi auream atque gemmatam Hierusalem restituendam putant 235, 18. populus Iudaeorum et Hierusalem subuersa statum pristinum non habebunt 236, 3. quicquid populo Israhel carnaliter

repromittitur, in nobis spiritaliter conpletum est nec inter Iudaeos et Christianos ullum aliud est certamen nisi hoc, ut, cum illi nosque credamus Christum dei filium repromissum, et ea, quae sunt futura sub Christo, a nobis expleta, ab illis explenda dicantur 367, 9. repulsio Iudaeorum nostrae salutis occasio 378, 10.
Iudaicus: congregatio 88, 16. gens 407, 23. siccitas 209, 18, 210, 4. Iudaicae caerimoniae 46, 21. dies perditionis Iudaicae 228, 6. regnum Iudaicum 272, 12. error Iudaicus 399, 16. Iudaici magistri 405, 13.
iudaizare: nostri iudaizantes 149, 3. 167, 3. 367, 5. 399, 9. 402, 12. 410, 4. explanationem tropicam repudiant 220, 3.
Iudas (= Iuda) 53, 11. 164, 8. 168, 2. 173, 13. 182, 4. 273, 12. 274, 14. 398, 15. 399, 4. 405, 22. 432, 16. 434, 23.
Iudas apostolus 353, 23.
Iudas proditor 410, 19.
iurare: euangelium iurare nos prohibet 51, 17.
iusiurandum hos habet comites: ueritatem, iudicium atque iustitiam; si ista defuerint, nequaquam erit iuramentum, sed periurium 51, 23.
iustitia: omnis hominum iustitia indiget misericordia dei 395, 16. nulla uera iustitia, nulla certa uictoria in isto saeculo 413, 7.

Laban 257, 10. 12.
lamentatrices solent in luctu uoce flebili et lacertos manibus uerberantes ad lacrimas populum prouocare; hic enim mos usque hodie permanet in Iudaea, ut mulieres sparsis crinibus nudatisque pectoribus, uoce modulata omnes ad fletum concitent 124, 3.
Latinus lector 11, 4. 82, 17. Latini 313, 3. Latini codices 293, 20. 339, 2. 379, 4. interpretari in Latinum 267, 8.
Lazarus 60, 13.
Lerneum anguem fabulae ferunt multis ex medio capite pullulasse serpentibus 150, 7.
Leui 271, 11. 385, 25. 388, 3. 4.
lex domini 55, 13. 86, 6. 89, 13. 122, 18. 123, 16. 128, 5. 6. 228, 20. legis caerimoniae 66, 6. 323, 20. — lex Mosaica 46, 24. ambulare in lege, quae nobis data est per Mosen 323, 6. qui (prophetae) post legem missi sunt 323, 9. legem et prophetas sequuntur 90, 19. — lex et euangelium (*i. e.* Uetus et Nouum Testamentum) 76, 21. 296, 9. — (= sacra scriptura) legis doctores 20, 25. legis iactant notitiam 111, 2. 10. *cf.* 181, 10. 287, 18.
Libanus 58, 19. 226, 7. 10. 19. 256, 22. 257, 14. 16. 17. 18. 258, 5. 264, 19. 265, 4. 7. 21. 266, 2.
longitudo: nimia longitudo onerat sensus legentium 74, 15.
Lot 155, 2. 309, 4.
luctus: supra sparsum caput cinere manus ponere *lugentis indicium* 39, 4. apud ueteres haec erat omnium consuetudo lugentium tondere caesariem; at nunc e contrario comam demittere luctus indicium est 104, 25. mos hic fuit apud ueteres et usque hodie in quibusdam permanet Iudaeorum, ut in luctibus incidant lacertos et caluitium faciant 197, 19. moris

est lugentibus ferre cibos et praeparare conuiuium, quae Graeci περίδειπνα uocant et a nostris uulgo appellantur 'parentalia' 197, 7.
Lycaonia 88, 13.

Maasias (*auus Baruch*) 420, 7. 15. filius Maasiae, id est 'facturae' et 'operis domini' 420, 19.
Maasias (*pater Sedeciae prophetae*) 360, 2.
Maasias (*pater Sophoniae sacerdotis*) 247, 24. 260, 8. 362, 16. 364, 2.
Macedones 310, 11. 438, 2.
Macedonia 243, 18.
magister: magistri peruersi dogmatis ecclesiae puritatem sua polluunt turpitudine 25, 17. magistri *quidam* peccantibus et in suis uitiis permanentibus prospera pollicentur 179, 7.
Malachim, *i. e. libri Regum III. IV* 264, 13. 341, 11. *uide* Reges.
Manasse (*gen. dat.*) 257, 9. 385, 3. 8. 394, 13. Manassen 184, 23. 25.
mane: post noctis quietem uiribus corporis instauratis anima hominum uegetior est et nequaquam uoluptatibus occupata cibique desiderio audire et facere ualet, quae dicuntur 98, 20.
Marcus 209, 26.
Mare Mortuum 309, 4.
Mare Rubrum 89, 22. 425, 22. 427, 7.
Maria 270, 6. 345, 7. 371, 12.
martyr: sub nomine sancti martyris Xysti 267, 9. martyres 235, 22. 440, 6.
Mattheus 389, 1. M. euangelista 3, 5. 389, 15. euangelista M. 390, 13.
Maximinus 201, 4.
Medi 67, 25. 68, 5. 72, 22. 305, 23. 310, 5. 6. 9. 13. 311, 13. 335, 9. 17. 375, 12. 390, 22.
Media 42, 19.
medicina: non potest intellegi medicinae industria nisi, postquam fuerit sanitas consecuta 378, 6.
Melchias 247, 23. 248, 4.
Melchisedec 388, 2. 5.
Memphis: *gen.* Memphis 26, 3. Mempheos 25, 5. — Memphin 25, 10.
mendacium: semper imitatur mendacium ueritatem (*cf.* 346, 17) et, nisi habuerit aliquam recti similitudinem, decipere non potest innocentes 289, 11. libenter audiuntur mendacia, praesertim quae laeta promittunt 342, 7.
Micheas 91, 23. 328, 11. 23. 329, 3. 8. propheta 18, 16. 343, 14.
Moab 127, 20. 155, 2. 159, 13. 306, 11. 309, 1. 4. 332, 14. 25. idolum Moab, *i. e. Chamos* 435, 18.
Moabitae 127, 26. 128, 13. 154, 7. 264, 12.
Moloch 435, 8. 436, 4. idolum Ammanitarum est, quod in 'regem' uertitur 435, 17.
Morasthi 328, 11. 23.
Moria: in monte Moria, hoc est 'uisionis' 323, 17.
mors: quando morimur, de carceribus corporum liberamur 348, 5. mortem non facit dominus, sed peccatum 403, 13.
Mosaica lex 46, 24. 407, 7.
Moses (*sic semper L, nusquam* Moyses) 8, 1. 36, 5. 134, 10. 183, 18. 341, 4. 372, 7. Mosi (*dat.*) 50, 24. 298, 3. 423, 11. Mosen 100, 1. 200, 20. 205, 10. 275, 8. 323, 7. 341, 5. 344, 16. cum Mosi 178, 6. 294, 10. 321, 11.
mundus: omnis mundus indiget

misericordia dei et nullus, quamuis sanctus sit, securus pergit ad iudicem 373, 1.

Nabat 99, 10. 385, 10. 392, 8.
Nabuchodonosor 53, 21. 54, 5. 57, 4. 23. 58, 21. 79, 23. 92, 21. 114, 22. 167, 10. 230, 9. 247, 25. 248, 9. 249, 24. 250, 2. 11. 259, 14. 266, 7. 21. 269, 9. 286, 5. 295, 2. 299, 11. 300, 12. 16. 18. 303, 15. 19. 315, 4. 333, 2. 334, 15. 335, 8. 336, 2. 7. 24. 340, 5. 342, 9. 12. 344, 24. 346, 5. 348, 23. 349, 6. 20. 351, 12. 353, 10. 360, 3. 361, 19. 413, 23. 414, 18. 430, 20. 'sanctus' uocatur Nabuchodonosor, quia exsequitur sententiam dei 258, 8. non sic 'seruus' uocatur ut prophetae et omnes sancti, qui uere seruiunt domino, sed quo in euersione Hierusalem domini seruiat uoluntati 303, 23. *cf.* 320, 11. 334, 19. 'columba' domini intellegitur Nabuchodonosor 320, 10. in diaboli typum praecessit 334, 23. *cf.* 371, 16.
natura: diuersas cupiunt asserere naturas *heretici* 170, 6. quicquid discitur, non naturae est, sed studii et propriae uoluntatis, quae nimia consuetudine et amore peccandi quodammodo in naturam uertitur 170, 10. *cf.* 171, 7.
naturalis historiae scriptorum principes sunt apud Graecos Aristoteles et Theophrastus, apud nos Plinius Secundus 212, 2.
Naum propheta 288, 15.
Nazarei: nec iuxta errantes Nazareos abolitis sacrificiis inseruient 47, 1.
Nebrod (Νεβρώδ *LXX; cf. Gen. 10, 8. 9*) 72, 15.
nebulae siue nubes = apostoli 133, 24. *uide* nubes.
Nechao (Pharao) 259, 10. 261, 18. 301, 9. 331, 14.
Neemia (*abl.*) 297, 13. 437, 15.
Nehellami interpretatur 'torrens' 363, 8. *cf.* 365, 19.
Nehellamites 294, 6. 365 19. *acc.* Nehellamitem 362, 10. 363, 13. 365, 15. 366, 8. Nehellamiten 365, 11.
Neri 420, 8. 15. 19. 422, 15. interpretatur 'lucerna mea' 420, 17.
Nero 201, 2.
Nilus 26, 6. *cf.* Geon.
Nineue (Νινευή *LXX; cf. Ion.*) 322, 20 (*gen.*). Nineuen 375, 11.
Nineuitae 53, 3.
'nitrum' nostrum et 'herba fullonis' paenitentia est 28, 19.
nominum interpretatio: et uerbis et interpretatione nominum saepe res ostenduntur, ut Abraham, Sarrae et Petri et filiorum Zebedaei uocabula commutata significant rerum mutationem et in hoc eodem propheta Phaschor dicitur 'pauor' siue 'translatio' et 'colonus' siue 'peregrinus' 293, 14. quod magnarum uirium est posse diuersarum uocabula nationum transferre sub ἐτυμολογίαις suis et singula uitia singulis nominibus coaptare 313, 13.
nubes = apostoli 133, 24. *cf. Morin, Anecd. Maredsol. III 3 p. 178 s. u.* nubes.
Nun 105, 22.

oboedire: quando magister praecipit, oboedientis indicium est, si demisso contra audiat capite; sin autem uertat tergum, signum est contemnentis 33, 13.

Ophaz 130, 22. 131, 19. 20.
opus: non in sponsione, sed in opere praemium est; ad retundendam eorum (*scil. Pelagianorum*) inpudentiam, qui putant hominem omnia posse conplere, quae se facturum esse pollicitus est 427, 21.
Origenes 221, 4. magister ***Rufini et Pelagii*** 268, 7. quintus Stromatum liber ***deperditus*** 268, 15. quispiam 269, 4. delirat allegoricus interpres 299, 18. 336, 21. 346, 21. *cf.* 168, 4. 307, 3. 314, 1. 333, 7. 358, 16. discipuli eius 221, 4. 359, 16.
Origenistae: uetus heresis ***eorum*** 20, 5. 38, 9. 44, 3. 301, 15. 373, 2. putant animas fuisse in caelestibus et de meliore in peiorem statum praecipitatas 246, 9. ἀπάθειαν et inpeccantiam praedicant 267, 14. *cf.* 413, 5. 7, 18. 10, 9. 229, 22. 232, 17. 287, 15. 313, 7.
Orion 166, 9.
Orna 323, 16.
Osee 5, 16. 344, 8. 361, 19. 394, 18. 395, 8. unus duodecim prophetarum 298, 3.
Otholia 143, 26. *cf.* Gotholia 364, 8.
otiosum est docere, quae nota sunt 419, 21.

'pactum' pro 'testamento' ponimus 405, 2.
paenitentia dei dicitur, quando aufertur praedicta sententia et ira saeuiens ad finem usque non peruenit 63, 8. paenitentia firmissima et secura armatura 92, 10.
Palestina 28, 18. 40, 10. 127, 24.
Palestini 308, 13. 18.
Paneas 58, 20.
panis (*i. e.* Christus), qui in Bethleem natus est 236, 12. 294, 14. caelestis panis 287, 10. panis domini 386, 22.
paradisus 351, 21. 387, 7. paradisus in Eden 'deliciarum' paradisus appellatur 394, 22.
Paralipomena: Paralipomenon libri 145, 7. historia 261, 20. *uide s. u.* Dierum liber.
'parentalia' eo appellantur, quod parentibus iusta celebrentur 197, 9.
parturire: dolore parturientis nihil adfirmant grauius, quae senserunt 91, 18. mulier pariens ilia lumbosque continet 370, 2.
paruuli mercedem habent effusi pro Christo sanguinis et pro terra Herodis inimici tenent regna caelorum et reuersuri sunt in sedem pristinam, quando pro corpore humilitatis corpus receperint gloriosum 391, 10. infantes quondam paruuli atque lactantes absque aetatum incremento et iniuriis ac labore corporeo resurgent in uirum perfectum 391, 15.
Pascha (*uide* Phase) 32, 6 (*acc.*). in solemnitate Paschae (*cf.* 383, 16.), hoc est feriis dominicae passionis, quando crucifixus est dominus 382, 21.
passio *Christi* 48, 10. 155, 23. 168, 9. 188, 6. 204, 11. 228, 7. 263, 13. 293, 6. 382, 22. 391, 2.
pastores: propter *malos pastores* pars domini conculcatur atque polluitur 157, 7. pastores putantur in ecclesia, qui praesunt gregi cum sapientia et eruditione atque doctrina 319, 5.
patria: naturale est, ut unusquisque genitale diligat solum et nihil dulcius habeat patria 94, 20.
patriarchae 87, 22. 174, 8. 267, 11. hereticorum patriarchae 233, 9.
Paulus 16, 4. 111, 7. 134, 10. 243, 11.

19. 245, 16. 278, 1. 382, 4. Pauli Epistula ad Ephesios 4,8. ad Galatas 207, 21. apostolus 7, 7. 9. 10, 8. 11, 17. 16, 1. 21, 8. 22, 16. 32, 7. 45, 8. 46, 15. 56, 7. 96, 7. 103, 8. 112, 3. 127, 15. 148, 11. 151, 9. 163, 13. 170, 16. 174, 13. 185, 20. 195, 20. 196, 15. 197, 2. 198, 21. 200, 23. 201, 3. 203, 11. 204, 9. 207, 21. 213, 21. 219, 23. 245, 11. 256, 18. 269, 5. 274, 8. 276, 13. 282, 23. 304, 1. 23. 312, 10. 313, 11. 323, 5. 22. 336, 7. 350, 18. 351, 13. 352, 15. 364, 14. 366, 21. 374, 5. 378, 20. 387, 12. 400, 1. 402, 14. 413, 17. 424, 9. 425, 16. 438, 5. 440, 21. P. apostolus 99, 1. 207, 22. 238, 18. 21. 247, 3. 296, 13. 354, 4. 367, 9. 372, 7. 404, 21. uas electionis 368, 2. apostolicum 86, 3. 207, 19. 290, 4. 299, 15. 351, 5. 370, 8. 413, 2.

Paulus Samosatenus et Fotinus, quamuis sanctum et cunctis excelsum uirtutibus praedicent saluatorem, tamen hominem confitentur 207, 12.

peccatores: uia peccatorum aspera est, quae a domino conuertitur in uiam planam 32, 16. peccatorum flagitia ad posteros perueniunt 185, 2. diuersis medicaminibus cupit deus saluare peccantes, ut, qui contemserant blandientem, timeant comminantem 186, 18. quanto serior uindicta peccantium est, tanto iustior 425, 20. quanto maior culpa peccantium, tanto amplior in peccatores clementia creatoris 429, 21. ubi est peccatorum quies? 433, 15.

peccatum: omnis, qui facit peccatum, seruus peccati est 24, 7. qui leui peccatorum sorde maculatus est, leuioribus purgatur monitis; porro peccata grauia, quae ad mortem trahunt, nec nitro nec herba borith dilui possunt, sed grauioribus tormentis indigent 28, 22. quanto maior est numerus temporum, quibus obliuiscimur deum, tanto maior poena peccati, quod nec longitudine saeculorum potuerit edomari 36, 24. qui nolunt sua peccata cognoscere, magis prouocant iram dei, dum alterum maiusque peccatum sit non lugere, quod fecerint, sed uanas excusationes obtendere peccatorum 38, 2. pars salutis est sua confiteri et nosse peccata 50, 16. maius *nihil* hoc peccato aliud habere in conscientia, aliud sermone proferre 38, 8. praesentis temporis considerantes felicitatem sua peccata non reputant et latere arbitrantur deum 96, 23. quamdiu sunt minora peccata, agit deus patienter et exspectat nostram paenitudinem 169, 19. melius est timore poenarum emendare peccata quam spe prosperorum diuinae sententiae subiacere 179, 20. de templo omnium peccatorum remedia poscebantur 257, 21. quanto crebrior admonitio, tanto contemnentium peccata maiora 302, 5. quicquid super nos mali adducitur, nostra peccata fecerunt 304, 9. sceleris rei sunt, qui aliorum male inuenta sua faciunt esse peccata 366, 2.

Pelagiani (*uide* arbitrium, uoluntas): noua heresis 20, 5. 38, 9. 44, 3. 77, 5. 301, 15. 373, 2. *cf.* 110, 1. 127, 12. 139, 3. 225, 24. opinione uirtutum cotidie corruunt in superbiam et deo se similes arbitrantur, ut aequalitatem cunctis hominibus tribuant et ponant in caelum os

suum et nihil futurae sanctorum beatitudini amplius relinquant 74, 7. perfectam in homine iustitiam praedicant 276, 26. putant hominem omnia posse conplere, quae se facturum esse pollicitus est 428, 1. epistulas plenas mendaciorum et fraudulentiae atque periurii in orbem dirigunt 280, 8. *cf.* 151, 10. solent semper heretici prospera polliceri et caelorum regna peccatoribus pandere, ut dicant: 'parata sunt tibi regna caelorum, potes imitari maiestatem dei, ut absque peccato sis; accepisti enim liberi arbitrii potestatem et legis scientiam, per quam consequaris, quod uolueris' 287, 15. *non* sufficit semel ambulare in lege, quae nobis data est per Mosen, ut stulta heresis suspicatur 323, 6.

Pelagius: obtrectatorum (*scil. Iouiniani, Rufini, Pelagii*) rabies 4, 4. indoctus calumniator commentarios meos in Epistulam Pauli ad Ephesios reprehendendos putat 4, 7. praecursor eius (*scil. Pelagii*) 4, 15. iste 4, 16. stolidissimus et Scottorum pultibus praegrauatus 4, 20. magister *Pelagii* (*scil. Iouinianus*) 5, 1. *Pelagii* heresis 7, 4. diabolus 150, 16. Alpinus canis (*cf. s. u.*), grandis et corpulentus et, qui calcibus magis possit saeuire quam dentibus 151, 13. discipulus Iouiniani et *Rufini* 268, 1. heresin *Rufini* instaurare conatur 268, 6. tractator indoctus et sectator calumniae Grunnianae 347, 8.

Pelusiotes: nos quasi pro brutis habent *Origenistae* animantibus et uocant πηλουσιώτας eo, quod in luto (*scil.* ἐν πηλῷ) istius corporis constituti non possimus sentire caelestia 359, 18.

percutere: *extendere et eleuare manum* uterque percutientis est habitus 85, 26. aliter amicus, aliter inimicus percutit; aliter pater, aliter hostis. ille caedit, ut corrigat, iste percutit, ut occidat 374, 8.

perdix: hereticorum principes sub perdicis persona clamant 24, 24. *cf.* 213, 3. seditionis turbas atque discordias cernit (deus) in ecclesia et in conuenticulis suis clamare perdicem 60, 20. aiunt scriptores naturalis historiae hanc perdicis esse naturam, ut oua alterius perdicis furetur et eis incubet foueatque, cumque fetus adoleuerint, auolare ab eo et alienum parentem relinquere 212, 2. dicunt perdicem esse pugnacissimum et inmundum, ita ut uictum polluat, *et* diabolum sub eius nomine interpretantur 212, 14. *cf. Lauchert, Gesch. des Physiol. p. 20. 77.*

Persae 67, 25. 68, 6. 72, 22. 200, 21. 305, 23. 310, 9. 311, 13. 335, 9. 17. 354, 20. 375, 12. 390, 22. 438, 2.

persecutiones, quae nostro accidere populo a diebus Neronis usque ad Maximini tempora 201, 1.

Persis 154, 10. 310, 6. 8. 13.

persona: personarum mutatio, et maxime in prophetis, difficilem intellectum facit; quae si suis locis et causis temporibusque reddantur, plana fient, quae uidebantur obscura 114, 9. *cf.* 400, 10.

Petrus 54, 5. 134, 10. 293, 16. 331, 2. P. apostolus 202, 12. 230, 20. 412, 5. apostolus 67, 16. 222, 5. Petrus catholicam epistulam scribit aduenis atque peregrinis Ponti, Galatiae et Cappadociae 13, 5. Petrus et Io-

hannes putabantur columnae ecclesiae 16, 2. *cf. s. u.* apostolicum.
Phagarim, *i. e.* ruinae 409, 23. 410, 6. 412, 9.
Pharao 308, 1. (*gen.*) 425, 21. (*acc.*) 286, 5. Pharaonis 58, 1. Pharaoni 307, 23. decem plagis ammonitus, non punitus et in duritia perseuerans ad extremum Rubri Maris fluctibus obrutus est 425, 21.
Pharisaeus 44, 7 (*fort.* Farisei *cum L edendum*). 67, 21. 111, 1. Phariseos 318, 18. *idem praeferendum uid. cum omnibus fere codd.* 272, 21 *et cum RDM* 273, 20.
Phaschor (Παχώρ *LXX*) 238, 13. 239, 2. 248, 3. 293, 18. interpretatur 'oris nigredo' 238, 13. *cf.* 239, 8. 20.
Phase (= Pascha) 382, 9.
Phassur (filius Emmer) 238, 7. 10. 12. 239, 14. 15. 240, 14. 18. 241, 4. 248, 3. pseudopropheta pontifex 241, 10.
Phassur (filius Melchiae) 247, 23. 248, 4. 260, 7.
Philistiim 144, 20. 154, 7. 159, 13. 306, 11. 308, 11. 13.
philosophus: philosophorum libri (*opp.* uolumen ecclesiasticum) 267, 17. mundi philosophi, qui naturali bono et intellegentia creatoris non tam sequi uisi sunt quam laudare uirtutes 298, 15.
Phoenix: in Phoenicis litore 309, 5. per Phoenicem 114, 21.
Plinius Secundus 212, 4.
plumbum miscetur metallis, quae adultera sunt atque uiolata, ut materia separetur aliena 93, 13.
Pluto: aeterno cum suo magistro Plutone (*scil. Rufino*) silentio conticescat (*scil. Pelagius*) 151, 17.
Poeni sermone corrupto quasi Phoeni appellantur, quorum lingua Hebraeae linguae magna ex parte confinis est 309, 7.
'pondus' (ἄρμα): ubicumque graue est, quod dominus comminatur, et plenum ponderis ac laboris et inportabile, in titulo quoque ἄρμα, hoc est 'pondus', dicitur; ubicumque autem prospera dominus pollicetur, ibi 'uisio' dicitur uel certe 'uerbum domini' 290, 21.
Pontus 13, 6.
porta anguli 409, 18. 410, 5. 411. 14. porta equorum orientalis 410, 1. 7.
potestates (= daemones; *uide* fortitudines): aduersarias perdidit (Christus) potestates delens chirographum errorum in cruce 10, 12. 'leones' intellegamus aduersarias potestates aut hereticorum principes 24, 19. 'uentum urentem' accipe . . aduersariam potestatem 57, 3. saluatoris eloquia contemnentes traduntur aduersariis potestatibus 115, 15. corpora daemonum et aduersariarum potestatum 346, 22. aeriae potestates 359, 9. omnes, qui tribulauerunt populum dei, aduersariae uidelicet potestates 377, 7. fortiores aduersariae potestates natura fragilitatis humanae et, quantum in utrisque uirium est, illae fortiores natura, sed nos fortiores fide 386, 12.
precantis habitus: qui precatur, inclinata ceruice in terram pronus funditur; qui uero tergum uertit, ipso gestu corporis indicat se neglegere comminantem 434, 10. *cf.* 33, 11.
principes ecclesiae 121, 13. 146, 23. 254, 12. 272, 13. 23. 277, 24. popu-

lorum (= praepositi plebis *lin. 9*) 157, 5. *cf.* 248, 6. 258, 20. hereticorum 24, 19. 213, 4.
propheta, *i. e.* psalmista 152, 10. 222, 6. 226, 5. 230, 22. 305, 5. 314, 17. 387, 23. 420, 17. illud propheticum 224, 24.
prophetae: explanationes duodecim prophetarum 3, 2. omnes prophetae in typum domini saluatoris pleraque gesserunt 150, 2. de futuro *Christi* aduentu omnium prophetarum ora cecinerunt 177, 12. post aduentum domini uaticinia prophetarum opere completa 227, 19. notandum, quod in prophetis, maximeque in Hiezecihele et Hieremia, nequaquam regum et temporum ordo seruetur, sed praepostere, quod iuxta historiam postea factum sit, prius referri et, quod prius gestum sit, postea; aliud est enim historiam, aliud prophetiam scribere 248, 11. *cf.* 300, 6. 321, 8. quod in prophetis crebro dicitur: 'haec dicit dominus', propterea semper infertur, ne contemnantur quasi uerba prophetarum, sed ammoneantur iugiter dei sermones esse, quos loquuntur 285, 10. in priore populo mentiebantur prophetae atque dicebant: 'haec dicit dominus' et 'uidi dominum' et 'uerbum domini, quod factum est ad illum siue illum' 289, 13. unus duodecim prophetarum 298, 3. prophetae et apostoli 298, 18. delirat *Origenes* rursum ad locum pristinum reuersuros sanctos prophetas 299, 18. doctrina et scientia prophetarum 305, 3. uerum prophetam posse domino precibus resistere 341, 2. cum rerum finis aduenerit, tunc prophetarum ueritas ostendetur 344, 14. nequaquam prophetae suo tantum arbitrio loquuntur, sed et domini uoluntate, maxime de futuris, quorum solius dei notitia est 345, 17. prophetarum repromissiones interpretati sumus 368, 5. Moses et alii prophetae hoc titulo (*scil.* seruorum dei) gloriantur 372, 7. requiem Israhel prophetarum promiserant uaticinia 379, 15. mutatio personarum obscuram facit intellegentiam prophetarum 400, 10. *cf.* 114, 9. saluator signatum quoque Isaiae librum et omnium prophetarum aperuit 411, 7. non solum uerba, sed et opera prophetarum nobis exemplo sunt ad uirtutem 414, 5.
Prouerbiorum *liber* 31, 12. 40, 16.
psalmus: in psalmo scriptum est (legimus, dicitur) 98, 3. 23. 139. 17. 372, 12. 394, 20. 406, 21. in Psalmis 100, 3. 230, 22. 245, 4. 276. 17. 284, 20. 318, 19. 384, 9. in primo psalmo canitur 209, 11. in secundo psalmo 67, 21. in uicesimo tertio psalmo 23, 17. in uicesimo sexto psalmo 18, 5. Dauid in lyrico canit carmine (*scil. Ps. 36*) 139, 5. septuagesimi secundi psalmi breuiter sententia conprehenditur 152, 9. rursumque in superiore (*scil. Ps. 138*; *cf.* 284, 20) psalmo ait 285, 7. psalmorum ordo 300, 10.
Psalterium: in Psalterio male quidam iuxta textum historiae psalmorum requirunt ordinem, quod in lyrico carmine non obseruatur 300, 9.
pseudoprophetae 35, 19. 179, 15. 17. 180, 4. 228, 20. 275, 22. 276, 4. 285, 25. 288, 6. 291, 7. 294, 7. 324, 4. 9. 13. 21. 325, 17. 25. 326, 26. 327, 22. 328, 3. 330, 14. 341, 23,

350, 24. 353, 8. 17. 354, 18. 362, 5. 364, 1. 366, 2. 368, 18. obseruandum in scriptura sancta, quod pro 'pseudoprophetis' appellet prophetas, qui uaticinentur in nomine domini mendaciter 338, 12. pseudoprophetas eos debemus accipere, qui aliter scripturarum uerba accipiunt, quam sanctus spiritus sonat 353, 17.
pueritia uerecundia et pudore decoratur 8, 3.
Pythagoras: subito heresis Pythagorae et Zenonis coepit reuiuescere 221, 2.
Pythagoreus 267, 7.
pythonissa: Saul conuersus est ad pythonissam, ut ab idolis disceret, quod instantia orationis ac fletuum a domino debuit extorquere 144, 21.

quidam, quispiam (*sic notat eos, qui aliter sentiunt atque ipse*) 14, 3. 7. 232, 17. 269, 4. 281, 21. 296, 9. 355, 19 etc. *cf.* 267, 20.

Rachel 388, 18. 21. 389, 5. 10. 390, 2. 14. 391, 3.
Rama 388, 21. 389, 5.
Reblatha 430, 21.
recedere a domino: ornamentum suum perdit, qui recedit a domino, et amittit intellegentiam doctrinarum 36, 20. qui habet notitiam dei et recedit ab eo, solus peccat in oculis dei; qui uero increduli permanserunt, quasi illo non uidente et neglegente delinquunt 432, 17.
Reges: Regum libri 145, 7. Regum historia 261, 20. in Samuelis et in Regum uolumine (*i. e. in libris Regum I. II et III. IV*) 435, 15. *uide* Malachim.
Rhodus 221, 7. 309, 11.
Roma 5, 2. 390, 7.
Romanus 68, 9. 229, 10. 230, 10. 235, 13. 312, 10. 19. 379, 11. Romanae urbis episcopus 267, 9. Romani 108, 4. 201, 20. 206, 17. 282, 23. 425, 16. 438, 2.
Rufinus: obtrectatorum (*scil. Iouiniani, Rufini, Pelagii*) rabies 4, 4. inimicus olim sepultus 5, 4. hic (*scil. Rufinus*) tacet 151, 10. 13. magister Pluto 151, 17. anus delira confingit posse hominem sine peccato esse, si uelit, et facilia dei esse mandata 205, 24. *cf.* 221, 17. 268, 5. *uide s. u.* Grunnius.

Saba 89, 14. 17. 219, 11.
Sabaeo 89, 18 (sabeo *LM*; *cf.* Lerneum 150, 7).
sabbatum 70, 2. 141, 1. 216, 16. 18. 19. 26. 217, 1. 13. 15. 17. 20. 218, 1. 7. 219, 15. 220, 5. 6. 9. 405, 1.
sacerdotale genus: de sacerdotali genere ac tribu Leui fuerunt principes in terra Iudaea 271, 11.
sacerdotes, secundus in ecclesiastico honore gradus 164, 4. sacerdotum est proprie non solum docere, sed et facere legem 199, 7.
sacrificium: de rapinis et nudatione miserorum offerunt *quidam* sacrificia et elemosynis ex iniquitate se putant redimere peccata 90, 6. non sacrificium placet deo, sed animus offerentis 106, 9. sacrificia malitias peccatorum auferre non possunt 146, 10. uictimae et holocausta tunc proficiunt, cum recedimus a uitiis; sin autem sceleribus permanentes putauerimus uotis atque sacrificiis redimere nos aures dei, uehementer erramus 178, 17.
Sademoth, quod nos uertimus in 're-

gionem mortis' unum nomen in duo uerba diuidentes: 'sade', quod dicitur 'regio', et 'moth', quod interpretatur 'mortis' 412, 16; *cf. s. u.* Asademoth.
saecularis: *quidam putant* melius esse saecularibus se tradere disciplinis, et maxime philosophiae, quam permanere in ecclesia 251, 12.
Safan 349, 5.
Salathiel 46, 12. 271, 2. 5. 437, 12.
Salom (*siue* Sellum) 410, 21. 416, 3.
Salomon (salamon *LA*) 13, 7. (salamon *La. c.*) 352, 3. Salomonis (salamonis *L*) 116, 10. Salomoni (salamoni *LM*) 92, 15. Salomonem (salamon *La. c.* salamonem *A*) 167, 7. — propheta 8, 8.
Salonae 24, 2.
Salphaad 416, 14.
saluator 7, 18. 24, 4. 32, 11. 60, 13. 70, 4. 109, 21. 115, 15. 117, 24. 148, 14. 155, 6. 166, 6. 189, 24. 197, 4. 202, 6. 204, 3. 207, 13. 211, 15. 217, 26. 220, 6. 228, 7. 229, 7. 230, 10. 234, 22. 238, 21. 253, 2. 263, 19. 274, 2 etc. deus s. 377, 2. dominus s. 49, 2. 133, 14. 228, 15.
Samaria 275, 23.. 276, 1. 278, 22. 24. 279, 2. 6. 380, 9. 381, 3. 4. 8. 10. 385, 10. 436, 6. 'custodiam' sonat 381, 9.
Samuel 183, 19. Samuhel 341, 5. in Samuelis uolumine, *i. e. in libris Regum I. II* 435, 15.
sanctus: sancti non sunt habitatores terrae, sed aduenae atque peregrini 13, 1. notandum, quod sancti 'spiritu feruentes' appellentur, mala autem frigida sint 82, 13. sanctorum preces irae dei possunt resistere 99, 23. solium gloriae dei arbitremur omnem sanctum 182, 19. sanctorum merita descendunt ad posteros 185, 1. sanctos uiros accusatione praeueniunt heretici 228, 17. *cf.* Dauid.
sanguis: homicidas et sacrilegos et uenenarios punire non est effusio sanguinis, sed legum ministerium 255, 24.
sanitas gratior est aegrotatione depulsa et doloris magnitudo in magnitudinem uertitur gaudiorum 369, 19.
Saphan 330, 7. 331, 18.
sapientia: illa est uera sapientia, quae dei timori iungitur; alioquin, ubi insidiae sunt et tergiuersatio, non sapientia, sed uersutia et calliditas appellanda est 61, 18. omnem humanam sapientiam futilem esse et nullam in se habere utilitatem 129, 1. non sufficit nobis sapientia, nisi habeamus et reliqua: fortitudinem, temperantiam atque iustitiam 352, 6.
Saraceni 22, 3. 128, 1. 309, 15.
Sarra (Σάρρα *LXX*) 293, 16.
satanas: satanae 228, 4. 304, 1. 336, 8. 9. 351, 13. 15. satanan 196, 3.
Saul 144, 19. 419, 12.
Scotti: Scottorum pultibus praegrauatus (*scil.* Pelagius) 4, 20.
Scotticus: habet (*scil.* Rufinus) progeniem Scotticae gentis (*scil.* Pelagium) de Brittannorum uicinia 151, 15.
scribae et Pharisaei legis iactant notitiam et scribentes scribunt iniquitatem 111, 1. super scribas et Pharisaeos uisitabit dominus 272, 21. *cf.* 273, 19. scribae et sacerdotes 296, 16.
scriptores: 'manaa' pessima consue-

tudine, immo scriptorum neglegentia, 'manna' in nostris libris legitur 219, 8. scriptorum uitio pro media syllaba siue littera 'alpha' Graecum 'delta' inoleuit, ut pro 'suarim' legatur 'sudrim' 357, 22.
scriptura 25, 4. 26, 7. 90, 8. 144, 3. 149, 7. 228, 21. 257, 9. 270, 25. 298, 23. 321, 5. 333, 21. 347, 6. 370, 12. 385, 2. 386, 2. 23. 407, 13. 431, 4. 433, 8. 437, 19. — s. diuina 197, 10. 231, 13. 435, 18. — s. sancta 261, 23. 307, 9. 317, 11. 338, 13. 345, 16. 347, 22. 390, 3. — scripturae 84, 7. 117, 6. 123, 3. 164, 6. 289, 16. 353, 18. 403, 21. 419, 19. — scripturae sanctae 58, 15. 178, 4. 345, 4. — nec parentum nec maiorum error sequendus est, sed auctoritas scripturarum et dei docentis imperium 123, 1. uult scriptura diuina non solum auribus doceri populum, sed et oculis 231. 13. erubescant, qui uim scripturae sanctae facere conantur 317, 11. multa in scripturis sanctis dicuntur iuxta opinionem illius temporis, quo gesta referuntur, et non iuxta quod rei ueritas continebat 345, 4. *cf.* 348, 1. quicumque scripturas non ita intellegit, ut rei ueritas habet, uuam acerbam comedit 403, 21.
Scylla, Siculi monstrum freti, facie quidem uirginali, sed succincta canibus miserorum lacerabat naufragia 150, 8.
Seboim 395, 10.
Sedecias, filius Maasiae (*propheta*) 360, 1. 7. 361, 16.
Sedecias (rex Iuda) 5, 14. 6, 2. 106, 19. 247, 22. 248, 5. 11. 16. 22. 249, 21. 250, 9. 251, 1. 255, 9. 259, 10. 16. 20. 23. 260, 7. 10. 264, 11. 266, 17. 295, 25. 297, 1. 15. 299, 7. 300, 4. 332, 16. 21. 333, 1. 5. 337, 19. 338, 8. 341, 13. 16. 342, 3. 349, 6. 19. 353, 14. 16. 357, 15. 359, 3. 413, 22. 414, 4. 7. 11. 13. 415, 2. 6. 10. 15. 428. 14. 16. 430, 21.
Seir montes 309, 3.
Sellem 259, 21.
Sellum (*siue* Salom) 411, 3. 416, 2. 19. 20. in linguam nostram uertitur 'pax' siue 'pacificus' 416, 22. *cf.* 417, 2. 418, 4.
Sellum (*siue* Sellem) 259, 4. 260, 3. interpretatur 'consummatio' uel 'conpletio' 259, 21.
Semei *gen.* 329, 20. 330, 9.
Semeias 294, 6. 363, 8. 13. 21. 365, 12. 19. Semeiam 362, 10. 363, 12. 365, 11. 15. 366, 6. 7. pseudopropheta 363, 11. 364, 16. 365, 19. 366, 4. 11.
sensus: absque praecepto naturali sensu debemus intellegere, quae recta sunt 75, 7. per omnes quidem sensus ad iudicium et intellegentiam animi peruenitur, auditu, odoratu, gustu, tactu, sed magis mente retinetur, quod oculis cernitur 223. 22. *cf.* 231, 15.
septem: *quidam* semper interpretari solent 'requiem' sub hoc numero demonstrari 348, 13. *cf.* 355, 12. 'septem', in quo uerus est sabbatismus et 'requies', esse sanctum multis scripturarum testimoniis conprobamus 419, 18.
Septuaginta (*editio*) 3, 15. 6, 11. 20. 7, 25. 9, 17. 11, 2. 14, 22. 15, 1. 8. 16, 21. 17, 4. 16. 19, 12. 23, 1. 18. 21. 25, 10. 28, 16. 29, 12. 30, 11. 16. 31, 9. 10. 32, 3. 16. 34, 10. 19. 21. 23. 35, 7. 11. 16. 36. 2.

37, 15. 39, 7. 19. 41, 10. 44, 20. 48, 5. 50, 26. 54, 25. 55, 15. 23. 60, 6. 61, 22. 63, 16. 72, 20. 77, 9. 78, 3. 14. 82, 25. 84, 14. 19. 85, 25. 89, 20. 92, 15. 18. 93, 10. 94, 4. 95, 11. 98, 18. 110, 8. 13. 114, 18. 2[illegible] 115, 2. 18. 117, 21. 119, 15. 121, 6. 126, 6. 131, 1. 135, 19. 136, 8. 16. 18. 137, 13. 140, 18. 142, 10. 143, 8. 25. 156, 6. 18. 157, 17. 21. 158, 8. 13. 163, 9. 164, 8. 166. 3. 168, 3. 13. 176, 10. 22. 185, 25. 187, 8. 188, 19. 190, 21. 192, 8. 202, 19. 203, 2. 16. 204, 25. 206, 12. 210, 11. 211, 20. 213, 2. 215, 9. 219. 7. 13. 20. 224. 3. 226, 9. 231, 8. 10. 233, 19. 234, 3. 236, 19. 237, 4. 238, 12. 14. 240. 1. 242, 9. 250, 4. 5. 251, 24. 253, 12. 15. 260, 24. 262, 18. 264, 7. 265, 26. 266, 8. 269, 1. 20. 270, 1. 12. 14. 273, 15. 274, 16. 275, 6. 16. 277, 11. 281, 14. 283, 22. 284, 5. 11. 288, 11. 290, 21. 292, 8. 293, 10. 300, 13. 303, 11. 306, 6. 308, 4. 9. 309, 17. 310, 3. 16. 311, 5. 316, 13. 318, 5. 319, 3. 320, 12. 321, 14. 324, 14. 330, 2. 331, 24. 332, 5. 335, 11. 22. 338, 24. 339, 8. 24. 340, 14. 341, 23. 342, 17. 345, 2. 346, 7. 8. 347, 19. 20. 357, 1. 362, 13. 372, 3. 374, 15. 375, 24. 377, 14. 379, 1. 8. 16. 382, 10. 384, 7. 388, 2. 20. 389, 1. 393, 10. 396, 1. 10. 397, 8. 398, 17. 399, 10, 402, 2. 408, 7. 409, 4. 21. 412, 3. 415, 16. 22. 418, 10. 422, 20. 423, 10. 432, 7. 14. 433, 5. 435, 10. 439, 1. 440, 16. Septuaginta praetermiserunt ***nonnulla***, ut parcerent populo suo 204, 25. 206, 12. ***obscuritas LXX interpretum*** 262, 18. quanta uel praetermiserint uel mutauerint 269, 20. ***scriptorum uitium*** in Graecis libris 270, 18. *ea*, in quibus uel singuli uersus uel pauca a LXX praetermissa sunt uerba, uictus taedio annotare nolui 357, 2. in LXX ***enuntiatum*** non habetur, quia secundo dicitur et, qui scribebant a principio, additum putauerunt 374, 13.

seraphim (*masc.*) 8, 22. 9, 2; *cf. Engelbrecht, Sitzungsber. d. Wiener Ak. phil.-hist. Kl. 146 (1903) Nr. 8 p. 7 sq.*

serui dei hodieque caeduntur, mittuntur in carcerem, horribili custodia reseruantur 239, 2. Abraham, Isaac et Iacob uocantur 'serui dei', Moses quoque et alii prophetae et apostolus Paulus in principio epistularum suarum hoc titulo gloriatur 372, *ß*.

Sesach (= Babel) 311, 5. 14. 312, 4. 313, 5.

Sexti Pythagorei, hominis gentilissimi, unum librum interpretatus est in Latinum ***Rufinus*** 267, 7.

sibilus miraculi et stuporis indicium est 304, 14.

Sicilia 221, 7.

Siculum fretum 150, 8.

Sidon 309, 2. 5. 332, 15. 333, 1.

Sidonii 122, 24. 286, 19. 431, 13.

Silas 238, 18. 243, 19 (sileas *LVP, M a. r.*).

Silo 97, 20. 98, 2. 4. 6. 16. 99, 6. 12. 323, 1. 13. 324, 11. 18. 325, 4. 329, 6. Silom (*cf. adn. crit.*) 323, 18.

Siloa: uno fonte Siloae, et hoc non perpetuo, utitur ***Hierusalem*** et usque in praesentem diem sterilitas pluuiarum non solum frugum, sed et bibendi inopiam facit 173, 10

cf. 29, 17. 105, 17. 231, 20. 435, 12.
Sinai 218, 14.
Sion 46, 5. 18. 53, 14. 64, 21. 65, 4. 80, 12. 13. 88, 9. 91, 3. 8. 116, 7. 124, 2. 11. 16. 181, 18. 182, 4. 218, 17. 320, 2. 328, 18. 329, 3. 375, 9. 13. 380, 12. 381, 13. 15. 385, 17. 386, 18. 396, 15. 17. Sion 'arx', id est 'specula', interpretatur 80, 13. *cf.* 381, 14. 'leuate' crucis 'signum in specula' (= in Sion *Vulg.*) 53, 17.
Sior 25, 22. pro 'Sior' nos 'turbidam' interpretati sumus, quod uerbum Hebraicum significat, pro quo communis editio (*i. e.* LXX) habet 'Geon' 26, 1.
sirenae, monstra quaedam et daemonum phantasmata 138, 17 (*cf. lin. 9*). sirenarum mortiferum carmen 150, 10.
Sodoma 44, 5. 7. 46, 17. 247, 12. 279, 14. 23. 280, 2. 382, 5.
somnia: sunt multa genera prophetandi, quorum unum est somniorum, quale fuit in Danihel 286, 1. *quare impii uiderint somnia* 286, 5.
somniatores: sunt hodieque somniatores in ecclesia, qui errores suos domini iactant prophetiam 286, 10. secundum tropologiam somniatores eos debemus accipere, quorum mens nequaquam uigilat, sed arrogantiae et erroris sopore depressa noctis horrore circumdatur 353, 21.
Sophonias (*propheta*) 166, 11.
Sophonias, filius Maasiae, sacerdos 247, 23. 260, 8. 294, 7 (sofonias *L*). 362, 15. 363, 6. 364, 2. 4. 365, 5. 22. 24. 366, 5.
Sor (Σόρ *LXX*) siue Sur lingua Hebraea et 'Tyrum' et 'silicem' et 'coartatam' sonat 253, 16. 18.
spiritus: eodem labore et spiritus gratia 368, 5. spiritus sanctificationis in hereticorum mentibus non potest inueniri 134, 18. spiritus sanctus 207, 1. 208, 17. 209, 15. 267, 10. 348, 17. 364, 5. 371, 13. 405, 14. sanctus spiritus 345, 8. 353, 18. 364, 12 (*opp.* daemonicus). — immundi spiritus (= daemones) 337, 6. discretiones spirituum (*i. e.* ut discernas, qui sancto spiritu loquantur, qui daemonico) dominicae esse gratiae et apostolus memorat 364, 13.
Stoicus: Zeno, princeps Stoicorum 22, 2.
struthio, animal solitudinis familiare est et in desertis nascitur ac nutritur 138, 15.
supplicia idcirco inferuntur, ut uitia corrigantur 66, 9.
Sur 253, 18.
Susannae historia a plerisque ac paene omnibus Hebraeis quasi fabula non recipitur nec legitur in synagogis eorum 361, 8.
Symmachus 11, 14. 23, 20. 30, 21. 31, 9. 44, 20. 49, 8. 52, 10. 60, 5. 65, 18. 76, 9. 77, 9. 87, 16. 93, 9. 94, 23. 110, 8. 10. 12. 126, 8. 136, 10. 138, 9. 140, 17. 143, 24. 163, 9. 168, 12. 187, 9. 190, 20. 192, 12. 208, 11. 210, 17. 219, 20. 225, 21. 231, 9. 238, 14. 240, 2. 253, 16. 265, 26. 268, 21. 270, 1. 274, 20. 280, 5. 281, 14. 283, 22. 284, 9. 290, 21. 295, 1. 316, 3. 335, 14. 354, 14. 357, 21. 363, 1. 372, 20. 379, 7. 396, 8. 14. 397, 4. 398, 2. 409, 19. 435, 9. Sym-

machi prima editio 432, 7. secunda Symmachi 432, 8.
Syria 264, 12.
Syrus: lingua Syra 79, 20. sermone Syro 82, 19.

tabernaculum: Silo, ubi primum fuit tabernaculum dei 98, 2.
Taphnas (*gen.*) 25, 5. 26, 4. (*acc.*) 25, 11. in Taphnis 6, 10. 299, 11 (tafnis *L*).
templum: illud templum domini est, in quo habitat uera fides, sancta conuersatio omniumque uirtutum chorus 95, 18.
Terebinthus: ultima captiuitate sub Hadriano, quando et urbs subuersa est Hierusalem, innumerabilis populus diuersae aetatis et utriusque sexus in mercato Terebinthi uenundatus est; et idcirco exsecrabile est Iudaeis mercatum celeberrimum uisere 390, 8.
terror: grauior terror est uidere, quem timeas, et ante increpationem uerborum quam poenarum sustinere cruciatum 415, 13.
testamentum: *sunt*, qui falsa testamenta et interdum ne testamenta quidem sibi adhibitis testibus uindicare conentur 420, 5.
Testamentum Uetus 51, 21. Uetus T. 70, 3. 404, 25. — Nouum T. 70, 3. 404, 24. — unum esse utriusque Testamenti deum 296, 14. heretici assumunt testimonia scripturarum de Ueteri et Nouo Instrumento 289, 15.
Thamar ab Amnon, fratre sceleratissimo, corrupta et uiolata 39, 4.
Tharsis 130, 22. uel Indiae regio est, ut uult Iosephus, uel certe omne pelagus Tharsis appellatur et caeli habet similitudinem 131, 15. *cf. Hieron. Epist. 37, 2. in Esai. 2, 16. 66, 18. 19. in Ion. 1, 3. De sit. et nom. p. 157, 28. Anecd. Maredsol. III 1 p. 48, 13.*
Thebae 24, 2.
Thecua 79, 14. 18. 80, 3. Thecue (Θεκοῦε *LXX*) 79, 24. interpretatur 'tuba' 80, 3.
Theman 309, 13. 18.
Theodotio (-on 48, 7) 11, 9. 14. 16, 21. 19, 13. 23, 21. 30, 21. 31, 10. 44, 20. 60, 6. 89, 20. 94, 5. 110, 9. 126, 6. 131, 1. 140, 18. 143, 25. 163, 10. 187, 9. 188, 20. 190, 21. 231, 9. 238, 14. 240, 1. 253, 16. 265, 26. 270, 1. 281, 14. 283, 22. 284, 12. 290, 21. 308, 10. 357, 20. 372, 4. 379, 7. 398, 5. 409, 22. 432, 7. 435, 10.
Theophrastus 212, 4.
Timotheus 243, 19. 278, 1.
Titus 235, 1. 16.
Tofeth (Τάφεθ *LXX*) 105, 11. 16. 106, 14. 15. 233, 18. 234, 3. 236, 13. 16. 18. 20. 24. 237, 4. 11. 18. 23. interpretatur 'latitudo' 105, 21.
tormenta: quibusdam gradibus peccantibus tormenta tribuuntur 12, 15. aliorum tormenta aliorum remedia sunt, cumque punitur homicida, recipit quidem ipse, quod fecit, sed alii deterrentur a scelere 42, 16. per omnia tormenta atque flagella emendatur Hierusalem 66, 11 (*cf.* 11, 21 ad hoc dominus corripit, ut emendet *et* 139, 23). idcirco plagis atque tormentis eruditur Hierusalem, ut corrigatur et non recedat anima dei ab ea 83, 6.
tribus Beniamin 486, 3. Ephraim 389, 18. 394, 2. *cf.* 385, 10. Iuda(e)

140, 20. 240, 23. 389, 18. 396, 17. 436, 3. Leui 271, 11. dimidia tribus Manasse 257, 9. duae tribus 5, 17. 42, 20. 60, 16. 99, 13. 144, 9. 181, 22. — decem tribus 5, 16. 42, 18. 22. 99, 8. 13. 144, 8. 385, 9. 389, 16. 390, 21. 392, 7. decem tribus, quae appellabantur Samaria, Ioseph et Ephraim 436, 5. — duae et decem tribus 18, 20. 44, 22. 70, 20. 162, 11. 274, 14. 372, 9. 432, 11. duodecim tribus 47, 21. 370, 21. 372, 9.

trinitas: uerba 'dei uiuentis, domini exercituum, dei nostri' mysterium significant trinitatis 293, 19.

Tyrus 253, 18. 19. 21. 309, 2. 5. 332, 15. 333, 1.

ubertas securitatem, securitas neglegentiam, neglegentia contemtum parit 427, 17.

uerbum: ubicumque prospera dominus pollicetur siue post comminationem meliora promittit, ibi 'uisio' dicitur uel certe 'uerbum domini' 290, 24. *uide* pondus. — 'uerbum' hic et in multis aliis locis pro 'rebus' debemus accipere 430, 12.

Uergilianum 57, 9. 81, 11. 89, 18. 130, 5. 172, 8. 226, 11.

ueritas: in ueritate decor, in mendacio turpitudo 131, 7. si quando nobis pro necessitatis angustiis humilitate opus est, sic eam assumamus, ne ueritatem et constantiam deseramus aliud est enim superbe contumeliam facere iudicanti, quod signum stultitiae est, aliud sic inpendens uitare discrimen, ut de ueritate nil subtrahas 327, 13. *uide p. 559 s. u. prouerbia.*

Uespasianus 235, 1. 16. 271, 13. 390, 6.

uictoria: nulla certa uictoria in hoc saeculo demonstratur 413, 7.

uirgo: *uirginitas falsa carpitur* 96, 4. definitio apostoli uirginalis 96, 7.

uirtus: illud templum domini est, in quo habitat omnium uirtutum chorus 95, 18. *uana gloria in uirtutibus uitanda* 170, 22. notitia unius dei omnium uirtutum possessio est 405, 17.

'uisionis' *et* 'ponderis' *differentia in titulis prophetiarum* 290, 21. *cf. s. u.* pondus.

uitium: quicquid nobis accidit, nostro accidit uitio 59, 23. uitia atque peccata uua acerba dicitur 403, 18.

Ulixes 150, 11.

uoluntas (*uide* arbitrium): quamuis propria uoluntate ad dominum reuertamur, tamen, nisi ille nos traxerit et cupiditatem nostram suo roborauerit praesidio, salui esse non poterimus 49, 19. uoluntate nostra uerbum dei non suscipimus 84, 10. *Pelagiani* in nostra esse dicunt positum uoluntate omni carere peccato 110, 1. non in nostra uoluntate, sed in domino confidendum est 122, 20. dimittit deus hominem uoluntati suae, ut uel praemia uel poenas suo merito recipiat 224, 20. non solum opera, sed et uoluntas nostra dei nititur auxilio 299, 17.

Urias 329, 20. 25. 330, 3. 9. 17. 331, 4. 13. 432, 21.

Us (= Ausitis) 308, 7. 10.

uulgata: *uide s. u.* editio.

uulgus indoctum accepta ratione cito mutat sententiam 328, 1.

Xystus, *i. e. papa Sixtus II*: sub nomine sancti martyris Xysti, Romanae urbis episcopi, ausus est *Rufinus* edere Sexti Pythagorei librum, 'Anulum' 267, 7.

Zacharias 5, 18. 257, 17. 274, 11. 437, 13.
Zamri 310, 2. 5. 6.
Zebedaeus: filiorum Zebedaei uocabula commutata significant rerum mutationem 293, 14 (*cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 66, 9. 14. 75, 15*).
Zeno, princeps Stoicorum 22, 2. Zenonis heresis 221, 2.
Zephyri 130, 6.
Zorobabel 46, 12. 200, 16. 271, 2. 5. 297, 12. 367, 7. 370, 22. 375, 10. 376, 9. 380, 17. 399, 6. 410, 10. 437, 12.

III. INDEX VERBORVM ET ELOCVTIONVM.*)

a: 1) = ob, propter: quod a tremore eius cunctus populus dereliquerit ciuitatem 63, 19. — 2) *pro abl. resp.*: stultus est omnis homo a scientia 134, 15. — a facie *uide* facies.

abactio pecorum 73, 1.

abdicare: 'scribe uirum istum abdicatum (= abominatum 268, 13. abominabilem 270, 2. ἐκκήρυκτον *LXX*) hominem' 270, 15. 272, 10.

abiectio populi 378, 9.

ablatio tabernaculi 137, 9.

ablatiuus temp. pro acc.: prophetauit annis decem et nouem *etc.* 5, 22. *cf.* 6, 8. 261, 20. 300, 21. 301, 6. multo tempore simulacra uenerati sunt 73, 23. *cf.* 19, 2. 75, 5. 113, 5. 329, 9. 350, 25. paruo tempore terrae usurus hospitio 176, 18. — uiculus Anathoth, qui ab Hierosolymis tribus distat milibus 149, 20. — *abl. modi aduerbialiter*: artificio reconpositi sunt 132, 18. dolorem silentio deuorans 221, 9. 346, 12. loquar conpendio 221, 21. — *abl. resp.*: caecatus oculis 297, 2. — *abl. loci*: firma statione (*cf.* in loco isto 94, 16) habitare uos faciam 96, 3. — *abl. abs. huius formae*: recepturus est fructum cogitationum siue auersionis suae dicente Dauid 89, 11. haec cotidie in nostro quoque populo cernimus dicente apostolo 112, 3. *cf.* 88, 2. 90, 7. 131, 11. 170, 16. 222, 5. 6 etc. *abl. abs. sine subi.*: dicentibus: 'templum domini' et pretiosae domus fulgore gaudentibus Silo recordatur historiae 97, 23.

abolere: nec abolitis sacrificiis inseruient 47, 1.

*) In nonnullis libris laudandis, quos in hoc indice conficiendo saepius in usum meum uocaui, haec adhibui compendia: Bayard = Le Latin de Saint Cyprien par L. Bayard. Paris 1902. Bonnet = Max Bonnet, Le Latin de Grégoire de Tours. Paris 1890. Friebel = Otto Friebel, Fulgentius der Mythograph und Bischof (Studien zur Gesch. u. Kultur des Altertums V 1. 2). Paderborn 1911. Goelzer = Henri Goelzer, Le Latin de Saint Avit. Paris 1909. Étude lexicographique et grammaticale de la latinité de Saint Jérôme. Paris 1884. Hoppe = Heinrich Hoppe, Syntax u. Stil des Tertullian. Leipzig 1903. Löfstedt = Einar Löfstedt, Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae. Uppsala 1911. Rönsch = Hermann Rönsch, Semasiologische Beiträge zum lateinischen Wörterbuch I. II. III. Leipzig 1887—1889.

abominabilis (ἐκκήρυκτος *LXX*) 270, 2. hereditatem dei abominabilem facimus 20, 18.
abominatio: intellexerunt abominationes, quas operati sunt 112, 13. quia abominationibus idolorum polluerint hereditatem eius 202, 1 (*cf.* 201, 17).
abominatus (ἐκκήρυκτος *LXX*) 268, 13.
abscondite 166, 2. 167, 5.
absinthium 123, 12.
absorbere: absortus 161, 18. 208, 1.
absque 75, 7. 98, 20. 153, 18. 180, 11. 191, 11. 16. 205, 17. 206, 26. 225, 24. 246, 25. 249, 16. 263, 1. 272, 18. 287, 17. 288, 7. 302, 18. 343, 19. 353, 20. 355, 5. 391, 16. 397, 18. 399, 4. 422, 7. 433, 25.
abstractum pro concreto: illud prudentiam tuam ammoneo 3, 8. ut nequaquam uos austeritate iudicis, sed uultu misericordiae suscipiam 44, 25. impietas aperte negat deum; iniquitas atque peccatum, si confiteatur errorem, facile ad misericordiam flectit deum 77, 6. haec quoque frangebat et effodiebat auaritia, ut caelo et luci proderent 108, 7. in terram suam captiuitate conuersa 398, 24. *cf.* 399, 12. *uide s. u.* cognatio.
abundantia sermonis: edidi paruum libellum 47, 25. praefigurans uelocem percursionem 68, 3. cotidie oculis cernimus 79, 19. fortuito casu accidit 153, 19. fortuitis casibus 430, 5. domini iubentis imperium 321, 23. 421, 21. iugis perseuerantia 432, 12. solet plerumque accidere 37, 17. ante praedicit 53, 2. quod uenientem iram dei ante prospiciat 84, 16. foras exeant 92, 1. *cf.* 181, 6. 307, 6. post offensam . . postea iusserit 102, 22. saepius replicent 152, 20. breuiter transcurrentes 222, 22. *cf.* 413, 19. 426, 14. solent semper polliceri 287, 15. *cf.* 348, 13. rursum reuerti 299, 20. duas uirgas sibi pariter (= simul) copulandas 369, 4. aeterno silentio conticescat 151, 18. haec plenius atque perfectius conplentur 229, 9. 375, 15. 376, 12. 439, 24. pro necessitatis angustiis 327, 13.
abuti (= uti): possumus hoc testimonio abuti 91, 8. crebro in hoc propheta abutitur 120, 16. hoc uerbo scriptura abutitur 144, 3. sacerdotii dignitate in peruersum abutitur 238, 19. quo uerbo (*scil.* amen) saepe dominus abutitur in euangelio 343, 11.
abyssus *masc.* (*cf. Thes. l. Lat. I p. 243, 31*): ascendit de abyssis, in quos religandus est 54, 7.
ac per hoc (*demnach*) 6, 6. 191, 22. 301, 11.
accusare *absol.*: accusant sacerdotes et pseudoprophetae perieratque propheta 325, 25. *cf.* 328, 3. 4.
accusatiuus etymologicus: illud opus operandum, de quo saluator loquitur: operamini opus, quod non perit 217, 26. nobiscum pactum pepigit sempiternum 438, 14. rex bibet hanc potionem 311, 11.
accusatiuus c. part.: saluatorem de manibus persequentium lapsum legimus et praecipientem apostolis 331, 8.
ad: hereticorum umbrae ad tempus praeualent, sed longo tempore corrumpuntur 132, 9. *cf.* 135, 3. ad praesens 12, 5. 392, 12. ad extremum 3, 3. 161, 21. 425, 22. — (= κατά): ad similitudinem (= instar

265, 23) mulieris puerperae 64, 23. quid facies ad longam captiuitatem 154, 8. eos ad sententiam Danihelis esse lapidatos 361, 6. — (= πρός): nec reclamat (propheta) ad uerbera 239, 6. ad hoc dominus corripit, ut emendet 11, 21.

adamantinus: lapis adamantinus, qui ex eo, quod 'indomitus' sit et infrangibilis, hoc nomen accepit 205, 15.

adbreuiare: nequaquam adbreuiata est manus domini 76, 15. adbreuiatum tempus est 195, 20.

adflictio: in tempore adflictionis et angustiae 38, 2. *cf.* 190, 5. dies afflictionis 247, 2. in adflictione (= contritione 116, 24) Hierusalem 117, 1. miseriam et iniquitatem afflictionemque libenter sustineo 242, 13.

adhuc (= etiam tum): Hieremias, cum esset adhuc puer, prophetare coepit 5, 20.

adiectiui neutrum pro subst.: in aliquo (= aliqua re) 189, 5. post modicum legimus 243, 17. de generali transit ad speciale 426, 13. — mansio sanctis in caelestibus (= caelo) praeparatur 20, 3. *cf.* 213, 22. 413, 3. 246, 9. 11. doctrina domini de caelestibus fluit 133, 20. aestimant ex causis caelestium terrena moderari 128, 24. in terrenis commorari 246, 12. mensurabitur caelorum summitas et extrema terrarum 408, 21. 'ab extremis (= extremitatibus *Vulg. et* 133, 25) terrae' 133, 4. 23. unde stupor et mirabilia sunt 79, 10. incerta futurorum quasi uera pronuntiant 353, 19. ut detractis austerioribus et duris fructus dulcissimus repperiatur 12, 2 etc.

adiectiuum praedicatiuum pro aduerbio: caprea . . uelox fertur ad pabula 30, 22. securus ante coluisti 34, 4. leo auidissimus repertam praedam lacerat 35, 19. nolle peccatum humiliter confiteri. sed impudentem iactare iustitiam 38, 10. frequentes adeunt balneas 283, 16. me huic ministerio laetus optuleram 307, 16. diligens attende 397, 16. eum locuturum humilem atque captiuum 415, 12. taciti reprehendebant 429, 4.

adinuentio hereseos 97, 11. *plur.*: 'propter malitiam adinuentionum (ἐπιτηδευμάτων *LXX*) uestrarum' 52, 7. 53, 5. *cf.* 94, 15.

adiutorium: Aegyptiorum adiutorio nitebantur 38, 19. sine dei gratia et adiutorio 174, 21. *cf.* 331, 16. lex in adiutorium data est 301, 15.

adludere ad 11, 7.

admissarii 68, 25 (emissarii *Vulg.*). 69, 8. *cf. Rönsch II 11 sq.*

adquiescere *c. dat.*: domino 171, 15. peruersis doctoribus 280, 25. pseudoprophetis 350, 23. — illius praeceptis 258, 22. 419, 4. fallaciis 279, 19. meae uoluntati 283, 8. imperio 297, 4. dei sententiae 348, 4.

adspiratio 'heth' litterae 231, 11.

adsuetus in solitudine 30, 23 ('adsuetus solitudine' 30, 8).

aduersum, *nusquam* aduersus; *uide* retrorsum, rursum.

adulter: plumbum miscetur metallis, quae adultera sunt atque uiolata 93, 13.

adulterinus: quicquid in nobis adulterinae materiae est 120, 1.

aegrotatio 369, 19. *plur.*: aegrotationibus et longa infirmitate tabescere 196, 13. *cf.* 195, 13. *uides. u.* infirmitas.

aemorousa 214, 8.
aenigma: aperitur aenigma, quod prius uidebatur occultum 264, 8.
aequalitas: de profundis atque depressis per camporum aequalitatem ad summa gradiamur 440, 14. — ut aequalitatem (*scil.* ὁμοουσίαν), quam impia Arrianorum heresis in filio negat, cunctis hominibus tribuant 74, 8.
aes: duo aera mittendo omnium diuitum uicit donaria 147, 5. qui digne mea aera susciperet 188, 23.
aestimare (= existimare, putare): ab his aestimant regi humanum genus 128, 24. propheta putauerat . . et populus aestimabat 242, 4 (*cf. lin. 3*). non se aestiment inpunitos 279, 21. *cf.* 284, 16.
affectus (= amor): ut ardentiorem monstret affectum 17, 8. coniugales affectus 64, 11. in imo cordis affectu 395, 6.
aggrauare: illi aggrauauerunt iugum suum 140, 3.
alfabetum 311, 16.
alienatio (ἀπαλλοτρίωσις *LXX*) 171, 23.
alienus: alienam ecclesiastico doctrinam sequitur 32, 20. a deo alieni sunt 32, 22.
alioquin (= etenim, ἄλλως τε καί, *denn . . ja, ja auch*; *cf. Paucker, Mus. Rhen. 37* [*1882*] *p. 556*) 11, 11. 61, 19. 278, 15. 331, 8 (*duobus prioribus locis* alioqui *L p. c.*).
aliquis *post* ne: ne aliquem certo nomine uidear lacerare 268, 4.
aliud — aliud (= alterum — alterum) 80, 12. *cf.* 224, 9 *et* 223, 7.
allegoricus interpres 299, 18. 313, 7. 316, 12. 333, 7. 336, 21. 346, 21.
amantissimus *pass.*: dilectum et amantissimum uocat populum Iuda 146, 7; *cf. Bücheler, Mélanges Boissier p. 84 sq.*
amaritudo: malo et amaritudini traditur 27, 5. dulcem deum in amaritudinem uertimus 59, 22. 114, 4. *cf.* 27, 25. 28, 5. 8. 192, 27. 193, 13. 24. 194, 4. 362, 1. 423, 19. *plur.* 395, 18. 397, 3.
amazones (*Heldinnen der Liebe*) 196, 7.
ambitio (*Gefolge, Umgebung*): cum ambitione ingrediemini portas Hierusalem 256, 2; *cf. Goelzer, Jérôme p. 243.*
amputare: omnis spes fuerat amputata 272, 12. *cf.* 273, 16.
amygdalina uirga 11, 15.
amygdalum 12, 1.
anacoluthia: dedi eis, quae praeterire cernerent et (*subintellege* ut *ex* quae) maiore dolore amitterent rerum omnium abundantiam, quam eis tangere non licebat 113, 12.
angularis lapis 412, 5.
angustia: nec cedat angustiae 8, 16. quod angustia (= tribulatio *lin. 13.* θλῖψις *LXX*) eos conprehenderit 91, 17. tempore necessitatis et angustiae 33, 24. 144, 18. 155, 3. *cf.* 38, 3. 119. 4. 189, 13. 190, 13. 247, 2. — mulier pariens angustias sustinet, uix potest respirare 65, 2.
anima: *dat.* animabus 87, 11. 88, 1. 329, 17.
anterius: finis anterioris capituli 275, 17.
apologia: *acc.* apologian 5, 1.
apostropha: facit apostropham 59, 18. 171, 12.
aqualiculus: sedent resupini erectaque ceruice et protento aqualiculo 164, 3.
arcere *c. inf.*: cur propheta arceatur uxorem ducere 196, 8.

ardor: post persecutionis ardorem 73, 6.
area (= messis): quando fuerit area consummata 56, 18; *cf. Rönsch I 8, ubi ex Vulg. haec adferuntur exempla: IV Esr. 4, 30. 32. 35. 39.*
arens: cum imber de caelo uenerit doctrinarum et arentia hominum corda satiarit 134, 5.
argentarius (ἀργυροκόπος *LXX*) 93, 5. 20.
arguere *pass. c. nom. et inf.*: Ionas arguitur a domino utilius prophetae esse mendacium 343, 16.
ariditas: quare cuncta ariditate marcescant 175, 20.
aroma: de qua (India) per Mare Rubrum plura ueniunt aromata 89, 22.
ascendere (= uenire): quae omnia dominus ignorare se dicit nec umquam ascendisse in cogitationem suam 233, 14 (*cf.* 232, 16). ut testetur deus se numquam cogitasse nec ascendisse in cor suum 436, 8 (*cf. lin. 1*).
ascensor bigae 311, 12.
aspectus: *dat. sing. et plur.* 108, 12. 13.
asserere (= affirmare): diuersas cupiunt asserere naturas 170, 6. *cf.* 208, 9. 284, 14. 361, 6. 368, 21. 397, 12. 430, 5.
assumere corpus humilitatis 246, 12. 336, 24. 359, 14. iuxta assumti corporis sacramentum 148, 18. *cf.* 188, 7. secundum dispensationem carnis assumtae 189, 23. 210, 22.
assumtio (λῆμμα *LXX* = prophetia, uaticinium; *cf. Rönsch I 10*) 290, 9. 10. 13. 17. 18. 21. 291, 24. 292, 10. 12. 18. 293, 10.
asteriscus: sub asteriscis additum est 16, 21. 372, 4. asteriscis praenotaui 357, 2.
asyndeton bimembre: noli timere . ., habeto confidentiam 15, 1. cum deus creator sit hominum, homo fecerit deum 34, 2. angustias sustinet, uix potest respirare 65, 2. eos humanis corporibus praegrauari, futuros daemonas 337, 5. humeros contemplari portantium se, de captiuitate reducentium 397, 10. — *trimembre*: nec mirum, si serui dei caedantur, mittantur in carcerem, horribili custodia reseruentur 239, 1. corpus humilitatis assumant, infantiam, uagitus et incunabula paruulorum 336, 24. — *quadrimembre*: causa contritionis, uastitatis, fugae, bucinae 61, 6.
atque (= siue, uel; *uide* et): 'uirgam uigilantem' atque 'nuceam' 12, 7. 'in omnibus istis' siue 'sub quercu' atque 'terebintho' 37, 20. 'iniquitas' atque 'peccatum' 77, 6. uel—uel— atque 93, 8. 'substantia' accipitur pro 'opibus' atque 'diuitiis' 121, 8. conculcatur atque polluitur 157, 8. (*cf.* 156, 26 'conculcauerunt' siue 'polluerunt'). Sellum, id est 'consummatio' atque (= uel 259, 22) 'conpletio' 260, 4. 'in miraculis' siue 'stuporibus' atque 'terroribus' 289, 8. *cf.* 290, 1. stat in atrio atque uestibulo templi 321, 17. 'hominibus' atque (= siue *lin. 3*) 'terrigenis' 426, 23. *cf.* 64, 1.
attributi uice 1) *aduerbia*: cassum nomen est ipsius hodie ciuitatis 236, 4. in loco prius religionis (*cf. interpolationem m 2 A*) 107, 1. homines quondam ciuitatis dei 59, 15. tabernacula quondam et

pelles meae populata sunt *etc.* 60, 17. *cf.* 97, 13. 107, 13. 155, 22. 156, 13. 233, 10. 236, 9. 237, 2. 244, 5. 381, 23. — 2) *subst. c. praep.*: omne tempus in medio 103, 12. elemosynis ex iniquitate se putant redimere peccata 90, 6. intellegat primam ecclesiam Christi ex Iudaeis 406, 4. — 3) *adi. et gen. subst.*: bibit meracum calicem furorisque 314, 18. mulierem procacem et nimiae impudentiae 41, 13. super populum contemtorem duraeque ceruicis 103, 21.

auersari: a deo 108, 24. deum 197, 2.

auersatrix 43, 1; *cf.* 42, 4. 9. 43, 25. 44, 10.

auersio: recepturus est fructum auersionis (ἀποστροφῆς *LXX*; *cf. lin.* 6) suae 89, 10. sanabit auersiones, quibus a domino recesseratis 49, 17 (*cf. lin.* 7). *cf.* 175, 16. 23.

aurifer: mittit epistulas prius auriferas, nunc maledicas 151, 10.

aurugo: cunctorum facies uertentur in auruginem 370, 3. *cf.* 369, 17.

aurula: suspicionis suae hanc aurulam capiunt 410, 15.

austeritas ciborum 404, 1. ut nequaquam uos austeritate iudicis, sed uultu misericordiae suscipiam 44, 25.

aut certe (*cf.* uel certe) 97, 13. 116, 8. 123, 15. 135, 1. 138, 17. 142, 6. 189, 3. 220, 5. 253, 22. 289, 23. 335, 3. 374, 3. 402, 21. 430, 1. 9.

autem *abundat in apodosi*: et quia non de futuro uaticinatur, sed de praeterito . . texit historiam, idcirco autem de Romano tacet imperio 68, 9.

autumare: quidam hoc dicunt, alii hoc autumant 267, 21. *cf.* 201, 19. 247, 11.

baculus 11, 19. 20.

balneae (*hac plur. forma utitur*): adeant balneas 283, 17.

baptisma: quod de siccitate Iudaica translati simus in baptismatis gratiam sempiternam 209, 17.

baptismus: aqua baptismi salutaris 58, 11.

basterna: in camelis et curribus ac basternis eos asserens reducendos 397, 12.

beatitudo: ut nihil futurae sanctorum beatitudini derelinquant 74, 10. *cf.* 397, 16.

beatus Iob 246, 14.

benedicere: *c. dat.* 394, 18. — *pass.* 51, 27. 208, 4. 385, 6. 398, 20. 420, 16.

benedictio 41, 5. 368, 2. 385, 6. 386, 22. 387, 4. 395, 3.

bibere *inf. fut.*: ipsum bibiturum supplicia 313, 10.

biga 311, 12.

blasphemare: animaduertet alienis se uocibus blasphemare . ., ut ne maledicta quidem habeat propria 5, 2. quis hereticorum non maledicit Christo peruersa credendo et peruersiora blasphemans 189, 9. aequalem se blasphemans deo 196, 4. *cf.* 41, 28. 105, 6. 378, 3.

blasphemia: *sing.* 109, 17. 118, 14. 153, 23. — *plur.* 90, 15. 17. 280, 16.

boia: catenas siue κλοιοὺς sermone uulgari 'boias' uocant 332, 11.

botrus: ne unus quidem racemus et paruus botrus remaneat in uinea 83, 19.

breuiare: 'tempus breuiatum (breue *Vulg.*) est' 350, 19.

brutus: rationalia et bruta animantia 430, 3. 5. nos quasi pro brutis habent animantibus 359, 18.

byblinus (*de orthographia cf. E. Mayser, Gramm. d. griech. Papyri aus der Ptolemäerzeit p. 102. Thes. l. Lat. II 1955, 61*): mittit in uniuersum orbem epistulas byblinas 151, 10; *cf. Hieron. Epist. 51, 1 (p. 396, 1 Hilb.). adu. Pelag. II 12.*

caecare: caecatus oculis 297, 2.

caeli: quod Aquila et Symmachus 'caelos', LXX uero et Theodotio 'caelum' interpretati sunt, nullum moueat; Hebraicum enim 'samaim' communis est numeri et tam 'caeli' quam 'caelum' eodem appellantur nomine 23, 20. *cf.* 22, 22. 23, 16. 62, 10. 132, 4. 19 (*cf. lin. 16* caelos, *lin. 18* caelo). 183, 2. 8. 14. 287, 16. 17. 296, 10. 391, 12. 407, 8. 12. 13. 14. 408, 18. 21. 438, 20. — caelum hic pro 'aere' debemus accipere 110, 21.

calcare: ut inferni quodammodo calcarent limina 186, 12. me . . superbo calcastis pede 303, 17. dei praecepta calcata 23, 5. *cf.* 180, 7. euangelico pede calcari et conteri 32, 10.

caligosus 165, 8. 17. 20. 21.

calor: calorem fidei perdiderunt 13, 9. *cf.* 45, 8.

calx: qui (*scil.* canis Alpinus = Pelagius) calcibus magis possit saeuire quam dentibus 151, 14.

capere: si recordemur antiqua peccata et omnium, quae male egimus, capiamus memoriam 393, 9.

capitulum (*Abschnitt, Schriftstelle*) 65, 6. 66, 8. 95, 11. 125, 2. 126, 6. 134, 17. 143, 10. 146, 23. 201, 18. 260, 1. 9. 273, 17. 275, 6. 313, 2. 332, 1. 339, 24.

caput: uiarum capita 145, 10. — (= *Abschnitt*) 396, 9.

carnaliter: quicquid populo Israhel carnaliter repromittitur, in nobis spiritaliter conpletum esse monstramus 367, 9. *cf.* 376, 17. 399, 10.

carneus: auferens cor lapideum, ut ponat pro eo cor carneum 288, 4.

caro: nationes incircumcisae carne 128, 15. 16. 17. — *plur.*: qui (Aegyptii) sunt magnis carnibus 25, 14 (*cf.* 69, 10 magnitudo genitalium). carnium desiderium 102, 25.

cartallus 83, 14. 16. 21.

cataractes (καταράκτης *LXX* = neruus, carcer; *cf. Rönsch I 12*): *acc.* cataracten 238, 14. 362, 22.

catharticus: instar catharticae potionis 307, 4. 314, 3.

catholica epistula 13, 5.

causā *ante gen.*: quod ego causa beniuolentiae facio 268, 3.

causalis coniunctio (*scil.* 'propterea') 430, 14.

causari: iniquum causamini iudicem 34, 17. quodsi causari uolueris et quaerere 169, 15.

cauterium: sanari ardente cauterio 374, 21.

celare (= latere): ipse scio uera esse, quem celare nemo potest 362, 7 (*cf.* 96, 25 latere arbitrantur deum). frustra homo putat se dei celare notitiam 425, 12.

celeuma 315, 14. instar calcantium in torcularibus celeuma cantabitur . ., cuius celeumatis sonitus 316, 1.

cenacula (ὑπερῷα *LXX*) 260, 11. 15. 261, 1. 262, 4. 263, 7.

censere: sub nomine Christi censentur 159, 14.

certe (*uide* aut certe, uel certe), *'quod ex abundanti applicatum ad* aut.

uel, *ita quidem, ut in nostra loquela fere resonet: oder allenfalls, oder vielleicht etc.' Paucker, Mus. Rhen. 37 (1882) p. 557.*
ceruicalia (προσκεφάλαια *LXX.* pulluillos *Vulg.*) consuere 288, 9.
cessare: discimus nequaquam esse cessandum 144, 23. illis cessantibus a doctrina 125, 6. — (= desinere): dei ira cessauit 100, 6. cessauit religio Silom . . ., cessauerunt legis cerimoniae 323, 18. 'si cessauerint (defecerint *Vulg.* παύσονται *LXX*) leges istae' 406, 16. oculi eius flere non cessant 180, 20 (*cf. lin. 17*). loqui coepit ad populum et numquam praedicare cessauit 301, 12. numquam monere cessaui 358, 12. caeci esse cessarunt 384, 17. mundus esse cessabit 407, 17.
cessatio: malum sine cessatione (= διόλου, iugiter *lin. 8. 9*) fecerunt 432, 12.
ceterum (*ui aduersatiua = dagegen, aber*): qui in saeculo sapientes putantur, ceterum apud deum stulti sunt 132, 5 etc.
chirographum (*de orthogr. cf. Goelzer, Avit p. 387*[1]) errorum 10, 12.
choicus: habent imaginem choici (= terreni) et non caelestis 16, 9.
cholera *neutr. plur.*: quidquid cholerum et pituitae in pectore est 307, 5.
chorus uirtutum 62, 25. 95, 19. 256, 17. apostolorum 88, 4. sanctorum 440, 7.
cibare: cibati sunt absinthio 123, 12.
cinctorium (περίζωμα *LXX*) 160, 9. 14. 21. 24. 161, 11. 162, 20.
cinis (*adamat pluralem*): ille locus in ruinas cineresque conlapsus est 98, 4. ut in sterquilinium et cineres soluerentur 108, 13. terram in desertum et cineres esse conlapsam 227, 16. *cf.* 235, 2. 413, 4.
cinnamum 89, 20.
circulus: quod anni circulus euolutus sit 116, 22.
circumlinere: mendacia subdolo melle circumlinens (*non* circumliniens) 151, 4. *cf. Hieron. Epist. 105, 2. 107, 6. 116, 2. in Ezech. VI praef.*
ciuitas (= urbs; *cf. Löfstedt p. 174 sq.*): qui obsideant ciuitatem et claudant urbem munitionibus 59, 10. 'ciuitatem munitam', ut significet Hierusalem 114, 19. ciuitates austri (πόλεις αἱ πρὸς νότον *LXX*) 168, 7. praecipitur illi, ut loquatur ad omnes ciuitates Iuda, licet 'ciuitates' LXX non transtulerint, ne indecorum uideretur loqui ad urbes, quae coram non erant; sed quando ad populos loquitur, ipsis ciuitatibus loquitur 321, 13. coepta aedificari ciuitas 376, 10 *et saepissime.*
cleri (κλῆροι *LXX*) 158, 9. 17. cleri sui et ecclesiasticus ordo 159, 9.
clusores auri atque gemmarum 297, 19.
coaequare equis cursum 154, 15.
coangustare: tribulabo et coangustabo 136, 12.
coaptare: illud . . huic testimonio coaptamus 246, 17. singula uitia singulis nominibus coaptare 313, 15. *cf.* 419, 4. 437, 20.
coccinum 64, 3. 12.
coepisse: coepta carpenda est uia 74, 13. *cf.* 222, 21. — *abundat (cf. Löfstedt p. 209 sq.)*: nisi recta uidere coeperint (= uiderint) 40. 20. subito heresis coepit reuiuescere et . . sibilare et . . maculare . . et

crescere 221, 2. 'cum coeperint impleri septuaginta anni' 354, 8 (*cf. lin. 19* nisi septuaginta anni expleti fuerint). coepta aedificari ciuitas (= aedificata est ciuitas *lin. 13*) 376, 10.
cognatio: Phassur cum omni cognatione sua et familia 241, 4. mittam ad uniuersas cognationes siue nationes aquilonis 303, 18 (*cf. lin. 14*). uniuersitatis dominus cognationibus Israhel deus esse non poterit 378, 15 (*cf. lin. 12. 18*).
colligatio: σύνδεσμον, quam nos 'colligationem' possumus dicere 143, 26.
collum (*plur.* = *sing.*): superbiae colla demitte 45, 19.
commentarioli 3, 4. 74, 13.
commigratio 240, 21 (*cf. lin. 1*).
comminari: quae dominus illi populo comminatus est 90, 14. cui (*scil.* populo) propheta Babylonios comminatus est 91, 14 etc.
comminatio dei 132, 14. 316, 14. *cf.* 291, 1. 317, 12. nec uanis comminationibus terreamini 281, 5.
commiscere (*part. perf.* commixtus 48, 23. 93, 12. *uide* miscere): mulier . ., si semel commixta fuerit 48, 23.
commonitio: hoc dico ad commonitionem eorum 421, 2.
commorari (= habitare): in solitudine commorantes 128, 13 (= 'habitantes in deserto' 127, 21). in eius regionibus commoratur 308, 3.
commotio siue terrae motus 138, 12.
communio: dextras dederunt communionis 16, 4.
communis: Hebraicum 'samaim' (= caelum *et* caeli) communis est numeri 23, 22. genere communi 30, 20. communis editio (= LXX) 26, 3.
comparatio compendiaria: equorum uelocitas aquilis iungitur 57, 19. equis cursum tuum coaequare 154, 15.
comparationis gradus permutantur: *posit. et compar. promiscue*: ut, quanto fuit subitum malum, tanto difficilius esset effugium 186, 25. quanto ante fuere pretiosa (uasa), tanto maius eorum in confractione damnum 318, 14 (*cf. Nipperdey ad Tac. Ann. I 68. IV 67*). detractis austerioribus et duris 12, 3. — *superlat. et posit. promiscue*: paenitentiam firmissimam et securam habeant armaturam 92, 10. — *compar. absol.*: ecclesiasticus sermo mordacioris nitri habet similitudinem, qui uero leui peccatorum sorde maculatus est, leuioribus purgatur monitis 28, 20. pressius hoc legendum est iuxta Hebraicum 86, 17. de India plura ueniunt aromata 89, 22. posteriora (τὰ ὀπίσω *LXX*) 171, 20. familiarius uocat 'seruum suum' Iacob 372, 5. qui in tantam peruenit malitiam, ut duriore (= durissimo) metallo, aere, circumdatus sit 191, 8. *uide s. u.* quisque. seniores.
competere: faciunt ea, quae non conpetunt 199, 20. futurorum scientia soli deo competit 354, 25. *cf.* 438, 12. — *impersonaliter*: uere domino competit saluatori 187, 24.
conciliabulum (-a) dei 121, 18. hereticorum 41, 15. 54, 19. 153, 9. 279, 15. malignantium 304, 20. sanctorum 366, 13.
concinere *c. dat.*: multarum uirtutum choro sibique ex omni parte concinentium 256, 17.
concinnare calumnias 221, 14.

concire: concito abierunt gradu 76, 4.
concrepare: bucina concrepate (= clangite *lin. 14*) 79, 24.
conculcare: pars domini conculcatur atque polluitur 157, 7.
condemnatio 51, 18. 21. 125, 5. 330, 18.
condicio: uitiis subiacet humana condicio (*Menschenwerk*) 14, 1. *cf.* 163, 21. quam fragilis humana condicio 392, 22.
condignus: uisitatione condigna es 69, 17.
conditor (= creator, deus; *cf. Goelzer, Jérôme p. 228*) 171, 9. nec tam clemens potest creatura esse quam conditor 185, 14. conditor creaturam suam tradit, cui uoluerit 334, 22.
condolere: omnis creatura congemescit et condolet super peccatis hominum 23, 6.
conferre *c. dat.*: uerum deum confert mendacibus 21, 21. conferre te cupis cedro excelsae 262, 7 (*cf.* 260, 17).
confidentia: ut confidentiam accipiat praedicandi 9, 10. habeto meae confidentiam iussionis 15, 2. omni uerborum et sensuum confidentia 229, 23. *cf.* 436, 19 (*opp.* desperatio).
confidere in *c. abl.* 10, 3. 122, 20. 154. 4. 171, 18. 24. 172, 1. 173, 3. 207, 6. 11. 208, 19. 209, 9. 10. 262, 3. 265, 8.
confinis: Geth uicina atque confinis est Azoto 308, 16. — Poenorum lingua Hebraeae linguae confinis est 309, 8.
conflatio (*i. e.* conflata indignatio 101, 13) 102, 1.
confortare: ut confortarent manus pessimorum 279, 19. *cf.* 280, 1. in meo confortabor errore 32, 19. 'qui contristant me, confortantur' (κατισχύουσιν *LXX*) 192, 21. confortabimur (ἀνδριούμεθα *LXX*) 225, 6. 19.
confouere: in sanctis atque pauperibus confouendis 188, 24.
confractio: tanto maius eorum (uasorum) in confractione damnum 318, 14.
confundi (= *beschämt werden*): Israhel confunditur, cum in sua idololatria fuerit deprehensus 33, 4. numquid confusi sunt (κατῃσχύνθησαν *LXX*) 86, 18. confundentur confusione perpetua 213, 18. *cf.* 124, 22. 159, 10. 174, 21. 187, 4. 11. 215, 22.
confusio (αἰσχύνη) 50, 10. 112, 15. 136, 4. 145, 11. 187, 18. 213, 19. 244, 16. 392, 4. 393, 7. 8.
congemescere: omnis creatura congemescit et condolet super peccatis hominum 23, 6.
congregari de: ostendit populum de gentibus congregatum esse 17, 20.
congregatio credentium 277, 15.
congruentia 1) *nominum*: omnis correptio et labor continentiae amara uidetur 12, 4. nulli dubium multas gentes et singularum gentium reges Babylonio regi fuisse subiectas; qui posuerunt 13, 18. in commentariis et explanationibus, quorum mos est 267, 18. eodem labore et spiritus gratia, quo . . interpretati sumus 368, 5. — 2) *numeri*: obseruandum, quod uitia atque peccata 'uua acerba' dicatur 403, 18. sanctitas et pudicitia atque iustitia in uobis repperitur 283, 11.
coniuentia: ne patiamini per uestram coniuentiam ab aliis contristari 255, 22.

coniugalis: coniugalia foedera rumpere 27, 11. coniugales affectus 64, 11.

coniugatio: abisti 185, 18. audisti(s) 45, 7. 264, 23. 356, 22. erudisti 394, 8. oboedistis 358, 14. seruistis 73, 10. — abisse 143, 14. perisse 224, 12. — operiere 154, 22.

coniugatio periphr. act. = fut. act.: in ipso postea propheta lecturi sumus 7, 16. respondimus et, si dominus uitam dederit, plenius responsuri sumus 74, 11. quid actura es 154, 16 (= quid facies *lin. 5. 15*). quodsi perituri sunt caeli, peribit igitur et semen Israhel 407, 14. *cf.* 8, 12. 58, 20. 62, 8. 71, 19. 79, 22. 89, 10. 91, 4. 92 20. 99, 12. 13. 104, 6. 123, 16. 154, 9. 155, 17. 157, 6. 208, 13. 232, 1. 3. 235, 18. 316, 15, 322, 6. 331, 19. 339, 23. 367, 13. 369, 3. 383, 18. 397, 15. 410, 20.

coniugatio periphr. pass. = fut. pass.: comminatur eum iam iamque capiendum tradendumque hostium manibus *etc.* . . ipsumque Phassur ducendum in captiuitatem et in Babylone esse moriturum 240, 21 (*cf. lin. 4*). saluator sciebat populum negaturum et se esse crucifigendum 253, 2. manifestum est multa post tempora haec explenda et inplendum illud, quod Hiezecihel prophetauit, duas uirgas sibi copulandas et imperaturum Dauid 369, 1. duae et decem tribus sciant se . . saluandas et soluendam capitiuitatem reddendamque pacem et omni eos replendos abundantia (*cf.* 371, 18 'saluum te faciam . . et reuertetur Iacob et quiescet et cunctis afluet') 372, 9. iam iamque capiendam prophetabat Hierusalem et omnes ducendos esse captiuos uel gladio, fame et peste perituros 418, 20. — ostendit, quomodo reducendi sint 202, 5. comminatur templo, quod redigendum sit in solitudinem 258, 3. quaeritur, qui sit iste, qui ducendus sit in captiuitatem et ultra non reuersurus 259, 17. prophetatur, quod subuertenda sit Hierusalem et populus iam iamque capiendus et . . perituras 436, 16. *cf.* 82, 1. 164, 18. 167, 22. 200, 18. 202, 15. 22. 235, 19. 242, 8. 11. 250, 11. 252, 20. 264, 16. 265, 12. 282, 11. 293, 14. 321, 23. 335, 9. 339, 17. 342, 10. 22. 361, 2. 367, 6. 14. 397, 12. 402, 21. 410, 8. 415, 10. 418, 5. 422, 6. 423, 8. 429, 6. 432, 1.

coniugia (= communio) sanctorum 235, 20.

coniunctiuus praes. = fut.: non desiderabo eos, sed odio habeam (habebo *Ap. c. m2*) sempiterno 164, 12. cumque eis bene fecero, laetabor et gaudeam 438, 18. *cf. Anecd. Maredsol. III 2 p. 338, 32.*

coniurare: quamuis Sophonias in pseudoprophetarum uerba coniuret 294, 7.

conpati: se iungit deus conpatientis affectu 124, 8.

conpellere *c. inf.*: prophetare conpulsus est et dura perpeti 189, 15. ut, quidquid . . in pectore est, foras exire conpellat 307, 6. *cf.* 53, 2. 102, 2. 221, 9.

conplacere: 'deus non conplacuit sibi in eis' (ὁ θεὸς οὐκ εὐδόκησεν [*sic codd. Sinait., Alexandr., Marchal.*] αὐτοῖς *LXX*) 177, 16.

conplacitio (εὐδοκία; *cf. Goelzer, Jérôme*

p. 65): nulla mihi in illo est conplacitio 177, 24; *in Thes. l. Lat. III 2077, 79 hoc uocis* complacentiae *unicum exemplum profertur.*

conplere: dominus conplebit, quod per hunc eundem prophetam locutus est 320, 3. *uide* implere.

conpletio: Sellum interpretatur 'consummatio' uel 'conpletio' eo, quod regnum Iuda finitum sit 259, 21.

conponere: conposito in ecclesia ingrediuntur gradu et multarum uirtutum choro 256, 16.

conputrescere 162, 3. *cf.* 160, 24.

conscientia (= scientia): tenebrae thesaurorum meam non fugiunt conscientiam 97, 16. ut propria conscientia sentirent domini maiestatem 286, 9. — *plur.*: noui conscientias singulorum 29, 7. *cf.* 256, 9.

consentire: irae dei uniuersa consentiunt 173, 6. — in eadem uerba consentit 166, 11. 285, 1.

consequenter 102, 15. 203, 20. 252, 1. 323, 14. 362, 15. 418, 9. 424, 1.

consequentia 126, 4.

consideratus: non pedetemptim nec considerato gradu 283, 4.

consistere (= esse): semper in periculo consistimus 19, 20. quamdiu in ista carne consistimus 411, 15. *uide* exsistere, subsistere.

consonus: omnes uoce consona transtulerunt 6, 19. 69, 9.

constitutus (= καθεστώς, ὤν; *cf. Bayard p. 100 sq.*): qui uidemur in ecclesia constituti (= qui sumus in ecclesia) 95, 14. in luto istius corporis constituti 359, 19.

constructio ad sensum: populus idolum mihi praetulit, quod eis prode esse non poterit 22, 14. duo populus dei fecit aduersa: primum, ut relinquerent deum 23, 7. *cf.* 91, 14. 108, 10. 234, 20. 250, 10. 383, 12. fremitum surgere ululantis exercitus, qui obsideant ciuitatem et claudant urbem 59, 9. manifestum est, quod Israhel . . habitent urbes Iuda et dicatur eis 398, 24. — quidquid de idolis diximus, ad omnia dogmata, quae sunt contraria ueritati, referri potest; et ipsi (*scil.* magistri peruersorum dogmatum *cf.* 25, 17. 54, 20) enim ingentia pollicentur 130, 7.

construere: heresis propter gulam uentremque construitur 45, 11. nouum dogma construitur 435, 2.

constuprare: quid prode est corporis pudicitia animo constuprato 96, 8.

consuere ceruicalia 288, 9.

consummare: in quos iam est consummata sententia 145, 17. consummata sunt scelera populi delinquentis 184, 2. *cf.* 186, 2.

consummatio 63, 4 (*cf.* 62, 28). 70, 14 (*cf. lin.* 7). 23. 195, 21. 202, 9. 228, 8. 235, 17. 259, 22. 260, 4. 317, 19. 367, 6. 410, 11.

contabescere: aeterna perditione contabuit (populus Israhel) 161, 22. magistrorum paenuria contabescunt 175, 12.

contemnere *c. inf.* 93, 17. 109, 10. 216, 8. 292, 20. 338, 11. *cf. Goelzer, Jérôme p. 368 sq. Bayard p. 239. Hoppe p. 46.*

contemtor *adi.*: super populum contemtorem 103, 21.

contemtus *subst.*: uerterunt in contemtum priuilegia dignitatis 20, 23.

contenebrare: 'portae contenebratae sunt' (ἐσκοτώθησαν *LXX*) 173, 15.

contentiose: sunt, qui contentiose . . referant 431, 19.

contexere 433, 8. 437, 20. *uide* texere.
contignare: 'contignata cedro' (ἐξυλωμένα ἐν κέδρῳ *LXX*) 261, 5. 263, 10.
contignatio 263, 11.
contrahere: paenitentibus contrahunt manum 273, 5.
contraire: uidetur hoc superiori sententiae contraire 149, 17. *cf.* 361, 6.
contrario *adu.*: et euenisse contrario 241, 26.
contritio 60, 11. 61, 6. 112, 5. 136, 15. 16. 20. 180, 23. 215, 20. 25. — *plur.*: dominus sanabit omnes contritiones (συντρίμματα *LXX*; *cf. lin. 8*) uestras 49, 18.
conualle (*cuius singularis nullum noui exemplum nisi Cypr. I p. 138, 1 ex Hartelii emendatione; de plurali* conuallia *uide Thes. l. Lat. IV 813,84*): respice conualle filiorum Ennom, quod Siloae fontibus inrigatur 29, 16. — *abl.* 'in conualle' (*lin. 11*) *sine dubio deriuandus a nom.* conuallis. *notionis differentiam inter* conuallis *et* uallis *uelle uidetur, cum dicit*: 'in conualle' siue 'ualle' (*lin. 11*).
conuenticulum *plur.* 60, 21. 77, 16.
conuersatio sancta 95, 19. mala 158, 17.
conuersio: crede, quem negasti, et tunc erit plena conuersio 51, 8. hortatur ad conuersionem 108, 21. — *plur.*: (dominus) sanabit . . conuersiones 49, 19.
cooperatores (συνεργοί) Christi 132, 20. *cf.* 174, 20.
cophinus 295, 1. 296, 8. cofinus 296, 20. 358, 2. 3.
copulare *c. dat.*: ut euangelicum uirum Mattheo euangelistae copules 3, 4. libellum Baruch, qui uulgo editioni Septuaginta copulatur 3, 14. sibi Hierusalem in matrimonio copulat 17, 7. *cf.* 115, 19. 157, 19. 161, 24. 169, 21. 191, 6. 194, 22. 352, 10. 369, 4. 405, 22. 421, 4. 426, 18.
cor in scripturis sanctis pro anima et sensu debemus accipere 58, 14. quae (idola) de suo corde finxerunt 159, 28. in corde animaque credentium 435, 1. quorum corda labiaque consentiunt 65, 24. ut dicerent in cordibus suis 76, 5. corda eorum inluminare cupiebam 434, 17.
corona *sensu militari*: non statim urbem coronae esse capiendam 82, 1. absque ulla corona urbs tantum obsidione capta est 249, 16.
coronari martyrio 331, 1.
corpulentus: latrat per Alpinum canem, grandem et corpulentum 151, 13.
correptio: homines increpiti correptionem non sustinent 15, 6. *cf.* 12, 4. 392, 11.
corripere (*tadeln*): dominus corripit, ut emendet 12, 1. insidias tendunt ei, a quo corripiuntur 15, 7. *cf.* 8, 2. 11, 16. 28, 21. 35, 1. 139, 21. 238, 21. 282, 5. 286, 12.
corruere in superbiam 74, 7. in peccatum 432, 20.
corruptibilis: materia idolorum uilis et corruptibilis 129, 12.
corruptiuus: antequam corruptiuum hoc induat incorruptionem 373, 4.
cortex *fem.* (*cf. Thes. l. Lat. IV 1069, 15*) 12, 2.
coruscatio: coruscationes inuenies et clara fulgura sapientiae 134, 6.
coturnix: postquam instar coturnicum usque ad nausiam uenerit (praeuaricatio) 26, 21.
creatio: natiuitas saluatoris atque conceptus dei 'creatio' nuncupatur 398, 10.

creatura: omnis creatura congemescit et condolet super peccatis hominum 23, 6. uniuersa creatura consurgit in peccatores 184, 20. nec tam clemens potest creatura esse quam conditor 185, 14. *cf.* 189, 3. 208, 4. 269, 6. 423, 14. 438, 19.

credere: *absol.* 296, 19. 383, 4. credentes (*die Gläubigen*) 27, 19. 46, 21. 88, 1. 124, 21. 213, 16. 277, 16. 287, 11. 14. 348, 17. 374, 6. 378, 9. 400, 5. 405, 11. 435, 2. — in *c. acc.* 210, 5. 213, 14. 283, 19. 377, 2. 387, 23. *c. abl.* 207, 15. 296, 15. credenti in se populo 28, 11. — *pass. c. nom. et inf.*: ut et animantia ipse fecisse credatur 430, 3.

cruces (= mala, afflictio; *cf. Goelzer, Jérôme p. 251. Avit p. 569*): sustinendae nobis erunt cruces proditae fidei 222, 15.

cruciatus: *gen. plur.* 167, 2. 181, 16. *dat. et abl. plur.* 44, 2. 166, 17. 238, 21.

crucifigere 149, 1. 6. 382, 22. 431, 20.

cultor: idola nihil prosunt cultoribus suis 19, 3. *cf.* 144, 25.

cultura agrorum 73, 5. — (= *Verehrung*) quorum cultura proprie gentium est 130, 13.

cunctus (*jeder*): biberunt principes et uniuersus populus cunctusque, qui.. in eius regionibus commoratur 308, 2.

cur (= quod): irascimini, cur contra templum sim locutus 327, 9. mittit epistulas, cur ausus sit propheta scribere ueritatem 365, 22. omnis causa irae regis ista est, cur loquatur ex domini nomine 414, 19. *uide* quare.

cursor: caprea leuis, quam nos genere communi 'cursorem' diximus significantiusque Aquila, Symmachus et Theodotio uertere δρομὰς κούφη 30, 20.

daemonicus: discernas, qui sancto spiritu loquantur, qui daemonico 364, 12.

de: de contra (*cf. Rönsch II 64*) 266, 1. — de foris et plateis 126, 12 (*cf.* 125, 2). de foris et de terra 136, 3. *cf.* 135, 19. — de longe 113, 7. 154, 22. — de mane consurgere 143, 12.

decalogus 1) *masc.*: decalogum scriptum digito dei 102, 21. — 2) *fem.*: decalogus, quae scripta fuit in tabulis lapideis 419, 16, *cuius feminini nullum aliud noui exemplum apud Latinos* (*cf. Thes. l. Lat. V 116*). *sed apud Graecos fem.* ἡ δεκάλογος *scil.* νομοθεσία *usu tritum est*; *cf. Suiceri Thes. eccl. ed. II. Amstel. 1728, ubi plurima ex Clemente Alex. exempla* (*Strom. VI 16, 133. 137. Paedag. III 12, 89 etc.*) *proferuntur.*

deceptio animarum 40, 2.

declinatio: *abl.*: ardente (*adi.*) 374, 21. austeriore 35, 2. duriore 191, 8. 205, 19. maiore 22, 15. 113, 12. 155, 5. 161, 25. meliore 246, 9. minore 85, 19. 86, 2. priore 203, 22. 289, 13. 321, 3. 330, 12. 376, 17. superiore 125, 2. 238, 12. 285, 8. — *gen.*: audientum 280, 10 (audientium 321, 21). infantum 389, 3. sapientum 132, 5 (sapientium 122, 13. 130, 24. 131, 12. 193, 26. innocentium 37, 7. 13. 232, 13 [innocentum *v*]. 233, 11). optimatium 318, 22.

decor (= decus): in ueritate decor (*cf. lin. 7* 'tuum est decus'), in mendacio turpitudo 131, 7.

decrepita senectus 196, 7. *uide s. u.* deponere.
decusare: in mysterio crucis decusatis manibus 385, 4.
deferre: super his iusta supplicia deferantur 199, 13.
deficere (= mori) 120, 22. 121, 3. non solum aues aeris, sed et pisces aquae deficere 121, 11.
defungi: ne iusta celebret super funeribus defunctorum 197, 13.
dein 351, 19. 423, 17.
deinceps (= deinde, posthac): pollicitus est domos, agros et uineas deinceps possidendas 423, 7.
delectabilis *compar.* 31, 15.
delibuere: unguentis uariis delibuti 283, 17.
delinire: carnis huius uoluptatibus deliniti 43, 9.
delinquere: *absol.*: ut patiens insidias non delinquas 15, 11. *cf.* 62, 22. 93, 12. 184, 2. 432, 20. 433, 7. *subst.*: delinquens 28, 21. 425, 1. delinquentes 6, 18. 70, 24. 113, 2. — *c. dat.*: ueniet iudicium domini in terram domino delinquentem 58, 24. contra *alqm* 109, 17.
deliramenta 229, 21. uaria explanationis deliramenta confingunt 275, 19.
denarius numerus 419, 16.
denique: (= deinde) 64, 2. 95, 19. 114, 20. 207, 21. — (= enim; *cf. Souter, CSEL L 548. Bayard p. 164 sq. Friebel p. 82*) 91, 7. 177, 2. 189, 21. 236, 4. 305, 4. 24. 306, 10. 318, 17. 322, 14. 334, 23. 338, 11. 342, 1. 345, 6. 433, 1.
deponentia passiua significatione; *cf.* interpretari, moderari, polliceri, populari, remetiri.
deponere: ea, quae eleuantur contra scientiam dei, dissipabit atque deponet 10, 3. — depositus: senectus non est aetas ultima, sed eorum, qui sunt 'pleni dierum', quos nostro sermone appellamus 'depositos' siue 'decrepitos' 85, 10.
deprecari (= precari) 84, 18. 99, 21. 114, 3. 145, 17. 230, 15. 241, 11. 250, 24.
deputare: cuncta eorum sapientia in nihilum deputabitur 134, 11.
derisus: uersus est mihi sermo domini in opprobrium atque derisum 243, 2 (*cf.* 242, 17). per iocum atque derisum 291, 12.
desaeuire odio 155, 6.
descendere (= originem trahere): quae (inpossibilitas) de contemtu et infidelitate descendit 84, 4. docuimus digamiam non ex lege descendere, sed ex indulgentia 195, 23. errorem dicit inde descendere 263, 19.
describere *pass. c. nom. et partic.*: describitur ueniens cum exercitu Nabuchodonosor 114, 21. quae (misericordia) conplenda describitur 200, 16.
desertum (= solitudo) 121, 2. *cf.* 127, 21 *et* 128, 13.
desinere: *perf.* desiui 79, 9. 96, 17.
desolatio: desolatione omnia complebuntur 107, 15 (*cf.* 107, 10). terram suam uenisse in desolationem 320, 15 (*cf.* 319, 18).
desperabile (cor) 210, 16.
desponsare: puellam eam et adulescentulam et desponsatam uocat 17, 9.
desponsio (= desponsatio): 'miserans caritatem desponsionis tuae' 17, 2; *cf. Paucker, Zeitschr. f. d. öst. Gymn. 31 (1880) p. 885.*
destruere: neque poterant aedificari

bona, nisi destructa essent mala 9, 19. destruet (Iesus) omnem peruersam doctrinam 10, 1. *cf.* 111, 10. 131, 9. 135, 7. 352, 13. 413, 18.
deuorare dolorem (iniuriam) silentio 221, 9. 346, 12.
deus: *plur.* di, dis *L primitus* 34, 6. 69, 5. 145, 5. 199, 18. 200, 4. *L p. r.* 13, 17. 21, 18. 23, 11. 33, 22. 34, 2. 68, 23. 73, 10. 14. 15. 100, 13. 101, 1. 132, 16. 18. 199, 24 (*bis*). 204, 2. 227, 4. 232, 11. 233, 8. 236, 23. 237, 10. 303, 5. 431, 13. diis *L* 429, 17.
dexter (= aquilo): 'aquilo durus uentus, nomine autem dexter uocatur' (βορέας σκληρὸς ἄνεμος, ὀνόματι δὲ ἐπιδέξιος καλεῖται *Prou. 27, 16 sec. LXX*) 13, 8. 382, 18. — dextera 1) *subst.* 47, 17. 284, 25. — (= uirtus, fortitudo, *Kraft*) 80, 2. 218, 21. 389, 14. 418, 9. — 2) *adi.* 239, 10. 266, 5. — dextrae manus 385, 5. ad dextram 385, 6.
diaconi 16, 16. 256, 7.
dicit *impersonaliter* (*cf. Löfstedt p. 319 sq.*) 440, 11; *uide* inquit, loquitur, scribit.
dies *et masc. et fem. sine ulla, ut uidetur, notionis differentia*: 'a die, qua egressi sunt .., usque ad hunc diem' 103, 4 ('usque ad diem hanc' 103, 12 *cum Vulg.*). *masc.* 211, 22. 247, 5. 10. *fem.* 15, 13. 50, 14. 22. 140, 22. 141, 22. 143, 2. 3. 203, 10. 11. 217, 1. 241, 15. 242, 17. 245, 23. 246, 14. 251, 4. 301, 2. 370, 14. 371, 1. 419, 10. 426, 2. 4. 16. 17. 427, 1. 433, 10. 13. 23. 24. — diebus et (ac) noctibus 151, 3. 228, 3.
difficulter 254, 9. 267, 2.
digamia 4, 19. 195, 23.
digamus 4, 21.
digladiari inter se 164, 10.
dignatio: *Ephraim* honorem primogeniti domini dignatione suscepit 394, 14.
dilectio (ἀγάπη *LXX*) 17, 5. 37, 4. 10. 75, 22.
dimittere (= relinquere): Israhel dimisit Christum 50, 18. dimissi ad culturam agrorum 73, 5. stipula, quae post tergum metentium dimittitur 126, 15. quae postea dimittat eum 213, 6 (*cf.* 211, 23 'relinquet eas'). quod dimittat (deus) hominem uoluntati suae 224, 20. *cf. Rönsch III 29. Löfstedt p. 189.*
directio: 'ambulant in directione (ἐν τῇ εὐθύτητι *LXX sec. cod. Marchal. in mg.*) cordis sui' 161, 3.
dirigere: omnis, qui directus in deo est 135, 11. — 'dirigite (= corrigite; διορθώσατε *LXX*) uias uestras' 94, 14. 18. — (= mittere): epistulas .. in orbem dirigunt 280, 8. dei sermo dirigitur 350, 7 (*cf.* 348, 19 'uerba libri, quem misit). haec epistula dirigebatur .. hic sermo mittitur 353, 13. 14. quod infinita milia captiuorum Romam directa sint 390, 7.
discere (= noscere, comperire): nec tam sibi quam aliis uult discere 429, 3.
discretiones spirituum dominicae esse gratiae 364, 13.
dispendium: aliorum damnis atque dispendiis suas conplent domos 77, 12.
dispensatio futura Christi 176, 17. secundum dispensationem carnis assumtae 189, 23. 210, 21. alia fiet rerum dispensatio 407, 18.

dispersio 138, 1. 171, 23. 'dabo eos in dispersionem' (εἰς διασκορπισμόν *LXX*) 296, 2.
dispositio: quomodo ad eos diuinae dispositionis (= uoluntatis) sermo peruenit 281, 20.
disserere *c. acc.*: quem (Mattheum euangelistam) disserui 3, 5. hunc locum sic disserunt 316, 13. *pass.*: Epistulam Hieremiae nequaquam censui disserendam 3, 16. obscura et difficilia latius disserenda sunt 413, 19. *cf.* 78, 18. 107, 7.
dissipare (*zerfleischen, zerstückeln*; *cf. Rönsch III 31*): quibus (*scil.* bestiis) ad laceranda et deuoranda et dissipanda corpora traditi sunt 184, 18 (*cf. lin. 14*).
'dissipatione dissipata est terra' (ἀφανισμῷ ἠφανίσθη πᾶσα ἡ γῆ *LXX*) 157, 17.
distantia: inter pastores et arietes ista distantia est 318, 7.
diuaricare pedes 27, 20. 31, 14.
diuastare: tangunt hereditatem dei et diuastant eam 159, 16 (*sic L* deuastant *cet.*).
diuersus (= uarius) 4, 10. 164, 10. 170, 6. 186, 18. 187, 8. 201, 13. 209, 15. 241, 24. 267, 19. 313, 14. 316, 6. 9. 390, 9. 405, 16.
doctor (= propheta): sermo doctoris 195, 5.
dogma 25, 17. 435, 2. *plur.* 43, 15. 45, 10. 54, 20. 95, 24. 130, 7. 160, 1. 202, 10. 218, 23. 412, 2.
dolens *comp.*: nihil dolentius quam unum uel solum perdere filium 92, 16.
dolere super *alqa re* 60, 11. 13.
doliolum (βικός *LXX*) 231, 8. 17.
doma: in domatibus et tectis 237, 7 (*cf.* 236, 21. 429, 17. 431, 12).
dominari *c. gen.*: 'dominabor uestri' (κατακυριεύσω ὑμῶν *LXX*) 46, 3. *cf.* 72, 15.
dominator: nec intellexit creatorem et dominatorem suum 146, 13.
dominatrix 167, 20 (*cf. lin. 12*).
dominicus furor 306, 22. dominica gratia 364, 13. caritas 382, 19. passio 382, 21. crux 440, 5.
domus: *acc. plur.* domos 45, 16. 77, 13. 81, 20. 125, 1. 10. 15. 126, 12. 219, 19. 21. 253, 10. 25. 297, 9. 349, 10. 350, 10. *semel* domus *LAP, M a. c.* 81, 8, *ubi* domos *edidi.*
donare ut: Petro apostolo donauit, ut uocaretur petra 202, 12.
donaria diuitum 147, 6.
donatio *plur.* 209, 15. 277, 17.
dormitatio: 'qui . . dormitant dormitationem' (νυστάζοντας νυσταγμόν *LXX*) 289, 4. 20. 'ne dederis . . dormitationem palpebris tuis' 353, 22.
dubitare: dubitamus, quare non descendant pluuiae 175, 19. — quod tura de Saba ueniant, nemo dubitat 89, 17. nulli dubium, quin Nilus aquas turbidas habeat et quod Eufraten significet 26, 5. nulli dubium, nemo dubitat, ne dubites *c. acc. et inf.* 13, 18. 96, 22. 104, 4. 269, 11. 304, 2; *cf. Hoppe p. 50 sq.*
dudum (= paulo ante, modo) 192, 13. 422, 11. heresis, quae olim in Origene et dudum in discipulis eius iugulata est 221, 2.
dum (= cum) 132, 4. 148, 19 etc.
duritia (*Verstocktheit*) populi Iudaeorum 94, 9. 302, 12. *cf.* 425, 22.

e contrario (*cf. Hoppe p. 102*) 88, 1. 104, 26. 111, 6. 185, 21. 209, 8. 211, 4 etc. sed e contrario 148,

18. 224, 16. hic autem e contrario 342, 10.
ebdomas (= septimana): *acc.* ebdomadas 76, 9.
'ecclesia magna (= coetus magnus *Vulg.*) reuertentium huc' 382, 12. 383, 6. 14.
econtra: nullum est bonum, sed econtra turbatio 182, 1.
edere *nusquam, sed* comedere 20, 17. 140, 4. 156, 9. 199, 11. 261, 7. 262, 9. 24. 294, 14. 350, 11. 365, 3. 403, 18. 22. 23. manducare 376, 20. uesci 283, 16. 305, 2.
edisserere (= explanare) 56, 25. 251, 12. 409, 2.
efferri in superbiam 24, 4. 305, 21.
efficere (= facere) malum 95, 21. ut efficiatur cubile draconum 121, 24. deus efficitur populi Israhel 141, 2.
effusio sanguinis 255, 25. 316, 2.
elementum: iram dei muta sentiunt elementa (*scil.* terra, caeli, montes et colles) 62, 14. tam potens elementum (*scil.* mare) 75, 24. materia liquentis elementi 163, 11.
elemosyna *plur.* 90, 6.
eleuare: manum 85, 26. 91, 16. oculos 168, 20. 'si eleuatum fuerit (ἐὰν ὑψωθῇ *LXX*) caelum sublimius' 408, 8. — eleuant usque ad nubes uerticem suum 258, 20. dei misericordia indignus est eleuans se aduersum eum 165, 4 (*cf.* eleuari, ἐπαίρεσθαι *LXX* 164, 20. 165, 1). 'eleuabitur in grege' (ἀρθήσεται ἐν ποιμνίῳ *LXX*) 398, 22. *cf.* 400, 2. 4. potentiam creatoris eleuat uocibus 423, 15.
elogium 32, 18.
eloquium (= eloquentia) doctrinarum 93, 16. propter eloquii uenustatem 131, 15. — dei consilium et eloquium (= sermo *lin. 12*) 228, 20. saluatoris eloquia (= dicta) 115. 15. eloquiis argenti splendore fulgentibus 130, 11. *cf.* *Goelzer, Jérôme p. 263.*
emundatio 52, 12.
enuntiatio (*Aussprache*) 190, 24.
episcopus (*Aufseher*): 'ut sis dux' siue 'praeceptor' et 'episcopus in domo domini' 362, 19. — (*Bischof*) 16, 15. 88, 18. 256, 6. 267, 9.
epistulae *de una* epistula: mittit epistulas (= litteras 364, 2) 365, 22; *cf.* 366, 1 legit epistulam.
eradicare: nec poterant plantari optima, nisi eradicarentur pessima 9, 20. 'eradicemus (ἐκτρίψωμεν *LXX*) eum' 148, 15.
erectus: erecta stare ceruice 96, 20. *cf.* 164, 3. 173, 2.
ergo (= tamen, *indessen*) 270, 12. — *in apodosi*: quodsi cauendum nobis est . . , ergo sustinendae nobis erunt cruces proditae fidei 222, 12. *cf.* *Rönsch II 67. Bayard p. 165. Friebel p. 152.*
eripere *absol.* 255, 22.
erubescere: *absol.* 41, 19. 87, 1. 139, 2. 317, 11. — *c. inf.*: erubescit aspicere 29, 20. — ut nullum erubescat 41, 14. — erubuerunt in sceleribus suis 86, 19. 112, 13. *cf.* 97, 18.
erudire, ut: quod multo labore atque uerberibus eruditus sit, ut ad paenitentiam uerteretur 392, 15.
eruere (= liberare) 15, 10 (*cf. lin. 9*). 178, 22. 'tu erue (tuere *Vulg.*) me' 191, 26. se de manu pessimorum erutum gloriatur 245, 19 (*cf. lin. 14* 'liberauit animam pauperis de m. pessimorum'). 'in die, qua eruit (eripuit *Vulg.*) eum do-

minus' 419, 10. — (= euertere): moenia funditus eruta 137, 8.
essentia = οὐσία 121, 7.
esuries 387, 9. 401, 2.
et *in apodosi praemisso coniunctiuo uel imperatiuo*: legat.., et tunc animaduertet 5, 2. *cf.* 206, 22. 341, 9. respice.., et cernes 29, 17. *cf.* 51, 8. — (= siue, uel; *uide* atque): 'reuertentes' siue 'uagi' et 'recedentes' 46, 1. 'draconum' siue 'struthionum' et 'sirenarum' 138, 8. siue 'nudabo' et 'reuelabo femora' et 'posteriora' 171, 20 (reuelantur femora uel posteriora 172, 2). in die 'quietis' et sabbati 217, 20. Beniamin, qui 'filius' est 'uirtutis' et 'dexterae' 218, 20. in domatibus et tectis 237, 7 (*cf.* 236, 21 'in domatibus' siue 'tectis'). 'ablatum' siue 'congregatum' et 'coactum' 240, 3. ut significarent uel 'pauorem' uel 'peregrinationem' uel 'sublationem' et 'translationem' et 'commigrationem' 240, 20. 'absinthio' siue 'doloribus' et iuxta Symmachum 'amaritudine' 280, 4. 'turbo' siue 'tempestas' et 'commotio' 281, 23. ex ipso titulo prophetiae 'ponderis' siue 'uisionis' et 'uerbi dei' 291, 2. Phaschor dicitur 'pauor' siue 'translatio' et 'colonus' siue 'peregrinus' 293, 18. 'dux' siue 'praeceptor' et 'episcopus' 362, 19. 'oboedientiae' siue 'gratiae' et 'donorum dei' 411, 13. 'suburbana' siue 'arua' et 'rura' 412, 19. 'et uenient Chaldaei' et 'ingredientur' (*alt.* et, *pro quo* aut *edidi, seruandum uid.*) 429, 14. *cf.* 23, 14 (*et* 82, 18. 19). 40, 7. 8. 77, 5. 184, 22. 185, 4. 189, 13. 270, 2. 290, 20. 408, 5 *et* 13 etc.
etymologicus lusus: oboedientis indicium est, si demisso contra audiat capite 33, 13.
euacuare: 'ebibisti et euacuasti' (ἐξεκένωσας *LXX*) 307, 1.
euadere meum oculum non poteritis 254, 1.
euellere: *perf.* euellit (euulsit *v*) 297, 5. *fut. ex.* euellero (euulsero *v cum Vulg.*) 159, 6.
euoluere: anni circulus euolutus 116, 22.
euulsio: euelletur gens illa euulsione et perditione perpetua 160, 2 (*cf.* 159, 25).
ex (*uide* in, pro) eo quod (= propterea quod) 18, 8. 205, 16. 234, 5. 269, 5. 310, 5. 7. 322, 5.
ex parte 27, 15. 104, 14. 185, 5 (*opp.* in toto). 200, 17. 275, 10 (377, 16. 402, 17. *opp.* ex toto). 388, 13 (*opp.* in pleno). 399, 5. 403, 2. ex toto 396, 9.
exaltare: exaltata (= elata *lin. 14*) per superbiam 146, 13. 'uidi impium exaltatum' 257, 16. 'si exaltatum (= eleuatum 408, 8. ἐὰν ὑψωθῇ *LXX*) fuerit caelum sublimius' 409, 5.
excessus mentis (ἔκστασις *LXX*; *cf. Ps. 30, 23. 67, 28. 115, 2* [*11*]. *Act. 10, 10*): sic ('uertentur in amentiam' *scil.* ἐκστήσονται) Septuaginta transtulerunt pro 'stupore' (*scil.* 'obstupescent sacerdotes') 'excessum mentis' exprimentes 55, 15.
excusabilis 66, 25.
exitus: *abl. plur.* exitibus 13, 20. 100, 19.
exponere (= explicare) 210, 3. 287, 3. 316, 7. 337, 7.
expositio (= explicatio) rectae fidei 222, 3. ne sensum in expositione diuiderem 299, 24.
exsistere (= esse): narrat historia

Ioiacim regnasse crudeliter et exstitisse impium 261, 20. *cf.* 273, 2. 276, 5. 302, 23. *uide* consistere, subsistere.
exspectare *c. inf.*: ut non exspectent reserare fores 125, 14.

facere: *periphrastice*: calumniam 14, 8. 333, 15. clamorem 158, 15. conparationem 21, 20. consummationem 70, 7. 14. 23. contumeliam 327, 15. 431, 15. cumulum 169, 22. 200, 7. homicidium 263, 23. mendacium 111, 14. 25. misericordiam et iudicium et iustitiam 127, 8. *cf.* 254, 24. 255, 17 etc. peccatum 24, 7. prophetiam 140, 13. 321, 3. 331, 15. repromissionem 367, 18. sermonem 140, 16. 346, 12 etc. uisionem 332, 20. — diuitias 212, 9 (*cf.* 211, 21). fastidium 107, 6. 357, 4. fructum 52, 21. 152, 7. 153, 5. 158, 14. 208, 15. 16. 210, 2. Pascha 32, 6. — (= generare): filios 350, 18. 365, 4. — (= sacrificare): iusserit (deus) sibi magis fieri quam daemonibus 102, 23. — (= efficere) 100, 18. 153, 21. 173, 12. 304, 10. 374, 20. — *c. inf. uel acc. et inf.*: 15, 4. 27, 20. 59, 20. 94, 16. 95, 9. 96, 3. 159, 8. 162, 10. 172, 13 *et saepius* (*cf. Hoppe p. 51*).
facies: a facie (ἀπὸ προσώπου, *angesichts*) 12, 13. 19. 14, 21. 24. 15, 2. 119, 23. 166, 19 (*cf.* 165, 13). quando uiderimus facie ad faciem 388, 14. — *plur.* 370, 3 (*cf.* 369, 17).
factura (*Geschöpf*) 420, 19.
falsare: ut uerum pro corrupto atque falsato propheta teneas 4, 2.
falsitas: secuti fuerant falsitatem 43, 18.
famis *nom.* 251, 14. — famem patitur multitudo audiendi et discendi sermonem dei 173, 25.
famulatus: expleto famulatu 337, 2.
fasma: daemonum fasmatibus seruientes 337, 13.
femina (= femora 171, 20. 172, 2) 172, 12.
ferire: peccata similia pari sententia feriantur 99, 7.
feruere omni idolorum amore 31, 3. fide 388, 6.
ficus: *acc. plur.* ficos 296, 19. 298, 1. 5. 9. 299, 5. 359, 6. ficus 295, 6. 8. 11. 356, 14. 357, 19. 358, 3. 4.
fidelis (*gläubig*): ut (heretici) . . fideles trahant ad infidelitatem 160, 7.
fidere in *c. abl.* 436, 14. *uide* confidere.
fides (*Glaube*): calorem fidei perdiderunt 13, 9. caleant ardore fidei 380, 1. habeat fidei firmitatem 16, 17. rectae fidei dulcedo (*opp.* hereticorum perfidiae amaritudo) 294, 3. *cf.* 52, 14. 64, 11. 13. 65, 22. 66, 7. 73, 7. 95, 18. 104, 19. 222, 2. 352, 9. 11 etc. — *c. gen. obi.*: domini 40, 1 etc. — fides in Christum 403, 16.
fiducia: habere fiduciam in *c. abl.* 46, 23. 95, 15. 96, 18. 154, 16. 342, 5.
figmentum *plur.* 21, 1.
figura: sub figura 42, 25. 64, 6. *uide s. u.* persona.
fletus *plur.*: instantia orationis ac fletuum 144, 22.
fluenta Assyrii fluminis 26, 14. Euphratis 162, 1. Iordanis 294, 13.
fomenta incendio ministrarunt 191, 23.
foris (= extra ecclesiam): foris et extra ecclesiam 298, 9. *cf.* 77, 15. 181, 13. 14 (*opp.* intus). 298, 11. — de foris *uide* de.

fornicari 31, 17. 40, 17. 45, 3. 173, 1. in dominum 45, 18.
fornicaria Prouerbiorum 40, 16.
fornicatio (πορνεία *LXX*) 27, 10. 30, 19. 39, 18. 40, 13. 41, 25. 43, 10. 14. — idololatriae fornicatione perierunt 41, 4. — *plur.* 40, 2. 18. 169, 19.
forsitan (= fortasse; *cf. Leo, Seneca I 63 sq. Löfstedt p. 47 sqq.*) *c. ind.* 66, 24. 68, 10. 313, 2. 348, 14. 429, 4. nisi forsitan pepercerunt 204, 25. f. inrationale arbitrantes 340, 20. — ne forsitan diceretis 34, 24. *cf.* 199, 10. 333, 4. si f. (materia) purgata non fuerit 93, 15.
fortis (*stark*; *cf. Rönsch II 15. Löfstedt p. 161 sq.*): nihil in se habent forte, sed omnis apud eos infirmitas est 90, 15. non glorietur fortis in fortitudine sua (ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύι *LXX*) 170, 22. 'plaga mea fortis' (ἡ πληγή μου στερεά *LXX*) 192, 23. 193, 17. dabo te quasi murum aeneum atque fortissimum 194, 26. ostenduntur fortiores aduersariae potestates natura fragilitatis humanae et, quantum in utrisque uirium est, illas fortiores esse natura, sed nos fortiores fide, si tamen mereamur liberari ab eo, qui potest alligare fortem 386, 12 etc.
fortiter clamet 53, 15 (*cf. lin. 9* 'clamate fortiter' = κεκράξατε μέγα *LXX*). *cf.* 109, 8.
fortitudo (ἰσχύς): omnis hominum fortitudo sine dei uirtute imbecilla reputatur et nihili 203, 5. 'dabo uniuersam fortitudinem' (τὴν πᾶσαν ἰσχύν *LXX*) 240, 9. misericordiae fortitudo 426, 21. *cf.* 127, 6. 162, 3. 168, 7. 170, 23. 190, 3. 7. 10 etc. — *plur.* aduersariae fortitudines 59, 14. 166, 16. *uide p. 489.*
fortuitus: fortuito casu 153, 19. fortuitis casibus 430, 5.
fraglare (*cf. Engelbrecht, Sitzungsber. d. Wiener Ak. phil.-hist. Kl. 110 [1886] p. 512 sqq. Bonnet p. 175. Goelzer, Avit p. 393*): contemplemur hereticos, quomodo musco fraglent 283, 15.
frangere (= effringere): haec quoque (ornamenta) frangebat et effodiebat auaritia 108, 7.
frater (*Klosterbruder*) 3, 4. 74, 4. 151, 19. 220, 17. 18. 221, 10. 294, 3. 368, 4.
fratruelis meus, id est ὁ ἀδελφιδός μου 417, 9. 10.
fraudulenter 93, 24. *cf.* 92, 25.
fraudulentia: epistulae plenae mendaciorum et fraudulentiae 280, 8.
frigere: scriptum est, quod frixerit eos in igne 361, 7. *cf. lin. 19.*
fructifer: oliua 146, 12. 147, 11. lignum 208, 22. 385, 20. 387, 6.
frui: *perf.* fruitus est 262, 9.
frustum: in frusta discerpere 217, 17.
fui, fueram, fuero *etc. pro* sum, eram, ero *in formis perf. etc. pass. saepissime* (*cf. Bayard p. 263. Hoppe p. 60*), *e. gr.* 6, 22. 13, 19. 23. 14, 4. 27, 13. 33, 2. 5. 36, 10. 43, 18. 45, 16. 414, 20. 416, 8. 419, 17. 425, 2. 440, 17.
fullo: herba fullonum 28. 17.
fundere aggeres 82, 7 (*cf.* 81, 23). preces 115, 13.
funiculus mensurae 409, 19. 411, 18. hereditatis eius 155, 18.
furantes *subst. uice*: uultus furantium 33, 1.

gazophylacium 147, 5.
gemitus *plur*: gemituum 63, 11. 188, 12. *abl.* gemitibus 167, 1. 423, 9.

generalis: de generali transit ad speciale 426, 13.
generaliter 222, 10. 308, 13 (*opp.* specialiter). 310, 14. 21. 433, 25.
generatio 35, 15. 180, 10. 364, 18. 424, 21. — *plur.* (γενεαί *LXX*) 139, 13. 424, 21.
genitalis: solum 94, 20. terra 337, 17. — genitalium magnitudo 69, 10.
genitiuus dependens ab adi.: terram sanctam et omnium rerum fertilem 20, 14. 'propitius ero eius' (ei *Vulg.*) 65, 13. animal solitudinis familiare 138, 15. propriae salutis incertus 239, 22. rectissimus domini 378, 22. — *gen. definitiuus*: in quibusdam insulis, praecipueque Siciliae et Rhodi 221, 6. titulus prophetiae 'ponderis' siue 'uisionis' et 'uerbi dei' 291, 2. *cf.* 292, 18. 22. uictimarum hostiae 381, 12. mons, qui 'iustitiae et sanctitudinis' mereatur nomen accipere 399, 13. — *gen. praedicatiue*: cum impietatis uestrae sit 34, 17. quod a Babyloniis sustinemus, non est eorum formidinis, sed nostri meriti et indignationis tuae 139, 7. quicquid discitur, non naturae est, sed studii et propriae uoluntatis 170, 10. moris est 197, 7 (*cf. lin. 19* mos hic fuit). maledictus est, qui, quicquid egerit, non domini clementiae, sed suae putauerit esse uirtutis 208, 5. nec totum erit hominis, quod eueniet, sed eius gratiae, qui cuncta largitus est 224, 21. non eorum fuit meriti 286, 6. suarum arbitratus est uirium et non domini uoluntatis 305, 22. quod magnarum uirium est 313, 13. pastores rationalium sunt 318, 8. principum erat officii 325, 14. discretiones spirituum dominicae esse gratiae 364, 13. nequaquam potentiae fuit aduersariorum, sed domini uoluntatis 386, 6. ex parte aliqua illius clementiae (*scil.* fuisse) demonstratur (*es zeigt sich als Ausfluß seiner Milde*) 414, 13. — *gen. ex consuetudine sacrae scripturae*: dominus maiestatis 268, 14 (*cf. Ps. 28, 3*). uas electionis (*cf. Bayard p. 210*) 368, 2. corpus humilitatis nostrae 388, 15. 391, 13. — *gen. qualitatis*: arguit quasi mulierem procacem et nimiae inpudentiae 41, 13. relinquentes terram aquilonis durissimi frigoris 47, 22. super populum contemtorem duraeque ceruicis 103, 21. — *gen. pron. person. pro pron. possess.*: pro sui ambiguitate 16, 24. 431, 11. ad excusationem sui 34, 13. 'in offensionem tui' (εἰς πρόσκομμα σεαυτῷ *LXX*) 41, 2. in consolationem nostri 83, 9. superficie sui 132, 3. plangit eam super plaga sui 136, 19. habitatorem sui 152, 20. amoenitate sui 435, 12. *cf.* 64, 2. 78, 11. 117, 16. 164, 9. 187, 11.
gens (ἔθνος): postquam peccatis obligata est, nequaquam uocatur populus dei, sed gens, a qua recessit anima dei 69, 21. *cf.* 104, 13. 128, 8. — gentes (= ethnici): nequaquam populus domini, sed gentium multitudo 132, 13. gentium populi (*Heidenvölker*) 127, 24. *cf.* 128, 4. 129, 11. 130, 13. 176, 20. 203, 21 etc.
gentiles 130, 3. 161, 26. 188, 4. *superl.*: homo gentilissimus 267, 7.
gentilitas 105, 18.

genuinus *subst.*: mihi ut . . genuinum sui doloris inliderent 221, 13.
genus mutatum; *cf.* abyssus, cortex, decalogus, moles.
genus *sensu grammatico*: commune 30, 20.
germinare *intrans.* 209, 22.
gerundii abl. pro partic. praes.: id agit ueris falsa miscendo, immo uniuersa mendacia subdolo melle circumlinens 151, 3. quod defecerit deus crebro eis ignoscendo et lassus sit semper eos prouocans ad salutem 186, 4. maledicit Christo peruersa credendo et peruersiora blasphemans 189, 9.
gestire ad: equarum more, quae ad coitum gestiunt 172, 7.
gigans 72, 15.
gloriari in *c. abl.* 41, 16. 146, 3. 10. 147, 2. 170, 22. 171, 2. — eo 128, 4. mendacio 346, 14. — de tua uirtute et inpeccantia gloriaris 413, 5.
gloriatio 127, 7. 'confundimini in gloriatione uestra' (αἰσχύνθητε ἀπὸ καυχήσεως ὑμῶν *LXX*) 158, 23. *cf.* 159, 10.
glorificare 377, 2.
glutinum: quos malae conscientiae norunt sibi glutino copulatos 421, 4.
gracilis: Moses tenuis et gracilis uocis (*cf.* ἰσχνόφωνος *Ex. 4, 10*) esse se dicit 8, 1.
Graecae litterae:
alfa 311, 17. 20. alpha 358, 1.
beta 311, 17. 20.
chi 231, 11.
delta 358, 1.
o (*i. e.* ω) 311, 18. 20.
psi 311, 20.
Graecae uoces:
ἀδελφιδός (*cf. Helbing, Gramm. der Septuaginta p. 34*) ὁ ἀ. μου fratruelis meus 417, 9.
ἀκράτου 'meri' siue 'non mixti' 306, 21.
ἄμφοδα 'domos' siue 'uicos' 219, 20.
iuxta (secundum) ἀναγωγήν 19, 14. 24, 18. 40, 19. 43, 6. 131, 3. 263, 3. 355, 11. 383, 9.
ἀναμαρτησίας inpeccantiae 221, 3.
ἀναύξητον non crescentem 269, 24.
ἀνθρωποπαθῶς 177, 4. 233, 5. 333, 21. 436, 9.
ἀπαθείας inpassibilitatis 221, 2. ἀπάθειαν 267, 14.
ἀπὸ κοινοῦ 252, 3. 318, 21.
ἀποσιώπησις 57, 9.
ἄρμα 'onus' et 'pondus' 290, 20. 23.
ἀφηλιώτην subsolanum 310, 16.
βάρεις turritas domos 219, 21; *cf. Hieron. Epist. 65 p. 636, 7 Hilb.*
βασανιστήριον tormenta *uel* neruus 238, 15.
διάπτωσιν ruinam 234, 3.
διόλου iugiter 432, 8.
δώνυμος 389, 19.
δρομὰς κούφη cursor leuis 30, 22.
εἰσελεύσονται ingredientur 431, 2.
ἕλκοντες trahentes 69, 9.
ἐμφατικῶς 116, 1.
ἐρωτηματικῶς 112, 12.
ἐτυμολογίαν 11, 3. 149, 21. sub ἐτυμολογίαις suis 313, 15.
ΘΕΡΜΟΝ (*i. e.* θερμόν *siue* θέρμον) calidum *siue* lupinos 379, 4.
ἰασμόν carmen lugubre 316, 2; *cf. Field, Origenis Hexapl. II 640.*
ἰδίωμα 312, 6.
καρποφορία ubertas 390, 1.
κασσίαν σύριγγος 89, 23.
κατάλεγμα carmen lugubre 316, 2; *cf. Ezech. 2, 10* (*sec. Symmachum*). *Hesych. s. u.* καταλέγεσθαι: ὀδύρεσθαι τὸν τεθνεῶτα.

κατάλογος 69, 2.
λοιούς catenas 332, 11.
λάλησον loquere 126, 9.
λῆμμα non solum 'assumtionem', sed et 'donum munus'que significat 293, 10.
αιμάσσει quid significet, ignoro 60, 6; *cf. Schleusner, Nouus Thes. philol.-crit. III 484.*
μειδίαμα 'rictus' oris dolore contracti 115, 22.
(iuxta, per) μεταφοράν 69, 16. 80, 18. 137, 11. 154, 14. 218, 5. 257, 20. 265, 7. 373, 20. *semel* per translationem 137, 24.
μέτοικον migrantem 240, 1.
μοχλόν carcerem 363, 1.
νεομηνίαν Kalendas 31, 9. *cf.* numenia.
ὀδύνη dolor 115, 21.
οὐσία essentia 121, 7.
ὀχλάζει 'tumultum' sonat 60, 8.
περίδειπνα parentalia 197, 8.
περικοπή 299, 24. 372, 3. 405, 20. 424, 5.
πηλουσιώτας, *i. e.* in 'luto' istius corporis constitutos 359, 19.
πλήν uerumtamen 432, 6.
ἐπνευματοφορεῖτο spiritu portabatur 30, 13. 31, 17.
πόαν herbam 28; 16.
πολυάνδριον 233, 21. 22. sermone nostro dici potest 'sepulchrum multitudinis' 29, 12. *cf.* 30, 4. significat 'uirorum multitudinem' 234, 4.
πρεσβύτερον seniorem 418, 11.
(τὰ σῦκα τὰ) πρόιμα fici primi temporis 298, 1.
στρεβλωτήριον tormenta *uel* neruus 238, 15.
συκοφαντία 82, 9.
συμμίκτους misticios 308, 4.
σύνδεσμον colligationem 143, 25.
συνεκδοχικῶς 187, 23. *cf. Anecd. Maredsol. III 2 p. 200, 19* hoc schema Graece dicitur συνεκδοχή, quod dicunt grammatici ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν.
σφενδονίσω instar fundae abiciam 136, 11.
σωρός 257, 11.
τρίβοι semitae tritae uestigiis 87, 26.
τροπικῶς 10, 14.
per ὑπερβολήν 62, 12.
φάραγγα uallem 106, 2.
φυσητῆρα suffiatorium 93, 2.
χάριν gratiam 379, 7;
χρεμετισμόν hinnitum 69, 15.
ψευδεπίγραφον 3, 16.
ὁ ὤν qui es 423, 10.
grandis (= magnus; *cf. Löfstedt p. 73*) 36, 13. 65, 14. 73, 12. 87, 5. 130, 10. 147, 12. 151, 13. 175, 2. 197, 17 etc.
granditer loqui 146, 15.
gratia (*Gnade*) 57, 3. 66, 8. 174, 21. 183, 17. 224, 22. 24. 245, 20. 417, 5 etc.
gurges *plur.* 75, 25. 154, 17.
gustus (= gustatus) 223, 24.

habere *periphrastice*: confidentiam *c. gen.* 15, 2. consolationem 193, 17. exordium 294, 3. fiduciam (*uide s. u.*). intellegentiam 84, 6. 276, 23. meditationem 64, 13. eam odio habuit (*cf.* odiui 155, 13) 156, 1. scientiam 164, 6. 311, 15. 387, 22. similitudinem 115, 23. 131, 17. spem (*uide s. u.*). studium 64, 15. tribulationem 195, 18. uerecundiam 66, 13. uoluntatem 221, 19. usum 249, 11.
habet *impersonaliter* (= *il y a*): in Hebraeo 'sorec' habet 28, 2. *cf.* 394, 21. 402, 2 (*eodem significatu*

saepissime habetur, *e. gr.* 9, 17. 15, 10. 16, 21. 25, 10 etc). — (= se habet; *cf. Hoppe p. 63*): scripturas non ita intellegit, ut rei ueritas habet 403, 21.
habitaculum bestiarum 157, 9. sanctorum 296, 12.
habitare (= esse): regio Saracenorum, quae habitat in solitudine 127, 26. in nobis habitas (*cf. lin. 5* 'in nobis es') 177, 9.
habitator *collect.*: 'dic uiro Iudae et habitatori (habitatoribus *Vulg.*) Hierusalem' 225, 1. *cf.* 52, 4 *et* 24. 62, 10. 164, 23.
habitatrix 253, 7. 14.
haerere *c. dat.*: attenuatos et ossibus uix haerentes famis necessitate uidebo 181, 7. *cf. Goelzer p. 313.*
hau dubium quin *'cum ellipsi uerbi e contextu subaudiendi'* (*Paucker, Mus. Rhen. 37* [*1882*] *p. 560*): seruietis dis alienis in terra non uestra, hau dubium quin Babyloniis (*scil.* sitis seruituri) 73, 16. *cf.* 102, 5. 113, 4. 186, 23. 201, 5. 211, 9. 219, 13. 268, 10. 288, 16. 320, 8. 333, 11. 377, 8. 386, 16. 400, 14. 440, 4.
Hebraicae litterae:
ain 39, 13. 80, 17.
aleph 210, 14. 311, 21. 312, 2.
beth 126, 3. 311, 21. 312, 2. 5.
chaph 312, 3. 6.
daleth 126, 3. 190, 25. 191, 1.
gimel 311, 21.
heth 231, 11.
iod 80, 17. ioth 39, 13.
lamed 312, 3. 5.
m 379, 9. 10. 411, 4. mem 39, 14. 80, 17.
n 379, 10. nun 210, 14. 411, 2.
res 39, 13. 80, 17. 126, 3. 190, 25. sin 210, 14. paenultima littera 312, 1. 2. 5.
thau, uicesima secunda et extrema littera 311, 21. 312, 2.
uau 210, 14.
Hebraicae uoces:
abanim: 'organum', id est 'rota', et 'lapides' 224, 5.
ach: πλήν, uerumtamen *siue* solus *siue* διόλου, iugiter 432, 5.
adonai sadecénu: dominus iustitia nostra 274, 19.
agur: ciconia 110, 12.
amen: fiat *siue* uere 142, 10. 15. 16. 343, 10. 11. *cf. supra p. 479.*
anus: 'inscrutabile' siue 'desperabile' 210, 15.
arabe: latro *siue* cornix *siue* Arabes 40, 8.
araz: cedrus 262, 23. 263, 15.
ariri: sterilis *etc.* 269, 23.
armanoth: turritae domus 219, 21.
aroher: 'myrice' siue 'lignum infructuosum' 208, 10.
asida (ἡ ἀσιδά *LXX*): miluus 110, 8.
bamath (bamoth): 'excelsa' siue 'arae' 105, 14. 206, 23. 435, 14.
bassod: in consilio *etc.* 281, 12.
bau: uenient *siue* ingredientur 431, 10.
berith: pactum *siue* testamentum 140, 17. *cf.* 405, 2.
bocboc: laguncula figuli 231, 7.
bor: lacus 82, 20.
borith: herba fullonum 28, 15.
cane: calamus *siue* cinnamum 89, 19.
carath: 'clama' siue 'praedica' *siue* lege 16, 22. *cf.* 44, 19. 232, 1.
chassane: malefici 337, 13.
chauonim (chauonas = χαυῶνας *LXX*): placentae *siue* praeparationes 100, 12. 22.

cole: supplantabo *siue* σφενδονίσω 136, 9.
dabar: sermo 126, 4.
dabber: loquere 126, 5.
deber: mors 126, 5.
dodach: patruelis tuus 416, 3.
dodi: fratruelis meus (ὁ ἀδελφιδός μου) 417, 9.
ebir: initiare *siue* transducere *siue* offerre 435, 8.
ella: quercus *siue* ista 37, 18.
emuna: fides 66, 5.
enos: homo 210, 14. 15.
ethan (*uel potius* etham *cum omnibus codd.*; *cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 18, 12*): robustus 72, 13.
ge φάραγγα, hoc est 'uallem', sonat 106, 2. *cf.* 29, 12.
gebira: dominatrix *siue* domina 168, 12.
geburoth: potentes 168, 14.
gehennom: 'uallis hennom' siue 'filiorum Ennom' 106, 20 (*cf. lin. 2*). 234, 1. 435, 11.
gibbor: potens 422, 23.
gubba: cisterna 82, 19.
hebionim: pauperes 78, 15.
hem: calor 379, 8. 10.
hen: χάρις, gratia 379, 7—10.
hennom uel hominis nomen uel 'gratiam' sonat 106, 3.
homae: turbati sunt 60, 5.
iabu: uenient 384, 4.
iade 'scientiam cognitionem'que significat (*cf.* cognoscet *lin. 22*) 190, 25.
iaid: solitarius 92, 13.
iare et 'amicitiam' sonat et 'malitiam' (*cf.* 'foederabitur' *et* 'nocebit' *lin 19. 20*) 190, 23.
iasir: insidiantes (*?*) 77, 8.
ididia: 'dilectus siue 'amabilis' 92, 14.
iethmau: consternabuntur *siue* amentes erunt 55, 17.
is: uir 11, 12.
issa: mulier 11, 12.
mabsar: 'robustus' uel 'munitus' uel 'clausus' atque 'circumdatus' 93, 8.
macne: substantia (ὕπαρξις *LXX*) 121, 6.
magur: pauor 239, 24. 240, 19.
Malachim, *i. e. libri Regum III. IV* 264, 13. 341, 11.
manaa: sacrificium, quod pessima consuetudine, immo scriptorum neglegentia, 'manna' (μάννα *LXX*) in nostris libris legitur 219, 7. *cf. Rönsch I 42 sq.*
massa: ἄρμα, id est 'onus' et 'pondus', *siue* assumtio 290. 20.
meabarim: transeuntes 265, 25.
mechonoth: bases 340, 3.
mosechim: ἕλκοντες, id est 'trahentes' 69, 9.
moth: mors 412, 18.
muthoth: κλοιοί 332, 11. 23. 344, 20.
nageb (νάγεβ *LXX*): quae ad austrum sunt 439, 19. 440, 15.
nebeim: prophetae 341, 23.
nebel: laguncula *siue* crater *siue* uter *siue* uas 163, 8.
nebia: propheta 342, 1.
nemer sacad: pardus uigilans 68, 16.
neseptha: caligo(sus) 165, 21.
ophaz: obryzum 131, 20.
rehim (reim): amatores 39, 13. 80, 17.
rohim (roim): pastores 39, 15. 80, 18.
ruha et 'uentus' appellatur et 'spiritus' 31, 1. *cf.* 56, 22. 134, 17.
saba: 'septem' uel 'iuramentum' uel 'plurimi' 187, 7.

sabaoth et 'septimanas' significat et 'plenitudinem' 76, 10.
(dominus) sabaoth: omnipotens *siue* uirtutum *siue* exercituum 135, 13.
sabbat(um): quies 217, 20.
sacad: uigilia 68, 15; *cf. s. u.* soced.
saced: nux 11, 4.
sade: regio 412, 17.
sadecenu: 'iustus noster' siue 'iustitia nostra' 273, 15. 274, 19.
sadud: uastatus *siue* miser *siue* miserabilis 63, 26.
safon: speculator 115, 11; *cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 11, 3.*
safun: aquilo 310, 15.
salem: pax 218, 16. 320, 1.
samaim: caeli, caelum 23, 22.
samir: adamantinus 205, 14. 15.
sapphonim: reguli (*scil.* βασιλίσκοι) 115, 9.
sefela (sephela, σεφηλά *LXX*): campestria 218, 22. 439, 18. 440, 13.
sinac: carcer 362, 21.
sionim: 'speculatores' uel 'speculae' 396, 12. 15.
sis: cicada 110, 10.
soccho: tabernaculum 319, 17.
soced: 'uigilia' uel 'uigil' siue 'uigilare' 11, 4; *cf. s. u.* sacad.
sorec: 'electa' siue 'frugifera' 28, 1. 7.
suarim (τὰ σῦκα τὰ σουαρείμ *LXX sec. cod. Marchal. in mg.*): malae *siue* pessimae *siue* nouissimae 357, 19. 358, 1; *cf. Schleusner, Nouus Thes. philol.-crit. V 70.*
sudrim 358, 2.
thannim: dracones *siue* struthiones *siue* sirenae 138, 8.
themrurim: amaritudines 397, 3.
thoda: oblatio *siue* gratiarum actio *siue* laus 219, 11. 376, 18.
heremus 62, 20. 294, 11. 427, 20.
heresis 7, 4. 20, 5. 38, 9. 44, 3. 45, 11. 74, 9. 77, 5. 135, 3. 221, 2. 323, 7. *gen.* hereseos 97, 11. 246, 13. *acc.* heresim 232, 19. 273, 3. 373, 3. heresin 222, 14. 268, 6. *abl.* heresi 50, 9. 152, 16. 159, 26. 233, 14. *plur. abl.* heresibus 164, 10.
herodio: *acc.* herodiona 110, 10.
hodieque 239, 2. 286, 10. 390, 3.
holocaustomata, -um (ὁλοκαυτώματα *LXX*) 102, 8. 11. holocautomata 178, 11.
holocaustum 102, 20. 106, 6. 217, 9. 232, 14. holocausta 89, 15. 90, 2. 178, 17. 219, 3.
hospitium (*Haus, Wohnung*) dei 57, 6. 157, 8. *cf.* 176, 15. 19. in praedam hostium mea quondam cessere hospitia 60, 18. *cf. Paucker, Zeitschr. f. d. öst. Gymn. 31 (1880) p. 887. Goelzer, Jérôme p. 263 sq.*
hucusque: 1) *localiter* 143, 8. 292, 8. 357, 1. — 2) *temporaliter* 221, 11. 391, 2. 394, 2. 421, 23. 438, 3.
huiusmodi *sine subst.*: 'ne haue quidem huiusmodi (ei *Vulg.*) dixeritis' 197, 4. *cf. Rönsch, Collectanea philol. p. 57. Bayard p. 274. Hoppe p. 106.*
humiliari 167, 20. 173, 3. 'si humiliatum fuerit (ἐὰν ταπεινωθῇ *LXX*) pauimentum terrae deorsum' 408, 9.
humilitas (*Demut*): qui offendisti per adrogantiam, places deum per humilitatem 45, 19. humilitate prostratus 50, 2. *cf.* 151, 12. 245, 21. 246, 12. 276, 17. 327, 14. 336, 24. 345, 12. 359, 14. 436, 20 (*opp.* superbia).
humiliter 38, 10. 146, 13. 327, 1. 5.
hyacinthus: hyacintho operiuntur (idola) et purpura 132, 2.
hyperbolice 142, 1. 247, 16.

iactitare: accusationem eius habere se iactitat 366, 1.
iam iamque 65, 17. 68, 8. 79, 22. 136, 2. 240, 22. 255, 16. 312, 9. 331, 12. 418, 20. 436, 16.
idem: *abl. plur.* isdem 338, 8.
idololatria *L primitus* 27, 13. 29, 15. 33, 5. 107, 11. 229, 10. 237, 7. *corr. ex* idolatria 14, 1. 20, 15. 30, 5. 37, 21. 41, 4. 51, 22. 102, 22. 227, 13. 234, 6. 243, 16. 307, 8; *hic illic etiam in MA formae* idololatria *deprehendis uestigia.*
idolum, idola *passim. cf. Index rerum.*
ignis: *abl.* igne 24, 21. 105, 12. 106, 6. 232, 14. 361, 8. 429, 16. 432, 1. igni 250, 23.
ignorantes *subst.* 270, 14.
ille — ille *pro* hic — ille: uerbum domini, quod factum est ad illum siue illum 289, 14.
imperatiuum adamat Hieron. in huiuscemodi locutionibus: 'uentum urentem' iuxta historiam accipe Nabuchodonosor 57, 3. *cf.* 278, 4. intellege 184, 18. 370, 22. nota 69, 18. refer 25, 16. 57, 23. 63, 22. 277, 15. uide 392, 22. — *imper. fut.*: conficito 3, 13. dicito 321, 21. habeto confidentiam 15, 2. scito 45, 18.
impietas *plur.*: post multas impietates 238, 5.
implere: ut impleatur philosophorum illa sententia 77, 13. implet dominus parabolam 225, 11. *cf.* 305, 25. 313, 21. 319, 13. 345, 20. 355, 5 etc. *uide* conplere.
impudentia frontis 29, 20. 66, 14.
in 1) *c. abl.*: *sensu locali*: in alio loco 29, 8. 33, 14. 52, 18. 117, 26 etc. in praesenti loco 68, 15. 269, 12. in hoc loco 168, 4. in amoenis locis 37, 21. in desertis locis 40, 15. in toto orbe 123, 12. 228, 2. in Babylone 6, 22. 241, 5. 300, 17. 18. in Athenis 243, 16. in Taphnis 6, 10 etc. — *sensu temporali*: in nocte 81, 15. 186, 21. in die iudicii 157, 7. in diebus illis 274, 14. *cf.* 270, 20. 271, 3. in diebus et in noctibus 200, 1 (*cf. lin. 5* die et nocte). in tempore necessitatis et angustiae 144, 18. in praeteritis temporibus 282, 10. in quarto anno regni eius et in mense quinto 342, 3. quodque in mense septimo mortuus est . . ., eum mense septimo mortuum mentientur 348, 12 etc. — *sensu instrumentali (uel modali)*: desiderio saecularis litteraturae, quae significatur in collibus, et in amoena eloquentiae, quae in frondosis monstratur arboribus 27, 16. *cf.* 36, 22. duos cophinos quidam interpretantur in lege et in euangelio 296, 8. *cf.* 352, 10. terra polluta est in fornicationibus tuis 40, 18 (*cf. lin. 23* 'polluisti terram fornicationibus tuis', *ubi* in fornicationibus *Vulg.*). pauerunt credentium multitudinem non in Iudaicis caerimoniis, sed in scientia Christi 46, 20 (*cf. lin. 6* 'pascent uos scientia et doctrina'). ut reuertatur in ploratu et ululatu 49, 13 (*cf. lin. 16*). iurant in mendacio (= falso *lin. 14*) 65, 24. omnis hereticus in dolo loquitur 120, 12. cum te uisitauerit dominus in uirga sua 168, 25. 'qui aedificas domum tuam non cum iustitia et cenacula tua non in iudicio' 260, 24. qui seducant populum in mendaciis suis et in stu-

poribus atque miraculis 290, 1. eduxisti (populum Israhel) signis et portentis ('in signis et in portentis' 426, 5) 427, 5. — *sensu finali uel consecutivo:* ut in exemplo sint omnium atque miraculo 304, 13. legimus solem in caelo positum in lumine diei, lunam quoque et stellas in noctis lumine 406, 20, *sed saepius* in *c. acc. hoc sensu ponitur.* — in *c. abl. pro acc.:* omnis, qui directus in deo est 135, 11. in Babylone (*sic debebam edere cum LMAP*) ducti sunt 73, 4. ductus in Babylone (*?*) 297, 2. 'reducam eos in hereditate sua et in terra sua' (ad hereditatem suam et in terram suam *Vulg.*) 159, 7. quod in manu accipiat calicem 10, 19. 'ut non traderetur in manu (manus *Vulg.* εἰς χεῖρας *LXX*) populi' 330, 7. *cf.* 360, 3. 'Iudam dabo in manu (manum *Vulg.* εἰς χεῖρας *LXX*) regis' 240, 7. *cf. lin. 12.* 415, 4. 428, 8. 13. 21. 429, 2. 12. 430, 18. 431, 7. 436, 13. 439, 14. uenit in uestibulo carceris 418, 4 ('uenit ad uestibulum carceris' 417, 14). 'qui reddis inquitatem patrum in sinu (sinum 422, 22) filiorum' 424, 18. — accipere in *c. abl.*: in propheta doctorem accipe, in sacerdote ministerii dignitatem 278, 4; *alibi saepe c. dupl. acc., e. gr.:* uenatores, quos ecclesiasticos uiros possumus accipere 202, 7. — 2) in *c. acc.*: *sensu locali*: in Babylonem 83, 23. 259, 16 etc. — *sensu finali uel consecutiuo*: nec prode est circumcisio, quae in signum data est 128, 6. uenerantur, quae in signa sunt posita annorum 128, 22. omnis generatio in sterquilinium erit 180, 10. nouissima erunt in bonum 189, 20. fuerant in opprobrium 192, 13. 'ne fias mihi in alienum' (μὴ γενηθῇς μοι εἰς ἀλλοτρίωσιν *LXX*) 215, 9 (*cf.* 'non fias mihi alienus' 214, 21). erit uia eorum in lubricum 278, 5. ut fierent illi in populum et ipse eis esset in deum 297, 6 (*cf.* 295, 21. 405, 12). 'facta est terra eorum in inuium' (ἐγενήθη ἡ γῆ αὐτῶν εἰς ἄβατον *LXX*) 320, 7. — in bonam partem accipere 14, 3. 307, 4. disserere 317, 12. ponere 318, 5.

in ante: 'factique sunt retrorsum et non in ante' (in *om. v*) 103, 3.

in eo, quod (= propterea quod) 36, 11. 316, 8. 327, 5. 347, 22. *uide* ex (pro) eo, quod.

in pleno: quae omnia nunc ex parte tribuuntur; tunc autem dabuntur in pleno 388, 13.

in praesenti ait 322, 14.

in praesentiarum *'uix apud ullum scriptorem magis frequentatum inuenimus' (Paucker, Mus. Rhen. 37 [1882] p. 560*[1]) 60, 7. 189, 21. 195, 4. 321, 9. 361, 4. 432, 9.

in tantum (= adeo) 5, 3. 28, 7. 33, 16. 42, 22. 154, 21. 221, 15. 297, 2. 394, 13. 420, 23.

in toto (*opp.* ex parte) 185, 6.

incantare: obturant aures suas, ne audiant uoces incantantium 93, 19.

incipere *absol.*: non dilectionem desidero perfectorum, sed timorem incipientium (= neophytorum) 75, 22.

incircumcisio 128, 16.

incircumcisus: incircumcisis auribus est 84, 6. cum omnes aliae nationes

incircumcisae sint carne, omnis domus Israhel incircumcisa est corde 128, 14 (*cf.* 127, 23. 128, 11).
inclusor 297, 18. 21 (*cf.* 295, 5).
incolatus *subst.* 411, 20.
inconparabilis 21, 20.
inconsequens 418, 20.
incorruptio: antequam corruptiuum hoc induat incorruptionem 373, 4.
incredulitas 382, 19.
incredulus 71, 22. 93, 7. 408, 1. 409, 15. 432, 19.
increpare: increpuisti (-asti *Vulg.*) 363, 2. 364, 14. increpiti 15, 6. — *alci*: uermi matutino increpuisse dominum 340, 23. *alqm* 344, 18. *cf.* 364, 3.
increpatio uerborum 415, 14. *plur.*: 'nec habens in ore suo increpationes' (redargutiones *Vulg.*) 345, 21.
incursare terminos 40, 10.
indelebilis 205, 12.
indicare (= significare, sonare): hoc enim indicat 'iabu' 384, 4.
indicatiuus et coniunctiuus iunguntur: quod a domino recessistis et pro illo uos idola delectarint et fornicatae sitis 45, 2. qui non habent spem in domino et praeuaricentur in eum 70, 22. pro loco, in quo Rachel condita est et . . filios quasi suos fleuerit 390, 14. quando peccant et nihil inuenitur nec auditur . . et recesserint 121, 13. quando iusti fulgebunt quasi sol et infantes resurgant 391, 14. respice, quid dicturus sum et, unde tibi tanta beatitudo speranda sit, diligens attende 397, 15.
indicatiuus in interrogatione obliqua: respice, quid dicturus sum et, unde tibi tanta beatitudo speranda sit, diligens attende 397, 15.
indomabilis: dura corda atque indomabilia tyrannorum 286, 8. *cf.* 288, 3.
indurare ceruicem 104, 5.
inebriare: dominus inebriat animam lassam 400, 21. *cf.* 313, 8. *pass.*: quod omnis populus inebriandus sit calice 164, 17. 'bibent et inebriabuntur' 306, 17. *cf.* 314, 2. 388, 10. 401, 7. 8.
inexcusabilis 232, 5.
inexsuperabile malum 150, 12.
inextricabilia argumenta 247, 7.
infantia: assumant infantiam 336, 24. infantiae uagitus 347, 4. per uagitus et infantiam 397, 20. melle et lacte nutriebantur infantiae 427, 14.
infatuare: stupore infatuati uertentur in amentiam 55, 14.
infernus (*Hölle*) 168, 8. 186, 12.
inferre (= ferre): sententiam 225, 17. praedicit tempus miseriae, ut inferat tempus gaudii 370, 16.
infidelis (*ungläubig*) populi pertinacia 66, 22.
infidelitas (*Unglaube*): frigus infidelitatis (*opp.* ardor fidei) 380, 1. *cf.* 84, 5. 160, 7. 331, 7. 379, 18.
infinita milia captiuorum 390, 7.
infinitiuus: subiecti uice: audiat heresis iram dei esse uel maximam nolle peccatum humiliter confiteri, sed impudentem iactare iustitiam 38, 9. — *pro gen. gerundii:* quaeritur, quomodo Ioiacim mittendi in Aegyptum habuerit potestatem (*cf.* 332, 4) et inde Uriam educere 331, 11. — *infin. praes. pro fut.*: dominus pollicetur se reducturum eos . . et congregare (*cf.* 'adducam et congregabo *lin.* 7) 382, 17.
infirmitas (= morbus): aegrotationi-

bus et longa infirmitate tabescere 196, 13. infirmitate consumitur 196, 15.
inflexibilis sententia 250, 7.
infrangibilis 205, 16.
infructuosum lignum 208, 11. infructuosae arbores 288, 14.
ingens (= magnus; *cf. Löfstedt p. 72*): ingentia pollicentur 130, 8 (*cf.* iactant grandia *lin. 9*).
ingerere eis dei uerba per prophetas 143, 12. crebro ingerunt 286, 12. propheta se semper ingerit 301, 17.
inhabitare (= habitare): terram inhabitabilem, quam sanctus inhabitare non debet 19, 17. 'non est qui inhabitet (habitet *Vulg. et* 24, 15) in eis' 25, 3.
inhonorare: 'inhonoratus est' (ἠτιμώθη *LXX*) 269, 2.
ininhabitabilis (*cuius uocis nullum aliud noui exemplum; sed cf.* inhabitare *et* ininuestigabilis) 207, 10. 208, 16. *alibi* inhabitabilis 19, 9. 17.
iniudicatus: ut nullus iniudicatus abeat 316, 10.
inlotus 161, 13.
inmorari in *c. abl.* 222, 22. 229, 21.
inmunditia stupri 64, 9. nocturnae bestiae (hyaenae) 156, 20. 22. tradere in inmunditiam et ignominiam 283, 13.
inoboedientes (ἀνήκοοι *LXX*) 92, 25. 93, 24.
inoboedientia 171, 7. 15. 427, 17.
inolescere: pro 'alpha' Graecum 'delta' inoleuit 358, 1. — inolitum malum 86, 22. scelus 171, 9.
inpassibilitas (ἀπάθεια) 221, 2.
inpeccantia (ἀναμαρτησία) 221, 3. 267, 14. 413, 5.
inportabilis: plenum ponderis ac laboris et inportabile 290, 22.
inportune oportune praedices uerbum dei 216, 12.
inpossibilis 170, 13. 408, 22. 409, 1. 422, 19. 429, 9. 430, 9. inpossibile est, ut 408, 17. 19.
inpossibilitas (*das Unvermögen, Nichtimstandesein; cf. Rönsch I 36*) 31, 5. non possunt audire . .; nec tamen uacat inpossibilitas supplicio 84, 3.
inprecari: mortem sibi inprecatur 251, 4. *cf.* 148, 19. 247, 11. — *absol.*: inprecatur aduersum eos propheta 215, 20.
inprecatio 90, 17. 229, 14.
inquit *non interpositum, sed ante orationem directam collocatum:* illis autem inquit (*scil.* propheta) ista dicentibus 214, 24. — *sine subiecto* (= *heißt es, lautet es*) *saepissime, e. gr.* 216, 24. 253, 13. 361, 10. 375, 24. 433, 17. — inquiunt 81, 24. 316, 14. 410, 20.
inrationalis: inrationale arbitrantes 340, 20. inrationalem et insensibilem montem 399, 15. irrationales et simpliciores quique 121, 17. inrationalia animantia 62, 15.
inriguus locus 435, 12.
insanabiliter (ἀνίατα LXX) 115, 4. 20.
inscrutabile (cor) 210, 8. 15. 18.
insensibilis mons 399, 16.
insinuare *alci alqd* 40, 4.
inspector renis et cordis (= καρδιογνώστης *Act. 15, 8*) 148, 20.
instantia orationis ac fletuum 144, 22.
instaurare (= restituere): non est, qui me instauret et murorum meorum iaciat fundamenta 137, 19. praeceptum sabbati instauratum per Hieremiam 217, 17. ut confracta (uasa) non ualeant instaurari 318, 13. *cf.* 235, 14. 268, 6.
instrumentum (= testamentum): te-

stimonia scripturarum de Ueteri et Nouo Instrumento 289, 16.
intellectus: personarum mutatio difficilem intellectum facit 114, 9. *plur.*: iuxta (secundum) mysticos intellectus 13, 7. 278, 25. 351, 10.
intellegentia (= sensus): iuxta intellegentiam spiritalem 25, 16. 85, 15. 200, 17. si meditationem habueris sensus et intellegentiae spiritalis 64, 13. ut absque ueritate Hebraicae lectionis nullam intellegentiam habeant 263, 1 (*cf.* 262, 23 manifestum est, quod nullum sensum habeat). porro iuxta LXX haec intellegentia est 379, 16 (*cf. lin. 10* est autem sensus iuxta Hebraicum). *cf.* 11, 8. 341, 24. 405, 20 etc. — (= *Verständnis*): amittit intellegentiam doctrinarum 36, 21. euangelica parabola, si fuerit intellecta huius loci praebebit intellegentiam 87, 18. factus est quasi ebrius nullam habens intellegentiam nullamque sapientiam 276, 23. *cf.* 3, 10. 74, 15. 84, 6. 223, 23. 396, 16 etc.
intellegere *c. dupl. acc. frequentissime, e. gr.*: 'leones' intellegamus aduersarias potestates 24, 19. *cf.* 168, 4. 276, 19. 285, 25. 384, 20. — *c. acc. et partic.*: ut intellegant eum (*scil.* deum) semper recedentem et numquam ad se uenientem 228, 5.
interfectio 35, 15. 41, 4. 72, 23. 106, 15. 21. 153, 11. 186, 1. 229, 11. 300, 21. 364, 8. 389, 16.
interitus: *dat.* interitu 269, 14.
interna animae 59, 21. cordis 245, 1.
interpretari: *c. dupl. acc.*: ciuitates austri clausas interpretatur infernum 168 7. quos Hebraicum 'prophetas', LXX 'pseudoprophetas' interpretati sunt 341, 22. — in *c. abl. pro alt. acc.*: duos cophinos quidam interpretantur in lege et in euangelio *etc.* 296, 8. fidei ueritas interpretatur in filiis 352, 9. — *passiue*: 10, 10. 16, 14. 29, 12. 58, 24. 80, 2. 14. 105, 21. 149, 21. 238, 13. 239, 10. 256, 14. 259, 21. 269, 12. 277, 4. 352, 10. 363, 8. 379, 10. 411, 14. 412, 9. 18. 416, 20. 420, 17. 435, 1.
interrogare de: de quorum (*scil.* sacerdotum) ore interrogant legem domini, qui credunt in eum 387, 22.
intrinsecus: audite et auribus percipite, tam extrinsecus quam intrinsecus, tam mente quam corpore 164, 24. *cf.* 132, 2. 421. 23.
intuitus (*subst.*) dei 381, 14.
intus (= in ecclesia): audiant hoc prophetae nostri et sacerdotes, quod nec intus nec foris propter neglegentiam eorum sit ulla securitas, quod et eos scandalizent, qui foris sunt, et eos, qui intus, fame interire patiantur 181, 12. *cf.* foris.
inuenire *pass. c. nom. et inf.*: inuenti sunt peiores esse discipulis 67, 13.
inuisibilis deus 269, 6.
inuocatio: absque inuocatione et oratione 355, 5.
ipse = ille, is (*cf. Löfstedt p. 64 sq.*): ut ad eorum auxilia confugeres et ipsorum idola sectareris 169, 3. gentes ipsi seruiant et bibant de calice eius 311, 8. quod nequaquam uocetur uallis ipsa 'gehennom' 106, 20. ipsa quasi fabula non recipitur 361, 9.
ipse (hic ipse, iste ipse, is ipse) = idem (*cf. Rönsch II 26 sq. Löfstedt p. 65 sq. Friebel p. 71 sq.*):

in ipso postea propheta lecturi sumus 7, 16. huius ipsius prophetae texitur uaticinium 22, 4 (*cf.* 24, 23 in hoc eodem propheta. 320, 3 per hunc eundem prophetam locutus est. 322, 7 iuxta hunc eundem Hieremiam). cum in consequentibus hic ipse propheta dicat 313, 4. euangelio hoc ipsum plenius instruente 220, 14. in istius ipsius prophetae uolumine 306, 1 'tu autem ipse (idem ipse *Vulg.* ὁ αὐτός *LXX*) es' 407, 10. quod non solum Bahal idolo, sed et Moab cunctisque daemonibus in ipso loco populus seruierit 435, 18. *cf.* 345, 7. 376, 11. 406, 6.

ire: *uerbum simplex raro, sed aut composita*: si cogitatio uestra non abierit post errorem 95, 20. foras exeant 92, 1. *cf.* 181, 6. 307, 6. de templo ad ecclesiam transeat 176, 21. *aut synonyma amplioris formae*: ambulare 30, 1. 32, 3. 6. 47, 14. 87, 10. 12. 27. 93, 24. 125, 19. 227, 2. 7. 323, 6. 384, 21. 396, 3. — gradi: quod nullus sit, qui per terram gradiatur 121, 4 (*cf.* 120, 23 'quod non sit uir pertransiens'). *cf.* 220, 12. ingredi 279, 18. — pergere 66, 26. 174, 6. 16. 197, 6. 216, 9. 255, 15. — uadere 199, 20. 22. 255, 11. *cf. Löfstedt p. 287 sq.*

irrita omnia transierunt 71, 9.

iste = hic (*cf. Löfstedt p. 123 sq.*): et in isto capitulo 'uentus' et 'spiritus' uno nomine apud Hebraeos appellatur 134, 17. 'in hac uice', in isto tempore 136, 6. quod haec sit sors eius et ista pars 171, 13. 'conteram populum istum (τοῦτον *LXX*) et ciuitatem hanc' (istam *Vulg.* ταύτην *LXX*) 235, 10. 'factum est uerbum istud' (= hoc 331, 23) 332, 8. aliter amicus, aliter inimicus percutit; aliter pater, aliter hostis. ille caedit, ut corrigat, iste percutit, ut occidat 374, 8. 'in terra ista' (= hac 421, 19) 422, 10. *cf.* 138, 21. 166, 6. 245, 16. 301, 10. 313, 7. 319, 4. 333, 10. 359, 20. 398, 18. 399, 11. 413, 7.

iubere, ut 195, 20. ne 292, 22. *c. dat. et* ut: iussit (saluator) paralytico, ut portaret lectulum 220, 6. *cf. Hoppe p. 29. 80 sq. Löfstedt p. 151 sq.*

iubilate (ἀλαλάξατε *LXX*) 317, 23. *cf.* 318, 5.

iubilum: LXX 'iubilum' (*scil.* ἀλαλάξατε) in malam partem posuerunt, pro quo alii interpretes 'ululatum' transtulere 318, 5. *cf.* 319, 3. 'iubilum (ἀλαλαγμός *LXX*) arietum' 318, 23. *uide* ululare (= iubilare).

iudicium sanguinis 74, 6. — (= iustitia): nequaquam tuum debent sentire iudicium, sed indignationem 140, 1 (*cf.* 139, 10 'corripe me . . in iudicio et non in furore tuo'. 65, 12. 17 'qui faciat iudicium et quaerat fidem'. 127, 2. 8 'facio misericordiam et iudicium et iustitiam'). non fecerunt iudicium 158, 15. faciunt diuitias non cum iudicio 212, 9 (*cf.* 211, 22). fecit iudicium atque iustitiam 262, 11 (= 260, 18. 261, 8).

iugis: fletus lacrimaeque perpetuae 167, 9. miseria 193, 15. perseuerantia 432, 12. 13.

iugiter 285, 13. 432, 9 (= sine cessatione *lin. 12*). 433, 7.

iugulare: quae (*scil.* heresis) olim iugulata est 221, 3.

iungere *temporaliter*: priori prophetiae et tempori haec esse iungenda 140, 14.
iuramentum 51, 25. 187, 7. 277, 7. 12. 13.
iussio: habeto meae confidentiam iussionis 15, 2. iussione pontificis 239, 1. domini iussione 258, 6. 407, 3.
iustificare 44, 4. 6 (fit iustus *lin. 8*). 274, 21.
iuxta (= ad): Christi uox est iuxta populum Iudaeorum 48, 19. — (= secundum) *frequentissime, e. gr.*: iuxta fornicariam Prouerbiorum 40, 16. non secundum duas et decem tribus, sed iuxta omnem populum 18, 20. iuxta LXX . . secundum Hebraicum 274, 16. 18. *uide s. u.* littera. — iuxta (*subaudi* illud) quod 56, 7. 61. 15. 254, 9. 345, 6. *alibi saepissime* iuxta illud, quod scriptum est 17, 21. 69, 19 etc. *uide* secundum quod.

lacrimabiliter 374, 10.
lactare: paruuli atque lactantes 142, 7. 391, 15; *cf. Rönsch III 54.*
lacus: Latinus lector intellegat 'lacum' non 'stagnum' sonare iuxta Graecos, sed 'cisternam' 82, 17. cisterna uel lacus 82, 10. qui hereticorum sibi foderint lacus (= cisternas 22, 25) 26, 10.
laguncula 237, 20 (*cf.* 230, 26. 231, 7. 16. 235, 8).
lamentatrix *plur.* 124, 3 (*cf.* 123, 21).
lanx: aequali lance pensandum est 4, 24.
lapidare 361, 7. 11.
largitor (= deus) 224, 24. 395, 3. 438, 18.
lassus *c. partic.*: quod deus lassus sit semper eos prouocans ad salutem 186, 4.
latenter 314, 13. 365, 24.
latrunculi (μονόζωνοι: *LXX*) 264, 11.
laxare captiuos 200, 21. 354, 20. captiuitate laxata 357, 7.
lectio (= *das Lesen*) 16, 24. 311, 19. 365, 7. — (= textus; *cf. Goelzer, Jérôme p. 260. Bayard p. 122*): absque ueritate Hebraicae lectionis 263, 1.
lector diligens 269, 21. prudens 338, 24. *cf.* 347, 10.
legere: *c. acc. et part.*: saluatorem de manibus persequentium lapsum legimus et praecipientem apostolis 331, 8. — *pass. c. dupl. nom.*: serpens in paradiso prudentior cunctis bestiis legitur 61, 17.
lex: legem litterae lege spiritus commutatam 404, 25. — *uide supra p. 496.*
liba (= libamina 236, 23) fundere dis 237, 10.
liber (*Kontrakt*): emitur possessio scribiturque in libro atque signatur 420, 1. *cf.* 420, 15. 421, 22. 422, 4.
licet: licitum erat 416, 12.
licet *c. ind.*: licet et testamentum recte pactum appellatur 405, 3. quod licet debuerant per se intellegere 422, 6. *cf. Hieron. Epist. 80, 3 (II p. 105, 5 Hilb.)* quod fieri non potest, licet forte etiam hoc deus faciet. *Anecd. Maredsol. III 2 p. 66, 15* licet mortui sunt et iacent. *Goelzer, Avit p. 338.* — *alibi semper c. coni.* 104, 14. 134, 10. 136, 5. 153, 5 etc.
licium *plur.* 3, 13.

lignum (*Baum*): sub omni ligno frondoso 27, 8. 13. 43, 9. 45, 3 (*cf.* 27, 17 in frondosis arboribus). ligna succidite 81, 26 (*cf.* 82, 7 ut arbores succidantur). dominus posuit in eo (paradiso) lignum uitae 351, 21. *cf.* 208, 11. 21. 209, 11. 12. 385, 20. 387, 6.
linere: quod pseudoprophetae blanditiis suis linant parietem 288, 6. *cf.* circumlinere.
littera: iuxta litteram (*opp.* iuxta intellegentiam spiritalem, spiritum, tropologiam, ἀναγωγήν; spiritaliter) 25, 16. 76, 19. 85, 15. 91, 24. 131, 2. 156, 10. 159, 12. 200, 16. 234, 7. 277, 15. 383, 7. 390, 21. 439, 21. *cf.* 404, 25. iuxta occidentem litteram 90, 20. — *plur.:* sacris litteris eruditus 27, 15.
litteratura (*cf. Wölfflin, Mus. Rhen. 37 [1882] p. 91. Archiv V 53 sqq.*): sacris litteris eruditus postea desiderio saecularis litteraturae . . prosternat se daemonibus 27, 15.
loca *in scriptis:* per loca notare singula 269, 20. — (= regiones): amoena et excelsa loca 27, 14. ad calida loca 110, 19.
loqui *c. dat.* 283, 6. 287, 5. 333, 5. 339, 12 (*lin. 3* ad *alqm*). 15. 354, 4. 395, 8. 396, 20. — ad *alqm* 301, 12. 14. 340, 21. 23. 357, 14. 358, 11. 373, 17. 407, 15 etc. — *promiscue dat. et* ad *sese excipiunt* 255, 11. 12. 321, 13. 15. 16. 17. — loquitur *sine subiecto* 10, 14.
lumbare 161, 11. 16. 23. 162, 1 (*cf.* 160, 9 etc.).
lupinus *subst.* (θέρμος) 379, 5.
lusus: *abl.* luso 376, 20 (*cf. abl.* portico *Anecd. Maredsol. III 2 p. 139, 5. 6. 13. 15 et infra* mercato).
luxuriare: qua (*scil.* terrae fertilitate) Ephraim tribus hucusque luxuriat 394, 1.
lyricum carmen 139, 5. 300, 11.

maeror *plur.*: peccatorum et maerorum multitudo 62, 26.
magis (= potius) 3, 17. 182, 5. 193, 5. 296, 15. 361, 12.
maledictus 207, 5. 11. 14. 208, 5.
malefici (φαρμακοί *LXX*) 336, 14. 23. maleficos, quos uel ueneficos possumus appellare uel daemonum fasmatibus seruientes 337, 13.
malignantes: conciliabulum malignantium 304, 20.
malitia *plur.* 146, 3. 10. 25. 147, 2. 153, 20.
malle: *part.* malens 6, 18. 221, 11.
mammona: ut faceremus nobis amicos de iniquo mammona 440, 3.
manifeste 102, 21. 169, 16. manifestius 39, 23.
manna 217, 11. 219, 9.
mansio (*Wohnung; cf. Löfstedt p. 76*): in mansione, quae sanctis in caelestibus praeparatur 20, 3. 'quis det mihi in solitudine mansionem' (σταθμόν *LXX*) 117, 21. antiquam deserens mansionem 177, 8. 19.
marcescere: dubitamus, quare cuncta ariditate marcescant 175, 19.
martyrium 331, 1.
materies 205, 19.
maxime cum (= praesertim cum 269, 21) 407, 15.
medicina (= medela 113, 19) 114, 8. 181, 25.
memorare *pass. c. nom. et inf.*: quod saluator aedificator saepium et domorum esse memoretur 402, 15.
mendaciter 193, 2. 338, 6. 14. 362, 6. 363, 10.

mensis: *gen. plur.* mensuum 128, 24. *cf. Bonnet p. 363. C. Wagener, Beitr. zur lat. Gramm. etc. I (1905) p. 15 sqq.*

mensurare: in qua mensura mensurauerit, remetietur illi 171, 16. mensurabitur caelorum summitas 408, 20 (*cf. lin. 4*).

mente *c. adi. pro adu.* (*cf. Goelzer, Jérôme p. 428. Bonnet p. 467*): tota ad deum mente conuerti 42, 21. 397, 6. plena ad se mente conuersum 394, 11. tota mente feruebat 243, 17. omnes perfecta mente (*perfettamente*) credentes 47, 11. pari mente unoque studio id agunt 144, 5. una mente parique sententia idola ueneratos 144, 6. qui si praua mente consenserint 278, 5.

mentiri *alci*: 'mentiti sunt domino' (ἐψεύσαντο τῷ κυρίῳ ἑαυτῶν *LXX*) 71, 4.

meracus calix 307, 11. 310, 10. 314, 18. meraca potio 311, 2. calice meracissimo 313, 9. potio meracissima 315, 1.

mercatus: *abl.* mercato 390, 10. *uide s. u.* lusus.

mereri (= adipisci): frustra cupis bona ostendere opera tua, ut mereaaris dilectionem (*cf. lin. 4* 'ad quaerendam dilectionem') 37, 8. primum pacem meremur dei et post pacem nobis gratia nascitur 417, 4. ut et confidentia atque superbia iustam sententiam et desperatio atque humilitas dei mereatur auxilium 436, 19. *cf.* 352, 14. 18.

meritum (= delictum): quod a Babyloniis sustinemus, nostri meriti est et indignationis tuae 139, 8. nullo suo merito, sed scelere populi crucifixus est 149, 1 etc.

metaphorae: stamina atque subtegmina et licia praeparabo, tu pulcherrimam uestem ipse conficito 3, 12. aequali lance pensare 4, 25. auaritiae facibus principes inardescunt 97, 12. sin autem in stilla furoris tanta duritia est, quid fiet, si omnis imber fuerit effusus? 101, 24. quasi boni medici aliena uulnera uerbis sanare cupiebant, qui ipsi erant omnium flagitiorum confossi uulneribus 112, 1. quasi aureis sensibus et eloquiis argenti splendore fulgentibus inperitorum obstringunt aciem 130, 10. ut tandem durus ad credendum animus molliatur 142, 22. latissimos explanationis campos angusta commentariorum semita coartare 151, 20. populus non abstulit pedes de compede peccatorum 177, 22. miseriarum solacia et extrema tabula naufragorum 196, 5 (*cf. Hieron. Epist. 84, 6. 122, 4. 130, 9. Anecd. Maredsol. III 2 p. 134, 9. III 3 p. 42, 11. 87, 14*). tribuit (Iouinianus) indulgentiam amazonibus suis, ut usque ad decrepitam senectutem bella libidinum experiantur 196, 7. reicientes iugum legis et per μεταφορὰν indomitorum animalium habentes similitudinem 218, 5. heresis, quae olim iugulata est, coepit reuiuescere et sibilare et maculare et crescere 221, 2. refrenant et suas et populi perturbationes et conposito in ecclesia ingrediuntur gradu et multarum uirtutum choro sibique ex omni parte concinentium 256, 15. apostoli pascent ecclesiasticum

gregem 272,17. simplicem sequamur historiam, ne quibusdam nubibus atque praestigiis inuoluamur 333, 15. Grunnianae familiae stercora 359, 17. angelorum praesidia, quibus uallabaris 374, 4. sint, qui caleant ardore fidei, sint, qui frigus infidelitatis effugiant 380, 1. quos malae conscientiae norunt sibi glutino copulatos 421, 4. fugatis erroris tenebris corda eorum inluminare cupiebam 434, 15. de profundis atque depressis per camporum aequalitatem ad summa gradiamur 440, 14.

metropolis: ad metropolim loquitur Iudaeorum 58, 12. ad urbem metropolim prophetatur 254, 11.

'militia (στρατιά *LXX*) caeli' 100, 13. 24.

miscere: *part. perf.* mixtus 63, 3. 306, 21. 309, 15. 424, 22. *uide* commiscere.

miserator *adi.*: clemens et miserator dominus 291, 6.

misereri (*part. perf. semper* misertus) *c. gen.* 14, 5. 18, 25. 45, 16. 273, 5. — *c. dat.* 145, 20. 201, 4.

misericordius *adu.* 92, 19.

misticius (σύμμικτος *LXX*) 308, 4.

mittere: ad extremum in Hieremiam manum mittimus 3, 2. in dei filium misit manus 161, 22.

moderari *pass.*: aestimant ex causis caelestium terrena moderari 128, 24.

modulata uox 124, 7.

moechari: 'moechati sunt uxores amicorum' (in uxores *Vulg.*) 360, 10. 14. *cf.* 361, 17.

moles *masc., cuius usus nullum aliud mihi notum est exemplum*: immensos gurgitum moles 75, 24.

monasterium 220, 19.

monere *c. inf. fut. pass.*: potestatibus oboediendum monet 336, 10.

monile: legis tibi ornamenta et uerborum distribui monilia 17. 12.

monstrare (= significare *lin. 17*): quae (eloquentia) in frondosis monstratur arboribus 27, 18.

morari (= esse): omnia regna terrae, quae morantur in terra 310, 21 (*cf. lin. 19* 'quae super faciem eius sunt'). *cf.* 58, 7 'usque quo morabuntur in te (ὑπάρχουσιν ἐν σοὶ) cogitationes noxiae'.

mordax: mordacioris nitri habet similitudinem 28, 21. peccata sanari non poterant nisi mordacissimo puluere 374, 20.

mors (= φόνος): cum se tradiderint falsi doctores mendaciis atque periuriis et mortibus deceptorum 283, 3.

morsus hereticorum 161, 26.

morticinum 126, 13 (*cf.* 125, 21. 201, 16).

mortificare 14, 12.

muliercula *plur.* 45, 12. 287, 20. 360, 23.

multus: post multum tempus 380, 16. multa post tempora 56, 7. 369, 2. post t. multa 403, 17. multo tempore 73, 23. 75, 5. 329, 9. 350, 25.

mundare 173, 2 (*cf.* 172, 15. 16. 19). 372, 2. 3. 20.

mundus (= saeculum): mundi philosophi 298, 15.

municipatus (πολίτευμα) 213, 21.

murare: ut ciuitates ingrediantur muratas 113, 21.

muscus: quomodo musco fraglent 283, 17.

mysterium: 'abscondite', hoc est in mysterio 167, 5. natiuitatis eius (*scil.* saluatoris) mysterium 210, 22. mysterium trinitatis 293, 22.

cf. 380, 23. 385. 4. — *plur.* 64, 15. 359, 18. 411, 9.
mystice 109, 24.
mysticus sermo 387, 16. numerus 419, 16. repromissiones mysticae 367, 4. iuxta mysticos intellectus 13, 7. 278, 25. 351, 10.

narrare *pass. c. nom. et inf.*: uirga Aaron, quae putabatur emortua, .. floruisse narratur 12, 9 (*sed cf.* 59, 8 celebri sermone narratur aduersarios uenire .. et fremitum surgere). uilicus iniquitatis quaedam sapienter fecisse narratur 61, 16. Abraham Isaac filium optulisse narratur 323, 17.
natiuitas saluatoris 398, 9. leges natiuitatis (Christi) 188, 5. *cf.* 210, 22. 247, 7.
naturale est, ut 94, 20.
naufragium: Scyllam miserorum lacerasse naufragia 150, 8.
nausia: ad nausiam uenire 26, 22.
nec (= ne quidem; *cf. Bonnet p. 311*): ut nec in impietate uiderentur habere consensum 34, 7. et tamen nec prophetarum uestrorum supplicio potuistis ad meliora conuerti 35, 20. et ut ostendatur nec populus esse sine culpa 79, 6. non solum non cauere, sed nec intellegere uelle peccata 87, 5. *cf.* 37, 2. nec cibum quidem esse sumendum 197, 3. — (= siue ne) 177, 11 (*cf. lin.* 7). 214, 25 (*cf. lin. 16*). *uide* atque, et, -que. — (= neue): non glorietur sapiens in sapientia sua nec fortis in fortitudine sua nec dues in diuitiis suis nec pudicus in sua pudicitia 170, 22. ne timeatis .. nec ... terreamini 281, 5. plorare desiste .. nec praesenti dolore tenearis 391, 5 etc. *uide* non.
necdum (= nondum) 7, 6. 17, 10. 210, 2. 251, 7. 342, 3. 343, 1. 345, 15. 348, 10. 367, 6. 390, 21. 427, 13. et necdum 65, 1. 117, 8. necdum autem 353, 12.
necessitas (*Not; cf. Rönsch I 49*): tempore necessitatis et angustiae 33, 24. 144, 18. 155, 3. *cf.* 145, 22. famis necessitate 181, 8. *plur.*: cibati sunt necessitatibus et angustiis 123, 12. — qui necessitatibus publicis praeerant (= urbis principes 325, 22) 326, 4.
negare *(verleugnen)*: crede, quem negasti 51, 8. impietas aperte negat deum 77, 6. saluator sciebat populum negaturum et se esse crucifigendum 253, 2.
negatio in *c. acc.* (*opp.* fides): quod antiquam in deum negationem etiam filii sint secuti 21, 13.
neniae (= ineptiae, nugae) confutatae sunt 221, 17; *cf. Haupt, Opusc. III 479.*
neque enim (= non enim) 221, 12. 390, 21.
neruus (= carcer): nos 'neruum' diximus more uulgari 238, 16 (*cf. lin. 11. 13*).
nescire (= non nosse): quos corripuerat, quod non possent uentura cognoscere nec dei nosse sententiam, nunc ostendit eos omnino nescire 282, 7.
nigredo peccatorum 170, 7 (*opp.* candor). oris 238, 13. 239, 20. *cf.* 239, 8.
nihil: nihili reputari 161, 18. 203, 6. esse 276, 15. in (ad) nihilum re(de)putari, redigi 127, 6. 134, 11. 93, 16. 146, 16.

nil 327, 17.
nimis (= ualde): 'contemsisti nimis' (κατεφρόνησας σφόδρα *LXX*) 38, 1. bonas ficos habebat, et bonas nimis 298, 1 (*cf.* 295, 6. 11 *et* 298, 21 quod . . ficus bonae fuerint bonae ualde et ficus malae fuerint malae ualde). *cf. Haupt, Opusc. II 457. Rönsch II 75 sq.*
nimius (= permagnus): nimia stertens uaecordia 4, 9. mulierem procacem et nimiae inpudentiae 41, 13. nimio contemtu 86, 21. per nimiam simplicitatem propemodum stultitiae uicini sunt 319, 8. nimii gaudii fletus indicium 384, 5.
nisi forte *c. coni.* 149, 7. 247, 10. 330, 17.
nitrum 28, 13. 19. 22. 29, 2.
nolle: *part. praes.* nolens 248, 6. nolentem 59, 23. 103, 22. nolentium 166, 20. 304, 9. *cf. Wölfflin, Mus. Rhen. 37 (1882) p. 87 sqq.*
nominatiuus c. infinitiuo (participio) dependens a uerbis arguitur, creditur, describitur, inuenitur, legitur, memoratur, narratur, ostenditur, permittitur, putatur, refertur, scribitur, tacetur. *uide s. u.*
non *sensu prohibitiuo*: 'non cessent 180, 17. prophetae dicitur, ne frangat inter eos panem nec ingrediatur . . , non potum tribuat, non ingrediatur . . et ne misceatur 198, 1. 'non fias mihi alienus' 214, 21: 'ne fias mihi in alienum' 215, 9. 'non (= ne *lin. 1 cum Vulg.*) effundatis' 255, 24. non se aestiment inpunitos 279, 21. assumtio . . non resonet 291, 24. *cf.* 70, 15. 77, 16. 85, 6. *uide* nec. — non *semel positum*: idcirco eruditur Hierusalem, ut corrigatur et non recedat anima dei ab ea et (*subaudi* non) redigatur in solitudinem 83, 6 (*cf.* 83, 3 'ne forte recedat anima mea a te, ne faciam te inuiam terram'); *cf. Morin, Anecd. Maredsol. III 2 p. 44, 10. 169, 6.* — non solum . . sed et 55, 1. 117, 5. 414, 5. 435, 18 etc. non solum . . sed 164, 1. 426, 20. 434, 23. non solum . . sed . . quoque 4, 4. 279, 14. non tantum . . sed et 172, 5. 284, 14. non . . tantum . . sed . . quoque 352, 22. — non solum . . sed ne . . quidem: erubescere nescierunt et non solum (*subaudi* non) opus, sed ne scientiam quidem habuere paenitentiae 87, 1 (*sed cf.* 87, 5 grandis impietas non solum non cauere, sed nec intellegere uelle peccata). ut non solum (non *falso add. v*) eripiatis, sed ne patiamini quidem 255, 22.
notarius: notariorum manu scribere 3, 11.
nouale facere 52, 16.
nouisse *c. inf.*: solus est dominus, qui nouerit probare iustitiam 244, 26. seruire non nouerant 335, 4.
nouissimum *subst.*: cum nouissimum (*Ende*) eius (*scil.* terrae hereticorum) insipiens fuerit demonstratum 305, 8. reliquiae tuae et nouissima (*deine übrige Lebenszeit und dein Ende*) erunt in bonum 189, 20. non prouidere nouissima 212, 13.
nuceus 11, 2. 13. 12, 7.
nudatio: de rapinis et nudatione miserorum offerunt sacrificia 90, 6.
nuditas 78, 4.
nullus: *dat. sing. masc.*: 'nullo usui' 160, 25. 161, 6. — *subst.* (= nemo, nemini, neminem) 31, 16. 21. 304, 3. 392, 7. 433, 24 etc.

numenia (νουμηνία *LXX*) 70, 1. 439, 7; *cf.* νεομηνίαν 31, 9. *de formis* νουμηνία *et* νεομηνία *cf. R. Helbing, Grammatik der Septuaginta p. 10.*

numeralia: decem et septem 419, 6. 9 (septem et decem 418, 16). decem et nouem 6, 1. 301, 7. annis quadraginta et uno 6, 8. — octauus decimus (decimus octauus *Vulg.*) 413, 23: duodeuicesimus 414, 18. — secundo (= iterum *uel* bis; *cf. Rönsch II 81*) 332, 6. 374, 16. tertio (=ter) 179, 13. (=*drittens*) 350, 6. 352, 2. quarto (*viertens*) 350, 7. — trina quaternaque coniugia (*cf.* trigamia 195, 23) 196, 4.

numeri permutati (*cf. Bonnet p. 499 sqq.*): hucusque in LXX non habetur, quae asteriscis praenotaui 357, 1. *cf. Anecd. Maredsol. III 2 p. 104, 23* quae interpretati sumus, potest intellegi (*'in Graeco neutr. plur. numeri cum uerbo sing. numeri constructum agnosce'. Morin*). *p. 323, 14* regna caelorum in euangelio tantum praedicatur.

numerus: *sensu gramm.:* communis 23, 22. singularis . . pluralis 123, 1. — *sensu militari*: turmas et numeros 80, 25.

numquid (= num) confusi sunt, numquid erubuerunt 86, 18. 262, 6. — numquid non (= nonne) uisitatione condigna es 69, 17 (*cf.* 260, 18 'pater tuus nonne [numquid non *Vulg.*] comedit').

o *interiectio c. uocatiuo:* 7, 25. 71, 19. 79, 23. 256, 1. 3. 262, 16. 271, 16. 281, 16. 302, 15. *sequitur enuntiatum* 260, 24.

obiecti et subiecti uice fungitur eadem uox: quae Graeci περίδειπνα uocant et a nostris uulgo appellantur parentalia 197, 8. χλοιούς, qui Hebraice appellantur 'muthoth' et sermone uulgari 'boias' uocant 332, 11. *cf. una uox etc.*

oblique arguit eos 102, 16.

obliuisci *c. acc.:* deum 37, 1; *sed* 36, 16 'oblitus est mei' *et alibi semper c. gen.*

obryzum 132, 1.

obseruatio (= sanctificatio) sabbati 220, 5.

obsetrix 389, 11. obsetrices 351, 19. *eandem formam cum omnibus codicibus edere debebat Morin, Anecd. Maredsol. III 3 p. 87, 8; cf. Ambr. in Luc. p. 113, 4. 6. 10. 114, 14. 115, 14 (Schenkl). CIL III Suppl. I 8820.*

obstupescere (*stumpf werden*): dentes obstupescunt 199, 11. 403, 18. 404, 1.

obtendere querimonias 34, 16. uanas excusationes peccatorum 38, 5.

occasio: per occasionem orationis domini sermones prophetae audire cogantur 321, 18. per occasionem legationis regiae 349, 21. *cf.* 286, 7. — (= *Vorwand*) sub occasione eruditionis polluunt credentium animas 27, 19. sub occasione amicitiae tuae 169, 4. — (= causa): intellegent credentes, quod repulsio Iudaeorum nostrae salutis occasio sit 378, 9.

occidentalis 21, 22.

occidere: ut deserant occidentem litteram et sequantur spiritum uiuificantem 52, 25. *cf.* 90, 20. simplicem et occidentem sequuntur historiam 167, 4.

octogamus 4, 22.

odoratus *subst.* 223, 24.
offendere (*intr.*): in *uel* ad *alqd*: priusquam offendant pedes eorum in montes 165, 16 (*cf. lin 7*). 166, 15. — dicitur, quod nequaquam peccatis patrum in aeternum offenderit (*Anstoß erregt hat*) Israhel 403, 16.
offendicula (βδελύγματα) 51, 10. 13. 20.
offensa 18, 22. 36, 13. 102, 22. 103, 13. 225, 26. 429, 20.
offerre (= sacrificare; *cf. Hoppe p. 135*): de rapinis offerunt sacrificia 90, 6. quodsi Iepthae optulit filiam suam uirginem deo, non sacrificium placet, sed animus offerentis; neque enim . . . deo illud (*scil.* animal) offerre debuerat 106, 8. optulerant filios suos idolis 235, 2 (= propria uiscera idolis immolarant *lin. 6*). uictimam conscientiae et humilitatis suae offert deo 276, 16. Abraham Isaac filium optulisse narratur 323, 17. 'ut offerrent filios suos et filias suas Moloch' 435, 7. 10. — *absol.*: publice recitantur offerentium nomina 147, 3.
olim (= iam pridem): inimicorum olim sepultorum rabies 5, 4. quae (heresis) olim in Origene et dudum in discipulis eius iugulata est 221, 3.
olla 12, 12. 18. 14, 4.
omnipotens deus 276, 12. 322, 14.
onager 30, 7. 23. 175, 6. 11 etc.
operari (= facere): abominationes operati sunt 112, 13 (*cf.* 112, 10 abominationem fecerunt). *cf.* 9, 5. 104, 5. 204, 9. 217, 26. 337, 3. — *absol.* 170, 15. 261, 2 (ἐργᾶται *LXX*). 371, 4. quod operantibus non reddat mercedem 262, 4.
operimentum aeneum (περιβόλαιον χαλκοῦν *LXX*) 190, 22.
opes (= diuitiae) 121, 8. 127, 6 (*cf.* 126, 21).
optimates: *gen. plur.* optimatium 318, 22.
opus: opere et sermone peccauit 59. 19. opere monstrabit 194, 3. uaticinia opere completa 227, 23. 341, 9. *cf.* 377, 15. 418, 2.
oraculum (= sermo): respondet dominus et plena ad se mente conuersum tali sustentat oraculo 394, 11.
orare (*beten*): dominum 94, 6. 368, 4. — *absol.* 41, 23. 355, 17. *pro alqo* 145, 19. 178, 14. 350, 14. 352, 21.
oratio (quae ad preces et obsecrationes pertinet. *Hieron. Epist. 140, 4*) 144, 22. 145, 18. 321, 18. 355, 5.
orbis: *abl.* orbi (*sic OD*, orbe *cet.*) 275, 9. orbe 228, 2.
ordo ecclesiasticus 88, 18.
organum, id est rota figuli 224, 5.
orientalis prouincia 310, 20. porta 413, 8. 12.
oscen: oscinum uocibus denuntiant 337, 12.
ostendere: *c. dupl. acc.*: eum, 'qui tenet', Romanum ostendit imperium 312, 18. — *pass. c. nom. et inf.*: ut ostendatur nec populus esse sine culpa 79, 6; *sed ex personali constructione transit ad acc. c. inf.*: ostenduntur fortiores aduersariae potestates . . et illas fortiores esse natura, sed nos fortiores fide 386, 12.

pacificus (= salutaris; *cf. Rönsch II 37. Friebel p. 129*): omnis correptio proficit in salutem, quae ad

praesens uidetur esse tristitiae et postea fructus affert pacificos 392, 13.
paenitentiam accipere 355, 13. agere 26, 22. 41, 24. 91, 6. 99, 21. 322, 8 etc. ad paenitentiam (con)uerti 92, 10. 148, 23. 392, 15. prouocare 39, 19. 108, 19. 109, 6. 165, 15.
paenitet eum super his 63, 7. — *part. praes. pro adi. et subst.* 4, 24. 39, 18. 49, 9. 27. 273, 5. 393, 13. 412, 12.
paenitudo 142, 24. 169, 21. 252, 7. 330, 20. 359, 15. 425, 1.
paenultimus rex Iudaeae 272, 7. paenultima littera 312, 1.
palatium (*Palast; cf. Goelzer, Jérôme p. 270*) 262, 5. 325, 23. regum palatia (= domus regum Iuda 236, 17) 237, 5. praecipitur Hieremiae, ut ipse uadat ad palatium 255, 12 (*cf.* 254, 19 'descende in domum regis Iuda').
palliolum *pro eo, qui* p. *fert*: regum quondam opes uile palliolum possidet 97, 13.
pandere (= aperire, exponere): quod cum sermone non pandant, ostendunt operibus 283, 19. solent heretici prospera polliceri et caelorum regna peccatoribus pandere 287, 15. ipsa scriptura se pandit 298, 23.
par: pari (= una) uoce clamare 155, 24.
parabola euangelica 87, 18. ut intellegant parabolam et tenebrosum sermonem 167, 7. parabolam figurare 224, 8. *cf.* 225, 12.
paralyticus 220, 6.
parcere *c. gen.*: 'parcens mei' (φειδόμενός μου *LXX*) 214, 21; *contra c. dat.*: 'parcens mihi' *et* parcas mihi 215, 10. *cf.* 25, 15. 85, 5. 185, 15. 16.
parere (= apparere): 'parebit (ὀφθήσεται *LXX*; apparuit *Vulg.*) ignominia tua' 171, 21 (*cf.* 172, 4. 13).
pariter (= simul): 'pariter (simul 67, 7) confregerunt iugum' 79, 1. 'agri et uxores pariter' (simul 85, 13) 85, 4. omnes pariter (simul 90, 13) peribunt, quia pariter peccauerunt 90, 21. 'pariter sapientes et fatui probabuntur' 130, 19: simul sapientes et fatui sunt 131, 13. *cf.* 274, 15. 326, 24. 369, 4. 381, 15.
participia praes. pro subst.; *uide* credentes, delinquentes, furantes, ignorantes, incantantes, incipientes, lactantes, malignantes, paenitentes.
parturitio: mulier necdum dolorem parturitionis experta 65, 2.
paruipendere (*cf. Bonnet p. 481*): obtrectatorum rabiem 4, 3.
paruuli (paruoli *L* 391, 10. 15): infantes quondam paruuli atque lactantes 391, 15. — *subst.* 85, 5. 125, 16. 126, 12. 140, 4. 142, 7. 311, 18. 389, 16. 391, 10.
paruus: paruo tempore terrae usurus hospitio 176, 18. qui Hebraeae linguae saltim paruam habuerit scientiam 311, 15.
pascua: 'oues pascuae meae' 271, 16. 17. *cf.* 272, 3 'ad pascua sua'.
passer: agri passeres (ἀγροῦ στρουθία *LXX*) 110, 13.
passio: traduntur in ignominiam passionum 68, 19. passio *Christi; uide p. 499.*
pati *absol.* 73, 12.
patradelfus, id est patruelis 417, 10.
'pauimentum terrae' (ἔδαφος τῆς γῆς *LXX*) 408, 9.
paupercula Bethleem 236, 10.

peccator *adi. semper cum subst.* populus *coniunctum* 19, 1. 84, 20. 99, 21. 186, 24. 291, 4.
peccatrix: peccatrices gentes 336, 6.
pectusculum uictimarum 36, 24.
pellicius: zonis mortificauere pelliciis 14, 12.
penetrare *alqd*: malitiamque illius . . animae interna penetrasse 59, 20.
penitus (= omnino, prorsus): quae (ficus) penitus comedi non possunt 359, 6. penitus non potest approbari 437, 23. hoc, quod in LXX male additum est, penitus amputandum 273, 16 etc.
per: auis tincta per totum 156, 4. 9. annotare per singula 78, 2. *cf.* 399, 1. enumerare per partes 310, 20. 433, 25. — (= propter): per occasionem et celebritatem loci audire coguntur uerba domini et non propter hoc, quod uerba sint domini 94, 10. *cf.* 21, 3. 94, 7. *uide* ac per hoc. — per *c. acc. pro ablatiuo instr.*: quod populum suo mendacio deceperit . . per mendacium prospera pollicendo 241, 5. *cf.* 279, 25. per omnia tormenta atque flagella emendatur Hierusalem 66, 11. per ignorantiam 123, 15. 393, 15 (= ignorantia 253, 1). *cf.* 20, 26. 21, 7. 35, 9. 45, 19. 20. 76, 7. 81, 3. 142, 8. 162, 15. 258, 21. 334, 9 etc.
percursio uelox de occidente usque ad Indiam 68, 3.
perditio 160, 3. 161, 22. 228, 7. 269, 14.
perduellis *adi.*: populus 338, 12.
perfidia (*Unglaube*): hereticorum perfidiae amaritudo (*opp.* rectae fidei dulcedo) 294, 4. quod, qui prius caeci erant perfidia, postea crediderint saluatori 383, 9. in uia recta, uidelicet fidei, non in perfidia Iudaeorum 384, 15.
perflatilis: cenacula perflatilia (ὑπερῷα ῥιπιστά *LXX*) 261, 4. 263, 7.
permanere sceleribus 178, 19 (*sed cf.* 179, 8 in suis uitiis permanentibus).
permittere *pass. c. nom. et inf.*: qui in mundo isto a me esse permittitur 53, 21. nullus Iudaeorum urbem sanctam ingredi lege permittitur 227, 20.
perpetrare: quicquid facimus et malorum operum perpetramus 200, 5. signa atque portenta perpetrasti 426, 20. flagitia perpetrata sunt 431, 18.
persecutio 124, 21. 244, 21. persecutionis ardor 73, 6. impetus 80, 4. rabies 312, 22. tempus 63, 23. 91, 8. 119, 4. 138, 19. 209, 20. — *plur.* 120, 1. 201, 1. 241, 26. 321, 22. persecutionum tempestas 263, 11.
perseuerare: ut opera sacrilegii in aeternam memoriam perseuerent 205, 24.
persona: ut non accipiatis personam in iudicio 252, 11. ex persona Christi 188, 22. dei 116, 1. 117, 17. 322, 14. 439, 6. Hierusalem 192, 26. 320, 13. prophetae 84, 15. 117, 17. 148, 6. 149, 3. 180, 24. 189, 14. 193, 2. sub perdicis persona 24, 24. sub persona uxoris 17, 7.
pertimescere *c. inf.*: non pertimescit . . intellegere 268, 11.
pertransire (= transire; *cf. Löfstedt p. 92*): uir pertransiens 176, 19. quomodo aquae pertranseunt, sic uerba . . transisse 192, 28. 'donec pertranseam' (transeam *Vulg.*) 193, 10. 'caelum et terra pertransibunt' (transibunt *Vulg.*) 407, 20. 431, 17.

petere *c. inf.*: quod potuerit petere patrem filius et duodecim legiones angelorum adducere 409, 3.
phantasmata daemonum 138, 17.
pigmentum 89, 23. suauissimi odoris pigmenta 90, 2.
pinguedo 388, 9 (*cf.* 385, 25).
pituita 307, 5.
placentae 100, 22 (*cf. lin. 12*).
plaga 136, 15. 16. 18. 20. 180, 18. 23. 181, 24 etc. — *plur.* 184, 15. 425, 21.
planctus 121, 2 (*cf.* 120, 21). 125, 8 (*cf.* 124, 27). 227, 22.
plangere *algm* 60, 13. 116, 2. 136, 19. 137, 7. 180, 20. 262, 2. *pass.* 180, 22. — *absol.* 181, 5. 188, 13. 317, 25 (κόπτεσθε *LXX*). 393, 4.
plantatio domini 28, 6. 'creauit te dominus salutem in plantationem nouam' (ἔκτισέ ⟨σε, *sic legit sine dubio*⟩ κύριος σωτηρίαν εἰς καταφύτευσιν καινήν *LXX*) 396, 6.
plasmare: fecit omnia atque plasmauit 135, 10.
plebicula uilis 164, 2.
plebs (*cf. Anecd. Maredsol. III 3 p. 43, 17* omnes, quicumque in ecclesia sunt, plebs domini in commune uocantur): praepositi plebis et sacerdotes 157, 9.
plenitudo: subintrante plenitudine gentium 47, 3. *cf.* 200, 24. 228, 8. 275, 13. 402, 22. pl. uaticinii 399, 6.
plenus *c. gen. saepissime, e. gr.*: furoris domini 84, 17 ('furore domini plenus' 84, 13). — plena luce (= clara luce, in meridie *lin. 9*) 81, 4. *cf.* 219, 2. — pleni dierum *uide s. u.* deponere.
plerique (= multi) 3, 7. 243, 20.
plerumque: quorum plerumque pars circumcisa est 128, 13. — (= saepe) 37, 17. 185, 9.
plorare super *alqa re* 393, 4.
pluere *personaliter*: ne pluerent (nubes) super Israhel imbrem 133, 24. *cf.* 174, 18. 209, 25 (pluant). 183, 8 (pluere).
pluralis numerus 123, 1. singularem ponens pro plurali 398, 8.
plus (= magis): quanto ego magis ad paenitentiam prouocaui, tanto illi plus recesserunt a me 109, 5. quanto plus mihi maledixerint, tanto mea in illis amplius deficit fortitudo 190, 9.
polliceri *pass.*: operariis uineae unum praemium pollicetur 76, 23.
pollinctor 180, 11 (sepultore *in mg. O* polinctor dr̄ constructor sepulcri *in mg. F*).
polygamia 4, 19.
pontifex templi 238, 19. *cf.* 200, 17. 239, 1. 11. 16. 18. 241, 10. 248, 3.
populari *pass.*: tabernacula et pelles meae populata sunt 60, 17.
populi (*die Leute*) 175, 12. 199, 9. 305, 2. 321, 16.
porro (*'aduersatiue, h. e. continuans orationem ad contraria'*; *cf. 336, 17* 'gens autem', *ubi Vulg.* 'porro gens') 29, 1. 31, 10. 32, 15. 35, 7. 51, 5. 157, 26. 327, 7. 329, 5. 351, 10. 353, 16. 379, 16. 399, 10. 432, 14. *cf. Paucker, Mus. Rhen. 37 (1882) p. 563. Rönsch II 78. Bayard p. 162. Hoppe p. 113.*
positiuus pro comparatiuo; *cf. s. u. comparationis gradus.*
positus (= *wohnend; cf. Rönsch II 39 sq.*): hortatur in caelesti positos Hierusalem 336, 21.
possibile deo 170, 14.
post *brachylogice* (*cf. Hoppe p. 141*): quanto ille clementior, qui salutis post fornicationem ostendit uiam,

tanto miserior meretrix, quae non uult post uulnera recipere sanitatem 41, 24. post offensam idololatriae caputque uituli (*i. e.* postquam offensus est deus ab eis, qui adorabant idola caputque uituli) 102, 22. legimus Manassen post captiuitatem et paenitentiam reuersum 184, 24. non de Babylonia, sed de Romana dicitur captiuitate; post Babylonios quippe urbs instaurata est 235, 13. populus domini . . post uastam solitudinem comedet panem 294, 12.

posteriora (= podex, τὰ ὀπίσω *LXX*) 171, 20. 172, 12.

potare: 'potauit nos aquas fellis' (ἐπότισεν ἡμᾶς ὕδωρ χολῆς *LXX*) 114, 4; *cf. Rönsch III 64. Hoppe p. 136.*

potenter 158, 20.

potestates *uide p. 502.*

potiri *c. gen.*: obsidebant Hierusalem et eius potituri erant 312, 9.

praeceptor (ἐπιστάτης *LXX*): 'ut sis dux' siue 'praeceptor' et 'episcopus in domo domini' 362, 19. *cf.* 364, 11.

praecidere: inmoderata breuitas praecidit studiosorum desiderium 74, 16.

praecipere *c. inf.* 352, 21. 353, 12. *c. acc. et inf.* 197, 2. — ut (ne) 165, 23. 197, 11. 350, 23. 379, 19. *utramque constructionem in eodem habes enuntiato*: praecipitur Hieremiae, ut catenas inponat et mittat . . et praecipiat suis dominis nuntiare 332, 23.

praecursor 4, 15.

praedicare *absol.* 9, 11. 301, 12. — *c. acc.* (*uel pass.*) 32, 7. 44, 23. 200, 15. 207, 13. 216, 12. 241, 26. 267, 14. 276, 26. 368, 19. — *c. dat. pers.* 330, 19.

praedicatio 16, 24. euangelica 14, 13. *cf.* 46, 22.

praedicatores 139, 3.

praefigurare 68, 3. 277, 3.

praefiguratio 247, 10.

praegrauare: stolidissimus et Scottorum pultibus praegrauatus 4, 20. humanis corporibus praegrauari 337, 5.

praenotare asteriscis 357, 2.

praeparatio: 'ut faciant chauonim', quas nos 'placentas' interpretati sumus siue 'praeparationes' 100, 21.

praepositi (*i. e.* episcopi, presbyteri) plebis et sacerdotes 157, 9. *cf. Bayard 179.*

praepositio abundat: ex Babylone 46, 11. in Babylonem 73, 4. 83, 23. 259, 16. in Babylone 6, 22. 241, 5. 300, 17. 18. in Athenis 243, 16. in Taphnis 6, 10. in Sion 46, 18. in Hierusalem 47, 13. 59, 8 (*sed cf.* 58, 23 uenitur Hierusalem) etc. — *deest*: decem tribubus Mediam translatis 42, 18. quae te Chaldaeam usque ductura est 154, 8. cur fugerit Aegyptum 330, 10 (*sed cf. lin. 1. 2 et* 331, 12. 332, 4 mittendi in Aegyptum).

praepostere 248, 13.

praepostero ordine 266, 16.

praeputium 84, 8. 128, 4. *plur.* 52, 12. 220, 5.

praescientia 322, 3.

praescire 7, 5.

praescius futurorum 322, 6.

praesens (= hic): 'hodie', hoc est in praesenti uita 15, 19. usque ad praesentem diem (= usque in hanc diem *lin. 13*) 433, 6. (in) praesenti loco 68, 15. 82, 20. 117, 5 etc. sermo 138, 18. capitulum 260, 1. in praesenti saeculo 215, 11. 262, 12.

praesenti probatur exemplo 307, 20. *cf.* 260, 1. 367, 4. 370, 12.
praestare *alicui c. inf.*: utinam dominus praestet et nobis non sedere . . nec aduersis cedere, sed . . formidare et dicere 193, 20.
praestigiae: praestigias quasdam ecclesiis Christi inducere 232, 20. ne quibusdam nubibus atque praestigiis inuoluamur 333, 16.
praestolari *alqm* 175, 24. tuum aduentum 176, 5. rerum exitum 344, 19.
praeter: qui praeter deum (*von Gott absehend*) in rebus confidit saeculi, obliuiscitur dei 172, 1.
praeteritus: sermo 138, 18. 311, 8. 365, 4. 421, 19. capitulum 126, 6. 260, 1. uisio 300, 4. 332, 19.
praeualere (= ualere): hereticorum umbrae ad tempus praeualent 132, 9. uenenati morsus non praeualebunt 294, 12. — (= posse): dei comminationem ferre non praeualent 132, 15. *uide* ualere.
praeuaricari *absol.* 26, 21. 118, 13. 152, 4. 16. — in deum 70, 10. 19. 22.
praeuaricatio (ἀποστασία *LXX*) 26, 16. 21. (ἀθεσία *LXX*) 241, 18. 242, 10. *cf.* 298, 12.
praeuaricator 20, 26.
praeuaricatrix 42, 8. 11. 15. 43, 2. 6. 21. 25.
presbyter 16, 15. 88, 18. 158, 19. 256, 7. — presbyteri (= senes): hos esse presbyteros, qui fecerint stultitiam 360, 13. conuictos esse presbyteros a Danihele 361, 13. *cf.* 11, 11.
primitiuus: ficus primitiuae (πρόιμα 298, 2. *opp.* nouissimae) 358, 3. — Manasse, qui natura primitiuus (= primogenitus) erat 385, 3.
primitus 334, 11.
primo . . deinde . . tertio . . quarto 350, 6. primum . . dein . . tertio 351, 17. 19. 352, 2.
primogenitus 269, 6. 394, 15. — primogenita *subst.* 385, 3. 8.
primum tempus (*printemps*): ficus primi temporis 298, 1 (*cf.* 295, 7).
princeps (= patriarcha): Abraham, Isaac et Iacob, principes generis Israhelitici 377, 5. quarum (*scil.* decem tribuum) princeps (*Stammvater, scil.* Iacob) 389, 17.
principium *sensu latiore*: in Hiezechielis principio (*i. e. cap. 8*) discimus 105, 14. 434, 24. — principium (caput *Vulg.* ἀρχή *LXX*) Libani 256, 22. 257, 13.
prinus: *abl.* prinu (= ilice) 11, 10.
priora *localiter* (*cf. Bayard p. 114*): reuelantur posteriora eius, ut, quae retro esse deberent, fiant in prioribus 172, 2.
priuilegium gentis Israhelitici 338, 10. priuilegia dignitatis 20. 24. generis 140, 26. uirtutum 420, 20.
pro (*uide* ex, in) eo, quod (= propterea quod) 237, 7.
pro tempore (*cf.* 132, 10 ad tempus) heretici florent 152, 26.
probare (δοκιμάζειν *LXX*) renes 211, 18.
probator (δοκιμαστής *LXX*) 93, 7.
procax: arguit quasi mulierem procacem, ut non ad unum et alterum procaci uultu feratur, sed nullum erubescat 41, 13.
prode esse 22, 14. prode est 96, 8. 19. 128, 7 (*cf. Löfstedt p. 184 sqq.*). *alibi* prodest, proderit, proderunt 21, 20. 95, 12. 96, 12. 158, 8. 10 (prode erunt *P*). 13 (prode erit *P*). 18. 159, 10. 186, 9. 313, 4.
profectus: Iesus non ex profectu,

sed natura deus est 245, 2. quod in tantum profectum uenerit 393, 19.
proficere: omnis correptio proficit in salutem 392, 11.
proicere: proiciunt sermones dei retrorsum 33, 11.
prolixitas uoluminis 367, 2.
promissio 56, 12. 358, 13.
pronomen demonstrat. pro reflex.: 'in diebus eius (suis 269, 17 *cum Vulg.*) non prosperabitur' 270, 13. — *reflex. pro demonstr.*: destruxit regna diaboli, quae sibi ostenderat 10, 11. quia se deserto simulacra uenerati sunt 14, 6. quidquid super suum uenturum est populum 92, 20. 'si feceritis iudicium inter uirum et proximum suum' (eius *Vulg.*) 95, 3. quantum in se est 101, 22. ut oculos decipiant, dum caelorum sibi (*scil.* oculis) colorem pollicentur 132, 3. dicitur ad eos, quibus cleri sui et ecclesiasticus ordo non proderit 159, 9 (*cf.* 158, 9 'cleri eorum non proderunt eis'). quod sibi rectum uidetur, hoc faciunt 162, 7. quod offendit deum, ut nequaquam se putet posse saluari 225, 21. 'nouit dominus eos, qui sui (eius *Vulg.*) sunt' 233, 3. quem (Ioiacim) constituit Nechao Pharao pro Ioachaz, fratre suo (*scil.* fratre Ioiacim) 261, 17. Graeci Latinique fastidient, quia in suis codicibus non habetur 313, 2. mittat catenas per legatos et praecipiat suis dominis nuntiare 332, 25. quae sibi a domino fuerant imperata 349, 23. quo dicerent eis, quia de tribu erant Iuda, Christum de suo semine esse generandum 361, 1. Rachel flere dicitur pueros, qui iuxta se et in suis regionibus interfecti sunt 390, 4. praedicitur ei, quod uenturus sit ad eum Anamehel, patruelis suus, et possessionem agri, qui suus fuerat, delaturus 416, 8. filiae Salphaad accipiunt sortem inter fratres suos (*i. e.* Salphaad) 416, 14. uenit ad eum patruelis frater suus 416, 17. 'ut reddas unicuique secundum uias suas et secundum fructum adinuentionum suarum' (eius *Vulg.*) 423, 4 etc. — *pron. dem. post rel. repetitum*: contra hereticos dicitur, qui cum sint impii, uia eorum prosperatur generantque filios 152, 14.
pronuntiatio (*Aussprache*): pro diuersitate pronuntiationis 224, 4.
prophetalis: sermo 49, 14. 108, 2. 115, 7. 286, 2. planctus et lamentatio 105, 1. constantia 331, 3. uaticinium prophetale 350, 23.
prophetare *alqd* (*uel pass.*) 91, 3. 121, 1. 123, 9. 150, 5. 250, 9. 254, 11. 330, 9. 361, 16. 369, 3. 9. 415, 19. 418, 21. — *c. dat. pers.* 315, 20. 436, 14. — *absol.* 189, 15. 286, 1. 291, 10. 301, 6. 7. 328, 1. 24. 353, 14. 16. 437, 14.
prophetatio 286, 18.
prophetes *rarior forma* 290, 11. 342, 21. 346, 11.
prophetia 43, 7. 22. 71, 22. 140, 13 etc. profetiae *L* 6, 7. 21.
propheticus sermo 89, 21. 93, 17. 96, 9. 244, 15. 272, 7. 411, 10. 430, 6. illud propheticum 45, 22. 150, 14. 224. 24.
propinare *alci* 307, 7. 17. — *pass.*: pro poena meraco calice propinantur 307, 11.
propinatio calicis 306, 21.
propitiatio: dies ieiunii et propitiationis 419, 18.
proprius (= *pron. possess.*; *cf.* 406,

11 patrem in sua [= in propria *Ioh. 1, 11*] uenientem suscipere noluerunt): me uel propria uel aliena dicturum et ipsos commentarios tam ueterum scriptorum esse quam nostros (*cf. in Ephes. I praef. fin.* hoc opus uel alienum esse uel nostrum) 4, 13. calumniantur me sub alienis nominibus proprias sententias ponere 268, 2. propria uiscera 235, 6 (= filios suos *lin. 2*). *cf.* 34, 15. 49, 19. 127, 13. 135, 1. 145, 18. 170, 11. 195, 19. 253, 1. 280, 13. 286, 9. 359, 2. 372, 17. 403, 16. *cf. Goelzer, Avit p. 662 sq.*

prorumpere: nec tamen prorupi, ut nomina ponerem 221, 10 (*cf.* 4, 7 indoctus calumniator erupit). — in haec uerba 65, 4. in tantam amentiam (uaesaniam) 96, 26. 112, 14. 206, 26.

proselytus 271, 12.

prosperari: uia eorum prosperatur (ὁδὸς εὐοδοῦται *LXX*) 152, 15 (*cf. lin. 3*).

prouerbia, prouerbiales dictiones, sententiae: quidquid aequaliter licet, aequali lance pensandum est 4, 24. litterarum radices amarae, fructus dulces 12, 6. semper amara ueritas 15, 5 (*cf. Hieron. in Gal. 4, 15. 16 p. 462. Anecd. Maredsol. III 2 p. 407, 17*). quo necdum potiti sumus, magis, ut potiamur, adpetimus 17, 10. semper maiora cupimus nec praesentibus contenti sumus 19, 19. putridas resecare carnes 43, 17. *cf.* 374, 22. pars salutis est sua confiteri et nosse peccata 50, 16. omnis dies aut iniquus aut heres iniqui 77, 14. radix omnium malorum auaritia 77, 17. uenientium ad nos non ora contemplemur. sed manus 77, 17. mihi canens et meis 150, 14. mendacia subdolo melle circumlinere 151, 4. regum scelere populos plerumque deleri 185, 8. non hominum, sed erroris inimicus sum 221, 12. ueritas claudi et ligari potest, uinci non potest, quae et suorum paucitate contenta est et multitudine hostium non terretur 294, 8. uulgare prouerbium est: 'aiunt diuinare sapientes' 337, 9.

prouocare: ad paenitentiam 39, 19. 45, 5. 108, 19. 109, 6. 165, 15. 302, 16. 303, 17. ad salutem 186, 5. 252, 20. clementiam in amaritudinem 423, 19.

proximus *c. gen.*: proximi Maris Mortui 309, 4.

psalmista 211, 7. 321, 11.

psalmografus 424, 16.

pseudoprophetis *plur.* 288, 9.

publice (= palam) ostenduntur fornicationes tuae 169, 18.

pudenda (= uerecundiora *lin. 12*) nostra reuelabuntur 169, 22.

puerpera: ad similitudinem (instar) mulieris puerperae 64, 23. 265, 23.

pullulare: Lerneum anguem fabulae ferunt multis pullulasse serpentibus 150, 7.

puls: Scottorum pultibus praegrauatus 4, 20.

puluis *medicorum sensu*: peccata sanari non poterant nisi mordacissimo puluere 374, 21.

purgamentum 268, 21.

purificatio (ἁγνισμός *LXX*) 87, 11. 28.

puritas: ecclesiae puritatem sua polluunt turpitudine 25, 17.

putare *pass. c. nom. et inf.*: ne mea crudelis putetur esse sententia 111,

20. ne putemur nostrum sensum ponere 298, 23. ne putaretur gratuita benedictio et ex indulgentia . . esse conlata 395, 2. repromissiones putantur esse complendae 402, 12.
putredo: in putredinem uenire 162, 19.
putridus: putridas resecare (amputare) carnes 43, 17. 374, 22.
pythonissa 144, 21.

qua (= quatenus, quia; *cf. Löfstedt p. 126 sq.*) 195, 23; *in scriptura tradita esse acquiescendum iam mihi persuasissimum est.*
qualitas; *ubique* pro qualitate: ingenii 131, 13. loci 224, 4. locorum 56, 23. peccati 165, 2. 347, 3.
quam *deest post comparatiuum*: nihilque insipientius (= insipientissimumque) non prouidere nouissima 212, 12.
quamquam *c. coni.* 4, 12. 125, 10. 184, 5. 234, 20. 235, 18. 331, 16. 335, 14. 383, 7. 420, 11.
quanta (= quam multa): notare, quanta LXX uel praetermiserint uel mutauerint 269, 20. uide, quanta habeat loca ecclesia 413, 1. — quanti (= quot) 180, 11. 12. 361, 15. — quanto *c. posit.* . . tanto *c. compar.*; *uide s. u. comparationis gradus.*
quare (= quia, quod; *cf. Löfstedt p. 323 sqq.*): inuenimus . . mirari deum, quare uulnera Hierusalem nequaquam curata sint et necdum cicatrices obduxerint cutem 117, 6. eum morti destinant, quare dixerit in nomine domini 324, 17 (*cf.* 324, 10 'morte moriatur, quia [quare *Vulg.* ὅτι *LXX*] prophetauit in nomine domini'). Ionas contristatur, quare mentitus sit 343, 16. dolet, quare . . Hieremias scripserit ueritatem 364, 22. increpans, quare auderet talia scribere 365, 7. si cui scrupulum facit, quare dixerit 405, 22. haec erat causa irae regiae, quare praeferret mendacio ueritatem et . . diceret 415, 8. *cf. s. u.* cur.
quasi *c. part.* (*cf. Hoppe p. 59*): quasi illo non uidente et neglegente delinquunt 432, 19. — quasi (= ut) . . ita 91, 10. 253, 21.
-que: hocque 403, 14. ipseque 151, 13. 382, 17. mirarique 117, 7. appellarique 259, 20. sicque 3, 10 etc. — (= uel): qui in Babylonem ducti sunt dimissique ad culturam agrorum terrae Iudaeae 73, 4. λῆμμα non solum 'assumtionem', sed et 'donum munus'que significat 293, 10. *uide* atque, et, nec.
quia *pro acc. et inf.*: scito, quia fornicatus sis 45, 18. scio, quia non sit (est *Vulg.*) hominis uia eius' 139, 1. *c. ind.*: cognoscam, quia tu deus meus es 392, 19. — *causali sensu c. coni.*: quia ista fecerint, percussit eos leo 67, 23. causaque perspicua, quia uerba domini non audierint et legem eius abiecerint 89, 12. inducit dominum causas reddentem, quia dereliquerint legem eius nec audierint . . nec fecerint . ., sed abierint 122, 17. ceruae relinquunt fetus suos, quia non sit herba 175, 2.
quid (= aliquid): cumque aduersum uitia quid dixerimus 222, 10. ne . . facere quid cogatur 322, 3. uel facere quid uel non facere 323, 3. *cf.* 337, 12.

quid dicunt (*adamat talem locutionem*): 'dicunt his, qui blasphemant me' . . quid dicunt? 281, 2. clamauerunt custodes . . quid dicunt . . immo quid clamant? 381, 7. 'dicite!' quid est illud, quod iubentur dicere? 381, 23. 'annuntiate insulis . . et dicite!' quid annuntiant insulis? 386, 3. sermo iste dicetur . . quid dicetur? 399, 11. 'adhuc dicent' quid autem dicent? 400, 11.

quin potius 86, 19. 96, 26. 222, 17. 293, 13.

quippe (= enim) *semper altero enuntiati loco* 78, 15. 106, 2. 161, 15. 173, 10. 174, 17. 179, 10. 235, 14. 292, 24. 369, 19. 432, 8. — quippe qui *c. ind.* 253, 3. 431, 3. *c. coni.* 437, 23.

quisque *pluraliter semper et duobus locis exceptis, ubi compar. et superl. comparet, cum positiuo iunctum*: simplices quosque 95, 23. 130, 10. 160, 6. 222, 3. irrationales et simpliciores quosque 121, 17. electi quique 135, 4. sanctos quosque 194, 21. 202, 9. potentes quosque 258, 10. rationales quique et simplices 440, 2. ardua quaeque 63, 20. prospera quaeque 86, 8. 215, 2. praua quaeque 109, 8. noxia quaeque 314, 3. minimos quosque 256, 9. — doctores quique 121, 22.

'quisquiliae uiles atque proiectae' 268, 21.

quo (= ut; *cf. Friebel p. 85*); non sic seruus uocatur ut prophetae . ., sed quo domini seruiat uoluntati 303, 23. comminatur, quod eos det in uexationem, quo scilicet nequaquam homines, sed daemones fiant 359, 3. quod miseras mulierculas sic deceperint, quo dicerent 360, 23. miror, quid sibi uoluerit uulgata editio, ut . . turbaret lectoris intellegentiam, quo putaret 396, 14. non quo — sed quo 7, 4. 18, 23. 101, 2. 174, 10. 176, 26. 188, 14. 205, 14. 233, 1. 246, 23. 251, 6. 252, 20. non quo — sed quod 224, 18. 225, 15. non quod — sed quo 98, 19. 317, 20. non quo — sed quia *c. coni.* 329, 16. non quo — sed ut 8, 14. non quo — sed 31, 5. 111, 5. 278, 13. 423, 12.

quod (*uide* quia, quomodo, quoniam) *pro acc. et inf. post uerba dicendi et sentiendi* (*cf.* 418, 13 'intellexi autem, quod uerbum domini esset': 419, 2. 422, 11 'sed intellexi uerbum esse domini') *cum coni. sescentiens; cum ind. multo rarius post haec uerba*: annuntiant 386, 4. attendendum 23, 13. considerandum 19, 14. 414, 10. scriptum est 82, 14. notandum 84, 7. 134, 17. 318, 5. 348, 9. 426, 23 (*sed etiam post* notandum *frequentius ponitur* quod *c. coni.* 26, 20. 69, 18. 82, 13. 140, 17. 178, 4. 196, 13. 297, 14. 319, 3. 398, 9. 401, 4). *ind. et coni. iunguntur*: nec meminerim, quod a domino recessistis et pro illo uos idola delectarint *etc.* 45, 1. — *additur acc. et inf.*: illam sequamur regulam, quod omnes prophetae in typum saluatoris pleraque gesserint et . . hoc prophetari 150, 2. notandum, quod in prophetis nequaquam regum et temporum ordo seruetur, sed praepostere . . referri 248, 11.

'quomodo (= quam) falsa possederunt patres nostri idola' (ὡς ψευδῆ ἐκτήσαντο οἱ πατέρες ἡμῶν εἴδωλα *LXX*)

203, 17. 22. — (= quod): miratur, quomodo populus Israhel deum habuerit quasi solitudinem 36, 7. reprehendebant, quomodo propheta et urbem dicat esse capiendam et agrum emat 429, 4. — (= *acc. et inf.*): possumus dicere, quomodo dominus misertus sit populo suo et reduxerit eos 201, 1. — quomodo (= uelut) si: omnibus appropinquat deus, quomodo si uestimentum adhaereat cuti 284, 17. — quomodo . . sic (ita) 40, 14. 99, 8. 267, 14. 274, 6. 358, 2. 378, 6 *et saepius*. sic *deest* 267, 2.

quoniam *pro acc. et inf.*: dicant . ., quoniam idcirco uastatae sint atque confusae 124, 20. possumus ergo hoc dicere, quoniam . . . fecerit quaestionem 270, 11. refer ad congregationem credentium, quoniam propter adulteria . . sterilitas in ecclesiis sit 277, 15. *cf.* 204, 8.

racemare: 'racemate (καλαμᾶσθε *LXX*) quasi in uinea reliquias Israhel' 83, 15.

'ramusculi frondentes' (στελέχη ἁλσώδη *LXX*) 209, 2. 21.

rationalis 161, 15. 175, 10. 430, 3. 5. 440, 2. *subst.* 318, 8. 402, 4.

recludere in carcerem 364, 6. carcere 365, 23.

recogitare (= cogitare): super peccato 109, 19. nullus est, qui corde recogitet deum 158, 1. *cf.* 157, 13. 23.

recogitatio 212, 8.

recognoscere (= cognoscere) 248, 7.

reconponere (= conponere): artificio reconpositi sunt (*scil.* di) 132, 18.

recordari *c. gen.*: 'misericordiae . . et dilectionis' 17, 4. historiae 39, 3. 98, 2. cuius rei 40, 11. iniquitatis uestrae 45, 1. istius uersiculi 83, 9. iniquitatum 206, 21. 'peccati eorum non recordabor' (= memorabor *Vulg.* ero memor 404, 21). 405, 19. — *c. acc.*: antiqua peccata 393, 8.

reddere (= redire facere 357, 6; reducere): cum ego haec mea sponte facturus sim et certo tempore redditurus uos 357, 8.

referre *pass. c. nom. et part.*: quicquid dictum refertur et factum 332, 2. — referre ad bonam partem 316, 13. 415, 23. refer *uide s. u. imperatiuus*.

reformare uas in antiquam speciem 236, 1.

refrigerium 31, 19. 87, 10. 28. 176, 15. 262, 14.

regnum (regna) caelorum (caelestia) 132, 4. 287, 16. 17. 296, 10. 391, 12. *cf. Matth. 19, 24.*

reliquiae tuae et nouissima (*deine übrige Lebenszeit und dein Ende*) erunt in bonum 189, 20.

remanere (= superstitem esse) 121, 5. 122, 16. 358, 7.

remetiri *pass.*: in qua mensura mensurauerit, remetietur (ἀντιμετρηθήσεται) illi 171, 16.

renes (= lumbi): cinctorium siue lumbare, quod dei renibus iungitur 161, 12. *cf.* 162, 16. ut manus ad renes tenendos conferant (*cf.* 369, 15 'uidi omnis uiri manum super lumbos') 370, 1.

replicare (= iterare, repetere) 145, 20. 152, 20. 301, 18. 328, 23.

reprobare: quorum reprobauit templum, consequenter reprobat et sacrificia 102, 15. 'ab his, qui reprobant sermones tuos' (ὑπὸ τῶν ἀθε-

τούντων τοὺς λόγους σου *LXX*) 192, 3. 'non reprobabo (οὐκ ἀποδοκιμῶ *LXX*) genus Israhel' 408, 10. 409, 7. *cf. lin. 8.*
reprobum argentum 93, 6. 22.
repromissio 141, 23. 343, 2. 367, 18. repromissionis terra 26, 7. 47, 23. 25. 427, 11. *plur.* 224, 17. 367, 4. 368, 6. 402, 12.
repromittere (= promittere) 56, 6. 86, 13. 120, 12. 290, 2. 367, 9. 13. 383, 1.
repulsio 378, 10.
reputare: hominibus sermo suus in onus pondusque reputabitur 291, 25. cogitationes ipsae reputantur in peccatum 302, 17. illi reputatur in mercedem 331, 17. *uide* nihil.
requies (= pax): cernit . . dei requiem in bella conuerti 60, 20. nec requies ulla fuit (*cf.* 157, 16 'non est pax') 158, 5.
reseruare (= seruare): nec mirum, si horribili custodia reseruentur 239, 3. libertas arbitrii reseruanda est 224, 23 (*cf.* 252, 21 quo liberum seruetur arbitrium). *cf.* 413, 3.
respicere (= spectare): Dan tribus aquilonem respicit 58, 19.
responsio (= sponsio): ut sit certa possessio stipulationibus et responsionibus roborata 420, 4.
resurgere: omnes resurgemus in uirum perfectum 19, 23.
resurrectio 12, 9. 188, 6. 283, 19. 293, 6. 387, 19. 388, 15. 405, 8. sanctae resurrectionis uocabulum 236, 7.
retinere: dicturus prospera retinet se 57, 10.
retorquere *alqd* in *alqm* 344, 5.
retrahere (= reducere) ad paenitentiam 43, 17. 291, 5. 330, 20. cur Urias inde (de Aegypto) retractus occisus sit 330, 8. *cf.* 331, 4 (*cf.* 330, 3 'eduxerunt Uriam de Aegypto et adduxerunt eum'). *uide* trahere.
retrorsum (*nusquam* -us) 33, 11. 103, 3. 185, 17. *uide* aduersum, rursum.
retrouertere *pass.* 185, 21.
retundere inpudentiam 427, 22.
reuelare 148, 25. 169, 12. 18. 22. 171, 20. 172, 2. 12. 245, 9. 11. 345, 16. 425, 6.
reuelatio diuina 286, 4.
reuerti: *perf. semper* reuersus sum 39, 5. 46, 12. 49, 17. 51, 2. 184, 26. 297, 13. 376, 9. 391, 1. 439, 23.
reuoluere illud propheticum 150, 14.
rugire (*fut. ex.* rugierit 315, 26): dices, quod dominus de excelso rugiat, hoc est: det sui furoris indicium 315, 21.
rursum (*nusquam* -us) 38, 18. 81, 16. 110, 10. 20. 116, 20. 224, 8 etc. *uide* aduersum, retrorsum.

sabbatismus 359, 15. 419, 19.
sacerdotalis ager 418, 6. genus 18, 3. 271, 11.
sacramentum: iuxta assumti corporis sacramentum 148, 18. sacramenta diuina 9, 8. ecclesiae 396, 10.
saecularis litteratura 27, 16. saecularibus se tradere disciplinis 251, 12.
saeculum (= *Welt, Zeitlichkeit*) 19, 15. 32, 8. 132, 5. 169, 23. 172, 1. 11. 215, 3. 11. 15. 228, 8. 235, 17. 245, 16. 262, 12. 355, 11. 373, 3. 413, 7.
saepe (saepius, saepissime): *huius uocis, quae duodeuiciens occurrit, uice fungitur* crebro 54, 14. 120, 16. 186, 4. 214, 12. 285, 10. 286, 12. 430, 1. frequenter 43, 11. 142,

21. 143, 13. 323, 10. frequentes *praed.* 283, 16. frequentius 86, 1. plerumque 37, 17. 185, 9. *cf. Löfstedt p. 276 sq.*
sagittare: regnum Assyriorum sagittandi peritissimum 72, 21.
saluare (= seruare) 70, 15. 176, 1. 6. 16. 186, 18. 225, 22. 272, 19. 273, 1. 20. 274, 15. 316, 15. 370, 23. 372, 10. 379, 14. 380, 20. 381, 21. 391, 3. 403, 17. 426, 21. 438, 19.
sanctificare 7, 3. 8. 13. 21. 153, 10. 213, 17. 218, 8. 219, 14. 277, 3.
sanctificatio 134, 18. 213, 9. 16. 218, 1. 258, 23. 386, 23. 413, 12.
sanctitudo 399, 14.
sanctuarium domini, id est templum 410, 8.
scandalizare 95, 23. 181, 14. 256, 9.
scandalum 152, 26.
sceptrum (= uirga *lin. 11*) hereditatis eius 135, 12.
schinus: *abl.* schinu (= lentisco) 11, 9.
schisma: schismata faciunt 273, 3.
scilicet (= id est): ad montes tenebrosos, aduersarias scilicet fortitudines 166, 16. *uide* uidelicet.
scire (= nosse): intellegetis consilium eius, quod uos frustra nunc scire iactatis 282, 17. *uide* nescire.
scissio 11, 10.
scortator 4, 23.
scribere *pass.*: *c. nom. et inf.*: alter cofinus habuisse ficus nouissimas scribitur 358, 3. *c. nom. et part.*: Sedecias . . mittens scribitur 248, 16. ductus in Babylonem ibi mortuus scribitur 260, 3. *cf.* 264, 13. periturus scribitur mundus 431, 16. — (= describere): quidam in hoc loco se repperisse putant, ubi dei scribatur substantia 281, 22. — scribit *impersonaliter* 394, 16.
scriptor (= librarius): scriptorum neglegentia 219, 9. uitio 357, 22.
scriptura (*Schriftstelle*): cum praesens scriptura . . significet 370, 12. — *uide p. 506.*
sectator 347, 9.
secundum (*subaudi* illud) quod 276, 15 (*cf. lin.* 17 iuxta illud, quod). 341, 3. *cf.* iuxta quod.
securus: *superlatiuum uitare uidetur*: paenitentiam firmissimam et securam habeant armaturam 92, 11.
seducere 45, 12. 224, 3. 290, 1. 3. 291, 8. 392, 10.
seductio: nequaquam prophetae sunt appellandi, qui seductionem populo loquuntur 179, 18 (*cf. lin. 6*).
semel (= *ein für allemal; cf. Hoppe 113*) 199, 19. 283, 15. 18 etc.
seminare blasphemias 280, 15. in toto orbe praedicatione euangelii seminata 46, 22.
sempiternus (αἰώνιος *LXX*): semitae antiquae siue sempiternae, quae multorum sanctorum sunt tritae uestigiis 87, 24. *cf.* 227, 2. 5.
seniores (= senes): praesentibus populi senioribus 237, 19. consilio seniorum 330, 13 (*cf.* 328, 9. 22).
sentire: terram . . Christi ecclesiam sentiamus 142, 6. in pastoribus . . principes sentiamus 80, 21.
septenarius numerus 355, 12. *cf.* 366, 17.
septimana (= ebdomas) 76, 11.
sequens (= secundus): loquitur sub figura duarum sororum . . et priorem auersatricem, sequentem praeuaricatricem uocat 42, 25.
sermo (= uerbum): hic sermo (*scil.* 'araz') cedrum significat 262, 23. 'audi sermonem (268, 12 uerbum)

domini' 269, 15. 'oneris' et 'ponderis' et 'assumtionis' sermo 292, 18. 22. Poeni sermone corrupto quasi Phoeni appellantur 309, 7. aliisque sermonibus loquitur 327, 9. *cf.* 338, 9. κλοιοὺς sermone uulgari 'boias' uocant 332, 11. 'dicent sermonem istum' (= 'dicent uerbum istud' *lin. 12*) 398, 18. *cf.* 389, 9. sermo diuinus (dei) 15, 18. 24, 16. 63, 18. 122, 14 (*cf. lin. 6* 'uerbum oris domini'). 140, 16 (*cf. lin. 8*) etc. sermones dei 14, 14. 33, 11. 179, 11. 285, 13 etc.

serotinus imber 76, 20. 77, 3. terra 36, 9.

serratio (*i. e.* 'secatio, quae serra fit' *Du Cange*) 11, 10.

sibilare coepit heresis 221, 6.

sicli, quos nos in 'stateres' uertimus 419, 7. 9.

sicuti 216, 20. 376, 1. *alibi* sicut.

signaculum: 'inprimetur signaculum' (signum *Vulg.*) 439, 15. *cf.* 421, 23.

significanter 30, 3. 40, 18. 279, 6. 381, 20. significantius 30, 21. 48, 7. 87, 26. 93, 3.

similis *c. gen.*: tui 130, 15. 131, 11. 276, 22 (tibi *Vulg.*). illius (*neutr.*) 230, 20. pseudoprophetarum 276, 4. — *c. dat.*: deo 74, 7. 131, 4. ceteris gentibus 338, 10.

similitudo: quorum animas perdidisti sacrificiorum similitudine (= instar) 37, 13. in similitudinem 161, 12. 175, 9. 191, 5. 253, 20.

simplices *subst.* 129, 15. 280, 11. 402, 4.

simplicitas: per nimiam simplicitatem stultitiae uicini sunt 319, 8.

simulacrum (= idolum) uani cultus 130, 9. simulacra hominum ficta manu 22, 12. mendaciorum suorum 73, 24. terrena 132, 12. daemonum 183, 7. 436, 4. *cf.* 75, 1. 134, 14. 21. 201, 24.

singularis numerus 123, 1. singularem ponens pro plurali 398, 8.

sociare *c. dat.*: cunctis ruentibus sociabuntur 87, 4. — cum superioris capituli fine sociatum 143, 9.

soliditas murorum 253, 23.

solitudo (= desertum): fletus in deserto siue in semitis solitudinis 121, 2. habitat in solitudine 128, 1: 'habitantes in deserto' 127, 21. *cf.* 22, 3. 8. 128, 13 etc. terram ponere (redigere) in (ad) solitudinem 24, 17. 54, 14. 115, 6. 122, 1. 15. 138, 7. 13. 21. 140, 5. 305, 25 etc.

solum: muri ad solum usque prostrati sunt 137, 19.

somniător 286, 10. 336, 14. 23. 337, 10. 353, 9. 354, 18. 25.

sonare (= significare) 20, 13. 39, 15 (*cf. lin.* 14). 190, 24 (*cf.* 191, 1). 319, 18. 388, 9. 431, 11 etc.

sordes *sing.*: leui peccatorum sorde maculatus 28, 22. *plur.* 28, 18. 29, 15. 162, 19. 347, 5.

spado 331, 20.

spargere: sparsis manibus 65, 3 (*cf.* 64, 21 'expandentisque manus'). crinibus 124, 7.

specialis: de generali transit ad speciale 426, 13.

specialiter (*opp.* generaliter) 308, 14. 365, 5.

species *plur.*: ut . . tot haberent idolorum species 145, 9.

speciosus: 'speciosa (*Oasen*) deserti' 120, 20. 121, 13. bona uel speciosa pacis 319, 2. 10.

speculatio et intuitus dei 381, 14.

sperare in mendaciis 171, 24 (*cf. lin. 19*). 172, 22.

spes in deum 38, 20. spem habere in *c. abl.* 70, 22. 207, 6. 14. 208, 5. 209, 6. — *plur.*: in quem spes nostras et uota conuertimus 183, 10.
spiritalis intellegentia 25, 16. 64, 14. 85, 15. 200, 17. cultus 47, 2. claua 151, 17. mucro 222, 14. gladius 187, 18. captiuitas 169, 7. spiritalibus uictimis immolatis 323, 19.
spiritaliter 64, 10. 96, 23. 125, 11. 234, 6. 367, 10. 376, 17. 399, 8. 9. 402, 17. 405, 1. 431, 21. 439, 23.
spiritus (*gen. plur.* spirituum 364, 13): propheta cernit in spiritu 62, 7. *cf.* 85, 4. iuxta spiritum (*opp.* iuxta carnem) 378, 21. *cf.* 128, 17. (*opp.* iuxta litteram) 391, 1. *uide p. 508.*
sponsalia: instar sponsaliorum 17, 11.
stamen *plur.* 3, 12.
stare: standum est in prophetis 87, 23. — quod a LXX additum non stat iuxta historiam 137, 13. oritur quaestio, quomodo possit stare prophetia 270, 2.
stater (= siclus): appendi siclos, quos nos in 'stateres' uertimus 419, 6.
statim (= deinde, mox) 88, 3. 224, 10. 276, 2. 301, 8 (= tribus mensibus post). 420, 11.
statuere (= auferre, tollere, subuertere 137, 9. 10. 138, 20. *cf.* 60, 3. 17): 'tabernaculum meum statutum est' 137, 1. *cf. Haupt, Opusc. III 203. Rönsch III 77. Bayard p. 104.*
statutum: 'si cessauerint statuta haec' (οἱ νόμοι οὗτοι *LXX*) 406, 16.
stercus: Grunnianae familiae stercora (*i. e. Rufini discipuli*) 359, 17.
sterilitas (= paenuria) aquae 173, 9 (*cf.* 176, 4 in tempore siccitatis aquarumque paenuria). pluuiarum 173, 11. frugum 277, 14. uirtutum et donationum dei 277, 17. *cf.* 175, 2.
sterquilinium 108, 13. 126, 14. 180, 11. 195, 14. 317, 10. sterquilinum (*sic L*) 107, 23. sterquilini 196, 12.
stertere: nimia stertens uaecordia 4, 9.
stibium: pingere oculos stibio 64, 4. 14.
stirps (= tribus) Iuda 257, 20.
struere calumnias 228, 17. mendacium 228, 18.
struthio (*acc. plur.* struthiones 138, 15): 'cubile struthionum' 138, 8.
stupor: seducunt populum in mendaciis suis et in stuporibus atque miraculis 290, 1 (*cf.* 289, 8).
subaudire: subauditur 27, 12. 148, 10. 263, 18. 311, 1. 312, 14. 318, 21. 370, 20. 399, 18. 412, 10. ut subaudiatur 252, 2. 265, 14. 269, 14. 289, 22.
subdere: plurimis sibi subditis gentibus 68, 5. quae ei (homini) subdita sunt 335, 3.
subdolus: mendacia subdolo melle circumlinens 151, 4.
subiacere: diximus, quod uallis subiaceat Siloae fontibus 435, 11. — uitiis 14, 1. leonibus 26, 11. iniquis cogitationibus 58, 13. angustiis 83, 8. 119, 24. sceleribus 111, 24. diuinae sententiae 179, 21. Babylonio imperio 311, 7. irae dei 431, 19.
subiectum deest in his uerbis: ait 13, 23. 16, 5. 31, 6 etc. inquit 15, 19. 16, 1. 9 etc. (*uide s. u.*). loquitur 10, 14 etc. scribit 394, 16.
subintrare: subintrante plenitudine gentium 47, 3. *cf.* 200, 24. 228, 8. 275, 13. 402, 22.

subiugare 317, 17.
subiungere (= addere) 247, 18. 429, 19.
sublatio 240, 20 (*cf. lin. 3*).
sublimare 130, 12.
sublime *subst.*: qui possunt in sublime ascendere 121, 16. de sublimibus in terram corruere faciam 293, 1.
subostendere 202, 21.
subsistere (= esse; *cf. Goelzer, Jérôme p. 257*): 'et non subsistunt' siue 'non sunt' 137, 16 (*cf.* 137, 4 'et non sunt', *pro quo* subsistunt *Vulg.*). aliud est creatoris esse beneficio, quod subsistat, aliud aeternitate naturae 423, 13. *cf. s. u.* con(ex)sistere.
subsistentia domini 281, 15.
subsolanus *subst.* (ἀφηλιώτης) 310, 16.
'substantia' hic non pro οὐσία, hoc est 'essentia', accipitur, sed pro 'opibus' atque 'diuitiis' 121, 7. omnem substantiam tradam inimicis tuis 191, 16 (*cf. lin. 10* 'diuitias tuas et thesauros tuos in direptionem dabo'). quae (aemorousa) omnem substantiam suam perdiderat in eis (medicis) 214, 8. 'congregauit substantiam' (συνήγαγεν τὴν ὑπόστασιν *LXX*) 135, 19. *cf. lin. 23.* 136, 4. — (= essentia): 'in substantia domini' (ἐν ὑποστήματι κυρίου *LXX*) 281, 14. *cf.* 121, 14. 188, 6. 276, 14. 366, 16.
subtegmen *plur.* 3, 12.
subuersio 73, 1. 137, 6. 247, 11. 436, 18.
succedere: post tribum Dan succedit terra Ephraim 58, 22. — cui successit in regnum filius eius 301, 7.
sudrinas ficus: 'ficus malas', quas Theodotio interpretatus est 'sudrinas' 357, 19.
suffocare sementem dei 52, 15.
suggillare ignorantiam 204, 3. adrogantiam 265, 22. eum 365, 6.
summitas (summitates) caelorum 408, 18. 21. de Libani summitatibus 226, 19.
super *c. acc.*: super haec uniuersa (*bei alledem*) ne uerecundiam quidem suorum habuere uitiorum 66, 12. — *c. abl.* (= de): hoc de uerbo dictum sit, super quo scio magnum esse certamen 60, 9. 'super uerbo holocausti' 102, 20 (*cf. lin. 11* 'de uerbo'). *cf.* 3, 9. 7, 18. 10, 18. 23, 6. 60, 11. 13. 63, 7. 73, 20. 85, 15. 109, 19. 136, 6. 19. 147, 14. 248, 7. 20. 270, 6. 292, 20. 322, 9. 393, 4. 438, 20.
superbire contra deum 50, 1.
supereffundere: mensuram cumulatam atque perfectam et supereffundentem 171, 14.
superficies 132, 3.
superflua reprehensio 195, 22. superfluum iuramentum 277, 13.
superior: haec prophetia superior est priore 321, 3.
superstitio: omnis prauae superstitionis religio 105, 20.
supplantare *alqm* 135, 7. 21. 136, 9. 180, 5. 279, 4. 337, 15. 364, 7. *pass.* 327, 22.
supputare: Hebraei quintum mensem . . natiuitatis Hieremiae supputant 247, 6.
supra *c. acc.* (= super): quando Thamar supra sparsum caput cinere manus posuerit 39, 3 (*cf.* 38, 14 'manus tuae erunt super caput tuum'). — *c. abl.* (= super, de): multi hunc locum supra persona Christi intellegunt 10, 9. *sic edendum uid. cum omnibus codd., ut Hieronymum, ne deinceps sese ex-*

ciperent eaedem syllabae, supra *pro* super *dixisse uerisimile sit. cf. Alc. Auit. p. 30, 2 Peip.* consulere supra ambiguo quaestionum *et Goelzer, Avit p. 223.*
supradictus 6, 6. 262, 2.
suprascriptus 128, 4.
suscipere (= accipere): in bonam partem haec dicta suscipiunt 83, 17 (*cf.* in bonam partem accipit 307, 4 *et saepius*). qui digne mea aera susciperet 188, 23. dextrae manus eius suscepit benedictionem 385, 5. quia filii patrem suscipere noluerunt, dedit omnibus potestatem, ut, qui receperint eum, fiant filii dei 406, 10. *cf.* 5, 2. 32, 11. 39, 18. 44, 26. 288, 5. 314, 14. 352, 20 etc.
suspensio: ex ambiguitate sententiae et suspensione uerborum 67, 4.
suspirare: auream atque gemmatam suspirant Hierusalem 380, 22.
sustentacula (ὑποστηρίγματα *LXX*) 70, 8. 18.
sustinere (= ferre): in tempore adflictionis dicunt se iniuste sustinere, quae sustinent 38, 2. quod iram dei ultra sustinere non possit 84, 16. famis sustineant mala 113, 5. 'non sustinebunt gentes'. . , gentium multitudo, quae dei comminationem ferre non praeualent 132, 13. *cf.* 7, 27. 57, 13. 65, 2. 124, 9. 173, 10. 181, 12 etc.
syllogismus texitur 408, 21.
synagoga 187, 13. 228, 4. 268, 10. 272, 13. 273, 19. 296, 9. 361, 10.

tabula extrema naufragorum 196, 6 (*cf. s. u. metaphorae*). remos tabulasque corripiant 251, 9.
tacere *pass. c. nom. et partic.*: Ioiacim mortuus scribitur et sepultus tacetur 264, 13.
talio: ut uicem talionis et genuinum sui doloris inliderent 221, 13.
tam . . quam (*in deliciis habet has coniunctiones correlatiuas*) 4, 14. 117, 17. 135, 10. 142, 23. 144, 7. 8. 154, 13. 164, 25. 204, 3. 239, 16. 302, 16. 327, 12. 330, 13. 415, 10.
temperamentum 288, 7.
temporaneus imber 76, 20. 77, 3.
temporis uarietas: Epistulam Hieremiae nequaquam censui disserendam, sed magis Hieremiae ordinem . . digerere ac conplere 3, 16. dominus pollicetur se reducturum eos . . et congregare eos 382, 17. — mea contemsere praecepta, ut ne audire quidem uoluerint, sed tumorem animi gestu corporis indicarent (*sic poteram edere cum LP*) 33, 16.
tempus (= anni tempus): quae in signa sunt posita annorum, temporum, mensuum et dierum 128, 23.
tendere insidias 15, 7. 40, 15. 77, 11. 78, 4. 120, 13. 244, 7. laqueos 19, 21 (ponit laqueos 220, 13).
tenebrosus sermo 167, 7.
tergiuersatio: ubi insidiae sunt et tergiuersatio 61, 19.
terrenus: terrena habent opera et terrena simulacra confingunt 132, 12. regnum eius (dei) non erit terrenum, sed caeleste 270, 24. ex causis caelestium terrena moderari 128, 25. ad terrena descendere 359, 2. 14.
terrigenae (γηγενεῖς *LXX*) 426, 3. 17. 24.
testa: nux testa durissima cingitur 12, 1.
testamentum (= foedus, pactum;

διαθήκη *LXX*) 46, 8. 140, 9. 18. 404, 5. 6. 9. 12. 405, 2. 11. 406, 2. 437, 6. 22. testamentum recte pactum appellatur, quia uoluntas in eo atque testatio eorum, qui pactum ineunt, continetur 405, 3. *cf. Rönsch I 70.*
testatio 405, 4.
testeum (ὀστράκινος *LXX*) doliolum 231, 17. uas fictile et testeum 236, 1.
texere uaticinium 5, 19. 22, 5. historia (syllogismus) texitur 3, 7. 362, 17. 408, 21. *cf.* 68, 8. 321, 9. *uide* contexere.
textus historiae 300, 10.
thesaurizare iram 101, 8.
thronus (= solium 13, 13. 269, 18) 13, 21. 270, 4. 16. 21. 23.
thymiama 219, 4. thymiamata 217, 10.
titulus *capituli* 273, 18. 275, 16. 285, 24. 332, 5 etc. sepulchri 390, 3.
torcular 83, 22. instar calcantium in torcularibus 316, 1.
torrens (= fluuius): 'a torrente (fluuio *Vulg.* ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ *LXX*) Aegypti (*scil.* Nilo) usque ad flumen magnum Eufraten' 26, 8.
tortuosus coluber 115, 14.
totum (= omnia): totum in eo sancta Maria conferente, quicquid fuit ex stirpe Dauid 371, 12. *cf.* 145, 1. hoc totum (= *tout cela*) 27, 2. 59, 12. 245, 19. 366, 19. 422, 5.
tractator indoctus 14, 8. 347, 8.
traditio *plur.* 405, 13.
trahere (= ducere; *cf. Löfstedt p. 264 sqq.*): peccata grauia, quae ad mortem trahunt 29, 1 (*cf.* 30, 3 uia, quae ducit ad mortem). quamuis propria uoluntate ad dominum reuertamur, tamen, nisi ille nos traxerit et cupiditatem nostram suo roborauerit praesidio, salui esse non poterimus 49, 19. *uide* retrahere.
transcendere (= transire): de malo in malum transeunt peccatores, quando . . de peccatis ad peccata transcendunt uel certe de obsidionis malo transeunt ad captiuitatem 118, 7.
transcurrere manifesta 229, 20.
transgressio ('quae significantius Graece dicitur ἀπόστασις, cum aliquis negat deum et praeuaricationis arguitur' *Hieron. in Esai. 59, 12—15 p. 709*): perseuerauerunt in transgressionibus 68, 12.
transire (*perf.* transiuit 129, 16. 206, 25. *cf.* circumiui 54, 6): de amicis transeunt in filios 141, 9. *cf.* 118, 7. 9. 170, 8. — (= transitorie perstringere): transit Cyprum et Rhodum et insulas 309, 11.
translatio 240, 21. 293, 18. 421, 1. — *metaphorice*: est sensus iuxta translationem nostram 14, 23. per translationem (= μεταφοράν) 137, 24.
transmigrare: qui cum Iechonia fuerant transmigrati 342, 4. ut moneret populum trasnmigratum 349, 22.
transmigratio: in transmigrationem (εἰς μετοικίαν) dare 121, 20. 23. ducere 297, 16. *cf.* 350, 13. 353, 15. 357, 5. 358, 13. 398, 19.
transmutatio *plur.* 397, 4.
tribulare (ἐκθλίβειν *LXX*) *alqm* 135, 19. 22. 136, 12. 376, 3. 377, 7.
tribulatio 141, 17. 176, 1. 190, 6. 13. 194, 16. 195, 18. 203, 10. 370, 15. 19. *plur.* 120, 2.
trigamia 195, 23.
trigamus 4, 22.
tropica explanatio 220, 4.
tropologia: iuxta (secundum) tropologiam 29, 20. 57, 5. 68, 17. 121,

11. 159, 14. 251, 12. 272, 23. 353, 17. 370, 5.
tropologice 142, 6.
truculente, *cuius aduerbii in posit. gradu nullum aliud inueni exemplum* 344, 17.
tumor animi 33, 17.
turbare: turbatae aquae 365, 20.
turbatio 182, 1 (*cf.* 181, 21).
turris: *acc.* turrem 15, 21. 410, 5. *abl.* turre 409, 17. 410, 16. 411, 2. 13.
typus 376, 9. 386, 22. in quo typus fuit et non ueritas 383, 17. in (ad) typum 150, 2. 161, 19. 269, 4. 334, 23. 388, 5. in (sub) typo 229, 6. 371, 15. 385, 1. 439, 21.

uacuare: portae uacuantur 174, 1. (*cf.* 'uacuae factae sunt' 173, 14).
ualere (= posse; *cf. Goelzer, Avit p. 239*): non potest dei nosse doctrinam . ., quia non ualet scire mandata 66, 24. ut hoc ipsum nequaquam implere ualeamus 392, 24 (*cf.* 392, 17 et ipsum implere non possumus). *cf.* 23, 13. 38, 22. 80, 2. 98, 23. 122, 13. 195, 5 etc.
uallare: Babylonio exercitu uallante Hierusalem 6, 16. *pass.*: obsidione 13, 23. 253, 20. murorum firmitate 81, 20. *cf.* 430, 20. angelorum praesidia, quibus . . uallabaris 374, 4.
uarietas praepositionis in uerbis compositis: 'agnouit (cognouit *Vulg.*) bos possessorem suum . . Israhel autem me non cognouit' 110, 15. — ex parte conpletum est et nunc expletur in toto (*sequitur* repleuerit *lin. 7*) 185, 5. 'cum coeperint impleri septuaginta anni': nisi septuaginta anni expleti fuerint 354, 8. 20. haec explenda . . et inplendum illud 369, 2. 3. conplere *et* implere *promiscue* 77, 13. 16. 84, 14. 20. 162, 27. 163, 12. 21. 164, 7. 23. 182, 10. 11. 367, 6. 7. 10. 11. 14. 402, 13. 17. 21. — quae si fuerint immutatae, et mea sententia commutabitur 322, 19. — 'in capite impiorum conquiescet' 377, 19: requiescet in capite impiorum 378, 2. *cf. lin. 14.* — quia filii patrem suscipere noluerunt, dedit . ., ut, qui receperint eum 406, 11.
uastare *alqm*: qui (Iudaei) postea Babylonio ueniente uastantur 229, 8. Palestinos a Babyloniis captos atque uastatos scribit et Isaias 308, 18.
uastator 92, 6. 21. *plur.* 158, 3.
uaticinium 5, 19. 22, 5. 149, 4. 166, 8. 247, 10. 341, 9. 343, 18. 344, 16. 350, 23. 369, 1. 399, 6. 419, 4. *plur.* 227, 23.
ubi sunt (*'in locutione haud inusitata eo tempore' Souter CSEL L 575*) 53, 6. 110, 1. 127, 12. 276, 26. ubi est 225, 24. 433, 15. ubi illud 205, 24.
uel (= saltem, *du moins; cf. Goelzer, Avit p. 688*[1]): uel hoc audiant, qui falsa testamenta sibi uindicare conentur 420, 5. — uel certe (*saepius praecedit* uel) 12, 22. 24, 18. 47, 12. 63, 24. 85, 6. 96, 3. 100, 24. 111, 25. 118, 9. 123, 18. 131, 16. 140, 15. 146, 24. 180, 21. 233, 4. 255, 9. 291, 2. 303, 21. 320, 8. 379, 12. 427, 14. *uide* certe. — uel — uel (= et — et): uel propria uel aliena 4, 13. uasa uel templi uel domus regiae et uniuersi populi 342, 8 (*cf.* 340, 10). *uide s. u.* et *et Löfstedt p. 197.* — uel — aut certe 335, 1. 3. siue — uel 231, 4. 5. siue — vel certe 49, 18. 19.

uelle: uelitis, nolitis 314, 15. — (= adfirmare): ut noua uult heresis 77, 5. ut uult Iosephus 131, 16. ut ueteres et noui heretici uolunt 163, 23. 301, 15. *cf.* 307, 10.
uenenarius 255, 25.
uenenum: non ut deponant uenena pectoris, sed ut ceteris insinuent 40, 4. ut cordis uenena ore pronuntient 289, 19.
uenire (= euenire): nec uentura sunt (= neque euenient *lin. 6*), quae minantur 71, 19. quod uiae illius fecerint ei uenire omnia, quae uenerunt 59, 18. *cf.* 62, 8. 71, 13. 108, 21. 214, 22. 242, 4. 6. 245, 8. 291, 8. — uentura (= futura) cernit praesentia 57, 16. de praeterito uel iam iamque uenturis 68, 8. deus uentura praedicit 142, 21. uentura cognoscere 282, 5. *cf.* 136, 3. 337, 9. 368, 23.
uentilabrum 186, 11 (*cf. lin. 6*). 287, 8.
uentilare: uentus urens ueniet, qui non eam (aream) purget et uentilet 56, 18. — cum mea te iactares sequi uestigia et confessionem mei nominis uentilares 172, 20. aduersarios uentilant 387, 3.
uentus: in uentum loqui 71, 9. 72, 11.
uersari (= esse): ut, ubi quondam erat uirtutum chorus, ibi peccatorum multitudo uersetur 62, 25. omnia in ea (*scil.* ecclesia) scelera uersantur 97, 12. in quo 'oboedientia' et 'uirtus' domini uersabantur 418, 10.
uersiculus 83, 9. 120, 13. 157, 19. 308, 9.
uersutia et calliditas 61, 20.
uertere *c. duobus acc. in loco biblico*: uertit nomen eius (*obi.*) Ioiacim (*praedic.*) 259, 12.
uespera: ad uesperam 30, 11. 31, 12. 40, 14. 16. 67, 9. 25. 'umbrae uesperae' 81, 6. 11.
uestire parietes marmorum crustis 95, 16.
uetus: *abl.* ueteri 4, 2. 20, 5. 44, 3. 51, 21. 70, 3. 289, 16. 373, 2. *semel* uetere *L* 38, 9.
uicinus: Bahal, quod proprie idolum Sidoniorum est et uicino nomine appellatur Bel 286, 19. per nimiam simplicitatem propemodum stultitiae uicini sunt 319, 8. — *de tempore*: reditus 354, 19. captiuitas 6, 16. 79, 23. 136, 2. 414, 12. obsidio 196, 9. tempus 56, 7. 123, 9. 343, 2. 369, 1.
uictima (= σφαγή): agnus ductus ad uictimam 148, 9 (*cf.* 147, 24 'agnus mansuetus, qui portatur ad uictimam': ἀρνίον ἄκακον ἀγόμενον τοῦ θύεσθαι *LXX*). 'congrega eos quasi gregem ad uictimam' 152, 24. quasi pecora saginantur ad uictimam 153, 8 (*sensu solito lin. 9* ut quasi uictimae caedantur). — uictimam conscientiae et humilitatis suae offert deo 276, 16.
uiculus (Anathoth) 6, 15. 149, 20. (Thecua) 79, 18. (Bethleem) 294, 15.
uidelicet (= hoc est): ab arboribus schinu et prinu, ilice uidelicet et lentisco 11, 9. leo, regnum uidelicet Babylonium 67, 24. dicitque et patres et filios idola ueneratos, tam Israhel uidelicet quam domum Iuda, hoc est tam decem tribus quam duas 144, 6. *cf.* 96, 2. 148, 14 etc.
uideri: *pass.*: quando est uisus (Christus) in carne 50, 20. montes

et colles per ὑπερβολήν moueri uidentur atque turbari (*cf. lin. 2*) 62, 12. — (= esse): caelum triste uidebitur (= 'maerebunt caeli' *lin. 1*) 63, 5. praecipit nobis, qui uidemur in ecclesia constituti (= qui sumus in ecclesia) 95, 13. respondet deus, quod in adflictione Hierusalem ipse uideatur adflictus 116, 25 (*cf. lin. 24* 'super contritione filiae populi mei contritus sum'). tormentum uidetur in parte dextera 239, 9 (*cf.* 238, 11 'erat in porta Beniamin'). principes uidentur (= praesunt *lin. 5*) 319, 6. — uideri *abundat*: ut nequaquam Aethiops et pardus suam uideantur mutare (= mutent) naturam 170, 14. quantum in uobis est. perisse uidemini 224, 12. *cf. Löfstedt p. 210.*

uilla (= urbs): Bethaccarem interpretatur 'uilla uineae' 80, 3. uicinarum in circuitu uillarum filii 390, 14. *cf. Goelzer, Jérôme p. 272.*

uindemiare: 'quasi uindemiantes' (ὥσπερ τρυγῶντες *LXX*) 316, 17.

uiolare: plumbum miscetur metallis, quae adultera sunt atque uiolata 93, 13.

uiolenta et praua interpretatio 14, 7 (*cf.* 299, 18 interpres uim cupiens historicae facere ueritati).

uirgo (*de Hieremia*) 277, 2.

uirtus (*Kraft*): diaboli omnis uirtus in lumbis 14, 15. 'dominus uirtutum' (κύριος τῶν δυνάμεων *LXX*) 83, 14. 398, 17. non intellegunt uirtutem (*cf.* fortitudo *lin. 3. 7. 10*) meam, quae in infirmitate perficitur 190, 8. omnis hominum fortitudo sine dei uirtute imbecilla reputatur 203, 5. *cf.* 204, 7. 9. 10. 208, 8. 218, 20. 334, 1. 418, 10 (= fortitudo 440, 8). 424, 10.

uiscera propria (= filios suos *lin. 2*) idolis immolarant 235, 6.

uisio (= prophetia; *cf. Hieron. in Os. 12, 9 sq.* sciamus omnem prophetiam in scripturis sanctis appellari 'uisionem'. .; unde et prophetae ante dicebantur 'uidentes'. *in Am. 7, 10 sqq. An. Maredsol. III 3 p. 97, 15*) 255, 7. 260, 6. 297, 15. 299, 23. 300, 4. 311, 9. 332, 20. — *alibi sensu solito*: uisio pacis 47, 14. 440, 9. in uisione Danihelis 68, 1.

uisitare peccata 178, 3 (*cf.* 177, 18). uos 254, 1. 2. super *alqm* 272, 21 (*cf.* 253, 10. 271, 21). 366, 6. 7. 11. aduersum *alqm* 377, 6 (*cf.* 376, 2).

uisitatio 135, 4. 278, 17. numquid non uisitatione condigna es? et nota, quod hic uisitatio pro poena ponatur atque suppliciis 69, 17. uisitatio et 'consolationem' significat et 'supplicium' 415, 24. tempus uisitationis 82, 8. 87, 4. 112, 23. 113, 2.

uisus (*Gesichtssinn*): magis mente retinetur, quod uisu ad animum peruenit 231, 15.

uitium (= morbus) inoliti mali 86, 21.

uiuificans spiritus 52, 25. 90, 21.

ullus *subst.*: ne ullum de populo consoletur 197, 12 (*cf. lin.* 5 ne quemquam salutent). *uide s. u.* nullus.

ululare (= iubilare, ἀλαλάζειν): narratur aduersarios uenire et fremitum contra eam (*scil.* Hierusalem) surgere ululantis exercitus 59, 8.

cf. Rönsch I 73 sq. et supra s. u. iubilum.

una uox duplici ui grammatica: ceteris gentibus (= *dat. et abl. compar.*) aut similia aut maiora peccauit 338, 10. *cf. s. u. obiecti uice etc.*

unde (= ὅθεν, qua de causa) 57, 1. 68, 13. 97, 14. 98, 23. 130, 5. 420, 23. 438, 20 *et saepius.*

ungues (*nom. sing.*): *Hieronymo in uersione Latina Hier. 17, 1* in ungue adamantino *lapidem, qui dicitur* ὄνυξ, *uel tabulam lapideam significare uidetur* 205, 15, *unde notionem generalem extricans de* ungue adamantino *ut de* tabula adamantina *cogitat* (*cf. lin. 19* in duriore tabula adamantina).

unigenitus 92, 12. 14.

unus *c. gen. partit.*: de quibus (*scil.* sanctis uiris) unus duodecim loquitur prophetarum 298, 3.

uocales litterae 312, 4.

uocare (= dicere): spiritum sanctificationis uocat (*meint*) 134, 19.

uocatio: euangelica 370, 23. gentium 386, 2. *plur.* 76, 22.

uolatilia 62, 16. 153, 21. 184, 13. 18. 196, 12 (*cf.* 195, 16). 220, 15. 235, 4 (*cf.* 234, 12).

uolumen emtionis (= liber emtionis 420, 9 *Kaufkontrakt*) 421, 7. 24.

uoluntas: sua uoluntate (= sponte) 179, 18. propria uoluntate 49, 19. 253, 1. 359, 2.

uotum: solentque nostri bono quidem uoto (*Absicht*), sed non secundum scientiam uti hoc loco 210, 19.

usque hodie 40, 9. 124, 6. 127, 25. 197, 20. 228, 1. 243, 21. 305, 24. 426, 21. 434, 24. usque in praesentem (hanc) diem 173, 11. 433, 13. usque in praesentiarum 60, 7. — usque quo (ἕως τίνος, ἕως πότε *LXX*) 172, 16. 24. 396, 4. 7. 8. 397, 14.

usus uxorum 350, 21.

ut: *post uerbum sentiendi*: inrationale arbitrati, ut deus loqueretur 340, 20. — (= cur): ut (cur *v*) declinaret ab eis imber . ., causae subiciuntur 77, 2. ut (cur *v*) uox clamoris sit . ., causa manifesta est 116, 11.

'ut quid me genuisti' 189, 17 = 'quare genuisti me' 187, 20. 'quare, qui contristant me, confortantur' (= ἵνα τί οἱ λυποῦντές με κατισχύουσίν μου *LXX*) 192, 21. *cf.* 89, 14. 219, 10.

utique (= scilicet): 'non inclinauerunt aurem suam', mentis utique, non carnis 218, 4. — (= *jedenfalls; cf. Rönsch II 84*) 322, 13. 323, 9. 345, 14. 382, 2.

uulgaris sermo 332, 12.

uxorem accipere (= ducere) 420, 13.

zelus: idolum ad zelum et aemulationem domini conlocatum 42, 24.

zibynna (ζιβύνη *LXX*) 90, 25.

IV. INDICVLVS ORTHOGRAPHIAE.*)

adsimulare 69, 12. 80, 6. 82, 16.
ad(s)sumpsi 241, 25. (p *exp. L*) 64, 13. ad(s)umptus 161, 23. 208, 2. (p *exp. uel eras. L*) 97, 6. 161, 13. 188, 7. 189, 23. 210, 22. assumtio *semper fere OR* (*L deest*) 290, 9. 10. 13. 17 etc. — *uide s. u.* (con)sumpsi.
adulescens 186, 16. adulescentia 17, 2. 5. 50, 5. 8. 13. 21. 211, 13. 264, 23. 361, 21. 392, 5. 393, 15. 394, 10. 432, 5. 433, 2. 6. adulescentula 17, 9. 196, 1.
aerius 346, 22. 359, 9.
aetherius 346, 22.
affluere 371, 21. 393, 19. 394, 22. *cf. Bonnet p. 181*[2]. *Bayard p. 13. Mittag, Wochenschr. f. kl. Philol. 23 (1906) p. 337 sq.*
ammirari 227, 17 (admirabilis 6, 15).
ammonere 3, 8. 143, 14. 232, 18. 285, 12. 302, 3. 338, 24. 425, 21. ammonitione 301, 21 (admonitio 302, 5).
ariolus 35, 14.
assit 284, 17.

beniuolentia 268, 3. *cf. Bayard p. 4.*
bracchium 9, 6. 207, 7. 208, 6. 249, 6. 13. 333, 20. 23. 334, 2. 422, 18. 424, 10. 12. 426, 6. 427, 7.

caerimonia 46, 21. 66, 7. ceremonia 376, 16. cerimoniae 181, 23 (*sic debebam edere*). 323, 20.
calciamentum, calciatus 32, 6. 7.
circumire 54, 6. 10. 65, 10. 66, 3. 396, 6. 409, 20. 412, 2. 10. circuibit 398, 7 (*codd.*).
cludit 411, 6 (*bis*). clusit 246, 20. (*cf. Bayard p. 6*). clausus (*a s. u. L*) 428, 18.
consumpsi 139, 15. 147, 13. (p *exp. L*) 84, 15. 137, 15. consumptus 381, 1. (p *exp. L*) 93, 3. 5. 21. 108, 13. 153, 15. 338, 12. 414, 12. 423, 21. 428, 22. consumptio (p *exp. L*) 72, 10. *cf. s. u.* (ad)sumpsi.
contemsi *L primitus* 33, 16. 337, 5. 338, 11. *L p. c.* 38, 1. 48, 18. 49, 2. 64, 5. 8. 78, 13. 104, 17. contempsi 34, 1. 115, 14. 186, 19 (*L deest* 256, 11. 292, 20). contemtor(-us) *L primitus* 304, 8. *L p. c.* 20, 24. 84, 4. 86, 20. 21. 103, 21. 144, 10. 427, 18. contemptum 265, 17 (*L deest*).
conticescere 135, 5. 151, 18. conticiscere 319, 12. 15.

*) Praeterea cf. Index III s. u.: *aemorousa. alfa* (p. 534). *alfabetum. byblinus. chirographum. condicio. ebdomas. elemosyna. fasma. heremus. nausia. pellicius. plebicula. psalmografus. spiritalis(-iter). subtegmen. suggillare.*

cotidie 45, 5. 90, 14. 17. 112, 3. 119, 16. 135, 7. 160, 4. 194, 18. 198, 5. 301, 18. 21. 323, 11. 426, 19. 434, 17. cottidie *L a. c.* 57, 23. 74, 7. 79, 19.

dicio 107, 14.
dirrupti (*cf. Petschenig, CSEL LIII 445*) 137, 2. 10. *alibi* disrumpam(us) 67, 22. 371, 3. 15.

emptio 416, 6. 18. 421, 7. 14. 22. 422, 3. 423, 6. (p *exp. L*) 417, 6. 418, 6. 9. 419, 3. 420, 3. 10. emti *O* (*L deest*) 440, 2. *cf. s. u.* redemptio.
epistula *ubique L.*
exspectare *L primitus* (39, 2. 40, 6. 114, 6. 125, 14) *uel* s *s. u., e. gr.* 113, 18. 158, 14. 165, 8. 24 etc.
exstiti (s *s. u. L*) 41, 8. 302, 23. — 261, 22. 273, 2. 276, 5 (*sic semper O; L deest*).
exstruere *L primitus* 10, 6. 428, 19. s *s. u. L* 9, 23. 323, 16. 19. 428, 7. 431, 6. 437, 15.
exsulare: exsolabat (s *s. u.;* o *ex* u *L*) 75, 6. exsulant (s *s. u. L*) 390, 22.
exsurge (s *s. u. L*) 354, 5.
extinguere 52, 6. 53, 1. 101, 16. 102, 5. 6. 191, 20. 217, 16. 219, 22. 251, 22.
exultare 66, 7. 279, 24. 282, 15. 381, 17. 22. exultatio 384, 11.

faenerare 188, 18. 23. faenus 189, 7.
faenum 71, 24. 126, 1. 175, 2. 4. 191, 22.
frutectum 146, 7. 16.
futilis 129, 2.

harena 9, 23. 75, 10. 23. 121, 19. 24. 186, 16. 20. 351, 18.
hau *ante* dubium *L primitus* 88, 4. 211, 9 (377, 8 *O; L deest*). *corr. ex* haut 73, 16. 102, 5. 105, 3. 113, 4. 186, 23. 200, 2 (*ex* aut). 201, 5. *corr. ex* haud 219, 13. — haut 35, 13. 320, 8 (*L deest* 268, 10. 288, 16. 400, 14). haud *ex* haut *m 2 L* 333, 11. 386, 16.
haue 197, 4.
heiulare 64, 24.
heresis, hereticus *ubique L.*
humerus 396, 2. 397, 9. 10.

inclytus 48, 8. 168, 17. 22. 24. 176, 17. 258, 15. 264, 4. 313, 5.
ingemescere 57, 21. *cf.* congemescere 23, 6.

Kalendae (Cal. *L*) 31, 9. *cf. Hieron. Nom. Hebr. p. 22, 28* de K superfluum est mentionem facere, cum etiam apud Latinos exceptis Kalendis superflua iudicetur. *p. 62, 10* K litteram nos superfluam habemus et exceptis Kalendis per C uniuersa exprimimus.

litus 75, 25. 150, 10. 226, 13. 309, 5. 407, 1.
loquela 146, 5. 147, 12.

maerere 63, 1. 115, 18. maeror 62, 26. 107, 14.
magnopere *ex* magno opere *L* 31, 7. 244, 7.
medela *ex* medella *L* 113, 19.
miliarium 6, 14.
montuosus 217, 9. 218, 23.

neclecto 184, 20 (neglecto 144, 7).

obscenus 161, 25.
ommutescere 150, 15. 341, 1.
oportune 216, 12. *cf. Bonnet p. 157.*
optinere 241, 1. 14. 244, 17. 256, 10. 270, 22. 271, 6. 279, 25. 282,

14. 301, 9. 370, 1. 385, 10. obtinuit 116, 25 (obtendere 34, 16. 38, 6).
optuli 15, 3. 51, 3. 106, 7. 8. 178, 11. 235, 2. obtuleram 307, 16 *et* obtulisse 323, 18 (*L*).

paenuria 175, 12. 176, 4. 359, 6. 387, 11. penuria 251, 15 (*LAVP*). 344, 10.
pedetemptim 283, 4.
penna (e *ex* i) *L* 214, 11. pinna 187, 17. 284, 23.
praes(a)epe 61, 11. 110, 16. *cf.* saepium 402, 16.

quattuor 9, 18. 39, 13. 68, 6. 80, 16. 184, 11. 14. 210, 14. 411, 8.
quicquid *L* 34, 14. 59, 22. 120, 1. 124, 9. 135, 23. 170, 10. 182, 11. 183, 11. 200, 4. 208, 7. 304, 9. 323, 4. 332, 2. 367, 9. 371, 12. 376, 16. *L p. c.* 136, 23. 150, 3. 153, 17 (*L deest* 253, 5. 254, 10. 256, 5. 277, 14. 279, 2. 3. 281, 6). — quidquid *L* 4, 24. 62, 22. 63, 21. 65, 7. 71, 8. 85, 14. 92, 20. 99, 14. 101, 6. 130, 7. 136, 4. 307, 5.
quippiam 38, 8.
quotiescumque 119, 24.

redemptio 147, 4. (p *exp. L*) 90, 8. redemtio *O* (*L* deest) 274, 10. *uide s. u.* emtio.
relīgare (= relēgare; *cf. Bayard p. 5*) 54, 7. 347, 8.
rennuit 192, 23. rennuens 346, 20. rennuerunt 66, 1. 10. 119, 3. *cf. Bonnet p. 158.*
repperire (*cf. Löfstedt p. 235 sq.*) 12, 3. 30, 15. 31, 22. 38, 22. 122, 13. 135, 1. 136, 13. 283, 12. 398, 4. repperi 190, 3. 281, 21 (reperītus 35, 19. 279, 15).
reppulit 56, 8. 98, 3.
reuiuescere 221, 5.
robigo 16, 5.

saepes 402, 16. *cf.* praesaepe.
saltem 241, 10. 419, 20. saltim 41, 17. 104, 7. 311, 15.
septentrio 6, 14. 275, 11.
sepulchrum (*non* sepulcrum) 29, 13. 72, 4. 19. 107, 2. 11. 19. 108, 7. 156, 21. 235, 6. 246, 6. 330, 5. 390, 3.
solacium 72, 17. 196, 6.
solemnitas 382, 9. 21.
sumpsi (p *exp. L*) 365, 20. 389, 2. 390, 13. sumpta 11, 13. sumsero 284, 23. *cf. s. u.* ad(con)sumpsi.
suptilitas (p *ex* b *L*) 43, 8.
suscribere 421, 6.

temptare (p *exp. L*) 67, 16.
thesaurus, thesaurizare *ubique.*
transducere 19, 8. 259, 19. 348, 22.
tricensimus (n *eras. L*) 6, 21. *uide s. u.* uicesimus.

uaecordia 4, 9. uaecors 61, 4. 9.
uaesania 206, 26. uaesanus 94, 9.
uenundari 416, 15. *cf.* 390, 10.
ueterescere 407, 9. *cf. Anecd. Maredsol. III 1 p. 58, 20. Wölfflin., Mus. Rhen. 37 (1882) p. 87*[1].
uicesimus: duodeuicesimus 414, 18. uicensimus (n *exp. L*) 18, 5. 301, 2. 11. 311, 21. *uide s. u.* tricensimus.
uilicus 61, 16.
umectus 28, 18.
umor 162, 2. 208, 22. 209, 16. 307, 5. 422, 4.